No ६३६४ प१ ४३०

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नं॰ ६३८४ पत्र ५३०

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ॐस्वस्तिश्रीगणेशायनमः ॐनमःशिवाय ॐजगतःपितरंशंभुंजगतोमातरंशिवाम् तत्पु
शि॰पु॰ त्रंचगणाधीशंनत्वैतद्वर्णयाम्यहम् वागीशाद्यस्यवदनेलक्ष्मीर्यस्यचवक्षसि यस्यास्तेहृदये
१ संवित्तंनृसिंहमजंभजे नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् देवींसरस्वतींव्यासंततोजय
मुदीरयेत् एकदामुनयःसर्वेनैमिषारण्यवासिनः शौनकस्यकुलपतेर्द्वादशाहिकसत्रके
दृष्ट्वाश्रुत्वातेसमायान्तंसूतंपौराणिकंबुधम् विनीतंदमसंयुक्तंविनयावनताननम् अथतेमु
नयःसर्वेपरमानन्दहर्षिताः चित्राःश्रोतुंकथास्तत्रपरितस्तमहाएवत नमस्कृत्यमुनीन्स
र्वान्सुखासीनंकृतांजलिं पप्रच्छुःपरयाभक्त्याव्यासशिष्यंगुणान्वितम् ऋषयऊचुः सू
तसूतमहाभागचिरंजीवसुखीभव पिबन्नत्यन्तशास्त्राम्भोजच्युतंज्ञानामृतंपरम् अवि
तृप्ताःपुनःकिंचित्प्रष्टुमिच्छामहेनघ व्यासप्रसादात्सर्वज्ञोयातोसिकृतकृत्यताम् नाज्ञा
तंविद्यतेकिंचिद्भूतंभव्यंभवद्भूयत् गुरोःकृपांसमासाद्यव्यवसायीकृतंत्वया कथयत्वं १
प्रभावेनशिवरूपमनन्तम् एतांचपरमांदिव्यांचरित्राण्यप्यशेषतः अगुणोगुणतोया
तःकथंलोकेमहेश्वरः शिवतत्त्वंनजानीमोवयंसर्वेविचारतः सृष्टेःपूर्वंकथंदेवःतन्म॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

येनकथंभवेत् तन्नोवदकथंनित्येव्यक्तो लोकशंकरः कथंप्रसन्नतांयातिप्रसन्नःकिंफलंपु
नः प्रपृष्टोसर्वलोकेभ्यःसर्वंकथयसुव्रत सद्यःप्रसन्नोभगवान्भवतीत्यनुशुश्रुम एतत्सर्वं
त्वयावाच्यंत्कथनीयंत्वयानघ इतिपृष्टस्तदातैस्तुसूतोहर्षसमन्वितः उवाचवचनंतत्रऋषी
णांपृच्छतांतदा इतिश्रीशिवपुराणेशिवरूपप्रजावरितप्रश्नोनामप्रथमोध्यायः १ ॥
सूतउवाच सम्यकपृष्टंभवद्भिस्तुयथावत्कथयाम्यहं शिवरूपंकथांचैवकथयिष्येसनिश्चयम्
भवद्भिःपृष्टमेतेयदत्तथैवनारदेनतु पित्रेपृष्टंस्वयंतत्रज्ञानेनतद्विषयात्मकम् कस्मिंश्चित्सम
येविप्रानारदोमुनिसत्तमः पृथिव्यामटनंकृत्वाशिवरूपाण्यनेकशः दृष्ट्वातस्यस्वरूपस्यत
त्वंज्ञातुंमहात्मनः पप्रच्छब्रह्मणेतत्रशिवरूपमचिंत्यकम् श्रीनारदः ब्रह्मन्ब्रह्मस्वरूपत्व
पितामहजगत्प्रभो त्वत्प्रभावान्मयासर्वंविस्तोर्माहात्म्यमुत्तमं भक्तिमार्गंज्ञानमार्गंतपोमा
र्गंसदुस्तरम् दानमार्गंचतीर्थानांमार्गंचश्रुतवानहम् ज्ञानंतंशिवतत्वंचप्रजांचविविधंत्वत्
मात् चरितंविविधंतस्यविबोधयममप्रभो स्वसान्निध्यंकथंचान्यंविहायपरमेष्ठिन् पृष्टोयं
परमंतत्वंनिर्गुणंपरमेश्वरं तस्मात्त्वयाचवक्तव्यंमाहात्म्यंशंकरस्यच लोकानामुपकारार्थं ।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

व्रतानिचशिवस्यच समस्तान्ब्रह्ममञ्जेभ्यः किंकिंयस्मात्तेनैवफलं तद्दत्पर्नि विवाहंचगिरिजायांसविस्तरं
शि॰पु बहून्यस्मच्छ्रुतंपूर्वंनतृप्तोस्मिजगत्प्रभो इतिश्रुत्वावचस्तस्यनारदस्यांगजस्यतु उवाचवचनंरम्यंसर्व
२ लोकपितामहः श्रीब्रह्मा भोब्रह्मन्साधुपृष्टोहंलोकानांहितकाम्यया यच्छ्रुत्वासर्वलोकानांसर्व
पापक्षयोभवेत् तत्त्वंनैवमयासम्यग्विस्तरेणाप्रभविस्तरा शिवस्यपरमंब्रह्मन्जातेरूपमद्भुतम् ॥
इदंदृश्यंयदानासीद्यन्नसदसदात्मकम् तदाब्रह्ममयंतेजोनानागतिसमन्वितम् नचस्थूलंनचसू
क्ष्मंचशीतंनैवोष्णंचपुत्रक आद्यंतरहितंदिव्यंसत्यंज्ञानमनन्तकम् योगिनोन्तर्हृदाकाशेयद्ध्यायंतिनि
रंतरम् तद्रूपंसकलंह्यासीज्ज्ञानविज्ञानदंमहत् कियताचैवकालेनतस्येच्छासमजायत प्रकृतिर्ना
मसाप्रोक्तामूलकारणमित्युत अष्टावस्यभुजाश्चासन्विचित्रवदनाःशुभाः राकाचन्द्रसहस्रस्यवद
नेभाश्चनित्यशः नानाभरणसंयुक्तानानागतिसमन्विता नानायुधधरादेवीप्रफुल्लपंकजाक्षिका
अचिंत्यचेतसायुक्तासर्वयोनिःसमुद्यता एकाकिनीयदामायासंयोगाच्चाप्यनेकिका यतोवैप्रकृति २
र्देवीततोवैपुरुषस्तदा उभौचमिलितौतत्रविचारंतत्परौशुभे ईश्वराभ्यांकिंप्रकर्तव्यंध्यायतःस्मपर
स्परम् एतस्मिन्नन्तरेवाणीसमुत्पन्नाशुभागाशुभा तपश्चैवप्रकर्तव्यंसंशयस्यापनुत्तये ततस्ताभ्यांच

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तत्कृत्वान तपस्तीव्रं सदारुणम् कियत्कालं तदा ब्रह्मज्ञानमार्गपरायणौ प्रकृतिः पुरुषश्चैव प्रबुद्धौ
ध्यानमार्गतः प्रबुद्धौ विस्मयं प्राप्तौ कियत्तपमहो यदि ततस्ताद्विस्मयतस्तयोः स्विन्नोस्तस्मान्महात्मनः
उदपुर्जलधाराद्विसंजाताविबुधाम्मुने ताभिर्व्याप्तं च सकलं ब्रह्मरूपमभूज्जलम् अनंतं तदभवत्तच्च
स्पर्शनात्पापनाशनम् तदाश्रांतश्च पुरुषस्तया सह जले स्वयम् सुष्वाप परमप्रीतो बहुकालं तया
सह नारायणेति च तदा जातं नाम महात्मनः आपो नारा इति प्रोक्ता अयनं गतिरुच्यते तद्गतिः स
द्वियस्मात्तन्नारायण इति स्थितः नारायणी तदा नाम प्रकृतेः संमतं मुने नान्यत्किंचित्तदा ह्यासीत्प्र
कृतिं पुरुषं विना एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मंस्तत्त्वान्यास्य महात्मनः प्रकृतेश्च महानासीन्महतश्च गुणत्र
यः अहंकारस्ततो जातस्ततस्तन्मात्रकाः पुराः पंचभूतान्यतो ध्यासन्ज्ञानविज्ञानकान्यतः तत्त्वा
नामिति संख्यानमुक्तं ते मुनिसत्तम जडात्मकं च तत्सर्वं प्रकृतेः पुरुषं विना ताभ्यामेकीकृतं तच्च च
तुर्विंशतिसंज्ञितं तद्दृष्ट्वा च स्वयं पापजले ब्रह्मस्वरूपिणि स्वप्ने नारायणो देवेनाभौ पंकजमुत्त
मम् अनंतपत्रिकायुक्तं कर्णिकारसमन्वितम् अनंतं जनयामास मनंतो वृक्षायसंयुतम् कोटि
सूर्यप्रतीकाशं सुन्दरं तत्त्वसंयुतं तस्मात्पद्मात्ततेजस्तो पुत्रोऽहं हेमगर्भकः तं प्राप्यामोहितश्चाहं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नाविन्दंकमलंविना कोऽहंवाकुतआयातः किंकार्यंतुमदीयकं अस्यपुत्रोऽहमुत्पन्नः केनैवंनिर्मितोऽप्य
शि॰पु हम् इतिसंशयमापन्नाबुद्धिर्मित्रोऽभ्यजायत किमर्थंमोहमायासियत्रवैकमलस्थले मत्कोनाच॰
३ भवेत्तत्रसत्यमेतन्नसंशयः इतिबुद्धिंसमादायकमलाभ्यंतरेवहम् नालेनालेगतस्तत्रवर्षाणांश॰
तकंमुने नलब्धंतुमयातत्रकमलस्यान्तमुत्तमम् संशयंचपुनःप्राप्तःकमलेगंतुमुत्सुकः आरुरो
ह्यायकमलान्नालमार्गेणवैपुनः कुड्मलेकमलस्यान्तंलब्धवानविमोहितः नालमार्गेतुभ्रमतो
गतंवर्षशतंपुनः क्षणमात्रंतदातत्रस्थितोऽतिष्ठंविमोहितः तदावाणीसमुत्पन्नातपेतिपरमाशु॰
भा तत्कृत्वाततपस्तप्तंद्वादशाब्दंप्रयत्नतः तदाहिभगवान्विष्णुश्चतुर्बाहुःसुलोचनः ममैवानुग्र
हंकर्तुंपीताम्बरधरःशुभः शंखचक्रायुधस्तत्रगदापद्मधरःपरः घनश्यामश्चसन्तुष्टःप्रसन्नमुख
पंकजः मुकुटादिभूषणैर्युक्तःकोटिकन्दर्पभूषितः प्रकृत्यातिनिर्जितेनाथमयादृष्टःपरोमुने दृ
ष्ट्वातंसुंदरंरूपंविस्मयंपरमंगतः कालात्माकंचनाभश्चमुक्तःकल्मषनिर्गुणः नारायणोम ३
हाबाहुःसर्वात्मासदसन्मयः तथाभूतमहंदृष्ट्वाहर्षितोह्यभवंतदा मेयमायामोहितस्तस्यतमबो
धमनर्थितः कस्त्वंवदेतिहर्षेणतमस्माद्याणसनातनं प्रबुद्धोभगवांस्तत्रकथयामाससद्वचन इत्ये॰

तद्वचनंश्रुत्वानामतोभगवान्हरिः सत्येनपरमोविष्णुर्निर्मितातवस्वयत वत्सजानीहिसत्यंतेभद्रमे·
तद्वदाम्यहम् तस्य तद्वचनंश्रुत्वास्मितपूर्वंमहामुने माययामोहितस्त्वंवैपर्यभर्त्सीः पुनस्तदा मा
घतेवत्सवत्सोसिसर्वसंसारपालकः समालप्यास्मितंकृत्वागुरुःशिष्यमिवानघः कर्तारंजगतो·
साक्षात्प्रकृतेश्चप्रवर्तकम् सनातनमजंविष्णुंविरिंचिंविश्वसंभवम् विश्वात्मानंविधातारंधाता।
रंपंकजेक्षणम् किमर्थंभाषसेमोहाद्वक्तुमर्हसिसत्वरम् सोपिमामाहजगतांकर्त्तारमितिलोकय
कर्त्ताहर्त्ताभवानंगादवतीर्णोममाव्ययात् विद्धिमांचजगन्नाथंनारायणमनामयं पुरुषंपरमात्मा
नमात्मानंजगतांप्रभुम् विष्णुमच्युतमीशानंविश्वस्यप्रभवोद्भवं तवापराधोनास्त्यत्रममममायया।
कृतंत्विदम् शृणुसत्यंपरंब्रह्मन्सर्वंतत्त्वमसंभवम् मयाहृष्टंपुराव्यक्तंचतुर्विंशतिसंज्ञितम्
इतिश्रुत्वावचस्तस्यब्रह्माक्रोधान्वितस्तदा कोवात्वमितिसंभर्त्स्यकाश्चित्कर्ताभवेत्तव मायया मो
हितस्तयोस्तुद्वंद्वकेसदारुणम् विवादशमनार्थंचप्रबोधार्थंद्वयोरिति ज्वालामालासहस्राढ्यंका
लानलचयोपमम् क्षयवृद्धिविनिर्मुक्तमादिमध्यान्तवर्जितं अनौपम्यमनिर्दिष्टमव्यक्तंविश्व
सम्भवम् तस्यज्वालासहस्रेणमोहितोभगवान्हरिः मोहितेप्राहमामत्रकिमर्थंस्पर्धसेधुना ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
४

आगतोत्रतृतीयोपितिष्ठतांयुष्मावयोः ऋतएवात्रसंभूतंपरीक्षावोग्निसम्भवम् वायुवेगसमोभूत्वा॰
गच्छोर्ध्वंविष्णुसंभव भवान्नूर्ध्वप्रयत्नेनगंतुमर्हसिसत्वरम् हंसरूपंत्वयाधार्यंवाराहंचमयापुनः एवं
व्याहृतिविश्वात्मास्वरूपमकरोत्तदा हंसश्चाहंतदाजातःसुन्दरःपक्षसंपदा तदाप्रभृतिमामाहु
र्हंसहंसविराडिति हंसहंसेतियोब्रूयात्सहंसोथभविष्यति सश्वेतोह्यनिलप्रख्योविष्णुतःपक्षसं
युतः मनोनिलजवोभूत्वाततश्चोर्ध्वंगतःपुरा नारायणोपिविश्वात्मासुश्वेतोह्यभवत्तदा दशयोज
नविस्तीर्णमायतंशतयोजनम् मेरुपर्वतवर्ष्माणंतीक्ष्णताम्रदंष्ट्रिणं कलादित्यसमप्रख्यंदी
र्घघोणंमहास्वनं हस्तपादविचित्रांगंजैत्रंदृढंमनोजवं वाराहंरूपमास्थायगतवान्सोप्यधोजवा
त् एवंवर्षसहस्रंतुचरन्विष्णुरधोगतः तदाप्रभृतिलोकेषुश्वेतवाराहकल्पकः इतिश्रीशिवपु
राणेद्वितीयोध्यायः २ ॥ ततःपरंचयज्जातंश्रूयतांमुनिसत्तमाः श्रांतेचवहुधातेनविष्णुनाप्रभ।
विष्णुना नापश्यदल्पमप्यस्यमूलंलिंगस्यसूकरः तावत्कालंगतश्चोर्ध्वमहमप्यरिसूदन सत्वरं॰ ५
सर्वयत्नेनतस्यांतंज्ञातुमिच्छया श्रांतोनदृष्ट्वातस्यान्तंदहंकालादधोगतः तथैवभगवान्विष्णुः
श्रांतःसन्व्यविलोचनः समागतोमयासार्धंप्रणिपत्यभवंमहः माययामोहितश्शंभोस्तस्यै।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

संयतमानसः प्रणिपत्यमयासार्धंसस्मारकिमिदंत्विति अनिर्देश्यंतत्रूपमनामकर्मवर्जितम् अ
लिंगंलिंगतोयातंध्यानमार्गेप्यगोचरम् स्वस्थंचित्तेनतदाकृत्वानमस्कारपरायणौ जानीवोहितते
द्रूपंयोसिसोसिनमोस्तुते एवमहृष्टांतेजातेनमस्कारंप्रकुर्वतोः तदासमभवत्तत्रसाऽनन्देशब्दल
क्षणम् किमिदंत्वितिसंचिन्त्यसचाब्धिविष्णुर्महात्मने यस्माच्छब्दःसमुत्पन्नस्तस्मैतस्यैनमोस्तुते
लिंगस्यदक्षिणेभागेनादाख्येयत्सनातनं आद्यंवर्णमकारंचउकारंचोत्तरेततः मकारंमध्यतश्चैव
नादाख्येनस्यओमिति सूर्यमंडलवद्दृष्ट्वावर्णमाद्यंतदक्षिणे उत्तरेपावकप्रख्यमुकारंमुनिसत्तम
शीतांशुमंडलप्रख्यंमकारंतस्यमध्यतः तस्योपरितदाऽपश्यत्स्फाटिकप्रतिमंप्रभुम् तुरीयाती
तसंपूर्णंनिष्कलंनिरुपप्लवं निर्द्वंद्वंकेवलंतत्वंबाह्याभ्यंतरवर्जितं आदिमध्यांतरहितमाऽनं
दस्याऽपिकारणं सत्यमानंदमऽमृतंपरंब्रह्मपरायणं ओंकारांतरःकाराख्योभगवन्नीललो।
हितः वर्णकर्ताउकाराख्यस्तथापितवपालकः मकाराख्यस्तयोनित्यमनुग्रहकरोभवः अ
हंचैवहरिर्ब्रह्माविस्मयाविष्टचेतसौ एतस्मिन्नन्तरेप्यद्भुतरूपमद्भुतसुन्दरं पंचवक्त्रंदशभुजं
कर्पूरगौरकंमुने नानाकांतिसमायुक्तंनानाभूषणसंयुतं महोदरंमहावीर्यंमहापुरुषलक्ष

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

णे तदृष्ट्वापरमंत्ररूपंनिर्मितास्वयमेवहि ततोविज्ञायदेवेशंयथावच्छ्रुतिसंमतैः मंत्रैर्महेश्वरंदेवंतुष्टा
शि॰पु॰ वसुमहोदयम् आवयोंरूपयानष्टोलिंगेनास्मिन्निरंजनः दिव्यंशब्दमयंरूपमास्थायप्रहसंस्थितः
५ अकारस्तस्यमूर्धाहिललाटोदीर्घउच्यते इकारोदक्षिणेनेत्रमीकारोवामलोचनं उकारंदक्षिणंश्रो
त्रमूकारंवाममुच्यते ऋकारंदक्षिणंतस्यकपोलःपरमेष्ठिनः वामंकपोलमॄकारंलृॡनासापु
टेउभे एकारमोष्ठमूर्ध्वंतुऐकारमधरंविदुः ओकारंचतथौकारंदंतपंक्तिद्वयंक्रमात् अंअश्चतालु
नीतस्यदेवदेवस्यधीमतः कादिपंचाक्षराण्यस्यपंचहस्ताश्चदक्षिणे चादिपंचाक्षराण्येवपंच
हस्तास्तुवामतः टादिपंचाक्षरंपादौतादिपंचाक्षरंतथा पकारमुदरंतस्यफकारंपार्श्वमुच्यते
बाकारंवामपार्श्वश्चभकारंस्कन्धउच्यते मकारंहृदयंशंभोर्महादेवस्यधीमतः यकारादिसकारां
तंविभोर्वैसप्तधातवः हकारंनाभिरूपाहिक्षकारंमेढ्रउच्यते एवंशब्दमयंरूपमरूपस्यगुणात्मनः
तंचोमयासहदृष्ट्वाहरिंगवन्तंमहेश्वरम् प्रार्थयंतौपुनस्तंवैकृपाकार्यात्वयाविभो इत्येवंवचनंश्रु ५
त्वाप्रसन्नःशंकरस्तदा प्रोवाचवचनंतत्रप्रसन्नोभवतामिह तदीयंतद्वचस्तत्रश्रुत्वाविस्मयमयास
ह उवाचयदिदेवेशःप्रसन्नोभगवानिह आवयोःकिंचकार्यंवैयदीक्षसितयाकुरु इत्येतद्वचनं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रुत्वाशंभुर्वाक्यमथाब्रवीत् सृष्टिकर्त्ताभवेद्ब्रह्मासृष्टेश्चपालकोहरिः मध्येयश्चतथांशो।
भविष्यतिमदंगजः इयंचप्रकृतिर्देवीयानारायणमाश्रिता तस्याःशक्तिर्भविष्यन्तीब्रह्माणीसा
भविष्यति अन्याशक्तिःपुनस्तत्रप्रकृतेःसंभविष्यति समाश्रयिष्यतेविष्णुंलक्ष्मीरूपेणसातदा
पुनश्चकालीनाम्नासामदंशंप्रापयिष्यति ज्योतीरूपेणसातत्रकार्यार्थंसंभविष्यति एवंदेव्यस्त
यःप्रोक्ताःशक्तयःपरमाःशुभाः सृष्टिकार्येनसंभूयकुर्वंत्यस्मामदाज्ञया इत्येवंतद्वचःश्रुत्वावि
ष्णुर्वाक्यमथाब्रवीत् श्रीभगवान् भवदुक्तंकरिष्यामोनियताःसर्वएवहि किंचिद्विज्ञाप्यमप्ये
वतत्वंकर्तुमिहार्हसि ततोवचनमाख्यंशंकरेणपरंशुभम् यदभीष्टतमंतुभ्यंदास्यामिहित
काम्यया विष्णुर्मयासेह्वेवाचशंकरंलोकशंकरं भगवान् देवदेवनमस्तुभ्यंदेहितत्वंनमो
स्तुते ध्येयंसेव्यंतथापूज्यंवक्तुमर्हसिसुव्रत यत्कृत्वासर्वसामर्थ्यंभविष्यतिनसंशयः इत्यु।
क्तःशंकरस्तस्मैददौनादात्मकंशिवम् प्रणवात्मकंपरंतत्वंलब्ध्वावान्परमात्मनः हरिस्तत्रपरे
तत्वंज्ञात्वात्वरूपमपश्यत तदुपायंप्रवक्ष्यामिमंत्रतत्वंशुभाश्रयं प्रणम्यभगवान्विष्णुःपुनश्चाऽ
पश्यद्धृर्ध्वगः ओंकारप्रभवंमंत्रंकलापंचकसंयुतम् ओंवनतत्वमसीत्युक्तंमहावाक्यंहरस्यच

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शुद्धस्फटिकसंकाशंमंत्ररूपमनन्तमम् मेधाकरमभूद्रूपः सर्वकामार्थसाधकं पुनर्मंत्रेणतथाऽन्ये
शि॰पु वगायत्रीलक्षणोमहत् चतुर्विंशतिवर्णाढ्यंचतुर्वर्गफलप्रदं पुनर्मृत्युंजयंमंत्रंपंचाक्षरमतःप
८ रं चिंतामणिंतथामंत्रंदक्षिणामूर्तिसंज्ञितं पंचमंत्रैस्तथालब्ध्वाजजापभगवान्हरिः शिवपुरा
णेतृतीयः ३ ॥प्रभवः जपतस्तस्यदेवस्यप्रादुर्भूतोहरःस्वयम् पुनःप्रसन्नस्तत्रैवहरयेपरमात्म
ने निगमंश्वासरूपेणदत्तवांस्तस्मैमहात्मने तत्रमंत्राण्यनेकेवंतत्रकर्माण्यनेकशः सर्वविद्या
निधिर्देवोहरश्चासीन्महात्मने ईशानःसर्वविद्यानांश्रुतिरेषासनातनी हरात्प्राप्यस्वयंविष्णुर्द
दिर्मैत्र्यमदात्मनः परतःश्वासरूपेणप्राप्तवान्निगमंतदा स्वयंज्ञानमदात्तस्मैरहस्यंपरमात्मने पर
मात्मापुनर्मंत्रंदत्तवान्कृपयात्मने संप्राप्यनिगमंदेवःपप्रच्छपुनरेवतं कथंचतत्प्रसेदेवमया।
ध्येयःकथंप्रभो किंध्यानंचप्रकर्तव्यंशंकरंचकथंव्रजेत् एतत्सर्वंमहाराजकृपांकृत्वाममोप
दि कथनीयंप्रयत्नेनश्रुणुतांपापहारकं इत्येतद्वचनंश्रुत्वाप्रसन्नोभगवान्हरः उवाचहरयेतत्र ८
श्रुणुष्वाऽवहितोहरे इदंलिंगंसदापूज्यंध्यानंचैवेदृशंमम इदानींदृश्यतेयद्वत्तथाकार्यंव
यासदा पूजितोलिंगरूपेणप्रसन्नोविविधंफलं दास्यतिसर्वलोकेभ्योमनोभीष्टान्यनेकशः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यदादुःखंभवेत्तत्रपूजितेदुःखविनाशनम् इतिदत्त्वाहरस्तस्मैवरानन्यांऽननेकशः उवाचवचनं
देवोविष्णवेश्रमविष्णवे अयंब्रह्मातथारुद्रैःकर्त्ताकार्येनिरंतरम् पालयत्वंसदादेवमद्भक्तिं
परमांकुरु इत्युक्त्वातत्रैवनस्तस्मैप्रजाविधिमदाद्विभुं येनैवपूजिताशंभुःफलंयच्छत्यनेक
शः तदहंकथयिष्यामिसर्वपापहरंशुभं तत्रसर्वमयंदेवंविष्णुरूपंमहेश्वरम् अनेनैवनिष्क
लंदेवमृग्यजुःसामरूपिणम् सर्गस्थितिलयानांचकर्तारंपरमेश्वरं तुष्टावपुनरिष्टाभिर्वा·
ग्भिर्वरदमीश्वरम् हरिः एकारायदेवायअकारात्मकरूपिणे उकारायादिदेवायविश्वरूपा
यतेनमः तृतीयायमकारायशिवायपरमात्मने जयायजलजाध्यायनमस्तेजलशायिने
चिन्तयेचिन्तभूषायविद्यारूपायतेनमः ज्ञानायज्ञानगम्यायनमस्तेपरमात्मने हिरण्यबाहवे
तुभ्यंनमस्तेहेमरेतसे कपर्दिनेनमस्तुभ्यंनागांगाभरणायच वृषाकपयेशर्वायकर्त्रेहर्त्रेन
मोनमः शिवायशिवरूपायव्यापिणेव्योमचारिणे नमोनिधीनांपतयेशूलिनेलिंगरूपिणे
तेजसेतेजसांभर्त्रेनमस्तेशिवरूपिणे शाश्वतायवरिष्ठायवारिगर्भाययोगिने स्थितायमाय·
यामध्येआवयोर्ब्रह्मवर्चसे आत्मनेपुनयेतुभ्यंस्वामिनेवैस्नवेनमः ॐकारायनमस्तुभ्यंसर्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ज्ञानायतेनमः विरामेतिसंस्तुत्वाब्रह्मणासहितोहरिः इदंस्तोत्रंपरंपुण्यंसर्वपापप्रणाशनं यः
शि॰पु पठेच्छृणुयाद्वापिश्रावयेद्वाद्विजोत्तमान् सयातिब्रह्मणोलोकंपापकर्मरतोपिसन् कल्याणं
७ वर्धतेतस्यशुक्लपक्षेयथाशशी सर्वपापविशुद्धात्माविस्तरेणापरिभाषितं सूतः अथैवाचमहादेवः
प्रीतोहंसुरसत्तम पश्यतोमांमहादेवंभयात्सर्वोद्विमुच्यथ युवांप्रसूतौप्रकृतेर्मदिच्छयामहा
बलौ मयात्रूपंनतदाभिन्नंनिर्गुणंसगुणीकृतं अयंमेदक्षिणेपार्श्वेब्रह्मलोकपितामहः वामपार्श्वे
चमेविष्णुर्विश्वात्माहृदयेपरः प्रीतोहंहृदयेसम्यग्वरंदद्मियथेप्सितं एवमुक्त्वातुमांविष्णुं।
कराभ्यांपरमेश्वरः पस्पर्शसुशुभाभ्यांसघृणयासघृणानिधिः ततःप्रहृष्टमनसाप्रणिपत्य
महेश्वरम् प्राहनारायणोनाथंलिंगस्थंलिंगवर्जितं यदिप्रीतिःसमुत्पन्नायदिदेयोवरस्त्वया
भक्तिर्भवतुनोनित्यंत्वय्येवाव्यभिचारिणी देवःप्रसन्नवरदोभूत्वोवाचमहामुने कार्यार्थेनिर्मि
तोदेवोनादेयोविद्यतेमम जानुभ्यामवनिंगत्वापुनर्नारायणःस्वयम् प्रणिपत्यचविश्वेशंप्राह ७
मन्दतरंवचः आवयोर्देवदेवेशविवादमपिशोभनं इहागतोभवान्यस्माद्विवादशमनायवै
तस्यतद्वचनंश्रुत्वापुनःप्राहहरोहरिम् प्रणिपत्यस्थितंमूर्ध्निकृताञ्जलिपुटंस्मरन् महेश्वरः
ह

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मयिभक्तिर्दृढाभूयाद्युवयोरप्यनन्तया पार्थिवींचैवसन्मूर्तिंविधायकुरुतांयुवां सेवांचविविधांवत्
सौकृत्वासुखमवाप्स्यथ आदिश्यविविधान्धर्मान्सर्वज्ञःस्वहरोहरः ददौवराननेकांश्चतयोर्हित
चिकीर्षया ब्रह्मन्सृष्टिंकुरुत्वंहिमदाज्ञापरिपालकः वत्सवत्सहरेत्वंचपालयैतच्चराचरम्
त्रिधाभिन्नोऽप्यहंविष्णोब्रह्मविष्णुहराख्यया सर्गरक्षालयगुणैर्निष्कलोहंसदाहरे मद्रूपंपर
मंब्रह्मन्नीदृशंशवलेगतः प्रकटीभवतालोकेनाम्नारुद्रःप्रकीर्तितः मदंशात्तस्यसामर्थ्यंन्यूनं
नैवभविष्यति योऽहंसोऽसौनभेदोऽस्तिपूजाविधिविधानतः यथाहिज्योतिषास्पर्शाज्जलादिस्पर्श
तानहि तथाममागुणस्यापिसंयोगाद्बंधनंनहि शिवरूपंममैतच्चरुद्रोऽपिशिववत्सदा ननत्र
परभेदोवैकर्तव्योहिमहामुने वस्तुतोह्येकरूपंहिद्विधाभिन्नंजगत्यत सौवर्णस्ययथैवास्य
वस्तुत्वंनैवगच्छति अलंकारेकृतेदेवनामभेदोनवस्तुतः यथैकस्यसमुद्रस्यविकारोनैवव
स्तुतः कारणस्यैवचकार्येनिधानंचनिदर्शनं एवंज्ञात्वाभवद्भ्यांतुनद्रष्टव्यंभेदकारणं वस्तु
तःसर्वंदृश्यंशिवरूपंमतंमम अहंभवानयंचैवरुद्रोयोयंभविष्यति एवंरूपंनभेदोऽस्तिभेदो
वैबंधनंभवेत् तथाचापिमदीयंवैशिवरूपंसनातनं मूलभूतंसदोक्तंचसत्यंज्ञानमनंतकं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
८

एवंज्ञात्वासदाध्येयंतत्त्वजिज्ञासुनात्वया विशेषोयंकथंलभ्येच्छ्रूयतांकथ्यतेमया भवंतीप्रकृते
र्जातानार्यैवेप्रकृतेःपुनः यदाज्ञाजायतेतत्रब्रह्मणोभ्रूकुटीरहं गुणेष्वपियथाप्रोक्तस्तामसः
प्राकृतोहरः वैकारिकश्चविज्ञेयोयोहंकारउदाहृतः नामेनवस्तुतोनैवतामसःपरिलक्ष्यते
एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन्करणीयमिदंत्वया समोहंसर्वभूतेषुपालयेयेनेपितामहम् एतस्याःप्रकृ
तेर्लक्ष्मीर्यितदंशाभविष्यति तदंशाचैवब्रह्माणीभविष्यतिनसंशयः महाकालीसमुत्पन्नात
दर्धंचतदंशकः भविष्यतित्वयान्नूनंकार्यार्थेनैकतांगतः त्वंचलक्ष्मीमुपाश्रित्यकार्यकर्तुमि
हार्हसि ब्रह्मंस्त्वंवस्वरादेवीकार्यंकर्तुमनंतकं अहंकालींसमाश्रित्यकरिष्येकार्यमुत्तमं चतु
र्वर्णमयेलोकेतत्संख्यैराश्रमैर्ध्रुवं तथान्यैर्विविधैःकार्यैःकृत्वासुखमवाप्स्यथ ज्ञानविज्ञान
संयुक्तोलोकानांहितकारकः मुक्तिदोत्रभवानद्यभवलोकेसनातन महर्षीनेफलंयद्वैतदेवत
वदर्शने ममैवहृदयंविष्णुर्विष्णोश्चहृदयेत्वहं उभयोरंतरंयोवैनजानातिमतोमम राजतंरत्न
जातंवाहैमंवापार्थिवंमुने एतस्माच्चविधेरन्योवल्लभोनमतोमम एवमुक्त्वासभगवांस्तत्रैवांत
र्धीयत तदाप्रभृतिलोकेस्मिंल्लिंगपूजाविधिःस्मृतः लिंगवेदीमहादेवीलिंगंसाक्षान्महेश्वरः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यस्तु लिंगसमीपेतु कार्यं किंचित्करोति च फलस्य तस्य संख्यानेन शक्तोस्मि महामुने यस्तु लिंगसमा
ध्यानेपठतेशिवसन्निधौ षण्मासात्क्षिवरूपोसौजायतेनात्रसंशयः इतिश्रीशिवपुराणेचतुर्थो
ध्यायः ४ ॥ मुनयः सूतसूतमहाभागलिंगोत्पत्तिश्रुताशुभा श्रुत्वायस्याप्रसादेनदुःखनाशो
भवेदिह तदन्तरेवज्ज्ञातेमहात्म्यंशंकरस्यच सृष्टेश्चैवप्रकारंतुकथयत्वंविशेषतः सूतः स
म्यक्पृष्टंभवद्भिश्चयज्ज्ञातेनतदनंतरं कथयिष्यामिसंक्षेपाद्यथापूर्वंश्रुतंमया श्वेतर्हितेनदादेवे।
शिवरूपेसनातने ब्रह्मणाविष्णुनारूपंहंसवाराहयोस्तदा संस्थितंचततस्ताभ्यांयत्कृतंतच्छ्रूयतां।
मिति मुनयः अस्माकंसंशयंतातत्वंनाशयितुमर्हसि हंसवाराहयोरूपंताभ्यांचैवकथंधृतम्
अन्यद्रूपंविहायैवकिमत्रकारणंवद इत्येतद्वचनंश्रुत्वासूतःपौराणिकोब्रवीत् सूतः गगनेहं
सरूपस्यगतिर्भवतिनिश्चला हंसस्यचविवेकोस्तिजलदुग्धविभागयोः अज्ञानज्ञानयोस्तत्वं।
तद्विवेकायहंसता विवेकोनैवलभ्यश्चयतोहंसोविलीयते सृष्टिप्रवृत्तिकामोवैकथंज्ञानेप्र·
जायते वाराहंकारणंरूपंकल्पार्थंचप्रकल्पितं यद्दिनंचसमारभ्यरूपंचधृतवान्हरिं तद्दिनंप्र
तिकल्पेसःकल्पोवाराहसंज्ञकः तदिच्छावातथाजातताभ्यांरूपंधृतंतथा नैवात्रविस्मयःका

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

योहंसर्वाधाररूपिणः प्रसन्नंतंश्रूयतांपुत्रब्रह्मैवाविकृतंचयत् ब्रह्मंतंनिष्कलंलिंगंनिर्गुणंगुणरू
शि॰पु पिणं विश्वेचैवसन्दृष्टागुणेषुमुख्यतोव्रज गुणाःसत्वादयश्चैतेतैःसर्वेहिविमोहिताः तस्मात्वं
९ सर्वलोकेषुमान्यःश्रेष्ठोभविष्यसि ब्रह्मणानिर्मितेलोकेयदादुःखंप्रजायते तदात्वंसर्वदुःखानां
नाशनेतत्परोभव विविधानवतारांश्चगृहीत्वाकीर्तिमुत्तमां विस्तारयहरेलोकेतारणायमुनी
श्वर गुणरूपोप्यहंरुद्रोह्यनेनवपुषापुनः कार्यंकरिष्येलोकानांसर्वथात्रनसंशयः ममध्येयं
भवांश्चैवतवध्येयमहंपुनः आवयोरंतरंनैवश्रात्ममात्रविचारतः वस्तुत्वेचाप्यवस्तुत्वेचरतोपित
श्चैवच मदंशोयोनरोभूत्वातेनिन्दांतकरिष्यति तस्याहंसकलंपुण्यंभस्मीकृत्वात्वरोषतः नर
केपातयिष्यामितद्रोषात्पुरुषोत्तम लोकेस्मिन्मुक्तिदोत्वंहिमुक्तिदश्चविशेषतः ध्येयःश्रेष्ठश्च
सर्वेषांनिग्रहानुग्रहेक्षम अस्तुक्ताचैवब्रह्माणंहस्तेधृत्वास्वयंहरिम् कथयामासदुःखेषुसहायो
भवसर्वदा सर्वाध्यक्षश्चभूतेषुभक्तिमुक्तिप्रदायकः भवत्वंसर्वथाश्रेष्ठःसर्वकामप्रसाधकः स ९
र्वेषांप्राणरूपश्चभवनित्यंमदाज्ञया त्वांचसमाश्रितायेवैमामेवसमुपाश्रिताः अंतरंयश्चजा
नातिनिरयेपततेध्रुवम् इदंरूपंतयातावद्ब्रह्मणोयंमदाज्ञया यावद्ब्रह्मणोप्यायुःशतवर्षम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दाहृतम् चतुर्युगसहस्राणांसमूहंदिनउच्यते रात्रिश्चतावतीस्यात्प्रमाणमेतत्क्रमेणतु तावत्त्व
ष्टेश्वकार्यंवैकर्तव्यंविविधैर्गुणैः गुणेषुचभवान्श्रेष्ठःभवतःपुरुषोत्तमः इत्येतद्वचनंसर्वंतथेत्यो
मितिवैहरिः उवाचपरमप्रीतःशंकरंप्रियकाम्यया श्रीहरिः शंकरश्रूयतामेतत्कृपासिंधोजगत्प
ते सर्वंचैतत्करिष्यामिभवदाज्ञापरायणः ममध्येयःसदात्वंचभविष्यतिनचान्यथा भवतःसर्वसा
मर्थ्यंलब्धंचैवमयाधुना क्षणमात्रमपिचतद्ध्यानेनैवपरात्मनः चेतसोदूरतोनैवमागच्छतुकदा
चन ममभक्तश्चयोनित्यंतवनिंदांकरिष्यति तस्यैवनरकेवासंप्रयच्छेन्नियतंध्रुवं त्वद्भक्तोयोभ
वेन्नित्यंमद्भक्तःसमुदाहृतः एवंवैयोविजानातितस्यमुक्तिर्नदुर्लभा मद्धिमाचमदीयोघवर्धितोभ
वताध्रुवम् ममविशेषगणनाजायतेकथ्यतांकृतः ततंशंभुस्तदीयंहिश्रुत्वावचनमुत्तमम् उवा
चविस्मवेविप्राःत्वंतव्यागणनानव इत्युक्तोंतर्दधेशंभुःसर्वकल्याणकारकः अंतर्हितेतदादेवेब्र
ह्मालोकपितामहः तदीयंवचनंश्रुत्वासमाधानपरायणः नमस्कृत्यतदाविसंज्ञानंप्राप्यहरेस्त
था आनंदंपरमंगत्वाहृष्टिंकर्तेमनोदधे विस्मयश्चापितदातत्रत्वन्तर्धानमुपागतः पूर्वहृष्टेज
लेयत्रतत्राञ्जलिमुपाददिपत् अतोण्डमभवत्तत्रचतुर्विंशतिसंज्ञकम् विराड्रूपमभूद्विप्रोजउद्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पमपश्यत ततः संशयमापन्नस्तपस्तेपे सुदारुणम् द्वादशाब्दं पुनस्तस्माद्विष्णुर्ध्यानपरायणः तस्मिं
शि॰पु श्च समये विष्णोः प्रादुर्भूतो हरिः स्वयम् प्रसन्नोस्मि वरं ब्रूहि नारायणेयं वियते मम ब्रह्मा युक्तमेतन्महा॰
१० भागदत्तोहं शंभुनाचवते तदुक्तं यत्र तन्मध्ये जडीभूतं प्रदृश्यते प्राणभूतो भवानद्य भूत्वा चैतन्यमाव
ह इत्युक्ते च तदा तेन शंभो राज्ञापरायणः अनंतरूपमास्थाय प्रविवेश तदंडकम् सहस्रशीर्षाः पु
रुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् स भूमिं सर्वतः स्पृत्वा तदंडं व्याप्तवानिति शिवपुराणे अंडनिर्माणं पंचमः
सूतः श्रूयतां मुनयः श्रेष्ठाः कथां पापप्रणाशिनीम् प्रविष्टे विष्णुना तस्मिन्ब्रह्मणा संस्थितेन वै स
चेतनमभूत्तच्चचतुर्विंशतिसंज्ञकं पातालादि समारभ्य सत्यलोकावधिः स्वयं राजते स्म तदा तत्रैव
राजः पुरुषः प्रभुः सत्यं पदमुपाश्रित्य स्थितो सौ पुरुषोत्तमः ध्यानवर्णमुपाश्रित्य शंभू राज्ञामवाप्य
च तदाज्ञां च तदा प्राप्य विश्वसृक्कारिणं परं च तपोलोकं समास्थाय ब्रह्मा तिष्ठत्तपोधनाः अन्येषु स
र्वलोकेषु यथायोगमवस्थितिः ततश्च मानसाः पुत्रा ब्रह्मणा निर्मिताः पुरा ते चोर्ध्वरेतसः सर्वे पश्चा १०
दस्यान्नृषीन्प्रभुः ते विरक्ताश्च संजाताः पश्चात्क्रोधमवाप्य च तदैव रोदनं चक्रे ततः शोकमगाद्भवः
रोदनाद्रुद्रनामेति प्रसिद्धो भगवान्भवः ब्रह्मन्नवंतमस्मत्पुत्रं स्फोटयामि न संशयः इत्येतद्वचनं श्रु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नालोकानां दुःखदायकः वचनंस्वकंवोस्तत्र सृष्टेः प्रियचिकीर्षया अहं चैव करिष्यामि सृष्टिरेषा स-
नातनी इत्युक्त्वा ब्रह्मणो गुह्यो गुणरूपी हरः स्वयम् कैलासवचनं यावन्निर्मितं मुषिसत्तमाः कैला
सनगरं रम्यं पंचवक्त्रस्य कारसः ब्रह्मांडस्य तथा नाशे नाशो नास्ति तयोरिह ततो ब्रह्मा मुनीन्सप्त
भृग्वादीन्निर्ममे तदा उत्संगान्नारदं श्रेष्ठं हृदयात्कर्दमं पुनः अंगुष्ठाच्च तदा दक्षमेवमंशकमे
णत भृगुश्चैव तथा जातो मरीचिर्नाम वै मुनिः ततश्च कश्यपो जज्ञे तेनेदं धारितं जगत् सृष्टिः क- कन्यासृष्टि
न्याः तथा जाता दक्षादेव महात्मनः त्रयोदश तथा कन्याः कश्यपाय महात्मने दत्ता दक्षेण ताः क-
न्या विधिवद्दषिसत्तमाः ततः प्रसूतिभिर्व्याप्तं तासां च कश्यपस्य च देवाश्च दनुजाश्चैव दैत्याश्च
विविधास्तथा हन्ताश्चपक्षिणश्चैव सर्पाः पर्वतवीरुधः प्रसूता दक्षकन्याभिर्व्याप्तमेतच्चराचरं
पातालतलमारभ्य सत्यलोकावधि ध्रुवम् ब्रह्मांडं सकलं व्याप्तं भूं नैव कदाचन सती नाम तदा सं
कन्या रुद्राय च महात्मने दत्ता दक्षेण सा देवी भवानी परिकीर्तिता ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च गुण
त्रय उदाहृताः विष्णुः सत्वं रजो ब्रह्मा तमो रुद्र उदाहृतः तथा गुणमयी देवी सात्विका तमु-
पाश्रिता राजसी च तथा ब्राह्मी तमो रूपा तु तामसी गुणरूपा महाकाली या वै रुद्रमुपाश्रिता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पुनश्चपार्वतीजातासाशिवंसमुपागता ततोनामान्यनेकानिजातानिमुनिसत्तमाः कालिकाचंडि
शि॰पु काभद्राचामुंडाविजयाजया जयंतीभद्रकालीचदुर्गाभगवतीतिच कामाख्याकामदादेवीभुक्तिमु
११ क्तिप्रदाशिवा नामधेयान्यनेकानिप्रथमापर्वतात्मजा गुणामयस्तदादेव्योदेवागुणमयास्त्रयः
मिलित्वात्रिविधांसृष्टिंचक्रुर्मेकार्यमुत्तमं इत्येवंवचनंश्रुत्वाऋषयस्तेमलाशयाः शौनकाद्याश्च
योगींद्राहर्षनिर्भरमानसाः शृण्वन्तःपरमांदिव्यांकथांचैवसनातनीं अप्राप्यतृप्तिंतेसर्वेपप्र।
च्छुःपुनरेवते मुनयः सूतसर्वंविजानासित्वंकृपयाचगुरोरिदं त्वन्मुखांभोजसंभूतंपीत्वाहरक
थामृतं अतृप्ताश्चपुनस्तांवैपातुमिच्छामहेवयम् प्रथमंदक्षपुत्रीचपश्चात्सापर्वतात्मजा कथ।
मेकशरीरेणद्वयोरप्यात्मजामता कथंवैपार्वतीपूर्णापुनःशिवमुपागता एतत्सर्वंतथाचान्यत्
सर्वंकथितुमर्हसि इतितेषांवचःश्रुत्वाततोवचनमब्रवीत् इतिश्रीशिवपुराणेसृष्टिनिरूपणे
नामषष्ठोध्यायः ६ सूतः श्रूयतामृषयःश्रेष्ठाःकथयामिशुभांकथां यच्छ्रुत्वासफलंजन्मभ ११
विष्यतिनसंशयः पूर्वंदक्षस्यरुद्रस्यस्पर्धाजातामहात्मनोः ततोदक्षःस्वयंयज्ञंकृतवान्देवस
न्निधौ अनाहूयतदाभर्गंसर्वर्षिगणसेवितः तदादेवीसतीनाम्नीपित्रानाकारितायदा तदागता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पुनस्तत्राः नाहूतापि पितुर्गृहम् प्राप्यावज्ञांतस्मात्तत्रदेहत्यागमथाकरोत् इयदंशेनतदाजातेदेव॰
लोकेपिवर्जिते रुद्रस्यानुचरैस्तत्रवीरभद्रादिभिर्हते रुद्रेक्रुद्धेकथंलोकेसुखंभवतिसत्तमाः पश्चा
द्रुद्रःप्रसन्नोभूद्देवानांस्तवनादपि पूर्ववच्चकृतंतेनकृपालुत्वंमहात्मना रुद्रस्यपूजितस्तत्रदेवैर्दे
ववैरपि सतीदाहसमुत्पन्नाज्वालालोकभयावहा पतितापर्वतेयत्रपूजितासुखदायिनी ज्वा
लामुखीतिसाप्रोक्तासर्वकामफलप्रदा इदानींपूज्यतेदेवीसर्वकामफलाप्तये सादेवीशैलराज
स्यपत्नीमेनेतिविश्रुता पितॄणांमानसीकन्यातस्यांजन्मसमादधे ततश्चपार्वतीनामप्रसिद्धमभ
वत्तदा सापुनःशिवमाराध्यभर्तारंसमुपाश्रिता भजतांसर्वलोकानांफलंयच्छत्यनेकशः एतत्स
र्वंसमाख्यातंयत्पृष्टोहंपुरातनाः यच्छ्रुत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः इतिश्रुत्वावचस्तत्र॰
नैमिषारण्यवासिनः पप्रच्छुऋषयःश्रेष्ठाःकथांपापप्रणाशिनीं ऋषयः सूतसूतमहाभागक
थांपापप्रणाशिनीम् श्रुत्वात्वत्तस्तुदेवनतृप्तास्मोवयंप्रभो पुनःकथयतत्सर्वंशिवस्याराधन॰
क्रमं यत्रयश्चविधिःप्रोक्तोयेनैवाराधितःप्रभुः प्रसन्नेनशिवेनैवयस्मैदत्तंफलंचयत् पार्वत्या
स्तपश्चैवविवाहश्चतथाऽनघ त्रिपुरस्यवधश्चैवज्योतिर्लिंगसमुद्भवः ज्योतिर्लिंगानिकतियाकिं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तेषांदर्शनेफलं ब्राह्मणैःक्षत्रियैर्वैश्यैःशूद्रैर्वाशंभुपूजनं कथंकार्यंतथाब्रूहियथाव्यासमुखाच्छ्रुतम्
शि॰पु श्रुत्वातद्वचनंतेषांशर्मदंश्रुतिसंमतं उवाचसकलंतत्रप्रश्नस्यानुक्रमेणतु सूतः सम्यक्पृष्टंभवद्भि
१२ श्चयद्ब्रह्मस्वंमुनीश्वराः तदहंकथयाम्यद्ययथामतियथाश्रुतं भवद्भिःपृच्छ्यतेयद्वत्तथाव्यासेनवै
पुरा पृष्टंसनत्कुमारायतत्रोक्तंह्युपमन्युना ततोव्यासेनवैश्रुत्वाशिवपूजादिकंचयत् मत्वाचप
ठितंतेनलोकानांहितकाम्यया यच्छ्रुत्वाचैवकृष्णेनह्युपमन्योर्महात्मनः तदहंकथयिष्यामि
श्रूयतामृषिसत्तमाः वक्ष्यामिशृणुसंक्षेपाल्लिंगार्चनविधिक्रमम् वक्तुंवर्षशतेनापिनशक्यंवि।
स्तरेणतु एकंचशोकरंरूपंस्वच्छंसिद्धंसनातनं पूजयेत्परयाभक्त्यासर्वकामवराप्तये दारिद्र्यंरोगदुः
खंचसंकटंशत्रुसंभवं पापंचतुर्विधंतावद्यावन्नाश्रयतेशिवं संपूजितेशिवेदेवेसर्वदुःखंप्रलीय
ते येवैमानुष्यमाश्रित्यस्वसंतानकामुकाः तैःप्रपूज्योमहादेवःसर्वकामार्थसाधकैः ब्राह्म
णाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चविधिवत्क्रमात् प्रातःकालेसमुत्थायमुहूर्तेब्राह्मसंज्ञके विसोश्च[स्म]णंकृ १२
त्वागुरोश्चैवतथापुनः तीर्थानांस्मरणंकृत्वाध्यानंचैवहरेरिति मेघश्यामंचतुर्बाहुंभक्तानामभय।
प्रदं स्वर्णकुंडलाज्जुष्टंसुंदरंशुचिभूषितं लक्ष्मीकमलपत्राक्ष्याकटाक्षैःसंमुखीकृतं अप्रमेयमविं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्येवहृदितिष्ठन्नित्यशः ततस्तोत्रं शुभं नाम ग्रहणीयाद्विधिपूर्वकम् तत्रोत्थाय मलोत्सर्गं दक्षि
णस्यां दिशि चरेत् एकान्ते तु तदा कृत्वा मलोत्सर्गविधिः पुनः शुद्धां मृदां समादाय पंचवारं विशुद्ध
ये क्षत्रियश्च चतुर्वारं वैश्यो वारत्रयं तथा शूद्रश्चैव द्विवारं च मृदे न ग्रहणं क्रमात् शुद्ध्यर्थं तु तथा
कादं वणानुग्रहणेन च पादौ हस्तौ च प्रक्षाल्य पूर्ववन्मृदमाहरेत् स्त्रीणां च शूद्रवत्कार्यम्मृ
दां ग्रहणमित्युत दंतकाष्ठं ततः कुर्याद्द्वादशांगुलमेव च एकादशांगुलं तत्रो वैश्यश्चैव दशां
गुलं शूद्रो नवांगुलं कुर्यादिति मानमिदं स्मृतं कालदोषं विचार्यैवमन्नाहिष्टं विवर्जयेत् स्नानं त
विधिवत्कार्यं तीर्थादिषु क्रमेण च देशकालाविरोधेन स्नानं कार्यं समंत्रकं आचम्य प्रथमं तत्र धौ
तवस्त्रं धारयेत् एकांते तु स्थले स्थित्वा संध्याविधिमथाचरेत् मनस्तत्र स्थिरं कृत्वा पूजागारं प्रवि
श्य च पूजाद्रव्याण्यथादाय क्रमेण पूजयेद्वरम् प्रथमं च गणाधीशं द्वारपालं ततः परम् दिक्पाला
श्च तथा पूज्याः पश्चात्पाद्यं समाचरेत् अथवाष्टदलं कृत्वा पूज्यपादद्वयसमीपतः उपविश्य ततस्तत्र
चोपलभ्याशिवं प्रभुं आचामत्रितयं कृत्वा प्रक्षाल्य च ततः करौ प्राणायामत्रयं कृत्वा ध्यात्वा देवं चतुर्भु
जकम् तस्य साक्षात्स्वरूपमाश्रित्य देहे स्थापं नरस्तदा शैवीं तन्वं समास्थाय पूजयेत्परमेश्वरम् देहशुद्धिं।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ततःकृत्वामूलमंत्रंन्यसेत्क्रमात् सर्वत्रप्रणवेनैवषडंगंन्यासमाचरेत् कृत्वार्घादिप्रयोगंचततःपूजांस॰
शि॰पु मारभेत् तथार्घाचमनीयार्थकल्पितंपात्रमेवच स्थापयेद्दिपिवडीमात्रवकुंभान्यथाविधि दर्भैरा
१३ च्छादयतानैवंसंस्थाप्याभ्युत्यवारिणा तेषुतेषुचसर्वेषुक्षिपेत्तोयंसुशीतलम् प्रणवेनक्षिपेत्तेषुद्रव्या
णिपालोकावुद्धिमान् उशीरंचन्दनंदेवशुल्कगुडंमहौषधीः जातीकक्कोलकर्पूरवहुमूलंतमालंनी
चूर्णयित्वायथान्यायंक्षिपेदाचमनीयके एलांसर्वेषुपात्रेषुपातयेच्चन्दनांकितां पार्श्वयोर्देवदेवस्य।
नंदीशंतुसमर्चयेत् गंधैःपुष्पैस्तथाधूपैर्विविधैःपूजयेच्छिवं लिंगशुद्धिंततःकृत्वामुदायुक्तोनरस्त
दा जप्त्वासर्वाणिमंत्राणिप्रणवादिनमोंतकं कल्पयेदासनंपश्चात्पाद्यमाद्यंप्रणवेनतु तस्यपूर्वदले
साक्षादणिमाशक्तिरुत्तमा लघिमादक्षिणेचैवमहिमापश्चिमेतथा प्राप्तिश्चैवोत्तरेपत्रेप्राकाम्यंपा॰
वकस्यच ईशित्वंनैरृतंपत्रंवशित्वंवायुगोचरे सर्वज्ञत्वंतथैशान्यांकर्णिकासोमउच्यते सोमस्या
धस्तथासूर्यस्तस्याधःपावकःस्वयम् धर्मादयोप्यधिस्तानमनंतेकल्पयेत्क्रमात् अव्यक्तादिचतुर्दि १३
क्षुसोमस्यांतेप्रकल्पयेत् सद्योजातंप्रपद्यामीत्यावाह्यपरमेश्वरम् वामदेवेनमंत्रेणतिष्ठेच्चैवासनो॰
परि सान्निध्यंरुद्रगायत्र्याअघोरेणनिरुध्यच ईशानःसर्वविद्यानामितिमंत्रेणपूजयेत् पाद्यमाच

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मनीयंचविभोश्चार्घ्यंप्रदापयेत् स्नापयेद्विधिनारुद्रंगंधचंदनवारिणा पंचगव्यविधानेनगृहीत्वा
त्रेभिमंत्र्यच प्रणवेनैवगव्येनस्नापयेत्पयसाततम् दध्नाचमधुनाचैवतथाचेक्षुरसेनच घृते·
नचतथासम्यक्सर्वकामहितावहम् पुण्यैर्द्रव्यैर्महादेवंप्रणवेनाभिषेचयेत् जलभांडैःपवित्रै
र्मंत्रैस्तोयंक्षिपेत्ततः शुद्धीकृत्ययथान्यायंसितवस्त्रेणसाधकः तावद्दूरंनकर्तव्यंयावच्चवेद
नंक्षिपेत् तंडुलैःसंदरैस्तत्रपूजयेच्छंकरंतथा कुशापामार्गकर्पूरजातीचम्पकपाटलैः कर·
वीरैःसितैःशैवमल्लिकाकमलोत्पलैः अपूर्वपुष्पैर्विविधैश्चंदनाद्यैश्चतज्जले जलेनजलधाराश्चक
ल्पयेत्परमेश्वरं पात्रैश्चविविधैर्देवंस्नापयेच्चमहेश्वरं मंत्रपूर्वंप्रकर्तव्यापूजासर्वफलप्रदा मंत्रा·
णितेप्रवक्ष्यामिश्रृणुसर्वार्थसिद्धये येलिंगंसर्वदादेवस्नापयित्वार्चनाविधिम् कुर्वंतिभक्तिभा·
वेननतेषांविद्यतेभयं सर्वसिद्धिःसदातेषांकरस्थैवभवेदिह अंतेसायुज्यमाप्नोत्यशिवेनसहि
तोभृशम् लोकानुग्रहणेशक्ताभवेयुरितिनिश्चितं यतोत्रसर्वसामर्थ्यंदर्शितंप्रभुनास्वयम्
विगलतिपरदौर्गत्यंमोहश्रीःश्रयतिप्रयकजंकचति प्रसरतिपरमानंदोयत्रनदीशार्चनंजयति
तस्माद्येत्रसदाशिवार्चनपराभक्तामहांतोमलाः स्तोत्रध्याननिवेलीकृताखिलमलाःसंप्राप्तप्रसा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि·पु बलाः स्वान्तोन्मूलितसर्वसंशयकलाः स्वच्छाशयाः पेशला धामायत्कृतभानचंद्रबहुलास्तेयांति
१४ शंभोः पदम् इतिश्रीशिवपुराणेशिवपूजाविधिनामसप्तमोध्यायः ७ ॥सूतः पावमानेनमंत्रेणतथा
वाङ्मयकेनच रुद्रेणनीलरुद्रेणश्रीसूक्तेनशुभेनच श्रीतारेणाथशिरसाशुभेनाथर्वणेनच शां
त्याथवापुनः शांत्याभीरुंडेनारुणेनच अथज्येष्ठेनसाम्नावतथादेवव्रतेनच रथंतरेणपुष्पेणसू
क्तेनपुरुषेणतु मृत्युंजयेनमंत्रेणपंचाक्षरेणवापुनः जलधारासहस्रेणशतेनैकोत्तरेणवा क
र्तव्यावेदमार्गेणनामभिर्वाथवापुनः ततश्चन्दनपुष्पादिरोपणीयंशिवोपरि दापयेत्प्रणवेनै
वमुखवासादिकंजलं ततःस्फटिकसंकाशंदेवंनिष्कलमव्ययं कारणंसर्वलोकानांसर्वलोकमयं
परं अप्रमेयमचिंत्यंचचिन्मात्रमनघंप्रभुं सर्वातीतंसर्वमयंहृदिसर्वस्याधिष्ठितं आब्रह्मकीटकां
तेयत्स्थितंप्राक्सूत्रसन्निभं यस्माद्धिनिर्गतंसर्वंयत्रतिष्ठतिनित्यशः यस्मिन्प्रलीयतेकालेतमनं·
तंपरंपदं ब्रह्मादिकारणागम्यंभक्तानांपरतंस्थितं अनंतशक्तिमात्रेयंसर्वाश्रयमनामयं सदस १४
त्परंयत्स्वतन्त्रंसर्वसंस्थावस्थितं ध्यानाभ्यासरतानांचसंतेयंभाविनात्मनाम् ब्रह्मेंद्रविष्णुरुद्राद्यैर
पीदेवादिगोचरं वेदविद्भिर्विवादांतेनवगोचरमितिस्मृतं नेतिनेतीतिनेतीतिलक्षणाविषयेस्थितम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्वस्यभयकर्त्तारंभीषणस्मादितिवाक्यतः आदिमध्यान्तरहितंभेषजंसर्वरोगिणाम् योगिनाम
मृतंतत्वंधीराणांसर्वतःस्थितं शैवेन्यायेवचयत्तत्वंसर्वतोव्याप्यवैजगत् सर्वत्रगंसर्वकर्तृहिविश्वका
शात्मकमव्ययं दिक्कालादिकलातीतंस्वात्मभूतेनमानकम् दिक्कालादिमयमादिशान्तवर्णात्म
कंपरम् वाच्यवाचकतत्त्वौघप्रसरस्थानमव्ययं परादिशक्तिसर्वस्वंवाक्यपंचरतिंशिवं शिवत
त्वमितिख्यातंसर्वत्रसमतांगतम् तस्यैवस्वेच्छारूपंयद्दत्तग्राहत्यजनोचितम् सकलंनिर्मलंत
तंशिवलिंगंव्यवस्थितम् योगिमानसहंसेनाऽपदेशेणसमधिष्ठितं उल्लिंगंसर्वदाभक्त्यापूजये
त्पणवेनतु धूपैर्दीपैश्चनानाबलैराशात्रिकविधिंततः नमस्कारैःस्तवैश्चान्यैर्मंत्रैर्नानाविधैरपि
इत्थंसंस्तुत्यदेवेशंजपेन्मंत्रंस्वभावितं सम्यक्श्वासादिसहितंप्राप्तंतात्त्वगुरोर्मुखात् ऋषयः
सूतसूतमहाभागसम्यङ्निःश्चितवानसि पीत्वाभवन्मुखाम्भोजात्कथामृतमनुत्तमम् कृता
र्थाःस्मःकृतार्थाःस्मःसत्यंसत्यंतथापद्यो इदानींकौतुकंजातंश्रोतुंगुर्वादिलक्षणम् तस्मात्त्वं
प्राप्यतन्मंत्रंशीघ्रंसेत्स्यतिसाधके कथंचैवजपःकार्योवक्तुंविध्यान्महामते सूतः साधुसाधु
महाभागाभवद्भिर्यत्तुपृच्छ्यते तत्सर्वंकथयाम्यद्यश्रुतंयत्कृत्स्नसन्निधौ अनुग्रहायलोका

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नोस्पष्टंस्वफलदंशिवम् तत्रादौगुरुवैशिष्ट्यंकथयामितपोधनाः गुरुराचार्यःसम्पन्नःसर्वांगेषु
शि॰पु विभूषितः शैवसिद्धांतवेत्ताचज्ञानेज्ञेयविचक्षणः देवपितृरतःशांतःसत्यवादीदृढव्रतः स
१५ त्ववान्वीर्यसंपन्नोदयार्जवसमन्वितः त्यागीदम्भविनिर्मुक्तःशिवज्ञानरतःसुधीः एतादृशोगु।
णैर्युक्तोगुरुःज्ञेयस्तपोधनाः एतादृग्गुणभूषितंगुरुवर्यंसत्यप्रतिज्ञंसदा शास्त्राभ्यासरतंसुक
र्मनिरतंबाह्यान्तरालेसमम् संप्राप्याशुनरोलभेतिविमलोभोगादिसिद्धीप्सया नित्यंकायम
नःसुपादवंदनैःसेवेतभक्त्यास्वयम् एतादृशोगुरुवरस्सततंसुहृष्टोऽस्तत्तर्पितादृढमनोपि
यभैःपराव्यात् साधुर्जनःसमभ्युपैतिचभुक्तिमुक्तीसत्यंवदामिमुनयोनिखिलागमज्ञाः शृ
एध्वंमुनयोन्यच्चप्रवक्ष्यामिपुनश्चवः येहेयादोषदुष्टाश्चसिद्धिविघ्नकरास्तथा दयादाक्षिण्य
रहितश्चलःक्षुद्रश्चक्रोधनः दन्तुरःकेकरःकाणोह्रस्वस्थूलःक्षयान्वितः तार्किकोदम्भसंयुक्तो
निदीर्घश्चकृशस्तथा शौचाचारविनिर्मुक्तोऽसत्यवादीजितेंद्रियः एतादृशंगुरुंप्राप्यनसिद्धिःस्या
त्कथंचन विशेषश्चात्रकथितःसूक्ष्मसिद्धांतवेदिभिः सर्वलक्षणहीनोपिज्ञानवान्गुरुसत्तमः १५
तद्दर्शनाद्धिसंसिद्धस्ततस्तत्रोक्तिवाक्यतः तदधीनंयतःसर्वंतस्माद्यत्नेनपूजयेत् गुरुंसर्वस्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दानेन भक्त्या पुष्पफलादिना इति गुरुविधिः प्रोक्तो भवद्भ्योऽत्र सुखावहः अधुना कथ्यते तावज्जप
लक्षणमद्भुतम् श्रूयतां मुनयः श्रेष्ठा यत्कृत्वा तत्प्रमाप्स्यथ तत्र तावत्त्रिधा प्रोक्तो जपः संदे
पतोऽत्र च मानसोपांशुसंशब्दैर्यथावत्कथयामि तत् स्वयमेव न यत्कृत्वा जप्यते मत्तमानसैः आ
त्मना श्रूयते यत्तत्तु उपांशु प्रवक्ष्यते परोऽपि शृण्वया यत्तु सशब्दः स तु दाहृतः इयं त्रिकनात्वत्र
वक्ष्ये विध्यास्तन्मता फलभेदोऽपि विज्ञोऽस्ति तत्कृत्वा ध्यातपोधनाः शान्ते कर्मणि पूर्वे स्याद्द्विती
यः पौष्टिके तथा तृतीयो व्यभिचारे त्र फलभेदस्त्वयं मतः तथा च फलभेदेन प्रागुद्दक्षिणामु
खः ते योजपइति त्रेधा त्रिवर्गसाधकः परः साष्टकेन शतेनात्राक्षमाला परिकीर्तिता सप्तविं
शतिभिर्वा यद्द्विगुणैर्वापि कीर्तिता नवष्टादशषड्विंशद्दलानां सर्वसम्मतम् परशक्तिशिवैर्दे
त्वा चैवमानेयतःस्मृतं तत्राक्षमविभागेन मणीन्वक्ष्यामि सत्तमाः यत्कृत्वा सर्वसिद्धिश्च मोक्ष
श्चापि भवेद्ध्रुवं रुद्राक्षशंखपद्माक्षपुत्रजीवकमुक्तिकैः स्फाटिकीमणिरत्नोम्यासौवर्णीवै
मीतथा दशाक्षमाला कथिता गृहस्थानां सुखावहाः अभिचाररतानां तु माला शंकाक्षसूत्र
कं ताम्रक्षमाला मुनये कार्यसंपत्तिकारका विज्ञेया मनुजानां हि भोगमोक्षफलप्रदा इयं दिवे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रीकालानलस्तुतिपरतया वाग्विलासेनमाला कल्पेनेह्यापि शंभुं सकलभुवननतं पूर्णमेकं सशुद्धम्
शि॰पु सम्यक्स्तुत्वैश्चविज्ञानियमितहृदयाः पूजयन्तेमुहूर्तं तेसम्यग्धूतपापाविगलितनमसः शंभुनालं रमन्ते
१९ इत्थंजप्यंस्वविधिनानमस्कृत्यप्रदक्षिणं अर्घ्यंदत्वानुपुष्पाणिपादयोश्चविकीर्यच प्रणिपत्यवदेदेवे
शमात्मनाराधयेच्छिवम् हस्तेपुष्पंगृहीत्वातुसमुत्थायकृताञ्जलिः प्रार्थयेत्तुनरीशानंमंत्रेणा
नेनवैशिवं अज्ञानाद्यदिवाज्ञानाज्जपपूजादिकंमया कृतंतदस्तुसफलंकृपयातवशंकर सर्वज्ञ।
त्वंस्वभावश्चनाकिंचिज्ज्ञोहमणुत इतिमत्वामहेशानत्वन्त्वंमयिशंकर माययातवविमोहितचि
त्तश्चेतकिंचनमहेश्वरजाने कोपराधलवएषमप्रषयेतमांहतनरंनचपश्ये किंसामर्थ्यमाययान
हबुद्धेर्ममेशानयत्रकरोमितद्धि त्वयाकृतंचेतिमत्वामहेशयथेच्छानेनत्कुरुष्वायतन्नाम् शंभोशं
करनीललोहितशिवउग्रत्वाच्छिमालाधर रुद्रभर्गशर्वशशांकशेखरभवश्रेयोनिधेधूर्जटे स्वामिन्भ
र्गसतीपतेममगतेसंवीक्ष्यमांकिंकरं पाहीमांकृदशांगतंखलजनैःसंपीडितंदुःखितं पादौनवि १५
स्मनालवौब्रलणानशिवस्तथा अहंदीनःकथंकुर्यापूजामितिक्षमेर्मयि इत्थंसंस्तूयस्वामिन्मे।
भक्तिभावस्त्वयिस्थितः नमस्कृत्यतेपूजांकर्तुमस्मिसमुद्यतः पठित्वैवंततःपुष्पंशिवोपरित

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दान्यसेत् स्वस्त्ययनं तदा कृत्वा त्वाशिषो विविधास्तथा मार्जनं तु ततः कार्यं शिवस्योपरि वै पुनः नम
स्कारं ततः स्तोत्रं पुनरागमनाय च आयोध्युपरणपुष्पार्थं नमस्कारं प्रकल्पयेत् प्रार्थयेत्पुनस्तत्र सर्व
भावसमन्वितः शिवे भक्तिः शिवे भक्तिः शिवे भक्तिर्भवे भवे भवे भवे शिवे भक्तिर्नान्यथा शरणं मम
शंभौ भक्तिः शिवे भक्तिः शंभौ भक्तिर्भवे भवे सदा भूयात्सदा भूयात्सदा भूयाद्भक्तिरेव शिवे शंभो
विना भवं नान्यं शरणं यतो नैव दृष्टम् तस्माच्छरणमुपागतं सोपेत्स मामृतं देहि सर्वज्ञाखिल
बंधो महेश्वरानंत सर्वगानंद सर्वासां गतस्वामिन् अन्यशरणं भव त्वं माम् इति संप्रार्थ्य देवेशं स
र्वसिद्धिप्रदायकं पूजयेत्परया भक्त्या गलनादेर्विशेषतः यतः पूर्वं दत्तयज्ञे रुद्रे क्रुद्धे हि सर्वतः
क्रागद्रूपं समाश्रित्य दत्तेणकारिते यदा तदैव तृणदक्षो सो मुक्तः तस्माद्धि संकटात् तस्माद्धि
शेषतः कार्यो गलनादो मनीषिणाम् सर्वसंकटसंमुक्तमिति त्वं श्रुतिरीदृशी नमस्कारं ततः
कृत्वा परिवारगणैः सह प्रहर्षमतुलं लब्ध्वा कार्यं कुर्याद्यथासुखम् एवं यः पूजयेन्नित्यं शिवभ
क्तिपरायणः तस्यैव सकला सिद्धिर्जायते तु पदे पदे षण्मासाज्जायते तस्य मनोभीष्टफलं ध्रु
वं रोगं दुःखं च शोकं च उद्वेगं कृतिमं तथा कौटिल्यं च गरं चैव यद्यद्दुःखमुपस्थितं तद्दुःखं नाश

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यत्रैवशिवःशिवकरःपरः कल्याणंजायतेतस्यशुक्लपक्षेयथाशशी वर्धतेतद्गुणास्तत्रशिवस्य·
शि·पु· पूजनाद्ध्रुवं एवंवस्तन्मयाप्रोक्तंश्रुतंव्याससुखाद्यथा सूतःएवंप्रवक्ष्यामिकथांपापप्रणाशिनीम्
८ याशृण्वन्तेभवद्भिश्चतामहंविधिपूर्वकं इतिश्रीशिवपुराणेशिवपूजाक्रममाहात्म्यविधिर्नामाष्ट
मोध्यायः ८ श्रीऋषयः सूतसूतमहाभागसम्यगुक्तंत्वयानघ शिवस्यपूजनेसर्वंमाहात्म्यम
पिचाव्ययम् गर्वादिलक्षणंचापिस्तवनंचमहाफलं येषांश्रवणमात्रेणबंधमुक्तिर्भविष्यति
कृतार्थायदिचापिस्मतथापिकौतुकात्मनः त्रिपुरस्यवधंश्रुत्वाहिकथंवैत्रिपुरोहतः किंरूपंत्रि
पुरस्यैवकुत्रवाविकृतिंगतः किंसैन्यंतस्यदुष्टस्यकीदृशंकुत्रवास्थितं तथामहेश्वरस्यापिशि
वस्यचमहद्बलं एतत्सर्वंप्रयत्नेनपरंचविविधंपुनः श्रुतंभवन्मुखांभोजात्मकरंदंनिपीयते
यस्यश्रवणमात्रेणतृप्तास्म्यात्मसर्वदा सूतः साधुपृष्टोमहाभागालोकानांहितकाम्यया य·
च्छ्रुत्वासर्वलोकानांदुःखहानिर्भविष्यति सुखंसंजायतेनित्यंपरमानंदलक्षणं कदाचिदपि· ८
जायतेननचिंतादुःखसंभवा· तारपुत्रोमहामायोमायिनामपिमोहकः सर्वदेवजयंकर्तातपसे
पेसुदारुणं मयोर्वनमुपाश्रित्यगुर्वाज्ञापरिपालकः ब्रह्मचारीयतमनाजितकामोदृढव्रतः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ऊर्ध्वबाहुस्थितो विप्र तपस्तस्य चरत्सदा तीव्रं राशिमं तीव्रं तापं दृष्ट्वा मेवान्यकारकम् शतवर्षं तु
कण्डे
स्थानमाशनं महत्केचन शतमेकं जलेनैव शतमेकं तु वायुभक् शतमेकं जले तिष्ठञ्छतमेकं तु
स्थण्डिले शतमेकं तथा वाग्नौ शतमेकमधोमुखः शतमेकं तु हस्तस्य तलेन च भुवं स्पृशन्
शतमेकं तु वृक्षाणां शाखावलम्ब्याधोमुखः अधोमुखं तु वर्षाणां शतमेकं गतं तदा इत्थमेकं द
शशतं तेन पलेपेति पेशलाः इत्थं कष्टतरं तप्यमाणं तामपि तुःसहं न कश्चिदपि देवानां मनुष्याणां
च कश्चन न द्रष्टुं न पश्यं गं तेशशाकेति वचनैः क्रांतं न स्यैव शिरसस्तत्र तेजस्तु निःसृतं महत् येन
सूर्य इव वह्नीनां तेजो नष्टं महात्मनां तत्तेजः प्रतस्यैव स्फुलिंगा इव संमताः वह्नेरौस्यं च नयम्भूते
सूर्यस्य च महात्मनः ग्रीष्मादावपि तत्तेजस्तयोः शीतमदृश्यत चंद्रश्च शोकसंतप्तो दृढदाहज्व
लितो महान् इत्थं सोपप्लवं जनैरविचंद्राग्निमंडलं तेनैव देवलोकास्तेदग्धप्राया बभूविरे इंद्रश्च भ
यमापेदे स्वपदं धर्षयिष्यति ततः शोकसमाविष्टो बभूव बलसूदनः बृहस्पतिमुवाचेदं शोकसं
विग्नमानसः ब्रह्मन्किं करवाण्य घभयमागच्छते मयि स्वर्गं सो यं हरेदद्य राज्यं देवानां प्रधर्षयिष्यति
कस्येदं कर्मणः पाकं इदानीं समुपस्थितः राज्यं संत्यज्य ब्रह्मंस्तत्पलाये कुत्र चिंततः नैवं पश्यामि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ह्निगुरोकथंचिदपिसंदरं किमत्रकरवाण्यद्यतद्भवान्वक्तुमर्हसि इत्यंशोकसमाविष्टंदेवलोकपतिं
शि॰पु प्रभुः बृहस्पतिरुवाचेदंवचनंसांत्वपूर्वकं माभैषीस्त्रिदशेशानदुःखंमास्तुत्वयिध्रुवं कथंचिदपि
१८ तावत्संतोष्यस्तपमस्त्वया कोहितामाकटाक्षाग्रसूक्ष्माबाणम्मुखाहताः विलासविभ्रमाभाव।
त्स्वधाराःसहिष्यति इत्यंसंमंत्र्यदेवेशजीवौमेनामथोचतः मेनेदेव्यत्रदक्षकार्यैतमस्तंममभामि
नि भाविताभावकार्यैत्रयेनसुखमवाप्स्यथ इत्यमामंत्र्यमासेनाःगच्छन्मधुवनंप्रति तामाःस्व
मुपरीवारदेवीरादायस्त्रबना विलासान्पकरोन्नत्रभ्रूक्षेपहसितानिव कस्तूरुदर्शनादीनिकेश
क्षेपादिकानिव ग्रथोरुदर्शनादीनियैस्तेनेपिमहात्मनः मुनयोपिससंत्यक्ष्यानप्राप्नुर्विकारि।
तां अथोवाचवमेनासातांकिमर्थमुपेक्षसे मामित्यंयाचमानांहि देवाभिहतपवनत् देवेनहत
बुद्धेर्हिहितमपिनरोचने किंवाच्यनेत्वयातानकथ्यतांसमभीप्सितां धर्मार्थकाममोक्षाहिच·
त्वारोमयाःसतांमताः तत्रत्रयःसदोपेक्ष्याःकामार्थाःइतिनिश्चितं धर्मेनजित्वावसुधांनतोर्थसंग्र १८
हमर्वंखलधीरमैथैः व्याहिमथीमिःसुखमाप्नमत्रसंसेव्यतेकामिनीदेहियाष्टिः यद्धिमोक्षस्
खमिष्यतेबुधैःसंयतेंद्रियगणैःसुविवेकैः मृत्युदेशणमपितन्मनीषिणांहेयमेवसुखमिच्छते·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भुवन् कामामुखस्य ललितस्य विलासभंग्या संपूर्णनिर्भरितशुद्धपरामृतस्य ब्रह्मादिभौवनमुखा
नितवार्थमर्हत्यत्रास्तिमानकलनादिकमत्रशुद्धम् इत्थंसंलप्यसामेनानवक्रेविकृतिंमनाक्
मनेस्तस्यतानिःश्वस्यागायथागतमेवहि आचख्यौचमहेन्द्रायसर्वंहृत्तंतथाद्भुतं ततःशक्रःस
मुद्विग्नोभूयोपिप्रबभूव ह अभितोदुःखमापन्नाःसर्वेदेवास्तदाविभोः अकांडेचैवब्रह्मांडंसं
हरिष्यतिवैप्रभुः इतिसंशयमापन्नानिश्चयंनोपलेभिरे ततोबृहस्पतिःप्रोक्तोइंद्रेणसुमहा
त्मना किमत्रकारणंब्रह्मन्सम्यङ्निश्चितवानसि एतस्मिन्समयेनैवज्ञातवंतोत्रकारणं ब्रह्मा
णंचसमुद्दिश्यतपस्तप्यतिदारुणं इतिनिश्चयमापन्नादेवाश्चैवपरस्परं यदिब्रह्मावरंचास्यन
दास्यतिसदुष्करं तदात्रसर्वलोकानांनाशश्चैवभविष्यति सर्वदुःखसमुत्पन्नंयदिनैवप्रदास्य
ति दास्यतेवावरंतस्मैकालेनाशोभविष्यति एतस्माच्चवरंयत्प्रदीयतेनात्रसंशयः इतिकृत्वाम
तिंदेवाब्रह्माणंसमुपस्थिताः देवास्तत्रास्तितास्तत्रतस्मैसर्वंन्यवेदयन् ब्रह्मासर्वंसनिश्चित्य
देवास्तापरिसाधकः वरंदातुंतदातत्रजगामहंसवाहनः यत्रवैतारकोनामतपस्तप्यतिदा
रुणम् ततःसतारकोदृष्ट्वाब्रह्माणंहंसवाहनं सहसोत्थायतस्मैचप्रणनाममहामनाः तत

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्ववाक्यगंभीरंस्वार्थपरिपूरितं स्तोत्रंचक्रेमहाघोरस्तपस्वीविजितेंद्रियः नमस्त्रिमूर्तयेतुभ्यंसृष्टेः
शि·पु प्राक्केवलात्मने गुणत्रयविभागायततोभेदमुपेयुषे एकमूर्त्तेनमस्तुभ्यंसकलायमहात्मने
१९ सृष्टिस्थितिप्रलयकृन्नमस्तेगुरुमूर्त्तये इदंचतुर्दशविधंजगद्यत्परिदृश्यते त्वदिच्छाकारणेनत
त्रदृश्यतेपरमेश्वर त्वयासर्वमिदंसृष्टंत्वयिसर्वमिदंस्थितं त्वय्येवलीयतेसर्वंतस्मैतेब्रह्मणेनमः
प्रसन्नेत्वयिसर्वैतेप्रसन्नादेवतागणाः इतिमत्वामहेशानेसेवंतेत्वांतपोधनाः नमोस्तुतुभ्यं
जगदंतरात्मनेमहात्मनेसर्वभुवेमनीषिणे मूर्त्तिशक्तित्रयभेदितात्मनेसर्वामयद्रोहनिहा
रिणेनमः यंयोगिनोज्ञाःहृदयेनिवेश्यध्यात्वापरानंदमुपेत्यहृष्टाः सदासदानंदरतारमंते
तस्मैनमस्तेस्तुपितामहाय यस्येच्छयास्पन्दरूपेणजायतेसचराचरम् भौवनंसमहदंडंतस्मै
तेब्रह्मणेनमः यंयाज्ञिकामहायज्ञेपृथग्यज्ञैःसामयाजिनः हूतयेशुद्धयाहुत्वातस्मैतेब्रह्मणे
नमः यंस्वाध्यायरताधीराहृदितिष्ठंतमव्ययं ध्यायंतेविदितात्मेधास्तस्मैतेब्रह्मणेनमः यंस्व १
शुद्धयतस्वांतादृढतीव्रवनाश्रियः संतानार्थंचध्यायंतितस्मैतेब्रह्मणेनमः इतिसंस्तूयमे
यावीनारकाख्योमहाहरः विररामततोभूयःप्रणाममपरःप्रभुं इत्थंतस्यसभक्तिंतांस्तुत्वासर्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हृष्टोवदत्: उवाचवचनंतस्मैवरंब्रूहिममेप्सितं तपस्तप्तंमहाघोरंनादेयंविद्यतेमम इत्येवंतत।
दाकर्ण्यतारकाख्योमहासुरः ब्रह्माणंप्रणिपत्यैववरंववेनिदारुणम् दैत्यराजः त्वयिप्रसन्नेवरदे
किमसाध्यंभवेन्मम यदिप्रसन्नोदेवेशयदिदेयोवरोमम वरद्वयंततोदेयंश्रूयतांचपितामह त्वया
चनिर्मितेलोकेमत्तस्त्योबलवान्नहि शिववीर्यसमुत्पन्नःपुत्रःसेनापतिर्यदा भूत्वाशस्त्रंक्षिपेन्मह्यं
तदामेमरणंभवेत् इत्युक्तेचतदातेनब्रह्मालोकपितामहः वरंनमोदृशंदत्तादेवानन्तापराय।
णः दैत्यो[illegible]पितपसस्तस्माद्दिरामवनेध्रुवं वरंलब्ध्वाशुभंतत्रशोणिताख्यंपुरंगतः इतस्तत
श्चयेदैत्यामिलितास्तमथाब्रुवन् राजाभवत्वमस्माकंत्रिलोकतारकासुरम अभिषिक्तोदितेरा
ज्ये दैत्येषीशोभवत्तदा आज्ञांप्रवर्तयामासपृथिव्यांनान्यशासनः ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रा
श्चाप्यापियेमताः सर्वेवैपीडितास्तेनतारकेनमहात्मना देवदानवाश्चैवयक्षाःकिंपुरुषास्तथा
पीडितासर्वएवंहितेभ्योरत्नान्युपादये इंद्रादिलोकपालेभ्यस्तीयंरत्नंसमर्पितम् इंद्रेणोच्चैःश्रवा
स्तस्मैधर्मीयत्नस्पदंडकं कुबेरेणतदातस्मैनवनिधयएवच वरुणेनहयाःशुभ्राऋषिभिःका।
मधुक्तथा सूर्यस्तत्पनेनावधावत्तुःखंनजायते चंद्रस्तुप्रमदादृश्यःसकलःसर्वदैवहि सेवि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तोविनतोभूत्वाशक्रस्तस्यसमक्षतः सर्वेतत्रसमुद्विग्नादेवतास्समुपस्थिताः विनयंतुपुरस्कृत्यदि
शि॰पु वसान्यत्यवर्तत आज्ञांशेषांसमादायशिरसाभृत्यवत्तदा देवाःकर्मकराजातादेवीभिःसहतस्य
२९ रे तस्त्रीषुसततंदेव्योभयात्संविग्नमानसाः प्रासादिकाश्चसंपन्नादासीवद्दुःखिताभृशं इत्थंस
र्वेपितेदेवास्तद्गृहेसमुपस्थिताः विहायस्वस्वगेहानिशून्यानिमुनिसत्तमाः नकेवलंपुनस्तत्रमा
रुतोभूत्सहायकः तस्यवैदैत्यराजस्यगंधीसर्वानृतुलवान् दैत्यस्त्रीवसनोत्कर्षीदर्शयंस्तनमंड
ले ऊर्ध्वजघनमप्यस्य तेनतस्यसखाभवत् इतिनाम्भृत्यवत्कृत्वासेवंतस्यरमानसान् एकच्छत्रेव्य।
याद्राज्यंहर्षितोमंडलेस्वके देवानांचैवयज्ञांशंपितॄणांकव्यमेवच तत्सर्वंसमुपादत्तमसुरेणबली
यसा त्रैलोक्यंचैवतत्सर्वंतारकाज्ञापरायणं तेदेवाश्चसदातत्रसेवामार्गपरायणाः ऋषयश्चत
दासर्वेतस्याज्ञापरिपालकाः यक्षाःकिंपुरुषाश्चान्येकिंपुनर्मानुषाइमे देवोद्यानानिसर्वाणिती
र्थान्यपिमहामुने आनीतानिगृहेतेनतनाकिंचिदवशेषितं एवंवर्षाण्यनेकानिगतानिपीडितास्तदा २
सर्वेदेवामिलित्वाचब्रह्माणंशरणंगताः इतिश्रीशिवपुराणेतारकालयेदेवागमनोनामनवमो
ध्यायः ९ सूतः तेसर्वेचतदागत्वाब्रह्माणंजगतःप्रभुम् नमस्कृत्यास्थितास्तत्रनम्रीभूत्वाऽ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धीश्वरः तान्विषण्णवदनांस्तत्र दृष्ट्वोवाच पितामहः यूयमत्र कथं प्राप्ताः किं दुःखं भवतां पुनः तद
हं स्फोटयाम्यद्य यदि साध्यं भवेदिह इत्येतद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणः परमर्षयः देवाः सानुचरास्तत्र वच
नं चेदमब्रुवन् देवा ऊचुः भगवन् किमविज्ञातं दुःखं यदुपस्थितं तारकाख्येन यद्दुःखं संस्थितं पर
मेश्वर तद्दुःखं तारयत्वं च वयं सर्वे समागताः इत्येवं वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा वचनमाददे मन्त्रो नैव वयो
योग्यामन्त्रो हृषिगणागताः उपायं चोद्दिशाम्यद्य श्रूयतामृषिसत्तमाः श्रीब्रह्मा शिववीर्यसमु
त्पन्नः पुत्रश्चेन्नेह निष्पाति तत्रैव दुर्लभं देवा विचार्यैवं निरन्तरम् बुद्धिरेका समुत्पन्ना तथा च क्रियते
यदि हिमवत्कन्यावरे रम्येशं भूतपतिं निस्पृहाः सखीभ्यां सहिता तत्र परिचर्यां शिवस्य च वचना।
न्नारदस्यैव सा पित्रानुशासिता करोतीति कृषिश्रेष्ठास्तस्याः संयोगतां व्रजेत् यदि शिवस्तदा
तत्र तस्यां वीर्यं समावयेत् तत्रैव भवत्कार्यं भविष्यति नचान्यथा शिववीर्यं समाधातुं समाना।
न्या विना च तां यथा वीर्यं मदीयं च जलत्वपथरं शिवं समाधातुं समर्थोऽस्ति तस्मादन्यो न वै पुनः त
थोपायं च ते सर्वे मरुत्वन्तं न्यवेदयन् यथा यथा शिवायां तु रुचिरुत्पद्यते तथा मघवंस्त्वया च क
र्तव्यं ब्रह्मोक्तं सर्वमेव तत् इत्येवं सकलं देवं निवेद्य विधिवत्पुनः जग्मुस्ते मुनयो देवाः स्वं स्वं स्थाने

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
२१

मुदान्विताः गतेषु तेषु देवेन्द्रः सस्मार मकरध्वजम् आगतस्तत्क्षणादेव रत्या युक्तः स्वयंप्रभुः प्रणा
मं च ततः कृत्वा स्थित्वा प्रांजलिरब्रवीत् किं कार्यं ते समुत्पन्नं स्मृतो ऽहं केन हेतुना तत्त्वं कथय देवेश त
त्कर्तुं समुपागतः इत्युक्त्वा स्थितः कामस्तूष्णीं भूत्वा तया सह इंद्रो ऽपि वचनं श्रुत्वा कन्दर्पस्य महा
त्मनः उवाच वचनं तेवै युक्तं युक्तमिति स्तुवन् इंद्रः त्वया साधु समारब्धं यत्ते कार्यमुपस्थितम्
तत्कर्तुमुद्यतो ऽसि त्वं धन्यस्त्वं मकरध्वज प्रस्थितं शृणु महाकं कथयामि तवानघ मदीयं चैव यत्।
कार्यं तत्त्वदीयं न चान्यथा मित्राणि मम सन्त्यत्र बहुलानि नवै सदा जयाख्यं समदेवेन निर्मितं च
त्रमुत्तमम् अन्यद् दक्षं भवानेष देवेन निर्मितः पुरा वज्रं हिंसात्मकं विद्धि भगवान्सुकरं मतं हयो
रपि भवान्य श्रेष्ठः सर्वेषु सत्तम वज्रं तु निष्फलं स्याद्धि देवं तत्रैव कदापि हि यतो हितं प्रजायेत·
ततः को न्व प्रियः परः तस्मान्मित्रवरस्त्वं च कार्यं कर्तुमिहार्हसि मम दुःखं समुत्पन्नमसाध्यं ब·
द्धकालिकं केनापि नैव तच्छक्यं दूरीकर्तुं त्वया विना दातः परीक्षा दुर्भिक्षे जायते ते समंततः भिः २१
शूरस्यैव तु संग्रामे मित्रस्य च तथापदि अशक्तौ च तथा स्त्रीणां विपत्तौ सत्कुलस्य च स्नेहस्य च परो
क्षेण सत्यस्य संकटे न था परीक्षा च त्वदीया द्य मित्रवर्य भविष्यति न केवलं मदीयं च कार्यं देवस

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्वावहम् वयंचयाचितास्तस्मात्कार्यंकार्यंत्वयाऽनघ इत्येवंसत्यपद्वाक्यंश्रुत्वातुमकरध्वजः उवा
चप्रेमगंभीरंगद्गदस्मितपूर्वकम् कामः किमर्थंभाषसेदेवनांतरंचावयोरिह उपकृत्यत्रिमेलो
केदृष्टपनेकध्यनेनच कपटेनैवयोद्धृतेसकिंकार्यंकरिष्यति तथापिचमहाराजकथयामिशु
णुष्वतत् मुक्तिमार्गेसमुत्पन्नंतंशत्रुंपातयाम्यहं तेपदंकर्षितंयेवैतपस्तप्यतिदारुणम् त्व
णेनपातयाम्यद्यकटाक्षेणास्त्रियस्तथा देवंवादानवंवापिऋषिंवादेवसत्तम मनुष्याणांनैवे
मेऽद्यगणनापातनेममता वज्रंतिष्ठतुहस्तेवैनथाग्रहाणपनेकशः किंतेकार्यंकरिष्यंतिम।
यिमित्रेस्थितेप्रभो अन्येषांगणनानास्तिपातयामिहरंयदि एवंतुवचनंतस्यश्रुत्वाहर्षमुपा
गतः उवाचश्रीणयन्वाचाकामंकांतंस्त्वावहं इंद्रः यत्कार्यंमनसोद्दिष्टंतत्कार्यंकथितंत्व
या शृणुकामप्रवक्ष्यामियदर्थंस्मरणंतव तारकाख्योमहादैत्योब्रह्मणोवरसत्तमम् संप्राप्य
पीडितोलोकेनष्टाधर्माह्यनेकशः दुःखितादेवताःसर्वाऋषयश्चतथामलाः देवानांवायुधा
न्यत्रविफलान्यभवंस्तदा मरणंनस्यानैवेस्यंभविष्यतिकदाचन एतस्यमरणंप्रोक्तंशंभुवीर्या
दुरात्मनः एतत्कार्यंत्वयासाध्योदेवानांपरमंस्मरत्वंममपिहिहितंलोकेकर्तुमर्हसिसांप्रतम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
२२

यथा तस्यां हृदि संस्थस्य शिवस्य परमात्मनः जायते नितरां कामस्तथा कार्यं त्वयाऽध्रुवं इति कृत्वा कृती
तेऽस्माद्दुःखं चैव गमिष्यति लोके स्वात्मप्रभावान्नेभविष्यति न चान्यथा इत्युक्त्वा स तु कामो वै प्रफुल्ल
मुखपंकजः प्रेम्णास्त्रियश्चदेवेश करिष्यामि न संशयः इत्युक्त्वा वचनं तस्मै तथेत्योमिति तद्वचः
गृहीत्वा तरसा कामः सदारः सवसंतकः यत्रैव वद्धरः साक्षात्तपते परमं तपः तत्र गत्वा मथोश्चाद्रौ
धर्मं विस्तारयन्स्थितः वसंतस्य च ये धर्मास्ते सर्वे तत्र वै गताः वनानि च प्रफुल्लानि पलाशानां म
हावने पुष्पाणि सहकारेषु अशोकवनिकासु च वकुलेषु च पुष्पाणि भ्रमराकुलितेषु च तिल
केषु तथैतेषु कोकिलाः किलकूजितम् भ्रमराणां तथा शब्दोऽभवत्‌ नेकोऽभून्महावने चंद्रस्य विषदा
स्त्वासन्किरणाहूतिकाइव मानिनः प्रेरयन्ति स्म काले कामपदेऽर्पितान् मारुतश्च सुखस्पर्शो ववौ वि
रहिणां प्रियः वनौकसां तदा तत्र मुनीनां दुःसहोऽभवत् अचेतनानां तत्रासीत्कामासक्तिः सचेत
सां अकालनिहृतिं चैवमथो वैदृष्ट्वा हरस्तदा आश्चर्यं परमं गत्वा तपः परमदुष्करं तपयामास तत्रै २२
व हरो दुःखहरः परः वसंते प्रसृते तेन तत्र कामो रतिसमन्वितः हृतं बाणं समाकृष्य स्थितः पार्श्वेत
वामतः रम्यायुक्तं तदा कामं दृष्ट्वा को वा न मोहितः एतस्मिन्नंतरे देवी पुष्पाभरणभूषिता सखी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ध्यांसंयुक्तांतत्रयत्रातिष्ठदुरः स्वयम् जगामशिवपूजार्थंनीत्वापुष्पाण्यनेकशः पृथिव्यांयादृशं
लोकेसौन्दर्यंकथितंमहत् तत्सर्वंचैवतस्यांचपार्वत्यांतस्थनिश्चितं आनीतानिचपुष्पाणिधृतानि
चतयायदा तत्सौंदर्यंकथंवर्ण्यमपिवर्षशतैरपि यदाशिवसमीपेतुगतासापर्वतात्मजा तंदेवः
कर्षयंश्चापंरुच्यर्थेशूलपाणिनः यथानिरंतरंसावैआगच्छतितयायदा तयागत्योत्पलाद्या
वैदृष्टःशंभुःस्वयंयदा नमस्कृत्यतदापूजांकृत्वासीत्परतःस्थिता सादृष्टाप्रभुणातत्रसुंदरांगी
विहृत्वती शिवोपिवर्णयामासतदंगंसुंदरंतदा किंमुखंकिंशशांकोवाकिंनेत्रेचोत्पलेथवा
भ्रूकुटीचापतन्वीचैवकन्दर्पस्यमहात्मनः अधरःकिंचाकिंबिंबंकिंनासाशुकचंचुका किंवचःको
किलालापःकिंमध्यंकिंचवेदिका किंगतिर्वर्ण्यतेत्वस्याःकिंरूपंवर्ण्यतेमयाहः पुष्पाणिवर्ण्यते
किंचिद्वस्त्राणिचपुनः लालित्यंचैवयत्त्वस्यास्तदेकत्रविनिर्मितम् इत्येवंवर्णयित्वातुतपसोवि
रराममहः हस्तेहस्तावलंयावत्तावत्त्वहरतोगता स्त्रीस्वभावात्तदाचात्रलज्जितासुंदरीस्वयं विहृ।
एवतीतथांगानिपश्यंतीचमुहुर्मुहुः एवंचेष्टांतदादृष्ट्वाशंभुर्मोहमुपागमत् यदालिंगनमेत
स्याःकरोमिकिंपुनःस्तवम् क्षणमात्रंविचार्यैवकिमहंमोहमागतः ईश्वरोहंयदीच्छेयंप

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

राहुस्पर्शनं यदा तर्हि कोन्यतमःत्वद्वः किं किं नैव करिष्यति एवं विवेकमासाद्य पर्यंकबंधनं दृढम् र
शि॰पु चयामास सर्वात्मा ईश्वरः किं पतेदिह इतिश्रीशिवपुराणे शिवतपोवर्णनं नाम दशमोध्यायः १० ॥
२३ ऋषयः सूत सूत महाभाग शंभौ संस्थितो भमागते ततोपि भूयोस्मिन्ध्याते किं जातं च ततः परम् एतदि
च्छाम हे श्रोतुं भवतः सर्वतः श्रुतात् कथय त्वं प्रसादेन कथां पापप्रणाशिनीम् सूतः श्रूयतामृषयः
श्रेष्ठा यज्जातं तदनंतरम् समाधेर्भ्रंशनं वृद्धेर्मोहं देहस्य खेदनम् मनसश्चलनं तावन्माहेशं तदनंतरम्
धैर्यस्य च्यवनं दृष्ट्वा फलितं गं यदा हि च संस्तब्धं सर्वतो वृर्ण्णं सहस्थावरजंगमम् संस्तब्धं सर्वप्रमथ
पशुभिर्मिथुनैर्हृतं विघ्नं वा किं चिदुत्पन्नं नान्यथेदं भवेदिह दिशो विलोकयामास परितः शंकरस्तदा
समन्ताच्चवनं दृष्ट्वा पूर्वादिदिक्षु तत्पश्यं वामभागे स्थितं कामं ददर्श आकृष्टबाणकं तं दृष्ट्वा क्रोधतां प्रा
प्तः संजातस्तत्क्षणादपि अहं दुष्टेन कामेन किं कृतं हि दुरात्मना इत्येवं मनसा क्रुद्धः शिवः परमको
पनः कामोपि तत्क्षणादेव प्रक्षिप्तो भस्मदीक्षणात् आकृष्टबाणसंधिर्यो लिखितः प्रितके इव तृतीयान्न
यनेत्राग्नेर्हि निःसृतानाग्निरुच्छ्रितः भस्मसात्कृतवांस्तेन मदनं तावदेव हि यावच्च मरुतां वाचः क्षम्यतां
वै नयाप्रभो हते तस्मिन्महावीर्ये देवा दुःखमुपागताः शिवोपि तत्क्षणादेव विहायाश्रममन्यतः वेग

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दीर्घीकृतात्मा च गिरिराजस्तदा सुतां जगाम मन्दिरं स्वं च समाधाय सखीद्वयम् क्षणमात्रं रतिस्तत्र विसं
ज्ञाऽभवत्तदा भर्तृजन्यं च तद्दुःखेन तात मूर्छितमनाः जातायां चैवमाज्ञायां रतिर्दुःखसमन्विता वि·
ललाप तदा तत्र वनमासीत्सुदुःखितं मयूराश्चैव नृत्यं ते हित्वाश्च चलनं जहुः मृगाश्च प्रेक्षणं चैव लन्
कंकागुंजारवं पुनः पक्षिणश्च तदा विप्रा मूकाश्च मुनयो यथा वायवश्चलनं हित्वा वान्ति नैव दिशो द
श किं करोमि क्व गच्छामि किं कृतं दैवतैरिह स्वामिनं च तथाहूय हाहा प्रियप्रियेति च हस्तौ पादौ त
थास्फाल्य केशांस्तत्रोत्पाटयत्तदा शिरोऽप्यताडयन्मुष्ट्या वक्षश्चापि सुदारुणम् नखाग्रैर्विददाराशु गं
डौ चैवं द्रोपमौ तदा तदा तत्र दृश्यते तेन तस्यास्त्वं सोपप्लवो विभुः सर्वतः प्रसृतैरक्तैर्गिरिराजस्त्वाबभौ
मुखं तस्या हि दीनाद्याः शुष्कं पद्ममिवाभवत् समुत्थाय समुत्थाय मृतकल्पा रतिस्तदा विललाप र
तिस्तत्र यथा सर्वे दिवौकसः शोकसंविग्नचित्तास्तेन दृप्राया बभूविरे अहो न किं कृतं चैतद्येन का
मो व्यशीर्यत किमयं कर्म तत्राशु दैवमेवात्र कारणं को हि दैवं व्यतिक्रामेत्सर्वत्र समतां गतम्
ब्रह्माकाशसमुद्रेषु गूढं चैव वहेरयमः इति ते मानयामासुः रतिं देवास्तदाखिलाः इत्थं रतिः सा
न्विता च विललाप मुहुर्मुहुः ब्रह्मणः सदृशो योगो नान्यायो नेन कर्मणा दुःखदाता न कोऽप्यस्ति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सुखदातानकश्चन सर्वे हिसकृतंभुंक्तेदैवाश्चैवाभिमाहृया तद्विलापंतदाश्रुत्वादेवाःशिवमुपाययुः
शि·पु नत्वादेवंप्रसाद्यैवंवचनंचेदमब्रुवन् देवाः नमोभगवतेतस्मैमहतेपरमात्मने निष्कलायमहेशाय
२४ तस्मैब्रह्मात्मनेनमः हृद्ज्ञानस्वभावनस्वभावविष्टितदृष्टये समस्तजगतांभर्त्रेनमस्तेसमदृष्टये
आब्रह्मादितृणस्तम्बपर्यन्तमेकरूपिणे चिन्मात्रैकस्वसारायविभवेशंभवेनमः समस्तक्लेशहानि।
नीशाश्वर्वमानन्ददायिने ब्रह्मायबोधरूपायविभवेशंभवेनमः यदेकध्यानकलनाग्रस्तसर्वामया
भय भक्तलोकसुगम्यायविभवेशंभवेनमः यदीयचरणाम्भोजमकरन्दैकपायिनः ब्रह्मादि
पदवींयांतितस्मैतेविभवेनमः ध्यानयोगाभ्यासरतायदीयंसुसितंसुखं नाप्नुवन्तिसुगम्यंचभक्ते
स्तस्मैनमोस्तुते यदेककलनामात्रग्रस्तबाह्यान्तरद्विषाम् सुखंसुखमयंभातितस्मैतेविभवेनमः न
मस्त्रिदशसंज्ञायसर्वकारणहेतवे समस्तजगतांभर्त्रेशंभवेतिगमवर्चसे यन्मायाभ्रांतचित्तास्तेब्रह्मा
द्याभुवनेश्वराः संसारमवशायांतितस्मैतेविभवेनमः यच्छक्तिग्रस्तसकलात्तानप्रत्तानस्वात्मनाम् २४
ब्रह्माद्यैश्वर्यमानानांमहतांसूक्ष्मदर्शिनां यदेकममृतंभातिशुद्धंसूक्ष्मंमहाप्रभम् ततंभवान्सदात्मा
ततस्मैतेशंभवेनमः आनन्दैकस्वरूपायपरमानंदरूपिणे शिवायपरमेशायविभवेशंभवेनमः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्वतीर्णायदेवायनमस्तेविश्वरूपिणे तद्रूपाभासरूपायसर्वज्ञात्रेनमोस्तुते नमःसमस्तजगतां
कर्त्रेहर्त्रेचतेनमः समस्तजगतांभर्त्रेनमस्तेतेज्वलत्तेजसे महाखराशिरोरत्नमरीचिखचितांघ्र
ये अज्ञानतिमिरध्वंसकारिणेशंभवेनमः समस्तसाक्षिणेसर्वभर्त्रेसर्वमयायच सर्वज्ञानागो
चरायनमस्तेसर्वतस्थिते अनाथनाथायनमोस्तुतुभ्यंसमस्तनाथायनमोस्तुतुभ्यं ब्रह्मादि
नाथायनमोस्तुतुभ्यमात्मैकनाथायनमोस्तुतुभ्यम् इतिसंस्तुत्यदेवेशंशिवंपरमकारणम्
प्रादुर्भूतोहरःशंभुरिदंवचनमब्रवीत् श्रीशिवः स्वागतंवःसुरश्रेष्ठाःपरंपरमवल्लभाः किम
त्रकारणंब्रूतयेनेस्थंसमुपस्थिताः देवाः किमत्राविदितंशंभोसर्वकारणकारण समस्तहृद
यांभोजाधिष्ठानायमहेश्वर भगवत्क्रूयनामेतद्वचनंनःशृणुप्रभो कामेनेदंहतंयच्चनस्वार्थे
लोकरवतया दुष्टेनपीडितैर्दैवैःकारितंतच्चनान्यथा रतिरेकाकिनीदेवीविलापंदुःखितासती क
रोतियेनसर्वंचवनंचित्रमिवाभवत् पशवोपिहियेनात्रदुःखिताअन्यजन्मभो तृणादिभक्षणा।
कांत्वीप्रसन्नोस्तुभवांस्ततः सर्वथाशंकरत्वंचप्रसन्नोभवसर्वथा संहारंकर्तुकामोसिदेवतैः
सहसंदग्ध दुःखंतस्मात्त्वयाहृष्टानष्टप्रायश्चदेवताः तस्मात्त्वयाचकर्तव्यंरत्याःशोकापनोदनम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नमस्कृत्यततस्तेसर्वेस्तुतिंकृत्वाविधानतः प्रसन्नंकृतवन्तोऽत्रशिवंलोकसुखावहं प्रसन्नोभगवांस्तत्र
शि·पु वचनंदेवमब्रवीत् श्रीशिवः देवाश्चऋषयःसर्वेयज्जातंनान्यथाभवेत् अनंगस्तावदेवस्यायाव
२५ द्रुक्मिणीपतिः द्वारकायांस्वयंस्थित्वापुत्रानुत्पादयिष्यति तदाहतस्तस्तुरुक्मिण्यांकामसुत्पा।
दयिष्यति प्रद्युम्ननामतस्यैवभविष्यतिनसंशयः जातमात्रंततंदेवंशम्बरस्संहरिष्यति हत्वाग·
प्राप्यसमुद्रेवैनगरंस्वगमिष्यति तावच्चनगरेतस्यरत्यास्थेयंयथासुखं तत्रकामंमिलित्वातुहत्वा
शम्बरमाहवे तदेयंचैवतद्भार्यांनीत्वास्वनगरंपुनः गमिष्यतिपुनःसावैदेवाःसत्यंवचोमम इत्यु
क्त्वान्तर्दधेरुद्रोदेवानांस्तुवतांतदा देवांस्तांस्तुसमाश्वस्यरुद्रोस्यवचनाद्दताः उक्त्वावचस्तदीयंच
स्वंस्वंभवनमाययुः कामपत्नीसमादिष्टंनगरंसागतातदा प्रतीक्षंतीचतंकामंरुद्रादिष्टामुनी·
श्वराः ततोदेवाःस्वभवनंगत्वाशोचतसर्वशः चिंताविष्टाउवितास्यहाहाकिंचभविष्यति तदाउ
ष्टात्मनःसर्वलोकत्रासैककर्मणः गर्वितस्यमदोत्सेकमत्तस्यैवचदंतिनः तारकस्यकथंनाशोभ २५
विष्यतिपरस्परं चिंताशोकसमाविष्टाविषण्णास्ताइवाभवन् शोकैकमग्नाःसुभृशंलम्बमानाऽ
वस्थिताः प्रमप्रसरसंरुद्धलोचनाइवचाभवन् विरुद्धबुद्धिप्रसरादविद्धाइवचाभवन् गाढान्ध

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कालग्रसितादीपहीनाइवाभवन् तत्रापिसापर्वतराजकन्याशून्याशयाशोकसंतप्तचित्ता भीताता
ढक्रोपक्रम्यायमानापश्चाद्याताताद‍ृशीभ्यांसखीभ्याम् पितृगृहंतदागत्वामिलित्वामातरंतदा पु
नर्जीवंतदात्मानंमेनेसापर्वतात्मजा दर्शनानुपदंचैवमेनयाशून्यचित्तया आश्लिष्टासखिमात्रा
यस्यागतेनेयशास्विति निर्विष्टाश्चततस्तेवैग्राप्शुच्रुःसर्वबान्धवाः विक्राशयादुःखिताश्चशोणि
शल्याहताहृदि ततोपिसापार्वतीनष्टरूपादिनाहिनात्कृशतामापदेवी शांताविष्टाशोकासिं
धौनिमग्नातलणेत्तणेदुःखभारातराभवत् निनिन्दचस्वकंरूपंदाहताखिन्नथाब्रवीत् स्वपतीव
पिवन्तीचहसन्तीगच्छतीतदा तिष्ठंतीचसखीमध्येदिव्यरूपंचमदीयकं इतिसादुःखितातत्र
स्मरन्तीहरचेष्टितं सुखंनलेभेकिंचिद्धैशिवाशिवेतिचाब्रवीत् अरण्यंतदातत्रशापसौख्यैक
खंचन एकान्तेसमसखीगत्वातासांपप्रच्छतत्कथाः श्रुत्वाचरुरुदेतूर्णंहाशिवेत्यनुभाषत एत
स्मिन्नन्तरेतत्रनारदोनाममहामुनिः कामचारीचस्वच्छंदःसर्वलोकनमस्कृतः हिमालयगृहे
प्राप्तोकस्मात्संप्राप्तकामुकः अथालोक्यसमायातंनारदंतेमुनीश्वरं अभ्युत्थायसमाजग्मुःसर्वेते
हिमवन्मुखाः पूजितोर्घ्यैसमादायसुखासीनोगतव्यथः समंतात्कुशलंपृष्टःसमुखालोकमा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गतः ततोहिमालयस्तत्रविनयावनतःसुधीः पप्रच्छप्रणम्याग्र्येणनारदंमुनिपुंगवम् शिवप्राप्ति
शि॰पु॰ कथंत्वस्याःसत्याःसुसंभविष्यति उक्तवान्वचनंसोथतपःसाध्योहिशङ्करं ततःप्रोवाचसादेवीमत्वंदे
२९ हिमसप्रभो गुरुंविनानसिद्धेनश्रुतिरेषासनातनी इतिश्रुत्वावचस्तस्याउपदेशमथानघः विचार्य
मुनिवर्यस्तोविधिपूर्वमुपादिशत् नान्यथालभ्यतेदेविदेवैर्ब्रह्मादिकैरपि इत्येवंवचनंतस्यैनारदोभ
गवत्प्रियः जगामसहरेर्नामगृह्णन्नारायणेतिच इतिश्रीशिवपुराणेपार्वतीपरिणयनेनामैकाद
शोध्यायः ११ ॥ सूतउवाच पार्वतीचतदाश्रुत्वावचनंनारदस्यच तपःसाध्यंहरंमेनेतपोर्थंमन·
आदधे मातरंपितरंचैवसखीभ्यांपर्यपृच्छत लज्जमानास्वयंवक्तुंपार्वतीविनयानता सख्यौ हि
मवत्सूयतांपृच्छावचनंतवकथ्यते साफल्यंचैवदेहस्यतपस्याचतथापुनः भवतश्चकुलस्यास्यसा
फल्यंकर्तुमिच्छति तपसासाधनीयोसौनान्यथावशगंतांव्रजेत् तस्मात्त्वपर्वतश्रेष्ठदेयाज्ञाभवतापु
नः इत्येवंवचनंतदापृष्टोगिरिराजोब्रवीद्वचः श्रीहिमालयः मह्यंचरोचतेत्वर्थंमेनायैरोच्यतांपुनः २९
यद्येवंभवितव्यंचकिमतःपरमुत्तमं साफल्यंचमदीयस्यकुलस्यचनसंशयः मात्रेतद्रुच्यतांचेद्वैत
तःशुभतरंनुकिम् इत्येवंवचनंपित्राप्रोक्तंश्रुत्वाततेतदा जग्मतुरंतरंसख्यौतदातस्यैमुनीश्वराः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गत्वातुमातरंतस्यावचनेसूचतत्स्तदा मातस्त्वंवचनंपुत्र्याःश्रुत्वाकर्तुमिहार्हसि तपःकामा
स्तितेपुत्रीशिवार्थंपरमंतपः प्राप्तानुज्ञांपितुश्चैववनंभूवंचपरिरक्ष्यते इत्येवदूपसाफल्यंकर्तु।
कामापतिव्रते रुवाज्ञायदिजायेनतपस्तेवनपथापुना समाकर्ण्यवचस्तेनमेनादुःखसुपाग·
ता समाहूयतदापुत्रींप्रोवाचविह्वलासती दुःखितास्मिकथंपुत्रितपस्तप्स्यपराधया प्राप्तंजन्म
गृहेस्त्वत्रपूजनंकिंभवेदिह येसंसारभयार्दिताःतएतस्तपःप्राप्नोहृतानादराः क्लेशग्रस्तम
नोविवेकमनयःसंविग्नचित्ताभृशं तेसत्याध्यायजपप्रणामहुतिभिरिच्छंतिगंतुंपदं तेनातं
मेय द्रिमवंतंस्तभगेहांतेमनितस्तेकथं यदर्थंवतपस्तंतःक्लिश्यंतिविविधैर्व्रतैः तेतेहांतेकथंव·
स्तेप्रतिर्जातात्वशुचिस्मिते तस्मात्वंस्तमतिर्भूत्वाविचारयशुभानने कुत्रयासितपःकर्तुंदेवाःसं
तिगृहेमम तीर्थानिचविविचित्राणिवसंतितेपितुर्गृहे गंगापिवसतेयत्रसंसारभयखंडिनी
यावैसमस्तजन्तूनांजीवनंमुक्तिदायिनी संसारभयभीतानांभयमोक्षकरीमता तामिमां।
त्वंसमात्यज्यकुत्रयासिशुचिस्मिते तथात्रैवतपेकामंसिद्धिःस्यादनपायिनी इत्यंनिषिद्धामा
त्रासात्वेहकोपेनपार्वती यदातदातुप्रथितेनामोमेतिबभूवह निषिद्धापिचमातसेपुनःपुनर

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वेदयत् कृद्धाब्रवीच्चसामेनास्नेहेनसुतवत्सला साधितंकिंत्वयागत्वापुनःकिंसाधयिष्यसि शरीरंको
शि॰पु मलंवत्सेतपस्तुकठिनंमहत् एतस्मान्नत्वयाकार्ययान्नैवमङ्गलंभवेत् इत्येवंबहुधापुत्रीमात्रापिवा
२२ रितासती सुखंनैवात्रसंपेदेसुखंनाराध्यशिवंतदा दुःखेनात्वातदीयंसामात्राज्ञामाजगामसा मातरं
पितरंचैवप्रणिपत्यपुनस्तदा सखीभ्यांसंयुतातत्रतपस्तप्तुमुपाययौ हित्वासनान्यनेकानिवस्त्रा
णिविविधानिच वल्कलंचतदाबद्धामौञ्जींबद्धासुशोभनाम् हित्वाहारंतदाचर्ममृगस्यपरमंशुभं
जगामतपसेतत्रशृंगस्यंतीर्थमुत्तमं गौरीशिखरनामासीत्तपसःकरणादिह सुंदरास्तद्द्रुमास्तत्रप
वित्राःफलभाजिनः भूमिंशुद्धिंततःकृत्वाविधायवेदिकांशुभाम् तयातपःसमारब्धंमुनीनामपि
दुष्करं वाक्कांचत्संतदाक्षाप्यशरीरस्यविशेषतः सूर्येदृष्टिंसमाविश्यचकारपरमंतपः दीप्तानांचव
ह्नीनांमध्येस्थित्वाथघर्मके वर्षासुस्थंडिलेस्थित्वाशीतजलसमीपगा एवंतपःप्रकुर्वाणाहृत्वाना
रोपयत्तदा सिंचतीप्रत्यहंतत्रसातिथ्यंचाप्यकल्पयत् वातश्चैवतदाशीतोवृष्टिश्चविविधातदा दुः
खंचविविधंतत्रगणितंनतदातया तथातथातयातप्तंमुनिभिश्चसुदुष्करम् स्मृत्वाचऋषयस्तत्र २२
विस्मयंपरमंगताः दर्शनार्थंसमाजग्मुःकीदृक्कृप्तंतपोनया महत्तांधर्महृद्देशुगमनंश्रेयउच्यते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रमाणंतपसोनास्तिमान्योधर्मःसदाबुधैः श्रुत्वादृष्ट्वातपस्तस्याःकिमन्यैःक्रियतेतपः जल्पन्तस्तेत
दानत्रकठिनांगाश्चयेपुनः तदाश्रमगतायेचविरोधशहितास्तदा सिंहागावश्चपशवोरागादिदो
षसंयुताः तन्महिम्नाचतेतत्रनबाधन्तपरस्परम् वृक्षाश्चसफलास्तत्रतृणानिविविधानिच पुष्पा
णिचविविचित्राणितत्रासन्नृषिसत्तमाः तद्वनंचतदासर्वंकैलासेनसमन्वितं जातंचतपसातस्याः
सिद्धिरूपंस्वभूस्तदा इतिश्रीशिवपुराणेपार्वतीतपोवर्णनंनामद्वादशोध्यायः १२ ऋषयः व्यास॰
शिष्यमहाभागयज्ञातंतदनंतरं पार्वत्याश्चरितंतन्नःशंसितुंत्वमिहार्हसि ईदृशींसिद्धिमालोक्य।
तपसोविरराम वा उताहोपुनरप्येवंचचारसुमहत्तपः सूतः इत्थंतपस्यमानासापार्वतीपर्वतात्मजा
चचारसुमहाघोरंभूयोपितपउत्तमं पर्णवातादिपानंहितपसोस्यावधिःस्मृतः तदप्यतीतमनया
ततोपर्णेतिसाभवत् इत्थंतस्यांतपस्यन्त्यांसर्वेदेवाःसदानवाः नाभुवंस्तपसोन्तंतद्दुर्गेतिविश्रुताभ
वत् तस्यांचतपस्यमानायांशरीरादुदपद्यत तेजोराशिःसर्वव्यापीसर्वाद्भुतमयःशुभः अत्यद्भुततमं
तद्धितेजस्तत्राभवन्मुने दृष्ट्वाचेनददाहाशुतस्मापःपरिस्पृष्याति सर्वेषांतत्रभूतानांसुमहच्चब।
भूवतत् तद्दृष्ट्वादेवताःसर्वामुनयोपिभयान्विताः बभूवुःकिमिदंचेतिरूपमत्यद्भुतंमहत् अपूर्वंह

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ष्टंतन्महत्तेजस्त्वितयद्दूरागम् समंतात्प्रसृतंरम्यंवनाद्रिपर्वतेष्वनत् एतस्मिन्समयेदेवाऋषयोनारदा
शि·पु दयः पार्वत्याःस्तनपोदृष्ट्वातेजसाव्यापिनात्तथा जग्मुस्तेचतदातत्रयत्रास्तेवृषभध्वजः तत्रगत्वाच·
२८ तेदेवाभीताःसर्वेपरायणः विषस्मवदनाजातागन्तुमीश्वरसन्मुखम् ततःसंचिंत्यतेदेवानारदंप्रेषयं
स्तदा नारदोपितदागत्वादेवानाहूयतांस्ततः प्रणम्यशंकरंदेवंस्तुतिंचक्रुःपरस्परम् ऋषयः शंभु
स्त्वंशंकरोसिइंदयालुस्त्वंविशेषतः सर्वास्त्रविभुस्त्वंवैसर्वप्राणभयंकरः सर्वतःप्रसरत्तेजोभासिता
स्वरमण्डलः त्रिनेत्रोवृषभाङ्कस्त्वंजटामुकुटमंडितः भस्ममंडितसर्वांगोविश्वादिकालपालकः
एकस्त्वंदशसेकर्तेज्ञातेसर्वंत्वमःप्रभो भवत्प्रसादात्तेदेवादेवत्वंतिदिविसर्वदा भवान्कारुणिकोदे
वसर्वतःपरिपालकः यस्यास्यात्वयिदेवेशतस्यार्किंचिन्नदुर्लभम् यस्यनास्यात्वयिभवेत्तस्यसर्वं·
सुदुर्लभं स्तुत्वेत्थंसंमुखीभूतंशंकरंलोकशंकरं प्रणम्यदेवाप्रोचुस्तंस्वार्थहितवचस्तदा पार्वत्यावै
तपस्तप्तंदारुणंलोकशोषणं अद्यप्रभृतिनोभाविदेवदानवदुर्लभं प्रीतोभवत्वमस्माकंकृपयाःका २८
र्यसदाशिव इत्युक्तेनारदप्राद्यैःशंभुर्वचनमब्रवीत् देवाभक्त्यापिरंशोहंतपसादुष्करेणच तयाप
र्वतराजस्यसुतयातपसाह्यहं क्रीतोस्मिवचनंतस्याःकरिष्यामिभवत्प्रियम् अवश्यमेतद्भवितानात्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कार्यौविचारणा गच्छतमुपरंतापस्ययमत्रास्मिसंस्थितः स्वयमेवकरिष्यामिकर्तव्यंभवतांप्रियम्
अस्यास्यचतपसःशीघ्रंशिवस्तान्परिपालकः इत्युक्त्वाचतदादेवान्विसृज्यशंकरस्तदा अजिनाच्छा।
दनोदंडीमुक्तभूमूर्धजेक्षणः जटिलःप्रोज्वलन्मूर्त्तिर्वयस्यःस्थविरोभवत् ईदृशंरूपमास्थायजगा।
मपार्वतीवनम् आगतंतंतदादृष्ट्वाशिवाप्यपूजयत्तदा अंगेषुलोमयुक्तंचैवदंडचर्मसमन्वितम् तं·
म्बिकाकलशंबिभ्रन्तंभस्मोद्धूलितंस्थितं वृद्धवेशास्थितंदेवीपूजांचैवतदाकरोत् फलपुष्पादि
भिस्तत्रपूजितंपरयामुदा पार्वत्यातत्क्षणाविश्रांतेसुसंतंपार्श्ववर्तिनैः पथिखेदेनहंशहंकुर्वन्तमपि।
तौजनम् तासांतत्रापिखेदेनखेदयंतेतपोवने ऊष्मीभूतंतत्क्षणंचापितत्क्षणंतिष्ठंतमुपस्थितं जाज्वल्य।
मानंतेजोभिःसर्वतास्तिमिरापहं क्षणंचिरायविश्रांतेसस्मितीभूतमव्ययं पार्वतीकुशलंतंवैपप्र
च्छतंकुतोगतः स्वागतंब्रह्मचारिंस्तेकिमर्थंखेदमागमः इतिपृष्टेतदातत्रसगद्गदमथापिच
कष्टेनमहतावाणींसेस्योवाचतापसः स्थीयतामत्रत्वंदेविकथ्यतेसाधुभाषिणि अहंतपोरतः
श्रांतोनेककल्पमनास्विनि नादृशंफलमात्राहमाप्रवान्नास्मिकिंचन किंकरोमिकगच्छामिचे·
स्यंश्रांतोस्मिसुंदरि अतस्त्वद्दर्शनंप्राप्तःकिमाचरसिचानघे दृष्टवान्कपटेनैवगोपयन्तूपमुत्तमं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अपिदेविजलंह्येतत्फलादिचनिरंतरं अविच्छिन्नंभवत्यत्रयज्ञार्थंपुष्पपल्लवाः अपिदेविमहाभागेय।
शि॰पु याशक्तितपस्यसि नवैवयसिसेदेविकृतंनेतपउन्नमम् हृष्टोचितेभवत्यत्रसाधुसाधुकृतंत्वया अहो
२५ नखलुसंसारेपूर्णभाग्यासिसुन्दरि ययातपस्तथानभयंयथासंसारभीरवाः देवितस्यकुलस्यात्रमाहा
त्म्यंकेनगण्यते यत्रजातासिसुभगेभवतीकुलदीपिका अहोमात्रापिपित्राचकीदृशंसंचितंतपः या
भ्यांहिभवतीलब्धासर्वथाकुलभूषणम् अहोमयाधुनातस्यतपसःसंचितस्यच फलंचाविकलंप्राप्तंय
त्वंदृष्टिपथंगता दिष्ट्याक्षीणमन्दकर्माणंकृतापिभवतीमया येनयत्कालपर्यंतमपेक्षात्रंकृताशु
भे अद्यमेसफलंजन्मअद्यमेसफलंतपः यद्दर्शनपथंयातास्त्वंभासिममसुंदरि पूजाविधिस्त्वया
देविकृतोवैसर्वथात्मना तस्मान्मैत्रीचसंजाताममत्वंगोप्यंत्वयानहि अतःकिंचिदिदंपृष्ठेकथनीयं
त्वयाधुना किमिच्छसिवरंदेविदृष्टुमिच्छाम्यनंतरं त्वामेवतपसोदेविफलंसर्वप्रदंशपसे त्वमाश्र
कामास्सुभगेकिमर्थंचतपस्यसि भवत्पितरमागंतंतपसांतितपोधनाः किमाचरसिभद्रेत्वंममसं २५
शयितंमनः अथात्रप्रतिभात्यत्रममचैतत्तमोदिति वरार्थंचेन्नपश्येवंतिष्ठन्ननपपद्यतन् एतेनत
न्नहीनाचस्वयंज्ञातानागमिष्यति नचात्रकारणंकिंचिदपरंप्रतिभातिमे ईदृशंतपःसौन्दर्यंकथंत्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धीकृतं त्वया हित्वा वस्त्राण्यनेकानि बहुमूल्यानि सुव्रत इदं कठिनयोग्यं तच्चर्मादिर्व धृतं त्वया
कुसुमस्पर्शसायुचितातपोरनेन वाज्ञायष्टिर्मधुरा च कोमला त्वक्कर्कशं वल्कलचर्मवस्त्रकं लोहश
प्रमसारं यदाहितं महामते कृतावकीयं मधुराहृतिः शुभे कृतं तपो दृढदेहार्पितं च नेत्थं मम
भाति कुचापि शोभने योग्यं सर्वं तिष्ठते विद्यमानम् तत्सर्वं कारणं बुद्धिशुत्वा हर्षमुपागमे इति पृ
ष्टा तदा तेन सा देवी सा प्रेरयत्तदा तन्मुखेन तु तत्सर्वं कथयामास सुव्रता इति श्रीशिवपुराणे पार्व
ती तपोदर्शनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः १३ सूतः श्रूयतामृषयः श्रेष्ठाः कथां पापप्रणाशिनीम्
यज्जातं च ततः पश्चात्पार्वतीशिवयोस्तयोः तया च प्रेरिता तत्र सखी जटिलमाह तं पार्वती कोदितं
यस्य श्रवणाज्जायते सुखम् सखी शृणु साधो प्रवक्ष्यामि यदि त्वं श्रोतुमिच्छसि यदर्थमेतया स।
त्यामारब्धं तप उत्तमं हित्वेन्द्रप्रमुखान्देवान्ध्यानसंपन्नवैभवान् ऐरावणादिवाहांश्च भोगसिद्धा ता
न्महेश्वरान् अणिमादिगुणोपेतानैश्वर्यप्रमुखानपि प्रीतं पिनाकपाणिं वै प्राप्तुमिच्छति सांप्रतं
अहोकष्टमहोकष्टं दुःखितेयं तदाश्रयात् इयं सखी मदीया वृक्षानारोपयत्पुनः तेषु वृक्षेषु
संजातं फलं पुष्पं पुरःसरम् मनोरथं अङ्कुरं संपश्यामि न कथंचन तपसा कार्याय देवेशं कामः

स्यानुग्रहायच देवानामुपकारायलोकानांहितकाम्यया तस्माच्चनारदादेशात्तपस्तप्यतिदारु
शि॰पु॰ ३९ णं यत्नेष्टंमयाख्यातंसख्याश्रमनमीप्सितं इत्येवंवचनंश्रुत्वाजटिलोवाक्यमब्रवीत् ब्रह्मचारी
अहोअहोमहाश्चर्यंकिमिदंकथ्यतेनचे इत्युक्त्वाविस्मयंमनेकोहिकिमिदंभाष्यसेशुभे सख्येदंकथि
तंमन्येपरिहासस्तुतापिवा यथार्थेनकथंदेविमन्त्वेनपरिभाषसे इत्युक्तेचतदातेनस्त्रीयेनैवमुखे
नसा कथंचिद्वाक्यमाकीर्यतपोनियममास्थिता अशक्तापिस्वयंवक्तुंत्वीऐंद्रियगुणाननना तद्व
क्तृवचनाद्दृष्ट्वासम्मुखीभूयसादरं उवाचपार्वतीदेवंतत्तथैवनचान्यथा मनसावचसासाक्षाद्वृ
तोवैशंकरोमया जानामिदुर्लभंवस्तुकथंप्राप्यंमयाभवेत् तथापिमनसौत्सुक्यात्तप्यतेचमया
धुना मनसास्वर्गमाप्नोतिमनसःनीयतेधिवः मनसाथःसमायातिमनसादुर्गमृच्छति अद्यापिमे
नसोनास्तिक्वचापिजलमारुते मनोरथंपुरस्कृत्यतपस्तीव्यंसुदुस्तरम् इत्युक्त्वावचनंतस्मैसास्थि
तासागिरिजातदा सचापिब्राह्मणस्तत्रगम्यतेचमयाधुना एतावत्कालपर्यंतंममेच्छामहतीत्यभू ३९
त् किंवस्तुकाम्यतेदेवीश्रुत्वायामिस्तुवक्तुतं अवगंतंमयासम्यक्ताम्याख्यात्वंदरिद्रतम् इतोगच्छा
म्यहंदेवियथेच्छास्तितथाकुरु नकथ्यतेमयातथ्यंमित्रत्वंनिष्फलंभवेत् यथाकार्यंतथाभाविक

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धनीयंशुभंनच इत्युक्त्वावचनंतस्यैयावद्गन्तुमियेषसः तावत्सुपार्वतीतस्मैप्रोवाचक्वगमिष्यसि
इत्युक्तेचतयातत्रस्थितोवाचसदंडभृत् ब्रह्मचारी शृणुदेविवदिष्यामिहितंप्रियवचस्तव श्रो।
वाच्यमपिदेवेशिमित्रत्वात्तुच्यतेमया इतस्त्वप्रथमंत्वंमेमान्यापश्चात्सदाशुभा इदानींविपरीतं
हिजातंमेनात्रसंशयः एतत्कृतंत्वयायैवतत्त्वेवंश्रूयतामिति हाहाहाहामन्दमतेकिमिदंकर्तु
मिच्छसि तदास्वर्णमुद्रांतुगृहीतंकाशामिच्छसि हित्वातुचंदनंशुभ्रंकर्दमंलिप्तुमीहसे ना
गंचवाहनंत्यक्त्वाबलीवर्दंतमिच्छसि गंगाजलंपरित्यज्यखद्योतद्युतिमिच्छसि चीनांशुकंविहा
यैवचर्मांम्बरमुपाससे गृहेवासंचतंदेवित्यक्त्वावनसमीहया करोषित्वंचदेवेशिनयुक्तंवृतंशुच
ता त्वयाचसर्वदेवानांहित्वाचशेवर्पिंगनः इच्छसित्वंसुरारीणांनयुक्तंक्रियतेत्वया इंद्रादिलो
कपालांस्त्वहित्वाशिवमनुव्रता नैतद्युक्तंहिलोकेषुविरुद्धंदृश्यतेधुना क्वत्वंकमलपत्राक्षीक्वचा
सौवैत्रिलोचनः विरूपाक्षस्तथादेविकिमिदंकुरुषेधुना शशांकवदनात्वंचपंचवक्त्रःशिवः
स्मृतः कविभिस्त्वेवतेरूपंवर्णितंनैवशक्यते जटाजूटंशिवस्यैवप्रसिद्धंपरिचक्षते चंदनंचवदी
योङ्गे चिताभस्मशिवस्यच क्वदुकूलंत्वदीयंवैगजाजिनमथाशुभं क्वचांगाहारिदिव्यानिक्वसर्पाः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शंकरस्यच क्ववद्देवताःसर्वाःक्वचभूतावलीप्रियः क्वासौमृदंगनादश्चक्वचापिडमरुस्तथा क्वचते
शि॰पु पिकलापश्चक्वचशृंगिवचोऽशुभं क्वचढक्कामयाःशद्वागलनादःक्वचापिहि भवत्याचशिवसैवन
३१ युक्तंरूपमनुत्तमं वपुश्चैवविरूपाद्यंजन्मनस्तायतेनथा यदिरुक्मंभवेत्तस्यकथंस्यात्तदिगम्बरः व
वेषुयेगुणाःप्रोक्ताएकेपिकिंशिवेस्थितः वाहनंचवलीवर्दोत्वायुधंचत्रिशूलकं यदिग्राह्योभवेत्
सोपिदद्देत्कामंकथंतुसः सहायास्तुपिशाचाश्चविषंकंठेस्यराजते अनादंतदादृष्ट्वाहितावनमु
पागतः जातिर्नलभ्यतेतस्यविद्यात्तानंनदृश्यते एकाकीचसदानित्यंविरागीचविशेषतः तस्मात्त्वंच
शिवेनैवमनोयोक्तुमिहार्हसि क्ववाहारस्त्वदीयोवैक्वचसामुंडमालिका कःसद्देनपदान्यत्रालक्ता
क्तानितवापिच परीतकेशाकीर्णंच श्मशाने(ग्रा)स्थितस्यसंचिते सर्वंविरुद्धंरूपंचतवेवंचशिवस्यच मह्यं
नरोचतेदेवियथेच्छसितथाकुरु समयोविहितोदेवःश्मशानेवासमिच्छति श्रूयतांस्तुचयत्किं
चित्तस्सर्वंवसतेस्वयं निवर्तयमनस्तस्मात्त्वाचेदुच्छेसमीपतः इत्येवंवचनंश्रुत्वापार्वतीक्रोधसंयुता ३१
दा उवाचक्रोधमानासाशिवनिर्भीरतेचनम् पार्वती एतावद्भिमयाप्तातेकश्चिदन्योभविष्यति परंतुस
कलंज्ञातमथन्योदृश्यतेधुना श्रूयतांवचनंतावत्कथयामिक्रमेणतु त्वयोक्तंविदितोदेवस्तद॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दि

लोकेनवान्यथा यदाचविहितःस्याद्वैविरुद्धंनोच्यतेत्वया कश्चिद्भिक्षुवंप्रच्छन्नवेशधारीनसं
शयः ब्रह्मचारीस्वरूपेणकाश्चिद्भूतःसमागतः शंकरस्यस्वरूपंतत्प्रवक्ष्यामिशृणुष्वतत् वस्तु
तोनिर्गुणःसाक्षात्सगुणःकारणेनतु कुतोजातिर्भवेत्तस्यनिर्गुणस्यगुणात्मनः सर्वासामपिवि
द्यानामधिष्ठानंसदाशिवः तच्छ्रुत्वासरूपिणोवेदादयस्तुविस्मिताः किंतस्यविद्ययाकार्यंपूर्वं।
स्यपरमात्मनः सर्वेषांचादिभूतस्यवयोऽमानंकुतःस्मृतम् प्रकृतिस्तुयतोजाता किंशक्तेस्तस्यका
रणं योवैभजतितंनित्यंतस्यशक्तित्रयंसदा तस्यैवभजनात्कालेमृत्युंजयतिनिश्चयः तस्मान्मृ
त्युंजयंनामप्रसिद्धंजगतीतले तस्यप्रज्ञाप्रभावेनचारोग्यंजायतेनृणां तस्यारोग्यंकुतोपीहभवि
ष्यतिसद्धर्मिते यस्यैवपत्न्याननेनदेवादेवत्वमागताः दर्शनार्थंशिवस्येहयदागच्छतिदेवराट्
तदाभूतपिशाचाश्चद्वारपालाःशिवस्यच दंडैश्चमस्तकंजंविद्धंखंडंखंडंव्रजेद्गुरु किंतस्यवद्रूप·
त्वेणस्वयमेकःप्रभुःसदा कल्याणरूपिणस्तस्यसेवयाकिंभवेदिह किंन्नूनंदेवदेवस्यस्वामि।
च्छतिसदाशिवः सप्तजन्मदरिद्रस्याचिन्त्यतेयदिशंकरं तस्यैवसेवनाल्लोकेलक्ष्मीःस्यात्सन
पायिनी तथापिमंगलंतस्यस्मरणादेवजायते शिवेतिमंगलंनाममुखेयस्यनिरंतरम् तस्यैवस्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
३२

शीनादन्येपवित्राःसंतिनित्यशः अस्मद्यदोपितस्यात्रदिग्वारण्यातोहृषा करोत्यभ्येत्यमुकूटरज
सापादरंजनं अकिंचनोपिप्रभवःसंपदालोकपालकः श्मशाननिरतोभीमःशिवएवोच्यतेबुधैः
यद्यप्येवंभवेद्रुद्रसचितायाश्चत्वयोदितं प्रणमावसरेदेवैःशिरोभिर्धार्यतेकथं योवैचजगतःकर्ता
जगतश्चेश्वरोमतः जगत्संहारकर्ताचसर्वैर्ज्ञेयःकथंभवेत् जानंतिब्राह्मणाद्रूपंशिवस्यपरमात्म
नः कथंतत्वंविजानंतिब्राह्मणाहिबहिर्मुखाः उवाचारश्चपापाश्चदेवेभ्यस्तेपिनिर्गताः तत्वतो
नैवजानंतिशिवस्यपरमात्मनः शिवनिंदांकरोतीहतत्वमज्ञाययःपुमान् आजन्मसंचितंपुण्यंत
स्यभस्मीभविष्यति त्वयानिंदाकृतायाचरुद्रस्यामिततेजसः तत्सर्वाचकृतायस्मात्तस्मात्पापंभजा।
म्यहं शिवविद्वेषिणंदृष्ट्वासचैलंस्नानमाचरेत् देवेंद्रइत्वयाप्रोक्तंजानामिचमहेश्वरं निश्चयेनैवनत्वा
तेशिवएवसनातनः यथातथाभवेत्सोवैममाभीष्टतमोहिसः पुनर्वचनमादातंप्रक्रमेनाववदेव
हि उवाचगिरिजादेवीसर्वोद्रुष्टमनाएसौ वारणीयःप्रयत्नेनशिवनिंदांकरिष्यति नकेवलंभजे ३२
त्पापंनिंदांकुर्वन्शिवस्यच योवैशृणोतितांनिंदांपापभाक्सभवेदिह अयंदुष्टःपुनर्निन्दांकरिष्यति
शिवस्यच स्थलमेतत्तत्यक्त्वाहित्वायास्यामोन्यत्रमाचिरं इत्युक्त्वाचलनायासौपदमुद्धिप्यतेयदा तदासौ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

चशिवःसाक्षाद्बालत्वे(व)प्रियोस्वयं कृत्वास्त्रीयंस्वरूपंचयथाख्यातंतथानया दर्शयित्वापुनस्तांवसु
वाचावाक्यमुखेशिवो ऽत्रत्वंयास्मिमांहित्वाननत्वेत्याज्यामयापुनः प्रसन्नोस्मिवरंब्रूहिनादेयंविद्य
तेतव अद्यप्रभृतितेदासःतपोभिःप्रेमनिर्भरैः क्रीतोस्मितवसौंदर्यात्क्षणमेकंयुगायते त्वयाता
चवयालज्जापद्धियामोगृहेमम इत्युक्तेदेवदेवेनजहौदुःखंपुरागतं तपसश्चैवयज्जातंतदुःखे
चतदागतं फलोजातेश्रमःसर्वनाशममाप्नुयात् इतिश्रीशिवपुराणेपार्वतीवरप्रदोनामचतु
र्दशोध्यायः १४ ॥ॐऋषयः व्यासशिष्यमहाभागसर्वज्ञपुरुषोत्तम सर्वतेविदितंलोकेयद्यज्जा
तंसुदुर्लभम् त्वत्तइच्छामहेश्रोतुंततोजायतयत्पुनः तत्सर्वश्रोतुमिच्छामःकथयत्वंमला
पहम् सूतः मुनयःश्रूयतांसम्यक्कथयामिकथांमुदा पार्वतीवचनंश्रुत्वाहरस्यपरमात्मनः
उवाचव्रीडितादेवीवचःस्मेराननाननं सर्वेशंसुखिनसातत्रशिवंसम्यगवस्थितं पद्धियामोगृहे
देविकथंचैवविलम्बसे तूर्णमायाहिगेहंमेक्रीतोस्मितपसातव एवंश्रुत्वाततोदेवीपार्वतीवच
नात्सखी सखी भगवान्यदिप्रीयेनकरोतिचकृपांयदि प्रसन्नोयदिदेवेशोममार्थंचकरिष्यति
तदेवचनवयाकार्यंकृपांकृत्वाममोपरि पितृगृहेमयासम्यग्गम्यतेवदनुत्तया प्रसिद्धाक्रियतेय

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ह्रैविवाहःपरमंशुभं पितरौयेनतुष्टौस्योगृहस्थस्याख्यातसंततौ तथाचैवत्वयाकार्यंलोकेषुख्यापयन्य
शि॰पु॰ शः पितर्मेसफलंसर्वंकुर्वीथास्त्वंगृहाश्रमम् सर्वाश्रमवरिष्ठोहिगृहस्थोयत्कथ्यते अनेनैवविधा
३३ नेनभवांस्तत्कर्तुमर्हसि यथानदीनदाःसर्वेसमुद्रेयांतिसंस्थितिम् एवमाश्रमिनःसर्वेगृहस्थेयांति
संस्थितिं तेनेत्थंचत्वयाकार्यंपितर्ममहितेच्छया अन्यथाकिंफलंताभ्यांप्राप्यतेमद्यपाश्रयात् यथात्रि
भुवनख्यातोहिमवान्पर्वतर्षभः महासम्बंधकारीचरत्नाकरइतिस्मृतः तथाभगवताकार्यंयेनस।
ख्यातिमाप्स्यति विवाहस्ययथागीतिःकर्तव्यंतन्नध्रुवं जानातिहिमवान्सम्यक्कृतंप्रआशुभंमम ३
त्येवंवचनंश्रुत्वाशिवोपिवशिवांतदा उवाचवचनंशंभुःस्मितपूर्वंशुचिस्मितः तपसादेवदेवेशिक्री
तस्यममकिंबलं यथेच्छातेप्रवर्तेतनत्वयेतिमतंमम तत्कथ्यतेत्वयादेवितत्तथास्तुशुचिस्मिते इत्यु
क्त्वांतर्हितःशंभुर्गत्वाकैलाशंव्यचारयत् ततःत्वरणंविनिश्चित्यमनसास्मरशासनः ससस्मारमुनीन्स
र्वान्मरीचिप्रमुखांस्तथा ज्योतिर्मयान्महावर्चस्कान्विरहाकृष्टमानसा पार्वत्यपिसखीयुक्तात्र्पंक्तत्वा ३३
तत्सार्थकंजगामवसत्केधामसंप्राप्तसमनोरथा अनेनतहर्षसंपूर्णस्फीतमानसपंकजा दरिद्रइवसं
प्राप्तनिधिर्हर्षसमाकुला सुस्फीतसुखचंद्रेणप्रकाशितदिगंतरा स्वतेजःप्रसराक्रांतगहनारण्यका

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

टा। परमानन्दसंफुल्ललोचनद्वयशोभिता त्वरावती कृतमहापितर्विरहकातरा। इत्थं शीघ्रं समागा-
त्स्वकीयं पितृवेश्म सा बभूव मुदितात्यर्थं सखीभ्यां संयुता सती पूर्वमावेदिता ताभ्यामागता पार्व-
तीति च कृतोत्सवाभ्यां पितृभ्यां हर्षिताभ्यां प्रतीक्षिता। इत्थं समागतायां तु पार्वत्यां तत्र वेश्मनि बभू-
व महत्तात्सिक्कोहन्नमादिवीक्षणैः तथा च प्रददौ तत्र हिमवान्धनमीश्वरः येन ते याचकास्तत्र ख्या-
ता रत्नाकरा इति देवाश्च हर्षमतुलं प्रापुः पुष्पमुचो दिवि बभूव तत्क्षणं तत्र परमानंदलक्षणम्
पिता चैव तथा माता सख्यश्चैवाप्यनेकशः सम्बन्धिनस्तथान्ये सर्वे तत्र समाययुः जयेति च वदन्त-
स्ते दृष्ट्वालिंगनमादधुः वदंतो वचनमस्या हर्षप्रथममेव च साधितं तत्त्वया सम्यक्का वित्रासो वयं
तथा चन्दनैः पुष्पवर्यैस्तु पूजयित्वा शिवां मुदा गृहं प्रवेशयामासुः बहुमानपुरःसरं अंकमारो-
प्यतां देवीं पितृभ्यां बंधुपूर्वकं आश्रमं सफलं मत्वा हिमवानिदमब्रवीत् मीने मन्येहमयात्र सुपुत्री
सूतिकावरा। तथा च नारदेन तत्र संस्तवन्साधु साधिति इत्थं तत्र महोत्साहो बभूव गिरिगह्वरे ऋष-
यश्चैव वने सर्वे शंभुना च स्मृता यदा तदाजग्मुः स्वयं सर्वे कल्पवृक्षा इवापरे कृताभिषेकादिकार्या
त्रिस्रोतसि वमानदाः सुवर्णकमलाज्जुष्टमुकुटादीप्तवर्चसाः परं वल्कलगृहणन्तश्च हेमवल्कलया।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रिणः मुक्ताहारैः सुशुद्धैश्च कृतयज्ञोपवीतिनः सद्रत्नप्रोतसौवर्णकटकांकितविग्रहाः सुशुद्धीकृतसौ
शि॰पु वर्णमौंजीबद्धाधराम्बराः सनीलदामसंबद्धपादुकाहितपादकाः नानारत्नवरप्रोतसुवर्णमुद्रांगुली
३९ यकाः सुशुद्धमुकुटज्योतिर्विच्छायीकृतसूर्यकाः कुंडलैर्मकराकारैर्व्यंधकारीकृताम्बराः स्वतः
स्वच्छा अपि तु तद्रत्नच्छायाविचित्रिताः सर्वतःप्रसरत्पुष्पफलाः कल्पद्रुमा इव मुक्ताफलैर्विचित्रैश्च
भूषिता भूषितैरपि वसिष्ठस्य तपःसिद्धिभूतयाशुचिभूषया प्रकृत्यतत्पानतयायुक्तास्ततोधिकपरार्थ्य
या यान्दृष्ट्वा सूर्यसंकाशां जह्नोलज्जां हरः स्वयं प्रकृत्यतत्पानतया मेनेगार्हस्थ्यमेव शोभनं शिवाग्रेषु
नयः सर्वेनमस्कृत्य शिवं मुने मेनिरे च तदात्मानं कृतार्थं तेन पश्चिनः सत्यं वा स्वप्नमायावानेत्राभ्यां
दृश्यते ह्यद्य स्वाध्यायध्यानपूजांप्रणतिपरायणाः साधनाभ्याससंयुक्ता नित्यं चानेककल्पप्रणिहित
मनसो धूतपापा विशुद्धाः स्वप्नेदृष्ट्वा हि सर्वप्रमथितनतमसोहर्षपूर्णा भवंति सर्वेशं यं सदा यं प्र।
कटितविभवोदृष्टिमार्गं प्रयातः मायया पहृतसर्वविभावास्तेपि सर्वविभवैः परमेशाः यं विदुर्न ३९
एवलसर्वसमिद्धं सोयमद्य पुरतो गतोस्ति नः वयं क्व दर्शनं चास्य शिवस्य दुर्लभं कुतः इति विस्मयमा
पन्नानमस्कृत्य स्थिताः पुरः हर्षोत्फुल्लविलोचनाश्च परमाह्लादोचिताः सर्वतः प्रोत्तुंगांगसमुत्कंठ कट

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कमराहर्षास्तुतेत्रांचिताः प्रस्विन्नामलदेहानिर्भरकृतस्नानामुदातेतदा ध्यानानंदसमुद्रमग्न।
मतयोःजाताःक्षणंनिश्चलाः इत्थंतेचित्रलिखिताइवातिष्ठंतसर्वथा क्षणाद्धर्षिमुखाभ्यप्रण
म्यचपुनःपुनः प्रोचुःप्रांजलयःसर्वेशिवंलोकमलापहम् ऋषयः नमस्तुभ्यंभगवतेशिवाया
मिततेजसे कपर्दिनेनमस्तुभ्यंपंचवक्त्रायतेनमः हिरण्यबाहवेतुभ्यंशितिकंठायतेनमः व्या
पकायनमस्तुभ्यंव्याघ्ररूपायतेनमः परापरस्वरूपायसर्वोत्कृष्टायतेनमः शिवायशिवरूपा
यनमस्तेसर्वरूपिणे भवभवशर्वरुद्रगिरिजाधवसर्वगतपरमपरात्मगिरिशानंतरूपधर हृ
षवरयानदेवतटिनीधरभस्मसिताभयदनमोस्तुसततंहरसर्पधर यस्मिन्सर्वमिदंविभातिस
ततंयस्मादिदमुद्भूतं यस्मिन्नेवविलीयतेचनिखिलंविश्वप्रकाशेविभो येनेदंनिखिलंचमोहि
तमहोयस्यप्रसादादपि सर्वमेकमिदंविभात्यपिसदातस्मैनमस्तेस्तुनः स्रष्टिसंहृतिसंमोह
कारकंपरमंविभुं विलयानुग्रहकरंदेवंवन्दामहेशिवं यस्यप्रसादाद्ब्रह्माद्याःसर्वकारणकार
णाः स्वस्वकार्येप्रवर्तंतेतस्मैतेविभवेनमः शंकरायमहेशायविष्णवेसर्वजिष्णवे भविष्णवेवस
ततंशंभवेविभवेनमः अनुगृहीताभवताविभुनाप्रभविष्णुना येनतस्मैनमस्तेस्तुसर्वतोभास्वरात्म

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु

३५

ने इत्येवंचास्तुवन्देवंश्रुतनत्वगुःपरात्मने सर्वोत्कृष्टमहाराजभाग्यंकिंवर्ण्यतेस्वकं तपस्तप्तंत्रिधाह्य
र्वेदाध्ययनमुत्तमम् अग्नयश्चकृताःसर्वेयज्ञाश्चविविधास्तथा तपांसिचविचित्राणिपर्वाण्यपिवि
शेषतः दानानिचतथासर्वेतीर्थानिविविधानिच वाङ्मनःकायजंकिंचित्पुण्यंस्मरणसंभवं न
त्सर्वंसंगतंचाद्यस्मरणानुग्रहान्नव योवैस्मरतिनित्यंत्वांकृतकृत्योभवेन्नरः किंपुनर्वर्ण्यतेतेषां
येषांचस्मरणंत्वया सर्वोत्कृष्टावयंजाताःस्मरणात्तेसदाशिव मनोरथपदंनैवगच्छामित्वंवयंकृ
तः भवत्संभावनेनाद्यास्माकंस्वात्मनिमानिता स्वगुणेप्रत्ययोयस्मात्महतामादरेणहि प्रीतिर्या
भवदंघ्रितामरसजास्माकंवरीवर्द्धितामाद्यातंचपलायतेखलुमनःकिंवर्ण्यतेवाधुना आब्रह्मादि
पिपीलिकांतजगतामंतःस्थितस्याखिले किंनामाविदितंमहेशशरणंदेहिप्रभोशंवर त्वद्दर्शनंफ
लंयद्वज्जन्मान्धस्यसचक्षुषी वाचालत्वंचमूकस्यदरिद्रेनिधिदर्शनम् पंगोर्गिरिपराहृत्तिर्वन्ध्या
याःपुत्रकास्तथा दर्शनंभवतश्चैवजातंवैदुर्लभंप्रभो अद्यप्रभृतिलोकेषुमान्याःपूज्यामुनीश्वराः जा ३५
तास्तेनुग्रहाद्देववचोभिःपदमुपाश्रिताः अत्रकिंबहुनोक्तेनमान्यपात्रंवयंकृताः पूर्णानांकिंचकर्त
व्यमस्तिचेत्परमाकृपा सदृशंसेवकानांतद्देयंकार्यंत्वयाशुभम् तच्छ्रुत्वाकथ्यतांदेवशापिनः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

किंचकर्ममेहे इत्येवंवचनंतेषांश्रुत्वावाक्यमुपाददे स्मितपूर्वंवरदश्छायाभासिताम्बरमण्डलम्
श्रीशिवउवाच ऋषयश्चसदापूज्याःकारणात्स्मरणंकृतं ममावस्थाभवद्भिर्हिज्ञायतेस्तुप।
कारिका देवानांदुःखमुत्पन्नंतारकात्तद्दुरात्मनः ब्रह्मणश्चवरोदत्तःकिंकरोमिदुरासदः मू
र्तयोष्टौयाश्चप्रोक्तामदीयाःपरमर्षयः ताःसर्वाउपकारार्थंनतुस्वार्थमितिस्फुटं तथाचक
र्तुकामोहंविवाहंशिवयासह तयापिचतपस्तप्तंदुष्करंपरमर्षिभिः तस्याःफलंप्रदेयमभीष्टं
तद्धितावहं तस्माद्भवंतोगच्छंतुहिमालयगृहंध्रुवं तत्रगत्वागिरिवरंतत्पत्नींचपुनस्तथा क
थनीयंप्रयत्नेनयथास्यात्कार्यमुत्तमम् तदाहंकर्तुमिच्छामितस्याश्चासदुत्तमाः हिमालयगृ
हेपुत्रीपार्वतीचगुणान्विता अत्रकिंबहुनोक्तेनप्रार्थनीयोहिमालयः तत्तथाचप्रवक्तव्यंदेवानां
चहितंयथा भवद्भिःकल्पितोयैवकल्पःस्यादविकल्पकः भवतांनैवकथ्यंतुभवंतःकार्यभागि
नः भवत्प्रणीतंचाचारंलोकेदृष्ट्वातपोधनाः हिमालयेनतुंगेनमेरुमित्रेणभूभृता तेनमांविधि
संयुक्तंयुक्तमेवाद्यवंचिते सत्यप्यरुन्धतीयंमेकार्यदाद्रीयगच्छतु सत्यंहिमगृहिणीयाता।
व्यापारेचेदृशेजनाः तद्गच्छतबुधाःशीघ्रंसिद्धयेहिमवत्पुरं तूर्णमागम्यतांतस्मात्कथ्यतांपर

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मेवचः इत्येवंवचनंश्रुत्वामुनयस्तेमलाशयाः आनंदंलेभिरेसर्वेप्रश्नानाद्यग्रहीकृताः वयंधन्यामहे।
शि॰पु तश्चकृतकृत्यास्तथापुनः ब्रह्मणाविष्णुनायोवैवंद्यःसर्वार्थसाधकः सोस्मान्प्रेषयनेप्रेष्यान्कार्येले
३९ कस्यपावदे अयंवैजगतांसाक्षीसाचापिजननीमता अयंयुक्तस्यसंबंधोवर्ततांचंद्रवत्सदा इत्युक्ता
ऋषयोदिव्यानमस्कृत्यशिवंतदा गताश्चाकाशमार्गेणयत्रासीद्धिमवत्पुरं चिंतयंतश्चतेसर्वेकिं।
पुण्यंवाभविष्यति यस्मादेवंविधेकार्येशिवेनैवनियोजिताः दृष्ट्वातत्पुरमंदिव्यंऋषयस्तेपिविस्मि
ताःऊचुःपरस्परंसर्वेकिमेतदितिसस्फुटं अलकायाश्चसर्वेभ्योभोगवत्यास्तथापुनः अमराव
त्याविशेषेणदृश्यतेऋषिसत्तमाः किंगृहाणिसुरम्याणिस्फाटिकैर्विविधैरिव मणिभिर्वाविचित्रा
णिरचितान्यंगनानिच सूर्यकांताश्ममणयश्चन्द्रकांताविशेषतः गृहेगृहेविचित्राश्चवृक्षाःस्वर्गसमु
द्भवाः तोरणानांतथालक्ष्मीर्दृश्यतेचगृहेगृहे विविधानिविचित्राणिशुकहंसैर्विमानकैः चित्रा
नानिविचित्राणिचैलपल्लवतोरणैः जलाशयाश्चानेकेवैदीर्घिकाविविधाःस्थिताः उद्यानानिविचि। ३९
त्राणिपुष्पैश्चपरिवितान्यपि पादिणश्चाप्यनेकेवकलकंठरवास्तथा नराश्चदेवताःसर्वेस्त्रियश्चाप्स
रसस्तथा परस्परविरुद्धास्तेतेषांरूपंतुकिंपुनः काममार्गपरानित्यंसदायौवनशालिनः यौव।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नोतंवयोयस्मिन्ज्ञातेकःकुरुमागुधः इतिवेदसमुत्थानानिद्रासंज्ञाविपर्ययः किंवर्णितेनगार्यास्य
महिमावऋषीश्वराः अन्येचयान्तिकाश्चैवपुण्यानिस्वर्गकाम्यया कुर्वंतितेहयथासर्वेविहायहि
मवत्परं यावन्नदृष्टमेतस्यतावत्स्वर्गपरानराः इत्येवंऋषिवर्यास्तेवर्णयंतस्तथापरं गताहिमा
लयस्याथगृहंसर्वसमृद्धिमत् आकाशादवतीर्णास्तावेगेनमुनिवेषिका बभौपुरःसरावृद्धेर्लि
खितानलनिश्चला तान्दृष्ट्वासूर्यसंकाशान्हिमवान्विस्मितस्तदा सूर्याःसप्तकथंचात्रसमायांतिगृ
हंप्रति कार्याप्रज्ञाप्रयत्नेनगृहस्थत्वात्तदाप्रिये वयंधन्यागृहस्थाश्चसर्वेषांसुखदायिनः एतस्मि
न्नंतरेचैवत्वाकाशादनरंजदा समुत्थोहिमवान्दृष्ट्वाययोमानपुरःसरं एतांविधायतेषांचदाए
वत्राणिपत्यच दत्तैश्चहिमवन्नंतेनेगृहीत्वोवुःशुभंवचः स्वागतंहिमवत्प्रज्ञस्यस्त्वोसिहिमवंस्तथा
तथाग्रतश्चतान्हृत्वाधन्योमेवगृहाश्रमः इत्युक्त्वामनसानीयदद्दौभक्तिपुरःसरं तत्रवेत्रासनासी
नेषुऋषिषुचतदातया स्वयंस्थितश्चहिमवान्प्रोचेज्योतिर्मयान्ऋषीन् श्रीहिमालयः धन्योहंकृतः
कृत्योहंसफलंजीवितंमम लोकेषुकृत्यकृत्योहंबहुतीर्थसमोमतः निरभ्रवर्षमुदितंफलंकुरुमव
र्जितम् यशांकितोपपन्नंवोदर्शनंभवतांमतं मूर्छंधीरमिवात्मानमाश्रमंहेममिवापिच भूमेर्दिवमि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वाञ्छंमन्येभवदनुग्रहात् सन्तोषप्रभृतिमोहमभिगम्यो विशुद्धये यदधिष्ठितमर्हद्भिस्तद्धैस्तीर्थमग्र
शि॰पु र्थ्याः आसंगंगाप्रवाहेणशुद्धःसर्वेतपोधनाः आयशुद्धतरःसोहंधौतपादजलेनवः नकेवलंबाह्य
३१ मिदंभास्वनादर्शनेनवः हृषीकृतंचांतरंमेऽज्ञानाख्यंचांतरंतमः यस्माद्भवंतोमद्गेहमागताविश्व
रूपिणः पूर्णानांचैवकिंकार्यंकृपणानांगृहेषुच तेषांचदुःखनाशार्थंगृहेषुगमनंसतां मद्गेह
पावनार्थंचभवन्तस्तुसमागताः तथापिकिंचिदत्कार्यंमद्दशंसेवकस्यच कथनीयंभवद्भिश्चसफ
लोस्तुममाश्रमः मद्गतामात्रयालोकेमान्यतांगच्छतिध्रुवं तस्माद्यत्रचित्कार्योज्ञाप्योहमृषिसत्त
माः एवंवचनमाकर्ण्यऋषयस्तेप्रहर्षिताः ऊचुस्तेगिरिराजंवैस्मरंतास्मरंतानतपस्विनः धन्योसिकृ
तकृत्योसिभाग्यवानसिसांप्रतं युक्तंतस्थावरात्मानंविश्वमाहुर्मनीषिणः जंगमस्थावराणांयद्भवा
तात्मतांगतः शेषोहिभगवान्विष्णुःकथंभूमिमधारयत् रसातलतलातंदिवेतांनाधारयेत्तथा
तदागमनकार्यंनःश्रूयतांतद्भवेनव ॐशभाजोवयंवापिभवामस्त्वदनुग्रहात् अणिमादिगुणोपेतः ३२
शिवःपरमदैवतः ईश्वरःसर्वभूतानामष्टमूर्तिःसदाशिवः शिवःपरोपकारायकर्तुकामःप्रजास्तु
एवं ग्रसनमुखेनतेष्वंश्रीपार्वतीयाचनेस्वयं जगाद्गुरोर्गृहंबंचभविष्यसिनसंशयः जगन्मातात्वनेषु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्रीतस्यैवानुग्रहोभवेत् जगत्पिताशिवःप्रोक्तोजगन्माताशिवास्मृता तस्माद्देयात्वयाकन्यासार्थ
कंजन्मतेभवेत् एवंवचनमाकर्ण्यगिरिराजोब्रवीदिदं मातास्याश्चशरीरंमेपत्नीमेनाचसामता ऋ
द्धिःसिद्धिश्चभूतिश्चश्रीर्मदीयानचान्यथा एवंश्रुत्वातदापुत्रीविलोकमानरंचतां भूषयित्वानदंगेच
ऋषीणुत्संगेन्यवेशयत् इदंभैक्ष्यमयानामहात्तव्यंऋषिसत्तमाः मुनयऊचुः ईदृशाभिक्षुकास्ते
यदाताचैवभवान्स्वयं भैक्षंचपार्वतीप्रोक्ताकिमतःपरमुत्तमम् हिमवच्छिखराणांतेमनसःस-
दृशीगतिः एवमुक्त्वाततोकन्यांमुनयोविमलाशयाः आशिषंदत्तवंतस्तेशिवायसुखदाभव स्प
ष्टाकरेणतांतत्रकल्याणंतेभविष्यति शुक्लपक्षेयथाचंद्रोवर्धन्तनवजगुणास्तथा मिलित्वातुशिवं
तेयवर्धयिष्यंतिनित्यशः इत्युक्त्वामुनयःसर्वेगिरिराजेपरस्परं पुष्पाणिफलयुक्तानिप्रत्ययेच
क्रिरेतदा ततस्तांप्रणतांदेवींलज्जमानामरुंधती अंकमारोपयामासचुचुंबचपुनःपुनः अरुंध
तीतदातत्रमेनांसास्तुमुखींपुनः गुणैश्चलोभयामासशिवस्यपरमासती हरिद्राकुंकुमैस्तेत्रअस्य
क्षाणिपर्यमार्जयन् सर्वतोमलमाम्लज्यपीतवस्त्राबभूविरे ततोहिमवताप्रष्टाःसादरंलग्नमुत्त
माः तेचतत्रैवहिसंस्थाप्यामंत्र्यचैवहिमालयं परस्परंचसन्तुष्टाजग्मुस्तेशिवसन्निधौ महाको

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शंप्रयातास्तेयत्रास्तेशंकरःस्वयं तेसम्बन्ध्यंतदाचख्युःशिवंपरमवल्लभं विवाहस्यविधिंसम्यक्कुरु
शि॰पु ध्वमृषिसत्तमाः तदातत्राश्वतेतत्रप्रयातागमनायवै यूयमध्यर्थवःप्रोक्ताविवाहेचमयापुनः अतः
३८ प्रीतिर्भवद्भिश्चमुनयोब्रह्मविन्तमाः आगंतव्यंसशिष्यास्तुभवंतःकार्यकारकाः इत्युक्तातेगतास्त
त्रतथेतिपरमेवचः शिवोपिसगणस्तत्रप्रफुल्लमुखपंकजः कैलासमगमद्देवोविवाहरचनाय
वै सस्मारनारदंदेवस्मरणादागतःक्षणात् निवेदितेचतस्मैतत्कृत्वाप्रेषीच्चनारदः शिवोपिक
थयामासपार्वतीवचनेनदा तयातपस्तथातप्तंवशीभूतोस्म्यहंयथा एवंश्रुत्वाक्वचस्तत्रनारदो।
वाक्यमब्रवीत् भवतांत्वव्रतमिदंभक्तवश्योभवान्मतः सम्यक्कृतंत्वयादेवपार्वतीमानमेप्सितम्
कार्यमत्रसदृशोकिंचित्कथनीयंत्वयाविभो इत्युक्तस्तुशिवस्तस्मैकथयामासवैतदा भवतोवचनं
ब्रह्मन्कृतंमेनात्रसंशयः इदंत्वयात्तकर्तव्यंदेवानांतुनिमंत्रणं ब्रह्माणंचतथाविष्णुंतथान्यदेववरां
स्तथा कथनीयंप्रयत्नेनऋषिवर्यास्तथैवच सर्वान्मातृगणांश्चैवयक्षगंधर्वकानथ नागामिश्चं ३८
तियेत्रतेमदीयानकिंचन इत्युक्तोनारदोब्रह्मन्प्राणिपत्यतदाशिवं जगामसर्वतोदेवान्पडक्तंशं
भुनावचः कथयित्वापुनस्तत्रमनोवेगसमागतः इतिश्रीशिवपुराणेदेवनिमंत्रणेनपंचदशोध्यायः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्ततः सर्वे देवास्तदा तत्र शिवमेवा समीहया स्वीयान्येवोपकरणानि सेवार्थं शिवस्य तु सर्वे ते
प्रेषयामासुर्देवा इंद्रादयस्तदा गंधर्वाप्सरसस्तत्र वाद्यं नृत्यं च चक्रिरे मातरः सप्त तास्तत्र शिव-
भूषाविधिं वनत् चक्रिरे च मुदा युक्ता यथा योग्यं तथा पुनः कर्तव्यं किं च पूर्णस्य सर्वे प्रीतिचि।
कीर्षया तस्य स्वाभाविको वेषो भूषाविधिरभूत्तदा तदेव कथयाम्यद्य श्रूयतां मृषिसत्तम चंद्र
श्च मुकुटस्थाने सान्निध्यमकरोत्तदा तिलकं सुंदरं ह्यासीन्नयनं च तृतीयकं कर्णाभरणानि या
न्यासंस्तान्येवाभरणानि च विभूतिश्चंदनं ह्यासीत्कुगल्लेचर्मडच्यते सर्पाश्चाभूषणान्यासन्गण
योविविधाश्चापि तत्स्वभावात्तदा सर्वे प्राकृता विकृतिं गताः इंद्रश्चैव सुंदरं रूपं जातं वर्णनं दुष्करं
ईश्वरो हि स्वयं साक्षाद्दैश्वर्यं लब्धवानिति गणाश्च तत्र वाद्यानि चक्रिरे विविधानि च एतस्मिन्सम
ये देवा आजग्मुः प्रभुसेवया ब्रह्मा तु हंसमारुह्य मुनिभिः सहितस्तदा स्वीयारोहेण तेन तत्र भूता
नांपतिमीश्वरं नमस्कृत्य स्थितस्तत्र तावद्विष्णुः समागतः वाहनं पक्षिराजं च निजसेवकसंयुतः
स्वचिह्नैर्भूषितश्चासौ नमस्कृत्य स्थितः पुरः तावदिंद्रादयो देवास्त्वरया वै समन्विताः इंद्रश्चैवय-
मश्चैव कुबेरो वरुणस्तथा अन्ये च ये च दिक्पालाः स्वीयचिह्नसमन्विताः वसवश्च तथा सूर्यामुन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यक्षास्तथा शुभाः नद्यो गंगादयः सर्वाः समुद्राः सर्व एव हि गन्धर्वाप्सरसस्तत्र नागाः सर्वे तथा विधाः
शि॰पु सेवावसरमासाद्य समाजग्मुर्मुदान्विताः यदीयं चैव यत्कार्यं तत्कार्यं च क्रियेत तदा शिवाज्ञप्तास्तदा सर्वे
३५ मदीयमिति येऽचिताः तस्मिन्दिने तदा तत्र शोभाभावसमन्विताः देवावृहं तदा चक्रुः स्वीयं स्वीयं तु ।
भागशः निस्ससार तदा तस्मात्कैलासात्पर्वतोत्तमात् शिवः परमसन्तुष्टो देवान्कृत्वा पुरःसरान् ते
देवाश्च तदा तत्राय यथायोग्यं पुरःसराः अभवंस्ते सवादित्रैर्युक्ता नादं परस्परं ते देवाः कथयामासुर्देवाः
स्तुष्टस्तु शंकरः हिमवानपि तत्रैव स्थानानाहूय सुप्रहृतः विधिवत्कारयामास मंडपानां विधिं क्रमात्
विचित्राणि विचित्राणि तोरणानि तथा पुनः ध्वजाश्चैव विचित्राश्च चकार परया मुदा पर्वताश्च तथा र
म्याजंगमं रूपमास्थिताः तेषां पत्न्यश्च पुत्राश्च पौत्राश्चैव तथा पुनः वस्त्रालंकारसंयुक्ताः सर्वे हर्षस
मन्विताः कार्यं चक्रुश्च तत्र त्वं हिमवद्गृहसंभवं तच्छोभां वर्णितुं नैव शक्नोमि मुनिसत्तमाः कन्यां
चैव तदा नार्यः स्नाप्यालंचकार सः विवाहविधियोग्यं च वेशं संपाद्य संस्थितः देवतापूजनं कृत्वा ३५
नानोपकरणानि च संविधाय तदा सर्वे प्रैषयत्तां यमादनं सेवकं च तथान्यं वै शीघ्रमायातु शंकरः
प्रतीक्षां वरवर्गस्य कृत्वा च हिमवान्स्थितः एतस्मिन्समये रुद्रः समीपे स्वबलैर्वृतः आजगाम महा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वीर्यैःसर्वसिद्धिसमन्वितः तमागतंसमाश्रुत्यहिमवान्बलसंयुतः जगामसन्मुखस्तत्रधन्योऽह-
मितिचिन्तयन् देवसेनांतदादृष्ट्वाहिमवान्विस्मयंगतः देवाहितद्बलेश्रुत्वाविस्मयंपरमंगताः प-
र्वतानांतथामेनादेवतानांतथापुनः मिलित्वातत्रवैरेजेपूर्वपश्चिमसागरे परस्परंमिलित्वात-
देवाश्चपर्वतास्तथा कृतकृत्यंतदात्मानंमेनिरेपरयामुदा रचित्वाशिविरंसम्यक्तस्थाप्यदे-
वताबलम् जगामविधिवन्नयत्रासीद्धिपिवेदिका कारयित्वाविशेषेणवतन्कंतोरणैर्युतं स्ना-
नदानादिकंकृत्वाप्रतीक्षामकरोत्तदा मेनापिचतदातत्रचंद्रशालामुपाश्रिता हर्षभारसमा-
युक्ताशिवंभक्तस्त्वावरं द्रष्टुकामाभवत्तत्रनारदेनसमन्विता प्रथमंचनिरीक्षामिहर्षनिर्भर-
मानसा कीदृशंशिवरूपंचयदर्थंतपउत्तमं कृत्वानपरासाचदर्शनार्थंशिवस्यच स्थित्वाशि-
रोगृहंदेवीमेनामुनिवरस्तदा शिवोपिचतदातस्याज्ञात्वाहंकारमात्मनो तथैवदर्शयामास
बुद्धिभ्रंशोभवेद्यथा एतस्मिन्समयेदेवसेनांचपरमांशुभाम् निरीक्षन्तीतदामेनादृष्ट्वाहर्ष-
मुपागता एषापतिःशिवःसाक्षात्कीदृशोवैभविष्यति सूतः श्रूयतामृषयःश्रेष्ठाःकथांवै।
कौतुकावहं प्रथमंचैवगंधर्वाःसुंदराःसमागतास्तथा वस्त्रैश्चविविधैर्युक्तानानालंकारभूषिताः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि·पु·
४·

नानावाहनयुक्ताश्च नानावाद्यपरायणाः पताकाभिर्विचित्राभिरप्सरोगणसेविताः दृष्ट्वा विश्वाव
सुं तत्र तस्य तिं परमां शुभां दृष्ट्वा च हर्षिता तत्र शिवोयमिति चाब्रवीत् देवानां गायकास्सर्वे कृतो देवः स
नातनः इत्येवं नारदस्तस्यैवावग्मुनिपुंगवः एवं श्रुत्वा तदा मेना विचारतत्परा भवत् इतश्चाभ्य·
धिको योवै स च कीदृग्भविष्यति एतस्मिनंतरे यत्नामणिग्रीवादयश्चये तेषां सेनां तदा दृष्ट्वा शोभा
द्विगुणीकृताम् तस्य तिं चातिरम्यं च दृष्ट्वा शोभासमन्वितां अयं रुद्रश्च नान्योस्ति चैवं तां नारदोब्र
वीत् एतस्मिनंतरे चैव वरुणश्च समागतः ततोपि द्विगुणां शोभां हयराजसमागताम् ततद्धि चि
त्रपानीयरत्नभूषाद्यलंकृतां पानीयसत्वसंयुक्तां दृष्ट्वा रुद्रस्त्वयं नहि तावत्सूर्यः समायातो द्वाद
शात्माविभावसुः सप्ताश्वरथवाहश्चारुणेनाग्रे विभूषितः शीघ्रगामी प्रभादीप्तः सर्वदेवमयः प्र
भुः तेजसादीप्तिमांल्लोके दृष्ट्वा रुद्रस्त्वयं नहि ततश्चंद्रः समायातः समंताद्भासिताम्बरः रमणीय
शरीरश्च परमाह्लादकारकः अतीव तेजसा युक्तः सर्वदेवान्नमेव च सोयं रुद्रो भवेन्नूनमिति मेनाब्रवी ४·
द्वचः नारदः प्रत्युवाचैतां नायं रुद्रोस्ति चापरः तावदिंद्रः समायातः सर्वदेववरः प्रभुः बृहस्पतिं
पुरस्कृत्य हस्तिराजाश्रितं विभुं किं वर्ण्यते तेन दीप्या वै शोभा तद्विगुणीकृता योयोग्रे समायाति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शोभयाद्विगुणीकृतः तंदृष्ट्वाशंकरःसोयंनायंरुद्रस्यकिंकरः आजगामाथयमराड्धर्मराजोमहामतिः
चित्रगुप्तादियुक्तोसौसर्वशोभासमन्वितः दंडधारिसमायुक्तोनानालंकारभूषितः शोभासौद्विगु
णेनास्यदृष्ट्वासोयंतथानहि इत्यंदृष्ट्वासमायांतीवतर्दशविभूषणं हरस्याग्रेसरोमनाद्धर्षसंफु
ल्ललोचना सेनामेनेचतोपुत्रीधन्यांकुलमहात्वावहम् मेडनेसर्ववासानामनन्यगुणभूषितो यते।
ष्वोयःपतिसोवैपतिर्यस्याभविष्यति तस्याःकिंवर्ण्यतेभाग्यमपिवर्षशतैरपि तावद्ब्रह्मासमायात
स्तेजसांराशिरुत्तमः ऋषिवर्यस्ततःसाक्षाद्धर्मपुंजइवास्थितः ब्रह्मघोषंचगायद्भिर्मुनिभिःपुरतःः।
स्थितैं हुताभ्यर्चैर्महातेजाहंसवाहविमानगः सर्वशास्त्रमयीदेवीभारतीयस्यचाग्रगा तदन्वचाऽऽ
गतःसोयंमहादेवोभविष्यति इत्यंप्रभाषमाणांतांनारदोवाक्यमब्रवीत् अयंवैभवितानेतितावद्विष्णुः
समागतः मेघश्यामश्चतुर्बाहुःपीतांबरधरःशुभः हारकेयूरकटकनूपुरांकितविग्रहः कुंडलेर्म
करकारैर्भूषितास्वरमंडलः नानारत्नोभितेनापिमुकुटेनसमन्वितः श्रीवत्सवक्षःलक्ष्मीशःशं।
खचक्रगदाधरः मुकुटादिभूषणैर्युक्तःसिद्धसेवकनिषेवितः तासांचत्रपंताटतंनासामौक्तिकसंयु
तम् रशनाधनिसंकीर्णंमखचंद्रप्रकाशितं ताभिश्चमंडलाकारैर्वस्थिताभिःसमावृतः कोटिकंदर्प

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
४८

लावण्यः प्रसन्नमुखपंकजः राजीवलोचनः शांतो निजभक्तसमागतः सुवर्णपत्रखचितपट्टिराजग
तः शुभः सर्वतो दीप्तिमान् श्रीमानप्रमेयपराक्रमः तं दृष्ट्वा सविता सोऽन्यादृंयत्पथंगतः सोयं शिवो
भवेत्साक्षान्नेतितं नारदोऽब्रवीत् किं कथ्यते मया मेने सोऽयं सोऽयं भवेदिति सत्यं ख्यातिमायाति सर्वेषा
मधिकोऽस्ति सः सर्वश्रेष्ठो भवेत्सो वै वर्णितुं नैव शक्यते तावत्तत्र मुनयो याता भृग्वाद्याश्च मुनीश्वराः तप
स्विनो महाशांता जटावल्कलधारिणः केचित्सुवर्णसूत्रबद्धमणिमालाविभूषिताः सौवर्णमुकुटश्रो
त्रवज्रमण्यादिभूषिताः केचिच्चीरधराः शांतास्त्रिपुंड्रीभूषिताननाः नित्याग्निधारिणः केचिदजिनां
बरधारिणः मौंजीनिबद्धसंव्यानाः कमंडलुधरास्तथा केचित्सौवर्णकलशाद्विप्रगंगाजलान्विताः त
पोरता महाशांता यतवाचो मनस्विनः समाधिनिरता धीराः स्वाध्यायजपजापकाः गंगादिसर्वतीर्थैश्चै
रुपस्थानीकृतास्तथा पुस्तकाद्यम्बराभ्यस्तशिष्यशाखासमन्विताः नायं ते कल्पवृक्षाश्च गच्छंतः का
मपूरकाः स्वरव्याख्योपदेशैर्युक्तास्त(धा)संस्कृतभाषणः अन्योन्यं तर्कयंतस्ते तेजसां राशयः परे गृण्वंतस्ते प ४८
दं ब्रह्म अनूचानाः सर्वावहाः तन्मध्ये चैव वागीशं सर्वर्षिगणसेवितं प्रभामंतं व्याप्यदिक्कं तेजसां राशि
नाव्ययं सौवर्णकटकाकीर्णमुक्ताहारविभूषितं मौकुटप्रभया व्याप्तदिगंतं सर्वतः शुभं सुंदरं शोभ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नेत्रमंदृष्ट्वासोयंभविष्यति नायमन्यःसमायातिनिर्गुणोगुणवान्हरः इत्येवंनारदःकृत्वामेनामा
नवतीनदा त्रैलोक्यसारंयद्वासीत्तद्दृष्टंहिमयापुनः अतोरुद्रस्ययोवैस्यात्कीदृक्सोयंभविष्यति
तावद्रुद्रःसमायातोनारदस्तमुवाचह अयंवैशंकरःसाक्षात्पश्यतांसुंदरित्वया हर्षितासातदातत्र
ददर्शशंकरंमुदा बालरूपधराकेचिल्लोहिताक्षाश्चसुंदराः बुभुक्षितास्तृषार्ताश्चजिह्वालेहनतत्प
राः अन्योन्यंपरिमर्दंतःकेचिद्द्रुतास्तथापरे कासमर्मरशाद्वाश्चपीतानिनोपवर्णीनले अन्योन्यंपरि
मर्दनःकेचिज्ज्वलितांगारसंकाशाःकेचिदंगारसन्निभाः आकर्णाश्चस्तनाःसाश्चमुखेनवानराइव
अंगुल्यादर्शयामासनारदस्तांशुभाननां हरस्यसेवकान्पश्यपुनरन्यान्विलोकय तावद्वैभैरवाःप्रा
प्ताअसद्भुतस्वरूपिणः दन्ततालाश्चपंचाशात्स्पंतःप्लवगामिनः पतंगदहनोज्वालाःखड्गचमध
रास्तथा मुखादग्निमुद्गिरंतोःधूमधूमितदेशकाः पाशांकुशधराःकेचित्त्रिनेत्राश्चरत्नवक्त्रकाः
पाशिखंडजटाजूटानृत्यमानाःसमंततः मुखेनज्वालाकवितांकपिलाधूम्रधूसराः एकवक्त्रास्त•
थाकेचिद्द्विवक्त्राश्चतथापरे पंचवक्त्रास्तथाकेचित्क्रूररूपाश्चदंडिनः अश्वसृगालकाकास्यायोगि
न्योपिमहाबलाः सौम्यारौद्रास्तथाघोराःसमायातास्ततस्ततः हंसवर्णाःकृष्णांगाश्चभीमरूपधरान

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नाः नृमुंडधारिणः केचिन्नस्मोद्दलितविग्रहाः रोहूयमाणाः स्वभ्रूशंडांकारारावशाहिनः विद्युद्रूपधराः
शि.उ केचिन्नर्जिताम्बरचारिणः शब्देनमहताघोरंप्रतिशाब्दितमंडलाः दीर्घाः कृशांगाः ह्रस्वाश्चखुंडवक्त्रामा
४२ हाभुजाः उष्ट्रग्रीवाउलूकास्याः खरकर्णास्तथापरे मुंडमालाधराः केचिज्ज्वालाकेशाः कपालिनः वी
णावाद्यप्रवीणाश्च नानाप्रलग्नाः प्रभाविताः जटाकृष्णाः श्मश्रुपिंगाः स्तनः श्वेतास्तथापरे नृमुंडमाला
धरणाढादिवाद्यप्रवणाभुद्रयः प्रेतान्नृढाश्विनेत्राश्च खड्गखट्वांगधारिणः सिंहव्याघ्रदेहाश्च भीमवक्त्राः
शुचिस्मिताः कपालभूषणादीप्तानलवक्त्राः शुचिस्मिताः नीलवस्त्रपरीधानागजनेत्राश्वजाननाः
तावदेवसमायाताभूतप्रेतपिशाचकाः वक्रतुंडास्तथाकेचिद्विरूपाश्चापरेतथा एकवक्त्रादशभुजा
एकजंघास्तथापरे शिरोनेत्रादीर्घदंतावामहस्ताशुचोल्वणाः महिषीगर्दभाकाराहीनहस्ताविक
र्णकाः दीर्घजिह्वाश्चदंताश्च एकनेत्राश्चकल्पकाः ह्रस्वदीर्घागंडहीनाः प्रलंबीकृततालुकाः एक
नासाछिद्रकर्णाऊर्ध्वनेत्राः समाकुलाः ह्रस्वजंघामहाकायाः कृशोदराः स्थूलपार्श्वकाः करालाः श्म ४२
श्रुलाः केचित्लंबजाश्चलोमशाः परे दंडपाशधराः केचित्केचिन्मुद्गरधारिणः विरूढवाहनाः केचित्कु
रोनादंतथापरे गोमुखानांतथानादंकृतवंतस्तथापरे प्रसंख्यातास्तथायांतोदृष्ट्वाग्रामेणसंयुता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भवंतीतत्क्षणादेव तथाहष्ट्वातयातदा तंदृष्ट्वाहृदयंतस्याःशीर्णमासीत्समाकुलं तन्मध्येशं
करंदेवंनिर्गुणंगुणवत्तरं दीर्णहस्तंक्षणोग्रं वृषभास्यंत्रिलोचनं पंचवक्त्रंविरूपाक्षंभस्मभूषि
तविग्रहं कपालकुंडलाकीर्णंदशहस्तंकपालिनं कपर्दिनंचंद्रमौलिंसर्पफूत्कारभूषितं गजच
र्मोत्तरीयंचपिनाकपाणिकंशिवं खर्परेणतथायुक्तंगंगादिभूषणैर्युतं सिंहचर्मपरीधानंती·
ब्राह्मिकृतभूषणं निंदितंकंपयुक्तंचजराजर्जरितंतथा जीर्णंतरितपद्माणंहृषिकोचितलो
चनं ग्रस्तुधाराभिरत्यंतंभूरिमांतरितंशिवं कामशाहसमायुक्तंदंतैःसांतरितंतर्थे कर्णेषुलोम
शंचैवशिरस्थंचाल्पसंयुतं अथात्माकथमप्यत्रस्यापयंतेस्वकंवपुः विक्षायदीर्घनखैरेहस्तपा
दैरलंकृतम् प्रेरयंतंवृषंदोदतूर्णमागम्यतामिति शैलादेनपुरस्थेनगोमुखोहिग्रमंडलं अचिं
त्यविग्रहंचेदंशिवोयंमुनिरब्रवीत् तदीयंवचनंश्रुत्वावातादृतलतायथा सापपाततत्तोभूमौमे
नाडुःखातुरासती किमिदंचकृतंदुष्टेवंचिंतामंतुराग्रहे इत्युक्त्वामूर्छितातत्रविसंज्ञाचाभवत्क्ष
णं प्रयत्नैर्विविधैःसाथसंज्ञांलेभेथमेनिका इतिश्रीशिवपुराणेशिवविवाहवर्णनंनामषोडशो
ध्यायः १६ सूतउवाच संज्ञांलब्ध्वापुनःसाचतिरस्कारमथाकरोत् नारदस्याथपुत्र्याश्चनितिरस्च

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रितंतथा प्रथमंक्रोधसंपन्नादुःखितामूर्छितासती स्वसंतीनारदस्यैवकथयामासतद्वचः मेना प्र
शि॰पु प्रथमंतत्त्वयाप्रोक्तंशिवस्त्वेमांवरिष्यति सर्वदेवप्रभुःश्रीमान्मंगलात्मामहेश्वरः पश्चाद्धिमवताकृते
४३ पूजार्थंविनिवेशिता ततोदृष्टंफलंसत्यंतथापिवंचितात्वया पुनस्तपस्तयातप्तंदुष्करंमुनिभिस्तथ
त् पुनर्लब्धंफलंह्येतत्पश्यतांदुःखदायकं सर्वेषांनतयास्यात्रकुलस्यशोककरंतथा किंकरोमिक्व
गच्छामिहतंतन्ममजीवितं जीवहत्याकृतात्यापात्रनारदविमोहयसि तस्याश्रपिगतिर्नैवममापि।
चहतंगृहं हस्तेदेयंतथागृहपतितंकूपकेस्वयं किंतच्छिन्नमिदानीतत्सर्वंव्यर्थीकृतंमम अतीते
यच्चचरितंसप्तमानंद्विपत्नकम् आसप्तमंभविष्यच्चवर्तमानमथापिवा अथवाकथनंह्येतत्त्वयि।
पिष्टस्यपेषणं त्वयाहिस्वाभिधानंवैसर्वथा[illegible]सार्थकीकृतंतथापिकथयाम्यद्यमत्तनियमेस्तनी
दृशः नकेवलंत्वयैवाहंत्वनंविघ्नीकृतामने कुगताऋषयोदिव्याःशांतद्रूपमुपाश्रिताः सत्यवादिन
स्तथैवःख्यातास्त्रिभुवनेष्विह मायाविनादांभिकाश्चप्रमत्तस्त्रीगोत्रोटयाम्यहं तत्वार्थैचैवयापत्नीसा ४३
पतीस्वयमागता अहोधिगिपगहोधिगिपस्तांभिकाःसत्यवादिनः मायिनंनास्तिविश्वासोऽत्रापि
परमंमतं तेषांचैवप्रतापेनसर्वंप्रत्याकृतंस्वयं हेमंदत्वानयानीतंकाचंचडष्टयास्वयं हित्वातच्चं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दनेत्वयलेपितः कर्दमस्त्वया हंसमुद्रीयकाकोवैगृहीतोहस्तपंजरे हित्वाब्रह्मजलंहृद्येपीतंकाको
दकंत्वया सूर्यंहित्वातवखद्योतंगृहीतावासवमीहसे तंडुलांश्चत्वयाहित्वाकृतंतत्तुषभक्षणम् प्र
दीप्याज्यंत्वयातैलंकारंडंभजितंत्वया सिंहसेवांतयामुक्त्वासृगालःसेवितस्त्वया गृहंत्यक्त्वाश्म
शानंचत्यक्त्वाचन्दनमप्यत गृहीतंचचिताभस्ममंगलंचापवित्रकं हाहास्वतेत्वयाव्यर्थंकृतंकिंबु
द्धिहीनया सर्वान्देवांस्त्यक्त्वाशिवार्थंतुपरंदृशं पितृकांचनवबुद्धिंचपितृगृपंचवितंतव पितृको
पदेशकर्तारंतमृषिंदांभिकंशठम् दुष्टबुद्धिंक्रूरभावंपितृकस्त्वावपितेतया श्रावयोपितृकयाप्र
त्रियोतत्तत्रप्रवर्तकौ पितेनारदबुद्धिंचपितृवर्यान्नृषिसत्तमान् पितृकुलंपितृक्रियादाद्धं सर्वंपितृपत्यक्
तंत्वया गृहंममदहत्वेतन्मरणंत्वममैव पर्वतानांतथाराजानेत्राहूतंकथंनहि सुतयश्चाकिमर्थंमे
दर्शयंतिसुखंस्वकम् सापितंकिंचसर्वेस्तमिलितापातितंजलम् वंध्याहंनकथंजातानागर्भेनगालि।
तःकथम् अथवानमृतावाहंपुत्रिकानमृताकथम् गात्सैर्वाकथंनैवभक्षितागहनेवने हतावान
कथंकैश्छिन्नमूतुव्याघ्रवैरैनंकिम् भेदयामिशिरस्तेद्यकिंकरोमिकलेवरं त्यक्ष्यामिवाक्रतोयामि
हाहावेजीवितंहतम् हापुत्रिकिमिदंकृतंत्वलत्वयामन्मृत्युहेतोस्त्वया सर्वस्यास्यसुधांशुमंडलम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हाष्वैनस्यगोत्रस्यच शंकःकोयमुपागतोनजनकानेकप्रदःकस्तथा तस्याःपुष्पभरोष्ठकोमलमहाश।
शि॰पु य्याविनायाभरः हाहादैवकिमर्थमेतदखिलंसंचिंत्यलावण्यकं दुःखेनाप्रतिमेनमन्मथमदप्रोन्माथ
४४ नंरूपकम् एतस्याविहितंकृतोनकठिनप्रोष्ठंडहेदुर्मते यद्वापुष्कमिदंकृतोस्तिभवतोवृद्धेविकोज
ड इत्युक्त्वापतितासावनगताभर्तृसन्निधौ एतस्मिन्समयेब्रह्माप्याजगामस्वयंतदा नारदोपिववस्त
स्यैप्रोवाचमुनिसत्तमाः यथार्थंसुंदरंरूपंनज्ञातंसुंदरस्यच सहिसर्वामराभ्यर्च्यःसर्वकारणकारणः
सदायौवनसम्पन्नःसदाचबाल्यरूपवान् सदावृद्धशरीरश्चजराजर्जरितस्तथा नज्ञायतेस्यमाहात्म्यं
सर्वैर्देवासुरैरपि इत्युक्त्वाक्रोधयुक्ताम्भोगाप्रोवाचवचनंचसा तिष्ठहेहेदुष्टमतेकिमिदंजल्पसेश्रथम्
ब्रह्माधनस्तथागत्यकथयामासतांप्रति श्रोतव्यंचत्वयामेनेमदीयंवचनंशुभं शंकरोलोककर्त्ता
चहर्त्तापालयतेस्वयम् नत्वंजानासितद्रूपंकथंदुःखंसमीहसे इत्युक्त्वाचतथासातब्रह्माणंवाक्य।
मब्रवीत् किमर्थंचभवन्तश्चव्यर्थीकर्त्तुंसमुद्यताः रूपंतस्याःपरंनामहत्यतोवास्वयंपुनः सहिषो ४४
मरणंचास्याःनेदृशंपंकमर्दनम् सर्वख्यातस्यगोत्रस्यकिमिदंकथ्यतेत्वया नवक्तव्यंभवद्भिस्तुशि
वायदीयतामिति वचनंमर्मसंबन्धकर्त्तनंस्वांतशोषकम् सत्यंप्रहरणोद्भूतःप्रहारःसह्यतेवरं नवै

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गरलसंकाशंवचनंभवतामिति इत्युक्तेचतयादेवाइंद्राद्यादिक्पालकाः बृहस्पतिंपुरस्कृत्यसर्वरी।
तिविचक्षणम् समागत्यतदासर्वेवचनंचेदमब्रुवन् अयंवैपरमःसाक्षाच्छिवःपरसुखावहः जग
त्प्रभुर्महेशश्चसर्वलोकहितप्रदः यस्यसर्वेइमेदेवाब्रह्माद्याःकिंकरामताः येनदासेसमायुक्ताथ
न्याःस्युरितिवादिनः यस्याज्ञाध्रियतेशीर्षेशेषेवस्सुखदायिनी तस्यदेवातिदेवस्यकृपयादर्शनंत·
व पुत्र्यायदिभवेन्मेनेसफलंजन्मतेभवेत् कृपयाचभवस्यास्यादर्शनंशंकरस्यच जातंचाद्यकृपाहे
तोर्नान्यथादर्शनंकृतः इतिश्रुत्वास्वयाद्रूपंवचनंचापितापिता अथोवाचपुनर्मेनाहन्यतांपुत्रिकां·
शुभां नदेयातुमयासम्यक्करायरुद्ररूपिणे वृषायपशुसंस्थायक्षीणेन्द्रियगणायच इत्युक्तेचत
यातत्रमुनयःसप्तपवर्द्धि समायातास्तदृष्ट्वातांश्चोदयामासगंडकं तपतेकथमायातादोषज्ञादेभि
काःशठाः दर्शनादेवयेषांतुसप्तजन्मार्जितंशुभम् दूरीगच्छतिकिंदुष्टाआगतामुनिवेशकाः
लज्जानम्रमुखास्तेचलज्जयागद्गदाक्षरं ऊचुस्तेवचनंशुभ्रंमध्येवयमुपागताः विरुद्धंचैवयत्का
र्यंकथंमन्यामहेवयम् अयंवैपरमोलाभोदर्शनंशंकरस्ययत् दानपात्रंतथाभूत्वागतश्चमदिरं·
नव अतःशुभतरंकिंतुशिवोद्वारमुपागतः इत्युक्तेचपुनर्मेनादुष्ट्वाकांड्हथाकरोत् किंचोनमाता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नत्वसाम्हतावादाम्भिकात्तथा याःप्रदायशिवायास्मैतप्यनेभवतांहरः शास्त्रैर्विधानयाम्यमनदास्ये
शि॰पु शंकरायवै हिमालयःसमागत्यप्रोवाचवचनंशुभं सर्वबुद्धिमतांश्रेष्ठेकिंकालासिकथंप्रिये केके
४५ समागतागेहंकथंचैतान्विकथ्यसे शंकरस्त्वमयाज्ञातःसर्वेषांप्रतिपालकः निग्रहानुग्रहेकर्तासंप्र
ज्योजगतामिह मंचक्रुःएवंतथाकार्यंकर्तुमर्हसिसाम्प्रतं तेनोक्तेचतथातस्मैमेनावाक्यमुपाददे हि
मवञ्छ्रूयतामेतत्कृत्वाकर्तुमिहार्हसि ग्रहीत्वातनुजांचैतांबद्धाकंठेतुपर्वतं गत्वातुसागरेस्वामि
न्यातयित्वासुखीभव नदेयाचशिवेपुत्रीनिश्चितंमेवचःपुनः इत्युक्तेमेनयातत्रस्मितपूर्वंहिमाल॰
यः उवाचवचनंकांतेनेश्यंत्वंवक्तुमर्हसि यथातवात्रस्वामित्वंतथाममचभामिनि दास्याम्यहंशि
वायैवसर्वकर्त्रेमहात्मने ब्रह्मणेपरमेशायसर्वज्ञायस्वयंभुवे इतिश्रुत्वावचस्तस्यक्रोधेनमूर्छिता
सती उवाचवचनंतस्मान्मूढेनयुक्ताहिमाचले इत्युदास्यसिचेमांचत्यक्ष्यास्येवकलेवरं उपायमत्र॰
सापाशंबंधंकर्तुमियेषसा तत्रकोलाहलेजातेपार्वतीस्वयमागता मातस्तेविपरीतावैबुद्धिस्त्वांस ४५
मुपागता धर्मावलंबनात्वंहिकथंधर्मंप्रहास्यसि अयंवैपरमःसाक्षात्सर्वेषांयोनिरुच्यते शंभुश्चशं
करश्चैवदेवानांप्रभुरीश्वरः अधिष्ठानंतथाकर्तापालकश्चसनातनः यदर्थंदेवताःसर्वाश्चायाताः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

किंकरीकृताः ततश्चैवशुभःकोन्ववदन्तंहितकारिणी उक्तिश्चैतत्प्रयत्नेनजीवितंसफलंकुरु दे
हिदानेशिवायैवह्यात्मंसार्थकंकुरु त्यजङ्गःत्वंपरंतापंदत्वात्वमेवात्वह्रदि यदानदास्यसित्वं
चनहृणेन्यंतथोत्तममम् सिंहभागंकथंलभ्येत्स्रगालःपावणांशुभे मनसावचसादेविकर्मणावाह
रोमया हृतोहृतोहृतश्चैवयथेच्छसितथाकुरु अथवासशिवःमूढोकिंचनस्तुमहापशुः अमंग
लरतोनित्यंकपालांकितविग्रहः दिगम्बरोनीलकंठःसर्पाभरणभूषितः वृद्धोजीर्णवृषस्यस्थह्न·
तोवैशंकरोमया धर्मंचापिवदाम्येतंत्वनयोग्यासिमहामते जलपुष्पादिदानेहिवादानेयंतथापु
नः कन्यादानमितिप्राहुःकथंधर्मंप्रदास्यसि इतीत्थंवाचमाकर्ण्यगृहीत्वातत्कलेवरं मुष्टिभिःकू
र्परैश्चैवदन्तान्दर्षयतीतदा ताडयामासतांपुत्रीविमनाइवसास्थिता सातथाताड्यमानाचप्रोवा
चववचनंसती हृतोमयाहरःसाक्षाद्धृतःशंभुर्महेश्वरः हृतःशिवोमयाचेतिहर्षास्तुःपरिष्ठिता
येपुनर्मुनयस्तत्रनारदाद्याश्चयेपुनः तत्रस्त्रातांपरिक्षिप्यनीत्वाहरंतरंस्थितो तोवैतथाविधांदृ
ष्ट्वाभर्त्सयामासवैतदा किमेनांचकरिष्यामिदुष्टग्रहवतीध्रुवं गर्वदास्यामिपुत्रीवासिपापामिवा·
पिरूपके शस्त्रैश्छित्वाच्छेदयाम्येनांसागरेवाक्षिपाम्यहं इयंबालाजातबुद्धिर्मोहहृदांभर्त्सयिष्यति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वनेत्राकिमिदंजातंकिंकरोमिव्रजामिक्व स्वयंवायच्छरीरंवैत्यक्ष्याम्येवाथकिंपुनः वरस्यकीदृशोलो
शि·पु केलब्धश्चरूपयानया नमातानपिताबंधुर्नभ्रातानचगोत्रजा नरूपंनापिचातुर्यंनगृहंवसुमेपुनः
४८ नवस्त्रंनाप्यलंकाराःसहायानशुभास्तथा वाहनंनशुभोपस्थंनवयोनधनंतथा नपाविज्ञंनविद्या
चकीदृशंकार्यमेवच किंविलोक्यमयापुत्रीदीयतेकिंकरोम्यहं एतस्मिन्समयेविप्रःसमागत्याब्रवी
दिदम् पितॄणांत्वंशुभापुत्रीमानसीगुणसंयुता पत्नीहिमवतःसाक्षाल्लक्ष्मीःकुलसत्तमे सहाया
श्चेदृशालोकेधन्यासिकिंवदाम्यहं धर्मस्याधारभूतासिकथंधर्मंप्रहास्यसि देवैश्चमुनिभिश्चैवब्र
ह्मणावामयातथा विरुद्धंकथ्यतेत्वंचतथाशुभतरंनकिं शिवंत्वंचनजानासिदेवैश्चमुनिभिस्तुतम्
तेनैवनिर्मितादेविप्रकृतिर्मूलकारणं तन्मार्षंचतथातेननिर्मितःपुरुषोत्तमः ताभ्यांवाहंतथाब्र
ह्मातनश्चगुणरूपतः अवतीर्णःस्वयंशंभुर्लोकानांहितकारकः ततोदेवास्तथावेदायत्किंचिद्दृश्य
तेजगत् स्थावरंजंगमंयच्चतत्सर्वंशंकरादभूत् नरूपंवर्ण्यतेकेनज्ञायतेकेनवापुनः मयाचब्र। ४८
ह्मणायोवैवर्षाणांचसहस्रके भ्रांत्वापारोनवालब्धोव्याप्त्यैनवर्ण्यतेकथं सत्यज्ञानमयश्चैवव्याप्य।
व्यापकएवच अजश्चाप्यमरश्चैवसर्वाध्यक्षःसमासतः अहंब्रह्माहरश्चैवदेवाःसर्वेपुरातनाः सूर्यश्च

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

चंद्रमाश्चैवग्रहाःसर्वेशुभावहाः पर्वताश्चैवनद्यश्चवृक्षाःसोपवनास्तथा आब्रह्मतृणपर्यंते
यत्किंचिद्दृश्यतेजगत् तत्सर्वंचशिवंविद्धिनात्रकार्याविचारणा अरूपश्चसरूपश्चजायतेशंक
रःस्वयम् बीजाद्वृक्षप्ररोहाश्चनानात्वमुपजायते अन्तेचफलमेवस्यात्तस्मात्फलमुदाहृतम् आ।
दौशिवःशिवोमध्येअंतेशिवउदाहृतः सर्वंशिवमयंचैतच्छिवःसर्वमयस्तथा यस्मिन्सर्वंय
तःसर्वंयःसर्वःसर्वतश्चयः यश्चसर्वमयोनित्यंतस्माच्छिवउदाहृतः यदेतत्स्वाच्छन्द्यादमृत
वपुरीशोरचयतिशिवादिक्षित्यंतंजगदविकलंविचित्ररचनम् नशक्तास्तस्यांतंत्वखिलसकललो।
काधिपवरा अयंलब्धंतस्माच्छिवमयमिदंविश्वमखिलम् सर्वप्राणिमनोगतःकलयतिना
स्लाविविचित्राकला प्रकारःसततंनियामयतितांस्तैस्तैर्विविचित्रैःफलैः स्वंरूपंत्वखिलंभासयंश्चग
यतिसर्वस्यतस्याग्रतो वैचित्र्यंपरमाद्भुतामृतवपुःक्रीडानटःशंकरः यस्येच्छाप्रसरेणब्रह्म
पदवीमायातिप्रस्ताजडः कर्मानंत्यमहाटवीगतिपटुर्व्याप्तिप्रवृद्धिःपशुः सर्वप्राणिपतिः
सलोकपरमोब्रह्मापियस्येच्छया मूढोमन्दमतिःपशुश्चविकलःसंपद्यतेतंनमः सूत्रेचैव।
तपुष्पाणिपुष्पेषुसूत्रमुच्यते एवंशिवश्चसर्वेषुशिवेसर्वंतथास्मृतम् अहंशिवःशिवश्चाहं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्वंचापिशिवएवच सर्वंशिवमयंब्रह्मशिवात्परतरंनहि अज्ञानादन्यभावाश्चज्ञानेनैकास्पदा
शि॰पु हृतं कार्यकारणवर्तित्वेपकएवनचापरः कारणंचशिवःसाक्षीकार्यंदृश्यंमतंबुधैः अज्ञानं
४७ चैवकार्यंतत्कारणेभेदउच्यते ज्ञानिनांनैवभेदोस्तिसर्वंशिवमयंजगत् इतिश्रीशिवपुराणे।
मेनाज्ञानयोगोनामसप्तदशोध्यायः १७ सूतः इत्थंसाकथ्यमानात्तुविस्तनाप्रभविस्तना क
थंचित्संमुखीभूयप्रोवाचवचनंशुभम् भगवन्नमृतमेतन्मुक्तवानन्मुखपंकजात् कृतार्थाय
द्यपिजातानविश्वासोममास्तिह ईदृशंरूपमालोक्यविकल्पेचमुहुर्मुहुः पुनःकथयमाहात्म्यं
येनतृष्णाम्यहंभृशं श्रीभगवान् शृणुमेनेप्रवक्ष्यामिज्ञानंयोगमनुत्तमम् यस्यश्रवणमात्रे
णदुःखंदूरीभवेत्त्वयि एतस्माद्वाशिवादन्यद्रूपंनैवभवेदिह वस्तुत्वेनशिवइतिप्रसिद्धंवेद।
संमतम् इहखलुपूर्णात्मासावेकाकीव्यापकःशिवोभगवान् नारमततनोविश्वरूपधारीततो
भवश्चित्रः तस्मादिच्छामात्रस्वरूपमेतज्जगज्जातं शिवएवकेवलोसौनानारचनाविभासयन्भा ४७
सयन्भाति इहखलुपरमःसएकएवनिजशक्त्यासहितोविभातिचित्रम् कनकमिवविचित्रकुंड
लाद्यैर्विकृतिगतंपरमार्थतस्तुशुद्धम् अज्ञानादन्यथाभावोज्ञानेवस्तुप्रदृश्यते स्थाणौतुपुरुषभ्रां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तिरज्ञानादथजायते ज्ञानेजातेतथास्तंभोवस्त्रज्ञानेनिदर्शनं रज्जौतुसर्पविज्ञानमज्ञानसंभवं
त्वणां सम्यक्नश्चैवविज्ञानेरज्जुरेवनचान्यथा शुक्तौतुरजतज्ञानंभ्रांत्यापश्यतिकश्चन विवेके
केतुसमुत्पन्नेमुक्तिरेवनसंशयः तथैवाज्ञानताबुद्धिःशिवादन्यत्रजाभवेत् एवंवज्ञानदृष्टीनांशि
वःशिवस्तथाशिवः समुत्पन्नेज्ञानेगलितवतिचाज्ञानतिमिरे समाश्लिष्टेस्वांतेकलितवतिचान।
न्दमसृतम् महाबुद्धेःसर्वसदसदुभयाख्यंशिवमयं समन्ताद्देहेऽणौशिवशिवशिवेतिप्रजपतः
अन्यन्निदर्शनंदेविशृणुयत्नाच्चवदाम्यहं यथाचनटकःकश्चिद्देशांतरसमीहया गृह्णातिविवि
धंरूपंवस्तुतोनटएवसः अज्ञात्वणांमनोहृत्वाप्रतार्यधनमाहरेत् ज्ञातोविहसनेतत्रनटेनैवा
हृतंधनम् तथैवज्ञानवान्देविशिवादन्यन्नपश्यति अज्ञानाद्विविधंरूपंपश्यतीतिसुनिश्चितं
देहीवस्त्राण्यनेकानिदधातिविविधेच्छया वस्त्राणिविविधानीत्थंधारकस्त्वेकएवसः तथैवशिव
रूपंतुसंयोगाद्विविधंभवेत् वस्तुतोबंधनंनास्त्यहंकाररहितःशिवः यावद्देहप्रजायेतस्थूलसू
क्ष्माख्यकारणे त्रिविधेपंचकोशेचतावद्देहेबंधनंदृढम् निहतेचाप्यहंकारेकर्ताशिवउदाहृतः
यथाचस्फटिकःशुद्धःसंयोगाद्विविधोभवेत् तथावैप्रतिसंयोगाद्देवमानुष्यरूपकैः कर्मणोपि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्विवैचित्र्याच्छिवस्यानेकतामता यथाविवेकिनातस्याग्रहणंमोचनंशिवे प्रकृतेश्चपरस्त्वस्त्वयत
शि॰पु च्छिवउदाहृतं सर्वगुणरूपेणत्ववतीर्णोहरःस्वयम् तस्यतत्वंनजानीमोब्रह्माद्याश्चवयंप्रभोः
४८ तस्मात्वंहिमवत्पत्नि।डः।खेमंचशिवंभज यत्नात्सिद्धंहृत्यासियस्यास्त्वियंजगत्प्रभुः सर्वेश्वरः
सर्वकर्ताजामाताजायतेस्वयम् सुतः तस्यास्तुकोमलंकिंचिन्मनोविस्मयप्रबोधितं संपन्नंदृढम
प्रेमैवयदासीच्छंकरंप्रति नोवाचचपुनःकिंचित्तूष्णीभूताव्यवस्थिता एतस्मिन्नंतरेरुद्रोनारदेन
प्रबोधितः तावत्पार्श्वगतोयावद्रुद्रेणरूपमद्भुतम् धृतंतुभक्तवात्सल्यात्कृपालुत्वप्रदर्शितम्
सुंदरंसुभगंदृष्ट्वामोहंप्राप्तायथापुरा मेनावनेजमात्युक्तंप्रसन्नमुखपंकजं शिवंपश्यन्तुनस्त॰
त्रनारदोवाक्यमब्रवीत् सादर्शशिवंतत्रसूयतांकीदृशंप्रभो सूर्यकोटिप्रतीकाशंसर्वेतंभूषणैः।
युतं मुकुटेनविराजंतंविचित्रवसनंशुभं कटकांगदसौवर्णरत्नप्रोतांगुलीयकम् सुवर्णेनारचित
मुक्तायज्ञोपवीतिनम् वज्रप्रोतस्वर्णवरकृतकुंडलभूषणम् सौवर्णमुकुटप्रोतद्वादशादित्य ४८
संयुतं परमाह्लादमय्याचकलयाशीतगोस्तथा मुकुटेशोभयायुक्तंगंगौघपरिवारितम् त
द्विचित्राभरणवरवस्त्रसुशोभितं बालरूपधरंदिव्यंपरमाह्लादकारकम् वाहनस्यतुयाशो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भावर्णितुंकेनशक्यते यत्रासीद्भुवनेशोभासारीभूतासमंततः यौवनेनांगपुष्टस्यकेला।
सदूवचापरः स्ववर्णस्पृष्टंगाचरणशोभयाशोभितस्तथा ततस्त्ववररत्नौघैर्यथास्थानंनिवेशि
तैः त्रैलोक्यसाररूपवचबभूवहृषभर्षभः सप्रसन्नःसहासश्चसर्वदेवगणैर्युतः स्वयंयोभ-
गवान्सूर्योविश्वलोकप्रकाशनः तेनैवकर्ह्नितोयोसौचंद्रदेवोविभूषितः गंगाचयमुना।
चैवचामरेतमकल्पयन् सिद्धयोष्टौप्रनृत्यंचक्रुर्वैतिस्मनटग्रतः ब्रह्माचसर्वलोकेशोभ्याग।
च्छत्सथमंपुरः विश्वश्चैवमहेशानोजयशब्दमकारयत् ततोपिदेवताःसर्वेमहेंद्रप्रमुखास्तुने
स्तोयंस्तोयंनथावेशंसम्भूष्यपुरतोचरन् शैलादिनाट्येप्रिदानेकृतसज्जःप्रभोःपुरः ग्रागत्यचत-
दानेस्तःप्रसन्नमुखपंकजाः जयजयेतिभाषंतोनानामुनिगणास्तथा परंब्रह्मगृणन्तस्तेसमा
गच्छन्पुरःप्रभोः तत्रापिसशिवोदेवस्तेषांजयग्राहमानयत् प्रणामादिक्रियांमूर्ध्नःकम्पेनपद्म
जन्मनं हरेर्वाचास्वागतेनेबलारेर्हसितेनच ग्रालोकनेनसर्वेषांविबुधानांसमंततः सप्तर्षीन्
वच हासपूर्वंवप्रोवाचैनंशुभं विवाहयन्तेविततेप्ययमध्वर्यवोद्भृताः मयाविपिविधानज्ञाश्तिकर्त
व्यताविदः वर्णस्थानविभागज्ञास्तथासंस्कृतभाषणः ग्रहसंस्थानवेत्तारःछन्दोविर्चितिप्रि·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ष्ठिताः पद्मभागादिकर्त्तारो सर्वलक्षणलक्षिताः ततोलंकृतदेहाश्च पताकाभिरलंकृताः विश्वावसु-
शि॰पु मुखास्तत्राप्सरोगणसेविताः गायंतो ह्यत्र तत्रस्थशोभायुक्ताः परस्परम् ततो गणाश्च ते तत्र स-
४५ मलंकृतविग्रहाः प्रसन्नाश्चैव वाद्यानि मृदंगादिकृतानि च प्रकुर्वन्तुपरं तत्र नृत्यानि पुरतो ययुः
समुद्राश्च तथा नद्यो नानाभूषणभूषिताः तस्मिंश्च समये तत्र शोभा तस्य महात्मनः जाता तां वर्णि-
तुं को वा शक्तो ऽति मुनिसत्तमाः तं दृष्ट्वा च तथा मेना ऽद्भुतं चित्रगतेव सा पश्चाच्च वर्णितं देवैर्यद्रूपं तन्न
चैव हि धन्या पुत्री मदीया च यथा सो परमेश्वरः वर्णनं च तदा तस्य कृत्वा लज्जापराभवत् शिवोपि
च तदा द्वारि गत्वा देवगणैः सह मेनां तं पूजयामास बहुलविस्मयसमन्वितं त्रैलोक्यपूज्येन हरेण तत्र
कृतप्रणामो गिरिराजराजः समीनहर्षेण स्वकेशरी रेव्रीडाननः खिन्नदेहश्च जातः ततः समाग-
च्छद सौमगोत्रमा प्रसन्नचेता मुदितो स्वपूर्णहक् चक्रे यथायोग्य प्रणामं देवाश्च तस्मिन्मुदि-
ताबभूविरे ततः प्रीत्या स हिमवांस्तस्याग्रे सरतां गतः प्रावेशयामास तदा मन्दिरं सर्वशोभनं ४५
तावत्स्त्रियः समाजग्मुर्द्दिदृक्षा कामा अनेकशः मज्जनं कुर्वती काचिद्विसर्जन संयुता ययौ काचिद्वसा-
मिनः सेवां विहाय सखि संयुता वस्त्रं च विपरीतं वै कृत्वा काचिद्रूपाययौ काचिद्बालेशलाकां च

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धृत्वाञ्जनसमन्विताम् आदर्शं च तथान्यास्मिन्नीत्वानेत्रमुपाययौ काचिन्नकामिनीपदंरंजयंतीय
दातदा श्रुत्वाघोषंचतडित्वादर्शनार्थमुपागता काचित्केशाःकीर्णमाल्यानबद्धाचकरेणैव अरु
न्धतीविमूढात्माजालमार्गमुपागता जालागतदृगन्याचचलनोद्बंधनीविकाम् शाटीविलपती
जालमार्गमागाच्छसत्वरं काचिच्चरत्नानिगुणेचिन्वतीतूर्णमुत्थिता सूत्रैकशेषांरचनामादायागा
द्गवाक्षकं इत्यादिविविधंकार्यंहित्वान्यासमुपाययुः दृष्ट्वातुशंकरंरूपंमोहंप्रापाश्चपुत्रिकाः य
थाल्पचेतनाविष्टास्तथाताश्चस्थितामुदा तत्क्षणमात्रेणतथास्थितावचनंचेदमब्रुवन् सम्यक्कृतंचपा
र्वत्यानान्यथातद्ववेदिह अहोपश्यतकिंरूपंवर्णनीयंकथंभवेत् यथार्थनामचास्यस्यदृश्यतेना
न्यथाक्वचित् शिवइतिचव्याख्यातंदर्शनाल्लभ्यतेशिवम् नेत्राणिसफलान्यासन्निमंवस्तुरवासि
नाम् योयःपश्यन्त्यदोरूपंतस्यैवसार्थकंभवेत् तस्यैवसफलंजन्मतस्यैवसफलाःक्रियाः येनदृष्टः
शिवःसाक्षात्सर्वपापप्रणाशनः पार्वत्यासाधितंसर्वंशिवार्थंयत्तपःकृतम् धन्येयंकृतकृत्येयं
शिवंप्राप्यपतिंसदा क्रीडयिष्यतिसानित्यमचिंत्यसुखहेतुकम् यदीदंयुगलंब्रह्मासंयोगंनन
येदिह तदाचसकलोप्यस्यश्रमोनिष्फलतामियात् सम्यक्कृतंतथावात्रयोजितंयुग्ममुत्तमम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अनयायत्तपस्तप्तं सार्थकं सफलं कृतम् विनात्वतपसा येतत्वाप्यं नैव सुदुर्लभम् लक्ष्मीनारायणे
शि॰पु लेभे स्वामिनं चैव तथा शिवं स्वर्णमणिपुक्तं चराजानी तिमनोहरं तथा सौ पार्वती देवी हर्षं प्राप्य स
५१ भूषिता इत्येवं वचनान्मुक्त्वा वंदनेभ्यातेते पि शिवं चैवार्चयामासुर्धन्योयमिति चाब्रुवन् का
यास्तथाविधाः श्रुत्वा शिवोहारसमागतः सर्वे देववरास्तत्र त्यच्युताद्याः शिवं प्रति स्थितास्तत्र शिव॰
स्यार्थे कश्चिच्चकौतुकं पुनः करिष्यतीति तन्मातासाथ धात्त्रेयान्तथा एतस्मिन्नन्तरे देवी मेनाहर्ष
मुपागता परिधाय शुभं वेशं लज्जिता देवसन्निधौ आगत्य शिवपूजां चकृत्वा शीघ्रमुपाहृता वरं शि
वस्य कंठे तत्कृत्वा देवी भियाशुभा कर्षयंती तणं तत्र हास्यं कृत्वा पुनर्ययौ अंगेन च तदा ब्रह्मा स्तुति
भिर्वेष्टितः स्वयम् तावदेव शिवस्तत्र ह्याजगाम प्रहर्षितः ततोपि हिमवान्प्रीतः सपत्नीकः स्वयं
गतः ब्रह्मा सर्वं च तत्रत्यं कारयामास वै तदा प्रयोगादि विधायाथ वेदोच्चारणतत्पराः ऋग्यजुःसाम
होतारो वरयोर्हितमावहन् आवाहनं चासनं च पाद्यमाचमनीयकं अर्घ्यार्घ्यो कृते तेन हर्षं च वि ५१
धिपूर्वकं ददौ लं सुंदरं तेन दत्तं तस्मै महात्मने तिलकं पुष्पहारं च कांचनस्य यथाविधि पुनश्चत
छमासाद्य दम्पतीतौ मुदान्वितौ संस्थाप्याग्निं पुनस्तत्रैवेवाहमकरोद्विधिं अक्षतारोपणं चैव वह्नि।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यश्चक्रुस्तदा तया प्रदक्षिणं तथा चाग्रे च तर्पितं तत्कृतं तदा ब्रह्मणः स्वलनं जातं शिवांगुष्ठप्रदर्श
नात् तद्वीर्यं पतितं तदा तेन तत्तुल्यं संगोपतितं च तत् ततो जाता ह्यसंख्याता वटुका ब्रह्मसत्त्रकाः जटादण्ड
धरास्ते च वटुकास्ताः सहस्रशः नमस्कृत्य च ब्रह्माणं स्थितास्ते तत्र तदग्रतः शिवोऽपि वटुकान्दृष्ट्वा ब्र
ह्मणे क्रुपितस्तदा संप्रार्थितस्तदा देवैर्गंगां गत्वा प्रसादितः अग्रगत्व पुनस्तत्र स्थापितश्च पिताम
हः वटुकान्सूर्यशिष्यांश्च कृत्वा कार्यमथाकरोत् वटुकास्थापितास्तत्र सूर्यमेवापरायणाः र
घष्टैरथाग्रे च वने धावंति तपस्विनः ब्रह्मचारिस्वरूपेण स्थितास्ते वेदपारगाः आवशेषं च यत्कृत्यं
कारयामास वै तदा अनुज्ञां चैव दत्वा तत्कन्यां वै स पितामहः ध्रुवस्य दर्शनं तत्र कारयामास वै तदा
अनुज्ञां चैव दत्वा तत्कन्यां वै स पितामहः ध्रुवस्य दर्शनं तत्र कारयामास वै तदा पुनस्थाप्यासने देवं
चक्रुः स्वस्त्ययनं महत् वेदोक्ता ह्याशिषो दत्वा तु स्थाप्य सद्गुरुर्गुरुः स्तूपयित्वा तदा देवी जगतो मात
रं शिवाम् नमस्कृत्य पुनस्ते वै स्थितास्ते शंकरं पुनः नमस्कृत्या ब्रुवंस्तत्र शिव त्वं जगतः पिता
त्वयं च जगतो माता ह्यावयोर्भ्यादिनमथ्यतः जयेति च पुनर्देवा गंधर्वाप्सरसस्तथा नृत्यं गानं च वाद्यं
च चक्रुस्ते परया मुदा गिरिराजोऽपि तत्रैव सम्पाद्यविधिमुत्तमम् मेने कृतार्थमात्मानं सफलं च

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गृहाश्रमम् तौदम्पतीतदातत्रसंपूज्यकुलदेवतां विधायदैवतंतत्रस्वज्ञीष्टंकौतुकेसुधीः ऋषी
शि॰पु॰ न्वणाम्यसर्वांस्तांश्चकारानुग्रहंशिवः हिमवानपितत्रैवयथायोग्यमपूजयत् सर्वान्देवगणांस्त
५१ त्रशिवार्थेयेसमागताः यथाचमेनिरेदेवावयंकेपर्वताग्रतः तथापूजाचसेवाचकृतातेनमहात्म
ना यथातेमनसाश्लाघांगताश्चदेवसत्तमाः समागतेषुतेष्वेवनकिंचिदुःखमागताः अहोधन्यः
शिवेनैवंगिरीणाचानुमानितः गिरिराजस्तदातत्रप्रार्थयामासतांस्तदा ममाद्यसफलंजातंजीवितं
धनमेवच मेनापिचमनस्तत्रस्तुतिंचक्रेशुभानना निंदांनिवर्तयामाससर्वेषांप्रांजलिस्तदा य
स्याहंकृतकृत्याहंयस्यामेपुत्रिकाशुभा जातंममकुलंधन्यंपावितंचानयाध्रुवं यदानपुत्रिकाचेयं
यूयंवाशिवएवच कुतस्तेऋषयोदेवाविष्णुश्चैवसनातनः इयंवैपुत्रिकाधन्यासर्वपापापनुत्तये
मदीयंउद्धृतंत्वंचतंतत्वंजगदीश्वराः एवंसंप्रार्थितान्सर्वान्नमस्कृत्यन्तमापयत् गिरिराजोपिता
न्सर्वान्नमस्कृत्यतथाब्रुवन् तेदेवाःपूजितास्तेनप्रसन्नाश्चेदमब्रुवन् धन्योसिकृतकृत्योसिजीवितंस ५१
फलीकृतं येनवैकन्यकादानंशिवायैवसमर्पितम् इत्युक्ताचपुनर्मेनामूचुस्तेविनयान्विताः धन्या
त्वंगिरिराजस्यपत्नीमेनेतिविश्रुता यस्योदारान्समन्यत्रेशिवारत्नेशुभानने त्वदीयश्चतिरस्कारःसर्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

न्द्रेण मानितः सौभाग्यं प्रथितं तेषां गृहाश्चावः सुखमश्नुते गिरिराजं तथैवात्र संप्रार्थ्य देवतागणाः
दत्वा चक्राशिषं तस्मै वन्दितास्ते यथा मुदा हिमवत्सुत्रिकाः सर्वे वाद्यगानपरायणाः अनुगच्छंति तेन च
गिरिराजादयस्तथैव मेनाद्यास्तस्य पत्न्यश्च गतास्तत्र शिवं प्रति गंधमादनपर्यंतं गतानुज्ञामवाप्य च
सोत्सुकाश्च समाजग्मुः स्वस्थानं ते गिरीश्वराः तद्दिने हि समारभ्य कृतार्थाः पर्वता इमे सर्वे च परि
वृढं तद्दर्शितं नैव शक्यते अच्युताद्याश्च ये देवा मुनयो निर्मलाशयाः समागतास्तथैव तत्र वाद्यनृत्य
परायणाः समागम्य तु कैलासं संस्थाप्य मन्दिरे शिवं पत्न्या युक्तं च संप्राप्य दत्तानुज्ञा ययुश्च ते प्रशं
संतो विवाहं च रूपं चैव शिवस्य च स्वपदं च तदा सर्वे यत एते समागताः इत्थं च शिवयोर्योगं देवानां
प्रीतिरुत्तमा वर्णितुं नैव शक्येत वर्षाणां च शतेन वै एतच्चैव समाख्यातं यत्पृष्टोहं मुनीश्वराः वि
वाहस्य विधिं सम्यग्देवस्य परमात्मनः य एवं शृणुयान्नित्यं श्लोकं श्लोकार्धमेव वा तस्यैव विपुला लक्ष्मी
र्भविष्यति न संशयः अज्ञानं नाशमायाति वर्धते सर्वसंपदः आरोग्यं जायते तस्य कन्यालाभो भ
वेदिह इति श्रीशिवपुराणे पार्वतीविवाहवर्णनं नामाष्टादशोध्यायः १८ मुनयः सूत सूत म
हाभाग व्यासशिष्य महामते पीतो भवन्मुखाम्भोजात्स्रुतं मलनाशनम् शिवमाहात्म्यपीयूषं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विवाहामृतमेवच कृतार्थाःस्मःकृतार्थाःस्मःकृतार्थाःस्मःनसंशयः इदानींश्रोतुमिच्छामोयदर्थम्
शि॰पु दिताःसुराः यदर्थंशंभुनाचैवपार्वतीसंगमोमतः तन्नःकथयसर्वेषांकिंजातंचततःपरम् तस्माद्धेन
५२ ष्टवृद्धेश्चकूरकार्यस्यदुर्मतेः तारकस्यवधश्चैवकथ्यतांतत्वयानघ सूतः श्रूयतांकथयाम्यद्यकथां·
पापप्रणाशिनीम् यच्छ्रुत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेमानवोध्रुवं ततोविनिर्गत्यहिमालयस्यगृहाद्धिहृष्टा
यस्तेनमांश्च नगेंद्रपत्नाश्चसमेरुमुख्यानत्वावृषोवृषभमारुरोह तौचापितातौवनगेंद्रपुत्रीशैला·
दिनादत्तहस्तांपुरस्तात् नन्द्यादिभृत्यैःकृतमंगलोसौजगामतूर्णंवृषभध्वजोपि स्वर्णरत्नादिसु·
किंकिणीकैःसंशब्दयन्दिग्विवरान्नभश्च जगामवृन्दैर्वृषराजराजःसाक्षात्स्वयंभूर्भगवान्धर्मराजः
गणाश्चतेतत्रमुदाप्रसन्नाःपुरःपृष्ठेपार्श्वतोवर्तमानाः तेधर्मराजंसमभिप्रेक्ष्यजग्मुःसकौतुकाःमंगल
भूषितांगाः इत्थंगच्छतिवृषभेसाकिंकिणीशब्देआकाशं संशब्दयन्समस्ताद्देवास्तेनाथचक्रिरेम
तिंगंतुम् आयातोयंभवतिभगवान्पुरुभार्याःसभार्योभोभोदेवाःशृणुततिनिदंभद्रराजस्यतस्य ५२
उत्तिष्ठध्वंस्वभगाचरितंशोकवंदर्शनीयं द्रष्टुमस्तामपिचसुभगांशैलराजस्यपुत्रीम् इत्थंकृतव·
णास्तास्तदेवपत्न्यःसमागताः दर्शनार्थंहिजगतांपित्रोर्गौरीमहेशयोः प्रणामंचक्रिरेताश्चसर्वाणि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विशमीश्वरम् कम्पेनसूर्भिस्तास्सर्वाःसमतोषयदीश्वरः अथोपहासस्सर्वैर्ताःकथितानंदिनास्वयम् दे
व्योवृषभराजस्यःपार्वत्याशंकरेणहृतः मात्रोपहासंदेवीभिर्भिन्नाचित्तरुचिर्यतः इयंवराकीसम्मति
र्नमस्कारंकरोतिवः इत्युक्तेनंदिनातत्रप्रोचुस्ताविनयान्विताः इयंभवानीजननीत्रिलोक्याश्चयंपि
तावास्यचराचरस्य सर्वर्द्धिहेतुर्मनसाप्यगम्योकश्चात्मचानीविदधातिदोषं यस्यप्रसादात्खलुते·
पिदेवाःस्वर्गादिराज्यंभुंजतेवीतशोकाः कईशातंवेत्तिदेवंपुराणंमहात्मानंसर्वतोदीप्तिमंतम् तत
स्तादेवताःसर्वाःपरस्परमिदंवचः प्रोचुरपर्णयादेवःशंभुर्लोकमहेश्वरः ऊर्ध्वेनाजितमनामहा
त्मानीवशीकृतः इत्यन्योन्यंब्रुवाणानांकाचिदूचेवचःशुभं परमाह्लादजनकंशिवयोःप्रीतिवर्ध
कं नेत्यमस्तित्वपार्वत्यापर्णाशनात्मकं दुष्करंवतपस्तप्तंयदिचापितयाप्यहो नेत्यंतस्यापि
माहात्म्यंपश्यंतोचशुभाननाः एतादृशोरागोनावदाजन्मनत्यराबुभौ एतस्मिन्नेवसमयेशिवेनपर
मात्मना हरीकृताकिमर्थंतन्नूनंप्रेम्णानयाशिवः वशीकृतःपतिस्तस्मात्प्रेमैवपरमागतिः प्रेम्णा
हिप्राप्यतेसर्वंदुष्प्रापमपिवस्तुयत् प्रेम्णिदोषेगुणादीनांचिंतानास्तिकथंचन इत्युक्तेचपुनस्तत्र।
काचिदूचेपुनर्वचः सर्वंहिसाधयत्यर्थंभाग्यमेवनसंशयः भाग्यादेवनदोषाणांगणनाप्रविजाय

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ते भाग्यं फलति सर्वत्र भाग्यहीनो न किंचन दोषा गुणा भवन्त्यत्र गुणा दोषास्तथा पुनः भाग्यहीनेन
शि॰पु तो भाग्याः सर्वे नाश्यत्र संशयः इत्युक्ते च तदा कापि स्मितं कृत्वेवं वचः शुभम् अस्य स्वतंत्रस्य महेश्वरस्य प्र
५३ भोः परेशस्य महात्मनश्च सर्वप्रसिद्धस्य च सर्वकर्तुः कस्यास्ति बुद्धिर्मरणे समर्था तस्मादिच्छामात्र।
मिदं प्रभोः सर्वथा न चान्यदपि किंचन भाति मह्देवाचोदमाः संत भवतीनाम् इत्थं संशयमापन्नास्तूष्णीं
भूताः व्यवस्थिताः नारदो भगवांस्तत्राययौ कामेन समन्नमाः अपृच्छन्नाः किमिति भोस्तूष्णीं भूताः व्य-
वस्थिताः समयोयं हि परमाह्लादकारी जगत्त्रये पश्यंतां पार्वती सर्वाः हर्षराजोपरिस्थिताम् गच्छेंती
शंभुना सार्धं पतिः शंभुर्हतो नया इत्युक्तेना नारदोक्तं तद्वचनं परमामृतम् आकर्ण्य संशयं तस्मै प्रोचु
स्तं मुनिसत्तमाः नारदोपि च तच्छ्रुत्वा स्मितपूर्वमभाषत सावधाना भवन्त्वद्य वक्ष्ये वो वचनं शुभम्
एक एवाद्वितीयो देवः शिवः परमकारणं सर्वज्ञः सर्वकर्ता च व्यापकः परमेश्वरः सर्वधारी सर्वप्रभुः स्व
तंत्रः सर्वशक्तिमान् तस्य यः स्वस्वभावस्थो विमर्शः स्पन्दरूपता सैव शक्तिरुदिताऽनन्दाख्याऽव्य ५३
भिचारिणी अनाद्यंता शिवस्यैव स्वात्मभूता परागतिः अग्नेरौष्ण्यमिव ज्ञेया रश्मिर्विरवेर्मता सा
शक्तिस्तस्य सर्वत्र व्यापिका परमेश्वरी सर्वेषां शिवः प्रोक्तः सा चेयं शक्तिरुत्तमा पार्वतीति समाख्या

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तागौरीनाम्नाचदृश्यते यदेतद्दृश्यतेकिंचिज्जगत्स्थावरजंगमम् तन्नयोरेवसामर्थ्यंस्वेच्छारूपे
विभूतिमत् इत्थंकदापितौभिन्नौनापिताभ्यांजगन्मतं क्रीडारूपेणसम्पन्नावीदृशौचपरस्परम्
कोहिज्ञातुंभवेच्छक्तस्तयोश्चेष्टितमुत्तमम् इत्येवंनारदाच्छ्रुत्वानानादेवाविस्मिताःस्वयम् प्रणे
मुर्नारदायास्मैनिश्चयंलेभिरेपरं तौदम्पतीसमालोक्यस्वंस्वंधामसमाययुः कैलासमासाद्यशि
वांसमेत्यशोभांप्रपेदेनितरांशिवोपि सापार्वतीचापिपतिंसमाप्यलक्ष्मींप्रपेदेनितरांमहेशी
इत्थंचतौशोभमानौजनेशौप्रक्रीडतोह्यास्मसर्वेसमेत्य विचारयामासचदेवहृत्संपीडांजनस्या
पिचदेवदेवः विचार्ययत्कृतंतेनश्रूयतामृषिसत्तमाः शिवोपिभगवांस्तत्रकैलासमगमत्तदा
गणाश्चसर्वेतत्रासन्प्रमथाद्याश्चमहाबलाः नंदिभृंगीशयज्ञाद्यागोमुखादीनिसर्वशः वादया
स्तेत्यात्रसर्वेचासन्समागताः वाद्यंचविविधंचक्रुर्हर्षनिर्भरमानसाः देवास्तेपिचयेतत्रगता
स्तेहर्षमागताः अतःपरंशिवोस्माकंकृपांचैवकरिष्यति शिवस्तत्रशिवायुक्तोनानारंगम·
याकरोत् देवाश्चपीडितास्तेनशिवःकिंनुकरिष्यति विलम्बःक्रियतेतेनकथंचाग्रेसमैरयत् अ
ग्रेत्वंसर्वभूतानांमुखभूतोसिसुंदर त्वन्मुखेनैवहिसुरास्तृप्तिंगच्छंतिनान्यथा अतोस्माकंभवाव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्वंपुःसहस्राक्षापिसखोमनः तेजस्वीसर्वदेवानांश्रेष्ठःप्रख्यातपौरुषः सर्वंजगत्त्रयंभूतंत्वय्येवस
शि॰पु मवस्थितं धर्मोर्थश्चतथाकामस्त्रिवर्गःस्त्वयिसंस्थितः तस्माद्भवानत्रभवायप्रयुक्तःकार्यस्त्राणे।
५४ जगतोस्यचापि प्रपीडितास्तेनमहासुरेणसर्वेसुरामानवाश्चापिभूयः तस्मात्त्रिलोकीहितकार॰
णार्थंभवायप्रयुक्तःमनसीप्सितंनः तूर्णंकुरुष्वाद्यनयेनसर्वंसुराश्चलोकाश्चविनाशमायन् इत्थं
सम्प्रार्थितोदेवैर्भगवानग्निरव्ययः विचार्यचक्षणंतत्रबुद्ध्यासमुनिसत्तमाः अग्निर्हत्वाकपोतस्य
रूपंचैवजगामह गत्वाशिवसमीपंचयावदग्निर्निरैक्षयत् तावदग्निंशिवोदृष्ट्वाभोगादुपरतः
स्वयम् कस्त्वंकपटरूपोसिग्रहाणतांशुक्रमेवच इत्युक्त्वाग्नयेतत्रवीर्यंदत्तंमहात्मना येनतस्मा
त्तीव्रंपलायतनिरस्पृहः वज्रसारंहितद्वीर्यंज्वलदनलसन्निभम् यस्यदृष्टिप्रपातेनकल्पां
तेभस्मसाद्भवेत् सर्वंचराचरंभूतंसशैलवनकाननं तस्यदेवस्ययत्सारभूतंवीर्यंसदेत्तकः
कपोतोवीर्यमादायचंचुपुटगतंतदा वह्निर्गतोमहावीर्योपत्नमहत्तमपवच प्रज्वालततो ५४
वह्निर्निर्वीर्यःसमपद्यत ज्वलनोपिस्वयंवह्निर्जज्वलचपुनःपुनः अंगारवर्णोनिस्तेजाःस
मपद्यतपावकः ततोपिमूर्छितोवासीत्यतंतत्रयजहात्स्वयं तद्वीर्यंचैवगंगायांप्राक्षिपद्रुः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्वपीडितः गंगायांप्राक्षिपद्वीर्यंजज्वालचपुनःपुनः जलंतप्तमभूत्सर्वंजलसत्वाश्चपीडिताः सु।
शोषवज्जलंचास्यास्तद्दृष्ट्वाभीतिमागताः ततःक्षणंविनिःश्वस्यविचार्यचस्वयंपुनः गंगयापिचतत्
द्वीर्यंदुःसहंपरमात्मनः निःक्षिप्तंचशरस्तंभेजज्वालचवनंचतत् तत्रयेदुष्टसत्वाश्चसिंहव्याघ्रा
दयोमुने राक्षसाश्चोरगाःपाश्चभस्मीभूताश्चतत्क्षणात् वनंसर्वंप्रजज्वालसशैलवनकाननम्
सत्वंभस्मसमादिष्टंवायुर्दिक्षुसमंततः इत्थंप्रज्वलितेतत्रवनेबालोभ्यजायत सुंदरःसुभगः
श्रीमान्दर्शनात्सुखदायकः सर्वांगपरिपूर्णश्चतेजसावह्निसन्निभः तेजसासूर्यसंकाशःसौभा
ग्येनविधूपमः रूपवीर्यगुणोपेतःसुंदरःसुभगाकृतिः दर्शनेकोमलःश्रीमान्साक्षाद्वह्निरि
वापरः एतस्मिन्नंतरेतत्रराजकन्याःसमागताः षट्संख्याश्चैवस्नानार्थंताभिर्दृष्टश्चबालकः
मदीयोयंमदीयश्चकथयंत्यःपरस्परम् इत्थंविविधमानानांतासांतत्रतप्रीतितः आक्रोशंकुर्वंती
नांचपरस्परजिहीर्षया उत्थितानांसमंतत्रहर्तुंबालोकमादरात् ततस्तासांसमालोक्यनिर्वि
घ्नेषंमनस्तदा सम्यायषण्मुखोनीदृपीतंस्तन्यंस्वयंतदा षण्मातरइत्याभिख्याप्रसिद्धात्रम
हात्मनः पार्वतीनंदनश्चेतिप्रसिद्धंचाभवत्तदा अग्निभूश्चततःपश्चात्ततःस्कन्दोभवत्पुनः गं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गापुत्रस्ततोनामशरजन्माततःपरम् षाण्मातुरस्तदाचैवनामानिबहुधाभवत् ताःकन्याश्च॰
शि॰पु ततोगर्भपुत्रंप्राप्यप्रहर्षिताः सर्वेवनारदाज्ञात्वाशिवान्तामवाप्यच तदेवाश्चततोनीत्वासेनांदे
५५ वसंयीनथा स्कंदंचतत्पतिंकृत्वायुद्धैर्दैत्यांस्ततश्चते शोणिताख्यंपुरंगत्वायुद्धंचक्रुःसुदारुणम् द
शाहंचतदाजातंममर्दकष्टमुत्कटं ततोदैत्याधिपश्चैवहतस्तेनमहात्मना कियंतश्चहतास्तत्राकि
यंतश्चपलायिताः पातालंचगताकेचिसर्वेतेचदरयंगताः शोणिताख्येपुरेतत्रयुद्धंसमभवत्तदा
सर्वंनिष्कंटकंचासीद्धतेतस्मिन्सुरात्मनि तेदेवाःसुखमापन्नाःस्वंस्वंराज्यमकुर्वत आनंदंपरमंग
त्वानीत्वास्कंदंशिवाग्रतः आरोप्यप्रणिपातंचस्तुतिंकृत्वापुरःस्थिताः अभूवन्तदेवात्रप्रफुल्लमुख
पंकजाः देवाः देवदेवमहादेवभक्तानामभयप्रद आवाहनंनजानीमोगतिंनैवचनैवच विश्वे
श्वरपरोदेवोयोसिसोसिनमोस्तुते वरदस्त्वंमहादेवदेवदेवमहेश्वर नमोभवायभव्यायभाव॰
नायोद्भवायच अनंतभववीर्यायदेवानांपतयेनमः संहर्त्रेचपिशंगायअव्ययायव्ययायच गं ५५
गासलिलधारायआधारायगुणात्मने त्र्यंबकायत्रिनेत्रायत्रिशूलवरधारिणे कंदर्पस्यहंत्रा
शायनमोस्तुपरमात्मने शंकरायवृषांकायगणानांपतयेनमः संहर्त्रेचापिसर्गायअव्ययाय॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

व्ययायच दंडहस्तायकालायपाशहस्तायवैनमः वेदमंत्रप्रधानायशतजिह्वायतेनमः भूतं
भव्यंभविष्यंच्चस्थावरंजंगमेवयत् तवदेहात्मसंपन्नंदेवसर्वमिदंजगत् शिवोसिशिवभद्रंते
प्रसीदभगवंस्ततः ऋषयः नमोदिग्वाससेतुभ्यंविकृतायत्रिशूलिने विकटायचरुद्रायस्व
हाकारायतेनमः सर्वप्रणतदेहायस्वयमप्रणतायच नित्यनीलशिखंडायश्रीकंठायन।
मोनमः नीलकण्ठायदेवायचिताभस्मांगधारिणे त्वंब्रह्मासर्वदेवानांरुद्राणांनीललोहितः
आत्माचसर्वभूतानांसांख्यैःपुरुषउच्यते पर्वतानांतथामेरुनक्षत्राणांचचंद्रमाः ऋषीणांच
वसिष्ठस्त्वंदेवानांवासवस्तथा ॐकारःसर्ववेदानांज्येष्ठसामंचसामसु आरण्यानांपशूनांचसिं
हस्त्वंपरमेश्वर अस्माकंदुःखदग्धानांत्राताभवमहेश्वर त्वंचलोकहितार्थायभूतानिपरिषिंच
सि महेश्वरमहाभागशुभाशुभनिरीक्षक आज्ञापयवयंनाथकर्त्तारोवचनंतव त्वद्रूपकोटिसह
स्रेषुरूपकोटिशतेषुच अवगंतुंनशक्तास्मोदेवदेवनमोस्तुते इतिस्तुवानदादेवाःस्कंदंकृत्वा
स्थिताःपुरः प्रसन्नोभगवान्रुद्रःप्रोवाचदेवसत्तमान् यदायदाभवेद्दुःखंतदामांतुमहेश्वराः
देवाश्चसर्वएवैनेभजेतुचममाज्ञया इत्याज्ञप्तास्तदासर्वेशिवेनपरमात्मना आनंदंपरमंगता।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वधामपरमंययुः इतिश्रीशिवपुराणेतारकासुरवधः ॥ सूतः श्रूयतामृषयःश्रेष्ठाःकथांपा
शि॰पु पप्रणाशिनीम् कथयामिश्रुतांसम्यक्पाराशरसुतात्तथा कृष्णद्वैपायनाद्व्यासान्मुनेःसर्वार्थ
५८ सूचकात् निहतेतारकेदैत्येतारपुत्रेसबांधवे स्कंदेनैवाप्रयत्नेनतस्यपुत्रामहाबलाः विद्यु
न्मालीतारकाक्षःकमलाक्षश्चवीर्यवान् ततस्तेपितृमाहात्म्यंस्मरंतोबलवत्तराः तपस्तेपुर्म·
हात्मानोमहाबलपराक्रमाः तपउग्रंसमास्थायनियमेपरमेस्थिताः येषांहितपसायेनहासे
न्यस्तमहासुरः विस्मृतश्चैवतपसायेषांसतारकासुरः सिंहानांचयथाग्रेतुसृगालाभाति·
तद्वतः तथासतारकाख्यश्चतत्तपोबलदर्शनात् तपसाकर्षयामाससन्देहान्स्वान्दानवोत्तमाः
वर्षाणांशतकंचैवपदमेकंनिधायच भूमौस्थितापरंतत्रतेपुस्तेबलवत्तराः तेसहस्रंतुवर्षा
णांवातभक्षाःसुदारुणाः तपस्तेपुर्महात्मानःपरंतापमुपागताः वर्षाणांतुसहस्रंतुमस्त
केनस्थितास्तदा तपस्तेपुर्महात्मानोनिराहाराजितेंद्रियाः वर्षाणांतुशतेनैवऊर्ध्वबाहवस्त ५९
स्थिताः तेतुदुःखंपरंप्राप्तादुराग्रहपराश्रमे इत्थंहिविंशतिशतंवर्षाणांतेतपोरताः दुष्ट·
बुद्धिपराःक्रूरास्तीक्ष्णकोपाःसमास्थिताः इत्थंतेदितिजास्तत्रचक्रुस्तंक्रूरस्वभावास्तपः ऊर्वं।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तोपियदानकिंचिनफलंसंप्राप्नुरत्यादरः यियियज्ञोदितिजान्स्तुष्कवनरंतप्तंतपोनाप्फलं
संप्राप्ताःसफलंकिमेतदितितेक्रोधंगिरंतिसनन् ततस्तेक्रुपिताःकोपाडुदम्भूद्व्यवाहनः
कामरूपःसधर्माविर्विषमुदवमद्भृशं तेनाविगरलेनाथत्रिलोकीभ्रमितासती नष्टप्रायास
मभवत्ततोविषमवह्निना ग्रस्ताचसम्भवंत्यत्रतेपूर्वेदेवाश्चदानवा ततःपितामहःप्रीतोवर
दःप्रददौवरम् प्रसन्नोस्मिवरंब्रूतदानवाबलदर्पिताः दानवाः यदिप्रसन्नोदेवेशोयदि।
देयोवरस्त्वया अवध्यत्वंचसर्वेषांसर्वमस्तेभुसर्वदा तेसर्वेवरयामासुःसर्वलोकपितामहं
एषएववरोदेयोभवतास्माकमानद नान्याद्विभ्रियतेस्माभिर्भवांस्तद्दातुमर्हति इत्युक्तोभगवा
न्ब्रह्मादुःखितःसमजायत किंकरोमित्रिलोकीयंदुःखितासंभविष्यति सर्वामरपदत्वंचप्रा
प्यतेदानवैर्बलात् यदिदास्याम्यहंचैभ्योवरमीदृशमेवच क्षणंततोविनिश्चित्यप्रोवाचकोम
लान्तरं लोकानांप्रभुरीशानःसर्वलोकपितामहः नास्तिसर्वामरत्वंवैनिवर्तध्वमतोऽसुराः को
द्विजातोऽमरत्वंहिप्राप्नोतिबलवत्तराः अन्यंवरंवृणीध्वंवैयादृशंसंप्ररोचते ततस्तेक्षणमु-
क्त्वास्यकोपाविष्टामहासुराः क्षणंतस्थौस्थितास्तत्रदुःखचिंतापरायणाः ततस्तेसहितादै

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्याः संप्राथार्य परस्परम् ब्रह्माणमब्रुवन्दैत्याः प्रणिपत्य जगद्गुरुम् यदीदृशो वरो देव भवता दी
शि॰पु यते न हि तदा पुराणि त्रीण्येव समास्थाय महीमिमाम् चरिष्यामो वयं लोके त्वत्प्रसादाज्जग
५८ द्गुरो तथा वर्षसहस्रांते समेष्यामः परस्परं एकीभावं गमिष्यंति पुराण्येतानि चाऽनघ भवत्प्राप्त
वरास्तेन तारकस्य सुतास्त्रयः त्रिपुरा इति विख्याताः पीडयंति भृशं प्रभो अस्माकं जगतो चेद्धाऽज्ञा
तपूर्वास्ति वेदना येस्तु सोपि हि दुष्टात्मा तारको विस्मृतः प्रभो इत्थमाकर्ण्य देवानां दीनानां वच.
नं प्रभो त्रिपुरस्य च तद्दुःखं श्रुत्वा वाच प्रजापतिः सत्यमेतत्सुराः सर्वं तेन मत्तोभिवांछितं एतदे
व हि किं कर्म तत्तपसा किं न वर्ण्यते अहो महदिदं दुःखं जायते निष्प्रतिष्करं मत्तो हि वर्धितो दैत्यो
वधं मत्तो न चार्हति सर्पोपि वर्धितो नैव वधं चार्हति सत्तमाः महतीयं त्व चिंता मे जायते दुःखदा
यिनी किमत्र प्रतिकर्तव्यं निश्चयो नैव लभ्यते इत्थं विचार्य भगवान्ब्रह्मणञ्चक्रे सुशोकतः प्रोवा
च वचनं तत्र सर्वलोकपितामहः तथापि श्रूयतां ताः उपायं त्रिपुरसाधने शिवं च प्रार्थयिष्यध्वं वै स ५८
र्वकार्यं करिष्यति इत्युक्तास्तेऽथ तं नेमुः सर्वे ते देवसत्तमाः आमंत्र्य च महेशं तं प्रातिष्ठंत शिवं
प्रति तदुक्तास्ते ययुस्तत्र यत्रास्ते वृषभध्वजः तत्र गत्वा च तं दुःखं निवेद्य संस्थिताः पुरः शिवस्तद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वचनंश्रुत्वावचनंचेदमब्रवीत् अयंवैत्रिपुराध्यक्षःपुण्येनानुवर्ततेधुना यत्रपुण्यंप्रवर्तेतनहन्तव्योबुधैः
पुनः तावत्सैवनहन्तव्योयावत्पुण्यंप्रवर्तते यस्मात्त्रिवृद्धिःपरमेश्वरेहरौसर्वेश्वरेपुण्येरतिश्चनिश्च
ला भक्तिर्गौर्यांब्राह्मणेवेदचर्वणेनेनतंनिहन्तुंक्षमतेकश्चनापि योनित्यार्चनसंगतोहरमतिर्ध्यानेस्थि
तोनिश्चलं शास्त्राभ्यासरतोद्विजार्चनपरःसत्संगतोधर्मकृत् नित्यंचापिपुराणचिंतनपरःकस्तं।
महेशोपिसन्संहर्तुंप्रसहेतसर्वमखिलंधर्मप्रवृद्धंयतः तथापिविश्वेदेवानिवेद्यकारणंत्विदम्
मह्विसर्वार्थकुशलःकार्यंसाधयतिध्रुवम् तदीयंतद्वचःश्रुत्वादेवाविष्णुंन्यवेदयन् ज्ञात्वाचारंसते
षांवैविष्णुर्वचनमब्रवीत् इदंसत्यंवचश्चैवयत्रधर्मःसनातनः तत्रदुःखंनजायेतसूर्यदृष्टेयथात
मः इत्येतद्वचनंश्रुत्वादेवादुःखमुपागताः पीडितामूर्छिताश्चैवदुःखार्णवगतास्तथा पुनरू
चुस्तदाविष्णुंपरिम्लानास्यपंकजाः कथंचैवप्रवर्तव्यंकथंस्यास्यामहेवयं कथंधर्माभविष्यंतित्रि
पुरेजीवितेसति नोचेदकालिकीदेवसंस्थितिःक्रियतांध्रुवम् अथवात्रिपुरस्येहवपश्चैवविधीय
ताम् यदासमानिचैतानियोहन्याभगवंस्तदा एकेनैवपुण्णदेवमनोमन्दस्तुभविष्यति एवमस्त्वि
तितान्देवःप्रत्यहंप्राविशाद्दिवम् आज्ञांदत्वामयंचापिकुरुत्वंनगरत्रयम् कांचनंराजतंचैवआय

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

संचत्रिधाकृतं इत्युक्त्वा ततो ब्रह्मा जगाम स्वयमेव च ततो मयश्च तपसा चक्रे धीरः पुरान्यथा कां
शि॰पु चनं दिवि तत्रासीदन्तरिक्षे च राजतम् आयसं चाभवद्भूमौ पुरं तेषां महात्मनां एकैकयोजनायामं सु
५८ दरं सुभगं तथा कांचनं तारकाक्षस्य कमलाक्षस्य राजतं आयसं च पुरं तस्य विद्युन्मालिन एव च
मयश्च तत्र भगवान्दैत्यदानवपूजितः देवानेभ्यस्त्वयं तत्र दैत्यदानवपूजितः सर्वार्थकुशलो विद्वा
न्हितकामपरायणः पुरत्रयं प्रवेश्यैव बभूवुस्ते बलाधिकाः कल्पद्रुमसमाकीर्णं गजवाजिस॰
माकुलं नानाप्रसादसंकीर्णं मणिजालसमावृतं सूर्यमंडलसंकाशैर्विमानैर्विश्वतोमुखैः प
द्मरागमयैश्चैव शोभितं चेन्दुसन्निभैः प्रसादैर्गोपुरैर्दिव्यैः कैलासशिखरोपमैः दिव्यस्त्रीभिश्च
संकीर्णं गंधर्वैः सिद्धचारणैः रुद्रालयं प्रतिगृहं साग्निहोत्रैर्द्विजोत्तमैः वापीकूपतडागैश्च दीर्घिका
भिः सुशोभितं मत्तमातंगयूथैश्च तुरंगैश्च सुशोभनैः रथैश्च विविधाकारैः शिबिकाभिरलंकृतं स
भाप्रियदिभिश्चैव क्रीडास्थानैः पृथक्पृथक् वेदाध्ययनशालाभिर्विविधाभिः पृथक्पृथक् अदृश्यं ५८
मनसाप्यन्यैः पुण्यवद्भिः प्रविश्यते पतिव्रताभिः सर्वत्र पावितं मुनिपुंगवाः दैत्येश्वरैर्महाभागैः स
दारैः सपुत्रैर्द्विजैः श्रौतस्मार्तार्थधर्मज्ञैः सर्वधर्मरतैस्सदा व्यूढोरस्कैर्वृषस्कंदैः सर्वधर्मपरैस्सदा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रशांतैर्रूपतश्चैव ऊर्जैर्वामनकैस्तथा नीलोत्पलदलाभैश्च नीलकुंचितमूर्धजैः मश्रुरहि।
तैःसर्वैःशितिदंतैर्गुंडलालसैः अथसमरतैश्चैतैःसमन्तादजशिवप्रजनयास्तलब्धवीर्यैः रवि
मरुन्महेन्द्रसन्निकाशैःस्वरमथनैःसदर्पंसुरहितंतत् वेदशास्त्रपुराणानियेयेधर्माःसनातनाः
तैस्तैरविहतैश्चैवसेवितंचक्षुभेसदा पृथिव्यांचैवयेधर्मास्तेधर्मास्तत्रनत्वर्ह तेषांचप्रभयाद
ग्धादेवासेन्द्रादयस्तदा दुःखितास्तेनदासर्वेब्रह्माणंशरणंययुः तेतुब्रह्माणमागत्यसर्वंसंदुः
खंन्यवेदयन् इतिश्रीशिवपुराणेत्रिपुरजयोविंशः २० ॥ सूतः इत्थंदेवासमागत्यब्रह्माणंश-
रणंययुः शतक्रतुंपुरोधायबाधितास्त्रिपुरासुरैः तेश्चकमुखसर्वांगादुःखिताःपीडिताभृ
शम् निःश्वासमुञ्चिरन्तश्चप्रविष्टाब्रह्ममंदिरं तेषांसततब्रह्मापिप्रसन्नमुखपंकजः दुःखे
नदुःखितोजातोमुखान्यालोकयीरयीः अथतेविश्वधातारंतेदेवाःपरमेष्ठिनं प्रणिपत्यमुखा-
सीनमिदमूचुर्मनीषिणः ब्रह्मात्वंसकलेश्वरोमुनिवरैःप्रध्यानधीपौरुषः सर्वस्याभ्यचरा-
चरस्यजगतोधातापितासर्वथा तत्वज्ञास्त्वविचारसारचतुरप्रज्ञाःस्वयंभूर्विराड्ब्रह्माण्डोदर
वासिसर्वजगतांशिल्पस्तत्तस्मैनमः त्वमेकःसृष्टेःप्रागथगुणविभागेनविविधोदथासीदेस

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्वप्रलयविभवस्थापनकरः जगद्योनिस्त्वंवैनिखिलजगदादिश्च भगवंस्त्वदायत्तमेतत्त्रिभुवनम
योमयविभवः त्वंनोमातात्वंपितात्वंचभ्रातात्वंनोबंधुस्त्वंसखोत्वंसहायः त्वंनःसर्वंसर्वमूर्तेत्वमे
वदेवोराजाविश्वतःपालकस्त्वं इत्यमभ्यर्थितोधातादेवैर्विंद्रपुरोगमैः प्रसादात्संमुखीभूयप्रत्यु
वाचसुरान्प्रभुः स्वस्वागतंभवद्भ्योत्रकिमिदंच्युतपौरुषाः तेजोभ्रष्टाश्चसर्वत्रम्लानाःस्थसुरसत्त
माः भवतांकिमिदंदेवाआसीनानांपुरःप्रभोः निःश्वासाउत्सदीर्घाश्चामुखेभ्यउद्गिरंतिहि
इदमीदृशमास्यंवोशुष्कपद्मनिभंसुराः अंतःशल्यंकथमितिशोकजंदुःसहंतथा अमीत्रिभु
वनप्रख्यास्सूर्यायेद्वादशास्थिताः संतापिनोमहात्मानोलक्ष्यंतेशीतलाइति तत्सुरास्तुतमेस
र्वंकिमिदंसमुपस्थितं स्वष्टास्मिकेवलंतत्रभवंतोविश्वपालकाः अथतेविबुधाःसर्वेविचिंत्य·
दाणमास्थिताः गुरुंचप्रेरयामासवक्तारंवक्ष्यमुत्तरम् भगवन्भवतःसर्वंविदितंत्वंतरात्मनः
सर्वेश्वरस्यसर्वेशकिंपुनःकथनेननः तथापिदुःखसंतापात्सोत्कंठाःस्मोवयंप्रभो दुःखमा
वेदितंतत्रप्रतीकारंकुरुष्वनः प्रसिद्धंभवतोरात्रिर्दिनमानेनतित्यशः भूतानांप्रलयोत्सर्गा
विदानींनतन्निवर्तते अकालप्रलयंवाद्यजायतेजगतामिह किंकुर्महेजगन्नाथपीडितादुःखि ५५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ताःभृशम् भवत्यास्त्ववरास्तेषुतारकस्यसुताह्वयः त्रिपुराइतिविख्याताःपीडयंतिभृशंप्रभो
इत्युक्त्वाचतदादेवाविलप्यचपुनःपुनः हाहाहाहाहाहाहाहाकिंकुर्मोभगवान्स्वयं स्थितोनैव
गातितेषचक्रुर्देववरादिह तांस्तांस्तथाविधान्दृष्ट्वाविश्वैर्विनयसंयुतः सोपिनारायणःश्री
मांश्चिंतयामासचेतसा किंकार्यंदेवकार्येषुभगवानितिसुव्रताः ततोयत्नाःस्मृतास्तेनदेव।
कार्यार्थमहत्तयाः ततस्तेचमहायत्ताःसमेत्यचसमागताः यत्रेशंचपुरस्कृत्यसर्वतोदीप्तिमत्तरे
यज्ञास्तेपुरुषंदिव्यंप्रणम्यतुष्टुवुस्तदा सतांस्तथाविधान्दृष्ट्वायज्ञान्प्राहसनातनात् सनातन।
स्तदासेन्द्रान्देवानालोक्यचाच्युतः श्रीनारायणः अनेनैवसदादेवायजध्वंपरमेश्वरं पुरत्रयविना
शायजगत्त्रयविभूतये अत्रसर्वैर्हिविधयःकर्तव्याःस्वफलाप्तये परिपूर्णमिदंसर्वंयज्ञेष्वेव
चसंस्थितम् यज्ञःफलतिसर्वत्रनास्तियज्ञादतःपरं यज्ञोहिसर्वथाकार्योवृद्धिमद्भिर्विचक्षणैः
अर्थवादास्ततोप्येतेसंश्रोतव्याःसेतिहासकाः अस्मात्परतरंनान्यत्वास्मिंस्त्रिभुवनत्रये अच्युत·
स्यवचःश्रुत्वादेवदेवस्यधीमतः सिंहनादमथोकृत्वायज्ञेशंसंस्तुवंस्तदा ततःसंचिंत्यभगवा
न्स्वयमेवजनार्दनः पुनःप्राहेतितान्सर्वांस्त्रिदशांस्त्रिदशेश्वरः अपापानैवहंतव्याःपापायेचन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

संशयः हेतत्वा सर्वयत्नेन कथं वध्याः सुरोत्तमाः असुरा दुर्मदाः पापा ह्यपि देवैर्महाबलैः तस्मात्तु व
शि॰पु ध्या रुद्रस्य प्रभावात्परमेष्ठिनः कोवा ब्रह्माथवा दैत्या देवाश्चारिप्रमर्दनाः मुनयश्च महात्मानः प्र।
९ सादेन विना प्रभोः स एव सर्वदः शर्वः सर्वेषामपि शंकरः लीलया देवदेवश्च सर्वं कार्यं करिष्यति
यस्य प्रसादेन स्वयं स्वयंभूर्ब्रह्मा सैव सर्वपितामहोभूत् अहं तथा सर्वरत्नाकरश्च सेन्द्रा देवाः स्वर्गवा
सिनस्तथैव यस्यांशेन बलस्य सर्वविबुधाः ख्याता स्त्रिलोकां सदा शक्राद्यारपि ते महाबलयुतास्ते।
त्यास्तथाये परे यस्मात्सर्वमिदं जगद्ब्रसमुद्भूतं लीनं च यत्रैव हि कस्तस्माद्विबुधोत्तमात्परगुरोः का
र्यं विदध्याद्विदम् तस्यांशमेकं संप्राप्य देवादेवत्वमागताः ब्रह्मा ब्रह्मत्वमापन्नो ह्यहं विष्णुत्वमेव च
तमस्पृश्य जगत्यस्मिन्कः पुमान्सिद्धिमागतः तस्मान्नैनैव हेतत्त्वा लिंगार्चनविधेर्बलात् रुद्रमिष्ट्वाय
ध्यात्वा यं जीवाम्योदैत्यसत्तमान् एवमुक्त्वा हरं वेष्टा यत्नेनोपसदाभ्यशं मृन्मयं पार्थिवं लिंगं ल
ब्ध्वा संख्यं विधानतः गंधपुष्पादिभिश्चैव विष्णुर्देववरोच्युतः उपातिष्ठन्महादेवेनैव जपान्मासस ह ९
स्रकं शिवशिव भगवन्नमोस्तु तुभ्यं त्वमसि यतः खलु सर्वहृविनात्मा कश्च भवत्काखसंस्तवं
विना हि सकलेस्मिन्कुशलो भवेन्महेशा इत्थं संस्तुत्य भगवान्हरिः संप्राप्य शंकरं समाविशन्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दर्शयद्भूतसंघान्सहस्रशः शूलशक्तिगदाहस्तान्दंष्ट्राग्रुधशिलायुतान् नानाप्रहरणोपेतान्नाना
वेशधरांस्तथा कालाग्निरुद्रसंकाशान्कालसूर्योपमांस्तथा प्राहदेवोहरिःसाक्षात्प्रणिपत्याश्रि
तान्सुरः दत्त्वाभिनावभक्त्यावगत्वादैत्यपुरत्रयं पुनर्यथागतान्भूत्वागांतुमर्दयध्भूतये ततःप्रण
म्यदेवेशंभूतसंघाःपुरत्रयं प्रविश्यतुह्यास्तेसर्वेशूलभाद्भवपावकं तेषांवार्तापिनैवासीत्तत्रशाह्ये
नचकिंचन अकिंचनाद्भवनदाबभूवुस्तेपुरत्रये ततःसेंद्रादयोदेवाःपुनरागत्यवैहरिं तुष्टुवुर्दे
वदेवेशंपरमात्मानमीश्वरं तान्दृष्ट्वाचिंतयामासभगवान्पुरुषोत्तमः किंकृत्यमितिसेतनः स
न्नमान्सेन्द्रकान्सुरान् कदाचनतेषांदैत्यानांबलंहत्वाप्रयत्नतः देवकार्यंकरिष्यामिप्रसादात्प
रमेष्ठिनः नाशोभिचारतोनास्तिधर्मिष्ठानांनसंशयः धर्माद्धिव्यभिचारोत्रशूलभाद्भवपावके
कोहिधर्मेचरिष्यन्वैव्यभिचारात्प्रच्याव्यते दैत्याश्चैतेहिधर्मिष्ठाःसर्वेत्रिपुरवासिनः तस्माद्वध्य
तोप्राज्ञानात्मथास्मरश्रेगवाः कृत्वापिसुमहत्पापंरुद्रमभ्यर्चयंतिते मुच्यतेपातकैःसर्वैःपद्मप
त्रमिवाम्भसा पूजयाभोगसंपत्तिरवश्यंपंजायतेभुवि पूजयामुक्तिमाप्नोतिरुद्रस्यनात्रसंशयः
पूजयाधर्ममर्थंचकामंचसुरसत्तमः बलंचलभ्यतेतस्मात्पूजासारंशिवस्यहि येषांकरार्चनर

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ताः सततं मनुष्याः शाप्येह जन्मसहस्रैश्च मनुष्यलोके ते संस्थिताः सुरवरैरपि पूज्यमाना गच्छंति दिव्य
शि॰सु मस्तं मनुजापरत्र यः शंकरेति वचनं मनुजः करोति सद्यः प्रमानसविलोकितशंकरात्मा सो भुक्ति
८१ मुक्तिपदवीं प्रगतोस्य नित्यं किं तस्य तीर्थसलिलैः परिषिञ्चनेन यं योगिनो विकचमानसपंकजेस्मि
न्ध्यायंति ध्यानधुतपापकलंकपंकाः संप्राप्नुवंति च फलं मनसेप्सितं यत्कस्तं विभुं समधि गम्य
चित्रहृत्तम् यस्य प्रसादलवमाप्य महेश्वरस्य ब्रह्मा करोति हि जगद्विगतज्वरोसौ किं वल्पते स्म महि
मा परमेश्वरस्य शंभोर्मयापि तदधीनवलेन नित्यम् ये सर्वसमुपासते मुनिवराः कल्पप्रभेदैर्बहून्दे
हान्प्राप्य न वा सदुर्लभतरं तद्रूपमनोवर्त्मनि ध्यातं शाङ्कवतेतमीशमजरं नित्यं परं शंकरं सानन्दं
परमेश्वरं त्रिजगदाधारं नमस्कुर्वते येन स्तनन्त्रेण महेश्वरेण स्वयं प्रसन्नेन नतम्यवद्भिः अनुगृ
हीतः किल याति मार्गं तं यत्र देवा बहिरेव भीताः यः सर्वत्र कृतस्थितिर्हि भगवान्सर्वप्रसिद्धो वि
भुर्विश्वव्यापकव्याप्यभावकलनामादाय सम्यक्स्थिताः यः सर्वत्र समोस्ति भेदरहितः सर्वेश्वरो यः ८१
पुनस्तं शंभुं परमेश्वरं जडमतिर्जानाति कस्तं विना महेश्वरमुपास्य हेतमखिलप्रभुं शंकरं समाप
ति मभेदितं विविधभेदितं मायया महाहृषभवाहनं वलयमस्य संभूषितं गजाजिनविराजितं धवलि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तेवभूवुस्तदा नमोस्तुतस्मैजगदीश्वरायमहेश्वरायापिसतीश्वराय अकिंचनायापिमकिंचनाय
विचित्ररूपायवशंकराय नमोस्तुतस्मैजगदीश्वरायस्वयंमहेशायवृषस्थिताय शशांकलेखा
कृतभूषणायगंगाधरायापित्रिलोकभर्त्रे तस्मादेतेविभुंदेवंप्रजयंतिसुरेश्वराः कस्तोषयितुमते
हंतेपातंगाइवपावके यैःशंभुःपूजितोलोकेतैस्त्रिलोकीवशीकृता तेषांचजन्मसफलंसर्वंतत्स
त्सुकृतंकृतं तस्मात्तेभोगिनोदैत्यालिंगार्चनपरायणाः ततःकृत्वाधर्मविघ्नंक्षणाद्देवात्ममायया
दैत्यानांदेवकार्यार्थंहन्तिष्येत्रिपुरंक्षणात् विचार्येत्थंतपस्तेषांभगवान्पुरुषोत्तमः कदाच्यवसि
तःपश्चाद्धर्मविघ्नंसुरद्विषां यावच्चवेदधर्मोस्यायावच्चशंकरार्चनं यावच्चशुचिकृत्यादितावन्नाः
शोभवेन्नहि तस्मादेवंप्रकर्तव्यांवेदधर्मस्ततोव्रजेत् इतिनिश्चित्यतैर्विष्णुर्विघ्नार्थमकरोत्तदा
दत्वादेवान्स्वयंतत्रचात्तांमत्वागतोहिते ततश्चैवाकरोद्विष्णुर्देवार्थंहितमुत्तमम् तदेवंश्रूय
तोसम्यक्सर्वपापप्रणाशनम् इतिश्रीशिवपुराणेत्रिपुरवर्णनमेकविंशोध्यायः २१ ॥
सूतः शृणुध्वंमुनयःसर्वेसावधानाःकथामिमाम् धर्मसंस्थांधर्मभृतांमोहिनींपापिनांपरां
अत्याश्चर्यमयींरम्यांसर्वदुःखप्रणाशिनीं ततःसभगवान्विष्णुर्मायाशक्तिमथोज्ज्वलन् बुद्ध्यासृया

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

परामृश्य त्वरणाद्रूपं समादधे मलिनं ह्रस्वरूपं च मलिनं स्वात्मसंभवम् नीलकौर्पासकं नीलवस्त्रं के
शि॰पु शैरशोभितम् मायी मायामयं तेषां धर्मविघ्नार्थमच्युतः मुंडं मलिनवस्त्रं च गुम्फी पात्रसमन्वितं दधा
८२ नं गुंजितं हस्ते चालयंती पदे पदे वस्त्रयुक्तं तथा हस्ते क्षिप्यमाणं मुखे तथा धर्मतिक्रोधसंयोगाः दस्र
वेन समन्वितं तं तथा व्याहरंतं च प्रणिपत्य स्थितं पुरः उवाच वचनं तत्र दैत्येप्रांजलिस्तदा भगव
न्सकलेशेशाविस्तोर्मायापते प्रभो त्वयास्त्रष्टोः किमर्थोहं किं करोमि तदादिश तूर्णं समादिश वि
भो किं कार्यं समवर्तते इत्येवं भगवांश्रुत्वा वचनं चेदमब्रुवीत् यदर्थं निर्मितोसि त्वं निबोध कथ।
यामि ते ममांगात्वं समुत्पन्नो मत्कार्यं कर्तुमर्हसि मदीयस्त्वं तथा प्रज्ञो भविष्यति न संशयः मया
मायामयं शास्त्रं तत्षोडशसहस्रकं श्रौतस्मार्तविरुद्धं च वर्णाश्रमविवर्जितं इहैव स्वर्गनरकं प्रत्यये
नान्यथा पुनः तथा च वना विमुक्तानि प्रमाणं केवलं तथा प्रत्यक्षमेव न पुनः किंचिदस्ति परोक्षकम् ८२
कामभोगरतिः स्वर्गं मिष्टान्नपानकं तथा स्वपरस्त्री विभागश्चा शास्त्रिजः केवलो मतः सर्वथा देहम
नसोस्त्वस्ति संजीवकं च यत् तन्नाशे निर्विशंकं च नात्र कार्या विचारणा रम्यं रूपं स्पर्शनं चापि रम्यं र।
म्या गीतिः श्रोत्रहर्षप्रदात्री गंधं रम्यं नासिकाहर्षदं च रसा रम्या स्वर्गपक्षं किमन्यत् ग्रहो मूढजन।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भ्रांतचित्ताःकर्माणिकुर्वते परोक्षफललाभायधर्मलेकर्मकृतःफलेन् अभावाश्चफलोत्पत्तिर्यदिजा
येनतत्कृतं कर्मणातत्क्षणादेवध्वस्तनायासदायिना स्वर्गीकर्तृक्रियाद्रव्यविनाशेयदियज्वनाम्
ततोदावाग्निदग्धानांफलेस्यात्भूरिभूरुहाम् मृतानांयदिजंतूनांश्राद्धंस्यात्तृप्तिकारकम् निर्वा
णस्यप्रदीपस्यस्नेहःसंवर्धयेच्छिखां तस्माद्यत्किंचित्क्षणमानसहर्षप्रदंनिरायासम् सर्वेंद्रिय
तृप्तिकरंसएवस्वर्गोनचान्यदपिकिंचित् यत्किंचित्क्षणसंतापजनकंदुःखदायकं देहेंद्रियद·
यकरंमनसाप्रीतिकारकम् स्नानंजपेनपश्चात्प्रियमश्वैवशमस्तथा निग्रहश्चेंद्रियाणांचनतस्मात्
देवदुर्गतिः सएवनरकोन्यस्तुनकथंचनसिध्यति अलंतस्माद्दृष्टाभ्यांताभ्यांमूढजनैरहो
दृष्टंविहायसमहद्दृष्टमन्नमन्यते धीमान्कस्त्वण्डुलान्हित्वागृह्णीयात्तुषकेपुनः तस्माच्च
स्वर्गोनरकौविहायस्तोनचान्यथा योप्ययंदृश्यतेभूतग्रामःसोपिचकेवलं पुंस्त्रीसंगमजंनान्य
स्तत्रापिकारणंमतम् सदृशात्सदृशोजातोमानवान्मानवोयथा पशोःपशुश्चतत्राहोकारणं
नास्तिकिंचन यद्यत्रव्यभिचारोपि दृश्यतेसत्वपाकिजः वायुदोषादिनावापिनान्यदत्रास्ति
कारणम् अहोतत्रापिमूढानांकल्पनादृश्यतेबुधैः समेसर्वांगसर्वस्वेकिंकृतावर्णकल्प

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ना आश्रमाणांपरीक्षाचकृतत्वात्कल्पनामता अयंविप्रःक्षयंक्षत्रइतिमिथ्यैवकल्पना नहिक्ष्टंगेस॰

शि॰पु मस्तीहब्रह्मत्वंयेनशक्यते ज्ञातुंमूढैर्नृपस्मिन्नैवज्ञायतेनैयंत्रिलोक्यापि येनेहात्मत्रक्षित्रेयंवरके

८३ किमतःपरम् तथाचनास्तिनास्तीतिपरलोकःकथंचन यथासमुदिताभूतादेहीभूतास्तथैवहि

विश्लिष्टाभूतसंमिश्राःकस्यलोकेभवेत्परः दग्धस्यनष्टरूपस्यभस्मीभूतस्यसर्वथा अहोमति।

मतोधिग्धिक्परलोकोस्तिकस्यवै तस्मान्नास्तीतिनास्तीतिपरलोकःकथंचन तस्माच्चत्वारिभूतानि॰

संमिश्रीभूयदेहभृत् सर्वमस्तीतिस्वमतंकथितंशुद्धबुद्धिभिः चैतन्यत्वविनात्कार्यान्नात्मान्योस्ती

तिमन्महे अपिचेत्सत्वहस्पेतत्घटवद्वत्तथात्वयं तथात्वेचमनोप्यत्रशांतेनापिकथंचन परिक्षेत्व

मबाह्यत्वात्तस्मान्नास्तिकथंचन नचाऽनुमानमस्तीहनिश्चेतंकथमप्यहो प्रत्यक्षाऽदर्शनेत्वर्थम॰

नुमानप्रकल्पना प्रत्यक्षादर्शनेत्वर्थेहर्ष्यतस्यप्रकल्पना तस्मात्प्रमाणंप्रत्यक्षंनान्यदस्तिकथंचन

ज्ञानयोगस्तुभूतानांपरिणामविशेषतः चत्वार्यपितुभूतानिदेहाकारकृतानिच वैशिष्ट्याश्चेत॰ ९२

योत्पत्रशक्त्यासंमिश्रसंज्ञया यथाद्राक्षागुडादीनिभिन्नानिनतथातथा स्वापरिणतान्यत्रमदशक्तिंप्र

युंजते तथाभूतानिचत्पृथग्जडान्यपितुदेहतः विकृतानिभवन्त्यत्रदेहाश्चैवनसंशयः कदाचिदथ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तान्येवव्याधिदोषतपएवच परिणामंविहायाथजडरूपाणिसन्तिहि चेतनत्वात्तुतान्येवतत्का।
लंस्मृतिभाग्जिच व्यवहारंचकुर्वंतेइत्येषालोकसंस्थितिः अत्यावचनंचेदंव्यवस्थापितमाद
रात् विज्ञानघनएवास्तीत्येवंभूतसमर्थनात् नप्रेतसंज्ञास्तीर्थंचभूतानांचैवसंस्थितिः चैतन्यं
नामनपरंकिंचिदितिचसंमतं अत्रवाग्ज्ञानसेनानोहृष्यावाज्ञविनश्यते दृष्टंविहायकोधीमान्
दृष्टंप्रार्थयिष्यति इत्थंषोडशसाहस्रकार्यंशास्त्रंत्वयानच ईश्वरापह्नवकरंप्रमर्थकारणंपरं अ
पभ्रंशमयंसम्यक्कर्मबाधपरंशुभं एतच्छास्त्रंत्वयाकार्यंविस्तारंतद्गमिष्यति दत्तामितवसा।
मर्त्यनिर्माणेनवयत्परम् मायाश्चविविधास्तन्नोवश्याःवश्यकरीशुभाः रोधनारोधनंचैवभव
तःसंभविष्यति येनविश्वस्तहृदयाःसर्वेतेसंभवन्तिहि इष्टानिष्टप्रदर्शंपंचतानापिशुनकल्प
ना विचित्रंचैवयत्कृत्यंतत्तेसर्वंभविष्यति नत्कृत्वावचनंतस्यहरेश्चपरमात्मनः नमस्कृत्याश्वि
नस्तस्यकर्तव्यमादिशाःपुना इत्युक्तेपाठयामासशास्त्रंमायामयंतदा अपभ्रंशमयंयेनपरेश
भ्रमंभवेदिति परलोकभ्रमोयेनयेनमिथ्याप्रकल्पना श्रौताचारविधेर्भ्रंशःपठनाद्यस्यजाय॰
ते यस्यश्रवणमात्रेणसप्तजन्मार्जितंफलं हरीगच्छतिवुद्धेश्चभ्रंशोयेनभवेदिह केवलंस्मरणा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देवयस्य सर्वं हृष्या भवेत् येनेदासुत्रिभुवनेरोभ्रष्टः संपद्यते त्वरणात् तच्छास्त्रमुपदिशेपवाविस्मृतः पूर्वं
शि·पु· स्वरूपभाक् समजायत तत्रैव शुक्लवर्णो महाद्युतिः पीताम्बरधरः श्रीमाञ्छ्रीवत्साङ्कितविग्रहः
८४ स्वरूपः सुंदरस्तत्र पुरुषो योऽच्युतः स्वयं तमुवाच हृषीकेशो मोहनीयाऽस्मेत्वया एते दैत्यास्त्वया
सर्वे पाठनीया ममाज्ञया धर्मास्तत्र प्रकाशन्ते श्रौतस्मार्ते न संशयः अनया विद्यया सर्वे दर्शनीयं·
न संशयः पुरत्रयविनाशार्थं प्राहते पुरुषं हरिः गंतुमर्हसि नाशार्थं दैत्यानां पुरवासिनां ततो धर्मं
प्रकाश्यैव नाशयित्वा पुरत्रयं ततश्चैव पुनर्गत्वा मरुस्थल्यां त्वया पुनः स्थातव्यं च स्वधर्मेण कलि
र्यावत्समाव्रजेत् प्रवृत्ते च युगे तस्मिन्न्हीयो धर्मा प्रकाश्यतां शिष्येभ्यः प्रतिशिष्येभ्यः वर्णनीयस्त्वया
पुनः मदाज्ञया भवद्धर्मविस्तारं यास्यति ध्रुवं कलौ तत्र हि सर्वे च वर्णाः संकरभागिनः अधर्मनिर
ताः पापाः लुब्धाः कामिनएव च अन्ते रेवाल्पवर्णीयां तपो नियममास्थिताः उपवासपराः केचिल्लो·
कान्संभ्रामयन्ति हि सर्वथा निर्मलस्यास्य पुरुषस्य महात्मनः देवतां सेवुर्वे यांति मलिनास्तमहरतः ८४
पलायंते च नियतं चेत्स्यं मिष्टान्नभोजनाः सूक्ष्मशुक्लपरीधानास्त्रिषान्ती वेदधारिणः स्नाताः
सर्वार्थकुशला मौनव्रतसमास्थिताः साधवश्चेति विख्याता भविष्यंति कलौ युगे तत्प्रभावान्महा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रज्ञातथाब्राह्मणक्षत्रियाः वैश्याःशूद्राश्चनियतमन्योन्यंकार्यमिश्रिताः वर्णभावस्तथाप्रज्ञाप्रज्ञा
संभवंतिहि अप्रज्ञानियतंतत्रप्रज्ञामर्हंतिसर्वथा नविवेकलवोस्तीहकथंचनकलौयुगे पति
भार्याहिनिघ्नंतियथेष्टंप्रवर्त्तंतिच अनवृद्धीन्धर्मरतान्मूढाउन्येवमन्यते चपलांश्चरवृद्धांश्चकुश
लाइतिमन्यते जनाःतीर्थेहियुगेकलौव्यत्ययमागते दशवर्षैभ्यपवात्रप्रसूयंतेकुलस्त्रियः सर्वेध
र्मस्यव्याजेनाऽधर्मस्थलाभवंतिहि पितापुत्रंवंचयतिपुत्रःपितरमेवच सर्वेकुलरतानित्यंभविष्यंति
कलौयुगे सर्वेहिब्राह्मणाःशूद्राःवेदविक्रयतत्पराः परवंचनसंसक्ताश्चस्वाध्यायेनबहिष्कृताः
राजदानेनतथासेवासमन्वयंसंभविष्यति अनग्निहोत्रानिःशौचाःशूद्राचारपरायणाः वेदप्रतीतिर
हिताश्चकुलाच्छिद्ररतास्तथा कृत्रिमाचारनिरताःशूद्राचारबहिष्कृताः स्नानसंध्याजपध्यानंव्याजे
नैवभवेदिह सर्वथापरवंचनमन्वेषणपरायणाः ननत्रसाविताकश्चिद्भविष्यतिकलौयुगे दुः
खेचसत्वविज्ञानानरकेपतनंध्रुवं इत्थंभवाऽनाचरंश्चनदुःखेद्रक्ष्यसिध्रुवं मदनुत्तापरेणानित्यंग
तिंप्राप्स्यसिमामकीं ननेकलंकलेशोपिद्रक्ष्यतेकलिसंभवः परंहिवचनंचैतन्यास्येममसदाऽनघ
तन्यालयिष्यसिसाविनेमञ्जनिंप्राप्स्यसिध्रुवं यःशंकरेतिसततंमनुजोजपेतस्वाध्यायचिंतनरतोदमशो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
८५

तियुक्तः दुःखासहोभवतिचापिपरस्यनित्यंहीनस्तत्रनभवेत्तवशाक्तिपातः योमन्नामस्मरतिसततं·
भावयुक्तेनचापिस्नान्तेनाःस्वंगामितनमस्मासर्वतःकोमलेन दीनोद्धारेरचितसहसाप्रणभावेनचा
पि तेनिकृष्टंखलत्वबलेंऽकेठितंजायतेहि परहिंसारतोनित्यंस्वाध्यायध्यानवर्जितः वशोभवति
तेनान्यःसत्यंसत्यंवदाम्यहं एवमाज्ञातदादत्ताविलनाप्रभविलुना ततोमुण्डःपरिपालयन्द्वेशान्तो
तदानिर्गतवांश्चशिष्यान् यथासहरूपंचतत्रस्थतांस्तदामायामयंशास्त्रमपाठयत्स्वयम् तथास्वयंत
यातेचचत्वारोमुंडिनःशुभाः नमस्कृत्यस्थितास्तत्रचतरस्तांस्तदास्वयं उवाचपरमप्रीतोधन्याय्य
मितिस्तुवयन् यथागुरुस्तथायूयंभविष्यथमदाज्ञया चत्वारोमुंडनास्तेचधर्मपाषाणमाश्रिताः ह
स्तेपत्रंदधानाश्चदंडंवस्त्रंचधारकाः मलिनान्येववासांसिधारयंतोल्पभाषिणः धर्मोलाभःपरंतत्वंव
दंतस्तांस्तदास्वयं मार्जनीधार्यमाणास्तेवस्त्रखंडविनिर्मिता तेसर्वेचतदादेवंभगवंतंमुदान्वितम्
नमस्कृत्यपुनस्तत्रहर्षनिर्भरमानसाः हरिणाचतदाहस्तेधृत्वाचगुरवेर्पिताः यथात्वंचतथैवैतेमदी ८५
यानात्रसंशयाः आदिरूपंचतन्नामपूज्यानोत्सुजपएवच ऋषिर्यतिस्तथाचार्योस्तुपाध्यायइतिस्वयं इ
मान्यपितन्नामानिप्रसिद्धानिभवन्तिति ममापिचभवद्भिस्तन्नामग्राह्यंशुभंपुनः अरिहन्नितिचैनामथो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

येपापप्रणाशनम् भवद्भिश्चैवकर्त्तव्यंकार्यंलोकस्यत्वावहम् ततःप्रणम्यतंमायीशिष्ययुक्तःस्वयं
तदा प्रविश्यनगरंतूर्णंऋषिर्मायांतदाकरोत् नगरेस्ववनंकृत्वाशिष्यैर्युक्तःस्थितस्तदा मायांप्र
वर्त्तयामासमायिनामपिमोहिनीम् येयेगतास्तदातत्रतेतेनेदीक्षामुपागताः येऽपश्यन्व्यचरंस्तत्रमा
यामोहपरायणाः अभूवंस्तत्क्षणादेवदर्शनान्मायिनामपि नारदोपितदामायानियोगाद्दाऽग
तःप्रभुः प्रविश्यनगरंतेनमायिनामहदीक्षितः ततश्चनारदोगत्वाराज्ञेसर्वंन्यवेदयत् कश्चित्सम
गतस्तत्रयतिर्धर्मपरायणः दृष्टाचबहवोधर्मानेतेनसदृशाःपुनः वयंचदीक्षितास्तत्रदृष्ट्वाधर्मं
सनातनं नवेच्छायदिवन्नेतग्राह्यादीक्षात्वयापुनः तदीयंतद्वचःश्रुत्वाराजातत्रजगामह नारदो
दीक्षितोयस्मात्तस्माद्वयंदीक्षामवाप्नुमः इत्येवंचविदित्वावैजगामस्वयमेवहि तदादृष्टोपंतदादृष्ट्वामोहि
तोमाययातया उवाचवचनंतस्मैनमस्कृत्वामहात्मने दीक्षांदेयात्वयामह्यंऋषयोनिर्मलाशयाः
इत्येवंचवचःश्रुत्वाराज्ञोक्तंपरमंशुभं राजन्संश्रूयतांसम्यक्कथायत्परिभाषितं परंतुवचनंदेहिनो
लंघ्यंवचनंमम इतिश्रुत्वावचस्तस्यराजामायामयोभवेत् यदर्थंवदसित्वंचतत्तथैववचनान्यथा हू
रीकृत्यमुखाद्धस्तमुवाचमुनिसत्तमाः दीक्षांतंवचनंश्रुत्वादीक्षितस्तत्क्षणादपि सर्वैचदीक्षितास्तत्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

येवैत्रिपुरवासिनः सर्वे॥ शिष्टैःप्रशिष्टैश्चव्यापितंत्रिपुरंमहत् इतिश्रीशिवपुराणेत्रिपुरदीक्षाविधा
शि॰पु॰ नंनाममहाविंशोध्यायः २२ सूतः श्रूयतांमुनयःश्रेष्ठाःकथांपापप्रणाशिनीम् सर्वथापुण्यजननींधर्म
८८ साफल्यकारिणीम् इत्यंतेत्रिपुराःसर्वेदीक्षितास्तदनंतरं गुरुंसंपूजयामासुर्दक्षिणाभिश्चपूजनैः
सिंहासनेतंसंस्थाप्यचतुरश्चतदंतिके हेमपीठस्थितांस्तांश्चार्चयामासुरनंतरं सर्वस्वंदक्षिणांदत्वात्रि
पुरास्तेसुबोधिताः आज्ञाकारेगुरूणांचततस्तान्गुरवश्चते शिक्षयामासुरथतत्समयान्विनयान्वि
तान् स्त्रीधर्मान्वर्णयामासुः श्रौतानधर्मांस्तथैवच स्मृतान्धर्मांस्तथासर्वान्दयादानक्षमादिकान् शि
वपूजांविष्णुपूजांयज्ञयोगाननेकशः स्नानदानादिकंतीर्थस्पर्शकालासुशोभनं वेदधर्माश्चयेकेचि
त्तेसर्वेहरतःकृताः सतीधर्मास्तथासर्वान्वर्णयामाससर्वतः यत्रप्रीतवरास्याद्वकामिनोहिपरस्प
रम् कोत्राधर्मोमहाप्राज्ञाःसर्वथाधर्मपवनत् यत्रपीडाभवेत्पुंसांमनोहिखंडितंभवेत् तस्माद्य॰
द्यन्मनःप्रीतिजनकंसर्वथाभवेत् तत्तत्कार्यंनिर्विशंकंनात्रकार्याविचारणा नसदेतपरादेपान् ८८
सर्वथातान्पराभवेत् मानस्थसर्वथाग्राह्योनिर्मानःपुरुषोनहि किमर्थंतपमाकृष्टान्देहान्कुर्वंति
मोघ्नतः सर्वथादेहसर्वस्वंपोषणीयंमहात्मना इत्यंतेशिक्षितास्तेनधीमताभेडकेनच कृतकृत्ये

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तदात्मानंमेनिरेत्रिपुरास्सुराः निनिन्दुश्चरितंतेषांगुरूणांतत्त्ववेदिनाम् महात्मनोऽपिविधयश्चोवंचि
तास्तैर्विडम्बकैः वयमियत्कालमहोऽपिविधिक्लान्तरूपायमान् इत्थंविमृश्यबहुधायेकेचित्तत्रसं।
स्थिताः तान्नरान्वारयामासुर्बलाद्विधिगीत्यब्रुवन् यानिशास्त्राणितत्रासन्देवतायतनानिच श्रु
तिस्मृतीनिग्रन्थानिधर्मशास्त्राणियानिच प्रजाशास्त्राणियान्यासंस्तानिसर्वाणिसर्वतः समुद्दिश्यस
मन्ताद्वनिःशेषंदूर्षितान्भृशम् भस्मसाच्चक्रिरेसर्वंपरमाह्लादनंतथा वभंजुर्देवधामानिदेवता।
श्चसमंततः उत्सर्वंचक्रिरेतत्रवायुगतिपरायणाः मायाचदेवदेवस्यविष्णोस्तस्याज्ञयाविभोः अल
क्ष्मीःचस्वयंतस्यनियोगात्त्रिपुरंगता यालक्ष्मीस्तपसातेषांलब्धादेवेश्वरादजात् वहिर्गतापरित्य।
ज्यनियोगाद्ब्रह्मणः प्रभोः बुद्धिमोहंतथामतंविष्णोर्मायाविनिर्मितम् तेषांदत्वात्तणादेवयथामा·
यातथैवसा। एवंनष्टेतथाधर्मेश्रौतस्मार्तेसुशोभने पाषंडःस्थापितस्तेनविष्णुनाविष्णुयोगिना स
क्रेमहेश्वरेदैत्यैस्त्यक्तेलिंगार्चनेसति स्वीयधर्मेनिखिलेनष्टेदुराचारेव्यवस्थिते हृतार्थश्चदेवेशोदे
वैःसार्धमुमापतिं तपसाराधयामासर्वज्ञंतंतथावपरमेश्वरं श्रीविष्णुः महेश्वरायदेवायनमस्तेपरमा
त्मने नारायणायरुद्रायब्रह्मणेब्रह्मरूपिणे समस्तजगदीशायनमस्तेनिखिलात्मने समस्तय्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
९७

रूकायापिपरस्मैब्रह्मणेनमः अनन्तशक्तिपूर्णायशक्तिरूपायतेनमः शक्तीनांपतयेचापिस्थानवे
शंभवेनमः गंगामुकुटवाह्यायभूतिशुक्लायतेनमः गजचर्माम्बरीयायसिंहचर्मधरायच वलयी
कृतसर्पायनीलकंठायतेनमः नमोवह्निशशांकार्कनेत्रत्रयविभूषिते जटामुकुटबंधायनम
स्तेसर्वतत्त्विषे नमोवृषभवाहायपिनाकवरपाणये गौरीसमाश्लिष्टांगायनमस्तेऽमेयतेजसे
पद्मासनस्थितायापिनमस्तेसर्वसंपदे गौरीपतेनमस्तेऽस्तुशंभवेविभवेनमः एवंस्तुत्वामहादे
वंदंडवत्प्रणिपत्यच जजापरुद्रमंत्रंचदक्षिणामूर्तिसंभवं जलेस्थित्वातदाकोटित्रयंसार्धंत
थैवच तावद्देवास्तदासर्वेतुष्टुवुःपरमेश्वरम् देवाः नमःसर्वात्मनेतुभ्यंशंकरायार्तिहारिणे
रुद्रायनीलरुद्रायविरूपायप्रचेतसे गतिस्तःसर्वदास्माभिर्वंद्योदेवारिसूदन त्वमादिस्त्वमनादि
श्चस्वानन्दश्चाऽव्ययःप्रभुः प्रकृतेःपुरुषस्यापिसाक्षात्स्रष्टाजगद्गुरुः त्वमादिस्त्वमनादिश्चकर्ता
हर्ताजगद्गुरुः त्राताकोऽसिजगत्यस्मिन्सर्वेषांपरिपालकः वरदोवाङ्मयोवाच्योवाच्यवाचकवर्जि ९७
तः याच्योमुक्त्यर्थमीशानोयोगिभिर्योगवित्तमैः पुंडरीकशिवेरेयोगिनांसंस्थितःसदा वदं
तिवेदास्त्वांसंतंपरंब्रह्मस्वरूपिणं भवंतंतत्त्वमित्याद्यस्तेजोराशिंपरात्परं परमात्मानमित्याहुरस्मिं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जगतियत्प्रभो दृष्टंश्रुतंस्तुतंसर्वंजायमानंजगद्गुरुः अणोरणुतरंप्राहुर्महतोपिमहत्तरम्
सर्वतःपाणिपादंतत्सर्वतोक्षिशिरोमुखं महादेवमनिर्देश्यंसर्वज्ञंत्वामनाहृते विश्वरूपंवि
रूपाक्षंसदाशिवमनामयम् कोटिभास्करसंकाशंषड्विंशकमनीश्वरं प्रवर्तकंजगत्यस्मिन्प्र
कृतेश्चपितामहं वदंतिवरदंदेवंसर्वावासंस्वयंभुवम् श्रुतयःश्रुतिसारंत्वांश्रुतिसारविदश्च
ये अदृष्टमस्माभिरनेकमूर्तेत्वयाकृतंयद्भवताऽथलोके त्वमेवदेवाःसुरमुख्याश्चदैत्याःस
गाःस्थावरजंगमाश्च त्वयाततंविश्वमिदंमहेशात्वयिस्थितंविश्वमिदंमहेश त्वत्तश्चसर्वंनिर्ग
तंवैमहेशत्वय्येवलीनंसकलंस्यान्महेश महेशसर्वत्रत्वमेकएवमहेशसर्वंभगवांस्त्वमेव
महेशनान्यत्तवरूपमस्तिमहेशसर्वत्रकृतास्थितिस्त्वं त्वमेवधातानिखिलस्त्वमेवत्वमेवराजा
सकलप्रदश्च त्वमेवविष्णुःसर्वरत्नाकरश्चत्वमेवचेंद्राःस्वर्गराज्यःप्रभोक्ता यत्किंचिज्जगतीद
मत्रसदसत्त्वमितीर्थस्थितं त्वन्मायाःकृतवत्त्वधांत्वभगवन्यज्ञातिभेदभ्रमः सोपित्वद्विभव
त्वमेवभगवन्नान्यद्यदाभातितत्सर्वमेकमिदंभवानितिकदाऽस्माकंसदाभासते पाहिनानागते
ष्वंभोविनिहन्याःकृपान्त्राणात् मायायामोहिताःसर्वेभवतापरमेश्वर स्तुतश्चैवसुरैर्ब्रह्माद्यैर्विष्णो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जीर्ण्येनचेश्वरः आविर्बभूवभगवाञ्छंभुःसर्वेश्वरःप्रभुः स्वागतंत्रिदशाःसर्वेविसोपरमवल्लभ
शि·पु स्वागतंशभवतःकिमिदंकुरुषेभवान् विसमालिंग्यतत्रैवतदोद्धृतकरस्स्वयं प्राहगंभीरया
९८ वाचादेवानांलोकशंकरः ज्ञातंमयेदमधुनादेवकार्यंसुरेश्वर विसोर्मायाबलंचैवनारस्यचधी
मतः तेषामधर्मनिष्ठानांदैत्यानांदेवसत्तमाः पुरत्रयीविनाशंचकरिष्येहंसुरोत्तमाः अलंसब्र
ह्मकादेकासेन्द्रोपेन्द्राःसमागताः श्रुत्वाप्रभोस्तदावाक्यंप्रणेमुस्तहृष्टवृषध्वजे किमिवनविदि
तंप्रभोमहेशभवतःसर्वकरस्यसर्वमूर्तेः सततविगतशोकसर्वथैवेथोपरममहेश्वरपाहिनः
कृपालो यदत्रविविधंजगन्निखिलमेववैभातितद्धियासमुदितंवपुस्तवमहेशसर्वप्रभो न
नामकिलकिंदराण्यहहनास्तिनास्तीतिवै भवमन्तुविनाकृतंनिखिलपाहिनःशोचतः इत्थं
संश्रुत्यभगवाञ्छशांककृतभूषणः उवाचश्लक्ष्णयावाचादेवान्परमशंकरः सर्वदेवाःकरिष्या
मिसाडुःखंव्रजताःधना वरंवास्यस्तवस्यापिदीयतेश्रृणुताःमराः यइदंकीर्तयेस्तोत्रंशुचिर्भूत्वा ९८
सदानरः शृणुयाद्वामहापुण्यंसर्वाकामानवाप्नुयात् इतिश्रीशिवपुराणेत्रिपुरविजयोनामा
त्रयोविंशः २३ ॐसूतः अथैतदन्तरेदेवीसखीपुत्रसमन्विता आजगामप्रियंवाक्यंजयेतिहृ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तल्लक्षणः ततः सनंदी सह षण्मुखेन तया च सार्धं गिरिराजकन्यया विवेश भक्त्या भवनं भवोपि स्व
कैः समस्तैरभिवन्द्यमानः द्वारस्य पार्श्वे तस्तस्थुर्देवदेवस्य धीमतः किं कर्तव्यं क्व गंतव्यं हन्ताः सर्व
तिवादिनः किं त्वं किं त्वेति चान्योन्यं प्रोच्य चान्ये तदुःखिताः पापा वयमितीवान्ये हन्ता भाग्यास्त
थापरे ते भाग्यवंतो दैत्येंद्रा इति चान्ये सुरेश्वराः इत्युक्त्वा च पुनर्धीवज्ञं तमीश्वः शिवालयं एतस्मि
न्नंतरे तेषां श्रुत्वा शब्दाननेकशः कुंभोदरो महातेजा दंडेनाताडयत् सुरान् दुद्रुवुस्ते भयाविष्टा दे
वा हा हा हेति वादिनः रुरुदुः सर्व एवात्र हा हा हा हेति चाब्रुवन् अपतन् मुनयश्चान्ये इंद्रश्च धरणीत
ले मूर्छितास्त्वाभवंस्तत्र चिंतामोहपरायणाः दुःखिताः पीडिता दंडैः रुरुदुश्च समंततः अहो वि
धेर्बलं चैव तन्मुनयः कश्यपादयः अब्रुवन् दैत्यसंघानां भाग्यं च तत्स्तुवुस्तदा अहो भाग्यमहो भाग्यं
दितेर्यस्याः सुता इमे भाग्यवंतः पुण्यवंतः सुखिनः संति भोगिनः वदंति स्म तदा सर्वे हरिं लोकभ
यापहं अभाग्यान्नः समाश्रित्य कार्यमिति परे द्विजाः इत्येवं वचनं श्रुत्वा हरिर्वाक्यमुपाददे किम
र्थं दुःखमापन्ना दुःखं त्वमास्तु वः पुनः महदाराधनं देवा त्वसाध्यं जायते नृणाम् शिवः सर्वगुणा
ध्यक्षः परः परमकारणं सर्वभूतगणाधीशः परं परमदैवतं सर्वस्यास्य जगतः प्रकृतिर्मूलका

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रणे सर्वप्रभुर्महात्मा च कथं वश्यो भवेदिति ततस्त्वश्रूयतां देवा मन्त्रयश्च मुनीश्वराः सावधाना भव
शि॰पु ८८ न्त्वयश्रद्धयो निर्मलाशयाः कृतोपस्पर्शनाश्चाऽत्र कृतप्राणाः समाहिताः ध्यात्वा परमदेवेशं तस्थिता
स्तत्परायणाः प्रणवं सर्वसिद्ध्यर्थं नमः पश्चादुदाहरन् शिवायेति ततः पश्चात्कुंभं दयमनः परं ऊरुह
यं नमः प्रोक्तं शिवाय च ततः पुनः नमस्त्वप्रणवश्चैव मंत्रमेतं सदा बुधाः श्रावनेधं पुनर्देयं सदाशिव
कृपा न दा कृपालभ्यमिदं मंत्रं न स्वयत्नेन कर्हिचित् तस्येच्छा चेत्परेशस्य शिवस्य परमात्मनः
९८ मंत्रमिदं लभ्येन्न कदाचित्तथाऽन्यथा कोटिमेकं तथा जप्त्वा शिवः कार्यं करिष्यति प्रसादात्संस
त्वी भूय नान्यथा वचनं मम इत्युक्ते च तदा तेन हरिणा प्रभविष्णुना तदा देवाः पुनश्चक्रुर्हरस्या
राधनं रहः कृतशौचाः कृतस्नाना आसनं च विशोध्य च प्राणायामरताः पश्चाद्देहशुद्धिं विधाय
च मूलदेहं विदधाः शुद्धिं दिव्यदेहसुशोभिताः शिवभक्तास्ततः कृत्वा ध्यानं परमदुर्लभं ऋष्यन्या
सादिकं कृत्वा जजापुर्मंत्रमुत्तमम् शिवशिवेति भाषंतो देवा धैर्यसमन्विताः हृदयात्स्थमं ते चाऽ ७८
बालदेवं परेश्वरं ततः प्रजां च ते कृत्वा पार्थिवं लिंगमुत्तमम् कोटिसंख्यं तदा जप्त्वा मंत्रराजमनु
त्तमम् असमाप्य ततः प्रजां स्थितास्ते देवसत्तमाः एतस्मिन्नंतरे साक्षाच्छिवः प्रादुरभूत्स्वयम् ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तथैकेन स्वरूपेण वचनं चाब्रवीदिदम् प्रसन्नोस्मि वरं ब्रूत नादेयं विद्यते मम निःशंकं वरयिध्वं
तद्वरं यन्मनसेप्सितं ततस्ते विस्मयजरं प्रैरयन्वरकोत्वया कथं ते विदितं वेद किं पुनः कथने
नवः प्रसन्ने वरदे देवे शिवे माहेश्वरे हरे देवास्तदा नस्य सर्वे स्तुतिं चक्रुः शुभावहाम् देवाः
शंकराय नमस्तुभ्यं नमस्ते परमात्मने परावरस्वरूपाय नमस्ते स्थूलधारिणे नमस्तेस्तु गणा।
ध्यक्ष नमस्तेस्तु कपर्दिने नमस्तेस्तु त्रिनेत्राय व्यापकाय नमोस्तु ते एवं स्तुतस्तदा देवैः प्रसन्नो॰
जगदीश्वरः कृपयो वाचतान्देवान्प्रसन्नोस्मि दिवौकसः यदि प्रसन्नो देवेश हन्यतां त्रिपुराणि
च इत्युक्त्वा वचनं शंभोर्जगत्सुक्लेशरणं पुनः हविस्तेषां वचः श्रुत्वा विश्वकर्माणमब्रवीत् रथं
च सारथिं शंभोः कार्मुकं शरमुत्तमम् कर्तुमर्हसि यत्नेन विश्वकर्मन्मनिप्रिय देवा हर्षमुपाज
ग्मुर्वै हेमनत्वा पुरत्रयं इति श्रुत्वा वचस्तस्य कल्पनं वरथस्य च सर्वदेवमयं दिव्यं रथं परमशोभ
नं रचयामास विश्वार्थे विश्वकर्मा स्वयं तदा इति श्री शिवपुराणे देवप्रार्थनं नाम चतुर्विंशः २४
ॐ सूतः अथ रुद्रस्य देवस्य निर्मितो विश्वकर्मणा सर्वलोकमयो दिव्यो रथो यत्नेन सादरम्
सर्वभूतमयश्चैव सौवर्णः सर्वसंमतः रथांगं दक्षिणं सूर्यो वामांगे सोम एव च दक्षिणं द्वाद।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शारंचषोडशारंतयोन्तरं अरेषुतेषुविप्रेन्द्राआदित्याद्वादशैवतु शशिनःषोडशावास्तुकलाःवाम
शि॰पु स्यसुव्रताः ऋक्षाणितुतथातस्यवामस्यैवतुभूषणं नेम्यःषडृतवश्चैवतयोर्वैविप्रपुंगवाः पुष्क
७॰ रंचान्तरिक्षंवैरथनीडंचमन्दिरं अस्ताद्रिरुदयाद्रिश्चउभौतौकूवरेस्मृतौ वेगःसंवत्सरस्तस्यअय
नेलोहधारिणे समुद्रास्तस्यचात्वारोरथकंडूलिकास्मृता गंगाद्याःसरितःश्रेष्ठाःसर्वाभरणभू
षिताः चामरासक्तहस्ताश्चदिव्यस्त्रीरूपधारिकाः सारथिर्भगवान्ब्रह्मादेवारश्मिधराःस्मृताः प्रो
तोदोब्रह्मणस्तस्यप्रणवोब्रह्मदैवतं मकरैश्चसमद्वच्छत्रंमदिरंपार्श्वदंडिनं शैलेंद्रःकार्मुकंतस्य
ज्याभुजंगाधिपःस्वयं घंटासरस्वतीदेवीरवैषाश्रुतिरूपिणी इषुर्विष्णुर्महातेजास्त्वग्निःशल्यंप्र॰
कीर्तितः हयास्तस्यतथाप्रोक्ताश्चत्वारोवेदकास्तथा ज्योतिर्विभूषणंतेषामवशिष्टमतःपरं ब्रह्मा
ण्डंचैवयत्किंचिद्वस्तुसर्वंरथेस्मृतं एवंकृतंरथंदिव्यंकार्मुकंचशरस्तथा सारथित्वंजगामैवंब्र
ह्मासर्वात्मकःप्रभुः आरोहयामासरथेरणमण्डनमद्भुतं सर्वदेवमयोभूत्वाकंपयन्निवरोदसी ७॰
ऋषिभिःस्तूयमानोसौहृतश्चाप्सरसांव्रजैः अथाधःसरथस्यास्यभगवान्धरणीधरः वृषेंद्र।
रूपीवोस्थायस्थापयामासवैरथम् ततश्चोदयामासमनोमारुतरंहसम् पुराण्युद्दिश्यस्वस्था

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्वे

निदानवानंतरस्विनाम् अथालोक्यतथारुद्रंदेवलोकस्यशंकरम् तथावज्रधरः सर्वे तुष्टुवुश्चसदाशि
वं जयजयेतिभाषंतःसर्वेमुनिगणास्तदा तस्मिंश्चसमयेयच्चद्रूपंतस्यमहात्मनः जातंतद्दृष्ट
नेकेनचापिवर्षशतैरपि शिवापिचतदातत्रशिवेनसहसंगता जगामत्रिपुरंहंतुंसर्वेषांसु
खदायिनी तंदेवदेवंत्रिपुरंनिहंतुंतदानदेवेन्द्राःरविप्रकाशाः गजेन्द्रयैःसिंहवरैरथैश्चहर्षैर्यु
युक्तेमहाराजमुख्याः हलैश्चसालैर्मुसलैर्भुशुंडैर्गिरीन्द्रकूटैर्गिरिसन्निभैश्च ययुःपुरस्ताद्धिमहे
श्वरस्यतदेन्द्रपद्मोद्भवविष्णुमुख्याः ततस्तेमुनयःसर्वेदंडहस्तागदाधराः ववृषुःपुष्पवर्षाणि
खेचराःसिद्धचारणाः पुरत्रयंचविप्रेंद्राजग्मुःसर्वेगणेश्वराः चक्रेन्दुःकुंददंतश्चकंपनश्चप्रकंप
नः इंद्रश्चेन्द्रयवश्चैवयंताहिमकरस्तथा शतास्यश्चैवपंचास्यःसहस्रास्योमहोदरः शतजिह्वः
शतास्यश्चकण्ठकःकंटप्रतनः द्विशिरास्त्रिशिराश्चैवतथाहंकारकारकः अजवक्त्रोहयवक्त्रोगज
वक्त्रोर्धवक्त्रकः ऋक्षवक्त्रःपार्श्ववक्त्रःऋक्षदृष्टिस्तथाऽपरे इत्याद्याःपरिवार्येशंलक्षालक्षगणावर्जि
ताः समावृत्यमहादेवंततोब्रुस्तेमहेश्वरं दग्धुंसमर्थोमनसाक्षणेनचराचरंसर्वमिदंत्रिशूली
पुरत्रयंदग्धुमिदंपिनाकीस्वयंगतश्चात्रगणैश्चसार्धम् रथेनकिंचात्रशरेणतस्यगणैश्चकिं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि·पु देवगणैश्चशंभो एतादृशंयच्चकरोषितत्त्वंमहानुभावंप्रकटीकरोषि किंतत्रकारणंहेतत्तुष्टानां·
प्रत्ययायवै लोकेषुख्यापनार्थंचयशःपरमलापदं अन्यच्चकारणंतत्त्वंवदामिमुनिसत्तमाः सर्वे
७८ ष्वपिचदेवेषुमत्तोनान्योविशिष्यते तस्मिन्स्थितेमहादेवेरुद्रेविततकार्मुके पुराणितेनकालेन·
जग्मुरेकत्वमाशुरः एकीभावंगतेत्वेवंत्रिपुरत्वमुपागते बभूवतुमुलोहर्षोदेवानांसुमहात्मनां
ततोदेवगणाःसर्वेसिद्धाश्चपरमर्षयः जयेतिवाचोमुमुचुःस्तुवन्तश्चाष्टमूर्तिकं अथाहभग।
वान्ब्रह्माविश्वस्यजगतांपतिः समयोपितदाजातएकत्वमपिचागतं अथापिज्यंधनुःकृत्वाशर्वः
संधायतंशरम् युक्त्वापाशुपतास्त्रेणत्रिपुरंसमचिंतयत् यावत्तुयतिदेवेशोविप्रयोगंपुराणिवै अ
थदेवोमहादेवःसावज्ञंतदवैक्षत पुरत्रयंविरूपाक्षस्तत्क्षणाद्भस्मसात्कृतं दग्धमप्यथदेवेशवी
क्षणेनपुरत्रयम् अस्मयशोभिहज्ज्वर्येशरंमोक्तुमिहार्हसि तत्क्षणात्तुशरंदग्ध्वात्रिपुरंतत्क्षरः
क्षणात् देवदेवंनमस्कृत्यसमासाद्यव्यवस्थितः येजेपुरत्रयंदग्धंदैत्यकोटिशतैर्वृतम् इषुणातेन ७८
कल्पांतेरुद्रेणैवजगत्त्रयम् येप्यजयंतितत्रैवदैत्यारुद्रंसबान्धवाः गणपत्यंप्रयुस्तस्वैंभवप्रजावि
र्येबलात् नाकिंचिदब्रुवन्देवाःसेन्द्रोपेन्द्रादयस्तदा भयाद्देवंनिरीक्ष्यैवदेवींचहिमवत्सुताम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दृष्ट्वाभीतंतदाऽनीकंदेवानांमुनिपुंगवाः किंचेत्याहुस्तदादेवाःप्रणेमुस्तेसमन्ततः तुष्टावतुष्टा
हृदयोब्रह्मादेवैस्समन्वितः विष्णुनाचभवंदेवंत्रिपुरारिंमहेश्वरम् देवाः प्रसीददेवदेवेशप्रसी
दपरमेश्वर प्रसीदजगतांनाथप्रसीदनंददायक ॐकारायनमस्तुभ्यंसगुणायनमोस्तुते अगुणाय
नमस्तुभ्यंमहेशायनमोस्तुते सदाशिवायशांतायमहेशायपिनाकिने सर्वज्ञायशरण्यायसद्यो
जातायतेनमः स्तुत्वैवदेवताःसर्वानमस्कारंपृथक्कृता चक्रुस्तेपरमप्रीताःप्रार्थयंतःसदाशिवम्
श्रीब्रह्मा भगवन्देवदेवेशत्रिपुरांतकशंकर त्वयिभक्तिःपरामेयप्रसीदपरमेश्वर प्रसीदभक्ता
देवेशमारथ्यंचास्तुसर्वदा जनार्दनोपिभगवान्नमस्कृत्यमहेश्वरं कृतांजलिपुटोभूत्वाप्राहदेवंच
शंकरं श्रीविष्णुः निर्गुणायनमस्तुभ्यंपुनश्चसगुणायच पुनःप्रकृतिरूपायपुनश्चपुरुषायच
पश्चाद्गुणस्वरूपायततोविश्वात्मनेनमः भक्तिप्रियायशांतायशिवायपरमात्मने सदाशिवा
यरुद्रायजगतांपतयेनमः त्वयिभक्तिर्दृढामेयवर्धमानाभवत्विति सर्वेदेवाःप्रणम्योचुस्तत
स्तंपरमेश्वरम् देवाः प्रसीदजगतांनाथप्रसीदपरमेश्वर प्रसीदसर्वकर्तात्वंननामशंकरंतदा
त्वयिभक्तिर्दृढास्माकंहिप्रेस्पादनपायिनी इतिस्तुतस्तदेवेशःशंकरोलोकशंकरः प्रसन्नोस्मि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वरं ब्रूत वचनं प्रोक्तवांस्तदा यदि प्रसन्नो भगवान्यदि देयो वरस्त्वया यदा दुःखं तु दैत्यानां जायते देवस
शि॰पु॰ त्तम तदा त्वं प्रटीभूत्वा दुःखं नाशय सर्वदा इत्युक्तो भगवान्रुद्रस्तथा चास्तु निरंतरं स्तवेनानेन·
७२ तुष्टोऽस्मि दास्यामि सर्वदा ध्रुवम् यदभीष्टतमं लोके तत्सर्वं च प्रदत्तवान् एतस्मिन्नंतरे ते वै मुंडिन·
श्च समागताः प्रणम्योचुश्च ते सर्वे वयं किं करवामहे तेषां तद्वचनं श्रुत्वा विष्णुर्ब्रह्मादयोऽब्रुवन् ताव
न्मरुस्थली सेव्या यावत्कलिः समाव्रजेत् नमस्कृत्य गतास्तत्र यथोद्दिष्टं स्वमाश्रमम् ते सर्वे च तदा
त्तन्नादेवा धाम स्वकं ययुः शृणोतीदं सदा यो वै सर्वान्कामानवाप्नुयात् इति श्रीशिवपुराणे त्रिपु
रवधः पंचविंशः २५ ॐ सूतः गत्वा ब्रह्मा स्वकं धाम मुनीनाहूय सर्वतः प्रदस्याद्य सुरेन्द्राणां भ
गवान्पद्मसंभवः श्रीब्रह्मा यदि नित्यं सुखेच्छा वो यदि सिद्धेश्च कामुकाः आगंतव्यं मुनिश्रेष्ठा
मायासाधुविचारितम् समाविश्य बहून्वर्षानाम्न्यमिततेजसि इत्येतद्वचनं श्रुत्वा गतास्ते ब्रह्म
णा सह मुनयः सर्वधर्मज्ञाः सर्वभूतहितावहाः यत्रास्ते भगवान्विष्णुर्लोकानां हितकारकः ७२
सर्वभूतानुग्रहीता सर्वरत्नाकरस्थसः तत्र गत्वा जगन्नाथं देवदेवं जनार्दनं सर्वेश्वरं परात्मानमं
तर्यामिणमीश्वरं प्रणम्य वतदेशानं सर्वलोकपितामहं तपनस्थुस्तदा देवाः स्तोत्रैर्नानाविधैरपि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रीब्रह्मोवाच: देवदेवजगन्नाथभक्तानामभयंकर लक्ष्मीकांतनमस्तुभ्यंसदाशुभविधायक मेघ।
श्यामचतुर्बाहोपीतांबरधराऽव्यय शंखचक्रगदापद्मैर्युक्तस्त्वंपुरुषोत्तम मुकुटादिभूषणैर्युक्तः पु
ण्डरीकाक्षसत्तम श्रीवत्सलक्षणःश्रीमान्कण्ठेकौस्तुभभूषणः कोटिकन्दर्पलावण्यकोटिसूर्य
समप्रभ शरण्यःसर्वभूतानांभुक्तिमुक्तिफलप्रदः मायाचदूरतोयस्यन्तस्यतेकिंकरीयथा सिद्ध।
योगीशैश्चयस्यैवदास्यत्वंसमुपागताः निजभक्तैःसदासेव्योनानालंकारभूषितः यस्यैवकृपयास
र्वेमुक्तिंप्राप्ताःसुदुर्लभाम् यस्यदुःखस्यनाशोवैकृतोपिनप्रजायते नस्यदुःखस्यहंतात्वंकृपांकु
रुसदाहरे पाहिनःकिंकरान्त्वन्तान्महेश्वरकृपानिधे नमोस्तुतेभ्यंपुरुषायभूयसेजनार्दनाया
च्युतशंकरायसे श्रीवत्सचिह्नायकिरीटिनेतथावक्षःस्थलाधिष्ठितकौस्तुभाय नमोनमःका
रणकारणायतेनमोनमोमंगलमंगलात्मने नमोनमोविश्वमुनीन्द्रनिर्जरसंसेव्यपादायमहेश्व
रायते जयजयदेवमहेश्वरजयजयपद्मगदाधरविष्णो जयजयसर्वमुनीश्वरवंद्यवरेण्यभ
गवन्भवतेस्तुनमः मेघश्यामंपीतकौशेयवस्त्रंलक्ष्मीकांतंसर्वतोदीप्तिमंतं पद्मेन्द्राकंशांखपद्म
दधानंशुद्धंश्यामंत्वांनमामोमहेश इत्युक्तातेतदादेवाउच्चैर्जयजयेतिच प्रसीददेवदेवेशप्रसी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दयुरूपोनम प्रसीदजगतांनाथप्रसीदकरुणाकर इतिस्तुतस्तदादेवैःप्रसन्नोजगदीश्वरः दर्शया
शि·पु मासस्वंरूपंदर्शयन्भक्तवत्सलः उच्चैस्तेवतदादेवाजयेतिवचशुभंवचः तान्दृष्ट्वाचतदाविष्णुरब्रवी
७३ त्परमंवचः कथंसमागतायूयंकिंकार्यंविद्यतेधुना इतिपृष्टास्तदातेनस्तुब्रुवन्वचनंशुभम् ॥
श्रीब्रह्मोवाचः कृपयातवदेवेशसर्वंदुःखंविलीयते तथापिपृच्छामस्त्वंवैसर्वदेवहितायच क
स्मान्नैगश्रमोत्तस्यत्रिवर्गश्चापिजायते नित्यंसेवातुकस्यैवकार्यादुःखोपहाध्रुवम् मयाचदेवतैः
सर्वैर्यत्सेव्यंचोपदिश्यते इत्येतद्वचनंश्रुत्वाभगवान्वाक्यमब्रवीत् श्रीभगवान् हेब्रह्मञ्छ्रूयतां
सम्यक्कृतंचभवतापुरा तथापिकथ्यतेतथ्यंदेवेभ्यश्चतथापुनः दृष्टंचदृश्यतेचैवकिंपुनःपृच्छ्य
तेधुना यदिसेव्यस्सदादेवःशंकरःसर्वदुःखहा ममापिकथितंतेनब्रह्मणोपिविशेषतः सदेवदे
वोभगवान्महेशःसर्वेष्टमूर्तिःसकलार्तिहारी अचिंत्यमाहात्म्यसमर्चितश्चमहानतेजाविश्वतःपा
लकश्च यंदिक्पालाःपुरुहूतमुख्याविश्वख्यातंसर्वतोदीप्तिमंतम् सदास्वरूपंसर्वभावप्रकाशंनोनो ७३
विदुःसमहेशोर्चनीयः ब्रह्मासर्वपतिर्महेश्वरइतिख्यातस्त्रिलोकीप्रभुः विष्णुश्चाऽपिसदाप्रसिद्ध
महिमात्रैलोक्यसृष्ट्याप्यहं यस्मात्तंविदितंनसर्वमहसोदेवस्यगौरीपतेस्तंहित्वाह्यपरोस्तिकःस्मि।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जगतांपूज्यःसदादेवताः प्रसन्नेनैवदृष्टंवःसर्वदृष्टांतमद्भुतं संत्यज्यदेवदेवेशंलिंगमूर्तिम
हेश्वरम् नारपुत्रस्तथानैवनष्टास्तेपिसबांधवाः मयाचमोहितस्तेवैमाययाहृतःकृताः सर्वे
विनष्टाःप्रभ्रष्टाःशिवेनरहितायदा तस्मात्सदापूजनीयोलिंगमूर्तिधरोहरः सर्वंयदिसुरेशा
स्थानैरन्तर्येभवेदिह पूजनीयःशिवोनित्यंश्रद्धयादेवपुंगवैः सर्वलिंगमयोदेवःसर्वलिंगप्रति
ष्ठितं तस्मात्संपूजयेल्लिंगंयदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः सर्वेलिंगार्चनादेवदेवादैत्याश्चदानवाः वयं
चैवतथावत्सात्किमर्थंविस्मृतंत्वया अर्चयित्वालिंगमूर्तिंसंसिद्धानात्रसंशयः तस्माल्लिंगेर्चयेन्नि
त्यंयेनकेनापिवासुराः तस्मिन्महाभैरवघूर्णितेपिशिपरात्मन्यथसर्वशक्तौ महेश्वरेभक्तिसमर्पि
तंचपुष्पंफलंस्याद्दलंवापिदत्तम् सुवर्णपुष्पंकमलंस्युभंवत्तृणंतथाचेदनंतंडुलंच संस्थापयेत्
सिद्धिमहोग्रगम्यांसमंतथामोदलक्ष्मीतनोति संप्राप्यजन्मस्युभकर्मभिरत्रलोकेसंसिद्धिकारि
णांसमस्तस्तवोवहेव यःपूजनंचनकरोतिशिवस्यसम्यक्कुत्रापिभावकृतस्तमैर्विदधातिपूजाम्
संश्रुद्धचित्तवपुषोहतकल्मषस्यकिंतस्यतीर्थसलिलैःपरिषिञ्चनेन कृतंदत्तंसर्वंत्रिभुवनम
पीदंचनियमाः कृतास्सर्वेतीर्थास्सवनमपितेनैस्तैर्विरचितम् सदायेसर्वेशंत्रिभुवनपतिंसर्वजगतां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि·पु
७४

गुरुंशंभुंस्रजोविदधतिविशुद्धेनमनसा तर्पितापितरोदेवादैत्याःसर्वेचदानवाः सर्वत्रिभुवनेतैश्चपूजि·
तोयःशिवःप्रभुः येशिवेतिचभाषन्तेवीतनिद्रागतक्लमाः तैस्त्रिलोकीजिताःसर्वेशिवमालोक्यभा।
ग्निनः अहोमायाश्चर्यमिदंशिवेतिस्मृत्यक्षरद्वयं नियायासंमहामूढाःपतंतिनरकेशुचौ भक्तिभावविशु
द्धात्मायःशिवेत्यक्षरद्वयम् उच्चारयतितस्यैवनस्यासिद्धिर्गरीयसी शिवपूजारतानित्यंशुचिभावसम।
न्विताः पूजयन्तिशिवंयेचनतेशोच्याःकृताकृते यःशंकरेतिसततंजपतेमनुष्यः शिवेतिशीतकिर
णाभरणेतिचैव संप्राप्तसर्वपुरुषार्थगतेश्चतस्यब्रह्मादयोपिकृपयासमवेक्षणीयाः शिवशिव
शिवेतिसततंजपतःपुंसोमनोरथातीतम् फलमभ्येतिपुरस्तात्सर्ववरस्यधीरस्य साक्षान्निस्तन्म·
हाक्लिष्टंसान्यतासाचमूकता साऽश्रोत्रताक्षाणितंवपंगुतासैवमेवच यन्मुहूर्तंक्षणंवापिशिवं
नैवविचिंतयेत् भवभक्तिपरायेचभवप्रणतचेतसं भवसंस्मरणायेचनतेदुःखस्यभाजनम् शंभु
पूजारतायेचशंभोर्भजनतत्पराः नक्लिनाःतच्छरीराश्चतेपूज्यादैवतैरपि शिवेतिस्फुटंनामजिह्वा ७४
ग्रेयस्यवर्तते तस्यभाग्यनिधेःपुंसोनकदाचिद्दुर्गतिः कामार्थौधर्ममोक्षौचतस्माद्दूरेव्यवस्थि
तौ यथेष्टाचगतिस्तस्यस्वर्गेसचमहीयते शिवेतिनाम्नोनपरंकिंचिदस्तिसखावहं भेषजंभव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रोगस्यमूलंमोहनतेरोपिच धर्मार्थकाममूलंचसत्यंसत्यंवदाम्यहं शिवपूजारतानांतुभक्तानांशु
द्धचेतसाम् भवनानिविचित्राणिविविधाभरणास्त्रियः धनंचतुष्टिपर्यंतंपुत्रपौत्रादिसंततिः
आरोग्यंचशरीरेवैवस्त्राणिविविधानिच वाहनानिचदिव्यानिप्रतिष्ठाचाप्यलौकिकी लक्ष्मीर्विजि
गजानीकरथगन्त्रीसमन्विता महाद्रविणकूटानिसंभवंतिगृहेषुच येनयद्देवस्थापितेषांपु
रतएवच आकिंचनइवाभातिकृतेचशिवपूजने शिवपूजारतानांतुनकिंचिदवशिष्यते कर्तव्य
मंत्रभुवनेपूर्णानांसर्वतस्त्विषाम् येवाञ्छन्तिमहाभागपंवस्त्वंवात्रिदशार्णिये आयुर्वीर्यंयथामानं
मित्राणिचशुभानिच अंतेमुक्तिफलंचैववनेर्चयन्तुसदाशिवं लिंगंपूजयतेयोवैनित्यंभक्तिपराय
णः तस्यैवसकलासिद्धिःसर्वपापैःप्रमुच्यते इत्युक्त्वाचतदादेवाःप्रणिपत्यहरंस्वयम् लिंगानि
चार्चयामासुस्सर्वकामाप्तयेनृणां हरिरपितथाब्रह्माविश्वकर्माणमब्रवीत् लिंगानिचत्वयादे
वकल्पयित्वाशुभानिच देयानिसर्वदेवेभ्योवचनान्ममसुव्रत लिंगानिकल्पयित्वैवंचाधिकारा
नुरूपतः विश्वकर्माददौतेभ्योनियोगाद्ब्रह्मणःप्रभोः ऋषयः सूतसूतमहाभागव्याससशिष्यम।
हामते अधिकारानुरूपंवैयडक्तंसूतनंदन ततःशुश्रूषतांसाधुकथितंमिहार्हसि सूतः साधु

वि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु॰ ७५

साधुमहाभागाऋषयोनिर्मलाशयाः तदेवकथयाम्यद्यश्रूयतामृषिसत्तमाः पद्मरागमयंशक्रोहे
मंविश्रवसःसुतः पीतमणिमयंधर्मःवरुणःश्यामलंशिवं इंद्रनीलमयंविष्णुर्ब्रह्माहेममयंत
था विश्वेदेवास्तथारौप्यंवसवश्चतथैवच आरकूटमयंवायुरश्विनौपार्थिवंतथा लक्ष्मीश्चस्फाटि
कंदेवीआदित्यास्ताम्रनिर्मितं मौक्तिकंसोमराजावैवज्रलिंगंविभावसुः मृन्मयंचापिविप्रेन्द्रावि
प्रपत्न्यस्तथैवच चन्दनेनकृतंयक्षमयःपूजयतेशिवं अनन्ताद्यास्तथानागाःप्रवालकमयंशुभम्
दैत्याश्चगोमयंलिंगंराक्षसाश्चमहाबलाः लोहमयंतथालिंगंपिशाचाश्चत्रपुमयम् शिवादेवीस
दापूज्यंनवनीतविनिर्मितं दारुजंनिरृतिर्भक्त्यायोगीभस्ममयंतथा छायापिष्टमयंचैवब्रह्मा। शाली
णीरत्नसंभवं दधिमयंतथायक्षाःपूजयंतिनिरंतरं एवंविधानिलिंगानिदत्तानिविश्वकर्मणा ते
जयंतिसर्वलिंगैर्देवामुनिगणास्तथा ब्रह्माचैवतथाविष्णुरन्येदेवाश्चयेपुनः पूजयंतितदादेवंनि
त्यसिद्धिसमीहया तथादत्वाचलिंगानिदेवेभ्योहितकाम्यया पूजाविधिंसमाचख्यौब्रह्मणेनन्तश॰ ७५
क्तये तच्छ्रुत्वावचनंतस्यब्रह्मादेवगणैःसह आजगामस्वकंधामहर्षनिर्भरमानसः विश्वस्यान्त
र्हितस्तत्रसुपदिश्यतथाविधिं तत्रागत्यमुनीन्सर्वान्देवांश्चैवतथापुनः शिवपूजाविधिंसत्कथया

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मासनिश्चलः यंविधिंवनथाकृत्वालोकानांफलमुत्तमम् भवतीतिसुनिश्चितंतस्मात्पूज्योहरः
सदा इतिश्रीशिवपुराणेपूजाविधानंषड्विंशोध्यायः २६ ॐमुनयः सूतसूतमहाभागकिंजातं
तदनंतरम् ब्रह्मणाचकथंप्रोक्तःशिवपूजाविधिःपरः यथाचकथितस्तेनतथात्वंकथयाधुना
इत्येतद्वचनंश्रुत्वासूतोवाक्यमथाब्रवीत् सूतः यथाचपृष्टवान्तेमत्तोभवद्भिर्लोककाम्यया त
थाव्यासेनसंपृष्टःसनत्सर्वःकुमारकः विधातृपुत्रोविज्ञानीजीवन्मुक्तःसएवच तेनैवकथित
स्तस्मैतेनमत्तंतथापुनः तमहंकथयाम्यद्यभवद्भ्यश्चमुनीश्वराः परस्पराप्राप्तमिमंशिवपूजावि
धिंपरम् यस्यश्रवणमात्रेणपरंदुःखंविलीयते जायतेपरमानंदःसच्चिदानन्दलक्षणः यंश्रुत्वा
कृतकृत्याःस्युर्मनुजानात्रसंशयः सर्वसिद्धिमवाप्नोतिब्रह्मणोवचनंयथा श्रीब्रह्मा श्रूयतांमु
नयःसर्वेशिवपूजाविधिःक्रमात् मानुष्यंजन्मसंप्राप्यदुर्लभंसर्वजन्तुषु यत्रचतुर्दशविधंजीवजा
तमिदंस्थितं तत्रापिसत्कुलेदेवाद्युष्प्राप्यंचमुनीश्वराः अव्यंगंचैवसंप्राप्यकर्मस्वोक्तंसमाचरेत्
मुनयः कथंचतुर्दशविधंजीवभूतंस्थितंविह किंतच्चतुर्दशविधंजीवजातंमहेश्वर अत्रार्थेसंशयं
जातंतन्नश्छेत्तुमिहार्हसि श्रीब्रह्मा श्रूयतामृषयःश्रेष्ठारहस्यमिदमद्भुतम् यच्छ्रुत्वामानवोत्म

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्थैस्वर्गतिंप्राप्स्यतिध्रुवं अष्टधैवदेवसृष्टिःपंचधापशुलक्षणम् मनुष्यसृष्टिरेकैवचतुर्दशवि
शि·पु धंभवेत् तत्रतावद्देवसृष्टिरष्टधावर्ण्यतेमया ब्राह्मप्राजापत्यैन्द्राश्चपितृगंधर्वनागकाः रक्षः
७८ पिशाचास्तेसत्वबहुलाउत्तरोत्तरं पशवोपिमृगाश्चापिपक्षिणश्चसरीसृपाः स्थावराश्चेतिपश्वनां
पंचधासृष्टिलक्षणं तेतमोबहुलास्सर्वेप्रकृष्टाश्चोत्तरोत्तरं तत्तज्जातिप्रभेदेपिमानुष्यस्त्वेकलक्ष
णः रजोबहुलएवास्तिमनुष्यस्त्वेकएवहि तत्रैवंभरतेखंडेसर्वेचसमवस्थितं कर्मानंत्योनमु।
नयस्त्विधातत्कर्मसंमतं शास्त्रीयंविपरीतंचद्विधाप्रोक्तंमुनीश्वराः तत्रापिप्रथमंद्वेधासकामा
कामभेदतः सकामेकर्मणितनोदेवादौद्विस्थितिर्मता तद्भोगांतेमनुष्येषुवतारःस्यादितिस्थि·
ते निष्कामेकर्मणितथादेवोभोगान्तएवहि उत्तरोत्तरभोगाप्तिःक्रममोक्षस्तथैवच विरुद्धेविपरी
तेचसकलेकर्मणिध्रुवं आनंत्यात्कर्मणस्तत्रतिर्यग्योनिषुजायते इत्थंमुनीश्वराश्चेयंत्रिलोकीसम
वस्थिता कर्मभूमौमनुष्येषुकर्मानंत्यादितिस्थितम् तस्मात्सुदुर्लभतरंमानुष्यंजन्मकीर्तितम् तत्रा ७९
पिसत्कुलेजन्मसुदुर्लभतरंमतम् कर्मणःसौष्ठवाच्चापिसंपूर्णांगंतथैवच संप्राप्यमानुष्यंजन्मकर्म
स्वोक्तंसमाचरेत् यद्यज्ञातिसमुद्दिष्टंतत्तत्कर्मनलंघयेत् ततश्चान्यत्समुत्पन्नंफलंभवतिनिश्चितम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तत्रापिकर्मद्विविधंसकामाःकामभेदतः निष्कामंवापिद्विविधंस्वतोज्ञानस्यसाधनम् निष्कामंदपि॰
जायेतस्वतोमुक्तिरितिध्रुवं वर्णाश्रमविभागेनक्रियमाणादितिस्थितं द्वितीयंतुपुनःप्रोक्तंतवशोध
कमित्युत यावज्ज्ञानस्यसंपत्तिस्तावत्कर्मसमाचरेत् कर्मयज्ञसहस्रेभ्योस्तपोयज्ञोविशिष्यते त
पोयज्ञसहस्रेभ्यःप्राणयज्ञोविशिष्यते प्राणयज्ञसहस्रेभ्योध्यानयज्ञोविशिष्यते ध्यानयज्ञात्प
रंनास्तिध्यानंयज्ञस्यसाधनं यदासमरमेतिष्ठन्योगंध्यानेनपश्यति ध्यानयज्ञरतस्यास्यतदासन्नि॰
हितःशिवः नास्तिविज्ञानिनांचेतिप्रायश्चित्तादिशोधनं विशुद्धाविद्ययासर्वेब्रह्मविद्याविदोजनाः
नास्तिक्रियावलोकेषुसुखंदुःखंविचारः धर्माधर्मौजपोहोमोध्यानाभ्यासविधिस्ततः यदाऽनं
दकरंलिंगंविशुद्धंशिवमक्षरं निष्कलंसर्वगंज्ञेयंयोगिनांहृदिसंस्थितं लिंगंतद्द्विविधंप्रोक्तंबा
ह्यमाभ्यंतरंद्विजाः बाह्यंस्थूलंमुनिश्रेष्ठाःसूक्ष्ममाभ्यंतरंशिवं कर्मयज्ञरतायेचस्थूललिंगार्चनेर।
ताः असतांभावनार्थायसूक्ष्मेणस्थूलविग्रहाः आध्यात्मिकंतयल्लिंगंप्रत्यक्षंयस्यनोभवेत् त
स्यलिंगेनयथास्थूलेकल्पयेद्वानवान्यथा ज्ञानिनांसूक्ष्मममलंभवेत्प्रत्यक्षमव्ययम् यथास्थूलेम॰
युक्तानांमृत्काष्ठादौप्रकल्पितं अहोविचारतोनास्तीत्यन्येनतत्वार्थवेदिनः निष्कलंसकलंचितेसर्वं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शिवमयंजगत् एवंज्ञानविमुक्तानांनास्तिदोषविकल्पना विधिर्नैवतथानास्तिविहिताःविहितेन।
शि॰पु था यथाजलेंचसकलेंजलेननचलिप्यते तथाज्ञानीगृहेतिष्ठन्कर्मणानसंबध्यते इतिज्ञानंसमुत्प
७७ न्नंयावन्नैवनरस्यच तावद्धकर्मणादेवंशिवमाराधयेन्नरः प्रत्यार्थंहिजगतामेकस्यापिदिवाकरः
एकोपिबहुधादृष्टोजलाधारेषुसंस्थितः दृश्यतेश्रूयतेयद्यत्तत्तद्धिहिशिवात्मकं भेदोजनानांलो
केस्मिन्प्रतिभासोःविचारतः एवमाहुस्तथाचान्येसर्वेवेदार्थतत्वगाः हृदिसंसारिणांसाक्षात्सक
लापरमेश्वरः इतिविज्ञानयुक्तस्यकिंतस्यप्रतिमादिभिः इतिविज्ञानहीनस्यप्रतिमाकल्पनाशुभा
पदस्थैःसमारूढंपुंसोध्यालम्बनंस्मृतं आलम्बनंविनातस्यपदस्थैःसुदुष्करं निर्गुणप्राप्तये
न्दुणांप्रतिमालम्बनंस्मृतं सगुणान्निर्गुणप्राप्तिर्भवतीतिसुनिश्चितम् एवंचसर्वदेवानांप्रतिमा
प्रतियावद्धा देवस्थायंमदीयोवैतस्यार्थेपूजनंत्विदम् गंधचंदनपुष्पादिकिमर्थंप्रतिमांविना ता
वच्चप्रतिमांपूज्यायावद्धिज्ञानसंभवः ज्ञानाभावेनपूज्येतएतावत्तस्यनिश्चितम् एतस्मात्कारणा।
द्विप्राःश्रूयतांकथयामिवः स्वजातिसृक्तंतुयत्कर्मकर्तव्यंतत्प्रयत्नतः यत्रयत्रयथाभक्तिःकर्तव्यंपू
जनादिकं विनापूजनदानादिपातकंनविहृतः यावत्पातकंदेहेतावत्सिद्धिर्नजायते गतेत्वपा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तकेनस्यसर्वंचसफलंभवेत् यथाचमलिनेवस्त्रेरंगःशुभतरोनहि क्षारादिनाकृतेशुद्धेसर्वोरंगो।
विषज्जते तथाचनिर्मलेदेहेदेवानांपूजयातया ज्ञानरंगःप्रजायेतविज्ञानोत्पन्नएवच विज्ञानस्य·
चयन्मूलंज्ञानंसम्यगुदाहृतं ज्ञानस्यैवतुयन्मूलंभक्तिरव्यभिचारिणी भक्तेर्मूलंतुयत्कर्मदेवादि
पूजनंशुभं तन्मूलंसद्गुरुःप्रोक्तस्तन्मूलंसंगतिस्सतां संगत्यासद्गुरुंलभ्येद्गुरोर्मंत्रादिपूजनं
पूजनाज्जायतेभक्तिर्भक्त्याज्ञानंप्रजायते ज्ञानान्माजायतेबुद्धिर्बुद्धेर्विज्ञानसंभवः विज्ञानेचयदा
ज्ञातंतदाभेदोनिवर्तते अयंचाहंपुनःपुत्रःपिताशत्रुर्धनंस्त्रियः मानेचैवाऽपमानेचलाभेचैवाप्य·
लाभके तथाजयाजयैस्तस्यसमोस्यानांनिरंतरं द्वंद्वदुःखविहीनोसौशिवरूपोभवेत्यसौ द्वंद्वाऽ
प्राप्नोनजायेतोस्यवदुःखैर्विजानतः विहिताऽविहितेतस्यनस्यातांमुनिसत्तमाः तादृशेनैवतीर्थी
तिनदेवामह्किलादयः तेपुनन्त्युभकालेनविज्ञानीदर्शनादपि यावद्गृहाश्रमेतिष्ठेत्तावदाकार
पूजनं शिवस्यप्रतिमावापिशिवायाप्रतिमाऽथवा विष्णोश्चैवप्रयत्नेनसूर्यस्यैवाथवापुनः गणे
शस्यपुनस्तत्रपंचायतनमुत्तमम् अथवापिशिवःपूज्योमूलमेकंविशिष्यते मूलेसिक्तेयथाशा
खास्तृप्तास्सन्तिमुनीश्वराः शाखायांचैवतृप्तायांमूलंतृप्तंनकर्हिचित् शिवेचपूजितेदेवाःपूजिताः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्वपर्वसु तस्मात्त्वं पूजयेद्देवं त्र्यम्बकं लोकशंकरम् सर्वकामफलावाप्त्यै सर्वभूतहिते रतम् इति श्री
शि॰ पु शिवपुराणे पूजाविधौ सप्तविंशोऽध्यायः २७ ॐ सूतः अतः परं प्रवक्ष्यामि पूजाविधिमनुत्तमम् शृ
७८ यतां मुनयः श्रेष्ठाः कथां पापप्रणाशिनीम् ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय स्मृत्वा देवं गदाधरं उत्तिष्ठोत्तिष्ठ दे
वेश उत्तिष्ठ हृदयेशय उत्तिष्ठ कमलास्वामिन् त्रैलोक्ये मंगलं कुरु इत्येवं वचनं श्रुत्वा स्मृत्वा च गु
रुपादुके देहशुद्धिं तथा कृत्वा प्रक्षाल्य चरणौ मृदा हस्तौ च विधिना प्राज्ञ दन्तधावनमाचरेत् अ
नुदिते दिवानाथे कृत्वा तद्दन्तधावनं मुखं षोडशवारं तु प्रक्षाल्याञ्जलिभिस्तथा यथावकाशं सु॰
स्नायान्नद्यादिष्वथवा गृहे देशकालाविरुद्धं च स्नानं कार्यं नरेण च रवेर्दिने तथा श्राद्धे संक्रान्तौ ग्रह
णे तथा महादाने तथा तीर्थे उपवासादिने तथा अशौचेप्यथवा प्राप्ते न स्नायादुष्णवारिणा तैला।
भ्यंगं तु कुर्वन्ति वारान्दृष्ट्वा क्रमेण तु रवौ तापं तथा कुर्यात् सोमे कान्तिं लभेन्नरः भौमे मृत्युं च लभते बु॰
धे लक्ष्मीं लभेन्नरः गुरौ दारिद्र्यतां चैव शुक्रे चाप्यसुखं लभेत् सर्वक्लेशं शनैश्चरे प्रोक्तं वारादिफलमुत्तमम् ७८
अशक्तो च तथा कार्यं श्रूयतां मुनिसत्तमाः अर्के पुष्पं तु नित्यं गुरौ दूर्वां तथैव च भूमिपुत्रे गोवज
श्च शुक्रे च गोमयं तथा नियमभ्यंगके चैव वासितं नैव दूषणं केनापि न प्रकर्तव्यं श्राद्धे च ग्रहणे तथा ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उपवासेनयथाप्राप्तेप्रतिपद्दिवसेनथा अथवासार्षपंतैलंनदुष्येद्गुणंविना देशकालंविचार्यैवंस्ना
नंकुर्याद्यथाविधि उत्तराभिमुखश्चैवप्राङ्मुखोप्यथवापुनः उच्छिष्टेनैववस्त्रेण नस्नायान्मुनि
सत्तमाः परधार्यंनतथोच्छिष्टं रात्रौचविहितंचयत् तेनस्नानेनतत्कार्यंक्षालितंचयदाभवेत् प्र
क्षाल्यचरणौप्राग्वैततोहस्तौचक्षालयेत् मृदाविशुद्ध्यावात्रपश्चादाचमनंचरेत् पश्चादावाहनं
कार्यंतीर्थानांस्मरणंतथा गंगेचयमुनेचैवगोदावरिसरस्वति नर्मदेसिंधुकावेरिजलेस्मिन्सन्नि
धिंकुरु अथप्रयोगस्नानार्थंवत्सरंतुतिथिक्षणं वारपूर्वंसदाचैवस्नानकालेतुयोजमैः प्रक्षिपेच्चज
लंपूर्वंमस्तकेमुनिसत्तमाः तीर्थनामावलिंचैवपठेच्चविधिपूर्वकम् गंगाप्रयागगयनैमिषपु
ष्कराणितीर्थानियानिभुविसंतिहरिप्रसादात् आयान्तुतानिकरपद्मपुटेमदीयेप्रक्षालयन्तु
वदनस्यनिशाकलंकं तीर्थानियानिसकलानिविशोधकानियेमंगमाश्चविदितानिमनुष्यलो
के तान्यत्रमज्जनविधौसमयान्तुतूर्णंशंभोमहेशचरणाब्जपवित्रितानि पश्चादंगेषुपितेर्पयेज्ज
लेमार्जनजेपुनः कृत्वामृदाशुचिंतत्रक्षालयेन्मतिमान्नरः पश्चादाचमनेकृत्वागंगांविसृंस्मरे
त्पुनः हरमुकुटादवतीर्णांहिमालयंयासिभीष्ममातस्त्वं सिंहासनगासात्वंपावयमांजह्नुकन्ये

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तत् यस्याःस्मरणात्सर्वमनेकजन्मार्जितंपापम् शीघ्रंभस्मस्वरूपंभवतिचसात्वंहिमांपाहि यस्यैगंगे
श्री०पु मनसोनरस्सर्वैपितामहादृष्टाः प्राप्यस्वब्रह्मलोकंप्राप्ताःस्नानस्यमुक्तिमायाति यस्यांस्नातःपुरुषो
७५ बहुविधिजन्मार्जितात्पापात् संशोध्यकृतोत्साहोमुक्तिंतूर्णंसमायाति यस्यांदत्तंतृणमपिसमेरु
दानायतेसदाक्षय्यम् सात्वंजाह्नविमातर्विशोधयमांमलंहत्वा यस्यांभारतभूमौजन्माप्यनर।
स्तवयःस्नाति त्वयितस्यफलंसर्वंभवतिहिमातर्विशोधयत्वंमाम् इत्थंचस्मरणंकृत्वाभागीरथ्या
महामनाः ततोपिविष्णुंदेवेशंसंस्मरेत्कृतक्षणः स्वच्छेतरूपंकमलेक्षणंदर्वींचतुर्भुजंशंखग
दाब्जचक्रकम् गौर्याचलक्ष्म्याकृतपादसंवाहंकिरीटिनंकुंडलिनंशुभाननम् धौतवस्त्रंततोथार्य
पुनराचमनंचरेत् शुचौदेशेततोगत्वागोमयाद्युपमार्जिते आसनंचशुभंतत्ररचनीयंद्विजोत्तमाः
शुद्धकाष्ठसमुत्पन्नंवर्णान्तरितमेवच चित्रासनंततःकुर्यात्सर्वकामफलप्रदम् यथायोग्यंपुन
र्ग्रहंमृगचर्मादिकंचयत् मृगचर्मगृहस्थेतुयतिभिर्व्याघ्रचर्मकम् तत्रोपविश्यमतिमान्हस्ती ७५
षंद्वादशांगुलम् दशांगुलंवाबध्नीयादन्तर्हस्तीषंनचाचरेत् ततोपिप्रजनंकृत्वाविष्णोरमिततेजसः
ऊर्ध्वरेखंकौंकुमंचतिलकंरचयेन्नरः तिलकंपंचधाप्रोक्तंतेषुकंपरिकल्पयेत् पंचभूतात्मनेचै

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वशिवरूपायमंत्रिणे स्वात्मनेतिलकंकुर्यात्पूजायोग्योभवेत्ततः त्रिपुंड्रंचोर्ध्वपुंड्रंचवर्तुलार्धचंद्रम
थापिवा सदृशंवंशपत्रेणपंचमंचनिबोधमे पुण्यंहिपारिजातंहितेनैवसदृशंपुनः त्रिपुंड्रंचो
र्ध्वपुंड्रंचशिवभक्तेविशिष्यते वर्तुलत्वविशेणत्रचत्वारितिलकानिवै अर्धचंद्रंतथाशूद्रेमंडले
चापिसम्मतम् तथासिंहरकेतत्रचोर्ध्वपुंड्रमथापिवा विप्रभक्तेविशेषेणतिलकंसुप्रतिष्ठि
तम् ऊर्ध्वपुंड्रंतथाचात्रवंशपत्राकृतिंतथा तस्माद्वैतिलकंशुद्धंकृत्वासिद्धिमवाप्नुयात् जप
स्तपस्तथादानंतिलकात्सफलंभवेत् अभावेतिलकस्याथजलस्यापिप्रकीर्तितं वर्णोक्तंति·
लकंकृत्वाविधिंसंपादयेन्नरः संपाद्यचस्वकंकर्मपुनराराधयेच्छिवं पुनराचमनंकृत्वात्रिवारं
मंत्रपूर्वकं एकंवाथप्रकुर्वीतगंगाविस्तर्वदन्निति विधानत्वमाख्यातंत्वंशिवतत्वेनथैवच चतु।
र्थ्यंतेपदंग्राह्यमाचमेविधिवन्नरैः अनेनैवविधानेनपूजितोहिभवेन्नरः यतोत्रसर्वमायातंशो
धकंशोध्यमेवच अनेनहिविधानेनशुद्धोचपरमेश्वरः एकएवविशुद्धात्माजायतेपरमेश्वरः
स्वात्मंहिशोधनमिदंसर्वथाचसमाचरेत् शिवपूजार्चनरतोयोग्यस्तेनैवकर्मणा अर्घोदकंत
थातत्रपूजार्थंचसमाचरेत् अन्यद्वस्तुचयत्किंचिद्यथाशक्तिसमीपगम् कृत्वास्थेयंचतत्रैव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धैर्यमास्थायवैनरः अर्घपात्रंतथावैकंजलगंधादिभिर्युतम् दक्षिणांगेतथास्थाप्यपूजायाःकल्पना
शि॰पु यवै गुरोश्चस्मरणंकृत्वातस्मैनत्वाविशेषतः नमामिसद्गुरुंशांतंप्रत्यक्षंशिवरूपिणम् शिरसायो
८ गपीठस्थंधर्मकामार्थसिद्धये अखंडमंडलाकारंव्याप्तंयेनचराचरं तत्पदंदर्शितंयेनतस्मैश्रीगुर
वेनमः अज्ञानतिमिरांधस्यज्ञानांजनशलाकया चक्षुरुन्मीलितंयेनतस्मैश्रीगुरवेनमः श्रीगु
रुंपरमानंदंवंदाम्यानंदविग्रहम् यस्यसान्निध्यमात्रेणपरानंदायतेजगत् ध्यानंपूजांतथाकृत्वा
मानसैःकुसुमैर्भृशम् तंसंप्रार्थ्यतथाध्यात्वातदनुज्ञामवाप्यच करिष्येहमिदंव्रतंओंकुरुष्वेति
वाज्ञया अथापिपुनरुच्चार्यकामनांचविसृज्यच पूजयेत्परयाभक्त्याशिवंसपरिवारकम् मुद्रामे
कांप्रदर्श्यैवममृताख्यांपुनःशुभाम् ततोपिसर्वदेवेशंपूजयेद्विघ्नहारकम् सिंदूरैःकुंकुमैश्चैव
सिद्धिबुद्धिसमन्वितं लक्षंवाप्ययुतंतत्रपूजयित्वानमेत्पुनः त्वामाप्यनंदिनंदेवंभृत्यासहसमन्वि
तं पूजयेत्परयाभक्त्यानमस्कृत्वातथापुनः द्वारपालंसदाद्वारितिष्ठंतंचमनोहरम् पूजयित्वा ८
ततःपश्चात्पूजयेद्गिरिजांसतीम् चंदनैःकुंकुमैश्चैवधूपैर्दीपैरनेकशः नैवेद्यैर्विविधैश्चैवपूज॰
यित्वाततःशिवं नमस्कृत्वापुनस्तत्रगच्छेद्धि शिवसन्निधिम् यदिगेहेस्थितंवीवाहेमीवाराजंतीत

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

था यावज्जन्यो तथान्यां वा पार्वतीं थान्तु संभवाम् तस्यां तु पूजितायां तु सर्वे स्युः पूजितास्तदा स्था
पिते चयदा लिंगे विधाने विधिपूर्वकं कर्तव्यं सर्वथा तत्र गृहे नेमो न विद्यते प्राणानां संप्रतिष्ठां च
भूतशुद्धिं विधाय च दिक्पालान्पूजयेत्तत्र स्थापिते च शिवालये गृहे शिवः सदा पूज्यो मूलमंत्रा
भियोगतः तत्र तु द्वारपालानां नियमो नास्ति सर्वथा गृहे लिंगे तु यत्पूज्यं तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठि
तं पूजाकाले च संगे वै परिवारेण संयुतं आवाह्य पूजयेद्देवं नियमोत्र न विद्यते शिवस्य सन्निधिं।
कृत्वा त्वासनं परिकल्पयेत् उदङ्मुखस्तदा स्थित्वाचमनं पुनरेव च प्रक्षाल्य हस्तौ पश्चाद्वै प्राणा
यामं प्रकल्प्य च मूलमंत्रेण तत्रैव दशावर्तेन येन्नरः पंचमुद्राः प्रकर्तव्याः पूजादौ शुभमीप्सि
तां एता मुद्राः प्रदर्श्यैव पूजाविधिमथाचरेत् दीपं कृत्वा तदा तत्र नमस्कारं गुरोरथ बद्धपद्मा·
सनं तत्र भद्रासनमथापि वा उत्तानासनकं कृत्वा पर्यंकासनकेन वा यथासुखं तथा स्थित्वा प्र
योगं पुनरेव च कृत्वा पूजां पुराजातां वटुकेनैव तारयेत् यद्वा स्वयमेवेह गृहे नेमो न विद्यते प
श्चाद्वै वार्घ्यपात्रेण क्षालयेल्लिंगमुत्तमम् अनन्यमानसो भूत्वा कृत्वा पूजां यथाविधि पश्चाद्वा·
ह्वयेद्देवं मंत्रेणानेन वै नरः कैलासशिखरस्थं च पार्वतीपतिमुत्तमम् यथोक्तरूपिणं देवं निर्गु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

णंगुणत्रयिणं पंचवक्त्रं दशभुजं त्रिनेत्रं वृषभध्वजं कपालडमरुशूलं कंठेगरलशोभितम् कर्पूर-
शि॰पु गौरकं दिव्यं चंद्रमौलिं कपर्दिनम् व्याघ्रचर्मोत्तरीयं च गजचर्माम्बरं शुभं वासुक्यादिपरीतांगं पि-
८१ नाकादिविभूषितम् सिद्धयोगिचयस्याग्रे नृत्यंतेहनिरन्तरं जयजयेतिशब्दैश्च सेवितं निजभक्त-
कैः तेजसादुःसहेनैव दुर्लक्ष्यं देवसेवितं शरण्यं सर्वसत्वानां प्रसन्नमुखपंकजं वेदशास्त्रैर्यथागी-
तं शिवमावाहयाम्यहम् इति श्रीशिवपुराणे पूजाविधावष्टाविंशोध्यायः २८ ॐ सूतः अर्चेपा-
त्रे जले नैव सेचयेल्लिंगमुत्तमम् अथवा तस्य पार्श्वे हि जलमेव क्षिपेदिति एवं ध्यानेप्यशक्तो हि
सूक्ष्ममंत्रमुदीरयन् यथोक्तरूपिणं शंभुं शिवमावाहयाम्यहम् इत्युक्त्वोपचारादीन्कल्पये-
च्छिवसन्निधौ पूर्वोक्तेनैव ध्यानेन तस्यासनं परिकल्पयेत् चतुर्थ्यंतपदेनैव सर्वं कुर्याद्यथाक्रमम्
पश्चात्पाद्यं प्रदद्याद्धि शिवाय परमात्मने ततश्चार्घ्यप्रदातव्यं शिवतोषकरं महत् ततश्चाचमनं द-
द्यात् शंभवे गुणत्रयिणे पश्चाच्च पंचभिर्द्रव्यैः स्नापयेच्छंकरं मुदा वेदमंत्रैर्यथायोग्यं नामभिर्वा स- ८१
मंत्रकैः चतुर्थ्यंतपदेनैव द्रव्याण्येवार्पयेन्मुदा गंधं दद्यात्तथा चान्यद्धृतं मधु च शर्कराः तस्य तस्य
च मंत्रेणैवार्पयेच्छंकराय वै यथाभिलाषफलदं द्रव्यमर्पयेच्छंकरोपरि अथवा मंत्रमुच्चार्य देयं जल-

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

म नुत्तमम् पश्चाच्चवारुणंस्नानंकरणीयंशिवायवै पश्चाच्चचंदनंदत्वास्वल्पंहस्ताविदूरतः शुभे
नैवजलेनैवजलधारांप्रसेचयेत् वेदमंत्रैःषडंगैर्वानाममिःरुद्रसंख्यया यथावकाशतोदत्वाव
स्त्रेणमार्जयेत्ततः तस्मैचमार्जनंदत्वाशिवायपरमात्मने पश्चादाचमनंचैवततोवस्त्रंपरात्मने
अथवाकामतोह्यपंयोगपंथान्यंसमर्पयेत् तिलाश्चैवयवावापिगोधूमामाषकास्तथा अर्पणी।
यांशिवायैवमंत्रैर्नानाविधैरपि ततःपुष्पाणिदेयाणिपंचास्यायमहात्मने प्रतिवक्त्रंयथाध्याने
कृत्वापुष्पंसमर्पयेत् पश्चान्मंत्रैरनेकैश्चपुष्पाणिविविधानिच देयानिशंभवेतत्रयथायोग्या।
भिलाषतः कमलैःशतपत्रैश्चशंखपुष्पैस्तथैवच करवीरदलैश्चैवबिल्वीदलपुरःसरैः कुशाद्
वीदलैश्चैवदत्तूरकुसुमैस्तथा तुलसीदलैस्तथादेवंपूजयेत्परयामुदा गृहेवास्थापितेलिंगेपू
जावापार्थिवंपुनः चूर्णवाद्विविधंतत्रवासितंतैलमुत्तमम् पश्चाद्धूपःप्रकर्तव्योगुग्गुलागुरुभि।
स्तथा दीपोदेयस्तथातस्मैशिवायपरमात्मने अर्घ्यंदद्यात्पुनस्तस्मैमंत्रेणानेनवैतदा रूपंदेहि
यंदेहिसौभाग्यंदेहिमेप्रभो भुक्तिमुक्तिफलंदेहिगृहीत्वार्घ्यंशिवाधुना पश्चाद्देयंशिवायैववै
वेद्यंविविधंतथा ततश्चारात्रिकंकुर्यान्मंत्रेणपरमात्मने पंचाद्युत्तिंतमंत्रस्यकृत्वानैराजनेविधिं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कुर्याच्चमतिमांस्तत्रसंकल्पंपुनरेवच कर्तव्यश्चविधिस्तत्रनैराजनइतिक्रमात् पुनश्चैवचतांबूलं
शि॰पु दद्यात्तस्मैमहात्मने पुनःप्रदक्षिणंतत्रशिवायशिवरूपिणे नमस्कारंततःकुर्याच्छंभवेशंकरा
८२ यच ततोध्यानंयथोक्तंवैकृत्वामंत्रमुदीरयेत् यथासंख्यंयथाज्ञानंकुर्यान्मंत्रविधिंनरः गुरूप
दिष्टमार्गेणकृत्वाजपमनुत्तमम् स्तोत्रैर्नानाविधैस्तत्रस्तुवीतपरमेश्वरम् ततश्चैवतुयत्कार्यंश्रु
तान्कृषिसत्तमाः पुष्पांजलिःप्रदातव्यामंत्रेणानेनवैतदा अज्ञानाद्यदिवाज्ञानाज्जपपूजादिकंम।
या कृतंतदस्तुसफलंकृपयातवशंकर तावकस्त्वद्गतप्राणस्त्वच्चित्तोहंसदामृड कृपानिधिरिति
मत्वाभूतनाथप्रसीदमे पुष्पांजलिंसमर्प्यैवंक्षमापितविधिपूर्वकम् पूजाकालेपुनर्देवतयागंतव्य
मेवहि विसर्जयेत्ततस्तंवैयथोक्तरूपिणंशिवम् इतिश्रीशिवपुराणेपूजाविधिर्नामैकत्रिंशोध्या
यः ॥ मुनयः व्यासशिष्यमहाभागकथयत्वंप्रमाणतः कैःपुष्पैःपूजितःशंभुःकिंकिमिच्छ
तिवैफलम् सूतः सर्ववैकथयाम्यद्यश्रूयतांमुनिसत्तमाः कमलैर्बिल्वपत्रैश्चशतपत्रैस्तथापु॰ ८२
नः शंखपुष्पैस्तथादेवीलक्ष्मीकामोभवेद्यदा एतैश्चलक्षसंख्याकैर्लक्ष्मीस्यान्नात्रसंशयः विं
शतिःकमलानांतुप्रस्थमेकमुदाहृतं बिल्वीदलसहस्रेणप्रस्थमेकंप्रशातनैः शतपत्रसहस्रेण

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रस्थार्थपरिभाषितं पलैःषोडशभिःप्रस्थंपलंटंकदशास्मृतम् अनेनैवतुमानेनतल्लामारोपयेद्यदा राज्यस्यकामकोयोवैपार्थिवानांचपूजया तोषयेच्छंकरंदेवंदशकोट्यामुनीश्वराः प्रतिशिवेनथापुष्पमखंडेतंडुलंतथा चर्चितंचंदनेनैवजलधारांतथापुनः प्रतिरूपंतथामंत्रंबिल्वीदलमनुत्तमम् अथवाशतपत्रंचकमलंवातथापुनः शंखीपुष्पैस्तथाप्रोक्तंविशेषेणपुरातनैः धूपंदीपंचनैवेद्यंअर्घ्यंवारात्रिकंतथा प्रदक्षिणंनमस्कारंक्षमापनविसर्जने कृत्वासांगंतथापूज्यंकृतंयेनभवेदिह तस्यवैसर्वथाराज्यंशंकरोलोकशंकरः प्राधान्यकामुकोयोवैतदर्धेनार्चयेत्प्रमान् कारागृहगतोयोवैलक्षेणैवार्चयेद्धरं रोगग्रस्तोयदास्याद्वैतदर्धेनार्चयेच्छिवम् विद्याकामोतथायःस्यात्तदर्धेनशिवंतथा वाणीकामोभवेद्योवैत्त्युतेनशिवंतथा उच्चाटनार्थंशत्रूणांतथैवपूजनंहरेः मारणेवैतल्लक्षेणमोहनेतत्तदर्धकम् सीमंतानांजयेचैवकोटिपूजाप्रशस्यते वशीकरणेतथाराज्ञामयुतंचप्रशस्यते यशसेचतथातत्रपूजयेच्छंकरंतदा वाहनाद्येनदापूज्यःसहस्रेणशिवस्तदा मुक्तिकामोभवेद्योवैपंचकोट्याशिवंनरः ज्ञानार्थीचतथादेवंकोट्यावैपूजयेच्छिवम् शिवदर्शनकामोवैतदर्धेनप्रपूजयेत् तथामृत्युंजयोजाप्यः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कामनाफलरूपतः पंचलक्षायदाजातःप्रत्यक्षंतुसदाशिवः लक्षेणभजतेकश्चिद्द्वितीयेजा।
शि॰पु तिसम्भवः तृतीयेकामनेज्ञानंचतुर्थेतंप्रपश्यति पंचमंचयदालक्षंफलंयच्छत्यसंशयम् अ
८२ नेनैवतुमंत्रेणदशलक्षेफलंलभेत् मुक्तिकामोभवेद्योवैदर्भैश्चप्रपूजनंचरेत् लक्षसंख्यंतुसर्व
त्रज्ञातव्यामुनिसत्तमाः आयुःकामोभवेद्योवैदूर्वाभिःपूजनंचरेत् पुत्रकामोभवेद्योवैधत्तूरैःपू।
जनंचरेत् अर्कपुष्पैःप्रतापश्चकुञ्जकाल्हारकैस्तथा जपाकुसुमपूजातुशत्रूणांमृत्युदास्मृता रो
गोच्चाटनकमीहकरवीराणिवैक्रमात् बंधूकैर्भूषणावाप्तिर्जात्यावाहनसंभवाः अतसीपुष्पके
र्देवोविष्णुर्वल्लभतामियात् समीपत्रैस्तथामुक्तिःप्राप्यतेपुरुषेणच मल्लिकाकुसुमैर्देवस्त्रियं
शुभतरांनरः यूथिकाकुसुमैःस्सैर्गृहंनैवविमुंचति कर्णिकारैस्तथावस्त्रसंपत्तिर्जायतेनृ
णां निर्गुण्डीकुसुमैर्लोकेमनोनिर्मलताभवेत् बिल्वपत्रैस्तथालक्षैःसर्वकामानवाप्नुयात्
शृंगारहारपुष्पैश्चवर्धतेसुखसम्पदाः नद्दैनविद्यतेपुष्पंयद्दैनशिववल्लभम् चंपकंकेतकीद्वि॰ ८२
त्वाअन्यत्सर्वंशिवेर्पयेत् पतद्वःकथयिष्यामिकारणंशृणुकरंनृणां यदालक्षंशिवेदद्यात्तदाचविपु
लंफलं तिलपुष्पाणिदत्त्वानिमुक्तिदातिनसंशयः राजिकाकुसुमानीहशत्रूणांमृत्युदानिच

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अतःपरंवधान्यानांफलंशृणुतसत्तमाः तंडुलारोपणेनृणांलक्ष्मीवृद्धिःप्रजायते प्रस्थानांचैव
षट्केनतदर्धेनतथापुनः पलद्वयेनतथातत्रलक्ष्यमानमुदाहृतम् पूजारुद्रविधानेनकृत्वावस्त्रेसु
न्दरम् शिवोपरिन्यसेत्तत्रतंडुलार्पणमुत्तमम् उपरिश्रीफलेतत्रगंधपुष्पादिभिस्तथा रोप
यित्वाचधूपादीन्कृत्वापूजाफलंलभेत् प्राजापत्यद्वयंरौप्यमाषसंख्याचदक्षिणा देयातदुपदेष्टा
रंशक्त्यावादक्षिणमता आदित्यसंख्ययातत्रब्राह्मणान्भोजयेन्नरः लक्ष्यपूजातदाजातासांगाच।
मंत्रपूर्वकं शतमष्टोत्तरंतत्रमंत्रविधिरुदाहृतः तिलानांचतथालक्षंमहापातकनाशनं पंकाद
पापलैश्चैवलक्ष्यमानमुदाहृतं पूर्ववत्पूजनंतत्रकर्तव्यंहितकाम्यया भोज्यावैब्राह्मणास्तत्रतस्मा
त्कार्यंनरेणहि महापातकजंदुःखंनश्यतितत्क्षणाद्ध्रुवम् यवपूजातथाप्रोक्तालक्षेणपरमाशि
वे प्रस्थानामष्टकंचैवप्रस्थार्धसंयुतंपुनः पलद्वययुतंतच्चमानमेतत्सुरानने यवपूजातथाप्रोक्ता
स्वर्गसुखविधायिनी प्राजापत्यंब्राह्मणानांकर्तव्यंफलमीप्सता गोधूमानांतथापूजाप्रशस्तामु
निसत्तमाः सन्ततिर्वर्धतेचापियदिलक्ष्याबुधैःकृता द्रोणार्धेनभवेल्लक्षंविधानंविधिपूर्वकं पुन
श्चब्राह्मणानांहिप्राजापत्यंभवेदिह मुद्गानांपूजनादेवशिवोयच्छतिवैसुखं प्रस्थानांसप्तकेनैवप्र·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्यार्धेन तथा पुनः पलद्वयमितेनैव लक्ष्यमेकं विदुर्बुधाः माषाणां च तथा प्रजा रोगनाशकरी मता
शि॰पु प्रस्थानामष्टकेनैव लक्ष्यमुक्तं पुरातनैः ब्राह्मणानां यथा भोज्यं रुद्रसंख्याविधिस्मृतं प्रियंगुप्रजनं चै
८४ व सर्वाघ्यहेपरात्मनि धर्मार्थकामनायैव प्रजा सर्वसुखावहा प्रस्थानां तु तथा प्रोक्तं लक्ष्यमेकं पु
रातनैः ब्रह्मभोज्यं तथा प्रोक्तमर्काणां संख्यया मुने राजिका प्रजनं नस्य शत्रोर्मृतिकरं सतां प्रस्थे
नैपलयुक्तेन लक्ष्यमेकं तथा स्मृतम् एकागोस्य प्रदातव्या वलीहं दत्तथैव च मरीचसंभवा प्रजाश
त्रोर्नाशकरी मता अन्यैरपि विविधैर्धान्यैः प्रजनं शंकरस्य च आढकीनां दलैश्चैव महिमा वर्धते नृ।
णां केसरै रंजितं धान्यं विविधं वार्चयेच्छिवं रागैर्नानाविधैश्चैव रंजयित्वार्पयेच्छिवं नानासुख·
करी प्रजा तेषां च मुनिसत्तमाः इत्येतद्वचनं श्रुत्वा पुनस्तु मुनीश्वराः लक्ष्माणां तु पुष्पाणां वद त्वं हि
हितावहं इति श्रुत्वा वचस्तेषां पुनर्वचनमाददे सूतः श्रूयतां मुनयः श्रेष्ठाः कथयामि यथामति
प्रस्थानां नवभिर्भागैः शंखपुष्पसमुद्भवम् लक्षं प्रोक्तं तु मानेन सूक्ष्ममानं दिदृक्षणा एकादशभिः ८४
प्रस्थैस्तु जातिमानां प्रकीर्तितं यूथिकायास्तथा मानं करवीरभवं तथा निर्गुण्डीकुसुमे मानं तथैव क
थितं बुधैः कर्णिकारे तथा मानं शिरीषकुसुमे तथा बंधुजीवे तथा मानं प्रस्थानं दशकेन तु द्रव्या

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्वैर्वाविविधैर्मीनैर्दृष्ट्वावपूजनंचरेत् सर्वकामसमृद्ध्यर्थंपूजयेत्परमेश्वरं अतःपरंप्रवक्ष्यामिधा
रापूजांतथाल्पदं यस्याःश्रवणमात्रेणकल्याणंजायतेनृणां विधानसर्विकांपूजांकृत्वाचैव॰
शिवस्यच पश्चाद्विजलधाराह्निकर्तव्याश्चमुनीश्वराः ज्वरतापप्रशांत्यर्थंजलधाराशुभावहा श
तरुद्रियमंत्रेणरुद्रैकादशकेनतु रुद्रजाप्येनवातत्रपुरुषसूक्तेनवापुनः षडंगेनाथवातत्रस
हस्रमंत्रंजयेनवा गायत्र्याप्यथवाविप्रानामभिर्वाविशेषकैः अथवाप्यागमोक्तैर्वाजलधा
रादिकांतथा सर्वसंपत्तिवृद्ध्यर्थंधारापूजनमुत्तमं घृतधाराशिवेकार्यायावन्मंत्रसहस्रकम्
तदावंशस्यविस्तारोजायतेनात्रसंशयः एवमयुतमंत्रेणकार्यंवैशिवपूजनं प्रमेहरोगशां॰
त्यर्थंप्राप्नुयान्मानमेप्सितं षंडत्वेचयदाजातस्तदाघृतसपूजनं ब्रह्मभोज्यंतथाभोज्यंप्राजा
पत्यंमुनीश्वरैः केवलंदुग्धधाराचतदाकार्याविशेषतः शार्करामिश्रितातत्रयदाबुद्धिर्जयेभ
वेत् केनापिकृत्रिमेचेद्देशरीरंपरिकल्पितं यावन्मंत्रायुतःस्याद्वैतावद्धारांप्रपूजयेत् यदा
चोच्चाटनंदेहेजायतेकारणंविना यत्रकुत्रापिवाप्रेमदुःखंचपरिवर्द्धितं स्वगृहेकलहोनित्यं
यदाचैवप्रजायते तस्मिंचैवकृतेनायांवैसर्वंदुःखंविलीयते शत्रूणांतापनार्थायतैलधाराशि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वायवे वासितेनैव तैलेन भोगाढ्यैः प्रजायते तस्यां चैव कृतायां वै सर्वदुःखं विलीयते सार्षपेण
शि॰पु तैलेन शत्रुनाशो भवेदिह मधुना यक्ष्मराजो वै गच्छेद्धि शिवपूजनात् इक्षोरसस्य वै धारा सर्व
८५ सौख्यकरी मता गंगाजलसमुद्भूता धारा मोक्षफलप्रदा एताः सर्वाश्च याः प्रोक्ता मृत्युंजयसमुद्भवा
वहाः अयुतेन कृतास्तास्तु कृत्वा चैव विधानकम् कर्तव्यं ब्राह्मणानां तु भोज्यं च रुद्रसंख्यया
तदा वै सफलं सर्वं भवेच्चैव न चान्यथा एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं मुनीश्वराः एवं पूजाविधिं
कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते एतद्धि सकलं लोके सर्वकामहिताय वै स्कंदोमासहितं लोके संपूज्य॰
विधिना सकृत् यत्फलं लभते मर्त्यस्तद्वदामि यथाश्रुतं अत्र त्वं भोगमारं वै भुक्त्वा पुत्रादिकं शुभं
अंते च जायते यत्र श्रूयतां मुनिसत्तमाः कोटिसूर्यप्रतीकाशैर्विमानैः सर्वकामुकैः रुद्रकन्या
समाकीर्णैर्गीतवाद्यसमन्वितैः शिववत्क्रीडते भोगी यावदाभूतसंप्लवम् इति श्रीशिवपुराणे
पूजाविधिर्नाम त्रिंशोऽध्यायः ३० ॐ ऋषयः धन्योसि कृतकृत्योसि महाभाग पुण्यो शिवे पुनः ८५
त्वया च कथितं सर्वं माहात्म्यं शंकरस्य च तत्रैव कथितं यच्च केतक्या चम्पकेन च न कार्यं पूजनं
तस्य देवदेवस्य शूलिनः कथं तौ सर्वपुष्पेषु शिवपूजाविवर्जितौ सूतः सर्वं शृणुत विप्रेन्द्राः॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यथाजातंपुराऽनघाः केनकार्येनतद्ब्रूणएकस्यब्रवीमिवः कदाचिद्राघवोयातःफल्गुतीरे
सलक्ष्मणः सीतयासहितस्तत्रतस्थौपित्राज्ञयाध्रुवम् श्राद्धकालेकदाचिद्वैज्ञात्वाथकरवाम
किम् तमेवप्रेषयामासलक्ष्मणंरसकाम्यया किंचिद्रसादिकंगृह्यलक्ष्मणयागतवांस्तदा तत
श्चैवागतयातत्रविलम्बंकृतवांस्तदा श्रतिकालेतदाज्ञात्वारामोपिगतवान्स्वयं जानकैकाकि
नीतत्रदिवार्द्धंकथंपुनः विचारतत्पराह्यासीन्नायातिदेवरःकथं प्राणनाथोपितत्रैवगतोना
यातिवैकथं श्राद्धकालेगतेवात्रास्वरेन्नत्संभविष्यति इतिविचार्यसातत्रस्नानंकृत्वाविधानतः
इंगुदीदीपनंकृत्वापुलिनेसासमास्थिता नायातिलक्ष्मणश्चैवराघवश्चतथैवहि ममपितृन·
हंदास्येपिंडानाहस्वयंतदा किंचिद्वस्तुगृहीत्वातुतेनैवपितृकांस्तदा ददौयदातदातत्रहस्ता
श्चतिःस्रुताःस्फुटं वदंतस्तत्पिताश्राद्धधन्यात्वंजनकात्मजे तान्दृष्ट्वासुंदरीहस्तान्नानालंकार
भूषितान् उवाचजानकीतत्रकेयूयंप्रतिविशपच पिंडान्हस्ताद्विमश्चेवंव्याकुलासाब्रवीदिदम्
इतिश्रुत्वावचस्तस्याउवाचश्वशुरस्तदा अहंदशरथोनामश्वशुरस्तेचसुव्रते तृप्ताःस्मतवपिंडे
नश्राद्धेनेसफलंकृतम् इत्युक्त्वासातदातत्रजानकीवाक्यमब्रवीत् भर्तामेनैवमन्येनद्रस्तस्य·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दर्शनादिकम् इत्युक्तेचतयातत्रस्थाप्याःसाध्वीत्वयानचे इतिवाणींसमुत्पन्नांश्रुत्वासाजनकात्मजा
शि॰पु फलान्नंनदीतथागांचवह्निंचकौतुकीनया उवाचश्रूयतांसम्यक्त्वम्यक्तेसाक्षितांगताः ततश्चांतर्हि
८९ तस्मैवैतावद्रामःसमागतः शीघ्रंशीघ्रंत्वयासाध्विभवितव्यंमयासह श्राद्धकालोगतश्चायमुहू
रःसमुपस्थितः इत्युक्तेचतदातेनजानकीविस्मितासती नोवाचवचनंकिंचित्तदादृष्ट्वातथाविधाम्
विलम्बंक्रियमाणांनाम्नवाचराघवस्तदा वैदेहिविस्मितात्वंचदृश्यतेभाविनीकथम् इतिपृष्टातदा
तेनसर्वंचकथितंतया तच्छ्रुत्वाराघवस्तत्रभ्रातरंवाक्यमब्रवीत् भ्रातस्त्वयाश्रुतंसम्यग्जानक्याक
थितंवचयत् अस्माभिस्त्वत्पितानैवदृष्टश्चैवाधुनातव कार्यार्थेव्याकुलायांवैव्यलीकंप्रोच्यतेवचः
एवमस्त्वितिसत्यंवैप्रोच्यतेवचनंमम कथयिष्यंतितेसर्वेमन्येसत्यंवचस्तव इत्युक्तेचतयादृष्टाश्च
त्वारःसाक्षिणस्तदा तेसर्वेमोहमापन्नानजानीमोवयंत्विदम् इतिश्रुत्वावचस्तेषांरामश्चलक्ष्मण
स्तदा ऊचतुर्भ्रातरौतत्रहास्यंकृत्वापरस्परम् कार्यंचकरणीयंतेदिवानक्तंबुभुक्षिताः जानकीदुः ८९
खमापन्नाकिंजातंकिंकृतंविह पाकंकृतवतीतत्ररामःश्राद्धंतदाकरोत् आवाहनेकृतेतेनवाणी।
सूर्यसमीपतः किमर्थंहूयतेपुत्रह्यनयातर्पितावयम् तत्रतांचवचःश्रुत्वानमन्येहंवचोविभो कृतं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्राद्धंत्वयानैवकर्तव्यंहित्वयानच तथापिराघवस्तत्रनमेनेपरमंवचः सूर्यश्चसाक्षिणोयाताःकिम
र्थंक्रियतेधुना जयेतिचतदानेवैरामश्चलक्ष्मणस्तदा धन्यावयंयथास्माकंसाध्वीजलवधूरिति
पाकंकृत्वातदाभुक्त्वारामोलक्ष्मणमब्रवीत् एतेनसाक्षिणोप्राप्ताःकिंकृतंदुष्टवत्तया एतस्मि-
न्नंतरेदेवीशापंतेभ्योददात्पुनः नहित्वयाश्रुतंयच्च दृष्टवस्तुतयापुनः सत्यंनिवेदितंनैवपाताले
त्वंवहाधुना नसत्यंकथितंचापितयात्वंफलमाप्नुहि सन्निकृष्टेनतथागौश्चप्रोवाचजनकात्मजा
यतःसत्यंत्वयानोक्तमीदृशीदुष्टशीलंभवाधुना पृष्ठेभुक्तामुखेयोग्याभवत्वंसर्वदानघे देवानामु-
खमग्नेत्वंयदिसत्यंनभाषितं सर्वभक्षीभवत्वंचवचनान्ममसत्तम केतकिकिंत्वयानैवयथादृष्टं
श्रुतंतथा शिवायवल्लभामाभूःसर्वकामप्रदायिते इतिशापंतदाप्राप्तायथायोग्यंगतेस्तदा तर्हि पो
नेदिसमारभ्यतदाप्रभृतिस्ववाहिनी अग्निश्चसर्वभक्षैवकेतकीशिवदुर्लभा गौश्चापीदृग्यथाचात्र
यद्वक्त्रंहितयातथा एतत्सर्वंसमाख्यातंकेतकीशापकारणं अतःपरंचएकस्यकारणंकथया
मिवः इतिश्रीशिवपुराणेकेतकीशापविधिर्नामैकत्रिंशोध्यायः ३१ ॥ ॐसूतः गोकर्णेशङ्क
तिख्यातःशंभोर्लोकसुखावहः दक्षिणस्यांदिशिचैवनिकटेवर्ततेधुना तस्यदर्शनमात्रेण-

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि·पु·
८०

पातकं भस्मसाद्भवेत् निकटे नारदो देवो दर्शनार्थं यदा ययौ कदाचिद्भ्रममाणेन नारदेन महात्मना
पुष्पितः सुरभिश्चैव पार्थिवद्रुमश्च चंपकः तत्र कश्चिद्द्विजश्रेष्ठः पुष्पार्थं च समागतः स दृष्ट्वा नार
दं तत्र वीणां च महतीं तथा नादयुक्तं तथा लोकात्क्षणमात्रं तथा स्थितः स पुष्पावचयार्थं च ह्रीज-
गाम स्वयं तदा यदर्थमागतं तेन न कृतं तेन न तत्तथा करिष्यामि यदा कार्यं प्रश्नश्चायं करिष्यति इति
ज्ञात्वा तदा तेन न कृतं कार्यमुत्तमम् हस्ते च वंशपात्रे स दृष्ट्वोवाच द्विजं तदा किमर्थमागतं ब्रह्मन् किं
पात्रं हस्तके तव तस्य तद्वचनं श्रुत्वा द्विजो वाक्यमुपाददे भिक्षार्थं च गमिष्यामि यथार्थं नैव भाषितं
तच्छ्रुत्वा नारदस्तत्र जगाम शिवमंदिरम् गत्वा शिवं च संतोष्य परिवर्तितवांस्तदा स द्विजोपि त-
दा कार्यं कृत्वा स्वाप्य च पात्रकं मिलितश्च तदा मार्गे पुनः पृष्टः कुतो गतः एवं श्रुत्वा पुनस्तत्र व्यली
कं परिभाषितं न लब्धा च मया भिक्षा गमिष्यामि यथागतं तच्छ्रुत्वा नारदः सर्वं रहस्यैव जगाम ।
ह आगत्य च तदा दृष्टो ब्राह्मणश्च कुतो गतः गृहीतानि च पुष्पाणि कियंति हृदसत्तम तमुवाच· ८०
तदा हृष्टो निषिद्धश्च द्विजन्मना को वा द्विजश्च किं पुष्पं किं वा त्वं परिपृच्छसि ततश्च नारदो ज्ञात्वा प
राहूय शिवं गतः सर्वाण्यपि च पुष्पाणि शतमेकोत्तराणि च गणितानि तदा तेन नारदेन महा ।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्मना ददर्शान्यं द्विजं कं वित्तमर्जनार्थं समागतं तं पप्रच्छ कुतः पुनस्त्वमत्र कोवा त्वं किं समीहसे के।
नानीतानि पुष्पाणि कथमन्नरितानि च इतिश्रुत्वा वचस्तस्य ब्राह्मणो हं सदाशिव चण्डकैः पू
जयित्वा वराजो मोहं ददात्यसौ ततो धनं गृहीत्वा तद्बहून्पीडयते द्विजान् राज्ञोपि श्रवणं गत्वा प्र
जाविधिफलानि च अथो श्रुत्वा द्विजश्चायं गणयेदपरान्द्विकान् पुष्पाण्युन्नरितानीह मज्जनार्थं च
मया प्रभोः इतिश्रुत्वा वचस्तस्य मुक्तिस्तेत्वनपायिनी भविष्यति न सन्देहः सत्यं सत्यं वदाम्यहं चण्ड
कस्तोषितः शंभुस्तस्य राज्ञो वशं नयेत् राजानं च वशं नीत्वा द्विजानन्यान्प्रपीडयेत् दानाध्यक्षेन तदा
लब्धा ब्राह्मणान्पीडयत्यसौ एतत्सर्वं चण्डकेभ्यः फलं लब्धं द्विजन्मना चण्डकैः पूजितश्चायेव
श्रीकृर्याज्जगत्त्रयं एतस्मिन्नंतरे काचिद्ब्राह्मणी दुःखिता भृशं हा हतास्मि महाराज वारितो दुष्ट
कस्त्वया मन्नहस्थं धनं सर्वं हृतं चैव दुरात्मना एतस्मिन्समये तेन पृष्टासा ब्राह्मणी स्वयं किं दुः
खिते समुत्पन्नं कुतस्त्वं च विलप्यसे तदीयं तद्वचः श्रुत्वा ब्राह्मणी वाक्यमब्रवीत् श्रूयतां त्वं द्विज
श्रेष्ठ मदीयं दुःखकारणं मत्स्वामी कर्मयोगाच्च पंगुश्च वर्तते धुना कन्या चैका दानयोग्या वर्तते
मन्नहे हे द्विज प्रतिग्रहस्तदर्थो वै कृतो भर्त्रा मयाधुना मदर्थं च द्विजश्चान्यो हवा ज्ञ्ह्हणाति किं पुनः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

राजसूयः कृतस्तेननोब्रवीतीह किंचन किंकरोमिक्वगच्छामिराजाकश्चिन्नविद्यते नित्यमत्रसमा
शि०व यातिशिवस्यपूजनायवै नारदः किंदत्तंतवभद्रैवैराज्ञादानंवरानने इत्युक्ताचपुनस्तत्रहिपत्नी
पु० वचोब्रवीत् प्रस्तूयमानागौर्दत्ताराज्ञाबहुधनान्विता तेनैवदापितानैवकथ्यतेचमयाधुना त
८८ द्धर्थंगृह्णातेतेनतद्धर्थंगृह्णातेस्वयं अस्माभिरुच्यतेचायंधनंसर्वंविभज्यतां तेनोच्यतेधनंचैवगौ
श्चापिप्रविभज्यतां गोश्चापिभाजनेपापंकृतौवैतालयामहे तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वानारदोवाक्यम-
ब्रवीत् शंकरंहिनमस्कृत्यश्रूयतांहित्वयाप्रभो ईदृशोयोभवेत्स्वादेनहस्तपूजनेकथं गृह्णाते
चत्वयादेवदुष्टःकोवास्यात्ततःपरम् राजप्रतिग्रहश्चैवदुष्करःप्रथमंभवेत् ततश्चैवविभागश्चकिं
पुनर्गौर्विभागभुक् एतस्माद्यपरोदुष्टःकोन्योभवितुमर्हति यस्याश्चदक्षिणेशृंगेगंगाचपरि-
तिष्ठति वामेचयमुनादेवीमध्येचैवसरस्वती स्कंदेब्रह्मातथामध्येरुद्रःसपरिवारकः कटौ
विष्णुःसदातिष्ठेत्पश्चात्तीर्थान्यनेकशः ऋषयोदक्षिणेकुक्षौवामेसर्वाश्चदेवताः नद्यःसर्वाःस्वयो ८८
भागेवेदाःखुरनिवासिनः कूपस्यचसमुद्राश्चजगत्सर्वंप्रतिष्ठितं इदानींचैवगांयोवैपूजयित्वा-
चप्रक्रमेत् पृथिव्याःक्रमणाज्जातंफलंतस्यहिनिश्चितं सुवर्णपूरितांत्वांचसमुद्रमेखलान्वितां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ददातिपुरुषोयस्तुगांवैवात्रददातियः तयोःसमंफलंप्रोक्तंनात्रकार्याविचारणा यस्माद्दुग्धंनरः
पीत्वागंगोदकफलंलभेत् शास्त्रज्ञैस्तंयस्मात्तत्पीतंपुनातियाजकान् किमस्त्वंदितस्यागोःस्पर्श।
नात्पापहारका पृथिव्यांत्रीणिदानानिगावःपृथ्वीसरस्वती नरकादुद्धरंत्येवजपवाहनदोहनात् य २
स्यपापस्यप्रायश्चित्तंनिःसरतिनकुत्रचित् तस्यपापस्यशुद्धिःस्याद्दानायस्याःसुरेश्वर किंपुनर्व
र्णितेतस्यादानंस्पर्शश्चदर्शनं स्वर्णश्रृंगयोश्चैववाखुरेशुक्रमेवच पृष्ठंताम्रमयंकृत्वाप्रवालेने
त्रयोस्तथा कंठेचम्भूषणंयस्याववस्त्रंसर्वांगकेतथा कांस्यदोहनपात्रेणस्वशीलांवस्त्रशोभिताम्
तरुणींरूपसंपन्नांबहुदुग्धवतींयदा अर्पयेद्देशकालेवैकिंतस्यदुर्लभंभवेत् एतादृशींचगांदत्वा
लभ्यावाष्टगुणंफलं मात्रविक्रयणेपापंकन्याविक्रयणेतथा वेदविक्रयणेचैवगवांविक्रयणे
तथा प्रायश्चित्तंनलभ्येतकिंपुनर्वर्णितेमया अयंवैब्राह्मणोद्देशोगांचैवविभविष्यति किंवक्तव्यं
मयादेवतवभक्तोभवेदिह इत्येतद्वचनंश्रुत्वाशिवोवाक्यमथाब्रवीत् सत्येतस्मियथास्याद्धितथा
कृतप्रियोसिमे भक्तापापंपुनश्चैवमजतिंप्राप्यतेयथा तथात्वयावकर्तव्यंमजन्मभवेदिह ३
स्मृक्तोनारदेगत्वायत्रतिष्ठतिचएएकः पुनःपृष्टातदातस्मैनित्यंपुष्पाण्यनेकशः दीयन्तेकेन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री

शि॰पु
८९

हृदेशसत्यंवदस्समागतः एवमुक्तस्तदासोवैनोवाचवचनंपरं तदाचनारदस्तस्मैददौशापंशिवा
त्मना शृणुचैषकवत्वामिसत्यंभावनमुत्तमम् ईदृशोगुणवांल्लोकोयदिसत्यंभवेदिह किंपु
नर्दुर्लभंतत्रदृष्टचापिपरत्रच तवशापोमयादेयोह्यसत्यभाषणादिह अद्यप्रभृतिलोकेषुशि॰
वमात्योभवान्नहि तवपुण्यंशिवस्यात्रैग्रयोग्यंभवत्ककचित् एतस्मिन्नंतरेविप्रःसमागच्छत
वैतदा तंदृष्ट्वानारदोवाक्यमब्रवीच्चमुनीश्वरः राजप्रतिग्रहस्यात्रविभागोनुचितस्तव त्वंपाकस
मकेनैववशीकृत्यमहेश्वरं विप्राश्चपीडितास्तेनराक्षसस्त्वंभवाधुना विराधोनामसोप्यासीद्राक्ष
सत्वंगतःक्षणात् अनुग्रहस्तदातस्यदत्तस्तेनमहात्मना रामस्यदर्शनंप्राप्यतदुत्तान्मरणंध्रुवं
लब्ध्वापश्यपासिसद्रूपंप्रतापाच्छंकरस्यच इत्युक्त्वानारदःप्राहशंकरेडःखहारकं नमस्कृत्यपुन
स्तत्रगोकर्णेशंसदाशिवम् महिमाणंचएककस्यवर्णयित्वापुनःपुनः ईदृशोभवतेलोकेसर्ववश्यं
नयेदिति इत्युक्त्वानारदोविप्रायधौयाद्दक्षकोमुनिः एतत्सर्वसमाख्यातंयत्पृष्टोहंमुनीश्वराः ८९
यच्छ्रुत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेमानवःक्षणात् इतिश्रीशिवपुराणेप्रजाविधिनिरूपणेचम्पक
कृसमशापोनामद्वात्रिंशोध्यायः ३२ ॐऋषयऊचुः सूतसूतमहाभागत्वयाभगवतेनम

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यत्पृष्टंचैवतत्सर्वंनिवेदितमतन्द्रियम् अस्माकंचमलंसर्वंहृतवान्हरतोभवान् यत्पुस्तकंकृत
कृत्यस्तंकिंपुनर्वर्णयामहे व्यासोवैराजतेयस्यगृहशिरसिराजते किंतस्यदुर्लभंलोकेसंशा।
यात्मस्वरूपिणि त्वयाचकथितंयत्तुपंचायतनमुत्तमम् पूजनंसर्वदंलोकेसर्वकामफलप्रदं
विघ्नैर्दैवःकृतस्तत्रप्रकृतिःपरमाशुभा शंकरस्तत्परोदेवःसूर्यस्त्रिगुणात्मकः गणेश
स्तत्रपंक्तौहिमूर्त्योजातःकथंप्रभो कोवागणपतिश्चायंकस्यपुत्रःकुतोबलं महत्त्वंकिंकथंशास्त्रः
सर्वंकथयशोभने एवंतेषांवचःश्रुत्वासूतोवाक्यमथाब्रवीत् सूतः साधुपृष्टंमहाभागाःलोका
नांहितकाम्यया स्वरूपंचगणेशस्यकथयामिशृणुष्वतत् तदाहितेशिवेचात्रकैलासेचगतेसति
कियताचैवकालेनजयाचविजयासखी पार्वत्यासंमिलित्वाचविचारतत्पराभवत् रुद्रस्यचग
णाःसर्वेनंदिभृंगिपुरःसराः प्रमथाद्याश्चसंख्यातास्मदीयोनकश्चन द्वारितिष्ठंतिसर्वेशाशि
वस्याज्ञापरायणाः एकश्चैवास्मदीयोवैरक्षणीयस्त्वयानघे इत्युक्तापार्वतीदेवीसखीभ्यांपरमं
वचः हितंमेनेतदातत्रपार्वतीमेनकात्मजा कदाचिन्मज्जमानायांपार्वत्यांवैसदाशिवः नंदि
नंपरिभर्त्स्यैवत्वाजगामस्वयंतदा उत्तस्थौमज्जमानासालज्जितासुंदरीतदा तदीयंतद्वचश्चैव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
६

दितंमेनेमयावदं एवंजातेतदाकालेकदाचित्पार्वतीशुभा मदीयःसेवकःकश्चिद्भवेच्छुभतरःस
दा मदाज्ञया।परेनान्यद्रेखामात्रंचलेदिह विचार्येत्थंचसादेवीपादाभ्यांजलसंभवं पंकमुत्तीर्यतेनै
वनिर्ममेपुत्रकंशुभम् सर्वावयवनिर्दोषंसत्तमंदीर्घवत्सं मत्पुत्रस्त्वंमदीयोसिनान्यथाक॰
चिदस्तिमे तथाह्येवंकृतेसोचनमस्कृत्यशिवांस्थितः किंकार्यंविद्यतेतेयकथयत्वंतवोदितं
करिष्येवचनंमाततान्यथावचनंमम इत्युक्तासातदातेनद्वारपालोभवाद्यमे इत्युक्त्वास्थापयामा
सयष्टिपाणिंगणाधिपं तद्रूपंसुन्दरंतस्याविलोक्यहर्षमागता मुखमालेब्यसातत्रह्यालिंग्य।
स्थापयत्तदा स्थितोद्वारितदातत्रपार्वतीहितकाम्यया स्वयंचमज्जनार्थायसास्थितासखिसंयुता।
एतस्मिन्नेवकालेतुशिवोद्वारिसमास्थितः गणैःसार्धंसमायातोद्वारंचप्राविशद्यदा तदानिषेधि
तस्तेननगम्यंतेपुनाविभो मज्जनार्थंस्थितामाताकोवात्वंसाव्रजापुना इत्युक्त्वायष्टिकांतत्ररोपना
यपरामृशत् तद्दृष्ट्वातुशिवःप्राहशिवोहमितिनान्यथा इत्युक्त्वागन्तुमानंतंदृष्ट्वाचैवाप्यताड
यत् कःशिवःकुत्रयासित्वंकिंकार्यमधुनात्वया श्रीशिवः मूर्खोसित्वंनजानासिशिवोहंगिरि
जापतिः इत्यमावेदितस्तेनतानमेनेशिवोयदा प्रत्यायातस्वसंक्रुद्धोगणान्नाज्ञापयत्तदा कोवायं ६

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वर्त्ततेकिंचित्क्रियतेपश्चान्तोपुरः गणागच्छन्तुशीघ्रंभोपृच्छन्तांद्वारपालकः तेनतस्तन्निषि।
मापन्नाःपृच्छन्तुद्वारपालकं कोसित्वंकुतआयातःकिंकार्यंतेत्रबालक इत्यमावेदितःसोथप्रत्युवा
चगणांस्तदा यूयंकेकुतआयाताभवन्तःस्वंदत इमे यातयूयंकिमत्रास्तिकार्यंवोगणास्ततमाः पु
नस्तमूचुःप्रथमाःश्रूयतांमूर्खबालक वयंशिवगणाःसर्वेतदन्तःपुरायणाः त्वंचागणांस्स।
मागत्यागतादण्डयितुंजड द्वारंविमुञ्चतांतूर्णंनचेद्दालिशांदण्डभाक्से इत्युक्तोपिगणेशानोद्वारंनो
मुक्तवांस्तदा तेसर्वेपिगणास्तत्रशिवायावेदयंस्तथा शिवःपरमसंक्रुद्धोब्रवीद्द्वाकंगणांस्तदा
दूरतःक्रियतांहोषशाण्डाइवकथंस्थिताः स्वामिनोक्ताःपुनस्तेचगणाआगत्यतेतदा ऊचुःपर
मसंतप्ताःक्रोधान्वीतंशिवास्तुतं भवान्त्वंणियत्नेप्येकंकथंजीवितुमिच्छसि द्वारपालावयंसर्वे
स्थिताःकिंपरिभाषसे सिंहासनंसमादायसृगालइवमायासि तावद्गर्जसिमूर्खत्वंयावद्गणप
रायणाः नानुभूतस्त्वयाचात्रत्वनुभूत्वामरिष्यसि इत्युक्तःक्रोधमापन्नोहस्ताभ्यांयष्टिकांतदा
गृहीत्वाताडयामासगणांस्तान्परिभाषिणः यातदूरमितोयातनोचेद्धोदर्शयाम्यहम् गणाः
किंकर्तव्यंकर्तव्यंक्रियतेतेनकिंपुनः मर्यादारक्ष्यतेस्माभिरन्यथाकिंब्रवीतिसः ततस्तेचगा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

णाःसर्वेशिवंद्वारेव्यवस्थितं क्रोशमात्रंचकैलासाद्गत्वातेतंतथाब्रुवन् शिवोविहस्यतान्सर्वाना
शि·पु णाकिमनस्तकराः एकोपिभवतःसर्वान्भावयत्यत्रकिंपुनः गम्यतांचाग्रतोकीर्तिपंकोयोनभवे
५१ घथा भर्त्सितास्तेनदेवेनजग्मुस्तेगणासत्वराः गणाः रेरेत्वंश्रूयतांमूर्खमलवत्परिभाषसे इत
स्त्वंहूरतोयाहिनोचेत्वंहूत्यसेधुना इतिश्रुत्वावचोतीवकिंकरोमीतिदुःखितः गतप्रत्यागतानान्द
ष्ट्वागणान्भयोजवानसः एतस्मिन्नंतरेतेषांतस्यापिचवचःशिवा श्रुत्वाकोलाहलाच्छंतत्सखीभ्या·
मवदत्तदा पशुपतांकिमयंदेव्यैामहान्कोलाहलोभवेत् समागत्यसखीतत्रहृत्तांतंपशुपतीपुरः
क्षणमात्रंविलोक्याथहर्षितास्ताजगामह तत्रगत्वाचतत्सर्वंकथितंगिरिजाग्रतः कृतंबालेनतत्सर्वं
विधेयंचास्ययत्सति निर्गम्यतांतयाचात्रविनयावसरःकथं तथाहिकुटिलाकाराःगणाःसर्वेप्रया·
न्तिहि सखीस्यंकथितागौरीद्वारस्थंतंददर्शह सतदृष्ट्वासतींगौरींविनयावनतःपुरः जानीहिगिरि
जेमातर्नत्वेनिरस्यतिमांस्वयं शिवोपिचिंतामत्वन्यनिष्ठस्तां ततःपुरेशुभे इत्युक्तासापिदेवीतंसाधुकृत्वा·
प्रियंमतं निश्चितोपविवेशाशुस्वासनेकृतरक्षणा आगत्यतैस्तथातत्रकृतंसमरकर्मतत् यथाको।
लाहलंश्रुत्वादेवलोकनिवासिनः देवास्तत्रायपुःसर्वेशक्राद्याश्चनयस्तथा जनस्तपःसत्यलोकाऽव·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सथास्ततःपुनः ब्रह्माजगामतूर्णंतत्पार्श्वेकोलाहलाहते नमस्कृत्यमहादेवंक्रोधरक्तेक्षणंतदा
पुरत्रयंसमाघातकर्तृंप्रकोपितंयथा प्रोत्तुस्तिहेतनप्रवाहोभगवन्करवामकिम् शाध्यतांभग।
वाग्वशीघ्रंकिमकार्यंसम्भृत्यकैः इत्थंनिशम्यसविभुर्ब्रह्मणोदीरितंवचः तंक्रोधंशिथिलीकृत्य
ब्राह्मणंप्राब्रवीद्वचः श्रीशिवः ब्रह्मन्सर्वहृदाकाशान्तरोघमनकारक सर्वकार्येषुस्वातंत्र्येस्वतः
सिद्धंतवास्तिमे अस्मिन्नवसरेयच्चकरणीयंविभातिते परमंयत्नमास्थायतत्कुरुष्वाविशंकितं
तत्रगत्वाशुसंश्राव्यःपार्वतीनंदनःस्वयं गणेशःप्रश्रितंयेनरक्षितंस्याज्जगत्त्रयं गणान्समरसंरब्ध
व्यान्वारयेत्कइवात्मवान् अहोग्रकांडप्रलयोनिर्निमित्तंचमाभवेत् नदेवासुरसंस्फोटःकिंशुदा
क्रियतेरणः अविज्ञातसतत्वानांक्रोधावलितचेतसाम् आत्मीयपरकीयादिबोधेनाक्रमतेम।
तिः गणाःसर्वत्रविदिताःसर्वज्ञास्खलितास्तथा कथंपराभवमानस्यभाजनंतेभवंतिहि इत्थंनिश
म्यभगवद्वचनंसधीरःपाणीविधायमुकुटेविहितप्रणामः तूर्णंजगामचगणेशसमीपमीशोस
न्दर्शयन्परमभक्तिमहत्त्रिमोनां सगत्वात्रलोकेशःप्रोद्धवादस्त्रशिवादितिः यथोचितंवचोव·
त्कंसान्त्वपूर्वंप्रचक्रमे श्रीब्रह्मा अहोगौरीसुतागण्यमहिमन्नुद्धतुर्मद आद्यपौरुषसद्वृत्तेसाधु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सन्दर्शितंबलं नियुक्तानांहिसत्कार्येस्वामिभिःकृतचेतसाम् एतदेवोचितंपुत्रस्वाम्याज्ञापरि
शि॰पु पालनम् स्वामिभिःस्थापिताःकार्येयदिभृत्याःप्रसादिनः स्वामिभृत्यपरीवादोविनश्येत्नतत्कृतंकृ
९२ तं एतदेवहिकौशल्यंभृत्यानांस्वामिशासने साहसेनापियत्तस्यनिर्वाहकरणंसदा येभृत्याःस्वा
मिभिर्न्यस्ताःकार्येशुद्धावचेपुन सबलंतेयदितेनत्रनष्टंतन्नेपिनाशिताः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनस्वाम्य
ज्ञापरिपालनं कर्तव्यमविचार्यैवस्वामिभक्तिंविजानता कुशलंतेमहावीरकर्तव्यंनत्कृतंत्वया गौ
रीभक्तिस्तुमहतीदर्शिताततोनिवर्तय अकांडप्रलयोमाभूद्भूतानांमेमहामते स्वयंस्वीयविघाट
श्चमूर्विचापल्यमेवहि इतिश्रीशिवपुराणेब्रह्मानुशासनंनामत्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३ व्यासः
इत्युक्त्वाविरतेब्रह्मण्येतस्यानावमानिते भ्रूकुट्याननःततःप्रायेण्यतिमात्रंप्रकोपिते पाणवादा
ययष्टिंतांसत्वरंनिर्जगामह गणेशोयोद्धुमेवापिसाहसेकृतनिश्चयः ब्रह्मातत्रक्षणंस्थित्वाक्रूर
दृष्ट्यावलोक्यतं नकिंचिदुक्तवेविमृषत्रयोमुखमवस्थितः कोहिनामार्भकेधीमानविज्ञातप्रभाव ९२
रे भामिनीतनयेरोद्धुंशक्तोतीव्रजगत्त्रये कुर्वीतज्ञातनोधीमान्साहसंबालिशेर्भके पद्मोहिन
स्त्रियःपंकेसततस्रवपुष्पच्छलेन अर्भकंसाहसोद्रिक्तंज्वलंतमनलंतथा विषोल्वणंभुजंगंचनाति·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्वामेत्कदाचन अवश्यंसाहसेकार्येऽस्वरूपंस्वसमर्थनं विधेयंधीमतायेननपरेषांसहासम्भ्रमः
योऽन्यथासंतमाकारंत्वन्यथाप्रतिपद्यते अवहास्यःपरेषांचभवेत्तस्मिन्पदेपदे इत्थंविमृश्यस्वाधि
पिस्तत्वयार्थनवंतत्संधीपिधायसत्वमग्च ल केनतत्क्षणम् शंभोःसमीपमुपगम्यप्रणम्यशं
भुंप्रोवाचबालचरितेभगवन्यधीशो श्रीब्रह्मा भगवन्भवदीयंतेसाहसोद्युक्तमानसं नाशकेता
दृशान्कार्यान्निर्वर्तयितुमर्भकम् मदधीनाहिमन्त्रष्टिर्विज्ञातमधुनामया नैषमन्त्रष्टिरार्येयो
नात्रहेप्रोक्तस्तदेर्भके विधेयत्वात्तद्रूपंयद्धिधेयंभगवन्मया नशक्नोतीयंत्रिलोकीचेदुपेक्षाक्रियतेप्र
ना इत्थंनिशम्यब्रह्मोक्तंभगवान्गिरिजापतिः शक्रादीन्प्रेषयामासदेवानमितपौरुषान् भूतप्रे
तपिशाचोग्रयक्षान्प्रमथनायकान् नानारूपधरान्क्रूरान्दंष्ट्रादशनोज्वलान् ज्वालामालापरी
तास्यान्विकरालाकृतींस्तथा प्रतीतान्निहताभासान्युद्धचार्याविशारदान् गंतुंप्रहृष्टान्देवान्सभग
वान्गिरिजापतिः प्रोवाचवचनंसान्त्वपूर्वंसर्वार्थकोविदः देवाःसर्वत्रविदितादितरुर्भददान
वाः गच्छध्वंमिलिताःसर्वेयुध्यतांसचदुर्मदः प्रभोःप्रसादमालम्ब्यानेदोष्कुषितविग्रहाः न
नमस्तेमहात्मानःसंप्रहृष्टतनूरुहाः तेनिर्गत्यशिवेनवाप्रहृतप्रःसराः महत्कोलाहलंचक्रु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्ध्वलिपिश्चित्रितपक्षकाः अपवर्गग्रहसंख्यानं नीत्वा गणेशं ध्वलिप्यमरम् ऊर्ध्वन्नाडवने देवा ये तं पुंप्रपद्य पुत्रं जसा
शि·पु अथालोक्य गणेशानं ते दूरादेव चुक्रुशुः वध्यतां बध्यतां शीघ्रं हन्यतां हन्यतामिति परस्परं व।
९३ दन्तस्तेवीर्योपचंडमनोरथाः इत्थं ते हालाहलव्याप्ते रोदस्योरंतरे तदा तानागतान्समालोक्य श्रु
त्वा कोलाहलं च नतत् गौरीपुत्रो न च स्वबालमनागपि हसन्मुखः नैवाप्याहितपापेपि च स्खलंते·
महाधियः अविज्ञातो ततः वायर्यां अग्रदर्के भविष्यति समीपमागतान्दृष्ट्वा देवान्क्रोधमदोल्वणान्
केवलं परिजग्राह यष्टिकां हेलयार्भकः सगृहीत्वापितां यष्टिं तदा दर्पपुरःसरान् चुक्रुदे केवले
पश्यन्दिशः सर्वा दिकाः सुधीः कल्पांतवायवो यांतं यांतु पाषाणवर्षणम् धृतिमंतो न कस्यं ते धृ·
तिरैश्वर्यभाजनं आगत्य ते शक्रपुरोगमाः सुराः समं प्रजघ्नुः परितोर्भकं तदा कोलाहलाः श्वनादिद्रु·
मोंतरा मदोद्धता हसिवरा यथा वने आच्छादितः सोथ परःशतायुधैः सन्नभ्रजाले रविमंडलं रवेः
जहो न धैर्यं गतभीः समास्ततो हरिर्यथा काननहस्तषंडके· ...णाहूतिं सोथ प्रगृह्य बालको यष्ट्या ९३
समाक्षिप्य तदस्त्रजालकं समाययौ हस्तगृहीतयष्टिकः तमोवृदस्येव रविर्यथोदयात् देदीप्यमा
नो सहसा रविर्यथा समाक्षिप देवगणं मुदान्वितः प्रदुद्रुवुर्देवगणाः इनोदये रात्रिञ्चरसेनतमो।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गणाइव परस्परंसमालोक्यातेप्यवाचनतत्पराः प्रत्याहृतादेवगणायुयुधुस्तेथसम्भ्रमम् तथा
युयुधिरेतेयथनारदाद्याःसुरर्षयः नोदृष्टवरसेनदिग्युद्धंनोवाश्रुतंपुरा समालोक्यथतेबालेशक्र
कोटिपराक्रमम् युध्यमानंमहेन्द्रादीन्साधुसाध्वित्यपूजयन् तेचक्रुड्डादिविषदःसमाजग्मुः।
रुदायुधाः मसलैर्भिण्डिपालैश्चदारुणैरस्त्रशस्त्रकैः रणवीरोगणेशोथययस्माहूतान्सुरःशा
न्तं शस्त्रास्त्रैःपरिताःक्षिप्तादथावायस्हरोनमान् सध्येयष्टिंगृहीत्वाथवामेसृष्टिंशालादृढं
जघानसमरेबालःशक्रादीन्युद्धदुर्मदान् यष्ट्येतांस्ताडयामासदेवान्गौरीसुतस्तथा केषांचि
द्धाहवोभग्नाःपादाग्रीवाःशयास्तथा समालोक्यद्रवतःशक्रोदेवगणान्रणे यष्टेंदर्शयतोलज्जा
नतग्रीवोव्यचिंतयन् किंकार्यमधुनाकीर्तिःदैत्यदानवघातिनी मांहित्वाहृतोयातिपलितंकु·
लजायया अहोधिग्जीवितंमेद्यःपश्यामिभयाद्द्रुतान् पलायमानान्पवितोदेवान्स्वर्गविभूष
णान् समालम्ब्याथधैर्यंसवज्रंहस्तेसमादधे ददर्शदेवान्प्रवतःशासनप्रतिजागरान् पुरस्कृ
त्यशचीनाथंदेवास्तेकोटिसम्मिताः प्रदुद्रुवुर्गणेशानंगौरीप्रियसुतंतदा तदागम्यचतेसर्वे
शस्त्राण्यस्त्राणिचिक्षिपुः नैश्चसोथगणेशानःपिहितोस्तेरविर्यथा अथगौरीतथाश्रुत्वानार·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दस्यमुखोत्सृतम् अथद्विगुणंक्रुधोद्विग्नाचिंतयामाससत्वरम् किमद्यकरणीयंमेकेनार्थंरक्षितोभवेत्
शि॰पु विचिंत्येत्थंततोदेवीमाययैवोत्पादयत्तदा विनायकेविघ्नहृतंचप्रचंडींचतथापरान् सूर्येंदुनयनोदीप्तां
५४ ज्वालाव्याप्तदिगन्तराम् पिंगकेशांप्रज्वलंतींविद्युतंदीप्तिमत्तराम् ईदृक्स्वरूपांचंडींचप्रचंडींप
र्वतोन्नताम् कन्दरास्येनमहताजगद्ग्रसनलालसाम् आयुधानिविचित्राणिशस्त्रास्त्राणिचभू
रिशः स्वेच्छयोत्पाद्यसर्वाणितयोःसाध्यसमर्पयत् सन्नद्धेतेतथाकृत्वाप्रोवाचपरमेश्वरी पुत्रौमे
प्रियस्यास्यसत्पुत्रस्याविधीयतां सहाय्यंयेननकोपिप्राङ्कुरेन्मेप्रियंसुतं तेवागतप्राणेशंतेनेमत्तविन.
याध्वितम् शास्यतांभगवन्देवीसाहाय्यंकुरुतंप्रिये सतंविनायकंदेवमितिप्रोक्तवतीस्वयम् अथवा
किमनेनापिकथितेनविनायक रणंविश्वस्यतांदेवविधेयंशास्यतांप्रभो कुर्वीयत्करणीयंतेप्रस.
न्नोभवसत्प्रभो विनायकाज्ञांप्राप्याथोसत्वरंयोद्धुमागते विद्युत्प्रचंडीतेचंडीयुयुधातेभयंकरं शस्त्रा
स्त्रवर्षंचक्रातेआच्छादितदिगंतरम् विद्युत्साशास्त्रसंघेनयंयंदेवंवशीकरोत् तंप्रचंडामुखीकृत्वा ५४
जगारचमहद्दुर्मदः स्वादंस्वादंदेवगणंजहासचजहर्षच खादितादेवतासंघेततहर्षचमहद्दुर्मदः य
थायथाजहर्षासौजहासचयथायथा तथातथादेवगणोरुरोदचभृशंचच ग्रस्यमानेचदेवौचे।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शोकतप्ताःसुरव्रजाः उद्द्रुवुःकांदिशीकास्तेपलायांचक्रिरेमुहुः शनैःशनैश्चतेसर्वेक्षणेकाष्ठांतरे·
णतु संप्राप्ताःसर्वएवाह्नोसमीपंपरमेष्ठिनः प्रणम्यपरमेशानंशोकतप्ताःसुविह्वला रुदन्तोत
स्तापतप्ताविज्ञप्तिंचक्रिरेसुराः महेशपरमेशानशूलिञ्चन्द्रार्धधूर्जटे नायनावदृष्टचरंयुद्धमीदृ
ग्भूद्विभः किंकृतंस्त्वबलंतस्यनजानीमोमहेश्वर यएकोह्निकसाहाय्योनिर्बलान्नश्चकारह या
नःप्रीतिर्महेशानेदैत्यदानवमर्दिनी सापिनोग्रस्तप्रायास्तिकलंकेनोकितावयं त्वयिस्वामिनिदूर·
स्थेपरैःप्रमर्दितावयम् तथाकुरुयथाभूयोवयंस्यामपुरायथा इत्थंनिशम्यभगवान्देवतागणभा
षितं पुरोविभिन्नचक्राङ्कचीनंप्रत्नोभमाययौ ततःप्रवृत्तमेतेनदेवदेवेनशंभुना द्वैरथ्यासमा।
जन्तेप्रलयक्षोभसंगतिः वाहनस्योरगाकारौक्रोधाकलितचेतसः पूर्वापरौवारिनिधीकल्पांतरु
वसंगतौ भ्रुकुटीमस्तकेतस्यविरेजेकलुषात्मनः कलस्यवएवजिह्वेवजगद्भक्षणलालसा पसु
रानेवनतस्याष्टौजगद्भक्षणचेतसः पद्मरागमयेशृङ्गीकालस्येनाग्रप्लुरिते जज्वलेपिशिरस्याग्निर्य
याप्रणीपिचंद्रमाः कलाशेषश्ववात्तायितदोग्र्यपरिपीडितः ततःक्रोधपरीतात्माविस्मृत्नामहेशंक
रः आजगामस्वयंयोद्धुंगणेशेनार्भकेसह ह्रदादेवसमायांतंशंकरंसगदाग्रजम् आलोकगौरीतन
© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यःसन्ननादस्मयष्टिधृत् अथागतःसमायातंसमीपावस्थितंहरिम् यष्ट्याप्रजह्रेतंवत्सस्तदद्भुतमिवा
शि॰पु भवत् शिवोपिभगवांस्तत्रतंदृष्ट्वारोमविस्मितः अचिंतयत्तदातत्रकिंकृतंनाशक्तिरर्भके तथातंविस्म
९५ मालोक्यतेयमेअतिशंकिते पिदधातेस्वरूपंतद्दृष्ट्वापूर्वापरोयतः कोह्यनामममहाकीर्तिप्रज्वालि
तजगत्त्रयम् भगवंतंमहाविष्णुंविदित्वावावमानयेत् अविज्ञातार्थतत्त्वस्यपरावज्ञानदोषदा अ
विज्ञातस्वतत्त्वस्यकार्यंकार्यंभवेद्यतः अज्ञानात्सबलत्कार्यंनदंडस्तीतिकथ्यते कोह्यनामजगत्यत्र
सर्वज्ञोस्तीश्वरंविना इत्थंभगवताविष्णुप्रहारंवीक्ष्यशुभे बाणंपरामृशन्सोथसन्धानंनिजकार्मु
के सन्धीयमानंसशरंदृष्ट्वाबालःप्रतापवान् यष्ट्याथताडयामाससशरंसार्धचयत्नवान् ताडितश्चशर
स्तेनपपातसहस्रभूतले पपातकृतकृत्योथनन्दगिरिजासुतः तद्दृष्ट्वाभगवान्विष्णुश्चकोपभृशमु
ज्वलः सन्धार्याथस्वमात्मानंपाणौचक्रंविधायच समुत्तस्थौमृदंकंतंभगवान्सरमापतिः गणेशो
पितमालोक्यप्रोत्थितंयुद्धकौतुकात् प्रोत्थानकलुपवाहोयष्ट्याचक्रंबभंजच तमित्थंविक्रमोदार ९५
जयाशोढंतवेतमम् प्रनृत्यमानंसमरेसनागालोक्यशंकरः त्रिशूलंबिभरामासशिरश्छेत्तंमहारि
पोः शूलपाणिंतमालोक्यशंकरंलोकशंकरं यष्टिंगृहीत्वाबालोपिप्रययौयोद्धुमानसः तमा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

योतेत्रिशूलेनतूर्णंसहर्षभध्वजः शिरस्केदत्तणेनैवचकारातीवकोपनः इत्थंविधायतत्तुसा।
हतमम्बिकेशोहाहेतितंप्रचुक्रुशुर्दिविनारदाद्याः देवाश्चतेसमुदिरेप्रथमंयथैवप्रोन्नदान
ववधाङ्गनशोकदैन्याः नारदोपिसमागत्यपार्वतीतन्निवेद्यच सबालचरितंकर्ममहदाश्चर्य।
कारकम् शिरश्छेदंशिवेनाथोस्वेच्छयाप्रचचारह इतिश्रीशिवपुराणेगणेशपराजयोनाम
चतुस्त्रिंशोध्यायः ३४ ॐव्यासः गतप्राणेसुतेगौर्याःस्वदितास्तेदिवौकसः परस्परंसमागम्यत
नन्दुःकृतकौतुकाः विधीयमानेगन्धर्वैर्गानेगोष्ठोललोकिरे सस्मुःसस्युपदाद्दृष्टाःकीर्ति।
मन्तःसुविस्मिताः चिंतातुरोबभूवाथभगवान्पार्वतीपतिः किंमयैतत्कृतंक्रोधात्साहसंनोचितंकृ
तं बलमस्यनचैवास्तिकस्यचिद्देवधर्मिणः नोदृष्टंनोश्रुतंवापिबालईदृग्बलोबली विशेषतः
सुतोगौर्याःकल्पितःस्वेच्छयाह्ययं बलोबालोप्ययंनष्टःपार्वतीक्रोधसंकुलिता भविष्यत्यद्यकिं
कार्यंकिंकृतंसाहसंमया इत्थंविचिंत्यभगवान्गिरिजार्धहारीहाहेतिचाकृत्यमनस्यपार्वती
सा दीनंविलप्यबहुशःसुतबालमृत्युःक्रुद्धायवह्निमवमहद्भुर्येद्रियेभ्यः सतयोद्गमितोवह्नि
र्जज्वालभुवनत्रयं प्रलयविधानायमन्दरेणयथापरा तदायोयःसमायातःपार्वत्याद्दृष्टिगोच

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रं समन्तात्क्षणादभ्रङ्गस्य शेषाग्निपुरस्तात्‌यथा समन्ताद्दहद्वामोऽद्वैर्ज्वलनो येन दिग्गजाः तन्त्वङ्गस्य साङ्गा
शि॰पु वंशग्रामाः स्थावरजंगमाः इत्थं सकोपप्रलये वर्तमाने सुदारुणे भगवान्पाहि पाहीति वदन्तः शोकवि
९८ ह्वलाः मुनयो देवताः सिद्धा ह्यारो हितग्राः शिवं ययुः इत्थमाक्रन्दमानांस्तान्विलोक्य गिरिजापतिः
ददर्श विष्णुं कार्यविह्वलोऽतीव शंकरः सोऽपि तं करुणाविष्टो दृष्ट्वा परमदीनया ददर्श चिंतामग्नौ
तौ बभूवतुरलं विभ्रू अथोवाच शिवं विष्णुः किं कार्यमधुना विभो यदि क्रुद्धा जगन्माता त्रिलोकीयं
विनंक्ष्यति न क्रोधोपशमे चास्याः कश्चिच्छक्तो महेश्वर ज्वलंतमनलं कोऽपि हस्तेनातिक्रमिष्यति
क्रोधोपशमनोपायो न कोप्यस्तीह शंकर यदि शाम्येत्स्वयं माता तदा क्षेमं भविष्यति इत्थमावेदिते
तेन हरिणा हि महेश्वरः साधनोऽस्य त्वयं कोपः साधनादेव शाम्यति स्वयं शांतिः कथं त्वत्र भवेत्सा॰
धनसंगतौ दृष्टमाश्रयनाशेन वह्नेः शांतिर्न चान्यथा आश्रये विद्यमाने हि कथं शांतिर्भविष्यति वि
नोपायेन तस्मात्त्वं साधनं मृगयाच्युत इत्थमावेदिते तेन विष्णुराह महामतिः येन प्रोद्बोधिता गौ ९८
री स एवात्र क्षमः परं शांतिं गमिष्यति सती तेनैव मुनिना यतः नीतोऽस्य त्रोतरां तेच नारदं कार्यसा॰
धकः इत्थं चानुमते तेन शंभुना यो मनीश्वरं नारदं स्मरतां तेनो प्राप्तः सोऽपि तत्क्षणं प्रणम्य परमे

श्रीशैलो नारदः प्राह सत्वरम् किं कार्यमधुना मे यत्प्रसादं क्रियतां विभो अथाह भगवान्विष्णुर्देवर्षे का
र्यगौरवात् सत्वरोसि कुरु तत्कार्यं प्रसादय सतीमिव किमसाध्यं हि तपसस्तपो हि परमं बलम् तप
सेदं जगज्जाति तपसेन्द्रः प्रकाशते सूर्याचंद्रमसौ भातस्तपसैव जगत्प्रभू तपः परमलाभोस्ति तपः
परमसाधनं तपसा प्राप्यते लक्ष्मीस्तपसैवापवर्गभूः तपोबलं वलवतां निर्बलानां बलं तपः
भवान्सा तात्तपोमूर्तिर्न च साध्यं भवेत्तव प्रयत्नं कुरु देवर्षे पार्वतीशमयाधुना यथा क्रुद्धा जगन्मा
तानो दहेदखिलं जगत् तथा कुरु महर्षे त्वं सावधानं कुरु सत्वरं इत्युक्तो हरिणा सोथ ॐ इत्येव प्रभा
षवदन्सैव नारदः शीघ्रं तो प्रणम्य जगत्प्रभुं कोपि देवगणान्सोथ हत्वा पृष्ठानुसारिणः जगा
मान्तःपुरे शंभुर्देवर्षिर्नारदः सुधीः सुष्टु एवर्तिनः कृत्वा देवान्देवगणार्चितः आगतस्तत्र वैगौ
रीप्रणनाम मदं सुरेन्द्रः यथोचितं स देवर्षिं प्रणम्यागिरिजां सती अथोपचक्रमे तां च स्तोतुं देवगणा
न्वितः श्रीनारदः नमो भवान्यै जगदम्बिकायै त्रिलोकधात्र्यै सुरवंदितायै चराचराधारसुचारु
मूर्त्यै शांतात्मिकायै परमात्ममूर्त्यै १ नमोस्तु ते देवविनाशिकायै सुरेन्द्रवंद्यांघ्रियुगांकितायै
परात्मिकायै जगदीशमूर्त्यै सुज्ञात्मने शाक्तिविभूषितायै २ रवीन्दुवैश्वानरलोचनायै रवीन्दुवैश्वा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नरवंदितायै रवीन्दुवैश्वानररूपधात्र्यै रवीन्दुवैश्वानरसम्प्रधात्र्यै ३ नमोनमस्तेस्तुसुखप्रदायैनमोनम
स्तेस्तुपुनातिशुद्ध्यै नमोनमस्तेस्तुपवर्गदायैनमोनमस्तेस्तुमहोदयायै ४ नमोनमस्तेकुलनायिका
यैनमोनमस्तेस्तुगणाम्बिकायै नमोनमस्तेस्तुशिवप्रियायैनमोनमस्तेस्तुपरात्मिकायै ५ भूम्य।
म्बुहोवायुखसोमभास्वदात्मस्वरूपाहतविश्वमूर्त्यै विश्वात्मिकायैनदतीवमूर्त्यैपरापरायैचनमोस्तु
तुभ्यम् ६ त्वदिच्छयाविश्वमिदंसमस्तंसृजत्यहोसोब्जभवोपिदेवः पातीदमीशोब्जजयोनिदेवः
सदापुरारिर्हरतेसमस्तं ७ नतेवपुर्देविकदापिदृश्यतेतेजोमयंशंकरपत्निसूक्ष्मम् मयामयंत्व
यमिदंमहेशिनकेनतूयेतमनोवचोभिः ८ त्वंदेविविश्वमखिलंसृजसित्वमेव पासीदमत्सिभुव
नत्रयंयद्रूपे शर्वाणिविश्वनिलयेपरमार्थरूपेरुद्राणिपाहिशरणागतदेवसंघम् ९ इतिस्तुत्वा
भगवतीपार्वतीशंकरप्रियां प्रणनामसदेवर्षिर्भक्तिहर्षितविग्रहः उत्थायचततःप्राहभवानीं
लोकमातरं विनयावनतोसौथनिभृतंभयविह्वलः प्रसीदजगदेशानिपाहिविश्वंदयांकुरु प्र
णतेषुचदेवेषुदृष्टिंपातयशंकरि विश्वमातर्महेशानिमाम्पाहिविश्वमिदंत्वरणात् भक्तसान्परमेशा
निकृपांकुरुकृपानिधे व्यासः इत्थंनिशम्यापिसतीक्रोधेहिग्रामहामते नकिंचिद्दचेपुरतः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्रोधःप्रज्वलितोभवत् अतीवक्रुद्धासादेवीविललापमुहुर्मुहुः स्मारिताप्रियपुत्रंतंप्रजज्वाला
धिकंततः तेषांतत्रमनेचास्याःक्रोधोद्दीपकमेवच उत्थायास्तत्रतैलस्यवारिमेकरवाधिकम्
ज्वालास्तस्याःशरीरात्तुनद्यानिश्चक्रमुस्ततः यथादशदिशस्तस्याःप्रलयांतरवाधिकं तेथोप्र
दुद्रुवुःसर्वेज्वालातप्ताःसमंततः देवर्षिस्तत्रपादेहस्तस्थौसपुरतःपरं प्रद्रुतेषुच्युदेवेषुपु.
नात्रप्यमवाप्यसा पूर्वांतत्रूपंसोद्वेगाप्रलपंतंप्रियं अथावसरमासाद्यदेवर्षिर्विनयान्वि
तः गौरीस्तत्रगुणान्वक्तुंप्रचक्राममहामतिः श्रीनारदः मातर्भवानिकतमःस्पर्धेततनयेन.
ते महेंद्राद्याःत्वणाधेनकृताःप्रध्वस्तकीर्तयः ब्रह्माणमवमन्याथप्रजहेतंसवहसि बाणैःस
हयत्तुत्स्यापिभग्नंहरभुजात्तथा नमितंवर्तमानंकःसहेतप्रपलायितं विनागौरीपतिंशंभुंशं
करंलोकशंकरं किंकार्यमत्रस्तुभगेमहीशोजगदीश्वरः अविचार्यविधायापिचिंतामापतते
धिकाम् नेदृशोदृष्टपूर्वोस्तिबलवीरःकदाचन गौरीप्रियस्तंतसोथश्रुत्वातंमन्युवाक्किवे
अतीवशोकसंविग्नःसंहृतोभूत्सशंकरः प्रसीदभगवन्नद्यजगत्रवत्तुरवाहितं व्यासः सत्वर्वं
मथोश्रुत्वावाचंनारदभाषितं किंचिच्छिथिलतापन्नंचित्तंसत्याबभूवह शिथिलीभूतचित्तातो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वितार्कसमनीश्वरः स्तुतिंप्रस्तावयांचक्रेक्रोधतिर्नाशकारिणीम् श्रीनारदः मातःसदास्तुज।
शि॰पु ९८ सिरुहासिपुत्रवत्वंविश्वंदयानिधिरनर्कचरित्रचंद्रः दैत्यार्दिनीप्रणतभक्तजनार्तिहर्त्रीदेविप्रसी
दशरणंभवविश्वहेतोः १ त्वंदेविधातरिमदाबलसृष्टिशक्तिर्विष्णौतथासिसततंस्थितिश
क्तिरस्य संहारशक्तिरभवेभवनाम्निदेविदेविप्रसीदशरणंभवविश्वहेतोः २ भूमौधृतिः
सलिलग्रम्बरमात्मशक्तिर्वह्नौप्रकाशनकरीचसदाहशक्तिः प्राणात्मिकाचपवनेगगनेऽवका
शरूपासिचन्द्रमसिमोदनशक्तिरस्य ३ सूर्येप्रभात्मनिचितिःसकलावभासादिर्देशकालक
लनापरमात्मिकासि आनंदसंदरपरापरसद्विसत्तादेविप्रसीदशरणंभवविश्वहेतोः ४ त्वयु
क्तमेतदखिलंस्फुटमेवभातित्वत्यक्तमेतदखिलंचनकिंचनापि कर्त्रीपरासिपरमेश्वरिविश्वमा
तर्देविप्रसीदशरणंभवविश्वहेतोः ५ त्वत्सेवयैवभगवत्पसरोरुहाणांतांदेवतास्थितिमवाप्यपु
राननन्दुः दीनाभयेनकलितास्तइमेमहेशिदेविप्रसीदशरणंभवविश्वहेतोः दैत्यान्समर्थपद ९८
वीसजगामजिष्णुस्त्वत्सेवयासकलदेवगणान्वयातः दीनोभयद्रुततरःसमहेशिसात्वांदेविप्रसी
दशरणंभवविश्वहेतोः ७ नोदेवितेसमुचितंमनसोऽप्यभीष्टंकस्यापिशक्तिरपवर्तयितुंमहेशि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्रोधंनयाशुशममत्रलसत्प्रसादाहेविप्रसीदशरणंभवविश्वहेतोः ८ स्तातंत्वंभगवत्यथीशिवि
मलेकस्याप्यदीनंनते ब्रह्मायास्तवमृत्यवत्प्रतिदिनंभ्रूलेपमात्रार्थिनः तस्मात्त्वंगिरिजेन॰
तान्सुरगणांस्तान्कान्दिशीकान्भयात्त्रायस्वायचिरानयोविरचनंशुभंजगत्त्रयपाति ९ व्यासः
इतिस्तुत्वाभगवतींभक्तियुक्तंमहामुनिः प्रणम्यदंडवद्भूमौपादौजग्राहनारदः इत्थंसाक।
रुणाक्रन्दोवाचमाकर्ण्यपार्वती क्रुधंतांशिथिलीकृत्यसम्भ्रुर्विभ्रमदेश्वरी विनयावनतंदेवी
नमर्थाप्यकृतस्मिता उवाचवचनंरम्यंनारदंप्रीतिपूर्वकं श्रीदेवी साधुसाधुमहाबुद्धेदेवर्षेनार
दामुया स्तुत्याप्रीतास्मिचतथाययाशोकोधुनागतः अहोमहर्षेत्वत्तेजोबलेनपरिबृंहिते तपोग
णंमुनेयेनहृदयासिद्धिःसमागता ममप्रीतिपुराजातारक्षितंचजगत्त्रयं त्वत्तपःस्पर्शजंतेजोब्रह्म
तेजसहोदरं वरंवृणीष्वतस्मात्तेदास्याम्यविशंकितं तपोबलेबलंपुंसांनन्यद्बलवत्तांबलं त्वया।
तपोबलवताकिंनप्राप्येतनारद श्रीनारदः अयमेववरोदेयोयत्प्रसादोजगत्त्रये प्रसादात्तवदेवे
शिरक्षितंस्याज्जगत्त्रयं तत्प्रसादवशात्तेषुपावाप्यतेकैर्नेसिद्धिरमलात्सुदुर्लभा तत्त्रिवर्गकलनात्स
हृतेदेविदेहिशरणंकृपांकुरु श्रीदेवी प्रसन्नास्मिमुनेनेनस्तवेनामरवल्लभ वरंददामितेये

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नरहितंस्याज्जगत्त्रयं किन्त्वयंनियमोरक्ष्यःश्रूयतांमुनिसत्तम श्रुत्वामच्छ्रावणीयोपिमद्देशोजगादी
शि·पु श्वरः योयंममतनुर्जोस्तिप्राणेभ्योप्यतिवल्लभः सजीवतुपुनस्तूर्णंयथास्यान्ममप्रीतिकृत् तथा
५५ सर्वक्रियारंभेदेवतापूजनेजपे होमेर्चनेगृहारंभेपूजांप्राप्नोतुपूर्वतः अनर्चयित्वामत्तनयंयःकिंचि
त्त्वकरिष्यति सर्वंगणपूर्वमपितन्निष्फलंभवतात्क्षणात् कार्यायदिजगद्रक्षानियमद्वयमेवमे क्रि
यतांभवतातूर्णंप्रसन्नास्मिततोमुने गच्छतूर्णमनेशंभोःसमीपंगकरोतिचेत् नियमद्वयमेतं
न्मेतनःप्रीतास्मिसर्वथाविरम् सूतः इत्युक्तोहिमसुतांनत्वासोपिदेवर्षिसत्तमः जगामशंभुसान्निध्यंप्र
तिश्रावयितुंवचः हरादेवसमायांतंसमालोक्यसुरोत्तमाः तन्मुखान्नमितसार्थसिद्धयोमुमुक्षुभं
शं तूर्णंजग्मुःस्वंस्वंदेवायत्रशंभुःसकेशवः प्रणम्यकथयामासुर्देवदेवंपिनाकिनम् भगवन्नार
दोहरान्मत्पगच्छन्समीहितः यथावत्तन्मुखच्छायातथाचानमितंप्रभो कृतकृत्यासश्रूयातिना
रदोमुनिपुंगवः इत्युक्तेभुवदत्स्वेवशंभोप्रभृतितेमुनिः सप्राप्तोप्रथमदेशान्तेप्रणनामसदंडवत् ५५
अथेशानस्तमस्त्याथ्यतपस्विन्महत्तोवचि तपःसमृद्धिरमलाप्राप्तोसिकुशलीमुने इतितंसांत्व
यित्वाथपप्रच्छगिरिजामतं सोपिविश्रम्यचरणंजगादवदतांवरः श्रीनारदः भगवन्मतभवे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शापिनाकिन्वरदप्रभो किमस्माभीश्वराणामिच्छापादितकर्मणां निमित्तमात्रं हि वयं भवदिच्छैव
केवलं कार्यसम्पादने हेतुर्नियन्तासि यतः स्वयम् भगवंस्तेऽभिलषितं सिद्धं भवदनुग्रहात् किं त्व
तत्कथितं गौर्या नत्र्यज्ञादीयतां प्रभो वदध्वामि वयं स्वामिन्यथाज्ञावशगास्तव तथा गौर्या महादे
व्याग्रस्तत्र यतः स्वयं स्मृतः इत्युक्ते मुनिना तेन भगवाञ्शशिलाञ्छनः ओमित्युक्त्वा ब्रह्मपुत्र
विशोकं कथ्यतां वचः श्रीनारदः प्रसन्नीभूय गिरिजां वक्ष्येऽथ नियमद्वयं गौरीपुत्रः पुनर्देवजीवता
त्मयथा पुरा तथा सर्वक्रियारम्भे लभते प्रथमार्चनं तदर्चामन्तरा सर्वं कार्यं भवतु निष्फलं इत्यं
क्त्वाथ गिरिशं त्वाथ जगद्धात्री भवेदिति श्रीशिवः मनीतं मानतीयोऽसि त्वदुक्तं नान्यथा भवेत् सा
न्यौ मम मे भौशान्त्युस्युस्थ्यर्थं मे प्रतिष्ठितः तथा यत्कथितं धर्म्यं तत्तथास्तु जगद्धितं जीवतात्मोर्भ।
कः पूजां लभतात्सर्वकर्मसु अथोवाच गणाञ्शंभुर्गम्यतां स्पशिरः पुनः अन्विषानीयतां तूर्णं कंठ
पीठेऽस्य योर्ध्यतां इत्यं संधितमूर्धासौ स्वयं जीविष्यते चिरात् तथोक्तास्ते भगवता शीघ्रं निर्गम्य त
त्क्षिरः अन्वेष्टुं प्रययुः सर्वे तत्र देशे समागताः प्रयतिताध्यने सर्वे दिगन्तेषु महागणाः नैणभि
वेष्यतच्छीर्षं प्रत्याव्याताः समादिशन् प्रयत्नो रचितो देव नाप्तं तस्य शिरः क्वचित् नजानीमो वयं ना।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यदातिरत्रभवान्परं देववचोक्तं निशम्याथो विचिंत्योवाच शंकरः अतिबाल्याद्यदिवसंप्रयोप्रोत्थाय।
शि०व मत्वरम् प्रथमं दृष्टिमार्गे यो भविष्यत्युत्तरागतः उच्छिरःकंठदेशेस्य योजनीयमशंकितम् उ
पु० च्छिरा भविता ह्येष रमणीयोति सौख्यकृत् इति श्रीशिवपुराणे गणेशवरदानेनाम पंचत्रिंशोऽ
१०० ध्यायः ३५ व्यासः अथो प्रभाते वेलायां ते देवाः प्रत्यपालयन् उत्तराभिमुखाः सर्वे दृष्टवंतो हस्ति
स्तिनं पुरा शिवाच्छित्वास्य तच्छ्वं भ्रममाने शरुधिरस्रुतं शरीरमथ गणेशस्य मानयित्वा शिवः स्वयम्
गंगाम्भस्तेन प्रक्षाल्य तत्तयाः साकल्यात्पुनः संस्थाप्य योजयामास तेन मूर्ध्ना ततः क्षणात् गौरीपुत्रः
समुत्तस्थौ सुप्तोत्थित इवाशुभः प्रलिप्य सरसं सर्वांगोयथो हृद्यचंदनोटकः स्वस्वरूपं समासाद्य हृष्टो भ
वति तत्क्षणात् हस्तिमूर्ध्ना समायुक्तस्तयो हृद्यशरीरकं गौरीपुत्रः क्षणात्स्वापप्रकृतिं सोपुरातनी
दृश्ये शिवेन कलिते किल तस्य देहे सर्वे जहर्षुरमराः सममाभिभूताः शांते नभो भवद्यथो हृषितः प्रसे
दुर्वातः वत्सुः प्रमुदिताखिलजीवसंघाः वादित्रतालघनवाद्यरवैः प्रपूर्वेभूत्सर्वजीवगणहर्षितकर्णरंध्रः १००
संपूरिता च जगती किल यत्र चैकनादात्मना परिणते व बभूव तूर्णम् ध्यानो बभूव सततथा घनवाद्यजा
तःसर्वात्मना विगलिता हिय येंद्रियाणाम् शक्तिर्बभूव परनादमयी दिशाक्षिः सास्वप्रकाशमहिमा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तपरावमर्शी तत्रासमरस्यशिवनादमयस्पर्शं भोः श्रुत्वायहर्षभरिताखिललोकधात्री गौरीज।
यायनुगतानवरयाङ्गुगामदृष्टंमुदापरमयातमथोतनूजम् तंदृष्ट्वाप्रियपुत्रंसाहर्षप्रोत्फुल्ललोच
ना प्रसादस्समुवाचेहागदागच्छेत्यवदन्मुहुः तत्समीपमथासाद्यभुजाभ्यांतेप्रियंसुतं आश्लिष्य
मूर्ध्न्युपाघ्रायचुचुम्बचमुहुर्मुहुः प्रियपुत्रगणेशानप्राणाधिकशिशोत्वकेन गतोसिमातरंहित्वा
शैशवेकिंनविस्मृतं जीवजीवगणेशानकुशलीभवतात्परं आनंदयपरंमातः पितश्चमुदमावः
हन् आशिषंचप्रपुपुजेनसमातागिरीयसी यःकश्चिन्मनजोलोकेस्मरिष्यतिसुतंमम तस्यसर्वा
र्थसंपत्तिस्तत्क्षणात्संभविष्यति ध्रुवम् इत्थंगौरीहृष्टमनामवलोक्याथशंकरः प्रसन्नोमूर्ध्न्याशिरसि।
तंस्पर्शमुदान्वितः वरांश्चप्रददौतस्मैशृणुत्वंनोवचोमम त्वन्नामस्मरणाच्छीघ्रंबाधालोकेनपी
डयेत् परलोकेचमुक्तिःस्यात्करस्थासिद्धिरेवच ततःक्षणात्समासाद्यसाशीर्भिस्ताभ्यांचवर्धितः
प्रज्वालितमहाबुद्धिर्गौरीपुत्रोगजाननः प्रोत्थायाथनिभृतंदेवीशंकरंलोकशंकरं जानुभ्यांधरणीं
गत्वाप्रणनाममुहुर्मुहुः ब्रह्मादींश्चाथनत्वासविनयावनितःपरम् प्रदक्षिणंप्रक्रमणंशिवयो।
र्विदधेततः इत्थमकृत्रिमांभक्तिंगौरीपुत्रस्यवीक्ष्यसः महेश्वरःसमागम्यब्रह्मादीन्प्रोक्तवानिति ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अयं च शिवयोः पुत्रः पूजां प्राप्नोतु सर्वतः देवपूजासु सर्वत्र कार्यारंभे च सादरं यः कश्चिदस्य पूजां तु न॰
शि॰पु करोति प्रसादभाक् तस्य पूजा भवेद्व्यर्था कार्यारंभश्च नश्यतु यः कश्चिदस्य पूजां तु विदधात्यविधान
९१ तः तस्य पूजा भवेत्सर्वा कार्यारम्भश्च सिध्यति इत्थमावेदिता देवा देवदेवेन शंभुना ब्रह्माद्यास्तेन ते॰
स्तुष्ट्वा जहृषुर्मुदिता भृशं अथोवाच शिवस्तस्मै प्रीतोस्मि तव पुत्रक कर्मणानेन तदितः पुत्रत्वे स्थापि
तो मया पुत्र दास्यामि च वरं पार्वतीहितकाम्यया गणेशत्वे मया पूर्वं स्थापितस्त्वं कुमारक अधुना स
कलापूर्णं त्वया स्याच्च जगत्त्रयी पुत्र पुत्र महाभाग शृणु एवं ददामि ते वरम् यत्कर्म त्रिविधं लोके काय
वाङ्मानसाधिकं क्रियते सकलेन त्वत्पूजनेनास्ति संभवः ये मानवा विदधते च जगत्त्रये त्वत्किंनापि
सकलेत्र न सिद्धिरस्ति तेषां त्वदर्शनमतेत्व भवन्तमाद्यं संपूज्य सर्वफलसिद्धिरिहास्तु वत्स भव
न्तमित्थं संपूज्य निर्विघ्नं भवति ध्रुवं तस्मात्ते विघ्नहर्तेति नाम लोके भविष्यति यो भवंतमनादृत्य।
सिद्धिं वाञ्छति मानवः ते विघ्नाः प्रभवंत्याशु कार्यसिद्धिविनाशकाः विघ्नो बहुविधस्तेषां भवतीति ९१
सुनिश्चितम् तस्मात्ते विघ्नराजेति नाम लोके भविष्यति माहात्म्यं चापि ते पुत्र व्याप्तं लोके भविष्यति
तस्माद्धेरंभ इति ते ख्यातं नाम भविष्यति यतोत्र भवता देवी तोषिता पार्यया मुदा तस्माद्भवान्मुख्यो देव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पूजां संप्राप्स्यसे ध्रुवम् व्यासः इत्थं स देवदेवेशः पंचायतनमध्यगः गणानामधिपत्यापि संभूतो भक्त
कामयया अन्यच्च श्रूयतां सूत वह्निकुंडसमुद्भव न समोस्ति गणेशेन कश्चिद्देवोथवाऽसुरः शृणुत्व
दपि वत्स सूत कश्चनापि समोस्ति न गणेशेन यतः साक्षाच्छंभुनापसूशोद्दिसः यथा च सर्ववर्णानां
शिवपूजाविधिः स्मृतः देवीपुत्रो गणेशोपि सर्वाधिपतिरीरितः वैशाखस्य शुक्लभूतायां पार्वत्या रवि
तोभवत् माघशुक्लचतुर्दश्यां हस्तिमूर्धाभवत्किल तस्माद्ये सततं गणेश्वरमसंभूते तिथौ भूमि
जे स्नात्वा यो नियमं प्रगृह्य विधिना पुष्पैः सुगंधैः फलैः मिष्टान्नैरपि वार्चयंति निभृते तेनत्यक्तसर्वाप
दो भोगान्सिद्धिमवाप्नुवंति सहसा संत्यक्तविघ्ना भृशम् विशेषतश्च माघस्य वैशाखस्यापि सत्तम
भूतेतिथौ येर्चयंति जयस्तेषां भवेद्ध्रुवं अथवा प्रतिमासं च भूतायां योर्चयेत्सुमान् विघ्नसंतुपरित्यज्य
सोनंतां सिद्धिमाप्स्यति अनेन व्रतपुण्येन विद्यार्थी प्राप्नुयाध्यनाम् मोक्षार्थी प्राप्नुयान्मोक्षं लक्ष्मीं तस्मा
त्मिकामुकः शास्त्रोक्तविधिना पूजां यः कृत्वा च गणेश्वरं तर्पयेन्मोदकाद्यैः स प्राप्स्यति मनःप्रियं इत्थं
स देवो देवकृतं वरं प्राप्य मदोद्धतः देव्याद्वारस्थितिं त्यक्त्वा पुत्रत्वे कल्पितस्ततः ततः कोपोपि पार्वत्या दे
वानां चापि यो भवत् याचिंता चापि तावद्वै मूर्तिमन्तो बभूवतुः किं कार्यमधुना देवा ब्रूयोः शापि·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

महेश्वर इत्युक्तवंतौतौ शंभुस्तथोवाचवृषध्वजः अमृतंभवकल्याणिकोपविंतेत्वमीश्वरि संजीवनेभ
शि॰पु वाम्ब्रुत्वंप्रोक्तौतौतदाभवत्: तथास्वरूपंधृत्वातौशिवयोःपुरतःस्थितौ प्रबद्धपाणीनम्रौसौशास
९२ नासक्तमानसौ देवीसभगवाञ्छंभुःप्रोच्यतौविनयान्वितौ उवाचामृततत्स्यातांवाणीप्रीत्यामध
स्ववाम् वचोमेशृणुतंदेवौयःकश्चिच्चरितंमहत् अमाश्चर्यमयंरम्यंगाणशीपस्यधीमतः इदंवदि।
ष्यतितथाश्रावयिष्यतिमानवः तस्यामृतंजीवनंचभवतांतत्प्रसादतः इत्युक्तौशंभुनादेवौतौतथेति
चजग्मतुः सूतः इत्थंवोमहिमावाणिगाणेशस्यमुनीश्वराः व्यासस्यकमलोद्भूतोयथावत्कथितो
मया यथागजमुखोजातोयथाप्रजामवापच कर्मारंभेविघ्नराजोदेवीपुत्रोविनायकः तथाकोपस्यविं
तायाःपरिणामोपिवर्णितः अमृतेनस्वरूपेणसंजीवन्यातथैवच तस्माद्येमततंस्वलक्षणमस्यविघ्ना
धिपंसदरं स्वेच्छापुत्रमयोनिजंचशिवयोःसंपूजयंतेभृशं कर्मादौगतकल्मषाःपुनरमीसंप्राप्य॰
सिद्धिंपरां सर्वापापविष्प्रविनाश्यसततंमोदंलभंतेध्रुवात् इतिश्रीशिवपुराणेगजमुखोत्पत्तिव ९२
र्णनंनामषड्विंशोध्यायः २६ सूतः ततोदेवाश्चमुनयस्तंप्रणम्यमहेश्वरं आपृच्छ्यस्वालयंजग्मुः
प्रसन्नमुखपंकजाः नारदोपिसदेवर्षिःप्रीतिःसिद्धमनोरथः महेश्वरंप्रणम्याथोज्ञ्याकृत्वापा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्वतीकुटीम् ययौतदातामादातुंस्ववेश्मगमनायच दूरादायान्तमालोक्यपार्वतीतंमुनीश्वरं
विजयांकथयामासस्वासनंकल्पयतोलघु अयंसनिर्जरमुनिरायातिममपुत्रदः जगत्स्थिति
विधायकिमसाध्यंस्यकर्मणाम् पश्यास्यत्वंतपोहृद्धिंयेनाकांडलयात्क्षणात् जगत्संरक्षितंभद्रेतप
साकिंनसिध्यति साक्षात्तपोमूर्तिरयंब्रह्ममूर्तिरथापिवा स्वच्छन्दचारीसर्वत्रसत्यभाषणतत्परः
इत्थमाभाष्यमाणायांपार्वत्यांनारदोमुनिः दृग्गोचरंप्राप्यहरेःप्रणनामपुनःपुनः प्रणमंतंचसा
दृष्ट्वागौरीप्रोवाचसत्वरं उत्तिष्ठभद्रत्वंवेत्सिकिंकरोषिचबालवत् तपोहज्ञानकिंप्रज्ञामामपिचभ·
वादृशाः इत्युक्तोभगवत्यासौपाणिनोत्थापितःस्वयं आसनंपरिजग्राहदेव्यादत्तंसहस्ततः तंगृही।
त्वासनेकिंचित्कृतविश्रमणंकिल प्रोवाचवचनंचारुभवानीभवदुःखहृत् मुनेप्रसन्नचित्तोसितप
स्तेबलवत्तरम् आत्तापयतपोवश्यंजानीहिजगदम्बिकाम् मुनिः नमस्तेपरमेशानिदेवदेविगणा
म्बिके तद्ध्यानफलमेतन्मेयत्तपोहृद्धिसंपदः त्वदनुग्रहमात्रेणतपःसत्यंशमोदमः ब्रह्मतेजोवा
सिद्धेतुर्भविष्यतिनचान्यथा यास्त्वांध्यायतिरक्षतिक्षणमपित्वल्लक्षिपातेरतो हृत्पद्मेमुदिता
खिलाचपटलेशान्तेविशुद्धेऽमले तंध्यायंतिचतुर्मुखेशहरयःप्रोद्दहृमोहाटवी दावंस्वात्ममहः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रकाशकलितानंदंसदासुन्दरम् श्रीव्यासः अहोतपःसत्यबलंपश्यसूनयदम्बिका तंमुनिंना
शि॰पु रदंप्रीत्यापप्रच्छनामयंसती तपएवपरोधर्मस्तपएवपरंबलं तपएवमहासिद्धिस्तपःस्वर्गाप
९२ वर्गदम् संत्येवोपायसंभारानानात्वेनसुखदास्तुते विनातपोयथान्येषुरमेषुमृतजीवनी इत्य
माभाषितातेनमुनिनापार्वतीतदा गिराप्रसादामलयाप्रोवाचमुनिसत्तमम् मुनीवर्यमुनित
रांतेनोलब्ध्यासमाचरन् सत्यवार्ताजगत्यत्रहितायजगतांसदा सत्यंब्रह्मविजानीहिसत्येलोकाःप्र
तिष्ठिताः सत्येनोदेतिसवितासत्यंसर्वत्रराजते सत्येनाऽवर्तिताशेषकालोजयसुरर्षभः विधेयं।
मेप्रशाध्यत्रविधेयात्वयाहंमुने तयेत्थंभाषितोदेव्यातदादेवर्षिसत्तमः विनयानतमूर्धासःप्रोवा
चमधुरांगिरम् अनुग्रहेऽरुरुच्छायाएव्छेत्वादेविशंकरि श्रीदेवी गच्छाशुकुशलंतेस्तुस्तुतेत्राण।
तिरेवच वर्धस्वनितरांब्रह्मन्ब्रह्मलब्ध्यातपोनिधे इत्युमाएव्छातांदेवीमाशिषापरिवर्धितः य
थेच्छंसजगामाशुदेवलोकान्मुनीश्वरः श्रीशौनकाद्याः वदसूतमहाभागसबालःपार्वतीप्रियः ९२
बाल्यावस्थंकथंनित्येकास्याकारिक्रियास्तुतः श्रीसूतः सतथावर्तमानःसन्पार्वतीनंदनोनघः
पितरौनन्दयामासतथातेर्बालचेष्टितैः यथातौदेवदेवेशौशशांकाङ्कतेभयंशिशो कथंजीवेदयंबा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लक्ष्म्याशीनिरतौनौसदा प्रीतिंचपालनंताभ्यांसचलेभेगजाननः कुमारानवमोयेनान्तरंनासीन्न
योर्मनाक् कुमारंतौगणेशंवागणेशंकार्तिकेयवत् स्वतनुभूतपतीललनातोऽनैःसमम् नोतरेण
लनेदानेलालनेनताडनैपिवा वेशेभोजनदानेवाकेवलाकारनस्तुतत् समानेपिचबालभ्येपार्वत्या
नरप्रेमतः कुमारादधिकांप्रीतिंगणेशानेचकारह दृष्टंहिलोकेप्रतिमास्वभावादतिरक्तिदा म
धोस्वभावप्रतिमंप्रतिमाङ्गनकारणं तथैवगौर्यास्तस्माद्गणेशेनिरताभृशं इत्थमानन्दयितृभ्यां
ताभ्यांतौपरमेश्वरौ प्रसेदतुर्वृद्धिदंसौमत्येनतपसाथवा कदाचिदथसागौरीशंभुंतद्गुणभाषिणम्
प्रसादसमुखंदृष्ट्वाविज्ञप्तंतेप्रचक्रमे गिरौवसरविज्ञप्तानसीदंतिकदाचन मनोरथाधिकफलंफ
लंतिकृतिनांयतः भगवन्विदितंसर्वंनवास्तिपरमेश्वरः अनुग्रहेच्छायस्यास्तिकिंविद्विज्ञापया
स्यहं इत्थमाभाषितोदेव्यावाचायोभूतभव्यदृक् किमकथ्यंतवास्तीहप्रतोममपार्वति श्रीदेवी
किंनपश्यसिदेवेशबालावतिमनोहरौ प्रवयस्यौंतामनुप्राप्तौहिपाविवमदोऽत्तैनौ विवाहकौतुकंध्या
तंकथंनोक्रियतेपुना त्वयासर्वार्थनिपुणाभूतभव्यभवत्प्रभो सर्वमाभातिसमयेकृतंकौतुकमंग
लम् कलातीतंनभात्युच्चैःकृतंवापिजगत्प्रभो कलेनवर्धतेदेवःकालेसस्यंप्रजायते कालेनमुक्ता।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जायंतेनामेघोदकबिंदुभिः कलेनजायनेतत्त्वकर्दमंजलबिंदुभिः कालेसिद्धांक्रियांसर्वाकालेनैति।
शि॰पु गरीयसी षड्गुणाःशक्नुयत्तिसःकालेयुक्ताःफलंतिच कलानुसारतस्तत्वफलंदस्याचतत्त्वयं उपायानां
९५ प्रभोकालेजायरोगोनिहन्द्रवेत् कालेनपतिभास्त्वांषुकालेचंद्रोमृतायते कालेनेगोहृद्विदंचकालेस
र्वंप्रवर्तते कालातीतंचयत्कार्यंभवेयदिसमुद्यितं सर्वांगसूर्णंतत्त्वापिनिष्फलंजायतेध्रुणात् त
तोबुद्धिमताकार्यंकालेसर्वंस्तशोभनं कलानुसारीमतिमान्सर्वसंपदमाप्नुते विवाहमंगलारंभ
कालोयमनयोःशिव नोचेयमौप्रपुथ्येतामन्योन्यंदमुकाविव सर्वथालालितस्यैवनिश्चितस्यव।
लीयसः अदृष्टपारावारस्यनान्यायुद्धाल्विताक्रिया सर्वथालालितोयस्तुदानमानसुखाशनैः ततः
सचितयायोज्योन्यथानर्थंप्रजायते दानमानैशनस्त्वैर्लालनीयःशिशुस्तदा यदासर्वांगविकलः
प्रौढश्चेष्ठानभाऽष्टतः ततोविवाहःकर्तव्योऽनयोशीघ्रंमहेश्वर समयोयमनुप्राप्तोविवाहस्याति
शोभनः ततःकार्योविवाहस्यसम्यग्देवतनूजयोः यथान्योन्यंप्रजायेतप्रेमाधिकंकुमारयोः न्यूना- ५
धिकतयाकर्दभवेयाधितनूजयोः परस्परंप्रीतिहानिःसर्ववैरंप्रजायते एकामिषभवंवैरंप्रसिद्धंजग
तीतले चेदन्तरेन्तरंकिंचित्कावार्तातत्रशंकर अन्योन्यंवैरिसम्पातेभ्रात्रोःसोदर्ययोरपि शत्रुत्वंजाय

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यतेन्द्रनेमत्रणाविधिभीतिदं तादृशैवरसमापातेनश्यतेसकलंकुले पितरौचापिचिंताज्ञौपतितौ
दुःखसागरे तस्माद्विमृश्यसुधियाकार्यंकर्तव्यमीश्वर साहसेनकृतंकार्यंभवेद्धिन्नावद्धंकिल वि
मृश्यकारीप्राप्नोतिसंपदंसकलार्थदां सहसाकारिणंदेवविपदोभिभवंत्यलं सप्तमान्कथ्यतेदेव
योहिबुद्ध्याविमृश्यच करोतिकार्यंकार्यज्ञस्तस्यकार्यंप्रसीदति स्वपनंभोजनंस्नानंमैथुनंचल
नंतथा मूत्रशूथादिकरणंसमंपुंसःपशोरपि विमृश्यकारितंतस्मात्पुंसःपश्वतिरेकिणी तांवि·
हायचरन्मर्त्यःश्रृंगहीनःपशुःस्मृतः अथवासप्तमोनैवपशुनासाम्यमाप्नुयात् शीतादीन्नैवसहतेनम
र्त्यःससहतेयतः विदधीततथाकार्यमनीषीबुद्धिसाधनः नान्यापद्धास्पतामेतियथानाप्यनुताप
भाक् विमृश्यकार्यंकुर्वाणःशीघ्रंपारंप्रयास्यति सहसाकार्यकारीतुचिरेणापिनयास्यति इत्थं
विमृश्यमतिमाश्रित्यशीघ्रंविनिर्णयं चिरेणकार्यंकुर्वीतशीघ्रकारीयतोभवेत् अतएवहिदेवोक्तं
प्रमाणंभासतेतराम् शनैःशनैस्तुवनिष्ठाविधेयेतिश्रुतेवचः इत्थंगौरीवचःश्रुत्वाप्रमाणात·
रमीश्वरः ओमित्येवंतदोवाचपार्वतीमानयन्वचः गौरीचिरंतांहृदिसन्निवेश्यमहेश्वरोध्यान·
परोबभूव कथंविवाहंभवितानयोश्चयथोचिताचारविचारचारुः अथान्येद्युःसभगवान्स्थिता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गौरीगर्हेसुखवम् नंदिभृंग्यादिप्रमुखैः सेव्यमानो निरंतरं बालक्रीडारतौ बालौ तौ कुमारगजा
शि॰पु ननौ आह्वाययामास तदा नंदिना नंदवर्धनौ नन्दिनाहूयसे बालौ कुत्रास्ते बहिःस्थितौ शीघ्रं ह
९५ च्छाम्यहं बालौ कुरुतः किमहर्निशम् प्रभूदीविनमाकर्ण्य नंदी क्रीडारतौ सुतौ दूरादन्विष्य शीघ्रं
च प्रापयामास तत्रतौ द्वारदेशमथासाद्य प्रणेमतुरुभौ मम पितरौ प्रीतमनसौ विनयानतकंधरौ
तावाशिषामनुप्रदं प्रोवाच गिरिजापतिः पुत्रौ वां कुशलं कुत्रस्तौ दिने किं कार्यमर्भकौ बालक्रीडांवि
हायाद्य स्वस्थौ भवतमाश्च अथोवाच महादेवः पार्वतीमावयंस्तदा गणेशपरमप्रीत्या समं पश्य
म्यहं युवाम् वात्सल्यमेकमेवाहो युवयोर्भेदमागतं दृशि क्रियैकरूपेण वत्स गोलकयोर्द्वयोः पु
त्रते भवतो नाहमंतरं वेद्मि किंचन गतिक्रियायां च यथा पादयोस्तुल्यमानयोः पुत्रांसममतौ धी।
रौ वीर्यतोपि समावुभौ धान्यप्रत्यक्षो भीमहार्थकथनीयथा गतिरेकां पुत्रौ वां पुत्रौ मम सर्वार्थसा
धने हंसस्याकाशसंचारवत्तौ गरुत्तौ यथा नादिहागत्य सामीप्यमासाद्य श्रूयतां वचः हितं हित ११५
करौ पुत्रौ वयो वस्थौ चितं किल युवयोर्नाप्तो विवाहावम '' सुतौ अन्यदा राजते बाल्यं प्रौढता
चंच्चायतः विवाहयिष्येनः शीघ्रं यौवनोद्गतयोर्युवान् अतीत्यप्रथमं तीर्थाएणपटनं शुडयेतथा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रदक्षिणं प्रकुर्वंतं सप्तद्वीपां वसुंधरां जन्मना सर्वथा वाप्यं पुरुषार्थचतुष्टयम् तद्वभार्या वशेसा
चलभ्यासाच्छ्रद्धिपूर्वकं बालेह्निचरतां पुंसां बाल्याद्दोषोभिजायते दोषप्रसंगतो शुद्धिस्तस्या नी
र्थाटनं शुभं यत्तीर्थयात्रां कुरुते वसुधायां नरोत्तमः तस्य पापानि दह्यंते समिद्धेग्नाविवाहुतिः
यथाग्निर्दंकनकं निकेष्वेयुज्यते तु गुणात् तीर्थ्यासंगात्तथा शुद्धः पुरुषो ज्ञारभाजनं नाश्नंतिपित
रस्तेभ्यो न देवा न च मानवाः यैर्न तीर्थजले स्नातं कथं ते दारभाजनं अन्यच्च श्रूयतां पुत्रे पापेणोयमनन्त
नोगतः कृत्वा तेगच्छतं तत्र्एणं तीर्थयात्रा विशुद्धये प्रदक्षिणीकृत्य समस्तां सिंधुवसुंधरां तीर्थया·
त्रां विधाय महाक्षिमात्रं प्रथमं यो भिगच्छेत्स राज्यभाक्प्रथमं चोपयास्यः इति श्रीशिवपुराणे कुमा
रगणेशविवाहप्रणबंधो नाम सप्तत्रिंशोध्यायः ३७ ॐ श्रीव्यासः चिरमित्थं महेशस्य श्रुत्वापा।
णवंतीगुहः प्रदक्षिणापितं भ्रमेर्वियातं तीर्थदर्शनं शीघ्रं वर्हिणमारुह्याप्रच्छ्य शंभुं स निर्ययौ।
बहिर्विचारयामास कथं शंकरदर्शनं प्रथमं संभवेद्येन राज्यं प्राप्स्यामि सत्वरम् बर्हीमे शीघ्रगा
मी च वो मत्तोयन शक्तिभाक् अस्याद्य हृदयमेवाहो मन्दगं मूविवाविव मन्येहं प्रथमं भूमिं सप्तद्वी
पां ससागराम् सतीर्थां लंघयित्वापि प्रथमं शंभुदर्शने आयास्यामीति संचिंत्य संप्रवोययथो चिरं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एवमुड्डीयददर्शादौ पृथिवीं साब्धिपर्वतां दृष्ट्वोवरीकृत्य परां साब्धिद्वीपां सपर्वतां प्रदक्षिणयितुं वा
यम्भूमिमार्गेणसोगमत् प्रस्थितेसत्वरंचाथमयूरवरवाहने राजासम्प्रेषितयामाससप्रक्रसोन्महाप्रम
गः सप्तद्वीपांवसुमतींकथंप्राप्स्यामिसत्वरं किमयकरणीयंमेचिंतामग्नमवेक्ष्यतं राजासंपार्वती
चाथप्रसंज्ञाविनिवेदितं प्रसंज्ञाज्ञापितःसोथभगवंतंशिवंतदा उपगम्यप्रणम्यादौप्रोवाचशिथि
लागिरं भगवन्प्रक्रमणंतीर्थयात्राचमेहृदयं विधेयमधुनानावयत्कार्यंतत्करोम्यहं तीर्थयात्रो
दितस्यादौनियमोयंमहेश्वर गुरुपूजाप्रकर्तव्यानतस्तीर्थफलंलभेत् शास्त्रदृष्टिंसमाश्रित्यस।
र्वंभवतिशोभनं यदाहुःशास्त्रतत्त्वज्ञास्तीर्थयात्रोदितंप्रति यस्यपादौचहस्तौचमनश्चैवसुसंयतं वि।
द्यातपश्चकीर्तिश्चसतीर्थफलमश्नुते तस्माद्विधेयंप्रथमंमयापित्रोःप्रदक्षिणं ततोयास्याम्यहंप्री॰
त्यासप्तद्वीपांमहीमिमाम् इत्थंनिवेद्यसतदासिंहासनगतौशिवौ सप्तकृत्वःप्रचक्रामधृतांजलि
पुटःकृती प्रदक्षिप्रक्रमणंविधायाथोप्रणम्यच पूजांविधायविधिवदुवाचगिरिजासुतः भग १८
वन्मेविवाहोद्यसंपन्नःप्रथमंशिव प्रदीयतांस्वयंराज्यंत्रैलोक्याभूतिभूषितं श्रुत्वागिरंगणेशस्य
विचिंत्यचपुनःपुनः महेश्वरउवाचेदंगजास्यंभावसुन्दरं श्रीमहेश्वरः कथंत्वयैतत्क्रियतेऽपाल

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पितुर्व्रतं मम प्रदक्षिणं विधायादौ वत्स मत्वा गजानन तीर्थयात्रां ततो गत्वा दर्शनं मे षडाननात् प्र
थमं प्राप्स्यते पुत्र यदि तत्त्वं भविष्यसि राज्यभाकरिणे यत्र प्रथमं सौम्य दर्शन इत्युक्ते देवदेवेन प्र
हस्याथो गजाननः उवाच वचनं चारु वेदार्थपरिबृंहितं श्रीगणेशः प्रदक्षिणप्रक्रमणं तीर्थया
त्रां च य त्कृतं अवेहि भगवन्स्नेन ब्रवीमि मतिमीदृशीं इत्युक्ते तेन वचने भावगर्भमनोहरे हर्षं।
निगृह्य भगवान्प्रहस्याथाह शंकरः श्रीशिवः किं बाल्यचेष्टानाथापि विस्मृता ते गजानन किम
र्थं कृतमित्येव बहिश्चेष्टापि नेक्षिता कथं पवित्रीक्रमणं भवता कृतमित्यलं अस्तत्ववार्तापि कुचि
त्सत्यश्रिष्टा विराजते सर्वथा सत्यभूता हि न कदाचिद्विराजते बहिर्गत्वा यदि भवान्ब्रवीषि स्यैन
दा भवेत् कस्यचिन्नत्र विश्वासो विश्वासो ह्यापरे मतः सर्वथा निर्णये सोऽस्या ˝ तीति कस्य संभवेत् इ
त्यमावेदितः सोऽथ प्रोवाच गिरिसुतनमम् श्रीगणेशः भगवंस्त्वन्मुखेनेदमसत्यं सत्यमेव वा मयोक्तं
विधिवत्सम्यक् श्रूयस्व वक्तापदं ततः वेदं प्रमाणयित्वाहं प्रोवाच गिरिमीदृशीम् सप्तद्वीपा वसुम
तीक्रमं तीर्थमज्जनम् पित्रोः प्रक्रमणं सम्यक्कृत्वा पादाम्बुरेणुषु मज्जनं तज्जलितं सां गुरुस्यातीर्थ·
मज्जनात् भूमीप्रक्रमणाच्चापि पितृपादाम्बुरेणुषु शुद्धभावेन मनसा मज्जनं भक्तिपूर्वकं पितृप्रक्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मणंचेतिनिश्चितंवेददर्शिभिः इत्थंवेदोक्तमाहात्म्यंपूर्वंविरचितंमया सप्तद्वीपावसुमतीक्रमणंतीर्थ
शि.व सेवनम् वेदोविविच्यतांसम्यग्गौरिमद्वचसात्रकिं वेदाज्ञापालनीयाचयुवाभ्यांप्रथमंबहु वेदःप्रमा
९७ णंसर्वत्रवेदःसाक्षान्महेश्वरः वेदोक्ताचरणादेववन्दनीयंविराजते वेदोक्ताचरणाद्देवोब्रह्मासृजति
निर्व्यथः विष्णुश्चावतिसर्वंतद्रुद्रःसंहरतेपिच येपिवर्णाश्चचत्वारआश्रमाश्चापिपार्वति तेवेद
पृथक् विधिनैर्वाहाविराजंतेपृथक् वेदोक्ताचरणादेवभूर्भुवःस्वरितित्रयं तिष्ठतेवेदमूलस्तुव्यवहा
रोविराजते वेदोक्ताचरणात्सूर्यस्तमोहत्वाप्युदेतिच वेदोक्ताचरणादेवमुनयोपितथाभवन्
वेदोवेदःस्वयंसिद्धोवेदःसर्वत्रराजते वेदोस्यब्रह्मणोनित्यावाचिकामूर्तिरुच्यते वेदःसर्वपदा
र्थानांजीवदानस्यजीवनं वेदेनाचरमाणस्तुब्रह्मलोकेमहीयते यच्चागतोमहेशानाद्विष्णुनाप्य
दयेप्तः ब्रह्मणाकथितोलोकेसवेदःसर्वमूर्धनि तदाचरणशीलस्यब्रह्मविष्णुमहेश्वराः प्रत्तास्तु
ददतेचापिपुरुषार्थचतुष्टयं इतिवेदोक्तिमाश्रित्यमहान्तोवेदकर्मणि प्रवर्त्ततेहितार्थायमहाव्रत ९७
परायणाः तदतिक्रमणेपूर्वंहतेसर्वाग्रवर्तिभिः तदनुसारिणांकिंचिदितिनष्टंभवेज्जगत् इत्यु
क्तेगणपतिनासमर्थवाक्येप्रोन्मीलन्नयनयुगंसद्दासमीशः पार्वत्यापशुपतिरीक्षितोवनस्थोन्त·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्थ्यौ विदितविधानसंकोचितः परम्परालोकनतत्परा बभूवतुश्चमत्कारविहारिमानसौ केनो
पदिष्टा मतिरस्य प्रौढतापीत्थं विचाराकलितौ बभूवतुः व्यासः बुद्धिः सर्वत्र जयति बुद्धिः प्रत्यक्ष
देवता बुद्धिमन्तो जगत्यत्र पूज्या ह्रीजगतीश्वराः बुद्ध्या चराजतितरां बुद्धिः सर्वत्र राजते बुद्ध्या हृतं हि
ते लोके बुद्धिः सर्वं सर्वत्र जीवनम् बुद्धिमद्भिरवाप्यन्ते देवभूमयपवच बुद्धिहृद्वाः सदा हृद्वा बुद्ध्या से
पदवाप्यते बुद्ध्या च जीयते शीघ्रं पुरुषार्थचतुष्टयं बलं बलवतां बुद्धिः लक्ष्मिणं चापि सा त्वमा न
पस्विनां तपो रूपा ज्ञानिनां ज्ञानमेव च बुद्ध्या मनुष्यो भवति बुद्धिहीनः पशुः स्मृतः बुद्धिर्निर्वाण·
हेतुश्च स्वात्मरत्नाच कथ्यते यया बुद्ध्या गजास्येन पितरौ न पितौ भृशं स्वार्थश्च साधितः सा च केन।
लभ्या भवेदिह इति श्रीशिवपुराणे गणेशचातुर्यं नाम अष्टत्रिंशोऽध्यायः ३८ शौनकः सूतसू
त महाभाग कथां सन्तृप्तिदायिनीं गर्जनन स्वङ्गले वचमत्कारमयीं शुभाम् पीयूषधारासदृशीं
श्रुत्वा भवदुदीरितां तृष्णास्मार्भकसद्बुद्धिस्तथास्वादनतो वयं श्रुत्वा यथानुगतां तां च वाणीं श्रुत्वा
यतौ शिवौ चक्राते किं समाधानं सत्यनिष्ठो गजानने सूतः शृण्वन्तु मुनयः सर्वं नतो हि तं च तत्र
यत् व्यासप्रसादाद् वक्ष्ये तं मया यज्ञपरायणाः व्यासः शिवोऽथ पार्वती देवी चमत्कारवनौ सदा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रणयं समनुरक्तोऽस्य प्रियत्रणां तस्य धीमतः अथोऽनंतसमाभावासीनं विनयान्नतकंधरं प्रोवाच परमेशानो
शि॰पु हितं सत्यं वचोऽमलं साधु वर्य स्व सहृदे गौरी हृदयनंदन मतिस्तवेयं मन्याप्यहं स्पष्टं नवीनक-
९८ स्य वित् अत्याश्चर्यमिदं भद्रे बालत्वे नेयमुष्णभोः अतीर्यबुद्धिकौशल्यं ह्ययं स्य विदुषो यथा वृद्धा
णां तीर्णवयसां विदुषामपि पार्वति नेदं वाक्कौशलं दृष्टं नायौवनोन्मथितात्मनां ऊनस्यमिव बा-
लानामनुद्धिन्नधियां कुतः अत्याश्चर्यमयी वाणी सत्यानेनयदी रिता श्रीदेवी सत्यमेतन्महेशान कथ्य
मानं मया शृणु अविविंत्यैश्वरी माया मोहिनी सर्वदेहिनां यस्याभिमानतोऽधीरोऽस्मि वा हृतं मे पिता प्र
सूः ममास्ति धनसंपत्तिः कार्यमस्पतिमे ध्रुवं अभिमानरथारूढं मानिनं स्वस्थितं जनं तं विधिः पात
यत्येव विकलीकृत्य तत्क्षमम् अकिंचनोऽस्मि दीनोऽस्मि किं करिष्ये हृया मम इत्येवं चिंतयानं तं विधि
र्बुद्ध्या युनक्ति तं यया साधित सर्वार्थः परं संसारनीरधीः यांति विद्वज्जनाः साधीनं स्वलिप्सति कर्हि
चित् नगादिष्ये च भगवन्नत्र संवादकं वचः यस्यामतं तस्य मतं मतं येन न वेद सः अविज्ञातं विजानतां वि ९८
ज्ञातमविजानतां इति श्रुतिर्निराचष्टे मानिनं मूढचेतसं बुद्धिः सदा विजयते वल्लभ सर्वांगिरां वृद्धि
र्यथा परनिकुंजदरीषु भाति बुद्ध्या महेंद्रसदने निततां विभाति बुद्ध्या प्रयाति पदवीं परमेशभक्तेः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

इतिप्रोक्तोमहादेवाभगवान्करुणालयः स्मित्वोवाचमहादेवःसत्यमेतन्महेश्वरि ततःप्रोवा
चभगवान्प्राणेशंवत्सबालक जीयान्नवेयंधिषणावर्धस्वशरदःशतं यदुक्तंभवतासर्वंतत्सत्यं
बालनंदन तदुक्तंवचनेवेदस्मृतिशास्त्रार्थसंगतं नात्राणमात्रमपितेवचसान्तरमस्तिहि पित्रो
श्चरणसेवाचसप्तद्वीपाप्रदक्षिणं तीर्थयात्राचतत्तुलितातत्रात्याम्भूद्गुरुस्तदा नात्रसंशयलेशो
स्तिसत्यमेतद्गजानन वर्धस्वपुत्रनितरांबुद्ध्यावर्तस्वसर्वदा आगच्छसन्निधौमेत्वंपार्श्वेशीघ्रमि
हास्वभोः इत्युक्त्वापार्वतीबालंपाणिनानायतत्पुरः बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यमूर्ध्न्याघ्रायसत्वरं
चिरंजीवसुखंबालेत्याशीर्भिःपरिवर्धितं पार्श्वेनिवेशयामासस्वांतरेबालकंतदा निवेश्यतेत
याप्रीतौतौशिवौचपरस्परं गणेशानविवाहार्थंचिंतयामासतःपरं कस्यकन्याशुभासाधीस
र्वलक्षणलक्षिता अस्यानुरूपाकुलजाभवतीतिविचेरतुः इत्थंविचरतोर्देवीस्मितोवाचशुचि
स्मिता कृतंबहुविचारेणविवाहेबालकस्यहि कन्याविवाहेभगवान्विचारेस्वविचारिते कृतकृ
त्यतयापित्रोश्चिंताहानिर्भविष्यति स्वलक्षितेवरेरूपधनान्वयगुणादिभिः दत्ताकन्यासुखंभुंक्ते
निश्चिंताःपितृबांधवाः कन्यावरयतेरूपंधनंमाताकुलंपिता अन्येगुणान्वरस्येष्टकामश्चेतत्तु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तेहृतं नजानत्कन्यांदद्यात्अपरीक्षितावरमुत्तमं अपरीक्ष्यददत्कन्यांसर्वथानर्थमाप्नुयात् तस्माद्विद्वा
शि॰पु न्परीक्षेतकन्यार्थंवरमुत्तमम् नजानन्दद्यात्कन्यांतुगुणहीनायदोषिणे इत्थमाभाषमाणंतंगौरीसं
९५ प्रेक्ष्यशंकरः पूर्वापरविचारज्ञोविभाषेसंगतंवचः श्रीशंकरः सत्यमुक्तंत्वयादेविहृदयावर्जकं
वचः कन्यादानेविशेषेणविचारोघटतेतराम् सकृत्प्रदीयतेकन्यासकृज्जुह्वतिभातिच सकृदुः
तानिसज्जानिसत्त्वकार्यप्रवर्तये इतितस्यवचोरम्यंसहर्षंसुप्रतिष्ठितं अनुलंघ्यसदंडस्त्वलेचः
येयस्तद्दुर्मतिः श्रुत्वातांसमवाप्येत्यंप्राज्ञाःप्रज्ञानशालिनः कन्याविवाहेवांछंतिवरंरूपगुणाधि
कं यस्यरूपगुणाःसम्यक्तादीर्घायुर्भवेदिति सकृत्प्रदानंकन्यायाःसफलंस्यान्नचान्यथा वरस्य।
तुपरीक्षायोसकृत्प्याप्यविधीयते असकृद्दीयतेदानंवासकृत्तीर्थमज्जनम् इत्थंश्रुतिपरामर्शाद्दिवा
हेवालकस्यतु अपरीक्ष्यापिकुर्वीतस्वतंत्राःसयतःस्वयं अस्वतंत्रास्वयंनारीस्वतंत्रःपुरुषास्वयम्
इत्यर्थमिमंसंप्रेक्ष्यविचारोयमवस्थितः किंतुरूपगुणाधिकांकन्यायाःसुपरीक्षितं पतिंविपत्तेसु ९५
तरांगुणवंतंतथोज्वलं अन्यत्कटौदोषगुणोकन्यायाःस्वात्मनोनहि पतितावन्यथावेतेदेवताःसं
प्रवदते तस्मात्परीक्ष्यमतिमान्कन्यांलक्षणसंयुताम् विवाहेनतथानस्यात्सर्वथानर्थभाजनम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तथाचसंप्रवक्ष्यामिकन्यादोषानशेषतः यान्विज्ञायसुधीःक्वापिनमज्जेद्दुःखसागरे कपिलाकेक-
राक्षीवहीनांगारोगिणीखल्वा अलोमावातिलोम्नीवाधिकांगीपिंगलातथा वक्रनासाकृशादीर्घास्थ
पुटाखलतिस्तथा एताःकन्याःपरित्याज्याविवाहेतत्कृतात्मभिः इमेकन्यागतादोषाश्चतुर्दशप्रकीर्ति
ताः बालाग्रमध्यान्तरादोषाद्युक्तीनाप्रकृतात्मभिः तस्मिन्हदेदोक्तमार्गात्सदोषज्ञानंभवेदिह अष्टौपिं।
डान्विधायादौशुद्धमृत्स्नंभवानिह तामिस्रस्याःपरीक्षेतलक्षणंहृद्गतंवयत् क्षेत्राद्गोष्ठाद्वेदितःसिं
धुतस्त्वपूतस्थानाद्देविणस्थापिसम्यक् चतुष्पथात्पितृवनात्तथैवमददेवग्राह्याःशुद्धिमभीप्समानैः
इत्थमानीयमृत्स्नूटानसंकीर्णान्पृथक्पृथक् वेदमंत्रेणसंमंत्र्यपिंडितांस्तान्गुरुर्वदेत् एतन्मध्ये
त्वयाग्राह्यंपिंडमेकंसुलक्षणे पिंडेगृहीतेमतिमान्फलंब्रूयात्सुनिश्चितं क्षेत्रपिंडेनसंयुक्तापतिपु
त्रसमन्विता गोष्ठपिंडेमतिमतीदुपिणीवेदिपिंडिताः नदीपिंडेसमृद्धास्याद्यूतपिंडेशठाभवेत्
प्रत्राद्धतस्मृतीपिंडादेविणाद्धनवर्जिता श्मशानपिंडेसकृपापतिघ्नीस्यान्नसंशयः श्रेतरेलक्षणं
वीक्ष्यकुर्याज्ञार्यामनोहरा इमेकन्यागतादोषामयानेयप्रकीर्तिताः पितृसम्बन्धतोदोषान्सृणु
त्वंवरवर्णिनि हीनकर्माथनिष्कुंदेलोमशोर्शसअमयी क्षयीनिद्धोरुषःश्चित्रिकुष्ठापस्मारि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

णलक्षणा देशमात्पितृदोषांश्चपरीक्ष्यविधिवद्बुधः कन्यांसुलक्षणवतींविवहेतमुदान्वितः श्रीपा
शि॰पु र्वती देवदेवमहादेवकामनाकरशंकर सत्यमेतन्महादेवपरीक्षाकरणंहियत् अपरीक्ष्यकृतेनर्थे
११ संपन्निःस्यात्पदेपदे इहामुत्रहितार्थायविवाह्याचसुलक्षणा सुखमिच्छन्नवैधीमान्दुःखमा·
त्मनियोजयेत् तस्मात्परीक्षाकरणंनिश्चितंभूतदर्शिभिः किंत्वयंसंशयोदेवहृष्टांजनइत्यहो मम
यात्वापरीक्ष्यायांकन्यासुकरुणानिधे अस्मिन्नपारसंसारेऽसारेसुखसवाहिनि सारासारविवेकेनक
न्यादोषवतीयदि अविवाह्याभवेच्चेत्स्यंमहान्दोषोभवेत्तदा तथादुष्टेजगतिसर्वेनष्टंभविष्यति ए
कत्रापिभवन्दोषःसर्वव्याप्नोतिहन्तः षष्ठांशस्तत्रगाश्चेष्टाषष्ठांशोराजगाम्यपि षष्ठांशोबांध·
वानर्थकर्तारमनुधावति इत्थंपरीक्षकरणंमहानर्थायजायते तस्मात्स्वल्पाविचारेणनपरीक्षि
तकन्यकाः तथाहिश्रुतिराहेत्थंत्रयमेतन्नदोषभाक् गौःकन्याब्राह्मणश्चापिननिन्देतवतान्कुचित्
त्रयमेतदवर्णेनयोपुनर्किसदुर्मदः इहानुभूयदुःखंसोमत्राप्नोतिसदुर्गतिम् इतिश्रुतिवचोमा· ११
नादुर्लक्षणवतीयदि कन्यासानपरीक्षेतत्स्वात्मनोऽभूतमिच्छता श्रीशंकरः सत्यमुक्तंत्वयेशानिश्रु
त्यर्थोऽयगतंवचः करुणानुगतानेःसौमनीषाराजतेतराम् दुष्टापिकन्यानोदेविपरीक्ष्याश्रुतिभिः·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

व्यक्ता परीक्षणमहानर्थप्रवर्तनेतिनिश्चितम् किंत्वेषावेदसंवादवादिनी सर्वसंमता कन्यापरीक्षा।
विधिवद्विधेयेतिस्वनिश्चितं सर्वथाभूतिमिच्छेज्जनिमद्भिर्गृहाश्रमे साचप्राप्यतेविद्वद्भिर्भार्यायोग्या।
एवंतीयदि गुणवत्यो हि भार्यायांत्रिवर्गोलभ्यते ध्रुवम् त्रिवर्गलाभमात्रैरयंलोकस्तुजीयते ये
नायंचजितोलोकः स्वलभस्यापवर्गभूः कृतंजनिमतस्तस्यजन्मनाभोगमोक्षतः इत्थंगुणिषुदा-
रेषुसर्वावयवशोभिषु धर्मार्थकाममोक्षास्तेवाप्यन्तेयत्नतःप्रिये कथंचिद्दोषवत्यांचजायायांज-
न्मिनोध्रुवं त्रिवर्गपरिपाटीयंविनश्येतक्षतंनदा नष्टत्रिवर्गोपायस्यमनुजस्यसानिश्चितं मोक्षवार्ता
कथंसिद्ध्येत्तस्माद्भार्यात्रिकारणम् इत्थंविमृश्यविद्वद्भिःपरीक्षोक्तासलक्षणे गार्हस्थ्यकर्मणिध्रु-
वातांत्यजन्तुःखभाजनं गृहस्थाश्रमिणोभोगापवर्गौदारहेतुकौ तस्माद्दारान्परीक्ष्येतस्वधाहस्तु
हृमाश्रयेत् यत्वयोक्तंपुनर्दैविमहानर्थंभवेदिति नात्रैतद्वचनंकन्याविवाहाभावसूचकं परी-
क्षकरणंचात्रयुक्तायुक्तविचारणम् नह्यत्रतस्यैतस्ययोगाद्भवेत्स्वपरिनिष्ठितं तस्मात्तस्यसमा-
योगःपरीक्षकरणंप्रिये तस्यानांतस्यसंयोगोभवेत्स्वपरिनिष्ठितः तस्यत्वेनिष्ठितेसम्यक्त्रिवर्गो-
यंसमाप्यते सत्यात्रिवर्गप्राप्तौहितडपेयचतुर्थकः अर्थोपिस्वयमायातिप्रीतिःसर्वत्रकारणम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्माद्दुष्टाश्चकन्याश्चदोषवान्पतिराश्रयेत् उभयोस्तुल्यतायांहिमहतीप्रीतिरिष्यते हंस्याविराज-
शि॰७ तेहंसैःकाकाकाकोपिविराजति समानगुणसंयोगेमहायोगःप्रजायते विपर्ययेमहानर्थमिहा
१११ मुत्रभयप्रदं उष्ट्राविराजतेष्टुष्ट्रोवास्याद्योपिविराजते विपर्ययेमहानर्थप्रवर्तनस्तुनिश्चितं त
स्माद्दुष्टाश्चदुष्टेषुगुणिनीगुणवत्सुच युज्यान्नारीस्ततोनूनंरक्षितंस्याज्जगत्त्रयं इत्थंविचारमाप
न्नोगुणदोषसमुच्चये कन्यायाश्चवरस्यापिगुणदोषपरीक्षणे विहितेविहितंसर्वंभवतीहस्तुनिष्ठि
तं तस्मात्कन्यापितादोषान्गुणांश्चप्रतिपादयेत् वरस्यापिपितानद्दृष्टैर्मिथ्याप्रभाषिणौ इत्थं
महेशिपरिनिष्ठितमत्रकन्यांसम्यक्तमीक्ष्यविधिनाविवहेतविद्वान् तस्मिंस्तथाचविहितेप्रलभे
तधर्ममर्थंचकाममपिसिद्धिमभीप्समानः इतिश्रीशिवपुराणेविवाहचारेकन्यादोषतत्संबंधक
रणंनामैकोनचत्वारिंशोध्यायः ३९ व्यासः इत्थंसपरमेशानश्चिंतयामासधीरधीः देवान्नागान्
मनुष्यांश्चविमृष्यापिमुहुर्मुहुः देवजातीर्विमृष्याथसमस्तरक्षशासनः विश्वकर्मास्तिसुमतिः १११
प्रजापतिपदस्थितः तस्यकन्याद्वयंशुद्धंरूपेणवयसागुणैः वदितोसौमहानस्मात्तस्मंबंधार्थप्रजा-
पतिः इत्थंविमृष्यभगवान्हृदिदेवदेवःप्रोवाचतांगिरिसुतांगिरिजेवयेहि अस्तीहदेवनिकरेखिल

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देवशल्पीसंपूर्णसिद्धिकलितःकिलविश्वकर्मा तस्यास्तिकन्यागुणलेशशालीयोरूपेणवर्णेनगुणेनशुभ्र
ढं योग्यःससम्बंधश्चाव्योश्चयोग्यानयोरस्यतथैककन्या आहूयतेनतत्क्षणेननन्दीप्रोक्तोस्मित
न्द्रहे यथासम्बंधघटनेस्यधीनौकस्यचितथा आहूतःसत्वरंनंदीविनयाननकन्धरः आज्ञप्यता
मितिप्रत्यक्ष्योबद्धकराञ्जलिः श्रीशिवः गच्छाशुनन्दिन्सहसाविश्वकर्मगृहेत्वया वाच्यःसभग
वाञ्शंभुःकन्यामेकांवृणोतिते पुत्रीतेसचसम्बंधःश्लाघ्योत्युसदोवर तत्सन्देशमथानीयत्क्षणमा
यातितोत्रमत्त व्यासः इत्युक्तःशंभुनासोथनंदीतत्क्षणंजगामह प्राप्यश्चतद्गृहंसोथनंदीप्रोवाचतंतदा
नन्दी प्रजापतेमहाभागपविश्वकर्मन्गुणोत्तर महादेवेनभार्गेणस्मरतस्त्वंकार्यसंविदे विश्वकर्मा
अहोधन्यतरोस्म्ययस्मात्ताद्भगवतःस्वयं यत्स्मृतोस्मिमहाभाग्यक्रमेणफलितंमम यद्यनुध्यानतं
त्रेणमाहेंद्रंप्राप्यतेपदम् तत्रानेकस्यनोस्मृतेपुरुषार्थचतुष्टयं अहोमद्भाग्यतरुणाप्रफुलंमद्
पुष्पकैः सात्ताहिविश्वेश्वरेणापियदनुध्यानमयमे अद्यमेसफलंजन्मायमेसमुपस्थिते महेश्वरेण·
यदर्हेदेवदेवेनचिंतितः अन्यान्नृछंचमेप्रोच्चेप्रजापतिपदंपरं महेशानयदाद्दष्ठोयदर्हेसानभा·
जनम् धन्योस्मिकृतकृत्योस्मिसर्वमान्योस्मिशोभितः महेशानुचरेणाद्ययस्मात्संभावितोस्म्यहम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आज्ञापयतांविधेयंमेकिंकार्यंसांप्रतंमया जानीहितन्निदेशंसर्वंमेभवत्संभावितंकिल अहंदाराश्चपुत्राश्चगृ
शि॰पु हंपुत्रीचमेधनं भगवत्पादपद्मोत्थरजसोग्रहपवनत् स्मरणाद्यस्यकलुषंभस्मीभवतित्वरणात्
११२ तस्यदेवाधिदेवस्यशासनेशाधिधूर्जटेः व्यासः इत्युक्तवंतंविनयावनतंप्रजापतिंविश्वकर्माण
माशु नंदीप्रहर्षोद्गतचित्तशालीजगादवाक्यंवदतांवरिष्ठः नंदी स्वामिनाप्रहितोस्म्यघसंबंधक
रणायते गौरीपुत्रायतेकन्याद्वयादेकाचयाचते गुणीरूपान्वितोयोग्योवयसाशीलसंपदा गौरीपु॰
त्रोस्तिसेनान्यानितरांलालितोगृहे त्वत्कन्यायुगलंचापिगुणशीलसमन्वितम् समानंवयसातेनत॰
स्मादेकांददस्वभोः समानयोर्हिसंबंधःशोभतेत्यभीतिमुदावहः ज्योत्स्नाचंद्रमसोर्यद्वद्यद्वस्वाहुति।
बर्हिषोः समयोःशोभतेत्यर्थसंबंधोहंसनीरयोः हारनायकयोर्वापियथावाखड्गवीरयोः धीर
पुस्तकयोर्वापियथावाकाशसूर्ययोः तथाशिवेनभवतःसंबंधोस्तुमहामते व्यासः इत्थंसम्बोधित
स्तेनविश्वकर्मामहामतिः आनंदसरसीमग्नोध्याननिमीलितलोचनः भगवंतंमहेशानंजगामशरणं ११२
धिया अहोभगवतीमायाऽविज्ञेयामहतामपि पुराकन्याद्वयार्थंचजगामाहंविधिंकिल शरणंने
द्वगाकारःकोप्यस्तिवरइत्यहं चिंतामग्नोबभूवोक्तस्तेनेसंप्रेक्षमांविधिः प्रोक्तवान्मागमश्चिंतामः॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्याश्चर्यवपुर्धरः एतयोर्भविताभर्तैत्यकः प्राप्तः स किंपुनः समयोयेननन्दीमांप्राप्तोबोधयितुंह
सै। कन्यार्थमितिसंचिंत्यतूर्णीमीलितलोचनः उन्मील्यनयनेसोथजगादश्रुगुणान्मम विश्वक
र्मा भगवन्मृत्युमृत्युस्यमृत्युनेननाप्यहोसादृश्यंकेनमगौरीपुत्रीप्रजाययाचते कथंचसादृशस्ते
नसंबंधंकर्तुमर्हति नतिमात्रेभवेद्यस्यमहाभाग्यतरोःफलं यत्रध्यानार्चनस्तोत्रप्रणिधानपुरः
सराः क्रियाःसर्वार्थदायिन्यःकथंतेनचमेतुला ब्रह्मादयोपिमहिमानमनंतरूपंनेयास्वरूप·
यितुमग्रमलंबभूवुः स्वेच्छाप्रकल्पितजगत्रयशिल्पशालीसर्वेश्वरःसरुद्रकस्यननामवन्द्यः
नयोःस्वरूपमवरंपरमीश्वरेतच्छक्तांनिमानममरेशवरैरपीह तंदेशकालकलनारहितंमहेशं।
विद्वान्नमेतनकथंसखमीप्समानः ब्रह्मादिविश्वकिलयस्यमहास्वरूपंद्रष्टुंप्रभुर्नचबभूवतरी
स्वरस्य आराध्यभक्तिनमितांसशिरोयदीतंदृष्ट्वाग्रतोजलधिघनःसनकस्यवेद्यः यद्ध्यानेनविन
विनश्यतीदमखिलंहृदान्धकारंक्षणार्धेनत्वाप्रभवंतिभारवहनेशक्ताविधेरप्यहो यस्माद्विश्व
मिदंचराचरमलंनिर्यातिलीलारसाज्ज्ञायपैनेवतमीशमंनरहितंस्तोतुंमतिर्जायते नमस्कृ
टदेवतागणसमर्चितांघ्रिद्वयी प्रसादकणमार्जिताखिलतमोविनाशःसुधीः महेशममरे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्मरंत्रिभुवनैकनाथंचयोभजेदिहसवैभवीस्तुमलसंपदोभाजनम् अनेकजनिसञ्चितप्रबल
शि॰पु कर्मदोषाटवीदवाग्निरमृताकरोमनसियत्स्मृतिजन्मिनो नमीशममरार्चितंत्रिभुवनैकरत्ना
११२ मणिं कथंनप्रणमेत्सुधीःस्वमभीप्समानःपरम् महेशचरणांबुजस्मरणमस्तुमाखु— न
स्तुभक्तिरमणीयतोऽस्तियद्विधातृन्ननपि अस्यकिमुकथ्यतेसकलसिद्धचिंतामणे महेशउ
यदूयंहृतिस्मरतियातृविह्वलितः सज्ञागपतरुणायस्यप्रफुलेनदग्रदं समन्मार्गरतःसोतंमहे
शोऽप्रभवेदिह तस्मात्समनमेवास्यशरणंपरमेशितुः ब्रह्मादयोपिवाञ्छंतिनितियस्यसद्दर्ले
भाम् सस्तवैयाप्रणम्योमेभगवान्सदसत्पतिः अहंदाराश्चपुत्राश्चसर्वंकिंचनमेधनं तदधीनंतादि
च्छोकंक्रियतांतत्वयोचितं किंचिदंकल्पितंपूर्वंब्रह्मणावाक्येमानद एकस्मैगुणपञ्चयेयंकन्यागुणंमे
वरायमे तत्रेच्छाभवताब्रह्मवाक्यंतथ्यंविधीयतां पुरचिंतानिमग्नेमांब्रह्मणोवाचपुत्रक मा
करिचिंताभवताकन्ययोर्वरणंप्रति अनयोश्चर्यवपुर्धारीवरएकोनयोर्भवेत् त्रैलोक्यैश्वर्यमृत्स ११२
वेमान्योविद्वान्सुधीरिति मन्येनत्वलवचनेलब्धावसरमयत् यदीच्छागुणपात्कन्याद्वयादाने
महेशयोः तच्छीघ्रंतिथिमालोक्यविवाहौमेवधूवरौ संप्राप्नौमहचननतःशंकरोलोकशंक

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रौ दासातिदासो विनतग्रीवांसः सर्वशाककः विश्वकर्मा प्रणमति भवत्पादोरुहेरजः तदनु प्रार्थ्य
तेनेन भवङ्क्रैव शंकरौ तच्छासनं शिरसि मे मालेवामोदहारिणी विधिवाक्यं वचनः पाल्यं सदा
परवशावयं इत्युक्तः सतदानंदी निभृतं विश्वकर्मणा जगाम गादितं सर्वं शिवयोर्वीक्ष्यमाणयोः
सतदीर्घोपमन्यानं पुरतः प्रणतस्तयोः जगादवचनं चारु पूर्वापरविशारदः उदीरितं च माहा।
त्म्यं श्रावयित्वा शिवौ ततः ब्रह्मवाक्यं च प्रोवाच युगपध्यानलक्षणं श्रुत्वा तत्सकलं देवौ विचिंत्य हृ·
णमीक्षतः अन्योन्यं ब्रह्मवाक्यं तन्मानयित्वमीश्वरौ अथोवाच सतीं नंदिन्त्वा तेश्रावयाधुना
मतं शिवाभ्यां न दापि विधिवाक्यं प्रजायते सञ्जीवभूतेनत्वास्मिन्नुवाच परमेश्वरः किमिदानीं पुनर्न
न्दिन्नादेशावर्तनैविह कर्तव्यं करणीयं चेत्कार्यं तत्तूर्णमेवाद्य बुद्धिमद्भिर्विलंबेन कृतं तदधुने।
प्रिये सर्वभावेयआचारस्तद्वियायवजनवयं इत्युक्ते शंभुना गौरी सर्वेंतांपुरतस्थिताम् गन्धमालेन
याश्रुतं वस्त्रयुग्मदयं मृड स्वस्त्रमनन्नुरवितं सपुष्पफलमंडले इत्युक्त्वा गंधमालासानीयस
र्वयथोचितम् नंदिहस्तेर्पयामास तमथोवाच शंकरः नंदिर्गत्वा यतत्राश्रुवाच्या इत्यं प्रजापतिः
वाचादत्तावयाकन्या पुत्रार्थी स्वीकृता वयम् वरावलोकनिविधौ निश्चिंतस्त्वं सुखीभव इत्यंस

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वा
भगवान्स्माद्गृहाणाम्बरयुग्मकम् सालंकारं पुष्पफलैः समेतं त्वं सखीभव सनंदीनस्तमामासाद्यप्र
शि॰पु णम्य नरयान्वितः जगामावसथं तस्य त्वष्टुरम्यं विश्वकर्मणः संप्राप्य तद्गृहं सोथ प्रविष्टोन्तःपुरं ततः
११४ ददर्श विश्वकर्माणं समनुत्सुकमतिं तदा यथोदितं निवेद्यात्तौ स्वामिनो विन्यवेदयत् कन्याद्वयमहो।
तेनत्वामभिज्ञानं वस्त्रयुग्मकम् सर्ववन्यं तस्माहूय तदभिज्ञानकं सुधीः जग्राह नितरां प्रीतो विद·
धे मंगलं ततः मानयित्वा विशेषेणानंदितं सप्रजापतिः कन्याद्वयं मदीयं त्वं नंदिन् गृहाण यथोचितं स्वय
मेवाम्बरयुग्मेन वस्त्रालंकारसंयुजा तथेत्युक्त्वा सनन्कन्यायुग्ममम्बरयुग्मतः वस्त्रीकृताशीरापृच्छ्य
गन्तुमैच्छत्प्रजापतिं सम्यक्संबोधयैवः सोथ वरं वव्रे मरुद्ध्यात् दासाधिदास्यमारोप्य तस्मिन्करकृ
तांजलिः रक्षता भगवन्वस्त्रयुगं वरहितं शुभं हृतो मयाव कन्यार्थं देवदेवात्मजो वरः वाच्यः सम
न्मा त्वाहे देवदेवो गौरीपतिर्हरिः तेन दासाधिकामेन कन्यायुग्मं प्रकल्पितं पार्वत्या दासभावार्थं त्वा
प्रणम्य जगाङ्कृतम् अथ पृच्छ्य सतं विश्वकर्माणं प्रययौ द्रुतम् प्राप्य नत्वा शिवौ नन्दी प्राह तद्धित। ११४
योदितं श्रुत्वा तद्धितयाचारं पार्वतीप्राणवल्लभः पार्वतीप्रेत्य सस्नेहं हृष्टरोमा वदन्महः प्रिये पार्वति
सहंश्याः सदा वितनकं यथाः शृणु तं महत्तां देवि चरितं लोकपावनं अस्तु चाशिरसोपेते विनयान

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तकन्यकाः सर्वस्ता अपि मैनानेनवर्त्तितेमूढवत्सदा प्रजापतिरयंसायुर्विनयानतकंधराः यद्भवा
चान्नद्रूपंतन्महत्तोवुद्धिशालिनं कृतेथमंगलाचारेनद्रूपेसजगत्पतिः वार्त्ताश्रावयितुंदेवान्
प्रेषयामासनंदिनीम् देवान्संश्राव्यदेवास्तोप्राप्नमानोथवेत्रभृत् नंदीसत्वरमायातःस्वामिनं
प्रणनामह आब्रह्मलोकात्पातालपर्यंतंसचवेत्रभृत् सर्वानह्वाययामासस्वामीवःस्मरतीति
च संसंववाहनंदेवाःसज्जीकृत्याययुर्मुदा कोटिशोरत्नजातानिचोपधीकृत्यसत्वरम् नाना
रूपोज्वलाःसर्वेपातालतलवासिनः अनर्घ्यान्रत्नप्रगांश्चगृहीत्वाकुर्णमाययुः ततोब्रह्मारथेन्द्र
ढोब्रह्मणीयुतआययौ वैनतेयसमारूढोलक्ष्मीयुक्तश्चमाधवः नानादेवगणस्तत्रमुनिभिः
सहसत्वरम् तयोरनुगताव्योमभासयंतःसमाययुः इंद्राद्याश्चततेसर्वेस्वस्ववाहनसंगताः
प्राच्यायनुगताहर्षोद्धताःशीघ्रमुपाययुः तेसर्वेथसमागत्यवाह्योद्यानकृतास्पदाः प्रतीक्षमा
णाःसमयंद्रष्टुंनंदिनंपुरः नंदीपुरस्तादागत्यप्रणम्योवाचतान्सुरान् बद्धांजलिपुटेदेवाद्
तकिंकरमद्यमान् प्रीतिःकृत्वास्तिभवतांप्राप्तंजानीयतत्पुरः महेशानुगृहीतस्यनास्तिमेदुर्ल
भंयतः दासभावेनयुक्तस्यस्वामिनामेस्तिदुर्लभं नकिंचनापितस्यैवंयाचाधुमविशंकिताः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देवाः नं दिव्यर्थमुनितरां स्वामिन्नानकिंचन अप्राप्तमस्तिनो देवदेवस्यानुग्रहादयम् संप्राप्तस·
शि॰ पु र्वप्राप्याः स्मः परं तद्दर्शनोत्सुकाः दर्शनं देवदेवस्य महाप्राप्तिकरं यतः निरुद्धचित्तेन्द्रियवर्गच
११५ लाप्याः संरुद्धवाहा भगवंतमीशं त्वणं यदज्ञे परिदृश्यदेवं महेश्वरं स्तत्समनन्तरूपम् अत्ते
दमग्राः मुदिताः स्वतन्त्राः संशांतदुःखा विनिवृत्तकामाः यतो भवामस्तदनुष्यसाक्षादेवेक्षणे।
तत्प्रसादेन लभ्यम् तन्नं यदस्माभिः कृतं सुकर्म दृष्टा च भक्तिर्नियमाय माश्च यदर्शितं लिंगमनु
ष्यतस्वफलं यतो यस्मरतीश्वरो नः प्रसादोयं महान्सोयदर्शनं यद्ददाति नः भगवान्देवदेवेश
स्तंत्रः प्रभुरात्मभूः इत्युक्ते मरनिकरेण सोथ नंदी गत्वा ततस्तदनमनुष्यविश्वभर्तुः संप्राप्तावि
नयनतो नमो गदेहानंच ष्टे विश्वप्रवरान्सनिर्मलांगान् भगवन्देवदेवेश ब्रह्माद्या भुवनेश्वराः
कांक्षंते दर्शनं सोत्का द्वारसंस्थाः प्रभोरिति इत्युक्तवंतं तं शंभुस्तूर्णं प्रावेशयामरान् इत्युवाच
प्राशांकार्धविभूषितशिराः प्रभुः प्रवेशांतः परं ते च ब्रह्माद्या भुवनेश्वराः प्राणेमुर्मुकुटोन्नव्यपाण ११५
यो भक्तिहर्षिताः यथा स्वं चोपधीकृत्य रत्नजातं महेश्वरे अनुपायोस्मरेशाने तन्स्तुः प्रोन्नव्यपाण
यः अथो तान्परमेशानो यथोचितमवेत्य च सन्तुपावेशयत्तूर्णं प्रसादामलया दृशा स्वतंत्रेस

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्वभावत्तेकर्त्तरीशेपिनाकिनी यद्दुपायनमानेषु सैवास्तुतार्थसिद्धिदम् नहीश्वरेवाप्तसमस्तका।
मेसमभक्तदत्ताखिलभोगसारे तृणीकृताशेषविभूतिसारेसारैःपदार्थैःकलनास्तिकाचित् नही
श्वरस्याप्तमहाविभूतेर्भक्तार्पिताशेषजगद्विभूतेः तृणायताशेषविशेषकांतेस्तच्छैःपदार्थैःक
लनास्तिकाचित् तस्मादवाप्तकामस्यतेदेवायदुपायनं ग्रैनेश्वरेषास्तावत्तातेषांसासर्वसंमता
इत्थंतेषुयदेवेषुस्तूपविष्टेषुशंकरः विवाहचिंतामज्ञोभूत्पार्वतीप्रणयाहृतः यथोचितंसमाथा
यसामग्रीविधिसंमताम् प्रतीक्षमाणःसन्देशमात्रंतस्यप्रजापतेः प्रत्याहृतेनेंदिगणेसोपिधीरःप्र
जापतिः विश्वकर्माणंतद्रूपांतांसामग्रीप्रागवेषयत् मानान्वयोचितोरम्यांसामग्रीसप्रजापतिः स
मुच्चित्यप्रत्यक्षाद्रुद्रद्रोब्रह्मसदोययौ पितामहंमुनींश्चापिदेवान्चाप्यान्प्रजापतीन् आनीतेतन
योद्वाहमंगलालंकृतःकृती पुरातनोयमाचारोविद्वद्भिःपरिकीर्तितः ततर्यैद्वाहसमयेयत्स्वामि
त्रसमागमः गुणवृद्धास्तपोवृद्धावयोवृद्धास्तथाचये ततयोद्वाहसमयेऽप्रच्छास्तेमनीषिभिः
तेयद्ब्रूयुश्चतत्कुर्यात्घत्कुर्युस्तच्चमोदयेत् तद्वचोनस्मरन्मर्त्यःश्चाघ्यतामाप्नुयात्क्वचि नवैसाहसिकः
कुर्यादनापृच्छ्यगुरूनृन्नात् अनापृच्छ्यातकुर्वाणःस्खलेत्कार्येपदेपदे हीनतेजानतस्माद्धाकार्यस्यान्ते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निगच्छति तस्मात्कन्यापरिणयेवृद्धाःपृच्छ्याःप्रयत्नतः सर्वत्वमदनेप्राणाःपृच्छ्यत्कुत्रास्तिपद्मजः
शि॰पु मुनयोपिमहात्मानोदेवाःशक्रपुरोगमाः तान्कृत्वारुद्रभवनेगतान्सर्वान्प्रजापतिः विमनस्कोब
११९ भवातिचिंतामग्नःकरोमिकिं क्वगच्छामिकृतंकिंचमायामाहसमीदृशम् क्वासौमहेश्वरःशंभुः
क्वाहंमन्दभाग्यभाक् यस्यशासनमज्ञाय्यामालामिवसशोभनां वहंतिशिरसातेनसम्बंधःस्याद्
संमहत् यस्यक्रीडेयमाविलाब्रह्माद्याभुवनेश्वराः तेनसंबंधकारीचकस्यनोहासितामियाम् यस्ये
च्छामात्रमखिलं जगत्स्थावरजंगमम् तेनेश्वरेणसंबंधंकाङ्क्षमाणोस्मिहाजडः दृगुन्मेषेणय
स्याहोसृयतेसचराचरम् निमेषेणप्रलीयेततस्यदासोपिसंशयः अहोमन्दमणीषाणाम्मवित्तातप
रावरम् तद्यमेजायतेतूर्णमुपहास्यापदेपदे किंकरोमिक्वगच्छामिकिमेतत्समुपस्थितं यस्यांते
नगतोविस्मृतस्तेनाहंमन्दधीजडः संबन्धमाचकांक्षेकिंवराकस्यप्रजापतिः सत्यंवदंतितत्वज्ञाःक
न्यानर्थप्रसूर्ननु कन्यायाविषवल्ल्याश्चनांतरंविद्यतेमनाक् विषवल्ल्याधिकंकन्यामतेमममताहि ११९
सा अचिंतितेमारयतेविषवल्लीप्रसादिनं कन्यात्वियंविषलतावृद्धिमंतंमहाजनं साकंसगोत्रैर्दहति
सपुत्रपशुमानवं सजातोस्तिपुमांल्लोकेससुखीसपुमान्पुमान् समनीषीसतत्वज्ञाःसधीरःसर्व।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भाजनं नैव जाता त्कुलेयस्य कन्यानर्थप्रदायिनी या जातैव ददहत्याशु पितरं सान्वयं हुतं मूर्धा तस्य वि।
भात्येव छत्रचामरभूषितः यस्तनूजाकलंकेन न कृतो मलिनः पुमान् कन्याकलंकपंकेन यच्छि
रो मलिनीकृतं कथं स मह्यतां मध्ये प्रोच्चस्थाने धिरोहति किमिदानीं विधेयं मे महानर्थोयमागतः
विक्रीभूत्वा यमे लोकाः किं पश्चिच्छेत्र निर्णयम् व्यासः इत्यं विलप्य बहुशः स प्रजापतिश्चिन्ताकु
लोभुवि पपात विचेतनो लम् संधारितो थ बहुशो निजभृत्यवर्गैः संज्ञामवाप स मनीषिवरो विवेकी
स्थैर्यं तत्समाधाय स विवेकी प्रजापतिः जगाम शरणं शंभुं त्रिजगदीश्वरं प्रभुम् यत्पादध्यानमा
त्रेण ब्रह्मा विष्णू विमोहितं उत्तरन्मोहं संप्राप्नो बुद्धिं परमपावनीम् यत्पादपङ्कजकांक्षी राः शक्रपुर्वो
प्यमञ्जसा त्रिजगद्भारसंवृद्धं समेकार्यं प्रयोद्यति यत्पादस्मरणादेव महानर्थं प्रणश्यति कस्तं
सर्वेन्द्रीशानं न नमेत महामतिः सांख्यं योगं यो निमध्या संयोगिनो यमुपासते नमीशं वरदं शंभुं
कथं न प्रणमेज्जनः यस्य भक्तिभरोत्फुल्लसमस्तहृत्तनमो भवाः त्रिजगद्राज्यपदवीं लब्धप्राप्तेन मन्व
ते यत्पादपद्मस्मरणारसोत्फुल्लसितविग्रहः नमोति भक्तिरमणी सत्कां ब्रह्माण्डगोचरे यद्भक्ति
स संविद्धं जगतेन हि राजते यस्यान्तःस्थमिदं सर्वं कस्तं न प्रणमेत्सुधीः इति ध्यात्वा तु शरणं सो थ वि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्वकर्माप्रजापतिः मनसाशरणंशंभुंजगामपरमेश्वरं तस्मिन्क्षणेसमायातान्ब्रह्मादीन्पुरतस्थि
शि·पु तान् समालोच्यमहेशानश्चिंतयामासविश्वभृत् विश्वकर्मासमत्रद्वेषोमत्रद्वेषोवाधुनास्तिहि समनो
११७ यमनुप्राप्तोविवाहगमनंप्रति किंनागच्छतितस्याहोकोपिमन्देशहारकः किंकृतंतेनमत्रद्वेषोमत्र
द्वेषोस्मान्प्रतीहते किंवानिश्चिंतएवाहोस्थितोसावधुनापिहि इतिचिंतयमानःसयावत्कंचित्प्रदे
ष्यति तावत्स्वरतोद्राक्षीद्ब्रह्मादीन्समवस्थितान् समीक्ष्यपुरतस्तांस्तुब्रह्मादीन्समचिंतयत् अहो
नकोपितस्यास्तिमज्जकोस्यमहाभरे सर्वएतेत्रसंप्राप्ताःकस्तेसज्जंकरिष्यति अल्पैरेव्यसहायःस
न्यारंकोन्नगमिष्यति कएकरच्छेत्संवोढंकार्यंस्वल्पमपीहता ततस्यकेवलंकार्यासिद्धिःसोपिवि
नश्यति तस्मात्प्रयाससमाप्त्यर्थेससहायोभवेद्गमान् सहायैःकार्यपारंहित्गणीयास्यतिधीरधीः इत्थं
विचिंत्यभगवान्स्तहृषधजोपिब्रह्माणमाहभुवनेशकिमत्रसर्वे संगत्यसंस्थितिष्टनःपुरतोममैव
स्यात्तंस्वेनसपरंकिमहोकरोति तस्माद्यूयंप्रयातासुतज्ज्ञहेसजनायनः साकामेभिस्समत्रद्वैः ११७
प्रजापतिमुनीश्वरैः इत्युक्तेशंकरेणतदाप्रजापतिर्मुनीश्वरैः साकंजगामलोकेशस्त्वरमाणोगृहा
न्प्रति महेश्वरध्यानपरोविश्वकर्माप्रजापतिः यावदुन्मीलयांचक्रेलोचनद्वयमुन्मदः तावद्द

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शीब्रह्माणंप्रजापतिपुरस्कृतं आयांतंहंसयानेनोत्थायतंप्रणनामह प्रणमानेनंतरंतस्मैब्रह्मणेपर।
मेष्ठिने प्रतीत्तमानमाचख्यौस्वात्मानंचिंतनार्दितं तथावहंसयानेनंतंप्रजापतिपुरस्कृतम् यथो।
चगृह्यमायांतंविश्वकर्माप्रजापतिः प्रजापतिर्मुनीन्सोथब्रह्माग्रतउपस्थितान् आगच्छतेत्येवमु
क्त्वाजगामास्वगृहान्प्रति तानायातःसमालोक्यप्रहर्षोद्धतकंधरः पूर्वंजगामस्वगृहान्विश्वक
र्माप्रजापतिः अथानीयसंभृत्यान्स्वाम्नासनादिक्रियाविदे सज्जोबभूवमतिमान्हृतानमितकंधरः
अथाययौविधाताचप्रजापतिपुरस्कृतः संहृष्टचित्तःसंबंधंशिवेनानुस्मरन्सुधीः श्रुत्वाहृतानमा
यांतंहृष्टरोमाप्रजापतिः प्रत्युज्जगामसत्वरितःपुत्रभृत्यसमन्वितः प्रणनामसब्रह्माणंमुनीन्देवान्प्र
जापतीन् महाप्रसादइत्युक्त्वादधावग्रेसरोमुदा तदग्रेसरतांप्राप्यविश्वकर्माप्रजापतिं रराजसूत
रांभानोःपुरःसरइवारुणः सतथाग्रेसरोविद्वान्पुत्रभृत्यसमन्वितः ब्रह्मादीन्कामयामासगृहंस्व
र्षमदोद्धतः गृहेप्रवेश्यब्रह्मादीनर्घ्यपाद्याद्यनंतरं शीघ्रमुत्थायसोल्लाससमासनान्यानिनायसः
रम्याणिरत्नप्रोतानिमेरुशृंगाणिवाहणात् तान्यासनानिसंवीक्ष्यब्रह्मासंहृष्टमानसः चिंतया।
मासतंधीरंसंस्तुवन्नरयामुदा अहोस्वाधीनतास्येयंशिल्पकर्मणिराजते तदेतान्यासनान्ययाऽष्ठ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रि·पु
११८

हस्सर्वाणिभांतिमे आसनेश्रपविष्टेषुब्रह्मादिषुप्रजापतिः मधुपर्कविधेःपश्चादुवाचपरमांगिरं
विधानर्विदितेसर्वंत्वयास्तिजगतांप्रभो: अंतरात्मन्यथाकार्यंप्रयत्नोनास्तिमेनच विधानहि
खितोलेखोसएवाचटयत्यहो युक्तंवायुक्तमेतन्मेविजानातिसएवच प्रमोक्षितयतेन्याद्विदेव।
मन्यत्समीहते नदैवोल्लंघनेशक्तिःकस्यचिन्नभवेदिह दैवंपुरुषकारेणयोलंघयितुमीहते त
स्यप्रत्नादविद्रस्यचिंतानापकरीपरं प्रहृतस्यहिदैव्यस्यनदीजलरयस्यवा प्रतीपकरणेयोगो।
बालचापल्यमेवहि तस्मायुक्तमयुक्तंवाकार्यमेतत्प्रभोविधे अतितुच्छटमप्यासुभविनात्वत्प्रसा
दतः इत्येवंभाषमाणेसविधिःस्वात्महेश्वरं प्रोवाचवचनंहृद्यंसान्त्वसत्यास्मितान्वितः स्रष्टाचो
सिनितरांब्रह्मन्नस्माकमपिचाधुना यन्महेश्वरबंधुस्त्वंभवितासिप्रजापते प्रसादत्वतःसमाप्य
तेभक्तिमद्गिरमेशानाध्रुवम् तेनचंद्रमुकुटेनसंगतःप्रोच्यतामगमदयतेवपुः स्रष्टाचोसिसंगति
मनेनमहेश्वरेणहत्वाप्रजापतिपदंभवनायनीतं सर्वोर्धतांगणनिधेभुवनेश्वरस्यदासोपिय। ११८
श्चिकरासिसर्वजगतम्भ्रमणाम् यत्पादाब्जनिषेवणात्कृविनैःसंप्राप्यतेदेवता यद्ध्यानान्नितरांविश्रु
द्धमनसांसंक्षीयतेपातकं यस्मिंस्तन्मतेर्विभातिपरतोविश्वंस्ववामारवने नेशेनसंबंधतामपिगत

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्याख्यायनेकिंफलम् योयन्नातिखिलस्यजीवयतियोविश्वंयदेकाश्रितो भुंक्तेदेवगणश्चप्र
णयतियःसर्वावकाशप्रदः यस्मान्नस्मजनिनश्चतनश्चनितरांभातीदमंतःस्थितोयःसाक्षी
जगतांनमामितमहंमूर्त्यष्टकालंकृतं यदनुग्रहमात्रेणाहंविश्वस्थापितस्त्वत महत्त्वदमवा
प्योच्चैर्भवावःसर्वमूर्धनि महाभाग्यतरोयस्यांकुरःप्रादुर्भविष्यति सनामस्मरणंतस्यदेवे·
शस्याधिगच्छति यस्मरतेरन्यतामिस्वंतत्क्षणात्क्षीणंभविष्यति देवादिदेवंशंभुंतंस्तौतिको
नुग्रहंविना कुलेचमुहुंजननीकृतार्थावसंधराव्वथ्यवतीचतेन यस्यास्तिचित्तेनितरांप्रसक्तं
महेश्वरेशंकरनाम्निदेवे मायस्तुनितरांधीमन्नायतेसमहद्या शंभुनानुगृहीतोसियदश्रोष
प्रभाविना व्यासः इत्यमाश्वास्यतंब्रह्मा स्वरूपंशंभुस्वचेनसि तत्क्षणंसमाधिमग्रोभूदहकृत्रि
मरसोज्ज्वलः सज्जीकृत्याथसामग्रीविकर्माप्रजापतिः दृष्ट्वाप्रसादयेमांत्वंसामग्रीप्रोक्तवानि
ति अथोश्चवालसप्रभुस्तोदृष्ट्वाप्रहृष्टमानसः प्रजापतिस्तरानीकानुगतोदीर्घदर्शकः अतःप
रंसमीत्यादौहृष्टोबाहमेवेतितं हंसयानसमारूढश्चचारनगरांतरे पर्याप्तमितिसंभाष्यवि
श्वकर्मन्गृहीयतांम् पुरोधाःशंभुमाहात्म्यंसाधुनाक्रियतांचिरं ॐमित्युक्त्वाविश्वकर्माप्रजिघ्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यच्छ्रोपसं दासाधिदासोभगवन्सपुत्रत्तातिसाधनः प्रतीक्षमाणस्त्वेतांकुरुषानुग्रहंविभो इ
शि॰पु त्युक्तवाक्योभगवान्पार्वतीचापिसानघा महतोपुरतोगत्वाविनयोभासतेनरो अस्मादृशेणभवज्ञश्च
११९ विनयंजरयत्यहो भवतेकथ्यतांतस्मात्कथंविनयभाषिणं इत्युक्तस्तकथितस्तेनसर्वोचारविच
क्षणः पुरोदितवरःशीघ्रंजगामशिवसन्निधिम् सुतोगृहीत्वाविधिवद्दावद्योनिमृताकिरिम्
प्रतीक्षमाणोभवतामास्तेसौमहासाधनः अनुगृह्णीष्वसंतुत्वेवायमनेनचकिंकरं तांगिरंभगवा
न्श्रुत्वासज्जोभूद्गमंप्रति देवदानवगंधर्वरक्षोगणसमन्वितः योगिनीडाकिनीमातृशाकिनी
गणसंवृतः इत्युक्तेषुप्रयत्नेषुरोदसीपरिपूरयन् मृदंगोवादिहस्थोलोकाकर्षणदेतवे मृदंग
शब्दोगंभीरस्तथानत्रोश्चचारह येनव्याप्तध्वनिःसर्वानाजुहावेवसर्वतः तेषांचवाद्यमानानांमृदं
गानांप्रतिध्वनिः येनाव्याप्तध्वनिःसर्वानाजुहावेवसर्वतः तेषांचवाद्यमानानांमृदंगानांप्रतिध्वनिः
तदभूत्सर्वतोव्याप्तदिगंतोबाधयन्श्रुतीः यात्रदोभूत्प्रतिश्रुत्कागंभीरविपुलास्वना दिगंतलीन ११९
भूतानांत्रस्तानामिवशंकरान् आयातास्मइतीयंगीरसूदेवबभूवसा यावापृथिव्योर्मध्यंचव्याप्
वानासमेततः समागच्छन्देवेषुकोटिशोषमहेश्वरः आहूयतेगणेशानंप्रोवाचपरयामुदा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गौरीपुत्रगणेशानस्त्स्नातंविधिवत्त्वया प्रसन्नोस्मितरांपुत्रप्रसादाद्वरस्त्वयम् हृष्टोभवपरीण
यकालोयंसमुपागतः ततस्तैलौकरानंतेकरणीयंसबुद्धिना इत्युक्तःपरयाप्रीत्यागणेशोनग।
जाननः विनयावनतोभूत्वामौनव्रतपरास्सुधीः नोकिंचिदूचेथोगंगांसम्मीडामुकुटाङ्कितः
स्नापयामासतंपुत्रंमनोज्ञंपुरतःस्थितं स्नापयित्वाततन्नजंसर्वालंकारभूषितं वस्त्रयुग्मपरी।
धानेछत्रचामरशोभितं मुकुटोन्नवमूर्धानंवनमालाविभूषितं कुंडलाभूषितंश्रोत्रंकेयूरक·
टकांकितं सर्वांगभूषितंसोथविधायगणपंप्रियं तिलकंकारयामासवह्निज्वालासमुज्ज्वलम्
सर्वांगनिरवद्यंतंगौर्यैसोत्कंठचेतसे संप्रेष्यदर्शनंदातंततोमातृश्वपूजितम् आज्ञापयामा
सततोविधानज्ञोमहेश्वरः मातृःसंपूज्यविधिवत्समायातेगणेश्वरे स्वयंसज्जयामासत्रिलो
कीभूतिभूषितं सहस्ररश्मिवद्दीप्तंसवितानंजवोज्ज्वलं सर्वावयवसम्पूर्णंविधिवद्द्विजापतिः
आरोप्यतस्मिन्स्वरथेस्वपुत्रंद्विजाशिषावर्धितमंगलंतम् तूर्णंस्वनानंदितदेवलोकोगतंप्रच·
क्रामभवोविलेशः गंगाधौतजलोतंसःकुंडलीकृतजिल्लगः कटीकृतधृतव्याघ्राजिनोभूति
विभूषणः दंतिनग्नतरीयज्ञोपवीतीकृवासुकिः तमुच्चलेतंप्रसमीक्ष्यहृष्टाच्छैशांककपर्दरत्न

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि·पु· घोरगौरः चंडारवारावितदिग्विभागो ऽङ्कारविद्रावितशक्रदंती शृंगोद्धताभ्रः खुरहृत्तशैलः
१२· पुच्छाग्रविक्षिप्तसरित्समुद्रः धुनन्शिरो धीरगंभीरनादः प्रोच्चंडकर्णो नितरां विलासी महावृ
षो सौ प्रमुदोद्धतो गणानां दधावे वृषभध्वजस्य सर्वांगपुष्टो बलवीर्यशाली मूर्तो मदो वा स्वशशां
कमौलेः तमागतं पुरो वीक्ष्य त्रिजगच्छंकरः शिवः आरुरोह च शैलादिभुजालम्बी वृषध्वजः
वृषस्कंधनिषण्णं तं वीक्ष्य विष्णुपुरोगमाः स्ववाहनान्यारुरुहुर्भूसंज्ञावेदिनो विभोः गंतुं सर्वान्
समीक्ष्याथो गणान्सम्यग्रूपयुग्मकं सर्वेषां पुरतस्तूर्णं प्रतस्थे हेलयाद्भुतं महेश्वरस्तदा लोकावि।
स्मयाक्रान्तमानसाः अहो मे धानयोरेतौ विस्मृतौ गच्छतः पुरः ततो नंदिनमाहूय प्रोवाच वृषभ·
ध्वजः नन्दिन्शृणु एतद्धनं गत्वा सर्वाभरणभूषितौ अर्धेतौ स्वतरां कार्यौ धीनिधी मूषकावुभौ प्रभो
राज्ञां समाधाय नंदी तौ समभूषयत् सर्वांगेषु नवासंगमणिकौ शूरकादिभिः गणेशाग्रेसरौ तौ
तु विधाय परितो द्भुतं मृदंगतालपणवैर्गोमुखैः परितो दिशः व्याप्य सर्वे समागंतुं प्रजापतिगृहा १२·
न्प्रति प्रतस्थिते महेशान सविधे विनयानताः प्रस्थितेष्वथ देवेषु गंगाद्याः सरितः पुरः देवरूपं स
मुपादाय महेशं समतोषयत् देवीरूपं समास्थाय द्रवरूपेण वर्तिनीः परितः क्षालयामास पर

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मेरुवरस्पृष्ठे तथैवपवमानोपिशुष्माप्राकृष्यहरतः अयनानिसुगंधानिचक्रेदेवप्रसन्नये अग्रेकृ
त्वागणेशानंसर्वमंगलभूषितं अथाययौमहेशानोवृषभासनसंस्थितः नंदिभृंगिप्रमथतोग
णराजनिषेवितः विष्णुनागरुडासक्तमूर्तिनासव्यतःश्रितः शक्राद्यालोकपालाश्चस्वस्ववाहनसं
गताः जग्मुश्चान्योन्यसंघट्टाद्याकुलात्मानपवने मरीच्याद्याश्चमुनयोनारदाद्याःसुरर्षयः तथापि
वृद्धाःसमुदिताजग्मुःकृतविभूषणाः देवानांचाष्टकोट्यस्तुत्रयस्त्रिंशश्चयामताः ताःस्वस्ववाहना
न्यारुह्यतूर्णमुपागताः रुद्राणांकोटयस्तिस्रःसार्धाश्चंद्रांकितास्तथा भूतिधूसरसर्वांगाजटा
भारसमुज्ज्वलाः कोट्यापरिमिताश्चापिभैरवायेप्रकीर्तिताः भावभावितसर्वशास्त्रतत्त्वेप्रतस्थि
रे सहस्रसंख्यागणितामुनयोवेदपारगाः ब्रह्मध्वनिंप्रकुर्वंतोययुःसंहृष्टमानसाः गीतमंग
लिनश्चाथगंधर्वाःकोटिसम्मिताः विद्याधराप्सरोहंदायक्षराक्षसकिन्नराः नानामुखाःकराला।
श्चपिशाचागुह्यकाश्चये तेप्याययुस्तदाज्ञायसेवावसरवेदिनः दैत्यदानवसंघाश्चभूतप्रेतगणा
स्तथा पूर्ववैरंसमुत्सृज्यप्रीतिमंतःसुरैःसमम् संवदंतःसुरैःसार्धंहर्षोद्धतशिरोधराः समानजाता
इवतेजग्मुःशंकरसेवया अन्योन्यंपूज्यमानानांमदोद्धतमनोजुषाम् एतदेवोचितंमैत्रीसाम्यात्ता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

परिपालने सा बुद्धिस्तत्र कौशल्यं स धर्मस्तद्यशोमलं निर्विघ्नं यज्ञदेवस्तास्मिकृत्यं चान्योन्यैर्वैरिणाम्
शि॰पु॰ एकस्मिन्स्वामिनि प्रेष्याः परस्परविरोधिनः ते बुद्धिहीना हीनाः स्युः सर्वतोर्थादसंशयं इत्थं देवाश्च
१२१ दैत्याश्च रक्षोगणसमन्विताः प्रीतिमन्तः समाजग्मुः शंभुसेवाविचक्षणाः रत्नशेखरसंभूतप्रका
शवलिताम्बराः परोद्भूतसहस्रांशुश्रोतिदानविशारदाः नानारत्नमहाज्योतिर्व्यक्तेन्द्रधनुषां प्रभां
संपादयन्तस्तेरेजुर्नागादीर्घवपुर्धराः पथि संचलमानास्ते मूर्धोद्भूतजलस्रुतः यंत्रधाराश्च परितः
सृजन्तः शिवमन्वयुः इत्थं ते पथि गच्छन्तो जवेन पवना इव प्रजापतिपुरस्याराज्जापेतुः शीघ्रगामिनः
अथ वार्तासमानेतं प्रजापतिपुरस्कृतः हृष्टो दालोकाम्भृतीशबलं तूर्णमुपाययुः अथादिपुरुषमे
शं तं नरासन्निवर्तिनम् विधात्राद्यास्ततस्तूर्णं प्रसन्नं तं कृतोद्यमाः निर्गच्छन्ति पुराद्यावन्नाव
द्विकवपुरोगमाः नगरद्वारमासेदुर्नयेति परिवादिनः सत्वरं तेन तदोत्थाय ब्रह्मा त्रिभुवनेश्वरं भगवन्तं
परेशानं प्रणम्य सर्वरूपिणम् गणेशानमवारोप्य मंगलालंकृतं शुभं अवारोहं स्ततः सर्वे वाहनेभ्यो २२
महत्तमाः प्रवेशितास्तेन नगरं ब्रह्मणाग्रेसरेण हि सम्प्राप्य विविशुः सर्वे परार्थासनभाजिनः अथो
पविष्टांस्तान्सर्वान्स्वपुत्रस्वजनैर्नचाः सम्मुखीभूय सहसा विश्वकर्मा वदद्वचः दासदासः प्रणम

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्रिभवत्पादाब्जषट्पलिका: अथावसरमासाद्य मधुपर्कविधौ ततः मधुपर्कं ददौ तस्मै गणेशाय।
प्रजापतिः मधुपर्कविधौ तत्र सर्वेषां च यथोचितं चकार सज्जां विधिवद्विष्णुकर्मा प्रजापतिः मधु
पर्कविधेः पश्चात्सुमुहूर्ते शुभे दिने लग्ने दोषविशुद्धे च चंद्रवृद्धौ शुभे तिथौ। ततः समर्षयो ह्यन्ये मु
नयो विधिपारगाः दर्भानानीय तीर्थं च यज्ञानुप्रवेश्य च तत्र तौ प्राङ्मुखं च गृहीतारमवाङ्मुखमथो
विधिम् सामान्यं सानुवाद्यं च तन्मध्ये कांस्यपात्रकं सव्रीहिपुष्पं दर्भैश्च समवस्थाप्य यामगाः पुरो
हितः परिणयं कारयामास तत्र सः ददानि प्रतिगृह्णामीत्येवं तौ वादयंस्ततः एतद्वः सत्यमित्यु
क्त्वा यजमानो समीक्ष्य च वधूवरावभिमुखं समानावद्य इति हृच्चम् जपेत्तद्वः सत्यमिति प्रोवाच वि
ष्वरः कृती ततो दात्रा गृहीता तावेतद्वः सत्यमित्यपि प्रत्यूचतुः सवासीनौ गांगाजलमथानयत्
तेन संस्कारमादाय वासःकर्म समाप्य च आचारिकाणि कार्याणि कृत्वा देवीः प्रपूज्य च द्रव्याणि वस्त्रा
भरणानि सर्वं सवत्सजातं यदिहास्ति किंचित् गोभूहिरण्यामृतरीश्च दत्वा समापयन्तत्र विधिं स
धीरः रथकर्म ततः कृत्वा यजुर्होमं विधाय च हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ जुहाव विधिवद्गुरुः महाव्याहृ
तिहोमं च विधाय विधिवत्ततः आग्ने आयूंषीति च ऋग्भिः सम्पाताश्चावनामयं प्रजापतिं पुष्टपतिं ततो।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ग्निंसज्ज्वाल्यवह्न उदगग्रेषुदर्भेषुप्रत्यङ्मुखमुपस्थितं गणेशंग्राहयामाससर्वांपाणिंसुदारथीः ततो
शि·पु· भिमुखमानीयतौहृष्टपादकल्पनां कल्पयामासविधिवन्मंत्रोच्चारणपूर्वकम् वरहस्तेनसंस्कृत्यला जा
१२२ होमंविधायच क्रामयित्वासप्तपदीश्रावयामासतौवधूः तत्रकन्याद्वयस्याहोनामहष्टापुरोहितः
सिद्धिर्बुद्धिरितिनामतयोरात्मजापतिः शंकरात्समनेनापिनामकृत्वातदेवसः युगपच्चतयोः
पाणिग्रहणंविदधेततः गृहीतेषुपदहस्तेषुयजमानपुरोगमान् तिलकंकारयामाससुरोधासदा।
दारथीं संपन्नोवांविवाहोयंवधीमेशृणुतंवचः इयंसप्तपदीदीत्वानविचाल्याकदाचन एतस्मात्क
र्मणःसर्वेपंचापत्सुविधीयते पतिरन्योपिनारीणांनकदाचिदितःपरं नष्टेमृतेप्रव्रजितेक्लीवेचप·
तितेपतौ पंचस्वापत्सुनारीणांपतिरन्योविधीयते इत्थंयद्वेदवाक्यंचतस्यावधिरिहोच्यते एतेषु
सप्तसुपतिरन्योनैवकदाचन सप्तपर्यांव्यतीतायांपंचापत्स्वपितत्क्षणं विवाहितावधूर्जातापु
नर्भूःस्यात्पुनर्यदि विवहेतनदत्रोक्षोनवादोवेदपवत्त नोदकेननवावाचानारीणांपतिरिष्यते पा १२२
धा णिग्रहणसंबंन्धतिवंसप्तमेपदे इत्थंवदतिविप्रर्षौब्रह्मासंहृष्टमानसः शिरसाप्रतिशुश्रावतद्दवो
तीवसुन्दरम् ध्रुवादिदर्शनंचाथकारयित्वावधूसंयुतः सुमंगलीरितिमितिप्रोवाचाशिषमुत्तमाम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तदुत्तमभितिततोभर्तृगेहसमुद्ये जजापसविधानज्ञोन्वशासद्विप्रपूजनम् विप्रेषुपूजिते
ष्वत्राथाशीर्भिः परिवर्धितौ समापयन्परिणयं विधानज्ञंसधीरधीः त्रिरात्रीस्तत्रस्थित्वा च ववधा
वादायसत्वरं आजगामाथसंपस्यंभवनेसर्वसंपदां प्रजापतीत्रिविर्माणदेवहंदसमन्वितः
विवेशशंकरोगेहंपुरस्कृत्यवधूवरौ तत्रोचितंविधिंकृत्वापार्वतीप्रणयन्विभुः देवान्विसृज्य
सोथस्वगेहगमनेप्रति गतेषुतेषुदेवेषुनिश्चिंतोगिरिजापतिः समाधिनिरतोभूत्वासस्थ्वमासी
यथापुरा इत्येवमुक्तंतवसूतसमस्तगविवाहकर्मास्यगजाननस्य श्रृणोतियस्तस्यगृहेभवेद्धि
सिद्धिश्चबुद्धिश्चविनाशहीना योवैगणेशस्यविवाहकर्मशृणोतिसम्यग्गिरिजासुतस्य नोजा
तुविघ्नस्यगृहेविनाशः सिद्धेश्चबुद्धेश्चमहाश्रियश्च इदंगणेशस्यविवाहकर्मविवाहकालेश्रु
णुयाद्यदीह वधूवरौतस्यसुभोगलक्ष्मीमवाप्नुतः प्रेमपरस्परंच अनन्तापायाश्चकन्यायाःपुरुष
स्यनित्यैवच इदंविवाहकर्माहोश्राव्यंतत्सिद्धिदंश्रुते इदंपरममंगलंजगतिमंगलानांभवेदिदं
सकलसिद्धिदंजगतिसाधकानांमतं (मम) इदंखलुमहोत्सवोजगतिचोत्सवाणांतथा वदन्सदसि
धीमतांयदिहसोर्थभाक्संभवेत् इतिश्रीशिवपुराणेगजाननोपयमोनामचत्वारिंशत्तमोध्यायः ४०

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रीशौनकः सूतसूतमहाभागपुराणार्थविचक्षण वेदप्रिय॥ सम्यक्गणेशोद्भवलक्षणम्
शि॰पु व्यासप्रणीतंरमणीश्रुत्वाश्रोतंकथामिमं प्रसन्नाःस्मःसन्तुष्टाःस्मपीयूषास्वादनादिव तस्मिन्
१२३ वैश्वरेदेवेप्रसन्नेपार्वतीप्रियाम् पार्वत्यांचप्रसन्नायांतयोर्वध्वोःपरिग्रहात् गणेशेस्प्रसन्नेचम
नोरथप्रपूरणात् सर्वशुभमयंजातंसमंगलक्षणास्पदं तत्रेत्थंवर्तमानेचसर्वमंगललक्षणे कु
मारवार्त्ताप्रवृद्धिरूत्रासीत्सतदाग्रहः मंहीप्रक्रममाणस्तुदेवदेवात्मजःप्रभुः सूतः शृणवन्तु
मुनयःसिद्धाइमांगूढकथांतदा देवानामुच्छ्रगांगेयोवर्द्धियानःसमागतः दधावेपृथिवीसा
र्थिंसतीर्थदेवताविता प्रदक्षिणयितुंदारत्रिलोकीराज्यलब्धये गणेशःकृतकृत्योभूत्समनीषा
बलादिह कार्यंप्रक्रममाणस्यशक्तस्यापिबलीयसः समाधनस्यापिमतापरंबुद्धिःप्रसाधनी बु
द्ध्यागच्छतिकार्यातंबुद्ध्याजयतिमेदिनीं निर्बलोपिबलीयांसंबुद्ध्याजयतिनिश्चितं बलीया।
न्साधनयुतःशक्तःसर्वमनोहरः साहसेनक्रियाकारीविनाशयतिसाधनं परोपिबुद्धिकारी। १२३
चेत्त्वीयोभवतिनक्षणात् सोपिसाहसकारीचेत्परोभवतिनिश्चितं बुद्धिस्ततोत्रभवनेस्वबला
भहेतुर्बुद्धिःस्वकीयकलनाप्रतिपत्तिहेतुः बुद्ध्याध्रुवंजयतिदूरमपीदृधीरोबुद्धिर्बलंबलवता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मपिनिर्बलानां बुद्ध्याप्रक्रम्यापितरौ गणेशोमुख्यत्वास्पदं साहसेनकुमारोपितीर्थाटनरतोभवेत्
सतीर्थंतस्यफलदंयोयात्रांक्रमतश्चरेत् इत्थमेवचरंस्तीर्थंनतीर्थफलभाग्भवेत् इष्टान्देवान्ब्राह्म
णांश्चार्चयित्वादीनानाथान्दानभाजोविधाय आपृच्छ्यमाध्योसज्जनान्साधुसेवीतीर्थंगच्छेत्स्तत्फलं
दुर्लभेत अथवायंमहायोगःसर्वेषामिहदुर्लभः पित्रोश्चरणसेवायत्सर्वसम्पत्तिभाजनं सपुत्रे
णायेनार्चितौपितृपादौपरप्रेमयोगेनसर्वंविहाय सत्कर्माःसराम्ततस्यसर्वैवचदत्तेहृतातेनतीर्थाटवी
स्वर्गयात्रा परमेश्वरबुद्ध्यायःसेवतेपितरौनिजौ तेनेदंतर्पितंविश्वंसदेवमुनिसज्जनं इत्थंसदेवोग
णपःपितरौतौमहेश्वरौ सम्पूज्यदाररराज्यश्रीभाजनंतत्क्षणादभूत् कुमारस्तुबलीधीरोमहेशा
नप्रियार्भकः समाधनेपिकार्यस्यानन्तेनस्माज्जगाममः अथोविवाहसदसिप्राप्तोदेवगणेगृहः
महीप्रक्रममाणस्तुतीर्थयात्राप्रसंगतः कैलासनिकटंप्रापतीर्थयात्रांसमाप्यसः विगाह्यतत्रवि
श्रांतःक्षणंतस्थौसखोमये सतीर्थकृतविश्रांतिर्यावद्दक्षिणमाददे आरोढुंतावदेवाशुनारदंदृष्ट
वान्सुतं हरादालोकयामासंतेत्वरयाकिमहोमुनिः आयातिसम्मुखेसर्वसुरासुरसुहृच्छुचिः कि
मसौकालक्षेपेणचिंतयाप्रेषितोमम पितृभ्यांकुशलंजातंतेनयाहितत्वरयात्पलं अहोममसहाभा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु॰ १२४ गंधकेनारोहतितुल्यताम् पितरौयन्महेशानौतयोश्चिंताचमामकी इत्येवंचिंतयायुक्तंतमथोमुनि
पुंगवः नारदोग्रेननामाशुदेवदेवात्मजंगृहं प्रीत्यादेशितसन्मार्गस्वामिनेवरविष्टये उद्धूयमार्ग
खेदंतंगृहेः पृच्छदनामयम् श्रीगुरुः मुनेप्रसन्नचित्तोसिकल्याणीनवशेमुषी ह्यनामयातेन्न।
स्तेसौस्वेच्छयागतिरस्तिते वाणीयंसत्यलग्नाकिंप्रमोदजनकंनृपम् कश्चिद्दृग्गोचरेतेचजायतेश्रुति
सत्तम वृद्धिंदरायबदरीषुसुरम्यपाथोकोकारकर्णसुखदासुमनोरमासु शैलेयनद्धसुशिलाफल॰
कासुगंधाप्रपूर्णासुतेमतिरियंसुखमेतिसाधो लतागृहवरेषुगंधांकितेषुसुशीताःसुतासारसौख्य
प्रदेषु हरिहृदयाख्याममध्येषुसाधोनिकुंजेषुगीताप्रसन्नोसिशीघ्रम् व्यासः इत्येवंपृच्छमानायना
रदोमुनिसत्तमः समाददेतदित्येवंशिवपुत्रायसादरम् नारदः स्वामिन्प्रसन्नचित्तोस्मिसर्वथैतर्हि
दर्शनात् भवतःशिवपुत्रस्यकार्तिकेयस्यधीमतः किमनेनविचित्रेनत्वणाश्वासविधायिना बा
ह्येनसर्वथानर्थप्रदेनजगदीश्वर तदर्थमिहधीमद्भिर्वियत्तच्चफलंस्मृतम् येनविश्वेश्वरेदेवेमति १२४
जीयेननत्वणान् यस्मादिदंतोमथ्यंचनदैवैरपिगम्यते तत्स्मृतिर्येनजायेततत्सारमिहकथ्यते
यस्मादिदमुदेत्याशुयस्मिन्सर्वंप्रतिष्ठते तत्स्मृतिर्येनजायेततत्सारमिहकथ्यते यदिच्छामात्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मेवेदंस्थितिस्वप्रलयोपियः तत्स्तुतिर्येनजायेततत्सारमिहकथ्यते यस्यभासेदमाभातियस्य।
सर्व्ववशोस्थितं तत्स्तुतिर्येनजायेततत्सारमिहकथ्यते यस्यभावंनजानंतिब्रह्माद्याभुवनेश्वराः
तत्स्तुतिर्येनजायेततत्सारमिहकथ्यते भक्त्यायन्नामग्रहणान्नोमुक्तिमाप्नोतितत्क्षणात् तत्स्तु
तिर्येनजायेततत्सारमिहकथ्यते शशिलेखांकितशिरागंगाधौतशिरोरुहः भुजंगभूषणाय
रोद्वृषस्कंदकृतस्थितिः पार्वतीहृदयानंदीभस्मभूषितविग्रहः कपालमालाभरणोजटाभा॰
रविभूषितः सिंहचर्मपरीधानोगजचर्मविराजितः सुधाकलशशूलाब्जविलसत्पाणिपल्लवः
पिनाकपाणिर्योदेवोभक्ताभयवरप्रदः तत्स्तुतिर्येनजायेततत्सारमिहकथ्यते यत्स्वरूपावि
ष्टमखिलंभातिहृत्स्थस्वर्गजवत् तत्स्तुतिर्येनजायेततत्सारमिहकथ्यते यन्नामग्रहणंपापि
पातकारण्यदाहकं तत्स्तुतिर्येनजायेततत्सारमिहकथ्यते यस्मिन्स्थाचगरलंजलंदहनएवच
तद्वस्मरत्नजातंचरोषोनुग्रहएवच भिक्षानवनिधीशत्वंसमानंभासतेनराम् तत्स्तुतिर्येनजाये
ततत्सारमिहकथ्यते तस्माद्यथाकथमपीश्वरपादयोर्याचिंताभवेन्ननुजनस्यभवार्दितस्य सास
र्वदेवजयिनीजयिनीपरस्यानिःश्रेयसस्यसकलार्थविधानदक्षा इत्थंसंस्तुत्यशंभोःसमहिमानमु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दारथीः प्रणम्योवाचतंस्कंदंविनयेनकरंतंवच नारदः भगवन्गिरिजासूनोषडाननमहामते भव।
शि·पु· दागमनंतावत्कृतोत्रगिरिगह्वरे किमेकएवसंचारी किमत्रास्तिकृतंतव विश्रांतमिवसंवीक्ष्यत्वांमे
१२५ हृत्यादिसंशयः कथंसभगवाञ्शंभुःसागौरीगिरिजासती त्वांविनादेवदेवेशौयाभ्यांत्वंप्रहितोनघ
हृत्यमावेदितःसोथतेनदेवर्षिणामुहुः विचिंत्यबहुधाचित्ते किंवक्ष्येमुनिसत्तमः अथाविदितवृ·
त्तान्तमिवतंनारदंगुहः शिवाह्वानात्समारभ्यपणबंधादिकंतयोः सर्वंप्रोवाचक्रमतोतीर्थयात्राक्र·
मेनथा तीर्थयात्रांसमाप्याथप्राप्तोहंमुनिसत्तम शिवौविलोकितुंयेनद्वारान्संप्राप्यसत्वरम् त्रिलो
कीराज्यपदवीप्राप्तामिसृवेदाद्भुतम् इत्युक्तेतेनविदितेवृत्तान्तेवह्निवाहिना दीर्घंनिःश्वसितंनित।
रामोमित्येवसमाददे तस्यनिःश्वासकलनाजातशंकाषडाननः चिंतामवापमहतीतस्यनिःश्वास·
कारणम् अन्विच्छमानःसोतीवविच्छायमुखपंकजः स्वस्मिन्सर्वंसमालोकयंश्चैनोकिंचिदापसः
तीर्थयात्राकृतःपुंसःपापस्पर्शोनजायते नबुद्धिविहितंकिंचित्पातकंविद्यतेमम प्रमादस्खलितं· १२५
किंचित्तेनैवपातकमिष्यते बुद्ध्याकृतंकृतंलोकेशास्त्रेचापिनिगद्यते प्रमादविहितंचापिनकार्यं·
गणितामियात् बुद्धिपूर्वकृतस्यैवप्रायश्चित्तमिहेष्यते प्रमादस्खलितेपापंकिंचिन्मात्रेणशुद्ध्यति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रमादस्खलितेपुंसःस्वल्पाशुद्धिर्विधीयते जानतःकुर्वतःपापंप्राणान्तोदण्डउच्यते मयानबुद्ध्या
विहितंकिंचित्पापंकृतोधुना दीर्घंनिःश्वसितंहेतुःकोत्रनिःश्वसतेमुनिः इत्थंविमृश्यबुद्ध्यास
गृहीत्वाचरणौमुनेः पुरोगत्वापपृच्छमुनिंनिःश्वासकारणं किंमयारचितंकिंविप्राहरणेपय·
त्वयामुने दीर्घंनिःश्वसितंसाधोब्रूहिनिःश्वासकारणं नारदः तीर्थयात्राप्रसंगेनभ्रमणवद्रिकेव
ले प्राप्यदारांस्त्रिलोकाचप्राप्स्यतिसोचिराद्ध्रुवं यत्कर्तव्यंतदन्नमेतद्भविष्यत्संशयं अथवाकिम
नेनापिभाविनाचिंतनेनमे भाविनिष्ठोनरोनैवसिद्धिभागीभविष्यति योभूतभाविसंधानवि।
चारणाविचक्षणः वर्तमानेनकार्यंचसाधयेत्सुधीर्मतः योभूतंभाविनंचापिसंसाधयतितत्त्व·
णान् सर्वार्थनिपुणंधीरंतमाहुःपंडितंबुधाः भूतेनैवात्रसंचिंतेभविष्यत्त्रविचारयेत् वर्तमा·
नेकालेनकालंविपतिपंडितः भूतार्थसंधानपरंभव्यर्थःष्टतबुद्धिकं कुर्वाणंवर्तमानेवधीरंप्रा
त्तःप्रवक्षणे सधीरःकथितेलोकेपूर्वापरविचारकः वर्तमानेनभावेनकार्यंसंसाधयेत्तुयः भू
तंभविष्यद्योर्थंहिकालेसाम्प्रतिकेपुमान् संसाधयेत्तंनतस्यांतंविधातोप्यधिगच्छति भूतार्थवा
दिनःकेचित्केचिद्भाव्यर्थवादिनः अशक्तास्तेचविज्ञेयाःसर्वशक्तस्यसाम्प्रतम् प्राक्भूतंभविष्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अकालेसाम्प्रतिकेतथा करोतियेनभातीदंकार्यंसाम्प्रतिकंयथा तस्माद्योवर्तमानाभूसम्पादः
शि॰पु प्राममर्थधीः सपुमान्कथ्यतेलोकेन्येज्ञेयाःपशुजातयः श्रीव्यासः तीर्थयात्रांप्रतिनदात्यक्तोद्यो
१२९ गोबभूवह तेनतथाविमनस्कंनगौरीहृदयनन्दनं विलोकानितरांशोकसन्तप्तःक्लूप्यमानसः
बभूवव्याकुलोतीवविचार्यचपुनःपुनः इतिनिश्चित्यबुद्ध्यासौविमनादीनदीनवत् सक्तांददौ
सपुत्रायपितरौसौवित्तंमुदा सततंत्तामवाप्योच्चैःप्रचक्रामसहर्षितः पितरौयेनतस्याभून्म
हीप्रक्रमणंद्भुतं विधायैस्वयंययाचेसौपितरंसर्वदेहिनं तेनास्यदारान्राज्यंचविदधेविधिपूर्व
कं अथैनिःश्वासहेतुर्मेयत्क्रमःकेवलंतव कृतत्कृत्यागणेशोभूद्धाराज्येनसर्वथा दारप्राप्तिः
समभ्यज्ञातस्यराज्यविधिंपुनः विधास्यतिस्वयंमातामेमेनत्खेदकारणं पुंसाविविंद्यतेयश्चवि
धिनातद्बलीयसा अन्यथाक्रियतेतातविधिःसर्वस्यकारणं इत्थंसःस्त्रीद्वयंप्राप्यगणेशानोमुदा
न्वितः अंतःपुरगतोनित्यंसुखमास्तेगजाननः इत्थंनिशाम्यमुनिवाक्यमसौकुमारःक्रोधोज्ज्व १२९
लोनलइवाशुसमप्रपुंजः सन्तप्तमूर्तिरचलेशइवाबभासेसंरक्तसानुररुणेनसवाष्पपुञ्जः
नोवाचकिंचिदपिनैवददर्शकिंचिच्छुश्रावनैववचनंप्रमुपाददेसौ पस्पर्शनैवविमनानितं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गंममूर्द्धक्रोधान्धकारवलितेन्द्रियहृन्निरासीत् क्रोधोज्ज्वलितसर्वांगो विमनस्कं हृदात्मजम्
विलोक्यसतथावदीद्वहृज्जश्रुतिकर्कशं तेनयाह्न्यमानंचहूरपुत्रंचमूर्छितं विलोक्यनार
दोतीवदुःखमापन्नदारुणं किमिदंविहितंमन्दमतिनासाधुनामया अहोसालब्धबुद्धिवं
सर्वथानर्थभाजनं किमनेनापिसत्येनयेनसर्वेसुदुःखिताः अद्यारभ्यमयानैवसत्यमीदृशमी
र्यये इतिमहाव्रतःसोपिनारदोमुनिपुंगवः सत्यवार्त्तांशिथिलयन्भृशमासीत्सुदुःखितः अ
थमोहंत्वणाद्बुद्धिर्निश्चयेनविनाशमः तत्कालोचितमाचारंनिश्चिकायमुनीश्वरः यदिसत्यंच
तत्सत्यंयदिसत्येजगत्स्थितिः सत्यवार्त्तायदिसत्यात्रिकालसुखदायिनी सत्येनयदिभातस्याः सू
र्यावेद्रमसावुभौ तेनसत्येनसर्वंतन्निर्विघ्नंमेस्तुसांप्रतं इतिसत्येतदानेनशप्तेमुनिवरेणतु ता
भिर्मधुरकेकाभिर्बोधितोभूत्सुखंदुखः क्रोधमाच्छादयत्तूर्णंसलज्जितोस्मान्मुनीश्वरात् उवा
चप्रीतिमधुरंनारदंमुनिसत्तमम् श्रीकुमारः साधुनारदपितृभ्यांविहितंस्वेच्छयाहितं पिताच
जननीकार्येयःकुर्यात्तत्सदोचितं पितरौतनुजंस्वस्थंसदैवसुखमिच्छतः तनुजःसुखमाप्नोति
तदिच्छावर्त्तयेयदि दृष्ट्वादावाग्निनादग्धानरोहंतिकदाचन इतिनिश्चित्यधीमान्पितरौसेव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तेमदा सससर्वथासखेनतंसदासर्वार्थभाजनं यत्किंचित्कुरुतेतातः प्रियंवाप्रियमेववा हितमि
शि॰पु त्येवतन्मत्वाकुर्यात्सुज्ञोविचारयन् यत्पश्यतिवयोवृद्धः शिलायांसूक्ष्ममन्तरं नतत्पश्यतिसंशुद्धे
१२७ दर्पणेयौवनोद्धतः तस्माद्यत्किंचित्सर्वात्रवृद्धोक्तमविचारयन् विदधत्सर्वमाप्नोतियत्किंचित्म
नसेप्सितं इतिवृद्धिबलेनासौक्रोधमंतः पिधायच नारदंसखयोचक्रेनत्नक्रोधसमाकुलः ना
रदोपिचविज्ञायतंक्रोधाकुलचेतनं पद्मञ्चस्वामिनामानंकृतोसिभवताधुना अद्यशेषोस्तियात्रा
यास्तीर्थानांमुनिसत्तम समाप्यतेगमिष्यामिशिवयोर्दर्शनेच्छया इतिव्याजोक्तिमालक्ष्यतं
प्रणम्यसर्वार्हिषं अवहित्याकृतप्रीतिंपद्मञ्चगमनंप्रति तेनापृष्टोथसमुनिर्नारदः स्वेच्छया
चरन् जगामविषयान्मुक्त्वेत्संभाषणंततःपरः कुमारोनारदेयातेविमनाबहुदुःखितः तथा
बभूवयेनास्यदर्शनेच्छापिनाभवत् शिवयोः पितृशंकैवत्यक्तातोस्मादगोस्वरात् प्रत्याहृत्य
जगामाशुद्धूरंव्याकुलमानसः दाराचिंताविहायोथोब्रह्मचर्येधृतव्रतः निश्चिंतः सचवाराशुप्र १२७
मोदभरनिर्भरः चिंतास्वमहतीह्यानिश्चिंतामृतीचकर्तरी युवानांजरयेच्छिंताचिंतारोगोनिरौ
षधः यतिनेनिर्धनंखंपंडितंनिर्गुणंतथा गुणिनंजरयत्येवनरंचिंतापिशाचिका सधीरः स्व
ठं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

महात्मोग्रःसमहात्मसुशीलभृत् सपवरम्योजयतियेनचित्तंवशीकृतं विहायचिंतांदाराणां
संकुमारोमहामतिः चचारसर्वतोपास्तद्वेषोमानिसुरार्चितः यथेच्छंचगतेतस्मिन्स्वेच्छाचारीमु
नीश्वरः नारदःप्रापशिवयोर्दर्शनंसत्यतत्परः इत्यर्थंसमनुप्राप्तेनारदेसुरसत्तमे शिवोप्रोवाच।
भगवान्पश्यपार्वतिनारदः सत्यनिष्ठोयमायातिब्रह्मतेजइवज्वलन् प्रभाभासितदिक्कोणःश्या
शांकइवशुक्लभः प्रियेपूजांविधेह्यस्मैमुनयेधर्ममूर्तये सत्यनिष्ठायसततंब्रह्मचर्यरतात्मने
धर्मस्वरूपरूपायधर्ममूर्तिर्मतेनचे ईदृशास्तपसावृद्धाधर्ममूर्तिभृतोनचे पूज्याजगतिदेवेशि
पूजनात्सिद्धिराप्यते शिवात्तांशिरसादायपार्वतीसामहर्षये अर्चांविधातुमुत्तस्थौयावत्तावन्मु
नीश्वरः पादौजग्राहशंभोस्ससपार्वत्यास्तदन्तरे गृहाणपूजांधर्मात्मन्निस्युंप्रवदंतीसतीम् तस्य
तामितिपादौसतस्याःजग्राहनारदः अग्म्यतामितिसंप्रोक्तःशिवेनशिवकारिणा ततोविवेशपु
रतःस्वामनेमहतेतदा अनामयमथोपृच्छन्महर्षेःपरमेश्वरः पपृच्छसर्वतोवार्तांत्रिलोका
लोकपूजितः वार्तांसमासतोब्रूहित्रिजगदुपकारक किंत्वेमंदेवतानांचभूपातालनिवासिनाम्
मदोद्धतमनोदृप्तादैत्यास्तेभुवनत्रयं पीडयंतिसभावोयंतेषांयत्परिपीडनं मुनेतवमनोहृति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मायमेषुसकलत्त्वपि मनोनियमनंदेवमहासिद्धिप्रदायकम् इत्याकर्ण्यवचोरम्यंदेवदेवस्यशू
शि·पु लिनः समुनिर्गत`` शम्भुंप्रोवाचवचनेस्फुटम् नारदः भगवन्सर्वभूतेशदेवदेवजगत्पते
१२८ प्रत्यक्षमधुनासर्वंजगद्भवदनुग्रहात् देवामनुष्यानागाश्चत्रिलोकेवासिनोपरे चराचरंविश्व·
मिदंसदारपरिपालनात् प्रत्यक्षनिरतंभातियतस्तेनभवान्परं अहंचानुग्रहाच्छंभोभवत्पादाब्ज
सेवकः कथंभवामिनस्वामीदेवदेवजगत्प्रभो परंत्वेयं सत्यवार्तात्वम्यातवममप्रभो सत्यवार्ताव
दत्यसाहितान्यतिवहाम्यहम् चत्वारिसर्वतः सोहंभवत्पादाब्जदर्शने आयातुकामः कैलासस
मीपंप्राप्यदृष्टवान् कार्तिकेयंमहात्मानंदृष्ट्वैवंनोक्ततत्क्षलात् अन्योन्यगमनेतत्रगमनागमनं
तथा कुमारेणाहमित्युक्तस्तीर्थयात्राप्रयोजनं विवाहितोगणेशोम्बुदित्युक्तः समयागुरुः वि
मनस्कोथभूत्वासविनयेनप्रसादितः प्रसन्नचित्तः शिवयोर्दर्शनंप्रार्थितोयदा प्रोवाचतीर्थयो·
षोक्तिविधेयोविद्यतेमम समाप्यदर्शनंप्राप्स्यइत्युक्तासचवर्हिगः जगामपंकेसगुहोवल्लीका १२८
कुलचेतनः गतोस्तितच्छमथवातीर्थशेषोदितंवचः मन्युक्तमित्यमाकर्ण्यगिरिशोव्याकुलेंद्रियः
नकिंचिदूचेदेवर्षिधीरधीः सर्वचित्तमः कैलासनिकटंप्राप्यगमनंतस्यधीमतः वल्लीकन्यातमेवाहो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नैन्यथानिश्चकायसः इतिश्रीशिवपुराणेनारदगमनंनामैकाचत्वारिंशोध्यायः ४१ श्रीव्यासः अथ
गौरींसमाहूयहृष्टात्मानंतेनन्यवेदयत् सन्तप्यनितरांसाथविललापसदुःखिता ततोविलपमानां
तांदेवदेवोउमापतिः प्रोवाचवचनंगौरिकिंकृतंविलपनेनते उनिष्टतंसमानेत्वंगच्छावःप्रियपु
त्रकं महावीरतमंसर्वदेवासुरनमस्कृतं इत्युक्त्वापार्वतींदेवःसाचदेवीगणाम्बिका कार्तिके
यंसान्त्वयितुंजग्मतुरनुसारिणौ तेनतिष्ठितमथोलब्ध्वाकैलासेगिरिसत्तमे गन्तुंकृतोद्यमंपुत्रंसा
न्त्वयांचक्रतुःपरम् पुत्रेतिहृदयानंदनत्वंजगत्सुखदायक आगच्छमन्दिरंपुत्रकुटुम्बभरणाय।
त राज्यंपालयदेवानांसश्रीकममरार्चित इदानींकृतकृत्योसिसाब्धिद्वीपाद्रिपर्वता पृथिवीय
त्वयापुत्रलंघितानाचरणक्रमैः साधुसाधुतत्त्वंजेष्ठपित्राज्ञापरिपालक सतीर्थदर्शनंसाधोत्वयास
म्यगनुष्ठितम् येनैकमपिसत्तीर्थंविशुद्धेनान्तरात्मना अवगाढंतत्त्वंजातसंसर्वैःनमउच्यते त्व
यापुत्रकुमारेणवाईकोचितमादरात् तीर्थावगाहनंसम्यग्रचितंकिंतवोच्यते तीर्थावगाहनपु
ण्यौघैराःसंशुद्धकिल्बिषाः निर्वाणनगरीगन्तुंकृतोद्योगाभवंतिहि पित्राज्ञापालिनांतीर्थावगा
हच्छिन्नपाप्मनाम् कल्याणश्रीःपुरोभातिनिःश्रेयसविलासिनी धन्योचपितरौतस्यकृतकृत्यः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सप्रात्मवान् येनेयंवसुधादेवीपादाभ्यांलंघिताक्रमात् इयंत्रिलोकीप्रतिमाविश्वनाथनतूपुरा
शि॰पु प्रदक्षिणीकृतायेनसपुमान्कथ्यतेपुमान् संप्राप्यतीर्थसम्पत्तिर्भावशुद्ध्यानरोत्तमैः सादेहस्य-
१२५ त्यथीनांवैसातीर्थाटनहेतुका तीर्थाटनरतोधीमाञ्छुद्धचित्तःप्रशांतधीः धीरत्वंप्राप्नोतिनिर्वि-
घ्नंपुरुषार्थचतुष्टयम् चरणकलिततीर्थभूमिमाशुद्धुतसकलाघचयंप्रशांतचित्तं गुरुजनशु
निष्ठमनैकचित्तंपुरुषमुपैतिपरंचराचरश्रीः पितृगुरुस्वजनार्चनैकचित्तंकलितविचारसचारु चारु
चेष्टम् विगलिततमसंविशुद्धभावंपुरुषमुपैतिपरंचराचरश्रीः यमनियमविशुद्धचित्तरत्नेश
मदमसंकलितेश्वरस्वरूपं स्वगुणपरदोषजातिमूकंपुरुषमुपैतिपरंचराचरश्रीः यद्दमेखल
साधनंनिरुक्ताःपरमगतौपुरुषस्यशुद्धधीभिः तद्दमेमुनिसेविताश्चलभ्याःखलतीर्थान्यटता
ननूजपुंसाम् इत्थंप्रेमभरोच्छ्वासमत्फुल्लाननसरोजया पार्वत्याकलितांवाणीमनुमेनेमहेश्वरः
समाकर्ण्यपिसद्गिरंप्रेमपूर्णांषडाननः नोकिंचिद्द्वचेनितरांमौनव्रतमिवाश्रितः पार्वतीवच- १२५
नंनत्वनस्यांतःकरणेदृढे नचावकाशंलेभेवाजलंसरसिजेस्थले मधुरांसांत्ववाणीसातथ्येनेनम
सैानदा सुधांशोःकिरणश्रेणीपद्मकोशाइवोद्दरे सर्वतःसमदेशानस्तंकोपाकुलमानसं विज्ञाय

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कथयामासवाणीमवसरोचिताम् कुमारविवुधानेकपतेस्वभगवन्सर्वज्ञ परापरविचारज्ञतीर्थेशो
पितविग्रह त्रिलोकीभारवहनक्षमसर्वज्ञधीरधीः शास्त्राचारविचारज्ञचारुचारित्रनर्मद ती
र्थयात्राप्रसंगेनयदासाधोगतंत्वया ततःप्रभृत्यहंलोकभारचिंताकुलोभवं युवराजेत्वयिपुरोव
र्तिनीस्थेपुराभवम् लघूकृतत्रिलोकाधिभारःसुखमवापिषम् अथाद्यलोकभारेणत्वयिवीरम
हामते निश्चिंतोहंमहीपेन्द्रनिकुंजनिरतोभवं तवसद्गुणचारित्रवीर्यदाक्षिण्यधीरता विनया।
द्योपधानेहंशिरोधृत्वास्वंस्थितः त्वयिसर्वगुणाधारेसद्वीर्यवलशालिनि निक्षिप्याखिलसं
भारंतस्थमिच्छाम्यहंतपः सतिपुत्रेगुणाधारेसद्वीर्यभुजशालिनि प्रतिष्ठितेपितुःकार्यवर्तनेबी
द्विनावहम् सपितापुत्रवान्श्लाघ्यस्तस्यनजीवितंवरं पुत्रेयद्गुभारेणजीवत्यतेगिरिगह्वरे सप
वजातोलोकेस्मिन्सफलंतस्यजीवितं महीपतिमतीतेनयस्यपुत्रोगुणाकरः पुत्रंसद्गुणज्यायांसं
वीर्यवंतंसजीविनम् दृष्ट्वागिरिचयोयःस्यात्जीवितंतस्यशोभते विनयेनगुणैःकीर्त्यावीर्येणप
श्रमेनच उन्नतोपिनतोयस्यतनजस्तस्यजीवितं जीवितंस्वमतेतस्यशोभतेत्येनदुर्लभम् पुत्रेनि
क्षिप्यतत्सर्वंयेनाटातेवनावली जंतोर्हिकृतदारस्यदृष्टपुत्राननस्यच परकीयमिवालोच्यंसंभ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वहस्तकेवलम् तथायत्तमवैनैर्दानैर्व्रतजपादिभिः गृहिणःस्वगतिर्दृष्टायथारण्यसमायात्
शि·पु तस्माद्गृहीपुत्रसमर्पितभारंविधायषाड्गुण्यएवविनीतबुद्धिम् संन्यस्यचिंतांसकलांमनीषीसुखेव
१३· नारण्यरतिंश्रयेत सङ्गुणोपिमहावृद्धेपितृभ्यांपरिपालितः षडाननभुवोभारंगृहीत्वासुखे
यास्तुतौ येयस्यारंपराप्राप्तापितुःपुत्रेणपालना सापालनीयानितरांभवतासुखमिच्छता यः
पुत्रःपितरौवृद्धौनसेवेतस्वधर्मतः विख्यातेतस्यनोलोकेइहामुत्रस्थितिःक्वचित् रात्रिन्दिनेपि·
त्सेवानिरतोयोमहात्मामतिः त्रिलोकीयेनदत्तास्यकर्मकारीभविष्यति तीर्थयात्रांप्रकुर्वाणःसमप्र कृत्वाच
बुधीः यांगतिंसमवाप्नोतितामेतिपितृसेवकः पितृसेवाप्रकर्तव्यापुत्रेणनितरांमुदा प्राप्नोतित
त्परंनित्यंचतद्भद्रंश्रवणेनाहि यद्यत्स्वप्नमेलोकेयद्यदिष्टंचभूतले पितृसेवांप्रकुर्वाणस्तत्सदा
प्नोतिनिश्चितं विधेयंगुरुवाक्यंतुविपरीतमथापिवा तद्विधानेनसिद्ध्येतमहात्मासिद्धष्टकंतृणं
गुरौतुष्टेप्रतुष्यंतिसर्वेदेवामहात्मने तस्मिन्क्रुद्धेप्रकुप्यन्तिस्थावराःकिंपुनःस्वराः तस्मात्सर्वप्र· १३·
यत्नेनगुरुमाराधयेत्परम् तस्मिन्नाराधितेपुंसांत्रिलोकीयंसमाप्यते इत्थंनिशम्यसपितुर्गिरिशा
सवाक्यंसम्यक्स्वमुस्थितमचाल्पमतीवयोग्यं मौनव्रतास्थितमतिःपरमक्रुयातौनकिंचनापिहरजः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शिथिलीबभूव व्यासः निर्दयासक्तचित्तेषुदर्पेषुक्रोधवह्निना सभाषितं तमशिलाजलबिं
दुरिवास्थिरः गृहग्रस्तविवेकेषुदर्पेषुक्रोधवह्निना सभाषितं प्रभात्याशुसल्यामिवनवोदकं
पीत्वाशंकाकुलं चित्तमपिवाग्जीवितामृतैः समसिक्तमपिनोसूतेफलमित्यंतसुंदरं मानंजयतिस
र्वत्रमानेस्थितिरलंकृता अनादरकृतोरम्यं वाक्यं नोपैति संस्थितिं समन्वात्मानसैोमेयोवक्ताप
त्रं तयोस्तदा नोकिंचिद्वचेनितरामाकुलेंद्रियदेहभृत् इत्यंतं मौननियमावस्थानकृतमानसम्
स्तब्धं विलोक्य संतप्ता पुरो गौरी जगादह श्रीगौरी पुत्रषण्मुखधीहृद्बालो निष्ठुरहंबज इमां
दीनां त्वदेकाशुंजीवयाशुवचोमृतैः भवंतेपुत्रमासाद्यगुणवंतंकृतलक्षण स्वाघ्याभवंसपुत्रा
णां मध्ये पुत्रवतीत्वहं त्वां प्रियं पुत्रमासाद्य त्रिलोकाद्भरणं तमम् निश्चिंता संपरां पुत्र किंचिंता
जनयस्यहो कार्तिकेयमहासेनामां मातरमनिंदितां संतप्तांत्वद्वियोगेनजीवयाशुवचोमृतैः
त्वद्वियोगखररश्मिरश्मिभिः शोषितां कुमुदिनीवमां गुह वाक्यधौंसुमृतनरश्मिजीवनैर्जीव
याशुप्रियपुत्रसाम्प्रति कृतं पुत्र चिरं तावदनेन मानिकर्मणा गर्भाधारमिमां मांत्वं वाचाविशा
सयाधुना इत्थं काक्रोधकलिलां तां प्रनेत्राग्बलो गुहः उवाच वचनं क्रोधोद्दीपनं यत्परस्परम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कृतेसामप्रयोगेनदृष्टंप्रेमापुनैवहि किमनेनोपहासैकदायिनासामरूपिणा वाक्येनभवतोर्य॰
शि॰पु स्मात्कार्यमेयमिदंमतम् व्यासः इत्युक्तेतेनयावन्नैतोतंहलाच्छिाविवाहनं आनेतुमयतोतावच्छे
१३१ किनोवर्हिणोभवत् तूर्णमारुह्यशिखिनंप्रेरयित्वाचतंगुहः उद्धावेतितरांहर्षसंगतंगंधमादनं
तमालोक्यप्रभुंवर्हीमंदरोत्कंठमानसं मनोतिगांगतिंश्रुत्वाप्रापयामासतत्रतं सम्भृत्यःकथितो।
योहिस्वामिनःसंकटस्थितेः करोतिस्वयमेवाद्येनतस्मात्किंनेतरोधमः सम्भृत्यःकथितोयोहिस्वामि
नेवीक्ष्यमंगलं स्वयंविधत्तेनविभोःशोचनामीतनेहतौ सविधेयोविधातव्योयःस्वाम्याशयवेद॰
नो इंगितेनैवविज्ञायस्वयंकार्यंनतम्स्थकृति विमृष्यसम्यज्ञतिमान्बुद्ध्यागुणगणोत्तया आहूता
मनुजेभृत्यंकुर्वन्सुखमवाप्नुयात् तदधीनंभृत्यवर्गंयस्मात्कार्यपरावरं तस्माद्विमृष्यकुर्वीत
भृत्यंगुणगणोज्ज्वलं पूर्वमेवविचार्याशुभृत्यंगुणगणोज्ज्वलं विदध्यादनुतापोहिशोभनेनम
नीषिणः सकथ्यतेमनीषीचयःपूर्वंसुविमृष्यवै कार्याकार्येप्रवर्ततेनसदुःखमवाप्नुयात् तस्मा १३१
न्मनीषीविदधन्भृत्यंगुणगणोज्ज्वलं सुखेनकर्यमाप्नोतियथावर्हिगतोगुहः प्राप्यतत्रतंधी
रंस्थापयामासकुत्रचित् कुंजेगूढतमेवर्हीजनसंचारवर्जिते सतत्रारण्यगहनेप्रविश्याविदितोगु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हः समाधायस्तत्रैव तस्थौ गतचिन्तो गुहाशयः इंद्रियाणि निवर्त्यार्थो विषयेभ्यो मनस्तथा प्रत्य-
ग्ज्योतिषि संस्थाप्य विस्मृतात्मैव सोऽभवत् तदिंगितं समालोक्य सर्वह्री प्रियदर्शनः तत्पार्श्वे विविधा
राश्चुप्रत्यवेक्ष्य विचक्षणः उत्संगस्था पार्वती तत्र प्रेक्ष्य पुत्रं षडाननं अतीव विमनस्कं तं मौनव्रतमुपा-
श्रितं अनवेक्ष्य पिपितरौ निर्बंधो यतमानसौ पलायितं वह्नियाने हृत्वा दुर्गमगोचरात्कृतं विलप्य ब-
हुशोकार्ता शोकाब्धिब्रुडिता यथसा मूर्छामवाप महती स्वात्मविस्मृतिलक्षणां कथंचिदथसा गौरी
स्मृतिमापस्तदुःखिता रुरोद बहुसंतप्ता यथ्यानेत्राम्बुपद्धतिः निर्जगामोत्थसलिला द्वितीयेव सुरा-
पगा तथा रुरोद सा गौरी नीलोत्पलदलप्रभे यथास्या नयने जाते श्रुबिंदुकेरिव व्याकुले तारस्वरं समा-
दाय रुरोद भृशदुःखिता पार्वती सा यथा शार्वभाषणे श्रम्यतो भृशम् तस्या रुदंत्याः शर्वाण्यास्तु।
वक्त्रं पूर्णेन्दुसन्निभम् अस्राक्लिन्नं बभूवाशु प्रस्विन्नमिव भास्वकं विलपंती भृशं गौरी कुमारेति गुहेति च
पार्वती हृदयानंदप्रदेति मसुहे भृशं रुदंत्या देवदेवेश्या नेत्राजितसरोरुहे क्लिन्ने पक्ष्मच्छटाग्र-
स्ते सम्बाधे तेव भूवतुः तेने त्रे रुदितोच्छूने भृशं क्लिन्ने बभूवतुः पंकजे तद्दिमक्लिन्ने इवातिमलि-
नेतदा गौरी सा भृशपीडार्ता रात्रिंदिनमतन्द्रिता कुमारेति कुमारेति जजाप भृशदुःखिता सर्वव्याप।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रविरताम्भृशोद्विग्नशरीरके कुमारदर्शनोत्कंठावेगानष्टकलेवरा तांतथावस्थयाखिन्नांमलिनां
शि॰पु भृशातुरांचिताम् कुमारेतिकुमारेतिप्रलपन्तीदिवानिशम् समालोक्यमहेशानःकुमारविरहाकु
१२२ लः भृशंतनतापसंशुष्केसरसेवमहाकषः कुमारविरहातप्तोगौरीदर्शनदुःखितः शुशोचसम्भ्र
ष्टेशम्भुरोगीवविपदाहतः त्रिलोकीभारचिंतार्तःकुमारविरहाकुलः हरःशुशोचरोगीवदरिद्रःस
परिच्छदः कुमारोपिचतत्रोच्चैःपीडितात्माद्रिकन्दरे विस्मृत्यचिंतांशिवयोःसंचचारततस्ततः वर्द्धि
यानंसमारुह्यतस्मिन्गिरिनिकुंजके प्रचचारसखेधीरएकाकीकृतनिश्चयः शिखावलसहायःसका
र्तिकेयोमहामतिः चचाररम्यस्थानानिसुखीविगतवेदनः त्रिलोकीभारमुत्सृज्यपित्रोश्चिंतांविहाय
च रम्यस्थानानिविचरन्मुमुदेसभृशंगुहः चिंतानामनरस्यैषाचिंतायाअपिदाहदा चिंतादहतिनि
र्जीवंचिन्ताजीवसमन्वितं चिन्ताशरीराक्रूरेयंराक्षसीशोकदुःखदा यादृश्यमानापिनरंभयत्र
स्तेवहि अदृष्टपूर्वेयंक्रूरापिशाचीरोगमोहदा अदृश्यमानापिचयाभस्मसात्कुरुतेनरं चिंताना १२२
मशरीरस्याडाकिनीविज्वरूपिणी याकिंचनापिमर्त्यानांमहाशोकामयप्रदा सर्वथाचिंतयाग्रस्तं
जगत्स्थावरजंगमम् प्रलीयतेनतस्मात्त्वभेषजंकिंचनास्पदं चिंतातिपीवरंमर्त्यशोषयत्यविचा॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

चितं जरयत्यपि शोभाढ्यं युवानं पुरुषर्षभम् मनोरोगोस्ति सा चिंता विपज्ज्ञानय एव च यस्मात्तस्सर्व
थानास्ति प्रतीकारः कथंचन शुभा चाऽशुभा चिन्ता चिंतैवामयशोकदा को भेदोस्ति हि मूर्खस्य मे श्रोदे
हादय एव वा शुभा च चिंता नितरां शोकमान्द्यविधायिनी अग्नीर्णाइवामिष्टान्नभुक्तिर्विरचितान्रणां चि
न्तेति नामर चिंतं मन्ये हालाहलस्य च ब्रह्मणा यदियं मर्त्यं भस्मशेषं करोत्यहो चेतसं चीयते दुःखं नेतिना
शयते सत्वं नेति नापयते मर्त्यं तस्माच्चिंता किमप्यहो मन्येत मपि धीमन्नं देवहृत्तं यदेषत चिंता दुःखे
म वेत्याशु जडीभूतोस्ति कामदः चिंता सवीर्यं शिथिलीकरोति चिंता त्रिधीरं चपलीकरोति चिंता प्र
शांतं पिशुनीकरोति चिंता सद्बुद्धिं च जडीकरोति चिंता महाशोकविधायिनीयं चिंता बहुत्वं विदधाति
मूर्ख चिंता युवानं जरयत्यकाले चिंतासमा नास्ति विपद्धिका वित् नो चिंतां स विहाय याश्वथीरचितः
षडाननः वर्हियानस्समारूढो यथेष्टं प्रचचार ह सर्वचिंतापरित्यज्यमयूरवरवाहनः आनंदपू
र्णो नितरां ययौ क्रौंजगृहानदीः इत्थं गुहो वर्हियानो गन्धमादनकन्दरे निवसन्प्रचचारात्र निगुंजग
हनेमुदा सश्रयं देवदेवेशतनूजो गंधमादने मुदान्वितः सदाचारपालकः प्रचचार ह इति श्रीशि
वपुराणे कुमारगंधमादनप्राप्तिर्नाम द्वाचत्वारिंशोध्यायः ४२ श्रीव्यासः सर्वचिंतापरित्यज्यपर्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तेगन्धमादने सवर्हिणसहायःसंचचारगिरिगह्वरे कदाचिदथदेवर्षिर्नारदःस्वेच्छयाचरन् पर्वता
शि॰पु घन्ययातोत्रप्राप्तोमन्दारगह्वरे सदृष्ट्वादेवदेवेशनन्दनंप्रणनामह दूराद्विनतसर्वांगोभक्तियुक्ते॰
१३३ नचेतसा सान्त्वपूर्वंतमुत्थाप्यकुमारोविनयान्वितं स्वागतंपरिपप्रच्छमुनिंदेवर्षिसत्तमम् पृष्टःस
सर्वतोवार्तांजगादवदतांवरः तदैनंकथयामासपितृदैन्यंवियोगजम् चिंतातिमहतीपित्रोस्तव।
हेतोःषडानन दुनोतिनितरांधीमन्नमपिसर्वेशयोस्तयोः तदुपेत्यांससेनानीविधायानुनयन्वचः
पुनःपप्रच्छमोदंतेसर्वतःकुशलात्मकम् अथोवाचमहेशानःपार्वतीनंदनंगुहम् आगच्छतामया
दृष्टाःसर्वेदेवाःसवासवाः व्रजंतोनिजवेगाश्ववरयंतःपरस्परं प्रहृष्टमनसोहूतात्प्रणनाम्याहुवेस्व
रान् यूयंप्रयातेंत्रिदशास्तत्रावैतःसमागताः कुत्रेतिपरमंप्रीत्यापृष्टास्तेप्राहुवन्नथ देवाऊचुः श्रुत
मस्माभिरत्रैषगंधमादनगह्वरे स्वामीयातोस्तिसेनानीःकार्त्तियोमहामनाः तथाहिप्रवरास्तत्रली
लावाहसवर्हिणः तमवेक्षितुमेवापिवयंस्वाथोसमागताः सर्वंवासवमेतद्धियत्कुमारस्यदर्शनं १३३
यदाप्रभृतिचैवायंतीर्थयात्राप्रसंगतः निर्गतोस्तितदारभ्यदेवसेनेयमातरः पतिहीनानमात्येषा॰
योषेवमृतभर्तृका अनाथकेवपानालीनिर्देयेवनास्तिता कुरूपेवप्रतीहारयष्टीवगतनायका

शमहीनेवविद्यार्तीवाणीवामृतभाषिणी सदथ्येत्तविहीनेवपुत्तलिकाभृंगशालिनी प्रदीप-
हीनामल्लीवरत्नहीनेवमुद्रिका वटुहीनादम्भवर्यानभातितिनतरांयथा कुमारेणतथापत्यानेयंसे
नाविराजते चिंतामग्नादिवारात्रंकिंकुर्मोरिपुशोकिनः तंसेनान्यंसमासाद्ययत्नवेलेभिरेसुने त
दयनष्टंसुतरांचिंतयातस्यधीमतः श्रुत्वापुनानीलकंठंवाहनंतस्यधीमतः गुहागतेसमाश्रुत्य-
हर्षनिर्भरमानसाः गवेषयित्वमन्नाद्यसंगताःस्मःपरस्परं देवर्षेकिंत्वयादृष्टोमाकापिसषडाननः
यदिवादृष्टपूर्वोसेतेनत्वंविख्यातःसविभुस्त्वया अस्मदर्थेसुराःसर्वेवांविनादुःखिताइति मन्येत्रनिकटे
प्राप्तांस्तान्देवान्पार्वतीसुत यतोतिजविनःसर्वेसमायान्तिसमंततः श्रीव्यासः इत्येवंब्रुवतिदेव
र्षौनारदेप्रियदर्शने विनयानतमूर्धानःप्राप्तास्तेपुरतःसुराः मौनव्रतंसमालम्ब्यसगुहोमूक
वत्स्थितः नोकिंचिद्दूचेनितरांविमनस्कोबभूवह ततोमौनव्रतेतस्मिंस्तेदेवास्तत्प्रसादने स्तु
तिंचक्रुःस्वरस्यार्थीषडाननस्तोषदाम् देवाऊचुः निखिलदेववृन्दाननताङ्घ्रयेसकलशोकसम
न्दनवायुश्रवाय मुनिगणार्चितोहीप्रपादद्वयायत्रिजगतीभतोद्दामबाहूर्जसेते नमोदेवदेवे
शास्त्रनोरिपुघ्ननमस्कारकारेविभोसर्ववंद्य नमस्तेभवानीहृदानंदवर्द्धिप्रवृद्धाज्ञनेत्रान्धकारेन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मस्ते नमस्तेषडास्यायषड्वारतीनांप्रसूनसुरद्रुवालीयषण्मातृभाजे चतुर्वक्त्रसंस्तव्यपादाब्जशोभि
शि॰पु श्चतुर्वर्गदात्रेचतुर्दिक्प्रभाविन् नमस्तेसुरानंददानैकनिष्ठनमस्तेमितानंदब्रह्मचारिन् न
१३९ मस्तेसुरानंददायिन्महेशप्रियाज्ञेयमूर्तेनमस्तेनमस्ते नमस्तेत्रिलोकीभराक्रांतमूर्तेनमस्ते
समस्ताधिपत्यादिशालिन् नमस्तेऽखिलार्थप्रदानैकशक्तेनमस्तेवनारण्यचारिन्प्रशांत नमस्ते
स्तुब्रह्मांडचारिन्महामूर्तेनमस्तेस्वभक्तार्पिताशेषभूते नमस्तेदयामूर्तिधारिन्महामूर्तेनमस्तेमुनी
न्द्रार्चितानर्घ्यमूर्ते नमस्तेगुहायाखिलत्रायभर्त्रेनमस्तेसमस्तेश्वरैकदात्रे नमोदैत्यघाति।
न्यचण्डार्कमूर्तेनमस्तेमृतस्याविदेहोद्भवाय बालस्वरूपायजटाधरायमयूरगायाऽमितविक्रमा
य षण्टाकरायाखिलपूजितायषडाननायास्तुनमोनमस्ते नमोस्तुतेकुक्कुटपाणयेचनमो
स्तुशक्त्याज्वलद्धस्तदेव नमोस्तुतेद्रावितसर्वशत्रोनमोस्तुभक्तार्पितचतुर्थवर्ग नमोस्तुहृंदार
कवृन्दवंद्यपादाम्बुजायाखिललोकधात्रे अंतःप्रशांतायमुनीश्वरायचराचरात्मन्भवनेश्वरा १३९
य नमोस्तुतेतारकदैत्यशत्रोनमोस्तुतेतारकमंत्रदायिन् नमोस्तुतेतारकविश्वसिंधोनमोस्तु
तेतारकसूदनेत्र नमोस्तुतेशंकरसूनवेप्रभोनमोस्तुतेदेववरायतारिणे नमोस्तुतेबालब्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्थितात्मनेनमोस्तुतेशंकरमूर्तिधारिणे नमोस्तुतेदैत्यविमर्दकायनमोस्तुतेदेवगणार्चिताय
नमोस्तुतेस्वर्णविभूषितायनमोस्तुभूयोपिनमोनमस्ते येनाद्यातिसतारकोमरविपुर्यस्तारका
देशाहृततारायंस्तुवेवतारयतियःसंसारवारानिधेः तारेशाननतारकान्तविधस्तारस्तरोव·
हिगः सोयंनोविदधातुमंगलततिंषड्वक्त्रईशात्मजः श्रीव्यासः इत्यंस्तुवतास्तेविनयानताः
पुरोमहेशसूनोःस्तवनंविधायततः प्रोत्थायतूर्णंतदनुप्रदक्षिणंविधायनत्वापुनरेवसंगताः
उपविविशुरथोनिवेतास्तेसुरमुनिवंद्यपदाब्जाननेन प्रणयप्रसादसदृशाचवीक्ष्यमाणाप्र
मुदाभरांचितनेत्रपुष्करास्ते विनयानतशीर्षास्तान्प्रमोदभरान् प्रेतंदीनान्समालोक्यसगुहो
बर्हिवाहनः पप्रच्छकुशलंदेवान्विनयानतकंधरान् तत्प्रसादंपुरस्कृत्यकुशलंभावितेप्रु
वन् त्वयिदूरस्थितेस्वामिन्दूरंनःकुशलंविभो त्वद्दर्शनाज्ञाविपरंकुशलंइतमेवनः स्वामिपाद
प्रसादेनकिंकार्यमवशिष्यते श्रीव्यासः इत्यंसदेवदेवेशतन्तूजोदेवतागणान् किंचिद्धासि।
मुखीभूयप्रोवाचवचनंशुभं श्रीकुमारः इंद्राद्यादेवताःसर्वाःशृणुध्वंमद्वचोहितं गच्छध्वंत्रिदि
वंस्वर्गंपालयध्वंसुखेनच देवसेनांपालयितुंसज्जपवास्मिसन्ततम् नकदाचनधीमन्तोनिवर्तते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रतिश्रुतात् प्रतिश्रुत्यस्यजन्कार्यं न जातस्त्वेमेष्यति प्रतिश्रुतेः पालनं यदेतत्सज्जनलक्षणम् तां
शि·पु· त्यजन्पुरुषो हत्याव्याज्यश्चण्डालवत्सदा प्रतिश्रुतिर्हियन्नाम ब्रह्मलक्षणमिष्यते ॐमित्येव च यन्नाम
१३५ प्रतिश्रुत्याविधीयते ॐ तत्सदिति नाम्नैव श्रुत्या ब्रह्माभिधीयते तस्मात्सा विदुषा ज्ञेया साक्षाद्ब्र
ह्मैव केवलम् न भेदोस्ति यतो देवाः प्रतिश्रुद्ब्रह्मणोः क्वचित् तस्मात्त्यजंस्तां वै ध्येयो ब्रह्मत्यागी न सं
शयः यो ब्रह्मत्यागी पुरुषः स चण्डालोभिधीयते तत्स्पर्शादपवित्रः स्यादिति सम्यंसतोन्नमाः तत्स्पर्शने
तत्संभाषे सचैलं स्नानमाचरेत् दण्डः प्राणान्तिकस्तस्य विहितो वेदवादिभिः तस्माद्बुध्या प्रतिश्रुत्य
शक्तस्तत्प्रतिपादने लोभाद्द्वेषाच्च मोहाद्वा त्यजन्दण्डं लभेत सः प्रतिश्रुत्यापि यो जातु न सिद्धिं विदधी
त वै सहृदा त्यविहर्तव्यः स्पर्शभाषणचिन्तनैः अबुद्धिकारी मनुजो न दण्डं लभते क्वचित् केवलं शा
सनात्तस्य प्रोक्ता प्रायो मनीषिभिः लाघवं च गुरुत्वं च वीक्ष्य कार्यस्य गौरवात् प्रायश्चित्तं हि कुर्वाणो
न सीदति कदाचन तस्माद्बुध्या विचार्य तत्पापगौरवलाघवात् प्रायश्चित्तं तथा कुर्यात् येनासौ नानु १३५
तप्यते ध्रुवं नरकपातोस्य यो न वेत्त्यकृताकृतं अतो शिष्याद्विधिं मूर्खो धीरस्तस्याविशेषतः मया
च भवतां देवाः सेनापत्यं प्रतिश्रुतं कथं त्यक्तामिजानंश्च कार्यगौरवलाघवम् तद्यूयं सुप्रसन्नेन मन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्माविष्टयेश्वराः व्रजधमयुनासर्वेप्रतिज्ञागार्गिवोहिते किन्त्वयंनियमोदेवामयापरिचिंतोधुना
ब्रह्मचर्यस्थितिर्निर्यंवनारण्येशुभसंगतिः तच्छ्रुणध्वंवचोदेवाममसत्यवतस्फुटि कार्यकालेतुसम्प्राप्ते
स्मर्तव्योहंसुरोत्तमाः स्मरणानन्तरंशीघ्रंपुरस्थंमांविबुध्यत यद्यत्कार्यंभवेत्साध्यंतत्तत्सिद्धंविबु।
ध्यत शीघ्रंसिद्धंविजानीतनात्रकार्याविचारणा इत्युक्त्वासदेवान्शरभूःप्रणाम्यप्रसन्नचित्तोमुनिपुंग
वंतं भूयःप्रसन्नास्यसरोरुहस्सचकारपात्रंसततरांविधिज्ञः दृष्ट्वाप्रसादामलयामुनीशोविलोकय
न्सोथविचारचेतुः किंचिद्धिमच्चाथरमेशुपंन्नोपहासपूर्वकथयांबभूव मुनेवयेत्तान्शुभवंतमेकं
प्रष्टुंममेच्छानितरामुदेति यस्मात्कृतज्ञंविदितार्थमेतत्स्वच्छेतधीमानितिमेविचारः पुरस्थितेस
ज्जनमाशुधीमन्स्वच्छेततत्त्वंवितिशास्त्ररीतिः यज्जनंनोपुरतःस्थितंच स्वच्छेततस्मात्प्रपरोस्तिमूर्खः
सत्संगसच्छास्त्रविचारणेनलभेन्मनुष्योमनसोप्यतीतम् तद्ब्रह्मतत्त्वेनपुनर्यदास्मापात्रंभवेच्छोक
सबस्वतोस्य सज्ज्ञानपशालीनितरांविवेकसेकाङ्कुतःसच्चरणावबद्धः फलोन्मुखोयस्यभवेद्धुयस्य
ससज्जनानांचरणंप्रपश्येत् यस्मिन्भवेद्दैककरुणाकटाक्षःप्रसन्नचित्तस्यमहेश्वरस्य ससंगतिंसाधुज
नेनलब्ध्वानद्धाकृतार्थास्तालितचित्तवृत्तिः अन्तर्बहिर्व्याप्तमखण्डमेकस्योविद्याप्रबोधात्प्रमेयतत्त्वः त्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

णात्समाप्नोतिचतामवस्थांकुण्ठानिसूर्यत्रमनोवचांसि नसाधुसंगात्परमस्तिकिंचित्सारंत्रिलोक्यांनिखि
शि॰पु लावतंसम् यतोजडानित्यमपीदमंडंप्रकाशनित्यंस्तनरांविभाति यत्साधुसंगेनसमाप्यतेनद्राङ्मुहूर्तमा
१३९ त्रेणनैवैःसुधीभिः कल्पायुतेनापिनतस्यसिद्धिःसत्कर्मधर्माचरणात्नराणाम् साधूनुपशांतान्समचित्तवृ
त्तीनेनतर्बंद्धिछिन्नसमस्तपाशान् संसेव्यतत्त्वमवाप्यनेयत्प्रशांतचित्ताःप्रविशंतिहृष्टात् साधूनांचरणाब्ज
रेणुपटलीयेत्राद्रियंतेवुधाः तेशक्रादिसुरेन्द्रवंद्यचरणानिर्वाणपात्रंपरं तेषामत्रभवेजनिर्हिनभसःपुष्पं
परत्रापिवास्वाधीनिष्टरतासुगंधिभवितारम्याफलानांततिः तस्मात्साधुजनंभजेतसततंधीमान्विशुद्धा
त्मवः सूक्ष्मेतत्त्वविचारचारचतुरःसंशांतहृत्तिःपुमान् नोसाधून्भजतोभवंतिहिकदाप्याकृष्टकामाः
सदादोषाःकाममदादयोतितिनिघ्नंतमन्त्यंतिदेवाअपि येसंमदेकृधितथागवलेस्वधायांमित्रेरिपौधनपु
तेनृपतेदरिद्रे स्त्रेवापरेसमदृशोमुदिताःसदैवतेसाधवोहिममतापनिवर्त्तमर्च्याः येसंततंप्रत्तयमोपर
माविजेतंषड्वर्गमान्तरमुपेत्यचबाह्यशत्रून् अभ्याससक्तमनसोमुदितासदेवतेसाधवोहिममतापति १३९
वर्त्तमर्च्याः येसंगताःशमदमादिसुहृत्समाजेकामादिवर्गविरताःशमितान्यमोहाः संतोषसक्त
मनसोमुदितासदेवतेसाधवोहिममतापतिवर्त्तमर्च्याः योविश्येतिस्मरस्त्वाज्वलतोववह्नेःशांतेंद्रि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यादेमभुतामननेप्रसक्ताः संशांतचित्तकलनामुदिताःसदैवतेसाधवोहिममतापतिवत्समर्च्याः
त्रस्यंतियेधनसुतवांधवसुखोदिताद्देर्गेहाश्रयादपिहरेर्गहनाश्चयद्वत् सन्त्यक्तराजकलनामुदि
ताःसदैवतेसाधवोहिममतापतिवत्समर्च्याः ध्यायंतियेहृदयपंकजकोशमध्येनादेश्वरंतममरे
शमुमांकितार्धम् संरुद्धचित्तपवनामुदिताःसदैवतेसाधवोहिममतापतिवत्समर्च्याः सम्य
ङ्निरुध्यपवनंधृतचित्तकल्पारागादिदोषनिकरंपरिमृज्यसम्यक् ध्यायंतियेपशुपतिंमुदिताःसदै
वतेसाधवोहिममतापतिवत्समर्च्याः सम्यग्विभागकुशलाःपरमेशशास्त्रोःसंशांतचित्तशाम
लाविबुधाःपरेशाः पश्यंतियेप्रमथपंमुदिताश्चसर्वेतेसाधवोहिममतापतिवत्समर्च्याः उच्चा
रवर्णकरणादिगतिंनियम्यशास्त्रासमर्थ्यहृदयंपरमेशमेतः प्रत्यक्षयंतिगिरिशंमुदिताःसदैव
तेसाधवोहिममतापतिवत्समर्च्याः साष्टांगयोगमपुनर्भवहेतुमंतर्येवामनंतिजितकामबला
मुनींद्राः पश्यंतिशंकरमजंमुदिताःसदैवतेसाधवोहिममतापतिवत्समर्च्याः इत्थंयेसज्जनाधी
मन्नागताःपुरतःस्थिताः तान्संपश्चैकेन्द्ररोधीमान्धर्मपद्धतिमुत्तमाम् अवेक्ष्यनश्वरमिदंसमस्तंच
चराचरम् नरतिंचलभेद्धीमान्किमत्रशरणंमम सर्वंपश्यामिसमतेदोषग्रस्तमिदंजगत् अदोषं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यद्भवेत्किंचित्तत्समाख्यातुमर्हसि नारदः भगवन्सर्वधर्मज्ञशंकरात्मजसत्तम वेद्यंतेविदितंसर्वं
शि॰पु॰ किंब्रवीम्यहमंजसा अविज्ञातमनंतेभ्योमन्देभ्यःपरतन्नके भवत्प्रसादतोलब्धंवयंचोपदिशाम
१३२ हे भवत्पादपंकजोलब्धप्रसादविमलाश्चयं लोकानांतत्पदंगतंकर्मःशिष्टानुशासनम् नियति
र्यानियमिताभवद्भिर्लोकसंस्थितौ नलेशमात्रग्रहतोवयंधन्याजगत्स्थितौ यद्भवद्भिर्नियमितंतत्।
दज्ञातपरावरं अविमृष्याकरिष्यामियदितन्नःशुभंमतम् यस्यापितंभवद्भिस्तच्चतुर्वर्गप्रसाधने
तथातत्करणात्तेषांचतुर्वर्गःप्रसिध्यति आज्ञासिद्धिंचवचनंभवतांपार्वतीसुत वस्तुसिद्धिरव
श्यंहितत्तत्कार्यप्रसाधिनी त्रयमेतदचिंत्यंचमणिमंत्रौषधंगुह नियत्यास्थापितंसम्यग्विमर्दास
हमुच्यते कस्यांचिद्वस्तुशक्तौहिनियतिःप्रस्फुटस्सती अविज्ञातापितत्तत्त्वंबलात्साधयतेखिलम्
नलंघ्यंचार्थवादेनवेदवाक्यंकदाचन आज्ञासिद्धमिदंप्रोक्तंतथावस्तुप्रतीतितः वन्हेःसार्दहिका
शक्तिर्यथानियतरूपिणी धृतिशक्तिर्यथाभूमौद्रवत्वंसलिलेयथा उष्णताभास्वतिविधौशीत १३२
तावतथाविभो यायत्रशक्तिर्नियताशंभुनासागरीयसी तांतथापालयन्मर्त्योलभतेतत्फलंद्रुतं
विनिमय्यतुतांहूरेसिद्धिर्विघ्नोदयोपिकं नचाखिकस्यचिच्छक्तिर्नियतिंतांप्रबाधितुम् नशक्येन।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ह्रिक्रवीणो हीनसिद्धिः प्रजायते सर्वेषामिह वज्ञानां नियत्वा शंकराज्ञया ॐ नगायर्थतः सिद्धिस्तत्-
त्साधनयोगतः शक्तिपातानुसारेण तत्तत्साधनयोगतः ॐ नगायर्थतः तुंभिः प्राप्यते तत्परं पदम्
तस्मात्सर्वपकोऽस्ति महेश्वरोऽयं विमर्शसारः सकलो विशेषे यस्येदमाभाति जगत्समग्रं स्वस्फूर्तिमात्रं द्वि
विधं मतं यत् द्विधैव विश्वं प्रतिभाति सर्वं यस्मादिदं वाचकवाच्यमिश्रम् यद्वाच्यमेतद्धि मतं समस्तं
तत्रास्ति तद्वाचकसंप्रयोगः समस्तमेवाखिलमिदं तस्माद्वाच्यवाचकयोगतः द्विधैव तज्ज्ञतां यस्मात्सर्वो ।
सत्यं विशेषभूः तस्माद्द्विधैव प्रस्तुतो महेशानः सविस्तरात् तत्रात्मना च सततं तथा वेदात्मनापि च
वेदोऽयमखिलस्तस्य वाचिका मूर्तिरिष्यते सर्वं तन्मयी तस्य वाच्यमूर्तिरुदीरिता तथा च सर्वोप
निषत्सारमेतन्निरूपितं प्रणवात्सर्ववेदानामुत्पत्तिप्रलयस्तथा सर्वमेतन्महेशानन्तारेशास्यवि
जृंभितं सर्वानुगामि च ततः प्रणवोऽयं महेश्वरः सर्ववेदान्तशास्त्रेषु समस्तोपनिषत्सु च प्रणवाख्यं
परं ब्रह्म गीयते परमेश्वरः श्रीमान्समस्तवेदार्थनिधिः सोऽपि पतंजलिः योगशास्त्रे परं चाप्यमहि
मानमुदैरयत् वाचकः प्रणवस्तस्येतीर्थं सूत्रेण योगिराट् भगवान्स्वयमेवाहतारं सर्वज्ञवाचकं
सर्वज्ञस्य महेशस्य व्यक्ताव्यक्तप्रभेदतः स्वरूपं द्विविधं यच्च तदत्रावस्थितं परम् तस्मात्स्वं च सू

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त

लेस्वरूपं यन्महेशितुः तदोंकारमयं सा यो ब्रह्मविद्भिरुदीरितम् तत्र स्थूलस्वरूपं यत्कारणात्मकमीशि
शि॰ पु तुः तद्दते प्रणवो ब्रह्मन्मात्राभिस्तिसृभिर्बहिः निरंजनं च यद्रूपं गुणातीतं परं महः प्रकाशरूपं तद्वा
१२८ पि हृते सूक्ष्मप्रभेदतः यत्किंचित्सकलं रूपं निष्कलं च महेशितुः तत्सर्वं प्रणवस्तस्य देवदेवस्य वाक्ति
हि अकारश्च उकारश्च मकारो बिंदुनादकौ प्रणवोयं पुराविद्भिः पंचमात्रः प्रकीर्तितः जाग्रत्स्वप्नसुषु॰
प्ताच तुर्यं तदुत्तरं तथा इमा मात्राः स्मृतास्तस्य प्रणवस्य मनीषिभिः ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च स।
दाशिवः इत्येते पंच ब्रह्माणो मात्रास्वाह प्रतिष्ठिताः ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च स्थूला मूर्तिरुदाहृता
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्ताख्यं यद्रूपं परिकीर्तितं ततोपि यत्परं रूपं बिंदुनादेति संज्ञितं तुर्यं च तदतीतं च त॰
द्रूपं तस्य तन्मतं तत्र बिंदुमयो देव ईश्वरः संप्रकीर्तितः नादश्च परमं रूपं सदाशिवमुदीरितं यदीयैश्व
र्यविप्रुड्भिर्ब्रह्मविष्ण्वीश्वरादयः ऐश्वर्यवंतो भासंते स एवैकः सदाशिवः तथा च वेदोपनिषत्फलेह्
ते पृथक्पृथक मात्राणां वाप्यमूषां तत्तत्सिद्ध्यनुरूपतः अकारोपासको धीमान्ब्रह्मलोकमवाप्य १२८
च तपसा ब्रह्मचर्येण श्रद्धायुक्तोऽभिजायते उकारोपासकश्चैव विष्णुलोके महीयते आनंदं परमं।
भुक्त्वा विष्णुना सह जायते मकारोपासको धीमान्रुद्रलोके महीयते तेजोमयेन देहेन राजते रुद्रस।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अति अणिमादिगुणाधारोवशीकृतजगद्भ्रमः रुद्रस्यानुचरोभूत्वारुद्रेणसहमोदते बिंदुरूपासन
तोध्यायमानानाख्येयत्परंपदम् तेजोरूपंपरंधामतत्समाविश्यतिष्ठति यत्सर्वकल्पनाहीनंमनो
तीतंप्रभास्वरं नित्यंशांतंत्रैसर्वतंकिंचिदुच्छ्रसितंपरं स्वरूपतोनवाच्यंयत्संख्येयैवापदिश्यते
तुर्यमितीर्थधीमंतःसर्वकारणकारणं यमाहुरीश्वरंदेवंशब्दब्रह्मेतिनिर्मलं यदावेशवशा।
न्नात्रपतनंभूमिपतये बिंदुस्वरूपंतंशंभुंकल्पकोटिशतैरपि सततोभ्यासयोगेनसमाविशति।
कर्हिचित् तत्रास्यशक्तिपातोवाकेवलंप्राप्तिकारणं शक्तिपातोविनोपायंतदिच्छैवाभिधीयते
यथाहिपरमेशानःस्वेच्छयास्वात्मगोपनं विधायचपराधीनःसंसारीजायतेक्षणात् तथातदि
च्छामहतीह्रीकृत्यात्मगोपनं स्वप्रकाशंतत्स्वरूपंक्षणात्प्रकटयत्यपि प्रकटीकृत्यतद्रूपंस्व
च्छंशांतंमहोदयम् अनुगृह्णातिकस्यापिकदाचिदितिनिश्चयः सचतीक्ष्णादिभेदेनचिराचिर
विशेषतः अनेनतोचव्रजतितथासाधनयोगतः अतएवात्रशास्त्रेषुसाधनानन्त्यमिष्यते विरशी
क्षादिरूपेणतथाविधिनियोगतः साधनान्यपितान्यत्रमूर्तिष्टकमुदीरितं महेशितुस्तनोन्यप्रमा
यावर्तडदीरितः भूमिर्जलंतथातेजोवायुराकाशएवच अहस्करोनिशानाथःपुमानित्यष्टकेम

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ते एतन्मूर्त्यष्टकं ध्यात्वा महेशस्य परं वपुः उन्मीलितमहाज्ञानो क्रमान्मुच्येत बंधनात् अथवा क्र
शि॰पु॰ १३९ मयोगेन यः कश्चिन्मूर्त्तिमादरात् समाविश्य नरो धीमांस्तेजोरूपं प्रपश्यति दृष्ट्वा तद्रूपं महेशस्य प
दं तत्समवाप्नुते न यत्र भासयते सूर्यो न शशांको न पावकः केमानि स्वस्मतेजोसि परं तेजोमयं स्थि
त् इत्थं समाविश्य तद्देश्वरं वपुस्तेजोमयं शांतविकल्पनामयं तुर्यं परानंदविसर्गभूमिकां यमाहू
रात्मप्रविवेकपंडिताः अथ बिंदुपरिज्ञायध्यानाद्वाख्यं परमं महः वाङ्मनोगोचरातीतं सर्वाभासमयं
महत् सर्वव्यापिप्रकाशात्मतुर्यातीतेति शब्दितं शुद्धं विषदमव्यक्तं सत्स्वप्रोच्छलद्वपुः स
र्वानंदमयं नित्यं परं ब्रह्मेति शब्दितं समस्तकलनातीतं पूर्णस्वात्मस्थितं महत् स्वशक्तिपूर्णमानेय
च्छिकवपुत्यभिधीयते तदुपासननो धीरो महत्वायावकल्पते यत्प्राप्य मतिमान्धीरो महानंदमवाप्य
च सर्वथा वर्तमानोपि न शोचति कृताकृते यत्र ब्रह्मांडलक्षाणि बुद्बुदानीव सागरे लायंलायं
समुद्यंति यदिच्छावशतः स्वयं इत्थं शब्दपरं ब्रह्ममयं तत्त्वं हि शांभवं शंकरोदीरितं सर्ववेदोपनिष १३९
दां मतम् शिवास्यकमलोद्गीतं मया प्राप्तमितं ततः विमर्दी सहमेतद्धि विनाशं भो षडानन वेदोक्त
मुररीकृत्य मया शंकरनंदन त्वदग्रतः परोर्देपदेशेनेदमुदीरितं शास्त्रोक्तमुररीकृत्य योवक्ति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वचनं शुभं न तस्य दूषणं किंचित्सर्वज्ञो हि महेश्वरः यस्मान्महेश्वरहृद्देवत्तु सर्ववेदाः सर्वं च वाङ्म
यमनुष्यविशेषभूमिः वाच्येन वाचकमतो विनियोज्य सर्वं सर्वात्मना स्फुरति विश्ववपुर्महात्मा
वेदोपि हि तत एतच्च गायत्रीमंत्ररूपिणि महेशितुः परेशस्य साक्षाद्वेदप्रवक्तृतां महेश्वरवचोत्पन्ने
विश्वाहृदयसंभवे ब्रह्मणा समनुज्ञाते गच्छ देवि नमोस्तु ते इतीत्थं वेदवाक्ये न कर्ता वेदस्य शं
करः तथा च सिद्धिं नितरां वेदः शिवमुखोद्गतः मयापि नेपरीक्षेण यत्कृतं वेदशास्त्रतः तदेवा
दियतः स्वात्मापह्नवी स्याद्यद्ब्रुवन् यश्चित्ते नितरां रूढं तत्राचां पुरतो गृह्य सत्यं चेत्तं वदे न हि संश
येनिश्चयो भवेत् तस्माद्यथा त्वया तस्मात्कृतं शंकरनंदन तन्निवेदय मां भृत्यं स्वामिन्पादाब्जसेव
कम् यथा तदुपदेशस्य पारगामी भवाम्यतः न तथा वेदकोप्यस्य मतिं मतिमतां वर निश्चितं सर्व।
सिद्धान्तपारगामी भवाम्यतः देवीप्रश्नोपि शिवो वक्ता तन्मध्ये केवलं भवान् श्रोतासि सर्वज्ञस्तु ते गौरी
हृदयनंदन न तस्य यज्ञे विदितं ब्रह्मादीनां कथंचन न तत्त्वं भवतो न्यस्य वक्तुं शक्तिः कथं भवेत् माठ
शाः खल्वये स्वामिंस्ते भवत्पादसेवनात् कथंचिद्भवतां भक्तिं विधातुं शक्नुमः परम् व्यासः इत्थं वि
नयसम्भारद्योतितामलभक्तिना मुनिश्रेष्ठेन कथिते संप्रहृष्टतनूरुहः षडाननः प्रहस्याह मुनिं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शंकरनंदनः कुमारउवाच मुनेवर्यस्तनितरांब्रह्मज्ञानेनोचितास्तिते शेमुषीयंययासम्यङ्स्थितो॰
शि॰पु सिसतोवर अनयाप्रज्ञयाब्रह्मशांतंशुद्धंशुभोदयम् तद्ब्रह्मनमेविज्ञातंशक्तस्त्वंसमहोदय यथा
१७॰ तवायंसमतेर्निश्चयोमुनिसत्तम तथासत्यनयाब्रह्मन्वर्धतानेमहोदयः इत्यंतयोःप्रवदतोःकुमा
रमुनिवर्ययोः परस्परंपरानंदहृसदाननपद्मयोः परमार्थविचारेणलब्धासम्यावबोधयोः सत्या
नंदसमुन्मेषविस्मृतान्यवितर्कयोः निर्गीर्णसर्वसंकल्पावाप्तब्रह्मावबोधयोः परस्परकथाश्ले
षविमृष्टपरतत्वयोः विश्रांतयोःपरेतत्वेनामृष्टाखिलविश्वयोः परतत्वावबोधार्थंतांकथांवद॰
मानयोः देवदेवौमहेशानौतत्रप्रापतुरादरात् स्थानानिचबहून्याशुचरित्वान्वेषणेशिवौ विश्रांतौ
हृदमध्यानमिवातिविज्ञचेतसौ हृष्टाहृष्टपन्नसौतंकुमारंशांतचेतसम् अतीवहृष्टमनसंदेवर्षि॰
कृतसंविदं दृष्ट्वातौतंसुतंतयंहृष्टविनौबभूवतुः येनानयोस्तदाशीघ्रंश्रमोविगलितःक्षणात्
आनंदास्वरसंपूर्णलोचनेनापितत्क्षणात् पार्वत्यानितरांजातेप्रफुल्लमहिमाङ्गवत् वियोगविधु १७॰
रागौरीयादृगासीत्कुमातरा आनंदोत्फुल्लसितावापिताद्दृशीसाबभूवह् तद्दर्शनादमृहेवीस्वत्कृ
नेंद्रियाग्रिका विश्रांतचित्तसंचाराविज्ञन्यस्लेवपुत्रिका अथोतत्क्षणात्समाश्चास्यकुमारेतिजगादसा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वियोगभयविह्वलाङ्गनस्तस्यौरसस्यापि ततोदेवीसमाश्वास्यशंकरोलोकशंकरः पश्यताङ्गनयं
गौरिप्रियंतंपुरतःस्थितम् इतितांसम्यग्बोध्यशंकरोमुनिसत्तमम् संजज्ञेसर्वदेवर्षिःकुमारे
समबोधयत् उत्तिष्ठतातभगवान्भवानीचागतेनव आलोकनार्थंनितरांप्रसादयशिवोविभो
पित्रोःप्रसन्नयोस्तातप्रसन्नंसर्वमेवहि पितृप्रसादतोलभ्यंपुरुषार्थचतुष्टयम् आयातोसम्मु
खंतातप्रसन्नस्यानाभिवादनैः विशेषयशिवोतावन्मातानेतद्धिलक्षणं पितरौसेवतेयस्तुप्रणम्या।
नाभिवादनैः तेनायंपृथिवीपूतातिष्ठतीह्यतिहारिणी स्वधर्माचारनिरतायेकेचिद्दिभूतले त
दाश्रयेणहिपरंभूतधात्रीविराजते समुद्रगिरिभारार्तातुर्णेनशेषेहसंधरा यथेनोनचधीवृक्षाः
पालयेयुर्महाव्रताः पित्रोर्यस्यपराभक्तिःसलोकाद्धर्मवित्तमः शीघ्रंविजयतेतातपूतातेनव
सुंधरा पितरौसेवतेयस्तुमानपादाभिवादनैः तेनेयमन्वर्थवतीपुंरत्नेनवसुंधरा पृथिव्या।
भारभूतास्तेविज्ञेयाःपुरुषाधमाः येर्नसेव्यतेपित्रोश्चपादांभोरुहकेसरं यच्छिरःशोभतेयस्य
पितृपादरजस्त्रजा सएवजातोलोकेस्मिन्नन्येवैगर्दभामताः जन्मिनांजननंतस्यनिह्वाशनरवैतैः
सह केनविज्ञायतेलोकेमनुष्योयदिनेदृशः विवेककारीसततंपितृसेवापरायणः नकदापि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नरोधीमान्मुच्यतामुपगच्छति कुलंसमुज्वलंतेनकृतनकृत्स्नाचनत्वसः पितरौसेवतेयस्तुपितरमे।
शि॰ पु वापरायणः तस्मात्वमिष्टमद्यंतेपित्रोरंगंषडाननं प्रक्रमस्वाविशेषेणागिरिजाशिरसाधरणीनम
१४१ इत्येवमुक्त्वाविरतेमुनींद्रेभूसंततयाकिंचिदवेद्यमेष्यम् ननामहराद्रिरसाकुमारःप्रोत्थायदेवौ
गतशंकमेव तेनतंचाथमतेशोगिरिजाचषडाननं प्रोत्थाप्यजिघ्रौशिरसिप्रियसूनुंदधवंते अ
थोवाचमहादेवीकुमारशिखिवाहन निर्बंधबुद्धिःसापूर्वीगतानेकिमुचास्तिवा निर्बंधोहिम।
हानर्थंमुनीषिणान्निंदितः निर्बंधनिरतालोकेपशवस्तेस्मृताःस्मृत निर्बंधोयंस्वभावेनस्वरूपे
णचनिष्फलः निर्बंधनिरतस्याहोक्लेशराशिःपदेपदे असत्येसत्यभानेयत्सत्येसत्यविपर्ययः
निर्बंधलक्षणंसिद्धंनान्यथासहितंभवेत् यदिसत्येप्रवृत्तिःस्यान्निवृत्तिःस्यादसत्यतः कथंचनापि
निर्बंधवार्तापिचनसिद्ध्यति तस्मादसत्यताभासग्रहणेनानेनकिंफलं साधुबुद्धिंसमाश्रित्यसंज्ञोभ
वगृहायच व्यासउवाच तंमौनव्रतिनंशांतंध्यानलीनमकल्मषं पुरतोवस्थितंशंभुर्विनिता १४१
यस्तविह्वलं श्रीशंभुःप्रसादयमहाप्राज्ञमामानरंपुरतःस्थितं अवेदनातोहिमवत्कुमारीलोकमा
तरं इयंस्वपुत्रंतांप्राप्यदेवसेनापतिंगुह देवपूज्यभवत्स्वत्रमध्येवीरस्ववामिह परमानंदसंमग्रा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्वांप्राप्यप्रियदर्शनं कथंशोच्याभवेद्देवीत्वद्वियोगभयातुरा मृत्युरस्यचकृतघ्नस्यपिशुनस्यखल
स्यच हतस्यविरहंजानन्नसहतेहिमानवः किंपुनःसर्वतःसारबलस्यस्वमनीषिणः तेजोपहृतसू
र्यस्यतवेयंसहतेप्रसूः तथाहिश्रुतिवादोत्रधीमन्सर्वसमर्थकः मातृपालनसंज्ञोयंधर्मःशास्त्रेव
धारितः कृतापराधादुष्टापिकुलांकमलिनापिया योषित्पत्याचसान्त्याज्यानपुत्रेणकदाचन प
तितागुरवस्त्याज्यानतुमाताकदाचन गर्भधारणपोषाभ्यांयस्मान्मातागरीयसी याकृतज्ञास्वशी
लाचसारासारविवेकिनी तांत्यजन्पुरुषोमोहाद्दुःखदंडंसमश्नुते नतस्यतनयस्यास्तिगतिरत्रक
दाचन यस्त्यजेत्पितरौमूढोग्रहस्तःसदुर्मतिः महापराधसंयुक्तानिर्निमित्तंचघातिनी हते
ननप्रसूस्त्याज्यात्यजन्नुभयतःपतेत् तस्मादेनांप्रसूंबालप्रोस्यायप्रमदान्वितः सान्त्वयस्वप्रसन्ने
नमुखेनगिरिजासुत व्यासउवाच इत्युक्तंसाधुवचनंसमाकर्ण्यापिवह्निभूः ग्रहंतंशिथिलीकर्तुं
मनागपिनसोशकत् तमथोवननतास्याङ्कंभूतग्रस्तमिवेश्वरः समीक्ष्यव्याकुलीभूयबलादुद्धर्तु
मैहत नदीहांसवितर्क्याशुप्रोद्दंडेशिखिवाहनः पश्यत्सुसर्वदेवेषुनारदेमुनिसत्तमे वितर्क्य
तितद्वेष्टांमहोरसजपवर्द्धि पार्वत्यांविलपन्त्यांचकुद्देशंभीयमानके द्राग्वह्निंसमारुह्यमंद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रात्स्वर्णकंदरात् प्रोड्डीय सञ्जगामाशु तिरोधानं षडाननः अदर्शनपथं याते प्रोड्डीय शिखिवाहने
शि॰पु मौलितः पुष्पमालाश्चापतंस्तत्र पदेपदे तद्दर्शनमापयक्रोशद्वादशकान्तरे निवासं प्रतिशुश्राव
१८२ कुमारः शिखिवाहनः तेऽथ तस्मात्समं दृष्ट्वा तत्क्षणं विस्मयाकुलाः समुत्तस्थुः स्वशोकार्तास्तद्दर्शन
दृढव्रताः तद्दृष्ट्वास्य स्वपुत्रस्य स्नात्समं भृशदुःखिता सती रुरोद सम्भृशं विलपंती पुनः पुनः तथा
गौरी रुरोदात्र यथा तत्र नदी तत्क्षणात् प्रससार महाशोकहारिणी सज्जनान्नृणाम् अस्त्रतीर्थमिति ख्या
तं तदास्ति जगतीतले यत्स्नानमात्रतोप्याशु निर्वाणपदभाग्भवेत् भगवान्समहेशानः पार्वतीप्रण
यादितः तमन्वेष्टुं ययौ तूर्णं नारदानुगतस्ततः पार्वतीं तां समाश्वास्य नारदानुगतः शिवः पुष्पमा
लांकितपथस्तत्र प्राप्तः क्षणान्तरे ते देवाः स्वामिना तेन सान्त्विताः कार्यसंगतो स्मर्तव्योऽहं सदा सर्वं
करिष्यामीति तद्वचः स्मृत्वापि वञ्चितास्तेन कुमारेण वयं जडाः इति मत्वा तदा देवास्तत्पीठं शिव
सन्निधौ पुष्पमालाभिरभ्यर्च्य विलेपैर्भृशदुःखिताः तेषां विलपतां तत्र कुमारदृढचेतसां आवि। १८२
र्बभूव तत्पीठज्योतीरूपं सनातनं तदर्चयित्वा विधिवत्प्रणम्य च पुनः पुनः स्वार्थसिद्धिं समीक्ष्याथ
ययुः स्वं स्वं निकेतनं तदारभ्य च तत्रत्यं तीर्थमभ्रं भुवि कार्तिकेयारण्यमिति प्रथितं चाधुनापि हि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यत्रदेवीसमायाताभगवान्शंकरस्तथा तत्तीर्थंयत्रदेवानांवरंप्रीत्याददौमुदा यत्रनारदसं
वादोगुहेनशिवसूनुना तत्तीर्थंपरमंलोकेप्रथितंजगतीतले कार्तिकेयारण्यमितियत्रलो
कवासिनः कार्तिक्यांपूर्णिमास्यांहिसमायांतिमहोन्विताः तस्मिंस्तुपरमेतीर्थेकृत्वायात्रांप्र
यत्नतः कृतकृत्योभवेज्जंतुर्निर्वाणपदमश्नुते तेजोरूपंसमासाद्यकार्तिकेयस्यधीमतः अत्र
कुंडेनरःस्नात्वाविधायार्चांप्रसन्नधीः तत्पीठदर्शनेकृत्वासद्योमुच्येतबंधनात् इत्येवमुक्तंशिवनं
दनस्यषडाननस्यामितविक्रमस्य व्यालीकमात्रापिसमाधिभागीसएवंसमाप्नोतिमहार्थसि
द्धिम् समाकर्ण्याध्यायमिमंधर्मसंसक्तमानसः वेदाध्ययनपुण्येनयुज्यतेनात्रसंशयः इ
तिश्रीशिवपुराणेकुमारनारदसंवादोनामत्रिचत्वारिंशोध्यायः ४३ श्रीशौनकः ॐतेजःकं
डुसमुद्भूतबादरायणतोघद सूतत्वद्वदनाम्भोजसंगंपिपरिहेहिनां कथासुधांनिपीयाश्रुक
र्णपात्रैःस्वतृप्तिदां तृप्ताःस्मःपरिपूर्णार्थविमर्शामुदिताभृशं तत्रापिसंशयोस्माकंहृदिसंव
र्ततेमहान् तत्रोत्तरप्रदानेनकुरुतानिःसंशयांस्तुनः तत्रप्राप्यमहेशेनकिमकारिवदुर्गया प्रस
न्नचित्तःसोभूत्किंसमायातोनिजान्गृहान् किंवाततोपिसगतःसमाचक्ष्वेतिपृच्छतः सूतः सा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वयानाःस्मृपुरश्चैनयद्भूतंतत्रकानने मन्दराद्रेर्गितेतस्मिन्क्रोशेशद्वादशकांतरे देवाःसर्वेसमागा·
शि॰पु स्ततत्रगताविरंहसा ददृशुस्तंसमासीनंदेवदेवतनूद्भवं क्रौंचाद्रिकन्दरासीनंविश्रांतमिवतंगु
१८२ हं वादनंवापितमस्यकृतविश्रांतितत्क्षणं उपविष्टंपुरस्तस्यदीनदीनमिवेश्वसत् हृतात्मप्राणमपविन
यानतमूर्धानपवने स्तुतिंप्रस्तावयांचक्रेयोवत्सावत्सषण्मुखः स्वागतंपरिपप्रच्छयातेतिप्रवद·
दन्मुहुः तेनत्स्वागतमाकर्ण्यमूर्धावर्जनतःसुराः आसन्नीभूयतंनेमुर्विनयानतकंधराः हृत्सस्य।
र्शनतान्देवान्समाश्वास्यसषण्मुखः पप्रच्छोदारयावाचागमनकारणं वागीकामसज्जनस्यात्र
ब्रह्मेवसप्रतिष्ठिता कथंत्यजतितांसाधुब्रह्मज्ञानविचक्षणः वागीकासत्यभूताचसत्यंब्रह्मप्रचक्षते
विप्रावयंस्तुतांमोहाद्ब्रह्मभ्रष्टाभवेन्नरः तस्मान्मयोक्तमाहात्म्यसत्यनिष्ठाभविष्यथ सत्यंवदा
मिविबुधाःकार्यकालेक्षणेनहि स्मरणानंतरंसद्यःप्रादुर्भूयहितंवचः करिष्यामिस्वयंस्थैर्यंत्रिलोकी
पालयिष्यथ इत्थंप्रसन्नास्यसरोरुहंतंविज्ञायदेवास्तमथोविशाखं सर्वेप्रबद्धांजलयोविनीताः १८२
संप्रार्थयामासुरुमातनूजं स्वामिंस्त्वदीयायदिनोस्तिशक्तिर्विज्ञप्तिरेकाक्रियतेस्मभृत्यैः अस्माभि
रीशाशयदर्शनेनविज्ञापनावेद्मविनाफलाय विज्ञप्तिरीशोविदितास्मभृत्यैस्तदाज्ञयातत्फलदायि·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नीयत् स्वयंकृतानर्थप्रदायिनीचपुष्पोफलानांशरदीववृष्टिः आज्ञाप्यतांतद्भवतामदेशस्तेनोकरिष्या
मइमांवयंयत् नस्वामिनोभृत्यमनाद्रियंतेभृत्याहिराजस्वधिकारभाजः व्यासः इत्यंविज्ञापितोदेवैःका
र्त्तिकेयोमहामतिः उवाचवचनंसाधुप्रसन्नमुखपंकजः कुमारः स्वत्वामत्रियमंदेवाविज्ञाप्यंफलं
दंभवेत् विज्ञापयतयत्किंचिच्चित्तेवोवर्त्ततेसुराः अदेयंनममास्त्यद्यभक्तानांदेहमप्यहो इत्यंते
नवतेदेवादत्तवाक्यमुरामुदा परस्परंसमालोच्यप्रोचुरेकोवरोस्तिनः देयस्तत्रस्वयंस्वामिन्कृपोऽ
कृशिवासुत भवतास्वामिनास्वामिन्नाथवंतोवयंयतः दैत्यान्संमर्द्यचोरांस्तान्स्वर्गान्भुंजामहेवयं
स्वामिनंत्वांसमालोच्यतेकुर्वहरपवनः शंकंतेभयसंविग्नाःपालयंतेदिशोदश समाकर्णाधुनातेथ
नोऽनाथंत्वांपलायिनं सज्जंतेकृतसम्मानाःपरस्परहितैषिणः पदानिनोविभक्तानितैर्मनोरथशालि
भिः परस्परंसमागत्यदंडोद्युक्तैःप्रमोदिभिः तदर्थतेऽधुनास्वामिन्निर्विशंकमिहासितं भवतोयेन
नोस्माभपरपाणिगताविभो त्वांस्वामिनंसमाराध्यदुःखसंत्तामपिप्रभो नजानीमोविनानाथतोकथं
स्वावमस्तिनः तस्मादिहैवभवतोनिवासोस्तुषडानन भृत्यानांप्रीतिदोस्माकंचराचरगुरोपरम्
इत्युदीरितमाकर्ण्यदेवानांसषडाननः प्रसन्नीभूयझटितिदेवांस्तान्समभाष्सीत् देवाःप्रसन्नम

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नमोस्तुयंभवतवोहिते मयाप्रतिश्रुतवरोनिवासोप्यधुनास्त्विह मयाप्रतिश्रुतंदेवाइहास्थानंहितायवः
शि॰पु विशंकंत्रिदिवेसर्वेस्वस्थानान्यधितिष्ठत नकाचिद्भवतांपीडामस्त्विन्नपरिवर्तिनाम् इत्थंप्रभोस्तेव।
१५४ चनंनिशम्यहर्षोद्धतादेवगणाबभूवुः प्रणम्यतंशंकरमत्नमाशुभक्त्याविनिर्जग्मुरतीवमत्ताः बहि
र्गत्वाथतेदेववाद्यानिविविधान्यथो चक्रुःसंप्रीतमनसोरिपुशंकांविहायच नानाविधानिवाद्यानि
विधायाथसुरव्रजाः स्वस्थानानिसमाजग्मुःप्रहृष्टविहितत्वराः सोभूद्वादित्रनिनदोतीवभीमाकृ
तिस्तदा हृदयानीवदैत्यानांदारयन्कठिनान्यपि योभूद्वादित्रनिनदोरोदसीपरिपूरयन् तेनाशुदैत्य
चिह्नानिविक्रान्यासन्नहोकिल तस्यवादित्रशब्दस्यप्रतिश्रुतिमुखेनच जडानिस्वर्गस्थानानिजहृहर्षु
दितानिवा नचक्रहृश्रवणाहैत्यास्तेथकुञ्जाःप्रचुक्षुभुः हतवार्तांसमाकर्ण्यपातालतलमाविशन् इ
त्थंतेविबुधास्तत्रनाथंतेपरयामुदा समाश्रित्यसुखंतस्थुःस्वस्वस्थानेषुनिर्भयं अथेशानोपिभगवान्
पार्वतीसापिलोकसूः तेतनूजंसमाकर्ण्यक्रौंचाद्रिनिकटास्थितम् कृतप्रतिज्ञंविबुधैस्ततोहरविलो १५४
कनात् इहाधुनावसिष्यामिनगेनास्मिन्कृतश्रम इत्थंकृतप्रतिज्ञंवश्रुत्वाजग्मतुःशिवौ त्रिलोकीत्रा
णसज्जंतंदेवसेनापतिंसुतं समर्थ्यभगवंतौतौसुप्रसन्नौबभूवतुः अथैकदातनूजंतंद्रष्टुंजग्मतुरा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दरात् गतव्यलीकःकिमसौसुतोभूदधुनापिच तावायातौसमालोक्यदूरात्सोत्यायद्वहिर्भूः य
थोचितंननामाशुप्रसन्नेनांतरात्मना अथषड्जोसमादायभवानीशंकरौसुतान् विनयानतमूर्धासा
ष्टांगंससतोबभूवतुः ततस्तूर्णंभवानीसाप्रावदत्प्रेमनिर्भरम् कश्चित्प्रसन्नचित्तोसिपुत्रौरसतनू
द्भव पितृचिंतांविहायैवकथंतेसुखमास्थिभोः पालनंलालनंतातविस्मरंतेतेकथंविभो ऊढोभा
रोपितेतातकथंनस्मरसिप्रभो इत्युक्त्वासामहादेवीबाष्पपूर्णेक्षणासती स्थाणुवन्निश्चलातस्थौ
मन्त्रस्तब्धेवपन्नगी तांतथावस्थितांगौरींसमालोच्यषडाननः संरुद्धनयनस्तूर्णंबाष्पेणसबभूवह
तांतथावस्थितांदृष्ट्वासर्वज्ञःपरमेश्वरः नियत्यान्तसमाश्वास्यगतशोकांचकारह तंबाष्पप्लवयंतू-
र्णंहरीकृत्यायतोमुदा परस्परंसमाश्लिष्यमुदितौतौबभूवतुः परस्परंचकुशलंसमापृच्छ्याथशं
करः प्रोवाचस्निग्धगंभीरंवचनंसान्त्वयन्निव श्रीशिवः कृतंसाधुत्वयाधीमन्सत्यंयाप्रतिपालिता
सत्यप्रतिज्ञोमनुजोराजतेसर्वमूर्धसु सत्यप्रतिज्ञयाविश्वमेतत्सर्वत्रसंस्थितं याप्रतिज्ञाहिधीरस्य
सर्वेशस्यमहेशितुः नियतिसाभगवतीममविश्वविधायिनी ययेयंजगतःस्थितिस्तातसर्वत्रचविरा
जते साममैश्वरीपराशक्तिर्नियतिस्त्वभिधीयते यासर्वत्रकृतास्थितिर्जगतिभोदेदीप्यतेसर्वतो भा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नैघश्चिचटीमिताच ख्वगतिः स्हृष्टान्तिकावेथसि विश्लेपालनतत्परिणीच सततं संहारतत्पराहरे मेशी।
शि॰पु शक्तिरसौ जगत्यभिमता सर्वत्र सिद्धास्ति मे तां मम मे शीघ्र परां देवीं नियतिं पालयज्जनः सर्वथा सुखमा
१५५ प्नोति नित्यजन्देरमवाप्नुयात् यथा सर्वमिदं व्याप्तं ब्रह्मादिस्थावरान्तकं प्रमाणयज्जरस्तां च सर्वथा सुख
माप्नुयात् स्वस्वशक्त्यनुसारेण पालयं स्तामनन्यधीः परमानन्दमाप्नोति यत्तद्ब्रह्म सनातनं वर्धस्व।
नितरां तात प्रतिज्ञा श्रुविता त्वया सेनापतिं हि देवानामाश्रुत्यं यत्तु न स्त्वया देवसेनापतित्वं च यत्त्वया॰
प्रतिपालितं येन मे विगता चिन्ता सर्वा तिष्ठामि केवलं सत्यप्रत्यन्तं त्वां पुत्र पुत्रो ऽहं नोत्सहे पुना गृ॰
हान्निजान्समागन्तं यथेच्छावर्त्तनं तथा अंगीकृतार्थ संसिद्धो येयतं ते तद्ध्रुवनाः तेसौं तु मानन्नी
यासे भवानिव षडानन व्यलीकं ते गतं सा योनर्थशोककरं परं निःशंको सि महाप्राज्ञ त्यक्त्वा शंकां हि
साधवः पार्वतीयं नव प्रसूर्व्यलीकाशंकिनी सुत वाचि निद्रोरुदीति शोको द्विग्नाग्रहेतिव श्रीव्या
स उवाच इत्थं महेशवचनं स निशम्य धीमान्वाष्पोपरुद्धनयनो थ विषण्णकंठः संज्ञाविताखिलतनुर्व १५५
चनं कथं चित्स्वं स्थाप्य गद्गदमवोचदतीव नम्रः कुमारः क्षम्यतां भगवन्स्तात क्षम्यतां गिरिनंदने
मम दासाति दासस्य व्यलीकं न कथं चन बालत्वाच पलत्वाद्यन्मे जातं किंचिदनर्थकम् पितरौ तन्मे दा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नीतमप्यतांशीघ्रमेवच भवद्दासातिदासोऽहंकार्यकालउपस्थिते स्मर्तव्योऽहंसमागत्यकार्यंतत्साधया
म्यलम् नियमोयःकृतस्तातेनसलंघ्यःकदाचन नियमोल्लंघनंयस्मात्सत्यभ्रष्टोभविष्यति सत्य
भ्रष्टस्यहिगतिर्नास्तिनास्तीतिनिश्चितं सत्यभ्रष्टोहिनामुत्रपरत्रापिचभाजनं तस्मान्नियममाश्रि-
त्यस्थास्याम्यत्रसुखंवसन् देवसेनापतित्वेचकृतास्थोमुदितोभृशम् विशंकंगच्छतंतत्रकैलासे
निजमंदिरे राजतेनितरांयस्मात्तारुण्येचपृथक्स्थितिः बालेषोडशवर्षीयेमित्रवत्समाचरेत् इत्या
हुर्वेदवादज्ञामुनयस्तत्त्वदर्शिनः मित्रवद्यःसमाचारःपुत्रेणापितरीरितः सपृथक्स्थितमप्याहत
याप्रीतिःपरस्परम् पृथक्स्थित्याप्रेमतरांवर्धतेपितृपुत्रयोः समेत्यवर्धनेवैरंतस्मात्पुत्रःपृथक्स्थि-
या विवहारेसमाचारेभोजनेकार्यसंगतौ समेत्यकरणेसिद्धिस्तत्क्षणादेवजायते निवासस्तुपृ
थक्कार्यःसौख्यप्रेमयशोर्थिभिः त्वयाहिनितरांवत्सतत्सौख्यंस्यादुभयोर्यतः व्यासः इत्थंसमधु।
रांवाणींवेदार्थानुगतांशिवः समाकर्ण्यहसन्हृष्टोबभूवामोदनिर्भरः उत्थाप्यतंसुतंबालंभुजा
भ्यांपरिरभ्यच मूर्ध्निजिघ्रन्ततोदेवीसमाश्लिष्यततंसुतम् तत्स्पर्शसुखमासाद्यपार्वतीमोदनिर्भ
रा प्रसन्नमानसातीवसुधाप्लुतकलेवरा आनंदमग्नानितरांहृष्टरोमाहसन्मुखी आनंदाश्रुपरि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्रौंतात्प्रफुल्लास्याबभूवह ततःपरस्परंप्रेमवाक्यंमधुरसांचितम् विधायगान्तमुघक्रौञ्चौशिवौसचष
शि॰पु डाननः शीघ्रमभ्याययचरणान्प्रणम्यपुरतःस्थितः प्रदक्षिणप्रक्रमणंवक्रेपित्रोर्मुदान्वितः त्रिंशद्दि
५० नान्तरेणात्रप्राप्याथवस्तवदर्शनम् अवश्ययात्राकार्येयमावाभ्यांत्वत्कृतेनच दर्शेदर्शेतनूजात्रस·
त्वेतिष्ठामरप्रभो इतितौतंसमाश्वास्यपार्वतीपरमेश्वरौ कैलासंजग्मतुःप्रेमभराक्रान्तौगुहस्य
तौ तदारभ्यचतौतत्रदर्शेदर्शेतनूद्भवं तंद्रष्टुंचसमायातःक्रौञ्चाद्रिनिकटस्थले अमायांतत्र
येधीरायात्रांकुर्वन्तिसर्वदा तेस्युःकृतार्थामनुजाभोगमोक्षप्रभागिनः यत्रगौरीचभगवांस्तत्
त्रःसचषण्मुखः परस्परसमेष्यंतितत्रकिंप्रार्थ्यतेपिकम् तत्रगन्तुकृतोद्वेगामनुजायत्रभूतले
तएवसाक्षात्स्त्रार्हाःकृतकृत्यानसंशयः तस्मात्क्रौञ्चेनरोभक्त्यादर्शेयात्रांविधायच जीवन्मुक्तो
मृतःस्थान्तेनिर्वाणपदभाजनं श्रुत्वाध्यायमिमंपुण्यंकृतकृत्योभवेन्नरः यात्राफलमवाप्नोतिसं।
स्नावेनावसीदति यात्रांकर्तुमशक्तोपियोध्यायंपाठयेदिदम् अमायांसलभेद्धीमान्यात्राफलमसं ५९
शयम् तस्माद्दर्शेसमागत्यश्राव्योध्यायोमेषितः श्रवणेनापिमनुजोलभेत्सिद्धिंमहोदयाम् इति
श्रीशिवपुराणेकुमारप्रसादोनामचतुश्चत्वारिंशोध्यायः ४४ शौनकः भवदाननपद्मोत्थाम·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हासैागन्धनिर्भराः विधूतान्तर्महामोहाः परमानन्ददायकाः श्रीमहेश्वरचर्यान्तपरमार्थरसोज्ज
लाः इमाः कथास्समाकर्ण्य सिद्धानिश्चयशोभिनीः व्यासशिष्यमहाबुद्धेर्जन्मसंसारबंधनात् वि
मुक्ताः कृतकृत्यास्मो लब्धं यत्तत्फलं तथा इदानीं सूतवाञ्छानो वर्धते नितरां प्रभोः ग्रन्थालीलाप्रपिश्रो
तुं तस्य सर्वातिशायिनः कथा नवनवोल्लेखाः श्रुत्वा तस्य महेशितुः सोत्कंठं नितरां चित्तं जातं श्रोतुं
कथाः शुभाः यो महेशकथाः श्रुत्वा संतृप्यति निकृष्टधीः तं स्वल्पबुद्धिं जानीमोपि कं पशुमबुद्धिकम्
यस्य प्रसादं वाञ्छंते ब्रह्माद्या भुवनेश्वराः तत्कथाश्रवणोत्कंठा महापुण्यैरवाप्यते महापुण्यवली
यस्य जायते हि फलोन्मुखा तस्येतः श्रवणे शंभोः कथानां सन्मुखी भवेत् महामहेतं निखिलार्थसा
रसारतत्त्वधीरं पुरुषं पुराणं यः संततिं भक्तिमनुष्यकुर्वन्नस्मात् भेदं मतिमान्वृणीते भक्तिभावित
चित्तानाममुक्षिन्परमेश्वर किं दुर्लभं सभक्तानां नहृदयस्थितात्मभुः शंभुभक्तेरगण्येयं महिमाय।
त्सरादरिः वामार्धमस्य जग्राह यतो दारिद्रं वपुः भक्तिवैगुण्यतो ब्रह्मापंचायतनमध्यगः पूजा
न हि भवत्स्माच्छंभोर्भक्तिर्गरीयसी शंभुभक्तेरिदं सूत श्रुतं माहात्म्यमुत्तमम् तत्कथाः श्रावयास्म
भ्यं यथा भक्तिः प्रजायते सूतः साधुसाधु मुनिश्रेष्ठ दृष्टवानसि यन्मम श्रेयस्तीर्थं विधीतेनयाबु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु ज्ञातिशायिनी अचिंत्येयं तव मतिर्मुने सर्वार्थकोविद साधु पृष्टं त्वया साधो परमार्थविचक्षण सत्यं व
१८० दंति वेदज्ञा बुद्धिः शुद्धाति कर्मणा प्रत्यक्षा वर्तते चैतद्बुद्धिर्यस्ते पुनामला यत्ते द्वादशवर्षीयेत्वयमाने
त्वयानघ तत्फलं समनुप्राप्तं यत्त्वयेयं मतिर्ध्रुवा पुण्यातिशालिनीयं ते नादिनं वर्धतां मतिः मत्यान
या हृद्यं ते यद्दृष्टं प्राप्तं महामुने भोगापवर्गं समते यस्मान्यात्किं विदिक्षसि महापुण्योदये नैव शि
वे भक्तिः प्रजायते जाता च विघ्नजातेभ्यो रक्षा से यं मनीषिणा श्रेयांसि बहुविघ्नानि तस्मात्तां रक्षये
त्सदा शृण्वंतु मुनयः सर्वे सावधाना महेशितुः माहात्म्यं यस्य श्रवणान्मुक्तिः करतले स्थिता इमां कथा
मयः कश्चिच्छृणोति श्रद्धयान्वितः स तेजसा हि एकत्वं प्राप्य मुच्येत संकटात् विदधाति च यः पूजां शं
करस्य महात्मनः भक्तिपुरःसरीकृत्य सोऽनंतफलभाजनम् योनन्यचित्तः पुरुषः शिवैकगतमान
सः अनन्यः स भवेत्तस्य देवदेवस्य शूलिनः भक्तिमात्रेण यो देवं पार्वतीप्राणवल्लभं पुष्पेणापि तृणे
नापि पूजयेत्स पुमान्पुमान् स एव जातो जगति सफलं तस्य जीवितं कृतानि तेन कृत्यानि शिवपूजां १८०
करोति यः ये शिवस्मरणं नित्यं कुर्वंति जगतीतले ते प्राप्य जगतीशत्वं देहांते रुद्ररूपिणः शिवेति प
रमेशेति शंकरेति भवेति च जिह्वाग्रे वर्तते येषां ते महासिद्धिभाजनं यो नित्यं जगतीमान्सदा शिवस्तु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मापतिम् समवामयनिर्मुक्तोसंबद्धः शांकरेपदे अष्टमूर्तिंमहेशानंयोर्चयेतमहामतिः सोष्टमू
र्तिविभूतिंचभोक्तुंयोग्यःप्रमान्भवेत् अहोशंभोरगण्यंचमाहात्म्यंविस्मयावितं अकिंचनोपियद्भ
क्तःसर्वसंपत्तिभाजनं अतीवविचित्रंमाहात्म्यंशंकरस्यपरेशितुः सर्वसंपत्समृद्धोपियद्भक्तःस्यादकिंचनः
अहंब्रह्माविधिरयंह्याद्योस्यपरमेशितुः विधेयमानोयोपंभोभिरमृतायकल्पते जपेत्पंचाक्षरंमं
त्रंशिवायनमइत्ययम् सपंचास्येनतेनैवमोदतेपरमार्थदृक् पंचाक्षरंजपंतेचयःपश्येदवितर्कितं
तेनयात्राकृतासम्यक्क्रयागस्यमहोदया पंचाक्षरोपासनयायदाप्नोतिनरोद्भुतम् ननयोगेनप्राप्नो
तिकल्पकोटिशतैरपि पंचास्यवाचकंमंत्रंजपेडीमानतंद्रितः इंद्रादयस्तुगतोभातिरुद्रलोकेमहोज्ज्व
लः पंचाक्षरोपासकस्यत्रैलोकीयंनसाम्यभाक् पंचब्रह्मात्मकोभूत्वायस्मान्नित्यंसराजते अग।
एषोमहिमाशंभोर्यन्नामस्मरणादलं ब्रह्माद्याभुवनेशानामोदंतेसर्वमूर्धसु निरंतरजपासक्तोयःशं
भुंस्मरतीश्वरं तेस्मरंतित्रिलोकेशामौलिभूतेचराचरे शिवेतिनामप्रजपन्योन्तेदेहमथोत्यजेत्
सरुद्रानुचरोभूत्वारुद्रेणसहमोदते निरंतरंजपेद्यस्तुशिवइत्यक्षरद्वयं भुक्तिमुक्तीननस्याहोसं
जातोजातुचित्क्वचित् सावाणीकथ्यतेषाभुर्ययासर्वाभिलाषितः तौपाणीप्रज्ञ्येयाभ्यांशंकरोले

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कशंकरः तौपादौरुद्विरैयाभ्यांगम्यतेशिवमंदिरं तत्क्रियासाधनंयेनसाध्यतेशिवसत्क्रिया तेनेत्रेरु।
शि·व द्विरैयाभ्यांमूर्तिःशंभोरुदीक्ष्यते तेश्रुतीभूषितेयाभ्यांश्रूयतेयाच्छिवसत्कथाम् तद्घ्राणंयेनजिघ्रेत।
७· शिवाङ्घ्रिनिर्माल्यसौरभं रसनामाययाशंभोर्नामामृतमसौपिबेत् सात्वग्ययाचलिंगस्यस्पर्शोनित्यंसमाप्य
१४८ ते तन्मनोमननेमस्कंधयच्छंभोःस्यादहर्निशं साबुद्धीराजनेत्यर्थयाशिवैकविनिश्चया सप्रमात्कथ्य·
तेलोकेयोदेवेशंसमर्चयेत् तथाहिविप्रःसततंशिवाराधनतत्परः अकृत्रिमरसापन्नःशिवैकत्वम
वाप्नुह यःशिवःसहरिर्ज्ञेयोयोहरिःसशिवस्तथा अनयोरंतरंनास्तिदेवीशंकरयोर्यथा तस्मादभेदबु
द्ध्यैतौस्मरन्सर्वार्थसाधनं भेदबुद्धिप्रकुर्वाणोनरोनिरयभाजनं यस्येयंत्रिजगद्धात्रीमूर्तिपरमवल्लभा
तांमूर्तिंपूजयंस्तस्यासिद्धिमाप्नोतिनिश्चितं त्रिलोकीरक्षणार्थेयंहृदाभिषिक्तंदयोहरिः तंपूजयन्नरो।
भक्त्यासर्वसिद्धिमवाप्नोति शंभोभक्तिपरांकृत्वायत्रकुत्रापिमानवः कुर्वीतपूजांविधिवत्सर्वंतस्य
यतेवपुः अप्स्वग्नौहृदयेमूर्त्यांवायौव्योम्निविभावसौ चंद्रेचविदधन्पूजांमहतींसिद्धिमाप्नुयात् १४८
अष्टमूर्तिरयंदेवोयेनयत्राहिपूज्यते तत्रास्यसन्निधानंचयुक्तंसर्वात्मकस्यहि अस्यसर्वजगत्कर्तुःसर्व
तस्यवपुर्जटेः यथातथाहिभजनंकुर्वन्सर्वत्रपूज्यते यस्यप्रसादकणतोब्रह्माद्याभुवनेश्वराः स्वस्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कार्येषु वर्त्तते सर्वे को महेश्वरः यस्येच्छामात्रमेवेदं जगत्स्थावरजंगमं तमीशानं परं शंभुं पूजयन्स
र्वसिद्धिभाक् यएकः सृष्टिसंस्थानलयमोक्षस्वरूपदः शक्तीः पंचापि बिभ्राणं तं देवं पूजयेत्सुधीः
पंचब्रह्मात्मकं चैव पंचाक्षरसमावृतं पंचावस्थाकृतावस्थं देवं ध्यायेत्सदा सुधीः तं प्रपंचात्मकं देवं प्र
पंचातीतमित्यपि सगुणं निर्गुणं चापि ध्यायन्मुक्तिमवाप्नुयात् सर्वज्ञं परमं देवं नेत्रत्रितयभूषितं
भक्त्यापूज्यं जन्मनीषी चेत्सर्वथाभोगभाजनं वृषाङ्कं कपालाङ्कं भूतिभूषितविग्रहं जपन्देवं नरो।
भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते यएवं सततं भक्त्या शिवेति प्रजपन्मुदा न तस्य तीर्थराजादियात्रापेक्षा कथंच
न भूतं भाविभविष्यन्महापापजातं यदस्ति तत् शिवेति नामस्मरणात्तत्क्षणादेव नश्यति मुनयो यस्य
माहात्म्यं व्यासेनाद्भुतकर्मणा तद्वः सर्वं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मलोके वेदपवयत् श्रीव्यासः त्रितयं चेदिदं लो
के जागर्ति सुमहोदयं तदास्य केन विरहः कावा सिद्धिर्वरीयसी नाम भस्म च रुद्राक्षा इतीदं त्रितयं हि।
यत् तस्मात्तादमृतं ब्रह्म वेदउक्तं स्वयंभुवा शिवनाम च जिह्वाग्रे तनौ भस्मानुलेपनं कंठे रुद्राक्षमा
लां च बिभ्रद्रस्सैव पूरुषः त्रितयं यो बिभर्तीदं तस्य जन्मशतार्जितः पापराशिः प्रदीप्ताग्नौ भस्मसात्तूर्ण
वद्भवेत् प्राग्जन्मार्जितपापानि मृगाइव हरेर्ध्रुवं दूरं तस्माद्गमिष्यंति प्रणाद्विप्राश्चोयथा एतत्रित

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यद्धीनस्त्रयः कश्चिच्छ्रुतिपारगः तेन दुर्गतिपातायपापराशिः स्वसंचितः अयंमन्त्रश्च चंडालोमहापा
शि॰व तकउच्यते एतत्संगीचयःकश्चित्सोचिरान्नरकेवसेत् इत्थंविधात्रास्वष्ट्यादौवेदारंभेनिरूपितम् एत।
१४५ त्रितयहीनस्तुनरोनरकभाजनं तथाचतत्रैतैनैवत्रयाणांवचनंकृतं शिवनामसदागंगायमुनाभ।
स्ससंमतं सरस्वतीचरुद्राक्षाइतितीर्थत्रयंशुभं यस्तीर्थत्रयमेतद्धिब्राह्मणोवाप्यवाडवः धारयेत्स॰
ततंतस्यमुक्तिर्लोकद्वयेमता तीर्थत्रयसमायोगात्त्रिवेणीयंनिगद्यते तत्रमज्जनमात्रेणविनापिज्ञान
संविदम् तनुत्यजांनैवपुनर्देहबंधःकथंचन त्रिवेणीसंगमेयत्रजनास्त्यक्तशरीरकाः तेषुमुक्तिमात्र
वंत्येवविनापिज्ञानसंविदं इत्थंनिरूढिमायानेवादेत्रितयएवच त्रिवेण्यातुलितंचैतत्त्रितयंनोद्भुतं
भुवः तस्मादितंत्रयंतेनस्थापितंसर्वकालिकं अपवर्गप्रदानायसर्वेषांजन्मिनांनृणां तदारभ्यसव
यास्वमुनयोविबुधाश्चये त्रयमेतत्परंभक्त्याधारयंतिदृढव्रताः तस्मात्त्रयंविदमपीहमनुष्यजाति
यःकोपिसंततमचौचहारंप्रियंतत्ते तस्यैप्सितंफलतितत्स्वकरेसमस्तासिद्धिःप्रसिद्ध्यतितथोत्तहृतत्व १४५
मोदतः स्रुतः इत्येवंपरमेशानमाहात्म्यमिदमद्भुतं मुनीशाव्यासवदनान्मयासम्यक्समाश्रुतं यथा
र्थभूतंमुनयोयुष्माभ्यंप्रतिपादितं नजानंतिहिमाहात्म्यंमादृशास्तस्यशूलिनः यस्मादिमंतंतोत्ता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तुष्टोकान्तेनैवपुराविभुः ब्रह्मविष्णुप्रचंडेशोयोव्याप्तविश्वस्यसर्जनेः भियायस्यापिपवनःपवतेसोपिनि
त्यगः यद्भियातपतेनित्यंयद्भियापावकोज्वलन् यद्भियासोपिमघवानियतिंपालयत्यहो मृत्युश्च
यद्भियाशीघ्रंत्रिजगत्संहरणोद्यतः तस्यदेवादिदेवस्यमहेशस्यकपर्दिनः नामग्रहणमेवाहोमहाभा।
ग्यतरोःफलं श्रीशौनकाद्याः महापुण्योदयोस्माकंसूतसर्वार्थकोविद यन्नामपरमेशस्यस्मारिताः
स्मरणयानच सत्यमेतद्धिकिंवक्ष्यात्रनाम्नोपिपरिभाषणं श्रवणाच्चफडित्येवमोक्षभूमिर्नदूरगा सर्व
याशांनचित्तस्याविरक्तस्यपदेपदे नामग्रहेणश्रीशंभोरपवर्गोनदूरतः येवाचामनसासर्वव्यापारैस्त
त्र्यंबके संसक्तान्हितेषांनदूरेयस्मात्रभीवने नमःशिवायेतिमंत्रंजपेयःसततंपुमान् नतस्यदूरेब्रह्मा
दिपदवीसर्वमूर्धगा सम्यगस्माभिरेतत्तेवाक्यंचित्तेवधारितं रुद्राक्षाणांपुनर्ह्येहिमाहात्म्यंशंकरो
दितं तद्धारणेचकिंपुण्यंतस्योत्पत्तिंचतत्फलं विशेषेणसमाचक्ष्वसूतसर्वार्थकोविद सूतः पुरा
शिवकथारंभेमयाव्यासोमुनीश्वरः इत्थंपृष्टोवदयन्मांतदाव्यासामितव्रतः श्रीव्यासः सूतशि
ष्यमहाबुद्धेपुराहंपरमंतपः तप्त्वाविधायचमहाभावगर्भीश्चशोभनाः पुराणसंहितास्तत्रशंकर
स्यमहेशितुः माहात्म्यंपरमंज्ञात्वंबदर्याश्रममागतम् दिव्येनपरिमाणेनचतुर्युगशतंगतः तस्मा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु॰
१५

हं परमश्रीत्या शंकरेणास्मिचोदितः वरंवृणुमहाबुद्धे ततः स भगवान्मया प्रत्युक्तः एष मे कामः स्वद्रूपं स्वा
त्मनो वद इत्युक्तः सप्रणयाद्देवः प्रार्थितो लोकशंकरः रहस्यं मे स्वरूपस्य प्रोवाच परमेश्वरः तन्मय्ये·
कथितं तेन रुद्राक्षाणां च यत्फलं अवधारय तत्सर्वं सावधानमनोमतिः सूतः इत्युक्तो व्यासः स भगवा
न्यदा च ऋषिमुनीश्वराः तत्सर्वं परया भक्त्या शृणुध्वं सर्वसंमतम् श्रीव्यासः अथोत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि रुद्रा
क्षाणां शिवोदितं यां श्रुत्वा मनुजः शीघ्रं सर्वमाप्नोति वांछितं त्रिपुरो नाम दैत्येंद्रः पुरासीदतिदुर्जयः जि
तास्तेन सुराः सर्वे ब्रह्मविष्ण्विंद्रनायकाः त्रिपुरस्य वधार्थाय देवानां पालनाय च लोकानां भयनाशाय धर्म
कर्मप्रवृत्तये स्मृता भगवता तेन घोरास्त्रं तत्समुज्वलं प्रादुर्भूयाथ पुरतस्तं तत्ध्यानगतं तदा अवोचद्भग
वन्कार्यं किं विधेयं मया प्रभो तन्नादश्रवणाद्देव चक्षुरुन्मीलितं ततः यावत्तावच्चतद्दृष्टापतिता अश्रु
बिंदवः आनंदजातास्त इमे पृषता वीर्यशालिनः स्थावरत्वमनुप्राप्ता महारुद्राक्षभूरुहः तइमेक्ष
विहंतारो महापापश्रुपतास्तवत् आनंदं च स्वभक्तेभ्यो ददते सर्वकालिकं जाताश्च पुरतस्तेथ चतुर्धा व· १५
र्णभेदतः श्वेतारक्तहरिद्राभकृष्णवर्णक्रमादमी सर्वेषां च ततः प्रोक्ताः प्लवे चत्वार एव च तत्रापि च विशे
षोयं वर्णभेदकृतः शिवः अथवा सर्ववर्णानां श्वेताभः शुभदायकः महासिद्धिकरो ज्ञेयः श्वेताभः स

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्वेशजितः अलाभेतस्यसर्वेषांग्रहणंविधिचोदितम् सर्वथासर्ववर्णानांस्वेतपवाधिकोमतः
अथरुद्राक्षरत्नानांधारणंवक्ष्मिसांप्रतम् शिवोदितंरहस्यंचसाक्षाद्भगवताकृते शिवोहिभग
वान्साक्षाद्रुद्राक्षाणांस्वयंव्रती सैकादशशतीयत्नेनकृत्वासिद्धिमाप्नुयात् सार्धपंचशतीमाला।
मालाधार्याप्रयत्नतः सषष्ठिस्त्रिशतीमालात्रिवृत्ताचोपवीतवत् शिखायांत्रितयंधार्यंदक्षकर्णेचपंच
कं वामकर्णेरसांकंचकंठेसैकंशतंमतं कर्णेकविधिनाधार्याः प्रगंडेमणिबंधके उपवीताश्रिता।
स्वसाः पंचाशन्मेखलामता इत्थंसहस्रंसशतंरुद्राक्षाणांमहीयसां धृत्वापद्मासनेस्थित्वाशिवंस
रतियःसुधीः तस्ययन्मनसोभीष्टंप्रीतिश्चस्यैस्यतितद्ध्रुवं यंयंवापिस्मरेद्देवंतंतंसाक्षात्करिष्यति
इत्थंप्रजपमानस्यदेवताशुप्रसीदति प्रसन्नेभूयनरसातांतांसिद्धिंविधास्यति शिवेतिजपमानस
नरस्यमालयानया योमत्वंपशपतेतस्यपापशुद्धिर्भविष्यति अनयामालयाधीमान्मंत्रंपंचाक्षरंय
दि जपनेपंचलक्षंचवाक्सिद्धिस्तस्यजायते जपांतेपुरुषोयस्मायाशिषावर्धतेतराम् तस्यसास
फलाज्ञेयामनोरथफलप्रदा अनयामालयासर्वेदेवाःस्युःप्रीतिभागिनः रक्षेतिशुत्रवक्षिस्यंसा·
यनंनात्रसंशयः रुद्राक्षान्धारयेन्नित्यंसंध्यादौशुभकर्मणि तत्सर्वंसफलंप्रोक्तंलक्षकोटिगुणंभु·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वं पृथक्पृथगंगफलंयथारुद्रेणभाषितं समाकर्णयतत्सम्यग्येनसिद्धिर्नदूरगा शिरसाधारणा
शि॰पु त्कोटिःकर्णयोर्दशकोटयः गलेबद्धाकोटिशतंमूर्ध्निकोटिसहस्रकं अयुतंचोपवीतेचलक्षकोटिं
१५। भुजद्वये अप्रमेयंफलंहस्तेलभेद्रुद्राक्षधारकः यःसर्वकामनाहीनोनिष्कामंधारयतेदृढं नरस्तथा।
केवलंमालारुद्राक्षाणांप्रसाधनी कामनाभेदतःसेयंपरमिश्रावकीर्त्यते सौवर्णमिश्रितंसेयंधनैश्व॰
र्यंप्रयच्छति मुक्तामिश्राचरुद्राक्षमालावितरतेयशः स्वसंतानसिद्ध्यर्थंस्फाटिकेनसमन्विता
हस्त्यश्वरथपर्यंकैरौप्यमिश्राप्रकीर्तिता निष्कामस्यतभक्तस्यमुक्तिमार्गप्रदर्शिनी रुद्राक्षमालागदिता
केवलाशीघ्रसिद्धिदा रुद्राक्षमालयाशंभुःप्रसीदतिवरप्रदः मौक्तिकैर्मिश्रितासेयंविष्णोःप्रीतिप्र
दायिनी केवलापिचधार्येयंविष्णुभक्तेनधीमता निर्वाणपदवींगंतुंवांछितानिश्चितंमतं अथवान्यःप्र
कारोत्रधारणेशंभुभाषितः रुद्राक्षधारीमनुजोनीलकंठःप्रकीर्तितः द्वात्रिंशतंकंठदेशेषड्विंशन्मस्त
केतथा षट्षट्कर्णप्रदेशेचबाह्वोर्द्वादशद्वादश प्रगण्ड्योःषोडशैवशिखानेत्रेषुचैककं शतमष्टा॰ १५।
धिकंवक्षेविप्रस्ताक्षाक्षिवोमतः स्नानेचदानेचसुरार्चनेचहोमेचश्राद्धेपिचवैश्वदेवे दीक्षादौवाध्रि
यतेयश्चधीमांस्तत्कर्मसिद्धिंलभतेसशीघ्रं कंठेशिरसिहस्तेचकर्णयोरुपवीतके रुद्राक्षधारणादेव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रुद्रोभवतिमानवः उच्छिष्टोवाविकर्मस्थोयुक्तोवासर्वपातकैः मुच्यतेसर्वपापेभ्योनरोरुद्राक्षधारणा
त् रुद्राक्षमालिकांकंठेधारयन्भक्तिवर्जितः पापकर्मापियोनित्यंरुद्रलोकेसपूज्यते योददातिद्विजेभ्यः
श्चदर्शभूतेथवानरः रुद्राक्षांस्तुसुप्रीतःसरुद्रोमुक्तिंप्रयच्छति अथसंख्याप्रभेदेनफलंशिवमुखोद्ग
तं स्रुतरुद्राक्षमालायाःसूएवषाविद्धितोमुदा मुक्त्यर्थीपंचविंशत्याधनार्थीत्रिंशताजपेत् पुत्रार्थीपं
चविंशत्याभिवारेदशपंचया सप्तविंशतिसंख्यायामालयाधारणान्नरः यद्यत्करोतितत्सर्वंपुण्यंको
टिगुणंलभेत् अन्योन्यघर्षणात्रजपहानिःपदेपदे अतोत्रांतरतोधीरैःकर्तव्याग्रन्थयःशुभाः अथा
स्यमुखभेदेनफलभेदःशिवेरितः सम्यकर्णयमेधाविन्यथोक्तंशंभुनास्वयम् एकवक्त्रःशिवःसा
क्षात्परमानंददायकः सर्वाभिलाषदोनित्यंब्रह्महत्यांव्यपोहति मुक्तिंददातिभक्तेभ्योमहासंसार
सागरात् सुदुर्लभोयंमनुजैःशंभुनापरिभाषितं संत्यनेकानिरत्नानिरम्याणिजगतीतले एकवक्त्रोयः
मुदितश्चिंतामणिसमाख्यकः राज्यंदेयंधनंदेयंदेयंचगृहमुत्तमं एकोवक्त्रस्तुरुद्राक्षःस्वीकर्तव्योय
थातथा द्विमुखःशंकरैःप्रोक्तःसर्वसंपत्प्रदायकः गोवधाद्यंमहापापंनाशयेद्दर्शनादपि पंचत्वस्या
पयेत्तंतुकविद्वेषेसमीत्तकः करोतिकलहंनित्यंधारणान्मारयत्यपि त्रिमुखोयस्तुरुद्राक्षःसविद्या

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
१५२

प्राप्तिकारकः अग्निस्त्रैवक्त्रस्तस्यांधारणाद्वाशयत्यपि अयंचदुर्लभोप्तेयोदेवानामपिसर्वदा लाभेषु
एणंसन्वत्वेचैवराजमानंप्रयच्छति चतुर्मुखोपिरुद्राक्षःस्वयंब्रह्माप्रकीर्तितः धारणाद्रुद्रस्तस्यांचवशी
त्त्वेनाशयतेपरं धर्मार्थकाममोक्षाख्यसंभवंतस्यधारणात् त्रिलोकवेष्टितंकृत्वामुखेप्रत्वाचतुर्मुखं
सुखप्राप्तिकरोस्त्येवविधंदंतिसदारुणं पंचवक्त्रःशिवःसाक्षात्पंचकारणसंयुतः सर्वपापधरोनित्यं
पंचवक्त्रोयमीरितः अष्टोत्तरशतंकुर्यात्पंचवक्त्रस्यमालिकां वंध्यापिधारणात्तस्याःसुतेपुत्रंगुणान्वि
तं मुखानांपंचकंतावद्रुद्राक्षाणांमहात्मनो अतीवश्रेष्ठंसंप्रोक्तंसाक्षाद्भगवतास्वयं अतिश्रेष्ठानि
प्रोक्तानिएतानीहमहीतले सर्वार्थदानिमुनिभिर्दुर्लभानियतोनृणां एतानियस्यगेहेस्युरुद्राक्षाणि
महात्मनः सभुक्त्वापुष्कलान्भोगानंतेमोक्षमवाप्नुयात् षण्मुखोपिप्रोक्तोयावद्भुवनसंख्यकं
तत्फलानिमहाबुद्धेशृणुप्रोक्तानिपिनाकिना षड्वक्त्रःकार्तिकेयस्तुतंदध्याद्दक्षिणेकरे उभौवाधारणेवो
धार्यौसर्वेषांसुखवंधकौ सप्तवक्त्रोपिरुद्राक्षोऽनंताख्यःसर्वसंमतः गोवधस्वर्णस्तेयादेर्मुच्यतेनात्रसं १५२
शयः अष्टवक्त्रोपिभगवान्साक्षाद्देवोगणाधिपः मस्तकेधारणात्तस्यविघ्ननाशंत्यनेकशः नववक्त्रो
भैरवःसाक्षात्स्थापयेत्तंनरोवरः भुक्तिमुक्तीनयात्यस्याविशालंधारणंमतं दशवक्त्रोपिरुद्राक्षःसाक्षाद्धि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्तः प्रकीर्तितः पिशाचादिमहादोषान्धारणान्नाशयेत्परं एवैकादशसंयुक्तो रुद्रएकादशः स्मृतः
शिखायां धारणात्तस्य कोटियज्ञफलं लभेत् एकादशादशैः सौनाशनिर्नैनोयुगपद्यदि सुवर्णघटिकाबद्धे।
स्थापयेन्मूर्ध्नि भक्तिभाक् राज्यार्थी लभते राज्यं सुतार्थी लभते सुतं भार्यार्थी लभते भार्यां त्रुपशीलगुणा
न्वितां वक्रद्वादशसंयुक्तो भास्कराख्यः प्रकीर्तितः धारणात्तस्य रोगाणां निवृत्तिः स्यान्न संशयः त्रयोद
शास्यो रुद्रास्तः कन्दर्पः संप्रकीर्तितः सर्वकामप्रदः प्रोक्तो धारणात्पूजनादपि चतुर्दशास्यः श्रीकंठः
सर्वकामफलप्रदः शिरस्थिते च तस्मिन्यो म्रियते दैवयोगतः स साक्षाद्भगवाञ्छंभुर्जायते शशिशेख
रः वंद्यते स च देवेन साक्षादाखंडलेन हि इमे चतुर्दश प्रोक्ता येषां मध्ये तु धारणे अयुक्तो द्वौ द्विवक्रस्य
नववक्रस्य सौख्यदः परं तु स्थापयेन्नो हि कुत्रापि रहस्य एव च दर्शनं कारयेन्नित्यं तयोः शुभमभीप्सकः
एषां चतुर्दशानां च मुख्यमेकमुखं शुभं महाभाग्येन लभ्येत कुत्रापि सुखमोत्तदं स्वरूपं वर्णयिष्यामि त
स्य चातक्कुभोदयं मुखाभ्यां यत्र णतं यवाकृतिसमुज्ज्वलं सौवर्णकंठमालाक्तसदृशं तत्प्रशस्यते
मध्ये हृतरीमाणं प्रान्तयोः सूक्ष्ममेव यत् किंचिद्दीर्घमतीवाह्नो न तत्प्रशस्तं सद्दुर्लभं यथा यथा चाण
तरं तत्प्रशस्तं प्रकीर्तितं गंगासमानं यच्चापि तत्सर्वार्थसमर्पकं अथवाऽलं विशेषेण यः कश्चिद्धारये

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्मात् रुद्राक्षमालांसोर्द्धःस्नानस्यभीतिर्निकृत्रवित् इत्थंरुद्राक्षकणिकामानीयपुरुषोजवात् पंच
शि॰पु गव्येनसंशोध्यतथापंचामृतेनच गंगाजलेनतत्पश्चात्मंत्रैश्चक्रन्थिकेषुच संप्रोक्ष्यचजपेत्संचाक्षरी
१५३ विधाननरोत्तमः ततस्तांधारयेत्कंठेमालांसर्वार्थदायिनीं मुक्तकेषुष्पमुविहान्विधिंकुर्यात्परीक्ष·
कः इत्थंविधायविधिवत्सृजांतेषांनरोत्तमः तमफलंलभेतेतस्मात्कास्त्रोक्तविधिमाचरेत् विनामं
त्रेणयोदद्याद्रुद्राक्षंभुविमानवः सयातिनरकान्घोरान्यावदिंद्राश्चतुर्दश रुद्राक्षंमस्तकेबद्धाशिरः
स्नानंकरोतियः गंगास्नानफलंतस्यजायतेनात्रसंशयः अथसूत प्रवक्ष्यामितत्त्वान्तत्वपरीक्षणं रुद्रा
क्षाणांनरोयेननपतेद्दुःखसागरे परीक्ष्याधारयेद्यस्तुरुद्राक्षंलवैणान्वितं प्राप्नोतिसफलंतस्यतत्त्व·
ध्याविघ्नभावभवेत् आनीयजलपात्रंतुरुद्राक्षंतत्रपातयेत् मन्दंमंदंसव्रडितःसहजःसफलप्रदः ज
लमध्येयदाचैवतीर्णोभवतितत्क्षणात् सकृत्रिमःपरिज्ञेयोनतत्सफलमाप्नुयात् सूतः इत्येवमु
क्तंसफलंप्रदस्यभोःशंभोर्मयेदंत्रितयंमुनीश्वराः तन्नामभस्मापिचतत्फलंविभोरुद्राक्षभक्तिःस्वर १५२
मर्त्यसेविना त्रितयमिदंखलुशंभोस्तीर्थत्रयसम्मितंमुनीशानाः यःसेवतेमनुष्योभोगंमोक्षंचविं
दतेकडिति इत्थंत्रितयसंगातिर्भुविसुदुर्लभाजन्मिनां भजेतमनुजोहियःपरमभक्तिभागीविभो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लभेतसस्वर्गंहित्वंधनमतीवश्रद्धान्वितः शृणोतिमनुजोह्यियःसखलुमोक्षपात्रंभवेत् इयंत्रिवे
णीगदितापुराणैर्विनापियस्यांपरतत्त्वसंविदं संसर्गमात्रेणलभेतधीमान्निर्वाणमार्गस्यविशुद्धकि।
ल्बिषः इतिश्रीशिवपुराणेशिवनामस्मरणभस्मानुलेपनरुद्राक्षमाहात्म्यवर्णनंनामपंचचत्वारिंशो॰
ध्यायः ४५ शौनकाद्याः सूतसूतमहाबुद्धेव्यासशिष्यभवन्मुखात् त्रिवेणीयंश्रुतासम्यक्त्वेविनाया
चमुक्तिदा कृतार्थाःस्मोऽधुनास्माकंमनउत्कंठतेनरां लिंगप्रतिष्ठाःसंश्रोतुंयाःप्रसिद्धाभुवस्तले यासां
दर्शनमात्रेणविनायासेनसोऽव्ययः संप्राप्यतेमहेशानभक्तिगौरवशालिभिः अस्यांभूमौमहेशस्य
तस्यसर्वेशितुःप्रभोः प्रतिमाःकुत्रकुत्रास्तिकीदृशीतिवनोवद सूतः मतिमन्तोमहाभागाभवन्तोम।
तिरीदृशी प्रत्यहंवर्धतांसाधुवर्धतांवर्धतांनरां शृण्वंतुमुनयोऽकथ्याःशिवस्यपरमेशितुः प्रतिमालिं
गमूर्तीनांसंख्यायासांनविद्यते अकथ्यास्ताअसंख्याताआलेख्यास्तामुनीश्वराः प्रतिमादेवदेवस्यलिं
गानांसमहोदयाः इतिकिंवोब्रवीम्यद्यप्रतिमानांफलंपरम् तथाहिप्रथमंतावच्छृणुध्वंवचनंमम
येयंपरितत्रास्तीर्णासमुद्रगिरिशालिभिः पृथ्वीसाभरितालिंगैर्येषांसंख्यानविद्यते तथापिवोब्रवी
म्यद्यप्रतिमानांफलंपरम् दिङ्मात्रेणमुनीश्वराः यत्परःप्रतिभातीदंदृङ्मात्रंवाप्रयातिवः तत्तल्लिंगमयं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्वमितिबुद्ध्वाविमृष्यत इयंचपृथिवीयासौसेनभोन्तप्रविराजते सासर्वालिंगमय्येवेत्येवंनिश्चीयतांपुरः
शि॰पु॰ तथाहिभगवानेकःसर्वज्ञःसर्वगःप्रभुः ब्रह्मादिभिषकान्तैर्हिपूज्यःसर्वफलप्रदः स्वतंत्रोभगवाने
१५४ कःपरतंत्रैश्चजन्मिभिः पूजितोयत्रयत्रासौतत्रतत्राप्यसौस्थितः इयंत्रिलोकीभरितालिंगैरेवसमन्त
तः नह्यसौकोपियेनासौपरेशोनसमर्चितः तस्मात्सपरमेशानोयत्रयेनार्चितःप्रभुः भक्तिभावेनत
त्रासौभक्तलिंगःप्रतिष्ठितः सर्वैश्चयेत्रदेवाद्याःत्रिलोक्यांविविधामताः मुनयोदेवतामर्त्याभक्तापरा।
मयाश्रुताः अहंपुरःसरीकृत्यस्वस्वस्थानेषुतत्रहि पूजयंतेस्वलिंगानिसंख्येषांनहिविद्यते यावंति
तानिसंख्यातंभगवंतंशिवंविना परंतयानिलिंगानिप्रसिद्धानीहभूतले मयाव्यासमुखात्सम्यक्
श्रुतानितानिवोधुना कथयिष्येमहाधीरानमस्कृत्यमुनीश्वरं तत्रापिप्रथमंवास्यांसमस्तभुवनोक
रे पृथिव्यांपरमेशस्यज्योतिर्लिंगानिद्वादश येषांदर्शनमात्रेणयन्नदग्राहद्रूपकं परंब्रह्मपरोभ।
तिकिंपुनःस्पर्शनादिना तेनेश्वरेणभूतानामस्मिन्भारतभूतले अनुग्रहायरूपाणिस्थापितानि १५४
स्वयेच्छया इयंचवसुधातेननिधानंपरमंकृता चतुर्दशानांलोकानांमूर्धाधोवर्तिनामिह य
दत्रक्रियतेपुंभिःशुभंवाशुभमेववा ततोर्ध्वाधोगतिरहोप्राप्यतेभुवनेष्वहो इयंसात्वाद्भगवतीम

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देश्वरवर्गमता येनेयमर्थापरतःस्वराणिजन्मिनोमता तस्माद्भूमिमिमांप्राप्यतत्रखंडंचभारतम्
तत्रापिनरदेहत्वंननश्येदुपमर्थतः किंवान्वेष्यंमनुष्यैस्तुकर्मभूमिरियंपुरः तत्रद्वादशलिंगा
निज्योतीरूपाणिशूलिनः अहोभगवतःशंभोःकारुण्यंजगतीतले मन्दशक्तीसमालोच्यपरमदे
परमेव्यये समारोढुंस्वभक्तान्योविनाध्यानादिवेदनात् स्वरूपंतत्परंतेजःप्रत्यक्षीकृतवान्विभुः
लिंगरूपेणभगवान्स्वतंत्रःपरमेश्वरः लीयतेत्रसमस्तंयद्यस्माडुज्जृम्भतेपुनः विश्वांस्तस्मात्तसद
नंलिंगमित्यभिधीयते विंदुमात्रंचतत्प्रोक्तंनात्रकंठादियंत्रणा साक्षात्तेजोमयंलिंगंलिंगमित्युच्य
तेबुधैः करपादादिहीनंयत्तेजोरूपंचयत्परं स्वरूपामर्शकंयच्चतल्लिंगमभिधीयते उपलक्षण
भूतंयत्स्वतंत्रस्यपरेशितुः समस्तकल्पनाहीनंतदाहुर्लिंगसत्तमाः तानिद्वादशलिंगानिश्रु
णुध्वंमुनिसत्तमाः नामतोनामग्रहणाद्येषांपापंप्रणश्यति तत्रादौदक्षिणेदेशेसौराष्ट्रेपरमेश्व
रः सोमनाथेतिविख्यातोभक्ताभयवरप्रदः तत्रैवदक्षिणेभागेश्रीशैलेमल्लिकार्जुनः यन्ना
मस्मरणादेवमहादेनःप्रणश्यति ॐकारेशमहाकालावुज्जयिन्यांविभ्रमतो ययोःश्रवणमात्रे
णपापराशिःप्रणश्यति तथाकेदारनाथश्चहिमवत्पृष्ठसंस्थितः यदनुध्यायतःपुंसांसद्योनिर्ह

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नीरितः डाकिन्यादक्षिणपार्श्वे स्थितो सौ भीमशंकरः यन्नामस्मरणादेव भयं न स्पेच्छराचरात् श्रीमत्का
शि॰पु श्यां स्थितः साक्षादसौ विश्वेश्वरः प्रभुः प्रसंगतो पि यन्नाम सर्वाघौघविनाशकृत् योसौ त्र्यम्बकरू
१५५ पेण ख्यातो जगतीतले स्थितो भक्तानुकम्पार्थं साक्षाद्गौतमीतटे महाभूमौ चिदाख्यायां वैद्यना
थः स्वयं स्थितः यन्नामावर्तनात्सम्यग्विद्यासमधिगम्यते द्वारकायां महापुर्यां नागेशः समुपस्थितः यदु
पासनपुंसो न हरेस्यान्महामखे समुद्रकूले प्रख्यातो रामेशः सेतुबंधने यस्य सन्दर्शनादेव नमज्जेद्दुः
खसागरे शिवालयाख्ये भूपृष्ठे घोसेश्वर उदीरितः यज्ज्ञानाद्दुःखभवने रुद्रो भूत्वा विराजते इत्थं द्वाद
शलिंगानि ज्योतिर्लिंगानि नामतः विराजन्ते महेशेन तेन संस्थापितान्यहो प्रकाशलिंगान्येतानि शा
यनाज्ञे स्थितः पुमान् यः स्मरेन्न भयं तस्य कालादपि कलेरपि यएषां सिद्धिलिंगानां दर्शनं विदधाति
हि स साक्षाद्रुद्ररूपश्च जीवन्मुक्तो विराजते दर्शनं स्पर्शनं पूजां यएषां विदधाति ना तेन प्राप्तं फलं स।
म्यग्जन्मनुष्यजननस्य हि यएतानि च लिंगानि प्रभाते जपते नरः तस्येष्टकामना सिद्धिः सर्वपापक्षयो १५५
पि च एतान्यर्चयतः पुंसो याया चिंता भवेदिह सा सा स्यात्सोमरूपेण परिणाममवाप्स्यति एवं विधा
य विधिवद्यएषां चरणोदकं पिबेच्छीघ्रं भवेत्तस्य पापमोक्षो मनीषिणः आषण्मासं च यः कश्चिदे॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

षामन्यतरं पुमान् पूजयेद्विधिना तस्य मोक्षो न च स जन्मभाक् अथ बालमनेनापि विशेषेण मुनीश्व-
राः यदत्र तेन मुनिना बाहुं प्रोद्धृत्य वर्णितम् तच्छृणुध्वं समाधत्त श्रद्धया परया पुनः श्रीव्यासः अमी
षां सिद्धलिंगानां यः कश्चिद्दर्शनं व्रजेत् म्लेच्छचंडालजातिर्वा शठो वा दांभिकोऽथवा महापातकयुक्तो
वा तस्येहार्थः प्रसिध्यति देहांते पुण्यकृल्लोकेऽनुभूय स्वर्वसंततीः शुचीनां श्रीमतां गेहे विप्राणां वा।
पि जन्मभाक् तत्र तद्वासनायोगाद्वाबाल्याद्योगतत्परः योगसिद्धिमवाप्याशु परं ब्रह्माधिगच्छति इति
व्यासोदितात्माहात्म्या यः कश्चिज्जगतीतले दर्शनं कुरुते मर्त्यः स सिद्धिं समवाप्नोति प्रसिद्धत्वादमून्यत्र।
लिंगानि भुवि मानवैः अर्च्यंतेऽन्यानि लिंगानि महामाहात्म्ययुंज्यपि कलौ गोपितनतानि शंकरेण महा
त्मना येषां स्मृतमात्रेण परं निर्वाणमृच्छति अथ एवंविधं तानि वक्ष्यामि व्यासेनाद्भुतकर्मणा शाप्यासंगादि
तान्यत्र नाख्येयानि तथा न च शठाय क्रूरमतये कृतघ्नाय लघीयसे दूषकाय परं तत्त्वं तथा वितथभाषि
णे अपवित्राय मूर्खाय प्रमत्तायाभिमानिने शंभौ भक्तिविहीनाय विवेकरहिताय च परदारपरद्र
व्यपरहिंसारताय च इत्थं शप्ता मम व्यासो यान्याचख्यौ महात्मनाः समाधत्त मुनीशानास्तेषां श्रवण
आदृताः कर्दमेशाभिधं लिंगं गंगासागरसंगमे भूतीशलिंगं भूमीशलिंगं श्रीयमुनातटे सरस्वतीन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
१५८

दीतीरेकपीशाख्यःप्रकीर्तितः इतिलिंगविभागोयंव्यासेनस्वयमीरितः अतोन्यान्यपिलिंगानिप्रसिद्धानि
महीतले शृणुध्वंमुनयःसर्वेयथावत्कथयामिवः गंगासागरसंभेदेसंगमेशःप्रकीर्तितः यमुनाती
रसंभेदेगोप्रमेशःप्रकीर्तितः वृन्दावनसमीपेचनागेशःपरिकीर्तितः भीमेश्वरःसमाख्यातोगण्ड
कीविमलेतटे नारीशयमकेशानौगंडक्याःपश्चिमेतटे फल्गुतीर्थसमीपेचतपेशःसमहोदयः नर्मदा
यास्तटेतद्दक्षार्थीश्वरदरीश्वरौ मृगेशपंचनाथौचतस्याप्यवतटेमतौ नर्मदातटजातानांनसंख्यास्ती
हभूतले तस्याःशिलास्तुयावत्यस्ताःसर्वालिंगजानयः तासांप्रधानभूतानियानिलिंगानितानिते न
र्मदायास्तटेस्तृतवक्ष्यामिफलदानिच सर्वेश्वरःसमीशश्चकुमारेश्वरइत्यपि तेषांदर्शनमात्रेणपरासि
द्धिर्भवेदिह तथाप्रधानभूतानियानिलिंगानिसर्वत्र श्रीमत्काश्मीरनगरेतानिवक्ष्यामिसांप्रतं सर्व
लिंगशिरोरत्नंविजयेशःप्रकीर्तितः हर्षेश्वरोमहादेवःसुरेश्वरइतीर्यते अमरेशश्चविख्यातोमहाद्भु
तचरित्रधृत् अत्रापिसंख्यालिंगानांनास्तीतिविरसाम्यहं संतितत्रप्रधानानिचत्वारिंशच्चपंचच येषां १५९
श्रवणमात्रेणपापंनश्यतितत्क्षणात् श्रीशौनकः कथितानित्वयासाधोयानिलिंगानिसर्वत्र दिङ्मात्रे।
णात्रतन्मध्येनन्दिकेशस्तुयस्त्वया उद्दिष्टस्तस्यमाहात्म्यंफलंचापिवदाशुनः अत्राश्चर्यकरंकिञ्चि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रुतं

न्माहात्म्यंचेतिनः मनोनीवस्तस्संहृष्टंसोत्कंठंचापिवर्तते एतन्महात्म्यश्रवणेफलस्यापिगीतो।
चनः सूतः अहोभाग्यमहोभाग्यंममाद्यफलितंध्रुवं स्मारितश्चिरकालेनयद्भवद्भिरहंपुनः
नंदिकेशःसभगवांस्त्रिलोकीभूषणःप्रभुः अनंतस्ययस्यमाहात्म्यंश्रीमतःपरमाद्भुतं शृण्वंतमुनयः
सर्वेनंदिकेशंमहेश्वरं यस्यश्रवणमात्रेणमहान्हर्षोदयोभवेत् यःकश्चिदेनंपरयाभक्त्याश्रीनंदि
केश्वरं पूजयेत्सपक्षंचस्नातिश्रद्धासमन्वितः सनीत्वासर्वपापेभ्योमुक्तःस्यात्परमार्थदृक् नचास्य
कृतकृत्यस्यविधेयंवास्तिकिंचन साधुपृष्टंमहाभागाभवद्भिरघमर्षणं वचनंसर्वलोकानांहितं
सर्वार्थदंशुभं राजापरपुराकर्षीत्रिलोकीमूर्धभूषणं अत्रप्राप्यपुरातीर्थयात्राकृतसमुद्यमः यु
धिष्ठिरोमहाप्राज्ञःसर्वर्षिगणसंयुतः परमर्द्धिसमालोक्यपप्रच्छास्यमहोदयम् माहात्म्यंनंदि
केशस्यमार्कंडेयंमहामुनिं यथास्मैतेनसंप्रोक्तंतथावःकथयामिवः युधिष्ठिरः मुनीश्वरमहाती
र्थस्नात्वालोक्यमहेश्वरं नंदिकेशंसमनसोह्लादनेतीवसुव्रत अस्यलिंगस्यमाहात्म्यंवक्तुंतावन्म
मार्हसि नवापियत्रविदितंनदास्तिहिनकिंचन मार्कंडेयः सम्यगेवस्त्वावदितोराजन्युधिष्ठिरमहाम
हामते माहात्म्यंनंदिकेशस्यसद्यःपापभयापहम् पुरारेवातटेरम्येकलिंगविषयेनृप बभूवक

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्षितिप्रेन्द्रोतीवशांतमनोमतिः तपोहृद्रोगुणैर्हृद्रोप्रवावुद्ध्यावलेनव बालोन्पदोषगणेनेत्याश्चर्य
शि॰पु चरितोभवत् अष्टादशपुराणज्ञोतीवबुद्ध्याविशारदः साक्षाद्वेदनिधिःसर्वशिल्पज्ञोपिनतंतपः
१५२ रात्रिन्दिवंशंभुपूजापरःशंभुनिषेवकः पंचयज्ञविधानज्ञोधीमान्सर्वहितेरतः अथास्यजायासैशी
ल्पालंकृतोभयसंततिः प्रसूतिसमयेपुत्रद्वयंशुद्धमजीजनत् तन्मुखालोकनप्रीतोतीवहृष्टोबभू
वसः ऋणत्रयविनिर्मुक्तंमेनेस्वात्मानमेवहि प्राप्ताविद्यामयासर्वादृष्टोवेदार्थनिर्णयः पुराणा।
निमयासम्यक्छ्रोद्धितानियथायथं भगवाञ्छंकरश्चापिमनोवाक्कायकर्मभिः सेवितःकिंपुनस्तस्य
प्रसादादस्यमेभवत् ऋणत्रयविनिर्मुक्तिःकृतकृत्योस्मिसांप्रतं तस्मादद्यमयाकार्यंसर्वथास्वात्मने
हितं स्वात्मानंनहितेयुंज्याद्यःसस्वात्मघ्नःस्मृतः समाप्याशेषकृत्योपिप्राप्तसर्वहितःपुमान् नात्मा
नंतारयेद्यस्तुसात्मघातीभवेद्ध्रुवं ध्रुवंनरकपातोस्यमन्दबुद्धेर्महापशोः स्वात्मानंयानयेयस्तुकृत
कृत्यंमणीषिणम् अतोद्यविश्वेशपुरीकाशिकामुक्तिकाशिका सेव्यानिजहितार्थंतुयतःकृत्यंकृ
तंभवेत् इत्थंविचार्यसमनीषिवरोमहात्मासंशांतकिल्बिषतदारमनोभिलाषः काशींमहेश्वरमहो १५२
मराजधानींयान्तुंप्रहृष्टवदनोविदधेप्रयत्नं पुत्रद्वयंतदथशांतमनाविवेकीप्राहूयधर्मनिभृतं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विनयानतांसं सम्बोध्य स्वकृतमदश्वबलादनन्तामादाय गृहमनसोऽश्रुतयोः प्रतस्थे तन्मातरं श्रुतिक
थाभिरश्चापदाभिराश्वास्य दीनवदनां नयनाम्बुक्लिष्टाम् रत्नांव्यथनस्ततरां च मिथः सप्रेमोत्थावेद्य.
तान्निजगृहात्सुहृद्भिर्निर्जगाम काशीं विश्वेशनगरीं विश्वेशं चापि तन्मनिम् ध्यायन्हृदि स विप्रेन्द्रः प्रा
पतां शुक्लिगोंडिकाम् चिरसंचितविश्वेशध्यानामृतरसांवितः सकाशीगतिकामोऽस्य कल्पद्रुत।
इवावभौ स प्राप काशीं निर्वाणनगरीं पापकर्षिणीम् सर्वतः पूर्णहृदयो निदध्यौ परमेश्वरं काशी
यात्रां समाप्याथ वर्षमात्रेण वाडवः भगवन्तं स विश्वेशं ध्यायंस्तस्थौ मुदान्वितः अथास्य वसतस्तस्य
प्रारब्धफलसंक्षये समीपवर्ती कालोऽभूत्सर्वसंहारकारकः विश्वेशं हृदि संध्याय समाधेर्विरत
स्य हि चक्षुर्गोचरतां यातोऽश्रुनिवेशः स्वयं यमः सौम्यमूर्तिर्हसद्वक्त्रो मालाहस्तो मुदान्वितः पंचा
क्षरेण मंत्रराजं जपन्विश्वेश्वरं प्रभुं तं सोऽथ दृष्ट्वा सौम्यास्यं मुनिवेशं हसन्मुखं पाद्यार्घ्यपुरतः कृत्वाभ्यु
ज्जगामार्चयन्सुधीः प्रणम्य परया भक्त्या पाद्यमर्घ्यं निवेद्य च कुशासने स्वयंनीते समुपावेशयन्मु।
निम् अतिथिं तं समालोक्य यावत्स विदुषां वरः स्वागतं परिपप्रच्छ तावदस्याग्रतोऽत्रसः कालरू
पं समादाय प्रोवाच वचनं शुभं कालरूपवाव उत्तिष्ठ विप्रवर्यास्मु कालोऽयं समुपास्थितः निर्वाणन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गरीगन्तेविशेषानुग्रहाद्विभो श्रीव्यासः इत्थंवदतिदेवेशेरुद्रकन्यासमाहृते रुद्रलोकादवारोह
शि.पु. द्विमानंभानुसन्निभं अथासौभगवान्कालःशीघ्रंप्रोत्थायसत्वरम् हस्ताभ्यांव्यासमादायतस्मि
१५८ पावेशयत्सभे तदारुह्यविमानंसमाद्यात्तुद्रोबभूवह नीलकंठस्त्रिशूलांकोजटामुकुटमंडितः सू
र्ध्निशीतांशुकलयाराजमानोमुदान्वितः चामरव्यग्रहस्ताभिर्वीज्यमानोवरोरुभिः सर्वेषांपश्यतस्त
त्रतद्विमानंसमुज्वलम् जगामरुद्रभवनंयत्रगत्वानशोकभूः अथास्यपुत्रोस्वगृहेसुखासीनोचसाव
धूः मृतिंश्रुत्वाविरहेतनस्यावेनास्यद्विजन्मनः तस्यनोपुण्यचर्याचश्रुत्वाशोकंविहायवै शास्त्रदृष्टे
नविधिनाचक्रेतेऽौर्ध्वदैहिकम् पिंडदानादिकंसर्वंकृत्वातस्यद्विजन्मनः दानानिविविधान्याश्च।
तदर्थंचकृतश्चैतौ परम्यंगताचारंलंघयेयःसुदुर्मतिः महानरकजालेषुसपतेन्निश्चितंनरः तस्मा
च्छोकंविहायाशुधीमान्सर्वविचक्षणः शास्त्रोक्तविधिनासर्वंकर्मकुर्यात्समुज्वलं सातात्कृतमदे
शास्यहरापापस्त्वमलस्यच सर्वंकर्मविधानेनकुर्यात्सशास्त्रोदितोविधिः अथोव्यतीतेचतथाकस्मिं। १५८
श्चित्कालपर्यये मातापिवाहयामासपुत्रौतारुण्यशालिनौ अथापितौसमालोक्यप्राप्तदारौतनू
जौवौ व्यवहारोचितौमाताचिंतयामाससासती पौत्रोपुत्रौममोहृष्टोपितृद्रव्योचितौमया विभज्यौ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तेनद्रव्येनयेनास्मान्ममनिर्वृतिः इत्थंविचिंत्यसासाध्वीपितृद्रव्यंतयोस्तसा समांशांकल्पनापू
र्वंविभजेसाधुलक्षणा तद्द्रव्यात्साथकिंचिद्रक्षयायार्थव्यवीवृपत् ताभ्यामनुगतावात्रततस्ते
स्तत्वमाप्नुवन् अतिवाह्यततोहानितेषांग्रस्ताचसाग्रहैः महारोगेणवैयानांगोचरेयाबभूविरे से
प्राप्तेमृत्युकालेचपुत्रौमातुःपुरःस्थितौ पप्रच्छातेमहाशोकानतैरोगद्गदभाषया मातर्नौबूहिमा
किंचिद्विधेयमवशिष्यते करिष्यामोद्रुतंमातःसर्वमस्तिसमुज्वले अथोपथानामज्ञातौवाचंसंस्था
प्यसासती कथंचनाभियत्नेस्ववचःस्मरणपूर्वकं भवत्पितृप्रसादेनमयादत्तान्यनेकशः दानानि
पितरश्चापितर्पितादेवतास्तथा हुताप्रतिथयश्चापिपूजिताःसादरंमया द्रव्यंसम्यग्विभागेनयु।
वाभ्यामर्पितंमया देयंनकिंचिदस्तीदृविधेयंनापिशिष्यते सपुमान्कथ्यतेलोकेयोजीवन्पुण्यमा
चरेत् सर्वंत्यक्त्वाव्रजेयत्रतदादानेस्तिकोभरः तस्माद्धीमान्समालोच्यसर्वंजीवन्समाचरेत् यत्किं
चित्क्रियतेपुंभिर्जीवद्भिःस्वेच्छयासतैः तदेवकथ्यतेलोकेकृतस्वेच्छाकृतंकृतं तस्माद्देहेंद्रिया
दीनांस्वास्थ्येधर्मंसमाचरेत् मृत्युग्रस्तोहिकोनामभीत्याधर्मंनवाचयेत् सर्वग्रासेहिसंप्राप्तेदद्यात्
पुण्यंकरोतुवा कलयापिनतस्यास्तिस्वास्थ्यंस्वास्थ्यकृतेनहि तस्मात्सर्वंपरित्यज्यस्वास्थ्येसर्वसमा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
१५९

चेरन् स्वस्थावस्थाकृतं कर्म न पुण्यपेक्षदा च न सेच्छाकृतं हि यत्किंचिन्न देवो यतो नैनो सततम् कार
ण्यं वा लवामास्तप्रमेयपुण्यसंचयः जीवन्विधाय सत्कर्म दानपुण्यादिलक्षणं मरणकालेपि चेत्कुर्या
त्तदनीवसत्वावहं अथवा निश्चितं पुत्रैर्ममैयं वा विचार्यतां येनैव जीवता दत्तं स पवानेपि तल्लभेत्
तस्मात्सम्यक्कृतं कर्म हेतुर्भाविज्ञनैर्मतः न मरणकालस्तु देहे विनिसिद्धं श्रुतेर्वचः नाकिंचित्करणी
यं वशिष्यते सांप्रतं मम परं तु तन्मनश्शरीरयोरभिलाषो बभूवह श्रूयतां तज्जनो यत्मन सम्पन्नो पुनात्र
कं काश्यां शरीरत्यागेच्छा मम मासीत्सा बभूव नो विश्वेश पत्र जानाति कारणं चात्र विस्तृतक् तेन
जैनो मम वो क्वात्र मरणी यावशिष्यते अस्थीनि काश्यां गंगायां देयानि मम सत्वरं नो इत्यं ब्रुवंस्तांतस्यो
सज्जेष्टः पुत्रो थ सत्वरं ओं इत्येवं विधायाशु प्रोवाच वचनं शुभं यथाज्ञा क्रियते मातस्त्वया वश्यं तु तन्म
या करिष्यते प्रसन्नास्त्वत्सुतेने नाथ सा सती प्राणांजहौ च विश्वेश विश्वेशेति प्रभाषिणी तस्यादाह
दिकं कर्म विधाय स तनूद्भवः स बाह्वाभ्यः सानुजो थ ग्राद्यास्थीनि यमेनतः पंकं भृत्यं च स्वीकृत्य प्रत १५९
स्थे काशिकां प्रति प्रतिज्ञां कृतवांश्चाय काशीं प्राप्य याम्य चास्थिकाः गंगाजले प्रक्षिप्याशु तत आगमनं
गृहे गृहं प्राप्याय संसारयात्रां निर्वाहयाम्यहं इत्यं कृतप्रतिज्ञः स जगामानन्दकाननं गच्छतांते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नकस्यापिगृहेरात्रिंविलंघितं इत्येषपरिहृत्याथग्रामेविप्रस्यकस्यचित् मंदिरंप्राप्यवासार्थंयाञ्चांते
नकृताबद्धः अथकाचित्ततोगेहान्निर्गत्यवरवर्णिनी प्रावेशयत्तमतिथिंपाद्यार्घ्यादत्तसत्क्रियम्
प्रविश्यसगृहेतत्रभृत्यंसंस्थाप्यरक्षणे संध्यांविधातुंसवहिर्निर्जगामनदीतटे संध्यांविधायवि।
धिवदाजगामाश्रमंप्रति घटीचतुष्कंरात्रेश्चवेदपाठरतोभवत् वेदपाठाच्चविरतेतस्मिन्ब्राह्मणस।
त्तमे सोप्याजगामगेहंस्वंदिनकृत्यंसमाप्यच आवेदितोगृहिण्याथातिथ्यागमनलक्षणं उपवि।
श्यशशापाशुपत्नींगेहंविविक्तमः किंचेडिरात्रिरायातागौर्दोवत्साविनानहि ततस्तूर्णंसकलंशीघृ
दीत्वागोगृहंययौ शंकोवत्संसमाबद्धागांदुदोहकृपान्वितः सचवत्सःस्तयार्तोह्निसायंबद्धःक्षुधा
न्वितः क्षेत्रंचामुंसमारेभेविदधानोमहारुतं नदृष्ट्वासचक्रोधांधोविप्रबंधुरमर्षणः वत्सवत्
स्तिमुष्टिंस्तांपातयामासनिर्भरं दुग्धमादायविप्रोसौययेच्छंगृहमाविशत् साचगौस्तनयाविद्धंवि
लोक्यभृशदुःखिता रात्रौकरोदनारेणस्वरेणबहुविह्वला रुदंतींतांविलोक्यात्रसवत्सोमातरंद्रुतं
पप्रच्छमातर्ब्रूहित्वंरोदनस्यास्यकारणं मातःसर्वांरात्रिमिमांत्वयाकिंरुद्यतेभृशं कात्वांपीडयते
पीडांब्रूहिमेनतस्ततोव्यथां इत्युक्तानेनपुत्रेणभृशंनिःश्वस्यदुःखिता पुत्रकिंकथ्यतांवत्सदृष्टा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निर्दयतांमदं अस्मत्तालनवंधोर्हिरोदादंस्तदुःखिता तेनमेमहतापीडाजातानिद्रानचागता अहो
शि॰पु निर्दयेनताचास्यविप्रबंधुर्नराजते इत्युक्त्वाविरतांतांसपुत्रःप्रोवाचमातरं रम्यंचसाधुवचनंहितंपु
९९ एषप्रहहिदम् अलंमातारोदनेनकिमर्थंत्वंप्ररोदिषि स्ववासनानुसारेणसुखंदुःखमवाप्यते
सुकृतंकर्मपुरुषमनुधावतिनिश्चितं छायेवस्वप्रयत्नेनसुखंदुःखंचजायते नकश्चित्कस्य
चिज्ज्ञातविधातास्वएवमेववा दुःखंवाप्रभवेत्तत्रदेहतःकर्मस्वमेवहि यद्येनहिकृतंकर्मप्राक्तनंत्रि
विकल्पदेरे गर्भेऽपिभुंक्तेनितरांतस्मात्कर्मैवकारणम् नीरंध्रायांशिलायांचकीटाःप्राक्कर्मकीलि
ताः तत्रापिभुज्यतेतेनप्राग्भवंकर्मकारणं प्रातरारभ्यमायांतंभृत्याःकर्मरताऽपि निःशंकंभोजनं
नापिलभंतेकर्मकारणं कोप्यहंकारसंतप्तःपकत्रावस्थितोपिसन् स्वयंचोपनतंभुंक्तेतस्मात्कर्मै
वकारणं नीतिज्ञोपिबहुज्ञोपिगुणीमाधुरनालसः नकिंचनःप्रजायेततस्मात्कर्मैवकारणं मूर्खा
नीचाअहृत्वाःप्रायोराजानईशते येशीलेनापिपशवस्तस्मात्कर्मैवकारणं विद्यापारंगतोमा ९९
नीगुणलेहतविग्रहः भोजनंकांक्षतेनित्यंतस्मात्कर्मैवकारणं तस्मान्मातःस्वकंकर्मफलदंपु
रुषस्यहि नकिंचित्कस्यचिद्दुःखंविधातादत्तमतेभुवि मेमेवपापफलितंविदंजननिलवतां नास्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्पत

विप्रस्य गृहं योपि च्छिन्नो रपराधलक्षणं स्वं कर्मदेवि समवाप्य भवेदमुष्य जंतोः शुभाशुभफलोदय
एकएव अन्यस्य प्रेरणमनन्तु निमित्तमात्रं मतेति दोषदृगमुत्र वचनो विधेया यत्किंचिदर्जितं।
कर्म प्राग्भवेषु हि मानवैः तन्मार्ग्यामिति तैर्यत्नलब्धं सुरासुरैः तस्मान्मनीषी सततं धर्मच
र्यापरो भवेत् धर्मेण जयमाप्नोति निर्वाणं चाधिगच्छति निरंतरं हर्षासक्तचेतसः शांतिशालि
नः परमेश्वरभक्तस्यासिद्धिस्तात्कालिकी मता अयं स परमोदारो धीमान्क्लेशांतकिल्बिषः इहै
व स्वत्वमाप्नोति कृत्वा भस्मगुरातनं अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते इति वेदोदिता वा
णी धीमद्भिः समुदाहृता तस्मात्स्वकर्मवशतः शुभं वाप्यथवाशुभं प्राप्यते रोपनाद्यत्र महान्दोषः
प्रकीर्तितः श्रीव्यासः इति वत्सोदितं वाक्यं समाकर्ण्यापि साक्रुधा प्रोवाच माता रुदती सत्यमेत
त्वयोदितं तथापि न सहे मुष्यत्वयि पुत्रावमाननां यदयं सत्कृतिं ते मेघवत्समुष्णानयानव प्रेम्णोद
रध्यतत्वेन न वैतद्दुःखकारणं नालं सोढुं भवाम्यद्य पुत्राहं भिन्नमानसः [illegible] पुत्रः मातर्दयाव
ति कृतं शंकया तनयानचे न किंचिदपराद्धं मे ब्राह्मणेनामुना परं स्व[illegible]मेव कर्म च मया प्रारब्धं शु
कर्मीदृशं मा कृथाश्चिंतया कुर्याः शरीरमिदमङ्गते चिंतयाः केवलं तस्मादेहं कार्श्यमनोहथा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भविष्यतिफलंतस्माच्चिंतांत्यजसुलक्षणे माता ममपुत्रोदरेजातः किंत्वंमांशिक्षयस्यहो तस्मात्सुसीमि
शि॰पु हास्त्वत्तंकार्यमेयभविष्यति पुत्रायुनात्वत्परतः प्रतिजानेनदाममदुःखमेतद्व्यपगतंजानीहिहृदय।
१९१ प्रिय दुःखेनभिन्नहृदयोभविष्यतियदाप्यसौ यदास्यहृदयंदुःखाद्दहनेमे ध्यंयथा तथाहंशां
१९२ तिमाप्स्यामिप्रतिजानेपुरस्तव यदायंब्राह्मणोनीचोहाहाकुर्वन्नसुलक्षणे कृकवाकुरिवव्यग्रः स्यात्तु।
दादुःखंव्यपोष्यति यदायंब्राह्मणोरक्षंनेत्राभ्यामुद्वमिष्यति तदाहंशांतिमाप्स्यामिप्रतिजानेपुरस्तव
इत्थंमयापुत्रविविंतितंहृदिशोकार्तयार्पितकृदेष्यतेयदा तदास्यविप्रस्यममैवपुत्रोहिंस्योविचार्यैव
वरुणंगछतात् वत्सः विहायनिर्बंधममंमातर्बुद्धिंप्रबोधय बुद्धिमंतोहिजीवंतिमृतायेनहबुद्ध
यः सर्वथाबुद्धिमंतस्तेयेनिर्बंधाःकृताकृते निर्बंधःसर्वथानर्थप्राप्तयेदुःखजायते मातः किंत्वं।
स्मरसिनोनिर्बंधफलमग्रतः यदिमोपशुजातिंत्वंप्राप्तासिशुभलक्षणे निर्बंधनिरतामातःपशवः
संप्रकीर्तिताः तत्फलंसमनुप्राप्तंयद्वयंपशुजातयः एतदेवफलंभद्रेग्रहस्ययदियंजनिः प्राप्ता १९१
स्माभिरतोप्ययहीनायोनिस्त्वयेष्यते इयंपापीयसीयोनिःप्राप्तास्माभिःपुरातनैः पापकर्मभिरा
श्वेयंकीटयोनिरवाप्यते हामातर्नविजानेहंकिंकर्मविहितंपुरा अस्माभिर्यन्नतिर्भद्रेत्वयीदृक्का

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

घट्टश्पते हाहा पुनः कृते पापे स्रयशोणितकर्दमे नरके पतनं शीघ्रं जायते नः कृतं कृतं अनादौ खलु
संसारे त्वया पुत्राः कतीहताः प्राप्ता मया मातरोऽपि किमर्थमनुशोचसि स्वमेव कर्म सर्वेषां सहाय।
स्तत्र वर्त्मनि न पुत्रो न पिता नापि माता कस्यापि योगिनी ईदृशी खलु मायेयं वर्वर्तीति समं ततः म
हापापार्जनं भद्रे मा विधेहि अधुना मुधा तस्माद्व्यलीकं त्यक्त्वा त्वं निश्चिंता भव सद्व्रते माता पुत्रस्य सत्यं व
योऽकं तद्घत्वा पंनरकार्जनं न दैवाकलितं किं त्वेतन्मयाद्दुःखितन्मया अस्य ब्राह्मणपुत्रस्य प्रतीकारं वि
धायत स्वर्गं स्वप्स्यामि तेनात्र निर्विभ्रामि विजानती वत्सः अहो मोहमहास्त्वर्थं मातः कस्य योगभा
क् न यावर्तन्तृणान्यायात्स्वसंबंधो यमवस्थितः अहो खल्वैश्वरीमाया विचिंत्यायन्मृथ्यक्रियैतो हत्या
यो सर्वसंबंधो हत्वा वंशं निकृंतति: इति सर्वैश्वरी माया विचिंत्या हमनीषिभिः सर्वथा शरणं गच्छे
त्परमेशं त्रिलोचनम् माता रम्यस्याप्युपदेशस्य पुत्रो हं नास्मि भाजनं अमृतांशुकरव्रातपातस्येव हृ
पद्मिनी सहितेनापि वाक्येन दोषच्छन्नेन तवानघ संकोचमायाति मनो मेर्कस्येवांशुनोत्पलं विधेहमा
भयं पुत्र ब्रह्महत्यासमुद्भवं अस्त्येवात्र महोपायो निर्मितस्तेन शंभुना ब्रह्महत्यानिष्कृतिस्तत्र नर्मदा
ख्यो महानदी पापमोचनतीर्थं तत्प्रसिद्धं जगतीतले सिद्धायां लोकयात्रायां तत्र गन्तावहं पुनः निष्पा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पाभविताऽस्यैवपुत्रसत्यंब्रवीमिते व्यासः शंकावतामबुद्धीनांज्ञात्वापापस्यनिष्कृतिः प्रायश्चित्तविधा
शि॰पु नेनेनकदाचनसंभवेत् तस्माज्ज्ञात्वासुबुद्धिस्तुनकुर्यात्पापसंचयम् बुद्धिपूर्वकृतेपापेसर्वंनरकम
१९२ ज्जनम् निःशंकानामबुद्धीनांपशूनामकृतात्मनाम् प्राक्कर्मप्रेरितानांहिकृत्वापापंचनिष्कृतिः
अबुद्धीनांपशूनांहिप्राक्कर्मकृतसंविदम् कर्माधीनस्वभावानांशीघ्रंपापस्यनिष्कृतिः परप्रेरित॰
बुद्धीनांपराधीननिजात्मनां पापंचनिष्कृतिश्चापिपराधीनेप्रकीर्तिते अथोप्रभातवेवेलायांब्राह्मेत
स्मिन्मुहूर्तके ध्यानार्थंत्यक्तनिद्रःसोतिथिर्विप्रःसुबाहुकः समाकर्ण्यचसंवादंतयोःसर्वंमहात्मनः
विस्मयाविष्टहृदयोबभूवाखिलकोविदः ब्रह्मध्यानादुपाहृत्यभूत्यंतंसमुपागतं प्रोवाचचप्रतीत्वा॰
वोदर्शनेरश्मिमालिनः उदितेभास्वतिशुभःपंथाभूत्यमहोदयः किंकार्यमधुनागतातिष्ठताचकु
भोदय उत्क्रांतेस्वभृत्यंसस्यापथिताक्वयंहृदि संवादएतयोःप्रातर्दृत्वामिप्रत्ययावहः किमयं
सत्यभूतोस्तिमिथ्यावेतिततःपरं गमिष्यामिमहाश्चर्यमिदंयेननिवर्तते इत्यंससंवादमथानयोः १९२
प्रयोप्रत्यक्षयन्विप्रवरस्तथोत्तमं श्रीनर्मदातीर्थप्रभावमस्यहेप्रतीक्षमाणोनितरांविसिस्मिये इति
श्रीशिवपुराणेज्योतिर्लिंगमाहात्म्येनामषट्चत्वारिंशोध्यायः ४६ श्रीव्यासः अथरात्रितमोग्रस्ते॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जगदुद्दंतमीश्वरः स्वस्फूर्तिलेशमिवद्राक्तज्जयामास भास्करं अहो सर्वेश्वरस्यास्य करुणेयं विरा
जते नमोऽग्रस्तं यत्रालोच्य जगज्ज्ञानमुदीरयन् अहो परोपकरणोन न पश्यति कदाचन रात्रौ नष्टोऽपि
नीहर्णांशुः पुनः प्रातरुदेति हि परोपकरणे येषां मतिः सज्जा मनीषिणां तेषां सदैव नितरामुदयः प्रवि
राजते अहो भावायतितेषां किमकार्यमदुष्करं यदग्रगेणारुणेन नाशितं निखिलं तमः तेन क।
रुणापि नाग्रस्ते समस्ते ध्वान्तविप्लवे अथो भास्वान् शुक्लपादः प्राच्यामाविर्बभूव ह लावण्यपूरपूर्वद्रा
क्षाच्यो रविराजते त्रिजगद्योषितस्तस्माद्देष्ठं त्याः प्रगे पुनः अथ नो [illegible]ं डितां देवीं प्राचीं रविरशीतगुः
समाश्वासयितं रक्तं करजालमचीक्षिपत् करजालेन तेनाथ व्याप्तां तां सम्मुखां सतीं विलोक्य भास्वा
न् रक्तं तं स ज्ञो भूत्मन्दमेव च भगवन्तमथो भानुं शनैरालोक्य सत्वरं आयांतं चापि प्राचीदिक्सज्जना·
यत्न तत्र वै साचाथ प्राचीसु भगास्तु नीलांशाख्यां समास्तीर्य नभोपदेशात् संध्यांशुकप्रावरणेन हृद्धं
चकार संध्याभ्रमिषेण रक्ता इत्थं स प्राचीं प्रविलोक्य रक्तां समाश्वसंतीं प्रणयप्रतीतो आरूढवेशे
लेन्दुदयाख्यमाशु समासमादाय नभोन्तराले अथो समादाय निशापिशाच्या ग्रस्तानिवासूज्जग
तोसहस्रगुः रश्मीन्समन्तात्प्रविराजमानः समासदत्स्वंगमथोदयाद्रेः नमोऽग्रस्ता अथो लोका।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तितस्मिन्समुपयते प्रावृष्यंतमसतोयोगः सर्वथाशुभदायकः दिशः समुल्किताः पद्माव्यकसंतनुजनाल
शि॰व या चेरुश्चयोगोहिसमतोसर्वथाशोभनेननरो समुपयतेजगहीपेप्रबुद्धेचजगत्यपि जनानारसचाप्याशुश् ह
पु॰ स्योवाडवस्तथा बहिर्गनासकर्तव्यंविधायातिथिमाहच गृहपतिरुवाच मुदासन्नतिथीशीघ्रंका
१९४ लनेस्वचिरंगतः सार्थीगच्छतिपंथानंकालोसौयच्छुभावहः संध्यापंथातृतीयंचपरमेश्वरचिंत
नं विभातिनितरांवास्मिन्ननेहसिगुणाग्रणीः प्रभातेज्वलितेयस्तत्त्रयमेतन्नचाचरेत् दिनेतस्याति
नास्तिकालेसर्वविराजते विदितंत्रयमेतच्चयेनकालेमनीषिणा सर्वदिनगतिस्तस्यराजतेनय॰
शालिनः तस्माच्चिंतोविहायाशुत्रयमेतत्समाचरेत् प्रभातेमतिमान्येनपुरुषार्थमवाप्यति येनेसं
चरितंपुंसांधारेणामतिशालिना जितानेनोभयीसम्यागिहामुत्रचसद्गति अतिथिरुवाच सत्यमुक्तंत्व
यासाधोधीमन्गृहपतेशुभ पथ्यासंध्याचध्यानंचत्रयंभात्यपुनैवहि मयापिविदितंचैतद्ध्यासीन्म
शालिन्परं दैवाच्च्युतोयमधुनाशूलाक्रान्तोस्तितुःखितः उस्थातुमपिनैवास्यशक्तिरस्यपुनाविमो
पीडयापीडितःसोयंचेद्धित्रैश्चटिकान्तरैः स्वस्थस्तदागमिष्यामिकोदैवंलंघयेज्जनः दैवंपुनस्ति १९४
सोख्येनदुःखंदैवेनप्राप्यते दैवेनगम्यतेपंथादैवंपथिनिरोधकृत् तस्माद्दैवंसमाश्रित्यनाडीद्वित्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

न्तरेयदि स्वस्थोभवेदसौमृत्युस्तदायास्यामिसत्वरम् श्रीव्यासः इत्थंस्ववचनेनतस्यातिथेःश्रुत्वा
गृहाधिपः गृहान्निर्गत्यपुत्रंस्वमाजुहावातिसत्वरम् पुत्रनिर्याहिगेहाद्वैयोभवान्नोदोहदएवच
समयेयोयमन्तुप्राप्तःकालेसर्वहितसिद्धिभाक् पित्राज्ञयासपुत्रोऽपिगृहान्निर्गत्यसत्वरं दाम्नोवत्संस
मोचाशुदुग्धप्रस्रवणायहि सदुग्धंकजगामाशुपातुंक्षीरंसमीपतः मातुःसापिचतंदृष्ट्वाप्रमो
दितानितरांप्रस्नुः आदौसंलिह्यतंवत्संसर्वतस्तदनंतरं यावत्तेनमुखंन्यस्तंपातुंचुचुकमेवच तावत्त
यारात्रिभृतंप्रदातुंसर्वमेवच दृष्ट्वामिष्टमहोप्रेमनिबद्धंभुवनत्रयं मायैषापरमेशस्ययायास
र्वमिदंततं किंकरोतिसतांवत्सोमातरंपशुजातिभृत् पानाशननिबद्धंहिसमस्तंभुवनोदरम्
तेपश्यन्तोपरायत्तेकृतःप्रेमपरस्परम् तस्मात्तस्यमहेशस्यमायैषाप्रविजृम्भते ययासर्वमिदं।
जीवजातंबंभ्रम्यतेनिरामम् अथतंपिबमानंचसत्वरंयावदेवहि ग्रामेकंब्राह्मणस्ततःपुरःप्राप्य
चकर्षह तावदेवोदरेतस्यशृंगेसोऽन्त्वायवेगतः विदर्येपाटितोवत्संविप्रपुत्रेसमुज्ज्वलम् उत्क्रु
ष्टोऽथपतितोहाहेतिगदितोजनैः विवर्तमानोविजहौप्राणान्दीनेक्षणोऽल्पधीः त्यक्तप्राणे
ततस्तस्मिन्ब्राह्मणाहृष्टाःसमागताः महाकोलाहलंचक्रुर्येथैकंभुवनत्रयं तेनकोलाहलेनाथव्याप्ते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भुवनमंडले पप्रथनांतत्रसर्वेषाममभूच्चादित्रमद्भुतम् साचशुक्लाम्बसतीमातानन्दादर्णान्यापवर्णभाक्
शि॰पु कालीबभूवकालस्यमहिषीवातिभीषणा जनादशादिगायातास्तांतथाभीषणाकृतिम् विलोक्यो
१८५ र्मिथःपापंसद्यःफलदमीत्यन अथापिसविशीनांशूद्रकन्याकृतद्वर्मांजनाः पप्रथनस्वेतवर्णांगीकृत्सीभू
तांसपापिनीम् अथनर्पतिरोवातिविलक्षवद्भृदुःखितो सम्बंधिनश्चसंचिंत्यकिंकार्यमधुनापशोः
विशेषतश्चमाहेयाद्वन्योन्यंवभाषिरे अस्याधेनोर्विधेर्येयदद्भुतमनयास्वयं चंद्रवर्णापिकृत्स्नां·
गीयदभूत्किंततःपुनः इतिप्रियंप्रविमोक्तव्यायथेच्छंगच्छतामियं पापानुविद्वान्यापानतिरस्यैवप्र
वक्ष्यति इत्थंविमृश्यसातैस्तुशंकोर्धनुःप्रमोचिता हीनवर्णेनस्पर्शोपिपापिनांपापदोयतः मुक्ता
स्वशाहृत्सोद्वेल्लविधायोत्तिष्ठवालधिं धुनीधीरेविधायाथहुंहुंकृत्यसीत्याविनिर्ययौ सचातिथिःसदा
माख्योराविहृत्यविचिंत्यतां सत्यंप्रत्यक्षतोदृष्ट्वात्याश्चर्यवलितोभवत् अहोमयाऽदृष्टचरंदृष्टमघ
क्षणांतरे अस्याःपाप्माविलोक्योमेहृत्तोनःसर्वथवाहि इत्थंसम्यादिसंचिंत्यभास्वाहृत्सुवाचह उत्तिष्ठ १८५
यावोनचिरंयातव्यमधुनैवहि निर्जगाम ततःसोपिभास्वाहृत्समन्वितः तमेवान्वगमद्धेनुंध्यायन्
हृत्तांतमुत्तमम् किमियंपापिनीदानींकरिष्यतिसद्धर्मतिः इतियावत्सनिर्दध्यौतावत्साप्रापनर्म

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दां प्राप्यानंतरमेवाशु त्रिर्मज्जनाज्जलेशुभा तन्मज्जनानन्तरमेणी तथाशुक्लानथालघुः नांदृष्ट्वासाथ
शुक्लाभांद्वीपयंतींविधुंविषा कर्पूरोज्ज्वलसर्वांगीशोभमानांविविस्मये प्रणम्यहृष्टतन्वांसमाह्वी
यंनर्मदांचतां वर्णयामासस्वच्छेवनर्मदांशर्मदायिनीं अहोअस्यामहानद्यामाहात्म्यंनिखिलाघ्नं
कपापिनीयंकलाभाकेदानींचंद्रहासिनी कलावालनगरन्याचक्लान्तुनानिर्मलांगता किमप्या।
स्वर्यजनकंतीर्थमेतच्छुभोदयं श्रावाभ्यामधुनैवात्रस्नानव्यमविशंकया अहोभाग्यमहोभाग्यंयद्दृ
ष्टानर्मदामया अहोभाग्यवतीसामेजननीपुण्यभाजनं यत्कीकसंसमाप्नोतिनर्मदायाजलाप्लवम्
अहोमेपितरोद्येवस्वर्गमार्गकृतोद्यमाः यन्नर्मदाजलैःशुद्धैःप्रीणिताःसुविशाधुना इत्थंविचिंत्य
धीमान्सभार्यवाहस्त्ववाचह कुरुत्वंस्नानमत्रेतिस्वयंसस्नौसशुद्धधीः स्नात्वाप्रसन्नतामाप्यवल्ल
भेदसहोदरौ प्रसन्नहृदयःसोऽन्तंसस्मारस्तुतिमुत्तमाम् याकृतामुनिभिःसम्यग्दृष्ट्वाश्रीनर्मदाम
हः तयाक्लनयासविप्रेंद्रस्तदेतांसमबोधयत् श्रीमुनयः त्वंदेविपातकवतांजगतांसबंधुस्त्वंदेवि
सर्वजगतांसुखसिद्धिहेतुः त्वंदेविसर्वजगतांजननीवरसाहेतस्त्वयीशिनमितांनभवंतिविघ्नाः।
त्वत्कुक्षिरंध्रहृदयान्तशिलामहेशितांशर्वसर्वजगतामपवर्गहेतुः येत्वांस्थितांभुवनपावनवारि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वहंतितेदेविसर्वजगतांप्रभवंतिपूज्याः २ यस्त्वांसदास्मरतिपातकशोषणींचयस्त्वांसदाजपतिशोकभया
शि·पु पहंत्रीम् यस्त्वांसदार्चतिसमस्तफलप्रदांत्रीप्राप्नोतिदेविसपुमांस्त्रिवर्गलक्ष्मीम् ३ श्रीनर्मदेत
१९९ वजलेसततंप्रभातेयःस्नातिभावभरितोमलचित्तवृत्तिः सत्वहृद्योपहितदिव्यतनुर्मदात्माभानेंदि
मोप्युमपिलज्जयतेसदीप्तः ४ श्रीनर्मदेसुरवरार्चितपादपद्मेयेत्वांस्मरंत्यनुदिनंभवभारखिन्नाः ते
भ्योद्रुतंभयमिहाशुविनाशयस्यात्वांशंभवीतनुमुपाश्रुरुषेमतार्द्धीम् ५ योनर्मदेतवशिलांसहिताः
सुतेजोरूपाःसमर्चयतिनित्यमतंद्रितश्च भुक्त्वासभोगपटलीभुविमानवेशःप्रांतेश्नुतेपरमधाममम
यंपदंतत् ६ येस्त्वंपीतानतैर्नपीयेतमातःस्तन्यंयेस्त्वंप्रजितास्तान्नरेशाः सम्यक्त्वंगैःप्रजयिष्यंत्यज·
स्रंश्रीमद्देविनित्यंप्रसीदामलाख्ये ७ सप्तसंततिसहस्त्रयोत्रभुवनेनयोचसंवापद्म स्त्रंत्राम्याश्रपिन
र्मदेतिमहिमोद्यामाप्रभूमंडलाः गंगाद्याःखलुतत्त्वणादवहरात्ख्यातानलवेदेमहत्वित्रंवापिचरि
त्रमीत्त्ववशायच्चासिपापापहा ८ सायातनाजगतीतलेभगवतीगंगामहामान्यतांयन्मूर्धाश्रयणे १९९
नसर्वजगतांभोगापवर्गप्रदः तस्येशस्यविधातकेटभरिपुस्वाराणुखाभ्यार्चिता सेजोमूर्तिर्यई
शीयत्रसलभाःसार्वेनकैःपूज्यते ९ यस्मात्सर्वपुराणेषुनवेदंचरितंमहत् गंगादिसरितांमध्येक

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

थितेतेमहाद्भुते अहान्सारस्ततंतोयंसम्प्राह्देनतयाश्रुतम् सद्यःपुनातिगांगेयंनार्मदंदर्शनादपि श्री
व्यासः इतिस्तवाभगवतींनर्मदांसरितंशुभां स्तोत्रेणानेनमतिमांस्तुत्वातोगंतुंप्रचक्रमे मातृवाक्यमनु
स्मृत्यकाशीसंप्राप्तिलक्षणम् नर्मदांभसितान्याशुकेकसान्यभिषेचयत् ततस्तयोश्चलितयोरति·
वाहयितुंस्तुतिम् आविर्बभूवपुरतस्तेजोमात्रंप्रभास्वरम् किमिदंपुरतोभातिव्याप्तदिङ्मंडलंघनः
इतिचिंताकुलौजातौदृष्ट्वातेजोद्भुतंततः नर्मदास्नानसंभूतंपुण्यंसस्मरतुश्चतौ तत्पुण्यस्मरणात्तत्र
तेजोराशौमनोरमा स्वरूपारमणीकाचित्तयोर्दृग्गोचरंगता दिव्याम्बरपरीधानादिव्यगंधानुलेपि
नी गुर्वीस्वतेजसाभानुंपिदधानामहोज्वला पंथानंपुरतोहत्वादिव्यस्त्रीवाडवोत्तमम् तंपप्रच्छक्व
यासीतिवाणामधुरमाल्पया प्रणम्यपुरतःसोथब्राह्मणस्तामुवाचह मातर्मातर्गदद्वीनाहंकीक
यानिव्रजेद्भुतम् काश्यांगंगाजलेदेहमादेशान्मातुरेवहि पुरासन्नेहिमरणेसामातामांब्रवीत्सुत
काश्यांगंगाजलेस्थीनिदेयानिमेत्वकृतंमया इत्युक्तेनेनोदितेवाक्येब्राह्मणींतंततोब्रवीत् विद्वन्प्रय
यसाराणितीर्थानिभुविमानवैः लभ्यतेसाप्रतीतिश्चदृष्ट्वाप्रत्यहंततोनृणाम् त्वंचास्यावीक्ष्यमा।
हात्म्यंनर्मदायाःकृतोसिभोः अन्यत्रगंतुंसोत्कंठोविश्वासःकारणंगतौ सम्यगर्पयविप्रात्रकीकसा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नितथाहिते मातास्वर्गपुरे सम्यग्गमतेनान्यथासन्त इत्थं तयोदिते साध्व्या किंचिद्विस्मितमानसः पुनः
शि॰पु प्रोवाच तां विप्रो भक्तिनम्रो विनीतवत् मातः प्रत्यय साध्यानि तीर्थानि जगतीतले सत्यमेतद्भवः
१८० किंतु नियतिर्द्दिवलीयसी यदत्र नियति किंचित्तत्तथा पालितं यदि सिद्धिः स्यान्न लभा लोके विधि
वाक्यानतिक्रमात् नियत्युल्लंघने सम्यग्विहितापि क्रियानृभिः तस्मान्न फलवती तस्मान्नियतिः स्याद्वलीय।
सी अस्तु हे ः प्रलयं यावत्स्थानमेतन्महीतले गंगैव हेतुः पितॄणां मोक्षणेनापरानदी इत्थं नियतिमालो
च्य मातृआज्ञापालनादपि गंगां गन्तुं समुद्युक्तो मातरस्मिन्न हेलया इति तं प्रब्रुवाणं सा प्रीतिस्निग्धेन.
चक्षुषा अवेदया वाच कुशलि जीव त्वं शरदः शतं पुत्र तेनेन वचसा शास्त्र भक्त्यानुगामिना प्रीता।
स्मि नितरां साधो चिरंजीव महोत्सवः सत्यमुक्तं त्वया पुत्र नियतिर्यद्वलीयसी किं तु लौकिकरूपासौ
वर्णयं सहर्षशिवः यत्किंचि लौकिकं रूपमिदमाभाति भास्वरं तत्तत्सेशस्य सद्भावो शोच्यमातिविभ
वोस्यासौ अगण्यमहिमा शंभुः केनरूपेण भण्यते यदिदं किंचनास्तीह तद्देशस्तस्य गीयते तस्मा। १८०
त्क्वचित्कपटपथः शिवोनियत्याकृतापि गोपितमहामहिमा महेशः इत्थं तु पुत्र त्वमवबुध्य महाप्रका
शं नैकत्र तत्र नियतिविदधीत जातु इत्थं श्रीनर्मदादेवी सा ता तु द्रुतलाम्यतं मता अस्माः शिलास्तु विते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

याः शिवमूर्त्तेयपवादि तस्मात्त्रिलोक्यां नास्तीह सा काचित्सुएपनिम्नगा यानया समतामेति महादे
व्याः कथंचन इत्थं ब्रुवंती सा विप्रं संशयापन्नमानसं विज्ञाय दर्शयामास स्वरूपं देवनिम्नगा सत
यानामवेत्याशु विद्धेरालत्यजाह्नवी शरणं समुपागच्छन्मनोवाक्कायकर्मभिः प्रणतं तं समुत्था
प्यसोवाच मतिमन्नत निःशंकं कीकसान्यत्र समर्पयजले मुदा यद्देहं त्रिजगती पापशोधनी प्रथि
ता सुविस्वशोधनार्थमायामि नर्मदां वर्षयात्रया चैत्रशुक्लतृतीयायामघयात्राप्रसंगतः आगता
स्मि विजानीहि मानवं स्वर्गसंगताम् इति प्रत्यक्ततोभूत्वा गंगयाभिहितो द्रुतं विप्रपुत्रो विमज्यपात्रकीक
सान्यर्पयन्मुदा द्रुतितेतत्र सा देवी पिदधौ द्रुतमेव च स्वरूपं सनदोन्मग्नो नो किंचिदद्दशे परः तर्प
णं स विधायाशु पितृणां विधिना ततः आजगाम गृहाद्विप्रः परमामोदजृंभितः तदारभ्य च तत्तीर्थं
नामेदं विश्वभूषणं परं ख्यातिमगमन्मुक्तिभुक्तिप्रदायकं इत्थं तेन समाख्याते मार्कंडेयेन धीमता
विनयानतदेहाय पांडवाया ग्रहन्नये श्रुत्वा युधिष्ठिरस्तस्मान्मार्कंडेयान्महामुनेः महात्म्यं तन्न
दायास्तत्प्रमोदभरनिर्भरः उपगम्याथ चरणौ पस्पर्शे तस्य धीमतः कृतार्थोस्मि कृतार्थोस्मि तारि
तोस्मि भवाम्बुधेः श्रीनर्मदाया माहात्म्यं यद्देहं श्रावितस्त्वया अथ तं नरशार्दूलमाशीर्भिः परिवर्ध्य सः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

उवाच॥ निशम्य भूपालसंज्ञां स्वामी च वचनं तये स्नात्वा च नर्मदातीर्थे पितॄंस्तर्प्य विधाय च यथेष्टाचरणाद्युक्तो
शि॰पु॰ बभूव तत्र नंदितो॥ अथ तत्र समासीनो मार्कंडेयो महामुनिं युधिष्ठिरं समाहूय प्रोवाच वचनं शुभम्
१९८ मार्कंडेयः॥ युधिष्ठिर महाभाग श्रीमन्नर्मदतोयसि नंदिकेश्वरमूर्तिस्तु स्थिता सर्वत्र यत्नतः तत्संभ
वं प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमना नृपसत्तम अथर्ववेदिनां श्रेष्ठो ब्राह्मणो विधिपारगः आसीत्स्वराष्ट्रे विख्यातो
भिचारनिरतः सदा तस्याभूच्छीलसंपन्ना कुमारी लोकभूषणं अलंकृत्य सतां कन्यां ददौ गुणवते पि
ता स्वकर्मनिरतां चक्रे परिपक्वमनोरथः सा बाल्य एव तस्याहो पुत्री वैधव्यमापह तद्दुःखेन पिता
सोपि कालधर्ममुपागतः सा पुत्री तस्य नितरां विलप्य भृशदुःखिता मातापितृविहीना च भर्तृहीना
चचार ह भिक्षां प्रतिदिनं शीलभूषिता नर्मदां नदीम् अवाप भिक्षुकैः सार्धं तीर्थयात्राप्रसंगतः सा स्ना
त्वा तत्र सा शुद्धचित्ता तीर्थप्रभावतः महेशभक्तिं परमां भजेत्यक्तमनोज्वरा भक्तिं संप्राप्य शंभोः सा
त्यक्तसर्वार्थकामना पार्थिवेश्वरमेकं मेने सारं महीतले ततोन्वहं पार्थिवेशं सृजा कृतमहोत्सवा १९८
अर्चयामास देवेशं चिंतामणिरहस्यकैः तथा तया महेशस्य विहिता भक्तिरुत्तमा येनासौ नंदिकाख्य
स बभूव परमेष्ठितः दृष्ट्वा तां निश्चलां भक्तिं प्रससाद महेश्वरः भूत्वा प्रत्यक्षतः कन्यां वरं ब्रूहीत्युवाच तां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

इत्युक्तापरमेशेनकन्यासाप्राब्रवीच्चतं किमन्येनवरेणात्रसन्निधिंतवकामये भक्तानांपुरुषार्थी
प्राप्त्यैषवरोमम इत्युक्तोऽघमासीनांतांकन्यांचेदृशेश्वरः हसन्नुवाचसत्येत्युक्त्वावरमस्यैद
दौततः यस्मात्परोपकारार्थशालिनीयंमतिस्तव मोक्षोपयोग्यातेनात्रनिर्वाणंप्राप्स्यसिध्रुवम्
अन्यच्चशृणुकन्येयद्भक्तिभावेनपूजितं मल्लिंगंतत्त्वंनाम्नाख्यातंलोकेभविष्यति यन्मदानंदद
त्तस्त्वंनंदिकाख्यामतामम नंदिकेशइतिख्याततवेदंलिंगमस्तुमे इतिदत्वावरांस्तस्यैदेवदेवोमहे
श्वरः तत्रैवलिंगीभूयाशुतस्थौसर्वार्थदःशिवः साब्राह्मणीतदारभ्यनंदिकेशार्चनेरता कालेनति
र्थे यासिद्धदेवर्षिगणसेविता श्रीव्यासः इतिरेवाजलस्पर्शमात्रेणाब्राह्मणीतुसा जगामपरमांसि
द्धिंनंदिकेशप्रसादतः किमुच्यतेमयास्तुतनर्मदाचरितंमहत् देवेश्वरेणप्रीतेनयस्यैदत्ताचभु।
ख्याता तपसंख्यानयाशंभुःप्रीतोदाद्वरमुत्तमं चैत्रशुक्लतृतीयायांपावनार्थंत्रिमार्गगा नद्यागमि
ष्यतीर्थेसासर्वयानर्मदाततः स्नातव्यास्वप्रसन्नेनविशुद्धाभावितात्मना इत्थंतेनर्मदादेव्यामा।
हात्म्यमिदमुत्तमम् समाकर्ण्यपठन्श्रीभुक्त्वास्वर्गलोकंमहीयते इतिश्रीशिवपुराणेनंदिकेश्वर
नर्मदामाहात्म्यंनामसप्तचत्वारिंशोध्यायः ४७ श्रीशौनकायाऊचुः सूतसूतमहाबुद्धेसर्वा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्यनिपुणाग्रणी भवन्मुखोम्बुजोद्गीताःकथाश्श्रुतास्सविस्तराः कृतार्थाःस्मइदानींनोमनउत्कंठते
शि॰पु तरां अन्याःकथाःसमाश्रोतुंत्वत्तःपीयूषवारिधेः तत्रयोयत्नयाख्यातोमरेशइतिनामभृत् काश्मी
१५५ रमंडलेतस्यमहिमानमुदीरय सूतः चिरंजीवंतुमुनयोभवंतोभाग्यशालिनः सर्वभाग्यानुसारेण।
जायतेमतिरीदृशी॥ यद्भवद्भिरहंपृष्टोमरेशःश्रुतिपारगाः तन्माहात्म्यंवदिष्यामिसेतिहासंसुधा
मयं सर्वंमयाज्ञातंचित्तप्रीणनोमुनिपुंगवः महत्नासेवयाप्रीतःपृष्टश्स्युमुदारदक अमरेशस्य
माहात्म्यंस्मिनोवाचसमासिति किमकथ्यंसुशिष्याणांपरंत्वेतद्रहस्यकम् नाख्येयंभवतासूतय
स्यकस्यापिनत्वेणात् कृत्वाशिष्यपरीक्षांचभाविनोर्थस्यगौरवात् इदमाख्यानसर्वस्वंकथनीयंवि
नीतवत् ततःसशापथितामांतेनेशेनसमुज्वलन् व्यासःसत्यवतीसूनुरेकांतेमामबोधयत् अमरे
श्वरमाहात्म्यंतच्छृणुध्वंमुनीश्वराः श्रीव्यासउवाच यथायंमहिमादेव्यैकैलासेचंद्रमौलिना
कथितेनारदस्यापियद्वत्तंतत्रतेनतमे यत्नापिप्रोक्तंतद्वीराःशृणुतोत्तमबुद्धयः अमरेशस्यलिंगस्य १८५
साक्षाद्ब्रह्मात्मतस्यच बदर्याश्रमआसीनंमांसनारदआत्मवान् समाययौप्रहृष्टात्मायथेष्टगम।
नोमुनिः समभ्यागमयातस्मैपाद्यार्घ्यकल्पितेश्वरः उपविष्टोमुनिश्रेष्ठःपृष्टश्चागमनंततः कै

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लासादागमंप्रोच्यतद्वार्तांपृष्टश्चादरात् समाचख्यौसयन्मह्यंतद्ब्रवीम्यधुनाद्यवः श्रीनारदउवा
च मयायथेष्टंचरताकैलासेपरमेश्वरौ संवदंतौमिथःकिंचिद्रहस्यंपरमाद्भुतं मांदृष्ट्वामौनमा
लम्ब्यकुशलंमामपृच्छतां मयापितौहृत्कान्तृष्टौसंवादःकइहाधुना तौप्रोचतुस्तदामह्यंनाघ।
एवमस्तस्यैव व्यासपुत्रोमहातेजायदाकालेभविष्यति सएवेमांकथांरम्यांलोकेप्रकटयिष्यति
इत्युक्त्वामांमहेशानौमिथोजल्पपरःपरं इत्यहंतेसमाख्यातंकैलासादागतोस्म्यहं व्यासः इत्यु
क्त्वातत्रदेवर्षौगतेचिंतासमन्वितः तदारभ्यवमेपुत्रःकथंकःप्रभवेदिति ततःकालांतरेतत्रयद्दृ
ष्टंस्तमहाद्भुतं शृणुतन्नूतनश्रवणायस्यजन्मफलंलभेत् कदाचिदाश्रमेरम्येस्थितेमयिसमाहि
ते महान्कलकलोवाह्येबभूवातिभयंकरः किमिदंचेतिसाशंकोयदावहिरुपागतः अपश्यं
किंचिदेवात्रस्तेजस्तनदिगन्तरम् महाशकुनिकंधीरंज्वलत्तेजःसमुज्ज्वलं विध्यन्तमिषुभिस्तूर्णं
शुकंचातिमनोहरम् ससंकोचितसर्वांगःशुकःक्रोंकारदीनगीः ममान्तर्मण्डलंप्राप्यमहद्वितीयोद
रंयथा ऊढैःसमागतेतस्मिन्सोतिक्रुद्धोथजालिकः समाययौताडयितुंममान्तर्मंडलेद्रुतं तद्दृष्ट्वा
भीतभीतोहंविनयानतकंधरः पादौप्रगृह्यशिरसाप्रार्थयामासजालिकम् प्रणयाभ्युस्थितःसोथ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दर्शयित्वास्वमद्भुतम् स्वरूपंशशिलेखांकंजटामुकुटमंडितं व्याघ्रचर्मपरीधानंद्विपचर्मसमावृतम्
शि०सु प्रणनामगनाथोकोरक्षरक्षेतिचावदन् सतथावर्तमानस्तुक्रुद्धःशुकजिघांसया उवाचमांमहेशा
१७० शानोमद्वैरंयदिमोचयेत् भवन्तन्नीनदाव्यासक्रोधाशांतिर्भवेन्मम इत्युक्तःशरणायातवत्सलानिघ्नो
वदंशिवं कोयंचौरोमहेशानकथंचायंसमागतः ग्रस्ताःकर्हिवदत्येवंमयिसर्वेश्वरःप्रभुः शूलमा
दायतत्कुक्षिंविदारयित्वमंजसा समुत्तस्थौकम्पमानासामांशरणमागता विचिंत्याहंततोभीतः
प्रांजलिःशरणंययौ पुरतःप्रणतोभूत्वाभक्तिनम्रेणचेतसा प्रोवाचंभगवंतंतंसर्वार्थकुशलंप्रभुं
मद्विज्ञप्तिंसमाकर्ण्यविधेयंक्रियतांविभो विज्ञप्तिसारायद्गत्याविधेयंस्वामिनापरं स्त्रियोःवध्या
विशेषेणसर्वेषामपिशंकर महतांचेष्टितंचेदृक्नकदाचनशोभते भवच्छासनमादायवयं
जगतिशंकर वर्तामहेकथंनाथस्त्रीवधंकर्तुमर्हसि तथाकर्ण्यमनाक्क्रोनाविमेनंप्रभुमेवच
विज्ञायतत्कृतप्राणःप्राक्लोषंपरयामुदा श्रीव्यासः यदर्केजगत्यत्ररुद्रोमहेशःसृजत्यत्तिपाती १७०
तिसर्वान्तरात्मा त्रिधानामधारीगुणातीतमूर्तिंतमीशंप्रपद्येप्रपद्येप्रपद्ये १ यदकोमहाभीतिर्
हाविधायीसदाभावगम्योमहेशानमूर्तिः चरस्थावरव्याप्तविश्वावशिष्टंतमीशंप्रपद्ये २

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रणामः कथंचित्कृतो यत्र भक्त्या जगत्स्वामिभावं करोतीह जन्तोः विभुर्यस्य नोतं सवित्प्रभुत्वात्त
मीशं प्रपद्ये प्रपद्ये प्रपद्ये ३ यमेकं प्रणम्याशु जन्तुः प्रयाति पदं तत्स्वभासा प्रदीप्तं परात्त्वम् नयत्रा।
त्रिभास्वत्प्रकाशादिचारस्तमीशं प्रपद्ये प्रपद्ये प्रपद्ये ४ य एकः समस्तं विसृज्याशु पाति तथा संह
रिष्यंस्तिरोधानकारी स्वभक्तान्स्वरूपं परं दर्शयंश्च तमीशं प्रपद्ये प्रपद्ये प्रपद्ये ५ य एकः समस्ताधि
कारी महात्मा महेन्द्रादिकालस्त्राविदग्धः ददाहाश्वराणां पुराण्याशु शंभुस्तमीशं प्रपद्ये प्रपद्ये प्र
पद्ये ६ य एको महेशानमूर्तिः प्रकाशो न किंचिद्यतो भिन्नमेतद्विभाति विभिन्नस्वरूपः स्वयं सर्वसा
क्षीतमीशं प्रपद्ये प्रपद्ये प्रपद्ये ७ इत्थं मया महेशानः स्तुतः सर्वामरप्रभुः रोषं तं शिथिलीकृत्य
प्रोवाच वचनं ततः अनया ते मुने स्तुत्या प्रसन्नहृदयो भवम् मास्तु ते भीः प्रसन्नान्तःकरणो भव.
कोविद पत्नीन वेदं धर्मं तत्समाख्यस्तां भवान्वलम् शरणागतसन्त्राणं परमो धर्म उच्यते जपः पा
ठः स्तुतिः पूजा दानं च विधिपूर्वकं शरणागतसंत्राणकलां नार्हन्ति षोडशीम् दीनोपकारकरणं
हृदि यस्य विराजते स पुमान्कथ्यते लोके परे भाग्यवैभवः दीनत्राणं स्वधर्मो ब्राह्मणान्तलिनाः
पुराः पूर्वमेवाभवन्नत्र गौरवेण समुज्ज्वलं स्वाध्यायपठनं यज्ञाद्याचारपरिपालनं दीनत्राणमवि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धर्मस्यकलयायांतिनोत्तलाम् मुनेतवेयंधर्मतत्त्वबुद्धिरस्तुसदादृढा परोपकारनिरतादीनत्राणसमुज्ज्व
शि॰पु ला अतीवाहंप्रसन्नोस्मिप्रार्थयस्ववरानलं नादेयंकिंचनाप्यस्तिसर्वदास्वामिनेमुने ततोहंतेनम।
१८। हेशानेनभगवंतंसुराधिपं प्रोवाचविनयानम्रमूर्धाग्रेविहितांजलिः पुत्रोममायंभवतात्कुकरश्च्यं
वरश्चमे देयोयद्वरंप्राप्नोदास्यास्तेपरमेश्वर तथाज्ञानीचभक्तश्चचिरंजीवीविशुद्धधीः सत्की
र्तिकारीनितरांशांतोदांतोमहामनाः इतिविज्ञप्तईशानोवदन्मांसस्मितार्चितः पुत्रस्तवायंभविता
ज्ञानाम्भोनिधिपारगः शांतोदांतोमहाभक्तिप्रज्वलःसमदामुनाः अतींद्रियज्ञाननिधिस्त्रिलोकीभू
षणंपरं भवत्कीर्तिमहास्तंभश्चिरंजीवीविशुद्धधीः समाकर्ण्यैतत्सर्वंविनयाननकंधरः प्रोवाचं
पुनरेवाहंभगवंतमुमापतिं तथान्यदपिविज्ञप्यमस्तीहपरमेश्वर यदिप्रसन्नोभगवान्किंचिद्विज्ञा
पयाम्यहं स्वामिनोहितदायीचभृत्येकोपःपरंप्रभो अनेनतरंयतत्तस्यलभतेवरमुत्तमं ततोहंशंभु
नातेनप्रहस्यकथितोमरड विज्ञाप्यतामवाच्यंतेनकिंचनममास्यहो इत्युक्तःपरमेशेननतेनाहंवि १८
नयाननः अएवंभगवन्कोत्रहेतुरोषेणुकस्यहि किमनेनकृतंशंभोविरुद्धंकर्मयत्स्वयम् स्वा
मीप्राड्कुवद्धन्नंश्रोतमुत्कंठतेमनः सन्देहविषयंग्रस्तंस्वात्मानंयोनधीरधीः विकित्सतेनतस्या

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ष्टिमूर्त्तिमनन्यपरंजनं सएवपुरुषोलोकेकथ्यतेविदयातियः येनकेनाप्युपायेननिःसन्दिग्धंस्वमात्म
वान् इत्युक्तःसमहेशानःप्रोवाचपरयामुदा श्रीशंकरः कैलासशिखरासीनंमांदेवीविनयान्विता
रहस्यंपरिपप्रच्छकिंचित्तस्मैमयोदितं रहस्यंपरमंयत्तत्सर्वंप्रवचमास्यवै अभितोभवनाद्यावद्दिग्धेम
नसिवर्त्ततेतावच्छुकोयंशुत्वतःश्रुतोड्डीयगतोन्तिकात् उड्डीनेयच्छुकेदेवीमामवोचद्दयंशुकः रहस्य
मुद्घाटयितापश्यदेवगतोल्पयम् इतिदेवीगिरंश्रुत्वाशुकमेनंपलायितं प्राद्रवंसमादन्तमितिरोषे
त्तिकारणम् ततोमयामहेशानोरहस्यंतत्प्रचालितम् वित्तप्रःस्वयमेवायंकालेपुत्रोवदिष्यति इत्यु
क्तेपुनरेवाहमांसशंभुर्दयानिधिः मुनेर्धर्मज्ञपरमव्यासत्वंपरमाःकथाः शिक्षयैनंसमास्त्वावह्वा
दशोदरवर्त्तिनम् इत्युक्त्वांतर्धिमापेदेभगवान्सत्रिलोचनः ततःश्रवणमात्रेणतमहंकुक्षिवर्त्तिनम्
अशिक्षयंषडंगंचवेदंविद्याष्टकंतथा पुराणानिचसर्वाणितथाचित्राःकथाःशुभाः शिक्षयित्वाततो
हंतेविद्याःसर्वाःस्वनिश्चिताः द्वादशाह्वावसानेसपुत्रेत्याह्वयनिर्गतः शुकोयंमत्सुतोह्यासीत्परम
ज्ञानपंडितः ततःकदाचित्सृष्टोयंरहस्यंपरमाद्भुतं शिवयोस्तत्प्रणम्यादौप्रोवाचचरितंमहत् अमरे
शस्यलिंगस्यश्रवणाज्ज्ञागमोत्तदम् श्रीशुकः पुराकैलासशिखरेदेवदेवंमहेश्वरम् प्रसन्नवदनंह

© Dharmarth Trust, Digitized By eGangotri

ष्ट्वागौरीप्रह्वप्रसादं गौरीउवाच भगवन्देवदेवेशगणार्चितपदाम्बुज महाकालमहेशानपरमा।
शि·पु द्भुतविग्रह अस्मिन्महामोहमये प्रवाहे निमज्जमानस्य जनस्य शांतिः भवेदुपायेन च येन शंभो तन्मे
१७२ प्रशाधि त्वं कृपया यदीह श्रीशंकरः महेशि परमेशानि कृपार्द्रहृदये शिवे नृणां मोक्षार्थिनां त्रेधा
साधनं कथितं मया ज्ञानेन कर्मणा चैव समुच्चयविधानतः तत्राधिकारिभेदेन त्रिधेयं नियता स्थि
तिः रहस्यं शृणु देवि त्वं तत्रापि परमं मम कल्पपंचकसंक्षस्य महेशस्य महेश्वरि यदिमं वेत्ति मे कृत्स्ने
तेनेच्छेयं प्रवर्तते श्रयं समन्तलभ्योऽस्ति त्रिधोपायस्य सुंदरि सचापि परमेशेन दिङ्मात्रेण प्रदर्शि
तः अस्यां भारतभूमौ हि नियत्या स्थापनाद्धिवे तत्रापि परमेशेन करुणाविष्टचेतसा स्थापितानि स्व
लिंगानि देवेशि परमाद्भुतभांत्यपि येषां दर्शनमात्रेण जायते सिद्धिरुत्तमा तानि लिंगानि देवेशि स
न्ति भक्तार्थसिद्धये श्रीगौरी महेशपरमेशानकरुणामृतनीरधे सर्वसंभूतं तीर्थानां यदेकं तीर्थमु
त्तमम् यत्र प्राप्य ततः सिद्धिर्जायते मर्त्यधर्मिणां तद्वदस्व महेशान तीर्थानां तीर्थमुत्तमम् श्रीशंकरः १७२
शृणु गौरि प्रवक्ष्यामि देवि मत्प्राणवल्लभे प्राप्त्वा सिद्धिदं तीर्थं तीर्थकोटिफलप्रदं सन्तीह भूमौ का
श्मीरा यत्र तप्तं तपः पुरा समेत्य विबुधैः सर्वैरन्यान्यविजिगीषया सतीसर इति ख्यातं यदासीत्तत्पुरा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नघे क्रीडास्थानेतेदेवात्रजातेकाश्मीरमंडले तत्तीर्थभूतंसकलंमहेशित्वलाभुतोहंविबुधाश्च
सर्वे तेषुस्तपोयत्रनचर्ममात्रंनतदस्तियन्नामविनामरेन्द्रैः तीर्थैस्तीर्थैस्साधुवादप्रबेधावादेवादेभास
तेचेंद्रमौलिः शंभोशंभोबहुभावाश्चमर्त्याःसम्यग्भावातेह्यमर्त्याभवंति शृणुष्वावहितादेवि।
कोटितीर्थसमाप्लुते तीर्थानांचात्रलिंगानांचूडामणिपदेस्थितं लिंगमेकंसमाख्यातंलिंगानांलिं
गमुत्तमम् महामहिमसंव्याप्तंतीर्थानांतीर्थमुत्तमम् यद्ध्यानान्मनुजायंतियेनेशंतंमहेश्वरं यदर्श
मात्रकरुणात्सर्वपुण्योभविष्यति गंतुंप्रवृत्तेमनुजेमहेशिविलीयतेपापगणःक्षणाच्च सत्गुणवा।
शिःपवितःप्रवृत्तोमनुष्यभावंसफलीकरोति व्यापकोत्रभगवान्महेश्वरःशुद्धचिद्रसमयोविराजते
यंपरामृतमयंपरंपदंशांतमेकमजरामरंविदुः यंरसोरसइतीवभाषयाशुद्धचिन्मयमजंवतद्वि
दुः प्राहुरौपनिषदामनीषिणोयोगिनोपिचहृदंबुपासते हैमीनतनुंबिभ्रदसौमहेशोभात्यत्रय
दर्शनमात्रकेण पापंपराणुघातिशुद्धरूपोमरेशनाम्नाप्रथितःसमंतात् यस्यदर्शनमात्रेणन
श्यंतिसकलापदः संसारान्मुक्तिरप्यत्रप्राप्यतेनात्रसंशयः मरीचिर्भृगुर्वांगिरसोवसिष्ठःपुलहः
क्रतुः पुलस्त्योब्रह्मविस्थायाःप्रातःप्रातःसदैवहि आयांतितिदर्शनार्थंचयस्येशस्यमहोजसः सप्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वात्रामरेषाख्यः शिवः परमकारणं योयं कैतौ विनिर्णीतो मुनिभिः श्रुतिपारगैः पुरुषः षोडश
शि॰पु १२२ कलो निष्कलः केवलः शिवः तथाह्निक्रमतोसैताः कलाः पंचदशैव तु लीयंते षोडशीमुख्या निष्क
लापरिशिष्यते तिथिक्रमेण बहुले लीयंते ताः कला यतः शुक्लपक्षे पुनर्वृद्धिं गच्छंति सततं यतः
अमाख्या या कला नित्या बीजं विश्वस्थितेः परं सैवेहापररूपेण जागर्ति पृथिवीतले सैवोर्ध्ववर्तिनी नि
त्या या कला परिगीयते सूक्ष्मा कालकलाहीना सेयं तत्र विराजते यया ब्रह्मादयो देवा नन्ता मां परमे
श्वरं पप्रच्छुः परमां शांतां कलां सूक्ष्मां महेश्वरी कथं सा वृद्धिमायाति लीयते च कथं न सा कथं जाग
र्ति सततं नित्या सर्वजगत्स्थितेः इति पृष्टः पुरा देवैस्तदर्थं जगदीश्वरि यथाहं संप्रवताश्रप्रावोचं
तच्छृणु प्रिये प्राणेंद्रियमनोबुद्धिकलाः पंचदशैव याः लीयंते वृद्धिमायांति ता एव न तु षोडशी
तत्र येयं कला माख्या षोडशी समुदाहृता सैव जागर्ति सततं मत्स्वरूपा परं वपुः यत्र सर्वं लयं याति
तस्मात्सर्वं प्रवर्तते या स्थिता सर्वरूपेण सा माख्या गीयते कला सैवाहं सततं देवा दिक्कालाव्य॰ १२२
भिचारिणी स्वप्रकाशस्वरूपा च जागर्मि पृथिवीतले निर्लेपैसा स्थिता नित्यं सर्वार्थभरिताप्यहो व्या
पिका सर्वसत्त्वज्ञा वक्रुज्ञा निरंतरा अमृतस्राविणी शुद्धसंविद्रूपप्रभास्वरा अमृतानंदभरिता सर्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अपरिगीयते नास्यादेशेन सम्बन्धो न कालेन कदाचन नाकृत्या विकृतिः काचित्कदा विज्ञायते न च
तदिदममरं तं लिंगं रसलिंगं परात्मकं अमरेशाभिधं चैतत्कृतिसारसमुदीरितम् यस्य नाम ग्रहे।
णापि पुरुषार्थचतुष्टयं भवेद्रत्नतलायां तं सोमरेशः स्वयंप्रभुः विभूतेर्धारणाद्यस्य विभूतिस
मलंकृतः विभूतिबलपुष्पंगो विभवेत्सर्वपूजितः तं विभुं परमेशानं परामृतरसात्मकं चिंतय
न्सततं भक्त्या चिंत्यते गणनायकैः तेन सर्वं कृतं लोके तेन सप्ताब्धिमेखला मेदिनी पादचारेण का
मिता येन सोर्चितः पादचारेण यस्तत्र गत्वा दर्शनमाचरेत् पदे पदे श्वमेधस्य फलमाप्नोति सोखि
लं तत्र प्राप्यमरावत्यां स्नात्वा भस्मानुलेपकृत् दर्शनं विदधानस्तु मोक्षभागी न संशयः अमरे।
शो महेशानः स्वामी मे प्रीयतां परम् इत्युच्चार्य च यद्ध्यानं दत्तं तत्फलं भवेत् साक्षाद्रसमयं लिंगं
यदेतद्ब्रह्मरूपकं तस्य दर्शनमात्रेण मुक्तिर्हस्ततलागता योमरेशामरेशेति स्मरत्यविरतं नरः
सोमरैः पूज्यते देवलोके देववपुर्धरः स्वमूर्तिरमरेशोसौ स्वयंकृतो निरंजनः स्वाकृतिः स्वग
तिः स्वस्थः सोमरेशोर्च्य आदरात् किमन्यत्कथ्यते तस्यामरेशस्य जगत्प्रभोः मूर्तीभूयापि यो नैतः।
स्वरूपवोपलक्ष्यते अचिंत्यमहिमानंदरूपोमृतवपुः परः अमरेशो जनैर्नो तु पुण्यैरपि न लभ्यते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु॰
१२४

अचिंत्यमहिमानंदरूपोमृतवपुःप्रभुः अमरेशोजनैःशक्तिप्राप्तैर्देवैर्लभ्यते यमेवैषवृणुतेते
नलभ्योयमीश्वरः तदनुग्रहतोलभ्यंदर्शनंनस्पर्शनादिः नत्वयंलभ्यतेवादैर्नयोगेननचार्चया
केवलंलभ्यतेतस्मादनुग्रहात्परमेशितुः अत्रजन्मकृतंदत्तंस्तुतंपूजितमेववा यत्किंचित्तदनंतं
स्यादपवर्गफलप्रदं तल्लिंगेयत्रमेलिंगंसावाग्रह्यार्च्यतेयया तदेवतौकरौयाभ्याममरेशोर्च्य
तेपरं तौपादौगम्यतेयाभ्याममरेशगृहंप्रति तेनेत्रेदृश्यतेयाभ्याममरेशोरसात्मकः श्रवणे
तेसमृद्धिष्टेयाभ्यांपीयेतसत्कथा मनस्तन्मन्यतेयत्तुसर्वेशममरेश्वरं किंबहूक्तेनदेवेशिसाएता
रतंरेष्ठए अमरेशसमंलिंगंनास्तिक्वापीहभूतले प्रातरुत्थाययोधीमानमरेशंस्मरेद्बुधः भु
क्त्वाभोगान्सुफलान्सप्रांतेमोक्षमवाप्स्यति गृहान्निर्गत्यनियमंगृहीत्वाशुद्धमानसः योमरेशंप्रप
श्येत्तसोन्तेमोक्षमवाप्नुयात् पदेपदेश्वमेधस्यफलमाप्नोतिमानवः अमरेशावलोकार्थंयात्रिका
मयतेनरः गत्वायथोक्तनियमेननरोत्रसम्यक्स्नात्वाविभूतिमलिनाखिलगात्रयष्टिः लोकंदरां
सुपविश्यसधांचपीत्वादृष्ट्वामरेशमुपयाश्वकृतिनोदरान्तः तावद्दुःखमनेकशोकविषमंता
वद्भयंसर्वजातावद्रोगभयंजरादिजनिताहीनाशरीरस्थितिः तावच्चापिविनाशभीतिरभितो ॥ १२४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दुःखंचतावद्भवेन्नोयावन्नमरेश्वरोमृतवपुर्दृष्टस्स्वयंवीक्षितः तावद्भीतिरभंगुराप्रतिपदंतावच्चबु।
द्धिःस्थिरा तावद्देहसुखंपरामृतकृतंतावन्मनःस्वास्थितम् तावत्क्लेशकिरजादिभारवहनेतावन्सु
खेभारती यावन्नोहृदयादपैतिमहतांलिंगंपरंशूलिनः किमपिपरमबोधस्वप्रकाशस्वरूपंज
ननमरणदुःखत्रासशिक्षाध्यानलक्ष्य सकलभुवनसारंलिंगमेतत्परंमे स्वरवरमतिप्रसन्नंतत्त्व
थासारस्वरूपं देविकिंकथ्यतेतत्पमचिंत्यंपरमेशितुः वैभवंयत्रसंदिग्धाब्रह्माद्याःप्रवरंस्थिताः
श्रीशुकः सइत्थंभगवांस्तातदेवैश्चंद्रकलांकितः अमरेशस्यलिंगस्यस्वरूपंप्रावदत्तदा अतीवगो
प्यंपरमंविजनेसशशांकभृत् ततःप्रोवाचचपुनर्मानयन्पार्वतीबहु नास्त्येयंकस्यचिद्देविरह
स्यंपरमाद्भुतं नप्रकृत्वाढुयितंहृतेमयीशःसउमापतिः देव्याकटाक्षितोदृष्ट्वामांडवाद्वातिभी
षणः उड्डीयमानेयमयिशावरंरूपमास्थितः यत्नीमयिप्रहृतंद्वारवद्भूवातिबलान्वितः कृत्वा
पिशरणार्थेहंत्वदाश्रमपदंगतः यत्तत्रममसंहृतंतन्मवानुग्रहोमम जानेतानतत्किंचित्तदिह
लोकेस्तिसुंदरम् यत्तेनतत्वलनांयात्यमरेशेनरसात्मना रसलिंगमिदंदिव्यंशुद्धलिंगमिदंपरं
प्रकाशलिंगंपरमंसाक्षाद्ब्रह्ममयंगुरो अस्यदर्शनमात्रेणयोगासिद्धिर्नहृतः सर्वार्थसिद्धिः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सुलभातत्क्षणादेवजायते सर्वथात्मद्हितप्रेप्सुर्मनीषीभक्तिसंयुतः येनकेनाप्युपायेनपश्येल्लिं
शि०पु गंरसात्मकम् दर्शनाद्रसलिंगस्यपुरुषार्थचतुष्टयम् नहरेतद्धितप्रेप्सुरसलिंगंसमर्चयेत् रस
१८५ लिंगार्चनोयुक्तंब्रह्मायाभुवनेश्वराः प्रतीहंतेपावनायसहिमाहात्म्यदेश्वरः इत्यंतेनातकथितं
रसलिंगमहाद्भुतं यस्यश्रवणमात्रेणरुद्रस्यानुचरोभवेत् येनदृष्टोमरेशानोमहात्मापरमेश्व।
रः कृतकृत्यःसविज्ञेयोनास्यकृत्यंभवेत्पुनः अमरेशोतिनामापियेनोदीरितमंजसा स्वाध्याया।
ध्ययनस्यापिफलंतेनाप्यनेध्रुवम् व्यासः इत्यंतेनगिरीशेनदेव्यैशीतांशुमौलिना कथितंयद्रहो
यस्यशुकाद्यापिमयाश्रुतं तदेतत्कथितंसूतमयात्वय्यंरहस्त्वया कथनीयमिदंयस्मादन्यथाविघ्न
कारकं सूतः इत्यंवःकथितंसर्वंरहस्यंपरमाद्भुतम् रसलिंगस्यमुनयःकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छथ
इतिश्रीशिवपुराणेऽमरेशलिंगमाहात्म्यकथनंनामाष्टचत्वारिंशोध्यायः ४८ श्रीशौनकः व्या
सशिष्यमहाबुद्धेश्रुतामाहात्म्यमुत्तमम् अमरेशस्यनितरांतुप्रासोमुदितावयं इदानींश्रोतुमि· १८५
च्छामोन्येषांमाहात्म्यमुत्तमम् यस्यश्रवणमात्रेणसर्वार्थसिद्धिर्नहूरगा कोहिज्ञातस्यथास्वादःपुराःश्रो
त्रोपुनःसुधाम् त्वजेतन्मुक्तिदायीनिपुनर्लिंगानिनोवद सर्वमेतल्लिंगमयंत्वयोक्तंजगतीतले तत्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रकाशलिंगानिकथयाम्यहंदेवनः स्मृतः शृण्वंतुमुनयोन्येषांमाहात्म्यमतिशर्मदम् तत्राप्युद्देशा।
तस्तानिप्रथमंकथयामिवः येषामुद्देशश्रवणादपिपातकानिक्ष्यंतिः तानिलिंगानिवोवक्ष्येशृण्वं
तोनन्यबुद्धयः व्यासेश्वरःसुकेशोशोद्गुंकारेशःस्करेश्वरः भूमीशःसंगमेशश्चकुमारेश्वरइत्यपि॰
नयनेश्वरसिद्धेशौगमेश्वरगणेश्वरौ भूतेशश्चापिदत्तेशःस्वदम्भेश्वरइत्यपि नंदेश्वरभुजंगेशौ।
श्रीप्रयेश्वरइत्यपि त्र्यंबकोरणकेशश्चनागेशयमलेश्वरौ गंगेश्वरश्चपल्यंकेशश्चंद्रेश्वरमकेश्वरौ
त्र्यंबकेशोगर्दभेशोचलेशात्रेश्वरौतथा सर्वाघनाशनाख्यश्चनागेशाख्यश्चशंकरः योगीशःपंच
नाथेशःकोसलेश्वरइत्यपि सतीश्वरश्चभद्रेशश्चंडीशोत्रीशइत्यपि दक्षिणेनपसासिद्धोऽनसूयायाः
प्रभावतः अत्रीश्वरोमहालिंगंदर्शनादेवमुक्तिदं अत्रिभार्यानसूयाख्यासच्चरित्रसमन्विता त
पश्चचारसुमहत्तथासर्वेश्वरःप्रभुः तत्राश्रमपदेयेनस्थितस्तदुपरोयतः सोयमत्रीशनाम्नासौप्र
थितोधरणीतले इत्युद्देशतोऽनर्घ्यामयालिंगानिवोधुना कथितानिसमाकर्ण्ययान्यानंदमुपा
प्नुते यइमानिमहेशस्यलिंगान्युत्थायभक्तितः प्रभातेशांतमनसाध्यायेन्मुक्तेःसभाजनम् इमा।
निलिंगनामानियोजपेत्प्रातरुत्थितः शुद्धचित्तःसुधीरस्तोज्ञानपात्रंभविष्यति सद्रत्ननामग्रथितं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मालामेतांचयःसुधीः कंठेर्पयतिसस्वर्गेनाकस्त्रीभूषणंभवेत् एभिर्योनामभिर्धीमानयुतंप्र।
शि॰पु जपेद्बुधः ससिद्धिभाग्भवेन्नूनंप्रेत्यानंत्यंसमश्नुते श्रावयेदपियोधीमान्नामान्येतानिसंसदि सदेव
१२९ संसदिपुमान्राजतेदेवसन्मतः येननामान्यमीषांचस्वलिंगानांप्रसंगतः श्रुतेनसोपिनोहूरे·
भोगसम्पदनुत्तमा इत्युद्देशतआख्यातंलिंगजातंमहर्षयः यत्कृत्वाननरोजातुयमबाधांप्रप।
द्यते श्रीशौनकः वर्धस्वनितरांसूतत्वयासुखावद्दीरितं लिंगजातंप्रसन्नाःस्मःसम्यग्वृषध्वजधीरि·
तः लिंगोद्देशस्तत्रमनोनितरांसोन्म्कंचनः अत्रीश्वरसमुत्पत्तिंश्रोतुमाहात्म्यमेवच अत्रीश्वरःसभ
गवान्दक्षिणांदिशमाश्रितः कथंचेतिब्रवीत्वाशुभवान्सर्वार्थकोविद सूतः समायतांशुमुनयोऽत्री
शोत्पत्तिंब्रवीमिवः माहात्म्यंचापिदेवस्यशशांकस्यधूर्जटेः दक्षिणेकामदाहाख्येस्थलेकिलसमु
ज्वले गंभीरदेवखातेनदत्तीवगाहनेशुभे तेपुस्तपःपुरातत्रमुनयःशास्त्रपारगाः शांतादांतानिरा
हाराजितक्रोधाजितेंद्रियाः शास्त्रसंवादनिरताविर्तंडाजल्पभाषिणः अन्योन्यप्रीतमनसःपरस्परहि १२९
तैषिणः उटजारंभनिरताःपंचाग्निव्रतधारिणः अधोमुखाऊर्ध्वमुखाएकजंघानिषादिनः रविसं
बद्धनयनानग्नाःपर्णाशिनःपरे जलाहाराश्मपाषाणदंतोलूखलिनस्तथा नीवारपाककनिरताःकंद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मूलफलाशिनः मासोपवासनिरताः कृच्छ्रचान्द्रायणोज्ज्वलाः शीतातपमहाद्वन्द्वसहा दिग्वास
सः परे पशुभिः पशुधर्माणः सतृणाभ्यवहारिणः संध्यास्नानरता नित्यं समाधिनिरताः परे ध्यायन्तः पर
मं ब्रह्मयमज्योतिः सनातनं गार्हस्थ्यनिरताः केचिद्ब्रह्मचारिव्रताः परे वैखानसव्रताः केचित्केचिद्भिक्षुव्रत
वपवच पाठपूजारता नित्यं गृहागतसुखप्रदाः आविष्कृतपरेशानध्यानस्तिमितलोचनाः तेषां
मध्यगतः साक्षाद्ब्रह्मपुत्रो मुनीश्वरः अनसूयासमेतोत्रिस्तपस्यन्परमं तपः रराज नितरां ताराग्रहम
ध्येयथोडुपः रोहिणीसहितोव्यभ्रे नभस्याश्रममण्डपे स मनीषी शशांकाभोऽनसूयालंकृतप
रं सभार्यामिव दोषज्ञो रराज मतिभूषणः सतयोपस्थितो धीमान्शोभते स्म निरंतरं सरसीव महाप
द्मेन्हेंगाल्पाविहितस्थितिः सरेजे नितरां साध्व्यातया कृतपुरस्क्रियः तपोतिशयसद्विन्यादययेवान्त
रस्थया सतया धर्मपत्न्या च विहितादरसत्क्रियाः सुमोदचक्राचक्राह्वो यथा दिवससंगतः भास्वा
न्दीप्तेव शुभ्रांशुर्ज्योत्स्नया विबुधेगिरा प्रदीपः शिखया सोत्रिः शोभते स्म तया मुनिः पंचाग्निमध्यसं-
स्थोत्रिः परमेण समाधिना ध्यायन्परेण सब्भौ प्रदीपोऽवातस्थितो यथा इत्थं तपस्यतस्तस्य कस्मिंश्चि
त्कालपर्यये दक्षिणेव ग्रहो जातः सर्वशोषणकोविदः जलं शुष्कं नदीनां च नीरसानि फलान्यपि तृण

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नितापदग्धानिसर्वाण्याणमहःसद्रूपतां महेंद्रःपरमोदारसम्पत्तिभरनिर्भरः अकिंचनइवाभूद्यतस्मि
शि॰पु न्वृष्टिविपर्यये जलंजीवनमित्याहुस्तत्रसंरोधिनेसति सर्वेजीवाश्चनिर्जीवाममृर्भृशपीडिता :
२२ अतीवकृपणोमेघोविसृष्टुंजलबिंदुकम् संजातोह्यकालस्यवशेसर्वंप्रवर्तते इत्युल्लसितेत
त्रावग्रहेसर्वनिग्रहे भयोद्विग्नाबभूवाश्चदक्षिणादिकाश्रिता पंचयज्ञविधिस्थापितेष्टोमहदक्षि
णादिशि स्वस्थानानिपरित्यज्यदुद्रुवुस्तदृजोपिच विधायतिथिशुश्रूषाभिर्देवताभिरहरिश्वसा स्व
स्थानेरेजेविधवादरिद्रेवकुटुम्बिनी पंचयज्ञविनाशाश्चनष्टप्रायाकृतांतदिक् कृतांतभोगपतां
याताकृतांतगलिताशया अहोकृतांतदौर्विध्यंयेकृतत्रातनपस्विनः मनस्विनःश्रमप्रायाग्रस्ताले
प्रथमेत्तथा तृषार्तोत्राधिताचापिप्रजाक्षीणाबभूवसा यथात्पकाशयाजातासर्वत्रविधिकर्मणि
अहोकालस्यवैजात्यंरत्नजातानियज्वनैः मृत्कुटानीवत्यक्तानितुर्भयद्रूपतांगते भव्यवंतोमहाधा
श्वदरिद्राधनिनस्तथा संजातःकालवेगेनकालोहिदुरतिक्रमः भयत्रस्ताःप्रजाःसर्वाःक्षोभव्याकुलि २२
ताशयाः कान्दिशीकाःक्षुत्तृडार्ताबभूवुरतिविह्वलाः पृथिव्यापिवसावेध्यानागाक्षपादिलोचनैः
विलोकमानागगनेनापकिंचिन्मनोरथं अवंध्यापियथावंध्याकामदंवाप्यकामदं गगनेनमदाजाते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ज्ञातेतस्मिन्नवग्रहे यदासंशुष्कसर्वांगीबभूवातनुविग्रहा। अंतर्ज्वरवतीयेनबहिःस्वेदोपिनस्र
तः अहोविधिगतिश्छिन्नानुग्राम्भूःपशुपतीपतिं नग्नेनभोपिनप्रापपरस्याईसुखेवृंबनं संसुखे।
पशुपतीदेवंविरहाकुलचेतना। देवीभूर्नापविष्टसवचनेगर्जितात्मके यदाकुसमगेजाखेसु।
खेंश्रुस्वनमापन्ना नभसस्तलेननच्छुषष्कंदत्तएणदस्याबभूवह उत्थापिता।समाश्लेष्टुंभुजशाखा
नभोर्धवत् अकृतार्थाश्वभूशंदंडवन्नीरसाभुवः धात्रीनदावसमतीकृसमासपत्रैः हंसेवपुःस्व
यवपुष्करंजनार्थं संकल्प्यवातकंरिराधएयादतीवतमाजहावनमनाक्शिथिलाःसग्रासी
त् श्रुस्वनस्तनमर्दीयमप्राण्यस्वयवाडग। अतितापपरीतांगीनोच्छ्रासमपिप्रापसा सस्पादिजा
तमपितन्नहृष्टनीरसमंजसा भाविनोनांकुरस्यापिजानेननष्टमभूज्जगत् बाह्येरसेष्यसंरुद्धेनाडो
यारसवाहिकाः संकोचमापुस्ताःसर्वाःसर्वकालवशंजगत् अवंचयत्पतिंनारीस्वोदरार्पणात्
त्वरा पतिःस्त्रियंपिताःपुत्रंपुत्रोपिपितरंतथा नष्टाजगत्स्थितिःसर्वानकश्चित्कस्यचित्पिता नपु
त्रःकस्यचित्कश्चिन्नकाचित्कस्यचित्प्रियः भक्ष्यार्पणसमानङ्गा सर्वैर्वाभूज्जगत्स्थितिः केवलंभोज
नेनैवस्त्रीपुत्रादिसमन्वयः येनान्नवान्भोजयत्यन्नंकेचित्तत्रःसनस्यहि सास्तीनस्यबभूवाशुसंबंधो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्रनिमित्तकः अन्नं त्रलोकमेवासीत्पितामातासुहृत्सुतः संबंधीबांधवश्चापिदेवतागुरुरेवच
शि॰पु॰ नकश्चित्कस्यचिज्ज्ञातानकश्चित्कस्यचित्सखा नकश्चित्कस्यचिन्मित्रमन्नमेवबभूवतत् सर्वःस्वपो
१२८ षणरतःपरवंचनतत्परः चौरप्रायोबभूवात्रजनोदेवपराङ्मुखः रत्नभारान्परित्यज्यगृहेष्वास्था
णिदेवताः उद्रवुःक्षुत्पिपासार्ताःकान्दिशीकास्ततस्ततः अन्नंत्रलेतियावेदवाणीसाप्रकटाभिधा
बभूवतत्रदिग्भागेमहातापपरिप्लुते स्वकुक्षिपूरणार्थायबलवद्भिश्चनिर्बलाः हताःप्रावर्तितात्रा
शुमात्स्योन्यायोतिभीषणः वनस्थाःप्राणिनोभ्येत्यनागरान्क्षीणविग्रहान् बुभुक्षितोपिचान्योन्यंभु
क्त्वाबलिभिर्जनस्य तेचापिभुक्त्वाबलिभिःखेस्थैःभूमिविहारिणः खस्थाश्चापिमिथोभुक्त्वाबलिभिस्तत्क्ष
णाद्धुतं मूषकैःशुकपोतैश्चशलभैर्व्योमचारिभिः अवशिष्टैस्समजातंभुक्ताशून्याबभूवभूः तस्यांभुवि
चरिष्णायांनिर्बलास्तेखचारिणः पतितामनुजैर्भुक्ताःसर्वभक्ष्योभवज्जनः येसमृद्धामहान्तोयेधनि
नोयेमहाधियः तेदृष्ट्वेनपरितोजगमुःसंपत्तिःसर्वकारणं लक्ष्मींसंप्राप्ययेवृद्ध्यावर्ततेसर्वकर्मसु नते १२८
कदाचित्पात्रंस्युर्विपत्तेःस्वभागिनः समृद्धोपिपुमान्बुद्ध्याहीनोविपदिमज्जति अकिंचनश्चमति
मान्किंकरोतुविपद्गतः तस्माद्बुद्धयसमायुक्तोयदिमध्योभवेज्जनः नकदाचनमंक्तासविपदब्धौविप

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कृतः तस्मादुद्वेगमुत्सृज्यमतिंकुर्याद्धनार्जने धर्मेणार्थंसमासाद्यमतिंपूर्वंचरेद्बुधः धर्मेणोपार्जि
तंवित्तंदत्तंवृद्धिमुपाश्नुते नदानेनार्थनाशःस्यान्नाशोव्यसनतोभवेत् यथाबीजंक्षितावुप्तंकालेवृ
द्धिंप्रयच्छति तथाल्पमपियद्दत्तंकालेवृद्धिंव्रजेद्धनं तस्मादुद्वेगमुत्सृज्यमर्त्योधर्ममुपार्जयेत् दा
नार्थंचापिभोगार्थमित्थमेतत्प्रवर्धते आपदार्थंधनंरक्ष्यमितिधर्मविदोविदुः रक्षाचतस्यदानेन
भोगेनापिनसंशयः नदद्यान्नभुंजीतरक्षेयमितियेविदुः तेमूर्खाःसहितादानेहरेत्पाज्याइवाहृ
यः अहृद्योपिहिरत्नंतिनिधिंरक्षानसाभवेत् दानभोगविहीनंयत्तत्स्वदस्तुधनंचवा दानेनभोगे
नचयद्विहीनंनतद्धनंमेमतिमनोवितर्कः द्वयोपभोग्यंनधनंभवेच्चेत्तदोस्तिकस्तस्यमृदोफलायाः
नमृत्स्नमेवापितदस्तिद्रव्यंकृतोमृदिस्यादवनादिचिंता पराद्धवेनापिधनेद्वयंतत्तस्माद्धनेना
स्तिसमोनशत्रुः तस्माद्धनंन्यायसमर्जितंचेत्तद्दत्तकंचोभयमाश्रुहत्वा दानंचभोगश्चबुधोविविं
तोनित्यंस्मरेत्स्वात्महितंमनुष्यः अन्यायेनार्जितंवित्तमन्यायेनापगच्छति केवलंचार्जनेक्लेशो।
लाभस्तस्यप्रकीर्तितः सदायतेतमतिमान्धनप्राप्तौचतत्पृथं प्राप्यतेधनहीनैस्तुचतुर्वर्गात्मप्रण २५
ते धनंप्राप्यबुद्धोबुद्ध्याचरत्यात्सर्वभाजनं धनंप्राप्यनरोबुद्ध्याचरत्यात्दुःखभाजनं धनंमतिम

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तोहेतुः सर्वथास्त्वसम्पदाम् तदेव वालिखानांतु सर्वथाऽनर्थकारणं इत्थंतत्रवसभूभागेदुर्भिक्षतापीडि
शि॰पु तेजनाः समृद्धामतिमन्तोपिजग्मुर्देशांतराण्यलम् समृद्धाअपिधीवंध्याभीताःशालीनवृत्तयः ध
१२९ नराशीन्परित्यज्यव्यथार्ताःप्रलयंगताः धीमंतोपिदरिद्रायेग्रशक्तागंतुमन्यतः हाहेतिक्रन्दमाना
स्तेकालधर्ममुपागताः यथारथस्यनगतिश्चक्रेणैकेनसंभवेत् एवंनैकेनजगतिव्यवहारःसमाप्यते
धनवानपिधीवन्ध्योनकिंचित्कुरुतेनरः धीमान्धनदरिद्रश्चनद्वयंहेतुरीरितः यथैकपक्षेणगतिः
पक्षिणोनचसंभवेत् एवमेकेनजगतोव्यवहारोनैवभवेत् धीवंध्यस्यधनंसर्वाऽनर्थहेतुःप्रकीर्ति
तः धनवन्ध्यस्यधीश्चापिसर्वथाश्रमकारणं इत्थंप्रवृत्तेदुर्भिक्षेदक्षिणेऽनर्थदायिनि प्रवृत्तभुज
नाःसर्वेत्वक्षुद्रार्तिभयद्रुताः तथाप्रवर्तमानेचजनक्षोभेदयावती अनसूयापुरोगत्वापतिमत्रिंव्य
जिज्ञपत् अनसूयोवाच भगवन्प्रपसीदंत्वंमहोपद्रवनंप्रभो दक्षिणेस्मिन्महानर्थोजातोदुर्भिक्षपी
डनात् इमामेनादृशींसोढुंदशांकिंवयमंजसा शक्ताभगवन्नत्रावधेहिमुनिपुंगव श्रुत्वातद्वच १२९
नेतस्याभाविनोर्थस्यगौरवात् अन्त्यकानांमुनिश्रेष्ठः समाधिनिरतोभवत् तदाश्रमस्थामुनयःशि
ष्यास्तस्यचपाठकाः अभ्यागतास्तथान्येचयेकेचित्तत्रसंगताः समाधिस्थंमुनिंदृष्ट्वानपेक्षितपरि॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ह्नवम् शांतप्रायं निराशास्तेपालायां चक्रिरे द्रुतं आशेयं वाग्गराप्रोक्ता ह्यन्योन्यान्वयदायिनी आशा
बंधेन संबंधो नैराश्यं भेदकारणं आशाबंधात्ततो पूर्वं स्थितास्तत्रैव मंडपे निराशास्तु तमेवापि समु
तस्थुः पलायितं तस्मान्न कस्यचित्कश्चित्तत्र: शिष्योतिथि: गुरु: बंधुर्मीनास्नरुच्छत्रुराशीवेस्यं प्रव
र्तते अयं मे भोगदायीति पिंडदो यं परत्र मे इत्यादिवासनैर्वात्र सम्बंधे कारणं विदुः प्रयोजनपरो लो।
कोऽनवेक्ष्यार्थ चर्केचन न लेशनापि संबंधी हेतुभावात्कदाचन समाधिस्थं मुनिं वीक्ष्य सर्वे येते स।
माद्रवन् अनसूयासतीतस्य सेवार्थं तत्र संस्थिता एकैव भर्तृशुश्रूषानिरता तत्र मंडपे स्थितासमा
धिनिरतं भर्तारं पर्युपासितुम् समाधिस्थं पतिं देवी सानसूया पतिव्रता रविज्ञीनपउन्हृदेपरिच
क्रेसमंततः प्रत्यवेक्षाविदग्ध्यासापार्थिवं लिंगमुत्तमम् मानसेनोपचारेण पूजयामास भामिनी प्रा
णार्कबोधकिरणप्रोत्फुल्ले हृदयांबुजे निरंतरहृष्टाश्लेषविमर्शोत्कटकोटरे संस्थाप्य लिंगपर
मं लयविक्षेपपतती द्वारावधिवारसीम्नेपाद्यार्घ्यकल्पितेनया निरुद्धबाह्यप्रसरान्तरबोधसमु
ज्ज्वलैः हृषीककुसुमैः शिवैःपुष्पपूजाकृतातया संन्यस्ताख्यातिमालिन्याभेदवर्तिसमुज्ज्वलम्
सुशांतवातकलनं मनोदीपः कृतस्तया स्वप्रकाशपरानंदमध्यनाडीविनिर्गत परमामृतधारा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भिर्गौरकंकल्पितेनतया मानमेयप्रमात्राख्यत्रिपुटीभेदवर्जितम् यदेतत्परमंतत्त्वंतद्ध्यातोविहितोजपः
शि॰ ७ अंतर्विमृष्टसत्तत्त्वपरमामृतसंस्तुतिः विश्रांतिःपरतत्त्वेयानयापीतंचसज्जलम् इत्थंपीतामृतादेवी
१८० जीवन्मुक्तापतिव्रता पतिंपरिचचारासातत्रशुभ्रतपोवने एकांतेविचरंतीसानस्त्यापतिदेवता
अनस्त्येवमूर्त्ताचविरेजेशांतकल्पना हरेर्दैत्यादानवाश्चदुर्भिक्षपरिपीडिताः वनाद्वनान्तरंभद्र
हेतोःसर्वत्रचारिणः ददृशुःसूर्यचंद्राग्नितेजोन्यप्रभावितेजसा तौदम्पतीसमाधिस्थौभासयंतौदि
शोदश किंचिन्नत्वंभवेदत्रेत्याशंकाकुलमानसाः यावत्प्राप्ताःसमीपंतेतावद्दूरेप्रतापिताः अ
थीभूतास्त्वधिगम्यांतिभ्रांतास्त्वशुद्धकर्मशाम् मोहितास्त्वाप्यतेजस्तावामाहात्म्यमनयोर्महत् पलायांच
क्रिरेद्दूरान्तेतेजःतापितोजसः इत्थंयेदुष्टसत्त्वास्तेद्दूरादेवभयद्रुताः नदृष्टुमपितौशक्ताबभूवुर्मुनि
दम्पती स्वात्मैवस्वात्मनोरक्षाहेतुस्समयगवस्थितः स्वात्मैवस्वात्मनोभीतिहेतुःस्यादुरवस्थितः इ
तितौशांतमनसौकण्ठदृष्टाःसमीक्षितं प्रभवेरत्नदीपाचिंतंमित्रंशत्रुश्चसंमतः अथात्रशनिपतंतीतो १८०
भासयंतीदिशोदश तपश्चरंतीभर्तुश्चप्रत्यवेक्ष्याकृतस्थिति मुनिंचध्याननिरतंवल्लपत्रंतपोधनं
समाकर्णामराःसर्वेसमुद्राःसविस्मया द्रष्टुंतौदम्पतीसर्वपर्ज्जायाभूभृतिमुख्यतम् समाजग्मुपुर

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्कृत्यशंकरंजाह्नवीतथा तेत्रसर्वेसमागत्यहृष्टादेवगणाश्चच पुरःस्थितामहेंद्राद्याविनयानतकंधराः
भगवाञ्छंकरोगंगादृष्ट्वातौदम्पतीतथा दूरीस्थिताःस्तलोवातेतपश्चर्यांतयोर्द्वयोः तौसमाधिरतौ
दृष्ट्वामहेंद्रप्रमुखाःसुराः ऊचुःपरस्परंदिव्यब्रह्मतेजोविराजते यदेतत्सुरतोभाविब्रह्मतेजःसमुज्ज्व
लं तत्रास्तिकारणंदेवीकेवलंपतितत्परा अनसूयासतीमाताब्रह्मसिद्धिविधापरा अत्रेरस्यतपस्वीत्वं
सर्वातिशायिभातियत् तत्रानसूयादेवीश्चतपःसिद्धिविधापरा स्वयंतपोरतासाध्वीभर्त्तृवेक्षणतत्परा
अतोस्याःसकलाभीष्टंतपोद्विगुणमीक्ष्यते नचास्याःसदृशीकाचिद्भूतास्त्यथभविष्यति इयंत्रिलोकी
निर्जित्यजयमूर्त्तिरवस्थिता ततस्तेदर्शनंकृत्वाजग्मुःसर्वेयथागतं भगवाञ्छंकरोगंगास्तत्रैवाव।
स्थितावुभौ वरयित्वावरेण्यौतौगामिष्यामइतिस्फुटम् अवेक्ष्यमाणौकालंतौतस्यातेतत्रतौमुदा स
तपोनिरतःशांतस्समाधिकलितोमुनिः परानंदनिमग्नःसन्नजज्वालांशुमानिव साऽपिदेवीतमीशान
दृष्ट्वासंपश्यतीपतिं पार्थिवंलिंगमादायहृदिन्यस्यागतज्वरा परमानंदसंलीनमानसौतौचदम्प
ती अतिक्रांतंचिरंकालंनजज्ञातेक्षणांतरं इत्थंदिव्याश्चपंचाशद्वर्षायातास्तयोस्तदा परानंदनिमग्ना
तःकरणमलिदेहयोः भगवाञ्छंकरोगंगाभक्तभक्तिवशीकृतौ तावत्कालपरीमाणंतत्रैवाविष्ठि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तोमुदा यथानसूयासोद्रिस्तथागंगावशंकरः अचलापकरूपेणतस्थुरभ्रंतथाऽचलम् नाकाशेमे
शि॰पु घवार्तापिजातासर्वैशुभंकरी साधोपापमतिर्यद्वत्तद्रूपेवव्यलयेतसि समाधिनिरतस्यास्यथा
९८९ स्तिमितनिर्भरं मानसंतद्वदेतेपिगगनेसमराजत समाधिनिरतेतस्मिन्यथानस्थितिमागते संक
ल्पधीस्तथाकाशेसविघ्नजलदावली यथास्यचित्तेविमलेस्थितिमागाज्ञपापधीः तथाविशुद्धेगगने
कृत्स्नाजलदसंहतिः इत्थंपंचाशतंवर्षान्समाधायमुनीश्वरः उन्मील्यनिर्गतस्तस्माद्ब्रह्मर्षीश्वरतःस्थि
तान् अनसूयांददर्शाथध्यानस्तिमितलोचनां पश्यंतीपरमंधामतद्वद्ब्रह्मस्तिभात्मकं सम्यग्विधिवु
पायातोनसूयामब्रवीन्मुनिः त्वमानयमेभद्रेतृडार्तोस्म्यधुनाप्रिये मानसस्यावचोभर्तुःसमाकर्ण्य
पतिव्रता उल्लंघनेतद्वचसोसहमानाव्यचिंतयत् तूष्णीमधोमुखोचिंताव्यथितातीववाकुला कु
तोजलमहंलप्स्येयेनस्यान्नृत्यविलयः भर्तुरस्यप्रशांतस्यकिंकुर्वेस्यमुदेततः धिकांस्त्रियंपतिवचोया
नसम्पादयत्पलं नापववंघास्ताःश्लाघ्याःपात्रेसर्वस्यताःस्त्रियः याभिःपतिवचःशीघ्रंसिद्धेतत्कथा ९८।
नोदक पतिर्हिदेवतास्त्रीणांपतिःस्त्रीणांमहेश्वरः पतिचिंतानुमोदिन्यःस्त्रियोदेव्यःप्रकीर्तिताः
पतिंपूजयतेयास्त्रीदेववद्ध्यासदैवच तयाजितंद्वयंसम्यगिहापिचपरत्रच स्त्रीणांतीर्थंपतिःप्रोक्तोदेव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तापतिरेवच भोगापवर्गौचतथातस्मात्तंसाप्रभजयेत् यथाभर्तास्त्रियासम्यकपूजितःस्वर्गमेपयया
नारीसाप्नोतिसद्गतिंविबंभिन्नाविवस्वतः यापतिंप्रजयेत्सम्यग्गीशावुद्ध्यामनस्विनी साध्वीशीला
न्विताप्नोतिप्रजांसास्वर्गमंडपे इतिचिंताव्धिमग्नासाध्यात्वातंपतिमेवच महेशवुद्ध्याकल्याणी
समाधिकृतचेतना पुरःस्थितांततोपश्यज्जह्नवीलोकपावनीम् लक्ष्मीकृत्याघतांदृष्ट्वादेवमान
वतर्पिणीं प्रसन्नसाद्दांतवेवाशुदविद्वेषमहापनं प्रणम्यद्दूरात्तांगंगांसमुत्थायसरान्विता जगाम
निकटेतस्याजाह्नव्याविनयान्विता साष्टांगंचप्रणम्याशुप्रसीदपरमेश्वरि मनसैवाददत्स्येचोपचा
रान्विधिवत्सती आर्यांतीतांसमालोक्यजाह्नवीविहितत्क्षण प्रोवाचमधुरंसामपूर्वमेतद्वचःशु
भम् याचस्वकिंत्वयामत्तःप्रार्थनीयमिहाद्यवै प्रीतांचंकथयदास्यामिकिमदेयंममास्तिते ग्रतो
वदुर्लभंलोकेयत्तज्ज्ञानीहिसंगते महेशचरणध्यानजुषामिहपतिव्रते नदुर्लभंकिंचनास्तिसत्यं
सत्यंब्रवीमिते इतिश्रुत्वावचस्तस्याजाह्नव्याःस्तुतिसोत्सवं बद्धांजलिपुटातस्यैप्रणोसाःसापति
व्रता स्थित्वाप्रणम्यचपुनःप्रोवाचवचनंशुभं गंगेभगवतीशांतिकिमर्थमिहसंगता आदौपृच्छा
मितेदेविभवदागमनंकुतः श्रीगंगा गंगास्मिसाधिवित्रिजगत्पावनीसरनिम्नगा प्रसन्नास्मिसमा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लोचनवाचारमहाद्भुतं ततोभिलषितंसाधितवसरोयितेमया इहागतंयदाचारप्रियंजानीहिशंक
शि॰पु रे सर्वथाचारशीलानांदर्शनंयात्यसौप्रभुः वयंतस्यविचारिणः प्रभुचित्तानुगाः सदा यादृशाःस्
१८२ त्प्रभुस्तादृक्स्वभावादनुगाइति श्रुतिवाक्यसमस्तीदृष्टप्रत्ययकारकं राज्ञिधर्मिणिधर्मिष्ठाःपा
पेपापाःसमेसमा राजानमनुवर्तन्तेयथाराजातथाप्रजाः इतिनीतिविदोप्याहुर्धर्मायमीविचक्ष
णाः अतएवात्रधर्मज्ञाआहुर्बुद्धिविचक्षणाः प्रजायत्कुरुतेपापंपुण्यंवामतिपूर्वकं तत्षष्ठांशो
समीहैवराजानमनुधावति श्रीव्यासः ततउत्थायसाधीमान्सूर्याकृतलक्षणा पदोःप्रणम्यप्रो
वाचमृडवाक्यंसमुज्वलं प्रसन्नायदिमानस्त्वं ततोविज्ञपयाम्यहं पानीयंदेहिमेतूर्णंस्वामिनस्तृ
ष्णार्तायै इत्युक्ताप्रणतांभूयोनसूर्यांसापिजाह्नवी महेश्वरशिरोमालाप्रोवाचवचनंशुभं श्रीगं।
गा गच्छकानसूर्येकूपंतमिहैवाश्रममंडपे खनयेनार्थसिद्धिस्तेकरप्राप्ताभविष्यति श्रीव्यासः तथे
त्युक्तामहाकूपंसाचखानपतिव्रता खानमित्येवमुक्तांतांप्रणनामपुनःपुनः आविश्यदेवरूपेण १८२
तत्रसासुरनिम्नगा पोस्तूयमानःसोप्याशुवारिपूर्णोबभूवह विलोक्यतंमहाकूपंवारिपूर्णंतपस्वि
नी काष्ठपात्रेणतद्वारिसमादायजवान्विता भर्तुःसमीपंसातत्रागामन्मात्रकरोज्वला गंतेप्रहृष्टभावि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नयानतां गंगीं लोकपावनीम् तिस्रोतसं तदा साधु विज्ञप्तिं साचकार ह मातर्निर्वाणलक्ष्मि त्वं चेद्दया
लुर्ममोपरि तदाकर्णय विज्ञप्तिं त्रुवे सख्येन पावनि दक्षात्त्वं पोत्रनयी वदा यास्याम्यहमंजसा
तावत्त्वया त्रासितव्यं प्रसादोयं महान्मयि स तेपरमभक्तस्य मत्वा मीवत तद्वत्पति भवंती दर्शनेय
त्रेमहापुण्यफलोदयः निर्वाणलक्ष्मीस्त्वं साक्षात्कंकरी भद्ररूपिणी त्वां पश्यतां पुरःश्रेयो
भोगमोक्षौ न संशयः त्वन्नामयः स्मरति देवि विभातकाले गंगेति जह्नुतनये तिस्रापथेति भागीर
थीति हरशीर्षगतेति सम्यक्तेनानंत भोगमिह प्राप्य भवेदमर्त्यः यो देवि ते नटगतः फलमूलभोगी।
संस्नाति नित्यविहितापचितिर्मनुष्यः प्रान्ते स देवभवने शुभविमानचारी संपूज्यते किल सुरैः ऊ
रुमैरनेकैः यस्त्वां पिबत्यविरतं भुवि देवि मर्त्यः सो मर्त्यतां समधिगम्य सुरेशलोके सन्नायका।
भिरभितः परिवीज्यमानो भोगान्लभेत कमनीयपुमर्थलक्ष्मीम् यस्त्वां स्मरादिदयिते कृतचित्त
शुद्धिर्ध्यायेत्कृतार्चनविधिः सततं मनुष्यः स्नातं प्रवाहपतितस्सनजाततसपातो भवेदिह भ
वेकलितेतमोभिः सत्यं संतिसहस्रशोत्र जगति ख्यातानि तीर्थानि येः स्नातेयं जगतीविहायशम
लं पुत्र्यमलं कर्मणे अत्याश्चर्यमयी तनुस्तव सुधाधाराधराधोगिणी धारापुण्यभुवां धराधरद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रीसंवासिनांमुक्तये इत्युक्ताविरतांसखींसोवाचसरन्निम्नगा पतिव्रतेनयास्तन्यानितरांप्रीणिता
शि॰पु॰ स्म्यहम् अद्यत्वदुक्त्यायात्रैवोपविशामिपरंत्वमे विज्ञप्यंकिंचिदस्तीहतत्समाकर्णयानघे सत्यंमह
१८२ र्षीनंतेयभर्त्तासोत्रविधास्यति ममापिकिंचिदाशास्येवनःप्रतिनिधिःशुभे समयोर्हिसमैयोगः
शोभंतेन्योन्यदानतः नचैकदानेकुत्रापियतोलज्जावहंचतत् न्यूनेषुशोभतेदानंमहतांनसमेषु
च प्रत्यर्पणविधानेनमहतांप्रीतिरिष्यते समहान्कथ्यतेलोकेयर्थिभ्यःप्रदास्यति सदोनःकथ्य
तेयोर्थीमहद्भ्योयाचतेशुभम् ततोमेस्योपवेशस्यदेयोप्रतिनिधिस्त्वया यथान्योन्यमहाप्रीत्याप्रसन्ना
भवितास्म्यहम् यःप्रदातुंसमर्थोपिनददात्यपिवांछितम् नतस्मादपरंकिंचिन्महीभागायकल्पते
इत्युक्तागंगयासाध्वीकिमास्तिममजाह्नवि देयंनिष्किंचनायास्तुयदिस्यंद्वेपयस्यलम् श्रीगंगा
त्वय्यास्तिसकलंतत्त्वयेनब्रह्मांडगोलकं नयातितुलनांलेशमात्रेणापिसमुज्ज्वलम् भर्तृसेवातत्पर
यायत्त्वयोपार्जितंतपः नतेनतुलनांयांतिमहाकर्माणिसुंदरि तस्मान्महांत्वयादेयंमासस्यैकस्य १८२
यत्फलम् अत्रोपवेशनस्यास्यप्रतिदानंप्रकल्प्यताम् अनसूया गंगेदेविनमस्तुभ्यंयथेच्छातेतथाकु
रु भवदायत्तप्राणास्मिकोनिषेधस्यतितेवचः श्रीव्यासः कमंडलुमुपादायगत्वासौभर्तुरंतिकम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्राप्याग्रेतंनिवेद्याशुप्रणनामपुनःपुनः सनिर्वर्ण्यसमस्तंतदाचम्याशुप्रसन्नधीः प्रोवाचभार्यांस्वम
तिःकृतस्त्राप्तमिदंत्वया अद्यतावन्मयापीतंनिम्नगाजलमुत्तमम् यादृक्तादृक्शास्वादंजलंत्वत्प्र·
भवाम्यहं सत्यंवदस्वकिमिदंजलंवर्षणसंभवं तादृक्शास्वादनपरंयतनपतद्दिवंभते साहप्रियम
वत्साधितत्राश्रमपदेमम कृतोन्यथेदंमधुरंजलंजातंवदेतिमे अनसूया भगवञ्छ्रूयतामत्रैस
माधिनिरतस्थने विलोक्यपरमंतेजःसर्वेदेवाःसमागताः किमिदंकिमिदंचेतिशंकरंशरणंययुः
सतेभ्यःसम्यगाश्वास्यजगामाश्रममंडलं गंगाचसममायातातैर्देवैःपापशोधिनी यद्याग्रेतेगता
देवाविधायतवदर्शनं भगवाञ्शंकरोगंगामनुगृहीतंस्थितोनव आश्रमेरुचिरेधीरेत्याज्ञातेतपसो
बलात् तत्राद्यतवत्प्रसादेनगंगयार्थितयामया जलपूर्णोमहाकूपोविहितस्तत्प्रशांतये इतिश्रु
त्वागिरंतस्याअत्रिःपरमविस्मितः बभूवानंदसरसीनिमग्नोस्तपतांवरः ब्रवीतिकिमियंसत्यमि·
त्यंतश्चिंतयापुनः मुहूर्तद्वयमेवासीदत्याश्चर्यसमन्वितः ततआहसतोपत्नींसत्यमेतत्त्वयोदितं
किमुतासत्यमेतत्त्वमिथ्यास्वप्नोयमीदृशः कोयंशिवःकाचगंगाकथमत्राश्रमेमम तयोःसमा
गमःस्यात्स्वस्वप्नमायेयमीदृशी अथाप्येवमसंभाव्यंकथंसपरमेश्वरः स्वप्नेपिदृश्यतामेनिसापिवा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सुरनिम्नगा नमस्तेभ्योपि येनार्धं त्रिनेत्रं वृषभध्वजं गंगाभूषितमूर्धानं पश्यंति धरणीतले नायं सामा
शि·पु न्यदेवोस्ति सर्वदृश्यो न वा स्वयं स्वतंत्रः परमः साक्षी निष्कलो व्ययमीश्वरः अस्यैव पावना ख्येयं।
१८४ शक्तिर्गंगा गरीयसी महापुण्यप्रभावेन तस्योस्याः सर्वदर्शनम्ः श्रुतं देवि पुराणेषु पुरा किल महेश्वरं
गोवाहनं त्रिशूलांकं जटामुकुटमंडितं ब्रह्माद्या देवताः सर्वा गता द्रष्टुं यदा न च शेकुस्ते पुरतो द्र
ष्टुं समाधिनिरतास्ततः चिरंकालं समीक्ष्याय न स्वप्नेपि च तं प्रभुम् ददृशुः परमेशानं विश्वातीतं।
निरंजनम् इत्थं मया श्रुतं साध्वि किमिदं भाष्यते त्वया कथं तद्दर्शनं जातं न येन तत्स्वप्नमच्युतो तथा दे
वाः सुराः सर्वे मुनयश्च यतव्रताः समाधिनिरताः शंभुसाक्षात्कर्तुं प्रयेतिरे स्वप्नेपि दर्शनं तेषां न जा
तं पुनश्चेतसाम् महतापि च यत्नेन द्रष्टुमार्यं तमेव च तथा ब्रह्मादिविश्वैवप्रभंग्रोलोककारणे निरं
तराभ्यासरतायनयोपि च तं विभुं स्वप्नेपि च न पश्यंति विश्वातीतं निरंजनं नाहं संभावयाम्येतद्दर्शी
नं त्वत्सुंदरि गंगायाश्च शिवस्यापि दर्शनं मुविदुर्लभं अहं यावत्स्वयं चास्य विदधे नैव दर्शनम् १८४
तावत्प्रतीतिनोऊर्वैवचसस्तव सुंदरि स्वयं त्वद्दृष्ट्वायः कुर्यात्प्रतीतं परभाषणे न तस्मादपरो मूर्खो
विशेषात्स्त्रीवचस्सु तम् इत्थं सतो मुनिः पत्नीसमाभाष्य विचक्षणः आजगाम स्वयं चापि तदाश्रमप

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दंडुतम् तत्रप्राप्याऽनसूयातमुनिंदेवनदींसती दर्शयामासतन्वाशुतत्वणेववचनैःशुभैः अन
सूयापिपुरतोगत्वातांदेवनिम्नगाम् विनयानतसर्वांगीननामशुभलक्षणा साधुकारैविधा।
याथदंपतीतौसुवासमौ सस्नतुःपुण्यतोयेनस्नात्वागंगामथोचतु दम्पती मातर्निसर्गोमहत्तामे
षपवस्तुलक्षणे स्वकीयोरचितोयस्मैलंतमजेतितज्जातवित् पश्यंतिस्वनयातेचसततंसाधुलक्षणाः
वयंत्वयाचविहिताःस्वकीयालोकपावनि अतोवयंसदादेविसतिथानमिहाश्रमे वाञ्छामहेतव॰
मुदेप्रसीदामलदर्शने श्रीव्यासः इतिगंगादंपतिभ्यांताभ्यांप्रणयपूर्वकं याचितोवाचप्रीत्यासोर
सदास्यसरोरुहा श्रीगंगा मयेत्थंसाधुवचनंमतंवस्तपरंध्रुवे किंचित्तद्रवतोचापिपालनीयंविशे
षतः अथवाभवताश्चेनदनुमान्यंविशेषतः अनयानुमनेसख्यायतत्रप्रभुनातव इतितेनुमतं
किंचिद्यदस्तिनवजायया कुरुष्वानुमतिंतत्रप्रभोईश्वंयतःस्मृते अनयानेगृहिण्येमेमासिकिंय
त्तपोफले संकल्पितंवयाप्यत्रानुमतिदीयतांप्रभो संकल्पितेत्रतपसियद्यनुज्ञाभवेत्तव ममाप्यव
मितिस्तस्माद्विधेयात्रतपोधन इयंपतिव्रतादेवीसर्वलोकातिपावनी अस्यादर्शनमात्रेणपापहा
निःप्रजायते अतीवप्रीतिःसंजातादर्शनादेवमेमुने पतिसेवारतानारीपतिपोषणतत्परा सर्वलो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कमवाप्नोतेनैवसहमोदते पतिव्रतातयानारीसापतिंदुःखसागरात् निस्तीर्यमहतेनैवराजतेस्वर॰
शि॰पु॰ वेश्मनि वदंतिधर्मशास्त्रज्ञास्त्वयमेतत्समेयतः स्मरस्वह्यत्रविद्यस्वसतीचपतिदेवता त्रयप्तेमहा
१८५ प्रेत्तारविमंडलभेदिनः गच्छंत्यपुनरावृत्तिंयत्रगत्वानशोचनम् स्मरस्वपुद्देनिहतोयोगीविद्या
विशारदः सतीपत्येकशरणामुच्यतेजन्मबंधनात् तथास्वाध्यायपाठेननदानेननचेज्यया नती।
र्थस्नपनेनापिनानेकम्याशमादिभिः तथामिविह्वन्नितरांयथास्पदर्शनादहम् सतीदर्शनमेवा
पिपावनायतनेमम अहंत्रिजगतीपापशोधिनीमलिनासती पतिव्रतानिदर्शनस्वात्मानंशोधया।
म्यलं दुस्तकात्रेःपुरःसाथास्तनसूयांग्राहभामिनि अनसूयेदर्शनेनतवास्मिविमलासति पापौघं
सर्वमेवापिक्षालयित्वाशुचिव्रते गतास्तेमेघसंघाताविनाशंद्रुतमेवहि पापिसंसर्गसंजातंपापंव्य
पगतंमम त्वद्दीप्तास्मिसुभगेनीवस्त्वाममनस्विनि प्राप्तमद्यमयाप्राप्यंकृतंकृत्यास्मिसर्वथा।
मनसावोप्रपश्यामिनेत्रयाम्यांशुचिस्मिते जानीहिमेप्रियसखीसत्यंसत्यंवदाम्यहं श्रीव्यासः इत्यु १८५
क्ताविरतासाथमुनिःपरमधार्मिकः प्रोवाचवचनंवाक्परमामृतसंहितं श्रीअत्रिरुवाच सत्यमुक्तं
त्वयादेविसर्वदेहानुगामियत् शरीरेपापसाध्यंचपतिधीनंतयत्स्मृतं अज्ञाद्धुःपरमार्थज्ञाःपरदेह

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नुगामिनी नारीतत्त्वंचिन्तामणिपादर्थंगृह्णातितेनरत्न् कर्मणाशुभेनद्वेषेणसंसर्गःपत्युरीरितः
नपापकर्मणाचापिपत्यधीनायतःस्मृतः यत्किंचित्कुरुतेपापंनारीभर्तानदेशभाक नशुभे·
भागभागीस्यतेरत्नाकरःपतिः रतिनायदिनारीसापत्यासम्यग्विजानता ऊलान्युद्धरतेशी
घ्रंतदधीनायतःस्मृता सम्यक्कुरुतिनारीयदिशुंसाप्रमादिना पापेनपापभाक्स्याःपतिरेवन
संशयः तस्मात्त्वयंकृतस्यास्यैनपसःस्वयमेवहि अधिष्ठात्रीमतंसाध्व्याममाप्यनुमतंमतम्
केवलंममचानुज्ञाशिष्यनेत्रमतात्मिति व्यासः इत्युक्तासतदागंगांतांभार्यांपतितत्परां प्रोवाच
साध्विविहितंसाधुतयत्कृतंत्वया अनुज्ञामथसाप्राप्यतयोःस्नानपदंतमे आदायमासिकंचा।
थप्रोवाचऋषिनाचसा इहस्यास्याम्यहंप्रीत्याभवदाश्रममंडपे ममापिनितरांप्रीतिर्यद्भवंतीर्थ।
संगमः इतिप्रसादितागंगातस्मिन्नाश्रममंडपे निरंतरवद्धाऽयापिख्यातानाम्नागतशोधिनी स्नात्वा
थैतेनयाशंभुदर्शनार्थंकृतलक्षणे भगवद्दर्शनार्थंचजग्मतुःपरमादरात् विलोक्यचंद्रवलया
तंविभूतिविभूषितम् प्रणम्यसम्मनीरुद्धंतत्स्तावकलयागिरा ऋषिरुवाच जयजयशंकरशं
करशंकरशरणागतरत्नकेशशूलधर त्र्यंबकत्रिनेत्रगंगाक्षालितमौलेशशांकधर । जय

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जयधातृच्युतहर्षितमौलिमणिद्योतितचरणकमलरजः संपादितस्मरकृतोपकरणरत्नाञ्चितश
शि॰पु रीर २ जयजयभस्मोद्धूलितसकलशरीरानलप्रभावसित वृषगतिहासितसकलामरश्रुति
९८ जनभीमलोचनसुरेंद्र ३ जयजयसुरसमुनिदानववन्दितोधिपदैत्यपूजितपुरारे अन्यासुरप्रम
थितनाजासुरोद्धरणभूतेश ४ जयजयसाधितभक्तापवर्गजगदीश्वरप्रमथनाथ त्रिजगद्गुरो
शशिरविज्वलनेक्षणधृतकल्मषसतीश ५ जयजयजितकामभगनेत्रार्थितदानैकनिपुणप
रमगुरो स्थिरचरपालकजयजयजयजयजयजयजयजयानंत ६ इतिस्तुत्वा महेशानं सोऽद्रि।
स्थितश्शिवं द्विजः विनयानतसर्वांगः प्रणनाम मुहुर्मुहुः प्रणतं तं समुत्थाप्यापी द्रुवत्सा विपा।
णिना उवाच परमप्रीतः शिवस्तं मुनिपुंगवं श्रीशिवः मुने परमधर्मज्ञ प्रीतोऽस्मि नितरां त्वयि वरं
वरय सर्वं ते दास्य भक्त्या वशीकृतः भक्तवश्यं विजानीहि सर्वत्र मां महेश्वरं भक्तेतिकिमिदापी।
स्तिममवश्यकरं परं श्रुतिः यथा प्रसीदति विभुर्भक्त्या स परमेश्वरः भगवंस्त्वत्प्रसादेन साधिलभ्ये ९८
तमानवैः नदानं न तपो नेज्या न जपो नाग्निनर्पणं केवलं त्वत्प्रसादेन भक्तिस्त्वय्यस्तीति कारणं वरदा
नोन्मुखः स्वामी प्रसन्नश्चेन्मयीश्वरः भक्तिर्मे गादितं तेन च प्रेरयत्वनिवारिता स्वामिना सततं स्थेय

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मस्मिन्नाश्रममंडले प्रयतेयेनचात्रस्थंसर्वंस्थावरजंगमम् येनमेववरंभक्तिप्रेरितोयाचयाम्य
हं स्वामीनस्सततंस्थातास्वएवआश्रममंडपे महाभागेयोदयैनैवश्रद्धयापरयापिच भवेभक्तिः
प्रजायेतययासर्वंप्रसेत्स्यति भक्त्यापरमयाशंभोस्त्वत्तोवर्गःप्रजायते साभक्तिःकिंनयाच्येतप
रंनिर्वाणकारणं भोगोमुक्तिरिहामुत्रययाशीघ्रंप्रसिद्ध्यति साभक्तिर्भवतोनाथभक्तिर्वाभ
वतोमता श्रीशिवः प्रसन्नोस्मिमुनेनूनंसत्यवाचानयास्तुते यद्भूतंभवतामत्रःस्थितोस्याश्रममंड
पे व्यासः इत्युक्त्वाभगवाञ्छंभुःसाक्षात्तत्रसमास्थितः अत्रेश्वरेतिविख्यातेदर्शनादेवसिद्धिदः
इत्थंतस्मिन्भगवतितस्मिन्नाश्रममंडपे कृतास्थानेप्रसन्नोभून्मुनिर्हृष्टतनूरुहः कूपःसोपिच
पानीयपूर्णोभवत्तरसाद्भुतः सच्छलासगांभीर्यतुलिताब्धिमहाह्रदः तथाप्यहृदःकूपोभूय।
यात्तत्रप्रसन्नवभुः नद्यःपानीयसंपूर्णाःप्राहक्कालइवोज्ज्वलाः नूनंसकूपोहृदयंजलदेव्याःसमाभव
त् सोतस्विन्यःप्रहृष्टायत्तस्मात्पूर्णासमुज्ज्वलाः समुज्ज्वलेस्यदियथास्हृषीकाणिपराण्यपि हृष्टा
निस्वस्वकार्येषुप्रवर्तंतेयथाक्रमम् सकूपोहृत्सजातीयःसर्वासांसरितामभूत् प्रवाहेनतत्रादायन
द्यःसर्वाःप्रसन्नवभुः यथैकत्रैस्थितोराजाचक्रवर्तीप्रशास्त्यलं शासनेनमहौजस्कःसमन्ताद्विष

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यस्थितान् एवंसङ्क्षेपाण्येकत्रस्थितः सर्वाःपरापगाः स्मरयामासतः सर्वाःप्रवाहेनरसात्मना तत्समा
शि॰पु कर्णमुनयःसर्वेतत्रसमागताः जह्नुःप्रशशंसुश्चदंपत्योस्तपउत्तमम् संपूर्णमस्यांपृथिवी।
९८ त्रिलोकाश्चमुनीश्वराः प्रसन्नाप्येष्टरीमायांविस्मयेनाचचक्षिरे तौदंपतीविलोक्याथऋशलेपरि·
पृच्छ्याव तदादेशेनतेसर्वेशिवंद्रष्टुंसमाययुः स्वस्वाश्रमेषुतेसर्वेनप्राप्यान्यत्तान्मुनेस्तथा प्रोचे
भिरेयथापूर्वंसर्वेसम्यक्समेधिताः अथयत्तेशुचितनेप्यानंदभरनिर्भरः देवाःपिवहृषेपाथोधाराःस्त
तिततिर्भराः जगत्प्रसन्नंभवद्दिशश्चोल्लसिताबहु मतांसिद्धप्रसन्नानिबभूवुरतिहर्षितः कोकि
लाःकोकिलाभिश्चसंगतानामधुरंजगुः मयूरीभिर्मयूराश्चरममाणाःकलंजगुः पुष्पैर्विकचसेले।
कमनोभिर्विवस्वत्वं अतीवप्रीतामनुष्यैर्मत्स्याःपानीयचारिणः प्राप्यरेजुरयंचचक्रेकामैर्विश्वभे
र्भवः सर्वंतुष्टमनोवासीज्जगत्स्थावरजंगमं लक्ष्म्याविष्टेवनितरांरेजेभूमिर्वसुप्रिव इत्यमत्रीश्वरा
ख्यानंमयातेयत्प्रकीर्तितं श्रवणेनापियस्यादपवर्गीनसंशयः अत्रीश्वरसमुत्पत्तिंयःकश्चित् ९८
पृथिवीतले शृणोतिश्रावयेद्वापिनस्याद्भुक्तिर्नसंशयः इदमुत्तममाख्यानंशृणोतियइदेशितः
तस्यार्थसिद्धिःप्राणिस्याभवत्येवनसंशयः पठतांशृण्वतांवापितथापाठयतामपि इदमुत्तममा

ख्यानं शृणोति द्भुतं सिद्धिः प्रजायते इति श्रीशिवपुराणे ईश्वराख्याने नामैकोनपंचाशोध्यायः ४९
सूतः यथा मया श्रुतं तस्माद्व्यासात्सत्यवतीसुतात् तत्सर्वं कथितं योग्याय यथावस्तु तो मया यास
हस्याः कथाः शंभोः परमार्थभरोज्वलाः सकलास्ता मया वो ग्रे कथिता रसनिर्भराः यासां श्रवणमात्रे
ण पापं क्षीणं भविष्यति पुमर्थसिद्धिर्निरतं भवेदव्यभिचारिणी तूष्णींभूताः स्थमुनयो विश्रान्ताः
परमे पदे मनो वो न्यकंठते श्रोतुं कथाश्चन्याः अपि प्रभोः ऋषयः याः कथा मपूर्वा रम्या रहस्यानि च भू
तले सहस्राणि तानि सर्वाणि नाज्ञातानि पुरस्तव रहस्यज्ञो भवान् सूत पाराशर्यप्रसादतः तस्य शं
भोर्भगवतः शिवस्य परमात्मनः याः कथाश्च रहस्यानि वदतीयं जगत्त्रयी तानि सर्वाणि भवता क
थितानि विशुद्धये श्रुतं रहस्यं भवतः शिवस्य परमेष्ठिनः सफलं सानुषंगं च सानुष्ठानं च सर्वशः
किंचिच्छ्रवणीयं नः शिष्यते केवलं पुनः निःसन्दिग्धा विधेयास्त्वया वाचा कोमलयाद्भुते येचैषा।
श्रीमतः शंभोर्लिंगस्य जामहीतले प्रख्याता सर्ववर्णानामाश्रमाणां च गीयते कथं सा धरणीपीठप
थमं समुपागता केनेयं रचिता पूर्वं व्यवस्था कथमागता इत्थं भवन्मुखाच्छ्रोतुं मनउत्कंठते नः
समाकर्णयतत्सर्वं प्रसादो भवतो ऽस्त्ययं सूतः पुराकिलर्षयो वर्णं पत्नीभिः सह संगताः जग्मुः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रहृष्टमनसस्सर्वेतेनतपउत्तमम् यत्रविप्रामहात्मानोनियमव्रतकर्षिताः स्नानसंध्यार्चनरताले
शि॰पु भुस्तेपरमंतपः तपस्यंतोरण्यांदिनान्यतिववाहिरे ततःकालांतरेतत्रकाष्ठाद्याहरणायवै
८८ दूरंगतेषुमुनिषुभगवान्शंकरःप्रभुः अभयःपरमेशानःसर्वज्ञःसचसर्वदृक् दिगंबरोमुनि
स्त्रीणांपुरतःसमुपाययौ तंविलोक्यसुरेशानंदिगम्बरसमाहृतं निर्लज्जंनिर्भयंचापिमोहोन्म
त्तमिवास्त्रियः काश्चिद्दुतंततोदूरमतिभीताःपलायिन काश्चिद्दृष्टाःप्रहृष्टंतंमध्येसम्यक्विवेशपच
जहृषुःप्रजगुश्चापिजहृसश्चसमंततः क्रीडन्त्यस्ताःसमंतेनसचताभिःप्रहर्षितः विक्रीडतालयातै
स्समर्दनैस्ताडनैस्तथा सचताकेशपाशेषुचकर्षभृशहर्षितः वेणीःपस्पर्शजंघाश्चकामीवविचक
र्षह ताश्चजटाक्तनिष्ठ्यद्दूरोत्क्षिप्तमकम्पयन् बभ्रामेवभयोद्विग्नःकामीवभयविह्वलः उन्या
श्चोत्याप्यताश्चैवक्रीडयेयोमदोज्वलाः विलेपुर्भृशङ्गःखिन्नान्ग्रनेगाश्चप्रस्तवुः काष्ठकाशकुश
न्याणादायाययतपस्विनः आययुःस्वाश्रमंतेचविश्रांताभारखेदिताः तत्रागत्यचतेसर्वेददृशुः। १८८
स्त्रीसमागतं उन्मत्तमिवतंमौलिजटामुकुटमंडितम् कोयंकायमितीशानेवदंतोजारशंकिनः
व्याजेनशंकरंतावाक्कुठालैतीवतत्रह आलोकमात्रकेनापिशंभुनानेनचाहताः बध्यतांबध्यतां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कोयंमानुष्यइतिचाब्रुवन् केचिन्नेत्राणिसम्मील्यचक्रुर्हृदयान्तरे अदृष्टपदर्शनभयात्कश्चि।
ल्लीनाश्चवेंतरे स्वमनःकल्पनारूढदोषास्तत्रमहेश्वरे निरंजनःसभगवान्पार्वतीप्राणवल्लभः
ऊर्ध्वरेतामहेशानस्तपस्वीपरमाद्भुतः नसामान्यइवाभातिनिःसामान्योपिशंकरः अनंगीकृत।
कन्दर्पोब्रह्मविष्णुनमस्कृतः ब्रह्मादयोपियस्यांतेनविदुर्ब्रह्मरूपिणः गुणातीतस्यशांतस्याद्वैतो
ऽद्वितीयगुणात्मनः तस्येशस्यगुणान्वक्तुंकःशक्तःस्वात्मसंविदः नेपथ्यक्रीडाविटःकोयंस्त्रीमध्येनग्र॰
एववर्द्धि रमतेयेनसंमूढोनास्मान्पश्यत्यपिस्फुटं तेनतथावर्तमानेवानवेक्षितपरावरं शेषुस्त्रेषुनयः
क्रुद्धाःक्रोधान्धीकृतलोचनाः येनैताबाल्यमारभ्यवनेकशरणाःस्त्रियः दोषिताःपरधर्मेणभवता।
तत्यतत्वरं नह्युचोनेनतरंतच्चापतत्क्ष्मीत्रंमहीतले कल्पांतइवसंदृतंमंदृतेनवग्रदंसनं प्रमाणयि
तुमीशेनतपसोबलमुत्तमं तत्तथानुमतंवाकंमुनीनांयतचेतसाम् इमांत्रिलोकींचमुदानुग्रहीतं
पिनाकिना अदेवलोकसामान्यंचरितंस्वंप्रचालितं तत्तनुमतंवाकंमुनीनांयतचेतसां ऊर्ध्वरेत
स्त्वसाख्यातंत्रिषुलोकेषुशाश्वतं तत्तथानुमतंवाकंमुनीनांयतचेतसां अलक्षणमविंग्यंवस्त्र
रूपंस्वंप्रकाशितं तत्तथानुमतंवाकंमुनीनांयतचेतसाम् हासेस्यप्रजयामोहंकिमुनान्यस्यज

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्मिनः इतीरयित्वमीशेनतेषांतद्वचनेमतं किमुच्यतेमहेशस्यमहिमास्तततेपुरः पेश्यंयदिमदे।
शि॰पु पास्यलोकोन्तरमितिस्मृतं ततस्तथापतितंलिंगंनस्थितंक्वापिभूतले चचालाशुजवेनाशुवातयंत्र
१८५ मिवोल्वणम् चचालर्यत्रतत्रैतल्लिंगंत्रिजगदीशितुः ततस्तत्रप्रजज्वालपृथिवीसाधरैवभूः
प्रदहंत्यौधरणांचदेवदानवमानवाः मुनयोमरसंघाश्चजज्वलुर्वह्नितापिताः अतितप्ताश्च
तेसर्वेसमेत्यशरणंययुः ब्रह्माणंलोककर्तारंसत्यलोकनिवासिनं शापाश्चतेविश्वसृजाविष्णा
यमलिनाननाः ज्वालामालापरीतांगाःसविस्मयमुदीरिताः इत्थंतत्रसमायातान्त्रिलोकाकमला
सनः दीनान्मलिनसर्वांगानब्रवीद्वचनंद्रुतं श्रीब्रह्मा किमिदंस्वागतंदेवामुनयोदैत्यदानवाः कु
तोभयंसमेतानांयुष्माकमिहागतं प्रभग्नबलवीर्याणांकुतोभयमिहास्तिवः परस्परंभयंत्वा
तंदेवदानवजातिषु समेत्यकथमद्यात्रजातिवैरंविहायच आगतामत्समीपंभोद्रुतागमन।
कारणम् देवाः विहायमंडपान्दूरमिथ्याघाहरणहय गतेषुमुनिवर्येषुपत्नीःसंस्थाप्यतत्रच १८५
तपस्वीजटिलःकश्चिन्नग्नःशाटीविवर्जितः उन्मत्तइवसंरब्धोविवेशाश्रममंडपं तेनतथावस्थि
तंदृष्ट्वाभूतानिविस्मितोल्वणं काश्चिद्भयार्ताश्चेलस्ताकाश्चित्क्लिन्ननितम्बकाः विक्रीडुस्तेनसार्धं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वनहृष्टर्जहस्तःपराः प्रत्यागतास्तेमुनयस्तास्तथावीक्ष्यमोहिताः कोयंविटइहासीनःक्रीडते
स्वतिमण्डपे इतिक्रुद्धाश्चमुनयस्तस्मैशेपुःपतत्विदम् येनैताःक्लिन्नजघनाःकृताःपापेनयो।
षितः ततस्तथापतितंभूमिंजज्वालपतितोभ्रमत् दिवंचगगनंचापियेनतप्तंजगत्त्रयं इतितेकथि।
तंब्रह्मन्सर्वंतच्चेष्टितंविभो अतःपरंविजानीहिस्वयंतस्यप्रतिक्रियां ब्रह्मा प्रत्याश्चर्यमिदंदेवाभ
वंतोलौकिकाश्चापि ज्ञानतेयास्तपोरक्ताःदृष्टतद्विभवाअपि जानंतोपिपरार्थज्ञाःकिमिदंविदधुः
कथं सईशःपरमेशानःससर्वज्ञःससर्वदृक् सएवैकःस्वयंवेत्तिजगत्स्थावरजंगमं स्वयंचराश्चि
राकाराःसचराःस्थिररूपधृत् चिदाकारेणभात्येषभातिचैषस्वदात्मना मृज्जलंपवनोवह्निराकाशो
रविसोमकौ आत्माचपरमेशस्यमूर्तयोह्यष्टौप्रकीर्तिताः स्वयमीश्वररूपेणब्रह्मादीन्भुवनेश्व·
रान् यएकोविदधात्याशुतस्मैब्रह्मात्मनेनमः यएकोविभुतांयत्तेसर्वस्मिञ्जगतीतले पृथग्जा
तीःकरोत्याशुतस्मैब्रह्मात्मनेनमः यस्यजस्यमपीहाश्वलब्ध्वाकेनेषरीदशाम् उद्धरंतिपरा।
त्यायतस्मैब्रह्मात्मनेनमः यस्यपादसरोजात्तुरेणुरंजितमूर्धजा महेन्द्रपदवींयांतितस्मैब्रह्मात्म
नेनमः यन्नामस्मरणेनेदंराज्यंत्रैलोक्यमंडपे प्राप्नुवंतिमहात्मानस्तस्मैब्रह्मात्मनेनमः यत्पाद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कमलद्वंद्वेस्थिरीकृत्यमनश्चये ध्यायंतितंतएवज्ञास्तस्मैब्रह्मात्मनेनमः येनेदंविततंभातियेनेदं
शि॰पु॰ रज्यतेजगत् यत्रसर्वंलयंयातितस्मैब्रह्मात्मनेनमः यदनुध्यानमात्रेणजगल्लक्ष्मीर्नदुर्लभा य
१८० एकःपरमंविंतितस्मैब्रह्मात्मनेनमः यमेकंध्यायतःपुंसःपुरुषार्थचतुष्टयं युगपत्समवैत्याशु
तस्मैब्रह्मात्मनेनमः यस्यैकस्यपरंतत्वंब्रह्माद्याभुवनेश्वराः नजानंतिसमासीनास्तस्मैब्रह्मात्मनेन
मः यएकोजगतःसर्गरक्षालयविधायकः सदेशानमूर्तिःकरोतीहभव्यः तमेकंसर्वेशंचिदानंदरूपंन
मस्येनमस्येनमस्येनमस्ये व्यासः सइत्थंजगदीशानोविधात्राशिवभक्तिमान् प्रसंगेनभवंनत्वा
पुनस्तानवदत्सुरान् ब्रह्मा यदिकश्चित्सुरामूढोऽज्ञातत्वेयोमनीश्वराः ऊर्ध्वादिस्थेनतत्रास्तिविस्म
योऽज्ञानभावतः अज्ञानपरमार्थस्यनकुत्राप्यस्तिनिष्कृतिः अज्ञानेनकृतंकृत्यंनकृतंचेतिनिश्चयः
ज्ञानेनाऽस्यकृतंचापिकृतमित्येवनिश्चयः ह्याधिक्यंविहितंवीराधृष्टाभिरकलोचितं अहोचरि
तमज्ञस्यपदेयपरंपदेः उत्स्याप्यस्वयमाक्षिन्द्यातयत्पनिवारितं अहोचरितत्तस्ययःस्वकण्ठ १८०
र्पयत्यले पाशंस्वचरितेनैवमहाविस्मयदायिना अहोचरितमज्ञस्यशुद्धेस्वात्मानमेवयः स्ववाके
नैवकृन्तते चोरदंडनभाजनं अहोचरितमज्ञस्यस्वमनर्थप्रगोपितम् उपायंविदधानस्यपरोनर्थः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रजायते अहोचरितंसंतस्यदोषोन्तर्गमएवयः स्वात्मानैवाऽप्रयासेनप्रकाशयतितंसदा।
अहोचरितमत्तस्यडुष्टंकार्यंविधित्सता स्वमेवजाननतोनान्यस्तस्यपारंगमिष्यति युष्माकं
ज्ञातवेद्यानांकिमज्ञातंतपस्विनः कथंसभगवाञ्छूलीभवद्भिःपरिकोपितः चंद्रमौलिःसभग
वान्समेतेनादृताकथं मृडधीभिरतीवोच्चैर्दोषपात्रैस्तपस्विनः अज्ञानमपनयोवातीसर्वानष्टा।
तपस्विनः भवद्भिर्यदयंशंभुःफलादानातिरस्कृतः अनादृत्यमहेशानंयइच्छत्फलमात्मनः
तस्यतन्निष्फलंसर्वंभस्मनीवहुतंबुधाः इदंनियतमेवादौविदितंचापिवोमनाक् महतास्पर्ध
मानस्तुनीचोयात्यधमांगतिं महतास्पर्धमानस्यनीचस्यानर्थसंकटे नियतंपतनंयेनपुनरारो
हणंनच तथापततिनीचस्तुस्पर्धयन्महताद्भुतं उच्चस्थानंघटनेनास्ययथापुनरिहांतरे योनीचो
महतानायानासनवेशस्तुभाषितैः स्पर्धतेसहवैतस्यगतिःस्यादधराधरा तस्मादज्ञानमनादी
निसमीक्ष्यमतिमान्नरः स्वोचितान्येवगृह्णीयादद्याडुःखभाजनं चंद्रमाराजतेतस्यमौलौशंभो
र्महेशितुः कथंनज्ञारणमसकिंविदधीतचसादृशः हृष्टोन्तोपरिगम्यापितस्यसर्वेशितुर्‌ ख्रे र
वीन्दुवह्निविनयंराजतेसर्वभास्वरं श्मशानचारिणस्तस्यवैकुंठःसमहेश्वरः मुकुटेनामलेनापि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पादैरंजयतेभृशम् भक्त्यानर्चयन्नेत्रेणविष्णुर्दानवमर्दनः चक्रंसुदर्शनंतस्माल्लेभेरत्नामणिं
शि॰पु भुवः त्रिपुरायेनचैकेनशरेणविनिपातिताः कथंसोऽयमेशानोभवद्भिरवधीरितः स्पर्धामपि
१६८ वयःकुर्यान्नैनेशेनजडाशयः नकुत्रापिगतिस्तस्यभवेत्स्मान्मद्दुहस्थिरः किंपुनस्तेनयोवैरंशा
पवार्त्तांकरिष्यति सपिशाचस्त्वंत्रयातीभवेज्जन्मनिजन्मनि अथवानगतिस्तस्यविष्टायो।
वापिकीटकः सर्वैर्विरुध्यतेनूनंशप्यतेसचसर्वदा इत्थंससर्वथाशंभुःकोपितोऽत्रहढुडिभिः
भवद्भिरपरंकिंचित्कथ्यतेतन्निशम्यताम् अहोश्रुतिविचारज्ञाश्चनयःस्मृतिपारगाः श्रुतिस्मृतंतं
वोयकथंविस्मृतिमागमत् श्रुतिस्मृतिपुराणेषुकथितंयन्मनीषिभिः कथंतद्विस्मृतिमगान्मु
नयःस्मृतिपारगाः मध्यंगतेसवितरिवैदभ्यागतआपतेत् तमर्चयेत्प्रयत्नेनजीवितेनापिकिंपरैः
दूरादभ्यागतंवीक्ष्यपाद्यार्घ्याचमनीयकैः ऽभ्यायपूजयेनाश्चगृहस्थस्तत्फलंलभेत् अतिथिंगृह
मायातंमध्याह्नेयोनचार्चयेत् नगतिस्तस्यकुत्रापिभवेज्जन्मनिजन्मनि मध्याह्नेयोतिथिर्यायात्स १६८
साक्षात्परमेश्वरः तंभक्त्यापूजयेद्धीमान्धर्महाडिसमीहया यःकश्चिदतिथिश्चैवपूजनीयःप्रयत्न
तः मध्याह्नाभ्यागतोदेवाःशास्त्रोक्तोयंविधिःस्मृतः इत्थमभ्यागतंकंचिद्योभ्युत्थानाभिवादनैः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नार्चयेतसद्बुद्धिस्तमाहुःपंक्तिदूषकम् सचेन्निराशोनिर्यायाद्गृहात्तुएवमनल्पकं गृहीत्वातस्य
पापंस्वंसमर्प्याचद्दिसर्पति अहोधिङ्मोहमाहात्म्यंभगवान्समहेश्वरः मध्याह्नाभ्यागतोहूयंयुष्माभि
र्न्नहूतःकथं तत्रातिथौभगवतिपाद्यार्घ्याचमनीयकं देयमासीत्तदनंचेत्कथंशमंमहेश्वरं अहोभ
गवतस्तस्यकारुण्यंप्रविराजते येनाद्यजगतीनैवभस्मीभूतानितत्क्षणात् कःक्रुद्धमरेशानंवा
रयेतयईश्वरः इच्छामात्रेणसकलंसृजत्यवतिचात्तिच यएकःस्वेच्छामात्रेणजगत्स्थावरजंगमम्
भस्मीकरोतिझटितिसनमस्योमहेश्वरः यएकोरोदनाद्देवोरुद्रइत्यभिधीयते यस्यसर्ववशेनित्यंस
नमस्योमहेश्वरः यस्यांतंनविदुर्देवानचादिंनचसंस्थितिं एकोनेकइवाभातिसउपास्योमहेश्वरः य
एकश्चित्प्रकाशोस्तिशिवःपरमकारणं सर्वोपाधिपरित्यक्तासध्यातव्योमहेश्वरः अतन्निरसनेनैव।
यमेकविभुमव्ययं समामनंतिश्रुतयःसचिंत्यायंमहेश्वरः विशेषप्रतिषेधेनसामान्यात्मकमीश्व
रम् यमाहुरौपनिषदाःसवैभाव्योमहेश्वरः यस्माज्जातमिदंसर्वंयेनस्थितंविराजते यत्रापिप्रलयं
यातिसबोद्धव्योमहेश्वरः इच्छादिशक्तयोयस्यजगत्तंत्रंप्रतन्वते प्रोतएकःसदायोत्रसज्ञातव्योमहे
श्वरः यद्विभूतिरिदंविश्वंविचित्रंसचराचरं सईशानःस्वयंसाक्षीनिर्णेतव्योमहेश्वरः यत्प्रसादलवात्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्वंविभातिसचराचरम् यएकःपरमेशानःसममर्त्योमहेश्वरः यएकःकारणानांचपरमंकारणंपरम्
शि॰पु १९२ यस्येदंचित्रमाभातिसोनन्वेष्टव्योमहेश्वरः शांतिकर्मणिकर्तव्येयथावेतालसाधनं महानर्थोयतोदि
दंभवद्भिर्विहितंहितं हर्षस्थानसरोयत्रतत्रकोपःकथंकृतः स्वयंगृहागतःशंभुःकथंशप्तोजडा
त्मभिः अन्याहितंसमीपस्थंप्राप्तंजानीतसत्तमः किंकार्यमधुनासर्वंसमयेनविराजते समयेयत्कृ
तंकर्मशीघ्रंफलतिनान्यथा नसंबीजमकालेहिसमूलंनश्यतिध्रुवं अलंवानेनवादेनकृतंयन्नकृ
तंविदुः कृतेनपरिदेवश्चमूढजंभितमीरितं यदभूत्तत्रचकथंवैपरीत्यंभविष्यति प्रतीकारोत्रक
र्तव्योविद्वद्भिःसर्वथाबुधाः विहितानुपरीतापोमूर्खोल्लसितमीरितम् वर्तमानसमाचारकुश।
लाःकुशलोमताः तदिदानींविधेयंयन्नहियातव्यमादरात् येनेदंभुवनाण्डंचरतिंतेस्थाच्चराचरम्
विधेयमधुनाधीरास्तथायेनेदमीशितः लिंगंस्थितिंसमायातिकुत्रापिवचलाचलम् अन्यथातज
गत्सर्वंलयंमवेदिदं श्रीव्यासः इत्थंतेमुनयोदेवादानवाश्चापिबोधिताः ब्रह्मणापरमंतेच॰ १९२
तयेत्यूचुर्महात्मना देवाः यथात्वाक्रियतेस्वामिंस्तथाकर्तव्यमयत्नः कथ्यतांकरणीयंनःकिंविधे
यंप्रभोधुनः श्रीब्रह्मा भवानीजगदीशानापार्वतीसर्वमंगला मातेवपातिसततंजगत्स्थावरंजंग॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मम् यादयात्तु:सदापाति सर्वभुवनमंडलं सैवाधुनाविचिंत्याथविधास्यतिशिवंचनः यदासौ
पार्वतीरक्षाभविष्यतिसमर्चिता तदैतास्थितिमागंतालिंगंशीघ्रंचलाचलं स्थितिंसमागतेचात्र
लिंगेसर्वंचराचरं स्थितिंयास्यतिशांतिंचप्राप्स्यतेवान्यथानहि यथासापार्वतीरक्षाभविष्यतिसुरे
श्वराः तद्विधिमिधास्येसकलेश्टणुतेनानमबुद्धयः विधिस्तद्देजनोपायेविधेयोयंयथातथा श्टणु
तामरमुख्यायारहस्येलेनडनमं भूप्रदेशेत्रकास्मिश्चिद्विजनेपरिशोधिते चूर्णपिष्टेनकमलं
संलिखेद्दलपत्रकं सकर्णिकंसकिंजल्कंसमंतात्समहत्पकं सन्मयंकलशंतत्रस्थापयित्वावि
धानतः तीर्थपानीयसंपूर्णमौषधिगणोज्ज्वलं सौवर्णीप्रतिमास्थाप्यातत्रगापार्वतीशिवा
प्रष्टाप्रपद्ममध्यस्थापूजनीयाप्रयत्नतः पाद्यार्घ्यधूपदीपाद्यैचमनीयपुरःसरं नैवेद्यंविनिवे
द्यास्मंत्रैर्देवींसमर्चयेत् देवीसंपूज्यकलशेलिंगमूर्तिंविचिंत्यच मंत्राख्यैनैर्जलैःस्नातांलिंगमू
र्तिंविचिंतयेत् धूपदीपादिसंकल्पतांहूलंविनिवेद्यच वेदपाठैश्चतन्मंत्रैःसंताप्यपरमंप्रभुम्
विज्ञापयेद्विभुंशंभुंमंत्रैरेतैर्मुदान्वितः भगवंस्त्वमेवसर्वंत्वयिसर्वमिदंप्रतिष्ठितंशंभो पालय
प्रजाःसमस्ताश्चचिंत्यमहिमासिडोंनमस्तेस्तुभ्यम् १ आदिस्त्वमेवशंभोसर्वस्यांतोसिशंकरोसि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्वं दीनानाथालयजगतीशानंतप्रथम ॐ नमस्तुभ्यं २ सर्वात्मन्परमेश्वर सर्वेश्वर सर्वशूलधारिंस्त्वं
शि॰पु सर्वेशः सर्वात्मा स सर्वाध्यक्षोसि ॐ नमस्तुभ्यम् ३ इति मंत्रैः स ईशानो विजयोऽमृतिवर्धनः भ
१९३ क्त्यावितापितः स्वामी प्रसीदेति महेश्वरः शीघ्रं गच्छत तन्देवा महेशानः प्रसादयतां प्रसन्ने परमेशा
न जगत्स्वस्थं भविष्यति व्यासः इति ब्रह्मेरितां वाणीं समाकर्ण्य मुनीश्वराः तथेति वसमाजग्मुः
र्विधानं विधिमुत्तमं मुनयो देवताश्चैव दैत्यदानवमानवाः तथोदितं विधिं सर्वे विदधुः परमादृ
ताः ततः कालांतरे शंभुः प्रसन्नीभूय प्रावदत् मुनयो देवता दैत्या मानवाः परमादृताः प्रसन्नोस्मि
परं किंतु देवी सा जगदीश्वरी सर्वप्रसादनीया सा पूजनीया प्रयत्नतः तत्प्रसादं विना लिंगं न स्थास्य
ति मुनीश्वराः प्रसन्ना सा यदा लिंगं स्वस्मिन्धृत्या करिष्यति तदा स्थितिमिदं यायान्नान्यथेति स्थिति
स्थितं नास्य तेजो महावीर्यं जगत्संहारकं परं तां विना क्षमते सोढुं कश्चिदन्यो जगत्त्रये प्रसादयि
ष्यतां देवीं लिंगस्यास्य प्रशांतये प्रसन्नायां स्वयं गौर्यां सर्वं स्वस्थं भविष्यति सम्मुखीभूय सा गौरीत
देतल्लिंगमुत्तमं धारयात्स्वयमेवैतत्स्थितिं यास्यति नान्यथा स्थिते तत्र च सर्वेष्टसिद्धिर्हस्ततला १९३
गता भवेत्स्नेनापनाशश्च शुभं चापि महोदयत् इतीशानोदितं वाक्यं समाकर्ण्य मुनीश्वराः गौरी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रसादयामास भक्त्या परमया मुदा प्रसन्नीभूय गौरी सा तल्लिंगं संमुखागतं जगाद परया प्री
त्या निश्चलं न तद्बभूव ह स्थितेन तस्मिंश्च सर्वे ते देवाश्च मुनयोपि च सुस्था बभूवुः सर्वं च जगत्स्था
वरजंगमम् मुदिताश्चाभवन्सर्वाः प्रजास्तस्मिन्स्थितिं गते दिशः प्रसन्नाश्चाभवन्नग्निः प्रज्वलितो
भवत् समेत्य ते सुराः सर्वे ब्रह्मविष्णुपुरःसराः महोत्सवं तदा चक्रुः शंभुःभक्तिपुरस्सरं समाग
तांस्तदा देवान्सर्वान्दानवकिन्नरान् गंधर्वान्मनुजान्मत्यान्ब्रह्मा प्रोवाच सादरम् प्रज्ञाः शृणुत मे
वाक्यं रहस्यं परमं शुभं श्रवणेनापि यस्याशु सर्वसिद्धिः प्रजायते अद्यारभ्य च यः कश्चिन्नारी पुरुषोपि
रःसरं लिंगं समाराधयते न तस्यासिद्धिर्न हि क्वचित् नित्यं संपूजयेद्भक्त्या लिंगमूर्तिं परं प्रभुं पूजनात्स
मवाप्नोति पुरुषार्थचतुष्टयं सकामो वापि निष्कामो यो लिंगं पूजयिष्यति अभीष्टसिद्धिमाप्नोति
यं यं वांछति मानवः विद्यार्थी लभते विद्यां धनार्थी विपुलं धनं राज्यार्थी लभते राज्यं लिंगपूजाप्रभाव
तः ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा लिंगार्चनेधिकर्तारः सत्यं सत्यं वदामि वः ब्राह्म
णः क्षत्रियश्चैव वैश्यः शूद्रोपि वा नरः लिंगार्चनेधिकर्तारः सत्यं सत्यं वदामि वः सर्वेप्यधिकारिणो ज्ञेया
लिंगार्चायां सुरोत्तमाः येन केन प्रकारेण लिंगमाराधयेत्सुमान् लिंगाराधनसंयुक्तं नरं सर्व उपद्रवाः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ह्रूपवपरित्यज्यत्वेमद्रूपाभवंतिच यतोदेवीमुखेनैवलिंगंस्थितिमगात्पुरा ततोदेवीसमर्च्यात्रप्र
शि॰पु थमंलिंगप्रपूजने गौरींसमर्च्यप्रथमंयोलिंगमर्चयिष्यति तस्ययद्यद्भवेदिष्टंतच्छीघ्रंसेत्स्यतिध्रुवं
१८४ येनकेनापिद्रूपेणसंतोष्याप्रथमंसती ततोलिंगंस्थितिंयातितस्मादिष्टंस्थितंभवेत् गौरीप्रीत्या
भवेन्नूनंपूर्णभक्त्यास्वभक्तके तेनस्वामीससेनानीपूज्यश्चापिविनायकः कुमारयोःपूजितयोःपू
जितायदिपार्वती प्रीतास्यात्तत्रआयातिस्थितिंलिंगंततोखिलं इत्थंवोलिंगपूजायाविधिंचफल
मुत्तमं कथितंविदधध्वंसर्वपूज्योभवेन्नरः श्रीव्यासः तदारभ्यचतेदेवाभक्तिश्रद्धापुरःसरां मुन
योदानवाश्चापिमर्त्यागंधर्वकिन्नराः लिंगपूजारतासर्वेभवन्ब्रह्मप्रचोदिताः तान्देवानुपदेश्यै।
स्वंब्रह्मासर्वेश्वरोहरिः लिंगपूजारतोभक्त्यासम्यक्तत्रैवबभूवतुः सूतः इत्थंवःकथितंसर्वलिंगो।
त्पत्तिर्यथाभुवि प्रख्याताःसर्ववर्णानांमाहात्म्यंचापिवर्णितं किमिदानींवदिष्यामिमुनयोधर्म
पारगाः कथायाःपरमेशस्यकृतद्विजतिथीरधीः मुनयः श्रुत्वालिंगसमुत्पत्तिंमाहात्म्यंचापितेमुख्या १८४
त् अतीवहृष्टाःसंजातेकिमस्तिनवकोविद परंसंशयगोधोस्तिएकस्तंनिर्णयपुना महेश्व
रेभगवतिसर्वपूज्येशुभंकरे यत्किंचिदर्पितंभक्त्यातन्निर्माल्यंकथंविदुः लौकिकाःसूतधर्मज्ञ·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कोयंवादोमहीतले तन्निर्मलतरंभव्यंकथंनप्रभवोदिति सूतः शृण्वन्तुमुनयोधीराज्ञातानाम्नतमत्र
नमम् कथितंनिर्मलतरंवादःकस्मात्रलौकिकः प्रजापतिःपुरादक्षोयियक्षुःसर्वदेवताः आहू
ययज्ञमारेभेपुष्करारण्येमदोद्धताः सामग्रीसमुपादायमहतीलक्षणान्वितां मणिमुक्तासुव।
र्णानांकोटिभारान्समादद्दे प्रारब्धेविधिवद्यज्ञेदेवाःसर्वउपाययुः जामातरोपिपुत्र्यश्चसमुपा·
ययुरादरात् नानायानसमायुक्ताःसौवर्णमुकुटोज्वलाः श्रीमंतोभूषिताःसर्वेसभायांसमुपा
विशन् तान्समीक्ष्यसमायातान्नानालंकारभूषितान् प्रहृष्टमानसःसोयसस्मारवृषभध्वजम्
अहोमंगलकार्येस्मिन्देवाजामातरस्तथा पुत्र्योपिमंगलतरायज्ञेयोग्याभवंतिमे कथंसहृद्वोद
गतोभस्मवृत्ताशिरोरुहः सर्पांकितश्चर्मवासीयज्ञेयोग्योभवेदिह कथंसापिचमेपुत्रीशोच्या
तन्नचारिणी यज्ञेयोग्याभवेद्यात्रतदुपेक्षातयोर्द्धिता इत्थंविचार्यमोहांधोयज्ञेसज्जोभवत्सव
विहितेषमहायज्ञेभोजनावसरेस्वयं ईश्वरःकर्मणांसाक्षीफलदाताशशापतं यस्मादनीश्व
रमिदंकृतंकर्मत्वयाजड तदिदंभोजनंतेद्यनिर्मात्यंभवतात्क्षणात् तद्येशावचनात्सर्वंतदुच्छि
ष्टमभूत्किल उच्छिष्टभोजनात्सर्वेदेवाश्चापिमहर्षयः विकलांगाःसमभवंस्तत्क्षणाद्धीरम

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु॰ १८५

दन्तः केषांचिद्बाहवश्छिन्नाश्छिन्नग्रीवास्तथापरे नासाविरहिताः केचित्केचित्कृत्तभुजद्वयाः ते
समीक्ष्य विकारं स महादेवकृतं तदा शापस्यास्य नाशाय महादेवं जगत्पतिं यत्किंचिन्नयि देवेशे
भक्ष्यं भोज्यं फलं जलम् समर्पितं तदप्यस्तु निर्माल्यं तन्न्वगण्यपरम् इत्युक्ते तेन ब्रह्माद्या हाहाकारं
विधाय च कथमित्थं त्वया प्रोक्तं कृतं तन्न हितबुद्धिना यस्मादपश्चरजसाशुद्ध्यंत्यपत्त्राणि नः कथम्
तदर्पितं भवेज्जीव निर्माल्यं चातिनिर्मलं मंगलं परमं होनयत्तद्देवं समास्पर्शनात् उच्छिष्टं तत्कथं म
च्छनवचाकाङ्क्षविष्यति इत्थं गते किमत्रास्ति योऽप्यपेचेति विचिन्त्य सः उवाच वचनं वाकृनियतिं।
पालयन्विधिः यः कश्चित्परमेशस्य निंदां कुर्याद्धि मोहितः स शूद्र इव संजातो निर्माल्यं स्यादतर्पितं
पत्रं पुष्पं फलं तोयं भक्तिभावसमर्पितं परमेशे भगवति शोधकं स्यान्न संशयः तस्माद्ध्वैवर्ण्यपकलि
तेपत्रं पुष्पं फलं जलं शोधनाय महेशस्य विनाशूद्रोपकल्पितं शिवलिंगं समभ्यर्च्य यः पिबेत्तज्ज
लामृतं स मोक्षभागी भवति सर्वसिद्धिं च विंदति अर्चयित्वापि यो लिंगे न पिबेच्चरणामृतम् पठ १८५
तो श्रृण्वतो वापि सर्वाभीष्टफलप्रदम् य इमं वाचयेद्भक्त्या ध्यायं परममादृताः तस्यापि शिवलोका
प्तिर्भवत्येव न संशयः इति श्रीशिवपुराणे लिंगोत्पत्तिनन्माहात्म्यनिर्माल्यविशेषवर्णनं दशप्रजा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पतिशापवर्णनंनामोद्वंचपंचाशत्तमोध्यायः ५० ॥ ॥ ॐ सूतः भाग्यवंतोमहाधीराम्मुनयोधर्मपार
गाः समाहिताःशृणुध्वंभोःकथामन्यांमहेशितुः दैत्योन्धासुरनामाभूत्सुरातीवबलान्वितः
वज्रसारोमहातेजास्तेजोपहृतभास्करः दिनेपिप्रचरन्नेषयत्रायत्रागतोभवत् तद्देहतमसातत्रतमो
व्याप्तमभूज्जगत् दिनेपिशर्वरीजातातत्रक्रीरतमोवृतैः अन्धयामासजगतंमृःप्रवितदिङ्कूटः
अतोन्धासुरइत्याख्याप्रथिताभूज्जगत्त्रये सोदान्तमूर्तिरुपादातातनमसातन्निमिषेणहि तमपवस
रीक्षयत्रासयामासजंगमान् इत्थंतिमर्गतोजातस्तमोमूर्तिस्वयंततः इयेषबलमाऽधातुंजगद्ग्रस
नमुत्तमम् तपःसाध्यंसवित्तायबलंबलवतांवरः अस्मद्ग्रेतपआधातुंकामयामाससक्रोधनः ब्रह्मा
णंलोकनिर्माणचतुरंसपितामहं तपसातोषयामाससप्रादाद्गुरुकृत्स्थितिः प्रत्याहृतेन्द्रियग्रा
मंविषयेभ्यःसमंततः हृदिलीनमनसोबुद्धिर्ध्यायन्ध्यानसनंविभुं चतुर्मुखंजजापोऽतन्मन्त्रपाड।
तिमुत्तमाम् रात्रिन्दिनंसमाशुक्रःसुरारातपउत्तमम् ययातस्यमभूत्सर्वंब्रह्माण्डंसचराचरं तपःप्रती
पगामिन्मेमेवारुधिरम्मूर्द्धिरे सूर्यचंद्रसमोग्रस्ताःसपर्वाणापिराहुणा आगातस्तुंगलेभ्यश्चउत्सवा
वबाधिते राजनश्चोत्पथगताःपीडयामाससैऽर्वरान् चौरास्ससंतानश्चेरुतत्रप्रायमभूज्जगत् नष्ट

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रायेजगत्यस्मिन्ब्रह्मातंसमुपागमत् वरेणतपसस्तस्मान्निवर्तयतमंजसा स्वतपोनिरतोदैत्योब्रह्मा
शि॰पु णंसमुपागतम् नददर्शततोब्रह्मातपसस्तंव्यचालयत् पुत्रपुत्रसमाधत्स्वब्रह्माहंतेपुरःस्थितः
१६८ वरेणत्वांछन्दयामिकिमिच्छसिसमादिश विधातुःपरमांवाणींसमाकर्ण्यतितापसः किंचिन्मी
लितनेत्रःसञ्जहासममदोद्धतः किमिदंशीघ्रमेवाहोतपसस्खलितंमया किमयंदासतेब्रह्मातपः
फलमनुत्तमम् इत्युक्तोविविन्त्यसहसाविधातेपुनरेवसः तपोनुत्तममारेभेसमाधिस्थःसमर्ववन् वा
ड्मात्रेणणघसंत्रातोब्रह्मलोकोथसमाहृतः यथाःगतंजगामाशुचिंतान्मःस्वमालयं गतेब्रह्मणिपद्यो
श्रीचक्रंचकंपेभुवनत्रयं विवस्वांश्चापिसंत्रस्तःशिथिलोभूत्प्रभासितं विधुनींद्रारसंमग्रेःदृशेषभूजग
तीतले सद्रूपंसजगोपाश्चवह्निश्चापिमहीतले इत्थंयात्रिपुटीलोकप्राणनाहेतुरीत्यते सामग्राभूत्।
ततोलोकाजीवंतोपिमृताइव मृतकल्पेतदालोकेदेवाइंद्रपुरोगमाः बृहस्पतिंपुरःकृत्वाब्रह्माणं
शरणंययुः स्वत्वाततंसम्यग्वीक्षत्यप्रोचुस्तेतंसुरेश्वरं अकालोपहताब्रह्मंस्त्रिलोकेयंविनंक्ष्यति १६८
अथकेनाऽस्वरेणेयंत्रिपुटीभुविसंगता अस्मातेनत्रिलोकेयंनष्टप्रायेतिविद्महे श्रीब्रह्मोवाच वि
दितंमेसुराःसर्वंयथासंधायमरस्तपः विदधातिमयाप्यत्रागतेनहुंकारकंध्वया समाधेरथतस्मात्मब

सं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लाडस्यापितोमया वरंगृहाणीष्वब्रह्माहंवरदानागतोस्मिते इतितस्मात्समाधेस्सब्रह्मात्प्रोत्स्या।
पितोमया नेत्रेकिंचित्समुन्मील्यमांदृष्ट्वाक्रोधसंवृतः जहासोच्चैरयेमेयत्स्वल्पस्यतपसःफलं
किंविधास्यतिसंचिंत्येत्थंसमाधितनेतोवभूत् मयाव्यक्ताभिलाषेणागतेनतस्माद्यथागते किंदास्य
मिफलेनस्पदैत्यस्यक्रूरकर्मणः किंकुर्महेस्मदान्यानांसर्वथानर्थचिंतनं दुःखायजगतांसर्वा
स्थितिस्तेषांमदोज्वलाः यदितस्मात्तपसोनश्यवेतनथापिकिं वरेणाछंद्यतेसोयवरमिछंस्त
थापिकिं हेयापिसजगद्वैरीदुःखमिछन्कथंनमः वरेणवीरयास्मादित्थंचिंतोस्मिदेवताः सर्वा
न्कत्यजयत्वंमेतपसःफलमुत्तमं जीवमात्रान्नदाप्याशुदुःखदायीभविष्यति यथाजयत्वमाप्य
शुविधास्यतिमदोद्धतः तथाप्रब्रह्मणादत्वासोवरोदेयोधुनास्वतत् इत्थंब्रह्मासमाभाष्यदेवताः
पुरताःस्थिताः अंतर्धानेजगामाशुदेवाःस्वनिर्णयाःन्ययुः ब्रह्मातत्रसमागत्यदैत्यंप्रीत्याजुहावह
श्रीब्रह्मोवाच पुत्रोत्तिष्टाशुश्रांतोसितपसायासदायिना फलंसमेत्यमतिमान्करोतिपरमंतपः
यावत्फलंतपःकुर्वन्याम्मुयान्सिद्धिमुत्तमाम् कार्यसंभवमात्रेणराजनेकरणावली ह्ययायत्तपश्च
रत्यासर्वंब्रह्मांडगोलकं ननेनतज्वलनंयातिविरमस्वततोनघ समीक्ष्याहंतपोहृष्टिंतस्मांफल

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
१५०

संनतिं विचार्य तन्समीक्षेहं देवं यस्मात्रतेस्तत व्यास उवाच इति ब्रह्मेरितां वाणीं समाकर्ण्यान्धकासुरः
दृष्टोनेत्रे समुन्मील्य ददर्श पुरतो विधिम् उत्थाय तं तु सोष्टांगं प्रणनाम विनीतवत् नमस्याथ विधा
तारं प्राह प्रेतस्तमसत्वरम् वरं वरय यत्ते यन्मनसीप्सितमंधक प्राप्नोष्यावसरस्तस्य तरस्य तनुजोत्तम
निःशंकं प्रवदाशु त्वं दास्ये तत्तपसो बलात् अंधक उवाच यदि प्रसन्नो भगवान्सर्वलोकपितामहः
वांछामि फलमद्यास्य तपसः सारवत्तरं सर्वाजेयत्वमिच्छामि देवकिन्नरमानुषाः जय्यामे सन्तु ते
सर्वे ब्रह्मन्मे हि वरं परं श्रीब्रह्मा अंधकासुर प्रसन्नोस्मि तपसानेन तेनघ ददानि ते हि तत्सर्वं तपसो
नास्ति दुष्करं तपसा सिध्यते सर्वं तपः परमगौरवं तप एव परोपायस्तपोभीष्टफलप्रदं अंधकोसि
वरस्मास्मात्वं तपसोभीष्टसाधनात् आस्वालये जयत्रिस्त्वं देवदानवमानवं श्रीव्यासः इत्युक्त्व
तिलोकेशः सदैत्यस्तु स्तरोत्तमं यावद्दलपरीतार्थं समालेभे समुद्ययौ तावत्स शर्वगो ब्रह्मा तिरोदा
नं दृष्ट्वा तं ययौ ततः संग्रामसृष्टमास विजेतं हरिदीश्वरान् प्रतस्तेस वितेवोद्यन्यथा रात्रिंचरान्वली १५०
इंद्रं वह्निं यमं चाथ नैर्ऋतं वरुणं ततः वायुं कुबेरमीशानं विजित्य स बलोद्धतः निष्काश्य स परे
भ्यस्तानि तद्वान्हरिदीश्वरान् सम्भृत्यांस्तत्र दैत्येंद्रोधिचक्रे मदगर्वितः परितो रक्षिणो न्यसमाता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ह्यायश्चोत्थितः एकातपत्रंबुभुजेत्रिलोकीराज्यमुत्तमम् दिक्पालास्तेथसंविग्नाःपलाय्यनिभृतंय
या मन्दरंसमुपाजग्मुर्यत्रनास्तिकृताकृतं तत्रादैतेसुराःसर्वेकान्दिशीकाश्चवस्थिताः तुराषणेप
रित्यज्याश्रमान्विदधिरेक्रमात् अन्येपिचसुरास्तत्रगुप्तेनसुमहाभयाः दरीगहनकुंजेषुवन्यजाति।
समाहृताः देवास्तेकुंजमध्यस्ताबभ्रमुःपरितोभयात् मृगाइवसमुत्रस्ताव्याघ्राद्धतगजाधिपात्
पशुधर्माणऊर्मभवोदरीकुंजेषुबभ्रमुः चरन्तोवन्यफलकंमहीशय्यानिवासिनः एवंसर्वत्रमान्यइ·
कारणेचतथाहिते एवाश्रमास्सुराःसर्वेचेरुर्वनमृगाइव कोविशेषोस्तिजीवस्यपानाशनासुषुप्ति
षु विबु(धा)अपितेसर्वेवन्याइवचबभ्रमुः स्वर्गस्थितेश्वर्यैर्देवैःप्राप्यतेवसुधाखिला तेयानाःपाल्यतो
तत्रवनेचवनचारिणाम् तस्मात्पदंमहत्तस्यकारणंपरिगीयते पदेस्थितःसमाभातिपदभ्रष्टः
पतत्यधः पदेस्थितानांदेवानांयास्वाहास्त्वभिकारणं याज्ञैरेस्विदिवस्थैस्वबुभुजेमृतधर्मिणी श्रये
तेदानवास्तत्रस्थितास्त्रमृतभागिनः अमर्त्यतामुपाजग्मुरमर्त्यामर्त्यतामपि सोसुरस्तान्दिविष
दोपरितोन्वेषणायाहि हत्वान्सर्वार्थकृपालान्प्रजिघायमदोद्धतः अथहृतसुखाकुलातामन्दरंसौ
णीकन्दरं गतान्देवान्समन्तडोयोद्धुंबलभरोद्धतः सज्जीकृत्यबलौघंसमहाहंकारमूर्तिधृत् ज

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गाममन्दरंजेतुंदेवान्भयपलायितान् तमागतंसमाकृत्यदेवाःकैंजनिवासिनः अकिंचनाअपितदानि
शि॰पु र्यधुर्यौदुमादरात् परमेशगृहायातान्केनोउत्तापयिष्यति इतिधैर्यंसमाश्रित्यसर्वास्तेनिर्ययुर्मदात्
१९८ विधायशंभुंस्मरणंतेयत्तेसंग्रवोगतं समुखेसमुपाजग्मुर्यतःशंभुस्ततोजयः स्मृत्वाशिवेतिरुद्रेति
येविदधुःक्रियांचयां तांतेशीघ्रमवाप्स्यंतिनकिंफलतिशंकरः शिवेतिपरमेशेतिशंकरेतिभवे
तिच जिह्वाग्रेवर्ततेयेषांतैर्जितंभुवनत्रयं शिवेतिवदनेयेषामभिधानंमहेशितः तेसदापरिवर्ते
तेसर्वेषांप्रभुतात्मनाम् शिवेतियःस्मरेन्नित्यंपुमान्पुष्कलधीरधीः सर्वत्रतेशिरस्सियाच्छिवःशि
रस्सिवर्तनात् इतितेसंप्रवोयातास्तंसह्यामदर्पिणम् युयुधुःसंमुखीनोद्विजवःशिवमुषामिह
कर्कशंतेनियुध्याघशंभुनासमवेक्षिताः पराजिग्युस्तमीशानंदैत्यदानववल्लभाम् पुराजितेसुरे
तस्मिन्नंधकाख्येमहासुरे महेश्वरमथाभ्यर्च्याधितस्थुःस्वस्वभूमिकाः बलात्रिष्कास्यदैत्येयान्स्व
स्थानेभ्योमहेश्वराः प्रमोदभरसंपूर्णाराज्यंचक्रुर्यथापूर्ववत् स्वाहामयंचपीयूषंमर्त्यलोकनिवेदितं १९८
निपीयामर्त्यतांजग्मुर्भाववद्धंहियज्जगत् अथसौधास्वरोमानीजितोवनतकंधरः अवमानभरा
नम्राशिराःकर्णौपिधायच अनवेद्याश्रुतस्सर्वंराज्यभृत्यकुटुंबकं अवमानज्वराक्रांतःपलायामा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दीनटक हिमाद्रमीमांशाण्याय ह्रदेवक्रोस्थितिंततः किंचित्कालेततःस्थित्वाभयशंकीमहासु
राः षड्गव्यूतिपरीमाणंगुहांतत्रनिर्वन्यसः सस्वच्छस्वासाकिंचिदन्यासुरइनप्रभः प्रकारबंधं
विदधेगुहायाःखेविक्रितंपरम् सर्ववज्रमयंयश्चवज्राभेद्योवभूवह चतुर्द्वारसमायुक्तंसालबंधं
विहायसः रक्षिणस्तत्रद्वारेषुनिदधेवह्नितेजसः इत्थंविधायमतिमान्स्वयंतत्रगुहांतरे सुखो
पविष्टोनिशंकंतस्थौभयविवर्जितः अथकालांतरेदैत्योनिशंकान्सुरगरक्षिणः अविज्ञातग
तिर्मानीबबाधयमासगह्वरत् अविज्ञातगतिःकोयंबाधतेस्मानितीवते विस्मिताश्चनरप्याशुरर
क्षःस्वपरीसृताः विसृत्यविसृत्यवसस्वरानुज्ञातसंभ्रमः बबाधेनितरांदैत्योयेननष्टमभूज्जगत्
अंतस्थारइवात्तातोबबाधेसोखिलंजगत् मायैषापरमेशस्यजगज्ञासयतेखिलं प्रहृत्यबहुशो
दैत्योनविज्ञातंयथागतं जगोपात्मानमागत्यतत्रैवचगुहांतरे अविज्ञातंप्रणष्टेषुदेवेषुथसुरे
श्वरः निर्णीगुरुणासम्यग्देवैश्चानुगतोद्रुतं भगवंतंमहेशानंशिवंपरमकारणं जगामशर
णंभेसर्वार्तिविनिवारकं देवाऊचुः भगवन्नपचास्मोल्लसीदृशापत्तिभागिनः त्रिलोकस्यांद
याहेमास्थापयशशिप्रभा माविभूर्तिपिधेह्याशुविभूर्तिसांप्रदर्शय येनदुष्टोन्धकोदैत्योमृति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मापत्स्यते दुर्गतम् येनेयं जगती सर्वा स्वस्थमाप्स्यति शाश्वतं आपन्नमग्नान्समीक्ष्यापि भृत्यान्स्वान्कः प्रति
शि.पु क्रियाम् न कुर्याद्यः कथं धीरैर्भण्यते स प्रभुः प्रभुः प्रभूतायाः प्रभोः शंभो प्रथिता तव भूतले यथार्थी तां कु
१५५ रुष्वाद्य प्रभवो यद्युत्यालवः विपन्नमग्नान्भृत्यांश्च दीनांल्लग्नमनोधियः दृष्ट्वापि निर्विकारो य एकथं ते
स्वामिनो मताः न पेक्षिष्यसि चेन्नाथ त्रिलोकीयं विपद्गता न जाने चिन्त्यवेयाति दुःखपात्रं भवेत्सदा
जानीहि भगवन्शंभो यत्किंचित्सचराचरं ब्रह्मादिकीटपर्यंतं स्वर्लोकस्थितं तत्र हि किं कुर्मः देव यत्रेना
थस्वामिनेम्यं पुरास्थिते दीनाविलग्नमनयः क्लिष्टाः स्मो ह्यद्य प्रभो व्यासः इत्थं दीनगिरं श्रुत्वा भगव
न्समहेश्वरः मेघगंभीरया वाचा प्रोवाच वृषभध्वजः श्रीशिवः साभीष्टदेवाः शांताः स्युस्त्रिलोकीयं स
मेधितुः तन्न भूता कथामियं प्रभवेद्दुःखभाजनं यथांगे विकृतिर्देवा न स्यात्केन चिन्त्यथं न था त्रि
लोकीपीडयं कथमहं तमाद्यौः इदं यत्किंचिदाभाति जगत्स्थावरजंगमम् तदंगभूतं मे विद्धि नभे
दोस्ति मम स्वच विदितं भवतां देव दुष्टसंगं विकारयत् अचिकित्स्यं च तच्छेदाच्छांतिः स्यान्नान्यथा १५५
ध्रुवं तस्मात्तमद्य दैत्येंद्रं कृतयिष्यामि देवताः एकस्मिन्नाडनाले स्यादिना स्याज्जगत्त्रयी सन्नद्धतसुराः
सर्वैकरुध्यं बलमञ्जनं मया न्व कार्यं यत्किंचित्तद्धि धीश्यामि देवताः व्यासः इति वागमृतेनैतान्स्त

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कल्पान्तशंकरः प्रणयित्वांस्वकर्तव्यंनिदध्यौपरमेश्वरः तेषांप्राणविनिर्यातमुद्यताःशंभुवाक्यतः।
निपीयपुनरेवाशुदृष्टास्तेसंबभूविरे शिवाज्ञयाथतेसर्वेसज्जीकृत्यबलंस्वकं शंभोःसमीपमाजग्मुः
शस्त्रास्त्रबलशालिनः तान्समीक्ष्यसमायातान्कृपालुःसोपिशंकरः सस्मारगणपानांचपरानन्दभ
रोज्वलः स्मरणानंतरेतेथशस्त्रास्त्रबलशालिनः कोटिशोविकृतांगाश्चप्राणेमुर्हर्षनिर्भराः गण·
सेनांसमादायशिवोपिभगवान्स्वयं निर्ययौयोद्धुमसुरानसुरेन्धनपावकः तदासोपिशिवःपूर्वं
निर्यायस्मरशासनः आजुहावासुरंयोद्धुंनिरीक्ष्येतिमुहुर्मुहुः बलीनजातुचिन्मूढसालबंधंकरो
तिहि बलेबलवतांगणंभुजयोर्यत्सनातनं कीटाअपिचजीवंतिनिःशंकेबंधुवासिनः कोभेदःकीट
कानांचव्याघ्रशानांचनिर्बल यदिशक्तिर्भवत्यद्यनिर्गत्यास्मद्गुहामुखात् युद्धमत्रमयासाकंकृतं
चौर्यप्रहारकैः इतिशंभोर्भगवतःश्रुत्वानालंभभारतीम् सन्नद्धोदैत्यराजापिनिर्जगामगुहान्तरात्
सम्मुखीभूयसशिवमागच्छेत्यब्रवीन्मुदा अहोचिरान्मयादृष्टादेवजातिमुधोद्धता निर्व्यापारैर्भुजै
र्ज्ञात्वामेदभीतःस्वपम्रमः स्वयंचोपनिनायत्वांमज्जगद्धयदेतवे इत्युक्त्वायुधेतेनशंभुनासोन्ध।
कासुरः जघानबाणैःशंभुस्तंसोपितंमृदमत्रधीः शैथिल्यमभिनीयाथशंभुःप्रत्यागतोयुधः ह

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्घोनडेजगर्जाथजयाशापूर्णमानसः प्रत्यागतेमहेशेथदेवायोद्धुंपुरःस्थिताः युयुधेन्यासुरोदेवो।
शि॰पु विनिभीमैर्मदोद्धतैः देवैःसमेत्यदैत्येन्द्रेयुध्यमानेनिरंतरं शिवोंतरंतदासाद्यगुहांतांप्रविवेशह गुहां
२०० प्रविष्टोभगवान्शंभुरभयप्रदः जगर्जसिंहनादेनगुहाप्रतिनदन्निव सिंहनादेनदेवस्यगुहायामा
नोमहासुरः किंचित्कैथिल्यमापन्नोबभ्रामेवसुरान्तकः गुहांविज्ञायदेवेनप्राप्तंसोन्यासुरोव
ली कर्तव्यताविमूढोभूपत्हृदयसमाकुलः युद्धंविहायकिंयास्येरहितंतांगुहांबलात् अथवा
तामुपेत्याशुयुद्धेजघ्नामिशात्रवान् इत्थंसदोलावलचित्तवृत्तिःससंभ्रमोदैत्यबलावनेसः एकत्र
दाढ्येनमतिंनलेभेसमैःप्रोक्तोलिनयंत्रवृत्तिः अथोविनिश्छिन्नशरीररत्नानिभिन्नभूतोपरमांगुहांतां
युद्धंपरित्यज्यसविक्रमेणगुहांविवेशोज्वलधीरचित्तः गुहागतःसोथविलोक्यदेवंविज्ञायचिह्नैलग
मेशमीशं तद्दर्शनात्क्रोधमनाविवेकीनानामहारादसुरावनेसः युद्धासनेतत्रसवीक्ष्यशंभुंप्रणम्यमू
र्भावनतोसपीठः तद्भावरस्यैर्वचनैःस्तुतीशैर्भक्त्यापरेशानमसौसुरारिः स्तुत्यातयाशंभुरतीवहृ २००
ष्टःप्रसन्नचित्तःस्वरतोसुरारिम् तमाहधीमान्वरमिष्टमिष्टंवृणीष्वयत्तेवरणीयमस्ति चित्तेयदर्थ्यंत
वभातिधीमन्वृणीष्वतिःशंकमिदंस्वभक्ते इत्थंसमाकर्ण्यगिरंसशंभोःप्रसन्नचित्तोःसुतरांसुराःति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रणम्यस्वंवचनेसभक्तःप्रोवाचशान्तात्कृतरश्रुघोषः किमन्यदर्थ्यंभगवन्ममास्तिमेभक्तिलाभाद्भव
तान्वयारे भक्तिंपरांदेहिपदाब्जयुग्मेमहेश्वरःसोयमिहार्थयेव प्रदेहितज्ञावरणंत्वमेवप्रभुप्रसादाः
खलुभृत्यवर्गाः इत्थंतुवाणेदितिजेमहेशोविहस्यकिंचिद्विनतोप्रसन्नः वदाम्युपतेवरणीयमन्यत्र
मेप्रगेयंभवतेस्तिकिंचित् तमाहहृष्टोदितिजोमहेशात्वत्तोद्विधिंसन्ततमर्थयामि इहैवशंभोमम
कन्दरायेतीर्थंभवेयत्वल्लपावनाय तथेतिभक्तिप्रणवःसशंभुस्तमाहप्रीत्यानितरांप्रतीतः मूर्तिविधा
याम्युसलिंगरूपामनर्थ्यांशंकरमूर्तिरीशः इत्थंसोन्धेशइत्याख्योप्रथितोधरणीतले हिमालयोपरिस्था
तोगुहायांरजतेनराम् तदारभ्यान्धकेशस्यसर्वेतत्रभजंतिच अर्चांविधातेविधिवत्सोर्चितःसिद्धिम्
छति यःकश्चित्तंपूजयतेयावद्वर्षंसमादरात् ससर्वसिद्धिमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा यःकश्चि
द्भालणस्तत्रपूजांकुर्वीतयत्नतः सदेवलोभवत्येवमहेश्वरप्रसादतः इतितेकथितंदिव्यमन्धकेशस
मुद्भवं श्रुत्वापियंनिवर्तन्तेबाधाःसर्वाश्चपीडश्च इतिश्रीशिवपुराणेन्धकेश्वरप्रादुर्भावोनामैकपं
चाशत्तमोध्यायः ५१ मुनयऊचुः सूतसूतमहाबुद्धेपाराशर्यप्रियात्मज योयमुक्तस्त्वयापूर्वोध्या
येतेदेवलाभिधः षण्मासंविषदम्पूजोभवेद्देवलइत्यपि किंयंदेवलकोनामकथंलक्षणवानपि ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

किंयेदेवलकोनामकथंलक्षणवानपि सूतउवाच शृण्वंतुमुनयस्तस्यनामलक्षणपूर्वकम् देवलस्य
शि॰पु यथाव्यासमुखाच्छ्रुतंमया दधीचिनामाविप्रोभूद्विख्यातोधरणीतले ज्ञानज्ञेयापारदृश्वाविद्या
२१ नांशास्त्रपारगः धर्मैकरुचिरत्यंतंप्रवीणःशिवभक्तिमान् तस्यैकभार्यासुभगाबभूवचसुलक्षणा प्रा
ग्जन्मकर्मपाकेनसाभार्यातस्यधीमतः तदाज्ञाविपरीतेचविदधातिस्मसर्वदा श्रद्धाकर्मरतिश्चित्राथ
मीत्माब्राह्मणोत्तमः साप्रिजायास्सुशीलाचसुभगाधर्मपारगा। भर्त्राज्ञाविपरीताचविधत्तेस्मयदात
दा तस्यैवंवर्तमानस्यदधीचेर्वरजन्मनः पुत्राबभूवुश्चत्वारःसुलक्षणविभूषिताः पित्रातेपिचच
त्वारोबाल्यात्प्रभृतियोजिताः प्रजाःयोपरमेशस्यशंभोर्वृषभलक्ष्मणः पृथक्पृथक्चचत्वारस्तेशंभुंस
म्यगार्चयन् पंचमःसपितातेषांविदधेर्चांसमाहितः अथकालांतरेतत्रसपिताकार्यगौरवात् प्रतस्थ
दूरमध्वानंप्रजार्चिंतासमायुतः ज्येष्ठंपुत्रंतदाहूयप्रोवाचामलयागिरा स्वदर्शनाद्यगंतव्यंदूरंकार्यवशा
न्मम मत्पूजापित्वयाकार्यासम्यक्शंभुप्रसादिनी नातिवाह्यादिपूजात्रजानतुचित्परमेशितुः विद २१
ध्यानःशंभुपूजांयोहास्यतिसुदुर्मतिः तस्यात्रनगतिर्लोकेपरत्रापिभविष्यति तस्मात्सुत्रप्रयत्नेन स
त्पूजापित्वयाकृता ममैवसोभवेदात्मापुत्राइत्यभिधीयते तथेतिपुत्रेणोक्तेसदधीचिर्ब्राह्मणोत्तमः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्र

प्रतस्थेसोपितत्रैरात्रावंतःपुरोषितः कुष्टेप्रभातेसंभ्रांत्यास्नानादिसर्वविधायच चक्रेश्रीभग
वत्पूजांशास्त्रदृष्टेनवर्त्मना शिवोपिभगवान्क्रुद्धस्तस्यैवांडवात्मजं उन्मत्तेनेवभवतापूजिता
यत्कृतामम अर्चाततोदुतंमूर्खोन्मत्तोभवसुदर्शन इत्थंशप्तोभगवतासचोन्मत्तोभवत्क्षणात् दधी
चिपत्नीतदृष्ट्वाविलप्यबहुशोभृता पुत्रदुःखंमहादुःखंमुनीनामपिदुःसहं पुत्रदुःखोत्तरानष्टा
ननष्टाःकेनचित्स्मृतः पुत्रदुःखसमंदुःखंनभूतंनभविष्यति सभार्गवान्नातोयांतसदृष्ट्वापुत्रवेदनां
प्रत्यागतःसविप्रोपितत्सर्वशोकविह्वलः निशाम्यमूर्छितोदुःखेभोजचिंतासमाकुलः अहोमेनेन
पुत्रेणप्रतिष्टैवविनाशिता किंकरोमिक्वगच्छामिकिंमेयपुरतःस्थितं इतिचिंतानिमग्नासप्रसादा।
त्परमेशितुः स्मृतिप्रुक्तोबभूवाशुस्वामिप्रीतिविवृद्धये सर्वचिंतासमुद्धारकारणंयःपरःशिवः
सकिंमयानचिंत्येतदुःखंयेनविनंक्ष्यति इतिचिंतांपरित्यज्यशिवयोर्मानसीक्रियां आचरमासंस
विदयेतन्सजान्नभवात्सतः सुदर्शनःसचोन्मत्तावस्थायामेवपार्वती निदधाभक्तिभावेनपार्वतीति
वदन्मुहुः मुहुर्मुहुःसप्रवदन्पार्वतीतितदाधीः तांदेशांलंघयोचक्रेसचोन्मत्तइवाब्रुवन् सर्व
शक्तिस्वगिरिजासर्वत्रातस्तदारथीः त्रिलोकोवाचप्रत्यत्तीभूयाम्बफलप्रदा सुदर्शनानर्थभक्ता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रसन्नास्मितवांगक मयात्वंविहितःपुत्रोमाभैषीःशुभलक्षण इत्युक्त्वातंससमाभाष्यपार्वतीपरमे।
शि॰पु श्वरं प्रोवाचवचनेचारुमृदुकोमलयागिरा भगवन्विहितःपुत्रोमयायंवरलक्षणः तज्जः प्रसीदेशाव
२०२ मय्यत्रप्रसादंकुरुमाचिरं इत्युक्तोभगवान्देव्याजानेनोतंपरिधायच पुत्रंतंविदयेशंभुःपस्पर्शमृदु
पाणिना इत्थंपुत्रंविधायाशुताभ्यांतस्योपवीतनम् नवीनंविदयेशंभुर्दीक्षासंस्कारपूर्वकं दीक्ष
यित्वाथविधिवच्छिक्षयामासतच्छिवौ पुत्रायस्तःकृतोस्माभिर्वदस्वाभिमतंफलं यःकश्चित्किंचिदे
वात्रत्वभ्यंसंप्रार्थयिष्यति तस्मैतद्देहितूर्णंत्वंदातामवसमंततः तथार्च्यंवरमेवेहगृहाणाभिमतंप
रं यःकश्चिदावयोःपूजांविधास्यतिविधानतः तेनादौप्रथमंपूजाविधेयास्यत्प्रसादिनी भवत्पूजा
विधायादौपूजांयोवांविधास्यति तस्यसासफलानेयाःस्वार्थसिद्धिप्रदायिनी योनकुर्याद्भवत्पूजांप्र
थमंसर्वसिद्धिदं तस्यावयोरपिभवत्पूजानर्थविधायिनी ततोपिभगवाञ्छंभुःप्रसन्नोस्मैददौमुदा
पताकानोवत्सस्कंचवत्सराशाजयप्रदं सुदर्शनत्वमायत्तवत्तसीमजयप्रदा पाताकात्वाश्वतःसं २०१
ख्यायासांदर्शनमर्थदं इत्युक्त्वाप्रददौतस्मैविप्रपुत्रायशंकरः वैजयंतीवत्सस्कंतुयत्स्मरतिविज
यप्रदा ग्राहयित्वाचतत्स्कंतत्पताकानांतमब्रवीत् पताकिनाम्नाविजयीख्यातोलोकेभविष्यति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दिवेश्चविजिगीषार्थंवाविनाद्देवलोभवान् यच्छेथैरमपुत्रत्वंसर्वेषांविजयप्रदः यस्त्वांपुरःसरीकृत्य।
समरंयातिमानवः जयलक्ष्मीःपुरस्तस्यधावतीसुखदायिनी योयुद्धावसरेपुत्रपताकांस्तेसमर्च
येत् त्वांचापितदधिष्ठात्रंमहेद्वंसपराभवेत् येयंपताकापूजात्रक्रियतेविजिगीषुभिः तदधिष्ठा
तृदेवस्त्वंमत्प्रसादाद्भविष्यसि इत्थंसर्वत्रयापूजापताकानांविधीयते तत्रादौदेवलःपूज्यःप।
ताकीविजयप्रदः तस्माच्छंभोःसमर्चायांपताकाचविधीयते पताकारहितंकर्मशंभोर्दुर्गतिदा.
यकं श्रवणेशिवपूजायांपताकांविधिवत्सुधीः पूजयेद्योऽमरगतिंप्राप्नोत्यश्चैस्तरांहिसः इत्थं
तस्मान्यकेशस्यपूजनाद्विधिवन्नरः देवलःसंभवेन्नूनंपूजामाप्नोतिसर्वतः अत्रेतिहतंसृनयःस्तृ
एतेनात्नमवुद्धयः महाराष्ट्रप्रदेशेभूद्राजापरमधार्मिकः सत्संगनिरतोनित्यंशास्त्रचिंतनतत्परः
विद्वत्सेवीमहाबुद्धिर्न्यायेधर्मइवापरः शास्त्रबोधेगुरुरिवकाव्येभृगुरिवापरः प्रजापालनसंस
क्तोविशेषज्ञोमहामतिः अंगोपांगविचारज्ञोदृष्टदाएनधीरधीः विभक्तकालावयवःकृतक
र्तव्यनिश्चयः विचार्यसर्वशास्त्राणिवेदोपनिषदंचसः निश्चिकायशिवंदेवंसर्वदेवोत्तमोत्तमम्
इत्थंधृतमतिःसोथशंभुपूजापरोभवत् चकारमानसींपूजांसोन्यकेशस्यभक्तितः भक्त्याप्रीतःस

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गवानन्यकेशो महेश्वरः प्रादुर्बभूव तस्याग्रे वरदानोन्मुखः स्वयं प्रत्यक्षीभूय तं शंभुः सर्वदेवनमस्कृ
शि॰पु तः प्रोवाच कोवरस्त्वभ्यं रोचते धर्मनंदन इति शंभोः समाकर्ण्य गिरं स विजयी नृपः भगवान्यत्त्वयं शं
२०३ भो भक्तिमुक्तीन हृतः प्राग्ममा स्वयमीशानकोन्यर्थो मे वशिष्यते कृतकृत्यं समात्मानं जाने त्वद्द
र्शनात्प्रभो किंत्वियं हृदये वांछा यावत्तावत्वमस्य मे विजयो भविता शंभो प्रसादात्तव शंकर इति
श्रुत्वा गिरं तस्य राज्ञः शंभुस्तथाब्रवीत् ददामि वांछितं तेद्य विजयस्त्वं महामते इत्युक्त्वा प्रददौ तस्मै पता
कास्त्रिलोचनः प्रोवाच च वचो रम्यं राजानं सोन्यकेश्वरः निखन्य भूमावेतां त्वं यज्ञं कुरु महीपते य
दा पतिष्यते सेयं यज्ञपूर्तिस्तदा भवेत् यज्ञपूर्तौ महीपाल विजयस्ते भविष्यति इत्युक्त्वांतर्धमापेदे भ
गवांस्त्रिलोचनः सोपि राजा तथा चक्रे यज्ञसंभारमादितः पताकां नापतत्सद्य प्रकारान्नु दिने वि
धिं अथो दिनेंतरे तेन राज्ञा तस्यै बलिं ददौ संकल्प्य तदधिष्ठानं यज्ञारंभे विधानतः बलिदाने कृते सा
थ पताकान्यपतद्भुवि संपेदे संशयं राजा किमयं मम विघ्नवत् यज्ञपूर्तौ हि पतनमस्यास्तेनोदितं किल २०३
नायं गमपि संपन्नं किमियं न्यपतद्भुवि ब्राह्मणान्स उपागत्य पप्रच्छ विनयान्वितः किमियं पतिता
भूमौ हेतुः कोत्र निपातने इति पृष्टास्तु भूदेवास्तमूचुर्विनयान्वितं राजन्निशामय यथा जानीमो स्वस्थ

भाशुभम् अधिष्ठातःपताकायंच बलिदाननिमित्तकम् यत्तमूर्तिर्वियंजातापताकापतिताभवत्
तदारभ्यपताकीसविदितोभून्महीतले सएवदेवलःप्रोक्तःपताकाध्यन्तएवच इत्थंसर्वजयप्रेप्सुः
पताकांप्रजन्सुधीः पूजयेतप्रयत्नेनतदधिष्ठातृदेवतां स्वदर्शनेसमाभ्यर्च्यतदधिष्ठातृदेवतां
समरेजयमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा इत्थंतेन्येश्वरस्येदंमाहात्म्यंपरमाद्भुतं कथितंश्रवणा
दस्यपापमुक्तिःनसंशयः इत्थंपताकासंपूज्यदेवतायतनेपिच सर्वसिद्धिमवाप्नोतिप्रांतेमो।
क्षंचविन्दते इतिश्रीशिवपुराणेदेवलस्वरूपमाहात्म्यवर्णनंनाममहापंचाशत्तमोध्यायः ५२
ॐश्रीमुनयऊचुः व्यासशिष्यमहाबुद्धेपुराणार्थविशारद श्रुतावांशंभोःकथारम्याअमृतान्निरम्र्
स्वनः इदानींश्रोतुमिच्छामोमहात्म्यंपरमाद्भुतं लिंगानांसर्वमुक्तानांद्वादशानांप्रयत्नतः ज्यो
तिर्लिंगानियानीहत्वयोद्दिष्टानिद्वादश श्रुदितेषांसमुत्पत्तिंमाहात्म्यंचविशेषतः सूतउवाच सम्य
मुक्तंभवद्भिस्तन्माहात्म्यंपरमाद्भुतं कथनीयंविशेषेणलिंगानांज्योतिरात्मनां संवत्सरशतेना
वत्कथमानंमयानच तन्माहात्म्यंनशक्नोतिसम्यग्वक्तुंकदाचन पतन्मध्येतुकस्यापिमाहात्म्यं।
शतवत्सरम् कथमानेनचायातिमूर्तिकोवक्तुमर्हति तथापितस्यात्वमुनेज्ञातज्ञेयात्महात्मनः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पाराशर्याद्यथासम्यङ्ख्यायादवधारितं तत्सर्वंकथयाम्यद्ययल्लोकद्वयसुन्दरं कथ्यमानंहितंस
शि॰पु र्वंलोकद्वयहितावहम् अतोब्रवीमिवःसर्वंसमाधत्तमुनीश्वराः तत्रसोमेश्वरंलिंगंनिबोधत
२॰४ द्विजोत्तमाः यस्यश्रवणमात्रेणसोमलोकेवसेन्नरः अभूद्दक्षाभि`` धात्रपुत्रःकिलप्रजापतिः
प्रजासर्गेनियुक्तस्तथाज्ञातेनप्रजास्रष्टा ससर्जबह्वीःपुत्रीःसप्रजासर्गविवृद्धये कन्यापितेति
यंप्राहुरधुनापिपुरातनाः तत्रासौप्रददौकन्यांविधवेसप्तविंशतिं याभानीतिसमाख्याताया
भास्ताराःपतिस्तस्मै प्रास्तदारस्समतिमात्यत्तान्सम्यक्चकारह पीत्वासोमंधृतंनामधेयेनसोमेतिसं
दरं सप्तविंशतिभेशानस्ताराःपतिरुदारधी रराजनितरांचंद्रःसौम्याकृतिपरिष्कृतः सतथावर्त
मानस्यप्रीतिमांस्तासुसादरं गतंचापिचिरंकालंबुबुधेनकृतत्क्षणैः इत्थंसवर्तमानस्यभाविनो
र्थस्यगौरवात् तन्मध्येरोहिणीतस्यविस्रंभास्पदमुत्तमम् रोहिणीसाबभूवास्यस्वात्मनोप्यधि।
गौरवा हृदयेतस्यसादेवीप्रतिमेवशिलातले संभोत्कीर्णेवप्रतिमासातस्यहृदयेसती अवि २५
चाल्याभवत्साशुसपत्नीनांमनोरमा तथाप्रेमतयोरासीत्सप्तविंशतिभांतरे यथैकेवह्विधाम्मू
तामूर्तिःसाबुबुधेजनैः तस्यसारोहिणीदेवीहृदयेमंदिरेजले स्थलेप्रेवबहिरंधतभातिस्मयवि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यावती इत्थं तस्यां प्रेमभरोल्लासं संशृण्वानस्सः बभूव चंद्रमा येन पेत्तामासपराः स्त्रियः इति
तातेन चंद्रेणोपेक्षिता रुधिता भृशं पितरं समुपागम्य प्रोचुस्तद्वचनं ततः पितस्तया निर्विशेषं
जनितां पालितास्तथा अलंकृत्य प्रदत्ताश्च किमिदं समुपस्थितं अयं भर्त्रा स्वतंत्रो नो नाटत्यस कं
ला अपि प्रेमपूर्णो रोहिणीं देवीमांतरेण प्रपश्यति इति वाचं समाकर्ण्य विमानस्कोऽबभूव सः यथा
पुत्राः परप्रेमपात्रमेकस्तथापरः कथं पितारस्तेष्वेव पात्रेषु सममीक्षते प्रेम्णैकं पश्यति परं विषमं
चापि वीक्षते विमानाः सनथा दक्षो विचिंत्य बहुशः स्वयं धिक्कन्याजनकं तात चिंता यस्य न लीयते
स्फुटेयं विषमा व्याधिर्मरणांतं समीह्यते कन्यायां जायते पित्रोर्धिग्मकन्यस्य जीवितं कन्याजनयितानां
तो न कदाचन गच्छति दुःखस्यांतं हि कन्येयं विषवल्ली प्रकीर्तिता किमिदानीं करिष्यामि चिंता दा
तिः कथं भवेत् कन्याकानामनर्थानां ममापि च ततो द्रुतं इदमत्रोत्तरं न्याय्यमिति बुध्वा विचिंत्य सः गच्छ
तेति च ताः कन्याः प्रोच्यागारात्म निर्ययौ आजगाम गृहं तस्य जामातुः क्रोधमूर्छितः प्राप्याथानन्हृदं
दक्षो विनयेन विवेश सः तस्य पर्यामनाटत्य प्रोवाच वचनं हितं महानुभाव जामातः शृणु मे वचनं
हितं येन ते कुशलं कीर्तिर्ममापि च भविष्यति महाकुले प्रजातोऽसि सोदरोऽसि तयोः शुभ यस्यां कीर्त्ति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रवाहेणप्रवर्तितंभुवनोदरं पितात्रिरनसूयातेमातानेमोदरोस्मिभो दुर्वासाःशंभुमूर्तिश्चदत्तात्रेयोपि
शि॰पु वैष्णवः स्मरसीयंत्वमात्मानंब्रह्ममूर्तिर्भवानसि कथंत्वंकुरुषेतातनीचजातस्यचिंतांक्रियां महा॰
२०५ कुलप्रसूतस्यहीनजातस्यचिंतांक्रियाम् करोतिचेद्भवंतस्यशतधादेहखंडनम् नराजतेखलुविभो॰
तवनीचोदिताक्रिया क्रियानुसारतोयस्मात्कुलमायमसंस्थितिः नास्तिजात्यामहात्मनापिही
नस्तयामतः व्यवहारानुसारेणमहानीचश्चजायते यस्याभिमानोहृदयेमहानस्मीतिभावनः त
स्यासावभिमानस्तत्क्षणादेवविशीर्यते तस्माद्बुद्धिंसमाश्रित्यसदाचारोचितांक्रियां विदधानोभवे
त्सर्वमानोभिजनभाजनं येपिसर्वेमहावंश्याश्चमहत्यपिगण्यते कुलीनताचमातेषांसदाचारसमा
गता मुनयोयेतपस्यंतःशांतादांतास्तितिक्षवः जितेन्द्रियाजितक्रोधास्तेभूमौख्यातिमागताः
येतस्माःशांतिरहितादमहीनाश्चक्रोधनाः हृषीकेवश्यामुनयोभूमौनीचगतिंगताः सर्वोगपरि
पूर्णोपियःप्रस्खलतिकेनचित् तेनास्यसकलंयातिवारिकुंभस्यरंध्रतः तस्मान्मनीषीकेनापि २०५
नस्खलेत्स्रोतसाक्वचित् स्खलन्सर्वच्युतस्तूर्णमितिशास्त्रोदितोविधिः तस्मान्महाकुलीनोसिस्मा
त्मावयतिजंकुलम् यायोगंपंतेनदादत्तमाशीर्णभवसंदर जानामनइमाःकन्यादतासेविधिपूर्वं

के निर्विशेषं भवानेताः कथं पश्यसि संकुलं सर्वास्वास्व चितं ते यस्त्व मदृक्कं वियोनत्र विषमत्वंक
थं जानन्मोक्षमवलम्बसे जामातन्मेयवचनेपालयस्वाविशेषतः येनसर्वं शुभं तेस्यात्ममापि
च शुभाकृते इति वाणीं समाकर्ण्य विनयानतकंधरः नोवाच किंचित्कुंभांशुः केवलं शिरसानतः
तथा सोपि वतां वाणीं श्रावयित्वा प्रजापतिः उत्थाय स्वालयं तूर्णमाजगाम समाकुलः गते प्रजाप
तौ टद्वे समुच्छ्वसन्तनो विभुः तूर्णं समायौ योगेंद्रो हिन्यः प्रेमनिर्भरः सोक्तिस्तस्य हृदङ्गेन तस्या।
र्णीमकरो मूनाक नलिनीदलसाढिंडुः किंस्वशान्त्य हृपातितः प्रजापतेस्तस्य वचनं तूर्णं नाकरोश्च सः
किंचिन्मात्रेयतो नैवव्यसने प्रेतनेहितं यत्किंचिद्व्यसनासक्तो हितं वाप्यहितं पुनः न पश्यति कृतांथा
नोनिम्नानिम्नविवेकधीः व्यसनं नाम परमभाग्यं धीरैः प्रकीर्तितं पश्यतां सर्वलोकानां यदयं दोष·
भाजने नदोषास्तिहिजामंथो निम्नानिम्नगतोपि च सएवडुष्टडक्ः संश्वेदन्योक्षानपश्यति तस्मा
दन्योक्तिमाश्रित्य प्रवर्तेत पुमान्सदा न स्वतंत्रसमाचारः किंचित्कुर्यात्सुधीर्नरः दक्षस्तदाशयेष्ट
त्वानन्तमोगृहमागतः प्रतीक्षमाणः सवर्तान्नवार्ताश्रवणतत्परः अथो किंचिज्ञते काले वार्ताश्रुत्वावि
योगसौ यथापूर्वं वचारित्रं विहितं तेन दुर्धिया न मनाक्किंचिथिली भूतो जामातामे सदुर्विदः अनेनदयः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्रुधोस्यायमविधोर्गेहमायथैा आगात्यकुंडोनीचेतिसमाभाष्यविधुंद्रुतम् करेजलंसमादायशशापभृ
शि॰पु शविह्वलः यस्मात्त्वमसापिसैन्यत्वंवचोनश्रुतवानसि तद्राजयक्ष्मग्रस्तस्त्वंभवक्षीणोदिनाद्दिनं त
२८ थोक्तेतेनधीरेणकथनानंतरंविधुः तस्मिन्पशपतिक्षीणोभूत्कलामात्रावशेषकः कलानुसारंतेजोपि
क्षीणंतस्याभवत्क्षणात् विक्षायःसवभूवाशुशोचनीयोदयावतो इत्थंतत्रसमुत्पन्नेक्षयग्रस्तेनिशा
करे सर्वेषांपश्यतांतत्रहाहाकारोमहानभूत् केचिन्निर्निंदःशुश्रुंशुंकेचिद्दक्षंप्रजापतिं अत्रेपिगि·
नयोराभ्यांकिंकृतंशोककारणं ततोदेवाश्चमुनयःसमाकर्ण्यतदद्भुतं समेत्यसमुपाजग्मुर्विधुगे
हंत्वरयान्विताः समागतेषुदेवेषुसोथदक्षःप्रजापतिः मत्वरंस्वालयान्नांतमुपयक्षोभूत्क्रुधान्वितः
देवर्षिभिरतोदक्षःप्रश्रयेणाश्रितस्ततः शांतिंजगामवचनैर्मुनीनांशांतचेतसां अथसर्वेसमाभा
साकिंकर्तव्यमिहाधुना कथंशांतिर्भवेच्चास्यकथंपूर्णोभवेद्विधुः स्वामीसर्वामवोस्माकंसर्वक
र्तव्यताकृती संप्रार्थ्योयेनचंद्रोयंपूर्णमूर्तिर्भविष्यति असमदंसजीवस्यप्रार्थनीयोन्यथाप्यसौ म २८
हानर्थविधायीस्यादितिगुर्प्रंकरिष्यति अथोगुर्प्रंसमागत्यप्रार्थयित्वाविडोजसम् स्तुतमानायया।
मास्तुगेहंचंद्रस्यतंतदा तत्रागतंसमाकर्ण्यचंद्रोहृष्टंविनिर्ययौ प्रणम्यपादौजग्राहस्वरक्षेतिवज्रिणः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देवैस्तदन्तब्रह्माविनयेनविबोधितः सर्वंतस्यपरीपाककारणंननकंयदैः ब्रह्मापिविचिन्त्याथ
तान्देवान्विनयान्वितान् उवाचब्रह्मापुष्पाभिर्याद्यःसर्वेस्फीरोद्भिसः इत्युक्त्वानिर्ययौजिष्णुर्देवैर्मुनि
भिरन्वितः जगामब्रह्मभ्रुवङ्गतयानसमागतः प्रणम्यतेयब्रह्माणंस्तत्रासर्वेपुरःस्थिताः ऊचुः
श्रोत्रमंसीवार्तांतत्प्ष्टाविनयाननताः समाकर्ण्यवचस्तेषांगम्भीरामलयागिरा प्रोवाचवचनंवा
रुदेवेभ्यःपद्मभून्स्तत् अहोकिंविहितंदेवाप्ताभ्योसाद्दसंभ्रमपा अनेनयंकृतंसाधुविधुनामूढ
बुद्धिना तेनापिहद्दुमतिनादक्षेणविदुषानतः भूयस्तावन्नविहितंसाधुपुनःकृणोष्यसौ जामाता
शिपिनोद्दिन्नाहृणांनिर्दयचेतसा किंमयात्रविधेयंभोदैष्टस्यद्धिप्रतिक्रियां स्वमेवडुष्टंतत्कर्मवि
धातिनचेतरः यदिकर्मस्वकंदेवानकरोतिशुभाशुभं कर्तुस्तदेयंजगतीनष्टप्रायाभविष्यति स्वे
नैवकर्मणाभास्वान्उदयंयातिभासयन् प्रत्यहंस्वकमेवेदंकर्मस्यात्स्वफलोदयं कर्मतत्त्वसमाग्र
ज्ञाजगतीयंविभातिमे ऊर्ध्वाधःस्वकमेवेदंकर्मस्यात्स्वफलोदयं विचित्रायंविभोःसृष्टिःसमंतात्
प्रविराजते विचित्रेयंस्वकमेवेदंकर्मस्यात्स्वफलोदयं देवोपिमर्त्यतांयातिमर्त्यस्तत्त्वंबहीनतां संया
तिस्वकमेवेदंकर्मस्यात्स्वफलोदयं एकजातिसमानज्ञाजगतीयंविचित्रभुक् दृश्यतेस्वकमेवेदंक

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्मस्यात्मफलोदयं तथाहिवोब्रवीम्यपापमन्यद्यथाकृतं कथ्यमानंवयत्यापप्रदेसाच्छ्रुणुतामपि
शि॰पु तथाकृतेसतेनेत्थ्यविलम्बमतिनापुरा लज्जावहंयत्कथनेश्रवणेवापिसर्वशः अकथ्यंतदवाच्येत
२०७ घटनेनकृतंपुरा नीचानांसर्गपवासैायहृष्टैासाहसाक्रिया पुराकिलायंराजश्रीसमलंकृतवि॰
ग्रहः कृतंकृतंस्वमात्मानंस्वेनेस्वीकरणाद्भवः अनेकनिधिभर्तासावेकच्छत्रविराजितः पाशा
सभुवनंसमयकालैर्मूर्भिमात्यवत् यराजनितरांराजाप्रतिस्खलितशासनः तथासमीह्यशांतिंसा
समंतात्प्रतिवारिणीम् ययाजवजस्रूयेनसाम्राज्यपदलब्धये राजसूयसमाभ्रावयेनदंभुवनत्रयं
दक्षिणाविदधेसोथाभिषिक्तोमुनिभिर्मुदा अभिषिच्यसमात्मानंपपौसोमंततोपियः सोमंपीत्वा
समुन्नद्धोबभूवातिप्रहर्षितः तदाहंकारदेहोसौनान्यंमेनेस्वतोधिकं कोन्योमत्सदृशोलोकेसो
मपायीभवत्ययं मत्समोन्योनभूतोस्तिनास्तिनापिभविष्यति इत्यहंकारपर्यंकेसुखंसुप्तापवंद
माः अहंकारहयारूढस्तृणीकृतसुरासुराः कामोद्रिक्तोबभूवातिसदाघूर्णितलोचनः ऐश्वर्य २०५
मदसंमूढःकंदर्पपिहितेक्षणः किमिदंक्रियतेमूढमहानर्थप्रदाक्रिया निवार्यमाणस्त्रिदशैर्मु
निभिःशास्त्रपारगैः जहारपत्नींजीवस्यतारांदेवगुरोर्बलात् त्यजतांत्यजतांताराणुक्तोपिदेवमालि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्वौ

नी निवार्यमाणस्तथा देवर्षिपितृदानवैः नोचेत्किंचित्प्रहृष्टोभूदकर्तव्यसमृद्धये तथा विधानं
सन्नद्धे तस्मिन्सर्वेपि लज्जिताः पालयांचक्रिरे केचित्केचिद्धेतिवादिनः वासोभिर्मुखमाच्छाद्य नम्री
कृतशिरोधराः चिंतयामासुरन्येपि धिगेतं चेतिवादिनः अहो किं कृतमेतेन कुलं स्वं मलिनीकृतं
महानर्थकरो ह्येष वशपः पीज्ञैस्तराधमः यद्येतं न प्रतीकुर्युरलक्षप्राया भवेदियं त्रिलोकी सहसा दंड
स्तेतोयं नीचभूषणं इति सर्वे ससंभ्रांता यावद्दंडयितुं विधुं समुत्तस्थुस्तदादृश्यवाणी वाचमभाषत
देवा ह्येयं स्वयं दंडमाप्स्यत्यग्रेधुना सुराः न दंडमर्हति विधुर्भवद्भ्यो राजसूययज्ञः भवद्भिरभिषिक्तो
यं राजसूयमहाक्रतौ भवतामधुना राजा कथं दंडो भवेदयं राजा स्वामी प्रजानां वै राजाधीनाश्च ता मताः
यत्किंचित्कुरुते राजा तत्सर्वं तस्य शोभते स्वकर्मणो विपाकेन राजा भवति मानवः स्वमेव भुंक्ते स्वकृ
तं कथं दंड्यो भवेत्स वै तदधीनाः प्रजाः सर्वा यथास्थापयतेस्तसा तथाताभिर्विधातव्यं स्वतंत्रोयं यतः
स्थितः यथाकर्मविपाकेन राजा दंडयितान्नृणां अयं सोमो बभूवाश्च नियंता सर्वतः स्थितः तथा
कर्मविपाकेन पदभ्रष्टो भविष्यति दंडश्चापि भवेत्तेषां यस्योपरि विवर्तिनः अधुनाप्यस्य शेषोस्ति क
र्मणः शुभलक्षणः तदिदानींनैव दंडं प्राप्नोति बलवान्विधुः अशरीरां च तां वाणीं समाकर्ण्येति दे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वताः सम्यग्विविशुः सर्वाः समन्तोऽगात्मपालयत् शंकाविरहितः सोऽथ यथापूर्वमरिन्दमः शशास दे
शि॰७ वमानुष्यजातीराजाति सुंदरः जीवपत्नीव सा तारा समाश्लिष्टा तदेन्दुना गुर्विणी समभूद्वाशु महत्तेजो
२०८ ननिष्फलम् जीवेन शंकितेनासौ संपृष्टा रहस्यके विलज्जमानानोवाच किंचिन्मौनव्रता स्थिता कु
द्धे जीवेऽथ सत्त्वर्द्धे कुक्षिं पाटयितुं बलात् महान्कोलाहलो जातस्त्रासं गतो देवतागणः किमिदं किमि
दं चेति ब्रह्मलोकनिवासिनः सर्वे तत्र समायाता ब्रह्मं चापि सुविस्मितः मध्ये मम महंतारामपृच्छद्वि
लयानते कस्यायं कुक्षिमायातो गर्भो भवति विद्यते विलज्जमाना प्रागवाक्मानोवाचाथ यदा सती स्व
यं सगर्भः प्रोवाच संशयच्छिन्नये स्फुटं किमेनया पराद्धं मो ब्रह्मन्स्त्याविशुद्धया मदमोहितबुद्धी
नो कर्मानर्थप्रयत्नतः नानया विकृतं किंचित्कृत्रो देव्याः स्वशुद्धया सोमो राजास्मि मे मान्यः पिता मा
न्यपदे स्थितः पितृरेतोऽतिरेकाद्धि पुत्रो भवति निश्चितं मातृरेतोऽतिरेकाच्च कन्या भवति स्फुटम्
तस्मान्नगोंधतोऽप्यस्ति संबंधो मे गुरोर्विधे सोमपुत्रोऽस्मि पाल्योऽस्मि तस्यैव न तु मंत्रिणः व्यासः इति २०८
गर्भोदितां वाणीं समाकर्ण्य प्रजापतिः विस्मितः स्वं च गर्भस्थं प्रोवाच हसदाननः तूर्णं निर्गच्छ कुक्षे
स्त्वं कुक्षौ तेऽयोग्यता न हि भवादृशा हि सम्यानां मूर्धिं योग्याऽन्वचांतरे इति ब्रह्मोदितां वाणीं निशम्य दु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विलोकपुत्रवैरुक्तंवंमहेशेतौपरमेश्वरौ श्रीशैलस्थौविमनस्कौदेवैःसमुपासितौ महत्यापामया
दे[illegible]नातदापरमेश्वरौ प्रसादितौपुत्रशोकंविहायजग्मतुःशमम् अथलोकप्रसादार्थंसान्निध्यि
त्वा[illegible]गत्पती तौतत्रविबुधैर्वामेमंगीचक्रतुरादरात् अंगीकृत्याथतौतत्रनिवासंजग्मतुःपुनः कै
लासंप्रशांतमनसौपरमानंदनिर्भरौ यःस्मूर्तिपरमेशाभ्यांश्रीशैलंसमुपागमिता लोकनामार्थसिद्ध
ध्येसेयंलोकास्तिविश्रुता मल्लिकावयतोतीवस्रोताविरहविक्लवा मल्लिकार्जुनइत्येवंख्यातामाजग
तीतले विरहातुरवित्तौतपुत्रीभूतोःयतःशिवौ मल्लिकार्जुनइत्याख्यांप्रतीतौतौबभूवतुः दृष्ट्वा
लिंगमिदंसाक्षात्दहृयानंदमश्नुते मोदतेपरमाह्लादनिर्भरःशिववमंदिर भक्तिंपरस्सरीकृत्ययोर्चय
जयतेनरः ससिद्धिभाग्भवेन्नूनंमोक्षभागीनसंशयः दर्शनंयःप्रकुरुतेलिंगस्यपरमर्द्धिभाक् स
भवेन्नियतंसाधमुक्तिपात्रंनसंशयः श्रीव्यासः योध्यायमिममर्त्यनरहस्यंशृणुतेनरः रोगवार्तान
जायेततगेहेतस्यनजातुचित् चिंतानाशोभवेत्तस्यरोगनाशश्चजायते महारोगस्यवार्तापिगृहेत।
स्यनजायते इतिश्रीशिवपुराणेमल्लिकार्जुनस्वरूपतन्माहात्म्यकथनंनामचतुःपंचाशत्तमोध्या
यः ५४ श्रीमनयः श्रुत्वाकथाःभगवतःशशिशेखरस्यपीयूषसारभरिताअपवर्गधात्रीः सर्वांद्रि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰स्तु
२१॥

योऽलसन्नविनिरतिप्रमोदहेतुन्त्वयंप्रमुदिताःस्मरद्धामलात्मन वेधास्तएवविबुधाजगतीहमूर्तये
सर्वैस्त्वमेवपरिहायमहेश्वरंते गंगाधरंशशिकलांकितबालदेशंध्यायंतियात्रिदिवसंशिवनामद
ग्नाः नित्येनएवमनुजाःसुमेवदुःखीयाःसृज्यास्तएवसततंस्मरभिप्रसूतैः स्वार्थसदाचक्रपालाय
चतत्तन्नामयेत्यसर्वविषयागिरिशंस्मरंति तेषांसदैवफलितंशुभभागधेयंदेहेतमूर्ध्निसर्वविदु।
षोमणिवद्विभांति तेराजतेभगवतीवसुधान्तरत्नैर्ध्यायंतियेत्रिनयनंवृषलक्षणंतं तीर्थास्तए
वखलुपापसमुद्रमग्नाःस्नोज्ञानमुडुपराक्रमशालिनश्च तत्पादपद्मरजसासततंमनुष्यैःस्नात
व्यामीश्वरमसंयरुद्राश्रयंते तेकिंचनाश्रपिनिधीन्वितनंतिदृष्ट्याभिज्ञाश्नानाश्रपिपरासनदायिन
स्ते ईसास्तईशपदवीमपिनूढवंतोयेशंकरेणसततंप्रजपंतिपद्याः पद्यास्तएवजगतीहदृसं
तिदेवांतेदेवदेवकरपद्मसमर्च्यपादाः तेसर्वलोकगणनामतिवर्तयंतियेशंकरंप्रभुममंस्तपि
याभजंते येशंकरेतिमदनांतकरेतिचंद्रमालेतिसोमरविवह्निदृगंकितेति भार्गेतिकालदल २१॥
नीतिमहेश्वरेतिनित्यंजपंतिमनुजास्तइमेनमस्याः येत्यक्तसर्वशमलाविनिगृह्यचित्तंध्यानाम्
तोलसितगंधविकासिताशे ध्यायंतिहृत्कमलईशममार्थभाजंतेसंततंकथममीदृशिनोभवे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गुः सम्यग्भिर्वर्तिष्यद्याद्विषवल्लिमेतामाशांपरामृतमयींशिवकल्पवल्लीम् संभावनामृतरसेनवि
बद्धमूलांसंस्थापयंतिइमेमनुजाःसमर्थाः यस्यास्वप्नअपीहदुर्लभतराप्राप्तिःसुधाभोजिनां यत्रा
मस्मरणात्परामृतमयीसंप्राप्यतेसैासुधा तंशंभुस्थलमत्रदुर्लभमपीशानंशिवालिंगितं ध्यातं
कस्यमनःस्वयंपरिचरेत्वत्कृपातंविना तस्मात्कृताविविधयरचनास्तस्यशंभोर्महार्थारसा।
स्वादाःश्रुतिवधकरीनिर्मलज्ञानदात्री तृप्तास्तेमावयमिहकथास्त्वन्मुखांभोजभ्रष्टाः पातुंचित्तंम
मभिलषतेभूयएवैश्वरीर्नः श्रुत्वाकथामहेशस्ययायात्वन्मुखवारिधेः सासावर्धयतेतृष्णांश्रो॰
तृमन्याःकथंविभो तृष्णावर्धयतेश्रोतुंकथाःशंभोःकथाश्रुता तेजोस्यंसर्वदृव्याणियथाग्नौपतितं
हविः तदिदानींकथारस्यावदान्यालिंगसंभवाः यासांश्रवणमात्रेणसिद्धिर्भवतिशाश्वती सूतः
ब्रवीमिलिंगमाहात्म्यंशृणुतेतान्नमवुद्धयः महाकालेशओंकारमाहात्म्यंतावदुच्यते अवंतीनामन
गरीप्रसिद्धास्तिमहीतले महाःसर्वागनद्वायाःशिरोयासंप्रकीर्तिता शिरःस्थानेयथाभूमिर्भूषि।
तासर्वलक्षणा यत्प्रभावाज्जगतीभातिवसुधेतिसमुज्वला बंधनंयत्रवेणीनांनकश्चिज्जीवतोपुनः प्रति
वन्दीसभामध्येविदुषांनान्यथाक्वचित् अतिदेशाश्चसतेपुनवर्णाश्रममंडले परिभाषाचलक्ष्येषुनगने

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

षुकदाचन अवग्रहापदार्थेषु तस्थलेषु कदाचन निरर्गलत्वं धीराणां न हीणां यत्र कुत्रचित् अविवस्व
न्दनानां च नराणां यत्र कुत्रचित् सपत्नानां खेचराणां नराणां न तु जातु चित् सेयं पुरीषु ``रम्यापि।
जित्य पृथिवीतले उज्जयिन्यभिधा लोके प्रतीतास्ति मुनीश्वराः यत्र धीराश्चतुर्वेदविज्ञानकुशलाः प
रे अष्टादशानां विद्यानां पारावारावगाहकाः ब्रह्मलोकस्थितिः साक्षाद्यत्र नित्यं प्रतिष्ठिता युगधं
र्मानतिक्रम्य ब्राह्मणाचरिता च या शरावती नाम नदी यामाश्रित्य प्रवाहिनी सन्मुक्ताफलसन्नद्धा हा
रालीव विराजते तत्र देवब्राह्मणः कश्चित्कुटुंबी समभूद्वरः पंचयज्ञविधानज्ञः शिवपूजारतस्तथा त
स्यायं नियमो नित्यं पंचयज्ञान्समापयत् शिवनाम्नां सहस्रेण पूजयन्पहुताशनः इत्थं प्रवर्ततेस्त
स्य भार्या दाक्षिण्यशालिनी प्रसूतवतः पुत्रान्रूपलावण्यशालिनः एको देवप्रियो नाम्ना परस्सिद्धो।
द्वितीयकः तृतीयः सुव्रताख्यश्च धर्मवादी चतुर्थकः क्रमेण वर्धितास्ते च संस्कृता वेदपाठिनः
विद्यापारंगताजज्ञुः शिवमेकं परं प्रभुं निर्णीय सर्ववेदान्तग्रन्थानां सारसंचयतम् दध्नो यथा घृतं सारं २१२
सर्वसारं तथा शिवः यथा घृतं पृथक्कृत्य शिष्टं निःसारमुच्यते तथा शंभुं पृथक्कृत्य निःसारं सर्वमेव
च तत्प्रकाशेन भातीदं जगत्स्थावरजंगमं तदेक```` ``तद्रूपं नान्यथा जगत् तत्प्रकाशादिदं भिन्नं।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विभातंत्वमनेकवित् तस्मात्त्वंकिंवमयंसर्वंजगत्स्थावरजंगमम् इतिनिश्चितप्राज्ञास्तेशिवप्रस्तार
तःसदा दिनानुदिनमेवाशुशांतचित्तेंद्रियक्रियः प्रसिद्धसंगमेलोकेचत्वारस्तेद्विजात्मजाः इत्थं
ख्यातैस्तैस्तैस्तत्रनगरीराजनेसमस्ता शमादिसाधनैर्यद्वद्विजद्वानिस्तपस्विनः अथातोरत्नमाला
ख्येपर्वतेहूषणाभिधः दैत्योबभूवसुमहान्महाबलपराक्रमः पुराकिलसदैत्यस्तुतोषयित्वा।
प्रजापतिं महतातपसातस्माद्वरंलेभेसुनिग्रहं वरप्राप्त्यासराज्यंचलेभेततपसःफलं दैत्यबुद्ध्या
परंसोथलब्ध्वाराज्यंचकारह जात्मबुद्धिंसमाश्रित्यपीडयामाससप्रजाः अकस्मात्कारकाहूडि
दिवसोथजनस्थितीः दिक्षीचकारसहसाशारत्ससपस्थलीरिव धर्मचिह्नानितेनाशुसंछिन्नानिम
हीतले पापचिह्नानिपरितोवर्धितानिखिलात्मना दुष्टमूर्त्तिविटप्रायजनतर्पणतत्परः साधुशांत
मुनिप्रायान्पीडयामाससर्वथा अहोतत्रसमुद्भूतचारित्रेहूडिमागते लीनप्रायामुनिजनाबभूवुःस्व
यमेवहि अहोकालस्यमाहात्म्यमीदृशीभव्यतव्यता अकिंचित्करतांयातोमंत्रतंत्रविधिस्तदा
नियतिःस्थापितालोकेविधिनायाबलीयसी सापिव्यक्ताभवेन्नूनंस्वेच्छाशालीयतःप्रभुः नकदाचि
त्पराधीनोमहेशानःस्वयंप्रभुः स्वतंत्रःसर्वदासर्वविदयातिहरत्यपि स्वेच्छाकल्पितसर्वान्यकल्प

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नोनियतिंप्रभुः संस्थापयतितांहित्वाकदाचित्संप्रवर्त्तते अक्रमेणक्रमेणापिवर्त्तमानोमहेश्वरः अन
शि॰पु मातेकथंशक्रोमहेशानोमरप्रभुः एवंसङ्कल्पचवितोदेवान्मुनिगणांस्तथा पीडयामाससंदेत्येंद्रोदुष्ट
२१३ पालननत्परः सचोद्दृप्तोमहीपालोरत्नमालगिरेस्तदा बलीचपृथिवीजेतानिर्जगामममहाब
लः निर्गतंतंमहीपालंसमाकर्ण्याथदेवताः मनुजाभुजगाश्चैवभयत्रस्ताःप्रकम्पिरे समन्तात्तु।
वनाकम्पीदैत्यराजोतिभीषणः त्रिलोकीकम्पमादातेबभूवातिबलोद्धतः यथाजीवकलांशंभोः
सर्वाऽनुस्यूततांगता तथाकम्पकर्णास्यसर्वान्तस्यूततांगता भगवाञ्जीवदानासीत्सपुनःक
म्पदायकः दानेतौसमतांयातौभगवान्सचदैत्यराट् उपजातेथभुवनेभयत्रस्तेममन्ततः समीप
वर्तिनःकेचित्तत्कम्पाच्छून्यतांययुः केचित्कृतनदापाताःपलायंचक्रिरेद्भुतम् वहवश्चतदापाता
द्विश्वमोहान्मृतिंययुः केचिद्वातेनजाल्मेनवलानिष्पेषितामृताः कैश्चिन्नदागमात्सर्वदेहोवह्निवि
शीकृतः केश्चिद्वातहृतैस्तूर्णंजलेमग्नंभयातुरैः केचिद्विषोद्वन्त्यनादिकर्मणाविलयंगताः के २१३
चित्स्तुत्वातंस्वामिन्स्वीकृत्यविनयानताः तत्कुटुम्बसमाजग्मुरितिभूताजगत्स्थितिः अहोअगण्य·
माहात्म्यामायेयंपरमेष्ठिनः यास्फुटंभारसमानापिवुध्यतेनैवतत्ततः कर्त्तायःस्वयमेवसर्वजगतां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्यात्तापि हर्त्ता तथा सर्वेशो विविधास्तत्र विरचयत्येकः स्वयंभूः शिवः तस्येच्छा खलु जायते यदि जग
त्संहर्तुमाहो तथा पातुं कंचिदसौ पुनस्त्रिभ्रमयन्मध्ये स्वतंत्रः प्रभुः तस्मादुमी`` तद्वा सुरेशो वि
नाशयन्नन्यस्तु खेन धीरः तथानुगृह्णाति च पापपुण्यपाशं यामपवानरतिं करोति स्वतंत्रोयमहे
ग्रानयतः कारयते परम् निर्लेपः स्वयमीशानो धीरधीभिरुदाहृतः तन्मायामोहितमतिः स्व।
स्मिंल्लेपुण्यपातके आरोपयति येनासौ बद्धो भवति निश्चितं तस्मात्तं शरणं यात्वा बुद्ध्या संचिंत्य तत्वकं
नाहंकारं पुंधीमान्स्वस्मिन्नारोपयेत्कचित् कर्त्ता परस्वतंत्रेसौ न स्वेच्छाकुरुते क्रियां तमेस्विलेश
मात्रेण स्वसंबन्धः कोपि तत्वतः इत्येवमहंकारमंधीनतेन्यकाप्रसन्नधीः पुण्यपापोभयातीतः कथं
शोच्यो भवेदिह तस्माद्येतमनादृत्य स्वतंत्राकारणे विभुं स्वस्मिन्कर्तृत्वमारोप्य वर्तंते ते नराधमाः
महानिरयजालेषु बद्धा पाशैर्वशीकृताः गतागतं प्रकुर्वंति तथा संसारविनिश्चयाः ततः सदैत्य
राट् तत्र निर्गत्यासुरमंदिरात् सर्वतो विचचारोथ्यं कुर्वन्हरिनवाजिगः धर्मस्थितिं विनाशपाथ
सान्त्वीकृतजगत्त्रयेः घोषयामासमहर्ष सदेशेषु पटहास्वनैः लोकाः शृण्वंतु राज्ञो मे शासनं धर्म
पालकः हंसप्रवासनीयाभोमहान्पर्यां यथा भवेत् यो स्माज्ञां महतीं राज्ञो न पालयति मूढधीः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्यापुत्रोऽभवित्तानाम्नाकर्णनिहंतनं इत्थंसयोषणंकृत्वादूरदेशेषुसर्वतः सर्वेनसैन्याचिरं
शि॰पु मानीस्वतंत्रोऽस्मीतिसंभ्रमात् यैःपालितंतदातस्यशासनंतस्यभूभुजः मत्वाबभ्रुवुरन्येऽपिदंडः
२१४ प्राप्तोमहीपतेः बहवोपितदाजातानाम्नाकर्णवियोगिनः तस्मिन्महीपतौदैत्येमहींशासतिसं
भ्रमात् इत्थंसकृतकर्तव्यःस्वावासीनोमहीपतिः दूतान्संप्रेषयामासपरितःशान्तिवृद्धये तस्य।
चाराःसमागत्यप्रणम्यच यथोचितं ऊचुर्विनतसर्वांगाःप्रबद्धांजलयःपुरे देवत्वातेविजयतेसर्व
त्रास्खलिताप्रभो पुरमुज्जयनीनामपुरीरुद्रस्यमाहना भवदाज्ञापरित्यागकृत्तुष्टामभूत्परम्भूरिव इ
त्थंसदूतस्यवचनस्समाश्रुत्यदहन्निव तूर्णमुत्थायसज्जास्थेत्येवंप्रोवाचसंसदि वचनानंतरंसाथ
सज्जाभूद्वाहिनीविभो किंकर्तव्यमनुब्रूहीत्येवंप्राहबलोद्धता सतदाकामनाहृन्यनिर्ययौद्रुत
वाजिगः अवंतीपुरमापेदेबलैःपश्चादनुद्रुतः अथतत्रसमायातोबलैरुज्ज्वलशक्तिभिः सराजनि
तरांदैत्योदृष्टवमरुतांगणैः बहिरागमसंस्थःसबलानिपरितःपुरीं संप्रेक्ष्यलोडयामासराज २१४
राजइवापरः विज्ञातेयसदेशोत्रभयोद्विग्नैर्निराकुलैः विप्रमुख्यान्समाहूयपप्रच्छविगतज्वरः
किमिदंक्रियतेवत्साःपात्यात्तामेगरीयसी पूर्वार्जितावृद्धिरियंत्याज्यायत्नेनहन्तः यदीच्छा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जीवितेवोत्रमहाकालपालयतां फलं त्यजतां धर्मवार्तां त्रशिवपूजां च साधयमा अन्यथा जीवितं वत्सा
भवतां भुवि दुर्लभम् महाकालपालनात्कीर्तिं ग्रंमहतितिष्ठत सुंदराः ते शंभुनामवर्माणः शिवस्थनिम
ह्ाबलाः धर्ममित्रसमायुक्ता मेधावायायुधधारिणः निष्कंप्यानिर्विकल्पाश्चतमनादृत्यदूषणम्
ब्रह्माणं शरणं जग्मुः सर्वेषां तेपितामहं तत्रादौ तेप्रणम्याथ्याचख्युस्तदुष्टचेष्टितम् उद्विग्नाः स्मो।
विभो तेन पापेन जनसंविदा वचनं तत्समाकर्ण्य तेषां ब्रह्माह सादरम् पुत्रा इति समाभाष्य माभैष्ट
विधिपालिनः विदितं मे सुदुष्टस्य सर्वमाचरणं प्रियाः जाल्मोयं नितरां मूढः पापबुद्धिर्नृपाधमः
परपीडोत्सवो धर्मप्रकृतिः स्मृत्यनन्यरः अधर्मनिरतः पापी वध्योयमविचारतः किं करोमि पुत्राः ने
नतपसा महतात्वहं आराधितोस्मि नितरां क्षीणोस्मि तपसा परं मां समाराध्य दुष्टेन पापेनेदं समाहृ
तं मयाप्यनुमनेन सदुष्टस्येदं हि पातकं नदेवास्यान्यथादत्तं भवेत्सर्वमिदं जगत् तेनास्य दुष्कृतं
पुत्रा दुष्टाचरणमप्यहो इति मनोवरं लब्धानमनोवरमर्हति किं करिष्येतपोमूलं यदेतन्नातिकिं
चन तपसा मोक्षासिद्धिश्च तपसा स्वर्गसाधनं तपसा भोगसिद्धिश्च तपसा शत्रुसंक्षयः तपोमूल
मिदं सर्वं यत्किंचित्सचराचरं तपसानेन सर्वं न लब्धं सोवध्यस्तु ष मे इति सर्वं समालोच्य वक्ष्यामि हि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तमात्मने प्रतीकरोक्षयाशंभुः सर्वलोकमहेश्वरः कथनीयोसमस्मयेवः सर्वः सर्वंकरिष्यते भक्त्यासंश्रा
शि॰स्तु वितःशंभुस्थितोवःशमयिष्यति सहिसर्वेशइत्याख्योप्रसिद्धोभुवनत्रये ऐश्वर्यनामतत्त्वंभोनीयते।
२१५ वेददर्शिभिः कर्तृमकर्तृमन्यथाकर्तृशक्तिर्गीयसी यस्यास्तिसेश्वरइतिशाहूपात्रंमहाविभुः नि
यतिक्रममादृत्ययत्किंचित्क्रियतेबुधैः क्रमागतेनविधिनातत्कर्तृमितिगीयते नियतिक्रममादृ
त्यक्रमातिक्रमपूर्वकम् यत्किंचित्क्रियतेधीरैरकर्तृतत्प्रकीर्तितं नियतिक्रममुल्लंघ्यक्रमातिक्रम
पूर्वकं कृतिस्यैवहियत्कर्मपरथाकर्तृमुच्यते तस्मात्कर्तृपदेनात्रसृष्टिस्थितिलयात्मकं कृत्यंभ
गवतोधीरैस्त्रिधात्रपरिकीर्तितं अकर्तृपदकेनापितिरोधानात्मकंपरं कृत्यंभगवतोधीरैःसम्यगत्रप्र
गीयते परथाकर्तृपदेनपंचमंयत्प्रकीर्तितम् कृत्यानामुत्तमंकृत्यमनुग्रहस्वरूपकम् सर्वकार
णसामग्रीविहायभगवान्स्वयम् अनुगृह्णातियत्तत्कंतत्कृत्यमभिधीयते नहितस्यमहेशस्याऽ
नर्गलस्यमहात्मनः काचिन्निरोधिकानामार्गलास्तिपरमेशितुः तस्मादत्येनकोप्यमोभवचिंता २१५
मिमांदुतं निवारयितुमीशोस्तिसत्यंसत्यंवदामिवः अतःसासंभवेजिह्वाययासर्वेशितुर्गुणान्
ब्रवीतितस्मादतःसहिसर्वेश्वरःप्रभुः चिंतामणिस्सा जिह्वायाशिवंपरमेश्वरं निरंतरतयास्तौति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हित्वान्यत्सर्वमेवहि यस्मात्सोरसनादेवं सर्वज्ञंपरमेश्वरं स्तोतवंनिरंतरोयुक्तोजितंतेनमहात्मना
वरंजातिकलत्वंतत्ववरंजात्यंयताविवा नवरंदीर्घदर्शित्वमहतेशंभुस्तनेः सदा येनजन्मसहस्रेषु
सुकृतंसमुपार्जितम् रसनातस्यसोयोगाशंभुस्तोत्रप्रवर्तने सावाग्यातस्यगुणान्नाहीतेया
णीचवैतायेशिवमर्चयेतां पुमान्सजातोयद्ब्रह्मामरेशंविचिंतयत्येवदिवानिशंच कृतंतेनम
नुष्येणकर्तव्यमविलेपरं योमरेशंमहेशानंध्यायत्यविरतंसुधीः काश्रुमांसस्यमहतेवकं
सर्वेषांतद्गुणान् तस्मात्प्राणमात्रेणसविज्ञेयोमहेश्वरः सहिशंभुर्महात्मानामदंशमय
तेद्रुतं पुंसोधर्मच्युतानांचललाटांकिविधायकः परपीडासमुद्युक्तमतीनांश्वरलिंगिनाम्
शिरश्छेदनकारीचस्वतंत्रोयंयतः स्मृतः मनोरथपतानीतंमनोरथफलप्रदं मनोरथसमारूढं
योर्चयेतंसमोक्षभाक् तस्मात्तापरमेशस्यमहात्मानानकर्तनी दीनोपदिदयाहृद्रापालयित्री
सदैवहि व्यासउवाच इतिब्रह्मोदितांवाणींसमाकर्ण्यार्थवाउर्वः प्रणम्यात्मस्वद्भब्रह्माणंस।
माजग्मुःप्रहर्षिताः अथगंगातटेतेथसमवेताहिमालये मृन्मयंलिंगमाकल्प्यसमानर्चुर्व्र
तव्रताः नियमंभोजनादीनांविधायविधिवत्मनः स्नानपूतशरीरास्तेरात्रिंदिनमतंद्रिताः शिव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रजांसमारेभुर्धारणावहितामुदा विनिगृह्येंद्रियग्रामंध्यात्वातीव्रंपंचवदनंवरे समाधिनिरताःशंभुंसा
शि॰पु त्वात्कृत्वाथतत्परं आह्वानमुद्रयातत्रलिंगआवेशभक्तितः आनर्चुःपरयाप्रीत्याशिवंकारणकार
२१८ णं समर्च्यपरयाभक्त्यातेशिवंपरमंविभुं प्रसादोन्मुखमालोक्यहर्षनिर्भरमानसाः दैत्येंद्रंतमथ।
ध्यांतनत्वमेवमहाबलं शुभंवाप्यशुभंब्रूतेस्वमेवप्रथमंमनः पुंसोमनीषिणोयस्मादिंगितज्ञाम
नीषिणः बुद्धिसारःप्रमाणंयोक्तोबुद्धिहीनःपशुस्मृतः साबुद्धिर्याविजानीतेभविष्यच्छुभाऽशुभं
इतितेप्रथमंबुद्ध्यानाशंतस्यदुरात्मनः प्रहृष्टमानसाःसाधुसाधुकृतंभविष्यति इतितेन्यंसमा।
भाष्यब्राह्मणाभक्तिभाविताः शंभुपूजैकनिरताजेपुर्मंत्राणितस्यच प्रसन्नंस्वंमनोवेदाभावित्तेयंशु
भंनैवेः कलुषंवापिविज्ञायतेयंभावशुभंबुधैः इत्थंनिमित्तशास्त्रेषुसूक्ष्मदर्शिभिरीरितं समालो
कमतंधीरैःकार्यंकर्तव्यमादरात् तदंतरेवदैत्येंद्रचारःसर्वंसमीक्ष्यतत् दैत्यराजायतत्सर्वंपुरो
गत्वाव्यजिज्ञपत् श्रुत्वासर्वंचारमुखाद्दैत्यराजःसहर्षणः आज्ञापयामाससबलंसर्वंस्वंविजये। २९
र्जितं दैत्याःशृणुतमेशास्त्रिब्राह्मणास्त्वपाहृताः यत्रस्वामिनमाहृत्यबहुकृत्वार्चयंतितं तत्र
गत्वाद्यसंमत्स्यप्रभुंतंबहुमानितं शिरांसितेषांपुरतोसमानेयानिसर्वशः श्रुत्वादैत्येंद्रशास्त्रितेतथे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्युक्त्वाबलोन्नताः प्रणम्यचरणौतस्यपालयांचक्रिरेद्रुतं निर्गत्यसपुरोहेत्याहंकारभ्रामितामरा स
माजग्मुर्हिमगिरिमहेशानगृहेतदा तत्याश्वनंतरंतत्रत्रैलोक्यापद्रवदारुणम् अकस्माद्गजतद्भूतं
कादयद्रोदसीपुरम् तथान्यंतद्रजस्तत्रसमुद्भूतंभयंकरं यथाकल्पांतकालोग्रकालाग्नेर्धूमभात·
नुः अथयत्सर्वतोदेवास्तद्रजःसमुपस्थितं किमिदंकिमिदंचेतिवदंतोमुखपूरके रजःपिहितव।
क्त्रादिश्रोत्रास्तेदैत्यपुंगवाः स्खलद्दृष्टसमंतोगत्वापतिताःपृथिवीतले ``लयानद्यपवनाःतूर्णंस्तब्धा
स्तेतोमुनाक् द्रुहस्तुहितवमासाद्यकिंचिद्धेतनतांगताः अथांतरेसमानद्धःसप्राणपवनोबलात्
द्विधाकृत्वोदरगुहांनिरगाच्छन्दयन्दिशः सशाह्नोदैत्यराजेनतेवक्त्रे`` रतांपदे आनेशेहरितेसंस्तत
तःप्रत्यागतोभवत् कालहेमसमालोक्यशंकाकुलितमानसः आयैयोहृषणःसैरवारीसयमुपा·
द्रवत् दैत्यसेनापरिवृतःसराजामदमोहितः कालाग्निरिवसंदग्धंजगत्त्रयसमाययौ विलोक्यतंवेध
वयंकुद्धोतीवसमुच्छ्वसन् जहासलनितरांराजाचकंपेचजगत्त्रयी तद्रजोपासितंसैरीतूर्णीकृतज।
वि
गत्त्रयः मुखोच्छ्वासानदवसद्यथालोकविस्मये मुखोच्छ्वासेनरजसातस्मिन्किंचिदपागते ज्वल
दंगारसदृशंतत्रतेजोव्यभाव्यत दर्शनानपदंयस्मनेत्राम्यन्ययनत्तृणात् प्रभाव्यतागतंतेनतेजसे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

घांततः तेजोरूपोमहाकालःप्रादुरासीन्महामनाः देदीप्यमानतेजस्कः तत्तेजसिमूर्तिमान् किंचि
शि॰पु २१७ च्छेतननामाय्यदैत्यराजोमहाबलः उन्मिमीलाशुनयनेउत्थुकसन्मूढमानसः उत्थायानंतधिषणांऊर्ध्वन्न
शाकःसन्महीगतः सिंहनादेनविप्राणामंतर्दग्धइवाभवत् अथतेमुनिसंमोहाल्लुठमानाबभूविरे
रेणुभूषितसर्वांगासीताइवमहीगताः मुहूर्तपरिमाणेनपरिलक्ष्मावनीगतं कंठांतर्गतजीवास्तेत्र
सातींसमुद्धःक्षणात् सोहंप्राप्यतेगर्द्धैःचकारैःपरितोहताः बभूविनिर्गतैःप्राणैःभूयःसत्थानशे।
किभिः प्रतीक्ष्यमाणाइवतेदीर्घनिद्रामुपागताः वीतशंकास्ततोहृष्टाःसमेत्यपरितोभ्रमन् श्रांत्वा॰
निपेतुःसंहृष्टादैत्यदेहेषुसत्वरं तक्षणातेथपरित्यज्यकीकमानित्वमुत्कृताः अस्थिशेषाभवद्भूमिर्न
किंचिद्दृश्यतेततः अथाकाशांतरगतैःप्रहृष्टावदनाम्बुजैः देवैरागत्यपरितोदिव्यैपुष्पवर्षणं तद्दे
येनचदैत्यानांदोर्गंध्यंयदुपागतं हरेचक्रेसुगंधाभूर्बभूवामृतमैविता दिव्यगंधमुपाघ्रायब्राह्मणा
स्तेमहौजसः आनंदंसमुपाजग्मुर्हर्षाःपीतामृताइव उत्थायतेद्भुतंसर्वेशंकरंलोकशंकरं प्रणेमुर्न २१७
तसर्वांगाभावितेनांतरात्मना शरणागतसंत्राणप्रतिज्ञातममितिधिर्यं विनतान्ब्राह्मणान्सर्वान्सोवाच
वचनंहितं विप्राजानीतमांदीनाबपुविगतकल्मषाः चिंत्योहंभयकालेवःप्रादुर्भूयकरोमितत् इयं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वदति भूतेशो दिव्यवागुच्चचार ह तपानमेतदीश्वर विश्वाख्यं न्यायपवनसंस्पृष्टम् तवभवितानस्य
विकामं स देवमादाय धीराणां त्वद्रचितमिदं विश्वं त्वज्जिरं तं पालयते त्वयेति नो चित्रं अतिचित्रमि
दं शंभो यदत्र नास्तीति वादिनोपि त्वया भगवन्मानवशीर्षाण्यपसिप्रां तगता नितेभवंतु सदा येने
यं जगतीने स्तवमाप्स्यति निर्विशेषेण इत्युक्ते देववाण्यत्र श्रुत्वा देवस्त्रिशूलभृत् विप्रानुवाच संस्थाः
स्यमाकुलत्वं व्रजिष्यथ मज्जोहं दीनसंत्राणो मा भैष्ट विबुधोत्तमाः इति श्रुत्वा गिरं तस्य शंभोस्ते हृष्ट
मानसाः ऊचुर्भक्तपराधीनं शंकरं लोकशंकरं दयापूर्णाय दिवि भो राजते स्मा स्तु ते नदा युष्मत्ता
दाज्ज्वरजसास्ता तं वांछामहे सदा इहैव भवता स्थेयं भगवन्नो मुदे सदा मूर्त्यानया महाकालसं
त्तया प्रीनये सतां तथेति विप्रान्स समनुज्ञ स देवो मूर्तिमत्तमाम् शिलामयीं समादाय तस्थौ तदनु
रोपतः तेस्थ यत्र कृता पूजा देवैः शंभोः प्रमर्तये पार्थिवानां तु लिंगानां तत्तीर्थं समभवत्ततः एकको।
शपरीमाणं लिंगपूजा कृता सुरैः शंभोः प्रसादात्तत्सर्वं पावनं समभूवह योगत्वा तत्र तीर्थे तु मह
कालं समर्चयेत् कोटिशं प्रदक्षिणी कृत्य स तु आपन्नाय कल्पते सूत उवाच मुनयो वचनैरस्मै रहस्य
मृणुताधुना यथोक्तं मे भगवता पाराशर्येण धीमता न चिंतापदवीं याति कस्मात् श्रीमहेश्वरः की

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु
२१८

दृशीकरणात्तस्य कथं मन्यते च सः न चिंतापदवीं याति दयातस्य स्वयंभुवः तस्मात्त्वं परित्यज्य भ
गवंतं महेश्वरम् शरणं समुपागच्छेच्छरण्यं सैव भर्यतः मनुष्यजिह्वा किं तस्य च वितं वक्ति शूलि
नः वाङ्मनोतीतं इत्येवं यो वेदेनापि सूचितः इत्येवमुक्तं मुनयो स्वशंभोर्माहात्म्यमिहार्थदमव्यय
स्य योपीदमनन्यात्स्मृणुते मनुष्यः सोमर्त्यभावं भजतीहशीघ्रम् इति श्रीशिवपुराणे महाकालमा
हात्म्ये पंचपंचाशत्तमोध्यायः ५५ श्रीसूत उवाच व्यासस्य सजातविज्ञानमयस्त्वर्णं विनिर्गतः वि
लोक्य परमेशानं समाहूयावदच्छुनः श्रीव्यासः अथेदानीं समाधाय महाबुद्धे स्वशिष्यभोः शुका
याः पुत्रकामीयन्वैपंपायनपुत्रक समाधाय मयादृष्टं यत्किंचिन्नत्वमव्ययं तेन मे स्फूर्तिरायाता
किंचित्सत्यं वदामि वः ज्योतिर्लिङ्गान्तरगतो योयमोंकार ईश्वरः तन्माहात्म्यं गदिष्येहं शृणुतं ते।
मनुजयः योयं स्वरूपमूर्तो लिस्वयमश्चरते हृदि प्रकाशा परमात्मा व्यक्तन्माहात्म्यं निबोधत य
स्य स्थूलमिदं रूपं ब्रह्माद्यं स्थावरान्तकम् अनादरेतियत्व्यातं सोहं हीमेति विश्रुतं यज्ज्ञानेन लयं या २१८
ति सर्वं यस्य चराचरं यन्मयं सकलं भाति यस्मात्सर्वं विनिर्गतं यदेकं परमेशस्य वाचकं रूपमीरितं
ॐकारेशास्य तस्याहो माहात्म्यं शृणुतानुना सूत उवाच इति तस्मिन्मुनौ सम्यग्वदत्यथ तापमनोगतिम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यदुवाचगदितेनतत्समापन्नशुचिव्रताः कदाचिन्नारदोमानीगोकर्णेशंप्रपूज्यहि समायातोमार्गव
शात्क्रांतोविंध्याश्रमंमुनिः सश्रांतःकिलदेवर्षिर्द्रुमाणांतिलंघनात् आजगामाश्रमंतस्यविंध्यास्य
गृहमेधनः सदृष्ट्वाद्भुतोयोगीतंव्रह्मतेजःसमुज्ज्वलम् व्रह्मपुत्रंकथंकोयंव्रह्मतेजःसमुज्ज्वलं आ
यातिसंमुखंमेयद्गार्हस्थ्यंफलतीवयत् अथकिंचित्समीपस्थेतस्मिन्मुनिवरेतदा कंधरामुन्न
मय्यामुविंध्यास्सस्माददर्शाह प्रतिभिज्ञायविंध्यस्तंव्रह्मपुत्रंसमुज्ज्वलं नारदंज्ञांतसंसारपारा।
वारगतिंमुनिं तूर्णमभ्यायसहसाप्रत्युद्गंतंमहामुनिम् आयात्यकल्पनायैसजायायांतांस्वांन्ययोज
यत् आयांतंतंसमालोक्यसाष्टांगप्रणनामह दूरादेवमहासत्त्वोविनयानतकंधरः हस्तस्पर्शेन
निनास्यपुष्टउत्थायसत्वरं पाद्यार्घ्यकल्पयामाससजायोपनतेशुभे सादिलोक्यमुनिस्तस्यविनयं
विस्मयान्वितः चिंतयामासचिंतांतरह्नोविचित्रैश्वरीगतिः स्फुटंविलोक्यमानोसौदृष्टपूर्वपरोगि
रिः काठिन्यपूर्वस्सर्वोगोमूर्धैौन्नत्याभिमानवान् सपषविनयानम्रोविनीतवदुपस्थितः अतिको॰
मलतारम्योविभातिनितरांमम अहोमहेशरचनाजागतीयंविराजते अंतःकुड्योबहिस्तुड्योबाल
कुड्यांतराम्रृडः पाद्यार्घ्यसमुपादायसोथनारदमुत्तमम् मधुपर्केणविधिनायोजयामासधीरधीः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विष्टरस्थायमुनये कृत्वा पूजामनुत्तमाम् उपविष्टापरो विंध्यः प्रोवाच वचनं मृदु सत्यं मुने वेदवचो
शि०पु तिगुरुंयदाह वेदो न समस्ति लोके कश्चिन्न लाभमिच्छति येन साधुर्यं जंगमं तीर्थमेवं वदंति देशका
२१९ लानुसारेण तीर्थः शोधक उच्यते भवतां दर्शनं लोके तदपेक्षां करोति न कदाचिच्छोधकं तीर्थं कृत्वा
पि समुपागतं भवतां दर्शनं साधो भवदाशोधकं मतं अहो किमुच्यते साधो माहात्म्यं भवतां मया
अंतरंयत्तमः सर्वं बाह्यं चापि गतं मम अंतर्बहिः प्रकाशात्मा संपन्नोस्मि मुनेत्र वै प्रसादात्केवलं दा
सोनुग्रहात्तोस्मि वशामनात् भवत्पादाब्जरजसा न तद्रजो हृदि मागतं विनाशयितुमिच्छामेवर्धरी
तितरां मुने अथ भवत्पादरजसां किं तं मे प्रवर उत्तमम् सहत्ताम्रुपगम्यं सादिस्यं भूतोसि संदर अनेकज
न्मचरितैः सुकृतैरयमेद्भुतं युगपत्फलितं येन त्वत्पादां कोस्मि तापस धन्योस्मि कृतकृत्योस्मि स।
म्यग्बुद्धोस्मि चाधुना सात्वाह्वालमये नास्मि तेन सायदहं हृतः इत्युक्ते गिरिणानेन वचनेविनयान्वि
तं कोलाहलप्रियो यामास नारदः समभाषत त्वस्थलतेगामिष्याभिश्रमहेतोन्मयाधुना इहासितंत्व २१९
णं नान्ये गिरयः संत्यन्नुत्तमाः महतां शोभते संगो महत्त्व वचनान्यथा उपहासकरं तद्धि यदयोग्य
समागमः अटनेन महात्संगं निर्दयानःपतत्यधः अथमध्येन मे नापि प्रोच्चैः पदमुपाश्नुते इत्यु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ज्ञावचनंगंतमुपघ्नेतोभ्रन्महामुनिः सविंध्रोवचसातेनवज्रेणेवसमाहतः महाचिंताभरव्यग्रो
बभूवातिसुविह्वलः पुरोगत्वाथचरणौनिपीडाश्वगिरिर्मुने प्रणतोदीनवाक्यंचप्रोवाचविनया
न्नतः विंध्यउवाच कथमुक्तंभगवतागिरयोन्येनसंतिहि मत्समःकोस्तिजगतिगिरिरत्रमहाभरः
येनेमेगिरियोलोकेगणत्वंसमुपागताः पृथ्वीधारणसामर्थ्यमत्समंतन्नकस्यचित् सर्ववस्तुसमा
पत्तिर्यथामेस्तितथानहि मत्सेसर्वगिरीद्राणांकोन्योमत्तुल्यतांव्रजेत् यथामेपरिवारश्रीःसमंतान्म
विराजते नतथाश्चपतेन्येषांकथंमान्योनचास्म्यहं किमस्तिहीनंभगवन्मत्तःसर्वंकृपालुना प्रद
त्तंपरमेशेनपश्यभूतिंममाव्ययाम् व्यासउवाच इत्युक्तोगिरिणातेननारदःकलहप्रियः प्रोवाच
सान्त्वयन्नुत्थंवचनंसाधुपूजितः नारदः सत्यमुक्तंत्वयाकिंतुतेगुणायेन्यसम्मता सुस्मिन्सर्वोभि
मान्यस्तिकःस्वमन्येतचायमं महानस्मिगिरीद्रत्वंबलेनयशसाश्रिया गिरीन्सर्वान्विजित्यास्मिपरंकिं
चिदहमप्यहं सुमेरुर्हिमवांश्चापिप्रसिद्धौधरणीतले ह्रासभावमव्येतेतेनाहंचिंतितोभवे भग।
वान्सवितायस्यरात्रिन्दिनमतंद्रितः प्रदक्षिणंप्रकुरुतेकस्यानेनतुलाभवेत् येयाज्ञिकविदथते
यज्ञभागंक्रतौक्रतौ कस्यानेनतुलाधीरभवेत्सत्यंहिमाद्रिणा इतिवाचंसमाकर्ण्यसत्यंनारदभा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

षितं श्रुत्वैवंतदाहासोदेवेनेवगिरीश्वरः बुद्ध्यात्मनःकथमपिस्थापयित्वाततोगिरः बभाषेनारदंस
शि·पु त्वंसम्यक्देवर्षिणात्वया श्रूयतांवत्सकेनापिसत्यसंश्रावितोस्पदम् येनाभिमानशिखरमारुह्यासे
२२° मुखेस्थितः इत्युक्त्वोत्थायसंपूज्यनारदंभक्तिभावतः प्रणम्यायदत्तमस्त्वेतिविज्ञप्तोगान्मुनीश्वरः ग
तेश्वरमुनौनसिंश्चिंताभारम्भृशार्दितः व्याकुलःसबभूवाशुकिंकार्यइतिमन्दधीः कथंचैतौविजेष्ये
हमभिमानभरोद्धता इतिचिंताकुलेविष्णौबभूवातिज्वरान्वितः चिंतामग्नःसविंध्याद्रिर्निश्चित्यमन
सास्वयम् मेनेनकिंचिदस्मीतिसत्यमुक्तंमहर्षिणा किमत्रकार्यंविदधेकथंचिंताव्रजेदियं किमत्र
साधनंमेस्त्वियेननिर्हंतिमाम्प्रथा निश्चित्यसततंश्चित्तेविश्वेशोभगवान्स्वयं जागर्तिमेतदीनानांपाल
कःपरमेश्वरः तमहंशरणंयास्येसमेचिंतांविनाशयेत् नकथंचनचिंतायाविरतिस्त्वन्यथाभवेत् य
दिप्रसन्नोभगवान्विश्वेशोमेभविष्यति तदाहृणीतमीशानंतेवरंयेनस्तुस्थितिः ज्ञोन्नतंसर्वथा
तस्माद्वरणीयंपरात्मनः येनैतौयुगपद्दीविजित्यस्त्वमात्मयाम् रविप्रक्रमणान्मेरोरहंमानो २२°
त्तिनिर्भरः यत्तांशभाक्तास्वतथाहिमाद्रेरतिविस्मयः ज्ञोन्नितंप्राप्यचमयात्तद्देस्त्वैर्यकथंपुनः मेरोः
प्रदक्षिणंकुर्यात्तदभावात्कुतःपुनः यत्तस्थितिर्जनैःकार्यातदभावाद्धिमालयः उद्धेश्यकथंशीर्षे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मभिमानभरोन्नतं इतिरुद्रैर्देवैर्वामेत्रहृदयंसिद्धंभविष्यति व्यासः इत्थंसनिश्चित्यस्वयंमहीध्रोवि
ष्णेश्वरःसर्वजनाधिनाथःमयासमर्च्योविधिवत्सकामंविधास्यतेसम्यगवेक्ष्यतेति विश्वेशंशरणी
कृत्यप्रसादात्तस्यमेद्भुतं कार्यसिद्धिर्भवेत्तस्यमितिनिश्चितवानसौ इतिनिश्चित्यविंध्याद्रेःपार्श्वे
वेंलिंगमुत्तमम् विधायविधिवत्सज्जांविदधेतत्समस्तकलो पूजार्थेलिंगमाकल्प्यध्यानमीलितलो
चनः समाधिनिरतःसोथ षण्मासंव्रतमास्थितः पितामहोपासितंचॐकारंविधिपूर्वकं सात्त्वक
र्जन्यासम्यग्जजापजगतांवरः ॐकारस्यानमःकृताल्पयंतःपरिवर्तयन् स्थूलमात्राप्रयोगेनद।
योध्यानकृतस्थितिः अकारस्यउकारस्यमकारस्यापियेत्रयः वर्णास्तद्देवतास्तांश्चत्रिस्थानेसमक
ल्पयत् कन्दस्थानेगुह्यस्थानेहृत्पद्मस्थानेचदेवताः स्थानसंस्थाप्यविधिवद्ध्येयरूपंमहेशितुः कन्दस्था
नेविधिंध्यात्वाचतुर्मुखविभूषितं रक्तवर्णंमहातेजस्कंपद्महृदयविराजितं गुरुस्थानेहरिंध्यात्वाभुजङ्ग
यविराजितं कृष्णवर्णंरमाश्लिष्टंशंखचक्रकरोज्वलं हृत्पद्मस्थानेहरंध्यात्वाशान्तस्तत्त्वंमहेश्वरं श्वे
तवर्णंमहाश्लिष्टंवराभयलसत्करं इतिध्यायन्मुनेशानान्पूरकंकुंभकंतथा रेचकंपवनानांसच।
कारकृपालोगिरिः अन्तर्विश्वंसविमृषन्समाधावचलात्मकः बुभ्यनावसरेदध्योऽपरःस्यांप्रतिमां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्त्वधीः ओंकारप्रतिमांकृत्वानिदध्येपुरतोचलां सम्यक्स्थानविभागेनत्रयासीत्कारणत्रयी किंगणंपंत
 स्यमाहात्म्यमोंकारस्यमहेशितुः उपासकानांनयतःस्थितिःस्यादथयायरा एकवर्णायदामात्रांध्या
 त्वाविश्रांतिमृच्छति सगत्वाब्रह्मणःस्थानंतेनैवसहमोदते तामाक्रम्ययदाहृस्वमात्रायांशांतिमृ
च्छति सगत्वाविष्णुसायुज्यंतेनैवसहमोदते तेप्याक्रम्ययदाश्वेतमात्रायांशांतिमृच्छति सयातीशास्
सायुज्यंयत्रभगवाननुशोचते इतिव्याख्यानसमयेप्रतिमांप्रणवात्मिकां दध्यौनिमेषरहितंपरापरवि
शारदः जितंविश्वजितातेनतदभ्यासाज्जगत्त्रयं अवस्थात्रितयंचैवत्रयीत्रेताग्निरेवच इत्थंसोनु
ग्रहाव्वंभोरुहेच्छाविविधागतीः स्वल्पमात्राक्रमेलब्धंसयत्नोभून्महामति बिंदुनादौतयाप्रोक्तौ
मात्रेतद्विवर्तिनी तेरोढुंशरणंशंभुंजगामविधिपारगः येवैदंतरहस्येषुग्रर्थमात्रेतिनिश्चिते मह
ताविधिनातत्रसमारोढुंसमाययौ प्रसादंसमुपारूढस्तत्रागानितमेदधीः तपामयासदाशंभुर्
भक्तिनम्रशिरोधरः इत्थंसदृढभावेनतर्यातीतंमहेश्वरं विभाव्यपरमानंदमग्नौतीवबभूवसः
इतिभक्तिंसमालोच्यविंध्याद्रेर्भगवाञ्छिवः ओंकारप्रतिमायःस्वांप्रादुश्चक्रेपरांतनुं यथासौभवि
तानेनहृदिवासोथसर्वतः तथैवतस्मैसामूर्तिर्दर्शिताशंभुनास्वयं विलोक्योंकारमूर्तिंतांविंध्याद्रिः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पुरतः स्थितं परमानंदसंमग्नो बभूवाश्रुतनिर्भरः तमाह परमेशानो भक्तेत्याहूय सत्वरं गिरा पीयू
षवर्षिण्या स्वस्थो भव सुधीरिति वरं ब्रूहि महाप्राज्ञ किं देयं विद्यते मम अविशंकं समाचक्ष्व वरं दा।
स्यामि ते प्रिये स्वतंत्रोहं महेशानः पराधीनो न जातु चित् किं तु भक्तपराधीनः सत्यं सत्यं वदामि ते इति
वाणीं समाकर्ण्य शंभोरमृतस्यदाम् उवाच वाक्यं मतिमान्विंध्यो धात्रीभरक्षमः भगवन्यदि मे देयो
वरोस्ति भवता द्रुतं वृणे यत्तत्वया देयमन्यथा रोचते न मे तथेत्युक्तो भगवता गिरिराजो महामतिः
उवाच याद्दगिच्छा मे तथा त्वं पूरयांजसा ऊर्ध्वभावी स्यामितीच्छा हृदये मम वर्तते सेच्छा मे सफला भू
याद्दिव्याशा मे विभो पुरः तथेत्युक्तास भगवान्विंध्ययनेत्यदिदिस्थितिं तदसयावदिच्छं वेदीचोभव
महाव्रत इत्युक्तः शंभुना सोथ प्रसन्नो वरलाभतः उम्याय प्रणनामाशु चरणौ च त्रिशूलिनः ततो दे
वा महेशस्य प्रादुर्भावं निशम्य तं समागत्य प्रहर्षेण तत्राजग्मुर्बलान्विताः तं दृष्ट्वा परमेशानं वक्त्रपंच
कभूषितं त्रिनेत्रं दशपाणिं च शशांकांकितविग्रहं नानायुथसमायुक्तो प्रणेमुः प्रणवात्मकम् पु
ष्पैरानर्चुरसुराः समेत्य विधिवद्विभुं मुक्ताविद्रुमहेमनीलपद्मवज्राद्यैर्भवैः स्त्रीद्दाणैर्युक्तं चंद्रनिबद्ध
रत्नमुकुटं सिंहासनोर्ध्वस्थितम् ध्यायेत्तं वरदाभयांकुशकरं शूलं कपालं गुणं शांखं चक्रमथारविंद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

युगलं हस्तैर्वहन्तं विभुम् वामाद्यैर्विभुपूर्वकैश्च विमलैस्तारादिभिः शक्तिभिः पंचास्यैश्च त्रिलोचनैः परि
शि॰पु वृतं पद्मे समारोपितम् पंचास्यं दशबाहुकं त्रिनयनं विस्तीर्णदृष्टिं तडित्पुंजाभं मणिभूषणमंडितमहा
२२२ शीर्षं भजेच्छंकरम् इति ध्यानद्वयेनैन समेत्य विबुधाः शिवम् दुःपुष्पांजलिं हर्षबाष्पाम्बुभरितेक्ष
णाः भगवान्भक्तिवश्यो सौ प्रसन्नो विबुधांस्ततः प्रोवाच वचनं देवा वृत किंचिदभीप्सितं तैः समेत्य
शिवः प्रोक्तो येयं ते मूर्तिरुत्तमा सदैवासौ समर्च्यात्र यया स्यात्कुरु तत्तथा ॐकारमूर्तिर्भगवान्सदा
तिष्ठतु कामदा इति निवेरणीयं च शिष्यते भवतो विभोः भगवांस्तु तथा तेभ्यः समाकर्ण्य स्वयं प्रभोः
तेजोरूपेण तत्रासौ विवेश प्रतिमान्तरे पार्थिवे चापि लिंगे स्मिंस्तु स्वभागतया शिवः ततः सर्वे सुरास्त
त्र समेत्य विदधुस्तदा दिव्यडंडभर्घनेडंवेशावीणयथादयः इत्थमोंकारमूर्तिः सा प्रथिता भूजगत्र
ये द्वितीयापि च सा ख्याता प्रणवीति महीतले न भेदोस्त्यनयोर्मूर्त्योरोंकारप्रणवाख्ययोः ॐकारः प्र
णवोप्युक्तः प्रणवोप्योमिति स्मृतः न भेदोस्त्यनयोः कश्चिदर्थमात्रेण चाप्यहो पर्यायनामनी जाते वि २२२
द्भिः समुदाहृते यः कश्चिज्जनिमानत्र पूजयेत विचक्षण भेदबुद्धिं निराकृत्य स मुक्तः संभविष्यति ॥
सूत उवाच इत्थं मयोक्तो मुनयः ओंकारेश्वरनिर्णयः यस्य श्रवणमात्रेण ब्रह्महत्यापि नश्यति इति श्रीशि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वपुराणे ॐकारेश्वमाहात्म्यंनामषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ५६ सूतउवाच अहोभाग्यमहोभाग्यंमु
नीनांशांतचेतसाम् यच्छृण्वंश्शंभुमाहात्म्यकामदंपरिपृच्छथ अथवामेपरंभाग्यतत्कृणायगरीय
सा फलितंयदहंशंभुर्भवद्भिःस्मारितोबलात् तेयंतस्यमहाभाग्यंयःस्मरेत्स्मरशासनम् तत्स्मृ
तिर्जनयेयस्माद्भुक्तभोगापवर्गकौ केवलंयोपिदेवेशप्रज्ञायांसाधरःस्वधीः साक्षात्सरुद्रोभवि
तानात्रकार्याविचारणा ॐकारेश्वरमाहात्म्यंमयोक्तंमुनिपुंगवाः यथाब्रह्मपुराणेचप्रदर्शितोशं·
तकल्पनः अथेदानींतत्पुण्यंकृत्वावर्धनंमुनिपुंगवाः केदारेश्वरमाहात्म्यंकथयामिनमयानघाः के
दारेश्वरमाहात्म्यमतीवबहुफलप्रदं श्रवणाद्यस्यपापिष्टाःपुरुषार्थचतुष्टयी केदारेत्याभिधानेय
त्कामेनाभिहितंनृभिः समकामोद्भवंतेसिद्धेत्रात्रकार्याविचारणा पुराखिलसमस्तानांसृष्टिस्थितिकर्तृ
र्जगत्पतेः इच्छयामानसःपुत्रस्तेनाथपरमेष्ठिना स्वायंभुवाख्योजनितोमनूनांप्रथमोमनुः दृष्ट्वात
मानसंपुत्रंजगदुत्पादनक्षमम् निश्चिंतोभूत्स्वपुत्रोयस्मिन्नर्पितैषधंमतं स्वपुत्रंविधिवत्स्रष्टा
वर्णाश्रमव्यवस्थितिं प्रावदद्वेदमूलेस्तुस्मृतिवाक्यैर्महात्मनाः यत्स्मृतिंमुनिवाक्यानांपरस्परमसं
गतौ प्रमाणंयेतिविद्वांसोदृष्टवेदार्थनिर्णयाः उभयेचेत्तुसंसारेमानवःसंप्रकीर्तिताः भोगमोक्षौ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्षिनःसर्वंयतस्तस्मात्संप्रवर्तते तत्साधनार्थंयत्किंचिच्छास्त्रकोटिषुदर्शितं तन्मानमेवतेसर्वंनि·
वि॰पु श्चितंसूक्ष्मदर्शिभिः अतएवपुराणेषुश्लोकोयंपरिपठ्यते धर्मेचार्थेचकामेचमोक्षेचविधिपूर्वकम्
२२३ यदिहास्तितदन्यत्रयन्नेहास्तिनतत्क्वचित् मूर्धेयंसर्वशास्त्राणांमानवीस्मृतिरुच्यते धर्मार्थकाम·
मोक्षायत्करस्थायामधीयतां नदृष्टातत्समाकाचित्स्मृतिरत्रमहीतले साक्षाद्वेदमयीपुंसःकरस्था
दीपिकायथा अथवात्रपरंकिंचिदपूर्वमिवदृश्यते सर्ववर्णाश्रमाश्रयदत्राधिकृताःपरं प्रायेण
त्तमवर्णानांवेदाधिकृतिरुच्यते नासौसर्वोपकारायतस्मात्सैवगरीयसी इत्थंसमनुराज्ञासिप्र·
थितोधरणीतले नाल्पकालेनशक्येततन्माहात्म्यंप्रवेदितुं इत्थंस्वमहिमव्याप्तजगत्स्थितिरुदार
धीः स्वायंभुवोमनुरभूत्मानसोब्रह्मणःसुतः तस्यैन्यंवर्तमानस्यपुत्रोभूत्स्वभुजोद्धतः तेजोविराजि·
तमहीपृष्ठकरोदरचारुधीः त्रिलोकाप्तपितातस्यतेजःशक्तिमहामतिः नियमस्थितिमालोक्यस्व
मदेतरो दृढेनामचसाहृतंप्रियव्रतइतिस्फुटम् तस्मैस्वजन्मनेस्वस्यंकामःफलतिभाग्यतः सततोद्द २२३
ण्डिमायातःसाकंकामेनमाविनः नामान्वर्थंकृतंचक्रेस्वभुजोर्जितंकिल ततोहृदिंगतःसाकंशौ
र्यौदार्यबलादिभिः स्वराजनितरांशक्रोदिवीवनयकोविदः द्विविभास्वत्सुमृद्यंतंपृथिव्यांतेनरापि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पम् ननामजननतातत्रकेवलंबलशालिनम् दिविभास्वंतमग्यंतंषष्टिसहस्रसमाश्रिताः मुनयस्तेस्तवं
तिस्मपरःकोटयएवच सतथातेजसाभास्वाञ्चयेनगुरुरेवच मानेनवासवोवायुर्बलेनजननताप्रियः
वुद्धाविराजमानःसबलेनविनयेनच बभूववचनेरोमानी सर्वार्थकुशलःशुचिः विवेककुशलोवी
ह्यस्थितिंसोयवरेण्याम् सर्वार्थशायिनीदृष्टो किंकृत्वामीदृशीस्थितिः विविधायस्थितिंतस्यमे
रूप्रक्रमणेस्थितं उपतोभूद्दियान्तेसततस्यप्रक्रमणंकिल योयंमेरुःसमाभातिसोवर्णःपृथिवीत
ले सानाल्लिंगमिदंतस्यमहेशस्याविलेपितः लिंगमेतन्महेशस्यधरणीचास्यपीठिका पूजितंस
र्वदेवस्यैःसिद्धैर्लक्षुभिरितंकिल सर्वत्राधारभूतोयद्भगवान्समहेश्वरः तस्येदंप्राकृतंरूपंसर्वधारस्व
रूपकं यदाःशिनास्तदेवेशपर्यस्यासहस्रोज्वलाः चक्रवाटेतिविख्यातंनामयासामहीतले ब्रह्म
विष्णुमहेशानांपर्यस्तिस्तोपियत्रताः समाभांतिमहेशानमूर्तिसोयंमहीधरः किंकथ्यतेस्यमाहा॰
त्म्यंसाक्षाच्छंभुरसौयतः एतत्प्रक्रमणान्नूनंभास्वान्भास्वान्विराजते मयाप्यतोसिकर्तव्यंप्रदक्षिणम
तंद्रितं येनाशोभितनतेजो येनविश्वंबिभर्म्यहं अन्यथास्यावनंमेद्यपरिहासकरंपरं सएवजातोजगति
परिहासपदंनयः अतोद्योगमनंकार्ययेनसिद्धिर्भवेन्मम अतएवगुणाणेभुस्त्वयंतेसोद्यमानराः अन्॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

घतानराःसत्येविपत्यात्रेभवंतिहि महोद्यमवतासत्यंशंभुनापिविजीयते उद्यमस्योजयोनित्यंनष्टा
शि॰पु येनुद्यमाजनाः येयेत्रोद्यमिनोधीराःजितंतैरखिलंजगत् पादौप्रसार्यस्वपतांनजातुविजयोभवेत्
२२५ तस्मात्सोहंपरित्यज्यसमादायमतिंपराम् नद्यतेनसदाभाव्यमरीन्विजिगीषुणा इतिबुद्धिंसमाधा
यप्रियव्रतउदारधीः सप्तत्वरथमुत्तस्थेमेरुंप्रक्रमितुंसुधीः रविमेनंविजिष्येहंमेरुप्रक्रमणादहं
ततोहंजगतीपालेसमर्थःस्यांपदेपदे इतिबुद्धिंसमाधायप्रियव्रतउदारधीः सप्तत्वरथमुत्तस्थेमेरुंप्र
क्रमितुंसुधीः (रविमेनंविजिष्येहंमेरुप्रक्रमणादहम् ततोहंजगतीपालेसमर्थःस्यांपदेपदे) इति
बुद्धिंसमादायसप्तकृत्वाप्रदक्षिणं विदधेसमहाबुद्धिःसुमेरोर्लिंगरूपिणः मेरुंप्रक्रामतस्तस्य
नेमयोमेचनिखनाः निमग्नाःयत्रतेजाताःसमुद्राःसप्तभूभृतः यत्रोश्वत्वंगतानष्टसीतेद्वीपाःस
प्तसंख्यया बभूवुर्महतांपीलेलोकोत्तीर्णयतःसदा इत्थंप्रक्रमणेनास्यभूपतेर्द्वीपसंस्थितिः
समुद्ररचनाचापिजातालोकातिशायिनी स्थितिंवीक्ष्यायसोव्धीनांद्वीपानांचमहाबलः सुत्र २२५
देनितरांराजातेजशालीमहाभुजः ततोभवन्नस्यसप्तपुत्राःसूर्यातिशायिनः रराजनितरांराजा
यैःसस्सूर्यानलप्रभैः रराजनितरांराजापुत्रैःसप्तभिरन्वितः विभावसुरिवग्रैस्सप्तजिह्वापरिकीर्ण

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तः स विलोक्याथ मतिमान्पुत्रान्स्वभारसाहिनः विभज्य निददे तेभ्यः सप्तद्वीपान्समन्ततः पालयध्वं सुता
राज्यं सम्यग्भवद्धिता इति प्रोच्य पुत्रान्महाप्राज्ञः स्वयं भित्वाश्रमं दधौ प्राग्वंशं संप्रविश्यासौ रत्नाकुर्वन्
विवेश ह ध्यानार्थं परमेशस्य भाग्यैः सर्वमवाप्यते अर्जितं सुकृतं कर्म पुंभिर्यैर्विह भूतले तेषां कर।
स्थिता सत्यमिहामुत्र स्थितिस्सदा तस्मान्मतिं समाश्रित्य विदध्यात्सुकृतं बुधः नो नोऽस्ति सुकृतं यस्याः
स्य कर्मणो जातु चिद्यतः प्राप्यापि जन्म पुरुषाः सुकृतं ये न कुर्वते ते ज्ञेयाः पशवः साक्षात्पुच्छशृंगाहीनाय
तेऽधमाः पुण्यं जयति सर्वत्र पुण्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः पुण्याश्रिता सदा लक्ष्मीर्विगुणस्य जीवितं तस्मा
त्सर्वं परित्यज्य पुण्यमेकं समाश्रयेत् सर्वं करगतं ज्ञेयं पुंसः पुण्यवतः किल अथेदानीं तनूजानां नामा
नि कथयेस्य तु आग्नीध्रः प्रथमस्तेषां जन्मना च गुणैरपि मेधातिथिर्वपुष्मांश्च ज्योतिष्मान्द्युतिमांस्तथा
हव्योऽथ सवनश्चापि सप्तमो वरजः स्मृतः अथानुक्रमतस्तावद्द्वीपानां शृणुत सत्तमाः जम्बूद्वीपं प्रथ
मतो द्वीपानां संस्थितं किल यद्गर्भभूतं द्वीपानां गुणैर्वस्तेनयाऽपि च शाककुशक्रौञ्चशाल्मलिगोमे
दास्सवनपुष्कराख्यानि द्वीपानि षट् च पुरतः पारावारांश्च सप्त निगादिष्ये क्षारः क्षीरं दधि घृतं तथै
वेक्षुरसोऽपि च मदिरोदश्च स्वाद्वम्बुः समुद्राः परिकीर्तिताः अथैषां क्रमतो वक्ष्ये धिपतीन्मुनिसत्तमाः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आग्नीध्रोजम्बुद्वीपेत्र शाकेमधातिथिर्मतः कुशद्वीपेवपुष्मांस्तुज्योतिष्मान्क्रौंचद्वीपके शाल्मलौद्युतिमा·
शि·पु गो न्गोमेदेवहव्यनामभूत् सवनःपुष्करेराजासप्तद्वीपाधिपाःस्मृताः शाकद्वीपादितोयेत्रपंचद्वीपाः
२२५ प्रकीर्तिताः प्रत्येकंतेषुवर्षाणिसप्तसप्तविभागशः गिरिर्यंतरेणतान्यत्रवर्षाणिसुस्थितानिहि प्रत्येकं
सप्तपुत्रैस्तुपालितानिसमंततः तत्रत्रेतासमःकालःशाकगोमेदवासिनां वर्णाश्रमविभागोपिसम
मतान्येषुसंस्थितः अंत्योयःपुष्कराख्यस्तुद्वीपःसवनपालितः तत्रवर्षद्वयंप्रोक्तंतत्पुत्रद्वयपालितम्
वर्षसीमाकरःशैलोमानसोत्रविराजते पंचाशद्योजनोच्छ्रायःसर्वरत्नसमन्वितः किंकथ्यतेस्यमाहा
त्म्यंपर्वतस्यमुनीश्वराः आश्चर्यभूतोजगतिवक्राकारोमहीधरः चतुर्णांलोकपालानांपुर्योयत्रव्यव
स्थिताः केनास्यसमताद्वेस्यात्पर्वतेषुमहत्स्वपि वस्वोकसारेतिचमुख्यैंद्रीपूर्वतास्थिता दक्षिणस्यां
तथारम्यायामीसंयमनीपुरी सुखावहाप्रतीच्यांचवरुणस्यपुरीस्थिता विभावरीतिसोमस्यचोत्तरीस
मवस्थिता इत्यंपुरीःसमाक्रम्यमानसोत्तरसंज्ञकः पर्वतःपुष्करेख्यातश्चतष्यतश्चाम्बुजः इतितस्य २२५
मेरुंतेहइयेसममंडपं प्रदक्षिणंपुनोभक्त्याजातान्द्वीपाधिसंस्थितिः तत्रादौमुनयस्तावत्समेरुंवर्णया
मिवः मध्यस्तंभंयमासाद्यनिर्गतेयंविविन्नता यथारात्रर्पितानाभौचक्रस्यपरितःस्थिताः विराजंतेत·

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

याद्वीपाःसमुद्राश्चयतःप्रभोः तस्याहंकथयिष्येवोसानुमूर्धापरस्थितम् योजनानांप्रमाणेनसह
स्रपरिसंख्यया मेरुःसोयमदीरितःसमंततिमिर्थाज्ञांतरेषोडश मूलेविस्तरतस्तथाशिरसितद्विगुण
तःकीर्तितः उच्छ्रायोस्यसहस्राणामशीतिःसचतावुधैर्थ्यायंस्तंसमंतिर्भवेदिहपरंभोगापव
र्गास्पदम् तस्योर्ध्वसमवस्थितात्रिविधिर्हरीशानांविहारस्थली नानारत्नसमुज्ज्वलामृतमयीयत्रेष्ट
शेमधरः यात्रातेनचविस्तरात्रिविलगरुःसंपूज्यतेभक्तितस्तंसर्वगीकृतसुन्दरंप्रणमतांमोता
नहरस्थितः सूर्यकोटिप्रतीकाशश्चन्द्रकोटिसुशीतलः गंगाधरश्चन्द्रमौलिर्हर्षांकोभस्मभूषि
तः नंदिभृंगिमहाकालसेवितःपरमेश्वरः तमाश्रित्यशरीरार्धःक्रीडतेस्फाटिकालयः यत्रमे
रुंतमभ्यर्च्यभुक्तिमुक्तीनहरतः चतुर्दशसहस्राणिपर्वतस्याशिरस्ततः महेंद्रादिहरित्पालैरारा
मार्थंकृताःपुरः अष्टौपुर्यःसुरत्नाढ्याभान्त्यष्टासहदिक्षुच पुरीवाटइतिख्यातायातेत्रजगती
तले प्राच्यामिंद्रस्यविख्यातापुरीनाम्ना ऽमरावती तेजोवतीतवग्नेय्यांपुरीवह्नेर्विराजते तदह्येधर्म
राजस्यपुरीसंयमनीमता कृसांगारेतिविख्यातानैर्ऋतेर्नेशस्यसापुरी पश्चिमेपिजलेशस्यपुरीशुद्धु
मतीमता वायोर्वायोःपुरीरम्यायासौगंधर्वहाभिधा उत्तरेसोमराजस्यपुरीनाम्नामहोदया पेशा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

न्यामर्धनारीशपुरीगुह्यकयशोवती तदंतरेतिविख्याताः पुर्यः षट्त्रिंशतिः पुरा विद्याधरादिदेवानां॰
शि॰पु २२९ क्रीडास्थानानियान्यलं इत्थंसमेरुर्गिरिविलासराणांविहारभूमिःपरमप्रकाशः मध्यस्थितोभाति
सुवर्णपट्टैर्विराजितश्चित्रमरीचिगौरः शंभुंसुरेशंखलुकर्मभूमौसंपूजयंतेविधिनेहयेत्र जम्बा
परंत्र्यम्बकमंत्रमाश्रुतेमेवसंतीहसमेरुभूमौ मेरुस्थितिंसमाश्रित्यमध्यावधिमनुत्तमम् परि॰
मंडलतोन्येर्यसंस्थाद्वीपाब्धिसंस्थितिः तत्रादौवःप्रवक्ष्यामिजंबूद्वीपंविभागशः यच्छ्रुत्वापुरुष
व्याघ्रःकृतकृत्योभविष्यति मेरुमारभ्यवृत्ताभंजंबूद्वीपंसमंततः लक्षार्द्धेतसहस्राणिपंचाशत्परिकी
र्तितं पार्श्वद्वयपरीमाणंलक्षयोजनसम्मितम् जंबूद्वीपंसमाहुर्हिसमुनिभिःशास्त्रपारगैः जंबूद्वीपे
तियन्नामप्रसिद्धंभुवनत्रये तन्निरुक्तिंब्रवीम्यद्यशृणुतेनोत्तमऋद्धयः मेरोःखलुचतुर्दिक्षुस्थिताविः
ष्कम्भपर्वताः यदवष्टंभतोमेरुःस्थितोनश्यपतेमनाक् मन्दरोविपुलश्चैवसुपार्श्वोगंधमादनः
प्राक्पश्चादुत्तरेदक्षेस्थिताविष्टम्भपर्वताः स्फाटिकोनीलवर्णश्चपद्मरागमयस्तथा हेमाभइति। २२९
तेते(या)बभाराःपर्वतोत्तमाः सरांसिविविधान्यत्रस्थितानिगिरिमूर्धसु पीयूषसदृशंवारियेषांपीत्वान
मृत्युभाक् तत्रापिदक्षिणेयोसौगंधमादनसंज्ञकः पर्वतस्तत्रजम्बावृक्षोवीरुत्साहस्रयोजना तस्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

फलसम्बद्धोर्योरसःशुद्धोमृतोपमः नदीजम्बूनदीतेनरसेनवहतेभृशम् सानिर्गत्यविशोन्दूलेस
मन्ताज्जम्बुद्रुतलकम् प्रक्रमध्यस्तमेरुंतंसर्वदेवपरिष्कृतम् वायुनानीयतेविंडजातंयत्तस्यवारिणः
द्रुरेस्थलजलायातंतत्संपर्काद्भवेत्किल लोकेजम्बूनदंनामकनकंदेवभूषणं तद्वायुस्पर्शनेस्त
व्रत्तणद्वृत्तास्तधारिणः येकेचित्तत्रतेसर्वेस्त्ववर्णीकृतयःपरम् तत्प्रधान्यंसमाश्रित्यालोकेवि
ख्यातिमागतं जंबुद्वीपमिदंयेनप्रधानाद्वयतेभिधा सत्त्वनेकेशुचिह्नेषुगुणदोषमयेष्विदि
यडत्कटंभवेत्तंसमस्तज्ञात्वानासोभिधीयते अथेदानींशरमतानिबोधतमुनीश्वराः जम्बुद्वीपवि
भागंचयथासौत्रव्यवस्थितः विभागानवतस्येहव्यासेनपरिमर्षिणा गदितामेयथासम्यक्कथा
म्यणुतसत्तमाः तंमुनीशंप्रणम्यादौकथयिष्यव्यवस्थितिं जंबुद्वीपस्यरूचिरांयांश्रुत्वानाकृती
भवेत् अहोमहेशवैचित्र्यंकैःपादक्रमणेनच प्राप्यतेतत्सुरोद्देशर्थप्रमाणंपरमागमः येनेशनेजग
त्स्रक्किःस्वयमिच्छाभरोज्ज्वला रचितातस्ययद्वाकंसत्रागमऊनीर्यते तस्मात्परंमहेशेनयद्वाचागदि
तंपरम् तदेवमुनयोप्याहुर्वैतित्याज्यंमहीतले तत्रैकस्यस्वतंत्रस्यसर्वकर्तुर्जगत्पते नदन्यःकश्चिद
प्यत्रपारगामीभवेत्किल तस्मात्समापिनिर्योतमालाअपिमुनीश्वराः त्रिकालज्ञानवंतोपितद्देश

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्यगतोजडाः समालम्ब्येहतद्वाक्यंसाक्षात्कुर्वंतितत्स्थितिम् तस्मात्परंपरायातंनविचाल्यंकदा।
शि॰पु २२१ चन यस्मादस्यमहेशस्यहृदियेवतत्त्वरीतिता वाच्यवाचकरूपेणसर्वसंविन्मयोहिसः तद्रूपंस
मास्थायमूर्तिवाच्यांमहेश्वरः तन्निर्णयंसमाश्वाससर्वोनांवाचकोव्यधात् तस्माच्छब्दार्थसंबंधो
नादिसिद्धोजगत्तले नार्थेनरहितःशब्दोनशब्देनविनार्थधीः इत्येषस्थितायांनियतौमहेश्वरमुखो
क्तं यदत्रकिंचिन्मुनिभिर्ज्ञानदृष्ट्याविनिश्चितं व्यासप्रसादाद्यदहंनिश्चिकायरहस्यकं ततोब्र
वीमिमुनयः समायत्तशुचिव्रताः संतीहपर्वताश्रेष्ठाप्राकारत्वाद्दक्षिणोत्तरे उत्स्थिताजम्बुद्वीपे
त्रनवभागाव्यवस्थिताः त्रयोत्रदक्षिणेज्ञेयस्त्रयोज्ञेयास्तथोत्तरे एकएकस्तथाज्ञेयःप्राग्भागेप।
श्चिमेपिच मेरोर्निर्गत्यनिषधोहेमकूटोहिमाचलः प्राकाश्यादायताज्ञेयास्त्रयएतेस्यदक्षिणे
तथैवोत्तरतश्चापिनीलःश्वेतश्चशृंगवान् षडेतेगिरयोज्ञेयाःप्राप्ताःक्षारोदधिंद्विधा निषधान्नी
लपर्यंतंमाल्यवान्गंधमादनः प्राकाश्यात्पार्श्वतोज्ञेयौगिरीसीमार्थमत्रहि मेरुसामीप्यतोयत्र २२१
चत्वारःसंव्यवस्थिताः निषधोनीलनामाचमाल्यवान्गंधमादनः चत्वारिंशत्सहस्राणियोजनानांस
मुच्छ्रिताः ततोन्येषांचवर्णांचदशोच्छ्रायःप्रकीर्तितः दक्षिणोत्तरगानांचपक्षांपार्श्वमितिःस्ट

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ता सहस्रद्वयमेवात्र तत्वयोः साहस्रसम्मिता लक्षमायाति रुद्दिष्टा नयोर्निषधनीलयोः प्रा।
क्पश्चात्स्थितयोश्चापि चत्वारिंशत्सहस्रकं दक्षिणोत्तरगायेत्र षडगाः संव्यवस्थिताः तेशाकश्चाद्वि
निर्गत्य लवणोदं समाश्रिताः प्राक्प्रत्यक्तं गतौ यौ च तौ नीलनिषधावधी इत्थं चतुर्भिर्गिरिभिः सा
लप्रायैः समावृतम् वर्षमिलावृतं नाम सर्वैर्यद्यस्य समन्ततः चतुरश्रं च तज्ज्ञेयं नवसाहस्रसम्मितं
सहैवमेरुणा त्वेयं चत्वारिंशत्सहस्रकम् चत्वारिंशद्द्वयं मेरुर्यत्र दीप्तिकरो भवेत् किं कथ्यते स्य·
वैचित्र्यं भानुचंद्रविवर्जितम् मेरुणाभासितं सम्यक्शोकरोगभयोज्झितं देवगंधर्वसिद्धर्षिवि·
नायकसमावृतम् पीयूषास्वादपुष्टांगवल्गुजननिषेवितं इत्थं मध्यस्थितं प्रोक्तं प्रथमेतदिला
तम् अथोत्तरशास्त्रविगेन शृणुतान्यास्थितिं मुदा गंधमादनमारभ्य यावल्लवणसागरम् वर्षंस्या
त्केतुमालाख्यं मेरोः पश्चादवस्थितं माल्यवन्तं तथारभ्य यावल्लवणसागरम् वर्षं भद्राश्वसंज्ञं च मे
रोः प्राच्यां व्यवस्थितम् द्वात्रिंशच्च सहस्राणि पूर्वपश्चायते स्मृते इत्थं मुनीशा इदमत्र जम्बूद्वीपं प्र
माणेन च योजनानां लक्षं भवेत्सर्वपरावृत्तिमध्ये सम्यक्करीत्थं प्रविविश्य धीरैः मेरोः षोडशादेवा·
द्रीलंवीलावृतमीरितं द्वात्रिंशच्छतवेर्षद्वेलक्षमेतत्प्रकीर्तितं अथोत्तरगतान्वर्षान्शृणुत

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

माः अद्रेः शृंगवतो दक्षे कुरुवर्षं प्रकीर्तितं लवणोदधिपर्यंतं नवसाहस्रसम्मितं शृंगवतयोश्च मध्ये
शि०उ नवसाहस्रसम्मितं वर्षं हिरण्मयं नाम धीरधीभिः प्रकीर्तितं रम्यकं नाम वर्षं तु मध्ये स्याच्छ्वेतनील
२२८ यो नवसाहस्रसंख्यानैर्योजनानां प्रमाणतः इत्थं च दक्षिणे भागे निषिधे हेमकूटके हरिवर्षं स।
माख्यातं नवयोजनसम्मितं तथा किम्पुरुषं मध्ये हेमकूटहिमालये नवसाहस्रविस्तीर्णं योजना
नां प्रमाणतः ततो हिमगिरेर्वाधौ भारतं वर्षमुत्तमम् नवयोजनसाहस्रं प्रमाणेन प्रकीर्तितम् इ
त्थं षड्भिरिभिर्देवि वामेपि चक्रता स्थिति वर्षाणां तत्पर्यंतं जंबूद्वीपे विभागशः अथो प्रमाणं वक्ष्ये
हं जंबूद्वीपस्य माधवः दक्षिणोत्तरतो लक्षं योजनानां यथास्थितम् षड्वर्षाणि च प्रत्येकं नवयोजन॰
संख्यया मेरुः षोडश विज्ञेयो द्वात्रिंशो लावृतं मतं अद्रिषट्कं द्वादश स्यादित्थं संख्याप्रमेहृतः लक्ष
योजनमानेन जम्बूद्वीपं प्रकीर्तितं अथेदानीं मुनिवराः वर्षाणां स्थितिमुत्तमाम् कथयिष्ये यथाख्या
तमुख्यं सम्यक्कृतं मया इलावृतं केतुमालं भद्राश्वं कुरुनामकं हिरण्मयं रम्यकाख्यं हर्याख्यं कि २२८
न्नराह्वयं भारताख्यं च यानीह वर्षाणि नवसंख्यया तेषां निरुक्तिं शृणुत सर्वसंशयहारिणीं इला
ख्या तु रूपवती दिव्या यौवनशालिनी महेंद्रेणाहृता यत्र तेनेलावृतमीरितं पुरा देवासुराणां च नि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ड्रे समुपस्थिते केतुमालाद्य संजाता केतुमालमतो मतं अमृतोन्मथनोद्भूतो हयउच्चैःश्रवाह्वयः
यत्रासौ रमते नित्यं भद्राश्वं तेन तन्मतं उपमन्युस्तपस्कुर्वन्यत्रागत्य हरेण सः ऊर्वे वत्सं पिबक्षीरं यत्रो
क्तस्तेन तत्कुरु यत्र हैममयं सर्वं जनास्थापितया धियाः तेनेदं स्वर्णबाहुल्याद्वर्षं प्रोक्तं हिरण्मयं
उर्वशी याप्सरो रम्या यत्र दृष्टा हिमांशुना रम्येति लिंबिना स्वार्थे तेनेदं रम्यनामकं यत्रानंतेन नागे
न हरिराराधितः स्वयं प्रसन्नाद्वरं दातुं हरिवर्षं ततस्त्विदं यत्र विद्याधरी रम्या विद्याधरकरच्युता
किं त्वया पुरुषस्यकस्तेनेदं किन्नराह्वयम् भरतेन स्मृतं दुःखं यत्र पूर्वैः कुमार्गगैः तेनेदं भरतं नाम व
र्षं धीरैः प्रकीर्तितम् जनिस्थितिमथो वक्ष्ये वर्षेष्वेतेषु सुंदरम् आयुःप्रमाणं च तथा जनानां वर्षवा
सिनां नवकमलपत्रवर्णा जम्बूरसपायिनो जराहीनाः विप्राहृद्दशशतायुर्जीवा असिन्निला
वृते वर्षे नीलोत्पलवर्णाभाः पनसफलाशाः प्रमोदभरयुक्ताः अयुतायुषो जनाश्च पि वर्षे स्मि
न्केतुमालाख्ये नद्दहिनांशुगौरवर्णाः कालास्त्राः स्वादिनोऽयुतप्राणाः इंद्रोपासननिरताः सदा
तरुणाः तावर्षे भद्राश्वनाम्न्यत्र शुभ्रप्रसूतिभाजो विश्वप्राणाः सदा तरुणाः ऊरुकल्पहृद्वफ
लरसभोजनतृप्ताः कुरौ वर्षे शीतांशुद्युतिभाजो लकुचफलभोजिनोऽर्धविश्वाह्वाः जीवन्ति मर्त्याः।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मर्त्ताहिरण्मयेवर्षकेचात्र नीलोत्पलवर्णाभारोगजराविवर्जितावटफलाशाः द्वादशे ` ` ` स्रेवर्षाण्या
शि.पु युरस्मिन्त्रनिवसितांपुंसाम् रजतनिभाइक्षुरसाशानिपिवान्यदिदशायातायुषोलोकाः हरिवर्षेहरि
२२९ मेववनेनिरतानित्यंवसंतिसुप्रीताः हेमनिभाभीतवनाःइक्षुफलाशाश्च नवसहस्राणि जीवंतिज
नाअस्मिंपुरुषवर्षकेरम्ये अस्मिन्भारतवर्षेषड्बलारोगभयजराभीताः सुभगाश्चदुर्भगाअपिसंप
न्नाअपदाप्राश्चकर्माख्या पवनहृतावर्णाश्रमजातिमानिनोधीराः मूर्खाःशिल्पज्ञाअपिधर्मिष्ठाः
स्वापिनोपिदातारः याचकनिवहाःप्रेष्यादासायोगीभिमानिनोप्यपरे ज्ञानार्थवादनिरताविद्या
निरताजडाश्चापि इत्थमिदंसमस्तंभारतवर्षंचतुर्युगास्थितिमत् अन्यान्येष्टौकृतयुगव्यवस्थिती।
न्याह्रस्वेषुखस्ने इत्थंदोषग्रस्तेवर्षेऽस्मिन्यदपिहीनरीतित्वं तदपिचवर्षाण्यष्टौनोयांतितुलामनेन
वर्षेण यदिदंभारतवर्षमूर्ध्वाऽधस्तिर्यगपिचगतिहेतुः मेढीभूतेह्यस्मिन्व्यवस्थितेयंत्रिलोकेरचना
यत् असौभारतभूमौकर्मस्थानेकृतंहियत्कर्म तेनाप्यतेविचित्राखलुगतिरपरोत्तराम्मेर्त्त्यैः क २२९
र्मीतिवादतेरवलुवर्षेष्वन्येषुदेवनरकभूमौच उत्पत्तिरत्रमिदंभारतवर्षंसमाख्यातम् अथवेदं
लयभूमिर्भारतवर्षंचकर्मबीजानाम् योगज्ञानडलितकर्मअवलानरुणीकणानांयतोमुक्तिः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

येनेश्वरस्यसाक्षाद्रूपंप्रत्यक्षतोभाति तज्जन्यबलारम्यंज्ञानंचोत्पद्यतेयतोनितराम् येनेश्व
रप्रतीत्याकरबदरसमाप्रजायतेपुंसाम् तदपिचमहार्थतत्वंभारतभूमौस्फुटोभाति तेना।
सुलभ्यतेतत्तत्वंसर्वार्थगर्भितंपुंभिः तदनन्तरंमहार्थज्ञानंयत्रैवजायते झटिति किंकथ्य
मस्यधीरैःकथंचवावर्ण्यतेस्यमाहात्म्यम् यदिदंस्थानेस्थानेप्रसृतंभगवतातेन लोका
नुग्रहनिरतोमहेश्वरोलोकमुज्जिहीर्षुरयम् यस्यांभूमौसर्वान्योजयतेस्वंपरंधाम वेदत्र
यीचविद्याअंगानिपुराणिशास्त्रतंत्राणि भोगापवर्गसिद्ध्यैव्यवस्थितानीहधरणौयत्
षट्स्थानानिलोकेयानीहार्थव्यवस्थितैर्धीरैः कथितानितानिधरणौभारतवर्षस्यना।
न्यत्र साक्षात्समर्थहेतुत्वाद्यानितंत्रशास्त्राणि तानीहभारतधरायांव्यवस्थितानीतिचित्र
मिदं अथवाहन्तंबहुत्वासंक्षिप्तंयन्मयाश्रुतंमुनितःकथयिष्येसारतरंरहस्यवचनंमु
नीश्वराःशृणुत अस्यांभारतभूमौविहितंयत्कर्मशुभमथाप्यशुभम् निवसंतितेनलोकाः
शिवाद्योनरकभूम्यन्ताः यत्रापिभक्तकरुणाक्रांतेशंभुंनिरीक्ष्यविस्मायाः अवेतीकरले
भक्तान्योद्धर्तुंजन्मवारिधेर्विबुधाः यत्रमहाकालाद्यानीर्थानांकोटिकहिष्ठा गंगायासरि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तोपिचपंचशतीपर्वतीरघटिति अमरेशाद्याःपंचाष्टकलिंगानांचमूर्तयःशुभदाः वाराणसीगता
शि०पु पिचविश्वेशाद्याष्टषष्टिश्चएवंभूतंभारतमिदंत्रिलोकीविभूतिकारणंप्रोक्तं वर्षाणांचापिशि।
२३० रोविभूषणंभारतंसमुद्दिष्टम् जंबूद्वीपंकथितंनववर्षमिदंलक्षयोजनप्रमाणम् अत्रास्म
स्विथिवन्नरःकदाचिन्नशोकभाग्भवति इत्थमेतानिवर्षाणिनवसंख्यानियानिह तेषामपि
पतीन्वक्ष्येशृणुतान्समबुद्धयः योयमाग्नीध्रनामाभूत्प्रियव्रतसुतोवशी सप्तानांप्रथमोजंबूद्वी
पराजःप्रकीर्तितः तस्यासन्नवपुत्रास्तुनाभेलावृतकिन्नराः हरिरम्यकसौवर्णकुरुभद्राश्वके
तवः सराजाधर्मपरशोवीतपुत्रान्महौजसः तेषुभारमथारोप्यशिश्रायवनमुत्तमम् तेवर्षे
राज्यमाप्याथवर्षनामांकितान्नृपाः बभूवुर्लोकादृष्टेयस्मात्स्वन्योन्योन्यानसिद्धये तत्रेदंभारतं
वर्षंनाभिनामांकितंपुरा यद्भारतेतिविख्यातिंप्राप्तांलोकेगतंकिल तत्रयोयंनाभिरितिज्येष्ठ
आग्नीध्रपुत्रकः तस्माद्वृषभोजातोधर्मपालनतत्परः सोपिपुत्रेसमारोप्यराज्येहर्षभसंज्ञ २३०
कं वनेजगामसमतिमानन्वेष्टुंमतिमुत्तमाम् ऋषभोपिचतद्राज्यंप्राप्यनिष्कंटकंवली राजति
तरांस्तयौदिवीसहस्रोज्ज्वलः तस्यराज्यंपालयतःशास्त्रदृष्टेनवर्तना अभूत्तत्तुजशानकेविचि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ऋवर्तितोज्वले ध्यातेनत्रचतस्यासीज्ज्येष्ठोभरतउत्तमः योगगुणैरंजयंस्तान्गुणज्येष्ठोप्यभूत्ततः कुशा
वर्तइलावर्तोब्रह्मावर्तगुदारधीः पुत्रोमलयकेतुश्चभद्रसेनाधिपोपरः इंद्रस्पृक्कीकटश्चैवविद
र्भइतिचाऽपरः श्रेष्ठापुत्रागुणाख्यातेभरतस्यानुजाइति नवेमेनवतेसर्वेयोगगुणज्येष्ठाबभूविरे
गुणाःसर्वत्रपूज्यंतेनेनवयस्तुनचाकृतिः कविर्हविरंतरिक्षःप्रबुद्धःपिप्पलायनः आविर्होत्रोथद्रु
मिलश्चमसःकरभाजनः इमेनवापिमुख्यत्वंगताःपरमतत्ववत्तः व्यवहारोचितंभारंनशेकुर्ध्यानत
त्पराः सर्वमेतेपरित्यज्यव्यवहारोचितंकिल बभूवुर्हरिमुख्यास्तेज्ञानतत्त्वपराबुधाः यवीयांसः
पुनःपुत्राह्यशीतिर्येमहौजसः तेतथाकर्मविदुर्यथाब्राह्मण्यमापिरे ब्रह्मक्षत्रियजात्योर्हिनभेदो
स्तिमनागपि कर्मणाजायतेजंतुर्ब्राह्मणःक्षत्रियोपिवा शमादिसाधनोपेतःक्षत्रियोपिचवाडवः
बलादिसाधनोपेतोब्राह्मणःक्षत्रियोमतः स्वयंसमानजातीतद्ब्राह्मणक्षत्रियावुभौ पानाशनसमा
चारौन्योन्यंतस्मान्नदुष्यति इतितेब्राह्मणीभूयसर्वविद्याविशारदाः सहशालीनतांप्राप्याचाय
भावंप्रपेदिरे तेमहाश्रोत्रियायज्ञशीलाःसत्कर्मपालिनः सर्वाग्र्यपदवींलब्धांभूर्वाडवोत्तमाः
इयंतेप्राप्यब्राह्मण्यंषट्कर्माणिसमाचरन् षट्कर्मपरिशुर्णोहिब्राह्मणःपरिगीयते अध्यापनमध्या

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पठनंयजनंयाजनंतथा दानंप्रतिग्रहश्चैवषट्कर्माण्यग्रजन्मनाम् षट्कर्मनिरतोनित्यंवेदतत्त्वार्थचिंतकः
शि॰व नियतंब्राह्मणोमोक्षभाजनंस्यान्नसंशयः षट्कर्मणांप्रयोगेनब्राह्मणोब्राह्मणोभवेत् सामान्यमेत
२३१ द्विप्राणांधर्मविद्भिःप्रकीर्तितम् तत्रापित्रिविधाविप्रजातिःशास्त्रेविनिश्चिता उत्तमोमध्यमश्चैवाध
मोपीतित्रिधामता अध्यापनमध्ययनमित्युत्तमामता यजनंयाजनंचेतिमध्यमाजातिरुच्यते
दानंप्रतिग्रहश्चेत्यधमाजातिरुदीरिता तत्रापिपूर्वभागेनविप्राणांश्रेष्ठतामता परभागेनाधमत्व
मितिशास्त्रविनिश्चयम् इत्थंसभरतोनामज्येष्ठपुत्रःप्रतापवान् ऋषभोराज्यभरणायभ्यषेचयदुत्तमे
भरतोराज्यपदवींसमाक्रामन्निसोऽग्रधीः जगामनैमिषारण्यंतपस्तप्तुंमहामनाः भरतोपिचता
भ्यवर्षंतद्वर्षंप्रतिपालयन् राज्यंचकारसतथायथातेविस्मृतानृपाः शांतचित्तोमहामानीदयावान्दंड
वान्बलान् साधून्पालयंदंडान्दमयन्मलम्भून्नृपः इत्थंसंरंजितप्रजःशंभुस्मरणतत्परः बभूवरा
जामतिमान्भरतोनामवीर्यवान् ततोभरतनाम्नैवतद्वर्षमभवत्किल गुणाःखलुतपोवेदयशोन्नप २३१
प्रदायकाः पर्वतग्रामनद्याभिर्भारभूतैरियंमही यथापियत्रदुष्टानितेनदेवेनभूपतिर्गुणी सतिरातिच
धर्मिष्ठेविवेककुशलेपिच भूमिःसम्पवतीसम्पत्कन्याहृदिमवाप्नुयुः नास्त्यहृदिमतीश्वत्रयत्नाःकिं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विहितं वचः प्रयुंजीयुश्च तन्नाभिलग्नं स्वात्माहविर्वर्धनं तस्मिन्दिवंगते राज्ञि भरते रंजितप्रजे कले
व वर्षदेवेन्द्रो महीसस्यान्विताभ्यभूत् तच्चापि भारतं वर्षं धनुराकारकारितं नवयोजनसाह
स्रं रत्नवसुधापतिः सामुद्रेण जलेनान्तःप्लावितं नवधा पुनः नवद्वीपसमायुक्तं बभूवुर्मुनिसत्त
माः तेषां चार्धयोत्र हिमवद्दक्षिणेन व्यवस्थिताः अनुपातेन कल्प्यात्र मितिर्द्वीपसमुद्रयोः समा
च्छ्यो भवन्त्यत्र रसो बिंदाह्वयं पुनः प्रथमं येन तस्यापि समुद्रे स्यांतरेपि च कन्याद्वीपं भवन्त्यत्र द्वी
पानि स्पृण्वतान्यथाः इंद्रद्वीपः कशेरुश्च ताम्रवर्णो गभस्तिमान् नागसौम्यश्च गंधर्वो वारुणोपि
तथाष्टमः नवमश्चापि द्वीपोयं कन्याद्वीपं विदुर्बुधाः अत्रैव भारते खंडे नवसाहस्रसम्मिते नव।
द्वीपानि जातानि समुद्रांतरितानि हि योजनानां सहस्रेण नवद्वीपव्यवस्थितिः योजनानां पञ्च
शत्या सहस्रं तत्र कीर्तितं तत्रापि हिमवत्पार्श्वे सारो बिंदाह्वयं स्थितं तत्रैकत्वीन द्वीपं यत्कुमार्या
ह्वं च तन्मतं कुमार्याह्वं च तद्वीपं सर्वं साहस्रसम्मितं योजनानां भवत्येवं नास्तिनात्सिंधुगांयतः
अत्रैव च कुमार्याख्ये द्वीपवर्ण्यव्यवस्थितिः आश्रमानुक्रमश्चैव नान्यद्वीपेषु सन्तमाः येषुणा भा
रते खंडे तेत्र सर्वे व्यवस्थिताः इतरेषु तु द्वीपेषु म्लेच्छप्राय जनाः स्थिताः महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्ति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मानृक्षपर्वताः विंध्यश्चपारियात्रश्चसप्तात्रकुलपर्वताः कन्याद्वीपाद्विनिर्गत्यदक्षिणेशतयोज
शि॰पु नं लवणाब्धौमहेंद्राद्रिकृतान्द्वीपान्संतिषट् महेंद्रपर्वतकृतोद्वीपोंगाख्यःप्रकीर्तितः तथास
२३२ ह्यकृतोत्तेयोयवाख्योद्वीपउत्तमः तथामलयशैलेंद्रकृतोद्वीपस्तदाह्वयः शंखद्वीपस्ततोत्तेयःकृ
तःशक्तिमतःपरं कुमुदद्वीपसंज्ञश्चऋक्षशैलेंद्रकल्पितः वराहनामद्वीपोथविंध्यशैलेंद्रकल्पितः
ततोपिपारियात्राख्यःपर्वतेन्द्रोविराजते इमेद्वीपाश्चविरयोतिवाल्पपतयोजनम् समंतात्स्थिति॰
मागत्पविकीर्णालवणाम्भसि तत्रापिमलयद्वीपेत्रिकूटोनामपर्वतः लंकातन्मूर्ध्नगात्तेयासा
त्ताद्धिकपुरीदिव्या चतुष्पथैश्चतर्भिर्याशंकेराधिष्ठितैःपुरी विराजतेमुक्तिमार्गैःस्मरणादेवसि
द्धिदा मलयाद्रावर्धगंतेयंस्फाटिकंशिखरंमहत् तपस्तपतिर्यत्रासावगस्त्याख्योमुनीश्वरः तथा
हिमालयगताकैलासोराजतेतरां तत्रेशानोमरैःसार्धंसदावसतिमूलभृत् इत्थंद्वीपान्वितंखंडं
रत्नतोस्यमहीपतेः विवेकिनोष्टौपुत्राश्चकन्याचैकाबभूवह श्रेष्ठौपुत्रान्समारोप्यवसद्वीपेषुदी २३२
क्षिमान् कन्यायैनवमंद्वीपंचकारदत्तांसधीः इत्थमेतत्समाख्यातंजंबुद्वीपंप्रमाणतः योजना
नांचलक्षेणतारोदस्तत्समोबहिः ततोद्विगुणहृद्याश्चशाकद्वीपादिसंस्थितिः यावत्पुष्करपर्यंतं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वाहृदांतेवसन्नमाः कथाश्चकथयिष्येहंसंकलय्यमुनीश्वरः जंबूद्वीपंस्मृतंलक्षंक्षारोदश्चापितत्समः
शाकद्वीपश्चक्षीराब्धिर्द्विलक्षेसंप्रकीर्तितौ कुशद्वीपश्चदध्याब्धिश्चत्वारिपरिकीर्तितौ क्रौंचद्वी।
पोघृताब्धिश्चाष्टौलक्षाणिप्रकीर्तितौ शाल्मलीसुरसाब्धीचषोडशात्रप्रकीर्तितौ गोमेदोमदिरोदश्च
द्वात्रिंशल्लक्षसंमितौ पुष्करश्चापिमिष्टोदश्चतुष्षष्टिप्रमाणकौ मेरुमध्यात्समारभ्यस्वाहृदंतमव
स्थितं पंचाशतसहस्राणित्रिपंचाशत्तथैवच योजनानांचलक्षाणिकोटिद्वितीयमेवच ततःसौव
र्णभूर्ज्ञेयादशकोट्यस्ततःपरं लोकालोकश्चगिरिराट्दशसाहस्रविस्तृतः सिंहासनसमारूढालो
कपालवपुर्धराः रुद्रास्तत्रस्थितालोकरक्षणार्थंमहाबलाः अस्यबालेतमोघोरेडष्ट्रेतंसंव्यवस्थि
तम् पंचत्रिंशत्स्मृताःकोट्योलक्षाण्येकोनविंशतिः चत्वारिंशत्सहस्राणिगर्भोदाब्धिस्ततःपरं सप्त
सागरमानस्तुगर्भोदःसंप्रकीर्तितः सप्तसागरमानीयांतःकटाहोव्यवस्थितः कोटिरेकाकटाहस्य
योजनानांमहर्षिणा प्रमाणंकथितंतेनपंचाशत्कोटयस्त्विमाः मेरुमध्यात्समारभ्यशतकोटिसु
विस्तरं पार्श्वेभयाकलनयाज्ञेयंपृथ्वीसप्तत्वकं इत्यमेवमुनीशानाऊर्ध्वाधःसंव्यवस्थितं पृथ्वीतत्वं
परिज्ञेयंशतकोटिप्रविस्तरं मुनयऊचुः महादयानिधेसूतसाधुयत्परिवर्णितं केदारेशप्रसंगाच्च

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पृथ्वीतलं च सविस्तरं इदानीं कृतकृत्योऽस्मि वक्तृभवतो मुखात् मही प्रमाणं संपूर्णं क्रियतां नो दयया पुनः
शि·पु सर्वसंशयकाष्ठाग्निस्त्वमेव वदतां वर तदिदानीं समाचक्ष्व प्रमाणं योजनास्य च सूतः यन्मयास्मि कृतक
२३३ न्योस्मि फलितं भाग्यपर्या विना ज्ञानं तेयाश्यापि च मे यत्नं पृष्टोसि यसंगताः प्रोभते नितरां चैतदुचितं चै
तदेव हि निगदिष्ये समाधत्त पियं साधुव्रताशयाः जालांतरस्थे सवितर्यथीशोत्र सूक्ष्मं रजो यत्परिदृश्य
तेत्र सूक्ष्मार्थविद्भिः कथितः स एव विचारदक्षैः परमाणुसंज्ञः तेषां समेत्याष्टरजः प्रदिष्टं यदाहुराथी
त्रसरेणुसंज्ञम् बालाग्रकं तान्नुवते पि चाष्टौ लिक्षेति च तिष्ठोः कथिताः सुधीभिः लिक्षाष्टकं यूकमु
दाहरंति ते ष्टौ च यवोंगुलिरष्टसंख्यैः ताद्दादशा तालउदाहृतोसौ तालद्वयं हस्तमिदं ब्रुवंति हस्तै
श्चतुर्भिर्भवतीह दंडः क्रोशः सहस्रद्वितयेन तेषां स योजने क्रोशचतुष्टयेन स्यात्काष्टुवैर्देशमितिः
पुराणैः इत्थं योजनमानेन शतकोटिप्रविस्तरं ऊर्ध्वाधस्तिर्यगपि वा एतद्ब्रह्मांडं समुदाहृतं पूर्वापर
मुदाहृतं मेरुमारभ्य सर्वतः शतकोटिप्रविस्तीर्णा मया वः कथिता धरा तत्रेदानीं मुनिवराः शृणु २३३
तां नमवृहयः निगदिष्ये महापुण्यं केदारेशस्य विस्तरम् इत्थं स्थिते भुद्वीपे सुरद्वितेन निवासि
नः विस्तृतां मूर्तिभेदेन स्वात्मात्र प्रकटीकृतः प्रतिद्वीपं स्थितो विश्वंभरो वा सुरूपधृक् नमः योवंदा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्याश्रमेनित्यंतपस्तपतिभक्तितः तपोबलंसमासाद्यबलवीर्यसमन्वितः आगात्यभगवान्विष्णुध
रणींपालयत्यलम् कैलासाद्रीद्रपर्यंतेबदर्याश्रमसंगतः विभूतिंसमुपादातेविष्णुर्नित्यंतपस्य
ति सर्वत्रविदितौप्रोवाचनरनारायणावृषी बदार्याश्रममागम्यतपतःशंभुमीक्षितं दिव्यंद्वादशसा
हस्रंसमाधिरतयोस्तयोः द्वादशांतेयदुदभूद्दिव्यंतेजःसमुज्ज्वलं समाधिपरिपाकेनभक्त्यायदु
दभूत्तदे परंब्रह्माभिधंतेजस्तत्स्वरस्मात्प्रतिष्ठितं विलोक्यतौमहोत्साहंविधायनृषिताशयौ अ
र्चयामासतुर्देवंजोभक्तिःपुरःस्वं भक्त्यातमर्चयित्वातौतेजोरूपंमहेश्वरः हृतहृत्पंसमात्मा।
नंसेनातीतौमहात्मनौ सभक्तिपरमोदृष्ट्वातयोर्मन्योर्महाविभुः स्वरूपंप्रकटीकृत्यवाचैतौवर
लब्धये विलोक्यतंहृषात्ररुद्रंभस्मभूषितविग्रहं गंगाधरंत्रिनयनंजटामुकुटमंडितं शिरसी
न्दुकलायुक्तंव्याघ्रचर्मकृताम्बरं प्रणम्यशिरसादेवावूचतुःपरमंविभुं भगवन्परमेशानकोव
रोयावशिष्यते साक्षान्महेश्वरःशंभुर्यद्दृष्टिपातमागतः दर्शनंसमुपायतेनवयिसर्वेश्वरेप्रभो
काकांक्षावशिष्यतेसाकंयद्द्रियेताद्युनाप्रभो इतिवाणींसमाकर्ण्यभगवान्वृषभध्वजः प्रसन्न
वदनोभूत्वाप्रोवाचवचनंशुभं मुनीशकृतमत्रोर्व्यांपालनायभूतत्रतौ यथेच्छंचरतंतत्रसर्वसामर्थ्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मत्तवाम् नारायणावगच्छ त्वं सात्मानं तत्स्वरूपकम् न तस्मिन्भेदो मत्तस्तेक्रियतां कुशलं भुवि सर्वथे
श्री·पु २३४ यं महीरक्षा भवता भावहारिणा सर्वधारणसामर्थ्येन वा त्वमम शासनात् कार्यकाले च सम्प्राप्ते न
पस्मातेवशीकृतः स्मर्तव्योहं प्रदत्तेनैव वीर्यमैश्वर्यसंस्थितं इत्युक्तवंतं तं शंभुं प्रणम्य शिरसा मुनिः
पुनः प्रोवाच वचनं विनयानतकंधरः प्राप्ता विभूतिरतुला मया भवदनुग्रहात् संपन्नोस्मि महेशा
न कृतकृत्योस्म्यहं प्रभो परं वित्तप्रकामोस्मि किंचिन्नव्यं महेश्वर यथा ज्ञातिगदच्छेन लोकानुग्र
हदेतवे समाकर्ण्येति तां वाणीं प्रहृष्टो शशिशेखरः प्रोवाच भक्तार्थी नो हि भगवान् वृषभध्वजः कृ
पाणो भगवतो यत्र सात्त्व विराजते इहानयैवमूर्त्या तत्स्थानं त्वं शशिशेखर इत्ययं वरः प्रदातव्यः
शिष्यते सा त्वभूतिकृत् दर्शनं यदि हैवास्तु भवं त्वोनुग्रहात्प्रभो तथेत्युक्त्वा स गिरिशो लिंगमू
र्तिधरो भवत् उत्पार्थनचेन्द्रकरस्थं नरनारायणावृषी अथोत्सृष्टोथ स हरिः शंखमाध्माय सत्वरम्
आह्वाययामास सद्यस्तं मुनीन्देवांश्च सर्वशः शंखशब्दं समाकर्ण्य सप्तलोकनिवासिनः मुनयो विबु २३४
धाश्चापि तत्रागत्य समाययुः अथ यातेषु सर्वेषु सप्तलोकनिवासिषु पुनस्तत्राय स हरिः पूजयामास
शंकरं शंभो महेश्वर परेश विचित्रशक्ते लोकेश शर्व शशिशेखर विश्वमूर्त्त स्वामिनाज्ञास्त्व हरत्रि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पुराभिवातिन्केदारनाथपरिपालयमामनाथम् यैरर्चितेनन्नभावानमरेशशंभोतैःप्राप्यतेसप
धिसर्वधराधिपत्वम् सर्वेशसर्वकरुणालयसर्वशक्ते केदारनाथपरिपालयमामनाथम् गं
गाधरेश्वरहिमाद्रिसुनाथधारिन्सर्वज्ञनाथभुवनेशपरावरेश शूलिन्गिरीशजगदीशपिनाकपा
णेकेदारनाथपरिपालयमामनाथम् इतिस्तुतोवचोभिस्तंपुष्पमालाभिरादरात् संपूज्यविधिव
द्विप्रः प्रणनाममुहुर्मुहुः ततोमुनिमुवाचेदंवामनयोस्तुतिंपरां श्रुत्वानामचलिंगस्यपूजयामा
सयादरात् नामकेदारकेदारकेदारेतिमुदासुराः उच्चार्यानन्दंरमराधिपंसर्वेश्वरंप्रभुं शिरःकि
मितिचोद्दिश्यतद्विदार्ययतःप्रभुः निर्गत्याविर्बभूवासौकेदारस्तेनकथ्यते समाधिनिरतस्यास्य
विष्णोरमिततेजसः शिरोविदीर्यभगवान्निर्गतःसतथाभवेत् यंसमर्चयतेधीमान्परमेणसमा
धिना सनारायणतामेत्यविष्णुलोकेमहीयते भक्त्यागत्वाचयःकश्चित्तंडुलान्मुष्टिसंमितान्
पूजान्तेनिदधात्यत्रसनारायणतांलभेत् केदारंगन्तुकामस्यपुंसोदेहगताद्भुतं पापराशिश्चल
त्याशुहृदेदीपात्तमोयथा त्रिकालंजपतेयस्तुकेदारेतित्रिरन्वहम् गृहेपिवसतस्तस्ययात्राफल
मुदीरितं केदारयात्रांकृत्वायःपूजयेन्नमहेश्वरं तेनाप्तंजन्मसाफल्यंनचकोशोस्यजातुचित् सूतः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

इममध्यायमप्याशु केदारेश्वरवर्णनं शृणोति यश्चाप्नोति सोमर्त्यं हि न संशयः इत्येवमुक्तो मुनयो
शि॰पु मयाद्य केदारनाथस्य महानुभाव स्मरेद्यईशं तमसौ महात्मा संसारयात्रां तरतीह मर्त्यः इति
२३५ श्रीशिवपुराणे केदारेश्वरमाहात्म्यवर्णनं सप्तपंचाशत्तमोध्यायः ५७ ॐ सूतः अथो भीमेशमाहा
त्म्यं कथ्यमानं मयाधुना समाधाय मनो धीराः शृणुतेनमद्वयः यस्मात्सर्वेशितस्तस्य माहात्म्य
मतिसुंदरं पीयूषमिव पीत्वेदं मनोभिलषतेतराम् शृण्वतां वदतां चापि माहात्म्यमतिपुण्यदं
तस्मादुद्विजनेयत्नपूर्वः सबुधैः स्मृतः अभूत्कामरूपे भीमो भीमनामा सुरो बली तन्नूनं कुम्भ
कर्णस्य यमाद्भस्वपुराविदः माता पितस्य परेणी महाविभवभाविनी कर्कटीत्यभिधामारीयामाद्र
स्वाधुनाजनाः सभीमस्तत्र निवसन्संत्रासज्जनाकुलम् रक्षतामीयधर्मेण स्वधर्मी राजतेयतः
एकत्रापि स्थिरो राजा सममंता राजत शासनात्तस्य यत्सर्वव्याघ्रीभेव विवस्वतः समं चारगतो
देशां विवचारमहामनाः धर्मविद्धानि संजह्रे यत्र प्राप्तोद्दायशा धर्मविद्धानि संदिष्टसविद्धा २३५
नि समादधे परेतो दंडयन्सर्वान्धर्ममार्गास्थितान्नरान् तथाच वः प्रवक्ष्यामि पुरावृत्तं मनोरमम् पु
राकालांतरे विरूम्भैर्मिरचितमेनमा अवतीर्णो महावीर्यो रामनाम्ना बभूव ह सूर्यवंशे प्रजातो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सोऽथ धर्मपालनतत्परः अतिमानुष्यकं कर्म विधाय जनकात्मजां तद्दवाद्दसमीताख्यां विश्वामित्र·
मतेस्थितः सोतिबाल्यततो बाल्यं राज्यार्हो यौवनोद्धतः प्रचक्रमे भिषेकं च पित्रा दशरथेन स सप
त्नीनापतस्याथ कैकेयी तस्य तं विधिम् दूषयामास भर्तारं ययाचे वरमाश्रुतं पुराकिल महेंद्रस्य सा
हाय्यं कर्तुमुद्यतः राजा दशरथो नाकलोकान्नृत्यो व्यराजत तस्यासन्धर्मचारिण्यस्तिस्रोपि हृ
दयंगमाः कौसल्याख्या सुमित्राख्या दाराः कैकेयी च तथापरा तृतीयापि सुमित्राख्या यासां पुत्रा व्यरेजिरे
कौसल्याजनयत्पुत्रं रामं सर्वगुणोज्ज्वलम् कैकेयी भरताख्यं च मानशीलगुणोज्ज्वलं पुत्रद्वयं सुमि
त्राजज्ञे विनयभूषणं लक्ष्मणं चापि शत्रुघ्नं मेधाशमदमाविव इत्थं प्रसूतिः सा तस्य राज्ञो भिन्नाश्रुत
विधा राजनीतिरिवालोके मूर्तेवाथ चतुष्टयी इत्थं तिसृषु भार्यासु वर्तमानासु भूपतेः कैकेयी नित
रां स्निग्धा बभूव सहचारिणी राजानः सततं युद्धे चत्वारो नियतमानसाः गृहान्विहाय बाल्याच्च गृह
राज्यतः किल न राज्ञां वलवत्स्वं प्रसार्य चरणद्वयं गृहे तथा च वसतो भवेद्धानिः पदे पदे तयोगि
नान्नृपतिना ततो भाव्यं सुमेधसा नष्टप्रभरतानां च विपत्तिः स्यात्कदाचन गृहे नृपस्य सुफलं स घो
घमवता किल जयेकरस्थिता लक्ष्मीरन्यथा स्वर्गसंगतिः इत्थं लोकस्य सिद्धौ च सफलेन द्विपर्यये

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शोकस्य नृपतेर्वार्ता सर्वलोकार्तिवर्तिनी सिद्धौ जये धराप्राप्तिरसिद्धौ च पराजये लोकत्रीर्णगतिः न
शि॰सु॰ स्याद्युद्धयोगीन्नृपतिर्भवेत् किं कथ्यमस्य नृपतेर्माहात्म्यमतिपावनं अगम्यायागतिः सा स्यकरस्था लौकि
२३९ कीयतः यां गतिं चिरकालेन योगिनः प्राप्नुवन्त्यलं तां गतिं तालमात्रेण धर्मयोद्धा समश्नुते त्यजते
स्वकर्मस्थाग्रादौ लौकिकपदोज्वलाः शूरा योगसमारूढा ये चाध्वरस्थनः सदा तत्रापि शूरः श्रेष्ठोस्ति
त्रयाणामिति मे मतिः चिराचिरप्रभेदेन गतिभाक्त्वादसंशयं योगयज्ञसमारूढाः कृतिनास्तु शिरा
घतः धर्मयोद्धा पुनर्मानी तत्क्षणान्मोक्षदं पदं भजेत् सर्वथाहं कृते स्यागः सिद्धिर्देहत्समे बुधैः स यो।
गिनां शैते माध्यो वीरस्य हृदन्तो भवेत् हृत्वाले ग्रासयुक्त्वा चत्पक्रमानस्य भूपतेः वसतीरविलोकेस्या
द्येन शांतं पदं भजेत् अत एव पुराणेषु पठ्यते धर्मविस्तरे द्वावेतौ पुरुषौ लोके रविमंडलभेदिनौ यो
गीन्द्रातस्त्वनुपस्थवीरो युद्धे ग्रतोमृतः अत एव पुराणज्ञा दिक्कालांशं विदुर्नृपं यत्नोन निष्फलस्ते
षां दिक्कालानां कदाचन ततउद्यमवान्राजा कीर्त्यते शास्त्रवेदिभिः नरूपमानवैत्ते यो राजा हस्य प २३९
दं हिसः निरुद्यमाश्च नृपतिः भूत्वा प्राकृतएव गौरवान् तपभोगेन ततस्तूर्णं प्रक्रामयत्स्येष्य निश्चयः इ
ति धर्मसते तस्य राज्ञोदशरथस्य हि युद्धचर्याभवन्नित्यं भुवि स्वर्गे च धीमतः सद्भ्यं युद्धेनेपुण्यख्या

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तकीर्तिर्महीपतिः कदाचित्स्वर्गराजेन प्रार्थितो दैत्यविग्रहे स तथेति तत्र प्रत्तः स्वर्गयोद्धुमुपाग
तः कैकेयीसहितः साहितस्यासीत्सहचारिणी इत्थं स्वर्गमुपारूढो राजा दशरथस्तथा युयुधे।
दानवेन्द्रैः सदनवासवविभ्रमः रथमारुह्य सरथी कैकेयीसहितस्तथा युयुधे त्रिदशास्तत्र ययाद
ष्टाविसिस्मिये योऽहं प्रवर्तमाने त्रातिपांक्तिरथेन तदा दैत्यास्त्रजालनष्टांगो रथो मम छिथिले।
मनाक् प्रवर्तः स तदा योऽहं नेतामासकतहली कैकेयीनीतपुण्यबीस्यतत्रासमागमत् न चदृष्टा।
कपार्श्वे साकीलकं भ्रष्टमुत्थिता तत्स्थाने स्वांगुकारा सैका कनिष्ठां नीतिकोविदा कनिष्ठाकलकाद।
नास्सजीभूते रथेन तदा अव्याकुलो महावीरो जघान खण्डलद्विषः निहते च यदैत्येषु पुष्पवर्षो विते
नृपः प्रत्याहृतो ददर्शाग्रे कैकेयीमतिशालिनीं प्रत्याहृतो दशरथः पूर्ववर्तीमनुस्थितं अवेक्ष्य
शालंभद्रे किमित्यवेप्रसन्नधीः साप्युत्थाय हठात्सर्वं तस्मै राज्ञेन्यवेदयेत् कनिष्ठा विहिताकीलके
तिष्ठत्वाजन्हर्षसः ततः उन्मोच्यतां तस्माद्राजा दशरथो बली प्रसन्नस्तां जगादेश्वैर्द्विकिंकरवा।
णिते अथ राजित्वया स्वर्गराज्ञी वेणीभरोज्वला अभवद्वै विचमया यशोलब्धं त्वया न चे अयवीरस्व
तादृष्टा सयामिनयकोविदे पारोहेणत्वयाकारियदियं मे महास्थितिः त्वया भर्तृपरे भर्तृप्रेमार्थं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रेमार्थंप्रकटीकृतं सतीनांशीलमेवेदंतत्प्रतिप्रत्यवेक्षणम् ततस्त्वंतत्कृतंप्रोक्तंयद्विदध्यान्नरःपुरः प्रस
शि॰पु न्नतःकृतंत्वंहृदियत्परोक्षीविधीयते तस्मान्मयाकृतंसेयंवरणीयंहृणोक्षमे नादेयंकिंचिदप्यस्तिनिः
२२७ शंकंकथ्यतांप्रिये इत्युक्ताप्रेमसंसिक्तपीयूषासारवर्षिणा वाक्येनसासतीप्राहभर्तारंविनयान्विता
श्रीकैकेयी कृतंवरेणमेभर्त्रत्वयेनमतिमान्विभो भर्तृप्रसादादपरोवरःकोस्तिममानघ प्रसन्नेभर्त
रियतःसर्वंजैत्रीवध्रुर्मता तस्माद्भर्तारमेवासौसेवतेसततंमुदा भर्तृपादाब्जरजसिमज्जनंतीर्थसं
प्लवः एवंतोकथितोवेदब्राह्मणापरमर्षिणा तस्मादियंत्रिलोकस्यास्वाधीनागतिरुच्यते सेवती
यापतिंनारीमनसानन्यगामिना व्यासउवाच समाकर्ण्यवचोरम्यंकैकेयीकथितंनृपः अतीवप्रीतः
प्रोवाचवचनंपरमंहितं श्रीदशरथः साध्विसम्पादितंतेयवचनंकृतवानसि अज्ञातोहंगृहस्थानां
धुरितिष्ठामिसुंदरं अभीष्टंहृणयामाधिदद्मितेयदभीप्सितं प्रीतोस्मितेचरित्रेणशोभनेनमनस्वि
नि सतीत्वंप्रव्रजेतस्यायाद्दारायाचतेपतिं अनन्तातावयापत्यायाचतेस्पष्टध्वतं इतिनिश्चित्य २२७
देवित्वंमनोभीप्सितमत्रवे ब्रूहिकिंरोचतेतेयवरणीयंत्वदृढंव्रते व्यासउवाच इत्थंपत्युःसमाक
र्ण्यवाक्यंसाविमलेक्षणा प्रोवाचवचनंसापुनश्रीमृतकलेवरा भवताचहणोद्दंतेभाविस्तामिन्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वरद्वयम् तद्देशमात्रतस्तावन्नयामास वरद्वयम् स्वीकर्तव्यं फलेनात्र संबंधं भाविना ह्रियत्
इत्युक्ते वचने साध्वी तथेत्युक्तान्नृपोत्तमः ऐंद्रं सिंहासनं भेजे शच्यासनमपीहसा इंद्रकार्यसमा
पद्यावस्त्रायन्नृपोत्तमः स्वराज्यं पालयांचक्रे यथावदरिमर्दनः अथो कालांतरे राममभिषेक्तुं स
मुद्यते वरद्वयं ययाचे सा भर्तारं तं पतिव्रता एकेन भरते राज्यं द्वितीयेन प्रवासनम् समाश्चतुर्द
शतथा रामस्य सह सीतया सत्यप्रियः स राजा त्रिदिवारोहणेत्सुकः तथेति प्रतिजज्ञे तां कैकेयी
स्वर्गसम्मतः इत्थं स्वर्गच्युतिभयाद्दत्तानेन महाधिया वरद्वये प्रतिज्ञाते कैकेयी मुदिता भवत्
पित्राज्ञां मूर्ध्न्युपादाय ससीता लक्ष्मणो यमः अभिषेकं विहायाशु ययौ तत्र वनान्तरम् निवसन् दं
डकारण्ये रामो रावणलोचनः जघान मुख्यरक्षांसि लीलया सह लक्ष्मणः बन्धहन्तान्मामाश्रम
रावणो लोकरावणः आश्रित्य राक्षसीं मायां ययौ रामाश्रमं मुनिः हृद्गतापसरूपेण छलयित्वा
स राघवौ जहार सीतां मायावी त्रिलोकीजयको विदः अथो विश्रम्य तौ प्राप्य स्वाश्रमं शून्यमेव
च विलोकतां भ्रांतौ संभ्रांतौ मन्मथार्कतप्तस्त्रं प्रभू भ्रांतौ तावथ संत्रस्तावावरण्यां नीरगणोज्ज्वलौ जटायु
षं लोकते कंठप्राणमास्रमंडलं प्रणम्याथो दाशरथी पक्षिराट्टं निवेद्य च रावणेन हृता सत्वा नार्णीं स्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विजयावस्रन् पितृप्रीत्यार्थंतोतत्रकाष्टान्यानीयकाननात् प्रदह्यपातिराजंतंतर्पयामासतज्जलैः
शि·पु पितृप्रीतिंसमापद्यसतान्वेषणतत्परौ वनेबभ्रमतूराजपुत्रौतन्माशयौतदा मोचयित्वावनेचाषा
२२८ त्कबंधंतौकुमारकौ तस्योपदेशाज्जग्मातेपर्वतंचर्ष्यसंज्ञितं तत्रप्राप्याथसख्येनयोजयित्वाक
पीश्वरम् बालिनंसमरेहत्वाकीशानादायकोटिशः सहायंसमुपादायतीषांसीतार्थमेवच
पदिशःप्रेषयामासवानरान्सहसोज्ज्वलान् अथसंपातिवचनाद्धनुमान्वानरोत्तमः विक्रम्यसा
गरंसीतामाश्वास्याशुसमाययौ प्राप्यतत्पवनंसोथनत्वासुग्रीवमादितः समंतीनागतोवाक्यैर्जी
वयामासराघवं सीतावार्तांसमाकर्ण्यराघवःसप्रहर्षितः सन्ननाहरिपुंजेतुंकपिसाहाय्यमाश्रि
तः प्राप्यतीरंसमुद्रस्याशिवंसंपूज्यभक्तितः बद्धासेतुंततोलंकांरोधयामासवानरैः निपुण्यस
चिरंतत्रकुंभकर्णोमहाद्युतिः दीर्घनिद्रासथोप्रापप्रियनिद्रोमहाभुजः समाकर्ण्यमृतंतंचक
र्कटीनामराक्षसी भीमाख्यंपुत्रमादायकिंचित्पर्वतमाययौ गहनंपर्वतंश्रुत्वाहतोदेवसितास २२८
ती बभ्रामपरितोवन्याञ्जीवानानेतुमञ्जसा वन्याञ्जीवान्समादायकृतप्राणास्ततर्पणे सपु.
त्राममुदेतत्रविस्मृताखिलवेदना अथबाल्यमतिक्रांतःसपुत्रोभीमनामकः समस्ताचारकुशलो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यौवनोन्नद्धगात्रवान् बुद्धिशालीसमापृच्छन्मातरंमातृवत्सलः श्रीमउवाच मातर्महंसमाचक्ष्व
कस्यपुत्रोऽस्मिकःपिता किन्नामात्वंचशून्येवंकथंप्राप्तासिकिंकृतः इतिपृष्टासुपुत्रेणजननीसाच
कर्कटी ह्रंनिःश्वस्यप्रोवाचकिंतवानेनपुत्रक चिरंजीवत्वंमतिमान्कथंचिंतामिमांगतः किम
नेनमतिंकृत्वाकर्तव्यमधुनाकुरु पूर्वचिंतांसमुत्सृज्ययोधीमान्सांप्रतंकृती करोतिसर्वकर्त
व्यंसकृतीत्यभिधीयते नजातुमतिमान्पूर्वजातेःसंभारमुद्वहेत् वर्तमानेनकृत्येनकृतीभवति।
मानवः यःपूर्वजातिमादायकृतिंनैवचमन्यते नतस्मादिहमूर्खोऽस्तिसत्यंपुत्रब्रवीमिते स्वैःस्वै
वकर्मणाजंतुःकृतकृत्योभवेन्नरः नजातुपूर्वचरितंजंतोर्मान्यत्वकारणम् स्वमेवकर्मसर्वस्यमा
न्याऽमान्यत्वकारणं नकस्यचित्समन्वेतिकेनचित्कर्मसुस्फुटं स्वमेवकर्ममनुजंस्वच्छायेवानु
गच्छति परस्यकर्मणास्पर्शोनभवेत्कस्यचित्स्फुटं अनादौखलुसंसारेकोहिजातोनदोषभाक्
तस्माद्विवेचनेजंतुर्नशुद्धःकोपिसंभवेत् योपिहंविवहारोऽस्तिमान्यामान्यत्वकारणं अयंकुली
नोनीचोयंसोपितृष्णानसिध्यति येनादौसुकृतंकर्मकृतंतत्प्रयतेनतथा मुनिःसकथ्यतेलोके
वरोमहात्मभाजनं येनाऽपिप्राप्यपदवींप्राजापत्यंमहर्षिणा नकृतंसुकृतंनापितत्प्रसोदसउच्यते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्मात्कृतीविचार्यैतत्त्सकर्त्तव्यसमाश्रिते स्वकृतंकर्ममेवेनयेनमाहात्म्यभाजनम् इत्युक्त्वाविरतो
शि॰पु देवीकर्कटीशांतिमानसं उवाचभीमोमधुरंरोधयज्जननीवचः भीमउवाच सत्यमुक्तंत्वयामातः
२२५ स्वकर्मैवोदयप्रदम् नान्यस्यलेशमात्रेणसम्बंधःपरकर्मणा स्वमेवकर्मफलतेजंतोरस्यमहोद
यं यथाकृतंहिभुक्तैसोनान्यसंबंधभागसौ परंत्वकथनीयंमेपिताकोस्यस्यनामकिं समावद
इतंमातःसत्येनममनिश्चितं अज्ञातपितृनाम्नोमेगतिःकास्यात्मनस्विनि पितृसंबंधप्राप्याहिप
रलोकगतिःपरं तस्मादज्ञातनातीयसंबंधस्यममाऽधुना कागतिपरलोकेयदादौविंत्यामनस्वि
ना अवश्यंकथनीयंमेपितृनाममनस्विनि येनाहंस्वकृतंकर्मचिंतांत्युक्त्वाकरोतिच इतिप्रेमभराक्रां
तंवचःपुत्रस्यसाप्रसूः समाकर्ण्यहननयंसमाकर्ण्यवदाम्यहं कर्कट्युवाच कुंभकर्णोमहाते
जारावणावरजस्तव पिताऽसीत्तेत्रजस्तस्यपुत्रोसिवदतांवर तथाचकथयिष्येहंतेत्रजात्मजतोव
कुंभकर्णस्यमतिमन्दृसीदसीदवरविक्रम शृणुष्वावहितःपुत्रयथाहंत्वंब्रवीमिते श्रुत्वाकर्तव्यतो २२५
तातस्वयंत्वात्मसिहार्हसि कियत्कालीनमेवात्ररामरावणयोर्मिथः विरोधःसमभूत्तत्रयत्रकोटयः
त्वयंगताः कोटिवानरसाहाय्यंसमाश्रित्यसमागते योद्धुंरामेस्वजायार्थंरावणोपिमहाबलः स

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मन्त्राद्वानयामासत्तातीसर्वान्महाबलान् मङ्गतीपिसबभ्राव्योरावणेनमहौजसा समाहूतोय
यौतत्र मयासार्कंमहाबलः ततोयुद्धसंरब्धेरामरावणयोर्बले मङ्गतीसचबभ्राव्यःप्रथमंसं
तिमागताः ततोनिरंतरंरामेप्रहृतेस्मिन्महाबले संरब्धायांलत्रारातसःस्थानात्स्थानांतरंयुयुः ग्रहे
चयैवनोत्रड्डारातसीभिःसमंगता स्थानात्स्थानांतरंयांतीबभूवातिसंविह्वला कुंभकर्णेमहा·
कव्याविद्रोत्पन्नाप्रबोधिताः ददर्शपश्चियांतीमांभृशमाकुलचेतनः मोहितोमांविलोक्यासौपी।
तःस्मरसायकैः बलान्मामनयामासस्ववशंबलशाल्यसौ तथाचमिथुनीभूयमयासौरातसेश्वरः
प्रसन्नहृदयःसोभूत्तदंशस्त्वंमहाभुज इत्थंतेनकृतस्तानांकेवित्कालेगृहेस्पत वसंतीलोकयोच
क्रेलंकांतोरावणोकसं वदाम्यस्याःकिमतिमन्नलौकिकमथचदर्षं प्रभावंमास्थितासूमौसात्वाच्चि
वगुरीयतः कोस्यागुणान्ब्रवीतंवत्समेतनयकोविद कियन्दानागुरीयंचकःसंख्यातेदसमेतच महाप
थचतञ्चेकनशंकराधिष्ठितेनच यास्थितापुक्तिभूर्तुर्मोदर्शनादेवमुक्तिदा लंकापुरीसमाश्रित्यनरो
गोनचवेदना केवलंकामजंदुःखंनमनागपिशोचनं किंकथ्यतेमयापुत्रतस्यभर्तुर्महात्मनः यु
प्रासस्ववितैर्धैर्यबलंचानुपमंभुवि रावणेनसमाहूयसेनानीप्रथमंकृतःसमर्दवानराण्सोत्रकदा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निबद्धताशनः सेनान्यानेनप्रथमंमहच्चानेकमंडले कदर्थितंततोदैववशात्सस्मृतिमागतः सर्वत्र
शि॰व कारणंदैवंजयाजयप्रदंकिल कोसौमहाबलोवीरःकचनेकाननौकसः ग्रहोजयतिसर्वत्रभाग्य
२५॰ मेवोदयप्रदम् कोसौमहाबलोवभ्रुःकचोयंवानराबली नह्यनेनसमःकश्चिद्बलीराजबभूवह अ
न्वनीयचयःसर्वंरावणेननिवेशितः मर्दितावानरान्सर्वामेणमतिवल्लभा जयंचावीद्यतहिंसा
मूलेनमारितोध्रुवम् पतितंयंसमालोक्यत्रिलोकीजयनाप्यहो जयासौपासितायस्मिन्स्तेसब।
लशालिनि पितरौचापिमेपुत्रमहाबलपराक्रमौ कर्कटोबत्करीचाप्यासतेकिंकथ्यतेतयोः बलि
नौयौसमीद्यापितपोवननिवासिनः ह्रान्तकाश्रमान्स्त्रीत्रंपलायामासरवत्ततः यौकदाचिन्नवाभू
तोस्वतीव्रणोभयभाजनं दृष्टनंतरमेवापितेनैतोभुवनवासिभिः कदाचिदथतौदैवात्सुतीव्रणंमुनिसत्त
मम् विज्ञायतपसांश्रेष्ठंवासवप्रेरितौमुदा पुराकिलमुनिर्मौनीसुतीव्रणोनामशांतधीः तेपेतपस्त
थायेनतेपुरन्येतपस्विनः तपसस्तस्यनिःशांतस्तेजोपहूतभास्करः बभूवनपतांश्रेष्ठोविंस्यंवेत्तत॰ २५॰
पःफलं तथातपस्यतस्तस्यतपसाहत्वचत्तोतरे अधियत्तोबभूवासुराज्यंवेत्तफजास्पदम् राज्ञावेलस
दाभाव्यंसुविशंकितचेतसा शंकोत्पन्नासुवेतिहन्यप्रत्याज्यःपतनंपथः नसमाप्नुतमनसाभावंवे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लमहीभृता तथैनंपातयंतिस्वनदीवेगाइवद्रुतं समन्ताद्भुवमाक्रम्य दृष्टैश्वरविलोचनैः भुवंसं
पालयन्राजाहृद्धिमाप्नोतिसंशयम् नराणांखलुभाग्येनवर्मणोलक्षणेनलोकिना भवितव्यंसदाचार
चक्षुषादीर्घदर्शिना दीर्घदर्शीतिलोकेषुराजानंकथयंतियत् चारचक्षुष्ट्वमेवास्यघटतेनतुचा
न्यथा पश्यतोह्यस्यमेवात्रचक्षुषीखलुचार्मणे समन्तात्पालयन्भूमिंकथंताभ्यांप्रपश्यति इति
नीतिविचारतोवासवोसितदीधितिः चरान्प्रसार्यपरितःस्वर्गंपालयतेस्मखलु सचारस्खलितः
ष्कृत्वामुनेस्तस्यमनस्विनाम अतीवभयसंविग्नोबभूवकिलहृद्वरा उपायजातंतस्यात्रकंदीर्घ
तेमहामनेः नद्वेद्यमहादीनोबभूवासुरसूदनः स्वर्गान्निर्गत्यसैकाकीसाधनान्वेषणायसः
चचारपरितःकंजगहनेषुशचीपतिः कदाचिदथनिर्यातःपितामहेस्वेच्छयाचरन् गंधमादनकं
जेषुददर्शकलिशायुधं अतीवविमनस्कंतंदीनदीनंविलोक्यसः पूर्ववैरंसमुत्सृज्यपप्रच्छानाम
यंबली सहस्रैनामयंतेनपित्रानिःस्वस्यवासवः आचख्यौचरितंसर्वंस्वतीक्ष्णस्यमनस्विनः वा
सवंप्रीणयितासौमहाबलपराक्रमैः स्वीचक्रेतत्प्रतीकारंमनस्वीकर्कटोसुपः विचिंत्येद्रोमया
वश्यंस्वीकर्तव्यमितोबलं अवश्यंहारिषमेघसवायंचमहाबलः परस्परसमाचानेषकोवश्यंतयो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰पु व्रजेत् ममेष्टसिद्धिर्जायेत त्वयादेकस्यचाप्यहो पुत्रावश्यं नीतिपुत्रो जयतीह महीतले नीत्याच
२५१ वहन्नानीनजातुविपदं व्रजेत् विपत्कालेपि संप्राप्ते नीत्याजयमवाप्नुयात् सम्पन्नावपि मूढा
त्मा साहसेन क्षयं व्रजेत् तस्माद्बुद्धिमता भाव्यं सदैव नयचक्षुषा येन संप्राप्यते वत्स विपन्नाशो
पि गौरवं तथाच स्फुटमेवात्र दृष्टांतोयमुदाहृतः वासवः कर्कटव्यापिनीतिसाहसवर्तिनो नी
तिर्मिद्रासमासाद्य प्रसंगेनापि तेरिपुं कर्कटं स्थापयामास नीतिज्ञो राजते तराम् इतिबुद्धिसमा।
कृष्णवासवेन प्रचोदितः जयेत्पुत्रापिता मे सापत्नीमादाय सत्वरं जगामाश्रमं मासा स्वपत्नी द्य
स्पतपस्विनः प्राप्य तं तरमेवासौ स्वस्तीत्याह महात्मना समाधिकलितातेन भविष्यद्भाविना द्रुतं
कश्चिनो वासवेनाश्चैवं विनोसिजडाधम यथागतं द्रुतं गच्छेत्युक्तो नाविस्मयदा क्रोधदृष्टानदाते
न शशाप मत्स्वनिधौपिता दृष्ट्वाखिलसमाचारो मूर्छवत्पश्यवद्धवान् सपत्नीको द्रुतं तस्मात्पश्चान्म
वस्वडर्मते आत्मानाखिलचर्यासौ स्वतातेनवकुलोज्वला भवेदियं नीतिमती वंशतंत्रस्ववाधम २५१
इत्युक्तोमुनिनातेन यावज्जीवं पशुः पिता ममाभूज्जननी चापि तथैवासीत्स्वडर्मतिः इत्यंते पुत्रक
थितं पित्रोश्चरितमद्भुतं स्वकीयंचापि मतिमंस्त्वडत्पतिश्च मानद इत्यं विमृष्य मतिमन्कार्यं कर्तव्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मादरात् नजातुविश्वसेच्छत्रुं विपन्नस्तमपिप्रभो दीनोपिवलहीनोपिविपन्नस्तोपिशात्रवः न
कदाचनविश्वासस्पात्रंमान्योमहाधिया श्रीव्यासः इत्यंभीमोमहामानीश्रुत्वामातृमुखाद्वचः
प्रतीवविमनस्कोभूत्क्रोधाग्निरतिनाशयः चित्तस्थैर्यसमालम्ब्यविवेककुशलोनयी प्रोवाचव
चनंवाक्समातरंबोधयन्सुधीः मातर्ममपितातेनविस्मनायदिसंयुगे व्यापादितोगृहाद्याश्चना।
शानामूलसंततिः तूर्णंकुरुष्वजानीहिवैरशुद्धिंहमंचमाम् शत्रुंसंहत्यवत्सलोरक्षंपास्यामिसंयु
गे इतिमातुःसमक्षंसप्रतिज्ञायमहाबलः ब्रह्माणंशरणीकृत्यतपश्चर्त्तुंसमादधे सहस्रवर्षपर्य
तंसंकल्प्यतपसःस्थितिं चचारसमहातेजास्तपोतीवसुदुष्करं ऊर्ध्वबाहुर्निवेशार्केनेत्रैकपद
स्थितः निरुध्ययानिमनसाध्यौब्रह्माणमव्ययं इत्यंतपस्यतानेनसिद्धिर्भूतवशंकरी प्राप्ताना
प्यग्रतस्तत्क्षणेपेचपरमंतपः सिद्धीःसर्वाःपरित्यज्यदृढधीःस्थिरनिश्चयः जज्वालतेजसोग्रेण
तिरोहितजगत्स्थितिः ततोवर्षसहस्रांतेनिश्चक्राममास्यमूर्धतः यज्ञोग्निर्यत्रनयनेचार्मणोविप
लेमते समंताद्यश्वश्वानेनतेजसानेनदिकटः देहस्तापपरीतांगादेवाभयमवापिरे समेत्यविबुधाः
सर्वेभीताःशरणमाययुः ब्रह्माणंसर्वलोकेशंचराचरकृतस्थितिं ब्रह्मलोकेसमासाद्यतदेकीकृ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तमानताः पंकजासनमात्मजं ब्रह्माणं तेललोकिरे प्रणम्य शिरसा तेन शिरःकम्पेन चोदिताः वेधा
शि॰व नरेंद्ररोधायाचाख्युस्ते विधिमग्रतः देवा ऊचुः रक्षरक्ष विधातर्नो भीतांस्त्यक्तकलेवरान् यदयं भी
२५२ मनामा नस्तपसं स्तापयत्यलम् भवदाशां समालम्ब्य तपश्चेत्संसमुद्यतः संतापयत्यतितरां प्रजा
स्तेऽभ्यरातसः सेनतुपरिभूयास्त्वं सदयः कमलासनः महानर्थकरोयंस्यादृय यात्तेमहेशितुः
नधर्मं तद्बुधाः प्राहुर्येनैकः स्वाविनो भवत् स्वास्थ्येन बहूनां स्यात्स धर्मः परमः स्मृतः इति वेदोदितां
वाणीमाश्रित्य तव सन्नम व्यवहारो विनेतां वा तां वाहयामो निरंतरं तूर्णं प्रकृतिकरुण स्वयथानेने·
वयं विभो यद्धाम स्वतपसा तत्स्वतुं ससहं तत्तनयेयतः व्यासः इति देवोदितां वाणीं श्रुत्वा स जलजासनः
अंतर्धानरतो देवान् कुशलं वो भवेदिति उक्त्वा दैत्यसमीपे स ग्राजगाम महामनाः समाधिनिरतं भी
मं प्रोवाच सदयं विधिः पुत्र मत्तर्पकं यत्नं तपश्चरसि भक्तितः तत्याकावसरस्तेऽघ प्राप्तो ब्रूहि पवरं वरं
किमर्थं भवता तीव्रं चरितं तप उत्तमम् कथयस्वेति विधिना प्रोक्तः प्राह स सर्वधृक् भगवन् मांतप १५२
स्पार्थं जानीहि वरलब्धये कामो यो मे मनसि तं निबोध ददतां वर सर्वं जगद् इत्यगतं यथा स्यान्मे तथा ऊ
रु इति मे वरणीयोस्ति वरो देहि च तं द्रुतं न कुत्तश्चिद्भयं मे स्यादेवं बलवन्नरः इत्यं मे भगवान् प्रार्थ्यो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वरोस्तिविनिपेहिते इतिश्रुत्वावचस्तस्यब्रह्मातंभीमगात्रसं तथेत्युक्त्वाद्रुतंसद्यस्तिरोधानंजगामह
विधिप्राप्तवरःसोथमदोन्मत्तोमहाबलः आगत्यजननींनत्वापादौजग्राहसादरं ततोविज्ञापयां
चक्रेमातरंतांमदोद्धताम् मातःकनिष्ठगर्भश्चावःस्वदेशंपितृपालितं यत्रत्वंभुःसतेभर्त्रासंराज्यंत
चकारह विधायतत्रावमर्थंपितुर्वैरिविशुद्धये प्रतीकारंगमिष्यामिदेवेशशुचिमानदे इत्युक्त्वा
मानवंसोथतामादायदृढव्रताम् देशंकामपुरंनामजगामबलिनांवरः तत्रतूर्णंसमागत्यतपो
बलसमन्वितः प्राप्यनंतरमेवासौसर्वंतंनिश्चकर्षह निष्कृष्यतंबलेंद्रंचजातंस्वीकृतमंजसा क
रागृहेनिबध्यासौस्थापयामासत्वरतः पत्नीचाप्यस्यनृपतेर्भर्तृसेवापरायणाम् तत्रैवस्थापया।
मासबन्दीवेशमलीमसाम् सर्वदेशंवशीकृत्यबलदृप्तमदोद्धतः पालयामासदेशंतंस्वधर्मेणैव
भूपतिः कारायांनिवसन्सोथसर्वराजामहामनाः सपत्नीकःसमानर्चपार्थिवंलिंगमुत्तमम्
सपत्नीसहितोराजागंगास्नात्वानिरंतरं सन्निधीकृत्यसर्वांगांतज्जलेनेशमर्चयत् मानसीचापिस
जांसविदध्येविधिपारगः पूर्वापरविचारस्तोजपेपंचाक्षरंमनुम् पंचाक्षरीजपासक्तमनसोमानव
स्यहि तत्किंनामनयत्सिद्ध्येत्साद्धिचिंतामणिःस्मृता राजपत्नीचसाभर्तृसेवातत्परमानसा भर्तृ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्तियममादायचचारव्रतमुत्तमम् आगतोथचतद्वार्तांनाम्नशंकोमनस्यधात् पुरःस्थितानांतत्वंकौ।
शि॰पु वारयामाससोरूपः जितानांवृत्तयंधर्मोविनोदोयन्मदासह अप्याख्यातविनोदःसबलमासाद्यजि
२५३ त्वं देवाञ्जेतुंसमुद्युक्तोबभूवामितविक्रमः बहुवारंदेवलोकान्समागत्यबलोद्धतः देवाञ्जित्वाप॰
रिस्कन्दपुरींस्वामागतोबभौ इत्थंसबहुशःस्वर्गपुरींजित्वाबलात्सुरान् ममर्दागत्यस्वपुरींदेवेजे
तेतिनिर्भयो ततोदेशान्समाहूयनिपीड्यचनिरंतरं सादेवान्यजतेयाहदंडयन्सेवयाजितः के
देवाःकन्यजध्वंभोःकेवस्तुभिर्विधास्यथ पश्यतामरसंघान्मेकाबाधानिराडोद्धतान् नयस्ताकर
णीयावयदिकार्यास्तदात्रवः पूज्योहमन्यथादंडोभविष्यथममाधुना इत्थंसघोषणांसर्वेषुदेशेषु
विनिधायच निशंकंपालयांचक्रेस्वदेशान्बलदर्पितः अथोदेवाभयत्रस्ताविहायस्वपुरीलयं समे
त्यशरणंजग्मुःशंकरंलोकशंकरं कैलासगृहेनैकापिलिंगंकृत्वाथपार्थिवं भावोपनीतैःकुसुमैर॰
नर्चुरमराःशिवं पार्थिवेश्वरपूजायांतेषांसंसक्तवर्तिनां आविर्बभूवभगवान्प्रसन्नःपूजयातया त १५३
स्माल्लिंगात्समुत्थायभगवाञ्छशिशेखरः प्रसादामलयादृष्ट्याविलोक्यतान्वचोब्रवीत् श्रीशंकर
उवाच किमर्थंक्रियतेपूजाभवद्भिर्याच्यतेचकिं तद्ब्रूतवस्तादुष्प्राप्यंनमेभक्तस्यकिंचन देवाऊचुः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भगवन्सर्वभूतात्मन्सर्वात्मन्विहितस्थिते सर्वाधिष्ठानभवनेसर्वज्ञावस्थितोभवान् सर्वज्ञपरमे
श्वानसर्वशक्तेजगत्प्रभो किमज्ञातंनतवास्तीदत्तहाच्चंभवतेस्थितः भगवन्परमशास्थीशोत्वयिसर्वे
श्वरेप्रभो समस्तमस्यनुस्यूतंस्त्रयेन्मणिजालकं यापीयंकरणंलोकेवचसांवाक्यकीर्तितः सापि
शात्वदधिष्ठानभावेनैतितदात्मतां इतिसर्वविजानातिभगवन्स्वयमेवहि किंकथ्यतेप्रभोस्माभिः
सर्ववेत्तासियत्त्वयं किंत्वयंशिष्यतेस्माकंविज्ञप्तिरमरान्वित रात्तसोभीमनामास्मान्बलादभिभव
त्यलं दीनाःस्मोभगवंस्तेनन्यक्कृताःस्मोधमेनच सतिसर्वेश्वरेस्माकंत्वयिस्वामिनितेवयं कथमेतां
दशांप्राप्ताःसर्वेश्वरजगत्प्रभो तस्मात्त्वयातथाकार्यंयेनतद्दर्शनंद्रुतं ह्रेभवेदन्यथाहि स्थितेःनो
दुर्लभाभुवि श्रीशंकरउवाच देवाःसत्यंतदुक्तंयत्सर्वंवेद्मिकरोमितत् श्रवणंकरणीयंतदन्या
र्थमपिमेनचाः योयंकामपुरेराजाधार्मिकोभूत्महामतिः तस्यान्तुरोभवशोनविधेयंचैतदस्ति
मे सत्यंब्रवीमिविबुधाभवद्भ्योप्रतिवल्लभाः सराजातस्यदर्थमेकार्यमेतन्नसंशयः प्रसीदतमहाप्रा
ज्ञाःत्वणंकुरुतसांप्रतं स्वालयानयितिह्युद्धंमाभैष्टभयशंकिताः व्यासउवाच शंभुवाक्यंसमा
कर्ण्यविबुधास्तेहष्टत्व्रताः प्रसन्नीभूयनिश्चिंताःस्वस्थानान्यायपुर्द्रुतम् स्थानात्मानस्ताविबुधाः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ष्टचित्ताः शिवं विभुम् स्मरंतो वादयामासुर्वाद्यानि विविधानि ते यदा च तेन भीमेन स राजा स्थापितः
शि०व पुरे कारागृहे तदा तस्य रक्षार्थं राक्षसोपरः स्थापितोभूत्ततः सोपि वीक्ष्य तस्य च तां क्रियाम् निवेदयि
२४४ तुमायातो भीमेशं प्राब्रवीद्वचः राजन्स राजा नो जाने मंत्रेण कुरुते च किं सम्यग्वा चिंतया जाने मुक्त्यु
पायं करोति वा अथवा यन्न सिद्ध्येस्य त्वयि सर्वेश्वरे प्रभो नास्ति किमस्यात्र कर्तुं संयतते कर्मकोविदः रात्रि
न्दिनं संयतात्मा विद्यां जपति नेमुदा यया सर्ववशीकुर्याज्ज्ञातं नेन तत्प्रभावतः विद्यासेवनतोभिज्ञो
ध्रुवं जानाति सोधमः नियतात्मा सपत्नीको यदा वर्तयते बलात् इति सो चिंतया बुद्ध्या मया ज्ञातं तम
हीपते अतऊर्ध्वं प्रभुमतिः प्रमाणं कार्यनिश्चये श्रुत्वा वाचं नियोगस्य भीमो भीमपराक्रमः क्रुद्धः
कोशाद्विनिष्कृष्य ययौ कारागृहे स्वसः तेन त्वागतमालोक्य तत्रो राजा ननाम ह प्रावदत्स तमालोक्य
मायाविन्किन्न तेन ते सत्यं प्रब्रूहि जीवेच्छुरन्यथा जहि जीवितं किमर्थं क्रियते कर्म त्वया सेवननात्म
कं इति क्रोधान्वितेनास्य श्रुत्वा वाक्यं स भूपतिः गत्वा च शरणं शंभुं मनसा तं व्यजिज्ञपत् शंभो यदीद २४४
तव भक्तिरहं त्रिमासेनो जाततन्मम मृषा कथनीयमस्ति रक्षा त्वया मम महेश्वर न हि येया सत्यं ब्रवी
म्यमुम मम सत्यमनिंद्यरापम् नान्यहृणे भगवतो भवतो दरासं सर्वेश शशांककलावतंस भ

कस्यचन्ममविभोर्भवतास्तिकृत्यंस्वामिंस्त्वदेवकरणीयमपास्तशोकं विज्ञप्यशंकरमसावितिपक्ष
पालीतंभीमविक्रममथोविनयावनतस्सः प्रोवाचभीमशृणुसत्यमहोमेनोजातुचिन्त्रमयाकथि
तमद्यचाद्य तंशंकरंत्रिभुवनैकगुरुंमहेशंसंपूजयामिमनसानचभावपुष्पैः योयंसमस्तजगतस्तव
मेधिपश्चब्रह्मादयपीश्वरइतिप्रथितःपृथिव्याम् यस्मिन्नतांसपदिहस्तगतांभवेत्माशुमुक्तिर्ययासक
लदुःखभरप्रशान्तेत् आनंदसिंधुपरिगाहनलब्धसौख्योजीवोययाचनपुनर्भवबंधभागी स्तन्नाय
मेकमिहनापरईश्वरोस्तिसंरक्षितंजगदशेषमथचसंप्रहर्तेम् तंशंकरंत्रिभुवनैकतरुंमहेशंगंगाधरं
त्रिनयनंशरणागतोस्मि इतिभक्तिभरोन्नद्धंनिशम्यवचनंदृढं तस्यासौराजहंसोभीमोरुष्टःप्रोवाचभी
षयन् भीमउवाच ज्ञातंमयात्वद्दुर्बुद्धेभवदाशयसंस्थितं वचनंसान्त्वरत्नार्थंशिवपूजायतेभवान्
ममापिवंचनार्थंवापैशाचाहरेत्तसांप्रतं अहोमूढमतीनीचकिंदंभ्रांतोसिनिष्फलम् कोयंतईश्वरो
नामकथंस्यास्यतिसोग्रतः भवत्वेवंमूढमतेकिंकार्यंभवतोस्तिमे दीनदीनेचहासंतद्यन्मयाद्य।
द्यतेनापि तत्स्वामिनंत्वमापृच्छमयायोद्धुंव्रजिष्यति नदास्यवीत्सुसामर्थ्यंतंचवीतस्वतंप्रभुं कथंस
पुष्यातिमयास्वामीतेशंकराभिधः अथवास्वहितांकांवीक्ष्यक्षातंशंकरंप्रभुम् सदर्शनिरतोभ्रूता।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वीक्ष्य सायनं तत्फलं सदर्शानिरतो भक्त्या स्वराज्यं भुंक्ष्व सांप्रतं तद्दर्शनफलं तः किं ते शून्यात्कः फलसं
भवः मूढबुद्धिमनादृत्य प्रज्ञामादाय निश्चलाम् विवेककुशलो भूत्वा विचारय शुभं स्वकं ते प्राप्ताः
खलु मन्तव्याः प्रत्यक्षग्राहिणो हि ये परोक्षनिरता मूर्खाः शोकपात्रं भवंति हि व्यास उवाच इति श्रुत्वा
वचः शंभोर्जायस्वेत्यां तर्वेवदन् क्रोधाग्निदीप्तहृदा कं प्रोवाच वदतां वरः राजोवाच किं ब्रूषे मूढबुद्धे
देवा त्वसाधम वालिशा यो यं सर्वेश्वरः शंभुस्त्वं मे जगतोपि च स्वामी कथं विहायैनं पूजयिष्ये धमाधमं
भवन्तं को हि धीशाली गंगां त्यक्त्वा पुरोगतां चंडालवीथीपयसि स्नायाच्छुद्धिं परामृशन् को स्वपंत्यं·
च विज्ञाय पूजयिष्यति दुर्मतिः हित्वा त्रिभुवनेशानं सर्वकर्तारमीश्वरम् इत्युक्ते तेन विडंबाप्रहस्याह
स्मयो वली सन्नद्धोसिं गृहीत्वासि प्रभुं त्वं कथयाधुना कुत्रासि भूत्वा सन्नद्धो मया योत्स्यति सांप्रतम्
इत्युक्त्वासिं समुद्धृत्य महाभुजगभीषणम् पातयामास कोपान्ध्यलोचनो लिंग उत्तमे असिस्पर्शम
नप्राप्ते पार्थिवे लिंग उत्तमे प्रादुर्बभूव सहसा किंचिज्ज्योतिरनुत्तमम् तज्ज्योतिर्दर्शनादन्धनेत्रो याव
त्स याति सः उन्मिमीलाक्षिणी तावच्छंभुं पुरतपेक्षत भीतं तं प्राह भगवान्वृषभ भक्तानहं कथं रक्षामि
सततं येन न मे भक्तः प्रणश्यति इत्युक्त्वा न स्पृशतमासिं ताडयामास शंकरः यन्त्रघातेन सहसा ह्यसिं याम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तोभवन्नसिः ततःक्रुद्धोःसभीमोपि त्रिशूलंसमुपाददे दिशंतन्मध्यपवाहोशिवेनशान्तथाकृते निरा
युधोथसपुनर्नियोद्धुमुपचक्रमे महद्युद्धमभूद्भूयोस्तयोर्लोकभयावहम् देवाश्चमनयश्चापिभानि
लोकाश्चतत्तयोः महत्कोलाहलंश्रुत्वाभेत्यान्योन्यंचचक्षिरे किमिदानीमहान्कोलाहलोयंसंप्रव
र्तते मेदानीचत्रिलोकीयंत्वरणाज्ञंस्यतिसर्वथा इत्थंसंचिंतमानेषुतेषुदेवेषुसादरम् युद्धोत्सवोमहा
मानीनारदोप्यागमद्द्रुतं युद्धंसंवीक्ष्यमत्तयोर्मल्लयोरिवनारदः जगाद्भीतिंसमीक्ष्याहशंकरंकरुणा
करम् भगवन्पश्यसंशीघ्रंनश्चापयसितारकौ कथंतदद्यनाशीघ्रंत्रिलोकीयंविनंक्ष्यति इयंत्रिलो
कीभगवत्कंपमानाभ्रविह्वला अपास्यैनंद्रुतंस्वस्थाभविष्यतिजगत्पते अहंत्वत्तजगत्कोशरचना
लोकनोत्सुकः आगमंमर्त्यलोकायविज्ञतंतदवीक्ष्यच किमिदंकिमिदंचेतिपृष्ठ्वाहमसुरार्दन प्रा
प्तोस्मीहमयादृष्टंत्रिलोकेशोककारणम् विसंस्थुलंसमीक्ष्याहंत्रिलोकीभयविह्वलः इहागतास्मि
तदिमंशीघ्रंकालातिथिंकुरु कदापिशोभतेव्रहर्षिरेणकरणान्तरणं कदाचित्कीघ्रमेवेहकार्यंबं
धमिदंयतः तस्मात्कार्यंसमालोच्याचिरशीघ्रप्रवर्ततम् विदधीतनरोधीमानेवंकुर्वन्नशोकभाक्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सर्वत्तपरमेशान सर्वकारिन्स्वयंभवान् सर्वज्ञानाम्यहं किंतदीनासत्याब्रवीमि ते दीनाः खलु नि
शि.पु. जप्रज्ञोचितमेव स्वयं ह्रदान् मीमांसंते प्रभ्रूणां हि प्रभुभावोचिताधियः व्यासः इति देवर्षिणोक्ते त
२४८ स्माकार्ण्य महेश्वरः ॐमित्येवं चकारासौ नारदं सर्वमान्यभूः समाधिं हिमादाय किलेशानो वि
चिंत्य च दीनान्सर्वान्समालोच्यादययाथो महेश्वरः कल्पांतकाहुकाहुत्वाहुंकारान्कति चित्प्रभुः क्रु
द्धीकृत्याथ संभूज्ञोक्ष्वकारनटनं विभुः तद्धुंकारनिनादेन सर्वे ते दैत्यपुंगवाः धीसमाहास्य माथान्ते
प्राप्नालयमुपाययुः केचिन्मध्ये विनष्टाश्च केचिद्भ्रष्टा महीतले समुद्रजलमध्येपि केचिन्मग्ना भयद्रु
ताः केचिद्धुंकारपवनक्षिप्ता हूरमुपाययुः तृणान्येव परिभ्रमन्भ्रष्टा मर्त्यपलाशिनः वियद्गता
नां केषांचिद्ग्रुडैः खलु पलाशिभिः खमध्य एव ग्रस्तानां केके मांस्यपतन्भुवि हुंकारेण महादैत्याः तस्मा
द्दशदिशो बलात् ग्रावाणमिव सो हि प्रचंडतेज गर्भमहाजवाः तांस्तु खादिति जान्दष्ट्वा दिशान्त्रो २४८
तान्दिशो दश प्रपूष्णास्त्रिदशाः सर्वे वाद्यं चक्रुः समंततः तथा मृदंगवाद्यानां सशब्दस्तुमुलो भवत् य
थातैरेव वातायि किमयं कल्पविप्लवः तथापोद्भ्रयमाने च तस्मिन्बहुभयंकरे विनादे विह्वलोतीव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भीमोमूर्छामवापह किमिदंकिमिदंचेतिवीरजृम्भितमयते देवैरुक्तःसभीमोथसत्वरःसिंह
इवोद्ययौ उत्थितंतंसमालोक्यभगवान्पार्थिवेश्वरः असिखेटंसमादायशिरस्तेनाछिनत्स
नाक् ततोभीमेगतप्राणेप्रमेदुर्हर्षितोदश भास्करःप्रचकाशेयलंजज्वालशुकवाहनः प्रका
शशीतलानुस्तानमृतस्राविनोपिच चंद्रमाजगतींतांचपरितोक्रामयत्सवम् ममदुर्देवताःस्वर्गे
मर्त्यलोकेचमानवः पातालेचतथानागास्त्रिलोकीमुदिताभवत् इत्थंतेमुदितादेवानारदाद्याम
हर्षयः राजापिशंभुभक्तस्तथाविप्रादयोपिये यावच्छंभुंसमानर्चुःपुष्पैःस्तुतिभिरादरात्
तावदृष्टाःपुरःफुल्लालतामुमुदिरेभृशं तासांपुष्पाण्युपादातुंसमाजग्मुस्ततेनदा आदायताति
किमपिमुमुहुस्तेमुदान्विताः किमिदंकिमिदंचेतिभाषयंतःपरस्परं वाक्स्तंभस्तंभितात्मानो।
बभूवुस्तेरोमभाः तांस्तथावस्थितान्दृष्ट्वाभगवानमृतेश्वरः दृष्टापीयूषवाहिन्यापरितस्सम
लोकयत् तद्दृष्टीयूषदिग्धांगाःपुष्पप्रमदनिर्भराः आनंदरससीमग्नाबभूवुस्त्रिदशास्तत्क्षणा
त् देवमायासमालोच्य उर्वीयांचविवेकिनः विस्मयंबुद्ध्वाविबुधानिश्चिकास्तिदमद्भुतम् इमांदे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

न्यास्तु संसिक्तं तदंगात्स्वेन तत्प्रलयः महौषधिलताजाताः कालकूटमहोदराः यासां पवनसंस्प
शि॰पु र्शान्नभवेन्मोहो नृणामिह तासांपुष्पफलाघ्रानं किं न जातेतपुष्कलं विचेरुरोमरास्तस्मात्गिरिमासे
२४७ दुस्ता इति पत्रपुष्पादिनामांचवशीकारणमुत्तमम् दर्शनात्पातनादासांम्रियतेशात्रवःक्षणात्
इति सम्यग्विनिश्चित्यतासांतूपरमाधिकं अनर्थभूतंतन्नाशंकरंशरणंययुः देवाऊचुः
भगवान्नस्मरादेवानागास्येहचजातुचित् अघतावद्भयंचक्रुः किमिदानीमुपस्थितं यःकश्चि
दघ्रवैतासांपत्रपुष्पादिनाभृशं पीडयिष्यति तस्यास्यांसिद्धिःस्यात्करगामिनी इत्यनर्थमि
दंजातमधुनाशशिशेखर उग्रालोकान्प्रबाधन्तेदर्शनादिना इत्येवंक्षणान्तरेलोकसृष्टिःशं
भोस्थितंक्षणात् दुष्टादेतत्प्रबाधेनक्षयमेष्यतिसाम्प्रतं नचसासर्वथानाचिन्तितः क्वापिवात
रे तत्प्रयोगोभवेदासामस्माकमपिशंकर अतोयथानदुःपातोनभवेदिहसांप्रतं तथाविधे २४७
यंभवतात्वद्यशंसकलंयतः भगवन्स्वामिनास्माकंभृत्यानांसर्वथाहितं विधेयंनदस्मादे
वोस्माकंपरेभवन्तुलम् यथातन्मायया तेषांद्विषाहन्मोवयंप्रभो तथात्वयाधुनाकार्यंभृ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भक्त्याधीनो यतः प्रभुः इत्युदीरितमाकर्ण्य देवानां भगवांस्तथा तथेत्युक्त्वा स्वयं तस्यैत
त्रैव शाषिभूषणः मूर्तिं स्वां पार्थिवस्यायत्तु छ्पासनशालिनीम् भीमेशाभिख्यया
तत्र स्वयं तस्यौ जगत्पतिः इति यः संस्मरेत्तत्र भीमेशं प्रभुमव्ययम् स्मरेयुस्तमिहा-
जस्रं विद्यादिविसुंदरम् गत्वा कामप्युरेयस्य भीमेशं पूजयेन्नरः तं पूजयन्ति सुभगा-
मिहामुत्रापि देवताः नमनाद्यस्यापि भीमस्य नानमस्यो भवेद्ध्रुवेः ध्यानात्तस्य महेश-
स्य ध्यायन्ते विबुधा दिवि भीमेशं सततं प्रभातसमये प्रोत्थाय चे मानवा ध्यायन्त्य-
व्ययमनन्तहीनममराधीशं जगत्कारणं नो रोगो न भयं न चापदपि वा मोहोऽपि वा
विघ्नवस्तेषां जातु भवेत्तथा च सकलभामुक्तिकरस्या भवेत् सूत उवाच इत्येवमुक्तं
मुनयो मयाद्य भीमेशमाहात्म्यमघोघहन्तृ सिद्धिप्रदं सर्वमलापहं च शुश्रूषतां पठ-
तां चापि नित्यम् शृणोति यस्यापि प्रभोः सगुणं माहात्म्यमेतन्न हि तस्य लोके विघ्न-

शि.पु २५८ भिचारादिभयंकदाविज्ञायेनमरणोऽपिनैवभीतिः कर्माणंपरकृतंनवैभवेन्नत्रशक्र
मिद्दयोसमर्चयेत् पूजनात्खलुभवेदमुष्यहिसर्वसिद्धिरचलाऽष्टधाशुभः श्रुत्वा
ध्यायमिमंपुण्यंभीमेशप्रभवाह्वयम् नरोनशोचतेजातुमृतोमोक्षमवाप्नुयात् ॥
इतिश्रीशिवपुराणेभीमेश्वरमाहात्म्यवर्णनंनामअष्टापंचाशत्तमोध्यायः ५८ ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सूतउवाच श्रीमेश्वरस्यमाहात्म्यमिदमुक्तंमयानघाः किमन्यच्छ्रोतुमिच्छास्तिच्छावोवोभवीतिहृदं
तरे मुनयउवाच पीतेसूतभवदक्रवंद्रविंबविनिःसृते प्रसंगादीननाथस्यकथामीदृशमद्भुतम्
इदानींश्रोतुमिच्छामिनोवर्वर्तितितरांश्रुतः महात्म्यम्यभगेज्योतिर्लिंगानांपरमाद्भुतं सएवमतिमां
लोकेसएवविहितक्रियः सएवमहालयागीचमोक्षपात्रंसएवच यस्मैहृन्नितरांचितेशिवस्मरणसंददं
समैलौराजतेसर्वसिद्धीनांकृतकर्मणाम् तदिहावर्ततेनेशंभोःकथानांयश्रूहाग्रणीः सदमाप्नोतिनि
तरांफलितंतस्यकर्मभिः कथयस्वामलप्रज्ञशिष्टानांतदिहाद्भुतं यस्यश्रवणमात्रेणाद्भुतंसिद्धिःप्र
जायते सूतउवाच यदाविराजतेमूर्ध्निव्यासस्याद्भुतकर्मणः मेमेयंयदहंदृष्टोभवद्भिःसादरंमुहुः
पुराणानिवृयानीहोक्तानिवःपुरतोमया तत्फलेकिमनुप्रांतंममयत्नस्ख्यातेविभुः नैषाल्पकर्म
णांपाकोयच्छंभुस्मरणंभवेत् महापुण्यपरीपाकाच्छंभुभक्तिःप्रजायते जातापिभक्तिर्भवतापीशेसर्व
कर्तरि तदिच्छयामानितरांवर्धतेसर्वसिद्धिदा तस्मांमेभवतांचापिमहापुण्योघउत्थितः यच्छम्भुः
सकलेशानःस्मारितोहेमुनीश्वराः उत्थायोत्थायमनुजैर्यैर्धीकृत्यभजोस्तयं प्रतिज्ञेयंसभामध्ये
शंभुभक्तोननश्यति सत्यापिविहिताभक्तिर्नैवैःशंभोगरीयसी ददातितत्पदंयत्रतमोरूपाःप्रकाश

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व॰१॰
२४५

काः तदिदानीमहेशस्यविश्वेशस्यमहात्मनः काशीनिवसितोधीरमाहात्म्यंशृणुतोत्तमं योयम
वैश्वरःकाशीपंचक्रोशीमितोप्रभुः अपितिष्ठति विश्वेशस्तन्माहात्म्यंनिबोधत श्रीव्यासउवाच नोस
दासीन्नासदासीत्तदानींसचराचरं तद्बीजंचापिकिंविश्वकल्पितंयत्पृथक्पृथक् नतत्रव्यपदेशो
पिनोद्भवैविधमेववा नकालकलनाकापिनिर्माणसंघटनाक्वचित् प्रकृतिर्यापराख्यापिगुणत्र
यमयीमता नसामाख्यागुणानांचनकाचित्कल्पितापदे नकर्मकलनाकापिज्ञानसंततिरेववा ।
स्वभावकलनाकापितदासीत्कलनापदे केवलेपरमेशानःसएवैकःस्वयंप्रभुः सर्वोर्ध्ववर्तीपरमो
व्यापकोभूत्महार्थभृत् सत्तामात्रेपरईशानःपरंब्रह्मस्वरूपधृत् स्वतंत्रःसर्वभूतानामंतरात्माच
रचरं स्वरूपमन्नासद्माहात्म्यसमवस्थितिमानवान् द्वितीयवेदकाभावान्नमतव्यपदेशभाक्
स्वयंचावेद्यमन्मात्रभासनात्परमार्थतः असत्वव्यपदेशोपियेनोजातुपिसंस्पृशेत् यन्नतेपरमा
र्थेननवाच्यपदवीमिते अतद्रूपव्युदासेनस्वयंयच्छ्रुतिराहच नजाग्रयोविषयतांयातिशब्दकदंब २४५
कैः स्वयंप्रकाशमानत्वात्कर्तृकर्मकलोज्झितः स्वयंस्फुरत्स्वरूपत्वात्कर्तृकर्मकलोज्झितः स्वयं
सिद्धस्वरूपत्वात्सिद्धरूपोयमीश्वरः याचेयंसख्यतातस्यस्वतंत्रस्यमहेशितुः भावनादौतदाप्यार्थी

३४३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मोहद्वैकपरायतः इत्थं स्वयंस्फुरद्रूपः सम्यगात्मा परमेश्वरः चैतन्यमिति शब्देन गीयते तत्त्वपारगैः
अस्यथ समसमायोगवियोगपरमार्थतः चैतन्यमेव परमं तत्त्वमेतत्प्रकीर्तितं सम्यगात्मनि स्फुरद्रूपः
स्वस्फूर्तिभरजृम्भया प्रकाशपरमार्थत्वादीश्वरात्मामयेतिच समस्तवेत्ता: सर्वकर्ता: सर्वाध्यक्षः स
येप्रभुः स्वातंत्र्यकलितानेकःवर्णः सर्वत्रराजते तस्मान्नकिंचिद्रूपाख्यस्वरूपात्परमात्मनः इच्छा
मेदेनप्रथममाविरासीत्स्वयंप्रभोः ९६षः प्रकृतिश्चेति निवृत्तिं समुपागतो जगतोस्यविचित्रस्या
कारणंयोप्रचक्षते इच्छासंकल्पमात्रादनयोः सर्वशून्यतः चिंतयामास तज्ज्ञातावस्यास्यकार्यता
कृतौ किमावयोर्भवेत्कीदृक्कथंवर्तनमेववा किंकर्त्तव्यं वेतिचास्मोस्य संकल्पितस्मतोतरा इत्यं संक
ल्पयतयोस्तयोस्तत्रतदेश्वरः कारणं सर्वकल्पान्तो कल्पयामास कल्पनाम् अथास्य चारसंकल्पद्रू
पादिव्यासरस्वती तपस्तपरतीवसावव्यक्तध्वनिरूपिणी किंचिद्वेदीलितेदिव्यधनोतस्मिन्सतोपि
तो अव्यक्तकर्तृत्वात्मोहमाजेग्मतुर्भृशं तपस्तपरतीयोधनिरव्यक्तलक्षणः किमत्रेतिपुन
र्दिव्यावागभूतेस्मन्महर्मनुः कुरुतंकुरुतंचेतिश्रुत्वावोधमुपागतौ किंचिद्वेदीलितौ नूतःस्मतोप
रमकारणे इत्युद्दीपितकर्तृत्वशक्तीतौ स्वयमेवतु तपस्कंतुंविजज्ञाते तपःकार्यवलप्रदम् ।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रि
व॰१॰
२५॰

विचिंत्यतो तपः सर्वसामर्थ्यबलभाजनम् अनघ्यमधुना कार्यं येनाप्स्यावः परां गतिं तपः कर्तुं समभ्यु
द्योगौ न्यं सर्वमेवद्य च संकल्पं समपादाय यत्नेन स्वयमादरात् तन्मीलितज्ञानशक्तीततस्तौ कर्तना
ज्ञषौ भगवंतं महेशानं शरण्यं शरणार्थिनं विनतौ तौ विजज्ञाते समस्ते शून्यवर्त्मनि तपः कुत्र करि
ष्यावो भवत्स्मरणमेव च श्रुत्वाथ परौ तौ स भगवानपि शंकरः विचिंत्याथ विहस्यापि शक्तिस्वांतेज्या
निर्भरः पंचक्रोशीपरीमाणां पंचशक्तिसमंडितः स्थलीमिच्छाभरेणाशु विदध्ये सत्वविक्रमः यामाहु
र्मुनामन्याः काशीति परमां पुरीम् काशनाद्ब्रह्मतत्त्वस्य कथनाद्वा च संहतेः काशीत्यानंदगहनं
हर्षारण्यमपीह याम् अथवेदि शंभुना सा दौस्थली सम्यङ्निवेशिता यस्याः स्मरणमात्रेण पद्मार्थ्य
चतुष्टयं प्राप्यते सा महेशेन स्थली सम्यङ्निवेशिता महापातकयुक्तोपि यां प्राप्यानंदकंदलीम्
परमानंदभागी स्यात्सा स्थली तेन निर्मिता वरे यत्र गतः स्यापि परमानंदभाजनम् नान्यत्र रानशी २५॰
लेव पुरी सम्यङ्निवेशिता यस्यां प्रक्रममाणस्य क्रतुः तुल्यः पदे पदे संन्यासः साप्युरी येन शंभुना च
निवेशिता यस्यां त्रिभुवनेशेन तेनासौ विजगाति पतिः सम्यग्विभाजिता सेयं स्थली सम्यङ्निवेशिता
यत्र स्थावरता प्राप्तिरपि पुण्यफलं मता पुरी सा शंभुना सम्यक्स्वेच्छया विनिवेशिता यस्यां त्यक्त

२१
143

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नोः षेमः स्वकाकार्यैः प्रभतां गैः वरेनास्यत्र श्रीविश्वेश्वराहः सेशेन निर्मिता यत्र प्राप्य उमामापीयाय
मुक्तस्त्र्यपहृतः महापुण्यपरीतांगो विशेषेण शेन निर्मिता नयत्र भयमस्तीह कालेः कालात्मजानाचित
मापुरीपरमेशेन स्वहस्ताभ्यां विनिर्मिता नयत्र भयशंकापि पुनर्जन्मकृतास्तिहि माताहृत्पुरी सेयं
शंकरेण विनिर्मिता देहपुण्यैर्दुर्लभं यस्यां विक्रीयमतिमत्तैः क्रीयते परमं स्थानं मापुरीं शंभुनाहृता
अहो यस्यां महेशानो मूढभावेन क्रीडते आदायामारमपि यदीयते मारवर्द्धं अनित्यमशुचिं देहं
हीत्वा करुणाकरः अनश्वरं स्वरूपं यदीयते सेयमद्भुता अथवा लभिये विज्ञा सर्वमादाय देहिनः अ
किंचिद्रूपतां दत्ते माये षा परमेशितुः यत्रैशी पदवी लब्धा विस्मृता प्रभविस्मृता अभिषेकं समासाद्य
सैवपूर्णेन विनिर्मिता नानया यातितुलनां त्रिलोक्यापि कथंचन तत्कृते नश्वरं सर्वं यस्यां सर्वमनश्वरं
सेयं काशीति वर्णाभ्यां रचिता भुवि राजते कापि पीयूषधारा सौ पीता तर्प्यते जनं काशीतिका विज्ञटि
नीमूलकर्मविशारदा याशुभं त्वस्य सर्वं यत्स्ववशं विदधात्यलं अथवेयमकृतज्ञा या सर्वां प्राणभृद्गि
ते जंतुरिक्रीकरोत्याशु हीनांहकाणानि धीधियः अहो च चरित्रं पीतामृतमविविं तंपदंदत्ते सर्वत्यागेन कांतेते
नकिंचिद्रूपतां पुनः अहो शंकर माहात्म्यं जगत्सु प्रथते तराम् येनेयं मंक्षि दाभूमौ ध्यानयोगादिनैर्विना

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व॰पु॰
२५८

अहोमहेश्वरःसोयंयदनाभ्यर्त्स्यापते एवमेवात्रभक्तानन्वानन्वीकरोतिनिरर्गलः अहोविभवईशस्य
सोयंजगतिराजते त्रिलोचनास्त्रिशूलांकाःसर्वेत्रशशिशेखराः अहोमहेशमहिमाप्रथितोयंमहीतले
काशीनिवासिनोयोयेविज्ञेयशशिशेखरः काशीतिकांविदिहस्वरविलार्थदानेकल्पोमहेश्वरविलासग
तोप्रदीपः चिंतामणिश्चसमभीप्सितसाधनायलोकेस्तिसम्यगमरेशपुरीस्वरम्या ॥ इतिश्रीशिवपुराणे
विश्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनेकाशीप्रभाववर्णनेनामोनषष्टितमोध्यायः ५९॥ श्रीगणेशायनमः॥ व्यासउ॰
इष्यंतौकारणेचास्यविश्वस्यसमवस्थितौ पुरुषःप्रकृतिश्चेतियौनित्यचिद्रूपागतौ अमूर्तेनप्रकाशेन
शिवाख्येनपरात्मना स्वस्थानेत्रविभूत्यायास्वमूर्तिरूपकल्पिता समस्तैश्वर्यसंपन्नासमस्तगुणभूषणी
सर्वज्ञत्वानवद्याचसर्वकर्त्रीस्वयंप्रभा सर्वगासर्वव्यापीचसर्वैश्वर्यमयीचया असौपुरुषशब्देनख्यातावी
श्वरशब्दभाक् ईश्वरःपुरुषःसोयंसर्वकर्तामहेश्वरः अमूर्तोसौयतोमूर्तौवसतिस्मपरःविभुः त
तःपुरुषशब्देनमहेशोसौप्रकीर्तितः पूर्मूर्तिरतिसंख्यातावमतेरुषइत्यपि मूर्तौवासीमहेशानःपुरु २५८
षःसोयमीर्यते ततोविहरतानेनस्वस्मादव्यभिचारिणी स्वेच्छारूपास्वयंदेवीप्रकृत्याख्याप्ययकृता
साप्येवमूर्तिमादायस्थितातत्सहचारिणी देवीतियापुराणज्ञामायेतिप्रकृतिपारगाः प्रकृतीत्त्वृषयःप्राहुः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सविर्भूतास्ततःपरं अनन्तोमेयास्य शक्तिःस्याशक्तिमानीश्वरःस्वयं क्रीडन्नेसमपरंकाश्यपंक्रीडास्थानेस्वयं
प्रभुः यदा तु किंचिदप्यासीत्स्थलं वा जलमेव वा तदा तपःसमाधाने काशीति समभूत्पुरी इयं काशीति
काशीं तद्योः शक्तिमतोर्द्वयोः क्रीडार्थमेकपदासीत्सा विभूमिरनन्तेमा तयोर्विचरतोस्तत्र किमपीशान
योस्तपः ऊरुतं चेत्तपार्योयदि व्यायामश्चचारब्ध इति वाचं समश्नार्थ दिव्यां कोपि परःपरः परमाकाशमा
लीनो भुजगप्रतिरनामयः सा श्रीचिन्तयाज्ञाता परमात्मार्थरूपधृक् यथा नाको जनात्स्याद्वीथीमूलेव
नोभजेत् परेशशासनान्मन्त्रं वयन्तौ तत्र शंकरौ समापिस्यावयामृतानि पञ्चकृतनिश्चयौ स्वस्वरूपम
मायान्नैश्वर्यवलवृद्धये कथ्यते तपश्चस्मैरन्यथा किंतयोस्तपः स्वरूपवलमादाय निर्गतेनौ ततस
ऐंगो यावदमृतान्तावसप्त्वेदस्तुतिरजायत अंगतरोमस्रुतेनाथस्वेदेनेदं समं ततः जलमेवोग्रवाराश
तिर्यगूर्ध्वमधोपि च पोप्लूयमानेन तद्वारि समन्तान्नयव्यरजत नौवापि निर्गतेनो दृष्ट्वा ममदाते परे प्रभू कथ
मित्थं विहारो नौ सदा भूयान्निरंतरं इति संचिन्त्य कामो भूत्तयोरित्यमदारयोः कोपीशः परमो दिव्यशक्ति
संचसमावृतः विधानवाःस्थितेयस्मिन्नवमज्ञासहेपरं परमानंदसंमग्नौ काशीवासकृतादरौ काशी
निवासिनां भक्तिरानैककृतमानसौ सर्वंजगङ्कं तत्रविन्यस्यानंदवासिनाम् मन्नोकदानसंसक्तोपरमा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व॰पु॰
२५२

ह्लादसंदोहो इति संस्तुत्य देवः स भगवान्परमादृतः वामांगस्थितदेव्यर्धा दिदृक्षामात्रेण शुभं द्रुतं विवर्त
यामास भगवान्परमेश्वरः सर्वापि शुभ्रः साक्षादीशाख्यां परमां तनुम् दधानो निजतां रेजे शंखचक्र
गदाधरः स्वर्णकुंडलः श्रीमान्सन्नर्भजविराजितः सौवर्णमुकुटोवीतः स्थले हारविराजितः पद्म
रागमणिप्रोतसौवर्णोज्ज्वलकुंडलः महामणिसमंविद्धसौवर्णकिरटकोदितः हिमांशुहासिवक्षनमत्का
हारविभूषितः सर्वाभिवनसंकाशो युगदीर्घभुजांकितः वनमालांकितगलो लसच्छ्रीवत्सलांछनः
स्वर्णोज्ज्वलपीताभदुकूलहृदयशोभितः पीतांशुज्ज्वलवक्त्रश्रीः पुंडरीकायतेक्षणः इत्थं स भगवाञ्छ
भुः सर्वात्मा कान्तमिच्छया आविर्भाविपरोनन्तं स्वागतं पर्यपृच्छत स्वागतं ते गदाहस्त कृष्णो ज्ञमपप्रच्छ
त् स्वस्थितिं कुरुष्व श्रीचक्रं तेयेन सिद्धिमवाप्स्यसि सर्वशक्तिसुसंपूर्णः सर्वज्ञस्त्वं गदाधर स्वरूपं विमृशाय
त्वं किरीटिनश्वलत्समे त्वं विश्वंभर सर्वेश साक्षादीशोसि पद्मभृत् सर्वकर्तृत्वमेवतद्धीनाभुनाक्र
ता कोस्मीति स्वं विचिंत्याशु स्वस्फूर्तिं प्रकटीकुरु सर्वकर्तृत्वपदवीभागी कार्येषु सिमे धना ॥ व्यासउवाच २५२
इति वागमृतेनैनं संबोध्य वक्त्राच्छिवः स्वतेजः क्रामयामास स्वातंत्र्याख्यं परं महः सोपि तं परमाह्लाद
मयं पीत्वा सुधारसं ततो विशांपते प्रोवाच प्रसादमलया गिरा विस्मृत्वा च भगवन्परमेशान किं विदुत् ४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दीलितोस्म्यहम् निमग्नकंसस्य तिलव्युमीशोस्मिपरमप्रभो अन्नं दीलितवैविश्वाविश्वकल्पमिदंप्रभो
सर्वभातंचालयेमेकिंकरोमिवदाशुमे व्यासउवाच इतितंप्रणायोक्षीतोवाचमाकर्ण्यशंकरः सम्यग्वोध
यितुंतस्मैप्रहस्याहवनगिरं श्रीईश्वरउवाच सत्यंविद्मोमहाभागमवमेत्स्यातितेधुना शृण्वाग्रे श्रीमशक्तिं
चमद्वाक्षोसियतोभवान् व्यासउवाच इत्युदीर्यपरंतेजः परंपरमकारणम् प्रणवाख्यंजगत्सारं सावित्रं
यदुदीरितं सर्वमन्त्रात्मकंसर्वप्रसिद्धेवरमन्त्रमं भर्गाख्यंयत्रसंलीनंसमस्तंयच्चराचरं यच्चान्तर्वेदसर्वस्वं
येनभातीदमंततः यन्ततेसर्वमेवेदंत्रिपदीतियदीरितं यस्यविस्तारएवायंचतुर्वेदीतियाभुवि सा
वित्रंयत्परंतेजस्तस्मैसम्यगर्पितं समर्प्यतस्मैतत्सारंवेदानांपरमंमहः प्रोवाचभगवांस्तस्मैवा
क्यपीयूषमादरात् अनेनमहसातेयसर्ववांमयमेवच स्फूर्जतंभविताधीरवेदाश्चत्वारएवच इति
वाचासमन्त्यास्मैसर्ववाङ्मयजंभितं कृतकृत्यंचस्वंमत्वामुक्तदीनितरांप्रभुः ततोगौरीसमागत्यरुद्रः
प्रोवाचसादरं त्वांऊरुप्रभदेवेनकृतंकर्तव्यमेवच जगज्ज्ञानंसमावोद्धुंतन्मूर्तिरयरामया स्थापिता
कृतकृत्योहंकाश्यपंरंसेत्वयासह अहोभारंसमारोप्यत्वयिदेविदुरावहं विसृष्टवृषभामर्शिएस्त्वेका
श्यांवसामहे सर्वथावलुचास्माकंजगतीयंमङ्गःखिता मोक्षंप्रापयितव्याश्चतत्रकाशीनिषेवणात्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

काशीतिनगरीकाचिन्मंतव्यामत्स्वरूपिणी अत्रशान्तिमनोवृत्तेर्मत्स्वरूपेणहेरतः यत्स्वरूपंममास्ती
ह्यपरमानंदनिर्भरम् सूक्ष्मंतेजोमयंपूर्णंपरमामृतसुंदरं अद्वैतंसर्वतोव्याप्तिदिक्कालाकलितंतथा
प्रकाशात्मकमस्तीहगतिस्तत्रकथंभवेत् इतिजंतून्मोचयितुंकाशप्राप्यापरमात्मनः समेयंरूपमाख्या
यत्नीभूतास्तिसोऽप्यते इत्थंकाशीकरोगौरीपरमामृतनिर्भरः अतिहृष्टंतुमंचानंभवत्तारयितुंस्थली
सोऽपिविष्णुःपरंतेजःसाविर्भ्नत्स्वाम्यव किमर्चनिरतःसर्वैविवेदस्वस्वरूपकं चतुर्वैरसमाचारोवभौ
सोम्यांतरेववं अनुक्रमेणतत्सर्वंविचचारांतरेवहि सम्यक्संकलयित्वाचव्यवस्थांसर्वतःस्वयम्
समापितिरतोविष्णुर्जगत्सृष्टंसमादधे जगत्सृष्टंसमंरभ्योविष्णुस्तत्रतदावशी यावद्भूवतावत्स
वाह्यजलमवेतत अंतरस्वेदरूपंयंशिवयोःपरितोभवत् वारितेनाप्लुतंसर्वंसमंतात्मस्वभूवह
तद्दृष्ट्वाविस्मयापन्नोविष्णुःपरमकोविदः चमत्कारयुतोभूत्वाममस्मारशिवमव्ययं कथंजगत्सृष्टिरियं २५३
कार्यामममहेश्वरः कथमाज्ञापयामासजगत्सृष्टेपिनाकभृत् इतिचिंताकुलोभूत्वातपस्येवमनो
दधे तपःसाध्यःसमेशंभुंकाश्यपरेविधास्यति निरवन्नतत्रचक्रेणाद्दीर्घिकांसमहामतिः स्नात्वातपःक
तमतिश्चचारतपसातनं खेदातभगवतातेनवापीयामृतजीवना प्रतीतिमगामत्सानुचक्रपुष्करिणीतिच

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तं

समाप्य वाप्यां तेन त्र कृतस्नानो महेश्वरं जजाप जप्यं श्रेष्ठे सो नत्र तत्कृतस्थितिः तपःस्थितिं समालो
क्य भगवान्पार्वतीपतिः समाययौ फलं दातुं तस्मै सद्वृषभध्वजः तमागतं समालोक्य भगवंतं पिनाकि
नं उत्तस्थौ कुणिमेवासौ महाभक्तिभरोज्ज्वलः तस्योत्थितस्य श्रवणात्सहसा न्यपतद्भुवि कर्णिका सन्म
णिमयी तेजोव्याप्तदिगंतरा अकस्मात्तां समालोक्य तस्य भक्तिं महेश्वरः विदित्वा क्रांतहृदया प्रोवाच व
चनं शुभं अनेन स्नात सरश्रेष्ठ किं विधेयं मयाधुना शीघ्रं कथय यद्दास्यामि यन्नेस्मि हृदये स्थिते शीघ्रं दा
स्यामि दास्यामि दास्यामीति वदंश्च हः मौलिं सौंदोलयंश्चांशुः स्तवनातोलितक्रोधयद्यीः मौलिं दोलयतस्तस्य
श्रवणाद्दक्षिणं कुंडलं पपात सच्छिरोरत्नविराजितमहीतले यत्र ते श्रवणाभ्यां च पतिते मणिकुंडले ते
नात्र प्रथिते नाम जगत्यां मणिकर्णिका काशीं प्राप्य समासाद्य प्रथितां मणिकर्णिकाम् दृष्टेने
नापि जंतोः स्यादपवर्गो न संशयः चक्रपुष्करिणीतीर्थे स्नात्वा यो मणिकर्णिकाम् विलोकते न त
स्यात्र पुनः संसारसंगतिः काशीं प्राप्य नरः पुण्यैः मणिकर्णीं विलोकयेत् तस्या विलोकनात्सिद्धिर्भ
वेदेव न संशयः दानं तपो व्रतं श्राद्धं संप्राप्य मणिकर्णिकां अनंतफलमुद्दिष्टं नात्र कार्या विचारणा
विनापि ध्यानयोगाभ्यां मुक्तिरत्र भवेद्गता तेनात्र सर्वमुत्सृज्य सेवेद्या मणिकर्णिका मणिकर्णीसमा

शि॰
पु॰
२५४

मायस्नात्वाचक्रनदीतटे मणिकर्णीगतोभोगांभुक्त्वांतेमोक्षमाप्नुयात् त्रिलोकीनगरीकाचित्काशी
तस्यास्तिशर्मदा तत्रापिमणिकर्णीवसमंतीर्थंनकिंचन तस्मात्काशींसमासाद्यमणिकर्णींसमाश्र
येत् यस्यादर्शनमात्रेणमुक्तिःसंप्राप्यतेध्रुवं ज्ञात्वासर्वमिदंविनश्वरमथोकालंजगद्भक्षकं देहंक्षयम
पाशितंकृतरतिंदुःखंवेसमंतादपि धीमान्नित्यसुखेच्छयाविशतुनगरींकाशींपुरानंदहां यत्तेनाश्रयतात्मदे
श्वरपदप्राप्त्यैलसत्कर्णिकं सूतउवाच इत्थंमयोक्तंमुनयोयत्सर्वंमाहात्म्यमेतन्मणिकर्णिकायाः शृ
णोतियस्तस्यजयोभवेच्चप्रांतेसमाप्नोतिचसिद्धिमिष्टाम् ॥इतिश्रीशिवपुराणेविश्वेश्वरसमुद्भववर्ण
नेकाशीवर्णनेमणिकर्णिकाप्रभाववर्णनंनामषष्ठितमोध्यायः ९०॥ व्यासउवाच इत्सुर्थितंतेनमालो
च्यप्रेंकरोभक्तिसंस्तुतं मेनेकृतार्थमात्मानंकार्यंसेत्स्यतिमेध्रुवम् इतिसंचिंत्यहृदयेप्रहृष्टःप्राह
शंकरः श्रीशिवउवाच विष्णोविष्णोमहाबुद्धेप्रीतोस्मित्वयिमानद ब्रह्मन्त्रिमार्गत्वद्भक्तिरिष्टासर्वार्थ
दायिनी मन्माययावर्तनात्सर्वकार्यंसेत्स्यतिनिश्चितं त्वयिभारंसमारोप्यजगतोस्यमेधुना गौर्यासार्धं २५४
मुक्तिवर्याकाश्यांसह्येचेतनः समयाविष्णमद्भुतमयात्वंकार्यगौरवात् जगत्सृष्टिंरचयितुंकर्तुमीश्वर
स्त्वंभाक् सर्वशक्तिसमंपूर्णःसर्वार्थनिपुणोवशी भवाप्यविष्णोकर्तास्यजगतोवचनान्मम पालया

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वजगन्नातयथेच्छं सर्वशक्तिमान् येनाहं तव मे काश्यां मोक्षदायी शिवाच्युतः श्रीव्यास उवाच इति
शंभूदितां वाणीं निशम्य कमलेक्षणः जगाद योगमित्येवं विदधे विश्वरूपधृक् तथोक्तवति श्रीविश्वे भ
गवांछंभुरीश्वरः हृष्टः प्रोवाच वचनं गच्छ त्वं कुरु माचिरं तथा समस्तं कृतं ते विश्वपालने जगतोधुना परमा
नंदसंमग्नः काशीवासं करोम्यलं तथा विश्वो जगत्स्रष्टा पालितायां निराकुलम् समेत्य सर्वसांमुख्ये
भिषेकं तेददाम्यहं मनः संप्राप्य त्रैलोक्याधिपत्याभिषेयेद्रुतम् सर्वैश्वर्यसमासाद्य स्वेच्छं स्वापदप्रभावतं
इति प्रणवपूर्वां तां वाचमुच्चार्य शंकरः अंतर्हितो बभूवाशु तेनत्रितयभूषितः एतदादेशवचनेस्वा
पिभगवान्द्रुतम् जगत्स्रष्टा समस्फज्जो बभूवातिमुदान्वितः जगत्स्रष्टुं समभगवान्स्थाय कृतनिश्चयः
योज्ञ्यमानंदहृष्टो काशीतां जलविप्लवे अंतर्गोकसमग्रेकाशीस्पृष्टं खेदसंततिः अस्त्वत्सुशिवयोः
परमानंदमग्नयोः तेनेदं सकलं स्थानं मुक्तानां मुक्तिभूमिकाम् जलपूर्णामभूद्येन सर्वं जलमयं जगत्
तां विलोक्य जले पूर्णे मज्जमानां स केशवः इति कर्तव्यतामूढः समस्मार शिवमव्ययम् तथा सर्वेश्वरेणाहं
किं शंभो विह्वलीकृतः इत्यंतः प्रणयेनासौ सर्वेशं तं व्यजिज्ञपत् हृदि ध्यानात् शिवं विश्वं विस्मृत्य तत्रानिरा
कुलः समाधिनिरतस्तस्थौ तावत् स्थाणुरिवाचलः समाधिपरिपक्वांतःकरणेन महेश्वरः प्रादुर्बभूव शर्वतो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि० महेशः शशिशेखरः किमिदं शक्तिमादाय व्याकुलैर्भूयते त्वया स्मरस्वात्मानमेवैकोस्मीति ऋश
व ९० लोभव इत्युक्त्वा भगवाञ्छंभुः शूलमादाय सत्वरं पुरीमारोपयामास त्रिशूले तां स्वयं प्रभुः शूलमारोपि
२५५ तेन समंतादूर्ध्वकारवं उच्छ्रितेन नितरां रेजे नालायामिव पंकजं त्रिशूलोपरिगा काशी राजनितरां त
दा दीपिकेव निर्वातस्थामलिकोपरिगामिनी त्रिशूलाग्रस्थिता काशी शोभते स्म समुज्ज्वला दंडाग्रसं
स्थिता शंभोः पताकेव जयोज्ज्वला त्रिशूलाग्रत्रयोपेतामाकाशी नितरां बभौ पुरामाश्रित्य त्रितयवान्
स्थितस्त्रुतयं यथा शूलस्थिता सा शुशुभे शंभोर्ब्रह्मकाशिकाभिधा जिह्वास्थितेव तस्यैव कीर्तिः परम
पावनी इति शूले समारोप्य पुरीं तां काशिकाभिधाम् ध्यानेदमसमेमग्रा बभूव मततां शिवः दृष्ट्वा तां शू
ले समारोप्य शंभुना स्थापितां स्वयं निश्चितां ततः समुत्स्थस्य जहर्ष नितरां हरिः अथ सर्वे स विज्ञाय तत्पदः सा
स्थि ध्येयं महाभुजाः समाधिं परमेशितान्धानमग्रे भवहरः समाधिनितरस्यास्यनाभेः कमलैर्मुञ्चले तदम्भ स
ते जम्भाव्यामदर्शितं तेभिमस्तवक्त्रे अधोविकसितान्यस्माद्विपातातविरभूत्कृतात् तस्येवेपाज्जग्रहात्मयं ततः २५५
सौजलजात्मनः समाधिविरतेनैव प्रणम्य विष्णुपादपं किं करवाणीति चाह स्वष्टश्रेष्ठः सविनीतवान् ।
स्वागतं तमथोवाच ब्रह्मा भगवाञ्जलजेक्षणः सृष्टिं विधेहि मद्दृष्टं स्यमविविधमन्वयात् इत्युक्तः सततदातेन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विधातासि विश्वनाथस्त्वं इतिकर्तव्यतामूढः श्रिं नामहेशो वभूवह चिंताकुलं तमालोक्य भगवांशंखव
ऊभूत् प्रसादमलया दृष्ट्या प्रोवाच वचनं शुभं विधातव्या यदुत्पत्तिस्तथा विर्भूतस्त्वं समवान् कारणं त्व
समालोक्य सर्वं कर्तव्यताकृती ऋतो भविष्यसि विधेतनः कार्यं करिष्यसि इतिस्मृतिं ध्याहितो सौवि
स्वनाथ भविस्वना समाधिनिरतो भूत्वा ददर्शी निखिलं महः समन्वयतिं समालोक्यातं चकारणाकारणं
सर्वं विलोकयामास सांसा स्मरदृष्या समाधिगाः अनुमीलितविज्ञा भजगत्सर्वं विलोकास तः जगत्स्रष्टि स
मयुक्तो निजिगाम वहिर्विलात् वहिर्गतं समायेत्तं विलोक्य हरिरव्ययः विस्मयुले समालोच्य प्रोवाच
वदतांवरः ब्रह्मं किं व्याकुलोसि त्वं दृष्ट्वापि परमं महः परं तेजः परमं शोविकास सैव कारणं दृष्ट्वापि
परमं तेजः किं दीनश्च वलक्षसे ब्रूहि किं मे त्वया ध्येयं तेषा शिनेशांत लक्षणं इति वाचं समाकर्ण्य परम
प्रेमनिर्भराम् विधिस्तं समुवाचेदं सर्ववाक्यार्थकोविदः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ भगवन् सृष्टमेवाहो मया सर्वं त
पिस्थितम् सातानुर्तिं च विधिवत्सर्वकारणकारणं तथापि मे संशयितं वर्तते हृदये प्रभो निःसंदि
ग्धाय यथाहं स्यां तथा त्वामि निवेदये इति वाचं समाकर्ण्य विनीतस्यात्मजन्मनः उवाच परमप्रीत्या वि
ष्णुः प्रहसिताननः ॥ विष्णुः ॥ इत्थमेव मया ब्रह्मं शंभुः कारणकारणं दृष्टो मोहात्प संशैस यउवाचब्रवी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ व॰ पु॰ २५९ मितत् सावित्रं परमं तेजः सत्तात्मकमनुत्तमम् स्वाभासं सर्वसामान्यरूपं विश्वावभासकम् वरेण्यं वरणी
यं च सवितुः सर्वगस्य च देवस्य सृष्टिप्रलयस्थितिमोहकृतो मुहुः परमार्थप्रकाशाख्यं विद्याभासमयात्
मनः तद्रूपं परमं प्राणं तेभासकं सर्वगोचरे रंजकं चापि सर्वस्य यत्र सर्वं लयं गतं यत्सर्वं कर्तृजातं च
तथा कारणसंगति प्रेरयन्नपि निःशेषं सर्वप्रेरकं तत्परं महः ध्यायते स्वात्मभावेन परं परमकारणम्
तारकाख्यं परं तत्त्वं हृततत्कृतो भविष्यसि॥ व्यास उ॰॥ इत्येवं प्रार्थितं सेकीर्णं वाचैतां प्रमितामपि ओं
कृत्वा स्वात्मसंस्पर्शं पूर्वं संस्मृतिमितो विधिः उवाच परमप्रीतो भगवंतमथोत्तजं॥ ब्रह्मोवाच श्रुतं
ते परमं तेजः सावित्राख्यं सकं विभो सर्वं विभाति यद्रूपं तो मम प्राणिस्य बीजवत् भवन्मुखान्निर्गीते
नानानेन मम विलीनतमः हृतं ते विगते स्वामिन्नमे सिद्धिप्रसादतः त्रिपदीयं मम विभो प्रकाशं नेतनदा
मलं येन सर्वमिदं भाति स्वामाभिनं जगत्प्रभो वेदास्तेपि च चत्वारः प्रतो भांति सांप्रतं येनेयं जगती
सर्वा स्थितिं यास्यति सर्वथा॥ श्रीव्यास उवाच॥ इति वः सम्यगाख्यातं शुकायाः प्रमाद्भुतं यथास्थितं यं र २५९
चना परस्मात्परमेशतः यथा च वाङ्मयं सर्वं तस्मात्परमकारणे व्याख्यामानमगमल्लोकेशंभोः सर्वेश्व
रात्परं अत एव च वेदेष्वयासारमभिधीयते त्रिपदीतद्विवर्तो ये ये वेदाः संव्यवस्थिताः ब्रह्मणा कथिता ८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्मात्तत्पतिः परमेश्वरात् निवेदाव सर्वे शूलप्रभुक्तौ राजते यतः महेशवचनोत्पन्ने विस्मो हृदयसंभ
वे ब्रह्मणा मम तज्ज्ञाते गच्छदेवि नमोऽस्तु ते इत्येवं परस्पराणां याताः चतुर्वेदीयमीश्वरात् परमेकारणात्त
स्याः सर्पवैकोमहेश्वरः परमेकारणात्तस्याः सर्वज्ञे परमेश्वरे त्रिलोचने त्रिशूलांके विज्ञया मत्तभाग
भवेत् महेशवाक्यमेवेदं निर्गतं वह्निराशयात् विस्मिता हृदये सम्यग्धारितेनं मुखोद्गते ब्रह्मणा तन्
मुखोद्गीर्णे सम्यग्ज्ञाता नास्वयं ततः लोके विस्फारितानीत मित्याह हृष्टतिगीर्यतः इति सञ्ज्ञां समासाद्य भग
वांकमलासनः प्रणम्य विस्मयाविष्टः सहस्रं सज्जो वभूव ह इत्येवो सचराचरस्य जगतो हि नियरस्मा द्वि
भोः सर्वस्यापि च वो मयस्य त्रिपदे मूलस्यैवेदात्मनः जानीते तिनराम सौ परम वित्से मारवारां निधेः
पारंयास्पतिसन्मतिसत्वमुपाकर्त्योऽक्रतो भीः प्रमान् प्रभुं कारणकारणं परमसं जानेति यं धूर्जटिं
स्वात्मानेदं समाश्रितं पशुपतिं सर्वात्मकं शंकरम् नेनिर्दृश्यतमः समस्तमपि चोद्भुद्भसद्रूपाः परम्
वेयादर्शनतोपि पापमखिलं येषां निमज्जेत्क्षणात् तस्मात्सर्वमपायमप्यहरस भितो मायामयीं धीमता
श्रीमच्छंकरपादपद्मरजसा हेयं परं जोसद्भुते यस्ते देव समापतिगणपातिं सेवेत भक्त्या प्रमान् स्तवब्रह्मा
पि पितामहः प्रणयते दृक्पातमिच्छन्मुहुः ॥ सूत उवाच ॥ मयेदमुक्तं मुनयो स्पष्टं भोरहस्यमत्पद्मु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्यैनमेनत कृतेवयस्येहभवेन्मनुष्योपवर्गपात्रेकिमतान्यमुक्तेः॥ इति श्रीशिवपुराणे विष्णुस्वाविर्भावकथ
नेकाशीमाहात्म्यरहस्यकथनेनामैकषष्टितमोध्यायः॥६१॥ श्रीव्यास उवाच॥ इत्थंस्वात्मस्वरूपंतिनस्वविधावभगवांस
यं भुक्तेसमुपयन्तस्याहवचः प्रणयपूर्वकं॥ श्रीविष्णुरुवाच॥ विधातर्वचनेमेयद्रहस्यंशृणुसन्मम यथास्वष्टेन
मुह्येगाज्ञातेनोवेदमाप्स्यसि महेशानस्यतिष्ठितेकरणीयानयासदा शंभुस्मृतिर्भवेयेननजातुविप
दास्पदे येषंशंभुसकलेशाने स्मरंतिसततंमरा भोक्तुंत्रिलोकींतेशक्तानजातुविपदास्पदे येर्चयंतिमहेशा
नंपरंपरमकारणं भुक्तेहयांतिमोक्षंतेनजातुविपदास्पदे शिवेशिरःस्थितंयेत्रध्यायंतिपरमेश्वरम्
तपेशीगतिमायांतिनजातुविपदास्पदे अहंकारंसमुत्सृज्यशिवेकारणकारणे येर्पयंतिकृतंतेन्नाँ
नजातुविपदास्पदे तपश्चर्याजगतितेमहांतस्तेईश्वराः येभजंतिनमीशानंशिवंपरमवल्लभम्
तस्मात्त्वत्वंविधानभ्यर्चयेदेमवतारविभुः सर्वेशानोविधिंस्योद्गराग्येनसिद्धिमवाप्स्यसि॥ श्रीव्यास उवाच॥
इत्थंभक्तिभरोन्नद्धोविष्णोर्वाचेनिशम्यसः प्रणम्यसर्वेश्वरंचिन्तेवाढमित्यादपद्मजः श्रीविष्णोर्जोपवरस्तु २५७
त्वविधानावेदपारगः यथाविकर्मसमादायस्वकंचैकल्पमादये कुंतंहरिसमादायसमाधानविशारदः इ
तिकर्तव्यतामज्ञोवभूवजलजासनः कथंकृत्रविधास्यामिसृष्टिमित्यातेधीविधिः सर्सजेकतिवित्त्वं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रजापतिपुरःसरान् सृष्ट्वाथ कतिचिद्देवान्मां कल्याङ्कुरइचेतनः विलोक्य परितो व्योम्नो काशी विन्ता
सुपागतम् ऊचे सृष्टिं नियामस्यामि कश्च यो री भवत्वलं अस्याविविचित्ररूपायाः सृष्टेर्द्र्यमसुज्ज्वलः इ
ति चिन्तयतस्तस्य विलुवाक्ये समलिंगते श्वं भुःसृतिपथ्येपातः सर्वविघ्नापसारकः स्मरणानन्तरं तस्या
प्रःश्वेतस्त्रिलोचनः ललाटनिर्गतो रेजे सृष्टिमध्ये त्रिशूलभृत् जटामुकुटसन्नद्धो नेत्रत्रितयभूषितः
शीतांशुकलया समयभास्वच्छीर्षे विराजितः बालव्याजेन समाश्रित्य करोदप्रस्तस्थितः रोदनाद्रुद्र
रूपेयं प्राहुस्तत्त्वपारगाः रुचन्स वालको भूत्वा ब्रह्माणं कतपाश्रितः किं रोदिषि सदेत्येनमाहतः प्रोवाच
तं विधिः किं विधेयं मया पितः किमर्थं स्याद्विलोमस्त्वं ऊचे नु तां करिष्येन्तां प्रत्रवेतन महान्वयं इत्युक्तवति
वेलेस्मिं ब्रह्मण्याशरणमागतः उवाच वचनं वाक्यं तत्र्यानं गतमानसः न किंचनास्य विदितं तव शोभी
से विधेहितं अकाशिमो सम्मालोच्य भक्तिं तस्य समर्पकत अस्तु विंडे सम तस्येशिवे तेपो स्थानमवा भूना
तस्य तिमज्वलज्ज्वाला व्याप्तेजलमपास्यतत् वज्राभेद्यमखंडं सर्वपातमयेमहत् समंतात्सवमानेत
जलकुलिर्णायदूरतः तस्यावेजाकृतिमहत्सौवर्णभास्करोज्ज्वलं विधेहिसृष्टिमधुनाविधातस्सनमःशिवे
इरमाधारभूतं वतस्यास्सृष्टेर्भविष्यति तत्संकल्पवचनोद्भूतमिदं नाम्नां किनेतत भविष्यत्यचिरादूर्ध्वं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
७॰
२५८

ब्रह्माण्डमतिसुन्दरम् तस्याण्डकस्य मध्ये तु विधेयं चापि यत्नव नरध्यन्हेंकेनाप्य येनस्वास्थ्यमवाप्स्यसि
इत्युक्त्वा तमसौ रुद्रो मध्यभूमौ स्थितः स्वयं चतुर्दशानां वरकोऽयं चक्रे ब्रह्माण्डसंस्थितिं चतुर्दशविभागेषु
निर्ममे रचनोज्ज्वलाम् जलमध्ये विनिर्माय स्थितिमण्डस्य तां प्रभुः स्वयं मध्यगतः काश्यपं समादिनत
रोमुदा जलमध्यगतेनाथ चचालालाण्डवर्तना पोलयमानेनानस्याण्डस्याण्डं समुज्ज्वलं विचिन्त्याशु स
तस्याथ चलतो विस्मयान्वितः चतुरो दिग्गजांस्तत्र वत्न स्थित्यर्थं विनिर्ममे चत्वारोऽपि च तो दिक्षु स्थापयि
त्वा गजानथ तेषु भारं समारोप्य समादिदेश तत्प्रभुः अवष्टम्भबलेनैनां स्थितिमण्डस्य गात्रतः स्वशक्ति
लवयैवैते शम्भुना स्थापिता यतः भारं तेषु स्वयं स प्राप्य दृढीकृत्याण्डसंस्थितिं स्वयं भगवतानेन विभागा
श्च निर्मिताः स्वयं मध्यगतस्तस्य ब्रह्माण्डस्य महेश्वरः त्रातृकर्तृत्वशक्तिं स्वामादाय रचनां व्यधात्
स्वतन्त्रः परमेशोऽसौ सर्वकर्ता स्वयं प्रभुः सर्वकर्तृत्वसामर्थ्ययुक्तः सर्वकरोऽम्पले नहि तेन परमेशानेन वि
ना यस्मात्कोऽपि कश्चन कर्तृतां भजते तस्मात्सर्वकर्ता स्वयं शिवः स्वशक्तिर्या व्रतीयत्र तेनेशानस्वयं स्थ २५८
या स्थापिता स तथा तत्र कर्तृभावं प्रपद्यते नियन्त्या स्थापितो शक्तिं स्वीकृत्यान्ये हि कर्तृतां भजन्ते तेन
स्मात्सर्वे तत्पराधीनाः प्रकीर्तिताः स्वतन्त्रः स परो देवः सर्वकर्ता महेश्वरः यथेष्टं कुरुते नान्यतेऽत्रोयस्मा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्यंशंभुः इतिमध्यगतानांःकाश्यामूर्ध्वोयोभुवनान्यसौ विदधेसमस्तमात्रविविधानि महेश्वरः स्थापयित्वा
यऊर्ध्वंचभुवनानिचतुर्दश अधिष्ठानंस्वंचस्थाप्यनिर्मितोसौस्वयंस्थितः यथाश्रुतंमयायास्मद्गुरो
ष्ठावापिविनिश्चिते तथावःकथितंसर्वंजानातिपरमेश्वरः कृतंतेनेदमखिलंसएवपरमेश्वरः ।
जानातिपरमार्थेनसर्वज्ञःपरमेश्वरः प्रसिद्धवापितल्लोकेयत्रयःकर्त्तातंभजेत् सोंतरज्ञोभवेत्तस्य
पदंवर्थानमीततो इतिवःसर्वमाख्यातंसर्वंतत्रेश्वरनिर्मितं यथास्थितःस्वयंशंभुःसर्वेशानोजगत्स्थितो
किमन्यच्छ्रोतुमिच्छावःशुकाद्याःपरमादरात् तवापिसूतसंतुष्टेप्रियंमत्कीर्तिवर्धन॥ सूतउवाच ॥ कथि
तेभगवंसर्वंभवतापारदर्शिना तमासमस्तत्वाद्वात्वत्कथापीयूषमादरात् नाहंशृणोकिंचिदस्तीहस
मापिकलितात्मनाम् परमेशेश्वरीभक्तिमतांशान्तात्मनांतथा तस्माद्यानीहभवताभुवनानिचतुर्दश
तदिष्टानीहतेषांनरोचनोकथयाधुना कथंकुत्रास्थितान्यत्रकैःकैर्वाधिष्ठितानिच विस्तरेणाधुनास
म्यग्ब्रूहिसर्वार्थकोविद॥ सूतः॥ इतिपृष्टःस्वयंव्यासःशुकाद्यैःकुलमानसैः मयाचसोब्रवीत्तत्रतद्वोवक्ष्या
मिसांप्रतं शृणुध्वंमुनयोसम्यग्भवन्तोपिसमाहिताः व्यासहंसेनकलितेयदत्रभुवनाधिपे॥ इतिश्रीशिवपुरा
णेविश्वेश्वराविर्भावेकाशीमाहात्म्यवर्णनेब्रह्मलोकस्थितदेशोनामद्विषष्टितमोध्यायः ६२॥ श्रीव्यासउवाच॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व ९·
२५९

महेश्वरेण नमस्कृत्य परं परमकारणं शुद्धानां चाशुद्धवर्त्मभुवनानां च विस्तृतिं सूत उवाच इत्थं महेश्वरेण
ज्ञात्वा व्यासेन परमर्षिणा यथेमे निगदितेन तथा वक्ष्यामि शृणुत सत्तमाः आदौ तु देशतो वक्ष्ये भुवनानि चतुर्दश
यैरिदं भूषितं मध्ये ब्रह्माण्डमिति निश्चितं अतले वितले वापि सुतले च तलातले महातले च पाताले सममेव
रसातले इत्यधोदेशतो यस्यात्सप्तैव भुवनानि तु प्रधान्यतोऽपदिष्टानि तन्नैवैविध्यभाक्त्वपि संकेतस्वरा
दीकृतप्राधान्याश्रयतोऽपि वा व्यवहारार्थमिह[रुभि]व्यापितान्यतः तस्मादनेकवैविध्यविभागभ
रभाक्त्वपि अधःसप्तेति संख्यानं भुवनेषु न तदुच्यते एवमेवोर्ध्वलोकेषु तन्नेन्द्रदयतेष्वपि सप्तेति गी
संख्यानं धीरधीभिरुदाहृतम् शृङ्गमेकमुपादाय यावत्कटं भिन्नेऽपि वस्तुनि सामानाधिकरण्येन व्यवहारा
प्रवर्तन्ते तथा हि पुच्छशृङ्गादियमेमारायकोविदैः विलक्षणोऽपि पिण्डेऽपि अश्वत्वमुपकल्पितं इत्थं सर्वत्र स
शृङ्गविजातीयं कथं च न अखण्डत्वं लोके विश्ववर्तेन समुदीरितः तथा चतानि वक्ष्यामि भुवनान्यूर्ध्वगाम्य
पि तत्रान्तरप्रमाणं मे शृणुत शृण्वतां[तौ]समद्वयः कटाहाभ्यां समं चैव तत्क्षतकोटिप्रविस्तरं ब्रह्माण्डमखिले २५९
वोर्ध्वे सचतुर्दशभूमिकं तत्रारम्भकदाहं तु अत्र पृथ्व्यावर्णितो यत स्वरूपं भुवनानां च प्रमाणं तत्र संयुतम् रु
द्राद्यविंदुसंभूतं येदनन्तं इति वारीरितं सर्वपातालमध्यं तत्स्पर्शकलेश्याख्यकोविदैः कोटियोजनवाहल्यं उभेदं स

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रकीर्तितं तस्योपरिष्टादंतस्थो महाकालाग्निभैरवः अनेकरुद्रकोटीनामधिष्ठाताव्यवस्थितः सचासौ
भैरवः श्रीमान्संकर्षणाख्यतीरितः चतुर्वक्त्रो महातेजाः स्फुरद्द्वादशलोचनः सिंहासनगतः साधीदशबाहुस
पिंगलः सर्वाग्निमुह्यमहद्भिरुद्रैर्दिलुसमाश्रितः अतीवविकरालांगः पिंगश्मश्रुजटाधरः सतीब्रांशुप
पाणिश्च भक्तानामभयप्रदः किंचैतस्य प्रभावं वोयः सोऽहंश्वरः प्रभुः ध्यानयोगेनसौ प्रयत्नेन सिद्धोऽस्मि रक ता
लघैः यद्वक्त्राद्विनिर्गता ज्वरनराज्वालासमंताज्जगत्कल्पांते भुवनाधिपैः सहहहादन्दह्यते भीषणा
भस्मीकृत्य परं प्रमोदसम्भृतफुंकारकारी चयः क्रीडत्येवनमामि तं कलकलाभिन्नं महाभैरवम् स
चासौ भैरवः श्रीमान्सिंहासनगतो वशी सृष्टिकाले महेशानध्यानसंस्थो विराजते येमुध्यायंति सश्रीले
रुद्रस्यमस्य यातिणः ते त्रगता भैरस्य मोदं ते प्रमथैस्सह भरीप्रमाणेन तस्यात्र समाप्यातुमनीश्वराः कोटि
योजनमानेन भुवनं तस्य जाज्वल्ये तस्योपरिगतास्तस्य भुवनस्य वहेतयः प्रज्वलंत्यः समाभांति दश
कोटिप्रमाणकाः दशकोटर्ध्वगाः पंचकोटयो यत्न सुप्राहृताः धूमोष्मपरितापेन समंताद्यामदिक्
राः ध्रुवं कराहमारभ्य धूमोष्मपरिवारितं भूयंतावेत्सरिज्ञेयाः कोटिसमादिशैवत्र श्रृंयकालाग्निरु
द्रस्य संस्थानं परिकीर्तितं अधो नरकवैचित्र्यंनिशामय यत्नसत्तमाः तेषां संख्यानि चाप्यत्र कोटिशास्त्र प्रति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ व॰ ७॰ २६.

ष्ठिताः तत्रापिमुनयःसाक्षाच्छंभुनापरिकीर्तिताः पंचाशत्कोटयोज्ञेयानरकाअतिदुःखदाः तेषांपृथक्
माख्यानेनशक्यंकल्पकोटिभिः केनापिगदितंतस्मान्मुख्यैवात्रगरीयसी साकंचत्वारिंशताचशतेन
ख्यंप्रकीर्तितं तत्रापिद्वाभ्यांसहितात्रिंशन्मुख्याप्रकीर्तिता तस्मात्सर्वंपरित्यज्यमुख्येद्वात्रिंशतोपिच अवी
चिःकुंभीपाकश्चमहारौरवरौरवौअपि तत्रैकादशकंज्ञेयमवीचौसात्मनापिकं नात्रिवोपतपीमंतोयथाते
नामभिःस्थिताः अवीचिःशाल्मलिर्लोहःक्रमिसंगोमिपर्वतः निरुच्छ्वासोच्छ्वासपूर्तिमांसवैतरणीजंत
लोपव्हारोप्यसंतमसउपवस्त्रकमेकमात् अवीचिनाम्नाविज्ञेयाद्वादशैतेमुनीश्वराः कुंभीपाकगतोप्यापि
निवोपतमनीश्वराः कुंभीपाकोस्तिभगान्धकूकछेदकमकौ कटंकटोवसामिश्रायस्तेउक्तश्लेषनः त
मेलाद्याशनीतमाःस्वरपाणपद्यस्तथा कुंभीपाकाभिधानेनज्ञेयापतेचनारकाः कुंभसंजीवनःपाशोसि
रेष्टन्निपीडकौ कालसूत्रमहायंतोदंष्ट्रयंत्रोप्यमेध्यकः अथःपटोघोररूपोरौरवेदशकीर्तिताः इतिद्वात्रिं
शतेमुख्यनरकानांमुनीश्वराः अवोचमधुनामानेसांतरैकयथामिवः लक्षोनाकोटिरेकैकश्चतस्मात् २६.
संप्रकीर्तितं अंतरेणास्थितेश्चान्यंलक्षमेकंप्रकीर्तितं अंतरेणास्थितेश्चान्यंलक्षमेकंप्रकीर्तितं द्वात्रिंशत्
कोटयस्तिर्यग्योजनानांप्रमाणतः नरकाणांपरिज्ञेयःऊर्ध्वमानेनसप्तमाः श्रेणीसंकलयोःकुंभपंचाशत्कोट

२६

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यस्त्विमाः पृकोनाः संपरिज्ञेया योजनानां प्रमाणतः इत्येतं नरकमंके तेमाख्यमत्कामहामतिः निःशेषतो
वाचना कार्थितयथैषां प्रदर्शने नामोद्देशनतोप्येषां निःश्वासितस्य धीमतः वीर्दूरोद्देशपर्यष्टकं ते प्रणम्यम
निष्ठगवे भगवंस्तव निःश्वासं वीर्याहंमे शायंगतः वदनकर्मये नैष्ठपतनं संभवेन्नृणाम् यथा च न भवेदे
ष्ठपतनेस्माकापि जन्मिनाम् वदनान्यपि कर्माणि भगवन्करुणानिधे ॥व्यासः॥ मयानिःश्वसितं सूतवीहृत्पजे
न्नुपकृतान् सर्वेषां नारकीपीडांडं लेच्यांतो भवांतरैः अहोमतिभ्रमः योयमहो मायेयमैश्वरी येन तु
ष्टि महायोपि नरकेष्वपतेष्ठमान् पुरुषं तु ग्रापात्पूर्वं वयपतेंतरस्यः अंतरे द्दष्टमेवैकं सत्तानित्यं प्रजाग्रति
यथायथोपरोहंति ष्ठरूपा तु ष्टि संदरीम् तथा तथा प्रयात्वंतितेत्र योप्परयोमरा तदेवापि शरणादेवीय
दि सम्यगुपासिता तत्ताहाय्येन जीयंते तेन दानेरिपवो द्भुतं कामः क्रोधश्च लोभश्च त्रयपते महारयः तुष्टि
देवीं समाश्रित्य सज्जेयाश्ति निश्चयः शक्तिमादायये नैषा न देवीसे विनाद्गणात् पिषणानेवलाक्रंतिरिप
वास्वोर्यितान्मये त्रयपते वराजानो रिष्णावास्यवर्तिनाम् पतद्बले समाश्रित्य यस्माते रिपवो मताः न
मनागपि धीमंतेदोषवितयवर्जिते वाह्यदोषाविकुर्वंति कथं स्यात्तारकी व्यथा अतुपास्य च यो देवीं व
तेमानेनरंत्रयः पतेयदाप्रकुप्यंति दुर्लभं तर्हि जीविते तथा च ते वरिष्ठा त्रयपते महारथाः वलेस्मसु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
व॰ ७
२६१

पादायछकमंत्रंब्रवीतितेयथा समयन्तेषुत्रिष्वेषुपक्षाजक्षतिवाहिनी अमीषांयेननकापिमन्त्रवेस्मात्स्मजन्
मिनः त्रिभिरेभिर्महावीरैश्चक्रवर्तिभिरादरात् वनारःस्थापितावीराःसर्वेसाधारणाइमे अतिष्ठवीमहत्
वीत्रुघ्नेर्वगुणस्ववकः पातकेंतोभिधाश्रेष्ठायेषांस्वार्थप्रदर्शकः अन्येचापिमहाप्यत्तास्त्वसांयेर्मेरिनीभृश
थ्यामापरितश्चाभातिजलदेवसुलोचना जातिभ्रंशाकराख्यानःसंकराख्योपिचापरः अपात्रीकरणोना
मत्तीयोवाहिनीपतिः मलावहस्वतुर्थोपिप्रकीर्णःपंचमोमतः अप्रकीर्णाभिधानस्तकनिष्ठाप्रकी
र्तितः इमेदशमहावीराःस्वस्वकार्येनियोजिताः स्वामिभिर्ननिवर्तन्तेसाधयित्वार्थमीरितं यस्यैकोपिदशा
नांचपीदेवीमनुपास्यतः आयातिसंमुखंतस्यजीवितंत्वर्थमीरितं नैभिरंजुचुतःकश्चित्कार्यस्यांतेनिरा
क्षति तस्माद्बुद्धिमत्साश्रित्यपंशंकरंशरणंब्रजेत् शंकरंसेवमानेचहरान्सर्वेपद्रवाः त्यजन्तिपर्वतंदीप्तंपत्ति
णोगवयायथा तत्वंसंसेवनेशंभोर्हज्ञासाध्यमनीषिणाम् सापिसंसेवनाच्छंभोःप्रसादमपिगच्छति इ २६१
त्यन्योन्याश्रयोदोषस्त्वयत्याणोमनीषिणां संसिद्धौकरणंशोकोयेनसिद्धिःप्रतिष्ठिता तस्मात्कामंचक्रोधंच
लोभंचोन्नतमेवता तैर्देवोन्मूलचसदाभावंशंभुरतात्मना अनपास्यचपीदेवीवलादेतेमहोजसः व
शीकृत्यनरेहेयात्येतस्थोभवे तस्माद्ध्यायंसमालोच्यनारकीमतिदुस्तराम् पिशाचांस्ताससमाश्रित्यशं

१२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

म

करेशरणंव्रजेत् शंकरंसेवतेयस्तुशांतचित्तःप्रसन्नधीः सकैलासंसमाश्रित्यशिवेनसहमोदते तस्य
संजायतेबुद्धिःशंभोःपादैवते यदंतरानैरीहैर्वेयुक्ताव भातिधीधनः अंतरेषुरिपुर्लिप्रबद्धेश्चबलवा
जिताः कामाद्यैःस्वयंलयंयांतिस्वामधीनायतोपरे इतिबुद्धिंसमाश्रित्य विवेकाभरणोज्ज्वलाम् एकांतेरम
मार्णस्यकुतोवाप्यापिकेभयं येरियंपिधणादेवीनसम्यकालितामती विवेकाभरणादानाल्लोकेते
गर्हितोगताः विवेकमानवनाशंवैयैरियंस्थापितामती अंतरेवर्ततेयस्मामवेदुर्मानतापदं किंकिंनजनये
देषासम्यक्तेसेवितामती किंकिंननाशयेदेषादोषानाग्रहितायदि तस्माद्बुद्धाविनिश्चित्यशिवंपर
मकारणं येनकेनाप्युपायेनव्रजेत्शरणंसुधीः शिवेतिस्मरतोनित्यंसर्वेदोषालयंक्षणात् व्रजंतिते
नसंसेव्यःशिवःकारणकारणं अहोमानारकोपीशयाक्रूतेरपितःस्वरा अहोतन्नाशबीजंवशिवस्म
रणमेककं ॥सूतः॥ इत्थंभगवतातेनव्यासेनपरमर्षिणा यथोक्तंकथितंचायमयावोमनयोनघा :
इतिश्रीशिवपुराणे विश्वेश्वराविर्भावेकाशीमाहात्म्यभुवनकोशवर्णनेनरकवर्णनंनामत्रिषष्टितमो
ध्यायः ६३ मुनयऊचुः सूतजीवसदैवत्वंलोकानुग्रहहेतवे यस्मियमप्यलाबुद्धितेतरीतिवचोंबुधौ
पीतामवन्मावोज्ञोस्यंवाक्यपीयूषमादरात् तस्यापास्यविलेशस्यासूमाःस्मोतितरांवयं किंतुव्यास २

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
व॰ ७॰
२९२

सुरवोऽहंनितेयत्त्वयाभाषितेवचः ज्ञयाणांमार्गणीयाणांचवक्तारोऽनुत्तराः इति महावीरः कथ्यतेऽपिवंवपिव
ज्ञानिनः इतियेभवताधीरनामोद्दिष्टाः कथंनुते विज्ञेतिप्रकथंनत्तेतोनिशमयमहामते किंनुपका
किनः किंवातेषांवापिज्ञयापिनः सम्यक्त्वहायाः संमत्येकथंवाज्ञानविधायिनः कथंवातेर्हतस्येह
नारकीवेदनाभवेत् इतिसंदिग्धविज्ञानोकृपांकुरुदयानिधे ॥सूतः॥ सम्यक्त्वपृष्टेसमतयाभवीज्ञोरिद
मादरात् इत्थमेवमयापृष्टोमुनिःपरमधार्मिकाः ॥व्यासः॥ सत्यवतीसुतः पराशरसुतंसमे यद्धवा
वतथावोयवसेनतात्तमुत्तमं ध्यानमध्वाव श्रुतानामप्रमत्तत्वस्यप्रवृष्टस्यपरमात्मदात् मिथ्यात्वतो
विष्टस्यसर्वाधानर्थसंभवः तथात्मघात्महरेत्तमम्बुपृष्टस्थगर्दभे श्रुतनेपतितनिशात्वार्थमनर्थःकलय
त्पले तथावासपश्चमतत्त्वस्यकर्ममलोभक्ष्यास्वयः महानारकजालेषुपातयत्यविशंकितं ज्ञयमीत
त्वधीमनाहारंनरकसम्मनः विवेकनिरतोभूत्वाज्ञयमेतत्परित्यजेत् यस्येतद्दृशगःस्यात्त्वतमे २९२
तेनरकार्णवे पातयतियथानेषवस्याभिमतिसन्नम यज्ञातैरिपुभिःसम्यकस्वीकृतनत्त्वमसीदृश
नत्त्वामतंवलायोतियेनतेपातयत्यले तेर्तेविस्तरतोवक्ष्येयथैषांमहचारिणः वशीकुर्वेतिमत्रुजे
येनस्यान्नारकीव्यथा यस्मेपूर्वमुद्दिष्टाश्चत्वारोऽप्यपकारिणः तेषांहृद्यकरयन्मूपंनिशमयमहामते १४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तत्रातिपातकं नाम वीरंश्चरणमहामते मातृपुत्रीस्नुषाख्यासु तिसृषु गमनं त्रिषु कामेन गमनं यत्तदति
पातकमुच्यते ब्रह्महत्या सुरापानं ब्राह्मणसुवर्णचौरिका गुरुस्त्रीगमनं चेति महापातकमुच्यते म
हापातकयुक्तेन सहासीनो ह्यमेव च महापातकवान्नूनं संवत्सरात्प्रपद्यते सर्वेपि वनितासंगः कौ
स्प टसाक्ष्यं सुहृद्वधः गर्भहनने चापि कुमारीगमने तथा मित्रकन्यागमने चैवायाज्यायाः शरणे शूद्रे
अनुपातकमित्युक्तं नरकप्राप्तिकारणं अवृत्ते राजसेवां त्वं गुरोमिथ्याग्रहस्तथा वेदनिंदाधीतहानिः
परस्वहरणं तथा परदाराभिगमने जायापितृवर्जने अभक्ष्यभक्षणेन्नत्रविक्रयणेन तथा परिवे
दिनमेवापि भृतकाध्यापने तथा इत्यादिद्वादशप्रोक्तमुपपातकसंख्यया अथेदानीं परं पंचनिशाम
य महामते येषां श्रवणमात्रेण तस्मान्नरकमज्जने ब्राह्मणस्य रुजा मद्यघ्राति मैथुनमेव च पशोर्पुं
सि च पापानि जातिभ्रंशकराणि षट् ग्राम्याद्धि विपिनस्थानां यतश्च हिंसनम् संकरीकरणाभिख्ये
पातकेन तु दारितं निंदितेभ्यो धनादाने व्यापारे मिथ्याभिशंसने क्षुद्रसेवनमेवापि चापात्रीकरणं मतं
कृमिकीटपतंगानां पक्षिणां चापि मारणं तच्छिष्टभोजने चापि मलिनीकरणं मतं महद्भिर्हि षिते य
च लोकगर्हाविवर्हेन तथा प्रकीर्णतन्समुद्दिष्टं पातकं वेदवेदिभिः गोरक्षलाघवे चापि कार्यस्यानवलोकयन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

धि॰
व॰पु॰
२६३

साहसं क्रियते कर्म कीर्तितं तत्र कीलकम् इतीमानि च पापानि कामक्रोधवशंगताः कुर्वंति पतनं येन ते
षां स्यान्नरके स्थितौ विधायैतानि पापानि कामक्रोधवशंगताः प्रायश्चित्तं न कुर्वंति ये ते नरकगामिनः
तत्रोक्तपापैर्वै विज्ञातं मया नैतन्न मुच्यते तेषां तत्र गतानां च यथावत्कथयामि ते अतिपातकिनो मूढा
प्रायश्चित्तबहिष्कृताः कल्पं तावद्वसंत्यत्र नरकेषु सुदुःखिताः तथा महापातकिनो यावन्मन्वंतरं स्थितिं
अनूपपापिनश्चापि चतुर्युगमवाशिनः संकरीकरणायाश्च चत्वारो ह्रसहस्रकं शिष्टो हीवर्षं युगाश्च व
संति नरके स्थितौ इत्थं विहितपापाये प्रायश्चित्तं न कुर्वते ते यान्ति मार्गमासाद्य कृष्णमाणायतस्ततः
श्वसृगालैस्तथा दंष्ट्रापादस्पृष्टं तेभुजगैरपि पाट्यंते क्रकचैर्वीरैस्तासमानावभूतिताः पूयशोणितदुर्गेपि
नदीतटप्रपातिनः तैलेन क्वथिताः क्वापि तापितास्तैते मुसलैः क्वचित् आयसेषु च पात्रेषु विपच्यंते च पिष्ट
वत् शीतेन वापिताः क्वापि पतंति जलसंकटे इत्थं पापानुसारेण स्थित्वा तेषु यतेनराः जन्मोमत्वे प्रपद्यंते
तिर्यग्योनीरनेकधा तत्र चैककर्मानुसारेण पशुतां यांति ते यथा तथा ते संप्रवक्ष्यामि श्रृणुष्वापथ विचक्षणः प २६३
तितो निंप्रपद्यंते तिपातककृतो जनाः उपपातकयुक्तानां जलयोनिर्निगद्यते जातिभ्रंशकृतां नृणाम्
प्रथमा संप्रकीर्तिता तथा संकरिणां पुंसां मृगयोनिरुदीरिता अपात्रीकरणात्तेषां पशुयोनिर्निगद्यते

१४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मलिनीकरणञ्चापि वंशलत्वं प्रकीर्तितं प्रकीर्णकेलिनश्चापि क्रव्यादाः संभवन्ति च परद्रव्यमपाहृत्य
पी ३ बलाच्चौर्येण वा पुमान् निश्चितं पशुतां याति तथाग्रेशहारकाः इत्येवं सो मयेनेन्द्रे दोषलक्षणमीरितं।
स्त्रियोपि विपातव्यास्तन्नीवं यान्ति ताश्चापि यथोचितं पापजातं वनितास्वपि निर्दिशेत् तासु पापानुसारे
णतां तां योनिं व्रजन्त्यलं इत्यं पापानुसारेण शुक्राशनकथा ततः पापयोनिं समासाद्य ततो मानुष्यमाप्नुयु
मानुष्येपि पापांकेन नाम गच्छति पापिनाम् तस्माज्जन्मत्रयं सत्तं पापमेतद्धि निर्दिशेत् विपायपात
केंगतानरके पृच्छमानवाः पशुते प्राप्य तत्र स्थान्यपविज्ञा भवन्ति हि तथा चलतगौर्वसे मनुष्यत्वेपि पा
तके विदिताये नन्नशुनः पापाकांकीभविष्यति महापातकवाल्लोके कुष्ठी भवति मानवः ब्रह्महाया
क्षरोगेण वयःस्थो भवतीह च श्यावदंतः सुरापायी कुनखी स्वर्णहारकः गुरुस्त्रीयोनिसंवेधाद्दुश्च
र्मा मनुजो भवेत् उन्मत्तकोऽग्निदो यश्चापस्मारी गुरुलंघकः अथवालं विशेषेण नरस्त्रीणां भवि
दोषाणां तेन पापानां मानत्वं सर्वकल्पते गौरवं लाघवं वापि वीक्ष्य दोषेषु यो पुनः विरूपी नरसयेसा
ष्वकल्पना पापानां कल्पनाम् इत्यं कर्मविशेषेण जायन्ते कर्मसम्भवाः रोगिणो विकलांगाश्च कुब्जा अन्ध
ञ्जाः कुलोचनाः खर्वाश्च वधिरा मूकाश्च दुर्बलाः कुनखाश्चापि अपस्मारसमायुक्ता उन्मत्तास्तमसा नराः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि.
व.पु.
२६४

इतिपीडांसमालोक्यजन्मत्रितयगामिनी नकुर्यात्पातकेबुद्धिंसावमिक्षन्नपीनरः इतिव्यासोदितंसम्य ३.
मयावःपरिकीर्तितं निधानेनरकालोवग्भनयो निसमागमः नजातुपातकेकुर्यान्मतिंबुद्धिविचक्षणः
पातकेविद्यमानेहिनचार्थःप्रतिमच्छति ॥मनयः॥ कृतेसम्यंमुखोन्नेयनिधानेनारकेयथा अज्ञानात्म
मतन्नानोपीडाभवतिदारुणा यथाचनभवेत्पीडापापिनोकृतकर्मणः तानिकिंसाधनान्यत्रकतिविसं
तिनोवद॥सूतउ॥ अत्रयन्नमहत्माजानानतकिंचनविद्यते यस्मात्रिनकृतेसम्यक्सापनेपरमेष्ठिना प्रती
कारोथवायस्मानाक्तीहभुविनिर्मितः नतत्पातकमस्तीहजानीतमतिमत्तराः तस्मात्कृतानिपा
पानिजीवद्भिश्चैवयैरिह विधीयतेप्रतीकारस्तेषांनोनारकीव्यथा प्रायश्चित्तविधानेनयेविहेवात्रभू
यते ऽःवेजीवद्भिरेवाहोभोतितिभावनोयथा त्र्येयेवलप्रतीकारःपापानांमेमहर्षिणा रहस्यंकथितं
यत्तत्रिशणमयतसत्तमाः शंभुनामस्मृतिःकाशीनिवासोनियमास्तथा सकृद्दर्चनाच्छंभोःपातकाव
लिरुद्धता जलराशिरिवोन्नद्धोभस्मीभवतितत्क्षणात् ध्यानादपिमहेशस्यपातकेसम्यगर्जिते त्रुटिवि
लीयतेदीमेवक्लोवाकाष्टसंचयः तथाकाशींप्रविष्टस्यपरमानंदसंदरी पापराशिर्वहिर्दूरंचरितित्याजय
त्यहो ज्ञानेदकाननेप्राप्यपापराशिर्महाभरः दूरंतरंपरित्यज्यनाकिंचिद्रूपतांभजेत् काशीतिकाविन १८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्रगरीरवाग्निः कर्म्मवीरुधाम् यस्मात्तत्र प्रविष्टस्य प्राणस्यपेत्यापसंततिः तस्मात्सदामतिमतामाव्यंज्ञ
शूलभृद्दिना सेव्यंसततंकाशीस्मर्तव्योसौमहेश्वरः काशीनिवसमानस्तुयःस्मरेच्छंभुमादरात् न
तस्यकाविकलतापापस्येहप्रजायते अथवानियमात्तस्यकेवेतसततंसुधीः यत्सेवनात्प्रणश्यंति
पापानिसकलान्यपि प्रायश्चित्तरतानांचमहापातकनाशयः भस्मीवंतियत्तस्मात्प्रायश्चित्तंसमाचरे
त् श्रेयोर्थिनसमानास्वयपथ्यचनिस्टते तथापिपातकोन्मेसेप्रायश्चित्तान्यलंविदुः प्रायश्चित्तविधाने
नशुद्धांतःकरणस्यहि शंभुःस्मृतिंसमायातितेनास्यथैतिसुनिश्चयः प्रायश्चित्तान्यकुर्वाणःकथंशंभुम
जेतता तस्मात्तद्भक्तिमन्विच्छन्प्रायश्चित्तंचरेत्समान् अकृतान्यसमाचारःप्रायश्चित्तपरःपुमान् काशी
सेवासक्तेशरणेप्रामोत्यविकल्पतः शंभुस्मृतिंसमन्विच्छन्काशीवासंसमाचरेत् सचापिसलभोन्नृणां
प्रायश्चित्तरतात्मनाम् स्मृताचनारकीःपीडाःप्रायश्चित्तान्यथाचरेत् प्रायश्चित्तविधानेनकाशीवासेन
हरतः काशीनिवसमानस्यशंभुभक्तिर्नहरतः शंभुभक्तिरतानांचकुतोनारकवेदना शंभुभक्ताःसदा
शंभुलोकेयतस्समर्थैःसह क्रीडंतितस्मात्सततंप्रायश्चित्तान्यलंचरेत् तथाववःप्रवक्ष्यामियथोक्तंमेसम
हर्षिणा प्रायश्चित्तविधानेनत्प्रायश्चित्तंसमाचरेत् प्रायश्चित्तसमंलोकेसाधनंनास्तिकिंच समस्युक्ता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ भवेत्तस्मात्प्रायश्चित्तं विधेयो नरः इमन्त्रकामस्तु निर्मेस्यं यथाशोवा वनन्नतः पातकानुक्रमेणैतन्नथाश्रृण
व॰पु॰ तपोधनाः तत्रैते प्रथमं प्रोक्ताः कामलोभकृतस्त्रयः तेषां पुनः परित्यागः प्रायश्चित्तमितीरितम् ।
२६५ अतिपातकसंपाते प्रायश्चित्तं श्रुतीरितैः समिद्धेऽग्नौ प्रवेशस्तु शोधकं कथितं परे इष्टिक्यो सर्वतीर्थानां
सम्यक्संचरणात्तु ये: महापातकिनां पुंसां पापशुद्धिर्विधीयते अनुपातकिनस्त्वापि यत्नात्सर्वस्वदत्ति
णात् ततस्तीर्थाटनेनापि शुद्धिः स्यान्नात्र संशयः उपपातकिनां पुंसां शोधकं परमं मतं द्विधा चांद्रायणं
सद्भिर्वेदपारंगताशयैः जातिभ्रंशकृतां पुंसामिह लोके विशोधनं महासांतपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमथापि
वा संकरीकरणे चापि पुंसां शुद्धिमभीप्सितां कृच्छ्रातिकृच्छ्रं विधिवच्छोधनं परमं मतं मलावहे पातके
पि तप्तकृच्छ्रं समाचरेत् प्रकीर्णकीर्णके चापि कल्प्यं शास्त्रोक्तवर्त्मना इति वोभिहितं सम्यक्प्रायश्चित्तर
हस्यकं ध्यानात्मकमलोद्भूतं पातकानुक्रमात्कृते इति श्रीशिवपुराणे विश्वेश्वराभिर्भावे काशीमाहात्म्य
भुवनकोशवर्णने नरकानुक्रमे नरकगतितद्योनयः कारणवर्णनं नाम चतुष्षष्टितमोध्यायः ६४ २६५
मुनय उवाच श्रुतपारिनमस्माभिर्भवदास्यसरोरुहात् पतन्त्यविमले सम्यक्क्रियाजीवैवमाचरन् यच्छ्रेदा
नीप्रवर्तितेश्रोतमेषां महामते कृच्छ्राणि लक्षणं सम्यक्सर्वं ज्ञातुमिमनोहितः सूत उवाच नमस्कृत्य गुर्वं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ग्रासं तदुक्तं व्रतमत्रिणा यत् तद्धः संक्षेपतो वक्ष्ये समासान्मुनीश्वराः आदौ चांद्रायणं वक्ष्ये सविशेषं रहस्य
कं यच्छ्रुत्वाचरणात्संमोक्षार्थसिद्धिर्न दूरतः द्विधा सामान्यतो बोध्यं तच्चांद्रायणं बुधैः पिपीलिकायो
यवायोमध्यशब्दांत एव च लक्ष्यीकृत्य कलाः सम्यग्विधोर्हि द्विक्रमेण तु शुक्ले तु ग्रासवृद्धिर्या कृष्णे ह्रासो हि क्र
मेण च अमायामशनस्याभावाद्यवमध्यः प्रकीर्तितः एवं पिपीलिकामध्यो यत्र मासमध्यवर्तिनी अमयोरु
पवासश्चामायामेव प्रकीर्तितः एवं चांद्रायणं प्रोक्तं सर्वपापविशोधकं अथो चांद्रायणगतान्विशेषां
कथयामि वः अष्टौ ग्रासान्प्रतिदिने मासमेकं भुंजेत विव्रतः यतिचांद्रायणं नाम तत्प्रोक्तं व्रतपारगैः अथा
वा तान्समश्नीयात्सायं प्रातर्विभागतः शिशुचांद्रायणं नाम तत्प्रोक्तं तद्विशारदैः यथाकथंचित्त्रिशतीं
षष्टिं मासमेव च अश्नीयात्तु दिदं धीरैः सामान्यं परिकीर्तितम् सर्वेष्वेतेषु मन्त्रज्ञो हविष्यान्नं समाच
रेत् ग्रासमासस्याविकामेन सिद्धिं समपि गच्छति किं कथ्यते वो माहात्म्यं मुनयः शास्त्रपारगाः चांद्राय
णाह्वयस्यास्य सर्वसिद्धिप्रदस्य च अनेन सिद्धिमगमन्सिद्धाः किल महर्षयः सप्तर्षयोपि चैवास्यानेनामः
सर्वानु मोक्षं ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च पुरतेश्चरणात्किल त्रिलोकीप्रभुतां प्रापुरर्चितास्सुरगतिः पर अथा
विधानं वक्ष्ये वो महासांतपनस्य च यस्माच्चरणात्संशीघ्रं शंभुः प्रसीदति पंचगव्यैः पृथक्कं चाति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि·
व·पु·
२६६

वायुदिवसानित्र षष्टेऽशोदकं पीत्वा समासेनोपवासतः समाहमाश्चंतदिदं महासांतपनं विदुः एवंवि
धायमतिमानत्रिदिमासेनातिष्ठत्कलाम् प्राजापत्यविधिंवक्ष्ये यथोक्तं मुनिभिः पुरा यत्समाचरणाद्देभिः
काशीवासोपिलभ्यते त्र्यहं सायं त्र्यहं प्रातस्त्र्यहमद्यादयाचितं त्र्यहं परं न चाश्नीयात्प्राजापत्ये त्वयं विधिः
दिनद्वादशसाध्यं तत्प्राजापत्यं प्रकीर्तितं प्राजापत्यविधानेन नरः शिवदर्शने कृच्छ्रातिकृच्छ्रमतितोव
क्ष्ये यासो दितेयथा यथोक्ताचरणाद्यस्य पर्वतत्प्रकाशते पयसा यावकेनापि दिवसानेकविंशतिं च
रणान्मुनिभिः प्रोक्तं व्रतं कृच्छ्रातिकृच्छ्रकं कृच्छ्रातिकृच्छ्रं विधिवद्विरयातीहयः पुमान् सतिकृच्छ्रापिमा
त्मश्रीस्तेन शीघ्रं प्रपद्यते तप्तकृच्छ्रमथो वक्ष्ये यथोक्तं मे महर्षिणा यदाचरणतः पुंसां सर्वं कृच्छ्रं विलीयते
त्र्यहमुष्णं पिबेदंभस्त्र्यहमुष्णं पयः पिबेत् त्र्यहमुष्णं पिबेत्सर्पिर्वायुभक्षोप्यतस्त्र्यहं तदिदं तप्तकृच्छ्राख्यं व्रतं
प्रोक्तं मनीषिभिः एतदाचरणात्पुंसां तन्मे सर्वं भविष्यति इत्थं शीतसमाचाराच्छीतकृच्छ्रं भवेदिदम् स
मानफलमेतत्स्यात्तप्तकृच्छ्रेण सम्मतं प्रकीर्णदोषशान्त्यर्थं कृच्छ्राण्यन्यानि धीधनैः यान्युक्तानि महात्मान २६६
स्तानि वक्ष्यामि साम्प्रतं एकरात्रं निराहारं पराकः परिकीर्तितः महासांतपनं त्रिरभ्यस्तं स्यादिति पूर्वकं
पिण्याकाचामतक्रांबुसक्तूनां पानपूर्वकं उपवासत्र्यहमध्ये सौ तुलापुरुष उच्यते दशाहं सापनीयो सो॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सौम्यनिभिः शास्त्रपारगैः विधानात्स्नात्स्य विधिवन्महासिद्धिः प्रजायते इति कृच्छ्रविधिः सम्यक्तेपान्कथि
तो मया समानधर्मपतेषां कृच्छ्राणां श्रावतायना प्रथमं मेऽनेकृत्वाद्भिः स्नायी स्थंडिलेशयः जितेंद्रियो जि
तमनः कृच्छ्रसिद्धिमवाप्स्यति कृच्छ्रं मविदधानस्तु नात्मैर्भाषितकर्हिचित अथ सर्वेषां मनुष्याणां नित्यमतंद्रि
तः इति वोभिहिता सम्यक् भृगवो निष्कृतिर्मया पापानां येन शुद्धस्य मनः स्थैर्यं प्रजायते दृढचित्तस्य मनसः स्य
शंभौ भक्तिः प्रजायते शंभुभक्त्या तरेत्संसारं दुःखौघं मंत्रजो ध्रुवं अथवा शुद्धचित्तस्य श्रद्धा संजायते दृढा का
शीप्राप्तं च तां प्राप्य मुक्तिः करतलस्थिता अन्यं तरकानं ते प्राप्य नापवर्गोस्ति दुस्तरः तस्मात्केनाप्युपायेन
काशीवासं समाश्रयेत् काशीसीमागतः स्वापि वंयम्नोत्सभाजनं नामत्र प्रभुताभागी वेधपात्रे यतस्त्वसौ
इत्थं मयोक्तं मुनयो यथैषा पीडाजनानां भवतीह तीव्रा तन्नाशहेतुं च सुधीर्विमृष्य ध्याने राटवी धीरतयाश्र
येत इति श्रीशिवपुराणे भुवनकोशवर्णने प्रायश्चित्तलक्षणवर्णनं नाम पंचषष्टितमोध्यायः ६५ सूत उवाच
इत्थं नरकसंख्यानं मयोक्तं मुनिसत्तमाः अतः पातालसंस्थानं मत्तः शृणुत धीधनाः तत्रोर्ध्वं नरकाणां तु पा
तालाधो विराजते नरकाधिपतिः श्रीमान्कूष्मांडो नाम भैरवः महायोगी गुणोपेतः यैश्वर्यबलसंयुतः विक
रालो महाकृत्स्नमुकुटकन्वातिलोहितः पुत्रैनस्य परित्रैये लक्षनाना कोटिरेकका सदा वसंति तत्रासौ कूष्मांडे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
वपु
२८७

नामभैरवः रक्तांगोविकरालभीषणास्योज्वालाभरोज्वालिते भ्रूभंगांकितभालदेशमसमान्संत्रासयंतं
हठात् सेवतीभिन्नदिग्मरीमनयनज्वालावलीमालितं देवंदुर्गतिपालनाकुलमसंकूष्मांडमाश्रास्म
हे नरकार्णवसेममज्जेतच्छृणोत्तमांतरे उत्थाप्योत्थाप्ययोहंतिकूष्मांडंतंनमामहे अस्योपरिष्टात्पाता
लमस्तकेसेप्रकीर्तिते यान्युद्दिष्टानिपुरतोमयावोमुनिसत्तमाः पंचैकत्रचपातालेत्रयपतेवलातिग ः
वसंतिप्रभुभावेनतथातेषांपरिच्छदः अन्हराणत्समानानागास्तिकमेतत्प्रजाज्वले आपिपसेनचैतेषुसम
स्वतिवलोकटे शंकुकर्णोथप्रज्ञादः शिशुपालाभिधानभूत् कर्कपुच्छहिरण्यपालोहहड्गोगावलिस्त
था रतीमग्रमराज्ञेयाः कथ्यादंश्रवबीमपुंहे विकलोलोहितास्यश्चयमदंष्ट्रोत्कटाननो करंगोभीमनिः
स्वानोपिंगलश्चापिसत्तमः इमेवरात्समाज्ञेयाःपातालेतुव्यवस्थिताः अथोनागोब्रवीष्यामिसप्तपाता
लेसंस्थितान् येषांश्रवणमात्रेणविषमापन्नपराब्रजेत् कुटिलोवासुकिश्चैवकंबलःकर्कटाभिधः काले
गश्चसुदर्शीःसत्तमस्तकोमतः इमेसप्तसुनागाश्चस्थिताःप्रभुपदाश्रिताः येषांमणिभासातेभा २८७
संतेपरितस्तले सप्तमानिस्वरम्याणिपातालानिसदावास्पदे नरोगोनभयेनापद्निष्टंकिंचनात्रहि किंक
थ्यतेमयैतेषांप्रभावोतीवजाज्वलः देवाअप्यत्रसेवासेवांछंतेभीतिवर्जिते तथाचकथयिष्येत्रश्रगा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

णोरचनायथा सांहिमहर्षिणाप्रोक्ताव्यासेनाद्भुतकर्मणा पुराणिसहस्रार्कराणिसर्वकामोज्ज्वलानिच
समस्तगुणपूर्णानिहेमप्राकारवंतिच तोरणजालरम्याणिकिंकिणीजालवंतिच गवाक्षरमणीया-
निनानारत्नोज्ज्वलानिच प्रासादमालरम्याणिरथ्यावीथीयुतानिच नीलदंडोज्ज्वलोत्फुल्लकमलावाप्य-
वंतिच स्वच्छतोयसुसंस्पर्शातिशयोज्ज्वलितानिच विलोकयतांनिरम्याणिकस्यप्रीतिर्नजायते तथाववोऽ
वस्यामिपातालचरितंमहत् पुराहितेस्वर्गलोकेनारदेनविप्रेजसः कदाचिन्नारदःस्वेच्छाचर्ययात्रसमाग-
तः विलोक्यसंपदंरम्यांमुमुदेनितरांहृदि विलोक्यसंपदंतेषांनाकेशंतंमुनीश्वरः तदास्यपात्रेनोमेने
विस्मयाविष्टचेतनः इतितत्संपदाविह्वलहृदयःसमहामुनिः गत्वाशुस्वर्गभवनेसंप्राप्याश्चमरावतीम्
तेनेंद्रेणतःपुरेक्षणानांमुनिमागतमादरात् ऊचेत्रागमनेवोद्य किंचिन्मेश्रावयाधुना इतिवाचंसमाक-
र्ण्यसतस्यविनयोज्ज्वलाम् उवाचस्मितपूर्वंतेवाणींशुद्धाशयेंगिताम् नारदउवाच माचवेहिसुयालो-
कोश्वरतामुदितेमया विभूतिपरमादृष्टासर्वाश्चर्यमयोज्ज्वला कुत्रापिनितरांदुःखंकुत्रापिनितरांरतिः
कुत्रापिमिश्रमुभयंदृष्टंविचरतामया अधोभुवनमालोक्यागतोहंविस्मितोधुना नदृष्टाक्वापिसंपत्ति-
र्याधोभुवनसंस्थिता ॥श्रीव्यासउवाच इत्युदीरितमाकर्ण्यमिलस्भ्रुकुटिविह्वलम् उवाचतंमुनिवरंविन-

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि

व॰पु॰

२६८

तानन्तकं यशः ईश्वर उवाच मुहूर्तं यो पि यः सम्यक् त्र्यक्षो नैतिपर्यंतयोज्ज्वलं तद्विरागुणितेयाति निर्दिशोपि विनिश्चितम्

फलं वै ब्रह्मलोकं निर्मीयते यानेकीडर्याकृते पातयंत्यपि योदासा नापि पतन्ति पूजने ऊतः स्वर्गमत्र वैमेयलम्

क्षत्रविराजितं सर्वोपरिगतेसर्वाधिपत्यसमलंकृतं ऊतस्मायो भुवनं जेस्वोपरि मितं लब्धं नागराज समे दे

तेयवराकसमलंकृतं इति श्रुत्वा च वचस्तस्य नाकेशस्य महौजसः विविंशनारदो धीमान् नाकेशं समबोधय

त् नारद उवाच प्राप्यते खलु भाग्येन यशोतीव समुज्ज्वलं नश्यौः संपदा चापि भाग्यं सर्वत्र राजते भवानिंद्र

निविख्यातो यत्पुण्यं मे चवाहन पातालेत्वमया दृष्टस्तेये षां भवतः प्रभोः नोरास्यस्त्वचितेसर्वं संपत्पात्र

यतो हि ते तस्माद्दर्पं समुत्सृज्य शंकरं शरणं व्रज अहो श्रुचिंतामायैषा मोहिनी सर्वदेहिनाम् शंभोर्यो

याविमूढं तिज्जानतत्त्वाभवद्द्विषाः तथैव मोहिनी माया साशंभोः परमात्मनः यथा यो यत्र निवसन्

स्वात्मानं मन्यते पि कं परमार्थोत्र कस्यापि स सर्वेशो महेश्वरः विचारपदवीं याति तस्मात्तं शरणं व्रजेत २६८

विहाय शरणीभावेनात्मकिंचनसाधनं प्रसादे परमेशस्य तस्मात्तं शरणं व्रजेत् व्यास उवाच इत्थमुक्तोपि

तः शक्रो नारदेन महात्मना श्रानंदस्समं शृणोति जगाम शरणं प्रभुम् शंकरं शरणं गत्वा समापि कलितात्

मभूः मुनेः प्रसादात्मत रामेनेस्वस्वस्य कीर्तकं ब्रह्मा या भुवनेशानायत्प्रसादल्लवोज्ज्वलाः नियतं किंविदे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वाञ्छर्वैति स विष्णुः परः यस्याराधनरतो लेशाय वल्लीकृतमस्तकाः भारं त्रिजगतो ह्यस्य वहतीति स विष्णुप
रः यत्स्मृतिः सर्वपापौघकाष्ठकालानलाकृतिः बीजं ह्यगुणपञ्चकल्पस्य तस्य स विष्णुः परः शिवेति नामध
स्यात्र परमानन्दनिर्भरं परस्मुद्रैः खस्मालानां सतीव्रताः स विष्णुः परः समर्थ्य यस्मै नेत्राब्जं परमेणसमर्पिता
विश्वसृष्ट्रं कृपं लेभे नः पातुः स विष्णुः परः यस्य गौरी हि तन्वी याक्लिसम्यगर्द्धयशोभिनः परापरस्वरूपस्यैका
वले स विष्णुः परः येनैकेषु निपातेन पुरस्त्रिस्त्रोऽपि पातिताः युगपत्परमाश्चर्यस्वरूपः स विष्णुः परः य
मेकामेवार्चयतो मी सर्वे भुवनाधिपाः अर्चिताः संभवं त्येशाः सर्वेशः स विष्णुः परः यस्य गणमत्तालिना
वसत्त्वानो यान्ति जान्तवित् जगत्यां शोच्यतां स्वामी सप्रवेशो विष्णुः परः यस्यैकं पार्थिवं रूपमपि पूजयन्
तो नृणाम् पार्थिवाराध्यमायान्ति सप्रवेशो विष्णुः परः तस्येशस्य जगत्कर्तुर्विभूतिः परमाद्भुता नकश्चि
कल्पनां याति भक्तसंचेष्टनेकथा इतितान्यत्र शतानि पातालानि सभुक्तये महेशेन स्वभक्तेभ्योऽर्पितानि
परमर्द्धये इत्यतानि महाभोगस्थानानि रचितान्यहो परमेशेन तेनात्र विविधशणवं तिव येतत्प्रसादम
रितः शंभुमाराधयन्तीति सं भोगवासनायुक्ता महासिद्ध्यभिलाषुकाः तेत्र प्राप्य शरीरशीघ्रं टकातोंइंकि
तात्मकाः रमंते दिव्यरमणीः श्वेतच्छत्रविराजिताः चामरव्यग्रहस्ताभिर्वनिताभिर्मदान्विताः भजंते भोगा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व ९०
२६५

मतुलेपरमास्मन्मोदरं तद्भक्तास्तेक्षयायार्हिंजातविघ्नेवहिर्गताः रसस्सिद्धिमवाप्स्यंतिसिद्धिदेवोचस
न्नम रसायनेसमभ्यासायतेषभूमौयशोन्विताः निःशंकाप्रवरांस्तेवसिद्धाःपरपरास्मृताः रसायनेस
मासायकेविघ्नमौविनाशुषः नीरोगाःप्रवरांस्तेसिद्धाश्वरसोज्वलाः केविमुचटिकायानपादुकादिस
मायताः यथेच्छंप्रवरांस्ताश्चदिविभूमौरसातले इतिवःसम्प्रागाख्यातेम्नयोयोनिवासिनो समावर
णमाहस्समुनिर्मिद्योयथोन्नमः अथेदानींप्रवक्ष्यामिप्रमाणंभवतोयथा महर्षिणसमाख्यातसमापाय
पुनःपुनः समानोवलमीपाचमहस्त्वनवकोटिक्षितिः पंकैकमतरेवेस्यसमतिर्योजनान्पले समानोव
लमीपाचोपरिवर्तीमहाप्रभुः समापिपतितोविभ्रहापकोनामभैरवः यस्याज्ञामाश्रयेष्टवानेत्रयो
प्यधिकारिणः स्वस्वाधिकारनिरताःपालयंतिनिजाःपुरीः यत्परेसर्वतोभातिसौवर्णःपरमोज्व
ले कोटिशोःपरितोयस्यपुर्यःसंतितथाविधाः ब्राह्मणायामातरश्चापियोगिन्यश्चमहाबलाः सिद्धाश्चनि
वसंत्यत्रहाटकेस्वरसन्निधौ जटाजूटसमयुक्ताखिशूलांकितपाणयः देदीप्यमानाःप्रबलाःरुद्राःसंत्यत्र २६५
कोटिशः हाटकेशंप्रणमायपूजयंतोमहाबलाः क्रीडंतिसंपरालीढनानातंकभयोज्झिताः यत्किंचित
भावनेसिद्धमंत्रविद्यादिकंस्थितं तदायातंपरिज्ञेयंतस्मादेवपुरोत्तमात् नानासिद्धिसमुज्वलोमरपतिर्यो २१

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मेत्रसिद्धीर्ददं मेत्राराधनतत्परार्थेचरनाप्राप्येमहोयोगभाक् भक्त्यान्योहटतोयुनक्तिपरमेतत्वेवसिद्धे
स्थाने नौमीशं तं महेशं भैरवं श्रीहाटकेशमीश्वरम् अस्यापि भैरवेशस्य ९ मानं प्रकीर्तितं सहस्रनव·
कोटिस्थितं ततश्चैकं दशचांतं येऽस्मिन्व्रतिनो भूत्वा रोलिताश्रमदोद्धताः निषिद्धसेवाचरणं कुर्वंतेतेत्र
वासिनः गत्वा ते तत्र देवेशं चेदेनेश्वस्तुपासते ऊर्ध्वाधं गतिमायांति प्राग्भ्यासवशात्मते गत्वापि तत्र ये
मृताः रीत्यादिव्रतभागिनः संभोगनिरतात्मानस्ते योगतिष्ठ जोमताः अयोगतीः समासाद्य कियत्
कालं ततोपिते मानुषीं भूमिमारुह्य भवति परितापिनः परितापपरीतांगाः केचिद्दीशमुपासते तदे
श्रोपासनाभ्यासात्क्रमात्सिद्धिं भजंत्यले केचिद्व्रतापतमांगभोगेच्छावशगामिनः देवचर्यां समाश्रि
त्य भोगानश्नंत्यनेकदा कंकालव्रतिनो भूत्वा तथा कापालिकाश्रमी मेत्रचर्याविदो लोके दुर्गतिं प्राप्नु
वंति ते तथा ये क्रतदीक्षाश्चैवंरुद्रमुपासते नेवस्यातत्सम्भूत्वा हाटकेश ९ रागताः अप्राप्य समात्रतो
भोगान्नरकजांस्ततः क्रियंते हाटकेशेन पूयकर्दमयायिनः इति वोऽभिहिता सम्यक्पातालरचना मा
या हाटकेशेन सार्धं यापश्रीतिसाहस्रसंख्येया इत्थं निशम्य मतिमान्परमेशभक्तिं तत्कर्म सम्यगुपितं वि
दधीत श्रद्धे येनावरोहति न जातु गतिं निरस्तां यातनत्वणेनरकपीडनदायनीति ॥ ॥ इति श्री शिवधर्मोत्तरे

शि
व पु०
२७०

वनकोशवर्णने पातालवर्णनं नाम अष्टषष्टितमोऽध्यायः ६८ सूत उवाच पातालोर्ध्वप्रदेशे दानीं श्रुत्वा
तोऽन्नमभूद्भयः रुचना परमेशस्य यथा मम पाविजृम्भते यथा भगवता तेन व्यासेनाद्भुतकर्मणा प्रसन्ने
कृतमर्वेशः परमेन मम मापिना पद दृष्टं मम मा दृष्टः स्वयं मनुशिरोवरः यउवाच परं तन्मे भौवने परमर्षये
मह्यं चापि प्रणाख्यायते नोक्तं यन्महात्मना तदेव पुनर्वक्ष्यामि समापतश्च विप्रनाः श्रीव्यास उवाच
पातालपृष्ठे पीभूमेः स्थिता सा परमेश्वरी भद्रकालीति या प्रोक्ता भद्रं याकलयं स्मले भद्रं कलयते नित्यम
नानां भद्रं चेतसां प्रभद्रा सुकुरोत्या शुभं यं ह्वावयने खिले यस्याः पुरेन तत्लानी यानि ब्रह्माण्डगोचरे विचित्र
मणिसंन्दर्भदर्भितं दर्भपावने चतुष्षष्टिश्च योगिन्यो याः प्रसिद्धा महीतले कोटिकोटिपरीवारास्तासां स
नायका मता वनाभिरन्विता षष्टिः सहस्राण्यत्र संतिहि ष्वर्यः सुरम्या या सत्र यतिरूपा निवसंस्मले यो
गिनीभिः समेता सा वृता तत्र विराजते सिंहासनोपरिगता सा तादेवी महेश्वरी यउपासनतो हरेनास्ति
कोवीरसंस्थितिः यउपासनया सो पिनिधीश त्वमुपागतः यदीच्छेत्परमां भूमिं समेता च मुमुक्ष्वलाम् २७०
तदा तां परमीशानीमुपासीत सुधीर्नरः सौख्यसिद्धिप्रदा देवी यथा सा भुवनोदरे न तथा काचिदन्यास्ति।
सिद्धिदा ज्ञीयतः स्वयं या नित्यं प्रविराजते शुभमण्डवी सिंहासनोर्ध्वस्थिता याभद्रं विदधाति भक्तजनतासे

२२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सेवितापापहन्त् ततोदेवीपरमेश्वरीभगवतीध्यानाममन्त्राश्रयो गुह्येनिर्द्दतिमाश्रयाङ्गुविजनःश्रद्धा
परस्ततपरः याश्रुक्तानिचशास्त्रेषुनानासिद्धिप्रदानिच साधनानिमन्त्रध्यानोयोगिनीसाधनान्यपि
मंत्रयंत्रसमाचारोयश्चहास्तिमहीतले षट्कर्मनिरतानांचसर्वसिद्धिप्रदायका तैरिहाप्यपरांसिद्धिंभुक्
क्ताभोगानथेप्सितान् सिद्धिःसंप्राप्यतेदेहंविहायासंभवांतरे भद्रकालीपुरंप्राप्ययोगिनीगणसेवि
ताः क्रीडंतिदिव्यरमणीभिर्नवशोतकलेवराः इत्येवंभद्रकाल्यास्तुपरंरत्नसमुज्वलं प्राप्यतेनियतैःसम्य
ग्भद्रकालीप्रसादतः यउत्थायप्रभातेधीमान्भद्रकालींसमर्चयेत् ततस्यजातविघ्नोघविरहोजायतेभुः
वि भद्रकालीतिकालीतिभद्रेतिजपतोसदा नामापिदुःखजातस्यविलयंयातिनिश्चितं तस्मात्सदाम
तिमतामततंप्रभातेजप्येयमत्रमचरित्रविभूषितांगी येनामतांकृतधियःसततंजपंतेतेसिद्धिमंत
रहभोगभरांलभेयुः इत्थंपुरीभद्रकाल्याविचित्रचरितोज्वला यांप्राप्य[illegible]सारखसंपत्तिर्जायतेजन्मिनो
भुवे ततोपतमस्तेविश्वश्वमांश्चैवातिदुःसहे तमसाधाणसंवज्रायत्रांगारनिभापरा यत्रसर्पालयाः
सम्यक्कालसर्पविराजिताः विषफूत्कारतोयेषांप्रदग्धेववसुंधरा सर्पागाराणितत्रापिविचित्रभयवं
तिच कालकूटप्रभृतयोयत्रसंतिसमुज्वलाः तच्चसर्पपुरंरम्यंभयमूर्छासमाकुलं फूत्कारेणैवसर्पा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि० णांभस्मीभूतमिवाकुले पितृमातृगुरुत्यागाभङ्गिणश्चातिनपवव पतंतेपतमिस्रायेघोरेभयसमाकुले ।
व० येमंत्रोपासकालोकेनचसिद्धिमुपागताः दृष्यंतिचतान्मंत्रान्मंत्रयंत्रतिदूषकाः नतेशुद्धिमतोप्येषांमे
२३१ त्रःसिद्धिंव्रजेद्ध्रुवं तस्मात्त्याममयात्ममंत्रपद्धतिरुत्तमा कामःक्रोधश्चलोभश्चत्रयएतेमहारयः शुद्धेर
तःशुद्धिकामस्त्रयमेतद्विवर्जयेत् एतत्कालविधानकान्मंत्राःसम्यक्कुर्वंतिनान्यथा श्रृविविंसवमेत्रा
र्थंहूषिणोयांतिदुर्गतिं इतिमंत्रप्रद्वेष्टारोमनुजाःपशवोध्रुवं सर्वागारेसमासाद्यदुर्गतिंयांतितामस
सौ मयावोमुनयःसम्यग्लोकोमतमीदृशो कथितंसंकलय्याञोन्मानेश्रृणुततपोधनाः कोटिरेक
कटाहस्तुकोटिकालाग्निपत्तने दशाभिकोटयोज्वालापंचधूमःप्रकीर्तितः ततोपिनरकाणांचद्वात्रिं
शत्कोटयोमताः लक्षोनाकोटिरादिष्टंकूष्माण्डभवनंमहत् पातालसप्तकान्यत्रत्रेयाससप्ततिरेवच ।
सहस्राणिहाटकेशपुरीदशसहस्रिका विंशतिश्चसहस्राणिभूकटाहःप्रकीर्तितः भद्रकालीपुरंसर्वं
पुरंतन्मध्यवर्तियत् एतत्सर्वंसंकलय्यपंचाशत्कोटिसंमितं ब्रह्माण्डंपरिज्ञेयंतत्रमध्यगतापरा २३१
मातात्रगवतीदेवीनाभिर्ब्रह्माण्डसंस्थितः मूलस्थितिरियंज्ञेयाधीयोभुवनवासिनाम् यस्यादेयंप्रभो
र्मूर्तिर्यंत्रस्तोपिस्वयंप्रभः विश्रांतिमगमयेनततस्याविद्यतेपरं यथासर्वस्वगच्छंभोःसर्वकर्तृमहा
२३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्मनः नोर्ध्वं किंचित्समस्तीह तथाधोस्मान किंचन सेयं भगवती देवी तेनेशेन परात्मना सर्वेव स्थापि
तासारमूर्धायोवासितोयतः नतदस्तीह किंचिद्यद्भौवने वीजमूर्तये नयस्यास्तिततः सात्वाष्ठंकरीमू
र्तिरेव सा यत्र काशीगतः सोपि भगवान् शशिशेखरः राजते रूपमाराय सेरूपिणा लिंगरूपिणा पृथ्वीपीठ
गतः शम्भुर्लिंगरूपी महेश्वरः यत्रास्ति केन सारूप्यं यातिमेयं वसुंधरा तस्याः प्रमाणे कथिते पूर्वमेवम
यानघाः शतकोटिप्रविस्तारं सप्तद्वीपसागरपत्तने तस्याः स्वरवनाद्रीपशैलसागरनिर्मिता कथिता सप्र
माणात्र सर्वमेव पृथक्पृथक् इति वो भिहितं सम्यग्वसोः स्यार्थमेव च यच्छ्रुत्वा मनुजो नैति मोहमत्र
कदाचन ॥ इति श्रीशिवपुराणे विश्वेश्वराविर्भावे काशीमाहात्म्ये भुवनकोशवर्णने भद्रकालीपुरस
पालयमकदाहवर्णने नाम सप्तषष्टितमोध्यायः ६७ सूत उवाच अथेदानीं प्रवक्ष्यामि शिष्टां वो भु
वनावली महर्षीणां यथाख्यातं प्रसन्नेनात्मनः सकरा विष्णुकृष्ठं त्वं समग्रा गाविता मया यत्र वा
चमसन्नात्माशान्नामेनियमैरलं सूत सूत महाप्राज्ञ श्रोतास्मि विनयेस्त्वया नाकथ्यं किंचिनास्तीह त
व सर्वज्ञगुणाकर परं त्वया प्रपन्नाय धीमते विमलात्मने सुशिष्याय विनीताय कथनीयं रहस्यकम्
नवाच्यहत्वरमतये शठाय मदगर्विणे कृतघ्नायार्थनिघ्नाय संदिग्धाय प्रमादिने इत्यं नियमयित्वा मो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि सप्तकर्मनिमग्नमः यद्गुवाचरहस्यंमेतद्दर्शयिष्यामिबोधना श्रीव्यास उवाच भूलोकोर्ध्वेलक्षमेकंयोज
व ७ नानांप्रमाणतः रविमंडलमारभ्येयंभुवोलोकंचतेविदुः सोयंलोकोहिनीयंयमेतमेतेविदुर्बुधाः २
२३२ शतावावरकेयत्रदशभागांभवेतिहि दशभागेषुसंपाम्यलक्षयोजनसंमिते प्रत्येकमयुतंज्ञेयंयोजना
नांप्रमाणतः तेववायुपथाज्ञेयायकेकोपरिवर्तिनः तत्राद्यश्चावहोनामवायुमार्गःप्रकीर्तितः दश
साहस्रमानेनयोजनानांसमास्थितः वायुनावितनोमोरामभूमिरिक्षानियंत्रितः सवधोउशधात्रेयत्र
धैर्धंपरिकल्पितः रेखाभिभक्तश्चाभातिविविचकलनायुतः अंपरापरिश्च्वोप्रवहोनामतेचवोउश
स्मेघोउशाविज्ञेयास्रावहस्यव्योप्रतिष्ठिताः एष्यस्तलणमानाभ्यांनिवोधतद्विजोत्तमाः तत्रायेयोजन
ज्ञोमोभूमेःपंचाशत्सहस्रधगाः सविवर्धयतेनित्यमोघधीममयंपरः इमानिकर्मबीजानियानीहभुवि
जन्मिनाम् आतिवाहिकरूपेणमार्गेपावनमाश्रिताः तेम्रतत्वंसमासाद्यनित्यमस्तोदयेरवेः निष्पते
तिवसमस्तेषुपस्माद्वायुपथात्कृताः अतएवायमाख्यातश्चताद्विलीमतामतः विश्वसंजीवनाख्योयं २३२
पवनःपरिकीर्तितः सदाजलमयेपंकंवेत्स्वपंपयन्वसयोसरा नद्दीयतेसोमगर्गाःस्पशाक्तिरेवयतःस्थिता
योयंदिवाप्रवहतिमंत्रजानांसुखावहः हेमरूपीमहावायुःसर्वपक्षाश्रयस्तथा ततःपंचाशत्सहस्रधतः २४

९

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्वितीयोवायुरुच्यते वृक्षाणामधिष्ठितोयस्मात्तेनप्राचेतसाभिधा प्राचेतानामद्विज्ञस्तेनायमधिष्ठितः
वृक्षाणांमेकरुणादानेवसंतेविदधात्यसौ हेमंतादौचनिर्यासंशोषयत्यनिवारितः वेश्मदाहकरश्चापिसमु
द्रेवडवामुखः सोयंप्राचेतसोनामवायुरुक्तःप्रकीर्तितः २ शतोर्ध्वंस्तनितोयोपियत्रमेघास्तडिन्मयः
स्तकाभिधानास्तेसंतियैस्तसस्यंप्रपद्यते प्रायेणतेशरत्कालेसरस्यंचतत्प्रभाम् संचंतिसस्यपा
कायतेनसस्यंप्रजायते ३ तदूर्ध्वंचशतेनापिवायुःसत्ववहःस्मृतः सत्वानिवहतेयस्मात्तेनसत्ववहःस्मृ
तः मत्स्यांसर्पांश्चमंडूकांदुर्नाम्नीःकृमिकच्छपान् दुर्दिनेषुचवर्षतेवारिस्थरेसमुद्भवे ४ शतोर्ध्वंवायुरोघा
ख्योविषमेचगदप्रदः तेनसंजायतेमारीकदाचिद्दैवयोगतः ५ ऊर्ध्वंपंचाशतोप्यत्रषष्ठोवायुःप्रकीर्ति
तः कृतेहरंतियेकर्मजनानांमूढचेतसाम् विनायकास्तेविज्ञेयाःप्रतिकूलाभयानकाः ६ तदूर्ध्वंपूर्ववच्च
न्येयोवज्रांगोनामसप्तमः शिलावर्षंप्रकुरुतेमहेशानप्रचोदितः भिन्नांजननिभाःक्रूरामातंगामदगामि
नः वसंतितत्रनिघ्नंतेगैरमालाविभूषिताः वेतालसाधनेक्रूरनाश्मशानेषुनराधमाः तेषांमुवंतितत्रैवम
तमातंगगामिनः ७ तदूर्ध्वंपूर्ववच्चापिवैद्युतोनामचाष्टमः जायंतेशनयोयस्माद्धावुवेगप्रचोदिताः दे
णप्रापिताश्चात्रदिव्यास्त्रस्मरसत्त्वया नयंतिपुरुषांस्तत्रश्रृंगसंग्राममंस्थितान् ८ तावद्योजनमध्येनन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व ९०
२२३

वमोपिवसंस्थितः तत्रापिवृष्टिमात्रामवृष्टियक्षतिरेहिनाम् ९ तावताचोर्ध्वमानेनदशमोपिप्रतिष्ठि
तः तत्ररोगारकानाममेघास्तिष्ठंतिसर्वतः खेचरादिसिद्धाद्येसिद्धाविद्याधरगणास्तथा त्रिंशत्कोटयः
मेत्यत्रदिव्यरत्नसमुज्ज्वलाः ९ ततोपितावन्मानेनैकादशःक्रोधवाहनः अकस्मात्कोपमुत्पाद्ययान
रान्योद्वयस्थले आग्नेयधूमजामेघाःप्रीतानामभयदायिनः वसंतितत्रसततंगंधर्वाश्चाथगायकाः ९
शतोर्ध्वेदुर्जयाभिख्योब्रह्मस्थानसमुद्भवः तस्मींस्थिताःसकल्पांतेप्रलयेसर्वचेटकाः तदूर्ध्वमुद्गराम
घाःपुष्करावर्तकाभिधाः महावीर्यबलोपेतादशकोटयःसमुज्ज्वलाः तत्रापिदुर्जयोनामशक्रस्यपरि
तकः सदानिवसतेशक्रशासनामनुपालकः तदूर्ध्वमाह्वेमेघादेवजीवसमुद्भवाः जीमूतानामते
चापिविद्याधरगणान्विताः परावहेवायुपथेप्रजानांहुडिहेतवे परमेशाकृताःसंतिप्रजाहितकरा
म्बुदाः परिपूर्वेवायुपथेमत्केशात्याःसुखप्रदाः मेघाहितावहाज्ञेयाःसर्वतोयावलाहकाः ९ इत्य
भूपृष्ठमारभ्ययावदेकादशायतने विषावर्तेपरिज्ञेयाशानसमकसंमितिः तदूर्ध्वगतोपेचालोसह २२३
स्रनवकेतथा यातत्रयेचविज्ञेयंसमांशपरिकल्पनात् समांशेकल्पितेतेषांचाष्टियोजनसंहिते अ
ष्टादशशतेज्ञेयंप्रत्येकंमानकल्पना इत्येवमायतंज्ञेयंवायुमार्गोयुतोत्तरः अथोत्प्रत्यानपिचवोवदि २५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ष्याभिपरिस्फुटे द्वितीयेवह्निकन्याभ्यामाब्रह्माद्यामातरस्तथा सर्वेजनशरण्योपेताःस्तृतीयेस्वर्गतोन
माः विद्यायविशदंकर्मयेयभूमौशुद्धकिल्बिषाः तेसिद्धाश्चारणाश्चात्रजातिसिद्धैरलंकृताः चतुर्थेपार्थि
वाख्यत्रवसंत्यायुधदेवताः वज्रचापत्रिनाराचशूलशक्तीषुमुद्गराः पंचमेवायुमार्गेत्रनिवसंतिदिग्गकु
जाः ऐरावतःपुंडरीकोवामनःकुमुदोंजनः पुष्पदंतःसार्वभौमःसुप्रतीकश्चदिक्क्रमात् षष्ठेवायुप
थेचैवगरुत्मान्नामवीर्यवान् पक्षिराजोमहातेजाःशत्रुंजयःशंभुभक्तिमान् सप्तमेपिचमार्गेत्रगंगादे
वीमनोरमा द्विधारूपेणवसतिदेवीजलमयेनसा मालतीमल्लिकालायाविभातीवसंततं स्वका
शशिरसोमध्येभगवत्यपिमहोजसः तत्रसर्वेपिदेवौघाःसिद्धविद्याधरादयः रुद्रावसवश्चादित्यापि
तरश्चमहर्षयः रक्तोसितस्त्वकायत्वादिव्यस्तत्रनिपारायणाः सर्वेतोजपमानेश्चगायंतोदिव्यनिः
स्वनाः वेणुवीणारवस्वज्ञागंगाभक्तिसमुज्ज्वलाः वसंतिशांभवेशक्तिंसेवमानाःसमंततः वैदूर्य
नालरुचिरैश्चस्वर्णपत्रैःसमन्वितागमपंकेसरजालचित्रैः याबीजपतेसततमेवमहाजवषणैः
मज्जुपवासितनदिगंतविधूतलेख्या यत्रामविततसचारसपानमत्ताद्दीव्यंतिदिव्यरमणीभिरहो
मधुपाः सेयंस्वरस्वरसितोमलमालिकेव मंदाकिनीभगवतीसततंविभाति पादेवप्रार्थितमरे ४

शि॰ पु॰ २७४

शिरःसमाप्यमेरौचवारशिरसःपतिताततोपि भूमौजगामनिखिलाचविनिघ्नतीचमोहंरदा
तिभ्रविंसस्मरतांजनानाम् सेयंभगवतीगंगावायुमार्गेत्रसंस्मे वसंतीनित्यशोभातियाभ्र
ह्निर्भुवमागता अत्रमेरुमहाराजोपिशूलपाणिस्त्रिलोचनः वराभयकरोभर्गवाह्नेहिमशुक्ल
भाः सदारतनयोपृष्टःसातातुर्मेवधर्मेहान् देवर्षिसिद्धयक्षैश्चसेवितोमृतभक्षकः नवमेः
पश्चिमाशृंगेदक्षोनामप्रजापतिः सतीपिताब्रह्मणोयंद्वितीयामूर्त्तिरुच्यते प्रजापतिशिखरकोणेषु
येयस्यविराजंते विचित्रमणिसंघातघटितेचमहाविस्तरे यत्रयेत्रसमारब्धेदेवानांकोटयोयथुः
ब्रह्माविष्णुमहेशानाआसन्यत्रसभासदः दशमेपिवसंत्यत्ररुद्राश्चवसवस्तथा आदित्याश्चमहा
त्मानःस्थितायत्रजगत्स्थितिः तत्ररुद्रान्प्रवक्ष्यामियएकादशतांगताः अंगारकश्चसर्पिश्चा
नैत्रतःसदसस्पतिः बुधोथपष्टमेकेतमजरोजोभुवनेश्वरः मत्स्यःकापालिकश्चेतिरुद्राएका २७४
दशैवतु अथातःसंप्रवक्ष्यामियेष्टोव्यातामहीतले धाताक्रवश्चसोमश्चवरुणश्चानिलानलः
मत्स्यश्चप्रत्यूषश्चामीअष्टौवसवोमता आदित्यान्वाचक्ष्यामिविख्यातांद्वादशैवतु अर्यमाचेंद्र
वरुणौपूषाविष्णुर्भगस्तथा मित्रपर्जन्यधातारोविवस्वांश्चजघन्यकः इत्येवंवायुमार्गेषोद २९

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शृगामीसंप्रकीर्तिताः प्रत्येकमयुतोन्मानालस्यमेकंव्यवस्थितं यत्रमेद्वादशादित्याःकथिता
वेदद्विजोत्तमाः तत्रमध्यगतोभास्वान्विरंविंबप्रकाशकः तत्रापिभुवनेतस्यभास्वतेरश्मिमा
लिनः यत्रसौभगवान्देवोज्ञानशक्तिमयःप्रभुः नवयोजनसाहस्रोविग्रहस्तस्यमंडलम् स
प्तविंशतिसाहस्रंयदेशोभ्रेविराजते मेरुंप्रदक्षिणीकुर्वन्नाशयन्निखिलंतमः सरविर्भगवां
स्तात्ज्ञानमूर्तिर्जगद्गुरुः भुवोलोकानुसेवासौसकुटुंबोविराजते इतिसूर्योत्तगोलोकेभुवो
लोकःप्रकीर्तितः अथोष्ट्राणतस्वर्लोकंसूर्योर्द्धूवमध्यवांतरे तत्रायेवितियगोस्तिसमध्यज्ञानस
मन्वितः सूर्योपरिष्टाल्लक्षेणशीतांशूराजतेतराम् अप्यायन्जगत्सर्वंपीयूषासारवर्षणैः य
स्माद्विनिर्गतःसोमकुरतर्द्धीमेचमंडले निपतन्त्रोषधीःसर्वाःसगर्भाजनयत्स्थले तावन्सोने
ननात्तत्रंभुवनेराजतेदिवि ततोलक्षद्वयेनापिप्रत्येकंभूमिजादयः सौरांतादशलक्षेणसं
स्थिताःस्वर्लोकवासिनः सकुटुंबपरीवारामहर्द्धिभरमेविनाः यदेशाग्रेतरिसूस्याःसूचयंति
शुभाशुभं स्वस्वकर्मानुसारेणनियत्यायंत्रिताश्चते सौविन्नंफलमादात्तमुदयास्तंगताअपि २
मेप्रजानांकर्माणलेशात्एवप्रकीर्तिताः नियतिःपरमेष्ठीसाव्याप्तास्तिभुवनत्रये शनेर्लक्षेणसप्त

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ षिमंडलं परिकीर्तितं सप्तर्षयो वसंत्यत्र भुवनालंकृताः सदा अत्रिर्भृग्व वसिष्ठश्च पुलस्त्यः पुलह :
व॰पु॰ क्रतुः अंगिराश्च मरीचिश्च मुनयः सप्तकीर्तिताः इमानि पीठनामानि सप्तर्षीणां महात्मनाम् ।
२७५ यतोपि कारितानां सर्वैर्लभ्यानीभ्रं तपोबलात् परमेशं त्रिनयनं तमेकं भुवनेश्वरम् येर्चयंति च
यत्कामास्ते तस्मान्नैव जन्मफले स्वतंत्रप्रकर्षेणोक्तिः समंताद्भासयेत्कुरुः शक्तिसांशक्तयोस्यैव
विविक्तानिर्गतायतः सप्तकः परमेशेशोक्तिनान्यस्य प्रभुतासता प्रभुकरोत्यसौ स्वेच्छामात्रसंकल्प
नावशात् यथा नृपः सार्वभौमः स्वेच्छामात्रप्रयोजकः दासान्प्रभुकरोत्याशु प्रभुं दासपदांकि
तान् तथासौ परमेशानः स्वेच्छाशक्तिभरोद्धतः नवांनवां प्रकुरुते लीलां स्वांतंत्रजृंभितः यथा
च सुमती राजा विवेककुशलो भृशम् मेवं विलोकयन्नात्मानं तनमद्द्वयाद्भुतम् करोत्येशस्तथा
सेवानुगुणं शक्तिगौरवात् नवांनवां प्रकुरुते लीलां कर्तुंपरोज्वलाम् तथाद्यसौ परस्यैव ब्रह्म
णी शक्तिरुदाहृता तां प्राप्त यं तियत्रासौ ब्रह्मा सप्रभवत्यलम् तथासावैसवीनामशक्तिरस्य २७५
महेशितुः तां प्राप्त यति यत्रासौ स विष्णुः संप्रकीर्तितः तथा परा क्तिरौद्र्याख्या शक्तिरस्य महेशि
तुः तां प्राप्त यति यत्रासौ मरुद्रः परिकीर्तितः इत्थं जगद्धीशानो सृष्टिर्यत्र नवोज्वला किं पुनः प्रभु २८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तामात्रजनुषां देवादिसिंपराम् यतकः परमेशानो नास्यकाचनयंत्रणा दिक्कालकलना
तीतः स्वयंप्रभुरसौ मतः इति सप्तर्षिपदवीस्थानतान्नैवमसमथा भुक्ताश्रिनेन सिद्धेयं वा
क्यं वचनवंनवे तस्मात्ततोरतायेत्र प्राप्तं सप्तर्षिपदं इति मन्वंतरप्रमाणेन कल्पेनापि च ब्रह्म
णः तेप्राप्नुवंति पदवीं मुनीनां शांतचेतसाम् तेपुनर्मनयः शंभुभक्तिपूजारतायदा प्राप्नुवं
त्यर्धपदवीमन्याश्चायोगगतिं पुनः अचिंत्यमैश्वर्यं तत्त्वमचिंत्या गतिरैश्वरी अचिंत्यं तपसस्त्वा
पि वलेज्ञानीतमत्तमाः अचिंत्यैषा महेशस्य गतिस्तु धीयतां त्वगा महेशप्रणिधानेन येति
कोमलतां मनाक् न काचित्तस्य यत्नोपाक्लिरत्र प्रावो भवीत्यले किमप्येषा पराशक्तिर्यान
चिंत्या महात्मभिः इति वः सारसर्वस्वं समस्यागमस्तात्तमादरात् यं कृत्वा मोहमायाति न कापि
मनजो ध्रुवं इत्थं तत्वार्थसर्वस्वविवेकानुगयापिया विवेच्यमतिसान्नैतिकदाचिच्छोच्यतां
भुवि इति सारार्थमाकर्ण्य भक्तिं शंभौ करोति यः न तेन क्वापि सपिया शोच्यते भुवनोदरे शं
भोभक्तिः सदाकार्या येन संप्राप्यते चिरात् पदवी सा महेशाद्यैर्या न सम्यगपि दृश्यते सदैव वाणं
यस्यास्ति शिवेत्यक्षरयुग्मकं जितं तेनेदमखिलं सचराचरमंडकम् शिवेत्यजपतां नित्यं समस्ता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पलयंव्रजेत् सप्तस्वापि च संप्रतिः संभावीभवति लक्षणात् तस्मादनन्यधीः शंभुं ध्यायेत वि
गतस्पृहः यतः सर्वां सदेशं शंभुना मात्रया गणितं ले इति श्रुतः सप्तगाः स्नाने स्वर्लोकांतगाः
ते द्विजाः सप्तर्षिमंडले यस्मात् देशेनावतरंति ते सर्वेषामवतारोस्ति तेजोगोलकरूपतः
अंतरिक्षे यतो लोकस्य शुभाशुभविकल्पना तस्मे मुनयः सप्त सदाचारप्रतिष्ठिताः सकृद्
भावमंत्यत्र स्वस्वागारेषु संयतः यमादिनियमोपेताः क्षमाशीला महाबलाः ध्यानान्वी
तकरूपाश्च परतत्त्वविचिंतकाः मंत्रयोगजपासक्ता योगैश्वर्यगुणोज्वलाः देवतेति नितरां
सिद्धिसमलंकृतविग्रहाः येषां संचिंतनात्संसोऽङ्काकापापौघविलीयते तस्मे मुनयः प्रातः सं
स्मर्तव्या मनीषिभिः स्मृत्वा प्रातर्मुनीन्सप्त यत्किंचित्क्रियते नरैः तत्सर्वं सफलं सर्वं नात्र
कार्या विचारणा तद्दिने सुदिने तेयं यस्मिन्प्रातः प्रबुध्य च स्मर्यंते मुनयः सप्त सरीच्याद्याम
हाशयाः श्रृण्वन्यादृषयो नाम महर्षीणां महात्मनाम् तेनाप्नोति फलं वेशण्ये कपिलादानसं २७६
भवं मुनीन्सप्त च यः स्तौति प्रातरुत्थाय मानवः सबाह्याभ्यंतरं सर्वं शुद्धं एव न संशयः स्मर
तः सततं सप्त मुनीन्करतलास्थिता सर्वसिद्धिः परिज्ञेया सत्यमेतन्न संशयः अथ वक्ते ऋवा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ध्यानं यद्ध्रुवं राजन्नेतन्नाम यत्संवेद्यं समस्तं तत्य किंचिद्विद्यौ निभासते सप्तर्षिमंडलादूर्ध्वं लक्षेण
सविभुः परः ध्रुवो यं विष्णुपादः प्रादुर्ब्रह्मणे तेन स्थापितं सत्यलोकस्थितो ब्रह्म भुवो लोके त्र
संस्थितः यन्नाभिवद्धः सर्वो यं राजन्नेतारकागणः निश्चलः सततं यस्य सर्वसार्वं तयं स्थितः
स ध्रुवो नाम विज्ञेयस्तारा शक्रस्य सर्वतः दिवा सूर्यो ध्रुवो रात्रौ पापप्रशोषकतो गतो वद्धाति सं
चितं पापं तन्नाशः सूर्यदर्शनात् यदन्हाकृतं पापं तद्रात्रौ ध्रुवदर्शनात् रश्मिभृत्सप्तमारभ्य सूर्यो
लक्षयोजनैः भुवो लोकं विजानीयात्स्वर्लोकं च ततः परं भुवो लोकाद्ध्रुवांतं च स्वर्लोकं परिवत्त
ते यस्मात्तद्देशलक्षैस्तु स्थितं ऊर्ध्वं धीमानतः तस्याच निगदिष्ये वाहयोर्मानं परिस्फुटं दशवायु
पथानां च प्रत्येकमथांतरम् लक्षमेकं परिज्ञेयो भुवो लोको मनीषिभिः भुवो लोकांत
गो भीस्त्वां भुवो लोकांतरे वह्निः सूर्योपरि परिज्ञेयाः स्वर्लोको ध्रुववीथिगः सूर्याल्लक्षेण शीतांशु
स्तस्माल्लक्षेण चोर्ध्वं तद्द्वयेन च भौमीयं सौम्यं तस्माद्द्वयांतरे जैवं द्वयांतरे तस्मात्सौरं तस्माद्द्वयां
तरे तद्द्वयेन च विज्ञेयं सौरं मंडलमुत्तमम् तस्माल्लक्षेण सप्तर्षिभवनं परिकीर्तितं तस्माश्चापि परि
ज्ञेयं ध्रुवमंडलमेतत्तं योजनानां प्रमाणेन लक्षाणि च चतुर्दश स्वर्गलोकं विजानीयाद्योगमभूमिरि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व पु०
२११

यंपरा भुवोलोके तु स्वर्लोकं संकलयन्मनीषिभिः लक्षाणि पंचदशकं ज्ञेयं योजनमानतः स्व
र्लोक हृदये राजा महेंद्रो मघवानयं तिष्ठते नीतिनिपुणः सहस्राक्षिविभूषितः समंताद्दर्शना
र्थं च यस्येशेन विनिर्मितम् सहस्रं लोचनानां यं त्रितिमेषं विराजते सपकक्षेरको ज्ञेयो वाश्वना
चापि सर्वतः तस्मात्सहस्रं तमाहुः पुराणार्थविचक्षणाः इंद्राणी नाम सा शक्तिः परमेश्वरसंग
ता यस्मै तां समर्पयेत्प्राहुस्तमिंद्रं इति धीधनाः येसंसर्वैश्वरं शंभुं तपसा तं स्तपोधनाः वाङ्मनःकर्म
भिः प्रीत्या सेवंते स्वर्गसंपदे तमेव परमेशानः श्रद्धया प्रार्थयते बलात् सस्वर्गराज्यमाप्नोति परमे
श्वरशोभितः तथा च ब्रह्मादिवसे शक्राः संति चतुर्दश मन्वंतरप्रमाणेन यांत्यायांति महोजसः स
एव भगवान्स्वर्गलोके च प्रभुतां गतः ऋषिभिर्देवसंघैश्च राजते परितो वृतः गंधर्वगानसंगता
स्तनयस्तवनैरलं देवाश्च सेवया शक्रं सेवंते हृष्टमानसाः स एवं सेविता राजा प्रजापालनतत्परा २११
परं शिवधारणादानैः प्रीतः प्रीणयते सदा कर्मभूमौ मनस्साधय यत्तत्र मनीषिणः ये तैश्च कृत
भिरिष्टाश्च शुद्धज्ञानविवर्जिताः ते यांति कर्मवैचित्र्यात्स्वर्गभूमीरनुत्तमाः तत्क्षये मानुषे लोकमायां
ति पुनरेव ते शंकरेशरणागतास्तु शुद्धज्ञानमवाप्य च यजंति क्रतुयत्तैस्तैस्तु रानेन भाजनम् यत्र यत्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गतास्तेपि खिलयापरमादृताः तत्रतत्र विभान्तेषां महेशः पुरतः स्थितः अथावानेदसंलीनाः शिवरूपा
भवंतिते विरहाः परमानंदः भूतापवनसंशयः इत्येवमुक्तं मनयोर्हस्यं लोकद्वयस्योत्तमसिद्धिभाजा
महर्षिणातेनविपश्यमेलेयथोरितंशुद्धमतिप्रबोधात् ॥ इतिश्रीशिवपुराणेविश्वेश्वराविर्भावेका
शीमाहात्म्यभुवनकोशवर्णनेभुवःस्वर्लोकवर्णनंनामाष्टाषष्टितमोध्यायः ६८ सूतउवाच अ
थोपरिष्टात्स्वर्गस्यमहोलोकःप्रतिष्ठितः यस्यश्रवणमात्रेणपरासिद्धिप्रजायते योजनानांतदेको
टीमपंचाशीतिलक्षके स्वर्गलोकोपरिगतोमहोलोकोविराजते मार्कंडेयादमुनिवराः सिद्धाश्चात्र
वसंत्यले निवर्तिताधिकाराश्चदेवलोकनिवासिनः अतीवकर्मसंवद्धाश्चश्रेणीफलभागिनः मन्व
तरातिक्रमणेभोक्तुंभोगांदुष्टफलान् वसंतिमुदिताश्चत्रमहोलोकेगतव्यथाः तत्फलेपरिभुज्य
तेव्रजंतिचपरांगतिं उत्सृतिसंपरित्यज्ययेपुराणार्थचिंतकाः पुराणोदितमाचारंकुर्वंतिविगतस्पृहः
तेमहोलोकगंतारोभवविभोगान्समश्नुते १ महर्लोकोपरिगतेकोटिद्वयकप्रमाणतः जनलोकःस्थितिः
विपादद्भुतोलोकमहर्षिणी साध्याभिधाः सुरासिद्धिमंतश्चोनिवसंत्यलम् साधकाश्चभवीशान
सिद्धिवद्धमनोरथाः तथाश्चतिवरायेषांकिरणाश्रेणयोजनगात् इंजयंतिपरस्तानसिद्धापरमहर्लभा :

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि तथाचवोवदिष्यामिमुनीजननिवासिनः एकपादोथजङ्घश्चकपिलश्चासुरिस्तथा मौतिकोवानले
व पु० ष्यैवपरमार्थविचक्षणाः येचमोक्षेणयरणाववतीर्यध्यानतत्पराः समप्राज्ञानेपुमर्थैकसाधनेप्रचका
२२८ शिरे प्रधानपुरुषैकोनसंसारोयत्रसंगतः तयविवेकतःपुंसांमोक्षलक्ष्मीर्नदूरतः जनलोकोपरिग
तेसूर्यकोटिप्रमाणतः तपोलोकःसमाख्यातोमुनियोगीश्वरावृताः तत्रापिपरमंसगमन्त्रलचा
रिवृतस्थिताः सनकाद्याश्चवनाद्यः शंकश्चैवत्रिशंकुकः पुराब्रह्मस्रष्टिकामःसमर्जात्मेच्छयाप्रभुः
पुत्रसंकल्पतःपुत्रोश्चतुरस्तत्पुत्रोत्तमान् सृष्टुनियायपुरतस्तोथीरोश्चतेरापिसः पुत्राःसृष्टिंकुरुत
भोविप्रकालेनवेधसा समारब्धसमसंकल्पाविधातेसृष्टिमुत्तमाम् तेचवारापिशक्तिस्याःसृष्टिकर्ते
व्यताकुलाः ब्रह्मणोशरणेजग्मुःकिंकार्यमितिधीयताः ब्रह्माउवाच बुद्धिविधायकृचिरोसृष्टिर्यज
नितामया सदाज्ञोपालधेभोःसृष्टिंकुरुतसत्तमाः स्वकालेपसप्रभुवातदाज्ञोशिरसोमिति श्रुत्वमन्य
विनिर्जग्मुर्विधातेसृष्टिमुत्तमाम् तदंतरेपथितदानारदःसमुपागते दिव्यदृष्टैवविज्ञातःप्रणेमेवि २२८
पिवत्सैतैः तथासमप्रणातस्तेषांसागतेपरिरष्टव्व उपविष्टोमुनिःप्रीत्यासमुपावेशयच्चतान् तथा
मध्येपविष्टःसरराजनितरांप्रभुः चतणीमिववेदानामंतरेप्रणवध्वनिः चतर्दिककोणमध्यस्थोयथाभा ३०

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्वात्विराजते तथामनाग्वदेवेशेजेब्रह्मपुत्रांनरेरिपितः अथमध्यगतःश्रीमान्नारदोमुनिसत्तमः अब्रवीद्
वचनंरम्यंगूढार्थपरिशुस्फितं अहोब्रह्मपरंतत्वंपरमानंदहेहितं नयत्रकर्मणांनाकाचिद्विदिग्देशादि
कलात्मिका आनंदरूपंपरमेयदिहास्तिनिरंजनं प्रकाशतत्वंपरितोभासमानंनिराकुलं तदेवपर
मंतत्वंमाचैवपरमागतिः तदन्वेष्टव्यममलंयोमत्वासिद्धिमिच्छता सत्यंज्ञानमनंतंयत्स्वरूपेणैव
भासते तत्वंपरमंशांतंप्रकाशात्मकमव्ययं नयत्रकोप्युपायोस्तिनकाविकल्पनापिहि तदन्वे
ष्टव्यममलंप्रकाशात्मकमव्ययं सर्वज्ञत्वादिशक्तेतत्संयतदीरितम् तत्रबुद्धिमुपायोस्त्यन्वेष्टव्यो
तत्परेपदे अहोगतिरियंकष्टरूष्टासंसारिकीनृणां यत्रदुःखंविहायान्यद्विद्यतेनापिकिंचन सर्वा
पाडुःखमेवेदंगतिर्यामोहिजागती यत्रसंपतितांश्चमासद्भारोनकथंचन सर्वथासत्सलसंचात्तोगतिः
संसारिकान्नृणां कथंस्यात्मललग्नानांशुद्धिमोसिद्धिकेविधौ तादृशेणंसोगतिर्नीचायाप्रकाशस्सजं
भिते सारंसर्वमुपादायतिःसारंकुरुतेनरं कठोरहृदयावेश्यागतिःसंसारिकेध्रुवं सर्वमायायया
पीरंनिष्कामयतिसर्वतः नैनामवगतस्पहगतिःकाचिद्रविष्पति भ्रष्टोभवस्सैषणीच्छेयपनामनु
गच्छति अहोविचित्रचारित्रशालिनीयंगतिर्नृणाम् वशीकृत्यनरंयाडुःखपंकेनिमज्जयेत् कपतो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व ४
२३५

मतिर्मालोकेगतिंसोस्यादविकीजनः अनुसारेभवेयामावबरेपारश्यत्फले नूनंसगतेपतितेस्वयंप्रयततेन
रः यपनामतिमालोच्यतद्दकिंभजतेजडः तस्मात्सुज्ञाःसमालोच्यगतिंचहितयोःकुते यथेच्छंवरतामोच
विक्रमावुद्धिपूर्वकं पूर्वंबुद्ध्यासमालोच्यकर्तव्यमेवमादरात् विदयानोनरोजातनशोचतिकृताकृते स
पुमान्कथ्यतेपूर्वंयोविवच्यशुभाशुभं कर्तव्यंकुरुतेयेनपश्चादनुतप्यते योबुद्ध्याप्रथमेधीमानविविच्य
कुरुतेक्रियात् सर्वजयमाप्नोतिसत्यंसत्यंवदामिवः अयमेवहिभेदोस्तिपशुभ्यःसहजोनृणाम् यदे
तेबुद्धिमादायप्रतीकार्यांचसंहतिः अबुद्धिपूर्वंयदिनाकर्तव्यंविदधुस्पले मपशुःपशुधर्मत्वाद्विशेषः
शृंगहीनता साचापिस्मृतनात्स्पपत्पशुराजतेतराम् शृंगाभ्यामेवतद्धीनःपशुःशोभ्योभवत्पले अथ
वास्यविशेषोस्तिपशुभ्यःपुच्छहीनता पुच्छवान्पशुरुद्दिष्टःपुच्छहीनोनरोमतः साचास्यस्मृतत्वान्नूनंयत
स्यगुदवेष्टने स्यात्तेनपशुरेवासौनरोविहतगुह्यकः अहोबुद्धिविहीनोसौनसाम्यंपशुभिर्व्रजेत् शीतात
पसमानोसौनरोविकृतिमाप्नुयात् तस्मात्स्वनमसोकापिकीटजातिर्भवत्पले यःशुभाद्बुद्धिमुत्सृज्य २३५
यततेविहितेविधौ तस्माद्धितंसमालोच्यबुद्धिपूर्वंमथाचरेत् सर्वकर्तव्यताजातेयतोनोशोकभाजनं
पशुर्मबुद्धिमादायकार्येचेद्विदधात्पले सशुमानेवमंतव्यःशेत्स्वहेतुर्यतोमतिः तथाचवोवदिष्यामिप

२।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रुत्वेत्युद्विग्नोभवं उक्तासमाचारस्य स्मात्मश्रुत्वारतिचापरं अस्मान्किलश्रगाकल्पेकासारेकुत्रचित्त्रयः मक
राःस्वरितेवेबोवदिध्यामिस्थिरव्रताः मकरास्त्रमेहीनजातयोपियथामतिम् विदधुस्तद्दिध्यामिश्रुण
तोतमवृह्यः एकोनागतविधातेतिप्रत्युत्पन्नमतिःपरः यद्भविष्यद्वित्यपरस्त्वयपेतेमहाबलाः समानजा
तिकाश्चापिसर्वएवजलेभवाः गतप्रत्यागताभिज्ञाःसममेवबूभेदतः परस्परंसमाश्लिष्टःप्रीतिमंतःपर
स्परं विचेरुर्जलमध्यास्तेयथेष्टंपरितोजले यथेष्टंरममाणास्तेष्वथोजातजालिकाः आजग्मुर्मत्स्य
घातार्थंविचरंतस्ततः तेविलोक्यसरोरम्यंगंभीरविपुलोदकं अत्रमत्स्यामहान्तोभवेयुरितिनिश्चितः
निश्चित्यतेसद्यस्त्रकथमेनवशंगताः भवेयुरितिनिश्चित्यनिवृत्ताःपरितःसरः एकश्छिद्रेणनिष्कास्य
जलेसर्वेसमंततः निष्कासितेजलेशेषंशुष्कीभूतान्सरोवरात् मत्स्यापतेकरग्राह्याःस्वयमेवभवंतिहि
कृतेस्यात्सकलेकृत्यंनिश्चित्यतिष्ठवस्थिताः ततस्तेजालिकाःसर्वेसमेत्यपरितोजलं विष्टभ्येकेनरंध्रेन
निष्कष्टुंवारिणायतायदा तदैवप्रथमस्तेषांमकराणांमहामनाः विज्ञातिंवारिणोवीक्ष्यप्रवृद्धोभूत्ससत्वकः
विविक्तप्रज्ञाविकलनिर्वारिणःकिंनिमित्तकाः नूनंनिवद्धंतरिदंजालिकैःसमुत्तमं तस्मात्सर्वेमितोन्यत्र
गंतव्यंतरितंचनः येनैनैवभविष्यामःतेणैनेववृविपत्पदं इतिस्वयंग्र्वस्थाप्यस्वसहृदौसममहामतिः समाश्रु
त्यपीयौहृद्गतांप्राप्यशोवाचतोमितः श्रुणुतेवचनंमेद्यश्रुत्वातूष्णींयताबचतत् इतोगंतव्यमन्यत्रस्वाशांसि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि डिमभीप्सुभिः किमप्येतज्जलं त्वयं तन्न मत्र समापतेत् विघ्नोस्माकं ततोस्माभिर्गन्तव्यमविशंकि
व ७· तैः इत्युदीरितमाकर्ण्य तौ तदा प्रहसन्मुखौ किमकांडे भयं तेत्र विघ्नं भो विचिकित्सने इत्युक्त्वा समाक
२५· र्ण्य भाविवेदी जगाद ह मया मैत्री समालोक्य गदितं वचनं हितं मित्रं कथ्यते लोके यो विपत्तौ हितं व
देत् कोहि नाम न संपन्नावनुकूलं वदिष्यति सखा स एव कथितो लोके विपत्तौ च न प्रत्ययात् विसृज्यते यदि
ज्ञातः स्वार्थसिद्धिं च विंदति मयात्तात्ते जले हाता विघ्नः कोपि भविष्यति वसन्तामिह नस्तस्मात्कथि
तं हितमेव वाम् सुहृदा कथनीयं हि सर्वदा हितमादरात् यथा मैत्री कृतार्थीस्यात्करोत्तन करो
तु वा तद्भुते वाकथ्यं त्र डिमी विरेजरुतं तु वाम् अवश्यमेव भगवन्नत्थ्येमया न्यत्र मनस्वितौ
इत्युक्ते तेन विड्याद्वितीयः प्राह सादरम् सत्यमुक्तं त्वया मित्र न्यायमार्गं न वपीरियम् वदंति
नीतिशास्त्रज्ञाः पूर्वापरविशारदैः पूर्वमेव समालोक्य भाविमृत्फलमादरात् पूर्वापरविचारस्तो
भवानस्ति विशारद तथापि वचनं मेद्य निशाम्य वदतां वर विशंकितो मतिर्योहि निद्धीनं पदे पदे न २५·
तस्य काचित्सिद्धिः स्यादिति सत्यं ब्रवीमि ते अनागताशंकितोत्र व्यवहारो न सिध्यति भुंजेहं किं पचेन्नो
वा तस्मान्नो भक्तिमाचरे इति सन्दिग्धचित्तानां भोजनादिगतिर्न वै सिध्येन्न च समर्वोपि व्यवहारो न सि
ध्यति गमिष्यामि च मे तत्र सिद्धिः स्याद्धानवापि किम् इति संदिग्धचित्तानां व्यवहारो न सिध्यति ३२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तस्मात्त्वयैतत्समालोच्य किंविकार्यं विधानवित् यतेतयःप्रतीकारेससिद्धिंलभतेतराम् समीपमागतेका
र्येप्रतिक्रियायस्येष्यते सधीमान्कथ्यतेलोकेतत्कालहितमाचरन् तथाचनीतिशास्त्रज्ञावदंतिमहितेवचः
भूतेनैवानुसंपन्नेभविष्यन्नवितर्कयेत् वर्तमानेनकालेनकालेज्ञिपतिपंडितः इतिवाणींमच्छ्रुत्वास्यहि
तीयस्यमहाधियः तृतीयश्चापिप्रोवाचब्रूहितेकिंचतेहृदि मयावश्यंपंचगतंबलत्रमस्याश्रयेवयत् तेभा
तिल्येयिकिंमित्रायदन्योन्यवितर्किका इतिवाणीममाकर्ण्यतृतीयःक्रोधितोभृशं प्रोवाचवचनंदीनंप्रा
सवलत्कठिनाहतं नाहंनीतिविचारज्ञोहृदयदर्शीनचास्म्यहं नचमांप्रतिकेकालेशक्तिःकाचिन्ममेनच
श्रयदेवविजानेहंकालोहिवलवत्तरः यद्भविष्यद्भवत्येवकोन्यथाकर्तुमर्हति मत्स्येषामेवचेद्गंकेकद
विदैवयोगतः वहिर्निर्यातितज्ज्ञान्यप्रमाणेमेनचापरे यद्भावितद्भवत्येवनिश्चित्यमनसाततः स्थिता
वन्मयाग्रामेग्रामवत्समखिलेद्रुते इतिनिश्चयतोनाहंमयानिर्ययमन्यतः युवाभ्यांरोचतेयत्तत्कुरुतंचाविशं
कया इत्यंतयोःसमाकर्ण्यवचोनागतवेदसो कुशलेनौसमाप्रक्ष्यनिर्जग्मामसहामनाः जलेस्मिन्कलुषी
भूतेप्रथममेवागवज्जलात् निर्गतौमीनग्रामाश्चकासारंचान्यदेवहि निःसृत्यसप्रभीमेनतत्रासौपरिक्रम्यसमंततः
प्रमाणेसरसोवीक्ष्यस्त्रावेनस्थावनाविलः तेमहाकायमेनश्चेद्दृष्टिमंतमवेत्यच मत्स्यास्तहासिनोहरादा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व·७·
२८१

गत्यविश्वस्यनीतिम् प्रणम्याथोविनीतास्तेसर्वेतंव्याजिन्नपत् भवतांऊतएवाज्ञागमनेवदन्तोनतान्
इतिवाचंममाकर्ण्यतेषांममकरोवली प्रोवाचवचनेरम्यैधीःसर्वज्ञविराजते भवंतःस्वामिनःपुत्रावा
हणास्यास्यवल्लभाः मान्यपुत्रस्यराजानोगच्छंतोशिक्षयाधुना इत्याज्ञोममवाप्याहंराज्ञोस्यांपते
र्वरात् भवतोहंसमायातःसर्वथाशगणाशिक्षतो धीरुडोकेवचःसम्यंमतातेथविनीतवत् धरमस्यवि
नम्रांगाःसमुपाविविशुर्द्रुतं मनथासेव्यमानस्यमत्स्यैर्विनयोज्जले राजावभूवकासारेमत्स्यानांजा
लवासिनां अथोवह्निजलेतत्रकासारेजालिकेद्रुतं एकस्मिन्दिनेतेनाथजलेस्मिन्वायवेगवत् तस्मिं
छिद्रेसमानह्यजालेवार्थवकेवले निर्जगाममच्चयत्किंचित्तस्मज्जातंबवंधनतत् तणांश्चुष्कचकासारे
कमंज्ञवभूवतत् मत्स्यजातंमहावायाविपुरंपरितोभ्रमत् जलाभ्याततियपरितस्मेमत्स्यांसमुपाद
भुः प्रवृत्यन्तमतिष्ठैवतत्रवज्रोवभूवमः विचार्यस्यपियासोपिकिंविधेयममाधुना केनमेविपदोस्या
प्रनिस्तारःस्यात्सुखेनव पियाविचिंत्यसविरंदेष्यःकालोधनेवमे येननोह्यास्यतोयासेजनस्यपिषणा २८१
वतः इतिमूर्छामुपादायनिश्चेष्टःसवभूवह मृतोयमितियेनासौविमुक्तोजालिकैस्तटे तान्संप्रेक्ष्याथवि
गतानस्माकमत्स्यान्सोमोतितेतं तत्कालितत्याततयचायासौपतितोह्रदे तामेवसरसीप्राप्यदृष्टांतेमित्र ३३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मादरात् समुद्रेनिमज्जितंसोयथाश्रेष्ठस्तेनाख्यनामयं सवार्तांसर्वतस्तस्मैप्रोवाचमतिमत्तरः अन्नार्ता
तस्यवार्तांसप्रीतःप्रोवाचसादरं अस्मात्सम्यग्योगपातेमतिमतितमतोवर इहैवेमेसवामात्यश्चिरंतिष्ठगत
ज्वरः इत्युक्तोतस्यसविवोद्वितीयःप्रबभूवह अथोत्तृतीयश्श्रुत्वानयःप्रोक्तोयदृविषयकः सर्वतोस्फुट
सरेतत्रकासारवारिणि शुष्कपंकनिमग्नःसयद्वविख्यातस्समाकृयः जालेनवद्धस्तत्तीरेविन्यस्तोविवर्ण
रूहः परिलुठसमंताच्चोरटंकेपरितोमुहुः तदृष्ट्वाजालिकास्तस्ययातिमस्यविभाव्यच आदायपरश्च
तीक्ष्णाग्रस्यंगेविच्छिद्यवेलात् इतिवःसम्यगाप्ताते पश्चूनांचरितंमहत् यथातेपश्चवोप्याशुविनेशुर्विप
दर्णवात् पूर्वंबुद्धिंसमादायप्रथमःसोपिमत्स्यकः तीर्त्वाविपदंसप्याशुमत्स्यराजोबभूवह बुद्धिं
तात्कालिकींकृत्वाप्रत्युत्पन्नमतिस्तथा तदात्वदुःख्याख्यापासौतस्यैवचसहायतां यत्किंचिदभिधानस्तु
तृतीयोपिसमत्स्यराट् दैवेशरणमायातस्तत्क्षणाणोबभूवह इतिबुद्धिमतापूर्वंकर्तव्यंसर्वमादरात्
बुद्ध्याविमृश्यमतिमान्बुद्धिपूर्वंसमाचरेत् कुमाराणामुदितंदिव्यं स्थितिंदयममायतान् कुरुध्वंभोयथास
म्यक्तत्त्वंस्याद्दोविनिश्चितं श्रीव्यासउवाच इतितेनारदेनोक्ताःश्रुत्वाइमेकल्पकल्पिताः विपिनाकामनाद
सर्गाणितिमेस्याबभूविरे चरंतोब्रह्मनिष्कल्पेनिरंजनमकल्मषं ब्रह्मचारिव्रतारंभानैष्ठिकाःपरमादृताः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि तपस्यंतो महात्मानः शांतसंकल्पकल्पनाः बभूवुरमलाः शुद्धबोधविज्ञानतत्पराः अथ यान्ताविलोक्यै
व पु॰ तोषेण तद्वशी महात्मनः सृष्टिकर्तव्यतासक्तः ससर्जैव प्रजापतीन् प्रजापतिभिरादेशाद्ब्रह्मणः सृष्टिरादरात्
२८२ रचिता येन संपूर्णा त्रैलोक्यमभवत्क्षणात् तपः सिद्धिं समालोक्य तेषां हृष्टः स पद्मभूः प्रसन्नीभूय वासार्थं स
मचिंतयदादरात् सत्यलोकादथालोकादेशं वासे विचिंत्य विधिः प्रोवाच पुत्रान्वचनैः सांत्वयं शुद्धमानसः
पुत्राः प्रीतोस्मि तपसानेन वस्तत्र स्थितिं ध्रुवं करिष्यामि समावेश्य त्वामयत्र सिद्धिमवाप्स्यथ इत्युक्त्वाकेतथि
तासमावेश्य तस्मादेशामनुत्तमं ऊर्ध्वं भोसत्यलोकस्य चैव तेति निजगाद ह ब्रह्मादेशमथाप्यैते चत्वारः शांतमानसाः
तेपुस्तपः परमं तत्र सर्वकामनस्पृहं तत्तपः सविलोक्यैषां ब्रह्मा संहृष्टमानसः आगत्य वरदानार्थमित्युवाच प
रं वचः पुत्रा वरं हृणीतेति प्रोक्तास्ते ब्रह्मणा स्वयं ऊचुर्विरागिणः किं स्याच्छांतानां केवलात्मनाम् परंतप
वतादेयो वरो यं स्थितिरीदृशी सदास्यात्तपसां निष्ठा स्थिता परमनिर्मला इति श्रुत्वा स वचनं तेषां संशु
द्धचेतसाम् तथेत्युक्त्वा मतिं कृत्वा प्रोवाच वचनं हितं पुत्रा भवत्तपोभावादयं लोको भविष्यति तपोलोको २८२
ति विख्यातः सर्वत्र भुवनोदरे सम्यग्वेदान्समभ्यस्य ब्रह्मचर्यव्रते स्थिताः ते प्राप्स्यंत्यमुं लोकं तपः संज्ञं म
हाशयाः अपीमं विपि वह्निर्दान्सषडंगांव्रते स्थिताः दारकर्मोन्मुखा ये च विप्रियं ते दैवयोगतः तपोलोके

३५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

समासायनानाभोगसमन्वितं रमंते ते महात्मानो ब्रह्मचर्यव्रतस्थिताः महोलोकं समारभ्य तपोंते
कोटिमानतः द्वाविंशतिर्योजनानां लक्षवाण्यष्टसंयुताः इत्येवमुक्तं मुनयस्तपोंते लोकस्थितिः सर्व
शास्त्राभिरामा निशम्य यां जातु न वै मनीषी मोहं व्रजेत्स्त्रवापि यं लभेत इति श्रीशिवपुराणे काशीमा
हात्म्ये भुवनकोशवर्णने महोजनतपोलोकवर्णनं नाम ऊनसप्ततितमोध्यायः ६९ सूत उवाच ॥
इत्थं षट्लोकसंस्थानं भूमिमारभ्य सुव्रताः कथितं मुनयः सत्यलोकस्थितिमथो ब्रुवे यो सौ लोकराज
तेषु सर्वेषां लोकानां यत्र संस्थितिः चतुर्मुखो विधाता सौ सर्वलोकगुरुः स्मृतः सर्वनाथः सृष्टिकर्ता विधा
ता कमलासनः यत्रास्ते भगवान्साक्षात्त्रैलोक्यं सृजता धुना व्यासः स भगवान्मह्यं यथा प्रोवाच संस्थि
तिं सत्यलोकस्य तां सम्यक्कथयिष्ये न च व्रताः ॥ व्यासः ॥ तपोलोकोर्ध्वतः सत्यं कोटिषोडशसस्मितं तत्रा
सौ संस्थितो ब्रह्मा विश्वमाविष्करोत्यले सदेवमुनिसिद्धौघैर्ब्रह्मलोकसमेततः समाहतः समाभाति क्रीडमानः
स्वयंप्रभुः नित्यं नैमित्तिकं कर्म भूमौ ये कुर्वते बुधाः वेदोदितेन विधिना ते त्र सम्यं निवासिनः विप्रार्थे वा दसेम
श्रविचारनिरता बुधाः ये यज्ञान्कुर्वते सम्यक्ते त्र सम्यं निवासिनः ऊहापोहविचारज्ञा मेधायज्ञकुशला नराः त
र्पयंति च ये वह्निं ते त्र समग्निवासिनः प्रकृतिं समुपादाय विकृतिं ये प्रपूजयंते विपिद्यारोप्यमाणेषु ते त्र स

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
व ७॰
२८३

स्पर्द्धिवासिनः उदात्तादिस्वरज्ञानाद्येमंत्रान्विधिवद्बुधाः उच्चारयंतिसमयेतत्रसम्पर्द्धिवासिनः मीमां
सापारगाःसम्यग्द्वादशार्थविवेचकाः विवेचयंतिसत्कर्मतेत्रसम्पर्द्धिवासिनः पंचापिकारतत्वज्ञः
परमार्थरसोज्वलाः तत्वातत्वविभागज्ञास्तेत्रसम्पर्द्धिवासिनः इत्यंकर्मपरेयेत्रज्ञानेनिष्ठधियोत
ले तेब्रह्मलोकमागत्यपरमार्थपरास्तुताः वेदांतोक्तात्मतत्त्वज्ञाविज्ञानपदमास्थिताः ब्रह्मभावा
नाःसम्यग्वसंतिविधिसद्मनि आनंदभावनानिष्ठाआनंदपदसंस्थिताः तस्मानंदपरेधीराःप्राप्नुवंत्यम
लाश्रयाः ब्रह्मणोस्यचतुर्भ्यश्चमुखेभ्योयेविनिर्गताः चत्वारोपिचतेवेदामूर्त्तिमंतोत्रसंस्थिताः चतु
र्दिक्षुस्थितास्तेत्रब्रह्माणंसमुपासते नानाभरणशोभाढ्यानानारत्नोपशोभिताः दिक्क्रमेणावदिक्षा
मितान्वेदांस्ततोपिच ऋग्वेदोथयजुर्वेदःसामवेदस्तृतीयकः अथर्वापिचतुर्थोस्तिचतुर्दिक्षुयुतव्रताः
प्राच्यांस्थितःसनीलाभऋग्वेदःसौम्यमूर्तिभृत् दिव्यगंधविलिप्तांगोदिव्याभरणभूषिताः उत्तरस्यांयजु
र्वेदःशुद्धामलहिमद्युतिः सौवर्णकर्णिकाजुष्टोमहाकायोमहाभुजः वारुण्यांसंस्थितोमानीसामाख्यो २८३
विद्रुमच्छविः चित्रमालांबरधरश्चित्रस्रग्दामभूषितः अथोदक्षिणतोथर्वांजननीलप्रकाशते पिंगाक्षो
रक्तकंठश्चहरिकेशोमहातनुः शिक्षाकल्पश्चशब्दाश्चशास्त्रेज्योतिषंतथा निरुक्तिश्छंदसांरीतिःषडं

२५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गान्यपि संतिहि चतुर्ष्वपि च वेदेषु षडंगानि इष्टयः क्रतवस्तथा आज्ञाकारीणि भद्र ते स्थितान्युज्वलमूर्तिभिः
अष्टादशपुराणानि रहस्यानि तथानि च इतिहासोऽस्य सर्वे च स्थिता मूर्तिपरिग्रहात् सर्वोपनिषन्मूर्त्यो
विचित्राकृतिसमुज्वलाः सेवंते विविक्तांगा गूढाशयपरिष्कृताः काव्यानि विविधान्यत्र महार्थैः सभो
ज्यपि गृहीत्वा मूर्तिममलां राजंते ब्रह्मसन्निधि न्यायशास्त्राणि विशालाक्रूरमूर्तिभृतान्यपि राजंते
भ्रतोयावः स्वात्मार्थभरितामले धर्मशास्त्राणि सर्वाणि शांतमूर्तिधराण्यपि प्रतीतोच्छिन्नदेहानि रा
जंते ब्रह्मसंसदि उपविद्यावतं सोऽपि किंचिन्मलिनतां जगः सेवंते समंतात्तत्र अद्वियात्रगा इति ब्रह्मा
णो कमलासनस्तु तिपरैः संसेवितः सर्वतः सिद्धैर्देवमुनीश्वरैः प्रमुगणौर्वेदेषु गान्धर्वैः विद्याभिस्त्वरहस्य
समेतनियमैस्तोतिर्मयेध्यायतो पाणिभ्यां किल जायते करीति च विद्यासततं तेन तु णो ये ध्यायंति च तन्म
त्वे प्रभुमसंसिद्धैः सुरैः किन्नरैः देवैर्मौनव्रतैः प्रजापतिसुतैः संसेवितः सर्वतः नानाशास्त्रविचारचारुम
नयोभक्तो हभोगान्वहूत् लोते ब्रह्मभुवं व्रजंति विगतक्लेशा महार्थोज्वलाः गायत्री यत्र साद्देवी मूर्तिमादा
यचापरां तस्यामतो निवसति सर्वाभरणभूषिता याश्रुपास्य महातेजा विद्यातासौ पितामहः वेदाधिका
रितां लेभे सात्र देवी व्यवस्थिता यत्र या मर्शनो विप्रा ब्रह्मण्यं समवापिरे सास्थिता पररूपेण विद्यातत्त्वभुव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व पु॰
२८४

वनेवरे यासौपराशक्तिमयीसर्वत्रविहितस्थितिः अंशेनापिचयस्यास्तुस्थितेस्याद्भुवनोदरे यासौस
वित्रीलोकानांसासावित्रीत्यभिधीयते सैषविद्याज्ञाविमलाख्यापितामुवनेसके गानात्त्रायतेयस्मा
गायत्रीत्यभिधीयते साभावयस्त्ररूपेणविधात्राज्ञावतारिता स्मरणात्त्रीयतेपापंयस्याभुवनवासि
नो स्वयंसावरदामातात्रह्मलोकेप्रतिष्ठिता तत्रकोटिप्रमाणेनयोजनानामनंतरमूर्ध्वगं ब्रह्मसनमि
तिख्यातेभुवनेतस्यधीमतः तत्रब्रह्मासनेब्रह्माचतुर्मुखविराजितः अणिमाद्यष्टकोपेतोनानासृ
ष्टिविधायकः धर्मादिफलदाताचकर्मचर्यायुगेयुगे विदधातेनवर्याचसततेशप्रचोदितः तिरश्चो
मनुजांदेवांस्तमोराजससात्विकान् स्वस्वकर्मानुसारेणसृजन्संराजतेतराम् चतुर्दशविधांसृष्टिंवि
दधातियुगेयुगे ब्राह्मासात्विकभावस्यासमाधिरतस्तथात्मवान् सूतउवाच इतिब्रह्मसभाख्यानंतेनो
क्तंमुनिनायथा तथावःकथितंसर्वंसर्वज्ञःकेवलःप्रभुः योमंत्रयतीतमतिमानध्यायंपरमात्मनः ।
शृणुयाद्वानतस्येहसंततिश्छेदमाप्नुयात् इममध्यायमादृत्ययोधीतेशुद्धमानसः नतसंतानभवेत्तात
कर्मणाःश्रुणप्रपिणः तसंपत्तिवियोगोस्यकदाचिदपिजायते विपदोस्यात्पलायंतेहरेर्वामृगजातयः
इतिश्रीशिवपुराणेभुवनकोशवर्णनेब्रह्मलोकवर्णनंनामसप्ततितमोध्यायः ७० सूतउवाच इतिवो २८४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भिहितासम्यग्ब्रह्मलोकव्यवस्थितिः समासितमगमयस्मास्मत्तदेशाद्धरस्थितिः इमास्मत्तदेशाद्धरो
ब्रह्मांडांतर्व्यवस्थिताः ग्रंथयामोमयीभिस्तु भूष्टहंकथितेद्वरा तत्रापिसत्यलोकोयःप्रसिद्धिंसमु
पागतः तत्स्थितिःसंपरिज्ञेयाशिवतत्वातिकीपरा भूपृष्ठाद्दूर्ध्वमानेनयावद्ब्रह्मांडगोलके पंचाश
त्कोटयःप्रोक्तायोजनानांप्रमाणतः ततोभूपृष्ठमारभ्यऊर्ध्वंतुदशपंचच लक्षाण्यूर्ध्वप्रमाणेनविज्ञे
यानिमनीषिभिः सपंचाशीतिलक्षेतुद्वेकोटीचप्रमाणतः महोलोकःसमाख्यातोजनोष्टौकोटयोम
ताः तपोद्वादशसंख्यातसत्यंब्रह्मपुरांतके कोटिषोडशमानेनसंख्यातेविमलात्मभिः ब्राह्मेचभुवने
कोटिरेकार्थीद्वैःप्रकीर्तिता रम्येयोजनमानेनकोटयःत्वाद्विसंख्यया विधातभुवनेयावद्विज्ञेयाविम
लात्मभिः विधातृभुवनादूर्ध्वंकोटिद्वितयसंख्यया पुरीविष्णोःसमाख्याताशक्रनीलविनिर्मिता महा
मरकतस्तंभरत्नसोपानचित्रिता नीलध्वजसमाकीर्णावितानाततपुष्करा नीलोत्पलदलप्रख्यैक
माहैद्यैःसमंततः चामरव्यग्रहस्ताभिस्त्रीभिर्याश्चपरिवीजिता तत्रकन्याःसमाभांतियन्मुखेंदुभिरादरात्
नीलेंदीवरसंकाशाभिर्दिनमंतेद्भिताः विकसंतेनरासम्यककामोत्कामोरतिनिर्भराः प्रवदन्नूपुरारावा :
कामिनायत्रनिर्भरं कणत्कारेणपंचेषुंजीवयंत्यतिविह्वलाः यत्रकार्मुकनिर्घोषंविनैवमदनोप्यलम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वि
व९·
२८५

नूपुराणांक्वणत्कारैः कामिनोवशयत्यलं यत्रालापानलेशेनवशीकृतस्समोऽमरान् यंचेष्टमायनेवा
पिनिष्फलेमन्यतेतराम् यत्रकाष्ठशिलाः सर्वामणिसंघातनिर्मिताः रथ्यायत्रसमाभांतिपद्मरागावि
निर्मिताः तत्रास्तेभगवान्विष्णुर्नीलोत्पलदलप्रभुः चतुर्भुजोमहाकायः पीनवक्षोगदाधरः किरीटा
लेकृतावपुः कुंडलाभ्यांविराजितः शंखचक्रगदापद्महस्तोनीलोत्पलेक्षणः संसेवितः सभगवान्स्वा
त्मतुल्यपराक्रमैः भक्तैर्जयजयेत्युच्चैर्गृणद्भिः स्वात्मविक्रमं येध्यायंतिसदाविष्णुंकमलयासंसेवितंके
शवं श्रीवत्सांकमुरःस्थलेभुजलतासंसक्तनानायुधं सद्रत्नग्रथितोत्तरीयविलसद्देहंजगत्पालनोद्यु
क्तंतेभुविविष्णुपदेमलतराभुक्त्वाससेविताः विष्णुभक्ताश्चयेनित्यंजपपूजार्चनेरताः तेप्राप्नुवंतितत्स्था
नंयत्रगत्वानशोच्यते नियमानुपवासांश्चविधायविधिवन्नराः येर्चयंतिमहाविष्णुंतेत्रभोगभुजोनराः
हरिंस्मरंतियेनित्यंसंतर्पितमनोपियः तेत्रभोगभुजोभक्त्यावसंतिहरिसन्निधौ वसुर्णोपासकायेत्रभू २८५
मौसंभुङ्ककिल्बिषा विविधान्भोगसंपन्नान्भुक्त्वातेयांत्यमरःपुरम् नयत्रकालकलनानकाचिद्धानिरिष्य
ते प्राप्यतांतेपुरींरम्यांमोदंतेसहविष्णुना सकृच्छ्रीकृष्णकृष्णेतियेनाख्यामार्यतेभिया महापातकयुक्तो
पिविमुक्तोमतमानुषः येनामविष्णुममरेशमसंभजंतिप्रातारमांकितनुंगरुडासनस्थं श्रीवत्सलक्ष्म ३८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

णविभूषितवाहुमध्यंतेनाममसर्वजगतांपुरिवंदनीयाः सजलजलदनीलेकौस्तुभोद्भासिवक्षःस्थ
लममलविचित्रोत्तंसमंजुघोषं रुचिरकनकरत्नाकीर्णसत्कुंडलाढ्यं यःसहजपतिनिर्यंतस्पुगु
क्लिन्नेह्वरे ग्रहोविद्वेविद्वेष्टृणातवचनेमेसरुचिरं रहस्यंवैरांतायदपिगतमांध्यापहमिदं यदेनत्क
ल्पान्तेपरमममृतंभातिस्तपियो निमज्जेयस्त्वास्मिन्सवेल्ललभतेशुद्धिममलाम् येष्याभूमितले
विशुद्धमतिभिःशुभ्रोहृदयेषामपि तन्नस्तापनयोगतोनिगदितालभ्याःप्रयत्नाच्चिरं तेयतस्त्वस्मरणा
त्तरोनकतिभिर्लभ्याःस्वबुद्ध्यास्पदेस्तंश्रीकस्त्रमसंजनः स्वमतिमात्मेवेतसर्वेष्टदम् यदकृतानवशे
नविद्रुमखिलालोकावलीशोभते यदकृतसमागतेखिलमपिशीघ्रंवशुर्णीभवेत् सेयंयस्यपरा
क्रमेवहूननःख्यातिंत्रिलोकेगता तंहेदारकंहेस्वंचरितपरंविस्तेनमेत्विडिभाक् येनतानुविजगत
पतिनेत्वीतोहरसन्नजघो शांतानोवकरस्थितास्तिविमलाम्मुक्तिर्महात्पागिनाम् येकस्वेविमला
शयेप्रजपतांनेवाहृतांताडयं प्यायेतंसलभेरमांकिततनुंसद्बुक्तिर्माररतः इत्येसविद्धयेशानो
भगवान्नारिपालकः भक्तानुरागीवमतिविलम्बर्यासदोज्ज्वलः यस्यावतारदशकेसैदेवभुविराजते
त्राणायधर्मसंस्थानांपापिनांनाशहेतवे भुवोभारावतारायप्रदुष्टानांसमायपोजसा संस्थामात्रपरा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व पु॰
२८१

पीताः सोमूर्त्तिमपि शिरसे हानिंममीस्यपरणीयथोक्तविधिकर्म्मणाम् योंशमात्रेणवेदानांस्थिति
महोरराणले यदाधारस्थितापृथ्वीनगरग्राममंडला विभातिनितरांसोत्रभुवनेविष्णुरास्थितः य
न्नामस्मरणान्मापंवज्ञोनलभतेयथा ललाम्निशेषतां यातिसोत्रविष्णुर्व्यवस्थितः यत्पादकमलध्या
नात्कमलामालसत्कला एतसत्कमलाकालेकलयेतनकेनकं कालीयंकलयेच्छापिभयंयःकमला
पतिं कलयेतननतस्येहकलंकस्पर्शसंभावनेत् कलापकलयावद्धमूर्धानेकालियापरे कलामात्रेण
कलयन्कलिंवाधांकथंब्रजेत् कलंकरोतिकलनाकलितोयोद्भुतेवतत् कालउत्पाययःकालेकल
यत्समलाशयं कलौकलिविपक्षस्तोयोकलंकलयेद्बुधः कलेनवचसाकालेकथंसकलतांव्रजेत्
सोयंवसतिवैकुंठेभुवनेत्रसमुज्वले लक्ष्मीभर्त्ताताक्ष्यवाहःशंखचक्रगदाधरः इतिविष्णुपुरीरम्यासर्व
लक्षणलक्षिता ब्रह्मासनोपरिगताराजतेसर्वमौलिभूः अथोपरिष्टात्समापिकोटीरुद्रपुरीस्थिता २८१
श्रवणेनापियस्याःस्यात्सणपैरोदानसंभवे अतिविचित्रोयममलोरुद्रलोकोव्यवस्थितः शुद्धस्फटिकवर्णा
भस्तत्रुयानमंडितः सहस्रभूमिकैस्तापिहर्म्यसौधैःपरिष्कृतः विमानायुतकोटीभिःसमंतात्परिवारि
तः वनोपवनकुंजेषुसर्वतःकुसुमोज्वलः वायवोपिवहंत्यत्रसुखस्पर्शासमन्विताः नदीनदसमाकीर्णो

२८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रुद्रलोकोयमद्भुतः येयं गंगा समाख्याता त्रिजगत्पावनी नदी सा प्रोक्ता स्थितिमगात्सप्तधा सततवा-
हिनी प्रथमा सैव समाख्याता वैराग्याख्या मनोदका द्वितीया वरदानाम तृतीया च वरिष्ठका वरवर्णा-
भिधा तुर्या वरिष्ठा पंचमी मता षष्ठी वराहाभिधा च सप्तमी विश्वपालिनी सप्तगंगा समुद्दिष्टा रुद्रलो-
के स्वर्गप्रदाः तासु सर्वासु पद्मानि लसत्पत्रयुतानि च वज्राणि वसुशीतानि स्थितानि शुभतः प्रभोः अति
वित्राणि रम्याणि कमलान्यत्र भासते लसत्पत्रदलाढ्यानि तथा युतसुगंधिभिः स्त्रीणां संख्यैव नात्रास्-
ति कोटिशस्ताः पदे पदे गणास्तासां न कथ्यंते तेनंतत्वाद्विरतोस्म्यहं पार्षदापि गासंख्याय देवासंभवे
त्कचित् रुद्राः पार्षद्गणिनास्तत्रास्वर्गिणि नागताः ज्ञानयोगबलोत्कृष्टा रुद्रकन्यासमाहृताः ये समा-
श्रित्य सर्वेशं रुद्रं ते पर्युपासते नराकारशरीरास्ते केयूरकटकोज्ज्वला उत्तरीयांबरधरास्तत यज्ञोपवी-
तिनः शुभ्रवस्त्रविभूषांगा मुक्ताहारविभूषणाः महाकाया महोरस्काः सर्वे ते त्रिविलोचनाः त्रिशूललां-
छितकरा जटामुकुटधारिणः दशबाहुपरीतांगाश्चंद्रायुतसमप्रभाः हरलब्धवराः सर्वे सर्वे चंद्रकलाधरा :
मृत्युजन्मजरातीताः सर्वभूतहिते रताः अत्र स्थित तत्रैव विप्र रुद्रलोके प्रकीर्त्यते यथा परत्र लोके शुभो-
गान्भुक्त्वा सुखफलान् अंते कर्मफलस्यापि त्वयोनात्र यथागतः अपि कारं विधायाशु विचित्रवनोज्ज्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि ले शक्तिपातेन भर्गस्य शिवं यांति परामृतं अत्र केचिच्छ्रयंति शिवस्य परमेशितुः केचिन्महावृषा
व पु० रूढा गजारूढास्तथापरे केचिच्च सिंहगाः केचित्कुल्लास्योपरि वर्तिनः राजंते विविधाकारा रुद्रसृष्टि
२८७ यः प्रभोः पुराणि तत्र रम्याणि वृक्षशालांतितानि च मणिकुट्टिमबद्धानि मुक्ताजालयुतानि च विचित्रवी
थीचारूणि महाद्वाराट्टयुतानि च तेषां मध्यगते रम्यमनीषोज्वलकांतिमत् नाना मध्यगते चेद्रविंबवाभा
स्करे महत् स्फाटिके भुवने रम्ये महारुद्रस्य शूलिनः स्वच्छमौक्तिकजालेन पर्यंतपटलावृते नानार
त्नसमायुक्ते द्वारपालपरिष्कृते वितानमंडलाकीर्णपताकाध्वजसंकुले चामरैर्वीजिते सम्यक्क
लशैरुपशोभिते लसत्सिंहासनाकीर्णेञ्जमोदकसेविते नानावाद्यसमायुक्ते वेदिकाभिः समावृ
तिते विचित्रकल्पवल्लीणि पुष्पप्रकरशोभिते दुंदुभीनादनंदिते वेणावीणानदाकुले हुंकारकलिता
व्यक्तध्वनिविराजिते तत्र ब्राह्मप्रतीहारैर्गणौद्दौस्थविभूषिते एतत्ते भुवने रम्ये भर्गस्यामिततेजसः
नंदिरुद्रौ महाकालो द्वावेतौ द्वारसंगतौ यदाज्ञा शिरसा ग्राह्या ब्रह्मादिभिरपीश्वरैः ततो द्वारग २८७
तायत्र वर्तिनोऽष्टौ च सिद्धयः पंचस्वरूपमादाय सर्वाभरणभूषिताः द्वारस्थिताः सदा भांति विचि
त्रमणिभूषणाः एवं सर्वगुणोपेते सर्वसंपत्समुज्वले भुवने तस्य देवस्य ज्वाज्वलीति प्रभास्वरम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तत्रासौभगवान्रुद्रोब्रह्मविष्ण्विंद्रपूजितः योगाम्नावितसर्वांगोदिव्यवस्त्राभरोज्ज्वलः स्वयंसभ
गवानीशोरुद्रस्तत्रविराजते त्रिशूलांकितपाणिस्तनेत्रत्रितयभूषितः स्वयंवसंतपरायस्यांगे
पानारायमत्वरे आलेपयतिचांगानिसोयमीशोविराजते आगत्यस्वरसंस्कारशुद्धयामलया
गिरा सप्तस्वरसमासेनवाग्देवीयंचसेवते वेदोपिषोडशकलोयमागत्यमहेश्वरं स्तुवंतोमम
पादायसेवयावनतःस्थितः आगत्यद्वादशादित्यायस्यांतर्भवनेस्वके देदीप्यमानाःसहस्रा
दीपाःसंतिपुरःप्रभोः षष्ट्यदंतगणेशाद्यास्तस्यासनमुपस्थिताः अष्टौताश्चप्रियादेव्यास्ता
याःश्रीशारिकांतगाः तासमेशोपरेशानेसिंहीभूताउपासते तस्यसिंहासनेदीप्तेसमस्तम
णिविचित्रे अष्टौसिंहायानभूतावहंत्यद्भुतमासनं तेष्टौसिंहामहात्मानोनेत्रत्रितयभूषिताः
दंतिजस्कामहावीर्याःसटाविकटमस्तकाः तत्रसिंहासनेरुद्रोभगवांश्च[illegible]शिष्टेश्वरः सर्वा
भरणशोभाढ्योदशबाहुविराजितः सजटामुकुटोदारीसोमहाबाहुविराजितः पीनस्कंधोम
हावक्षाःसर्वलक्षणलक्षितः वरदाभयपाणिश्चसर्वायुधविभूषितः चामरैर्विजितैश्चापिहृद्यैः
स्त्रीभिःसमंततः परिवीजितमूर्तिश्चचंद्रकोटिसमुज्ज्वलः तानामनत्समस्तमात्मायेभ्योस्वर्यवलो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ न्वितः योगिभिः सततं ध्येयः प्रहसन्मुखपंकजः इत्थं स भगवान्रुद्रो ध्यातव्यो परमाद्भुतः दत्वा भोगा
व पु॰ न्सुविपुलान्स्वश्रयेन परमं वपुः पंचास्याष्टकयानं संस्थितममं चेद्राधिमस्तोवरं रम्यांगे रत्नवज्रमाणि
२८८ ततं नानास्त्रसंभूषिते सज्जटोज्वलशीर्षशोभितमहास्कन्दे वराभीतिदे रुद्रं तं प्रणमामि नम्रज
नतानंदप्रदानोत्सुकं ते ये ध्यायंत्यमुमीश्वरं दशभुजं सत्कुंडलालंकृतं नानासिद्धिप्रदानसज्जमम
लज्ञानामृताह्लादिनम् संक्षेपितो विख्यातविष्णुवेदैर्वैश्रवणाद्यैर्लोस्य रुद्रं परे महामृतभुजो
ज्ञानामृतास्वादिनः उपासते यमीशानं भगवंतं महेश्वरम् नतेषां जातु विख्यातः स्वार्थसिद्धे
र्भविष्यति सम्यग्ज्ञानविहीनाश्च केवलं लिंगपूजकाः प्रयांति परमं स्थानं सर्वैश्वर्यगुणावृ
ये चयं ते सदा शंभुं शिपिविष्टं त्रिलोचनम् ते त्रलोके समायांति जन्ममरणविवर्जिताः ये पूजयं
ति सततं लिंगरूपिणमीश्वरं तेषां ना योगनिर्जातं रुद्रलोकं व्रजंतिते रुद्रलोकगतानां चैते
षां शंभुप्रसादतः ऊर्ध्वाक्रमणमेवस्याद्यतः शिवसमागतिः इतितेभिहिता सम्यग्रुद्रलोकस्थि २८८
तिर्मया यां कृत्वा मनुजो नैव दुर्गतिं भजते सुधीः यो यं रुद्रः समाख्यातो द्विधा स तु रुच्यते
स्थूलसूक्ष्मविभेदेन परापरफलप्रदा वर्णिता सेयमस्माभिः स्थूला मूर्तिर्महेशितुः यदाज्ञापा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

लकाः स्वस्वकार्ये ब्रह्मादयोमलाः यदाज्ञांसमुपाश्रित्य ब्रह्मविष्ण्वादयः सुराः स्वस्वकार्ये।
प्रवर्तन्ते सएषपरमो विभुः अथास्यपरमामूर्तिर्द्वितीयाकथ्यते धुना दण्डपाणिरितिख्याता
सर्वोपरिविराजते भगवान्रुद्ररूपवान्सोस्थितोत्रपरमाद्भुतः नानारुद्रगणाकीर्णोज्ञानमूर्तिः
[illegible]ः प्रभुः योयंरुद्रः समुद्दिष्टः कारणान्तर्गतः सच समस्तसृष्टिस्थितिसंहारान्कुरुते कारयत्यपि
परास्यमूर्तिरपरायात्मकास्तृष्टिगोचरं ब्रह्मादीन्नयते चोर्ध्वंक्रमेण शिवगोचरे साचासौ
परमामूर्तिः शिवस्यपरिगीयते यातुन्नरापरायस्मान्नोकिंचिदूर्ध्ववर्तियत् तन्नियाक्रीद्विती
यास्यमूर्तीरुद्रस्यगीयते रुद्रलोकोधुनोयासौकटाहाधरएवच योसौशिवेनविभुनाया
णोदंडेनियम्यते ब्रह्मांडभेदनार्थायस्थापितोंडसमीपतः प्राप्यापिरुद्रभवनेद्वारंतत्संहिते
यदि तदाशून्यपदालंबीस्याद्धियोगीनसंशयः तस्मादूर्ध्वपदेकुर्याद्दंडपाणिंमहेश्वरं ध्यानपूजा
दिनामस्यतुपासीतमहामतिः योमंसंश्रयते प्रभुंत्रिनयनंसिंहासनाधिष्ठितं दिग्वाहुंभसिताज्ज्व
लामलतनुंसज्जटवज्रासने श्रीमद्दंडकरेगणाधिपवृतंशीतांशुखंडोज्ज्वले निर्भिद्याशुसयातगोल
कमिदंश्रीशंकरंसंश्रयेत् इत्येवंकथितंसर्वंब्रह्मांडोदरवर्तियत् समस्तरूपंतस्यैभोर्वक्ष्येतत्परतः

[stamp]

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि स्थिते ब्रह्माण्डरूपं स्वयं शंभुः स एकः परमेव हि जानाति नेतरः कश्चित्सर्वंपवात्रमादृशाः सहस्ररूपं महे
व पु॰ शस्य कारणातीतमव्ययं स एवैकः परं वेत्ति स्वयं कर्ता स्वयं प्रभुः यस्याज्ञा समनोकिता लोके त्रयी यं कार
२८५ णात्मिका तस्येशस्य स्वयं कर्ता कोवेत्ति परमां गतिम् स एवैकः स्वतंत्रोस्ति कर्ता ज्ञाता स्वयं प्रभुः
यस्येच्छामात्रवद्धेयं त्रिलोकी व्यक्तिमागता इत्थं विस्तृतब्रह्मकोटीदृष्ट्योक्तं च ततः परं सप्तकोटीपरिमिते
पुरे रुद्रस्य जाज्वलम् कटाहः कोटिरुद्दिष्टा दशकोट्यास्तिमागता प्राक्तत्वा विंशता युक्ताः पंचाशत्को
टयो मताः लक्षीकृत्य पराजन्नमूर्ध्वाधोमानकल्पनात् शतकोटिप्रविस्तीर्णं ब्रह्माण्डमिदमाततं
अत्र भूर्लोकमारभ्य मूर्त्तयो याव्यवस्थिताः शंभोस्ताः कथयिष्येहं समापत्य मुनीश्वराः शर्वो रु
द्रस्तथा भीमो भव उग्रस्तथैव च महादेवस्तथेशानः सप्तलोकाधिपाः स्मृताः ये ये पशुपतिर्नाम
शंभोर्मूर्तिरुदाहृता सा रुद्रलोकगा ज्ञेया प्रतितेन मुनीश्वराः यः प्रातश्च समभ्यस्याय शंभोर्मूर्त्यष्ट
कं स्मरेत् नैरोग्यान भयं तस्य सर्वसिद्धिश्च जायते इति ब्रह्माण्डसर्वस्वं मया प्रोक्तं मुनीश्वराः विमृष्ट्व २८५
द्यावित्यिवत्स्थितिः रुद्रपुरे लभेत् इदं ब्रह्माण्डसर्वस्वं श्रावयेद्योपि संसदि तेनापि ब्रह्मणो लोके स्थात
व्यमविशंकया शृणुयादपि यः कश्चिदिदं शोकरवैभवं कृतकृत्यः स भुक्त्वेह भोगान्मुक्तिं लभेन्नरः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

इदमाख्यानमखिलं येनाधीतं कथंचन महाघोरश्वदानानां फलमाप्नोति सुस्फुटम् ॥ इति श्री
शिवपुराणे विश्वेश्वराविर्भावकथने काशीमाहात्म्ये भुवनकोशवर्णने नामैकसप्ततितमः ७१
सूत उवाच यथेदं कथितं महर्षिव्यासेनाद्भुतकर्मणा ब्रह्माण्डगोलकं तद्वः कथितं सर्वमादरात्
तत्रेयं या प्रभुत्वेन कारणत्वेन तयोः स्थिता तत्स्वरूपं विशेषेण निबोधत मनीश्वराः इत्येव ब्रह्माण्डव
चनात्पितुः सत्यवतीसुतात् निशम्य वदतां श्रेष्ठः शुकः प्रोवाच सादरात् प्रश्नः प्रतिवचश्चैवय
थाभूत्तत्तयोर्मिथः कथ्यमानमशेषेण शृणुतानन्नमद्वयः श्रीशुक उवाच भगवन्भवता सर्वं
यदुक्तं मतिसत्तम तदशेषं कर्णपुटैः पीतं पीयूषसोदरम् येयं त्रिधा विभिन्नास्ति समस्तानाम्
तिरीशावः तत्स्वरूपं विविच्याशु ब्रूहि मे वेदसिद्धिदम् सर्वाङ्गपरिपूर्णा च सर्वावयविभूषता
इयं त्रिमूर्तिर्भवता कथनीया यथार्थतः यामास्फुटस्वरूपेणाभावतां मम पाश्रयेत् तथाकथ
य येनेयं प्रसीदेत्सम्यगुपासिता सूत उवाच इति पुत्रोदितं वाक्यं पाराशर्यो निशम्य तत् प्रहृष्टवद
नो वाक्यं जगाद वदतां वरः श्रीव्यास उवाच वत्स त्वन्नितरां पुत्रमतिस्तेचान्तविस्तवा परंपरोपक
रणे मा योगाः राजते तराम् यत्पृष्टं भवता पुत्र स्वरूपं परमाद्भुतं तद्भवकारणानन्तानन्तस्वरूपं सकला

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व ५
२५.

र्थेदं नत्वाशंभुमहीशानेनत्वैर्थस्तत्स्वरूपकम् रूपातीतंपरंतत्वंरूपंवक्ष्येजगत्प्रभोः स्वरूपंद्विविधं
शंभोः परस्यापरमेशितुः स्थितेस्वरूपमात्रेणकिंचित्स्पंदात्मनापिच तत्रस्वरूपमात्रेयत्परंसूक्ष्मंमहे
शितुः सच्चिदानंदरूपंतन्नवाणीपदवीमियात् उत्थितास्तत्रसर्वेस्युः भावनाध्यानसंगतो अयंप्रा
यंजगत्सर्वंततःसत्यंभविष्यति नोपदेशःसमस्त्यत्रनकाचित्कल्पनाथवा कथंतदस्यपदवीम
मायातिकदाचन अव्यक्तंतत्स्वरूपंचमहादुःखेनिगद्यते कथंतदस्यतांयातिध्यायतामकृता
त्मनाम् तस्माद्भगवतातेनस्वेच्छयायत्स्फुटीकृतं स्वरूपंसूक्ष्ममेवाहोस्पन्दरूपंतदुच्यते स्पन्द
नेनामलोकेषुकिंचिच्चलनमुच्यते स्वरूपेणान्यथाचापिभवनंतत्प्रकीर्तितं नच्युतिःपरमा
र्थेनस्वरूपादन्यथापिच भासनेयत्ससर्वज्ञःसर्वकर्तेतिभण्यते अद्वैतानंदभरितेतत्त्वेपरमनि
र्भरे सर्वज्ञत्वादिकलनात्तत्रेयंप्रविजृम्भते अथमुक्षूनतोयातेतत्वमीश्वरशब्दभाक् ततोपिस्थू
लतांयातमवांतरविकल्पतः कारणात्वोसमायांतिब्रह्मविष्ण्वादिशब्दितम् इतिस्वेच्छांसमादाय २५.
यद्रूपंकल्पितंपुरा स्वयंभगवतातेनतदर्चंतिदिवौकसः तेभ्यःपरम्परायातेमनयोमानवाअपि
अर्चयंतिमहेशस्यरूपंपरमनिर्हिताः तत्रासौप्रथमेब्राह्मीयाप्रसिद्धिमुपागता मूर्तिस्तद्रूपमभु

५२

१०

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नाकथ्यमानंनिशामय ब्रह्माचतुर्मुखोवद्धपद्मासनसमास्थितः कृष्णाजिनाम्बरधरोजटा-
ग्रमकुभरोज्वलः चतुर्बाहुःसमंहंसेरथेविहितसंस्थितिः सर्वाभरणशोभाढ्योध्यानसंमी-
लितेक्षणः सव्येभुजद्वयेतस्यमालाकमण्डलमेवच अन्यद्भुजद्वयंतस्यसंश्लिष्टंसततंभवेत् अ-
थाद्वितीयामूर्तिर्याविष्णवीख्यातिमागता भक्ताभयप्रदात्रीचतद्रूपंत्वंनिशामय विष्णुःसमग्र-
वान्येयोगरुडोपरिसंस्थितः कौस्तुभोद्भासितोरस्कः सर्वाभरणभूषितः सजलाम्बुदसंकाशः
पीताम्बरसमावृतः चतुर्भुजोष्टबाहुश्चवनमालाविभूषितः प्रथमेवदनेतस्यसौम्याभंचिंतये-
त्सुधीः दक्षिणेनारसिंहाख्यंपश्चिमेकपिलंतथा वाराहमुत्तरेज्ञेयंपृथ्वीपालनसत्तके सूर्यं च
चंद्रमाश्चापिसलिलेलोगलंतथा चापबाणौचवर्माखड्गौकरेष्टासुयजातकं अथातृतीयामूर्ति-
र्यारौद्रीख्यातिमुपागता प्राप्यतेपरमानंदोयत्स्मृतेरेवनिश्चितम् तांमूर्तिमधुनावक्ष्येसर्वार्था-
फलदायिनी योपास्यतेसदैतांध्यानेनवाजितयभूषिताम् देवदेवंमहादेवंवृषारूढंविचिंतयेत्
चिंतनाद्यस्यदेवस्यचिंतानाशोभवेद्ध्रुवं तस्यवक्त्राणिचत्वारिपंचधेयानिभक्तितः चत्वारिसौम्य-
रूपाणिपंचमेविकटंमुखं कपालमालिनंचैवभीमंभयकरंतथा विहायोत्तरमेवैकंत्रिनेत्रंवदि-

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व ध०
२५१

भण्पते जटाकलापसंचंद्रेवांद्धीतांचकलोभजेत् चतुर्दिक्षुरवचनारिविंबसंबोर्ध्वगंतथा तस्याप
वीतविद्येयेवामकिनामनागराट् दशबाहुस्तथाध्येयोमहादेवोमहेश्वरः अक्षमालात्रिनेत्रंच।
शूरदंडोत्पलानिच मातुलिंगंपन्नगश्चापिमक्तरोष्ठकमंडलुः फलकंसव्यवामेषुध्येयमाणुपजातके
सोयंमहेश्वरःशंभुस्त्रिनेत्रांकितविग्रहः ध्यातव्यःशूलभृत्शुक्लःस्वेदांशुसदृशप्रभः ब्रह्माणंचतु
राननंकमलभंप्रोद्यद्धृपद्मासने दीर्घश्मश्रुजटाधरंस्फुतिभजेवेदंगयानाश्रिते मालाकुंभम
पीठविभ्रतममुंमध्येहृदयेसंयुते ध्यायेत्कुटमतिर्विदंवरतरंतेकृष्णाजिनालंकृते विष्णुंकृष्णमष्ट
बाहुममलंपीतांबरालंकृते वेदास्येगरुडासनेरविविश्वचापेषुवज्रांफलं सीरंसौसलमष्टबाहु
भिरमुंसंविभ्रतंसस्मिते ध्यायेत्कौस्तुभभूषितोरसमजंमालाभिराभूषितम् शंभुंपंचमुखंत्रिनेत्र
ममलेदिग्बाहुमिंदुंकितम् नानारूपमुखंत्रिशूलफलकाद्यस्त्रक्रमात्र्वेषकान् दंडंचापिकमं
डलुपन्नगरथोसंविभ्रतंमातुलंध्यायेत्त्रिदशेशवंदितपदंमृडासनेमोक्षदं इत्यंत्रिमूर्तिमीशानोयो २५१
ध्यायेत्परमाद्भुतम् नदुर्लभास्यजायेतकाचित्सिद्धिर्गिरीयसी ध्यायेत्त्रिमूर्तिपरमंकारणानामि
मांसदा करस्थितामवेत्सिद्धिरिमांसंध्यायतान्नृणाम् नकिंचित्साधनेसाम्यमायातिसृष्ठकपद्धक ५३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पतञ्जानेन तस्मात्वं ध्यायैतां जगदीश्वरान् कृतानि तेन कार्याणि सर्वाणि विधिवत्स्फुटम् ये
नैशी त्रितयी मूर्तिर्ध्याता सम्यग्गुरुक्रमात् महादानानि यानीह ख्यातानि पृथिवीतले तत्फलं स
म वाप्नोति सम्यग्ध्यानेन श्रद्धया पादाभ्यां क्रमिता पृथ्वी सकला तेन निश्चितम् येनैषं त्रितयी
मूर्तिः सम्यग्ध्याये तसादरम् सूत उवाच इति सम्यक्समाख्याय स्वशुके स भगवान्मुनिः प्रणम्यध्या
नलीनो भूत्वा ऽणेस्सदितमानसः इति वः सर्वमाख्यातं रहस्यं परमाद्भुतं श्रुतेन येन नो जातु मो
हमायाति मानवः यश्चेमां शृणुते सम्यक्कथां परमपावनीं तस्यासिद्धिं प्रयच्छंति तस्मादेते
स्वयंभुवः ॥ इति श्रीशिवपुराणे विश्वेश्वराविर्भावे काशीमाहात्म्ये रहस्यकथनं नाम द्वासप्तति
तमोऽध्यायः ७२ सूत उवाच इति व्यासमुखोद्गीतां कथां परमपावनीं निशम्य हृष्टरोमा सौत्र
नः पप्रच्छ सादरं शुक उवाच भगवन्भवता सत्यं रूपमुक्तमिदं मम पीता का गौरदाभ्यां यत्सम्यग्भू
दि समस्थिते प्रवेविज्ञय्य मुक्तो हं मया ध्यानदपि किंचन यद्यस्य वस्मरन्नन्ने ब्रवीमि तदहं प्रभो सूत उ०।
इति सम्यक्स विज्ञाप्य व्यासं सत्यवतीसुतं भृशं ज्ञानु मतो वाक्यं जगाद गद्गदं तो वरः शुक उवाच ये
यं त्रिमूर्तिरुद्दिष्टा सा गौरी पुष्पविभूषणा . विचित्रानेकवर्णानां निशामय पृथक्पृथक् कथं सा प्रथ ५२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि मामूर्तीरक्तवर्णा द्वितीयका श्वेतीवजलदच्छाया हिमशुक्ला तृतीयका चतुर्मूर्तिरुभयोः श्यामस
व पु० वंततृतीयके तथानानाप्रधानांच विशेषोस्तिकथंप्रभो तथावाहनवैविध्यंकिंकृतंचत्रिमूर्तिषु
२५२ तत्रापिदेवदेवस्य हंसोनोवाहनंकथम् सूत उवाच इत्युक्तः सभगवान्व्यासः पुत्रेणामलबुद्धिना इष्टो
त्पादितेमास्यजगादवचनंमहत् श्रीव्यास उवाच इत्थंपुत्रपुराणेनैमिषारण्येतपस्विभिः मार्कं
डेयोमुनिवरःसंपृष्टःप्रमादरात् यदुवाचमहाबुद्धिर्दीर्घदर्शीमुनीश्वरः तदहंसंप्रवक्ष्यामियथा
क्तमिहास्तिमे मार्कंडेय उवाच विष्णुनाभिसमुत्पन्नःसृष्टिकर्तव्यताजलः कदेशाणुरतोभूत्वा
प्रकृतिंगमितोयदा तदासौसंक्षिप्तिर्वीद्भुवनानांजगत्प्रभुः रजोतीवबभूवासौप्रजासर्गेप्रजा
पतिः तदंतरंस्वभावंसवाद्योपिदयंजसा रक्तवर्णोभवद्ब्रह्माप्रजासर्जनतत्परः यदुमेशोमु
नातस्यवेदाश्चत्वारएवहि संक्रामिताहृदितदातान्विस्फारयितुंविधेः जातानिचत्वार्यास्यानिम
मतान्स्मृतिसंततिः तथाहिदिक्क्रमेणैनान्याचक्ष्यामिदृढव्रताः अग्रजःसामाथर्वाणिमुखा २५२
निसृतःक्रमेणाहि चत्वारोपिभुजास्तस्यचतस्रोदिशएवच चतुर्दिक्परीतानामसंख्येयंसंव्यवस्थित :
योयंकरेस्तिकलशोविधातुस्तस्यसंमतः तस्यापिनिर्णयेसम्यक्कृत्स्नंनिश्चितव्रताः द्विविधे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तज्जगत्यस्मिंश्चरस्थावरसंज्ञिते रसपञ्चपरंसारंजीवनंचामृतंपरम् तंबिभर्तिकरेब्रह्मासैतस्रु-
च्यतिज्ञानचित् सर्वार्थकुशलोधाताकमण्डलुधरस्ततः याचास्यमालानितरांराजतेन्यकरे-
स्थिता साकालमूर्तिर्विज्ञेयासर्वकालोद्यमोमतः अनेनस्रष्टाभगवान्शुभाशुभक्रियावि-
धीन् कलयंजीवजातीनांकालःसंस्थापितःकरे नकेवलंविशुद्धेननापिहंसेनकेवलं स्थि-
तियास्यातिमेसृष्टिर्मिश्राख्यास्यात्तिसापुनः इतिबुद्ध्वासमालोच्यविधाताकर्मणांगतीः संवस्त
सततंशुद्धेशुद्धहंसेमृगाजिनम् परमेष्ठीप्रभृतयःसप्तलोकाःस्थिताः हंसास्तेचापिविज्ञे-
याब्रह्मणःपरमेष्ठिनः ऊलादिदलसंकीर्णमिदंभूमण्डलंमहत् सुमेरुकर्णिकाचापिविज्ञेयं
नाभिपंकजे इमाःशेषपयःसर्वाविविधारससंभृताः राजन्तेस्वप्रजाकर्तुर्जटारूपेणजाज्वलाः ।
यानीहविद्यास्थानानिद्योतकानिजगत्त्रये तान्याभरणजातानिविज्ञेयान्यस्यपरात्मनः इत्थंसवि-
हितास्थानःसमाधिकलितोनिशं परात्मपरमंतत्त्वंतच्चिंतयतिशुद्धधीः इत्येवमुक्तंमुनयोब्रह्मणो
रूपमद्भुतं यत्स्वरूपोविधातासौप्रजासृष्टिंकरोत्यलम् अथेदानींमहाविष्णोःपरस्यपरमात्मनः स्व-
रूपंपरमाश्चर्यमयंशृणुतसुव्रताः परमैश्वर्यसंपन्नःस्वेच्छामात्रस्वरूपकः ततोसौपरमार्थेनहस

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रि.
पु.
२९३

वर्णोऽभिधीयते यदासौ परमेशानो वै विश्वाभासनोन्मुखः स्वरूपं समुपादाय व्याकरोन्मूर्तिभा
जने तस्येयमपरा मूर्तिर्विश्वमित्यभिधीयते विकृतिः सा हि विज्ञेया यान्यथात्वप्रकाशता सर्वा
च विकृतिः कृत्स्ना वै विश्वं विकृतिर्यतः विकृत्या पालने यस्माद्धि चित्रस्य प्रकीर्तिते तस्मात्स भगवा
न्विश्वः कृत्स्नवर्णोऽभिधीयते शत्यभूतः स भगवान्विचित्राकारभावनः विचित्रवेशसंपन्नो नाना
भरणसंयुतः सर्वोन्नितस्य वक्त्रे हि स्थितिर्योग्या निधीवराः यैरिदं भुवनं सम्यक्काले पाल्यते स्थीयतेपि
व वलेनानेन तथैश्वर्यं शक्तिश्चेति चतुष्टयं स्थापकं पालकं चैव शंभोः शक्तिचतुष्टयं स्थितिमू
र्तिमुपादाय भगवान्भूतभावनः विश्वाख्यो विहितेतत्र स्वयं शक्तिचतुष्टयं याः स्माहरितः कोण
युक्ताश्चष्टा प्रकीर्तिताः ता विस्तोः पाणयो ज्ञेया नानायुधसमन्विताः याविमौ रविचंद्राख्यौ रू
स्ते च क्रमशो ध्येया पुरुषप्रकृती ज्ञेयौ तौ विस्तोः पाणिसंस्थितौ कालो मृत्युरिति ख्यातौ यावेतौ
पृथिवीतले कालश्च वाचके रूपं सत्त्ववाच्यं प्रकीर्तितम् तावेतौ लांगले चापि मुसले च निग
यते येयं महीतले ख्याता गतिरस्ति हि पादयोः निवृत्तिधर्मा शुद्धाख्या प्रवृत्त्याख्या द्वितीयका तर २९३
मेशं भुनालोके सांख्यैकर्मैव कीर्तितम् तत्र सांख्ये पदः प्रोक्तो कर्मवाणः प्रकीर्तितः तपश्च कल

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नासिद्धेर्यथा च पत्त्रवाणयोः तथा सांख्येव कर्मापि न पृथक् फलं व्रजेत् पत्त्रद्वारोपितेर्वाणेय
थासिद्धिं प्रयच्छति सांख्येप्येवं तथा कर्मसिद्धिं याति न चान्यथा तस्मादेते पृथक् सिद्धिदायिन्याविति
मूढधीः न नाम मूढमतिनाग्रमितत्वं कदाचन निहंतिं मन्मपादाय सांख्यतत्त्वात्मिकां सुधीः प्रवृ
त्तिमाचरन्सम्यक् स्वार्थसिद्धिं च विंदति यः केवलं निवृत्त्यात्मा वर्त्तते कामकारतः तस्मादृष्टभयं तेन ये
नात्मसिद्धिं स विन्दति यः केवलं प्रवृत्त्यात्मा वर्त्तते कामकारतः तस्याप्यदृष्टभीः सम्यक् स्वल्पलाभो
ऽसौ मतः नानामविद्याजालभवितत्वं विमूढवत् विशेषविद्याभावं येन सर्वार्थमाप्नुयात्
विमूढोऽसौ मतो ज्ञेयो यः पक्षपक्षमाश्रयेत् एकपक्षाश्रयात्सेतुः कथं पारं ययाद् द्वयैः विबुद्धोऽसौ मतो
ज्ञेयो यो द्विपक्षसमाश्रयः द्विपक्षाश्रयणात्सम्यग्गतिः पारं तरिष्यति तस्मात्कर्म च सांख्यं च गतिर्हि
तयमाश्रयेत् द्व्याश्रयो ज्ञानविज्ञेवपतेऽः स्वाधिसंकटे इत्यं भगवता तेन पत्त्रवाणविचारणात्
सूचितं मत्प्रियभक्तेभ्यो विशेषज्ञनये यथा ध्येयं तत्परमं लक्ष्यं परं ब्रह्म प्रकीर्तितं अतीवसूक्ष्मं दूरा
स्थितं भ्योविध्यंतिधीधनाः यथा लक्ष्यसमापाते केवलं केवले मते किं कुर्यादिषुणैकेन शरेणापि वा
वा तथा सांख्येन केवलेनापि केवलेनापि कर्मणा ब्रह्मणाख्येतस्परं लक्ष्यं न वेध्यं स्यात्कथंचन वि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ यंतितन्नराःसम्यग्ब्रह्मलोकेलसमुत्तमम् येपत्रवृत्तापिवाणोवश्यहतानेमपियोनघाः इतिवःसम्यक्
व॰पु॰ नानोपन्नवीणाविनिर्णयः येश्रुत्वातुइमान्नैवमोहमायांतिज्ञानवित् अथोपलकमावसेतर
२५४ ध्यानस्यकरेस्थिते अज्ञानावरणंतस्मजगत्सृष्टिप्रवर्तने चमेतन्मपरिज्ञेयस्वरूपाच्छादकंवनत्।
तथानंदकनिस्त्रिंशेनिबोधतमुनीश्वराः यथानन्नंदकंनामखड्गंतस्यकरेस्थितं वैराग्येनद्विविज्ञे
येनन्दकंतद्वियोगिनाम् तस्मात्तन्नंदकंनामसूरीभिःपरिकीर्तितं तथाभरणविज्ञानंनिबोधत
मुनीश्वराः विद्यास्थानानिसर्वाणिज्ञेयान्याभरणानिच विश्वप्रकाशकंनामयदभिन्नात्मकंपरं
ज्ञानंतेनैवभगवान्वत्समाकौस्तुभोज्वलः विचित्राकारसंभिन्नापत्रपुष्पमयीचया वनमाला
सापैवस्यमायाशक्तिरुदीरितः यथासर्वमिदंभिन्नंजगत्स्थावरजंगमं साविचित्रागलेयस्यराज
तेससमानसौ पीताम्बरावृतत्वंचयदेतस्मोपवर्णितं तदस्यमध्यमावस्थापीरपीभिःप्रकीर्तितः
विद्याशुक्लैवनितरामत्तानेकसमुच्यते अज्ञानविद्यामयेमावविद्यैवप्रकीर्तिता भेदमारोप्ययत् २५४
स्मिन्नुच्चरतेपालनादिकं स्वयंचाभेदसारत्वाद्देरपिनविचित्रता भेदाभेदमयीतस्मादविद्या
प्रकीर्तिता ईदृग्विद्यास्वरूपत्वात्पीतनत्वंतदुदीरितं अथवाभेदसारत्वाद्द्वियेतेपयदीरिता विद्यापि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भेदलग्नानन्मलिनामैसंप्रकीर्त्तिता सेयंविद्याशुक्लकलासोमयोन्मिश्रास्वर्णाभा तेनपीतांबरत्वं
चमहाविष्णोःप्रकीर्त्तितं यदेतन्मननात्रूपंसर्वदेहिशरीरगं मनःशीघ्रतरंयातितेनयःसगरुडो
वली तमेनंभगवान्विष्णुरारुह्यविनतात्मजं गरुडंसर्वतोयातिमनःपवनवेगतः इतिवःसम्प
गाख्यातंमहाविष्णोःस्वरूपकं यदनुध्यानरूपेणसर्वाःसिद्धिःकरेस्थिताः इत्थंरूपंमहाविष्णोः
येध्यायंतिदृढव्रताः नतेकदाचिन्नरुपिवैश्णोकपात्रंभवंतिहि शृणुयात्पठेद्यःकश्चिद्देवरूपंजग
त्प्रभोः प्रदेविनिर्हितंतेनवैकुंठारोहणंप्रति वाचयेद्यश्चमोविद्याश्रीमद्भक्तसमीपतः भुक्त्वाभोगा
न्सकलान्सोन्तेविष्णुपुरीव्रजेत विप्रःपर्वणियःकश्चिदिममध्यायमुत्तमम् वाचयेद्योपिशृणुया
त्तयोर्मुक्तिर्नसंशयः ॥ इतिश्रीशिवपुराणेकाशीमाहात्म्यप्रस्तावेब्रह्मविष्णुस्वरूपकथनंनामत्रि
समतितमोध्यायः २३ सूतउवाच इत्थंसभगवान्व्यासोमार्कंडेयमहाविभुनाम् श्रावयित्वाकथां
रम्यांतत्क्षणात्सौवभूवह ध्यानमग्नतमालोक्यशुकःपरमधार्मिकः पप्रच्छविनयात्स्नात्वाहितविनं
यःस्वपोः श्रीशुकउवाच भगवन्भवतासम्यक्कथितंरूपमद्भुतं विधानस्वस्यविष्णोश्चमहादेवस्यानि
र्णय कालानरूपंवचनेनितरांभातिमेदरं कालातीतंविचारस्थंनभातिविलनिश्चितं संप्रार्थावसरः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि शंभुर्निरूप्यः परमाद्भुतः स्मरणं वापि यस्याहो सर्वकिल्बिषनाशनं सूत उवाच इति पृष्टो द्विजै
व.१. र्वागीश्रुत्वासौ बादरायणः महादेवस्मृतेः सम्यग्गहर्षपूर्णो बभूवह आनंदबाष्पभरिते नेत्रे
२९५ तस्यास्याविस्मृते विरेजाते प्रगोफुल्ले सहिमपंकजे इव आनंदबाष्पिमग्नोसौ हर्षगद्गदया गिरा श्रो
वाच वचने चारु परमामृतबृंहितं व्यास उवाच योसौ महेश्वरः शुद्धः स्वतंत्रः परमः प्रभुः कथं स प्रद
र्शीयाति वाचोपि मनसस्तथा वाङ्मनोतीतरूपेवे यमाहुः श्रुतिकोविदः कथं स वाच्यतां याति किं
रूपं चास्य कथ्यताम् स ईशानः परः सूक्ष्मः सर्ववाचामगोचरः सर्वज्ञः सर्वकर्ता च शुद्ध एको नि
रंजनः नास्य नाम न वा गोत्रे नेन्द्रियं चापि किंचन कथं निरूप्यतां याति स सर्वेश्वरः परः प्रभुः तथा
पि स्वेच्छारूपं यत्नेनेशानावभासितं भक्तानुग्राहकं सूक्ष्मं न त्र वाणी प्रवर्तते यथास्य रूपमुद्गीतं मा
र्कंडेयेन धीमता मुनिभ्यस्तत्तथा रूपमिदं वक्ष्यामि [illegible] यस्य संस्मरणादेव सर्वानर्था विनश्यति
तद्रूपं ते ब्रवीम्यद्य परमाद्भुतमुत्तमं यथाश्रुतार्थकथने न दोषोस्ति कथंचन तन्मार्कंडेयगदितं २९५
तद्रूपं ते ब्रुवे न च मार्कंडेय उवाच शृण्वंतु मुनयः सम्यक्तद्रूपं परमेशितुः महादेवस्य यस्येदं जेवि
ते प्रविज्रंभते नमस्कृत्य महेशानं परमार्थरसोज्वलं तन्मुविंते च तद्रूपं वर्णयामि दृढव्रताः तत्रा ५७
२२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दैतन्मयावोद्देशं कथयिष्यामि तत्परं येषां श्रवणमात्रेण मोक्षलक्ष्मीर्न दूरतः यामूर्तयो महेशस्य
सद्योजातादिभेदतः पंचापि परमाह्लाददायिन्यः ख्यातिमागताः तन्मूर्तिसमुदायेन भगवान्
शशिशेखरः पंचास्यमूर्तिरभवल्लोकानुग्रहहेतवे यदेतत्पंचकं तत्तत्परमार्थमुदीरितम् मही
जलं च तेजश्च वायुराकाशमेव च तानि तस्मात्तत्त्वोपमानि मत्तो नित्यानि सत्तमाः तानि वः क्रमतो
वक्ष्ये स्फुटमेव महेशितुः महादेवो वामदेवो नंदिकेशोऽथ भैरवः सदाशिवस्ततः पंचमे पंचकृत्यप्र
वर्तकाः महादेवो मही प्रोक्ता वामदेवो जलं तथा तेजस्तु भैरवो ज्ञेयो नंदीशो वायुरुच्यते सदा
शिवस्तथाकाशमिति तत्त्वविनिर्णयः यानीमानि स्फुटं लोके पंचकृत्यानि सुव्रताः सृष्टिस्थि
तीच संहारस्तिरोधानमनुग्रहः तेषामधिष्ठात्रदेवाः क्रमे पंच प्रकीर्तिताः ये ये कारणमालापि
लोके प्रसिद्धिमुपागता ब्रह्मादिशिवपर्यंता सेयमत्र स्फुटोदिता ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्चेश्वरश्च सदा
शिवः तदेतत्पंचकं तेयं क्रमेणानियतं स्थिते वर्णामीषां स्वभावानां च सृष्ट्यादिक्रमेण हि ध्यान
योग्यताकामैस्तत्त्वज्ञमतिभिः सदा किं बहुनात्र मुनयो ह्येषा ये ये जगत्स्थितिः नित्यानिय
मसंस्थाना सैव मे को महेश्वरः तथा हि चूर्णिकाभेदैर्विविधाखिलमेव हि शिष्यतेऽपरमार्थे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नहृदयंवायुसमुज्झिते चिदात्मासौमहेशानोमहाभूतानिपंचच सएकःपरमेशानोहृदयमेतद्धिनिश्चि
ते शतीवयदनेनार्थोयंविनास्यात्तुग्रहान्नहि शतीतिमार्गमायातितस्मात्तेशरणंव्रजेत् नोपायोस्य
परःसत्यमेतद्गुह्यंवलेचने विनेशानुग्रहेतस्माछंकरंशरणंश्रयेत् इत्थंपंचमुखेशस्ययानिनेत्रा
णित्रीणिच जगत्प्रकाशकान्याहुस्तान्यस्यपरमेष्ठिनः सोमोरविःकृशानुश्चत्रिनेत्रमतंद्विजाः
पालयंतिप्रकाशेनजगद्येनेत्रसंस्थिताः सविभुःपरमार्थेननेत्राभ्योविश्वमीदृशे भिन्नीभूतम
भेदेनवक्त्रयोनयेनेनहि यान्यस्त्राणिकरेष्वस्यदेवस्यपरमात्मनः तेषुकानिचिदस्त्राणिश्रुवित
स्यानिसद्व्रताः योयंदंडोस्तिपाणिस्थःसमृत्युःसंप्रकीर्तितः मातुलिंगस्यमत्तनयःशृणुतार्थविनि
र्णयम् विचित्रस्यास्यजगतोव्यक्ताव्यक्तस्यसर्वतः बीजैःपूर्णमिदंज्ञेयंमातुलिंगफलंकरे त्रिशूल
लमितियश्चापिपाणिस्थंप्रविराजिते तस्यार्थोयंसमुद्दिष्टस्तेनैवपरमेष्ठिना येयमिच्छामहेशा
स्यजगत्सर्जनहेतवे प्रकृतिसाविनिर्दिष्टाव्यक्तमित्यभिधीयते तस्याःप्रोत्फुल्लितेयस्त्रितोभात्म २९६
कमत्र्यमं ततेतेचपरिज्ञेयागुणाःसत्वादयःक्रमात् ययायैश्चजगत्सर्वतमिदंस्थावरजंगमम् त
देतत्तस्यदेवस्यत्रिशूलंकरमध्यगम् सकरोयःपाणिगतःप्रभोरस्यमहेशितुः निर्मलेनस्वरितेयेत्ता ५८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नाद्येनतत्वमुत्तमम् महोत्पलंकरस्थंयत्तदाहुःपरमेश्वरम् शुभ्रंवैराग्यपर्यंकेयान्निषेव्यंजगत्
स्थितिः येयंमहेशितुर्मूर्ध्निकलाचांद्रीविराजते शीतलामृतसच्छायामैश्वरीशक्तिरुच्यते तस्या
येकरणापेक्षशक्तिरीशोमहाद्भुतः सर्वथानिरपेक्षत्वादीश्वरोयंयतःस्मृतः यस्मायेवास्यकिंचि
मनागराजःशिरःस्थितः सर्पःशांतिकरःसोयंक्रोधोस्यजगदीशितुः यदीशेनाहृतंचर्मव्या
घ्रस्यपरमाद्भुतं विचित्रवर्णंमान्तेयात्तस्येच्छापरमेशितुः योसौमहेशोदेवस्ययानभूतःसमुज्ज
ज्वलः सधर्मोस्यवर्तध्यादेतेयोनित्यंमहेशितुः सएवपरमेशानोनिरपेक्षःस्वयंप्रभुः जाज्वली
तियतस्तेनशुद्धवर्णोयमीरितः विचित्रस्यास्यजगतःकल्पयाविकृतेरपि रक्तस्यापिचरागस्य
विलयःसोभिधीयते सर्वस्यास्यविचित्रस्ययोभावःप्रकृतिःस्थिता सचान्यमिश्रणायोगाच्छु
क्लत्वमभिधीयते शुद्धायांप्रकृतौयस्मात्सवैरागालयोतिहि तस्मात्प्राकृतिभावेनस्थितोसौ
शुक्लईरितः यस्यायमीदृशीरम्यास्थितिर्जगतिराजते सएकःपरमेशानोध्यातव्यःमुमुक्षुभिः
सर्वंविहायमतिमान्सर्वभेमनेसमाश्रयेत् स्थितेस्मिन्सर्वभावेनसर्वंवेद्योभवेन्नरः सान्नृश्याप्यज
दुर्धीयोमंत्रयन्त्रान्यमाश्रयेत् सद्धात्मज्ञातीविज्ञेयोमितवुद्धिर्विनिश्चयात् ध्यातव्योसौमहेशानः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

५६

शि
व पु॰
२५७

स्वतंत्रो यो सो सदाशिवः स एको यो सो महादेवो मोक्षसुखमनाविलम् श्रीव्यासः इति ते सम्यगाख्यातं
यथा तेनामलात्मना स्वरूपं दर्शितं तस्य परस्य परमेशितुः तत्परं स्मरणीकृत्य परेशानमनुत्तमम्
यत्न स्वगुरुसप्रीतः सर्वदास्यतिवांछितं सूत उवाच इत्युक्तात्तु जे व्यासः प्रणनाम पुनः पुनः स
वैश्वं परमेशानं परं ब्रह्माणमव्ययं त्रिलोक्या सादयितध्यातस्य भक्तिमनुत्तमाम् न तामस्तुदि
तो भक्त्या शंकरं लोकशंकरं ॥ इति श्रीशिवपुराणे काशीमाहात्म्ये महेश्वरस्वरूपवर्णनं नाम चतुः
सप्ततितमोध्यायः ॥ सूत उवाच इति व्यासो दिते सम्यं मया वो नियतव्रताः कथितं स्थापितास्म
मग्रपद्येयं भुवनावली यथा महेशो भगवान्वीस्य लोके समाकुले प्रविभूय स्वयं सम्यक्विदं भुव
नावलीः चतुर्दशनववरं केब्रह्मांडमिदमद्भुतं संस्थाप्याधिपतीं स्तत्र यथा निर्वृत्तिमागमत् तथावि
गदितं सम्यक्सर्वं वो भगवानघाः श्रेयारूपं स्फुरत्तत्परमार्थं रसोज्वलम् स्वतंत्रेणा महेशेन शंभुना
तेनैते स्वरा स्थापिता भुवनेशानाः स्वस्वकार्यस्वनिर्वृताः तदाज्ञां सर्वकार्येषु नियतिं पालयंति ते उ २५७
च्छासनात्तस्यैतेषां स्वल्पापि शक्तिभूः यत्किंचिदिदमाभाति चरं चाचरमेव वा तत्सर्वं परिचे
यतदिच्छामात्ररूपकं सर्वे ते तोकतत्त्वा मन्मे स्यो विततो भुवनाधिपाः व स्यातो सौ महेशानः स्वतंत्रः कर्ता ५९

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तापदे यस्येच्छामात्रतः सर्वमिदं ब्रह्माण्डगोलकं नानावैचित्र्यविभ्रमकेवलेपरमेश्वरः यदुपासन
याहरेनास्ति त्रैलोक्यराज्यम् सएवेशः परंब्रह्म सर्वकर्ता त्रिलोचनः इत्यंसएकएवास्ति स्वतंत्रः प
रमः प्रभुः यतस्तस्य न लनानास्ति तस्मादेष महेशो मतः व्याप्य सर्वं प्रकाशात्मा यत्किंचित्सचराचरे
स्थितो यं प्रस्फुरद्रूपस्तस्मादेकोऽयमीरितः सर्वं जानाति चिद्रूपः सर्वकर्तायमुत्तमः तेनासौ कीर्त्यते
सद्भिः सर्वज्ञः परमेश्वरः तस्यैवास्य स्वयं कर्तृभावरूपद्वयं स्थिते तयोस्तथविभेदेन यच्छक्तौ समुदीरिते
तत्त्वंतत्र विज्ञानीयाद्ययातिपदवी दृशः प्रत्यक्षेणानुमानेनाप्यवाचापि परोक्षकं अस्तित्वं तद्विज्ञा
नीयान्न जातु पदवीमियात् दृशोऽकिमपि सर्वात्मतत्त्वं स्वात्मावभासकं योयमागमनामापि त
त्रिहेतुः प्रगीयते सोऽपि तस्मिन्परे तत्त्वे नोमानाङ्गतेऽस्थिति अयमित्यवभासो हि प्रमाणप्रमाण
ईरितः पुरोवभासमानेऽस्य सर्वथा मानकल्पना तत्त्वं परमार्थेन न जातु कलनामियात् अयमि
त्यवभासेन तस्मान्नो मानकल्पना इदं तयाभासनेयत्तत्सर्वं तत्समुच्यते कथं चेदं तयाभाति तत्त्वं
परमार्थवत् यस्मान्न चलते स्वस्मात्स्वरूपान्नचिदात्मनः तस्मादेतदहमित्यस्मत्कृतौ न परमार्थतः
अस्तत्वं व्यापकत्वाद्धि दिग्देशाकलनामहम् कथं तद्रूपनामेति तस्मात्तत्र न मानधीः तस्मात्सर्वं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व सू॰
२९८

व्यवस्थानैहेतवो लौकिके यदीरिते प्रमाणाज्ज्ञातं तत्सर्वं तत्राकिंचित्करं मतं इति लोककथोत्तीर्णं यस्मा
त्तत्तत्समीक्ष्यते अलौकिकं ततस्तत्त्वं धीरधीभिरुदीरिते यदेवं सर्वथाग्राह्यं तत्त्वमाभाति सर्वतः तदे
वाक्षरमित्युक्तं समं वाच्यांतरेष्वपि तत्तत्त्वं परमाज्ञाद्वन्द्वनिर्भरं निरंशात्मकं स्वेच्छया ग्राह्यतां यातं तदक्ष
रमित्यभिधीयते क्षरणात्क्षरमित्युक्तं क्षरणं चलनं मतं तस्माच्चलत्स्वरूपत्वान्नाशि रूपं क्षरं मतं तद्द्वि
धा कथितं धीरैः स्थावरचरविभेदतः चरं परिमितो मतः स्थावरं स्यात्स्थावरात्मकं मात्रापरिमितरूपो यः कृत्रि
मः स्वचितात्मकः तस्यापि द्विविधं रूपं कथितं तत्त्वदर्शिभिः एकं कर्मपराधीनं द्वितीयं च तदन्यथा
तत्र स्यात्प्रथमं त्रेधा नरतिर्यक्सुरविभेदतः अवांतरविशेषोपि स्यात्पश्वादिहजन्मिनाम् मनुष्यजातिरेवैके
वधीरधीभिरुदाहृता ततो या पशुजातिः सा पंचधा सा प्रकीर्तिता अत्यंतं सा पराधीना निकृष्टा चाभि
धीयते देवजातिस्तृतीया सा चाष्टधा साप्यवस्थिता इत्थं चतुर्दशविधा जीवजातिर्व्यवस्थिता सापि २९८
ला कर्मतंत्रत्वात्कर्माधीना प्रकीर्तिता इत्थं त्रेधापि कर्मात्मा सृष्टिर्जीवस्तु नीयते द्वितीया तदतीतत्वा
त्सृष्टिः कारणमुच्यते यासौ कर्मानधीनत्वादेकरूपैव भण्यते स्वतंत्रापि च स्वेच्छातः सर्गादानविसर्ज
ने न स्यांशं कर्मलेशोस्ति येनाप्योगतिरुच्यते अपि कारणतयैवैषा नोर्ध्वाधोगतिरिष्यते परं मितस्व ५०

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रूपतादस्तंत्राग्रतस्ततः पदवीकारणाख्योवर्ण्यंजनेत्वग्रहात्मभोः इत्थंवर्णात्मकेतत्वंह्यिथार्थीरैः
प्रकीर्तितम् जीवकारणाभेदेनजन्तुंस्यादवर्णात्मकम् तथापिहिविपर्ययेणन्तरमित्येवमण्यते अ
न्तरंपरमंतत्वंप्रकाशात्मकमव्ययं इत्थंसत्यपिह्येविधेन्तरंचान्तरमेवच रूपंभगवतोन्येषसहिस
र्वात्मकःप्रभुः अस्माग्र्यावराद्रूपान्तराख्योतिनहरतः लोचनस्मान्नोभिन्नंभिथोभेदेनचैतयोः ।
मध्येमहाव्योमशक्तिस्पष्टध्वेवारसमंगतिः स्थितायथाविनाभावात्तदेतदमरंस्थितिः नभिन्नमनयो
रूपंकदाचिदपिजायते स्फुरत्तारहितंतत्वंनकिंचिद्रूपतामियात् तस्मात्परमार्थेनभिन्नतात्रे
तयोःक्वचित् प्रकाशएवयद्रूपंभास्वतःपरिगीयते इत्थंतत्वपरिज्ञानंतेष्वेवपरिदृश्यते करम
लकवद्येषांस्वात्मतत्वंपरिस्फुरेत् इत्थंतत्वपरिज्ञानंनतेषुपरिदृश्यते येमितात्मनिकर्तृत्वपदवी
निष्ठितामिताः ज्ञानिष्वेवेत्यमाभातितत्वंसम्यक्परिस्फुटं अंतरज्ञाहितेयस्मादमितात्ममितात्म
नोः यावन्नवीर्यसंवद्धंदेहएवास्यजन्मिनः तावदज्ञानभाग्जंतुःपरंतत्वंकथंव्रजेत् अज्ञात्म
सौनजानातिअंतरंभावमात्मनः ज्ञानंपश्याणिकेभावेननतेबाप्यपश्यतेकथं अज्ञात्मसौकथंवि
याज्ञावमांतरमात्मनः अनभिज्ञःकथंविद्यात्द्वैधपाषाणेष्टितंदृढं तावदज्ञानिताश्रेसःकथंताव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्मरन्तता हृत्स्थप्रान्तेसर्गाणामपिशिलाद्यात्मजेन्द्रः प्रकाशेऽपिचतत्रैवसिंजडस्रोतःप्रपद्यते आलो
केनहिसूर्यस्यैवकोऽयोमवमले यदासौशंभुनाद्यावाविद्यापरमेष्ठिना अनुग्रहीष्यतेतर्हिविचा
रनिरतोभवेत् विचारनिरतस्यास्यतत्त्वातत्त्वपरीक्षणे जायतेदेहशैथिल्यंयस्मात्प्रतिवर्तते तत्र
योनिरतस्यास्यविघ्नाःप्रादुर्भवंत्यलम् तेषांप्रशांतयेविद्वान्वाग्रसायनमाश्रयेत् रसायनान्याश्रये
यत्तस्यरोचायाविनाम्यले तस्याशुदेवताःसर्वाःप्रसीदंत्यमलात्मनः दत्तादानान्यनेकानियथाश
क्तिनरोत्तमः तत्रदेवप्रसादेनसिद्धिमाप्नोतिपुष्कलाम् संतोषलक्षणांसिद्धिमादायास्यमनोमले
प्रीतिंसंजायतेयेनतेंद्रियाणिचलेतिहि हृषीकचलनाभावेविघ्नाभावोऽस्यजायते स्वस्थयातोऽनु
निर्मीनीतपःसिद्धिलभेतवै इतिसम्यक्परीपाकात्तपःसिद्धोनरोत्तमः अनुद्विग्नमतिःसम्यगात्मयो
ग्योभिजायते ततोऽस्ययोगिनःसम्यग्देतिज्ञानमद्भुतं ललाटायेनसंसिद्धःपरांसिद्धिमवाप्स्यति
ललाटादुदितेज्ञानेततोऽसौनितरांज्वलन् प्रयातिज्ञानिनांयेनहिताहितसमोभवेत् हिताहितस २९९
मस्यास्यस्थितस्यपरमेपदे भावोसावांतरःप्रीत्येष्टप्सतांयातिचात्मना मरस्यपरमोदारज्ञाननिर्ध
ष्टवासनः प्रयातिपरवीतस्यपरस्यपरमात्मनः इत्थमुपायमन्विच्छन्क्रमेणेश्वरतापरम् अ ५१

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नेकजन्मसंसृष्टायातीशानुग्रहात्परं यतो भगवतानेन शंकरेण महात्मना मायां संक्षोभ्य कालि
ताश्माः प्रकृतयः स्वयं अनेककर्मकलिताश्चित्राधिकृतिभाजनं स्वस्वाधिकारसंवज्ञानिमग्नाः स
स्वकर्मणि मेदोयोगाश्च वेद्यासाविमाः सृष्टीरनेकधा अनेककल्पसाध्यैर्मन्त्रपायैर्विचिंत्यच
रयाविष्टस्य दानेन स्वतंत्रेण कृपालुना उल्लंघ्य नियतिं चापि स्वठापानरसोज्ज्वलाम् येनत्मोत्तयितं
काशीं स्वोपरी विदधे मलाम् यथा भगवतानेनोपादाय नियतिं बलात् त्रिलोकी रचिता स्रोयं विवि
ज्ञानेकसाधना तथा भगवतानेनोल्लंघ्यानो नियतिं बलात् त्रिलोकी मन्त्रपायश्च रचिता स्वपुरीति
यं यथानपेतो भगवान्सृष्टिं कर्तुं न आदरात् तथानपेतो भगवान्मोक्षोपायैकरोन्यसौ न नाम तं
स्यकोप्यस्ति प्रतिबंधो महीतले यतो सौ परमेशानः स्वतंत्रः समवस्थितः इति स्वातंत्र्यमाख्यातं
शंकरेणामलात्मना वैजयंतीकृता काशी मोक्षस्य परमोज्ज्वला अनेनास्याः परित्रेयस्वातंत्र्येनिर
पेक्षकं कीदृशापरपिहीनाश्रमोक्षमायां नियन्त्रतः अन्यत्रायं विभागोस्ति यदुत्तमनिकृष्टता का
श्यां समनं तु सर्वेषां वर्णाश्रमवतां नृणाम् यथा सौ परमेशानः पक्षपातविवर्जितः सर्वास्मियं तथा
काशी समानामुविसंमता स्वरूपं परमेशस्य यदनुग्रहकात्मकं निरपेक्षं नुततेयमियमानंदभूमिका

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि० काशीतिकापिनगरीपरमेश्वरस्यात्मिका याविलाप्यमलेकृतत्त्वममलेविदध्यात्पले काशीतिसा
व ९० धराभूमिःकाविदस्तिमहीतले असमकृद्धापितमपियाण्डवीजेदरत्रले काशीतिद्यात्तरंनामकावि
३०० द्वियास्तिभूतले यात्याजयितामसकलेनिःशेषंकृतेनेनरं काशीतिकाविद्विलानशालिनीगणिता
कामना यावंधुवर्गाद्राक्रुष्यस्वशंकृतेजने काशीतिकाशनायासौपरंप्रोक्तामनीषिभिः का
पीयंसकलाभीष्टदायिनीमुक्तिरीश्वरी काशीतिकाविस्तापौचदलिनीकाशनीमताम् प्रकाशभ
रश्मीनांपरमात्मतत्त्वंपराम् नोप्राप्ययोमेस्त्यजतिनतस्येहागमःक्वचित् आनंदपदलीनस्पकुतो
स्पुनरागमः इत्थंभगवतानेनविमृष्यस्वयमादरात् तथारूपंविधायामेस्थापितामर्त्यलोकतः
सर्वजंतुविमोक्षार्थंस्वयंभगवतादृढं विचाल्यत्रिशिखेस्थेचमर्त्यलोकेनधारिता यदाकल्पावसा
नेचत्रिलोकीमंदपातेजले तदाधीक्रियतेशूलेविचाल्येशेनयापुनः पुनःसृष्टिसमारंभेत्रिलोकेभग
वान्स्वयं आगमस्थलमारोप्यमर्त्यलोकेस्थितिंनयेत् अविमुक्तेश्वरःसाक्षात्स्वयंयत्रप्रतिष्ठितः सा ३००
परमुक्तिनगरीकथ्यतेस्यामयात्रकिं ब्रह्मविष्ण्वादयोदेवाःसर्वेयत्रदिवौकसः वांछंतिवसतिंनित्यं
केनासाउपमीयते माहात्म्यंकथ्यतेकिंवामयास्यामुनिसत्तमाः वाचापिवकयाकाशीसाक्षादानंदभू

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

२०

मिका भगवान्सोऽप्यनेन तत्त्वमहत्त्वहृदयजिह्वकः माहात्म्यं गदितं यस्मान्न शक्नोति दृढव्रताः शा
रदा सा भगवती वाग्देव्यपि च यां श्री स्तोतुं प्रसक्ता शक्ता भूच्छ्रीशैलगह्वनाश्रिता सर्वे देवाश्च पि वा
यां वांछंति प्राणसंत्यागे यत्रोत्तितास्तनेऽग्निर्देहं वै योऽनुयुज्यते सेयं काशीति नगरी कापीह जगती
तले यदासक्तात्मिका शंभोस्तत्त्वे एव न संशयः यस्याश्च सा शंभुतनूर्वामनो ऽतिलं विनी तथेयं के
शिकानामपरमामृतभूमिका तथाप्येनां नतुं शंभोर्वर्णयिष्ये यथाश्रुतम् यथा प्रश्ने च मुनयः शुद्
धाना दृढव्रताः यथा मां भगवान्प्राह व्यासः सत्यवतीसुतः नमस्कृत्य महादेवं तथा शृणुत सत्तमाः
यथा श्रुतिर्यथा प्रश्ने श्रद्धया परया च यत् गदितं नैतितत्कुर्दोषदायि न संप्लुत केवले परमेशानः
सर्वज्ञः सर्वयं प्रभुः अन्ये तत्त्वास सनो काहि परोऽत्र इह वस्तुनि इयं व्याम समन्ते सम्यगालोच्य यतमान
सः वर्णयमाने सचारिके काष्ठणाः शृणुत मे न च्याः पुराकिल शिवो काश्यामागत्य परयामुदा अविमु
क्तेऽस्थापयल्लिंगं ज्योतीरूपमपश्यताम् तस्यापि दृष्टितो लिंगं स्वात्मानेव हृमन्यत प्रायः प्रतीतिदः स्वस्
मिन्महतोऽपरमात्स्वः इति मूर्तिमुपादाय परं ज्योतिस्वरूपकाम् शिवो संपूजयामास परमेणादेव
णाहि तद्दर्शनेऽविधानंतौ तेनैनपरात्मनः पूजितो तितरां प्रीतो प्रोचत स्वंशरोगतं अभीप्सितं समा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि वत्सकिंविधेयमिहास्तिनः काशीक्षेत्रे हृदयेब्रह्मन्किंकार्यमधुनावयोः इतिवाणींसमाकर्ण्यशिवयोः
व ७० सपुरागतः उवाचवचनंचारुपरमामृतहृद्धिते भगवंतौनौत्वदीयोस्मिस्थापितोसौमहापुरि अपवर्गप्र
३०१ दानार्थंपालयेशासनंचवाम् यथायुवाभ्यांनियतंस्थापितोहंतथाद्यधे काशीस्थितानांलोकानां
मुक्तिमार्गप्रदेप्रदे परंकाशीनिवासस्यमयापिफलमुत्तमं संप्राप्यंकिंचिदस्तीहतत्फवाभ्यांविधी
यताम् काशीस्थितानांलोकानांनियत्यास्थापितोस्म्यहं युवाभ्यांमुक्तिमार्गायतेनतत्फलंदीयतांचमे
इतितेनोदितांवाणींश्रुत्वातौहसदाननौ ऊचतुःपरमेशानौमनसामुक्तेनयानच काशीवासफलेन
हृजंतमोत्वत्प्रजेनतथा किंदेयंभवतेस्तीहवदशीघ्रंत्वंवरंवद अथोवाचशिवौसोपिभगवंतौविहायुवां
वक्तव्यंनियतंयेनतत्तिमास्याम्यसर्वथा नतत्किंचिदपिगोतास्मिकदाविदर्शनेनवाम् इतीहैवसदा
स्थेयंयुवाभ्यांपरमेश्वरौ इत्युक्तामातुपादायचरणौपरमेशयोः ययाचेवाष्परुद्धाक्षोभक्तिनम्रशि
रोधरः सर्वेषांस्नानसिद्ध्यर्थमिहवांस्थीयतांशिवौ येनसर्वेपिमोदंतेतिविनासाधनसंपुत इतितस्य ३०१
णयात्क्षुभ्यःसशिवासमलंकृतः ओमित्येवंसमादायतस्यौसाध्वास्वयंप्रभः तदारभ्यमहेशानःकाशी
संस्थांकरोत्यसत्त्व अपवर्गप्रजोंतेवनारकस्योपदेशतः अविमुक्तस्थलीप्राप्ययेम्रियंतेहिजंतवः तेमु १ ५३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्लिपात्रेश्रागास्सन्नविमुक्तप्रसादतः तदारभ्यचश्रीशंभुर्मुक्तिमंडपमध्यगः यत्रतत्रस्थितान्काश्यां
तारकेनविमुच्यति इतिवःसम्यगाख्यातंयथातत्रशिवौस्थितौ ययोःस्मरणमात्रेणकल्मषंभस्म
सात्भवेत् ॥ इतिश्रीशिवपुराणेकाशीमाहात्म्येशिवयोःसमागमोनामपंचसप्ततितमोध्यायः ७५
मुनयऊवाच कृतंसूतमहाबोन्नैयसमागमःईशयोः कृतार्थाःस्मःकृतार्थाःस्मःकृतार्थाःस्मोनसंश
यः सत्यंकाशीस्थितःशंभुस्तारकस्योपदेशतः सायनाम्नतपेत्पापिमोचयत्यनिशंजनान् किंत्वयं
संशयोस्माकंहृदिवर्त्ततिसर्वतः कोयंकथंस्वरूपोस्यविमुक्तेश्वरइत्यपि यदभ्यर्थनयाशंभुःस्वय
मत्रावसत्प्रभुः कथंतल्लिंगमत्रासीत्पाणेवाबालमुक्तिदं सूतउवाच सयदापरमेशानःकेवलःस
दसन्मयः पुरुषंप्रकृतिंचैवनिर्ममेस्वात्मनःप्रभोः तयोर्थंचतयोःपंचक्रोशमानांपुरीतदा नि
र्मायकाश्यांलीनोभूत्स्वयंत्योतिपरात्मके लीनेपिचयदाशंभुर्लिंगमूर्तिःस्वजाज्वलाः तस्यांपुर्यां
स्वयंभातोव्यवस्थापयदीश्वरः यत्पतापभेरोद्भेकात्पुरुषःप्रकृतिस्तथा तपःसिद्धिंपरांलेभेयतो
ब्रह्मासृजत्प्रजाः रुद्रोभूत्वाथब्रह्मांडरचनांविनिपायच विभेजेभुवनान्याशुरुद्रलोकेस्वयंस्थितः
इत्थंप्रवर्तमानेवजगच्चक्रेसजाताचित् शिवःशिवाप्तनोब्रह्मभुवनेस्वेच्छयागमत् इत्यखिलोकान्तो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री सैवब्रह्माशोत्थायाथससंभ्रमम् पाद्यार्घ्यकलनायासौसज्जोभूदतिहर्षितः हृष्टात्मासचपाद्यार्घ्यैश्श
शि०१० हयित्वाग्रतःस्मरन् आगत्यशोभयामासस्वासनेजललज्जामनः उपवेश्यासनेतस्मिंशंकरंसौस्वाथ
३-२ पद्मभूः चतुर्भिर्वादनैःसम्यक्स्तुष्टावश्रुतिसम्मतैः चतुर्वेदमतेनाप्येचतुर्भिर्मुखपंकजैः स्तुत्वाथ
व्याकुलोभूत्सपंचमेनापिवर्णितं चतुर्वर्गप्रदेशंचतुर्वेदमतेनच चतुर्भिर्वादनैःस्तुत्वाचतुरो
भूत्सविह्वलः कथंस्तौमिप्रभुंशंभुंपंचमेनेतिविह्वलः उवचोभिःसमारेभेस्तोतुंतेनाथपद्मभूः या
वद्धिपिःसमारेभेस्तोतुंतंपरमेश्वरम् तावत्सभैरवोभूतोविकरालशरीरभृत् अतिभीमंवपुःकृत्वा
कल्पांतानलसन्निभम् तेनतस्यशिरश्छिन्नंतर्जन्याशंभुनास्वयं तदारभ्यचसासर्वकर्मवाह्यांगु
लीमता ब्रह्महत्यासमाश्लेषात्सर्वकर्मविगर्हिता जातासौतर्जनीनित्यंहरीकार्याजपादिषु छि
त्वाशिरोस्यभगवांपंचमंतद्भुतंप्रभुः पलायामासवेगेनभीतात्तंरवनिर्भयः पलायमानेतस्मिंस्तत
श्छिरोब्रह्महत्यया देव्याविष्टप्रदुद्रावतत्पश्चाद्रतिभीषणम् यत्रयत्रजगामासौभगवान्भैरवाकृतिः ३-२
तत्रतत्राप्यनुतस्थावजगामसशिरस्तद्भुतम् तदृष्ट्वाभीषणाकारंपश्चाद्धावत्सशंकरः इतिकर्तव्यतामू
ढोबभूवातीवविह्वलः ततःस्वांणेविनिश्चित्यतीर्थयात्रांस्वयंप्रभुः वियातेर्षिसर्वाणिचकेतीर्थानी।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्थोतिपावनः इतितीर्थाटनासक्तोयत्रयत्रमहेश्वरः जगामतत्रतत्रास्यवल्लभाहत्यानुवर्तिनी अटतोस्य
तदातीर्थान्यंतर्षिकानिविद्यात् जगमुविलोक्यतत्सोथबभूवातिसविह्वलः ततःसभैरवोविमेक
ह्याविष्टमारयात् जगामहत्यांतांहंतुंकरुणावान्ततोहरिः मायामुविस्मभवनेहराटहैयथचक्रिणा
अन्तर्धानेः ॥ ब्रह्मकपालस्थांतामतिपावनाम् विधायविपिवन्ससंज्ञांसोथविस्मःपिनाकिने यावत्स्वेहेः
समारेभेस्तागतेतस्यशूलिनः ददर्शतावदायांतीतां हत्या भीषणाकृतिं अस्मिन्नभिवनोभीमांसमायांतीम
नस्विंनी विलोक्यप्रणतोभूत्वाननामामरपूजितः अतिभीमांसमालोक्यशाकिनीतांशिरोगताम्
समस्मारनियतिंशंभोर्हत्यायामाजगत्प्रभुः अहोस्वस्यमहेशस्यनियतीराजतेतराम् यामावनुगताम्
चनजहातिदृढव्रता नूनंमहेशोभगवानविज्ञेयगतिप्रभुः स्वस्मिन्योगीकरोत्यात्तांस्वस्यप्राहि
तिक्रमात् इत्यंतर्हृदिविनिश्चित्यवाच्यावाराणवनव्रताः देवीतांसमुपेत्याप्रोवाचवचनेशुभे भद्रेश्रा
तासिनितरांमहूर्तेमितस्मात्सत्यं समाश्वसिहितावर्तेस्वस्याव्रजयथेप्सिते अलमस्मानुगम्यातेस्यीय
तांस्वयमिच्छया वेदेनामपिनाक्रान्तंततोयास्यसिनिश्चितं इत्युक्तासौभगवताशार्ङ्गचक्रगदाभृता प्र
हृष्यमानेशोवाचवाक्यंवाक्यविशारदा सत्यमुक्तंत्वयाविश्वोपकारपीनाम्यहंप्रभो यथानुशासिता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व पु
३०३

स्मीहवर्त्तिष्यामितथाप्यहं अधीनायाःकथंमेस्तिस्वांतंत्वमिहृहतेवतो निमेषमात्रमपिभोनिर्विस्तमम
देश्वर त्विंभवानहेवापियरथोनमिहेत्वयं नमोस्तुवादवीर्यायतस्मैकस्मैचिदात्मने यत्प्रकाशेनभाती
दमखीलमपादिशिवांतरं नमोस्तुवार्यवीर्यायतस्मैकस्मैचिदात्मने यस्मिन्नाम्भिन्नासेयंविश्वकरणमालि
का नमोस्तुयत्तंतुकलितासेयंभातितत्वावलीस्फुटे नमोस्तु० यथातथामहेशानोयेनेहशरणीकृ
तः विहायसमतिंतंचपरेसर्वेपियंत्रिताः इतीशानियतिःसाहमस्मुपरमभैरवे समाश्रितस्यतनाःसर्वा
सफलांविदधाम्यलं यथास्मितेनशिष्टाहंतथाचेत्क्रियतांमया प्रसन्नीभूयमेस्वामीपरंसिद्धिंविधा
स्यति इतिवाणींसमाकर्ण्यतस्याविश्वमहायशाः निःश्वस्यदीर्घंविनतोवभूवातिसुविह्वलः लज्जा
नतंतमालोक्यभगवांभैरवःस्वयं यथोक्तंतेनमाधास्यकाशींशुंभुपुरीप्रभुः नत्वाप्यवगतोदृष्टातो
भीमोमहाभैरवः इहैवमेगमनात्काश्यामियंदूरेगमिष्यति काशीतिकापियत्रौनिर्मिताशंभुना
स्वयं दावाग्निःपापवीजानांमस्तेत्रेणपदेपदे इहैवमेगमनान्नत्रपापमात्मोभविष्यति येनेयंनिया ३०३
तिःशंभोस्तस्यहत्यापुराव्रजेत इतिनिश्चित्यभगवान्भैरवोभीमविग्रहः ब्रह्महत्यानुगःकाशीजगामा
तिजवान्वितः काशीसीमामथायातःयत्किंचिन्नद्दृष्टमनोगतिः भैरवोभीषणाकारोभीमोप्रोवाचतां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सतीम् देविमज्जाधुनाभीमामाशांभीमाकृतिंतनुम् भीमेशोसौभयोद्विग्नोकरिष्येभयवर्धनः ॥२२॥
शांतेनवपुषायेशांतिरेयंधरीयतः शांतमस्यवपुर्भित्वाशांतिमाप्स्यसिनिश्चितं अन्यथाभावनाश
त्तेस्मिन्वेदेविभविष्यति तस्माच्छांतिमुपादायशांतरूपाभवाधुना इत्युक्तोभैरवोशांतोसौम्यरूपमाहाय
भास्वरं अंतर्दधावसानेचयत्रतत्रकृतस्थितिः प्रविश्यकाशीमविमुक्तेभैरवोभीषणाकृतिः अनुचक्रा
मकाश्यांचतीर्थानिनिखिलान्यपि तानितीर्थान्यनुक्रम्ययदानासौजहौभ्रमं इतिकर्तव्यतार्ताशंकी
विमृश्यंसजगामह अथोसपरमाह्लादस्पर्शंसंस्पृशमानसः अकस्मात्मैवभूवाशुकस्मिंश्चित्स्थला
न्तरे तेनप्रभावमालोक्यतत्रासौविहितस्थितिः ददर्शपुरतोलिंगमतीवरुचिराकृतिः तदग्रेतीर्थ
मालोक्यवारिपूर्णंसजाज्वले अभिषक्तुंसमारेभेभगवान्भीषणाकृतिः अभिषेकंसमनुष्ठायतत्रस
घोसापिभीषणा विलोक्यविगतच्छायावभूवातीवविह्वला निमज्यतन्मज्जच्चवततत्रघटस्थानसोम
ह्याकृतिः नोददृशातथातादृशीयमस्ययंप्रज्वलदाकृतिः इत्याश्चर्यंसमालोक्यभैरवोभैरवाकृतिः मे
नेकृतार्थमात्मानंलिंगंवानर्चचंधूर्जटेः नाविमुक्तमिदंलिंगंमहत्वाद्वीर्यसंपदा अविमुक्ताभिधानं
तल्लिंगमेतद्भविष्यति अविमुक्तंसमासाद्यनरारोगानचविस्मयाः वायंतेषुरुषंतस्मात्मामविमुक्तमिदं॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
व॰
३०४

विउः विलोक्य भगवान्सारमविमुक्तस्य शंकरः मेने नैनं तत्समं किंचित्काश्यां लिंगं भवेदिति सूत उवाच
इत्येवमविमुक्ताख्यमेतल्लिंगं द्विजोत्तमाः कथितं वो मया सम्यक्स्थितमानंदकानने अविमुक्तमिदं लिंगं
ब्रह्महत्यानिवारणं श्रवणान्नापि यस्याशु ब्रह्महत्या विनश्यति यत्र भैरवः शुद्धिं जगाम परमाद्भुतम्
तदेतल्लिंगमुद्दिष्टं स्मरणात्पापनाशनं यः काश्यां समुपागत्य लिंगमेतत्समर्चयेत् न तस्य कुलमालो
केका विविधसिद्धिर्भविष्यति यो शक्तस्तत्र गंतुं च कल्यमुत्थाय शुद्धधीः अविमुक्तेश्वरं लिंगं स्मरेत्सोमृत
भाजनं अविमुक्तेति यो नित्यं त्रिसंध्यं जपते नरः विमुक्तः सभवो भूतं नात्र कार्या विचारणा इत्येवमुक्तं
मुनयो मया यन्माहात्म्यमेतदविमुक्तेश्वरस्य शृणोति यस्तस्य भवेत्करस्था सर्वार्थसिद्धिस्सततं फल
ली: इति श्रीशिवपुराणे काशीमाहात्म्ये विमुक्तेश्वरमाहात्म्यकथनं नाम षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥७६॥
मुनय उवाच श्रुतमेतन्महाभाग यथासौ ब्रह्महत्यया आविष्टः भैरवो काश्यां तीर्थयात्राप्रसंगमे
यथा ब्रह्महत्यानिर्मुक्तो विमुक्तेश्वरदर्शनात् भैरवो भैरवाकारं संप्राप्य मुदितोऽभवत् इत्थं निशम्य मा ३०४
हात्म्यमविमुक्तस्य विस्मिता स्मो नितरां सूत किंचिद्विज्ञप्तुमस्ति नः तथा विदितवेद्यार्थः स्रा
ष्टिकर्ता स्वयं प्रभुः वेदाः शंभुं स्तुवंति स्म तान्चतुर्भिर्मुखैः पंकजैः कथं च विदधे तस्य पंचमेनाननेन च

७६

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्तुतिं वचोभिरखिलैर्यैर्विचोनैर्हर्जगत्पिता चतुर्भिरमलैर्वेदैस्तुतिं कृत्वाथ पद्मभूः कथं स विह्वले
भूयः पंचमेनाथवत्सृषा तदेतन्ने हेद साराथं वहिर्भूतं वचो हितं तत् सर्वं मिथ्येति मे तत्र वेदयोस्त्वं भुवो म
ता इति तत्कारणं श्रोतुं समस्तकाव तेनेन नाम ब्रूहि तत्कारणं येन तथोक्तं तेन वेधसा सूत उवाच स
मेरुपृष्ठे भवद्भिस्तु मुनयो बुद्धिपारगाः स्वयं ब्रह्मा चतुर्वेदपारगो ब्रह्मवयं प्रभुः पंचमेन मुखेनाहृत्य
देतत्स्तुतिवाक्यतः तत्कारणं वदिष्यामि यथा व्यासमुखाच्छ्रुतं असौ त्रिलोककलनावेदी समस्त
नीमतः इत्येवं मया पृष्टो यदाह स्म ब्रवीमि तत् श्रीव्यास उवाच पुरा धाता करोति स्म सृष्टिं नाना
विधाः प्रजाः ययौ परमसंमोदं दृष्ट्वा स्वकृतमादरात् अहो सृष्टिर्विचित्रेयं नानारीतिसमुज्ज्वला क
थमस्यां विचित्रायां परः कर्ता न मामृयात् मरीच्येयं विचित्रांगी नानारूपसमुज्ज्वला अनेकक
र्मभरिता देवादिकृतभास्वरा भजते सौ कथं चान्यकर्तारं मम शालिनी कोन्योस्ति मत्समो योग्या
स्याः कर्ता च भजेत नरः इत्यतीव मदोन्मत्तैः स्वकर्तव्यसमापनात् मुमोह नितरां ब्रह्मा मोहः सोयं
महेशितुः मोहिनी नाम देवस्य शंकरस्यामलात्मनः सैव शक्तिः परिज्ञेया यासौ मोहयते खिलम्
यत्र ब्रह्मादयो पीशमोहं गच्छंति शंकराः तत्रापरस्य का शक्तिर्मोहनीं समतिक्रमे तस्मात्स्वतंत्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व पु॰
३०५

एकोस्तिशिवःकारणकारणं यस्येदमाज्ञतेसर्वेयात्यायातिपुनःपुनः ब्रह्मादिस्तम्बपर्यंतंयत्किं
चित्सचराचरं तदीशस्यपराधीनंसएवैकःपरंप्रभुः इतिमोहाद्धतोब्रह्मामदमत्तःस्वान्तरः मेनेस्वा
वेशमात्मानंसर्वकर्तारमव्ययं तस्मिन्नेववर्तमानस्यमुग्धबुद्धेःप्रजासृजः ब्रह्मचारिव्रतारंभात्सर्व
ज्ञानमहानिधिः सरस्वतीपराशक्तिर्विचरंतीममायया पुरोगतांसमालोक्यसल्लावण्यनिर्भ
राम् ससमोहब्रह्मानंगात्सद्यष्टपीडितमानसः मुग्धःसोतितरांब्रह्मातांवीक्ष्यकमलाननाम् प्रा
हगच्छदयावाचातिष्ठतिष्ठेतिचातुरः किंचित्कालेविलंबस्वस्वत्वेतिचावदत् कामानलपरीतां
गःकामःसाक्षान्मोमतः नकोप्यस्तित्रिलोकेस्मिन्योनंगेननमोहितः कामोजयतिसर्वत्रका
माधीनंजगत्त्रयं कामोसोहिकिमप्यस्तिमोहनान्नेजगत्त्रये बलवन्तोचविद्वांसंप्रयत्नानिशे
यतः कामोनामविषंघोरंकिमप्यस्तिजगत्त्रये तेनैवमहापापीनंमूर्छयत्यनिशंयतः कामोना
मज्वलद्वह्निस्तृणांकुरस्सेसमाश्रितः यत्राविर्भूयसद्यादहत्याविरतंज्वलम् कामोनाममहारोगो ३०५
नृणांसर्वशरीरगः यदाविष्टोनरोनैवकशाल्पेनकेनचित् कामोनाममहाशत्रुर्नृणांहृदिसमा
स्थितः योसौवलिष्ठःसोत्यायमारयत्यपिमानवत् नूनंकामवशस्याप्यगणएकोमहात्मनः

४८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यद्भयोऽचलचित्तोपि न बिभेति कुतश्चन अथवास्य गुणाः सर्वे संभवंति महात्मनः यद्भयो ग्रहकं
देने स्थिरचित्ते करोति हि न नाम कामी ग्रहस्थः करादिदपि धीरधीः बिभेति शत्रोर्भूपालान्नस्कं
रादपि देवतः येन सर्वेश्वरः साक्षात्तं तरात्मा त्रिलोचनः महेश्वरोन्तरस्थेन गणितः कं स चिंतयेत्
योभीतः ग्रहबाल्लुकृत्सादं तरस्थात् त्रिलोचनात् स एव मतिमान् लोके वाह्यादपि बिभेति सः येना
सौ हृदयेशानो भगवान् भूतभावनः वंचितो गणितस्मान्मौ बिभेति सकृतो वा हि तस्मात्तस्माद्विभे
त्यमंतरस्थात्परात्मनः तस्माद्विभेति यो धीमान् सवाह्यादपि त्रस्यति तदेश्वरेणादृष्टं हि सर्वेशेन
परात्मना तन्निरोदयतो नु किं फलं स्यान्मूढचेतस तस्माद्वाह्यमनादृत्य धीमंतं तातं गतं तेव यत्
तदेव सर्वं यत्पापं स्वं नवाह्ये भरसमावहेत् इति कामतमोद्यान सन्तदासचतराननः स मोहनितरां
वेदपारगोपि दृढव्रतः सत्यं निगदितादेवी ब्रह्मचारिव्रतस्थिता ज्ञानाशयं पद्मभुवो हृद्गतं पश्य
ती स्थिता पश्यंती कुरवहंसानां विधाता कामसमोहितः आतुरस्तिष्ठ तिष्ठेति जगाद गरतो वरः विज्ञा
याप्याशयं स्वभूः परा शक्तिः परात्मिका सहस्रभुवनेशानं विधातारं प्रशशाप सा परोक्षमिव तं मत्वा
देवी सा ब्रह्मचारिणी शंभुर्विज्ञापयामास नियंतारं महेश्वरं यदीशः सकलस्यास्य नियंता सर्वदेहिनाम्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि°
व°पु°
२·१

तमीशानं परं शंभुं भक्तिनम्रो वदाम्यहं अनेनाल्पविवेकेन मदमूढेन चेतसा यत्किंचिद्वदितं तत्र प्रति
कुर्वीत शंकरः अथापि कुड्मलितरोमं मुखीकृत्य वेधसं शशाप परमेशानं ध्यात्वा हृदि गतज्व
रा ब्रह्मन्येन मार्गेणैनं वाचं त्वं प्रोक्तवानसि तस्मात्त्वन्मुखान्नाद्य तावत्त्वद्वचो निर्गमिष्यति सदैव
तन्मुखं ब्रह्मन्नसमग्रार्थवाचकम् मृषावादिभवतश्चारम्भमूढजन्मशापम् यदा वत्स महेशानं सर्व
कर्तारमव्ययं तेन त्वं नोपास्यसि तर्हि त्वं शुद्धदेहो भविष्यसि मृषावाक्येन देवेशं शंकरं परमेश्वरम्
स्तुताय यदा ते भगवान्दंडयिष्यति तच्छिरः तदा त्वं तच्छिरश्छेदात्त्वं वज्रो भविष्यसि तदैव चवि
शुद्धात्मा सर्वमान्यो भविष्यसि यावत्स्थापितमस्तकशीर्षः प्रकृतिस्थस्तदा विधे भविष्यसि यदा श
भुश्चिरस्ते ह्यग्निमे तस्य पति इति मिथ्याप्रवक्तारं यदा समकलेश्वरः दंडयिष्यति तेन त्वं स्थितिमाप्
स्यसि सद्व्रतानाम् भगवत्यास ब्रह्मादिष्टस्तदा सकमलासनः शापग्रस्तो बभूवाशु लज्जमानो महाम
तिः निःश्वसन्दीर्घमुष्णं च किंचिद्विद्धस्तमानसः अवोपमगमद्ब्रह्मा लज्जानम्रशिरोधरः किं कृतं मूढ २·१
चित्तेन मयेदमविचारितं अहो दिङ्नागगतप्रज्ञेऽपि गप्रज्ञस्य जीवनं विषदग्धोऽपि जीवेत जीवेतानल
मध्यगः अविवेकी न जीवेत पिगप्रज्ञस्य जीवितम् जलमग्नोऽपि जीवेत जीवेतान्यु समागतः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मितबुद्धिर्नजीवेतपितामहस्यजीवितं शत्रुवद्धोपिजीवेतजीवेतहरिविक्रमः तेनब्रह्मानजीवेत ।
पितामहस्यजीवनं इत्थंवोगदितंधीराः उववःकारणंविधेः यथानेनपरिप्राप्तःशिरश्छेदोमहेश्वरा
त् इतिवःसर्वमाख्यातंयथापृष्टंतपस्विनः यच्छ्रुत्वाकथ्यतोवान्यत्वस्मैभ्रंशमनयोनवा ॥ इतिश्रीशिव
पुराणेब्रह्मशापकथनंनामसप्तसप्ततितमोध्यायः ७७ ॥ मुनयऊचुः श्रुतमेतद्यथाब्रह्माजातो
सौवक्त्रानतः श्रुताचशंभोरानेयंयथासर्वोर्ध्ववर्तिनी सततंसततंमहाबुद्धेज्ञानीमौवयंमस्मसा ।
भवंतंज्ञानवित्तेयंसर्वविद्याविशारदम् इदंनःश्रावितोसत्वंप्रष्टव्यमवशिष्यते यथस्यासदयापूर्णा
राजतेतत्रहृदस्मनः तस्यसर्ववशित्वःशंभोर्वीर्येनासीत्स्वयंप्रभोः हत्यानिवारणार्थाययत्तीर्थामट
सर्वतः तस्येशस्यविभूतंशोयत्रक्वापिचसंगतः तत्तीर्थमितिधीमद्भिःपुराणैःसंप्रकीर्तितं कथं
भगवतानेनशंकरेणात्मशुद्धये अंगीकृतान्यतीर्थयात्रासर्वेशेनामलात्मना सूतउवाच कुशले
भवताधीराःपृष्टंतपस्विनः कथयिष्यामिलीलंतत्शृणुतामलचेतनाः सन्तप्तुकंसनपरःकि
मशाक्रोमहेश्वरः इतियत्नद्रदिक्षोहंयथाव्यासमुखोद्भुतं श्रीव्यासउवाच ब्रह्मोग्रविंत्याकरुणा
शंभोर्भुविविराजते येयंसर्वोपकारायवर्धतिनितरांशिवा स्वयंसर्वसमर्थोपिभगवान्शशिशेखरः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि०
व ९०
३०१

माहात्म्यवर्धनायैवचक्रेतीर्थाटनंविभुः तीर्थाटनंप्रकर्तव्यंस्वात्मनःशुद्धिमिच्छता इत्यंचपराणि
स्वार्थंचकारैवंमहेश्वरः निरपेक्षोपिभगवांस्तथाऽजवीतयत्नतः यथाप्येषोपिमापेक्षःस्वार्थसिद्धिं
विन्दति नहीशाज्ञमतिकश्चिदन्यथाकर्तुमर्हति इतीवगारिनितेनतीर्थयात्राप्रतिश्रुता ईशानियं
त्रितेकार्येनियंतेनापिचापरः शक्नोतीतिमहेशेनकृतंतीर्थाटनंभुवि इतिसर्वज्ञापयितंसर्वेशेना
मलात्मना तत्रयाविहितेयत्नात्सर्वज्ञोसौयतःप्रभुः शिवोपिभगवान्साक्षात्तस्मात्कोब्रह्महत्यया
कैववातीपरेषांचेतीर्थमाख्यापनायवा तस्मान्नमतिमांजातब्रह्महत्यांसमाचरेत् ब्रह्महत्यासमं
पापंकिंचिन्नास्तीहभूतले प्रायश्चित्तंदहत्येषायोनसंवेधमात्मनः तस्मात्पापरिहर्तव्यःसर्वथाशु
भमिच्छुभिः संकल्पोपिनकर्तव्योब्रह्महत्यासमागमे संकल्पेनेपिनिरयोनियतोस्यमलात्मनः
इतिसम्यंमयाख्यातंयथाख्यासोदितंवच यथासभगवांश्छंभुर्ब्रह्महत्यामवारयत् अथवास्यमहेशस्य
चरितंपरमाद्भुतं ज्ञायतेकेनसर्वेशोविश्वकर्तायतोविभुः किमर्थंसर्वाणिचैतानिसर्वज्ञानत्रिलोचनः ३०१
अत्रचक्रेकथंचान्यस्तस्यवेत्तिनिजाशयं अचिंत्यंखलुचारित्रंतस्यशास्यमहेशितुः कोवेत्तिभुविमर्त्या
त्मातथाहिकथयाम्यहं महोत्सगमनेचिताभस्मितगात्रसंलेपने गजाजिनपरिष्कृतिभुजगहारभूषारुचिः

२५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शवास्पदत्वेतिभ्रंशे कनकपात्रतर्षस्तथा कपालकरतेप्यलंभवतियस्यतद्वैभवम् तस्येशस्यपरा
त्मनःपरगुरोःशंभोर्जगत्स्वातिगाः सर्वज्ञस्यविभोःकथंनुमनुजोजानातिचारित्रकम् यस्येशाःक
मलासनप्रभृतयःसंज्ञोत्सवोद्धूलिते चिताभस्मकणप्रणम्यशिरसालिंपंतिसंमुद्भये यएवपर
मप्रभुर्विविधकल्पनाकल्पितो महर्षिपशुमानवादिभिरलंकृतंविश्वकं विचित्ररचनोज्ज्वलेपरवशी
विंचादिभिः सहैवकवलीकरोत्यमनल्पबोधोज्ज्वलः ब्रह्मायेंचनतराननोपिभगवान्यस्येशगोपो
लद्रु विस्तृःसोपिचयस्यशक्तिरतुलासंपालयित्रीजगत् सोयंसर्वसुरासुरेंद्रनमितोवज्ञार्कचंद्र
त्नगः सर्वेशःपरमेश्वरोविजयतेगंगाधरःशंकरः यस्यासौस्थविरस्मरारथिरभूद्धिमशैलोरथोप
रा सर्वासारमयीरथोपकरणोपिश्रीमंदराख्योगिरिः ज्यासौनागपतीरथांगरचनाभास्वान्सतथाशी
तगुः सोयंसर्वसुरेश्वरोविजयतेगंगाधरःशंकरः भूरंभांस्यनिलोनलोंबरममापिभास्वांस्तथाचं
द्रमाश्चात्मालीसचसत्वमूर्तिरमलायस्येर्यमष्टौस्थिता तेसर्वेशमजेविचित्रचरितंशंभोविश्वज्ञात्म
के सर्वव्यापकमव्ययंतनुमतिर्जानातिमर्त्यःकथं येवब्रह्मोपरिगोनचापसहरिर्मूलंगतोवाविभुः
सर्वेशःसपरंतितोविजयतेशीतांशुखंडांकितः येनतानचजातचिद्वविसृतात्मसंभवयेयातिवा सो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व७·
३·५

चिन्तामलविक्रमोखिलगुरुःशंभुःकथंवर्ण्यते श्रवणपवित्राभक्तिर्यस्मिन्नशेषस्तदा पिपेजनय
तिनरोतच्छ्रीस्यानेनयत्रजरादिभीः तमखिलगुरुंगौरीकांतंजटामुकुटोज्वलंत्रिनयनलसद्धस्या
कैर्नुंसधीनेरद्याभजेत् यज्ज्ञानादमृतोभवेत्त्वमतिमान्यत्तुजनालभ्यते साशेषाच्चविशेषणा
खिलमतिःसर्वार्थसिद्धिप्रदा सर्वेषामनमंत्रिलोकरचनाभिज्ञेमहेशार्चिते ज्ञातंतात्प्रभवेत्कथ्यं
परप्रभंमूर्वैषद्वंशेकरं कथितंवोरुध्रप्रज्ञामहेशार्चितंमहत् यस्यश्रवणमात्रेणब्रह्महत्याविन
श्यति अथर्वमिवभान्यस्यचारित्रंपरमेशितुः विचारयत्त्वीयातिजानत्विद्वैवदेहिनः केवलंपरमे
शानःसएवैकःस्वतंत्रकः जानातिचरितंस्वस्यनापरःकश्चिदेवहि तथापचरितंतस्यशोकस्सम
लात्मनः अथर्वेनिगदिष्येहंयच्छ्रुत्वामृतमश्नुते क्रूराहःकामदेवस्यक्रुगौरीवामदेहता क्रकाल
क्रूटग्रसनेक्रुमन्तुंजयनामता कपालमालभरितेयस्येच्छाविद्यतेभृशं सत्काहारविभूषापियेन
भक्तेषुदीयते चिताभस्मानुलेपेचयस्येच्छाविद्यतेस्वयं गणेषुवरभद्रश्रीलेपनेयस्यहर्षदं स्वयं ३·५
यःप्रीयतेच्छागहंहितेनमहेश्वरः वीणामृदंगवीणादिकलशब्दैःस्वभूतके स्वयंजराभारव्रतेसोव
णिसत्कटोज्वलान् स्वभक्तोऽकृतेयस्तचारित्रंतस्यकोवदेत् स्वयंसर्पविभूषत्वंसभक्ताम्नार्पयसले

६१

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रत्नानि सुविचित्राणि चारित्रं तस्य को वदेत् स्वयं श्मशानचारित्वे स्वभक्तान्मोर्पयेत्तले गृहाणिरंग
चित्राणि चारित्रं तस्य को वदेत् स्वयं दिग्वसनत्वे च स्वभक्तान्मोर्पयेत्तले सौवर्णानि विचित्राणि चारित्रं
तस्य को वदेत् स्वयं कनकभक्ष्यत्वे स्वभक्तान्मोर्पयेत्तले भक्ष्याणि मधुराण्येव चारित्रं तस्य को वदेत्
स्वयं चाकिंचनत्वे च स्वभक्तान्मोर्पयेत्तले निधीन्सर्वार्थसंपूर्णान्सचारित्रं तस्य को भवेत् स्वयं महोक्ष
यानत्वे स्वभक्तान्मोर्पयेत्तले वाहनानि विचित्राणि चारित्रं तस्य को भवेत् स्वयं कपालधारित्वे स्वभ
क्तान्मोर्पयेत्तले भाजनानि विचित्राणि चारित्रं तस्य को भवेत् इति शक्तिः कथं न त्राणं चरितं तस्य शू
लिनः निर्वाणयितुमुद्युक्तो यदेकोऽसौ महेश्वरः इत्थं स्वयंभूर्भगवान्भैरवोऽसौ जगत्पतिः ब्रह्महत्यावि
निर्मुक्तो बभूवानन्दकानने यत्रासौ परमेशानो ब्रह्महत्याविमुक्तितः बभूव काशी सा केन वर्ण्यते
पापशोधनी इति व्यासोदितं सम्यक्श्रुत्वा वो मुनयोऽनघाः कथितं श्रवणाद्यस्य पापमुक्तिर्भविष्यति ।
सत्यं संति विचित्राणि तीर्थानि जगतीतले कलामात्रेण तुलनां नानया यांति यान्यहो संति क्षेत्राण्य
नेकानि भोगमोक्षप्रदाण्यलं किं त्वियं काशिका नाम पुरी शंकरनिर्मिता कर्ता यस्याः स्वयं शंभुः सर्वज्ञः
परमेश्वरः का नया तुलनां याति पुरी जगति मान्यया काशी यं युगपद्भोगमोक्षहेतुर्महीतले निर्मि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व॰पु॰
३०५

मितापघ्नगणमात्मात्मतनूरिवसिद्धये यत्रापिपूर्णानितरांभ्रुकृष्णार्थचतसृषी कातयान्तलनोयाति।
काश्यपाज्ञानप्रकाशया ज्ञानराशिरियंकाशीसर्वथाकामिनीमताम् काशिकापरतत्त्वस्यकाशीति
विमलापुरी किंवर्ण्यतेवक्तृत्वा किंस्तनयस्तनयापरागाः नास्तिनास्तीतिनास्तीतिपुःसमाननयान
काः यन्निवासान्महेशानोविश्वप्रसवकारणम् विश्वेश्वराभिधानेनव्योनोक्तिपरायणोनले का
श्यपाःपुर्याःअतःस्याद्दामहिमालिखितोद्भुतः निर्वर्ण्यतेमयायोसौभवद्भ्यःश्रुतिविभ्रमाः यंयेन
मयावोयरहस्यंकथितंवचः काशीकाशीतिकाशीतिसंध्यायोमेध्यतेवदत् इदमहेशमात्रेण
माहात्म्यंयोनिशामयेत् नक्रतस्थिद्रयंतस्यजायतेभवनोदवे विश्वदमत्वास्तदिदंमयावोमाहा
त्म्यमुक्तंपरमेश्वरपुरी काश्यगःमशावौध्यचयत्रनितंयंनिवस्तुमिच्छन्नविमुक्तनाथ ॥इतिश्रीशिव
पुराणेकाशीमाहात्म्येशिवचारित्रवर्णनेनामाष्टसप्ततितमोध्यायः ७८ मुनयऊचुः निशम्या
ख्यलेशुद्धमद्धोपसिद्धिप्रदंशंभुमाहात्म्यमुद्धलिनाचम् निमग्नाद्रुदेसादपीपुष्पहर्षेभवद्वाकप्पेचा ३०५
त्मकेमः सवृदेः भवद्वाक्सुधाशीतभानुज्वलोभ्रमस्याप्तमासमापीयतर्षिन्हेसः समस्तं
प्राङ्क्तोवियस्मारगामीफ्रतंवंशंभुमीशोभ्युवाविंप्रपद्येत ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निपीयूषशमविज्ञमाहात्म्यसोमंमत्तंमंमनोतीवनोवुद्धिशालिन् मम्नुकंकथ्यतेम्याः कथाः सम्प्रतिज्ञाम
हेशास्यैवाघौघंबुधैरयपापातम् यदीयंपुरीराजधानीश्वरस्येदशीनतस्फुटंमतकाश्यपाः पुरेश्यपाः शृणोत्व
णीयास्ययापौघैश्वकृत्वापुरीकाशीकोर्यंविभायात्मनोनः सूतउवाच श्रुतीवकाश्यपामाहात्म्यंरह
स्यंपरमाद्भुतं कथ्यमानंमयाधीराः शृणुतानमवुद्धयः इत्थमेवशुकेनापिभगवान्वादरायणः य
उवाचपरंकाश्यपास्वद्रहस्यंनिबोधत श्रीशुकउवाच भगवंस्तातकथ्ययस्फुटमेवाघनाशनी रहस्यंप
रमंकाश्यपायच्छ्रुत्वामुच्यतेभवात् यासारमत्रभुवनेकाशीतिपरमापुरी निजकाथ्यंदेतान्माहात्म्यमुक्तं
तस्यानशोभते यस्यानगादितेशाकंमाहात्म्यंकल्पकोटिभिः श्रुत्वातेचविनेशानात्कथ्यतेत्वापि।
संकटः सूतउ॰ इतिपृष्टोदितोव्यासः प्रहसन्नाववेपंकजः यदुवाचदंपश्चात्तस्वेवोनिबोधय।
श्रीव्यासउ॰ कोरहस्यंपरिज्ञातंकाश्यपाः पुत्रसमर्थयेत हृधीयंवल्लविलेयाकाशीमापिविभोस्तनुः
यथाकृतार्थकथनेनरोषोमत्प्रणमोत्रकः तस्माद्यथाकृतंतेयत्निगादिषौरहस्यकं स्वयंयच्छंभुनाश्री
कंदेव्यैचंद्रार्धमौलिना काश्यपारहस्यंपरमंतत्तेवक्ष्यामिसांप्रतं नयोर्मिथः संवदतोरेकस्यः सप्रजान
नः श्राकार्णागस्त्ययेयस्माप्राहतत्तेप्रनाम्नवे काश्यपानिवसमानेनविम्बेशेनामलात्मना यत्नेयेकाषि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि·
वृ·
३१·

तेतत्रैमम्यगवस्तामिमंदर कदाचित्सुखेमासीनंशंकरंलोकशंकरं पादौसंवाहयामासपार्वती
प्राणवल्लभा विज्ञायप्रीतमनसंत्रिलोकेशंजगत्पतिं प्राशयत्तामतीनत्वापृष्टश्शिवमीश्वरम्
पार्वतीउवाच भगवंदेवदेवेशप्रपन्नकरुणाकर किंचिद्विज्ञातकामास्मियथात्ताकथ्यतांमया
त्वयेयाभाषितेनारीभर्त्रात्तामनवाप्यच यार्ष्टभावेनसानारीकथंनारीत्वमाप्नुयात् तस्मान्नारी
पतेरात्तामाराधयवरवर्णिनी यत्किंचिद्व्रवतीदोषंनयातिपतिदेवता श्रीव्यासउ· इतिदेव्युदितंवा
क्यंनिशम्यशशिशेखरः प्रहसन्वदनोवाक्यंब्रवीतिस्मसदान्विताः श्रीशंकरउ· प्रियेपार्वतिकिंब्रू
षेविज्ञप्यंमेस्तिकिंचन भवतीविनयत्तामेप्राणेभ्योपिगरीयसी किमकथ्यंनवास्तीहत्वरतोमे
सुवल्लभे निशंकंब्रूहिमेशास्त्रिःसर्वदास्यपुनात्रकिं त्वमेवदेविमेप्राणास्त्वमेवबलमेवच त्वया
हंशक्तिमांजातस्त्वमेशक्तिगरीयसी किंमयाक्रियतेदेविभवत्या^हिनाकृतः त्वयाहंसहचारिण्या य^
जगदीशोमहेश्वरः त्वयाविनाकृतंलोकेनास्तीहखलुकिंचन त्वत्सन्नानुगतंसर्वंस्थितिमायाति^ ३१·
नान्यथा तथाहिदर्शयाम्यद्ययथातेसततयाखिले स्थितमेतत्समाभातियत्किंचित्सचराचरं शृणुदेविप्रव
त्तामिरहसंतेपुनाखिले यथास्थितासिभवतीसारभूताजगत्त्रये यदहंव्यापकोस्मीहसर्वस्मिंभुवनोदरे ।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ग्रहपातत्र भवती सारम्भतामिय स्फुरण भूर्वारितेजोवाय्वम्बरचंद्रसूर्यात्ममूर्तयः यास्माकं द्विमाया
ताः स्फूर्तौ मेताः स्वदाश्रयाः इयं देवाखिले देवि विश्वं सम्यग्व्यवस्थिते तथाहि त्रिपुटी सर्वं विश्वमेतत्
वदेवहि मातृमानप्रमेयेति यत्त्रिधा संव्यवस्थिते तत्सर्वं त्वहि ताभूते सत्तां नाप्नोति किंचित् अ
स्मात्त्वप्रमातास्मि प्रमाणे स्मर्यं एवहि मेयरूपेण फलिते हिमांशुविद्विमंदरी सत्त्वं मेयं विभुरसौस्थू
लेस्मात्पांचभौतिकं सूक्ष्मास्थूलविभागेन द्विधा मे यं व्यवस्थितं तदिदं त्रितयं देवि स्वात्मना मे वि
निर्गतं एवं रूपेण देवेशि स्थितास्म्यहमतत्रैव तत्रापि भवती सर्वसत्तारूपेण संस्थिता यथास्मि त
दिदानीं कथ्यमानं मया श्रृणु येयं परा स्वरूपेण तत्रापि स्थितिरूपिणी स्वरूपसत्ता धात्रीत्वं सत्ता
णोशि विनिश्चय जले रसात्मिका शक्तिरूपस्वरूपा सिते तेजसि वायो बलात्मिका शक्तिर्व्यापित्वा व्यो
नमः स्थिता चंद्रिकाख्या चंद्रमसि रुचिस्त्वं तिग्मतेजसि पुरुषचेतना शक्तिः स्थितासि वरवर्णिनि
इत्यसद्देशमात्रेण मया ते देवि वर्णिता सर्वत्र भवती शक्तिर्येया सम्यग्व्यवस्थिता यत्किंचिज्ज्ञाता
लोकेस्मिंश्चराचरं तया शिवे विना तत्तान्नया सर्वं तत्तास्यैवं विनिश्चयः इत्येवासांतरेत्वेन भवती
संव्यवस्थिता स्वरूपसत्ताधात्रीति मया सम्यग्भुवनेश्वरि तेमे स्वरूपसत्तासि गौरि नान्येत्र सान्तरे ।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि त्वया विना कृतः स्यां तं शक्नोमि सुरवल्लभे इत्थं मे पार्श्वभूतासि यद्गौरि तेन तत्त्वया नोचितं गादितं
व. पु. वेत्थं यथाद्य गदितवानसि निःशंकं ब्रूहि मे भद्रे यत्तवाशयसंस्थितं निगदिष्ये खिलं तेन तु गौरि मत्प्रा
३११ णवल्लभे श्रीव्यास उवाच इत्थं भगवता तेन साध्वी व सुरासती प्रोवाच वचनं चारु विनयानतकं
धरा श्रीपार्वत्युवाच भगवन्ब्रूहि मे तत्त्वं काश्याः परमवल्लभ यां विना न रतिस्तेस्ति कुत्रापि तृणमा
त्रकं केयं तपस्विनी देवी काशीति परमा भुवि यां विना मानसं सौख्यं कुत्रापि लभते न ते भगवन्कि
मिदं काश्या माहात्म्यं परमाद्भुतं येनैनां भजसे शंभो हित्वा ब्रह्माण्डगोलकं कैलासं नाम परमं स्था
नं ते विस्मृतं कथं अथवा भुवने शैवं कथं ते विस्मृतं प्रभो श्रीव्यासः। इत्थं स भगवान्देव्या विनया
नतया गुरुः समाहृष्टो ब्रवीति स्म प्रहसन्मुखपंकजः श्रीशंकर उ॰ मन्मनोहारिणि शिवे साधु
साधु सुरार्चिते सम्यक्पृष्टं त्वया देवि विस्मयं मम संस्थितं न संशयः प्रश्नस्यास्य महेशानि साधु साधु पित
स्तव यस्येदं पृष्टितं गौरि प्रश्नेनानेन तेधुना शृणु काश्याः महेशानि माहात्म्यं परमाद्भुतं संक्षेपेण ३११
णाभिधास्येहं रहस्यं परमसिद्धिदम् तत्र संक्षेपतो गौरि शृणु वाक्यं ममोत्तमम् यदिदं परमं तीर्थं
काशी भुवि विराजते नानेन कलया साम्यं तीर्थान्यायान्ति कान्यपि यत्र सिद्धा महात्मानो जातास्ते याश्च

भूतले

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वांछंति दर्शनं मेत्र तेभ्यो यास्यामि दर्शनं दर्शनेन लभेद्देवि ममात्र जगतीतले कल्पकोटिस्थितेनोल्
भ्योविनानंदवनीमिमाम् अहो किमपि तेत्रस्य माहात्म्यं प्रविराजते यदिदं कुशलं दातुं शिथिलेम्या
करोमलं कापीह भूर्मुक्तिप्रदा या राजते यथा भुवंतरे करोति यापि नेचापि विविविचरितोज्ज्वला अनेका
जन्मकोटाचलभ्याहं भक्तिशालिनाम् अमत्रकाश्यपां स्थलभः तराणमात्र नपद्मेहि प्रविष्टएव काश्यं
वनरः सत्वराणपगौरवात् मुक्तिपात्रीभवत्याशु काष्ठगएपयमुत्तमा किमपीयपुरी देविकर्मर्णोऽमु
विराजते येषां नमपि मोक्षश्रीश्चैनिहितुंडेन्यगतेस्मो ममास्यामविनीभावः स्वतः सिद्धोस्ति सुंदरि प्र
माण्योविवंदवे येयथाधर्मस्य प्रयोजके अस्यामवस्थितस्याहो मुक्तिपर्यामहेश्वितः नान्यत्रगमनेच्छा
स्तिकार्मणोपापिभूरियं वहन्नालेपिये भद्रे स्मरणेमेपरमेवचः नैवाकाश्यपिवाशीतिदायिनीमेवि
भात्यलं यथाहं गौरिमे प्राणवल्लभा हृदयेशया तथाकाशीविजानीहि प्राणेभ्योपिगरीयसीम्
यथात्वयामे हृदयं हृतं देवि स्वरार्चिते तथाकाश्यापि हृदयं हृतं जानीहि सुंदरि तथाम्यदपिदेवेशि सु
णवक्षावहितावचः येनेयं प्रथिता लोके काशीति परमाद्भुता अमांक्षीवात्र अमयेयेनभावमपागतः मु
क्तिपात्रं भवत्येव नात्र कार्या विचारणा ममेयं परमा मूर्तिर्वाराणसी येयासर्वत्र मे स्थिता अविशेषेकाशी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री॰ येनतथासर्वत्रसंस्थितं अपवित्रःपवित्रोवापापीवापुण्यवांजनः अविशेषेणतपवात्रमुक्तिपात्रेनसंश
शि॰ पु॰ यः इदंतदस्याःश्रीपुर्यामाहात्म्यंवाङ्मनसतता यदियंचाविशेषेणमोचयत्यखिलंजगत् कृतघ्नेभ्यप
३१२ रोकाशीपापिनोधर्मिणोपिवा समंसमेवाविभेदेनप्रापयत्यपवर्गकम् अथवैयंमहासिद्धिर्वैभवाख्य
पिकाशुरी महतांकुत्रभेदोयोग्यपात्रापात्रविचारणा अथसर्वमतीनांहिप्रभूणांपुण्यशालिनाम् पा
त्रापात्राविवेकेनदानेजगतिराजते अथवातेमहात्मानोयेहीनेपालयेत्स्थले कोनामलोकेक्षुद्रो
पिमहांतंनैवमानयेत् समहांगण्यतेलोकेयोदीनेपालयत्स्थलं अभिमेयिषुपारायपालयन्ति
नरोजनः येयेदयेतिप्रार्थितालोकेस्मिप्रभुनास्पदम् सापिदीनोपकारायमहन्मदयपात्रकिम् ।
दानेनामयदस्मीहृत्प्रोतेभुविमहात्मने दीयतेयदितद्दानेकिंकृतंतेननोकृतं अपवित्रःपवित्रो
वाऽवस्थांगतोपिवा म्रियतेयदिकाश्यांवमुक्तपवनसंशयः प्राणत्यागोहियज्ञोगीयते
सङ्गतिप्रदः सप्तत्रनपवित्रेयंनियमोनायमत्रहि स्थलेजलेचान्तरिक्षेकाश्यांयोमृजहत्स्थलं तेस ३१२
वैमुक्तिपात्रेस्युर्नत्रकाचिद्विचारणा अथवाकिंमनुष्याणामत्रमार्गणयापिहि येत्तुपापतयेलत्वं
मनुष्यत्वंविभूतिमत् मनुष्याःकिंनमुक्ताःस्युःकाश्यपायत्रकृतास्पदाः येषांकाशीप्रसिद्धास्मिन्त ५४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क्तिभूरितिसर्वेषां पक्षीवामृगजातिर्वाश्वावाश्वोगौःकाकएवच मत्स्योमशकोथवापूकामलनाःकाश्यां
विमुक्तये यथवालेविशेषेणयत्किंचिज्जीवजातकं मृतेकाश्यांविमुक्तंस्यात्तत्सर्वंनात्रसंशयः
उद्भिज्जाश्चपिपियाःयाश्चित्स्थावरास्तृणजातयः काश्यांतामुक्तिभागिन्यःसर्वएवनसंशयः यथा
ध्यनयत्रस्नुक्षुद्रिर्विकेज्ञानमिष्यते मुक्त्युपायतयाकाश्यांतदत्रत्यथचमाश्नुवा केवलंवसतिश्चा
त्रकाशांसमुक्तयेनृणाम् नज्ञानादिकृतोस्तीहविशेषःकश्चनाप्यहो कर्माकर्मसमेपुण्येपापे
चापिसमेमते मृतानांयत्रजंतूनांमुक्तिःकरतलेस्थिता ज्ञानमौमोमात्तभागीतिपाद्यमोड्डःख
भागएपि इतिभेदंतिरस्कृत्यकाशीयंसुविराजते मयापिवलदेवशिवरीयंसमुष्टगोपिता स्वा
त्मार्थमेवयेनाहंत्रिलोकीपालयाम्यहं इतिकाशीरहस्यंमेसिद्धाजानंतिनेतरे समांतरज्ञायद
मीज्ञातेज्ञेयाविशारदाः इतिदेविसमालोच्यकाशीनिर्वाणभूमिकाम् निवसाम्यत्रकाश्यांहिका
शीयंसुरतमाधुरी मुक्तिपूर्यःसमाख्यातायाश्माःसंतिभूतले परस्यान्वयेनैताःसाक्षात्काशीय
मेकिका मोनवत्वादिमाःपुर्योनोसाक्षान्मुक्तिदायतः तस्मात्काशीसदासेव्यामुक्तिभूमिरनुत्तमा
गंगावैनैमिषारण्यंकुरुक्षेत्रमथापिवा मृतानांतीर्थमाहात्म्यात्काश्यांजन्मसमाप्नुयुः काश्यां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि प्राप्यजन्तुर्निर्यातीशाकृतंतत्कृत्याविमुक्तये संभवंतियतस्तत्तास्मक्तिपुर्य्यइतिस्मृताः सेयमत्रोपचारेणतेषां
ख॰४॰ मुक्त्युपयोगिता परस्परान्वयेनैवप्रसिद्धापरणीतले उपायस्तासुपुरंपुर्यःकाशीश्चासौजनस्यहि न
३१२ स्मान्नाश्रयिसेवेतनरोमुक्तिपदोत्सुकः दृष्टंहिभासतेभावेदीपेनाप्यर्थदर्शनम् तथाकाशीपुरीश्रा
सौपुण्यपादिकरणोद्यमः नदिनेस्मिन्सहस्रांशोरयथानार्थोस्तिदीपकैः तथाकाशीसमापन्नोनार्थो
स्यनेनजातुचित् काशपोवंजगन्मूढादरिद्रामलिनास्थितिः नान्यत्रविपरीतासौतस्मात्काशींसमा
श्रयेत् वरंकाशीगतोमूकोनामत्रपटुवान्नरः दिविवासत्रलोकेवातस्मात्काशींसमाश्रयेत् नार
कंपरमंब्रह्मस्वयंयत्रमहेश्वरः ब्रूतेनपैत्यकर्तव्यंतस्मात्काशींसमाश्रयेत् वंद्यलोपिनिराचारः
काशीसीमागतोवरः नान्यत्राचारसंपूर्णस्तस्मात्काशींसमाश्रयेत् यत्रासौभगवान्दंडपाणिः
जीवान्करोत्यलम् श्रमयेमत्रिशूलांकांस्तांकाशींमतिमांश्रयेत् यत्रब्रह्मादयोप्येतेवांछन्त्य
विरतंसुराः वस्तुंमोक्षोपलंभायकस्तांनमतिमांश्रयेत् यत्रेशोनैश्वरंतत्त्वंसाधनायनपेत्तया ३१२
प्रदर्शितंस्वभक्तेभ्यःकोनतांसंश्रयेत्पुरीं काशीतिपरमंतत्त्वंवर्णद्वयविभूषितं प्राजन्मयेनसततंजीवितेन
स्यशोभते काशीतिहारमोत्सस्याक्रांतंयेनावहेलया एकजन्मविमुक्तस्यजीवितंतस्यशोभतेकाशीतिप

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रमाज्ञादस्यथास्मिन्व्योमहात्मना स्नापितं येन सततं जीवितं तस्य शोभते काशीति परमं तत्त्वं गं
गात्तालितभूतलं श्रामं येन पदज्ञेन जीवितं तस्य शोभते धर्मार्थकाममोक्षाख्यपुरुषार्थचतुष्टयं
काशीति येन गदितं जीवितं तस्य शोभते सहस्रयज्ञानामत्रेह केवलं वा मनन्यरः तल्लिनो ब्रह्मणा
पूर्वं परो गौरववानभूत् तस्मादश्वत्रयज्ञानां सहस्रस्येह वा मने तत्समेव फलं देवि जानीहि स्मरवे
दिते इन्यं सिद्धांतमालोक्य मनयस्तेष्यनुत्तमाः इहैव सततं स्थानं वांछंति परश्रद्धया इति ये भि
मता ग्राह्या यवसंत्यत्र श्रेमम सिद्धीर्दत्तांतकाले तान्व्यात्मसाहितयामले व्यासोपि समुनिभूस्य
वेदार्थपाल्वेदार्थपारग श्रुतवानत्रबुद्धिरत्रैव वस्तुमेष्यति शुद्धधीः माहात्म्यमस्या आलोक्य विधा
यस्तुतिमन्नमाम् ममेशस्य सदा काश्यपाः सीमां नैव जहात्यसौ काशीसीमागतो व्यासो विश्वेशे
क्षणतत्परः परां सिद्धिमुपागम्य निर्वाणपदमेष्यति ब्रह्माविष्णुसमागत्य त्रिसंध्यं यत्र शंकरे मणि
कर्णीतटे भक्त्या मां देव्यर्चयतो भृशं देवा अपि सदा यत्र वस्तुं वांछंति मत्कृये भीता अनित्यताश्चय्या
ताद्दिविस्थविक्लवाः ये के वियोगिनः सिद्धास्तेत्र काश्यपां महालिषि सुरदर्पसरूपास्तिष्ठंति मन्नामस्म
रणोद्यताः महज्ञानात्मकं तत्त्वं ज्ञात्वा तेयाम नस्विनः प्राप्तं वांछंति ते काशीमेवैधं यमतनुरिव ।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि इयमेवेहभूर्लोकेसारभूतमनश्वरम् काशीतिनगरीरम्यातनूर्वाममनंयथा सर्वेषामपिमहेशानि
व पु· महाप्रलयसंगतौ स्थानत्वमनयापूर्णामहावाभ्यांपरंतदा संहृत्यसर्वंकृत्वाहंवारिमग्नमनस्थिति
३१४ त्रिशूलाग्रेस्मांकाशींस्थापयामिमहाप्रभे यस्मेभुवनेशानाव्याप्यविश्वमसंततः अधिकुर्वंति
तेसर्वेतयाकाशीप्रसादतः इतितेभिहितंसम्यंमाहात्म्यंपरमोज्वलं काशिकायामहाप्रभोःका
शिकायाःपरंपदम् भवत्यैकथितंदेविमयेदमतिगुह्यकं नयापिनितरांगोप्यंकाशीमाहात्म्यमुत्त
मं नाख्येयमिदमत्येयत्कृतायालस्यसंयुजे परीत्यचरितंमुदं नयाख्येयमनस्थिति व्यासउवाच इ
त्थंगौरीसमाकर्ण्यकाशीमाहात्म्यमुत्तमं उत्थायप्रणनामासौपादौशंभोर्जगद्गुरोः इतिनास्तीति
श्रुवतीपरमानंदनिर्हृता जगामपरमांप्रीतिंप्रहसन्मुखपंकजा अंकस्थितःकुमारोपितन्माहा
त्म्यमुत्तमं श्रुतीवप्रहृष्टवदनोबभूवासौमहामनाः सकदाचिन्महासत्वोविचरन्काशिकापुरे दंड
पाणिसमाराधनावहिर्गतोबभूवह कार्त्तिकेयवनेप्राप्यनिवसन्सोथवह्निभूः अगस्त्येसमाचख्यौ ३१४
काशीमाहात्म्यमुत्तमं समन्तिनिर्विशसन्काशयांदेवोगस्त्यसादरम् जगद्धितार्थमत्रव्यौविंध्याद्विशति
यावितः नत्यतिकृतसन्ध्योसौदेवानांनिर्गतोवहिः स्कंदारण्यमथापापौस्रैःकाशीविरहदुःखितः।

विलोक्यसोथतंवह्निंवाहनंसमुपागतः प्रणम्यकुशलंपृष्ट्वापप्रच्छवृषध्वजाननम् देवैःप्रतारितोदे
वहन्तोहंवह्निवाहन काश्याविनिर्गतोस्मीहनन्दुःखंप्राप्तमयाशुभे इत्युक्तःसत्वरंतेनमित्रावरुणसूनु
ना अवादीत्कारणंतस्मैतथैवागस्त्योवह्निगतः इत्थंसमागतौतत्रसमसूतौतपस्विनौ परस्परमथोमि
थ्यापप्रच्छतुरनामयं तत्रपृष्टःसंतिमानगस्त्येनामलात्मना दुःखंपरमंकाश्यांतस्यैप्रोवाचसत्तमः
तस्मात्कुतेनमेघायाप्रज्ञदुःखंपरमाद्भुतं काश्यांश्रुतंतदेवाद्यतन्मंप्रोक्तंयथाश्रुतं संक्षेपोयंसमाख्या
तःकाश्यामाहात्म्यवर्णने विस्तारोस्यानशक्येतगदितंकल्पकोटिभिः अगस्त्यस्तस्यामाहात्म्यमसं
तीवामलमानसः हृष्टःश्रुत्वेचतस्यापिसंतोषंवर्णयाम्यहं कानिचित्तत्रतीर्थानितथालिंगानितेन
च येषांश्रवणमात्रेणब्रह्महत्याविनश्यति इतितेसम्यगाख्यातंकाशीमाहात्म्यमुत्तमं यथोक्तं
विभुनातेनपार्वत्यैप्रणयाद्वलम् ॥ इतिश्रीशिवपुराणेकाशीमाहात्म्यकथनेकाशीप्रभाववर्ण
नंनामैकोनाशीतितमोध्यायः ७९ श्रीव्यासउवाच इतिश्रुत्वाथसागौरीप्रहसन्मुखपंकजा पुनः
पप्रच्छसर्वेशंभगवंतंत्रिलोचनं पार्वत्युवाच स्वामिन्यथोक्तंभवताह्यादिसंधायनिश्चितम् परमासम
नुप्राज्ञाप्रीतास्मिनितरांप्रभो किंचिदंभवताकाश्यामाहात्म्यंसमुपवर्णितं सामस्त्येनपुनर्ब्रूहिलिंग

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

माहात्म्यमुत्तमं मे सम्यं मया प्रोक्तं ते देवपंचक्रोशीति याश्रुता काशी सा सकलैवेह मुक्तिक्षेत्रं परं शुभं त
त्राणि यानि लिंगानि यत्र यत्राम्बिकापते तानि मे कानि चित्स्वामिन्विशेषेणावदाधुना इति पृष्टः
पुनर्गौर्या भगवान्वृषभध्वजः प्रसादोन्मुख ईशानः प्रोवाच वचनं हितं श्रीशंकर उवाच शृणु गौ
रि प्रवक्ष्यामि ते पापलिंगपद्धतिं यानि दृष्ट्वा नरो जातु न मोहमुपगच्छति संत्यनेकानि लिंगानि तीर्था
नि च बहूनि च संख्यातुं नैव शक्यंते तानि कल्पशतैरपि परंतु कानि चिन्नेय वक्ष्यामि परमाणि ते ये
षां श्रवणमात्रेण सिद्धिः करतले स्थिता अथ वै हि स्मरेशानि तान्युद्देशत एव च माहात्म्यवर्णनं ते
षां शक्यं केन चित्क्वचित् गोप्रेक्षतीर्थप्रथमे कपिलाह्रद एव च रुद्रलिंगमिति ख्यातं मरीचेर्लिं
गमुत्तमं अत्र हिरण्यगर्भाख्यं तीर्थमस्ति महोत्तमम् व्याघ्रेश्वर इति ख्यातं लिंगं वात्र महाद्भुतम्
लिंगं शैलेश्वरं नाम प्रथितं परमाद्भुतं ब्रह्मणा स्थापितं वान्यत्संगमेशाभिधं प्रिये त्रिमार्गगातटे
यानि लिंगानि सरस्वजिते शंकरेशश्च व्योमेशो रुद्रकालेशस्तथापि अथवा लेविशेषेणास्ते देवं ३१५
शृणु पार्वति यस्मे विबुधाः सर्वे शमादिकृतिशालिनः तज्जानीहि परं भद्रे काशीमाहात्म्यमुत्त
मं काश्यां सर्वे समागत्य लिंगान्यास्थाप्य भक्तितः रुचिरां पदवीं तां तां भेजे ते विगतज्वराः ये द्यपि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

योंमहात्मानोराजानोमलवेतनमः तेरपीहसमागत्यविहितालिंगसंगतिः जानीहिगिरिशवित्वं
योयेब्रह्मावनमंत्रः स्वहिंविनवृतेरम्यो काशीवासस्यतत्फले येष्यंयेकमलाकांतः स्थितोवैकुंठ
मंदिरे काशीलिंगार्चनफलेनतन्मयेत्यमुपस्थितो येष्यंयेदेवताःशास्तिमत्यबादिमहत्वमभूत् न
स्येयेविपुलासिद्धिःकाशीलिंगार्चनोद्भवा इतिमत्वामहेशानिसर्वथात्वमदर्चने अवश्यंविधिना
कार्येसर्वसिद्धिमभीप्सुभिः शृणुदेविमहाभागेवाक्यंमेपरमाद्भुतम् त्रिपुतेपरमेशानपरमैश्वर्यस
वकं येयेकाशीपंचक्रोशमानेनसमवस्थिता तस्यांपंचत्वमापन्नोपवर्गलभतेध्रुवं पंचक्रोश्यान
रःपंचाननस्वजात्ववपाश्रितः पंचत्वमागतःसम्यंनिष्प्रपंचोभवत्यलं पंचाननसुपालत्वेबुधःका
शीसमाश्रयेत् काशीवासाद्ध्रुवंमुक्तोभवत्येवनसंशयः श्रीव्यासउवाच इत्यंमहेशेनगिरींद्रक
न्यासाबोधितासीत्ततरावभूव उत्थायतत्वापरमेशमेनंप्रोवाचवाक्यंविनयानतांगी गौर्युवाच
श्रुतंमयादेवभवन्मुखाज्ञात्माहात्म्यमत्यद्भुतमिंदुचूड काश्यायथानेनरतिर्विनात्वंपुरत्रिशूलि
ताणमात्रमेकं काशीतिकाचिन्नगरीपरास्तिकाशीतिकाविद्दशाकाविरागी येकाशीतिकाविद्दृदये
शयानेवतिविंनायांनवनास्तिभूमन् पंचनिशम्येत्थमिमांपरश्रीपापुरीसतत्मासिगत्यलीका किं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि नेकपवात्रच संशयोमेवर्वर्तिविज्ञातमपाकुरुष्व इतिगौर्योदितःशंभुःकिंपुनःपृच्छ्यतेनया इति
व ५ चिंताश्रितोवाक्यमुवाचवृषभध्वजः श्रीशंकरउवाच प्रियेमद्यित्तमितिस्थेकिमिदंकथ्यतेत्वया
३१६ भिन्नयेयद्गुतेन्नहियन्नेमनसिवर्तते पार्वतीउवाच समर्थनेविधेयत्वाच्चभगवन्करुणानिधे त्वदस्मः
संशयश्छेत्तुनमेभातिविदंवुधे उक्तंत्वयाभगवतायःकश्चित्तावसंगतः समुक्तिभागीभवतिज्ञानी
वाज्ञानमोहितः पापीवपुण्यएवोवापिकृतघ्नोवापितद्दृहिः समस्मेवापवर्गस्यभाजनेचेतिशंक
र इत्यंस्थितेकथंप्रोक्तश्राचारःसन्मनीषिभिः काशींगत्वापिचाचारपालनेकिमितीष्यते यर्थेवा
तस्मिन्सर्वास्यान्नष्टेवजगतोस्थितिः आचारनियतोलोकआचारस्याजगत्स्थितिः यद्यास्मरपि
मेचित्तेपृष्टव्यमवशिष्यते सर्वस्यगतिरुद्दिष्टस्वस्वाशायवशानुगा तथाचवासनास्वीगतिः
शास्त्रेषुनिश्चिता येनेयंरचनालोकेविविधास्थितिमागता अंतकालेत्वयाप्रसन्नकाशपानिर्भे
दमेवहि मुक्तिरुक्तेतिसर्वेयेनियतिश्छेदमर्हति इतिपृष्टस्तदादेव्याशंभुःसर्वार्थकोविदः प्रोवाच ३१६
वचनंचारुसत्यार्थंभरजंभिते श्रीशंकरउ० साधुसाधुमहाभागेसाधुपृष्टंदयावति लोकानुग्र
हपवास्यहेतः प्रश्नस्यतेनचे यतदेवपरंतत्त्वमेतदेवपरंतपः कौशलंमेतदेवाक्तंयत्पराजुग्रहोयम :

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रियेपरोपकारेणत्वलोनोपैतिकेनचित् परोपकारेणलोकेपरमंधर्ममुच्यते परोपकारेणयेनस्त्री
कृतेबुद्धिशालिना तेनेयमखिलाष्टथ्वीस्थापितेतिमतंमम परोपकारेणानाममहाविज्ञानमु॰
च्यते परोपकारेणसिद्धिःकरस्थापारलौकिकी तेनेष्टमखिलैर्यज्ञैस्तेनदत्तंयमुर्वरा तर्पिताःपि
तरस्तेनपूर्णायेनपरार्थिता त्रिलोकीवर्तितातेनमुकुटेनविराजते परोपकृतयेचित्तंस्मरदेहंय
स्यसंस्थितं तथाहितेब्रवीम्यद्यकथांचार्वर्थगर्भिणीं परोपकृतायेनेयंत्रिलोकीसम्पदास्थि॰
ता अस्मिन्नृहिमसमारंभेयदातेनामलात्मना परेयमुद्धृतादेवीवासुदेवेनधीमता गिरिसिंधुन
दीमालनानाजनपदाहृता स्थापिताप्रचचालासौकथंचिन्नस्थितिंगता कंपमानामवेक्ष्यैनां
भगवांशेषशायसौ आहूयदेवींवसुधांवाचाकोमलयावदत् त्वंदेवीस्वंपशानमूर्तिंवमयाच
यिसमास्थिता चराचरस्थितिरियंपरेत्वंकिंविकंपसे तदधीनामदीयासौस्थितिर्धरणिभामिनि
किंकरिष्येरमेकाकीचलितायांपरेत्वयि इत्युक्तासौभगवतावसुधावसुधाप्रभुम् जगादवा॰
क्यंस्खलितात्वरमेवमनस्विनी भगवंस्त्वदधीनास्मित्वयाहंरचितास्वयं किंत्वयंभारमालोक
विह्वलास्मिभृशंसती तेनमालोकभारेणव्यथामनमिजायते भाविजेत्वसमाचारैर्वीस्यहंविति

श्रि॰ ब ५॰ ३१७ ताभवन् नमे भारोद्रिभिर्द्वीपैर्न समुद्रैः कदाचन शङ्क्याहमेतानुद्वोढुं किमेभिर्लक्षुभिर्मम भाविजीव
मतिंवीक्ष्य सर्वथानर्थशालिनीम् चलितास्मि विधास्ये किं न तस्योढुं नास्ति मे गतिः कामक्रोधपरां
लोकान्परवंचनतत्परान् भाविनो वीक्ष्य शिथिलाभवामि जगदीश्वर यएते कामलोभाद्याः सर्वथा
नर्थकारणम् नैषां गौरवमाधातुं शक्तास्मि हि कदाचन भगवंस्त्वं विजानीहि गिरिसिंधुसमादयः
नैषामेकस्य कलयातुलनामुपयांति हि नैषामेकांशभागेन गिरिपत्तनसिंधवः गौरवेणातुलां
यांति तस्मात्क्षोभामि सांप्रते यदा ते हृद्गिमायांति तदा मे ध्याम्यहं द्रुते तस्मादाधारभावेन विधातुं
किंचिदर्हसि तदाधारप्रतिष्ठाहं महाभारनिपीडिता सावमासेन यास्यं किंचिद्विधेयं मधुसूदन रक्ष
क्ष्मावचने धात्रीपुरस्तागतपतलएगात् पादौ जग्राह सा विष्णोर्वाष्पक्लिन्नातिसंभ्रमा तस्यास्तद्वचनं
श्रुत्वा भगवान्मधुसूदनः सांत्वयन्पृथिवीं वाचा हस्तकोमलया पुनः उत्थाप्य तां कराभ्यां च वाष्प
क्लिन्नातिसंभ्रमाम् माभैषीरिति चोक्त्वाशु प्रोवाच वचनं शुभम् श्रीविष्णुरुवाच आधारं ते विधास्यामि ३१७
वसुधे शुभलक्षणे यदाधारस्थिता देवि नो चलिष्यसि कर्हिचित् शृणु देवि प्रवक्ष्येहमाधारं ते महोज्व
ले यदाधारस्थिता सत्वं नो चलिष्यसि जातुचित् पद्मासनस्थितः सोयं भगवान्मुनिवेशभृत् सिंहास

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नगतांदेवीप्राबोचद्धर्मपद्धतिम् वर्णाश्रमगतान्धर्मान्श्रुत्वासौथमहीपतिः प्रोवाचवसुधेसम्यक्
श्रुतास्तेधर्मपद्धतिः धर्मावर्णाश्रमगताःश्रुतासम्यक्त्वयानघे यदाचरणमात्रेणजगत्स्यास्थिति।
निश्चिते धर्माःसम्यक्त्वयादेविश्रुतायदिवदाशुभे किंसारमेषांहृदयेवर्त्ततेवरवर्णिनि इतिपृष्टाभ
गवताविलसनाभ्रमविष्णुना आहस्मवसुधादेवीप्रोत्फुल्लमुखपंकजा सर्वसाधारणोधर्मोमयैषोऽव
चसोनव सम्यक्त्वावर्त्ततेविदितेषेषांसारमुत्तमम् साधारणंचसारंचधर्माणांधर्मसत्तमे यन्निश्चितं
मयाधर्तव्यंतच्छृणुष्वमहेश्वर इत्युवाच वर्णाश्रमाणांसकलंममैतत्सर्वसम्भूतंविष्टतेसदंतः ध
र्मधर्मदेकाश्रयणात्समस्ताःसिद्धिंसमायांतिहिसोत्तधर्मः सारंपरेषांभगवन्सदेवयेनोज्झितास्ते।
नचकिंचिदेव नरेकसाक्षिसमहाप्रपंचंज्ञानामिधर्मंभगवन्विशुद्धं परोपकारोनितरांविभातिस।
र्वस्वभूतेममधर्मसध्ये परोपकारेणवलंसर्वंसिद्धिर्नरस्याधीरस्यपुरःप्रयाति परोपकारेणसमेनकिं
विज्ञातपत्रमेधर्मपथेमहात्मन् सर्वात्मनायैर्विहितोयमुच्चैस्तेधर्ममेधंयाविपत्तःसमस्ताः इतिपृथ्व्यु
दितंवाक्यंश्रुत्वासभगवान्हरिः साधुसाध्वितितांभाष्यपस्पर्शांमृकरेणच इत्यंतेवसुधेधीराःपरोपकृ
तिशालिनः आधारःकल्पितस्तत्स्याश्च्युतिंयास्यसितिनिर्मलाम् यत्रासौविद्यतेभूपांस्तत्रतेस्थैर्यमागता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वस्तुयेतियथार्थाख्यामभवत्सुंदरीयत्नतः यत्रासौनितरांक्लिष्टस्तत्रत्वंस्मरसुंदरि निकृष्टादीनवस्त्वाभव
याहीतिनिश्चिते श्रीशंकरउवाच इत्यसौविस्मितादेवीस्थापितानियताद्दृढम् तथारूपवतीभातिसर्वत्र
भुवनोदरे इत्यंतेकथितंसम्यक्स्वरूपकृतिवैभवम् काप्यसौरमणीरूपाभवतीवविराजते तातत्र
यापिभवतीयदिदृष्टवत्यसि तत्साधुसाधुमद्देहवस्त्वाम्यस्यविनिर्णयम् चतुर्विधाजनाभद्रेसंत्यत्र
स्मिंभुवनोदरे समाविष्टंजगदिदंयैर्वैविभ्रमशोज्वलैः अन्तःसंशयितश्चैवविपरीतमतिस्तथा चतुर्थो
निश्चितमतिस्तद्वदेवशृणुसुंदरि तत्राद्यश्चचतुर्थोपिद्वंद्वावर्थभागिनौ द्वितीयश्चतृतीयश्चसर्वथान
र्थभाजने तथाह्यन्तोध्वनःपारंयातिशास्त्रोक्तवर्त्मा यथोपदिष्टोगुरुणातथाऊर्ध्वंनिमज्जते सोतिवि
स्रब्धप्रत्ययोशास्त्रोक्ताचरणेनहि प्राप्यंतत्समवाप्नोतितथान्तोदुःखभाजनं तथानिश्चितबुद्धिश्चप्रत
तीकृतविश्वभूः पेशाचवचोरक्तस्तदाज्ञानुगतःसदा तूर्णंतांपदवींयातियागम्यानाल्पबुद्धिभिः
इत्यत्रोनिश्चितश्चैवद्वावेतौकापिपर्वये समागतौपरंमोक्षंपात्रताभागिनौमतौ किमिदंस्यात्तमथवा ३१८
न्येवेतिचविकल्पयन् संदिग्धचित्तःसत्रमान्सर्वथानर्थभाजनं योप्ययंविपरीताख्योविपरीतमतिः
शुभान् स्वार्थंविहायगुरुणानोमन्त्रिकोसोप्यनर्थभाक् काश्यांसमागतौचापिताविनौगुरुणायमो न

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मुच्येतेकदापीशिवंहिनिंद्याम्पतांगतो नकदाचनतोकाशींप्राप्यापिशुभस्थापमो मस्तकालेसमाप
न्नेलभेतेस्थितिमत्रहि परेशानुग्रहः सोयंराजतेकाशिसंस्थितो योत्रतत्राविभेदेनस्थितिंगमयतेनरा
न् तस्माद्विश्वासमप्यवात्रकारणंकाशिनाशने अतोज्ञोपिचविश्वस्तस्तरतेसोभवाम्बुधे इतियोयंत्वयो
दिष्टोस्तात्पत्तानिविभेदने प्रश्नः सोयंमयासम्यंनिर्णीतोभाविशुद्धये अथेदानींशृणुप्रियेयदुक्तंका
शिसंगतो शुणपवत्पापिनोमुक्तोसाम्यनर्थप्रसंजनम् पापीविश्वासवान्मोत्रश्रियतेतेकरोम्यहं स
र्वपापान्यपात्त्रयसहगणंसर्वभोगिनं तत्रशुद्धंविधायाशुमुक्तियोग्यंविधायच मोचयामिक्रमेणेन
क्रममोक्षोस्त्वसंभ्रमः सर्वथापापसंस्पर्शहीनोयः काशिसंगतः देहपातेसचाप्नोतिमोक्षंतीव्रण
मतिर्नरः अथवावासनास्त्वेवशुणपपापात्मिकानरं नाकेवानरकेवापियथाप्रापयतेवलात्
तथाविश्वस्तशुद्धस्तशुणपपापद्वयातिगा काशीवासेननियतंस्थितिर्मोक्षात्मिकाध्रुवं तथाहि
संश्रवस्यामिगतिंसंसारिकींप्रिये यथाकर्मवशेनासौविविक्राभुविसंस्थिता त्रिविधंकर्मसंप्रोक्तंशु
लंशुक्लंद्वयात्मकं विचित्रगतिदंयस्मात्कर्मवद्धमिदंजगत् शास्त्रोक्तंनियमंहित्वास्वेच्छयायत्कृतं
नृभिः तस्मात्तिमामलप्रतैः कृतंतत्कर्मकीर्तितं शास्त्रेशुरः सरीक्तन्यकार्यंवाकार्यमेववा यत्किं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ विक्रियतेकर्मतच्छुक्लमभिधीयते शास्त्रोक्तनियमेनापिसेव्यमाणापियत्कृतम् शुभाशुभाभ
व १॰ यात्मकन्तादुयात्मकमुदीरितं तेनैवनरकप्राप्तिःस्यादायैनैवकर्मणा नियतानारकीपीडापापिना
३१९ मतिदुःखदा शुक्लस्यकर्मणस्त्वापिद्विधास्थितिरुदीरिता स्वर्गादिपरभागित्वंमोक्षसाधनतापि
वा तस्मात्परःसरीकृत्यशास्त्रोक्तविधिनाचयत् क्रियतेविमलेकर्मतत्स्वर्गपदंभवेत् तस्मात्फल
यतस्त्यक्त्वाकेवलेशप्रभुतुष्टये क्रियतेयदिदंकर्ममोक्षप्राप्त्यैभवेदिदम् केवलेचितशुद्ध्यर्थमीश्व
राख्यानमर्थये क्रियमाणंचकर्मापिमोक्षायैवभवत्यले तृतीयंयदिदंकर्मशुभाशुभाभयात्म
के तदिदंकथितेह्यद्यैर्मानुष्यत्वात्मिकारणं तत्राप्येवंविशेषास्तिमानुष्येजन्महेतवे शुभाधिकोभ
वेयोनिर्ब्राह्मणीवाक्षत्रियीतथा पापाधिकोतथायोनिर्वैश्यीवात्यजगापिवा अतीवपापसंबन्धेप
शुयोनित्वमेवच सेयंकर्मगतिर्लोकेत्रिविधासंप्रकीर्तिता याविचाल्यानकल्पांतकोट्यापिमनुजै :
क्वचित् इतीदंत्रिविधंकर्मनानायोनिप्रदंनृणाम् कर्मवद्धयमखिलाब्रह्माद्यापशुगामृतिः इमांत्रि ३१९
लोकींसंप्रेत्ययातायातंप्रकुर्वती विद्यमानांसमेतांस्वहृदयेतन्मत्कृपेक्षणे आत्मस्वरूपविज्ञानेका
शीवासमत्कृते उपायोभयमालंव्यमुक्तिःस्याज्जन्मिनांध्रुवं तत्रकल्पांतकोट्यासावस्वात्मज्ञानेफलि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ष्याति अतीवायाससाध्यत्वात्कथं शक्येत जंतुभिः सर्वथा परमेशानानुग्रहेणैव केवलं स्वात्मज्ञानं
नृभिः त्निर्मलं लभ्यते वान्यथा नहि इत्थं मतिपरिशेन मे यं काशीपरात्मिका अनुग्रहमयी शक्तिः ख्यापि
ता भुवनोदरे तथाह्निकर्मगहनं कथं शीघ्रमुपैष्यले त्रिविधं भण्यते यत्तदनेकगतिविचित्रितम् संचि
तं क्रियमाणं च प्रारब्धं चेति तत्त्रिधा अनेकजन्मसंचितं संचितं कर्म गीयते अनेन वर्तमानेन क्रिय
माणं तथापरं येनेदं रचितं देहं प्रारब्धं तत्प्रकीर्तितं क्रियमाणं प्रतिष्ठात्मिकर्मणोरुभयोरपि अने
कजन्मचरितैः कर्मैवेदं त्रिधा स्थितम् एतत्त्रिविधं प्रोक्तं मानवे योगभेदतः यदाश्रयेण मनुजाः प्रा
प्नुवंति दशात्रिकं जाग्रत्स्वप्नं सुषुप्तं च तदवस्थात्रयं मतं कर्ममूलमिदं प्रोक्तं नैष्कर्म्यं परमा गतिः स्व
स्थया क्रियते कर्म केवलमाश्रित्य यत्नतः तज्जाग्रद्योगरं ज्ञेयं विविधार्थभरोज्ज्वलं यथेंद्रियो योगबला
द्धि हितं कर्म तत्तथा भोक्तव्यमिति तत्स्वप्नजाग्रदित्यभिधीयते तथेंद्रियार्थशैथिल्यात्कर्म यत्क्रियते
नृभिः भोक्तव्यं तत्तथा स्वप्नमिति स्वप्नोऽभिधीयते प्रसादोपनतं कर्म शुभं वाशुभमेव वा यदिदं क्रिय
ते किं विज्ञोक्तव्यं तत्तथा नृभिः तज्जागार्थं महेशेन सुषुप्तमिति चापरं स्थानं प्रकल्पितं स्वप्नमिति सो
षुप्तमीरितं इत्थमेषा गतिः सो विविधचरितोज्ज्वला कर्मवैचित्र्यतो भाति नानाभोगपरिष्कृता इत्थं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व सू
३२

कर्मवशेनेयमवस्थात्रितयीनृणाम् भोगार्थकल्पनेशेनतेनस्वातंत्र्यशालिना अथैकर्ममयोलो
कोयातनायातंकरोत्यलम् कर्मपाशसुबद्धांगोभुंक्तेभोगान्स्वकर्मजान् नकदाचनविश्रांतिंयात्य
सौकर्मनिर्भरः विनास्वात्मप्रसादेनमुक्तःस्यान्नप्रसादतः विनास्वात्मप्रसादेनकर्मरज्जुरियंनृणा
म् नभेद्यातितज्ज्ञानंकर्मबंधविमोचकम् यदुद्दिष्टमतिस्पष्टास्मात्स्वात्मज्ञानेनतुष्यति सएवम
तिमांल्लोकेमुक्तःस्याद्भवबंधतः तदेतत्स्वात्मविज्ञानंद्विधात्रपरिकीर्तितं निमेषोन्मेषरूपेणभव
बंधविमोचने स्थूलोपायमथाश्रित्यबाह्यकोशान्निरस्यच अवशिष्टंपदंप्राप्यास्थितिप्रथमर्य
ते निरस्यनिखिलोपाधीन्युक्त्याविगतकल्मषः प्राप्यावशिष्टचित्तत्त्वंभावयेत्स्यात्तत्त्वविन्नरः अ
किंचनसमाप्यचविनियायकमात्सुधीः चिन्मात्रंतदुपागम्यश्रियमाप्नोतिनैष्ठिकीम् इतीशा
नुग्रहाद्विज्ञेयःकश्चित्क्रमतःसुधीः स्वात्मानंविमलानंदंजानातिसतत्त्वविन्नरः अथवापश्चिम ३२
जन्मर्महेशानुग्रहात्सुधीः चिन्मात्रंसमुपादायकृतकृत्योभवेन्नरः यदिदंकिंचनाभातितत्प्रकाश
परंशिवः सदास्फुरत्तत्स्वरूपत्वान्नान्यत्किंचिनविद्यते इतिस्थितिमुपादायस्वात्मनःकेचनामलाः
प्रतितीव्रपरानंदेप्राप्यकृत्याभांतिसर्वतः इत्थमात्मप्रवेशोमातृकोन्मेषःपरिकीर्तितः सदोन्मिषिततत्त्वेन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भावं पुंसामनीषिणाम् मेयं परमात्मभूमिरुन्मेषाख्यः प्रकीर्तिता यां कृत्वा परमां सिद्धिं गताः सिद्धाः
पुरातनाः एतदुन्मेषसिद्ध्यर्थं निमेषः परिकीर्तितः निमेषधारणोपायउन्मेषायैव कीर्त्यते तदिदं प
रमं ज्ञानं स्फुरति मूर्ध्न्यप्रकीर्तितं मयैव जगदीशानि निमेषोन्मेषभेदतः आत्मा ज्ञातव्यः श्रोतव्यो मंत
व्य इति तत्स्फुटौ निमेषक्रमएवोक्तः शुद्धरूपोपलब्धये विज्ञातारमरे केन विजानीयादिति स्फुटौ
निमेषमथरीकृत्योन्मेषः सोयं स्फुटीकृतः सायनहृदयमाश्रित्य ये केचेदिह भूतले आत्मरूपं विजा
नंति त इमे मुक्तिमागुः इत्यं ज्ञानोदये नैव कर्मच्छेदोस्य जायते कर्मच्छेदात्स्वरूपस्यो यातायाते
जहात्यले तत्रायं कर्मनाशश्च विशेषाति वरानने संचितं क्रियमाणं च कर्म नश्यति तत्क्षणम्
ज्ञानप्राप्तिः स्वयासम्यक्संवो भयनिवारणी नष्ट्यथ प्रपत्नसाध्यो सौ कर्मनाश इति स्फुटम् नष्टो
कर्मणि जीवस्य पुनर्जन्म न विद्यते गतजन्मा पुमान् सम्यक् स्वरूपस्यो विराजते प्रारब्धाख्यं तृतीयं
च यदिदं कर्म विद्यते भोगेनैवास्य नाशस्तु नान्यथास्यात्कथंचन नाचलं हृध्यते ज्ञानात्प्रवृत्तो वारि
पूरकः प्रवृत्तं कर्म तद्वच्च वध्यते न कथंचन तस्माद्यत्र इमे तत्त्वशरीरं तस्य संतयः भोगेनैव तिवि
रुद्धावो ध्यंमतिमतानचे तदेतद्भगवांशंभुर्नियमस्य भुविश्रमेक्षत इत्यावांकृतवान्काशीमनायासे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
व पु॰
३३१

नमुक्तिरम् तथाहि निगदिष्येहं काशीस्थितिमनुत्तमाम् यस्याः श्रवणमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्न
रः यैर्जन्मार्जितपुण्येन विहिता तीर्थसंगतिः ते काशीं परमानन्दपुरीं समपि शेरते इति तीर्थाटन
फले काशीवासः प्रकीर्तितः संचितेनाखिलं पापं काशीवासेन नश्यति इति ये काशिजन्मानस्ते
षां प्राप्नमसंचितम् तीर्थाटनेपरिक्षीणे यैर्नष्टं कर्म च संचितं ये केचित्प्राप्नुमिच्छंति वस्तुं काशीं महापु
रीम् तैस्तीर्थाटनतः प्राप्या काशियोमपातनूरियम् शुद्धः काशीं प्रविष्टो सौ संचितां कर्मसंहतिम् ।
वहिर्विहाय मतिमान्क्रियमाणेन मोदते प्रविष्टस्य परां गंगां संस्नातिपराटतः तदास्य क्रियमाणं
तच्छीघ्रं कर्म विनश्यति ततो भोगावसाने स्य प्रारब्धं कर्म नश्यति नष्टे स्मिन्तु तरां मुक्तो भवत्येष म
यी नरः इति सर्वं परित्यज्य बुद्धिमाराधयस्वान्तिकीम् वस्तव्या सा सदा काशी स्नातव्या मरणं तिनगा यद
नेकमहाकल्पकोटिभिर्नैव सिध्यति तत्क्षणमात्रेण तत्सर्वं काशीवासेन सिध्यति तस्माद्बुद्धिमुपादाय
काशीं वस्तुं सदा नरैः यतेत येन सततं महानंदमयो भवेत् इति ते समुपाख्यातं काशीसंवासजं फले ३३१
यच्छ्रुत्वापि विमुच्येत नरो दुर्गतिसंकटात् पार्वत्युवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञ कृत्वा नन्दावपंकजात् मा
हात्म्यं परमं काश्यां निर्विण्णास्मि शुभानन किं त्वेकः संशयो मे यः स हृदये वर्तते महान् कृपातुर शृतं देव यदि ।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नेकरुणामयि काश्यांप्राणानपियःकश्चिन्मोहितःकृत्स्नमेषुणा गतिःकातस्यप्रोक्तावैमन्नस्येह
पिदेहिनः तथायोमोहितोलोभात्तस्याःप्राणांजहातिहि कांगतिंसइहाप्नोतितत्स्याशाजन्मनेयत
यावन्निर्वासनानानारीभूमान्तयावासनायुतः मृतोकाश्यांतयोर्ब्रह्मन्नातिंवदकथंभवेत् श्रीशंकर
उवाच शृणुत्वन्नृविवदेहंप्रश्नस्यास्यविनिर्णयं दुर्गमःप्रश्नएषोयमभवत्याविहितःशुभे काशी
मुक्तिपुरीसाक्षादवश्यंतारयेदसौ इत्येनिश्चयतोकस्मात्काश्यांमोहमुपागतः सोवश्यंरुद्रभवने
गणैःसहप्रमोदते यस्तबुत्पन्नबुद्धित्वात्काममोहमुपागतः सलभेद्रुद्रपैशाच्यंयत्रपीडातिदा
रुणा भवेन्नरकपातस्यापीडितोंतोमुनीषिभिः नांतोस्तिरुद्रपैशाच्यस्यास्यदेविकदाचन य
श्चमोहमुपायातस्तदर्थंप्रलयंगतः सदेवोभविताननंदिव्यांस्त्रीसायितद्दूतः भुक्ताभोगांस्वर्गे
लोकेसद्गतिंप्राप्नुतेस्ततः काशीवासोद्भवन्मुक्तोजन्मजन्मांतरेष्वपि यदिदंभवतादेविकथितं
साधुशोभने कथंनिर्वासनानानारीभूमान्वासनयायुतः गतिमाप्नोतितद्देशृणुत्ववदाम्यहं दे
वि इत्युक्तामहेशानःसम्यक्प्रश्नविनिर्णयम् प्रोवाचपरमप्रीतःप्रहसन्मुखपंकजः श्रीशंक
रउवाच नात्मत्ववाभिप्रायोममयासाधुसराविते इत्युक्तार्थवपुभूतस्तयासहमहेश्वरः तदाप्रभृ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्री.
शि.पु.
३२२

तिदेवोस्मावर्धनारीश्वराख्यया लोकेस्मिन्ख्यातोनोयं ध्यात्वानरः स्याद्भक्तिभाजनम् इतिपूर्वम
याख्यातंयथामाहात्म्यमुत्तमम् पार्वत्यैकथितंसम्यग्यच्छशांकार्धमौलिना सूतउवाच
इत्येवमुक्तेमुनयोमयावोयद्यथाश्रुतं व्यासउवाचसम्यक् माहात्म्यमत्यद्भुतमत्रकाश्याः श्रुत्वे
हृष्यत्सिद्धिमुपाश्रवीत ॥ इतिश्रीशिवपुराणेकाशीमहात्म्यफलितार्थकथनं
नामाशीतितमोध्यायः ८० समाप्तंचेदंकाशीमाहात्म्यम् ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सूत उवाच शृण्वेदानीं कथां रम्यां महापातकनाशिनीं ऋक्षांशात्समुद्भूताहीराः पूर्वं तत्रावधमेव श्र
स्तीहृदलितोपार्श्वे त्र्यम्बको गिरिजाक्षयो दिराट् योसौ मुनिप्रभावेन गिरीन्द्रान्निर्जित्य तिष्ठति गोतमाख्यो मु
निवरो ह्यहल्यया तीव्रसेवितः पुण्यात्मधीरस्तत्र वसतिस्म निसंयतात्मसेवितः सतीयस्य गृहे सास्ति भार्याहल्या
तपस्विनिः यया सन्निततं भाति च्छायायेव विभावसुः ज्योत्स्नायेव तमोरागुः शिवेयेव वरहव्यवाड्
वाण्या संस्कृतमध्यावा यथा भाति विपश्चितः सा ह्यहल्या प्रजगति मूर्तेनतिरूपसंवृतं तकार्विसोस्ति
सा मध्ये सा यथेहस्मभगात्प्रमेत् तत्रैव स्यंवर्तमानौ तौ स्वाहाहाववह्नीवदम्पती निरन्तरं समासक्तौ तेपतुः
परमं तपः दशावर्षसहस्राणि तत्रैतेः परमं तपः तेषां यद्वर्शिनाद्धीनावास्तौ वह्निविभावसू वह्निः
शीतलतामाप रविः कोमलतापतात् अतीव विमनस्कौ तौ वासौ तत्र पसाद्भुतं ततो दिव्याब्दसाह
स्रं नभसो ह्यष्टिर्निग्रहः बभूव नितरां भूमिः शुष्का सीदति विक्लवा समस्ता जलसंपूर्णा भागशीनग
मुष्यिते नभातीव दरीदं तन्त्रान्ते ह्यष्टि विनिग्रहे समस्ताजीनां तववनीस्त्रिग्धापि च वसुन्धरा तत्राप
गर्भसंवस्त्यं नभसो विमलाक्षपि अहो देवगतिश्चित्रा दंपती तौ परस्परं प्रेक्षमाणौ स्नेहहष्टा न प्रापत
रभीप्सितं विश्रुकवसनाथा तृषीस सर्वाच्छादनसंतपात् अभ्रलान्नभसश्चापि तथापि न समागमः ३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि तिरुष्टोनिवृष्ट्यांनभसातेनसाधरा शुष्काबभूवनितरांसमन्तापोच्छुसन्नरवी शुष्कायांसस्यसंपत्तौ
पु महादुर्भिक्षपीडिता त्वीणवणाभवदुर्वीशुष्कप्रायातिविह्वला तथासौजगतीशुष्कायथात्रनवभूव
३२३ ह मनुष्यभावःकस्यापिहारित्यंवामहीरुहां सर्वद्वाराणिसर्वाणिरुद्धाण्यत्रबभूविरे दुःखद्वाराणि
पविनोविह्वलानिचसर्वथा अतीवचित्रावस्थासौजनानांदैवदुर्विदा निधिवंतोनिर्धीस्युःक्षाजन्ःप्राणा
त्यक्ततया तण्डुलप्रस्थमूल्येऽपिहिजीवलोकोबभूवह धान्यवंतोमहासिद्धपदवीसमुपारुहन् इतीत्थंव
र्तमानेत्रदुर्भिक्षेत्यन्तपीडिताः मनुष्याःपतितास्त्यांसमागम्यवभक्षिरे केचिन्मनुष्यमेवात्रमनपः
पतितोपिच दुर्भिक्षपीडिताहाहाकारपूर्वंगतासवः केचिद्देवगन्यात्रदन्नप्राणाःस्वपाकिनः उन्या
यान्यत्रसंवासंचक्रुर्भयविह्वलाः केचिच्चविहिताभ्यासाःप्राणाविष्टाबभूविरे अतीवप्राणसंरोधाभ्या
सोजगतिभूषणां दशावर्षसहस्राणिजीवंतिविगतज्वराः प्राणाभ्यासाहितवसानिर्विशङ्कंगतस्पृहः इ
तिपीडापरीतेत्रलोकेसंशांतमानसः अतीवपीडितोदध्यौवरुणंगौतमोमुनिः समाधिनिरतोभूत्वासुति :
षण्मासमाहृतः वरुणंसलिलेशानंदध्यौजलसमीहया अथध्यानःसवरुणोगौतमस्यमहात्मनः प्रादुर्ब गौ:
भूवप्रवणोगंगाधरस्तनाहृतः संवीज्यमानोवरुणःपार्श्वयोरप्सरोदिग्राड् मूर्धच्छत्रायतःप्राहगौतमंमु ३२३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रुणि सत्तमं बुद्धिवत्सल किमर्थं च भवताहं मुनीश्वर ध्यातोस्मि समयागाधाय मनः कार्यं किमस्ति ते कीर्तितो
स्मि तपसा त्वत्सलिलेयेयं कथया शुभे सर्वं ते वितरिष्यामि दुर्लभं चापि यद्भवेत् इति प्रोक्तो भगवता व
रुणेन महात्मना गौतमो वदतां श्रेष्ठः प्रोवाच वचनेहितं भगवन्कां विजानीहि द्वःस्वान्तं सलिलेश्वर देह
मं सलिलं देयो वरोयं मे हृदीप्सितः स्नातान्य लपिता भ्रष्टानवेदयष्टुषापीडितः ग्रामग्रामेत्वा श्रयते ग्रामस्मि
प्रसादय संमुखो भव यथा तुष्टिं तु तं भूयात्तथा कार्यं त्वयाधुना कालक्षेपो न कर्तव्यः कालोयं दु इति क्रम
इति श्रुत्वा वचस्तस्य वरुणस्तं महामुनिं प्रोवाच वचनेदं च विनापरतंत्रोस्म्यहं यतः सलिलावग्रहे वाहं तो
नाहं परमेष्ठिना आत्मोवासवस्याभिनस्वतंत्रो यतो मुने अवश्यं यपालनीया ताता तस्यैव वासवस्य च
तत्त्वमनोभिलषितं तेनेदं समस्यतिभोद्भुते यद्यन्यत्प्रार्थनीयं ते वियते किं च नाप्यहो तन्मृतीष्व महाबु
द्धे कीर्तितोस्मि तपसा त्वयत् इत्येवं वचो निशम्यास्य गौतमः प्राह पाशिनं अलं ते वैपरीत्येन यत्तन्नेतदृद्
स्वमे एतदर्थं मया तेयत्तपस्तसं सुदुष्करं अलं न दितरेणात्र वरेण वदतां वर यादसां ते वचो मे तेति
शामय महामते यदर्थं समहत्तप्तं न तपः परमं दुष्करं यद्यन्यो मे भिलाषः स्यात्तद्देवाः सुवनापितः किं
नामत्यन्मया सम्यगभवाज्ञित्यसुपासितः महत्त्व मकृतामेतत्पुण्यं त्वेयद्वर्ष वरं कं दीयते तोपकाराय

:

२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु.
३२४

किमन्यज्ञात्ववचनकं एतदेवशरीरस्यफलंजीवितमीरितं परार्थमुपयोगेनयद्विश्वात्मनिमिह्यासुयात्
इतिकर्तव्यंममात्रवध्यभाव्यमशुद्रमबुद्धिना परोपकारकरणान्नहृदन्येनास्तिनिश्चितं सएवजातोलो
केस्मिन्जनिस्तस्येहगण्यते सोऽयंतोयानिभुवनेत्योपकारंकरोतियः इतिबुद्ध्यासमालोच्यवेदत्याम
पिविघेने नत्वश्वंयत्वयेदानींविधेयास्थितिकृत्क्रमा गोतमेनोदितांवाणींतांधर्मानुगतांयतिः यादसांस
समाकर्ण्यतत्तांहृदिविस्मितस्ये अथासौवरुणोराजात्तांतविज्ञामहानघः प्रोवाचवचनंचारुधर्मानुगा
तमीप्सितं क्रीतोस्मिवचसानेननवघनेहृदीप्सितं तेनेभज्ञाविधास्यामिसर्वंवसत्कृतंभवेत् यदा
तापालनीयामेनपसोपिफलंतथा अवश्यमेवतेदेयंश्रृणुष्ववचनंमम नास्येदानीमुपायोस्तिकि
ञ्चनावग्रहस्यहि नकश्यञ्चनवर्षण्यानभसःशान्तवेतन विधेहिविपुलंकूपंप्रमाणायामशोभितम्
वारिपूर्णंविधास्यामियेनाभिलषितंभवेत् इतिश्रुत्वावचस्तस्यगोतमोमुनिसत्तमः तपःप्रभावाद्विद
धेत्ताण्णान्कूपंसत्तात्वलं विधायसनरागंनविदितोयंमहाद्भुतः पूरयामंदुनेपाशिन्नित्युवाचमहा
मुनिः इत्युक्तोयादसांराजाजगामचयथाद्गतोनदा पूरयामासकूपंतंमहायसरसंज्ञया तेनतत्रविहिष्य शि.
नयैर्हिवारिपूर्णेनसाराकं रक्तवासमाक्तयाकूपःप्रोक्त्वालदिशोदश प्रोवाचवरनःपापीभगवन् ३२४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यथेमेतुक्तं यत्तत्कृष्टामवेक्ष्यानन्तरमस्मा ज्ञं तवेच्छया अन्यच्च शृणु मेवाक्यं श्रुत्वैकमनस्य तेधुना इदमीद
म्नलंनानन्यूनं नैवभविष्यति तथैतच्चस्थानमं तीर्थं नवनाम्नाभविष्यति प्रसिद्धंधर्मोयेन कीर्तित
वभविष्यति गोतमाख्योप्रसिद्धं वतीर्थमेतद्भविष्यति अतीवपावनं लोके पापिनां पापशोधके अत्राग
त्यचयः कश्चित्स्नात्वा दानं प्रकुर्वन्ति ननस्थानं इहो दिक्षोश्च निमित्तञ्च दर्शिभिः पितृन्स्तर्पयन्तेयश्च श्रा
द्धदानादिभोजनैः पितरस्तृप्तिभाजः सुलमयसोपिवर्धति इत्युक्त्वा वचनं सोनदंधोसंयातमानसः
सोपिस्वकार्यनिवर्तो भवन्तानिकृत्वावधीः चाविण्यासमुनिः सम्यङ्क्रामयित्वादिशो दृष्ट्वा सम्यग्ध्यानेत्र
श्चुपविनोवापयामासवीजकं अतीवसस्यनिष्पत्तिर्जातासीत्यविनादिशं जगतिस्थितिर्नन्दीनेवसंजा
ताल्पादविनिर्भरा ह्रदाः संकुलिताः सम्यक्कुमुदपङ्कजविराजिताः समन्तात्स्वादलमयीभूर्बभूवसजा
नला अतीवरमणीयाभूद्भूमिः शष्पतृणोज्ज्वला शुष्काललताः पुनर्नीता बभूवुरमललिताः यथापूर्वं
बस्तुनयः समागत्य नवोदजान् स्वस्वाश्रमपदेश्वैव यथापूर्वं व्यकल्पयन् इत्थं सर्वा यथापूर्वं रचनासी
न्महोज्ज्वला शुशुभे नितरां घोषं वाविश्रुतायथवत्यापि वीक्ष्यतांश्च मुनीन्सर्वास्स्वस्वाश्रमपदेस्थितान्
गौतमो नितरां प्रीतो बभूवगतकल्मषः सा विभूतिर्यथापूर्वं प्रकारो ह्यपतनमसन् को नाम स्वोद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि गर्थायनजीवतिपयापश्रुः सर्मंहिपश्रुभिलस्त्वजीवनंध्रुविकीर्तितं यत्स्योदरप्रयोगेनक्षाम्यतेस्व
पु॰ लमानैवैः अथोकालान्तरेपत्नीमहल्यांप्राहगौतमः पतिव्रतेद्रुतंगच्छजलकुंभंसमानय इतिसा
३२५ क्षान्द्रुतंकुंभंस्कन्धआधायसत्वरा जगामभर्तृस्नानार्थंजलकुंभसमीहया तूर्णंतामुपगच्छन्तीवी
ह्यान्याश्चनियोषितः परस्पराकूतनर्श्वेकृष्णाइत्थंबभाषिरे सख्यःपश्यतश्चाहल्याअस्यागर्वस्यसङ्गीतं
यासौमेमर्धनःसर्वाःप्रयातिद्रुतवेगतः अहोअहङ्कृतमयीजातासौकापिकामिनी यास्मान्सर्वाश्चना
हत्ययातिमानद्रुगामिनी इतितासांवचःश्रुत्वाप्यसौमौनव्रतास्थिता नकिंचिद्दूहेवकल्पंधजलपूर्णंव
कारह स्कन्धेआदायतंकुंभंजङ्गलासौपतिव्रता आजगामाश्रमंवेगेनभर्तृस्नानकृतादरा जलकुं
भेनसमुनिःस्नात्वाविहितसत्क्रियः सुखोपविष्टनितरांसौख्यमौनमाश्रुनिश्चक्रुवः अथान्येद्युरहल्यासौरट
हस्सभ्यादितसिद्धये जलकुंभसमादेनत्वसाजगाममयथागता हृष्टादेवार्थनाहल्याश्चमुनिपत्न्याकृषार्दिताः
उद्धसंतामद्भुतांहेगच्छनेहासनंनव निशाम्यवचनंतासांवराकीसापतिव्रता नकिञ्चिदूहेवदीनेवस्थि
ताहेवववर्तनः यावन्नाश्रुनिपत्तमश्रुक्कुंभान्नादायमलिनं यमुनातीरस्थितासौचादायवारिसमाययौ उ॰
इत्यमसौहृदःस्वेनापत्नीभर्तृपरायणां निनिर्दुःखेलसद्यैर्यविपदोदेहवर्जितः अहोनसात्रअहल्या ३२५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यावदित्रपरमाद्भुतं यस्यैतानिनिनित्यश्रुतथासौप्रेमवत्यभूत् प्रेमसहस्रादद्दर्श सीतास्सर्वाश्च मुनियो
षितः अहो साधुगतिस्त्रियाः समाधाय मित्रशत्रुश्च अहो क्रोधगतिस्त्रियायाजनेनकारणं विना निर्दयत्व
मत्वात्मानमित्थंभावोत्थसौमनः यथाप्रेमणाददर्शा सीताः सर्वाश्च मुनियोषितः तथातानजज्वलर्वह्निशि
खाश्ववजनोदिताः यथा सौसामवाक्येनप्रीणयामासनावधूः तथातानजज्वलवीविस्मकेनेवज्वरार्दिता
तासांक्रोधपरीतानां सान्त्ववाक्यं बभूवतत् अतीवसन्तापकरं धवेगेषान्यतायदं अथ स्नाताः समाभाष्य
मिथस्तपकदाततः क्रोधं भर्तृशुतस्याश्चयुगपत्संचचालिरे इयं गौतमपत्नीतोजलार्थं समुपागताः
त्यक्त्वा रोतिनवरामानमत्रद्विरदसङ्गता पानीयार्थं गतानां नः कथ्यतीयं मनस्विनी न वयं तत्र गच्छामः
कुत्र गच्छामहे वयं तासां श्रुत्वा वचः सर्वे पवस्य रसमागताः एकमत्येन विश्वस्ताः क्रोधाविष्टा बभूवि
रे अज्ञानेनापितद्वाक्यमेकमत्येन स्वीकृतं मुनिभिर्हि विचित्रं यं मायायाये भिमोहिताः अतीव चित्रवर्या
साशेवीमायायांस्तुसंस्थिता यान्नानिनोमोहयते कागतिस्तत्र जन्मिनां ततोपि कुण्डाले सर्वे मिथ आमन्त्र्य स
त्वरं सन्दधुस्तत्प्रतीकारं विधातुं तं गजाननं ध्यानात्सञ्जितचित्तानां तेषां मद्विरदाननः प्रादुर्बभूव शुरतो
मूषकहयवाहनः सुवस्थितं तमालोक्य ते प्रणेमुर्गजाननं स्तुत्वा विस्मयामासुर्दीनदीनास्वविह्वला

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि	भगवन्किमिदंपश्यपश्यतेनस्यतपस्विनः गर्वौघमत्तलोपस्यपत्नीनोन्यक्कृतोयलं अभिमानभरोन्न
पु·	ड्रासास्यपत्नीहदकुबला ह्रीकंर्तंसमन्नङ्काकिमिदंपश्यकौतकं ततोविज्ञायितव्योयंयथाकथमपित्र
३२९	भौ पापमस्यारोपणीयंयेनायंवध्यतामियात् स्वामिन्बहूनांवस्तवयत्रकार्येभविष्यति तस्यौज्ञप्रदेम
कस्यनदोषायेतिनिश्चितं इतिश्रुत्वावचस्तेषांगणेशोगिरिजासुतः प्रोवाचवचनंसाधुमुनीर्यस्तमंती
स्तदा शृणुयोऽसूनकिंतेनगौतमेनतपस्विना अपराधंवराकेणानत्यत्याससचरित्रया किंनपश्यथधीम
न्तोऽदुर्भिक्षपरिपीडिताः पतत्प्रसादवशतः सिद्धिर्नीतातपस्विनां समाधिसमुपादाय वरुणस्यमहा
त्मनः सस्यसंपूर्णामहीयेनयथापूर्वंकृतातुनः अनेनमुनिनावारिस्फूर्णोवाविहितास्थितिः सर्वेषामस्याउ
कृत्यवोविधेयंधर्मवाञ्छिनां अयंजीवनदाताव पितायंवातपस्विनः कथमेनाहृशीबुद्धिर्भवद्भिः क्रि
यतेधुना जीवंतोभवतांसिद्धिर्याकरस्याभविष्यति तस्याअयंपवित्रियोयतस्तत्फलभाग्यसौ इत्थंबुद्धिं
विदधतोविलोक्यविपरीतकं भवतांकिंविदेवात्रविधिर्यद्बलवान्मतः नूनंविधिवशोजन्तुरशुभाशु उं·
भपरिक्रमे निघ्नन्क्रियतेताधीनाःसर्वेतस्यमहात्मनः निश्चितंचेतिकर्तव्योयुष्माभिरवताविधिः वक्रीभू ३२९
तोपुनर्वचायनवकेपातयिष्यति नहेवंभवतांकिंचिद्विपरीतंसमापतेत् साकदाचिद्गृहेवाविपदाद्यं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

र्विधं मया योऽयं विक्रियते यत्नो भवद्भिर्मन्त्रवृद्धिभिः सर्वीनाथाः कृहनवनिष्फलो भविता ध्रुवं सत्यं।
योनेन मुनिना कृपो विरचितेन मदे सर्वैर्भवद्भिरप्यत्र पातितव्यं सदारुणे इतितेनोदितं सम्यग्वचनं तद्
वृत्तवे न समाद्दिमवानदिर्धया ऽऽएवं वदतो वदेव यद्यंशीतं च सम्भवं तान्हृद्वचस्तद्दुस्तवे शुल्कं बभूव तमा
यां शिलायां वारि विलवत् निशाम्य तद्वचोतीव दीनाल्वीस्य गजाननः प्रारमाभेस्वेवो यत्नो नायं व्यर्थो भ
विष्यति अवश्यं भवतां कार्ये विधास्यामि मुनीश्वराः यस्माद्दावि फलं यस्त्वानां तिपरमीश्वरः इत्युक्त्वा
तदंशे सोऽयं गौतमोऽपि महामुनिः दृष्ट्वाच्छिद्रं तपोवीर्याद्ध्यौ शूलिनमीश्वरं विरुद्धे यवि यो भार्य यवे पदी
त्या गजाननः गोरूपस्तु पादाय विचचार तथा वनः वीणानीव चसातत्र गत्य गूढिं समानशे त्वथाता
ध्रशामेवासो देवे विर्कि नकारवह संरेत्य सो गूढिबन्दहृशो गौतमेन हि दयालुः तेत्र प्रेमणा सोऽत्तणास्तम्भस
मासधे त्वणस्तम्भस्तु पादाय याचकर्षमसो तननस्तवां निषेधवचसा मन्तेन दहनमिवाभवत् तृणस्तम्भेन संस्प
ष्टो लोहदण्डोऽनवाम्रयो गौः पीडिता निनराद्दीणा पिपासो सोऽम्रतलदपतः तस्यां मातं सितमायो लिङ्गात्वेषप्र।
जागराः समेत्य मुनयः सर्वे हाहाहाहेति चुक्रुशुः अहोपापी स निर्दिष्टो गौतमो रुक्मिणिंप्यपातन् पलायनय
तो मुग्धस्पर्शीनं डक्कनावहं किंकृतं पापिनानेन दृष्टेन दुर्विनात्मना ब्रह्मरूपस्तु पादायकोऽप्यसोरात्रमोगुवं

शि० पु० ३२२ इतिकोलाहलेजातेऽवनिपत्यश्चतत्क्षणं समागत्यावदत्पत्नीतस्यांहल्यांपतिव्रतां गोष्ठानिपतिता
निर्गच्छकिंभवत्रोतेघडुष्कृतं अतीवदर्शितंलोकगर्हांबहुमनिर्हृते इतिनिन्दासमग्रस्तोनावेकान्ते
स्थकेवलं उपविश्यततोऽन्येनेवटहानाजगत्पुत्राद्दशात् नष्टंतंतेसमाज्ञायग्रहष्टसुवमानसाः स्वस्वा
श्रमपदेष्ववसन्नुपाविविश्रुर्मुदा विलोकयन्नास्यवक्रंबककदाचिदितितेमिथः नियमंविदधुर्मोद
भरालङ्कृतविग्रहः ततोहल्यांगुनिस्तत्रवरुस्रोवावदर्मनाः पश्येदेविकथंमेयमापदस्मात्वस्थि
ता अकस्माद्दागतासेयंकथंलेख्यमवेदिदं निरधाद्धियतोयद्धस्फुर्जंतुर्वन्नभीतिदः देविजानीहि
सालेख्याप्येषासर्वदर्शिनी कस्तांलेखयितुंमर्त्यःशक्नोत्यतिक्रमात् अपराधंसमालोक्यमेस्वेच्छैव
त्वंप्रवर्तते अस्मात्सकोऽप्यथालक्ष्मानोययेद्दुष्कृतिंविना सम्यग्लभ्याविविधिनाललाटफलकेऽक्षणा
लिखितंपरयत्नात्रनकिंचित्करणीयत्नेन पश्यानयैवमहेशोनाशायमन्त्रमोघालौकिकी शुभंवाप्यशुभंवा
यद्विचित्रितमलिकास्यदैवे तथाचलिखितंतेनललाटफलकेऽक्षराणि ह्रीकर्तुंनशक्यंपुत्रकेनचित्साधने ॐ
नच नवास्यसंभावनयानाशमेनंद्विनिष्यति शुभाशुभग्रहस्थानानांमूलनाशोभवेद्ध्रुवं नदिव्याचारस ३२२
त्वंजगदेतच्चराचरं विचित्ररचनारम्यांस्थितिमेतांदृष्टीगतं व्यासउवाच इतिपत्नीगुनिवरःसमाश्वा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्थितिर्दुर्मनाः त्रिलोचनध्यानपरो बभूव विमलाशयः सा च देवी पुरस्तस्य सेवाविनम्रकन्धरा शिवे
ति परमेशेति जपासक्ता बभूव ह ते वर्षषोडशसुधियः समागत्य सशंकिताः कुत्रेति मार्गणायास्य वि
श्रेष्ठं वनमंजसा अथैकांतस्थितं दृष्ट्वा तं मुनिं ते समयोद्धताः किं तेन याकाक्षन्या गोहत्या प्रविलीयते
यद्वासौ विहिता हत्या न दा किं न समाधिभृत् आसीत्स्वक्लासमाधिं तत्प्रायस्थितं च राधना मौनव्रतधरेण
स्मिन्मयोनेन छद्मरूपः रिविलेव कुर्मं हीर्षितं नेहृदं तर्थं न शांकरं पिकैहोमांस्यपत्ताक्षत पश्य निखिला
न्वरान् याल्लिधायाज्ञिना हत्या फलं तेषां सदाकरां लभ्यते भाग्यवशात्तोन्नरभिर्नीरोग्रुणास्विता य
स्यामज्यवितेनासौ प्रनात्यभिजनं नसकं नृभिर्दुर्भाग्यनष्ट्रापि लभ्यते कुलपांसना यस्याः कृत्यरितेना
सौ पापवपत्यपि शर्वजान् सेयं मुने यजानानेपत्नीमज्ञात्र त्यातिनी यस्याः पापहृतः शुद्धोभवाल्विक्रुतिा
मागतः इत्युक्त्वा ते यशु मुनिना गौतमेन नाम मलात्मना नाहृता वचसापीह रोषग्रस्ता बभूविरे वत्साप्यसंप्र
नो कार्यं त्वया सम्यावलोकने न कृत्वा हरीशुष्मात्वं वनाहं ज्ञोन्यथाहिनः शुवं पातकिसंसर्गः पतनाये
वेहिनः तन्माविधेहिनोग्रत्नात्कृपया मुद्भवेनन इत्युक्तो नयदा किंचित्याह संशुद्धमानसः अथायो
पलरांशी तेनाउ यामासुरंजसा सम्यक्कृशामय शुनेवचास्त्ववरितं वचः प्रायश्चित्तमकृत्वा ते सर्वा स्या

शि पु० न्निष्फला क्रिया संध्यास्नानं जपो पाठो यत्किंचित्क्रियते त्वया तदर्थं निष्फलं निर्यातं वत्स यातो क्रियते तथम
३२८ व्यासउवाच ॥ महेशानः स्वतन्त्रोसौ क्रुद्धो यस्मै स्मितोप्यसौ स्वलक्ष्यतिन्त्वमाशोभि निस्तिरस्कारं च सर्वथा
सर्वैः पादप्रहारेण तूर्णं घन्त्यस्य कल्पवै महत्पदस्तु पादू बोध्यते वनसंशयः अहो वहं कृतिनिर्विघ्नं
सर्वथानर्थदायिनी यात्वया गोत्रस्ववर्यः स्ववपुपयशीलं तनपस्विनं किंकृतं तस्तुनि नानेन यतो पहतः ये
यं वै मयेतिस्मतु पादाघाताहंकारं च यद्धृतं गतः तस्मात्सदोष कृत्यापि नाहंकारी नरो भवेत् अहंकार
कृमाहत्य कः पात्येनेनर्थवान्त्यया नत्ज्ञानमतिमोहस्य कृत्वापि विमला क्रिया आत्मन्यारोपये च स्वं
यतोसौ परमः प्रभुः इति बुद्धिस्तु पादाघातं कृतं वैतेनेयं विलोक्रिया अकर्तृत्वाभिमानेन तेस्तु निर्वृति भाजनं
ततः सोपि स्तुतीम्याहत्यपस्तु कं हि बोधुना मयानियमितं वैतेनदन्यत्र गमनं प्रति अवयमेव गान्धर्वम
यात्वत्र तपोधनाः इत्युक्त्वा स्थाय वसति चकारान्यत्र पर्वते तस्याचतत्र संवृत्तं च राकस्य भ्रूतेन्द्रयथा
सती भार्यास्य सा मो गिमिलितायै नयेन हि सत्तुल्त्वं स्वपि यायास्तु मे तन्मे दर्शने भवेत् अतीत्य का
गेत्रययाविन्यं शूतं तनयो सत्तदा दशापं च हितान्यत्र पर्वतेन तत्र दम्पती समाधिनिरतो शामं तु दहेयाते गौ०
महेश्वरं ततो सो मतिमान्भिन्दाम निवार्यां विचिन्त्य हि आगत्या वा च विनतो मुनी सात्तमतिः स्वयं ३२८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गौतम उवाच शृणु योगीन्द्र विप्रेन्द्राहं निन्दाव्याधिनिमग्नः तन्मे विज्ञस्य विप्रेन्द्र निष्कृतिं वत्सला
धुना व्यास उवाच चरितार्थाः श्रद्धान्तःकरणात्मा तथं नमति साधु साधित्य संभाष्य प्रावोचत्स्वयं
शुभं शृणु यत्नतः निष्कृतिं शृणु यथोक्तं यथार्दनेन विनिन्दति शामलं साधुवाक्यात्रायश्चित्तं देने मतीभ
वेन् पृथिवीक्रममाणस्त्वं ध्यानको स्मीतिर्यांसकः विधाय क्रोशायवसथो पार्थिवेशान्नमचेय
गंगास्नानात्ततो भक्त्या पापमोहो भवेद्ध्रुवं इत्येते निष्कृतिः सा योपापस्यास्य भविष्यति व्यास उवाच
इत्युक्तः समाकर्ण्य गौतमस्तपतो वचः तथेत्यनुमतिं चक्रे प्रसन्नेनान्तरात्मनः देवपती नो तथाकृ
त्वा वर्षपित्वा पार्थिवेश्वरान् ध्यानं हृदि प्रविश्य गौतमात्पतेसमे दृष्ट्वा ततो दृष्टवान् गौरीगणाश्च वि
विधाकृतीन् प्रणम्य चरणौ शंभोर्गौरीगजवक्त्रयोः तथा भगवती समालोक्य प्रणायानतैर्वैतनो देव
नीता वचो वाक्यं प्राहतः प्रहसन्मुखो श्रीशिव उवाच शृणु गौतम हृदयाभीष्टं वरं विज्ञमतीश्वरो ना
देवं विधने किं विज्ञवस्त्रां साधुवेतनो व्यास उवाच तताञ्जलिं समाधाय प्राहगान्तदयागिरा तोहं
पतीमहेशानो प्राचनः शिथिलाकृतो देवपती उवाच भगवन्दर्शनाद्यस्य कोतवरोखिलमेवनः भक्त
र्शनन्तो प्रणमाम्यहं तं घोनमोहनं भवद्दर्शनमेवापि सर्वाभीष्टफलप्रदं शिष्यतोकिं शनैः प्राप्ये य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि. पु ३२५ स्वांत्पसद्देयश्च तथापि करुणापूर्णा यद्यस्ति मयि तत्प्रभो विधेया पापनिर्मुक्तिः पापोऽस्मि दुरतिक्र-
मे इति भीतो दितो वा गौतमी निशम्य यथा शिवोऽब्रवः प्रोवाच वाक्यं श्रवणाय स्यमुक्तिर्न संशयः सदैव पा-
पनिर्मुक्तो विशुद्धमति विग्रहः भवान् सिनेनेजातसंपर्कः पाप्मनापि हि सत्यं वदामि ते वाक्यं श्रु-
णु चावहितो मुने ये विधेयं जनिता धर्मा निःशेषस्तु कल्मषसंवृताः त्वद्दर्शनेन पापौघविनाशो भविता
ध्रुवं अन्येषामपि नद्दीस्वरस्य चित्तेनोभवाधुना अवतेपापसंविनाभविष्यन्त्यरयस्तव कृतघ्नाः कृत-
पवस्तुः सर्वे कृतविनाशिनां वह्नेर्वा पक्षते नेभ्योऽल्पयाते निष्कृतिः पराः तस्य विवर्जिता तेन ध्रुवं
पातकभागिनः यद्यत्र पापलेपोऽसे नूनं त्वद्दर्शनाद्धसौ दृशीभूतोऽस्ति तस्माद्धस्सर्वे विहरमाणुवः
इत्यं मुनिः सपत्नीकः समाकर्ण्य वचो हरेः अतीव हृष्टचित्तोऽसौ विशाम्यास गतो गृहः तेपि श्रुत्वा
वचो दिव्यं मुनयोऽतीव लज्जिताः हता प्रत्ना इव भेयाद्दिग्याश्रामसन्नाविकुलाः शिवप्रसादविकस-
द्विघ्नेतो गौतमो मुनिः पुनरुद्धवचो वमंपशोकारेरुवतः स्थितेः भगवन् मुनिभिर्नेतैः किंचनापकृतं विभो ॐ.
अतीवापकृतं मन्ये मुनिभिः धान्तबुद्धिभिः यद्येन रयेन कर्मस्तन्समात्र कथं प्रभो पीयूषसारसंमूर्ते ३२५
त्वद्दर्शनमितो भवेत् व्याससूताच प्रियमित्स्यसमालोच्यगौतमस्य प्रार्थांकथं तन् अतीव हृष्टचित्तः स.

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्याहं तेन मुनिश्रेष्ठ गंगे श्रुत्वैवं ब्राह्मणश्चायमेवं हृदये स्मितः श्रीकण्ठो लेभे यस्मात्त्वं दशानामपीह मे
गौतमात्मज येयं त्रिदशगा देवी सर्वकिल्बिषनाशिनी तस्याः स्नाने मम येच्छास्ति से देवाश्रम मम ए
ले कामं मे हृदये यानयदि दैवो वरो मम नान्यं किंचन देवेभ्यो वरं त्वत्तोभिवांछये निशाम्येति वच
स्तस्य शंभुः परमविस्मितः पीडयामास जह्नुः स तत्तेजो गांगान्त्वमस्कवन् प्रवःस्थितानां वत्तां प्राधुर्वं इमा
न पुरःसरे उवाच गंगे स्य मुनेस्त्वं पावनवनाभव इत्युक्तासौ मुनिर्वरं स्नापयित्वा हृसादरात् गमिष्या
मि वहिष्यामि नाहमत्र कथंचन श्रुत्वा च पापिनो मुक्ति त्वाश्रमे निवसंति हि येषां संस्पर्शमात्रेण भवे
यं पापभागिनी इत्युक्ते गंगया शंभुस्तामुवाच त्रिमार्गगां गंगे मा भयमापन्नं यदिष्याम्यात्मना
प्रहृष्टे श्रेनेन मुनिना सम्यक् छंदान्यादिगुणभागिना वशीकृतो वसाम्यत्र मात्वत्तो भीतिकं ज्ञात्वे निः
शंकं वस देवि त्वं पापिनां पापनाशिनी त्वत्पय पवित्री परंधाम गौतमस्य महात्मनः गंगा जह्नुः नना
मा त्वघ नः कश्चिद्ब्राह्मणो वापि शुक्लसः श्राद्धान्नियतावैनो विप्रोंघ शुक्लो सोप्यं येनेयं सचिनासर
म्य क्लोक श्रावारपहृतिः सोन्योपि हृत्वा तां याति किं जात्या अथ यथा प्रभो येनेयं जगदीशान लंघिनालो
कपडनिः सेष्यापि नियतं लोके समायातीति संगतं त्वमेकः परमेशानः सर्वत्र समतां गतः ततेवि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ शेषोभगवन्सूक्ष्मात्सूक्ष्मतयास्थितः आत्मसोदितकीटांतेविद्रूपःपरमेश्वरः निर्विशेषंयप्रकोत्रका
पु॰ नेजात्मादिहंगतिः वर्णाश्रमसमःकीटपक्ष्यादिस्थावरांतगः केवलंविश्वकाशेसौकाःतेजात्मा
३३ दिसंगतिः इत्थंमतिसदाचारनिवद्धाश्रुवनावली येहस्वामिंस्त्वयातन्नदेहेतराचारप्रवहि सदाचार
रतःसाधुस्त्वमाचारोग्धुक्रमः स्वाधीनोहाविमंतत्त्वकथंप्रेरयसीशमां त्वयेयानेपुरःस्वामिन्स्थि
तोहंविगतज्वरा वत्स्यामिगौतमाश्रमेत्वयासहकृतास्थितिः ततपरंत्रिशूलांकःप्राहनाहंतयाधृति
हरेजातमभविष्यामित्वदिच्छावशवर्त्यहं निवसेहाश्रमेदेविमयासहकृतन्नतत्त्वा त्वत्प्रीत्यापिमहो
त्साहोवसामिविमलाशयः व्यासउवाच इत्थंनियममास्थायस्थितातत्रोमयापगा शिवोपिभगवांस्त
त्रतस्थौसंयतमानसः सूतउवाच इत्थंप्रवृद्धमतयोमहर्षेःसेत्यायर्गपसुरभीहातदिक्षस्य शंभो
तात्मनोमलधियोध्यतमोप्रभुमुक्तोर्मा। हात्म्यमेतदुदितंसकलार्थदंवः ॥ इतिश्रीशिवपुराणेगौ
तममाहात्म्यवर्णनेनामैकाशीतितमोध्यायः ८१ सूतउवाच तत्रस्थितेमहेशानेपार्श्वस्थोकिमूर्ध
जे गंगायांमोत्तनिःश्रेयांनहस्रकोटिमुनीश्वराः श्रनीवसुदिताःसम्यक्कर्त्तव्ययोरुभयोरपि शिवंसंपू उं॰
जयामासुःप्रसूनैःकल्पसंभवैः विविकल्पविरहत्पासकल्पकल्पाःसकल्पनैः कल्पयंतोकल्पमीशं ३३॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कल्यैः शृङ्गं विरेचिरे संपूज्य विधिवच्छम्भुं स्तवयित्वा ततो मराः गोगोनवारिणा सम्यग्हृष्टान्मानं स
मर्चयन् गौतमाश्रमसमासीनं कृत्वा सर्वे पिशाकरं ऊनयो देवनासीर्थान्याजग्मुस्तं विलोकितं वि
लोक्य शोकं गंगां गौतमं चापि नेमुदा प्रणम्य तद्धुत्तं भक्त्या भूत्वात्मानं महेश्वरं देवाद्याः जय शोक
रभीमकरालफणामणिविरचितकटककरालभुज विकटोद्धतनादरटद्डमरुकहिरदाजिनवि
हितसवसकृते जयभञ्जनमार्पितमोद्दामचे गिरिजाधवभालस्थनाग्निकृते नयनद्वयभासितचित्र
कृते सकलाध्येशभक्तिवधूसुरवने जयशीतमयूखकलाभरणाहिषराजविराजितविग्रगते सितभ
स्मविलेपितगात्रतनेज्वलदग्निकरालविषाङ्कगल जयधात्रमापतिपाणिदलार्चितरम्यपदाब्ज
कृतान्तवते त्रिपुरोद्धरणोद्धवचंडमते सकलावनिवद्धेणशक्तिपर जयभूतसुरादिकलान्वकहृत्स
कलास्तमहः र्चितपादवजः जगदीशासृजत् दाशिरोधृतगङ्गोद्धवसत्तनिहृद्द्यमालिधर जयघोरक
रुद्रह्रवासवहृज्ञयदेवनदीकृतमूर्धकवे जलधिशालसनाथलसन्नगुद्यजगज्ज्यवर्हिगादनजगद्विभवः
इत्थं जयजयेत्युच्चैः स्वामिनं तं महेश्वरं सम्मुखीकृत्य जगदुर्देवाल्लं जगदीश्वरं श्रुत्वा स्तुतिं स भगवा
न्मन्दहासविलसिताननः प्रोवाच वचनं देवान्प्रसन्नो गिरिजाधवः तुष्टोऽहं भवतां देवाः स्तवैः नष्टो यथा

५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पि। धना दयामेतोयमुद्दिक्तः स्पथाहृष्टिप्रदास्यति योभिलाषोस्ति इदं वैपथवन्नुनत्वोच्यतांगतः इदानीक
पु॰ च्यतांस्तात्रयुवंसिद्धिंगमिष्यति मुनयःऊचुः विज्ञप्तममभेशानंयत्किंचिद्विधेयतेत्रनः नत्वेयंस्व
३३१ र्धुनीदेवीसाहाय्यंकर्तुमर्हति जगत्स्थितिकरोसित्वंकिमगाएयनवेशतः इयंत्रिमार्गगादेवीद
याविनिरुद्धीविना दयापूर्णात्रयदिनस्तदावाचामिहाश्रमे वसितव्यंसदायेनसर्वासिद्धिर्भविष्य
ति भवत्स्थितिप्रभावेनयदत्रवसतांनृणां ऐहिक्यामुष्मिकीसिद्धिःसर्वासिद्धात्यसंशयं यत्पाद
पद्मस्मरणादपवर्गोनदूरतः सर्वथास्थितंतयोर्वक्तिकेतत्रशक्येनकिंफलं नत्कृपांशवनःकृत्वास्तदा
श्रमनिवेशने इहावाभ्यांसदास्थेयंसकलार्थप्रसिद्धये व्यासउवाच इतिश्रुत्वावचस्तेषांगंगाप्रोवाच
सत्वरं सर्वेषांशृण्वतांतत्रवचस्त्रांकृमनस्विनी गंगाऊचुः सत्यमुक्तंभवद्भिस्तुसत्यमेतन्नसंशयः किं
तपापमनुस्मरत्यनस्थेयंभवदाश्रमे केवलंगौतमोसाम्यस्त्रानव्यःशांतचेतसः भविष्यामिविशुद्धा
र्थस्त्रानादस्यमहात्मनः नचापिमुनयःस्त्रानादेतेनशुद्धांतिकर्हिचित् स्वपवासनागत्यस्तीर्थसिद्धिवि ॐ॰
धायकः योविशुद्धमनादेवगुरुभक्तोजितेंद्रियः सत्यनिष्ठःसएवात्रतीर्थसिद्धिंहिगच्छति यस्त्वेयंवा ३३१
सनात्तद्यामलिनारव्यदर्शिनी गातकृतोपिसस्त्रानतीर्थसिद्धिंनविन्दति इत्युक्त्वांगौतमगुनेःसंस्त्राप्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विधिनाकृतं गतत्वंमुनयोमेयमत्यंसत्यंब्रवीमिवः इतिश्रुत्वावचस्तस्याधर्मात्तुगतमादरात् संनमा
मुनयोभूयस्ताशुश्रुर्विनयानताः मुनयऊचुः गंगेमूलथनंवाक्यवविचित्रेमोदवर्द्धनः भवतीतत्प्रसीदार्
श्रुपापविशोधनेहतवे पापिनोनःसमालोच्यवस्तमत्रमदानवेत् नयेच्छातन्त्वःकृत्वाकृपांशुणवेवोन
द्वे सिंहेजीवोयसंप्राप्तोजानंत्वद्दर्शनेनवनः सिंहजीवान्तमेवात्रस्यैयेयपापविशुद्धये यदायदावतद्रा
शौजीवआयातिस्वन्दवि तदातदाश्रमपदंपावनीयमिदंत्वया त्वयास्मिन्नाश्रितेदेविविलोकीवासिनोज
नाः त्रिसंध्यंतवयेस्नास्यंतिसिंहराशिगतेगुरौ स्नात्वात्वयियेशितेदेवंपूजयेयुर्यथाजनाः तथात्वयात्रवि
धिवद्विधेयंविमलाशये विनमितेतसमाकर्ण्यगंगायामोनभाग्यसौ भगवान्सत्यमित्येवंत्रिराहसदया
त्विनः इतिसिंहगुरौतावद्गंगाचभगवानयं तत्रास्तांपापविमोक्तायथमाल्कादशयिनौ यदायदासिंह
राशिंजीवोयातितदात्रवै सर्वदेवास्वतीर्थानित्रिलोकीवासिनोजनाः स्वमात्मानंपावयितुमायांतिविहि
तोत्सवः यस्मात्भगवान्शंभुस्त्रिःसत्यंउत्तमिममन्नियो अहंस्नानेसलतत्रस्यऋम्बकाख्योविनिर्ममे तस्मात्सिं
हगतेजीवेयेत्तयंतिमदेहसंव ऋम्बकेषाभिधंतेमुमौक्षभाजोतसंशयः सूतउवाच इत्येवमुक्तंमुनयोयया
सौश्रीऋम्बकेशोत्रतदेस्वनयाः स्थितोपवर्गीयमहाजनानांविलोक्ययंनोहभयंकृतांतात् श्रीऋम्बकेशं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि सकलाघशुद्धैःसमर्थैयेस्तुद्दमतिर्मनुष्यः येषुजयंतीममसेयाममहानेभीनष्टीनाद्यधनेर्थसिद्धिम् २१य
पु० स्तुनग्रुपाख्यानंभूमौयेशृण्वंतनराः श्रृण्वंतेमोदभाजःस्युर्मनेनैजातभीशुनः ॥ इतिश्रीशिवपुराणोत्तर
१३२ खंडेशमाहात्म्यवर्णनंनामद्विसप्ततितमोध्यायः ७२ सूतउवाच कथितंवोमयासर्वंयथाशुनिवराच्छ्रु
तं श्रुताधुनाचयत्किंचिच्छ्रोतव्यमवशिष्यते सूतयाकथ्यतु निशम्यत्वन्मुखाम्भोजात्कथापीयूषनिर्भराः
तृप्तास्माभितरांसूतवर्धस्वविमलाशय श्रुतंसर्वमशेषेणकिंचिच्छ्रोतव्यमस्तिनः तत्रोत्तरंसमंथान्त
रूपांक्तुकृपानिधे यदासौपावनीगंगातत्रतीर्थेसमागता किंनुत्वेवैरिगाणांतेषांशोतनमस्यमहात्मन
सूतउवाच मयायथाश्रुतंसम्यक्कालकलितात्मनः पाराशर्यान्नयासम्यक्कथ्यमानंनिबोधत
योयमुक्तोमयाप्राज्ञाब्रह्मगिरीयाज्ञयोगिरिः आदायामरतत्रपास्तांगंगांतस्माद्धिनिर्ययौ तत्रब्रह्मगिराव
तेवटवृक्षोस्तिपावनः तन्मूलेस्वेच्छयागंगातंगोहाहाममावह अतीवोच्चैर्धनंतीसाप्रोच्छलद्वारिनि
र्झरा कल्पांतदत्तभिनोदल्वध्वानानुकृतिगामिनी तयोच्चैर्निनदाहासौत्रिलोकीवासिनोजनान् आ
ह्वयंतीवसानत्रैयथातत्रनिवासिभिः आस्फोटेसौतथाशाहोगंगायास्तत्रगामरः यथासामात्वमेवासा उ०
वाक्यांतेवविशुद्धये उच्चैर्निनदतींगंगासानदाशुशुभेनदा पयोपकृतिधीराणांशुद्धैःशाहोविराजिते त ३३२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

येनांनिर्गतो हृष्टास्ते वैतत्तीर्थं समुद्भुता: समेत्य मुनय: सत्त्व: प्रसन्नेनांतरात्मना अहो देवगतिश्चित्रा को
टिशोऽपि महर्षय: तद्गृहाः पुण्यपक्षाता केचिन्नानबहिष्कृता: प्रतीतोऽस्मान्गौतमाकर्ण्य निनदं केचनर्षय:
मोहग्रस्ता इवतदा बभूवुरतिविह्वला: स्नाते प्रयातो मुनिवरे व्यास: तत्र विनायकदागता स्नातं कृतो घमालव
गंगां न दर्शितपापयो इति तैर्निष्कृतं पंथां तो गौतमो सो महामुनि: मिथ्याभिशापसंतप्तो नवं चिन्ता विहिताल
या यथासो निर्गतस्तस्माद्दृष्टमूलात्महाश्रवः तथा तत्र निलीना भूत्स्नित्यात्खलं देवधी: मूर्ता भूत्वाथ सा
देवी गौतमं मुनिसत्तमे सर्वेषां शृण्वतां तत्र भावो चद्वचनं शुभं गंगोवाच: मुने किं विमनस्कोऽसि सम्मतो
भवमांतथी: एषां नोदर्शनं चापि विधेयं पापिनां खलु य: पाप्यैर्विनयो ते स नूनं पापभाग् भवेत् तस्मा
च्चिन्ता विहायैषां सत्वस्थचित्तो भवानथ पापिमध्यगत: पापी विशुद्धोऽपि शुभात्मवेत् पापी संकृतिमध्यस्थो ल
भते तत्फलं ध्रुवं नजातु पापिसंसर्गं विदधीत सुधीर्नर: पापिसंसर्गतो नूनं दुर्यशश्रेष्ठो भवेत्समान् व्यास श्वा
व इत्युक्ता विरतां गंगां गौतम: प्रहसन्नाथ: यों नलिन: परार्थैकनिष्ठो वाक्यं जगाद ह गौतम उवाच सत्य
मुक्तं त्वया देवि पापिसंसर्गत: शुभान् पापी भवति शुद्धात्मा तथा सत्कृतियोगत: सर्वथा वचनं नैतत्कस्मा
कं हृदयेमाग्रे ननाम वचनं चैतन्महतां हृदये पापं महतां नहि माहात्म्यं येन ते समदर्शिन: समं पतनि सर्वत्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि पु ३३३ तेजस्वीभास्करोप्ययं कीर्तिश्चनवलोकेस्मिन्व्याप्तेहात्तत्रशोधिनी पापमेवापितेशोध्यंपापिनोपाप-
शोधिनि इतिगंगेत्वयामीचमुनयोदीनमानसाः यथाकर्तव्यंविनश्यन्तिशोध्याःकृपास्मिन्यद्दिनेमयि गंगोवाच
जानीहितेषांभगवत्कार्यमिपापनिष्कृतिः यदिमेमागमंयत्कुर्भवंतंशुद्धचेतनं मतंममेदंभगवन्ज्ञानी
हिपुरुषर्षभ यत्कृत्वाजातलोकेस्मिन्नानामार्थत्वमाप्नुयात् पापिनस्त्वापियःपापंव्यापयेत्सोपिदुर्मतिः दंडो
भवतितद्वज्ञानोमेपलोकव्यवस्थितिः किमत्थोसत्यमादायपिदायगुणसंहितं पापमारोपयेन्नस्यगतिकेह
भविष्यति गौतमउवाच भक्तंमांत्वंविजानीहिभक्तिभावेनभामिनि ब्रवीमियदहंकिंचित्तत्वंप्रसीद
मे महतामितिमाहात्म्यमेतदेवशुभोदये पापिमोतोधिकंनामकोनपत्नेपङ्कपादवान् त्वामासीगणपते
देविपापिनंयःत्वमापयेत् तत्वंतमहंस्मीमांत्वपापिनःशुद्धमानसे इतिनिर्बंधनिवर्तनमेवेदस्त्रिमार्गगा
तद्विप्राद्दिव्यवाग्याम्रवोधयाममशोभना दिव्यवाक् मुनेदयालुयांतामत्ततंयवदितस्तनीतिभूत् किंचि
द्यपालनीयानोव्यवस्थावप्रपमेवहि पापिदंडःसदाकार्यःपापदंडोस्तिभेषजं उपकारोसतामेषयद्दंडविनि गं०
पातनं महांतेश्चवदास्यंतिदंडंपापिषुतत्क्षणात् पापपत्नात्रिलोकीयमितितनष्टंभवेज्जगत् तथाहिदर्शया ३३३
म्यत्रमहानर्थसमागमं श्रवणाययस्यनोजातहःत्वोऽस्तोनिपीनेस्मान् त्वमापयेत्पापिनंवेमहः त्विषाणवाक्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नः पातकीयो भवेन्नूनं मित्यनिष्टं समापतेत् स्वकर्मकृष्णस्यास्य ध्रुवं नियतपातकं न कदाविहत्काचा

तैः स्वकर्मविरतिं भजेत् पापीयसएवं श्चेवचेत्पातोसमग्रपाकिनो तहृदाशृणुयो ब्रह्मंस्त्वेष मध्ये किंचिन्मि

त्रके इति गीतो जगत्यस्मिन्नद्भुतायां शांतमानस त्वमीत्यर्थं प्रवक्ष्यामि मायनं पापशांतये प्रायश्चित्तं न व

र्जितेनेन संयातं कल्मषाः गंगास्नानफलं सम्यक्प्राप्स्यंति विगतज्वराः नूनं विशुद्धचित्तानां गंगा त्रैलो

क्यपावनी मुनीनां दर्शनं चापि प्रायश्चित्तं वदामि तत् क्रमयेत्ब्रह्मगिरिं वारमेकशतं यदा तदैषां पाप

मोक्षः स्यात्ततः स्नानं तिज्ञा कुर्वी इत्युक्ता दिव्यवाणी सा तिरोधानं जगाम ह तेपि तत्पूर्णं तथा कृत्वा पातक

ल्याव भूविरे आगतानां तथा दृष्टा सम्यक्कृष्णमुनिसत्तमः समाधायवरे तत्र ध्यानमग्नः स्तब्धो तदभूत् आ

कृष्णबद्धदृष्टिः तत्र समुनिर्विस्मयान्वितः ददर्श गंगां निर्यांतीं तथा चैव निमिषापरो विलोकनां शुक्तिं नंदी

निर्गच्छंतीं महर्षयः से मत्यमगुपागान्यसमत्स्तुतेनिपुणाः पुनः स्नात्वा प्रसन्नमनसो मुनी स्नानतकल्मषा

व् विलोकयतां मोधीमानतीवहृदितोभवत् अथ मादृश्यांस मालोकयंतौ मोमुनिसत्तमः संस्नातुं स्वधुनी

भक्त्या समगुप्तस्यो मुदान्वितः स्नात्वा यथा मुनिवर्यासौ दृष्टस्वकेयं समर्चयेत् तेचापि मुनयो भक्ता नतपर्वं सम

र्चयेत् इति सर्वं मया प्रोक्तं दृष्ट्वा केया समझं वे कथितं श्रवणाद्यस्य मोक्षसिद्धिर्भविष्यतः किं यातितत्त्वलनां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ति. पु. ३३४

तीर्थमनोनोन्नमनेजसा स्मरणाद्यस्य पापौघाः क्षणाद्भस्मीभविष्यति अथ यात्राक्रमं तेद्य कथयि
ष्यामि सन्नम यत्कृत्वा मनुजो दिव्यां परां सिद्धिमवाप्स्यसि आदौ गच्छेत्क्षिप्रडाँनः कलशो गोतमीतटे
यत्रैनेमिलिनेसम्यक्कुङ्गा च यमुना नदी समस्कुं मोक्षि स्नि दर्शीन्मंद्दभोभुविपावनः तत्र स्नात्वाथ सं
तर्प्य देवान्पितॄन्गुरुक्रमात् गच्छेत्तत्र थीर्वटतलं यत्रासौ सरनिम्नगा आविर्भूता विश्रुर्ब्रह्मसंघो गोतमा
स्य महात्मनः स्नात्वा संतर्प्य दत्वा च दानं तत्र स्वशक्तितः त्र्यम्बकेशान पूजार्थं रहणीयान्नियमंस
धीः त्वामुद्दिश्य गृहाद्यातः स्नात्वाहं गोतमीतटे गंगां च भगवंस्तेद्य दर्शनार्थं कृतोद्यमः प्रसीदत्र्यम
केशान निर्विघ्नं कुरु मे प्रभो इति संकल्पमादाय त्र्यम्बकेशं समर्चयेत् तत्र पूजा कृता भक्त्या पुष्पैर्यैते
लैरपि महाफलप्रदा तेन यात्कोप्यसौ परमः प्रभुः इत्थं यः क्रमतो देवं त्र्यम्बकेशं समर्चयेत् नास्य
जन्म पुनः प्राप्य मुक्तो सौ विमलाशयः किं कथ्यते स्य माहात्म्यं त्र्यम्बकेशस्य तेधुना यद्विष्णोसन
ब्रह्माद्यैः साक्षाप्राप्य पदवी निजा इयं त्रिवेणी कथिता मुनिभिस्तत्वदर्शिभिः यस्या दर्शनमात्रेण ब्रह्म
सिद्धिर्भविष्यति काश्यपं जातनश्च विधस्तहृदयो नतपापागतः या गतिं समनुवाप्नोति सा स्यादर्शनमात्र रां.
तः इयं त्रिवेणीकाप्यस्तिभूमौ स्यिनि गुपागता विधस्तहृदयैर्लभ्या साक्षात्कानिनिर्नसंशयः सत्तउ ३३४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वाच ॥ इत्येवमुक्तो मुनयोप्यस्य सर्वं माहात्म्यमत्यद्भुतसारगर्भं ॥ श्रुत्वा त्रिवेण्या मनुजेत्र भूमौ सर्वार्थसि
द्धिं लभते नरोत्तम ॥ श्रुत्वैतच्छ्रेष्ठमाहात्म्यमिदमुक्तं मयानघः वेदनाथेशमाहात्म्ये मन हृद्यामि सांप्र
तं वेदनाथेशमाहात्म्यं श्रुत्वा भुवि नरोत्तमः लभते परमां सिद्धिं न जातु विपदां व्रजेत् ॥ इति श्रीशि
वपुराणे ब्रह्मवेशमाहात्म्ये त्रिवेणीवर्णनं नाम त्रिषष्टितमोध्याय ६३ व्यास उवाच पुराद्वीपा
न्तिमाश्रित्य योगनिद्रां गतस्य हि उद्भूत्कमलेनाभौ देवदेवस्य शार्ङ्गिणः तत्र किंचित्प्रबुद्धोसौ भग
वान्भूतभावनः दृष्ट्वा सर्वं स्वयं ब्राह्मं भस्मभूषितविग्रहं त्रिशूलांकित्रिनयनं जटामुकुटमंडितं
देव्याधिष्ठितवामार्धं शीतांशुकलयांकितं इतिध्यात्वा महेशानं किंचिदुन्मीलितेक्षणः ददर्शोप
ग्रमुकुलेश्वनाभ्युद्गतमव्ययः नीलांशुकरसंपर्कात्सम्यक्तत्क्षणात्स्फुटं विचकास ततस्तस्मात्तेजे
ज्ञानावतन्मुखः सुवेश्चतुर्भिर्लोकेशश्चतुर्वेदैर्महेश्वरे तद्ध्यानपरमः प्रीतो विधाता विश्वसृष्टये आ
विर्भूय महादेवो विधाय प्रकृतिं नवां स्थापयामास ब्रह्माणमाधिपत्येन तत्र हि विचिंत्यासो महादेवं
प्राप्य शक्तिं जगत्स्थितीन् विधातुं सम्प्रारेभे ससर्जाथ प्रजापतीन् मुनीन्सप्त च तान्दिव्यान्ससर्जप
रमेष्ठ्यसौ संकल्पमात्रतः शुद्धविग्रहान्शुद्धिभागिनः भृगुं मरीचिमत्रिं च पुलस्त्यं पुलहं क्रतुं वसि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु॰
३३५

ष्टेवेतिप्रज्ञानशक्तिबोधसमन्वितान् तत्रासौब्रह्मणःपुत्रःपुलस्त्योनामविश्रुतः यस्मादृषिःप्रवरंसर्व
प्रवराणांमनीषिणाः तस्याभूद्विश्रवानामपुत्रोरूपगुणान्वितः विशिष्टकीर्तिमत्वाच्चप्राहुर्विश्रव
सेप्रुधाः पौत्रीबृहस्पतेस्तेनभरद्वाजसुतानघ उपयेमेशुभाचारानाम्नासौदेववर्णिनी तस्यांप्रथमात्म
चातिविश्रवास्तस्यांसमहामतिः पुत्रंवैश्रवणंनामजनयामासधीनिधिं सधियावर्तमानःसत्वस्था
णांतेपितामहे अतीवाराधयामासप्रीतस्तस्मैबभूवसः प्रीतोथतस्मैलोकेशःपुत्रपुत्रायधीमते ददौ
यक्षाधिपत्यंसप्रीतस्तस्मैबभूवसः ददौयक्षाधिपत्यंसयदेशोयमतोभवत् समानलङ्काभ्यपत्तवि
योहृद्धिरूपागतः अतीवधर्मोविमलाभक्तिप्राप्यव्यदीपित तस्मैभक्तिभवोड्डाममहेशांशिषोख
रः स्वमस्त्रेस्यापयत्याशुनिधीशत्वमकल्पयत् निधीशत्वंप्रदायाथोस्तीतिदिक्पालमध्यगां विधा
यापिस्वयंसख्यात्समीपेस्यस्थितिंततः इत्थंसंप्राप्तमाहात्म्यंतमवेत्यपितामहः पुष्पकेनविमानेन
योजयामासप्रीतितः इत्थंसवृद्धिमायातोधनदोतीवधीधनः मुमोदनितरांयक्षाधिपत्येनयक्षोवि
दः अथोकालान्तरेरम्यांनिर्मितांविश्वकर्मणा लंकांपुरींददौतस्मैविहारार्थंसपद्मभूः साहित्वष्टा उं॰
पीरम्यापाकस्यार्थेविनिर्मिता बलिभिद्दानवैस्तस्माद्हृतासीदतिशोभना पातालतलमाविश्यवास ३३५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देवेनतान्सुरी साभूत्कृतोविचिंतांनसमेप्राप्तान्त्वसात्तुरूपकृत अथोकालांतरेसम्यक्कृतिंप्रागमेथनाधिपे
पातालादुदभूद्दैत्यराजः कन्यासमन्वितः सुमालिर्नामदैत्योसौकन्यांतांकेकसाभिधां युवत्कान्यविवाहे
च्छेवचारवसुविमानभूः ववसवस्तथास्मीतां ददर्शाथधनाधिपं पुत्रंविश्रवसोतीवज्वलंतंभास्करंयथा
विचार्यसस्वचित्तेसौथकन्यांप्राहाभिमानभूः नाहंकेवित्यात्मार्थेपितैत्वदर्थेसम्भवेत्तमे स्वयंविधेहितत्के
न्यापश्यत्तिपुत्रउत्तमः धनदेवात्प्रमेजित्वासप्रतापीभविष्यति ववंवदयभर्तारंतेनविश्रवसंशुभे व
रणायस्वजायेवम्सुत्रायनदलेपिनः इत्युक्तासोयगुणवतीपित्राविश्रवसोमुनेः आजगामाश्रमंवस्य
संध्याकालउपस्थिते संध्याकालेहिवलिनोगात्तस्माःसंभवेतिहि पित्रानन्दलमाश्रित्यसंध्याकाले
नियोजिता रौद्रेमुहूर्तेसंप्राप्तेतीवदारुणकर्कशे संध्यायांप्राप्यसात्तत्रववन्देपादयुग्मंमुनिं सदृष्ट्वातां
मुदोरम्यांज्वलंतीतेजसाद्भुतां विस्मितोभून्महासत्वःपुलस्त्यतनयोमुनिः किमियंपुरतोभातिसंध्या
देवीस्वजाज्वला साक्षाल्लक्ष्मीरियंसौतातेभावयितमागता किमेवोपासितासम्यग्वकृयःसिद्धिमुत्ता
मां तपोत्तरूपांप्राहैषुःकेयंवाववर्णिनी इत्थंविकल्प्यसमुनिःप्रोवाचवचनेशुभा कासित्वंकथमागा
ताकिंवागमनकारणं इतिपृष्टाथसानेनमुनिनाकुलमालिनी प्रोवाचवचनंचारुसारगर्भंसलज्जा १८

शि॰ पु॰ ३३६ णा केकसी श्रुत्वेहृतं तेन वालेन प्रश्नेन सहिताभये कोनाथ कथयेत्यस्य विशेषान्स्त्रीसुलोलुपा तस्मा
दात्मवलेनैव जानीहि मम पालक कार्हं कथयामि ह्यायाता किं वागमनकारणं दृष्ट्वाद्विलोकेशुकषाक्ले
विडेर्यपरेंगितं परेंगितज्ञानकाला विधायार्थीः कृतान्तरणां कथितो योगो हि पशुभिज्ञायते नेयतो जग
श्चतुर्मुखेपि विज्ञानं नितरां शुकपामनाः तत्पोडितत्यंतदेवात्रधीमत्वंगएयते तत्त्वणां यश्चतुर्मुखे विज्ञानं नि
तरां शुकपामनाः यश्चतुर्मुखे विज्ञानं निवेष्टितज्ञाश्रधीधनाः नूनंसंकथितो नाप्यर्थो जडे रापि चतुर्थ्याते
को विशेषस्तथाप्येवं नजडेवत तनयो विहृ अथ वालमनेना पिभवं तो लौकिकाय तः समाधिवलतो नू
नं सर्वमत्यद्भुतमेव वः समाधिर्हि तत्त्वणां नूनं तदज्ञेयं वहृस्यकं कारस्य वदतामेव च भामयत्य विचारितं
यदज्ञेयं परं तत्त्व समाधिवलतो न्तरणां तस्मिन्ज्ञाते कथं नाम नान्यज्ञातव्यमित्यहं इति जानीहि भग
वन्किमर्थमहमागता तदाश्रमपदं तत्र मे शुश्रूषया शुद्धवता व्यास उवाच इति वालोदितां वाणीं
श्रुत्वा परमविस्मितः न किंचिद्विवेदसद्गुनिः समाधिस्थोभवत्तरणात् तत्रार्थं तन्यमालोक्य सद्गुनिर्वि
श्रवा सतः नापूर्वेविधिदितं सर्वं किमर्थं त्वमिहागता किंचिदेदारुणो वेला नाहं पालयमविष्यति अभि उ॰
लाषा हि सर्वेषां यत्काला धीनं जगत्स्थितिं अतीव दारुणाः श्व अस्मात्तमोरूप समपरिवभिः भीतभीतेव तुच्छा ३३६

नः पुत्रस्तव भविष्यति इत्युक्त्वा सोऽन्तर्हितेन प्राह गंभीरया गिरा सत्यमुक्तं त्वयेशान कालाधीनं त
ज्जन्म तं किन्त्वहं देवेच्छया ब्रह्मन्नागतास्म्यधुना प्रभो पित्रा तथा मया यातमिहाश्रमवरेऽनघ श्रेष्ठा
त्वं समुपाद्याद्य यः कर्तव्यं विधास्यति अकालेऽपि फलं तस्य विजयोनिश्चितं भवेत् तथायं भवतः पु
त्रः कथमीदृग्धनीश्वर भविता ब्रह्मयोनित्वात् तथाप्येतच्चिन्तनं तव इति श्रुत्वा वचस्तस्या धीमत्या मु
निसत्तमः समाधिनिरतो भूत्वा तत्क्षणाच्चावदत् पुनः विश्वावसुसुतः सत्यमुक्तं त्वया पतिव्रते त्वयापि
वरारोहे साः यच्च मां समनुप्राप्ता तत्फलं भविता च तेन ब्रह्मयोनित्वभूतले च तत्पुत्रो भविता ध्रुवं धी
तोदात्तो विनीतात्मा धर्मात्मा गतधीरपि शृणु गुह्यं रहस्यं वक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतं येनायमीदृशः
पुत्रस्तव तथ्यो भविता ध्रुवं ऋत्वयोनिं समासाद्य यस्य संकल्प उत्तमः भविता भव्य आचारः कथं म
म भवेदिति चतुर्थेऽजन्मनि तथा समुत्पन्नं योनिमीदृशीं प्राप्तो तिन तद्यं पुत्र श्वत तर्यं लेभ विष्यति
धर्मबुद्धिं समीक्ष्याहं परमेण समाधिना तपोबलमथासाद्य न तत्कर्वें न वस्तु इये इति तस्मात्त्व
निवरानन्ता दौसाध्यरावसी पुत्रं देवप्राप्तु सं लेभे दीमास्यं दीमलोचनं ततो द्वितीयं स स वेऽकुंभक
र्णं यमार्थकं तृतीयं चापि कन्यासा त्वर्थो शूर्पनखेति च तत्तत्र तत्थ्येष्व सर्वे सा सती सुइ विमहे १५

षि ततूर्णं जनयामास धर्मनिष्ठं विभीषणं तूर्णं भीषयते धर्मनिष्ठानेष महामतिः इत्यन्वर्थमथालो
पु॰ च्य नाम चक्रे विभीषणं अथो कालान्तरे तेनात्र दृष्टुं वैश्रवणो नृपः आकाश्य पुष्पकेयानमाजगाम
३३१ मुदान्वितः केकसी सा तमालोक्य भानुमन्तमिवोजसा अतीवो विस्मयचित्ताभूत्स्वात्मानं धिक्चकार ह
चिन्तार्तं तामथो तां च ज्वरग्रस्तां दशाननः आजगाम समाश्रुत्वा तापहेतुं महामनाः सा तथ्यमेव तस्मै च
प्रोवाच तापकारणं समाश्वास्य च तां सोथ मयुक्तोऽभूद् दशाननः विलोक्य संपदं तस्य दशग्रीवः प्र
तापवान् क्रोधाविष्टो बभूवाथ जज्वालेव भृशं तदा अतिगर्वसमुत्पन्नो दशग्रीवः महाभुजः बभूव नि
तरां क्रुद्धो रक्षसां चापि राक्षसः तपोधीनं समालोच्य त्रिलोकीराज्यसङ्गतिं तपश्चर्तुं समारब्धो बभूव
स दशाननः गत्वा स विजनस्थाने कैलासगह्वने शुभे दीर्घकाले च वा वासोऽपूर्वं परमं तपः महा
भुजः स बलवान्विधायापि परं तपः तपःसिद्धिमनालोक्य पुनश्चक्रे महत्तपः तेनापि तपसा नास्य
भगवाञ्छशिशेखरः मनाक्शिथिलतामाप वेदसूत्रैस्ततोऽप्यसौ तत्रापि तस्य नो लब्धं दर्शनं वृस्मा
शुना अतीवप्रकृतिर्धीरास्तपोऽर्थे तेन सन्दधे तपस्यन्तं तथा घोरं यदा पश्यन्न किंचन तदाशेषेन पश्यन्तं गें॰
कबोरं साहसप्रियः अवधाय तथा धीरो हिमाद्रिं गह्वने ययौ तत्रापि दक्षिणे भागे च खानकं हरं महत् ३३१

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तत्राग्निं संप्रज्वाल्याशु प्रतिमां शुभलक्षणां नन्दिकेशस्य चारेभे विधातुं होममद्भुतं अतीव बहु
त्वाज्वलने सामिद्धिर्हुतपायसैः तद्दर्शनं तपःसिद्धिं किंचनापि स रावणः ततश्चिंताज्वरग्रस्तः किं
कर्तव्यविमूढधीः अतीव विग्रहे कर्तुं समारेभे दशाननः शिशिरे जलमग्नोसौ वर्षास्वाकाशसं
स्थितः ग्रीष्मे पंचाग्निमध्यस्थस्तपोत्युग्रं समाचरत् शीतातपसहो धीमान्स्वर्धारासु निश्चलः तपश्च
चार सुमहन्निराहारो व्रतस्थितः तपःसिद्धिमनालोच्य सोथ वर्षसहस्रके छित्वा शिरोसिना वह्नौ जु
होवातिविभीषणः विधाय साहसं सोथ ध्याने दत्ततपःफले पूर्णे वर्षसहस्रांते द्वितीयं शिरश्छि
नत् इत्थं सिद्धिमनालोच्य नववर्षसहस्रकं पूर्णे वर्षसहस्रांते द्वितीयं शिरश्चाछिनत् इत्थं सिद्धिम
नालोच्य नववर्षसहस्रकं शिरांसि तेन छिन्नानि नवापि समहेत्यपि शिरांसि न वैवास्य प्रविष्टा
ति क्रतायाने न किंचित्फलतां जग्मुर्भस्मनीव हुतं हविः इत्थं सिद्धिमनालोच्य रावणः क्रूरनिश्चयः
यावच्छेत्तुं समारेभे दशमं वापि नाच्छिदः तावदस्य महेशानं मा कार्षीः साहसं जडं इति हूत्वा स समाहू
य प्राप्तोस्य पुरतः प्रभुः प्राप्तोसौ तं दशग्रीवं ववंदे वचसाब्रवीत् उवाचोदारया वाचा भगवंस्त्रिपिनाकिनं
प्रार्थयेहं सदा प्रीतं मयि त्वं जगदीश्वर तथा च सर्वा मे सिद्धिः करस्था स्यात्त्वत्संप्रायः प्रीतो भव महेशान

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३३० नाहं त्वत्तोभिवांछेय वरं प्रीतेत्वयि विभो किं मे स्याद्दुर्लभं भुवि चिंतामणिं समासाद्य नान्यद्वांछाम्युपानेय
था तथा भवंतमासाद्य कथमिच्छा भवेत्सुरा भगवन्भवतो भक्तिं सदेच्छामि यथाखिलं वशीकुर्यां न
गन्नेत्रे विमलां तां प्रयच्छ मे इति श्रुत्वा वचस्तस्य भगवाञ्छशिशेखरः प्रसन्नमतिरूचे तं प्रीतोस्मि तव
सुव्रत यद्यत्किंचित्त्वयेदानीं हृदिष्टं भाति सुव्रत निर्विघ्नं सम्भवत्वस्तु तत्सर्वमेव विहितं इत्याज्ञा
मो दशग्रीवः प्रणम्य गिरिजापतिं उवाच वचनं चारु गंभीरामलया गिरा भगवंस्त्वत्प्रसादेन मयाद्य नि
खिलं प्रभो एकमेव वरं प्राप्य हृष्टोस्मि त्वत्तो महेश्वर भगवन्सकलासिद्धिः संपदश्चाखिलास्तथा भुक्ता
श्च निखिलाः प्राप्ता यस्य त्वत्कृपा भवेत्तिष्ठ सोयं मृत्युर्महानर्थकरी परमप्राज्ञवः यत्थान प्रभवेन्नेत्र
तथा कार्यं त्वया प्रभो नागयत्नासवयाधकेविम्लर्ति हेतवः प्रवध्योहं यथा नेषां तथा कर्तुमिहा
र्हसि न चिंतासि समान्य भक्तान्भूतेषु प्राणिषु श्रद्दनीयाहि तेसर्वे वेदो जानातो मर्द ईश्वर इत्युक्तः भगवा
स्तेन वितमः प्रीतमानसः ओमित्येवं च काराह्यशर्वापवर्गविशारदः तथेत्युक्त्वा दशग्रीवं प्रीणयन्नितरां
प्रभुः प्रोवाच श्रुणु समहं कृतवद्भेदेहं वचनं नव इत्तानि वक्ष्यो शीर्षाणि यानीह भवतानघ भविष्यंति त उं॰
न्यानि नेत्येवन वसन्दर प्रासादवाच रेस्तु भवतिदेवेषोपाशांकपाकलोकिने शिरांसि तानि तस्या ३३०

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सन्तस्थैवोज्ज्वलितानीव वज्रकुण्डलसंश्रोत्रकर्णान्यस्यानितानि हि वेणिरेवाग्निमहस्राणीनिर्विवानीववि
वस्वतः तथास्य बलसंस्फूर्तिर्जाता शोकवद्दर्शनात् त्रिलोकीभारसंदेहो कुं घयास्योज्ज्वलितैर्मनः बलेनेन
तथालङ्घ्र यथा किंचिद्दर्पीडनो शाक्रो वाङ्क्वलेसो कुं त्रिलोकस्याश्च बभूव ह इत्थं सुरावलोत्ता त्वाग्रस्तत्रे।
शाखिशिखावरं प्रणम्याशिरसा मेघस्वानदहान्मग्नपादयो इति देवाश्च मुनयः श्रुत्वा रावणचेष्टितं
अतीवविह्वलाः शून्यचित्ताः कंपमवापिरे देवास्वातीवतेकम्पाबभूवुर्भृशपीडिताः विन्ध्ये घिम
ध्यावो हन्ता वा ना हन्ता श्व अहो साशांभवी शाक्तिर्विषाणप्राणनीहृदा यथा तेसर्वतोङ्कत्वा चिन्तामग्ना
बभूविरे इत्थं साशांभवी माया शक्तन्व्याप्तिर्जगत्त्रये याप्रकाशाकरोत्यास्तुनमलस्प्रप्रकाशाको याक
राचित्स्थलं दग्धादेवेभ्यः प्रबलानमूत् विदधातितथाजाते देवाः सम्र्हेन तमान् नकदाचनसोऽस्तीहयो
नित्यं सावभाजनं योनामदाहः स्वपात्रेमायेत्स्य शांभवी मता अथ ते तु नयो देवाः समेत्य मिथश्च तनुवाः
बभाषिरे महेश स्वयंना विरमतिइत्थं अहो भगवतः शंभोर्माया येयं सुविराजते यत्कृते बन्धेर्विहितं बलं
मीदृक्तदारुणं सोयं सर्वान्देवश्चित्तामारपिष्यतिदुर्मतिः किंकुर्मः कउपायोस्ति केन सुद्धाम हे वयं इति
चिंतयन्तो तेषां नारदस्तु निसत्तमः आगात्य वदन्तांश्रेष्ठः प्रोवाच शाम यत्निव विमनस्कोः कथं देवा भूपते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३३५ श्रुतिविज्ञैर्मुनिभिः सस्थाभवनमात्रेणोहीयन्तां ज्ञुडिसत्तमाः किं कृतं तेन कायास्य शान्तिः कीदृगितीववा
विधायविदितं सर्वं तेन तत्त्वविन्नोत्र निश्यति इति नावदहं तत्रागत्वा सर्वं वक्ष्यकं रावणस्य विधास्यामि
विदितं येन विष्कृति कथं तेन बलं लब्धं कीदृशो वेन्नितत्वतः विज्ञाया त्रविधे ये यत्करिष्यामो यथा
मतिः करिष्यामो सान्त्वयित्वा नानादेवज्ञुडिसाधनः जगाम रावणागृहं निर्विघ्नं कं विनीतवत् वीणां
धीमुपादाय तत्रासौ रावणालये प्राप्तेनाभ्यन्तरं तानो जगौ वन्नेसगीतिवत् सभाउवन्तु गोसस्यजः
गोमधुरगीतिवित् प्रसन्नेचेतनः सत्यवादी परमधार्मिकः गीतिं श्रुत्वा प्रसन्नोऽभूत्तस्मै मधुरभाषिणो
स्वागतं पवि पृष्टवान् सचैनं प्राब्रवीद्वचः साधुसाधुमहाराज वर्धतां तव मे गुणाः याः श्रुत्वातीव हृष्टोऽहं
मधुरज्ञो गृहीतस्तव त्रिलोक्यां न न पश्यन्ते त्वा जनः स्तुतिविन्दे भिते हृदि मे न सर्वं भाति किमपीशप्रसाद
तः प्रसीदतो मघवं मां किं हृत्वं न तव शाकवान् स कथं दर्शनं याम्यस्त्वभ्यमायात प्राङ्कुरः योगिनोयं विवि
क्त्वं तिनिरुद्धपवनेन्द्रियाः हृत्वेम स कथं यो भुस्त्वया दृष्टो गोचरीकृतः जितचित्ताः सदाभ्यस्ताः निरुद्धेन्द्रिय
वाजिनः योगिनो येन ध्यायन्ति स कथं दृश्यतेऽगतः जितनिद्राः समाधिस्था यमीशानं महेश्वरं विविक्तं ॐ
निरूहवाकायो स कथं हृश्यो गतः तत्वानत्वविवेकेन प्रमाणेन तायमीश्वरं श्रुतमानेन कलानेमसकथं ३३५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हृष्टमागतः सर्वज्ञसर्वदासन्नासावमात्रेनिवेजनं अनुज्ञं विमर्शान्ताजानेनिसकिमीत्तितः निषिध्य
नितिविलोधाधीनान्नंनत्वमव्ययं वदेतिस्फुनिस्मावज्ञायैकथ्यमन्वयेत्तितः सूक्ष्मार्थज्ञशालायेच।
नवात्मकसमानके सप्रकाशंविजानेतिमेत्तितोभवताकथ्य यपकः सर्वविश्वात्मासर्वज्ञः परमेश्वरः
सकथंनवहृद्याङ्गोगतोभूत्विदमेश्वरः इतिसोत्कण्ठेवचित्रंमोदयानननिवोधितं प्रसादेपरमेश्वा
स्यकथयस्वाद्यदावदं इतिप्रणयतोवाणींश्रुत्वातस्यमहात्मनः प्रोवाचशुद्धितोऽत्यर्थंदशाग्रीवोमि
त्रात्वरं दशाननः कारुण्येनतस्यसर्वज्ञेनात्मनेनपरमेष्ठिनः कोऽहंप्रसादस्तस्याहोकवचवाचामगोचरः
विलोक्यसत्वपोमेत्रभगवान्करुणानिधिः दर्शनंममनुग्राभोपवेयंकेवलंदया अभीप्सितंमयासर्वं
प्राप्तंसन्दर्शनात्प्रभोः हृष्टोस्मिन्परमेशानेकार्यसिद्धिर्नसिद्धयति इत्युक्त्वाविरेनेनतस्मिन्नारदः कल
हप्रियः हसन्प्रोवाचवचनंसान्त्वपूर्वंविचक्षणः नारदउवाच मैत्र्यामिच्छास्यहेदेवकथंतद्दर्शनं
तव संपन्नेमतिमाप्नेनजातेयंतेकृतार्थता नाप्यर्तिविद्यमिमत्तेमेत्रमैत्रीविनाशिते सर्वथाकुशलं
एकत्रमित्रस्यविङ्गुवात्स्यात् इतिश्रुत्वावचःसोऽथनारदेमित्रभाषणं उवाचकथनीयंमेवयस्यप्रीतोऽद्य।
द्यासमे रावणउवाच कैलासंसमुपागम्यमयानमेमहत्तपः दर्शनंतस्यनोहूनंसर्वभास्यपदेषितः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु.
३४.

ततो गोकर्णतीर्थेहं गत्वातीव महातपः अकार्षं तस्मिनायेन बभूवुर्भ्रमरेश्वराः हेमंते जलमध्योहं
ग्रीष्मे पंचाग्निमध्यगः वर्षाप्यासेनेनाथधाराकरकनिर्भराः वर्षास्वसेहं हि वेत्रलन्मया नभसश्राग
ताः इत्यकृत्वेच न स्वापि नाहं तस्य महेशितुः योध्यिल्यकिंचनाह्रान्तेयदानिविमलात्मनः भूयोक्त
पंनिवेन्याशुभूजयित्वा वनेश्वरे श्रवनस्तस्य नाथो वक्रांतंलजाविहूयता श्रंकेवीणामुपादायप्रा
णमादिभिरादरात् गौरीपतिर्मयाशंभुरतीवार्चितरीश्वरः तथापि नमनाक्किंचिद्विप्रियिलोभृत्म
हेश्वरः विलोक्यातिमनीभूयपिक्रुत्यात्मानमेवच स्वात्महत्यां तदारब्धशुक्रोहं तथाभवं दाहयि
ष्येहमात्मानमित्थं संकल्पसंस्थितः विचार्यमनसानस्मान्निवृत्तोनीवविह्वलः नाल्पायिगातिरसी
हस्वात्मघातिनपवयत् अशुर्यानामते लोकाश्रंधेनतमसावृताः तेस्तिप्रीत्याधिगच्छंतियेकेचात्मा
हनोजनाः इत्यशुत्माहसंत्यक्ताच्छिंद्येकंशिरवउत्तमं चदनानिसमालिप्यापितेभगवतेमया इत्यंशि
रांसिवनवालिप्यचत्नेवतउना तस्मै भगवते सम्यक्कार्पितानिमयाशुने ततोवशिष्टंदशामेषिव
ष्ठेतंयदोद्यतः तदासभगवाञ्छंभुर्दययाप्रीतिमागमत् प्रत्यक्षीभूयसाप्राहसामात्वसाहसं कुरु शैं.
वत्साभिमतंयत्तेनदहदाम्यविचारयन् ज्ञात्वातंप्रीतमनसंमयाप्यासान्यार्थितंविभो वलंदेहियथेप्स ३४.

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शानसर्वाङ्गेष्वाभितन्त्वणात् ध्यांविधायतमेनमहेशेनानुकंपितं नयोत्सुकानयातेनशिरोस्य
पितैमेभवत् प्रसादान्तस्यदेवस्यशारीरैवमनोरमं इतिस्वास्यप्रपालब्धपूर्णकामोद्दमानतः जगा
मगावणाग्रामंभुभक्तिपुरुकेनचेतसा वित्ताय्यतमहेशानेस्तस्तावस्तुतिसूक्तिभिः प्रावोचंभगवन्स्येवं
त्वयेदत्तकृपयात्वणा वेदसूक्तेस्तनःस्वामीनतोनितिनितरांमम प्रोवाचवचनेमांद्यशर्वमेप्रीतमानसः
किमदेयंमयास्माकोभक्तानांयातचेतसां वेदसूक्तस्तुतोवेदनाथनामाभवाम्यतः सर्वाभीष्टितदाता
यजनानांयातचेतसां तदाप्रभृतिगोकर्णेतीर्थेशंभुरसौस्वयं संस्थितोमोक्षसिद्ध्यर्थंजनानांपुण्य
कर्मणां वेदनाथेषुतेस्तस्य यत्किंचित्किल्बिषंभवेत् तत्सर्वंभस्मसाद्भवतिमेघायेनगच्छति ऽपा
प्येमहेशानेवेदनाथेतिभाष्यते श्राद्धःपुराणेनस्यज्ञाःसार्थकंनामचेकृपे दर्शनेनस्यपापानि
नवस्त्विज्ञानिघातिनि यद्द्वीपानसूतानितेष्यवासस्तुवःप्रभोः इत्यंसभिषग्जेनानाथ्योवैद्यनाथइतीरि
तः स्मरणाद्यस्यनश्यन्तिमहारोगाश्चदुस्सहाः यत्रैतेनदर्शनात्स्यनश्यंतिभिनवैचवाद्वि छिन्नापितानिद
हेनेसोपंभूमिस्थितानृणां तिताभूमोमहेशानेवैद्यनाथःस्वयंप्रभुः स्थितोसौस्मरणाद्यस्यपापमो
चोनसंशयः अनेकव्याधिकलितःसंसारात्यायमामयः दर्शनाद्यस्यलीयेतवैद्यनाथोयमीरितः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सूत उवाच इत्थं मया वो ऽभिहितं मुनीन्द्राः रावणः सिद्धिमगाद्यथैवं श्रीवैद्यनाथस्य च यथार्थभूमौ भक्त
प्रसंगे प्रकटो बभूव स त्र्यक्षमीशो निखिला च संवधस्तैप्रसूनप्रमतं त्रिलोचनं स नेत्रैर्वचसाथ रथ
वोत्तनिर्विघ्नसाधो वक्तुमेवमितीति ॥ इति श्रीशिवरहस्ये रावणोत्पत्तितत्तपःसिद्धिवर्णनो वैद्यनाथ
विज्ञापककथनेनाम चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ अथ श्रीव्यास उवाच इत्युक्तौ वैद्यनाथस्य महद्भूतिं स राव
णः पुनः प्रोवाच नत्वा ऋषिं नारदं विस्मयान्वितं रावण उवाच भगवन्येन महेशानं वैद्यनाथाख्यया प्रभुः
स्थितिं विविधवत्प्रेक्ष्य कृतकृत्यो भवं भुवने सुखो मयेप्सितं सर्वं प्राप्यतस्मान्महेश्वरात् स्ववशीक्रियते मया:
पुरीः स्वर्गादिकं सर्वं नकश्चित्प्रबभूवात्र देवदानवजातिषु तिरस्कर्तुं भुजबलं मदीयं शृणु निसत्तम इति
सर्वं मया हृद्गतं तत्सम्यग्वदीविति न किं विद्वद्भवतः शंभोर्भक्तिभाजो महात्मनो व्यास उवाच रावणोक्तिं
समाकर्ण्य नारदो गूढचेष्टितः स्मितो वाचं दशग्रीवं प्रणयाद्वाग्मिनः पूर्वकं नारद उवाच महाराज विचार्यो
तत्त्वविनं न भाति मे विचारः कोपि हृत्कौर्गो प्रसादो यैः नतिष्ठामस यदेतत्कथितं राजन्स्वयेत तव नो मृषा
विचार्य च विचित्ते नैव विस्मयो ऽत्र कथं भवेत् सर्वं यावलमेपन्निरचित्यात्वपिविघ्नेन तुङ्गिस्थतव नान्यत्र
दृष्टपूर्वाक्षिमेन च तस्मात्कुत्र समाधायबलमत्र भवान्कथं नवद्यानि निखिलं कार्यादि निसत्येन भाति मे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

किंत्विदंकथितंराजञ्छ्रीचिल्लेशतिभातिमे यदुक्तंभगवान्प्रीतोवलंमह्यमदादिति नविश्वासोस्यक
र्तव्यः कदाचिदपिधीमता किंतुदास्यतिदिव्यास्त्राःसर्वान्सर्पदंष्ट्रीगणः दातुस्थानगुणाकृष्टाः सर्वांश्चःपर
वीविजां अपिदास्यतिश्रीसूक्ष्मःसत्यंनदितिमन्यते यदेतन्ममनरेशंसपीत्वामहोरमनमन्नवत् त्रैलोक्य
राज्यमपिवैदास्यतीयंदहितद्भनिः तस्मात्त्वंदृशस्यनरस्याहोपूर्वापरविचारणे अपितितस्यनोजातवचो
विश्वासस्यतापदं प्रतीत्यवर्तईयदहस्त्वनयदाहमपतेश्वराः नैतदेवसत्यमित्येवमस्ताद्भुयेतथीमता यदिसत्यं
भवेन्नस्यवचनंहृष्णामिनः तत्परीक्ष्यमतिमेस्तदानिश्चितितोभव अपरीक्ष्यनैवधीमांस्त्राथेतना
क्रियथावकः तथातेनसमायातिहास्यतांयत्यदेपदे महानामभूतःसोहासेनानेचयोहषगुणा
लेजस्वनिखिलेफगिस्यवविनश्यति तस्मात्महाप्राज्ञोजातननाममतिभीषणः तथाकुर्याद्यथासर्व
तंस्यत्यस्याविवितितिते व्यास उवाच वचोनिशम्यतस्यनारदस्यमहात्मनः प्रणम्यरावणःप्राहवचनंस्मा
धुसंमतम् रावण उवाच सत्यमुक्तंत्वयाब्रह्मन्नात्यमेनसंशयः किंत्विदंविचिकित्सामेवचस्यस्मि
न्नवायते हाविमोऽकौलोकेवाञ्छंतांसद्गुणागतो मदमनोधर्मस्थापिमदिनक्षलमानसो यथास्य
मधुमतस्यवचोविश्वासमवाप्नुतः तथापर्यटमानस्यवचोविस्रंभवानहः तवपर्यटमानस्यवाक्येवि २०

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु
३४२

स्थास्यता कथं मम्मापि ज्ञायते धीमन्निति सत्यं प्रतीमि ते नारद उवाच स्नेहाद्बुद्धिर्द्रोहाद्बुद्धिः सत्य,
शुक्रमिदं त्वया यदाहं प्रापितो स्यप स्वभावं भवतानघ कथं प्रतीतिर्वाक्ये मे जायते तव मे विभो
त्वयोक्ते किं तत्ते स्वस्मिन्निष्पापस्य सस्य वर्तते स्वमेव मान्निभूतं हि स्वद्रूपं विद्धि धीमते अन्यथा मूढ
बुद्धीनां कथञ्चित्र जननिश्चयः स्वद्रूपं धीमतो यस्य संवादाय न ज्ञायते तस्यात्र जीवनमपि ह्रद्दं
भं भुवि विघते स्वद्रूपं धीमतो यस्य संवादाय प्रज्ञायते तस्यात्र जीवनं लोके राजन्ते नितरां प्रभो त
स्मात्तु स्राविनिश्चित्य स्वयमस्य विचारणात् स्वस्मिन्कृतार्थतां बुद्धिं न याम्युवदतो वर ऊरुषा स्वप
रीक्षां त्वं वचो मे पूर्णं देहनुते तथा शुद्धबुद्धिं स्ततरां तथा तत्कृतकृत्यतो इति गत्वा च कैलासं तेनैव विधि
ष्ठितं गिरिं तत्रालयकराभ्यां त्वं कृतीभव तथाकृते परीक्षेयं तवाहि ष्ठातो लोकस्य बलं तव सम्य
गिव निहितं तेन नान्यथा बलसत्कृतिः तस्मिन्नर्थापिते राजन्न पाकां तेन किंचन भीविता विजितं सर्वं
तथा च भवतानघ उत्याप्यो ऽयं गिरिं तत्र यदि संस्थाप्यते त्वया प्रीतितः स्वबलस्याप्य विधेया भव
तानघ महेशोसौ प्रसन्नो मे भूतो ह्यलीनिचयहवः तत्रायमिति जानीहि बलं बलवतां वर यदि त्वं न भवे
नेयतदा जानीहि सम्यक्त त्वत्प्रीत्यर्थं भगवता स्वपोक्तं निखिलं वचनं इत्यं परीक्ष्य सामर्थ्यं स्वस्मिन्त्वी

ॐ
३४२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मन्महीतले स्वेच्छया विचरन्सर्वं विजित्यासि दशाननं व्यासउवाच नारदोक्तं विचार्येति सोमेश्वरासमय

गुरीरितं समाश्रुत्याभवत्तस्य पुनरस्तमनेन तथीमता ग्रहो मोहितबुद्धीनां विचित्रं चरितं मतं क्वासौ महे

श्वरा गौरीसा त्वं मे वेतिनिरवशुष्यकं नजानत्समगादितं महेशावचनेन्मथा किंकथ्यते प्रभोऽस्तस्य मालो

यक्तयितेश्वरः मत्सम्मूढानराजानन्तहिताहितविचारणे नथाज्ञातावणः सोपिमोहितो भूयद्यत्र हि तस्मि

मुन्या यकैलासं गत्वा सोऽथ दशाननः भुजैकत्कृलयां च कैलासं तं महागिरिं उन्मूलितं यकैलासं भग

वान्पार्वतीसखः किमेतदितिवाक्यरोज्जगाम सहसा प्रभुः सहसाम्बुजनेत्राम्बुदद्वगौरी प्रहस्य सा

उवाचवचनंशाम्भुं पश्यितत्वद्भक्तिमुद्यातात् त्वद्धिनीतस्य भक्तस्य त्वद्भक्तिमिदमीश्वर इत्थं मनेत्वया नेया

त्वड्डिंभक्तिप्रहर्तेनिषेधो वर्धतां करुणादेवयथा भक्ताल्लिवर्धसे इति श्रुत्वा च वोदेव्याः सावलेपं शशिशेख

रः कडेड्गुष्ठाग्रपातेन स्थापयामास पर्वतं अङ्गुष्ठाग्रमात्रेणा तस्थ वासौ गिरीश्वरः तस्योपाताल

लगो बभूव स दशाननः स्थापयित्वाथ स गिरिं यथावच्छशिशेखरः पातालपीडितो दैत्यः वक्रन्स्भुवा

मानुः हा हतोऽस्मि हतोऽस्मीति प्रशशामाक्रोधरावणः जगाम शरणं शम्भुपार्यां कथाकलौ किं ते तस्यकौ

र्धसमालोक्य नेया पमदडतो हरः भृशमार्तोसौ करो दासतु नारसंत्वेचदें सतथा विचिंत्य सततोगौरी प्रसादं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु
३४३

स्वस्पशुरूपे श्रान्तोषीत्त्वमसिशिवेदीनवत्सलावेदपारगाः रावणउवाच शंभोशिवेशाश्वतिशेखरनीलकं
ठकामहरणेसमागवगिरीशपिनाकपाणे वृषेन्द्रवाहनहिमांशुकरार्द्धचेतःसम्पीडितेनमयितर्पयाकृहवि
श्वनाथ १ ओंदयार्द्रहृदयेगिरिजेत्वसर्वमेतत्वयास्थितिशुपैनिचराचरंयत् तन्मध्यगोपिकिमिदं
निपतामिहराइस्त्वावलत्वमवधेहिमेमशिनित्ये २ शम्भोप्रमिडिमगामःखलशाम्भुनाम्नातामाश्रि
ताश्रविरतेसततसिद्धिभाजः कस्मान्नयायमपिनाममनयागदहीतेयनामामवागतुविनंत्वयिविश्ववंधो ३
मातःसमास्यधिवंममममन्दवुद्धेर्दोषानिरस्यगुणशृंगनिदर्शनेन त्वंर्णयथावनविरेणविवर्धतेस्यरोग
स्त्वावाप्यतुतयोहितथामहाष्यान् ४ शंभोदयानिधिशुर्भ्भांतियथाभवंतेथीराकृतोमयिद(या)त्वपवनापि
विस्मार्यदैन्यशमतीकरणामिसातीप्रोइत्तंशुद्धतमतिर्भवदीनवंधो ५ त्वांदेविमाङ्गरमेरमवंधपा
दांशंभोरनन्यकलितांपरशाक्तिमीड्यां निर्ताम्यदैन्यमविलेकरुणांविधेहिदीनेहमंगिनिमयीदृत
दयमानः ६ हारोत्थकारपिहितामलशुद्धमार्गेदिक्षोरदर्शितमलाधनिहृमहीने कल्यांतसागर
समानविपन्निमग्नेत्नामिनप्रसीदमयिवेधुननादिहीने ७ हृष्टध्रुवीप्सरिमतंप्रवलेंकमुडिंसंक्षाद ॐ
यत्पयिपितृर्जननीदयाद्रा नन्नानमीशानिखिलाखिनिवार्यदोषान्संसारजन्यामलवविचविशुद्धगात्रि ३४३ ८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शंभो नवास्मि पदसेवन नाथ योग्यो यद्यन्न तन्मयि निवेश्य तदस्तु शैपेषि पन्नवो चिनस्तु मे यथा दयार्द्रचेतो।
निष्कारणं हि विभवः करुणां वहन्ति ९ मानः सवस्त्वनियथा हृदये त्वयाहं संप्रेरितो विभुमस्तु वनस्थ एवनो
सि यद्यस्ति योग्यमथवानुचितं न तदस्तु कार्यं त्वया यदमम्येष विभुः प्रसन्नः १० गोपालनेत्र करुणा प्रथ
सर्वपालक गोपाल शुश्रूषविभुधार्चितपादपद्म गोपालवेशविहितामरमोहसाक्षितो पालकल्प इहा
भोः करुणां विधेहि ११ मानस्त्वदाश्रयवशेन मयापराद्धं यत्किंचनाप्यन तदपास्य प्रसादयेशं मातासुत
स्य निकृतिं यदिनाप माष्टि न तस्य नो स्थितिरहो शुवतः पितुः स्यात् १२ दुर्भेदडःखदलितेकलितेनतमो
भिर्निद्राघतापकलिनेशिथिलांगसन्धौ चित्ते मिभिर्विवलितविकलीकृते स्मिन्स्वामिन्प्रसीद मयि
पंकरसर्वघोघ्रे १३ मानर्महाविभवमग्नमज्जमीशदीनस्य मे कथमिदं घट दयाम्बुमध्ये वाणी स्व
लन्तिकं पतितं न तस्य यायं स्वामी वहः शरणाविदास्तु चिन्तं प्रबोध्यः १४ दुःखान्धकारपिहितामलभक्ति
मार्गरागादिदोषमलिनाधविवर्तमाने तापत्रयप्रलयवह्निशिखाभितप्ते स्वामिन्प्रसीद मयि सर्व
जनाभियोग्ये १५ गौरिप्रसीद गिरिशो गिरिशांब वील्लुनेत्र प्रसाद यितस्तु न मशील वंधे नैसोव्यथाक
यमयीश्वरं दमौलि दीनेक्रुपो न्वखस्तु वोमयिजानन्चिन्स्यात् १६ मोहान्धकूपमपदलाहननमथ्यभागे

शि रागादिदोषवजसापरिहृरितोऽस्मिन् कारागृहे निगडितं खलकान्दिशीके मामुञ्च रागु भगवन्सकलाघ
स्तु० ज्ञंहे १७ हित्वा महेशि भवतीमिह नास्ति मन्ये किंचिन्महेश्वरप्रसादनहेतुभूतं तस्मान्मयीशि समुखी भ
३५५ व विश्ववन्द्ये मां मे प्रसादय यथा करुणोन्मुखः स्यात् १८ मां मा विहाय मतिविरत्यवधीरयेश त्वां विघ्ननाथ
इति यत्नवदन्ति सन्तः न हि क्षमत्वपतितेष्वरणोऽपराधे स्वामिन्कृपकरणां मयि सर्वशोच्ये १९ गौरीशि
वांगिरिसुतांकमलोदराभां श्रीखण्डशीतलदयां सकलार्थदात्रीं आश्रित्य भक्तजनसात्कृतमोदसिद्धिं
त्वां देवि नैव न बिभेम्यहमस्तशोकः २० हाहं कुभाग्यकलिनः समवाप्य यत्वां सोमार्कवह्निनयनेति मिरे
चरामि तस्माद्युदास्यति मिरं मयि मन्दभाग्ये स्वामिन्त्वियेहि करुणां सकलार्थशोच्ये २१ गौरि प्रसीद विम
ले मम मन्दबुद्धेर्दौर्जन्यमिल्वथ वलेविनिवार्य सर्वं शुद्धिं विधाय भगवत्यतिलेश्वरस्य पादाम्बुजन्म
निकटे विनिदेहि सा त्वं २२ मां पापिनं खलजनावमयेक्षुबुद्धिमत्यल्पभाग्यमवधीरयसीत्यसाः किं
क्वाप्यन्यतेकथय देवकृपोपयोगः स्वामिन्प्रसीद मयि सर्वजनाभिशोच्ये २३ दौर्गत्यशोषविमलेकरुणा
र्द्रचित्ते शम्भुवल्लभप्रणयवाक्यभेरणासम्यक् संतोषपूर्णममवेषामसुमर्त्यसन्नद्धीरभवचोषस्तुदीर ॐ
याशु २४ त्वयीशि जगदं विधेय दिशाणालिभारती रदोषकलितान्नलंकृतनप्रार्थ्य बुद्धिशुकः तपा ३५६

पिनविलप्यमेकश्चसोस्मन्नतस्तोत्रंस्विके स्तुतावितिविचिंत्यमां वक्तुंवयस्यवालेयथा २५ तवेशशिवरणाश्रया
द्धुहिताविमुक्तास्यदयोप्यवाप्यरब्धृत्तांदशामितियदस्तिलोकेश्रुतं ननहंक्रमंतंशिवोजगतिकैर्महानार्च्यते
करोषिमयिचेदयांवक्तुमनेविविग्रेवतन् २६ महेशशिककरुणानिधेतवपदाब्जधूलिकितानमांगविजिता
मरालयममाश्रितेयायाः महेशममेस्पृष्टेवत्रिभुवनैकनाथंकदा भजेयचरणावहंकृतरतिंत्वयांतः
पुरे २७ नमत्सुरदेवतागणसमर्चितांघ्रिद्वयी प्रसादकरणार्जिताखिलतमोविलासस्यमे कदामस्तकभ
वस्थुराग्रलविचहृन्नाङ्गमष्टवे त्वदीयमस्तकवज्रर्नयनगोचरेनायतां २८ श्रीव्यास उवाच इतिस्तुत्वामहेशा
नौरावणोभक्तिसंयुतः हाहेतोस्मीत्यसंभाष्यदीनेतूष्णींबभूवह श्रुत्वास्तुतिंमहेशोपिगौरीयुक्तमलोकय
न् अथासौगिरिजादेवीशिवावाचवचनंशुभे अहोभक्तिरहोभक्तिर्भक्तस्यनवशंकर भक्तिभावावलोकार्थं
मयायंप्रेरितोनघः अनुगृहाणघतदिमेवालकंभक्तवत्सल वालोयंभवतान्मीत्येनवापिपरमेष्ठिनः इ
तिश्रुत्वातदेवोगौर्याभगवान्भक्तवत्सलः अंगुष्ठंशिथिलंचक्रेकैलासोभूत्स्वपूर्ववत् कैलासेप्रकृतिंप्राप्ते
र्ताद्भुत्यायभक्तितः आगत्यचरणोयांभोजेप्राहसदयाननः उत्थाप्यसकराभ्यांतंप्रीतस्यापस्पर्शयाणिना प्री
तोस्मिभद्रयानितरांनर्धस्वतिनरांचिरं इमांस्तुतिंतेमतिमन्मद्भक्तिभरशालिनीं पठतांस्तुएवनांचैवभवेत्स २१

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि. पु. ३४५ तीर्थदायिनी त्वन्मानयाप्रसन्नोहं पार्वती चापि सत्वरं आभूतं नत्कुर्वन्ते ये वेदार्थोपि स्फुरिष्यति तथार्थसं
ग्रहणान्नूनं वेदान्वयकरो भवान् भविष्यसि महावीरः शास्त्रवीरोपि चानघ वेदार्थान्वयवित्नूनं मत्प्रसादाद्भ
विष्यसि मुनयो ये तु जीवन्ति धर्मानतिन्नामवत्स्मृतिं ततः प्रोवाच धर्मार्थं त्वं गच्छ रावण दिग्जयी भविष्यसि श्र
वंधेन सर्वश्रेष्ठमवाप्स्यसि एवं धर्ममतिस्त्वं सोम भविष्यसि बली तथा अधर्ममतिमास्थाय ततो नाशमुपैष्य
सि त्वन्नाधिकायघोभक्तिं विधत्तेसततिमनरः ज्ञातकोभविता नूनं स एव दशकन्धर गच्छेति च विसृष्टोसौ
शिवेनाद्भुतकर्मणा आजगाम पुरीं रम्यां स दशास्यो महाभुजः ततोसौ बलसन्नद्धो निर्जगाम पुरात्तु तं त्रि
लोकीविजयं कर्तुं महाभुजबलान्वितः नारदोपि तदाकर्ण्य तुष्टचित्तो महाशयः यथेष्टं विचचाराशा
धर्मानविन्नो मलाशयः ततो गत्वा देवलोकं सर्वं सुस्फारमण्डितं नाशोपायं च संतुष्टो जगाम स्वेच्छया मु
निः सूत उवाच इति वः कथितं सम्यग्यथासौ दशकन्धरः वेदनार्थं समभ्यर्च्य परां सिद्धिं जगाम ह कृत्वाध्या
यमिमं पुण्यं शृणुद्वविन्नो महाशयः सर्वसिद्धिमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा इति निखिलमिदं मया
मुनीशाः कथितममुष्य दशाननस्य वृत्तम् इह खलु मनुजो निशाम्य सम्यग्भवहितबुद्धिकमसृवीन वो ॐ. ३४५
स्यात् धर्मं समाश्रित्य सहायमेकं महेशभक्तिं रचिताखिलार्थसिद्ध्यै अधर्ममाश्रित्य कृतापि भक्तिर्निनाश।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यत्येवसमूलमेनम् ॥ इतिश्रीशिवपुराणेवैद्यनाथमाहात्म्यवर्णनेरावणनिग्रहहीनाकंदनलो
त्रतत्मसाद्भवर्णनंपंचाशीतितमोध्यायः ८५ सूतउवाच वैद्यनाथेशमाहात्म्यमुक्तमेतन्मयानघाः अथ
नागेशमाहात्म्यमुच्यतेनामलबुद्धयः राक्षसीदारुकानामबभूवातिभयप्रदा पतिरस्यास्तथाभूतोदार
काख्योतिभीषणः तौदम्पतीवलोन्मत्तौतथाभूतांभयप्रदौ यथाविस्तरतिमाजगमूराक्षसाःसर्वपवहि सा
तीववलसमन्नद्धातथाभूद्राक्षसीयथा स्वीराज्येराक्षसश्रेष्ठेषभुङ्क्तभयंकरं राक्षसान्मासमाहूयवदस्येः
नीतिकोविदा श्रीत्यात्मान्वर्धयित्वाशुप्रोवाचवचनंहितं धर्ममूलमिदंसर्वंयत्किंचित्सचराचरम् तः
स्मादधर्मविनाशायवतध्वराक्षसेश्वराः इत्याज्ञप्तास्तयातेवाराक्षयारक्षामूर्ध्निसर्वतः विचेरुर्धर्मनाशाय
महाभुजवलोद्धताः धर्मवार्तांसमन्तात्तेनिनाशाकृतनिश्चयाः कृतमित्येवदेवीतामागत्योचुस्तेनाश्व
याः स्थितोधर्मस्यनष्टायांविलाभूद्धस्तथाखिला पर्यंकीकसरावृष्टीश्चदद्दशुःपरितोजनाः तस्यागेर्ह
विविधंतदष्टयोजनसंमितं आसीत्सुरुचिवैश्योधेश्चित्रशालाविराजितं तथास्यामहतीसिद्धिर्यत्रय
त्रेच्छुरुधता गंतुंतनगरंतत्रनत्रास्यानिर्गतंश्रवः इत्थंनगरमारुह्यसाचचारजगामले अतीवकविरो
धीवभीषणाकृतिभागपि नथेच्छानितरांतस्याराक्षस्याद्धिमागता यथासर्वेजनाःपीडपीडितास्तेव २५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
पु॰
३४६

भुविते तथानयाजनाध्वस्तायथास्याः करनाअपि ष्कन्नत्वसमुपाजग्मुर्जालमनाख्यासभीषणाः न
णांनिवपराधानामुन्मासोदवमञ्जसा पंपीस्नाहृधिवविभ्रमधिविधेयेष्वंरीगातिं नथासातीवत्रुक्रोश
यथार्धीवैवपीहिते सर्वविक्लाघकडितिमूर्छितंभयविह्वलैः प्रलयाम्बुनिधिधानमिवासौक्रोशती
हंतं जीवतांजीवनाशार्थंजह्रासोच्चैर्मुहुर्मुहुः इतितांभैरवाकारांविलोक्यभयविक्लवाः सुमूर्छिर
मराःसर्वेलोकाश्चमुनयस्तथा भयभीताःसुराःसर्वेसंनष्टाःशोकविक्लवाः सुप्तेकेसवत्मिसन्नमामीः
नाद्वललोधिवे कम्पमाजग्मुरमरामुनीवाकर्ण्यरात्तंसी कवेरपवनाक्लिष्टाह्रेमंतोपात्र्पायथा
इयंदृष्टत्वद्धराभीतास्तस्याःसर्वेदिवौकसाः सर्वेसंमंत्र्यचान्योन्यमौर्वेषिधार्वणायघुः नत्रेतेस्तुतमा
गत्यमुन्यास्त्रमस्तमभे स्नात्वाप्रणम्यवैवैन मूर्ध्नाविनतकन्धराः भगवन्नोविजानीहिरात्रसेःक्रूरव
द्धिभिः उपमृतानतस्तेयधाराणांमनुपागतान् अहोत्रिलोकीविततावित्याहोशोकरीगतिः यत्रावस
तयेनात्रप्रदेशोयास्तिवाल्धीः तथैवेत्यत्रवसतिंसुनेमस्मिन्नाश्रमेसत्के भवच्छायांसमाश्रित्यतत्रात्र
वसतिःशुभा नूनंत्रैनेलयाख्येयंरक्ताममममनेकधा यदाश्रायर्वषंजातानाधुनात्यक्रभीतयः नमः उ॰
प्रकृतयस्तेचत्वम्मामरविभावलात् विनाशागुपयास्येतिनान्नकार्याविचारणा दीनत्राणोदिसा। ३४६

पूर्णांप्रकृतिःसात्विकीमता अस्मात्दिष्टबलानघनेत्राभ्यांकथितोत्कितान् विलोक्यकश्यनोसाधोदय
यावर्ज्जितेमनः इतितानत्विद्भलान्दृष्ट्वाशरणार्थमुपागतान् बाष्पाम्बुरुद्धनयनोमुनिर्दीर्वाववचोब्रवीत् ॥
गौर्वउवाच विबुधामांतिजानीनस्वकीयेयेचमेसवः अर्थीनास्तिचमुक्ष्माकंकिंकुर्वेनविस्तिस्थियं इतिस्व
च्छस्वदालोकामुनयोयत्रतत्रच मदाश्रमेहृष्टचित्ताउपाविशतनिर्भयं आगच्छतामलधियाःसकुटु
म्बपरिच्छदाः यथेष्टंचवनाशेषसिद्धिःस्यात्तपोबलात् इत्युक्तानात्मनिवदेशात्तसांश्रयाशापदं तपः
प्रभावसिद्धाभिर्वागिभिःसिद्धोमुनीश्वरः यदिवःशरणायातान्पीडयिष्यंतिराक्षसाः आश्रमेतद्भवेत्तेषां
निर्नाशःस्वयमेवहि नदेवास्वस्थमनसोभवनायद्भलोपिन भीतिस्तेषांनवाक्कोयोभवतांप्रभविष्यति
यदिवोत्रगताभ्भयन्नादौतेल्पवृद्धयः वित्तयेनितदैवेषांविध्वंसनःसमुपागतः इत्युक्तासोमुनिर्मौ
नीतपस्येवमनोदधे येकमत्येनधीमद्भाशत्र्यंसंवदधुस्तदा अनेनतेयदाशाप्राप्रभुनाशक्तिविकलाः
वाध्यंतेस्माभितितिनन्कालोयमुविनोभृशं सहैभिरक्षुनायोध्यभ्रुवंनसंपनियत्नतणात् मुनिश्वापोदि
दुर्लंघ्योब्रह्मादीनामपीहसः इतिदेवाःसमेत्याशुयोद्धुंरम्सुर्वलात्विताः निशाम्यवादेसैस्तैश्चमूर्छितंभः २५
यविह्वलैः तथाचभयनिद्रालिज्ञानाःआक्रूतिर्ववयत् तेषांकाष्ठकृताद्भैसिंहवत्सार्थनिष्फला लिवि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ तानलवनेयकेवलाकृतिशालिनः अकिंचित्करतां प्राप्ता राजन्सा सेति विह्वलाः चिंतयानास्ततस्ते
पु॰ यमयमानशिरोभिनः पद्महर्यं समासाद्य निष्पन्नास्ते बभूविरे निर्गच्छामो यदा योऽहं तत्रोमन्त्रिरियं
३४७ भुवा अथ येन नहिन्नेनेकमपीद्दाशानमस्लिनः ततोत्यो स्वच्छधार्त्तानामात्मोन्या यः प्रवर्तते अस्माकं किं
विधास्याम इति व्यग्राव्यचिंतयन् नूनं वरोऽस्ति नो मान्यस्त्या यद्यवनतोऽत्रयत् नविपन्नभवः सत्यः कदा
चिदपि धीमतो स्वयं हन्यात्स्वमात्मानं न विपत्तं समाश्रयेत् विपन्नमध्यपतना नवास्ति निर्वयोपरः
तस्मात्स यमिहास्माकं नो विनो वहितागमः यदि निर्गच्छतां नूनं विपन्नो विवदिष्यति इत्थं चिंतयतस्तेषां
रात्रिरिन्नमनान्तरः महाभाग्यवती प्राह द्वारकाम्नो विचितंवचः द्वारका किं स्त्रीवाइव विख्यातकीर्ति
र्योऽभवताधुना कस्माधिर्भवतो चिंतापीड्यत्य वर्षां महान् कः शोकावसरो वोयजीवंत्याः मयि रान्तसाः
सर्वसम्यग्विधास्यामि यथा प्रीतिर्भवेत्स्ववः इत्युक्तवत्यां राजन्स्यां राजसास्ते भयार्दिताः यदानोत्रुः किं
मप्यत्र प्राहसाद्वारकेपतिं शृणु भर्तर्वचो रम्यं सत्यं च मम सुन्दर येनैषा राजसंसाद्यभवेन्नूनं विप उ॰
त्सुसा वयस्यार्दैमया गौरी पार्वती परमेश्वरी प्रसादिता वंरदा तत्प्रत्यक्षा मे बभूव ह प्रवित्संवसमा। ३४७
चद्दयन्नेमनसि वर्तते हास्यामि न तेस्त भगे प्रीता स्वविमलोदये ततोऽसौ गिरिजा देवी मयोक्तावति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पूर्वकं यदिप्रसन्नासिदेविदेहिमेववरंघनमम् यत्रयत्रगमिष्यामितत्रैसौनगरीमम गच्छत्वाशुमदि
च्छानुवर्तिनीभवनादिदं तथेत्युक्तंतयासाहंवसंतीनिजसद्मनि इच्छामियत्रगंतुंवनत्रैयेनगरीव्रजे
त् स्थलेजलेनदीतीरेवापातालेदिविदिक्ष्वपि नवास्याःस्खलितंत्वत्प्रसादादस्थिकापदोः यत्रेच्छा
भवतांवसंतुनिःशंकंतत्ररातसाः नूनंवसतनगरीगौरीप्रसादाभिमुखामम विनेयंभवतांहृदेभवनाङ्गो।
यंत्रग्रहात् आगच्छतंजलेखेच्छेवसामोदीनसाधसाः तच्छ्रुत्वावचनंतस्याम्तनाश्चवणनरुस्थिताः अ
तीवनिजवेराहृष्टाअभूवन्वीर्यशालिनः साधुसाधितितोघ्योन्यमिथःसंमंत्रयातसाः ववल्गुर्हारकादे
विदिष्टेतिप्रहसन्तावोः स्वनीतिबुद्धिशालित्वानयायाल्वयसंनतिः रत्नसांभूषितानूनमियंउ
ल्लवधूरिति विपटवर्तमन्नान्तरेयेनूनंमनस्विनी उदुम्यतरसंप्रान्तेस्पदःकृतवत्यलं यदिहीयं
नाभविष्यन्ननूनंनवकार्तावे भविष्यामोतदाप्यस्यानशक्तिर्गुणवर्णने इमन्योन्यंसमाभाष्यहा
रकांतेष्यरातसाः प्रीत्योदुर्दैविनोकालतेयःकार्योधुनास्तिते प्रत्यासन्नाविपज्जेयाकालतेपा
सदाहणा सर्वेतत्रांसमागत्यगच्छामोजलशुभये इतिसर्वेसमाधायततउत्थायसादराः आने।
तंसर्वेसामंग्रीस्वस्वालयशुपायशः आनीयोपकरंसंवहस्वदेशोभयपवते तस्यांशुविसमाशिप्यत २५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३४८

स्तुत्वैवाकुतोभयाः अथतेनांपुरीरम्याद्वारकेच्छानुवर्तिनी जलमध्येसमायातायावद्देवैश्चुन्नविक्रमाः ता
वद्देवाःसमागत्यबाह्येपुर्यामहोद्धताः अवादयंतपटहान्योद्भूतमहोत्सवाः तेथश्रुत्वानकध्वानंनितांतं
प्राप्यसदारुणं द्वारकावासिनांजग्मुर्भयदीनाकुलेन्द्रियाः पश्यन्त्यश्चदेवेषुद्वारकावासिनीश्वरी
निर्गत्यपरिचक्रामपुरीतांपार्वतीपश्या प्रणम्यांतर्गतायावद्द्वारवतीस्थानेदेवच पुरीसोड्डीयतदिग्भ्रंप
श्यतांस्वनिवासिनां नीत्वाभास्वरेकिंचिद्दिव्यन्यपाथजलोदरं विवेशानगरीरम्यानदाश्चर्यमिवाभव
त् जयदेविशशांककलाविमलेजयदेविविस्मापितलोकालिके जयशशांकवमानसमानगतेजयभ
क्तजनार्दिनसाधुगते जयमानकृतदानवलेस्तभगेजयधीसुधाधीरनिवासवने जयसर्वचराचररूपधृ
तेजयसाधुसमर्चितपादयुगे जयजयधीकविजयस्तभगेजयजयस्तभगेजयजयकारणे जयजयज
यजयपरमार्थगते जयेतिवचनैर्देवीस्तुवंतस्तेथराक्षसाः पुरीगतावाविमध्येविविशुर्हृष्टचेतनाः
विलोक्यतान्जलेमग्नान्देवाश्चापियथागतं ययौवीश्रमंसमाजग्मुर्विस्मितादीनमानसाः जलप्रविष्टाश्च ॐ॰
थैतेवासुर्वीरनतांतदा वारित्रंमकृतांवीर्यशालिनांकनराजते तथातेजलमध्यस्थास्तत्त्वामिलपुपाग ३४८
ताः जलोपरिगतानावश्चाक्रम्याक्रम्यैरिमिरे जलमध्येप्रविश्याथोनेगतातामनुजांस्तदा कृतार्थावडया

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मासः कोटिशो जलपर्वते बद्धानां कोटिशो न्हृणां कारायां राक्षसेश्वरः बुभुक्षावसे दैवेनां भक्षयामा
स्वाहृताः इत्थं तैर्बद्धशोऽग्रस्तामत्रजाग्रमेव तैः चिरं कालोपि वसंतीनत्राभ्रष्टाज्ञानसंतया अथो काले
नैते नत्र लोकश्रुणी महानदी वसन्ती जन्महेतवे राक्षसैः जलेचरैः कराभ्यां बन्धनायालमाज्ञाम
स्ते नदीगताः विलप्य बद्धशो दीनदीनालेच बभूविरे तन्मध्यगो महात्मा कश्चित्क्रयविक्रयकोविदः
सुप्रियाख्यो वणिग्वैश्यः कारायां बन्धमाप्तवान् स चैवेशो महाज्ञानी शिवभक्तोऽमलप्रभः अनावा
ल्यनियतः साधुपादपूजारतोऽशेषः इत्थं सम्प्राप्य दुःखं विचिन्त्य च महामनाः किं कार्यमधुना मेस्या
निश्चयोभूत्सर्वंप्रधीः उपायः केवलं शम्भुर्हि हास्माकं महेश्वरः सृष्टिस्थितिलयकृच्चैकोजगतां
प्रभुः सर्वेशानः परं वन्द्ये मोदतः कृतयरमार्थतः किं यदि भेयं नस्यान्हो इदं सर्वेशितः प्रभोः विचिन्त्येथ स
मतिमान्समाहूयात्रसंगतान् तूष्णीं शंभोर्महापूजां शिवयामासमानसी कांश्चिद्ज्ञविन्तान्तस्याम
वेदत्स महामतिः जपयामास विधिवन्मन्त्रं पञ्चाक्षराभिधं इति सर्वेपि कारायां तस्यां पाशेसमर्चयन्
नानोपचारैर्मनसा कल्पितैर्भक्तिभावतः शिवोपि भगवान्भक्तवात्सल्यात्स्वयमेव तत्र शं सारहीतं भ
क्तस्यायचो प्रतिदिनं प्रभुः इत्थं च कुर्वतां तेषां शिवपूजां महात्मनां तावत्षण्मासमेवापि तस्य वार्ता २१

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु
३४५

नचार्ययो कदाचिदथ वैश्येयोसौ पार्थिवेशं विधाय च पूजां कर्तुं समारेभे प्रसन्नेनान्तरात्मना बाणलिंगं
त्रिलोकास्य कश्चिन्नरात्तमिष्टं वै श्रावयोमानस्य नहृन्ने सोऽश्वश्चाग्रागतोऽथ तं किं करोषि जडप्रयत्नेन वर्था
त्मानेमेव च कारयामास काशाने वर्नेनेन च मस्पनि इतिश्रुत्वा स किं उर्वे काश्रामे चेति निकृन्तः श्रीवेक
घारतोधीरमनास्तूष्णीं बभूव ह चलामानोऽङ्गं तस्य कृत्वा क्रुद्धः समागतः चद्वेयेन मितो भृत्यभावा
चानुचरं बली आकर्ण्य दिदितां वाणीं तेन सर्वे विपरादसाः घात्वाण्यादाय क्रूरास्याउ मस्पुर्वेलदर्पिताः
आहृतं नैस्तदा स्थाणि त्रिलोकाश्रो हसन्नवः जगाम स्वारण्यघामं रतवंदेति चक्रुवन् स वास्य तप
सार्पीतो भगवान् श्री शिशेखरः गौरीकुमारसहितो निरगात्कुरुवल्मनः त्रिशूलाक स्त्रिनयनो भगवा
न्वृषवाहनः ध्रुवश्चाविर्बभूवाशु तस्य भक्तप्रियंवदः दृष्ट्वा सवाष्पभरिता दिव्यरस्तत्तरांमुदा समा
धिमग्नस्तत्वात्मा बभूवोरुजस्त्रात्मवान् स भक्तवत्सलो भगवानुत्थाप्याङ्कं गुरुरोगतं पस्पर्श पाणिना सो
घलब्रुसंगेननामनं उस्थायचरणौ शंभोः समानर्त्तत भक्तितः तिष्ठतिष्ठेति चोक्तः सन्नभूवानन्दनिर्भरः
इतितं स्वप्रियं भक्तं भगवान्वृषवाहनः शुश्रुवामेहजगतीदास्येमनसि यत्नव ततः सवत्यनागावंसा
क्तिवेश्मवहामनाः सर्वेषां सतयेस्तु कृपा प्रोवाच भगवान् शिवः त्वमेवेवमक्तमेनगावेषांनवेततन रा

ॐ
३४५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नाभेवेषांसैवेषांसर्वसिद्धिभवोज्ज्वलः सर्वसम्पत्तसम्पूर्णाःसर्वर्द्धिभविनाशयाः सर्वेजातिसमुत्पन्नःसर्व
भूषणभूषितः यत्किंचिदत्रजगतीतलेद्रव्यकदम्बकं तदत्रसर्वंभविनाशेनेनवमहात्मने मत्प्रसादादि
यंशैलेविजित्यजगतीभवेत् स्वस्थोभवयथाशक्रोदेवलोकगतस्तथा इतितंसुप्रियंभक्तंभगवान्पा
र्वतीपतिः प्रतीवविदधेभक्तिपात्रेशाश्वितकलाधरः बभूवसचसर्वाप्तिवर्तितोवैभवजातिमान् शाक्ति
जितात्रिलोकेयोकिंनसिद्धेरव्धिवैभतिः अथोभेरावतसाध्यापिदंभुतेजोविभाविताः आदायपरमांभक्ति
यांभुमानर्चुरादरात् मनःप्रीत्याथतांभक्तिंविलोक्यैषासर्वशोकरः प्रीतःसंवर्धयामास कैलासाद्रावतःस्थिता
न् महापाशुपतंनामप्रीतस्तेभ्योमहेश्वरः अस्तिदत्तावचस्याहर्निर्विघ्नंभवतामिह इयंवोनगरीरम्यास
र्वसंपत्समन्विता वर्णाश्रमवतीधर्मकर्मभिःकमलेकृता चतुर्वर्गसमाश्लिष्टसर्वसारसमन्विता भ
विनासर्वसिद्धौघशालिनीपरमामता यंवतप्रकृतिर्येयंनामसीहृद्धिमागता साप्रयत्नेनसंत्याज्याभव
द्भिःकृतलक्षणैः इतितांसेवराश्रुत्वाहृष्टोतित्राःपुराभवन् श्रुत्वाप्रकृतिसंन्यासंविमनस्कास्ततोभवन्
विमनीभूयतेदैत्याअवोचंश्चपरस्परं अहोभगवतादत्तंसर्वंनिष्फलमेवनः वरःसापुर्भगवतानेनोद २८
त्तःकथंनन कोवतःप्रकृतित्यागात्केयंसंपदस्थापिवा जीवंतिचपरंलक्ष्याविद्युथामनुजाअपि किं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि. पु. ३५.

तथायास्तिसामान्यादेवानांवल्लभामपि एवंप्रकृतिसत्त्वाभोदेहत्यागोनसंशयः त्यक्तेदेहस्यकिंलक्ष्या
वंधनस्माद्गताइव तामसीप्रकृतिर्मूलमस्माकंखेलसोप्यदा मूलेछिन्नेस्थितिस्त्वापिवृत्तिर्भानोभवेदि
ह इतिचिंतासमाविष्टाहाटिकाप्राहवाक्यसी प्रयातस्याबर्णगौरीसावःसर्वप्रदास्यति नूनंसात्रिजगन्मा
ताशरयिष्यतिवोखिलं मनोवंधकृपाद्गतोसर्वमंगलमंगला इत्युंतेवोधिताःसम्यग्गादस्याहाटिका
कृपा पार्वतीशवर्णंतस्त्रुःप्रणम्योच्चुर्महात्मनः [illegible] मातर्भगवत्तानेनवरोदत्तोतिशोभनः किं
तेनोहृदयावर्जनीनामुपदिष्टोर्यथा प्रतीवहितमप्येतन्नोपयोगंप्रयातिनः रविभामण्डलेयद्वद्गत्प्य
लानांविकासिनो तस्मात्मातःसमालोच्यप्रकृतिंतामसींनिजां समाश्वसिहिनस्तमात्मकरुणाऽकृत्यांक
वि विजृंभयाशुविभवंचण्डिकेचण्डविक्रमे नमान्नःकरुणाद्रीद्रवाक्याशृष्टेणनीवय श्रीव्यासउवाच
इतितेषांवचःश्रुत्वाचण्डिकाकरुणावती शिवंविज्ञापयामासगृहीत्वापादपंकजे भगवञ्छूयतांसोम्य
वचःश्रुत्वाविधेहितत् भक्तार्थेप्रणयोक्तिर्यत्नलाघवविधायिनी इत्युंमेहाटिकादेवीभक्तिभावेनजातले
ग्रातयभक्तिमूल्येनक्रीतास्मिनितरांप्रभो अस्याःप्रतिहाटिकोपिभक्तिभावेनतत्साद्धं श्रीत्वयतस्ततेषां उ.
भोध्यायतत्प्रर्चयतेवति प्रतीवतोममप्रियोवर्धयतोवैरणाच विमनस्कायथ्यानेनेभविष्यंतिकदाचन ३५.

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अथ पुनैर्नितेन मः स्वर्गजानग्नीनयपनयत् हिमवा उवाच मम संभावं नीवोभ्येषां हि दुर्लभः अतो यथेच्छं भवता ।
नुग्राह्या वा तस्मा इमे स्वयं परिचिताः सर्वैः प्रकृतिः सत्वदायिनी जले स्थले वे हिमवत्यानां स्थले न स्थल
वासिनां खेचराणां वनस्थो मन्निनन्देषा मम सत्वदायिनी इति श्रुत्वा वचो देव्या भगवानाशिषो वरः प्रसन्न
वदनः प्राह दिष्ट्या निवदतां वरः अहो पार्वति योगो यं सार्थर्जातो मयन्मम वसंतितं वमेवापि भक्ता पर
मलत्तमाः इति वाण्यास्वयं भद्दैवसन्धिमिहनिश्चितं कान्यत्रयोगो भविता यमेनाहं क्व दुर्लभाः न
तामीषांस्व भक्तानां नानावन्त्या प्रकृतिर्दृढं भवता येन प्राप्स्यति सत्वं परिचितं वक्र युगे स्मिन् प्रकृतिः से
वनिर्दिष्ट परिचितं जनः सत्वप्रदानमाप्स्यति यथेष्ट फलदायिनी युगेन्यस्मिन्वद्भुसेनाभिधानोत्स्पसन्न
मः मद्भक्तः त्वमयि चैतेनाम्न महापाशुपते वली अत्र दृष्टि निनदा प्रकृति साविकी गताः इमं वनोपि ।
पादेव लोकान्नाप्स्यति या मृतान् नदाविगतदुष्कार्याः परेतेनो वलान्विता भक्तिं त्वयि परां कृत्वा मोद
माप्स्यंति या मृते श्रीव्यास उवाच इति गौरीं समाश्वास्य भगवान्धूर्जटिस्तदा गौरी उवस्क्रन्नस्तत्र नस्त्यो भक्ता
नुकम्पया जलाशयस्थितो गौरी पुत्रं श्रुत्वा यथा कंरे मुदान्वितायजनी नादिशेति प्रियभाषिताः अहो
भाग्यमहो भाग्यं पातालतलवासिनां यत्स्वयं भगवाञ्छंभुः पातालतलमाविशत् प्रफुल्लभाप्यतकीभर्ता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु
३५१

गलोकनिवासिनां यदर्थं भगवाञ्छम्भुर्गौरीपुत्रोऽत्र संगतः एवं यत्त्वया ज्ञाता नागाः सिद्धिं प्राप्ताः तदिहाभो
किं कथ्यते पुनस्तेषां यज्ञोऽत्र स्वयमागतः इति नागाः समागत्य शंकरं पार्वतीसुतं आनर्चुः विविधैः पुष्पैर्भ
क्तिभावेन संयुताः तदारभ्यात्र पाताले नागेषाभ्यार्च्यथा शिवः तस्यौ नाम पुरे यस्मिन्नागेशः समलंकृतः
यतो नागपुरे शंभुर्नागैः सोऽभ्यर्चितोऽस्मात् नागेश इति तं प्राहुर्नागलोककृतस्थितिं मुनयः ऊचुः श्रु
त्वा नागेशमाहात्म्यं परं प्राप्ता भवोदधेः स्मरणाद्यस्य नश्यन्ति पापकोटय एव च यदिदं भवता प्रोक्तं ब
भ्रुसेनाभिधो नृपः प्राप्येह तत्पदं यत्नेनानन्तं शंभोर्द्रक्ष्यति महापाशुपतं नाम ग्रंथकः कथमागतः
कीदृक्प्रभावो हृन्नेतद्विनिवक्तुमिहार्हसि सूत उवाच शृण्वन्तु मुनयः सर्वे यथा व्यासमुखाच्छ्रुतं शंभु
भक्तेः स्वमाहात्म्यं कृत्वा निर्वाणकारि यत् महेन्द्रपर्वते तत्र ग्रामे महासेनाभिधो नृपः भविष्यति महातेजा
महासेन इवापरः बभ्रुसेनाभिधस्तस्य पुत्रः ख्यातिमुपागतः भविष्यति महाबुद्धिर्जयेन इव वर्जिताः
सर्वोपनीतो विधिवत्पित्रा गुरुणा गणाकरः शिवपूजापरो नित्यं बभूव नृपनन्दनः ह्यास्यान्तह्मेवेनं
शिवलक्ष्यः पुरोगतः उवाच परया प्रीत्या राजपुत्र वरं वृणु बभ्रुसेन उवाच लोकस्थितिमिमां दृष्ट्वा सान्त ॐ ३५१
एकं मे मनः प्रभो यथाभिलषितं स्वामिन्नेतत्पत्येवं कुरुष्व तं व्यास उवाच इति वाचं समाकर्ण्य बालस्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

षिशोवेवः प्रसन्नमनसा देवो वरदानोन्मुखोभवत् किमिदं वालखिल्येर्यो विज्ञानववलीयसी हृद्या
ण्याज्जयघ्रात्यक्ष्णोत्तवासिद्धिभूषणं लोकस्थितिनिषिद्धरूपायथ्याप्तिर्हितथाभवत् किंतेनयालोकिन
याविद्यमास्मात्मनोवव्यात् वभ्रुसेनउवाच किमेराज्येनभोगैर्वाप्तिछिद्रंसर्वमिदंमतं मृत्युप्रायेणमेना
पिमोनेणममकिंफलं लोकस्थितिनिमित्तोविद्या मनालोच्याहमल्पधीः कृतकृत्यस्वमात्मानंकथंम
न्येमहेश्वर भवद्भिभवमालोक्यकृतार्थस्वंविचिंत्यव भोगानुमेपवर्गोवानात्रमेकोपिनेभवः विद्याका
र्दविलोक्यत्वांश्रुतत्वन्मयसंविदः सर्वत्रभविनानूनंत्वत्प्रसादितिनिश्चयः भवंतेसर्वतःप्रेक्ष्यविद्या
कारंमहेश्वरे कृतकृत्योभविष्यामिश्रुतनात्मपदंसंस्थितिः श्रीव्यासउवाच इतिश्रुत्वाथयंराजपुत्रे
वेदेवंद्रयोयुवः अतीवसुदितःप्राहभक्तवत्सलस्त्रिशूलभृत् श्रीशंकरः गृहाणसिद्धिमन्नमयेन
यंनेत्रिलोक्यपि गोष्पदंभविताभावहहस्तासिद्धिमवाप्स्यसि इत्युक्त्वाप्रददौतस्मै पादुकांयोगसिद्धि
दां साक्षात्त्वातेऽथशांतिंवामहेश्वानोंविकापतिः व्यासउवाच पादुकांतामवाप्योच्चैःसराजावभ्रुसेन
कः आरुह्यैनांत्रिलोकींचविविधांपरिद्रक्ष्यति प्राप्यात्रराज्यंतस्मान्तुतांसिद्धिंभानोस्तस्यसुतनमं लब्धाप
पुष्पतेनामचक्रवर्तीभविष्यति जगत्स्थितिंत्रिलोक्यासो विचित्रभुवनोज्ज्वलाम् भुक्त्वाराज्येषिवेभार्गं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि. विधास्यति शुभं नस्तथा तद्दंते शिवसालोक्यं लब्ध्वा शंभोः प्रसादतः मोदिष्यति शिवेनासौ कृत्वा त्वनुगमन
पु. स्थितिः इति ते शंभुमाहात्म्यमुक्तं समयज्ञयानघ श्रवणाय स्य न मेयरत्नं प्रेताः सदा रसाः इति ना
३५२ गेशमाहात्म्यं यः कश्चित्पृथिवीतले शृणोत्यस्य करस्था स्यात्सिद्धिर्याद्दुर्लभा भुवि सूत उवाच इत्थम
योक्तं श्रुत्वा ते यथासौ नागेशानाम्ना प्रथितः पृथिव्यां वसिष्ठमत्यद्भुतमस्य श्रुत्वा न शोच्यते भूमितले मनु
ष्यः इति श्रीशिवपुराणे नागेश्वरमाहात्म्यवर्णनं नाम षड्विंशतितमोऽध्यायः ८६ सूत उवाच
इति नागेशमाहात्म्यमुक्तमेतन्मया मताः अथो रामेशमाहात्म्यं वर्ण्यमानं निबोधत यन्नामग्रहणात्स
र्वानर्थमूगात्वं प्रजेत् त्रिजन्मार्जितपापौघो भस्मीभवति तत्क्षणात् तद्रामेश्वरमाहात्म्यं रहस्यं पर
मादृतं श्रुतं व्यासमुखात्सम्यग्वदामि निशितव्रताः व्यास उवाच विश्वामित्रमतालंबी रामो दाशर
थिः पुरा अयोध्येशजयानस्था ग्राम्यरावणस्य महौजसः हत्वाथ राक्षसान्सामात्रः प्राप्तो सौजनकालये बभंजेश
धनुर्वीर्यशुल्कां सीतामवाप ह सा किलाभिमता तस्य रावणस्य महौजसः रामेणोद्वाहिता तत्र समदं तेन ॐ.
रक्षोधमः इत्यसौ रावणो दर्पप्रायः श्रुत्वास्य चेष्टितं रामाली सीतावश्राव रामे वनसमागते अप्सहाये ३५२
वानुगतं सीतया लक्ष्मणेन च हृष्टचित्तस्ततो भीमो रक्षोराजः स रावणः आगत्य छलयित्वा सीतां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हत्वा जगाम सः ततो रामोऽपि चागत्य शून्यमालोक्य काननं विलप्य बहुधा तेनासावनुजेन प्रमोदितः अथ
स्नीतो वने सीतामन्वेष्टुं रामलक्ष्मणौ वानरैः सह सख्यं च जग्मतुर्वानरप्रभुकौ ततोसौ रावणं योद्धुं रामो रा।
जीवलोचनः लक्ष्मणानुगतो धीमान्ययौ दीनतराशयः अष्टादशाब्जसंख्यानां कीशसेनां प्रगृह्य सः सम्रा।
ययौ वेलान्तमापतीरं लवणवारिधेः प्राप्य तत्रास्य महती चिंता दाशरथेरभूत् किं विधेयं कथं सीतां प्राप्येति
दुःखितात्मनः लंकास्य दुर्गमहती सेना क्रूरश्च रावणो बलं विजयो रावणो येन शिरोभिस्तर्पितः शिवः इति चिंतो
ह्लादनस्य त्रिधे कोवा भवत्तदा इच्छा ज्ञानक्रियाभिन्नासंविदेकेव मीशितः इति चिंतयतस्तस्य चिंता भूत्सा
त्रिमात्विका वस्तस्थितिर्विनोत्यन्निस्थितिर्महावरूपतः चिंतामवाप्य महतीं स रामः कमलेक्षणः ततः पा।
तीवसंविद्ग्रो विसारो निर्जले यथा किं करोमि क्व गच्छामि किं विधेयं ममाधुना लंघ्योऽब्धिर्वानराः सैन्यमचड
ष्टोतिविक्रमी इत्थं पुनः पुनस्तस्य आकुलस्यातितापनः चिंता शक्तिर्विधेके व त्रिधृज्या विहृताथवा इत्थं।
चिंतयमानस्य तमस्य विक्लतात्मनः संक्षुब्धा शक्तिर्द्विधाप्यस रामस्य बलशालिनः संक्षुब्धे क्षिद्विधे घस्य क्रोध
पदमत्वापरः क्रुद्धो नीवदहासौ तेष्वाग्रांतेषु रक्षया तथाभूतः स रामस्तत्क्षणात क्रुद्धवाभवत् क्षुब्धप्रको
इष्माविवयथार्णपमहीरुहः तेन तथाभूतसर्वांगदृष्टो जर्ननत्वेन ज्वलनमिव कालाग्निप्रलयप्राग्यतेजनः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३५३ तस्यैवं तप्यमानस्य पिपासा समभूत्तदा उवाच लक्ष्मणं साधो पानीयं द्रुतमानय त्वरितं चिंताकुलः सोथ
सुग्रीवं वानरर्षभं पानीयार्थं समाचख्यौ रामस्य तस्य शांतये वानरेन्द्रैष पितास्तै सो नदीं नदीन ततो वानरः आ
नीतमिति वो वाच रामं तृषयाति विह्वले आगत्य ते च पानीयं पुष्करं नान्नदि धावयच्च कृतुः अद्य न दीवा विनदी
स्तीर्वे दमापितं विलोक्य पुंडरीकं तद्वा विवानरानीनमग्रतः यावत्यातुं समारेभे तावत्संस्मृतिमाययौ अहो
किं क्रियते वा यमायिका विस्मृतात्मना स्वामी सर्वेश्वरः शम्भुर्नार्चितो मया कथं पिबे धिङ्मां संमूढधिषणां
सनातिमेवततं येनासौ जीविता धीशो विस्मृतो मे दुरात्मनः स्वामी प्राणो बलं बुद्धिर्वैतदात्मा महेश्वरः
जगन्नाथस्त्रिशूलांकः कथं स विस्मृतः प्रभुः यन्नामस्मरणाद्देवदुःखजालमनेकधा भस्मीभवति सो द्येव
कथं मे विस्मृतः प्रभुः यत्स्मृतिपापसंघातं जन्मार्जितमनेकधा ध्वस्तीकरोति परं ब्रह्म सो द्य मे विस्मृतः कथं
यदङ्के षडहमेकाकी त्रिलोक्यां ख्यातिमागतः हा हा कथं स मद्य वमनसो विस्मृतिं गतः यदिच्छया स्फूर्जि
तमिदं जगत्स्थावरजंगमं सर्वेशानः परं ब्रह्म कथं मे विस्मृतिं गतः रामेति कथितं नाम यदनुध्यानतो लिमे
कथं प्रभुः स सोध्यात्वा विस्मृतिं समुपागतः यदनुध्यायतः शंसो भोगमोक्षो न दूरतः शशिमौलिः स सो मे जं॰ ३५३
द्यव्यतीतः स्मृतिवर्त्मनि किं द्यमेकमेवनमतो विपुललक्ष्मीः पुरोगता भस्मलेपी तृषाहृत्सो विस्मृतः सो द्य मे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कथं लभेत परमं स्थानं यस्मादाज्ञव्रजः त्वयाः महेशानिः पतितोऽर्यः कथं मे विस्मृतिं गतः यस्यास्ये पंक
जवजो लेशात्लालितमूर्धजः व्रजेन्निर्मलत्वं सर्वेशानो यो विस्मृतः चिंतातिमहतो यस्य पादपंकजचिंत
नात् लयं याति ध्रुवं मे यमकथं विस्मृतः शिवः शिवेति परमे ये ते निर्भर्गं निगदतो मतं चिंता लयाभवद्ये
न स कथं विस्मृतिं गतः अहो मोहस्य माहात्म्यं सर्वेशानः स्वयंप्रभुः चिंताविलयबीजं मे पिनाकी विस्मृतिं
गतः नार्चितो यन्मया शंभुस्त्रिशूलांकस्त्रिलोचनः तेनेमामियते प्राप्तो स्वयद्धः सह वेदनां अहो दयास्य
शंभो राजते यत्त्वयं प्रभुः अस्मात्पयत्वं शोकपारं याता स्म्यहं यतः अहो व्यसनितां पुंसां स्वार्थभ्रंशा
करी मता येनाहं स यनितं वा स्वार्थभ्रष्टो भवेत्तु किं अहो व्यसनिनः पुंसः सर्वथानर्थकारिणी यत्रासौ मज्ज
मानस्त्वहं यभ्रष्टो भवेत्सुमान् जाते वडी मतो नैव भव्यं व्यसनिना क्वचित् व्यसनी नियतं जंतु भवेन्निरयभा
जनं अहो व्यसनिता मे यत्सर्वथा निरयास्पदं यथाहं शंभुमीशानं विस्मृतापदमापितः व्यसनं कामक्रो
धौ द्वौ ह्येष इत्यभिधीयते येस्यैतो ह्रदये मेऽत्रौ स कथं तु कृपः स्मृतः ध्रुवं तेनेश्वरादुष्टोपरस्मात्सर्वकारा
णात् कामक्रोधोदयस्यास्य येवा वसे प्रवर्तते पुमान् कामोसौ सर्वथात्याज्यो यस्मात्तेनतजातुचित् ध्रुवं। ३२
कामपरीतस्य नसत्वं विद्यते क्वचित् ध्रुवं क्रोधपरीतस्य पादधाईयते याँध यत्सलं शारीरेंद्रियसार्थस्य शोषः।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ गाधेवचः परं तस्माद्व्यसनमुत्सृज्य कामक्रोधोद्भवं नरः प्रवर्त्तेत तथा येन न भयं प्राप्नुयात्क्वचित् एवं व्य-
पु॰ सनिनः पुंसः सर्वथानर्थकारणं तत्रापि योषाव्यसनं यदेतद्बहुदोषभृत् मूर्त्तं मांसमयी नारी नाडी
३५८ ग्रन्थिसविस्तृता तदर्थं च कथं धीमान्स्वार्थभ्रष्टो भवत्यलं अहो माहेश्वरी माया मोहिनी धीमतामपि
यद्येते मांसगर्त्त्यर्थं प्रोवंति गतचेतनाः किमद्य मम संपन्नं सीताक्रूरमतेर्यतः स्वाप्यसौ भगवाञ्छ-
म्भुर्विस्मृतोऽर्चनकालतः यद्यहं परमेशानं गौर्यालंकृतविग्रहं अर्च्चयेयं प्रगे तत्र कथं चिन्तेदृशी भ-
वेत् तस्मात्सर्वं विहायाद्यौ पूजां करोमि सो महेश्वरः अर्च्यः चिंताः समस्ताश्च लयं प्राप्स्यंति येन यं श्रीव्या-
स उवाच इत्थं विलप्य बहुधा रामो राजीवलोचनः निश्चिकाय शिवार्च्चां तां सर्वापद्भवनाशिनीम्
उत्थाय तत्क्षणं स्नात्वा पार्थिवेश्वरपूजने सज्जो बभूव रामोऽसौ प्रसन्नमुखपंकजः स्वल्पकष्टमयाने।
तं सज्जीभूते च राघवे लक्ष्मणः प्रणतो गत्वा प्रोवाच वचनं हितं लक्ष्मण उवाच समुद्रतीरमाप्तोऽसि रा-
म राजीवलोचन सिकताभ्यस्तेत्यत्र मत्ते न पूजा भविष्यति समंतात्पश्य पश्य श्रीयं सिकता बहुला कि- उं॰
ल मृदाप्याप्तेन नहि विभो तत्रापि मतिमन्नर इत्युक्ते लक्ष्मणेनासौ ज्येष्ठभ्राता रघूद्वहः समन्तात्तिक- ३५८
तां दृष्ट्वा चिंतयामास विह्वलः कथमीशं महादेवं पूजयिष्यामि शंकरं कथं पारं च यास्यामि समुद्रस्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्यादुर्मते इति चिंताकुलो भूयो राघवः शोकविह्वलः जगाम शरणं शंभुं मनसा परमादृतः त्वमेव भगव
न्मेघशरणं भक्तवत्सल विधेया मे त्वया पूजा निर्विघ्नाखिलसिद्धये प्रसीद भगवन्नद्यत्वं पूजयिष्यामि
सांप्रतं इति प्रणम्य शर्वं स शंभुमाह्वय भक्तितः चकार सिकतालिंगं तस्य सर्वेशितुस्तदा विधाय राम
स्तल्लिंगं पूजयामास सादरं आवाह्य हृदयाद्देवं सर्वेशानं त्रिलोचनं पंचोपचारविधिना प्रथमं मनसा
विभुं अभ्यर्च्यानर्घ्यविधिवद्बाह्यलिंगेन राघवः संस्नाप्य जलधाराभिः संलिप्याथ मेदस्वरैः वानरोपनीतैः
पुष्पैरर्चयामास शशांकं वै ततोऽसौ परमेशानं भक्तिनम्रांगसंस्थितिः आनर्च मालया नाम्नां यथावत्क
नयामास धीः ॐ श्रीराम उवाच नमः शिवायामलविग्रहाय वृषध्वजायेन्दुकलाधराय गंगाधरायास्त
नीलाग्ररक्तोग्रवक्त्रेषदंत्यनिनाहृताय १ नमोऽस्तु भर्गाय जटाधराय पिनाकिने शूलभृते भवाय शा
र्वाय नेत्रत्रयभूषिताय महानटायात्मकशात्रवाय २ गजासुरघ्ने प्रमथाधिपाय नमः पशूनां पतये घर
राय ईशाय घोराय पिनाकिने विग्रहाय भूतेश्वरायाखिलमीढुषेऽस्तु ३ नमो विधात्रे परमेश्वराय पराय शुद्धा
य निरंजनाय उमासखायाखिलधीनियंत्रे परात्परायामलरूपिणेऽस्तु ४ हिरण्यगर्भाय हिरण्यवा
से हिरण्यवीर्याय हिरण्यदोषे हिरण्यदात्रे च हिरण्यभर्त्रे हिरण्यलिंगाय वरेतनमोऽस्तु ५ सदांशु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ यामितविक्रमाय कपालमालाभरणाय भूम्ने नमोऽन्धकध्वंसकाय शार्दूलचर्माम्बरणाय तेऽस्तु ६
पू॰ कामान्तकायान्तकनाशनाय भुजंगभूषाय शशिप्रभाय उग्राय भूतालयचारिणे च नमोऽस्तु ते त्रिनय
३५५ नाश्रिताय ७ नमोऽस्तु ते खट्वाङ्गपरश्वधाय दिगम्बरायामितभूषणाय नित्याय सत्याय प्रकाशका
य स्थूलाय सूक्ष्माय परात्मने च ८ नमो गिरीशाय महेशाय तुभ्यं देवादिदेवाय सदाश्रिताय अमोघ
वीर्याय मनोरमाय परायणाय प्रणवात्मकाय ९ निशीशभूषाय त्रियम्बकाय दक्षाय वेद्याय वरी
यसे च जगन्निधानाय त्रिवर्गदाय नमो विरूपेक्षणशोभिते च १० खट्वाङ्गिने चक्रधराय तुभ्यं नमः स्व
धाऽक्षमालाधराय शंभो पद्मासनायाभयदाय तुभ्यं नागीश्वरायाखिलपालकाय ११ नमो वामदेवाय
गौरीधराय नमो ज्ञानगम्याय दक्षान्तकाय नमो हंसरूपाय शुद्धात्मने ते नमो विश्वरूपाय विश्वोत्तराय
१२ नमः सर्पहाराय सर्वार्थदाय नमः सर्पकर्णाय ते सर्पमौले नमो नागशीलाय भक्त्या निबद्धेन मस्ते
नमस्ते विद्यादाय तुभ्यं १३ नमो भस्मशुद्धाय संभूतिकर्त्रे नमो भक्तिगम्याय शून्यालयाय नमो विश्वजेत्रे
सुरेशाय तुभ्यं नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते १४ नमस्ते गुणातीतमूर्ते स्वयम्भूस्वरूपाय नित्यं निराकार ॐ॰
मूर्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमस्ते नमोऽस्तु १५ पञ्चमस्तोत्रनामैतां मालानामगरी ३५५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यंसौ आवर्ज्यरामोभक्त्यासौपूजयामासपाङ्कुरे दत्त्वादौप्रणतंवचांतेनमस्त्यक्तरहृदयम् मथैवनामसंयो
ज्यदेवेन्द्रशार्मण्यंसमर्पयेत् ततःपंचाक्षतैर्जप्यावस्त्रनवधानाथिकां प्रणम्यविधिवद्रामोदीनवत्स्तवतो
भवत् उपविश्यायतोथासौवोधयामासपाङ्कुरे पार्थिवेशाविनम्राङ्गीभक्त्यापरमस्तुत्या भगवन्पा
र्थिवेशानसर्वार्थमविश्वक विधेहिपरमांसिद्धिमस्यंदीनायदेव्यहन् भगवत्प्रार्थनेभक्तेनतापिय
हियातना नहृदायभवेविघ्नाःकंयांतिशरणंप्रभो मत्वंप्रभोभूपार्तायसीतांविरहतापिने प्रतुरट
हृणीष्वत्वांहित्वाकंयास्येशरणंप्रभो करिष्येकिंविभोभूदिलेह्यसौमविनांपतिः यत्रामस्मरणेना
पिभवंघनगतिविघ्नेनपक्षोऽत्रिर्निनदोदेर्ध्यविस्तारपरिमंडलः कृसत्वमभाविदुःकथमेनेनराम्य
हं केवलंपरमेशानत्वदाशीर्विहसाधने सूर्यप्रभाम्यतमसोनाशायालंयथाभुवि तथातमःसभा
वानांरक्तसामपिनष्टये भवदाशीःपरेनाथनाशायालंमतामम श्रीव्यासउवाच इतिदीनइवोदीर्य
वाक्यंयावत्सराघवः वाष्पपूर्णेक्षणास्तावच्छ्रुराविर्बभूवह तस्मात्ससौमहेशानोलिंगात्प्रसिकताम
यात् उत्थायपुरतस्तस्थौशिवस्सौम्यकलांकितः दृष्ट्वापुरोसौभगवंतमीशंगंगाधरंचन्द्रकलावतंसं
भस्मातुलिप्तंकृतसर्पभूषंननामभक्त्याशरणंप्रयातः तदांतदेकास्तनमस्यचित्तोबभूवरामोभज

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु·
३५९

तां च विष्टः विलोक्य भक्त्या प्रणतेन नमीशाः श्रीत्या यद्भेमणा परिषस्वजे सो रामं परिष्वज्य शशांकमौलि
रानन्दबाष्पाकुलनत्वरासीत् नूनं महेशो हृदयेव काशं ददाति भक्ताय किमत्र चित्रं अथो रामं त्रिशू
लांकउपवेशयाग्रतः प्रभुः श्रोवाच सान्त्वयन्रामं वाक्येनामृतवर्षिणा श्रीशिव उवाच राम वर्यस्त्वनि
तरां मायां हृज्जन्दिनि निवन्नं वे आयतिस्तिस्तकुशलाभक्तोसि रघुनन्दन चिन्तनवास्ति यत्किंचिदभिप्रेतं
वदूहरु यीध्रेन त्रिविलंलेनेय धर्वसैत्स्यति मा शुचः नीत्वा श्रियं रावणं हत्वा विनिजित्य महंती पुरी लंका
भियां सरवं सीतां प्राप्स्यसे न च मा शुचः व्यास उवाच इति श्रुत्वा वचो यस्य रामो राजीवलोचनः उत्थाय
प्राम्भोवतः पादौ जग्राह सादरं प्राप्तमय मयासर्वं सात्राद्य त्वमेव दितः सर्वेषानः सर्वविधुः सर्व
तः सर्वपालकः किंत्विदं भगवन्मेय विज्ञाप्त्रिदवचिष्यते यथा ज्ञातन्त्वयेदानीं कथ्यते तन्निशामय
आद्यप्रभृति देवेश त्वयास्थेयमिहेश्वर सर्वार्थसिद्धिकृत्रित्रित्येन सिद्धेर्न्दिणामिह श्रीव्यास उवाच इ
ति भक्त्येरितां वाणीं श्रुत्वा रामस्य शंकरः तथेत्युक्तमलिंकृत्वा लिंगे तत्रोनमायया इति रामेश्वरो नाम्ना ॐ·
हि लिंगमेतत्समवस्थितं दर्शनाद्यस्य पापौघो विनाशमुपयास्यति दृष्ट्वा रामेश्वरं लिंगं भक्तिभावेन मा ३५९
नवाः न उनर्मातृकुक्षिस्थो भवेन्न किंभजेदसौ सत्यं भुवि भवेत्यत्र सलिंगानि सहस्रशः परं रामे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शलिंगस्य कलां नार्हति षोडशीं किमन्येन तत्त्वं लिंगं धरण्यां प्रथितं तथाः यस्य संस्मरणाद्देवपापरा
शिः लयं व्रजेत् कन्यागामेश्वरमाहात्म्यं भुक्तिमुक्तिप्रदोज्ज्वलः श्रुतं तत्त्वमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा
महापातकसंयुक्तो वापि घोरामेशं हृदि स्मरेत् तीर्थे सा वा पदं भोगान् भुक्त्वा मुक्तिमवाप्स्यति अंतर्धानं गते सा
मौलिंगे रामोपि तन्नमः तां तां सिद्धिं परां लेभे यथोक्तं शशिमौलिना सूत उवाच इति निगदमेनं तत्सकाले
वामदाय सुनयः इत्यथा श्रीरामभद्रो महेशं जलनिधितटदेशे पूजयित्वास्य सिद्धिं हरिसतनस्तया
तो रावणं सगणं चान रामेश्वरोसौ प्रथितः पृथिव्यां यो भक्तिभाजां वितरत्यभीष्टं विलोक्य यं नानमु
ते प्रपद्ये पदमस्य सर्वान्तकवस्यनूनं ॥ इति श्रीशिवपुराणे रामेश्वराविर्भावो नमा सप्तवर्णनं नाम
सप्ताशीतितमोध्यायः ८७ सूत उवाच समाधत्स मुनीशाना इदानीं यच्छंभुदेव उत्पन्नकोटीश्वरस्यास्य
तो बुद्धिशालिनः गोः सेशानो वृना वोत्र कथ्यते मुनिसत्तमाः यस्य श्रवणमात्रेण सर्वबाधा विनश्यति
आसीत् दक्षिणां दिशि भागतो गिरिगृहाभिधः नानाद्रुमलताकीर्णो नानाजनपदाश्रितः अतीव फल
पुष्पाढ्यः सस्यसंपत्तिराजितः पुष्पवृक्षसमाकीर्णो देवर्षिगणसंस्थितः वेदविप्रभरितो मुनीश्व
संसेवितः बलवद्भिश्च दैत्यैर्वेष्टितो तेजो हि निधिकृतः तथापि तपोवनं तथा वरदायिनः येषि यं द

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३५७ त्रिसाशापि कौबेरी व्यतिलंघते स्वस्ववर्गाग्रमानाद निवनाथ यज्ञजन्तवः नूनं धर्मपुरीमेयं विधा
त्राविहितान्धवि नत्वा भूदेहे दृढविद्विषः स्वधर्मात्यो ति तु दृढिमान् यमोन्यायेग्रहवैर्थं कान्यप्रक्रोवले
मकृत् शाश्वीशीन लतायांच यतामेव विवेशुमान् नूनं सयथा त्राविहितो व्यस्तावीव्यस्वसंपदं विलोक
यितुमेवस्थान मन्मूर्तिभिरादरात् अथवालं विशेषेण ब्रह्मतेजोमलेवलः मूर्तिसुद्धा स्मुपादाय॰
तत्त्वरूपेणासंस्थितं तथाव्यक्तसदसिमूर्तिमादाय संस्थिते स्यायादयोत्यवर्तन्त प्रधानानुरागातु॰
राः अतीवसर्वनिपुणं नावाध्यं तकदाचन तं कामक्रोधलोभाद्यापतद्देवाचिंतबुधः सधर्मकर्म
निरतसात्विकयश्च दयान्वितः अतीवदांतोमतिमापरां काष्ठमुपागमत् धर्मशुद्धो वितालक्ष्मीर्भूर्धे
वाम्यगरीयसी धर्ममूलं समस्तंय द्विश्वमेतद्विराजते मतिर्यस्य अवाधर्मे जितं तेन मनस्विना धर्मः
पवसतां मूलं यस्मा ह्याभातिधीमतां येनेदं धर्मवीजं तत्प्र ड्डासिक्तेनवर्धितं नममात्विक्यधरोत्
जीयेनेतेननिश्चितम् धर्मस्यापि नत्तुष्टीनां संपदोह्यनुवर्तिनां जीवितं राज्यमेनूनं तस्माद्धर्मं समा ॐ॰
श्रयेत् इति धर्ममतेनस्य निष्कामस्याग्रजन्मनः संपत्तिः परितः शश्वद्भ्रामवासीत्महात्मनः यथा ३५७
यथासौ निष्कामीत्यगात्सामं तथातथा धावतो मनुजस्येव स्वच्छायाष्टवर्तिनी दृश्यं सहृदयेदे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

आभारत्यासमलंकृताः वाणीलक्ष्म्यावसेवार्थमस्याश्रायातयैवत अतीवविविधैर्योदार्यसाम्यादिगु
णैस्सुश्रितः राजनामकिंतस्याचरत्यधर्मेण लभ्यते सचधर्मशास्त्रार्थतत्त्वज्ञःपाठयामासशिष्यकान्
तथायथ्यातस्यरत्नेदेवेन्द्रःशत्रुश्रवैवसाः सम्यक्पाठयतेतेदानीतांगाश्रमवद्दस्यकान् राजनितरांवा
णीभूषितेवांगभूषणैः वाण्येषानितरांतत्त्वांघ्रांगभूषणवर्जिता अंगस्यापितभूषास्तेनितरांस्यान्म
नःप्रिया इत्थंसर्वांतरंद्रव्यंददानोहर्निशंबुधः साधिकांवैसमापेदेध्यानंहेतनदत्तुमं नविद्यादान
सदृशंदानमस्तिमहीतले इत्यायासोयदायातिवृद्धिंदैनंदिनीत्सता अहोगानिर्दिघंविद्याविद्यादान
स्यभूतले दातावृद्धिमुपेत्याशुवर्द्धितानामयभागिधं मस्मावृद्धिसमाकांतीदयाहृियांयथ्यातथा
पात्रापात्रविवेकेनतानालीयंतत्करीयतः इत्थंप्रोत्तुवतस्तस्याकाप्यासीत्प्रद्राश्रुतेः इत्थंख्यातासमा
यातान्तव्यसूर्णायशुर्दहान् यथाकामनयायोयश्रायानिस्मनदालये सत्कामनयासमेतस्मयधेयौ
निजमंदिरं इत्थमस्यद्विजात्यस्यगार्हस्थ्योद्दहनतमः पतिव्रतासदेहाख्याभार्यासीदितिमादिनी
सातंपतिव्रताकायवाङ्मनोभिर्निरंतरं असेवततस्यभर्तारमीशावुत्यादृढव्रता सेवमानापतिंदेव
बुद्ध्यामयुदितासती दिनानिदानवन्धुद्दहन्नमस्यागनाहयत् राजनितरांभार्यासाम्यसाहृत्तव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
पु॰
३५८

र्तिनः नियमाचनलक्षेवसात्ताकुहृद्विर्गरीयसी चक्राङ्कयोर्विनयोरित्थंप्रेमभरोज्ज्वलं भावबन्धनम
स्योत्थंबभूवधनसक्रिया अन्यूनाधिकतोन्योन्यंतयोस्तस्मीतिनिर्भरं नावकाशंददौनूनंपरस्मैमध्य
भागिने इतीवतावदृष्ट्वास्यासंततेःप्रबभूवतः एवंतत्रार्पितंप्रेमन्यूनाधिकतयाभवेत् परस्पराभि
लाषैकचित्तयोरपिसंततिः नाविर्बभूवचतयोर्दिष्टंहिबलवत्तरं अथासौसत्त्वंतंशुद्धवारित्रपादसं
गता आयावतीर्यसंप्रत्रमिहामुत्रसुखप्रदं भुक्तिशालीसविप्रोपिकथाप्रस्तावनाबलात् विच्छे
दयाचर्नांतस्यानधीमान्स्खलतिक्वचित् अथासौयुःस्वभर्तारंतंतथाविनयान्विता अथाचनतथासोपि
याज्ञान्तस्मायथातथा विच्छेदावसरेतेपिनसीदतिकदाचन अथानभिज्ञातदृष्वाप्यसौसाध्वीहठेन
तं चोदयामासभर्तारंपादसंवाहनोद्यता भर्तःकृतकथाख्यानैःसंततिःपावनीयथा भवेत्तथावि
धेह्याशुनतद्धीनस्यसद्गतिः इतिसंबोधितोभर्तातयासोधर्मपारगः बोधयामासतांसाध्वीप्रसादम
लयागिरा सधर्मउवाच प्रियेसाधुप्रियेसाधुधर्मरीतिरियंत्वया कथितासाधुवर्धस्वस्वसत्येतादृशा ॐ॰
चिरं तथापिकथयिष्येतेसत्त्वंधर्मविचक्षणे यंश्रुत्वाविमलप्रज्ञःकृतकृत्योभविष्यति कर्ममूला ३५८
स्थितिरियंसंसारीभातिभामिनि अनेकदुःखबहुलानयाकिंफलमद्यवा असत्यंखलुसंसारमि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ध्यानानीह्यस्त्वभवत् कथमत्र धृतिं धीमान्कुर्वीत विमलाशयः न कश्चित्कस्यचित्पुत्रो न पिता वापि क
श्चन कः कस्यापोपकर्ता हि सर्वैः स्वं कर्म भुंजते जानेमहस्त्वया पुत्राः पितरो वा गता मम को त्र नस्तेषां सं
बंधः क्व गतास्ते मनस्विनि इत्थं मिथ्येंद्रजालश्रीरियं संसारिकी गतिः भाति येन यदा तत्र संबंधः कीदृ
ग्यतां इत्थं बुद्ध्या विचार्याशु शोकं वै परमं प्रजे भजस्व स्मनेते येन स्वार्थसिद्धिं व्रजयाम्यसि सत्यस्याधिभज
स्वेषां सत्यमिष्टे यमाकृतिः भजता मन्यते देवि सत्यनिष्ठा भविष्यति नित्यानित्यविचारेण परमार्थपदे
हितम् शिष्यते साधितं निशं विचार्य स्वात्विनीभव शंभोः करुणभद्रेतं भक्तिप्रेमभरोज्ज्वलां यथा सत्वमे
वेन्नित्यं चावयो रविनश्वरं निश्चिंतं शंभुचरणास्मरणीकरतं प्रिये कथं चिंतासमुद्रेकमग्नमा विषादथासि
हि तस्मात्सर्वं विहायाद्य शंभुनामस्मृतिं कुरु सर्वचिंतामयं ग्रं नष्टीरधीभिरुदाहृतं प्रियेतं स्मरंता
ममाप्येषसङ्गतो मतं मार्गदर्शयिता वापि तत्त्वरूपस्य भामिनि गृहीत्वेषाभिधं दीपं यस्तन्मार्गं प्र
यास्यति सुखेन सो धनः पारं यास्यत्येव निरामयं स्ववाणीभाण्डसंलग्नं यस्याप्यभिधं परं पाथेयं सक
थं नाम दुःखव्यापविबाध्यते विहायैषाभिधां वाणीं यस्मात्स्मात्कलभाषिणि नूनं स च्छिद्रमग्नासो भीकी
तस्य प्रकीर्तिता कल्पत्वमुवितं शंसां शंभुभक्त्युज्ज्वलात्मनः न च वाक्कोशलं शंभुः भक्तिहीनं प्रलापवत् ६३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु.
३५९

मूकस्यवाणीनितरांश्लाघ्यासाप्रियभाषिणी ययैवासौपरमेशानोहर्निशंप्रतिपाद्यते सावाणीदीपि
काशुद्धाशिवमार्गस्यनिर्मला ययैवेशानःपरमात्मकीर्त्यतेहर्निशंमुदा तेश्रुतीश्रुतिसारेयेयाभ्यं
शंभुकथामृतं पीयतेनितरांयेनामृतंतद्रूपोभवेत्सुमान् तेचक्षुषीसचाक्षुष्येयाभ्यांमूर्तिश्चशांक
री दृश्यतेहर्निशंयेनशिवःसाक्षात्प्रकाशते स्पर्शादिमहद्योमीनविलासमनकारिणी मंजनेत्रेसर्व
नेत्रेयाभ्यांलिंगंनदृश्यते साजिह्वाश्लाघ्यतायाताशंभुनामामृतंचया आस्वादयतिचास्वाद्ययदान
न्दपदंलभेत् नूनंमहत्समावज्ञाजडंतांरसनांविदुः शंभुनामामृतंहित्वायोग्नातिरसमुल्बणं स्पृश्य
तेशिवपादाब्जरजोविमलयायया सात्वङ्निरीयतेलोकेपरमास्पर्शवतिरेवच रम्यसुदेशमात्रेणम
यातेयप्रकीर्तिते भगवच्छिवमाहात्म्यंयच्छ्रुत्वामृतमाप्यते श्रियेशिवैकनिरताशिवपूजार्पितेहि॰
ता शिवनामजपासक्ताभवत्वंशिवभागिनी नूनंशिवार्चानिरतानेनाविनाकदाप्यहो भजंतितारको
यस्मात्तेषामेकःशिवःस्मृतः व्यासउवाच इतिश्रुत्वावचःसाध्वीसाभर्तुर्विस्मितानना विश्वासस्याभिमतः
शांतोहित्वातंसाबभूवह शिवस्मरणसक्रांतःकरणासासदान्विता गृहकार्यरतानित्यंदिनान्तेसत्त्व
वन्नदा अथकालांतरेतत्रप्रविवेशगृहंगता मिथःसंलापवशतःकुकोपासौपतिव्रता साकोपावसरेता

उं.
३५९

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भिः सदेहापरिभाषिता मूढे किं गामिभवतीर्थनेस्यात्वन्नयः खलः पुत्राश्रितोस्ययं लोको न्यं लो
कोपि तदाश्रयात् पुत्रहीनः पुमान्मूढे इह च श्रेष्ठः पतत्यधः यस्यास्ति संततिर्लोके परलोकान्स नन्नयते
पुत्रहीनस्य नास्त्येव स्थितिर्लोकद्वयात्मिका मत्तानां वापि नो मूढे पुत्राः संपत्तिभागिनः इह लोकस्थि
ताः स्वर्गलोके भोगभुजो भयं तस्मात्संततिरेवेह कारणं लोकयोर्द्वयोः तद्दीनो नितरां मूढे भवं नरक
भाजनं संततिर्यस्य नितरां हृडिमायाति भामिनि मोक्षभाक्कायसौ मानी तथा चाज्ञ मनीषिणः पुत्रेण
लोकान्जयति पौत्रेणानंत्यमश्नुते अथ पुत्रस्य पौत्रेण ब्रध्नस्याप्नोति विष्टपं इत्यमेतत्स्मृतेर्वाक्यं श्रुति
विश्रुतिमस्तकं मोक्षमार्गो यश्रुद्दिष्टो वविमार्गो मनीषिभिः स्वर्गलोकमुपाश्रित्य नीयते दिव्यभूतये:
ततामनविलोकं च प्राप्यस्याद्यपरागतिः इति तेस्मत्पुगाम्नानं यदाह्व रहमागताः पुत्रयस्तस्त्वाया
पि यथास्माभिः श्रुतं तथा इति प्रीत्यादितेनेय यथावद्गुडिशालिनि विना रयत्वमप्यत्र डिमादायसा।
त्विंको येषांसंपत्तिवागेणसमंततास्त्रतिभाविवः कोस्याभवेच्छ्रेयं भुंजान स्नानयोगत्तयोः परं इति निश्चित्य
बुद्ध्यात्वं निष्फलं जन्मचेहशे प्रतीकारमपुत्रता भावमानि निमाविरं इति श्रुत्वा वचः साध्वि मनस्का
लयं ययौ अतीवतापतप्तांगी पूर्वापरविचारकृत् गत्वा च पुरतो भर्तुर्ददहीत्वा पादपंकजं संवेतसैस

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ माचरेत्तेनोपालम्भनं कृत्वा स यथा मेऽपि च तत्कृतं तथा पूर्वमबोधयत् संसारानित्यतां तस्य भार्या येन गत
पु॰ कल्मषः तूष्णींभूता तान्तो भर्ता सा त्वयं सत्यामुवाच ह प्रियेप्रवक्तव्यालापेनो विश्वासस्य कदाचन बुद्धिस्थां
३६॰ सविवीकृत्य निर्णीतव्यं विपश्चिता स्वहितं येन नो जातु विपदं जोपतिष्ठति परोक्षे यः समाश्वस्त बु
द्धिर्नूनं समन्दधीः सर्वथा दुःखपात्रं तत्परोक्षेन समाश्वसेत् प्रियं परोक्तिमादृत्य यो विधेये प्रवर्तते
न तेन ज्ञातविज्ञेः दुःखसमुद्रमतीर्यते पुनः परोक्षे वस्तु निश्चयमात्मधियोक्तिं समाश्रयेत् श्रवणं तस्मो दुःखमे
वाप्तुः दुःखभागी स सर्वथा तथा च कथयिष्ये त्र कथां चित्रां प्रतीतये यथा परोक्तिविस्रंभः दुःखं सोऽसि परि
भूतये आसीद्ब्राह्मणदायादः सूक्ष्मबुद्धिः प्रतिग्रही स्वैरकाम्य स्वैरमेकाम स्वैरमनस्विना स कदाचि
द्दातुरस्माच्छागदानमवाप्तवान् आचार्यो च्छागमादाय प्रीतचित्तः स्वकान्तरहान् समाच्छमथिकैर्दृष्टा
च्छागमादित्सुभिर्बलात् कृतेन ब्राह्मणांगेन व्यामिश्र प्रयोगतः यथार्थं वचनं तस्य छलात्तेन तथ परस्परं
अदर्शनमुपायातास्त्रय मूर्द्धवन्तो द्विजाः कथमस्मादयं छागं ग्रहीष्याम इति स्फुटं संमंत्र्य कल्पयामा डो॰
सुरचनाकर्षणो शिष्यः स्थित्वा तेन ततः मायाय प्रत्येकं स्थानभागतः ये कामत्ये ननेत सर्वे विप्रमूचुः इत्थक ३६॰
यक्क ब्राह्मणोऽरवाच कोऽसि विप्रश्च वा भासि किमिदं क्रियते न त्वया कुकर्म समुपादाय वंशलश्च व गच्छ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सि पथिकाः अहोमोर्ख्येमहोआत्मंपथधतास्यद्विजन्मनः यदयंख्यागमेनंमेवक्तुरत्येनपश्यसि त
तोगच्छन्नसोहूरेवन्नरेवान्येनसंगतः कृत्वायथोचिताचारंतेनोक्तःपुनरेववदि अहोविप्रइवाभासिलला
टेतिलकांकितः किमिदंक्रियतेयावावद्धस्थानेकथापथेः ब्राह्मणउवाच अहोदात्र्यहाल्पबुद्धाः
गोस्मिमतिविभ्रमात् विपरीतश्वाभातिकथंतेवदसृन्दर इत्युक्त्वामोद्वितीयंचसिलाधानमलंघयत्
पुनर्दूरतरेदेशेपथिकेनसमागतः पथिकउवाच धिग्भवंतंकथंविप्रोभूत्वान्यजनवद्विज कोलेय
कमुपादायप्रयासिनिरपत्रपे इत्युक्तोसोतृतीयेनकिंचिच्चिंतामुपागतः ददर्शविस्मितच्छागंस्व
स्वपादादिलक्षणैः विज्ञायच्छागमेवैनंतमनुक्त्वाचसत्वरं ययोस्वालयमेवासोमार्गप्रहितलोचनः
गच्छतोस्यततोन्यत्रदूरेदेशांतरेणच अपरःपथिकोभ्येत्यबोधयामाससत्वरं पथिकः किमिदंदृश्य
तेश्वेत्रिपुंड्रांकितमस्तकः निबध्यरज्ज्वाभषकंगमयत्यविशंकितः समाकर्ण्यवचस्तस्यज्ञानविंताथ
ब्राह्मणः विचारनिरतोभूत्वामनसोवाचविस्मितः किमस्मिन्पथिविभ्रांतिर्मेयिवापथिकेशुवा यदसो
सानसंप्राप्तच्छागस्त्वेषांप्रकाशते किंनस्याकिमुपादयामेनंच्छागमिदाधुना इतिचिंतानैवोभूयोजगा	२९
मपथिकःपथि तंतत्यापथिगच्छंतंश्र्वत्पथिकोपरः स्मित्वासहस्ततालेनप्रोवाचत्वरयन्मनाक्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु.
३६१

पथिकः हाहाग्राम्यगणादायादकिमिदं दृश्यते त्वयि विप्रलब्धगालब्धोसि क्वामंधानेन यास्यहो इति वा
णीनिशम्यासौ सम्यग्विध्वस्तमानसः अयमेवं मे ध्रुवं भाव्यं श्रुत्वानेनेन चान्यथा भवेदेकस्य संभ्रांतिर्न
नेकेषां कदाचन कथमेनं विहायेह गमिष्यामि स्वके गृहे तत्रापि विधिवत्कुर्यां कदा पापस्य निष्कृतिं
इति चिंताकुलस्तूर्णं त्यक्त्वा ग्राममुपाद्रवत् नदित्वा सद्भुतं प्राप गृहे दृष्टमदर्शयत् निष्कृतिं परमां
तत्र वक्तारो गात्रविशुद्धये तेपि चातर्यमाश्रित्य लब्ध्वा ग्रामसुदाविनाः सम्यग्विभज्य संतम्गुः स्वालयं
मुदितानना: इति प्रिये मया ख्यातं परोत्सदनविभ्रमं परोक्तिमनुगच्छन्नेवं स्याद्दुःखभाजनं न कः
दाचन धीचारी परोक्तिमनुमाश्रयेत् तथापरोपहासस्य पात्रं स्याद्दुर्योजनः इति श्रुत्वा पादाय
प्रिये मधुरभाषिणि स्वस्थाभवमतिं धृत्वा शंभोमार्यं च माशुचः सदेहा प्रियनान्यप्रेरणया त्वामिदं
वक्ष्मि मानद मयापि स्थितिरत्रैव ध्यायेहायुत्रमत्वेपदा चतुर्दशाविद्यायां च समष्टावस्यां स्वयमभवा सर्वा
तिणायीय दर्शमानवो विहितोऽथवं केवलं तन्निमित्तं मे भाति श्रुङ्गिरीयसी यत्प्रभाववलेनासौ ज उं.
यत्येतस्त्रराचरं सत्यं वदामि ते भर्तुर्मन्हृद्यो यन्ममन्यसे तदद्यात्मानमेवेह त्यानयिष्याम्यसंशयम् इ ३६१
ति तस्या निशम्यासौ वचो नीवसतिष्ठं शिथिलीभूतविश्रामो स्वधर्मो भूत्महाद्विजः शिवस्नानतः सो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ध्यानीयपुष्पगंधैः शुभैः मंत्रयित्वाभिषेचनं तस्मिन्स्थापयामास दक्षधीः विधायेत्थं ततो भार्यां स्वधर्मस्तामुवाच
ह रक्षाणिकं प्रिये पुष्पं गृहीत्वा देहि सांप्रतं इत्युक्ता सा न दोषाय यन्नाशाम्भसं तयोरथो पक्वं पुष्पमुपादाय
ददौ भर्त्रे शुचिस्मिता ततस्तद्दत्तार्पितं पुष्पमादाय सो विलोक्य च जगाद स वचनं देवि स्फुरन्मत्यं ब्रवीमि
ते आजन्मे मर्त्यानां तेन पुत्राध्यानं भविष्यति शंभुप्रसादतः प्राप्तं विधेयेदं मयावितं विधात्राने ललाटेस्मि
त्रेखितं तत्त्वपि सन्ततिर्दा लिखिता न च तस्मात्त्वं निश्चिन्ता भव सुव्रते अस्यां कृथिरघा वोचयालिखितं नवभा
मिनि तल्लोकाय ललनायां नो पुष्पभूतिः कुतः फलं इति तद्वचनं मयासत्यमुक्तं नेवाकुलहासिनि किमर्थं व्यर्थमे
वाद्विप्रयासः क्रियते त्वया तस्माद्विनेयं वीर्वाञ्छा प्रयत्नः स्नाव किंकरः इत्युक्तो विहायतेमे धीमान्कृपात्म
र्थितं चकः तेनैवोचितमेतत्रयत्सर्वा कल्पनाकुलं विहायैव पादाम्भोजं चिंतनं शुभदं परं आदायो पुष्पकवि
न्नत्वं पाम्पुष्पजापराभव प्रियेयनितरायेन सत्वमाप्यसि याम्यते इत्युक्ता सोस्वधर्मेणा भर्त्रा तेन गौरी
यसा प्रोवाच यदि ते नमस्ते नाम्न्यात्मजसमुद्भवः तत्त्व पुंफल्यया भार्या विधेयात्याग्रसूतये पुत्रोत्पत्त्याफ
लमाभूदेकस्या तेभवेत्सुतः परस्याभिनिजानीहि सत्यभावेन वचनं इह उपपन्नोचितं भार्यां पुत्रार्थी प्रिय
दोषभाक् भविष्यसि नैवेतस्मात्त्रिःशोकं तां विवाहयेः पुत्रे विनाश्यते भर्तृजीवितस्याभितो वसः जीवितस्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

फलं नूनं पुत्रं जानीहि मान्यथा ततस्तेनोपमासीनं स देहात्पुत्रकामिनी विविधपथ्यात्पुत्री स्वामानी
याप्युवाच हे पुत्रीयं मत्तो दवस्य पुत्रार्थत्वमिमां यव भार्यात्वेनानुजानीहि येन कृत्यकृतं भवेत् इत्थं
प्रियोदितं वाक्यं स तथा मेधो धर्मविन्नमः निशम्य पत्नीं प्रोवाच साधु साधितिमानयन् प्रिये नेदं त्वया साधु
क्रियते दीर्घदर्शिनि दीर्घदर्शित्वमाश्रित्य भाव्यं निश्चितबुद्धिना पूर्वापरविचारज्ञो न सीदति कदा
चन तत्कालोचितमाचारं जानीन पशवोपि हि तथा हि दर्शयिष्यामि चेह त्वार्यो न वात्मजः अस्यां भवि
ष्यति न दामहे हे देवं प्रवर्तते प्रहे त्वस्मिन्महानर्थ उत्तरं वनिपतिष्यति येनास्माकं न कुत्रापि स्थितिः स्या
द्धि मलोदधे स्वदेहा प्रियमे भ्रान्तपुत्रीयं केनैव वैरं भविष्यति परेणानायनेनैवं वैरं स्वेनैव वस्य किं फलं
अतश्चिंतां विहायात्र कार्यं स ज्ञो भव वाधुना नात्राप्यवसरः कश्चित्रिमित्रानां परीक्षणे इत्थं निशम्य त
द्वाक्यं स तथा मेधो धर्मनतस्तथा उपयेमे सुतां भार्यां शास्त्रदृष्टेन वर्त्मना सा गोप्यानं त पत्नीं तां च सपत्नीं निर्वि
षो घतः दासी वृत्या मिषे सेवे त्वमाता हा च्छोनिविनापरा अथो कालांतरे पत्नीराज्ञामादाय स मासनी पार्थिवे
प्राप्तानं मे कं अन्यहे विदधे सती सायं नदी तटे गं गापातयामास तत्रात्यसौ पुत्रकाम न याभर्त्रे साशिषश्वा
त्त्वाददे पुत्रोल्लवेत्यनेन लक्ष्यं प्रीतिं तस्यै ददौ सतं सर्वलक्षणलक्षाण्यं प्रकृत्ता लक्षणापदात्मिना अतीव

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्रीतचित्तोसौप्रीतिदेयंदत्तौबहुः विचार्यास्यग्रहान्दैवज्ञोलावलचित्तोबभूवह अवश्यंपतत्सुतोयंमेपुत्रकार्यं।
करिष्यति यौवनंमहत्तीलब्ध्वापुनर्जीवितमाप्स्यति इत्थंग्रहस्थितिंवीक्ष्यपुत्रस्यसविचक्षणः प्रमोदनि
तरांकापिस्थितिःप्रेम्णाविराजते सदेहापिचवीक्ष्यांगुपुत्रंप्रीतिंतांप्रपीतले अतीवतापतप्तांगीबभूव
भृशाविह्वला नूनंनपश्यकिरणाविधोरस्तनवर्षणाः विकासयंतिकुमुदंपश्यंअसंकोचयंतिच तथासौ।
दर्शनादस्यकष्यतीवबभूवह येनासौविषवृत्तोवास्याश्रोत्रेणमहःखेदः अथैवंपूर्णतासर्वेवालमालो
क्यमन्दं भृशंपुत्रदिवेयेनसर्वेवांनन्दकोभवेत् रत्नोगताअनेनसर्वेवगुणांनस्याववर्दिरे अतोबालस्य
सोलक्षंगुणाश्चास्यमहदुर्लभाः सदेहाशंनंतैवेतिष्टतदास्याअलिकेस्फुटं वक्रयेयातिभयदाअहश्य
तविमान्कदा यथायथागतोवृद्धिंवालोसौसत्यविक्रमः तथातथासदेहायावैवृद्धिमुपाययौ
इत्थंतेजोगुणानन्दिबालस्यास्यनतष्टवे किरणाश्चवर्धितांशोःपद्मिन्याःअस्तनस्तुनः इत्थंसवृद्धिमाप्या
तोवालोतीवमनःप्रियः पितरोनर्पयामासतेजसाविनयेनच संस्कारोवितमालोच्यवालंतंमालिनो
त्तमः सामग्रीविधिनाकृत्यपयोर्पणंकृत्वासमुज्ज्वलः अथाहूयोत्तमालिप्रान्तकीयंचपुत्रोयथमे पदच्छवि
नतोध्वनातिथिंपंचांगशोधितं निर्दोषंचापिसद्गुणसूर्यपरिष्कृतं यत्रच्छोचितमेतद्विदित्वांवा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३६३ पिसंगतं येनापि च स्वयं सीश कार्यं न्यस्यानयोजनं यतदेवो विनंशशास्त्रे मनीषिभिरुदीरितं विचार्य
लग्नं गणवन्निर्देषं चापि सो ग्रिजः समग्रहुतकार्ये स्मिन्वैदशेषेन कर्मणा अथोपविश्य निपात्य
स्तिवाचनपूर्वकं देवताश्रानुपूर्व्येण कलशेषु निविततः यथ तेकथिताः षोडशसंस्काराः षोडशे
वत्र ह्निजत्वप्रतिपत्त्यर्थं तत्संत्रैलेत्र देवताः आनर्च्य विधिवत्कुंभेषु माल्यावतंसकैः संस्कारा
णामथारंभे शिक्षाकल्पविचारणाः यजमानं पुरस्कृत्य श्रावयामास सादरात् इमे षोडश संस्कारा
विधेया अत्र नः स्वयं उद्देशमात्रतस्त्वं तान्निशामय पदेक्षत गर्भाधानं पुंसवनं ततस्त्विन विलोक
नं सीमंतोन्नयनं जातनामकर्मविधी तथा गृहान्निष्क्रमणं चान्नप्राशनं चौलमेव च ततो ह्युपनया
ख्यसंस्कारो विधिपूर्वकं ततो देवव्रतानां च चतुष्कं भुक्तिमुक्तिदं स्नानं यथावद्विहितं ततः पंच
दशं स्मृतं विवाहाख्योपि संस्कारः षोडशः संप्रकीर्तितः इमे पंचदशाप्यत्र संस्कारा अधुनैव हि षो
डशस्तु विवाहाख्यः पृथक्कार्यो स्ति संगतौ पृथक्कालेकृतस्यापि संस्कारा शेषसंप्रतं पूर्वापरैकीभावे
न विधेया ऽधुना पतिः पुंसां समानजातीनां जातानां मातृकुलितः विप्रादिप्रविभागो सो भवेत्संस्कारहे जै॰
तुकः तथा च विहितं पुंसां पातकं संप्रकीर्तितं वैजिकं गार्भिकं चापि यतो सौ समजातिमान् अस्मात कवि ३६३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शुद्ध्यर्थं होमा पते प्रकीर्त्तितः गर्भाधानं समारभ्य यावन्मौञ्जीनिबन्धनं बैजिकं पातकं गार्भं होमैर्निर्द्द-
ह्यते त्वतः गार्भिकं जातकर्मादिहोमैर्वेलाबन्धनान्तकैः गर्भाधानं समारभ्य सीमन्तोन्नयनावधि यन्त्र
कमेतन्नूनं स्यादेनः पापविशुद्धये जातकर्मादिमौञ्ज्यन्तं षट्कमेतत्प्रकीर्त्तितं गर्भपातकशुद्ध्यर्थं दशोमे
पापशुद्धये इत्थं विशुद्धिमापन्नो द्विजो मौनेवेदकर्मणि योग्यो भवति तत्रास्य वेतस्यं तदङ्गतेमते इत्थं विशु-
द्धिमापन्नः कृतस्नातो द्विजोत्तमः स्नातकेत्यभिधां लोके धत्ते विगतकल्मषः ततोसौ कृतदारश्च योग्यो
भवति कर्मणि यत्स्वर्गगतिदं कर्म यद्वा संशुद्धिदं तकं कृतदारोग्निमादाय त्वा यसं ततनि भुज्जमाम् अ
कितः पत्नीनैस्थापितं नं गत्वा तत्पश्यते ततस्तपः समाधौ च परिपक्वा प्रायशः क्रमात् वृत्तिमाजगरीं ना
मरद्वानो नो मृतिमश्नुते अथवा दशसंस्कारान्यथावद्वेदचोदितान् प्राप्यासौ जीवितं कलान्तरिपुः प
रिपालयेत् देवस्पार्द्धनो नित्यं स्मरणार्थो विचक्षणः ध्रुवं वा कृतदारोपि मुच्यते गतकल्मषः ततो मा
स्य कर्त्तुं जातं पितॄणां संभवेत्क्वचित् चरित्रेणाप्यतेनापि परमात्मतभाजनं अतश्चारित्रनादंभीयता
विधिवच्छ्रद्धये ददाति तस्य तत्सर्वं पितॄणां मुक्तिदं भवेत् तस्मात्कृतव्रतेनिष्ठेन त्वत्त्वचारी जितेन्द्रियः पि
तॄणां तर्पणं कुर्यात्सिंदानं च पर्वणि यः इत्थं व्रतमानिष्टन्तस्वचारिव्रतेस्थितः पितॄणां तर्पणं कुर्यात्सिं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु
३६४

उदानं च पर्वणि पितृभिः सह मे धायस्त्वरमानन्दमश्नुते इत्यसौ ब्रह्मचारी च द्विधा शास्त्रेषु निश्चितः उप
कुर्वाणसंज्ञश्च नैष्ठिकः स्याद्द्वितीयकः गृहोपकरणादाद्यो द्वितीयस्तस्य हानितः शुद्धो सौ नितरां शु
द्धयो योग्यो भवति निश्चितं इति ते कथितः साधो संस्काराणामनुक्रमः श्रवणादपि यस्याशु शुद्धो भव
ति शृणुष्व: अनेनेष्टविधानेन यथाकालं द्विजन्मनां संस्कारे विहिते सर्वे कृतं स्याद्वेदचोदितं अथोक्ता
लक्रमेतेष वक्ष्यामि गतकल्मष यदाचरणतः पुंसां पापशुद्धिर्भवेद्ध्रुवं ऋतौ च तथ्ये राज्ञौ वस्त्रानाथा
विधिवद्बुधः गर्भाधानमिधं कर्म कुर्यात्त्वयमतंद्रितः अथो वरहीन गर्भातांन्तृतीये गर्भमासके सीमंतो
नयनाभिख्यं संस्कारं कारयेद्बुधः अथ पुंसवनं नाम गर्भमासेष्टमे बुधः संस्कारं विधिवत्कुर्याद्दृढे
गर्भस्य शास्त्रतः अथ कुर्याद्विधानेन स्वकर्मानवलोभनं बालग्रहविनाशाय डाकिनीदोषशांतये अ
थ कुर्याद्विधानेन जातकर्मविधानवित् पुण्यं च तत दद्यः प्रोक्तं श्राद्धदानादिलक्षणे देवाश्च पितरश्चैव
पुत्रे जाते द्विजन्मनां आयांति यस्मात्तद्दद्यः पुण्यं धीमद्भिरीरितं तत्र दद्यात्सुवर्णांश्च भूमिं गां तुरगांस्तथा
छत्राणि गंधमाल्यानि शायनं चासनं वरं तत्र श्राद्धं विदध्याच्च पक्वान्नेनामरेण वा श्राद्धाभिश्चैव ऊं.
नातः संज्ञाजातकर्मविधीयते नामकर्म ततः कुर्याद्दशमी रात्रिलंघने एकादश्यां द्वादश्यां वा अथो चे ३६४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विगतेसति ध्यवर्तनमसमादिष्टमथवाचतुर्वर्षे मंगल्यार्थंचदेवानांप्राग्भागस्यप्रकीर्तितं आदौवा
लालितंचांतेजातेतिपरिकल्पितं क्षत्रियस्यविजानीयात्रामसार्थीमपत्रिमत् आदौधनाल्पितंचांतेदत्तेति
परिकल्पितं वैश्यस्यापिविजानीयान्नामज्ञोयथार्थकं जगुप्सार्थंचदासांतंनामशूद्रस्यकारयेत् ये
नामैलभतेसिद्धिंलोकद्वयसमीहितां अथवाशर्मवर्मेतिब्राह्मणक्षत्रियोर्द्वयोः नामकुर्याद्विधानेनय
थासिद्धिंसमीहते ततोस्यनिष्क्रमःकार्यःसार्धमासद्वयेगते तत्रसूर्यविधृग्योस्वार्थसिद्धिमभीप्सिता
अथान्नप्राशनंमासिषष्ठेकुर्याद्यतंद्विजः तत्रास्यवृत्तिंविधिवत्परीक्षेतविचक्षणः अन्नप्राश्यात्थउरतो
देवस्यवर्चयेत्ततः वृत्तिद्रव्याणिउवतोविन्यसेत्तत्रतत्स्पृशेत् यद्गृह्णीतासौस्वयंबालस्तयावृत्त्यास्यजीव
नं कथयेदितितेप्रोक्तमन्नप्राशनकंउत अथोत्तृतीयवर्षस्यगतेबहुतिथोउथः चूडाकर्मविदध्यात्स्व
सूत्रस्यादिविधृद्ध्ये अथातोमेखलाकर्मस्त्रतस्यविधिवद्विजः विदध्याद्येनयोग्योसौभवेत्सर्वत्रकर्मसु
अयंप्रधानसंस्कारःसंस्काराणांप्रकीर्तितः मतियस्मिन्द्विजस्यास्यसर्वकर्माधिकारिता अनेनकर्म
णांशुसांद्विजत्वमभिधीयते प्रथमंमातृतोजन्मद्वितीयंमौंजिबन्धनात् तत्रास्यमातासावित्रीपितात्वा
चार्यउच्यते सदासौमेखलाकालःसप्तमेवृउदाहृतः नवमेक्षत्रियस्यापिवैश्यस्यैकादशेमतः सुखो ५२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सोकथितः कस्योत्तुकल्पंचनिशामय आषोडशाद्ब्राह्मणस्यसावित्रीनातिवर्तते आद्विंशात्क्षत्रबंधोश्चा
वैश्यस्याप्यधिकात्तथा इतितेसम्यगाम्नातंयत्कर्तव्यमिहाधुना सज्जोभवाधुनाकालोव्यतीतोसाभवेद्द्वि
ज इत्युद्देशेनतेनतस्मैस्वधर्मायद्विजन्मने द्विजत्वापादकंकर्मकथयामासस्वादरात् तंगर्भाधानमार
भ्यकर्मतस्यक्रियेद्विजाः नवीनइववालोसोजातेस्तत्क्षणमेवच अथतेराजमान्यंचश्रियायुतमस
हृद्भिः विवाहयितुमुद्युक्तः सपितासीन्महामनाः अथोमध्यगतास्तस्यविवाहार्थंकृतोद्यमाः स
मंतात्परिजग्मुश्चगार्हस्थ्यमिदमेवहि समीक्ष्यशास्त्रदृष्टेनवर्त्मनाकन्यकागुणान् सप्तविंशाविशुद्धां
तांस्वीचक्रेब्राह्मणोत्तमः अथोजामित्रसंशुद्धांतिथिंवीक्ष्यसवेदवित् चकारोपयमंशुद्धेलग्नेतस्यद्विजो
त्तमः तयासपुत्रोविप्रस्यसंयुज्यनितरांवभौ ज्योत्स्नायेवचपीतांशुःस्वाहयेवहविर्भुजः तथासमिलि
तौवेजेनितरांशुभलक्षणाः सतीभ्याभार्गवोयद्वद्विवाहितयानया इत्थंविवाह्यसंपुत्रंतेष्वन्नवर्द्ध
कं स्वधर्मस्तेरभार्येदटशांभेदपूर्वकम् स्नेहदाप्रेमवद्भूर्तेर्विलोक्यमुमुदेमनः नूनंमयिसदय
मेसीमस्त्वंप्रेमवसोज्वलः कृतदारंसुतंतंचयुगणावंतश्रियोज्ज्वलम् विलोक्यप्रेमदृष्ट्यासौततापः उं॰ ३६५
नितरांहृदि पश्यंपतीप्रेमदृष्ट्यासौवासितंतस्यापितापिता रक्तपानोद्यताक्रूरावभूवातिविसंस्थुला तस्य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ष्टा मामब्रवीद्यासौ गोस्मानां क्रूरलत्तयां सुदेहा प्रेमसंबद्धस्त्रवावववनं शुभे सुदेहेद्वयं सपुत्रो मे केव
लं न मे मे वदि तथापि निरंतरां स्वस्यां मतिं कृत्वा विलोक्य स च विप्रः स्वतं दृष्ट्वा विनयाचारपूर्वकं
सुदेहां कुरु वदि हि इव विस्मयं परमं ययौ तथागते सुदेहां तां पुत्रपद्यासौ पर्यचवतं अतीव प्रेमदृष्ट्याचद
दर्श गुणशालिनीम् विलोक्यासौ सुदेहापि तस्यां तत्प्रेमनिर्भरं अतीव विमनस्काभून्मनसा वि
चचार ह कथमेषा धेमेशा मे हृदि शिखिनिरंतरं ज्वलन् कथं वमयि भर्त्तासौ प्राप्तवत्या त्वेमभाजनं विविं
त्यासौ चिरं कालं विमेनि स्वयमादधौ यदास्या यातिनेत्राभ्यां रक्तास्वस्वाविशानदी नूनं नदा मे संयाति स्वेच्छा
काग्निर्ज्ज्वलन्नसौ ततोसौ मेय दाप्तुत्रो मत्या शानलगोभवेत नं देनं त्वा नयिष्यामि तद्यत्पस्त्राद्गवत्य
लं पश्चाज्ज्ञाविफलं साथ्या न वेदयत्नत मा हृता मनिं तां निश्चलां कृत्वा तस्थौ निश्चितमानसा सूत उवा
च सत्यमतिमत्ताभावं नित्यं धर्मास्त्रकमेव विना येनासौ प्रदत्तो नेषां मतिं पापेन धास्यति जन्मप्रभृति
ये वाग्नभवे पुण्यशीलवेतसः तेषां स्त्रीनानन्वुद्धित्वात्कथं स्युर्धर्मतत्पराः विशेषतस्तु कामित्यः स्त्रीपुत्ता
भयवर्जिताः धर्माधर्मौ भयं त्यक्त्वा प्रवर्तंते नेरानत्रपाः तथोत्पद्यगतानां च मनसो जातचिन्नहि अप ५५
कारान्यं वे किंचित्रिर्ग्यानिसनिशालिनः ये धनोमितं व्रुद्धित्वामिहामुत्र भयप्रदे विधेयं स्तवं यत्नतो।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि पु॰ ३११

देवनष्टाः ऊर्ध्वदृशः तथानिश्चयमासाद्य स्वदेहात्साहदृढव्रता अविधेयं विनिर्माथ्य तस्थौगगनमध्यप्र
विलोकयस्वनसमंघंगोप्ता पुत्रंवज्रात्तवित् देहोनिधायविच्छेद गात्राणित्वरधारया दृष्ट्वाकृत्य
ज्जि·कृत्यासौरात्रौगात्राणितस्यसा पिटेनिक्षिप्यगुंभवनयांतस्याःसमर्पयत् गोप्तासायव्रसंश्च्य
पार्थिवेषाणान्समर्पयत् तस्यैवेसास्यगात्राणिनिविन्देयहृषाल्विता निक्षिप्यतत्रगात्राणि भृशंप्रसु
दितासती प्रीतांतःकरणाराज्ञेतस्यांनिद्रामवापसा यदाप्रभृतिसातापतप्तांगीसास्वविक्लवा ना
पनिद्रांध्रुवंराज्ञेतस्याःस्वापमवापह अथैतौदंपतीप्रातरुत्थायकान्निद्रादृढव्रतौ विधातंभगवत्स्
नामासंप्रापवत्सरोघतौ शिवपूजासमाप्यतेनिशंकंतौस्वजनस्मनः वार्तामपिनवक्रातेकथ्यपुत्रस्य
तस्यपंच मासतत्रीस्वदेहापिप्रातरुत्थायशूर्ववत् गृहकार्योद्यतोवेमेकृतकर्तव्यनिश्चया ततोस्यसा
ववालापिस्नुषाप्रातःप्रबोधिता लोहिताक्तानिवस्त्राणिदृष्ट्वामूर्छांजगामह त्वरेणासौप्रबुद्धाथो
कपोलौनितरस्नयत् क्रोशंतीबोधयामासपुत्रश्वश्रूस्वांकृतसंविदं मातस्तवायपुत्रोसौक्वगतोदेवनिर्द
ते रात्रौवस्त्राणिपस्यपोर्यरक्ताक्तानिभवंतिहि स्वदेहात्तद्वचःश्रुत्वासतीतिकृतसत्क्रिया दृष्टोवाबंकि
मार्थेतिभद्रेक्वासौगतःस्वतः निर्गत्यवदतःसंतताअव्याजेनांतर्मुदाल्विता कोपाद्दष्टुमथाशुद्धिमाउवरीव उं॰ ३११

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गतज्वरा श्रावकान्दृष्ट्वा दीनदीनवौ ह्वेलस्तथावृत्ता यथामहालयगताः सर्वेनिद्रांनकुर्वन्ति इतिकोलाह
लेजातेदंपतीतौसमाहितौ अर्वाग्यांपरमेष्ठ्यास्यनापनःशोकतिक्रियां निशाम्यतंकलकलेनचस्त
लत्वर्वनात् तौदंपतीमहेशास्यहृदयप्रदेशौसमाहितौ ततोमध्याह्नवेलायांविरतोघांभुञ्जनात्
प्राप्तवन्तौ तच्छ्रुत्वासर्वंचक्रतुर्नेत्रगोचरे विलोक्यलोहिताकानितद्वस्त्राण्यथदंपती हृदंतांनत्रसर्वे
षांकिंचिन्निःश्वस्यसंस्थितौ ततःस्वधर्मोगोस्मांतांविलोक्यशिथिलांमनाक् शोचितंमतिमास्थायघो
वावचवचनंहितं स्वधर्मः पतिविंतांजननीमांत्वंसर्वथाऽःखदायिनी नकिंचिद्धिंतयाभूनंफलस्याच्छो
षणाहते सर्वेषांनकिंचिद्भूलोकःसर्वतःपरमेश्वरः योयंकर्तास्तिसर्वेषांपालकोहारकोपिच तस्ये
च्छावर्तिसकलंजगतस्थावरजंगमं योसौचराचराकारस्वरूपेणावभासते कस्यविदथीतेच्छामित
तांचपराङ्मुखी महोत्सवोविधातव्यस्तदिच्छायांयथातथा तदिच्छामनुसारीयःसर्वसिद्धिंसविन्दति
तदिच्छाद्वेषिणतेयेनसम्यगापन्निभाजनं नश्चिंतयाकृतंभद्रेयत्रस्यपरमेष्ठितः विधातव्यंवजानी
हिकृतमित्येवनद्ध्रुवं अनेनपरमेष्ठेनविधात्रालिखितालिके कर्मरेखाननस्यास्तिप्रतीकारोस्तिकिं ५५
चन अस्यालिकेस्ववालस्यतेनचित्रकृतातथा स्ववर्णलिखितास्तत्रानुभूतासातथामुना सर्वत्रसर्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३६७

कर्त्रीं शालिविनिंचिकुत्तमं कोन्यथाकर्तुमुद्यतोभवज्जउमतिवरः नहीष्टदेवकृतकेनापिशाक्यंयंवि।
निवर्तितुं विकित्सयितुमेवापितस्मात्तामनुवर्तयेत् अतोहंसुदितोदेविकार्येस्मिन्त्यारमेष्टदेविविचिं
त्यतुष्ट्यात्वमपिप्रसन्नात्मामभवाधुना कृत्येसर्वत्रसर्वस्यभाव्यंसंहृष्टचेतसा चित्तेप्रसन्नेसर्वेशाःस
न्तेदास्यनिनिष्चितं कृत्येनस्यशुभात्नीनविनोयदिभवेत्कचित् तदासौनितरांक्लुइष्लतोनर्थकरो
भवेत् इतिभार्येमतिंकृत्वाशुभान्तःस्वमतिंत्यजेत् सर्वत्रपरमेशानंतोषयेदविचारयन् सूतउवाच
इत्येसंश्राव्यतांपत्नींसधर्मात्माद्ब्राह्मणोत्तमः प्रसन्नचित्तोनितरांननामेशंचपार्थिवं गोसाद्यपिपार्थि
वेशांतेप्राणात्प्रणायादरात् नमस्येतिविसृज्याशुपूर्ववन्निविलंयथात् ततोसौपार्थिवेशांस्तांस्तम
र्पयितुमादरात् पात्रेनिधायसहसानाभेवसमितांयदौ प्राग्वद्गत्वासमर्प्यांत्रपार्थिवेशान्नदीजले
प्रत्यर्यांतीकिमप्येतांवाक्यंश्रुतिपथंययौ स्थित्वातत्रैवतत्कर्णौसात्तत्रचवरवर्णिनी आकाशवाक्यं
पुत्रस्यसीतक्रेविस्मितासती नदीतटगतांतांचपुत्रःप्रोवाचमातरं मातःकिमितिमांहित्यागरहात्यासी ऊं॰
तिदीनवत् स्नात्वात्वयतीतमानोहंत्वामिहानन्दनिर्भरः कथयासिमांविहायात्रतिष्टयास्यान्यहंत्वया इ ३६७
तिश्रुत्वावचस्तस्यप्रत्यभिज्ञायतंसुतं ननत्याहर्षमायातायतीत्वामासकेवलं श्रुत्वास्यसतिवांतोसाप

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ष्यतोऽद्यःखमायये तथाजीवितवार्त्ताचनहर्षसम्प्रयाययो हर्षामर्षभयोन्मीर्णातस्यास्थितिमवेदयत्सः
महेशः सर्वतः सर्वतस्तत्त्वः प्रादुरासस्तः प्रादुर्भूयाथभगवान्पिनाकीशशिशेखरः आहसम्यगसंशयो
ऽसिदेहंत्यक्ष्यतीवत्ससंदेहंक्व अधुनाहिमभंगेनेयत्किंचिद्दिवर्तते त्वयाणीयंहृत्प्राणीव्यापसर्वदास्यामिति
श्रितं शृणुवक्ष्यामितत्सर्वंयथाहंनमनस्विनि भद्रंत्वयाथशार्वर्यांसपत्न्याम्मारितोहृता मत्सुताफ
लमेवासीत्प्रपन्नस्तेसाधुलक्षणाः कथंत्वामनुपाकृत्यमेघकान्तंसमाश्रयेत् निर्वाहयित्वाविधिवत्पि
त्र्कार्यंविशुद्धधीः मद्भक्तिलब्धजन्मासौमोदेकातस्यसुपेष्यति योसेमंदेहान्तदिशांत्वत्सपत्नीमला
हृतां घातयन्तंदण्डयिष्यामिकथंतावत्त्वयावीक्ष्यहे छिन्नाशिरस्त्रिशूलेनतस्याःदुष्टचेतसः त्वस्थाभवाभिम
द्भक्ताविपत्यांतेनकर्हिचित् सूतउवाच इतिश्रुत्वाथसाम्भोर्वचनंधृष्ट्यातापिता निबद्धाञ्जलिरादेवंदंश्रो
कंभक्तवत्सलम् प्रसीदभगवाञ्छम्भोप्रसीदकरुणाकर प्रसीदजगतांनाथदयांकुरुमहेश्वर अ
स्याःसपत्न्याभगवन्दात्मयंबालचापले बाल्यादेतत्कृतंतेनहृत्तमनयायथांतत्संविदं तत्स्याभगवाञ्छ
म्भोपापमोक्षोऽद्भुतंत्वया विधेयःशुद्धसत्त्वेयंयथालोकानवाप्नुयात् यद्यपीयंचभगवन्महापापं ५६
पिनी तथापिभगवन्नेनांतन्मस्वकरुणानिधे भगवन्नवताम्बीक्ष्यहृत्स्तालेभंत्वयाधुना स्वस्थितिंयां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३६८ तिमाराधनीयमंगकरुणानिधे दयेयंगण्यतेत्वत्तस्तवसर्वोर्ध्ववर्तिनी नदेतदूर्ध्ववर्तित्वयत्माणुद्भवणा
र्थता महापातकिनः पुंसो यदीयं नोद्भविष्यति कथं सर्वोर्ध्ववर्तित्वमस्या मिय प्रुपैष्यति इत्येषाभ
गवन्मयतनयोद्भार्यास्वदेहिका त्वमेवेच्छयेमे तद्भिक्षुपात्रे निर्निमित्तका निशम्येमां शिवो वाणीं प
रोपकृतिशालिनीं गोत्समार्यो नितरां प्रीतः प्रोवाच वचनं शुभम् गोत्से किमस्यैकुर्वीये भवत्या वाञ्छते हि
तम् अनयापकृतेनत्वं त्वयापहर्त्यते न च किमेतस्याव भवती सख्यासमवलाधाये कृतप्रतिकृते सा
धिराजेते साधु भाषिणि इत्युक्तासौ भगवता पुनः प्रोवाच शंकरं सत्यं स्वदेहापापेयेन तपवन्नमा
स्पदम् नदस्यां भवेदेह्यपयस्त्वयं हस्ताभयं प्रभो येनेयं पुनरप्येवमयास्यैर्थेन निस्त्रपा इत्यं तस्याः व
चः साधु निशम्य प्रहसन्नुवे दयोत्सवोव भूवासौ शंकरो लोकशंकरः आह स्म गोत्सं परमप्रेम
पात्रं स्वयं प्रभुः प्रसन्नोस्मि नरां साधु साधु वर्धस्व भामिनि न पुण्यं विद्यते स्वभूत्सु विभक्ति रसोन्नले
परोपकारसदृशं तत्रापि तिशायमत्व अपकारिणि इष्टाया उपकारं करोति यः इहामुत्र न तस्याः उं॰
स्ति गणनापुण्यकर्मणः ममदत्तवरान्वभूस्वदेहापुण्यशालिनी इहामुत्र भवन्त्वस्याः पंथानः सि ३६८
द्धिहेतवः स्वप्नगोत्सेपरंयच्छ्वरणीयं न वालिहि अदेयमपि तद्दास्येत्वद्भक्तिभवनिर्वृतः इति श्रुत्वा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वचस्तस्य गोस्वामी शंकरमाह च हृष्टो भगवतः स्थानमिहैवाद्य निहृत्य ये स्थितं त्वां समवेक्ष्यात्र सर्वे भुव-
नवासिनः आगत्यालोकमात्रेणामोदभाजो भवन्त्विह इति भक्तिभरोद्रिक्तां वाचमाकर्ण्य शंकरः
तस्यां तत्र प्रसन्नात्मा लिंगमूर्तिं विधाय च आह स्म च प्रसन्नोस्मि गोस्वामिन्नीवपदःपाता मं तन्निर्भवतां लोके
गुरोर्द्वार्यपथ्योस्त्विना मत्प्रसादात्परां भक्तिं मय्याश्रित्य च गोत्रजाः सर्वे ते मुक्तिभाजः स्युर्गोस्वामिन्सत्यवा-
दामि ते इति गोस्वामिनि प्रामय्य भगवाञ्छशिशेखरः लिंगमूर्तिधरो भूत्वा तस्यां तत्र ज्वलन्नुचा लिंगमूर्ति-
मुपादाय स्थितेन तत्र स्वयं प्रभौ गोस्वामी पुत्रैः पुत्रवस्तत्वपथ्योऽप्रीतो गृहान्प्रति सर्वे तत्र समायाता हाहेति निभृ-
प्राङ्गःखिनाः रुदंतः किमिदं किं च केनासौ माविनोनिशि क्रोधं तत इति ते सर्वे तद्वार्तान्वेषणोद्यताः गोस्वा-
तां दृष्ट्वा मूर्हि वे प्रत्यायांती सत्सामुना हृष्टा दालव्य ते सर्वे कन्यायस हस्ता तदा किमेषद्धुमत्र्यायाताः कथं
जीवत्यसौ पितास्माः दृष्ट्वा गोस्वामिनं नः सर्वे कथं पुत्रः ऊनस्त्वया लब्धः प्रावाचसं हृष्टा वचनं चारुभाषिणी द-
त्तोयं प्रेथनाय पुत्रो मे नैव चन्द्रस्वयं हरः तेन दत्तः पुनः सोयं समायातो गृहान्प्रति साक्षाद्भगवता तेन मागि-
नाम समर्पितः सपुत्रः स स्वयं चापि लिंगमूर्तिधरः शिवः नदीतीरे स्थितो जंतून्सर्वान्मोचयितुं प्रभुः स-
वैगव्द्धनतेकृ महेशं परमेश्वरं यस्य दर्शनमात्रेण मुक्तिः करतले स्थिता हृष्ट्वा प्रत्ययतस्तेष्व भक्ति-

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३९५ भावेनशंकरं विलोकयितमीशानं नगमुं सर्वैर्नदीतटे गतेषी दितमीशानं सर्वैर्वपुत्रतमाहृता पुत्रेति
प्रणाया ध्यानपूर्वं पुत्रत्वयाखिलं मान्दोहृदयेन वे ग्रास्य वसनायां कदाचन आयातो यं यदा तात स्त्वा
मालिंग्य सुदान्वितः प्रवृत्तिं प्रणायात्मा यो भवत्यपि तदापिता केनापि स्वप्न आगत्या पुत्र येनोच्छ्रिय
मांबलात् तथागतः प्रापितोस्मि पार्थिवेश्वरसन्निधौ ससांतथागतं दृष्ट्वा प्राह पुत्र मया भवान् प्रारब्ध
कर्मणः इति प्रापितोस्मि द्रुतं व्रज स्वगृहं स्वरितमा सिच्य विधायोत्थित मादरात् गच्छ त्वन्मागतो मात्रा
सीतया सहमन्दिरे इतियावद्गृहे स्व मोघ पार्वत्यां विलोकये स्वप्नं नावत्रे मे किं विधि दितं तत्र मे भवत् के
वलं गोमयासार्धं नदीतीरगतोभवं इतिमे विदितं तात न जाने त्यस्त्र किंचन इति पुत्रत्वया तातो वा
च्यायं परमाहृता यद्यस्मि मात्मनाष्णा मयितेवारुलोचन न कथं विस्मया तात रहस्यमिदमद्भुतं
प्रकाशयं मम प्रायोयं नवाल्पत्रनियामकः इति पुत्रं समतीगोस्मा शिक्षयित्वा परं प्रभुं जगाम प्रावर्त्ततो
भूयोमोदयाख्यानं भवत्विति अथ सर्वे समागत्य नदीतीरेषि वं प्रभुम् समभ्यर्च्याय पुत्रं दृष्ट्वा गदहात्पर
मविस्मिताः स्वधर्मो नितरां हृष्टः स्वदेहापि च हृष्टवत् आगत्य स्वालयं पुत्रं तमानतशुखं ततः आश्लि गो॰
ष्यतःसंपीडवाष्प पूरित लोचनोः संदेहातीव तंपुत्रं प्रणयेनेव पश्यती सुमोदातीवसदसिन्त्र ३९५

न्नमाश्चभक्ताय सा न्वयं ती सा प्रहृष्टस्या गोस्वामा माहनपस्विवि नर्तनाक्षसरो घायं विंनन्वस्य सभामिनि
न्वतोसोजीवमापन्नो हृष्टो घस्पभलक्षणाः सत्यं सफलमेवेदं जीवितं नो घराजते इत्युक्त्वासोन यासाधी
गोस्वाहस्मस्तुभावृन्ते धिवं ध्यायमहेशानं येनासौ जीवितः शिशुः सूत उवाच इत्थं संघ्रांन मनसो स
त्यधर्मरतात्मनो दयादाक्षिण्ययुक्तानां शंभुरायातिदर्शने विलोकयनगोस्वामा यावुड्डिंतं शांतिल
क्षणां यथ्यासौ मोचयामास सपत्नीमिहवेत्यच तस्माच्छ्रेष्ठंम महेशानं विलोकयित मादरात् संशांत।
मनसा भावं शांति सर्वत्र राजते इति वोभिहितं सम्यग्गोस्वेश्वराख्यानमुत्तमं यच्छ्रुत्वा मनुजो नैव भयः
मान्पोति ज्ञानवित् इदमाख्यानसर्वस्वं व्यासः सत्यवतीसुतः यथा वदन्मेगुरुः प्राह मया वोभिहितं तथा
इदं धर्मधुरारोप्रमभ्यस्य परमाद्भुतैः गोस्वामतिर्विचार्या सौ परमं शांतिलक्षणा इदं द्वादश लिंगा
नां परमं लिंगमुत्तमं यस्य श्रवणमात्रेण ब्रह्महत्या विनश्यति ज्योतिर्लिंगानि यानीह ख्यातानि पृथि
वीतले द्वादशापि च तानीह कथ्यतान्यनुपूर्वशः श्रुत्वा मीषां समुत्पत्तिं प्रभावं चापि सुव्रताः सर्वपा
पानि नश्यंति तिनमांसीवोदयेरवेः प्रातरुत्थाय यो धीमां लिंगान्येतानि द्वादश संस्मरेत्परया भक्त्या। ५८
सद्भक्तो भविता ध्रुवं इत्थं मया वोभिहितं मुनींद्राः शंभोर्महेशस्य उमेश्वरस्य माहात्म्यमत्यद्भुतं वि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ यद्रूपं संस्मृत्य यस्याराणानास्तिसिद्धिः वदन्तवदन्तसत्यं लिंगमाहात्म्यमेतन्नवममम्नतथा रामा वसा
स्तु॰ राभिरामं श्रुतिसुरकमलकैश्चैः पीयमानं स्तुनीज्ञाः किंस्विगलितनरसंगात्त्रिदेवो यजांते दग्धो यो
३७॰ नललाटलोचनकृचिंसंविध्वस्तांगं प्रभुना त्रैलोक्याधिपतित्वमखण्डेनमिदं स्वातंत्र्यपूर्णमहः श्री
मच्चक्रमुदारतापुतिभूतनाश्रीविश्वेशो भवो वृद्धोदेवो परिगः कथं नसुधियो हर्षामृतं वर्षति ये
नासौ त्रिजगज्जीवीशरभवो स्वमाधिपत्यं हृष्टः दंष्ट्रो सौ वगजाननो खिलकृत्तो सिद्धिप्रदः स्थापितः य
स्याज्ञाभिघते समाल्यमिवैर्ने ब्रह्मादिभिर्मूर्धसु सो यं भूतनिवासजागरपरो चिंत्यो स्तुभूत्यै शिवः स
रतस्मरतपाम्बुशूलपाणिं त्रिनेत्रं नमतनमतभर्गं भद्रगं भद्रदं च वदतवदतयांभोर्नामसर्वार्थ
सिद्ध्यै करुतकरुतस्तुत्यै शंभुपूजां मुनीन्द्राः यएको जगत्सृष्टिसंहारकारी सतां पालकः शुद्धवि
ज्ञानमूर्तिः तमीशं परं लक्ष्यमव्यक्तमाद्यं मुनीन्द्राः भजध्वं भजध्वं भजध्वं यएकः सदानन्दमूर्तिः स
सूक्ष्मो मनोवाक्पथातीतरूपः परात्मा तमेकं तमेवं विश्वकाशास्वरूपं मुनीन्द्राः भजध्वं भजध्वं भजध्वं गे॰
यएको जगद्रूपमादाय नानाविभिन्नास्वरूपः परानन्दमूर्तिः तमीशं स्वतंत्रं सदाभासमानं मुनीन्द्राः ३७॰
भजध्वं भजध्वं भजध्वं यएको विचित्रार्थमेनं प्रपंचं विलाप्यामलेस्वात्मसंविन्महत्त्वात् तमीशं विश्व

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दुष्प्रकाशोकरूपं मुनीन्द्राः भजध्वं भजध्वं भजध्वं यस्येदं निखिलं विभाति विभवस्फूर्त्यात्मविश्वं ह्रिया
यस्येच्छागुणविस्तृतावसततं ससनवरत्नोभिता मालाविभ्रमयी विराजति तवानंदेवदेवं स्मरे ध्याता
मोक्षश्रीनिरर्गललसद्द्वारा समंतात्स्थिता तमहं परमेश्वरं त्रिनेत्रं वृषभारूढमुमार्धदेहं भूषितं
च गरनीलगलं कृतनाहिभूषणं कथमुज्ज्वलं नमति भजते मनुष्यः दयां विना शुध्यते वेणुनीलाभक्तिर्भ
वेजातभवेभवेश्च तस्माज्ज्ञात्वैभावितभुडिरागाङ्गं वेतमेनं सततं भजेत तेथन्याशुभयस्तपवंवतन्मा
त्तेमूर्भिमान्याः सतां तेकालेकलयंति काकमिवते कालस्यकालाग्निवत् तेः एष्टीयमलेकृतान्न
कृतिभिस्तैकांतिपात्रैकला काष्ठामात्रमपीहयेः कथमसौ कल्यैत कल्यात्मभिः इति कलितमिदं
कलंकलावत्कलधाकल्पितकेशभावभाजः भवभुग्नधिरोधिपांतमताभिमतमक्षस्य चरित्रमुग्
ज्वलंयः कृतवोमुनयोमेघविमस्यपरमेशितः श्रोतव्यं चरितं वमेधशिष्यते साधुलक्षणाः मुनयः
कुत्रः लीलाः श्रुत्वा महेशस्य नतृप्तिरधुनापिनः नतेतान्यात्स्यकथयलीलाः प्रभोर्महात्मनः इतिश्री
शिवपुराणे गोरक्षेशमाहात्म्यवर्णनेनामाष्टाशीतितमोध्यायः ८८ अथनवसिंहमाहात्म्यं ४९
सूतउवाच अहोभाग्यमहोभाग्यं मुनयः शांतचेतसः अतीवरम्याभवतां यतः शिवकथामृते रुचं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि°
स्तु°
३७१

जितं तेन समस्तमेतन्नत्सपवमौलौ विडंषोवकाति यस्यानिर्यांशाम्भकथास्तथायां विज्ञेपदं वज्मतिर्ज्ञा
नद्धडेः यानीहद्भूमौ उहषार्थसिद्धेधीवप्रयुक्तानि वसायनानि यद्दशासाम्यनचर्यातिनानितद्वा
नरत्नं जयतीन्दुमौलेः श्रुतनयः ऽत्रुः अहोचित्रमीशांघ्रिराजीवशुरंममनोभृंगपषोत्रनःपानलुब्ध :
सपदंगतोपदत्तामाप्य यस्मान्ननिर्यातिभूयोनिवृत्ताभिलाषः यईशाःस्वभक्ताभवाडेल्लवन्ना
न्सर्वैश्चापयित्यैवपांरनिमेषात् कपवास्यपादाब्जचिंतास्तंशांविहायान्यकामान्समीहेतविद्वा
न् यमीशानमेकंप्रकाशस्वरूपंपिशिवंध्यायतांसर्वचिंताविनाशाः सईशाःसदाधीरधीभिर्हितोशे
र्मनोवाक्छरीरैःप्रसेव्यःप्रसेव्यः चिताभस्मलिप्तांगयष्टिर्हिंषांकोजटाभारधारीकपालीकितस्य
भुजंगानभूषोहृतोव्याघ्रकृत्त्या मनोवाक्छरीरैःप्रसेव्यःप्रसेव्यः विहायेहतंसर्वदेवादिदेवंमनो
त्यजावकंभवेद्यस्यशुंसः सकृलंपशुःशृंगहीनोप्यपुच्छःपरंभीनतापासहोड्डःस्वपात्रे यदाश्रुवि
मलालीलास्तस्माच्छंभोर्महात्मनः यासांश्रवणमात्रेणचिंताशोकोविलीयते सृतडवाद शृणुवंत
श्रुतयःसत्यंवचोमेनवद्धुड्डयः भर्वतोवधृतंसमस्परपथाव्यासशुरवोन्मया लीलाःप्रसिद्धायाभ्रहरित्रं शं°
नेत्रस्यास्यतामया कथंतेनहिप्राकोतवाविग्रंतस्यवर्णितं यास्मागगनेत्ताराःसिकतावापगानदे ३७१

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

विन्दवोयास्तुधाराणांसमुद्रेवाल्पजन्नवः तानिमानिमितुणाःकश्चित्संख्यातुंचोद्यतोयदि अनन्तानांगुणैर्ने
वशुणाश्चाम्भोमहेशितुः कोहिनामप्रभोस्तस्यलीलाश्चित्राःसुशोभनाः संख्यातुंप्रभवेद्यस्यविश्वमि
च्छाविजृम्भितं माहात्म्यंपरमेशंभोर्वाङ्मनःस्तुतिदूरगं संख्यायेतकथंस्वल्पबुद्धिभिर्मानुषैःअवं नवस्मि
नस्यकेनापिपज्ञामाक्रमितुंक्वचित् शक्यतेसर्वगम्याहोक्रस्थानंपरमेशितुः नचापिलिखितुंतस्यगु
णवर्णनयाप्रभोः यंदयथाश्रुतंवच्मिलीलास्तस्यमहात्मनः देवदेवंनमस्कृत्यशंकरंशूलपाणिकं
शिवस्यलीलाव्यासास्यपद्माल्किलश्रुतामया अभूत्पुरान्धसिंहाख्यःकिंविद्रूपंविभीषणं कुद्धाद्यस्माद्भयं
सर्वेप्रापुर्देवनराद्यराः सर्वैकिलार्थयम्बननद्यास्वीकृतविग्रहः सोतोनगर्जबननद्याद्यथाद्भुतेनचरोदसी
द्यानाइथिवीचाश्रुतयोद्भुतेनयोःसचराचरं चकम्पेसकलंविश्वंयथ्याकांडलयोपस्थितः सर्वेसलोकाश्च
देवाश्चभीतभीताश्चकंपिरे किमेतदितितेसर्वाःपरस्परमुवेदितगणाः इतिसर्वेभवेद्विग्नाःशंकरंलो
कशंकरं प्रारणायोपजग्मुस्तेशरणंप्राणार्थिनः भयभीतेस्तदाशंभुःसुरैस्तैस्तद्गणैर्वृतः आविर्ब
भूवसुवनःशशांकशकलांकितः विलोक्यनेत्थंतेद्वानाङस्माद्यपदपंकजं शिरोभिःपीडयामासस्त ५०
स्मात्कलिकाश्रुतः दयस्वभगवञ्छंभोदयस्वेतिकृतादराः कंपंद्भूरीकुरुष्वाद्यकृतुःसर्वेमभाषिणः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु०
३१२

विचिंत्याथ वचनं सोपि भगवान्व्याधिभूषणः । प्रतिरूपमुपादाय चचारास्य पुरोगतः नरसिंहोपि तं
दृष्ट्वा नर्दंतं प्रदिशावकं शांतरूपधरो भूत्वा तिरोधानं जगाम ह । इति वोभिहितं सम्यग्यथासौ वृष
वाहनः । शांतं निनाय तं क्रुद्धं नरसिंहं भयानकं । विकृतिर्या मृडः साध्याथापि चिकित्स्या महात्मनो
सा नूनं स्मरणाच्छंभोः फडित्येव लयं व्रजेत् । नूनं विकृतिं वै रुग्णं शांतये यस्य समर्थता । देवानां प्रकृते
स्तस्याः शांत्यै न स्याच्छिवात्परः । स एव भगवाञ्छ्रोध्वः परः कारणकारणं । प्रकृतिः प्रकृतीनां च सर्वकर्ता
महेश्वरः । सर्वं सत्यं नियंतारो ब्रह्माद्या लोकसंस्थितौ । तेषां पुनः स देवैको नियंता परमेश्वरः । येना
सौ नितरां मन्त्रः पंचाक्षरोपि पुराविधिः । चतुर्भुवेत्वकलया स्थापितो भुवनोदरे । नूनं सकारणाधीशो
ह्यादर्शानपदस्थितः । कथं निवर्णितो याति माहेशोः पशुबुद्धिभिः । इदं सविस्मं विकृतिं विलोक्य प्रभु
रव्ययः । प्रतिज्ञातं समादाय शांतिमानीतवान्स्वयं । नैव विद्यते विघ्नकार्यं गौरवतो परं । जनिमा
दायमंतन्मितीयानः स्वयं प्रभुः । प्रतिरूपमुपादाय दृष्ट्वा त्रिणापि तं प्रभुं । आनिनाय परां शांतिमेवं
रूपः स एव प्रभुः । सनत्कुमार उवाच । वद सूत कथं विप्रर्भगवान्नरसिंहतां । सो वकार कुतश्चेति विचिकित्सा गें०
मनुत्तमे ये । सूत उवाच । श्रीतं व्यासमुखोन्मम कथां पापनिवर्हिणीं । रम्यां मनः समाधाय शृणु तो नम ३१२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्रुद्भयः कदाचिच्छ्रिजनेलक्ष्मीपादसंवाहनेरता विष्णुपादप्रसन्नात्मा वरेवरयसत्पते लक्ष्मीरुवाच
भगवन्पादपद्मांतविहिताविरतास्थितेः किमन्यत्प्रार्थनीयंस्याद्यज्ञतो हृष्टुरः प्रभोः किंत्विदंहृद
येवास्त्याविनित्रिचिरकालिका मार्कंडेययुद्धवीराणांद्रष्टुमीन्निजगत्प्रभो कथंविक्रमसंद्रष्टव्या
लिनीवीरसत्तमाः अन्योन्यबाहुवीर्येणोल्लसंतेयुद्धभूमिगाः इतिवाक्यंनिशम्यास्याभगवान्स्वनर्ज्जन :
प्रोवाचवचनंचारुस्मान्त्वयल्वनितांरमां विष्णुरुवाच लक्ष्मीरियंनवननूत्नीवतनुरंसलेः विलोक्य
मीदृशंयुद्धंकथंयाक्यतिसुन्दरि किंतवानेकदृष्याप्रसक्त्याभवतद्दरि युद्धंसंमर्दयाक्तानिदेहा
त्पत्यानिदेहिनां इत्युक्त्वासोभगवतांवेमनस्यमुपागता उवाचपरयाप्रीत्याभर्तारंतंसविक्रमं
प्रसीदेच्छासफलयममस्वामिन्त्वमास्यहं भवत्सहववीरयुद्धदर्शनायगतव्यथा विचिंत्यासोततो
लक्ष्मीपुनःप्रोवाचकेशवः प्रसीदप्रेतयेदेविमत्कुयोत्स्यत्वयासह किंत्विदंपरमानन्दमग्नयोरावपि
चावयोः यदीदृशीममभवच्छिन्नानेनस्यदारुणं युद्धंद्रष्टुमिसतंतंनशोकमाप्यविनाकृता मेयहनि
भृतंनस्मात्मत्कुयोत्स्याम्यहंप्रिये इत्युक्त्वातांतदाविष्णुः सचिंतोभूज्जनार्दनः केनापयोत्स्यपूर्णायंप्रति ५१
ज्ञारविनाभवेत् अथोकालांनेवेनप्रसनकायापांसनीश्वराः यथाशंर्मसर्वविष्णुदर्शनार्थमुपायमुः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्वारस्थानानयोभाविविधेयभगौरवात् द्वास्थौजयश्चविजयौ रोधयामासतुः तत्क्षणात् भगवन्तोधुना
नात्रप्रवेशावसरोस्तिवः रहस्यमधुनास्वामीकार्यशेषंकरोतिहि श्रुत्वेनेतद्वचः क्रोधपरीतारु
णलोचनाः शापशस्वर्हविपालौतौमदमूढस्वचेतनौ अहोकठोरचरितौमूढौतत्रोग्रगर्हायइवेः श्व
ष्टोसाचास्यवांभूयाद्दर्शनंनीचचेतनौ इत्युक्त्वातेथचिन्तार्ताःप्रत्यायातंकृतक्षणाः यावदासनर
ह्माद्यावन्निर्ययौगरुडध्वजः निर्गतौसौविलोक्याथ किंचिद्धिकृतिमागतान् सान्त्वयन्स्तवनाययावाता
ननामगरुडध्वजः अथतेविनतंविष्णुंप्रोन्यायपश्यतविस्मयाः वर्धयामासुराशीर्भिर्जयेतिचगिराचि
ताः उपविष्टायप्रत्युरतेषांविस्मितत्रिलोकधृत् आहुस्मस्वागतंवोधविहितामहतीकृपा कृतंचसा
धुतद्वारपुण्याभिर्यद्भिमोमदात् प्रच्याविर्तौमदोन्मत्तौसर्वथाहर्षणंमदः मदःप्रकृतिलोपस्यमदो
नर्थप्रसञ्जनं मदस्यसर्वथास्वार्थसिद्धिविघ्नतिकारणं नदसौसर्वथात्याज्योमदोविकृतिकारणं
मदमोहितवुद्धीनांकुत्यानिर्हृतिरात्मजा ज्ञात्वेदंभवतांप्रत्यायामदंविनिपत्यच राजेनेतिनरासा उ०
धुमहान्तःकृतसत्क्रियाः परंतविकृतिंमध्येसमायातापिहेतुनः साधूनांप्रकृतीरम्यास्वभावंस्व ३७३
नशुंचति नायन्निःस्वस्वभावाच्योमोक्षंयमुंचतिकर्हिचित् वारिराशीनतंतानसमात्स्वभावोडवतिक्रमः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

इतिवस्तुतथाकार्यंयथैतौप्रकृतिंनिजां प्राप्स्यतःपुनरेवेदृशाःस्यौशीघ्रंभविष्यतः इत्युक्तालेभग
वताःसनकाद्यामुनीश्वराः प्रणम्योचुर्यमानार्थविनयानतकन्धराः सनकाद्याऊचुः प्राप्स्यतःप्रकृतिंस
ग्यमेतौभवदनुग्रहात् विधेणवाथशीघ्रेणयथेच्छंविनिधीयतां यदैतौत्वत्पदाम्भोजंच्युद्धिद्वारयतो
मलं पदप्रेमाणतदातौयसप्तजन्मानिप्राप्स्यतः यदिचैतौश्चशङ्कुद्धौत्वयित्वत्यादसंस्मृतिं ऊकृतौवद
णंशीघ्रंतदातौत्यात्रप्राप्स्यतः इत्थंवाक्यंसमाकर्ण्यगूढाभिप्रायशालिनी तेषांविविच्यभगवानाहहेतौ
नष्टेवतौ किंवावालोत्किरमलाङ्कत्वावोरोचतेवका सप्तजन्मात्रिजन्मावाप्राप्तिंत्रूतंसभृत्यको श्रुत्वो
ऊचुः भगवन्प्रष्टुबुद्ध्यौनौकात्रप्राप्तिर्विवेचने किंदूरातुपालाकिंवासमीपागतिस्तथा निशम्यभग
वान्प्रोचदयालुवचनंवचः उत्थायपादयोरग्रेहणीतकुमारांशकृपात्मनो यदैतौद्वितीयःस्वीकार्यभवद्भिः
शापमोचने इत्युवाचहसद्वक्त्रोभगवानात्मदृशम्रजः इत्युक्तोतावयौन्यायगृहीत्वाचवरणात्पुरः श्रु
तीनांशंतविमानेनासीच्चक्रोतद्वितीयकं क्रोधकुटिकृपात्रेयथैतुनयःशांतचेतसः श्रुतंविष्णुपदप्राप्य
गमिष्यावोमहीतलं इत्युक्त्वाथौप्रणाम्यावोभगवंतंचयाद्दिशि पश्यतांतत्रपतितौतोऽसुरावस्मरमाप
तेः इत्थंतौपतितौताप्यापाज्जतानेकप्रपयात्पुरा दितेर्माताश्वदेतेयौतेजोवलविभूषितौ हिरण्यकशि ५२

पुत्रौमहाहिरण्याक्षोभिधापरः दुर्जयौतौपरंलोकेतेजोबलविबृंहितौ विक्रान्तौपरमंलोकेपीडयामा
मासतुर्भृशं नृसिंहरूपमादायचक्रपाणिर्जघानतौ ततोन्यजन्मनिद्वौतौविक्रान्तौबलशालिनौ रा
वणःकुंभकर्णश्चेत्याख्ययाप्रथितौभुवि रामस्वरूपमादायसीतान्वेषणोद्यतेवै जघानतौमहा
विष्णुर्जन्मन्यथतृतीयके शिशुपालोवक्रदन्तश्चेत्याख्ययाप्रथितौभुवि जघानतौमहाविष्णुःश्रीकृष्ण
स्याभिधयाश्रुतः तत्रतमथ्यमेषुडेलक्ष्मीःसीतास्वरूपिणी ददर्शपुंडंसंततन्नाभूग्यदर्शनलालसा
इत्थंसाश्रान्त्यितावांछारमायाभर्तुस्सन्निधौ परिणामेजगामाशुतथारूपेणविस्तरात् इतिवैभिहि
तेसम्यग्यथानोद्वारपालकौ त्रीणिजन्मान्यतीतानिप्राप्ततःपदंवीतिजौ मुनयऊचुः सूतविस्तरतो
नूहियथासौनरसिंहकः हिरण्यकशिपुंजघ्नेयथासोशांतिमागमत् सूतउवाच मुनयोनरसिंहस्य
महात्म्यंचवधंतथा हिरण्यकशिपोःशांतिंनृसिंहस्यवबोधत दितेर्लोकपपाज्जातौमहाबलपराक्र
मौ तत्कृतस्यचरितंयत्रकृत्स्नामाम्नाणिनिबोधत तत्रादौचरितंतस्यकनिष्ठस्यजनातिगं श्रूयतांमुनयोद्य
नवराहचरितंस्फुटं हिरण्याक्षोदितेःपुत्रोमहाबलपराक्रमः बभूवबाल्यएवासौहमंलोकान्त्यंग
अथात् सकिलाभिनवबाललीलांकर्तुकरूपिणी उत्थापयत्स्वयेनयाहकर्मकार्येवलोद्गतः विलास

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

महालीलाभिरुच्छ्रिदवीरकान् पातयामासहस्तेनशिरःक्षेपनपूर्वकं तथासौबलमत्युग्रःपीड
यामासनिर्जरान् प्रत्यहंबलमादायहिरण्याक्षोतिविक्रमः तथातेपीड्यमानाश्चसुरास्त्रिदिवमंतरि
क्षा पलायामासुरभितश्चिंताजालसमावृताः प्रत्यहंसोपितान्निघ्नन्विश्रांतःसन्निचिंतयत् कथमेतेव
ध्रुवमहस्थानानुपयांतिमे इतिचिंतापरोभूत्वाकिमेषांजीवनंपरं येनक्रुद्धेनत्रिगपदेनैतत्पदमवाप्नु
युः विचिंत्यास्ततमेतेषांभूमौदत्तंद्विजातिभिः जीवनंतन्निरोधायसज्जोभूत्सचदैत्यराट् सज्जोभूत्वा
समुद्धाल्यभूमिंसत्वास्यकोटरे पातालंसजगामाशुहिरण्याक्षोमहाबलः भूमौहृतायांतेनाथसमं
तादृग्विधदुःखं क्वान्वेशजलमग्नेनत्रभूवपरितोखिलं पातालतलमापश्यभूमिंसस्मारसोच्युतिं
किमसौहरिराधत्ते हृतायांधरायांमया पालनंकुरुतेसोयस्वदेहंपालकोहरिः कीर्तिस्वांपाल
कत्वाद्यांविदधात्वधुनास्वयं इतियावत्सदोत्यत्रःसस्मारासौहरिंबली तावत्तामापतुदास्यनिर्य
यौदवतोहरिः वाराहंरूपमादायवहुधैसौतणात्ततः जलमध्यगतोमोनीविचचारसमंततः ऊचेयं
पृथिवीदेवीउद्धेनानेनगोपिता इतिचिंतापरेणाथदर्शोनेनतनारदः नारदउवाच किंविधेयं ५३
मयास्वामिन्नाधिमांभगवान्कृते यथातात्क्रियतेमत्यंतथासंभायतामया वराहउवाच मयैनैः

शि
पु०
३७५

सहयोऽड्कं वातिनारदपीयतां तथैतिनारदेशो प्राप्तमपापावापः समंततः अथोपाते समाधौ नारदेभ
गवान्हरिः शुश्रूषेजलमध्ये त्रवर्षाऽयुतं शयनमेवकं तावत्कालपरीमाणेन नारदेनापि वारिणि पीतेपं
सप्ताना ह्वानिशुश्रूषेस्थलपवच इत्थं वर्षसहस्राणि नेयाथयित्वा सैदेत्ययं जित्वोर्वी दंष्ट्रयोद्धृत्य समम
र्पयित्वा पंचतां अन्तर्धानं जगामासौ भगवान्हरिरव्ययः इत्थं च स हिरण्याक्षो जितो भगवता नावली
पातालतलमाविश्य हरिणा हतिमेयसा घोरं घेरे भ्राता भूद्धिरण्यकशिपुः परः स बलेन तपसा
लब्ध्वा ध्यात्वा तस्याः वचनं वारह दशवर्षसहस्राणि ब्रह्माणं तपसा प्रस्तुं तस्यामसौ तोषयामास परमेण
समाधिना यथास्य देहे रविना आलयः पटिकीटकैः स्फुटमिलितस्यास्य हृदतस्यादरुद्धलया
इत्यमाक्रांतदेहोऽसौ पटिकीटकदमकैः हिरण्यकशिपुस्तानां तस्मात्रविरराम ह त्रिलोकास्यतपो
स्तुग्रब्रह्माणं विष्णुमानमः समेतदेवान्सो वाचवचनं भीतिपूर्वकं ब्रुधां देवं पश्यतां किं कार्यमत्र
नास्ते क्रीतोऽस्मि तपसा तेन देयमस्मै तपः फलं पश्चाद्यज्ञाविनष्टया ह्वरो देयोऽस्य निश्चितं अन्यथा
स्यतपोस्त्वग्रमेतद्धाहमिति भो वनं निशामय्यामरान्ब्रह्मातोऽसौ पार्श्वमागमत् हिरण्यकशिपोर्देवे
भुयातः प्रजापतिः आहूतोऽसौ यदा नामकिंचिद्ददर्शसमस्मयः कमंडलुमुपादाय तद्देहं समजीवय

श्रीं
३७५

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त स्वधास्पर्शमताप्यासौ समुद्भूतशरीरकः उन्नगामबलीराजा द्वितीय इव भास्करः तपसा क्लिष्टदेहो
पि स्वधास्पर्शमवाप्य सः घोरवेनान्नद्देहो वा वराजनितरां तदा उत्थाय सहसा दैत्यराजः सकमला
सनम् पादौ संपीड्य पाणिभ्यां प्रणनाम पुनः पुनः नमंतं तपसो प्रीति प्रशुचो जलजासनः पाणि
नाम्बुद्विविष्ट्यमस प्रपावेशायत्पुरः जाउभ्यां थवणींगत्वा पविष्टेनमथ्योविधिः प्राहस्मस्म दाराया वावा
सांत्वयन्प्रीतिपूर्वकं ब्रह्मोवाच दैत्यराजा महाबाहो प्रीतोस्मि नितरां त्वयि वरणीयं त्वया वरं दास्यथ
त्वेहृदीप्सितं हिरण्यकशिपुरुवाच मयि प्रसन्नो भगवान्श्रेष्ठत्वं न घोमयाधुना त्रियते त्रिविधः कामं स
त्रात्वनंत्वं प्रदेहिमे अनंतो भवतः प्राप्य कामोयं हृदयस्थितः वरिर्विकास्यतेत्रेधा सम्यक्सीक्कंकथ्यनेनहि
ब्रह्मोवाच निशाम्य वलवद्वाक्यं हिरण्यकशिपोस्तदा विचिंत्य तपसा क्रीतो दास्यामीत्यब्रवीद्विधिः
हिरण्यकशिपुरुवाच प्रथमोयं वरो ब्रह्मन्यान्इमाजीवजातयः चतुर्दशविधास्ताभ्यो वध्यत्वं देहिमेप्र
भो तथा मे प्रमयावस्थानदिवानचवानिशि इत्ययं काल नियमो वाचनेमेचतुर्मुख नाकाशेनच ५८
वा भूमौ मृत्युर्मेस्तु चतुर्मुख इत्यंमेदेशनियमं देहिधातः पितामह इत्यं सदेशकालज्ञो विधाता वे
पेरागतं लब्धासौ पिवरं तस्माद्धृष्टचित्तोयथेगृहान् सिंहासने समासाद्य प्राहूत यत्तदा सतो मतः स

शि॰
पु॰
३७१

संघोषयामासनगरेपरितोन्नृपः मदाज्ञालंघकोवध्यंवध्यःस्यात्सममेत्यलं सैन्यंनिर्गलास्तःस
र्वांसंर्गीत्रिदिवेंतथा स्ववशेस्थापयामासमानीबलमदोद्धतः इत्थंनिर्घोषितास्तस्यदेशेस्याज्ञावि
लंघकः नकोपिनवृत्तिंलेभेबभूवाज्ञास्यजीवने नपवमान्यास्तेधन्यास्तपवास्तनलात्पिनाः सशृडि
भाजोपितथायेस्याज्ञामालयवत्यघुः इत्थंसराजाबलवानवेन्यात्मीयमुत्तमे बलंपैरेभेयेतन्मदोन्म
त्तोबभूवह तथासौमानमाजह्रेयथ्यास्येंद्रियजालकं अहङ्कारानिमग्नंतदन्तेवेवममज्जह हृ्या
दस्थवर्णतस्यहृराज्ञाप्यनवेदनं इत्यादिवचनानस्यहृषीकानांबभूवह गुरुतानामलोकेज्ञा।
हङ्कारोलाघवेंतथा अवंनिरभिमानित्वेनथागौरवंनोस्यवै इन्द्रियाणिगुरुणपामममग्नानीवह
दन्तेर अहङ्कारावर्तांघेमांनूनंगौरवभाग्जनेहो इंद्रियाणीहममग्नानिनहेवेहन्निमन्निहि तथाभि
मानहीनानांनूनंलाघववंत्यपि इंद्रियाणीहपुत्रानिपर्यंपत्यपिहितंत्वपि अहङ्कारभराभ्यग्नोदे।
त्पराजस्तनमतः निश्चिकायस्वयंविस्मःकोयंमनइतिस्फुटं वेदागच्छेन्मयायोद्धुंनूनंमनःपराभवे
संप्राप्यदर्पनाघोरोभविष्यतिकृतंहृतं नस्यैस्यंवर्तमानस्यविरुविंतापवस्यत अस्तिसमयेदे
वीजनयामासनन्दने अतीवाल्हादकंनंमगुर्यंप्रल्हादसंसिक्तिंने विधायहृष्टोदैत्येंद्रोवराजनितरां

ॐ॰
३७१

बली स चाहं दृष्ट्वा बलेनैव विस्मयस्मरणतत्परः प्रह्लादो जातमात्रस्तु बभूवायतियोगतः किमयं ह
ष्टं बलवद्येनासौ दीरपापाप्यपि सस्मार पूर्वनिष्ठानेन भगवन्तं जनार्दनं तथा रोदनकालेपि मुख्याद
स्य विनिर्घयो अकस्माद्धिस्मनो मे वदिष्टं हि वलवन्नरं ननाम भगवन्नामस्मरणात्तस्य धीमतः वि
नाभूता बभूवाहो कापि चेष्टा मनस्विनः बालस्य दीर्घकैरस्य तस्या हो दारुणमेककं विस्मृतिर्वहिर्भू
तेन बभूव विविधिर्वली इत्यहं पंचदशे यो सौ जातो बालो प्यमानिनः नितरां प्रेतयेचाम वल्लमाइवदीरथेः
ततस्तं पंचमे वर्षे वर्धयित्वा कुलदेवतां पिता विद्याशुकगृहं प्रेषयामास तत्रकम् महावैभवसं
भारमारोप्यासौ महामनाः आनिनाय स तं राजा शिष्यशालां प्रतापवान् कारयित्वास्य विद्यानां प्रा
रंभं गुरुसत्तमं आनर्च विविधैर्वस्त्ररत्नद्रव्यकदंबकैः अथाभ्यर्च्यास्य शिष्यांश्च यथोचितमनुक्रमात्
ॐकारादिर्विजेवाक्षरस्वर्णायपवेदमित्युल्लया लेखयामास वर्णानि गुरुणा दैत्यराजसौ महोत्सवं विधा
याथ दीनानाथान्प्रजुर्यच योगस्तान्पूजयामास चित्रमिष्टान्नभोजनैः राजीवलोचयामास दीयोत्स
वमनुत्तमं स राजा स्वीकृतं तं गढ्डिरप्यकशिपुस्तदा इति तं सगुरुः सम्यक्पाठयामास तत्र गृहे रा १४
ज्ञोस्य वरधामाग्र्याणि प्रह्लादे मतिरत्नेः प्रयातेषु च वर्षेषु आगल्लन्गुरुगृहं स ततः बभूव नितरां धी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
पु॰
३११

स्य हिरण्यकशिपोः पितुः अथो कालान्तरे राजा सततं गुरुमन्दिरागतं आहूय परमप्रीत्या पप्रच्छ वि
नयानतं पुत्रं लोचनमयो नहृदयानन्दकरं भास्कर किमधुना वत्स पठितं श्रावय यच्छ्रुति सोऽब्रवीद् प्रह्ला
द उवाच गुरुणा हं प्रभो मे मया व्यापितः शास्त्रपद्धतिं तत्र मे हृदयानन्दि प्रसंगागतमप्यहो जा
तं तज्ज्ञगवन्नाम हरीत्यक्षरयुग्मकं निशम्य दैत्यराट् क्रुद्धः क्रूरदृष्ट्यादर्शितं अथ किं वित्समा
ख्यास्ये दैत्यसंमत्तोऽल्पः अकृत्याभिनयं कृत्वा वाच पुत्रं पुनर्वशी दैत्यराट् दुष्टः सत्पुत्र नो वेषि किं
त्वया पठितं गुरोः निशामय मदस्य त्रय कृत्वा गुरुदमाप्नुमः प्रह्लाद उवाच यद्योगिगम्यं प्रकृतिसार
मेकं जनस्य सर्वार्थविसर्गदं तं तत्पादपद्मं गरुडध्वजस्य मयात्र सम्यक् पठितं विशुद्धे श्री व्यास
उवाच इत्युक्ते वचने तेन सर्वे दैत्याः सदोगताः भूर्दन्तदृष्ट्यो क्रीडा बभूवुर्भयसंकुलाः ततोऽमो
तं समास्थाय दृष्टा नानातपय यस्य पः गुरुमानय तामसस्ये येनार्यं नाशितः सुतः तत्रागतं गुरुमायात
क्रोधसंरक्तलोचनः नितिष्ठंनमेव प्रोवाच दैत्यराजेति साहसी दैत्यराजः एवं वङ्कृत ताड्गे तेन घापि ये
वचया कथं नाशितो मे तनूजो मे प्रह्लादो हृदयप्रियः अथ बाले विवादे न विप्राणां प्रकृतिस्थितिं शं॰
वलात्स्वार्थपरांगा हि यत्कृते नोपजीवनं गुरुरुवाच राजन् चित्तं निमा कर्ण्य त्वदधीनस्य मे धुना य ३११

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

थेच्छंक्रियतांदात्रा मयिलब्धमार्गेदेशिते मयायंयेनेश्वरःसम्यक्त्वादितोयाज्यपद्धतिं संप्रत्यसौयथा।
वह्निनोपदेशोस्त्ययंमम व्यासउवाच निशाम्यवाक्यंसगुरोस्तन्नस्तमःसदैत्यराट् भ्रुकुटीकुटिलाका
रस्तंयघ्निवमावदत् नीत्वाशुशिक्षितयायंत्वंसम्यग्गिरस्त्वंयथाह्यसौ स्वेष्टदेवानतुस्स्तत्त्वकुलंतारयने
मम इत्युक्तोविसृज्याथोगुरुणासहसंसदि यवनार्थंबकाराश्रुत्वाचिंतितंदैत्यपुंगवः भयभीतस्तमा
दायप्रह्लादंगुरुस्ततः जगामाकुलचित्तस्तुनिलयेशिक्षयेह्यहिते पाठयामासप्रह्लादंसमयश्चत्वा
णिसोथयतीः पितृसंतोषकारीणिराज्ञिविदितमनेस्थितः अथोकदाचिद्दैत्येंद्रःसमानीयात्मजंप्रियं क्रो
कमारोप्यप्रह्लादंकिंत्वयापठितंवद प्रह्लादउवाच यंयोगिनोभूतमसमस्तमोहाध्यायंतिनित्यंयततचि
त्तवाताः श्यामादिभाजोहृदयाब्जमध्येसविष्णुरीशोत्रमयाप्रगीतः व्यासउवाच विषच्छटामिवाणि
निशम्यास्यसदैत्यराट् मुमूर्छदैत्यमध्यस्थोयत्नेनैनःसंबोधितः हिरण्यकशिपुरुवाच कथंत्वयै
यंपठितंगुरुस्तेप्राहसत्त्ववः नोवत्सेषकृतःपत्रवितीतंहृदितेस्थितं प्रह्लादउवाच यत्पादपद्मयुग
भूलिकृताभिषेकाःलोकास्त्रयस्वर्गमार्गनरश्रोणिंत्वदिंनीशुनेनीति नन्नामसर्वेहृतिनोक्षसमिद्धराग्निर्निदग्धप्रशा। ५६
न्यमयव्यवास्तवजीवनंमे दैत्यराट् नूनंनतेजोमेयासोकेनाप्यंतःप्रबोधितः पिशाचेनबरःस्वेषवा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ ध्यतां गुरुवेश्मनि नीयतां नीयतां शीघ्रं गुरुवेश्म तु हार्यया बोध्यतां बोध्यतां तूर्णं मसौ येन स्वविभवा
पु॰ त् व्यास उवाच निदेशात्तु दैत्येः प्रह्लादं प्रापितं तत्र तं गुरुः शिक्षयामास यत्नेन शास्त्रं पित्रा निषेवितं
३२८ अवधार्य इदं प्रज्ञः सममनेकतमं स्थिति आनिनाय पितुः पार्श्वे प्रीतोसौ नितरां गुरुः आदौ प्रवेश्य
समयेन नाम पित्रा पयोपितः प्रह्लाद प्राह तातो नसो गुणैः शीघ्रं प्रसादय विलोक्य तं पिता प्रीतिप्र
णतं प्राणवल्लभं उवाच जीव वत्स चिरं स्वाध्यायं त्वं प्रबोधय प्रह्लाद उवाच अष्टांगयोगमधिगम्य
गुरोः सकाशाद्बाह्येन्द्रियेन जितनमोभ्रमभावसर्गाः कृत्वेन्द्रियप्रसरसंवृत्तनरागकीलाध्यायं त्रियं
स भगवान्स्वयं वेदोत्तु नित्यं व्यास उवाच प्रावभ्रमेव वचनः स गुरुर्दीनताननः तत्कंपे नितरां पापा
त्मीयथा वाग्भवोदितः हिरण्यकशिपुरुवाच केनेत पुत्र धिषणा विपरीता प्रजनाभवत् मोहतु
त्स्यभावे स्वंतु आस त्वं विवेचय प्रह्लाद उवाच विस्तरयं जगद्धीशमनाय नार्थं श्रुतं नि
स्तन्धिषणा विपरीतभाजः तं भक्तलोककृतसद्धिषणं रमेशं ध्यायेम निरंतरमसौ परमो विवेकः
व्यास उवाच श्रुत्वेत्थं वचो पुत्रात्तात प्रोसौ नितरां हृदि दण्डकं तं समद्युज्ञ्मोमेत्रिभिः समवायत मह उ॰
हिमोवराहं वनीयतामेष मन्दधीः अप्रप्राप्तो यतेर्वाभित्त्वेनीनो सौ समबोध्यत पितरं तोषयन्तं गुरुत्र ३२८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मानीनिशाः कुलं सकामात्मात्मकथाः शाकृष्णुड्याआवर्तत्वमुद्भुधीः इत्युक्तो मे त्रिभिर्मासैरवहृष्टासोऽत्र
बोधितः तथैवत्वद्यमतिं कृत्वाऽनगामासोऽगुरोर्गृहं गतेनास्मिन्नरूपमह्यं दयितासोऽष्टशाङ्कःखिन्नः रहो
ऽस्मि प्रेषयामासममिष्टं भर्त्यं यवत्तर्विधं कुड्डेऽसोनितरांराजात्वयीतिममभर्तृका स्फुरेवाच्योरहः सम
भोज्येतां मिष्टभोजनं तथाऽसोगुरुकरम्यस्यवाच्योमहत्वनास्यपः यत्कितांगुरुमथ्यागत्वयागम्यन
वान्यथा इतितेकिंकरास्तस्य तथाचक्रुरथोगुरुः बोधयामासमप्रज्ञादेसमनेत्वं तथाकुरु य
थानमेवृत्तिलोपंभवेदिहकदाचन त्वांप्राप्यममतिकस्माद्वैवंवृत्तिवर्जितः इत्यसोगुरुणादी
नंकथितोऽपिवणाकरः ममपक्षपातशात्सम्यागितिदैत्यश्रीतिकारणमथ ततोवार्तासमत्वेषुदैत्यराने
नप्रेषिताः किंकरोदैत्यराजाय श्रीणयामासहरादरात् तथासोपहतेराजनम्पूद्येदं नितरांकुलं प्रम
प्रमिवप्रोक्षेतपद्यस्यैदयेयथा निशाम्यवचनंराजात्वमेषानितरांहृदि कृत्तंमेभागपनत्वया
प्रज्ञादेयसत्यतिंगतः अथोकालान्तरेतत्रप्रज्ञादेतमहीपतिः आहूयावाचत्तेमेगुरुकिंचि ५७
दथीयतां प्रज्ञादत्तवाच यन्निष्टमेननिखिलंममस्त्रियपषकर्तांगुरुभक्तपराणाः यत्पादपद्माश्रय
णान्नह्नेभोगापवर्गोतमजंननतोऽस्मि दैत्याधिपः अहोमौर्ख्यमहोमौर्ख्यममापियदसौवलः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु॰
३७५

परीक्षितोपि प्रथमं स्थापितो निजमंदिरे उद्गतु द्विरदं नीचो म्लनानां यात्रमेगतिः निष्पुत्रस्य न सा
नूनं भवितानेन पापिना इत्यसौ क्रोधशांत्यर्थं राज्ञो स्थाज्ञा विधायिभिः निष्कासितासमानोपि
पीडां स्वस्थानवापयो ततस्तेन निवध्याशु पाशैराजानया भृशं कारायां स्थापयामास रम्भोजनम॰
तिश्चिंघ चिंतातुराघजननी रक्षंतत्र मादरात् आनीयवोथ पित्वाने बोधयामास धीनधीः तत्रता
वनिताः स्नाताः तत्र वस्त्रान्यवाप्यघाः प्राप्तवंत्यपि कात्वि भर्तृप्रेमभरोज्ज्वलाः किमिदं क्रियते त
त्वंया माप्याद्देवसज्जनि माभूये छिन्ननीमेवनिपतिर्वलवत्तरा नूनं त्वदपराधेन पिता ते यं महाय
याः अधिविभ्रांप्रपत्रेम भाजनं मां करिष्यते इति कृत्वा मतिं तत्र विधायककरुणामपि गत्वात्र
हृष्टं विघ्नं पठित्वा सो विनाशकं श्रीगणेशस्य महाबुद्धेः कलेशोथ यत्नतः स्तुत्वा गिरं मानस्वदितां
ज्ञादेशमतिमत्तरः प्रोवाच जननीवाक्यं शृणुमिममाय प्रोफितं पद्मपमानतर्दहानात्वा नत्याहमधुनं
पदे यथासौ त्वं महात्मामे प्रसीद तिनरोत्तनः इत्युक्त्वा सजगामा स्यपुत्रो गेहं प्रसन्नधीः अथाय
येतितं नत्वाप्रोवाच तु रुसत्तमं तथोक्तः सपुत्रः शिघ्रं यावद्यामास तात्मनं यत्रासौ भगवान्स्या तों॰
निगरानां नत्यासयव अधीयानः सप्रज्ञादसत्तवनवपयावदद पंडवस्वर्णविघ्नांतां यात्रमेवात्तिके ३७५

वलं पठितंश्राविनः सोथगुरुणानेनशुद्धधीः वर्णान्बोधयामासकेवलंगुरुसन्निधौ सोहिबोथजडेम

न्वातेष्ठनर्विनयानने लेखयामासवर्णानिस्वमनन्यो नयेगुरुः वर्णान्लिलिख्यमानोसौवस्वर्णमेवः

केवलं लिलेखमतिमांश्चित्रंबोध्यमानोपशब्दद्भैः नहेस्थामसगुरुर्भीतःस्वविद्यानांदिनेमने श्रादैः

संघातमनदत्तमौनंसंस्थापितेबलात् इतिप्रतिदिनंतेनसशिक्ष्याव्यसनतन्मयः पाठयामासप्रज्ञाढ

ह्यभ्यासेनपंडितः परीक्षार्थंगुरुर्वर्ण्याश्रावयापस्थिरिष्यसे पठितेबेतिमात्कस्मानयेम्युक्तादितेः

स्वतः वर्णान्श्रावयामासपवनसप्रीतिनिर्विवं निशाम्येतिगुरुर्धिग्धिक्कृत्वातेस्वंचंडःहितः वर्णान्दैन्या

धिपस्त्वंबोधयानसमायर्यो श्रुतःउरगतेतेनसैन्यराजवधोममः श्रोतावाराजन्विज्ञाप्तिंसमाकर्णयमे

पुत्रा स्वडंक्कंपादितेनोपंमेविपरीतेनचवर्क्षिहि किंवदसेतेधिकंनूनंननष्टःकेवलःस्वयं मठशालागः

ताःसर्वेदैन्यउवाच्यघेपिते सामनादस्यउक्तेतेनयांतिविधिवोदिताः अन्याहितेविजानीतसमीपा

गतमेवच अन्यथाकथमेतेषामेकसन्यमिदंस्फुटं इतिमत्वामतिंसम्यक्संस्थाप्यनयकोविद पुत्र ॐ

प्रतिजकषायाद्यान्यथानर्थसमापतेनत जानेयंपत्वीमेयउत्रमेनलाघायिष्यति नूनंउत्रोनतेशिक्षा

पात्रंराजन्भविष्यति शिक्ष्यमाणोमयाप्यापिबलात्मेनउजोऽफवं मूर्कानतिष्ठितोराजउन्मत्तंमांकरिष्यति

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि इत्यहं पालितः पूर्वं त्वं राजन्महात्मभिः अधुनावश्यमभवतानो ज्ञानेभाविकिंफलं पान्नमानोप्यसौ
पु० बालः शातातृष्या प्रभोजनः पश्चात्श्रीमातदेवाशुपवत्यतिनरोरुजः इतिश्रुत्वावचनंस्यदीनंनि।
३८· ष्प्रस्यदैत्यराट् मामैमेनं दृष्टोन्मार्गेश्वानयाचार्यबालिशं आनेयेनेप्रसूपार्श्वं हंजनउमभागयके ए
च्छुतात्स्मात्यधिषणेनतत्रामौमौ किंवदिष्यति इतिनिर्गत्यसगृहात्तबहिःस्थितमादवात् मातृपार्श्वं
नियाशुप्रदृश्यानतमस्तकं तत्रगत्वाप्रणम्यासौमातरंसत्यविक्रमः उवाचपरमप्रेम्णामात :
किंकुशालिन्यसि मातोउवाच पुत्राहंसर्वथाभव्यापुवंश्रुत्वात्वदीहितं दवाग्निमध्यपतिताशुना
स्मीतिकिमश्वलंतं तस्मादावाग्निपतितांस्त्ववाक्यपीयूषनिर्जरैः आनन्दयभवात्पाशुयेनाहंपुत्रिणी
त्वया यथामयिप्रतिज्ञायगुरुगेहंगतोसिहि सर्व्वानांत्वंविधित्यात्रमत्यसंधोभविष्यसि यथाप्रस।
न्नोसितवानथैनंपितरंचमां प्रसादयकुलंतोषयथासर्वविजेष्यते श्रीव्यासउवाच इतिवाचंनिश
म्यासौमातुःप्रहसिताननः प्रोवाचकुलमेतन्नोयथोर्ध्वंतन्मयाश्रुतं येनायंमत्पितात्वंचकुलंसर्वं। गं०
पिवान्यवाः श्लाघ्यताम्पयांतीहतन्मयापठितंशृणु प्रह्लादउवाच यपकपवात्रजगन्निवासोय ३८·
स्मिहृगीच्छापविनोविभाति मयस्यविश्वहृदयेममतिःप्रवेजितंतेनमहामहिम्नः किरीटिनंशंख

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गदाब्जचक्रलसत्करं हाटकभूषितांगं सप्तभयागोवितक उ लोकं विलंभजन्नासकलार्थपात्रं
ध्यायन्सदाशुंभकथोन्नमेनरः पीताम्बरं तार्क्ष्यगतं वसाशुतं भुक्त्वायथेष्टं भुविभोगसंततिं प्रामो।
तिपारं भववारिधेर्ध्रुवं मातस्त्वमेनं सततं स्मरस्व सम्मस्तचिंताभयनाशदं तं यद्दर्शिनीशाश्वतम
व्ययं तत्त्वात्मा मत्तं तये न जरादिनाशः तमेनमेकं श्रुतिमार्गमव्ययं जनार्दनं शांतकलेवरं शांते ध्याया
मि नित्यं स ज्वलः सवंधुर्मे ह्याभिये नाहमपेनशोकः सकलजलदनीलं भक्तिमौत्रैकलभ्यं लसदम
लकराग्रं स्वर्णकौस्तुभमौलिं धृतकनकविभूषाभूषितां सिंधुपुत्री दधतमशुभमध्ये ध्यायतो सर्व
सिद्धिः श्रीव्यास उवाच इत्थं वदंतं तनयं प्रवृत्तोद्यमं सा सती अवेत्य नाउयितो रोदहाहे तिभूषा दुःखि
ता रुदती पुत्रशोकात्तो वाच तं किमिदं त्वया पिपासु ग्रसिते नैव क्रियेत पापसंगतिं राज्यं यातोन
लप्राप्तं विहायो वनं वनं तथा कथं त्वं वङ्कव्योमि स्थत्य वेश्चेतन पुत्रसाल्वमतिं दुःखा कृत्वे मां
मूलकर्तनी पितरो वेच्छ पंक्तिं च निर्णाशाय सद्धाज उ स्वधान्नमत्तु वर्तस्व पितरो तर्पयाधुना केनेयं
तवसद्बुद्धिर्विपरीता धुनाकृता प्रह्लाद उवाच मातर्ब्रवीमि वचनं न तु सत्यमेव मस्त्वंमे माह्व
थपर्वं भवनात्समानयत् नाहं कदापि हृदयाद्भगवत्प्रभासितं यद्व्यामि सर्वहितदं पवलोकदात्री

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु०
३०१

मातर्ममेन्द्रियगणोऽयमशेषएव श्रीविष्णुमेवपरिवितोऽत्रजनीतिसत्यं नासास्यनामहृदयात्मकसापि
नूनंसंजीवनंव्ययगमिष्यतिसर्वशान्तेः यद्यापिनङ्क्षवतत्तनाहमशुंस्वदेहं विस्मरत्यकिंचनपरंहृद
येदधामि कोनामपावनकरींघुनदींविहायसन्नाम्यत्यरोपवनगांकुनदींश्रयेत अस्थिभंगोऽपिमे
नामविष्णोःकलिरिवितंकिल भस्मीभूयापिमेंगोऽपिवैष्णवमात्रेणहृद्यपतो यथाचहृच्छमाणस्यगंधो
भवतिचोत्कटः चन्दनस्येवमेवात्रममतत्स्मरणंस्फुटं श्रीव्यासउवाच इतिपुत्रोदितांवाणींनिशम्य
सोऽसृदुःखिता दैत्यराजायसंचक्ष्येरुदतीवक्रलोचना सिंहिकाउवाच राजन्कृतंविषादेनबहुधा
बोधितोप्ययंसौ नकिंचनापिमेतोधिलंप्रायसेसोऽत्रमतिःस्वनः धिक्कृतिंनंघटासौनिजात्मजःकुलविद्यात
कः अल्पभाग्योमहाराजनिःशंकस्त्वंभवाधुना नस्त्रुतंनीतिसारस्त्वयानीतिविजानता त्याज्यएको
त्निवंशार्थेनकार्थेनैकसंततयः श्रीव्यासउवाच इत्थंतयाऽनुगांवाणींसिंहिकोक्तांसभूपतिः निशम्य
दुर्मनागेहान्निर्जगामातिकोपितः अथोसदोगतोराजामात्यानानीयसत्वरं उवाचवचनंक्रोधप्रस्तः ॐ
प्रज्ञोसंज्वलन् अमात्यामक्षूहेंकोयंगेहदाहायकेवलं शिशुर्जातोग्रहादस्मात्रकथंविनिवर्तते ३०१
तन्मन्त्रहायैदुःखाभिवक्षैवायंममात्मधा यथाकथमपिस्वस्येयैर्वध्यःस्वात्माभिरन्वया गेहेणवह्नि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नानाव्यशास्त्रैर्वा वारिणापि वा वर्द्धितो नितरांऽयं शत्रुकीर्तिविवर्धनः भवंतोपि च वेदयेयं बोधयं तत्र
हीयते विष्णुनामविसर्गार्थं तस्मात्तोनितरांस्तदे अन्यथैनं ध्रुवं हृज्ञामारयन्त्वविप्राः किंन्न यथाते
सर्वेप्यवाहोऽस्वधर्मेस्तुनिबन्धनं अन्यथा वीजनाशोयमस्माकमविरागतः इतिबुद्धिं समाधायय।
ध्यांमंक्षिप्यतांत्रुतं ततएतेस्ततेराज्ञोविनयानतकन्धराः उपेत्यबोधयामासुर्विष्णुनामप्रहानये
अमात्याउवाच राजपुत्रो महाबुद्धेमान्योसिनितरांवनः नत्वंगुरुवितंवाक्यममातिष्ठगतज्वरः अ
न्यथाऽपिताराजा त्वयिपश्चिद्वधास्यसौ मातर्मुख्वाहिनिर्यातेऽविष्टोमःकदाचन प्रह्लादउवाच राजा
सौनितरांधर्मोभवतांबुद्धिभूषणाः नकदाचनमेस्वांताद्विष्णुनामागमिष्यति यदस्तिसत्यंयदसर्व
कर्तृयत्प्रेरकं सर्वजनानान्तरास्ति तत्तीर्थंतीर्थंचबराज्ञपुरंमयाहृदज्ञेसततंविर्धार्य यदक्षोछ्वयास
र्वमिदंप्रदेतियस्मिंन्निदानीस्थितिमस्तिसर्वं यस्मिंल्लयंयैष्यति सम्मकाले तत्पादपद्मं हृदयेममास्त
यन्नाममपायोजविनाशहेतुयस्येदसाम्नलवशोऽस्ति सर्वं यंध्यायतांहृत्स्तगतास्ति मुक्तिस्तत्पादपद्मंहृ
दयेममास्त अमात्यायपहेमान्यो भवतांमानकारणं तदापिविषमं साबुद्ध्याशिषिंकरुतमाचिरं तस्य
विष्णुगुरोर्विस्मयःपदंह्रं हृदयाह्नगं समास्तसततंयेनऊर्जनोराजनेनतरां निग्रामेस्यंवचनस्याविता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि त्यंतेमहाधियः राजानंपरिपप्रच्छुर्वार्तांतांचचचक्षिरे कृत्वादेशंमहाप्राज्ञागतास्मासभवन्तुतः अ॰
म॰ विचाल्यस्तिद्देवाकान्तस्मात्परपुरंजय हन्यतांहन्यतामेषमत्यंसत्यंब्रवीमिवः बध्यतांबध्यतामे
३८२ षबद्धेनंमाचयिष्यथ इत्याज्ञातेसमाधायराज्ञोस्यदृढनिश्चितां बद्ध्वाग्नौचिक्षिपूराजपुत्रंतेजा।
ज्वलेभितः श्रीव्यासउवाच पतितंतंसमालोक्यवह्निर्वायुंपिधायच दीप्तिमात्रेणसंदीप्तोबभूव
भृशमेसोव्यदः शैत्यंगतस्तदावह्निर्जज्वलोनितरांमुदे दीप्तिमात्रेणसंदीप्तोबभूवभृशमेसोव्य
दः शैत्यंगतस्तदा बभूवशुष्कपाषाणवप्रह्लादस्यतमेथसः तेनथावस्थितंतस्यंविलोक्यइतवि
स्मयाः पापाप्रजंपरंद्दष्ट्वाजावद्धेनवारिधिनिम्नः प्रह्लादउवाच यपर्कोतेसमाहूयविशंजलवधुः
स्थितः आश्चिर्यजीवनेशेनेसमेत्यभगवानानिः यद्यस्तितत्पादसरोजयुग्मंस्वांतेसमाहोनकथं
तदामे तत्राभवेद्विश्वरचिंत्यशक्तिः कथंविषीदामिजलांतरस्थः श्रीव्यासउवाच इतिनिश्चित्यप्र
ह्लादोयावज्जलतलेगतः तावन्महाविविष्टेर्व्यमुखदाविर्वभूवह सतदाजलमध्यस्थोश्राजनि
तरांयथा शुद्धासनगतोमानीराजाश्यजनकोबली उवाचचमहात्मासौतांस्तदापुरतोगतान् विद शि॰
द्धंकरणीयकृत्यंवैमलसद्वलः ततोनिक्रुद्धास्तेमात्याःशास्त्राणिपृथक्पृथक्त्येवे युगपश्चिंदिषुस्तत्रा ३८२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ज्ञानसंप्रबोधिताः ब्रह्मादउवाच जनार्दनोसौभगवान्सममस्मिन्मासेसिञ्चवास्तेसुयदानदानं दिनानिदे॰
त्याः प्रसन्नंभवद्भिः कुर्वन्तिकिंपुष्पमस्त्रूतिनानि श्रीव्यासउवाच शृणुध्वमाहुतोयस्मैः ध्यानयोगोसौमहा
मतिः अप्राप्यवेदनांस्वल्पांनवर्नापापसौख्यमः इत्थंपुष्पाभिधानेनपीडाभवतिदेहिनः शास्त्रोक्ते
र्वेहृथाप्रस्नैर्नोसीमस्यात्स्ववेदना नानाविधैर्निशातानिशस्त्राण्यस्त्राणिभूरिशः पीडाकारीणिनैवा
स्यवभूत्तुर्विस्मयेनसः यद्यदस्त्रंकुर्यात्तत्रविनिवृत्तेलिवनान्विताः नमदीपोच्छ्रयान्तस्यसर्ववदायिर्वभू
वह इतितेस्यतदाश्चर्यविलोक्यश्रममागताः चिंताविष्टाःमिथोभ्येत्यमंत्रयामासुरादरात् अहोन
किंचिदप्यत्रजातंपीडाकंवशिशो किमस्मैकथ्यनेरोत्रेक्रुद्धोयस्मैप्रदास्यति इत्थंनाविकुलान्दृष्ट्वाप्र
ह्लादोबुद्धिसागरः उवाचसान्त्वयंस्तान्सर्वान्कोमलयागिरा प्रह्लादउवाच अहोकिमितिधीमद्भ्या
श्चिंताविष्टाःस्थसांप्रतं मोभैष्टकुपिताद्धोविर्विस्मयनसांप्रतं यथाहंतस्यदृष्टेहृध्यानान्निर्भयमान
साः तथाध्यानात्ममीशानेभयहीनाभविष्यथ इतिनिःशंकचित्तेनध्यानयोगोजनार्दनः नभीःसो
मासिकीयेनकृतःस्याद्दृष्टेहेतुका ध्यानयोगोसौमहाविष्णुस्त्वयार्थनस्यनामेव किंनसाधयतेनसम्यग्वी ८८
तोभक्तजनस्यहि तथाहिदर्शनंचात्राहमेववदतांवराः योयंसंसाधितोभ्येत्यभवद्भिर्नैवपवत्र य

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि. अथैयदाहकोलोकेवक्तिसस्यविभोर्गुरुं कथंनत्वंप्रबाधेथेननत्रिचिंत्रशांनकल्पते यद्यपीदंजलंना
पु. महद्दृष्टद्रव्यविद्यानकं तत्स्यादाम्बूर्तिवत्स्यैवकथंतस्यापिवाधयेत् यानिवामूनिशास्त्राणिनानाख्या
३०३ नीचकोटयः तानितेजोंशापवास्यवधेयुक्तकंनकथं इत्यंग्रुक्ताभिवच्चेघमहर्षिस्त्रिर्निषेध्यतां रा.
जान्ताश्चद्वनःकृत्वाधेनवःशांतिकृत्तमा ध्यात्वांघ्रिजनार्दीयानंप्रथानंपुरुषोत्तमं लोकद्वयस्थितौ
वस्मास्माशुभाकेविनिश्चयात् यथातथासभगवाध्यानयोगानकल्पनैः सर्वत्रचतथाकेनविंताम
म्राभविष्यथ इतिवावंसमाकर्ण्यनिरायासेनयथागतं गत्वानिवेदयामासस्वभर्तृरितंतनस्यधीमतः म
हाराजसमाथनत्वकार्यकारीकिमप्यहो नचात्रसाधनंनूनंभविष्यतिकदाचन किंकथ्यतेस्यच
रितंवह्नौप्रज्वालितेत्यने द्विभोसौमत्स्वमायेदेशुघ्नयाघ्यागतोयथा ततोसौमन्त्रितोस्माभिर्जले
गाधेशिशुस्तव संभयित्वानदप्यांगुरेर्जसोनितरांप्रभो इत्यंगतेत्रपुगपत्कस्त्वांस्वनिरूपयत्वके द्वि
ष्टेहृष्येवतस्यापिज्ञातेदिव्यवपुर्धरे नत्पीडनात्रकौर्यंवक्तृतापिविफलाभवत् कोप्येषसाधुःसं
हृन्नोरागोद्वेषवर्जितः इतिश्रुत्वावचस्तेषांहिवणपकशिपुर्नृपः संत्रुक्रोशभृशंकार्यविह्वलो रा.
भीतभीतवत् त्वर्णोचिंतागतोमेत्रकिंविधेयमनोधुना धियानिश्चित्यपुत्रंस्वमाहूयावाचदीनवत् ३०३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हिरण्यकशिपुरुवाच इमेयदेहेसंतिनवाप्स्यंत्याःसहृत्वजातानिनिधयःसम्पूर्णाः दंताबलामिष्टमपीहभो

ज्येकिंदीनवद्वालनमपश्यसीव यदस्मिन्नोर्भवनेत्वदीयेकृतनत्विदानीनदमर्त्यलोके किमर्थमेनन्न

विहायमृत्युवस्यप्यमादन्नपुनकमोसि केनासिस्नोविमनामदीयामादत्तसम्पत्तिमिमांसहश्लो

विदेहदानादिदत्तस्वश्रृत्याममटान्विदान्यालयराज्यमेनत् त्वमेवसर्वत्रविभोर्महात्मन्भवायवुद्धिंवि

मलांकुरुष्व त्वांपुत्रमाप्यागतसर्वशोकस्तिष्ठामिभोगान्कवलीकरोमि सत्कीर्तिपुत्रंसगुणोपपन्नो

तत्वांप्राप्यपुत्रंगतशोकयुक्तः मन्येसमयात्मजवंतमेकंभुंत्वबनिंपुत्रसदेवलोके सर्वथाप्राप्यपुत्रंत्वां

गतशोकोस्मिकिंत्वलं नमोस्मित्वमपुत्रोभोजापुत्रलाविहीनोवयाप्तकथं वर्तमानेमयिकथंराजान्योभ

विताभुवि देवलोकेपुवासुरकिमन्नरथमनुत्यसि तस्मात्सर्वत्रशार्करीहित्वेमांमतिमीहशी भुंक्ष्वराज्यं

महाबुद्धेपितृर्वमांप्रसादय वचस्तत्पितुराराय विलोक्यपवित्रश्वतां संपत्तिराजपुत्रोसात्वत्मनरद्

वप्रावदत् प्रह्लादउवाच हरिर्हरिर्भिदहरिरेवबलेहरिश्चमानंगवदानिधाने हरिर्हविर्द्वारलनाद

विश्वरुचिःसमेसर्वमिदंमहात्मा यस्यत्तत्राप्रांतमिषेणसर्वासंपत्तिरेषाप्रगुणीकरोति तत्पाक्व ६२

भक्तंपरिपूर्णकामेसमेप्रसन्नोभवताडुपेंद्रः यद्भक्तिसत्कल्पलतामवाप्यकांकांनसिद्धिंमनुजो॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु॰
३०४

लभेत समर्वसिद्धीश्च पुनर्भवं वदन्त्युराणाः श्रुकषोस्तु भूत्यै यस्याद्यपद्मसमपाननिबद्धन्तश्चाणाः श्रा
ह्नोऽपरोऽपि विगणय्य महेन्द्रलक्ष्मी निष्किंचनाविहितवन्यफलादिभोगा हृष्यंति मे सभगवानक्त
दितोऽस्तु भूत्यै कनककटकजुष्टः पीनकौशेयवासा धृतसरसिजचक्रः कौस्तुभोद्भासिवक्षाः सजल
जलदनीलो व्यक्तसद्धारयष्टिर्भवतु भवतु भूत्यै सहिष्णुर्मुरारिः अलमेतैः पितावत्स हस्तिचोरक
पातकैः सर्वाघाघ्नेतये ह्रिष्णुः सपकः प्रभुरीश्वरः श्रीव्यास उवाच इत्थं संबोधितस्तेन पुत्रेणादनुजे
श्वरः संततनिबद्धनिःश्वास्य कथं विदर्थ्यदेत्यराट् पुत्रशोकसमुपेतासौ राजनीतिं चकार ह सप्र
ह्लादोऽपि विचचार सर्वं वह्नतशोकभीः केवलं भोजने पाने शयने श्रुसदास्मरन् अथकामसमोत्थाय
निर्ययौ मन्दिराद्बहिः वहिर्गतो विनिःश्वस्य कथं विदर्थ्यदेत्यराट् श्रीव्यास उवाच भवोपर्थं हरेर्नाम
हस्तिस्थ्यघस्य नस्य किं श्राभासस्त्वे वेदैर्येभिर्गीतो भवसमुद्रेवैः नित्यं प्रजपतो नाम महासोऽव्यसन
दिदं प्रत्याहत्य कथं नाम तस्यास्याद्विषयेवनिः अथ स्यान्यं वर्तमानस्य यत्किं विद्वो विकंसङ्करे अप्रोऽसि
तमलेश्रुद्धो यद्वेवमोक्षभाक्तनं तथाहि दर्शयाम्य त्रहानि नोगतिस्सुत्रमां यच्छ्रुत्वापि विमुच्येत नरः सं ॐ॰
सारबंधनात् साक्षात्कृतस्वात्मरूपो नरो सो कर्मबंधने विहाय सुक्रियाती नियास्त्राक्रियाविराजते ३०४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कथंसाकर्मभोगेनविनासिद्धेतिदितिस्फुटं कर्मभोगंप्रवक्ष्यामियद्भुक्त्वास्वर्गमश्नुते अप्सरोव्यवहरन्तेह्यै
कथायांयोगगतनिष्कृतिः एकस्मादागतंपुण्यंपापायोऽयंकर्मकारयेत् तत्रनिंदास्तुतिफलःकर्मभोगोऽस्य
संश्रये भुंक्तेकर्मफलेव्यक्तमन्तयानंदमश्नुते निर्वेदेनतेह्रियःकश्चित्तोषास्तात्पापंपरस्थले प्रशंसंश्च
हरन्येनत्पुण्यंप्रभुक्तोदयादसो पुण्यपापगतोभुक्त्वासमर्थ्यफलंमतयोः ह्रयोनीरोगोभयोस्तानीपरमान
न्दमश्नुते इत्थंविविंत्यमतिमान्भुक्त्वादोगतकिल्बिषः विरराममर्वेविशुद्धस्मरणाद्बुद्धिपारगः अथो
कालान्तरेतीवोद्विग्नबुद्धिःसदैत्यराट् गुरुमानाययामासतस्यपुत्रस्यघातये अतिदीनमथोविप्र
दैत्यःप्रोवाचमानयन् गुरोर्यथाकथमपीहाप्यास्योयंममात्मजः त्याज्योयेनहरेर्नाम्नेयथापापाभिधं
कुरु कृतेसर्वमदीयंचत्वद्धीनंभविष्यति इत्युमानीयबालंदंशितयामासमानयन् उवाचचवचो
वत्सयथोमेममधमागताः शिष्याःपठेतितत्त्वंपठविस्मयपाकुरु पितृतोषोमहापुण्यंपितृरोषोऽति
पातकं इतिमन्वामहाबुद्धेपित्राज्ञांपालयाधुना सएवकथितोलोकेपुत्रोयःपितृसेवकः कीदृशास्सु
हदाज्ञानाःपुत्रसत्तांलभंतिकिं अविचार्यैवपित्राज्ञांयःकरोतिमहामतिः तस्यैवविततालोकामतिः ६३
मानस्सवकथ्यते श्रुतिस्थ्यादेवमेवैततिपितृतोषकरोनरः ममतोषकरोत्नेपरत्रेष्टामहिमातकः अ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु०
३०५

तावद्गुरुर्दिनं वा कंचित्प्रज्ञादेवोसौ महामतिः तथैवमुत्सुकावकाशं हृष्टचित्तो विशारदः एवं प्रज्ञादेवं किंचि
द्वैभवताप्यवयादितं इत्युक्तोसौ तदा शिष्यैः श्रावयामास सद्गुरुं वचनार्णवि धीमान्गुरुः श्रुत्वा शुभामथा
न्नवः तद्विमोनिर्ययौ गेहाद्देवज्ञाकिंचिदप्यहं वह्निर्यानेगृहैस्तस्मिन्स्तनात्मवन्मवाशिलाः उपात्तव
वमारायपाठयामासतं मत्तं इति सर्वैस्तदानेन विस्मृतावस्तु पार्श्विताः तेपि देभगवन्नत्नेमठपाला।
निवासिनः इति सो द्विग्रथिघातो विचाल्यतमेवदपव विचाल्यतमठच्छात्रे प्रज्ञादेवं निनिन्दच सश्री
लानि दैवेन स्मैथिक्कारैस्तावमत्यव तथापि किमपीशानस्वैभितत्फलितं किल इति तेषां स एवाभू
द्गुरोरपि गुरुर्वली समस्तविस्मितावातः सर्वे मठनिवासिनः केवलं गुरुसंगासुस्थापेतुसेवात्यपवव
स्वशिष्यो हृदये विस्मितिविनोभून्महात्मनः ततोसौ तं जगादेशो त्यज विस्तं नेवेन्नदा ख्रवर्षमावर्णी
योसि पवपावत्तमंजसा प्रज्ञादेव उवाच नैवच्छ्याकदापेतं त्यजामिवलवन्नमाः यदि येयं कु
कथं नहृत्नेदर्शयताधुना श्रीव्यास उवाच गत्वासौ कथयामास यजमानेगुरुर्जनः तत्वस्त्रेविदा श्रीं०
लयासौ हृतास्माकर्थं च न मासौ सर्वमठस्यानेनाग्रयिष्यतितुर्मतिः इत्याज्ञाप्य स प्रयावायराज्ञः स ३०५
गुरुसन्तमः बलान्निष्क्रामयामास प्रज्ञादेवं मठगेहतः निष्क्रामितेथ प्रज्ञादेवे सर्वेते मठवासिनः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अनाहत्य गृहं दीनाक्षुतं तस्मात्पलायिते पलायिते गते सर्वे च विमना गुरुसत्तमः आगत्याह महाराजं
दीनदीनस्त्वभीतवत् महाराज मयोक्तं यत्स्वरानन्द पुनस्कृतं नाशितं नापदं वीक्ष्य चेतसानेन मे प्रभो
भवद्भिर्दिग्धमालंब्य मयायं दृष्टचेतनः निष्कासितो बहिस्तस्मात्स्थानात्कलौकसा कृतं निष्का।
सितः स सत्नात्मा उदासीनो हस्तसंतया किमप्युक्तागतो येन सर्वपनमनुक्तनाः तथाहं तनानगुरुस्य
कृतानाः स्थितिवाक्युवं मध्ये चारुकस्यामश्ल्यश्लेगानम्बराः येनेमे नाविताः सम्यगस्मात्तस्मात्तवं धना
त् वयं तं च कथं त्यक्त्वा वसाम सर्वमत्विदे निर्गमाच सवे सर्वे हरीत्यवक्तवर्युगमकं उत्त्रैः भूर्वसमाश्रि
त्यपेद्वस्तेय च माहनाः त्यनिराजन्मयाख्यातं सर्वं नेत्व्यापाकारणं यथाहं त्रिविलोपेन नष्टः स्वर्गं तुनं
मेवहि इति श्रुत्वा तत्पश्चिन्नामनग्रोतीव सविक्लवः उवाचाधिकृतात्मनु नकिंकार्यमयुनायमे येस्य
वा गुरुनायवचनमर्वीला सकसंगताः अमात्यपुत्राश्रैग्रातरानेयाहमहं सम्प्रदि तेमयास्वगुरुस्त्वेनाश्रु
विनेया भयपूर्वकं येस्पविश्वान्नरेन्द्रामे पुरेऽवर्तितसंगतं अश्येमाश्रोविभानायांमंत्रिपुत्रान्समाग
तान् द्विजपकश्चिपूराजासाधसाक्षिनिवर्ययत् सापुत्रात्रामवद्भिर्दीपितरौ वधपुत्रिणः नमनाग
पिमितावज्ञो वुन्कमः क्षिपते धुना सपपुत्रः पितराज्ञाना जन्मातनाकर्हिचित् लंघनेपनपितरोपु ५८

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु.
३७९

त्रिगुणेलोकसङ्कुले अयंदुष्टोमहामानीभवद्भिः प्रेर्यतांतथा यथाभवंतइवमेशान्तिमेवानुव
र्तते तथेतितुत्त्वाराजानंनिर्गतेस्तैःसमंगतैः बाललीलापदेशेनबहुशोप्रापितोवशी ग्रंथैकां
तगताःसर्वेधर्मशुद्धिपदसंगतं प्रत्येकंकथयामासुःपुराणचरितंमहत् तत्रान्तेचप्रज्ञादेवो
धयामासराघवान् नोचितंभवतोप्येतदयत्पिताज्ञातातिलंघनं दैवतंपरमंतातस्तदुक्तंश्रुतिवाक्य
वत् येनैतद्गुहितंतेनलेचितंश्रुतिशासनं येयेनच्छामनंधीमन्नतिथीयतसंगतं भवतानर्थ
पातस्तेनदाकथ्यःसमापनेन नकदापित्वयाधीमन्नक्रियेतनतदात्यसौ त्वद्यलीकेनतातस्तेप्र
हर्षासंविधास्यति समाहूतेनतथाराज्ञिहूहितेश्लाविनःकथं स्थितिःस्यात्तद्गुरुंहत्वप्रज्ञातदुक्तंयाश
पालय इत्युक्त्वाब्रुवन्तेतेचनःप्रज्ञादःक्रोधसंहितः प्रसादामलधावाचावद्दितान्यावदद्वचः प्र
ज्ञादउवाच सत्यंभवद्भिःकथितंसवालकाःहितंप्रियंचापिवचोमतंमम इयंचवोबुद्धिरतीवनि
र्मलासत्यंत्रिभावोचितवोधसन्ततः बालादशातोपिचमंत्रिमुख्याथियास्यतूर्नस्थविराःप्रवीणाः
सत्यंत्रिभावोचितमेवसर्वंसम्यग्भवद्भिःकथितंविनीताः नूनंविबुद्धिर्भवितास्यरात्रोदिनाहितं

उं.
३७९
यस्यसमंत्रिमुख्याः भवादृशाधूमुखाण्यधूषितांतांश्रितलोक्यलक्ष्मीमपिनिष्क्रियंतः यदंततदेष्टोस्मि॥

निशम्य भारतीं दुःखाक्रमेनात्र चिरार्थशालिनीः ततो वसिष्ठाभिहितं वचोपि वः श्रुत्वा यद
त्तोचितमस्तितत्क्रियां यदेतदाभाति चराचरं जगत् यदर्थमेतत्परिपंथि जीवितं विनश्वरं सर्वम
वेतत्तमनाकुलत्वगं योपि वयः ससंभवेत् नित्यं विजानीत विनश्वमेतत्सर्वं नयान्नास्ति वस
त्यभावः सदर्थमात्मा परमेश्वरोसौ विस्मारितो धैः पश्चात्तपते अस्मिन्ननित्ये भवनाम्नि ङ्गवे
ये विस्तृतास्तत्र प्रतीतिभाजः तपत्त्रयं शुष्मिकं स्वभाजो योनीर्विविधाः परं यांति मूढाः को
मी पिता वा जननी स्वसा वा भ्राता सुहृद्वन्धुरमात्यवर्गाः कः कस्य संबंधमत्र प्रयाति नष्टे त्र दे
हे मलिने ऽङ्गबंधे तस्मात्मनित्यामवलस्य विहायतम्यापि विषिंख्यात्स्यागतिं श्रवलात् कोहं कथं
कुत्र कुतोस्मि कस्मै ततः कृतार्थो गतबंधनः स्यात् दृष्टा मया नैव कनीयसा ताः सबन्धुवामा
त्वस्वसादयोपि तेषां विनाये ह्यानताश्चराणी क्रत्रेति संविंत्यागानन्यदः स्यात् यथा च तेनोपकृतिं
गतोमि जन्मन्यमुष्मिन्न तथापि वेत्र इमे च निर्दिष्टाति च तत्त्वनिष्ठ इत्यं तमेकं षारयां व्रजेत स्वमेव
कर्मफलं दयदस्या भवान्यसंवान कृतं परस्य मते तिथीवस्तु कथं वपाः स्यात्को हस्य तस्मात् ९५
निमादधीत यस्मे दृशारवाः फलिताश्मानाः मित्याद्रिरूपाः परितो विभांति हे यः सवांपम

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि वकल्पशालीयस्मैव नाम्नानन्तकामनाशः योऽयं देहो भवसागरेऽस्मिन्प्लवस्तिमेधाविह्नालि
पु माया तेवापिहित्वा मरवलप्रयाति कस्मात्तदर्थं मतिर्मोक्षविधेया नित्यं सहायेन प्रियेण वै
३८१ वस्त्रभोगपुष्टेन च लालितेन न यत्रमे वेत्थ कथाखिलेन देहेन साकेन ष्टदेशो वैस्यात् बुद्ध्वामवं
तोपि विमृश्य चैतत्तदन्नसंसारदवाग्निमध्यात् तापाद्दिनाद्यन्तमतिर्दयजेत्तु लोकान्नवेयाति
किमत्र मूढः विचिंत्य मिथ्येदमशेषमेव सत्यं परं धीरमतिस्तदत्र कथंचिदध्यात्मिय रतात्रु
भावं येनात्रु तापो नियतो ऽस्ति पुंसां संसारसौख्यं विषकल्पमेव यथ सामुखे भाति सुखप्रकारं
पश्चाद्भवेत्तापविधानदक्षं तस्मान्नतत्राष्टिनिमादधीत यथास्त्रमगताजीवाः त्वामात्राव
भासिनः तथा जनाग्रहं तत्राश्चापि देहे तेषां प्रविविधरूपतां तदत्र धीमता योऽयं योग्यमेन मनस्विनः अ
नित्यतां विचिंत्यसात्तद्देहे गोपत्वधर्मात्तये इति कृत्वा मतिं सर्वं भजन्तां जनार्दनं येन प्रार्प्यं विष्णुधे हो
न्नतं हारं विष्णुपदे प्रज्ञानमपरं तत्वार्थं श्रांतानां भवसागरे यत्सार्गी देशकं विष्णोस्तन्नाम सस्मरताम
लाः महातमो निमग्नानां यदेकं परमौषधं विष्णुनामसदा भाव्यं तदेकं भवतामिह प्रातरुत्थाय ॐ
शायममकलं सकलं दिनं तन्नामविष्णोः स्मरत येन वः स्यात्कृतार्थता सायमुत्थाय निशि रात्रिः सर्वा ३८१

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्याद्दुःखदायिनी तन्नामविस्मोर्थ्यानं व्यसत्वं स्त्वमिच्छता अहो दैत्याः सभाग्येन कलितं यत्र यद्देवैः
प्रसंगतः श्रुतं नाम भवद्भिः पापशोषणम् प्रसंगेनापियः कश्चिद्विष्णुनाम समुच्चरेत् स तापि पुनरुच्च
मांसत्वमनन्यमश्नुते न पुंयं वेदिदेवेस्यं ऊर्यान नदगुत्रवः का गतिर्वद्धवज्ञानां भवं नरकभागिनां
अहो मयपनैदैत्येयाः संसारेस्मिन्नसारके कतीह पुत्रिणो भूत्वा अनापुत्राः स्यपुत्रिणां इत्थं गतिर्विधे
नित्यपुनरावर्तनात्मिका सर्वाङ्गःखमयेन शेषत्वं यथा दस्सेन देवैः अवेजातस्य दुःखे गतिः स्यादुःखपा
त्मिका तन्मूलच्छेदनायालं हरिमाहस्मृतिः परं निबद्धेयं हृदयीडुःखे गतिः पुत्रेयन नाकथ्यः पापेन ना
रकीद्वाभ्यां मर्त्यभूः समवाप्यते सा चापि केवलं दुःखदात्रीनाशिन्यसौयतः अविनाशापदप्राप्त्यै विष्णु
पादैस्मरेद्बुधः संप्राप्य मानुषं जन्म लब्ध्वा वेदद्विषोऽप्यथं प्रयत्नेन नरस्तावत्पश्चान्नापोऽस्ति केवलं विविं
त्यद्दुःखदं कर्म सर्वमेवात्र पूरुषः विष्णुपदलाभाय श्रीविष्णुचरणौ भजेत् यथा मलार्थसहस्तेनयो
गं यं जनायव तथा मलार्थविभवनयोगं ब्रह्मरक्षये इतिनहं जनायेन कुड्ढं कर्याद्धि वत्सलः भगव
त्पादराजीवस्मरणास्तत्सेवनैः मंत्रिपुत्रामङ्कं वोयदितिर्निस्थितिं लभेत् विधायैतत्फलं शीघ्रं सर्व ९९
थमेवात्र प्रपद्यते यदीच्छा कहेनैवं वा कोहि सोऽच्छा प्रवर्तनं प्रतीमयतिस्माश्चोवानिम्ना भिद्गुरवगुहन्

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

किंत्विदं कथ्यते सम्यक् श्रूयतां मे वितन्द्रवाः हृदन्नाद्धिस्तुवरणेन हेतोर्मे कदाचन श्रीव्यासउवाच ३
निशम्य तद्धितं वाक्यं तस्यैते मात्स्यसूनवः गत्वा यथागतं राज्ञे प्रोक्तुस्तन्तस्य निश्चितम् निशाम्य वचनं ते
षामन्तस्तम्भः सैदैत्यराट् पुनरानाययामास पुत्रं तं कुललांछनं आगतं तं पुरोनम्रं विनयावनता
लिनं उवाच परमार्तोसौ दैत्यराजो मदोद्धतः हिरण्यकशिपुरुवाच तन्नूनं बुद्धिः किमियं विशुद्धा
न वाधजाना कृतमांप्रतीतं त्वदीकजीवं हृदयान्नयाघसमाजपंको पिधियावपृतः अहोकुबुद्धिः
कुतस्त्वागतेयं तवात्मजानर्थकरी कुलस्य विहाय मां किं परमीशितेति विचारयात्मानमतस्तन्त्र
यथास्ति कश्चिज्जगतां सवास्तु किमर्थमेषोत्र विस्मयतेव लक्ष्मीः सपुण्यास्ति गृहे तवाग्र हृस्यस्वसद्
त्नविभूषिता यत गंधर्वविद्याधरसिद्धसंघादेवाश्च नागासुनयश्च मर्त्याः पुरःस्थिता लेखनिबद्धः
हस्ताश्चत्वारद्वातोधिकमीत्यते किं येकेविदन्नास्तस्तुतस्त्रिलोक्यांनात्विडिमच्छासनमात्रसत्तान्
पुत्रोसि मे त्वं न परन्तु काप्येनोविविन्निमप्रहृतां कृतेषकथं मां प्रब्रूहि मत्तोधिकमस्ति किं विद्धि मोर्थमित्येव
दसीहसुत्र पद्मपादयुगाब्जी प्रवलेम में तेयेनिग्रहाद्गुग्रहलक्षणोस्त्रः पद्मपादयुगात्यामममलन्नसंज्ञा
तमुखनिषीद्रेसकृद्वेगहाः तेष्ठेवलन्नानामसुज्वलानिधानस्यात्रे मेषुडिमवाप्नुवंति इति पुत्रसमी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

द्यापिमाहात्म्यवान्यदुर्लभं कथमित्यंतनृज्ञोपिमामवज्ञायतिष्ठति प्रह्लाद उवाच सत्यंत्वयोक्तं मनु
जाश्चदेवागन्धर्वसिद्धाश्च समानागलोकाः वेषांममेहेतिपर्वतंधीमन्सर्वंत्विदंतत्रूपेयवेतस्ति ज्येष्ठेनयो
गोनुवितनस्तथापिनजानतमत्यंशुक्रेषणगोप्यं यत्किंचिद्व्ययेहमयानिगाद्यंस्वामिन्प्रसीदात्रमहस्तम
त्यं त्वयायदुक्तं किंतुतस्यकिंचिन्मन्नोधिकंवेनिस्पृष्टं तत्र यद्गत्यष्टेयेनचेतेस्तिसामर्थ्यंकुतोभवद्भक्ति
विघ्नेदेन तस्मात्कृष्णाघनियमस्यचितेवद्वेयंनरंतत्रजनार्दनस्य श्रुत्वापियद्भूतसमस्तपापाविशुद्धि
यात्रंमनुनामवेयुः अंतरंविदितस्यात्रस्वस्यचापिमहद्यथा वज्रमस्तकूटयोर्हंसोलूकयोःश्येनकाकयो
स्सर्पंवयोतयोःस्वर्गपाशयोर्वीयदन्तरं तथाराजन्विजानीहितस्यस्वस्यापिचान्तरं सात्विकोभगवा
न्विष्णुस्तामसस्त्वमहायमः कथंसाम्यंचकलयाघटतोतवविष्णुना विनाशिभूतसद्भूहयद्विनेनेशा
दीवकं सचाशरीरीभगवानविनाशीप्रकीर्तितः इत्यहंकारभावंत्वंविहायप्रविविधपव तानब्रूहि
कथंतेनकलासाम्यमुपेष्यसि इत्येवंविविधमाहात्म्यंतस्यसर्वातिशाययकं भगवत्यखिलाधीशेमम ९७
याविनंप्रवेशिते कोहिधीमान्सुरःप्राप्तविहायववदेतिते श्रीराङ्कुवांमनेव्यक्तोसगालेविद्रुद्रादकेको
वाद्रिवंविहायाशुगंधंदुर्गंधमीहयेत् कथंहरिंविहायाशुभक्तिलभ्यंमहार्थदं भवंतमाश्रयेव्यक्तं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि. पु. ३८५ सत्यमात्रं महामदं श्रीव्यास उवाच इति शुक्रोदिमाकर्ण्य हृष्टहृष्टः स दैत्यराट् तमाह विनयाचारा
घालिर्नम्रतनूद्भवं दैत्यराट् अयेकब्रह्मेति निपानघीग्रयमेन मलयन्नविकल्पसत्वं हृदं नेवास्मर
सीत्यमात्रं त्वं प्रदर्शय मम शुक्र गतो निनोसौ प्रह्लाद उवाच पितर्यत्किंचिदत्रेदं भातीति न भवमण्डलं च
राचरात्मकं हीनं महत्त्वाद्युपलादितं समस्तं तद्विनाशेपि वेत्यनोमेनात्र किंचन प्रयाति हे कथं ते।
स्तु हे श्रयं किं नाम न तावता यस्त्वसौ भगवान्विष्णुर्व्यापकोत्र चराचरे सं केन तद्विहीनो नित्यं विनाशीश्च
वव्ययः स सर्वगः परं ब्रह्म सर्वाधिष्ठानमुत्तमः सर्वत्र दर्शनं यांति ऊत्र किं केन कथ्यते श्राम्या चर्म
मध्यदृश्याचार्ममेव हि केवलं शुद्धोसौ हृष्यागमा यानि रूपाणि तेन न कर्हिचित् योसौ त्रिकालकलनाक
लातीतो निरंजनः भूतभव्यभवव्यापी स कथं नोपलभ्यते योमावाद्यंतमध्येषु शांतेव समरूपभृत् त्रि
कालकलनातीतः स कथ्यं नोपलभ्यते योसौ जलेस्थले व्योम्नि सर्वगः पुरुषोत्तमः स कथं ज्ञत्र केने
निकलनो सम्मुपेष्यति यपष सर्वगो व्यापी सर्वरूपोप्यरूपकः स कथं दृश्यतामेति सर्वद्रष्टा न पे
नकः यत्समेयदमाभाति यत्किंचित्सचराचरं विचित्ररूपं स कथं हृश्यांगैवेति मा हृष्टा अनंताय गं: ३८५
इमे जीवा यदा श्रियमधिष्ठिताः जीवंति सर्वे हृष्टाः तत्र कथं नो हृश्यतां यया तत् यमाश्रयमधिष्ठायति।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

घ्नेतदेवचराचरं समस्तंदृश्यतेभगवान्भवता किंनदृश्यते श्रीव्यासउवाच इतिभक्तिभरोद्रिक्तश्रुत्वा
न स्वयास्तुतः वर्णयन्भगवंतं सध्यानमग्नोबभूविह अथोत्थायसवैकुंठपादाब्जभ्रमरोमनाक्
दृश्यतांदृश्यतामेषभगवान्सुकृपोत्तमः पितःपितस्त्वयादृष्टोदेवःस्वामीममैषपिता त्वरयाकथया
मासप्रह्लादोभक्तसत्तमः सकिलाज्ञस्तुतेनैवसमाधौदर्शनंगतः उवाचपिताममकिंतत्त्वयायदाकर्णि
तोमहद्रहस्यं इत्थंस्तुवंतंतनयंसराजानिश्चित्यसंभ्रांतमतिप्रमादी निःश्वस्यहंतकिमहोमयायंपु
त्रोहतोयात्रकविध्यतेकिं इत्थंतयोस्तत्रमिथोविरुद्धालापप्रसंगेनरविर्जगाम अस्ताचलंतद्धि
वरेस्वभीतोहृत्कुलशाकेववनिमज्जमानः संध्याकालेथसंप्राप्तेदैत्यराजोमहाबलः अनर्थेनतदा
निर्मत्सरःप्रोवाचतनयंतं हिरण्यकशिपुरुवाच रेमूढदुरात्मन्पुत्रनाशसर्वगोविकल्पसेयंभगवा
नितीहितैः व्यापीसर्वेत्रेश्वरतोविभातिस्तंभेत्रवेदर्शनेमतिनोवा प्रह्लादउवाच सत्यंसविश्वंभ
रावान्ममसाक्षिस्तंभेत्रसर्वात्मकईश्वरोमे कथंनपश्याम्यहमत्रतंचसर्वात्मकंस्वामिनमक्रनात्मन्
श्रीव्यासउवाच इत्युक्ताविरतेपुत्रेविनयावनतेसुतः हिरण्यकशिपुराजाक्रोधान्धाग्राब्रवीद्व ९८
चः राजोवाच यतन्तेदर्शनंसोयमात्रपिच्छाम्यहेजः मोचयत्वामुपश्ययामिबलमयास्यशार्ङ्गिं

शि॰ णः इतिक्रोधान्धदृष्टिः सन्धाणोन्नत्वामितुन्नमं पश्यात्त्रुदूपमुष्टमं विधास्येतेनरुद्धंमनाक् इत्युक्तो
पु॰ ध्यायसहस्रादित्यकाशिपुर्वली माविधित्सन्नन्तं भैरवेन्द्रनानाडपत्सुरा निदिमसात्रेमदक्षुरू
३५० डिनावेदेन्द्रमहाग्रावणरावणोद्भवः समीलयंस्तापिदिशोयरोदसीसङ्कुटुपन्नाद्वरशृङ्गिभीषणः
दिव्यास्त्रकस्प्रगिरयो विदीर्णाः श्रोत्रैः समुद्राः पतितो नक्षत्राणिः प्रबुद्धधूर्द्दिग्गजदवारणाश्च नदावेवे
तीति तदा विचक्रे श्रकाण्डसंवर्त मसुं समीक्ष्यते देवसंघाश्च गङ्गार्जितोन्ते किमेतदित्याकुलबुद्धिवे
तः सदैत्यराजोपि पपात भूमौ श्रथोत्तणान्मात्स्यमितेविवावेविरोचयन्तंसमदग्रनमोगः श्रयर्के
वैश्वानरसुज्वलगामसन्नसात्क्रुमलोकमिवोज्वलन्तिं तदीमदीप्तंसहस्रा विलोक्य संसादने नेत्रमः
होग्रराणं आर्त्तंसमापेदिति जाः समस्ताः पेतुस्समोहान्नतेवत नास्ते ततः स्तणान्मोहमपास्यबु
द्धैः किमद्यरूपं ददृशेमभायां स्लभ्याश्च तस्मात्स्तु नतः स्वरूपं नयनत्रयोत्थानवयन्त्रशेषंदः जाज्वल्यमा
णं पतितो दिग्न्तात्स्रात्वा मङ्गाभैरवरूपमुग्रं कालाग्निरुद्रेन भुवं विदग्धुं विनिर्गतो सेन्द्र रवं धनानः
जाज्वल्यमाना श्रसुखास्तसुत्थ विनिर्ययुर्वह्निशिखोः समन्तात् दृष्ट्वैव यान्ते दितिजाः स नन्मासुमूर्छ् गं॰
ताल्लानसुवत्रिपस्य स्थितान्तितानेनदसिंहरूपिणा नयाजगत्त्रंगिरयो दिशोदश सर्वेसमस्तस्य ३५०

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यथापरस्परंकल्पांतकालेमिलितानदंति केचित्तत्रदैत्याःसहमानिमामपनमारवंदीर्घतरंचप्रसन्नाः
केषांचिद्दृक्स्फुलिंगमेववन्तःपस्फोटसंपातितकाष्ठवत्तत्र अथोल्पोपिसोबलवान्विलोकयन्नृसिंह
मीशंघृतकषायमंदहृद्वि आनंत्विनस्वर्णविलोचनेनलमत्तसंभिरानूर्णितमस्तकोल्लणं महाहस्तंतीः
क्ष्णाविशालदंष्ट्रंज्वलत्कराग्रनखवज्राणियानि प्रोद्दंडकर्णंगिरिकल्पास्यंविचित्रराजीदर्शनंपश
रीरं प्रोद्दंडकलाटतनोरोनिपाताः प्रोक्ष्यदृसिंहाख्यराक्षिताघाः वद्धोर्ध्वकेवलतलिकंदधानःसमस्त
योर्डुदितिसन्नुगमाली योर्डुसमायांतमेवदृष्ट्वादैत्यास्तंराजराजेभुदितास्तभीताः कोलाहलंचक्रुर
तीवसर्वेसमेत्यतत्राद्भुतमवधूतं प्रोद्यंतमालोक्यनृसिंहरूपिणाश्रीविष्णुनादैत्यपतिंप्रयोर्डु स
बाम्यसत्त्वानिनरांचकंपेकिमेतदित्याकुलचेतनोनः भक्तिप्रियोभक्तमवेक्ष्यदीनंप्रह्लादमह्लादक
मिल्लियाणां माभीस्त्वमेत्यांनरभावतोस्तुविश्वासयन्नामनृसिंहमूर्तिः आमंत्रमेनंप्रुवतोभिगम्यसैदे
त्यराजोबलवान्नृसिंहं व्यासेनसंलभ्यदृढंभुजाभ्यांसमाश्लिष्यविचित्रमभूत्तदानीं ततोनृसिंहोपिचमु
न्नमत्तंदैत्येश्वरंतंभुजयुग्मकेन संतोल्यतूर्णंनजघाननथान्नवंवान्तमीदृयावसंवदर्श पुनश्चदै
त्यःसनदासमत्ताःसत्मीललीलानितरांचकार अथैनमादायनृसिंहरूपीलीलांदधदेहलिमानि

नाथ विचिंत्यैवं युद्धमनेनक्रूरं घोरं महाननकाण्डप्रलयोभवेननत् ततोस्य केशान्स्वैर्निगृह्य नृसिंहसमा
नयद्देहलिमध्यमेनं निपात्य तत्रैनमथो शिरोस्य संपीड्य जानुद्वयमध्यभागे विदार्य वक्षोन
खैर्वज्रवज्रकैः समुज्वलन्फेनमसृगापपौ तत् पीत्वास्य वक्षोहृदयान्नृसिंहकोजगर्ज तारं भविताभ्र
मण्डलः समुज्वलन्महोज्वलसटोन्यहंसन्दाघवाप्य सत्कार्यमसौ महाबलाः निहत्य दैत्यान्नखवैरोम
कूपजैर्नैः सकोटिशास्त्रवन्नृसिंहरूपधृत् बभूवमत्तो नितरां समुज्वलन्नावस्तनेनाथ जगर्जभीष
णं विघन्नशाश्वद्गुणांल्लवधूनपृष्ठः टसंभ्रांतसन्त्रासवभूवुरर्णवाः दिशाः प्रतिध्यानकरालभीषणाः
शृंगैर्गिरीणां भिर्मिल्लुगिरीवयोपिभीषणां अथो नृसिंहः पुनरेव जर्जरं निपात्य दैत्यस्य खैरैर्नखैस्त नन्मध्य
निष्कृष्य तनैर्नां त्रमालाश्रितेपकंठे नितरां प्रमन्नः अथायधुर्देवगणा विमानैः सत्सु हर्षं वहः
भुनभस्तः दिव्यांगनाः प्रीतनमाः सनालैर्लास्यवेननत्तनं नरयन्तन्नं देवाः प्रसन्ना नितरां नभोन्न्वा
दित्र मुत्नालसनृनहर्षाः प्रवादयामासुरथ पुष्पवर्षांनतं नृसिंहं परमप्रहृष्टं इत्यं प्रहृष्टेन मुदितेन
तस्तो सिन्धीठाविमुकेव गनेन सहृष्टः सविस्मितो राजननृजसंघैः प्रणाम्यतातेन जगदे नृसिंहम् स
त्यंसवभक्तोऽद्य रणाग्रविक्रमैस्तांनादस्याममाप्रघनेद्यालः कथं परानन्दभृशो नत्य थ्यास्यादलसत्प्रस

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नृसिंहलीलया किंकथ्यतेनवदयाभगवान्स्वभक्तेयस्त्वस्वयंकृ हितकृदविचिंत्यहेतुः क्वासौ
जगद्भयनिधानमसौक्ववार्त्तेश्रीमन्त्वयायदसुरोभवताहतोयं स्तत्वास्यकार्यमनन्ताखिल
पीडनंनत्वामितन्नभूवमतितन्नमतिःकथमे कार्यस्यनिष्कृतिरितीमाविचिंत्यदीनमां सर्वभू
तमग्रजौवमकाविन्नूनं विच्छिद्यपातकमयंभगवन्चितामेत्वत्पारिणामनमवंगसमवाप्य
मुक्तिं प्राप्नोमिभक्तजनतार्तिनमर्वसिद्धेस्वामिन्प्रसीदनितरांमयिदीनदीने इत्थंस्वभक्तग
दितांमधुरांसवाणींश्रुत्वाभृशंप्रमुदितोनरसिंहरूपी ज्वालाःकिरन्नविततामुखबन्धमं
ध्यान्निर्जगर्जनितरांकृततपानलीलाः तत्पातन्नतेनभृशंदिदेपेज्वालामुखात्स्वाद्विनि
र्गताश्चाः देदीप्यमानाभुवनाविदग्धुंविस्तारमापुर्भृशतातपतस्माः नमापनमाग्रमराःसमेता
द्विजज्वलुर्भीतभीताःपुरोस्य किरीटमत्पष्टकरावनंसात्राहीतितंतेप्राब्रुवनीवदीनाः हृत्वाहृद
त्वयहरेरसुरस्यभूविलीलोभूयमलंरांविकरतवेभुवनानिधक्ष्यनु नोदेहदाहभयतोमरसंघमध्ये
कश्चित्खपाकनिकटेस्यपुरोविहर्त्तुं ब्रह्मादयःसुरगणाण्मलमवेक्ष्यदीनंसंसंमंत्र्यचाथखलघ्नांति
समाजुपैति प्रह्लादवक्त्रमभिवीक्ष्यन्तोयमरात्कार्यःप्रशांतमनसंतमसुविधाते ततोसौविविं

पि आदिभिर्मन्त्रमन्त्रैस्स्वभक्तो महासात्त्वशूर्वैवप्रतीतः जगामास्य दीप्तस्य पार्श्वे विनीतो दृष्ट्वास्य पादौ
पु० स्तुतं सन्ननाम प्रवेद्यतं सोपि पदाञ्जनप्रभुः प्रीतोस्य देहं लिलिहे स्वजिह्वया मातेव वत्सं लउयो
३५२ चकार च प्रीतिप्रसन्नो नरसिंहरूपधृक् उवाच चैवं परमप्रतीतः पुत्रेति चाहूय तमंकसंस्थं य
दा वेलेस्तैरभिपीडितो भूस्तदातिपीडा मम दुःखदाभूत् अतीवसङ्क्रान्तदाहमत्रातिव्याकुलो भूव
मतोस्मि जातः स्तंभादिदर्शनीवरदानसक्तः प्रब्रूहि किं ते वरणीयमस्ति स्थितिः शरीरे मम ते धना
त्वमारोहदृष्टेममतुङ्गशालिन् येनेदृशं तन्मम तीव्रदृष्टं त्वत्स्पर्शतः शीतलतामुपैति उक्तेति भ
क्तेन नरसिंहपदपृष्ठे समारोपयतामुमग्रे अथोपविश्यास्य गणैर्नतमाह गच्छाद्य सिंहासनमाश्रय
स्व तत्रोचितं राज्यपदं च भुंक्ष्व नतं तौ पमङ्गक्तिदयाल्वितः सदा त्वायं कुरु षान च लोकवन्दनोऽकु
लं च तेत्यश्रुतमत्प्रसादतः इति भक्तं समाश्वास्य नरसिंहवपुर्धरः उच्चैर्हास्य नितरां मन्त्रो बभूव वज
गर्जे च जगर्ज नितरां भूयो नृसिंहोसौ तथा तथा यथा श्रवणमात्रेण स्त्रीणां गर्भा विसुस्रुवुः अक
स्मात्पतितग्रावाणि भिन्नयोदृढमम्ममना चकंपे देवभुवनं सकम्पं भुवनोदरं जंजंभमाणा हरितो देश पु०
वासन्तविक्लवाः इति देवाभयत्रस्ता ब्रह्माद्याश्च भुवनेश्वरे शरणं शरण्यं जग्मुर्देवदेवं पिनाकिने ३५२

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

प्राप्यते शाङ्कुरं वै लोकं नन्दिना विनिवेदिताः प्रवेशायाभ्यनुज्ञाताः शिवेन विविशुर्गृहे किरीटस्पृष्ट
हस्तास्ते देवदेवं त्रिलोचनं तुष्टुवुः परया भक्त्या सर्वे शानं महेश्वरं ब्रह्माद्या ऊचुः नमामः प्रभुं च
न्द्रचूडं त्रिनेत्रं वृषांकं भवं भूतिशुभ्रांगयष्टिं जटाजूटसत्केलसन्नागभूषं करीन्द्राजिनच्छन्नदेहं
महेशं प्रणामः कृतो यस्य सद्भक्तिभाग्भिः सकृत्स्तत्क्रियापावनं यन्त्येव भक्तान् नमीशं भवं तं स्वतन्त्रं
प्रभूणां प्रभुं शंकरं त्वां नमामो नमामः नयस्येह मध्यं न चादिर्न चान्तः प्रभो हृत्कथं याति माहात्म्य
भाजां स्वरूपं नमीशं समस्तस्वरूपं प्रभूणां प्रभुं शंकरं त्वां नमामः न ते विश्वनाथामलं विन्नस्वरूपं श्रु
तीनां शिरोभिः प्रदृष्टं कदाचित् कथं तत्स्वरूपं भवेन्नोदिमार्गो दयाते न वेत्ति प्रभुं त्वां नमामः नमः स
र्वरूपाय शर्वाय तुभ्यं नमः सर्वहन्त्राय ते शंकराय नमस्ते स्वतन्त्राय सर्वज्ञमूर्ते नमो रूपहीनाय वि
न्याजमूर्ते इति तैः स्तवं देवा भयप्रस्खलिताक्षरैः स्तुत्वा त्रिनेत्रं ववन्दे प्रणोम्य च पुनः पुनः अथ ता
न्प्रणतान्देवान्ब्रह्माद्यान्पार्वतीधवः किमर्थमागता यूयमित्युवाच नताननान् देवा ऊचुः भगव १८
न्विदितं सर्वं भवतः सर्ववित्प्रभो स्वार्थोद्यता यथा सर्व सुकर्माकिंकं त्वां महेश्वरं यदा यदा च नश्चिंताभि
भवत्यास्तरीसम्भो न केवलं तं देवं त्वं वदस्मान्विपन्नतान् सर्वथा पालनं स्वामि न्विधेयं भवता वता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि कोप्यन्यस्त्वहंतेनपातं प्रभवेन्नः सुरार्चित स्मरस्मोद्दयदोद्भूतं कालकूटं समानलात् अकाण्डप्रल
पु यान्नस्माच्चवीर्यं रदितानाऽवयी इत्यं यदायदाबाधापतिष्यतिकदाचन तदातदामहेशानशर
३९४ णंत्वमस्मीहनः व्यासउवाच इत्यंप्रबोधितोदेवैर्भगवाञ्छशिशेखरः उवाचब्रूतकिंकार्यमित
नीवोमेदेवराः देवाऊचुः नृसिंहरूपमादायविष्णुनाप्रभविष्णुना हिरण्यकशिपुर्दाजामरादितो
सोमहाबलः सपीत्वारुधिरंतस्यमत्तोर्थेवगतज्वरः नितरांगर्जतेयेनसकम्पंभुवनत्रयं गर्भिण्यो
गर्भनिर्मुक्ताभिन्नग्रः पतितादिवः कम्पामहेचनितरांतद्गर्जनरवार्पिताः यथासौशान्तिमायातितन
थाकार्यंत्वयाप्रभो अन्यथायुगपत्सर्वंलयमेनन्नमिष्यति इत्युक्तःसोमतामित्वामाभैष्टेतिदिवौ
कसः विसृज्याथयपौतत्रयत्रासीन्नोतिगर्जनः विचिंत्यभगवाञ्छंभुःकथमेनंप्रशामये इतिजागर
पर्वङ्गरूपमादायशंकरः आययौनरसिंहस्यसमीपंमानवाकृतिः सर्वालंकृतिदीप्तकाण्ठवदशौ
द्देमाभदेहद्युतिं पतद्धल्लविधूननेनतिधालंसर्वामराभ्यर्चितं आजंतंशिवयास्वरक्तविलसद्दी शं
ध्माचलस्पार्द्धकं दक्षंवंदतुभ्रुटंचविभ्रततंदृष्ट्वानृसिंहोनमत् विलोक्यभ्राजमानंतंरक्तशेखरशो ३९४
भितं ननामासौप्रामंगत्वानरसिंहोग्रमूर्त्तिः सोप्युक्त्वावचनंतस्मैस्तोषितंपरयागिरा जयेतिव्याह

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रत्नैर्नवैश्चग्रैणास्यपाविच्छिरः तदावयमयतांतत्रदेवानांसन्निधोहरिः अंतर्हितोभून्महसायोगिनाम्
अजनाग्रयी उद्भूयपदौसोप्यास्थकृतपंक्तीन्द्रविभ्रमः दृष्टेशोद्भवोदेवैः शिवश्चन्द्रकलाधरः उवा
चवचनंदेवान्देवागच्छतमासितं इत्युक्तोसौमहाविष्णुःसर्वकार्यप्रसादने अखिलाभिमतंवोत्र
साधयिष्यत्यसंशयं भाविजन्मनिदेवेन्द्राविष्णावनिवलोन्मतो रावणःकुंभकर्णश्चत्याख्यायाप्रथि
तौभुवि रामस्वरूपमादायविष्णुश्चैनौहनिष्यति ततोपिवासुदेवोसौख्यातःश्रीकृष्णसंज्ञया दमघोष
सुतौवैतौनिहनिष्यतिनिश्चितं इतित्युक्त्वाभयंसर्वेदेवाःस्वर्गगताभुवं यूयंवदतनसमजोविष्णुर्धर्म
हलद्वये श्रीव्यासउवाच इत्युक्त्वाभगवान्स्वामीसैवानर्हितोभवत् देवायथागतंसर्वेस्वर्गमा
रुरुहुःक्रमात् प्रह्लादोदैत्यराज्यंतत्पालयामासधीमान् नरसिंहोमर्लोकीर्तिंस्थापयामासभूत
ले यश्चेमंनरसिंहस्यचरितंपरमाद्भुतं प्रह्लादभक्तिभरितंशृणुयान्नस्यभीःकुतः प्रातःकालेसमु
त्थायकीर्तयेद्योनृसिंहकं तंपालयतिसद्भक्तंप्रह्लादमिवकेशवः नृसिंहनरसिंहेतिसायंप्रातः
समुच्चरन् नजातुविपदोयातिप्रेतभूतपिशाचकैः चरितंनरसिंहस्यतच्छ्रोतिंयोभुनातथा कीर्त
यन्मनुजोभोगान्भुक्त्वांतेमुक्तिमाप्नुयात् यदीन्दुरूपंशर्वस्यध्यायेयःसततंनरः कालज्ञानमवाप्नो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ३९४ तिष्ठन्ते गुणैः किं च विन्दति सूत उवाच एवं वक्ताः स्म तनयो मया वोऽद्य नृसिंहलीला परमाद्भुतेयं येनेश्वरः
पक्षिवपुर्देहीत्वा चकार यां तिं सहसैव तस्य यश्चेमं शृणुयाद्धीमानध्यायं श्रुणुयान्यं वै भयं त्यक्त्वा
समाप्नोति सल्लक्ष्मीमनन्तद्भवां ॥ इति श्रीशिवपुराणे वराहनरसिंहावतारवर्णने नरसिंहदर्पा।
तिर्नामैकोननवतितमोऽध्यायः ॐ श्रीव्यास मुनय ऊचुः निशम्य चरित्रमेतत्परमं प्रभोस्त्वभाव
यं सूत गतव्यथास्तथा श्रोतुं पुनः शंभुचरित्रमुत्तमं मनो नितान्तं यदिदं विशुद्धये नूनं तपस्ते परमावः
शृण्वतां शंभुचरित्रमद्भुतं देहेन लब्धापि शाश्वद्ग्रहमोक्षं च यत्नमस्मादिह दर्पयन्ति च तत्र भाग्याः नय
वधन्याविद्वथालपवनपवमान्याविद्वथावतंसाः जितं च तैः सर्वमिहैव विश्वं शृण्वन्ति ये शंभुच।
रित्रमेतत् अवेत्य सर्वमतिमाननिंद्ययत्नं दारादिधनं समस्तं योऽशुं महेशे प्रयतेत भक्त्या वि
जीयते तेन परेऽस्मिन्रायां अनेकजन्मार्जितपुण्यसंचयो यदा तदैव फलं च पुण्यगमसमापनेन तदास्य
शौर्यंति भवौषधं तथा रसायनं करोति पश्येत् समाश्रयेन लब्ध्वा जनिं भारतनाम्नि खंडे कस्तत्कर्मभू
मौ श्रवणाधिकारिणी यः शंभुमाहात्म्यकथापराङ्मुखो नरेन्द्र्यः सचंडाल इहान्यभाजने स एव वंद्यः गं॰
स च पूजनीयः स एव मान्यः स च कीर्तनीयः स एव चिन्त्यः स च सेवनीयो यः शंभुगाथाः सततं शृणोति ३९४

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ति धन्यः स सर्वजगतां भगवाननन्तः शृङ्गाविधौ स्वनयनं कमलं विधाय लब्धापिपतित्वपदवी
वसमस्तकचिन्हो देहार्धमात्मकृत तत्क्रमयमंस्तलयः सं अखिलजगदधीशोत्वंय मूर्तिर्विधात्रा प्रणत
सज्जनचिन्ताभीष्टदोपरमेष्ठी सकलपरमभक्त्या यस्य यातोर्धमंगं तममुमखिलसिद्धैकोन.
सेवेत विद्वान् तेहेडम्भमखिलैर्गुणाग्रणेनतस्यापि वीर्यपदं नन्वसोजन्यमहन्नस्त्रममिदं वान्तर्यमा
त्मायहं यच्छम्भूर्हृषवाहनः सितवसुभूत्याजटालंकृतः संवीतोगजचर्मणात्वहमसौसेवेत भक्त्या
पदं यत्पवजातोत्रमनुष्यभूमौ तेनैव कृत्यंनिखिलं समाप्तं तेसौ समीहेतकुतोविशुद्धैयोग्यं निषेवेत
विश्वं हर्षांकं सेव्यतेकैर्नैकविभिर्विलसद्विभूषः सद्दन्तवज्रमुकुटोवरवाहनाद्यः सद्देशारंजित
मतिर्विबुधव्रजेसौ वंद्यः परंभुविशशांकमसुं स्मरेद्यः वांछामहेफलमिदं समुपार्जितानां माजन्मशं
स्वविधिनाधवकर्मणोत्र श्रीनीलकंठवृषभध्वजसर्पभूषामंहृत्पादकमलस्मरणां सदायत् नूनंते
नशिरोभूषासद्रत्नेनवस्त्रन्यरा इयंसार्थकतां यातितपस्त्वं वैसोमितिवधनिः भजेतनामविद्वांसः शंकरे ७३
त्यादिनामभिः प्रबंदितामवरोसोनः प्रसीदतुपरंहरः यद्यसौमलदित्यानामीश्वरत्यादिनामभिः न
यातिदर्शनंनोत्रश्रावरोनः प्रसीदतु भजेतशूलिनंवीराभयत्रस्ताः पिनाकिनं अस्माकंवीर्यहीनानां

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ स्याणुरेवप्रसीदतु सेवनाशितमेवास्येत्रयाः कल्याणवीक्षया उद्विग्नानांभवाब्धेस्तारकःसप्रसीदतु
पु॰ महादेवंप्रजन्त्वन्ये सर्वमंगलभीरवः सर्वमंगलभीरूणांकपालीनःप्रसीदतु इतिमांप्रपदास्मो
३९५ जनित्यानुस्मृतिकामिनां व्यासशिष्यास्सवरितंयथातथ्यमुदीरय सूतउवाच श्रूयतांचरितंयोभोर्ष
नयःश्रोतव्येनसः यच्छ्रुतिःसर्वजन्मौघपापराशेःसनिष्कृतिः आदौवचिनमर्वसंपीयतांश्रुतिशुक्ति
भिः यत्पीतंभवरोगस्यरसायनमुदीरितं यस्येमर्त्यदेवर्षिनागविद्याधरादिषु प्रसिद्धाःख्यातय
प्रसलस्माहात्म्यंमहेशितुः देवर्षिमर्त्यनागादिजातिमध्यान्महेश्वरः येनासौपूजितःसोत्रप्रसि
द्धपदवीमितः साप्रजापरमेशस्यद्विविधासंप्रकीर्तिता वाह्यांतरविभेदेनसर्वसिद्धिप्रदायिनी
तत्रांतरेमहादेवपूजायामानसीस्मृता साऽदुर्लभाविनातस्यसर्वेशोऽनुग्रहंविना वाह्यावपार्थिवे
ध्यानपूजाप्रख्याप्रकीर्तिता अत्रकेपेनलिंगानामन्येषांसाप्रकीर्तिता तत्रदेवेशशार्वस्यपार्थिवेश्वरश
नया श्रीविश्वायाःपर्याख्यातिमतोप्रस्तवमागमन् ऋषिमध्येवसिष्ठाद्याःपूजयित्वेश्वरंप्रभुं प्रसिद्धिं उं॰
परमंजग्मुःसर्वशस्त्रभृतांवराः गौतमोभार्गवोजीवःकण्वदेवोभृगुरेवच अगस्त्यश्चेतिषड्मिमहापाशु॰ ३९५
पताःस्मृताः नागमध्येमहेशस्यभक्ताश्रेष्ठोप्रकीर्तिताः अनंतोवासुकिःपद्ममहापद्मौचतक्षकः कार्को

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

टः धौतपापस्त्रकलिकश्चेतिनामतः विश्वावसुप्रभृतयो महापाशुपतोत्तमाः विद्याधरागताश्चे
याः पराख्यातिमुपागताः ये पृथ्वीपाला भूमौ ख्यातिमुपागताः ते सर्वे शिवपूजायाः फलमिमेव
बुध्यत प्रथमं मनवः सर्वे प्रियव्रतउत्तारथीः इक्ष्वाकुस्तत्सुतो राजा मांधाता नाम सगरो नृपः भगीरथो
दिलीपश्च ययातिर्नहुषो नृपः राजा दशरथो रामः शकुनामा महीपतिः अर्जुनो मतिमांश्चैव पूज
यित्वा महेश्वरं कौरवाः पांडवाश्चैव महाकीर्तिमवाप्नुहः पुण्यश्लोकस्तथा राजा नलो नाम महाम
तिः जगाम ख्यातिमायातः पार्थिवेषु प्रभावतः इमे उद्देशतः प्रोक्ताः नृपाः पाशुपता मया पार्थिवे
षु प्रसादेन परां कीर्तिमुपागताः मुनयः ऊचुः व्यासशिष्य महाभाग पुण्यश्लोक महीपतिः यथा न
लो सौ धरण्यां पुण्यश्लोकत्वमाप्तवान् कथं राजा नलो भूमौ पार्थिवेश फलेन या भुक्तवान्कीर्तनं यस्य
महापापौघनाशनः सूत उवाच मुनयः श्रूयतां सर्वं पुण्यश्लोकस्य धीमतः चरितं श्रवणादस्य पाप
राशिः क्षयं व्रजेत् पुरा विंध्यगिरौ कश्चित्किरातो भून्महामतिः अंगोहनामा भार्यास्या इंदुहेति गुणशा ७८
लिनी जातिस्वभावमालं व्यकेवलं तौ निनघ्नतः वन्यान्नसूक्ष्मिमर्गस्तत्तयोः सर्वातिथ्यायकः दांतौ शांतौ
वसबलौ विष्णुगुणविभूषितौ अतिथ्यर्चापरौ नित्यं परार्थैकप्रयोजनौ तयोर्वने निवसतो नियमो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ भूत्वयंसुभः पार्थिवेश्वरमभ्यर्च्य प्राणयात्रातिवाहनं शिवपूजारतौ नित्यं दंपती तौ महामती प्रति
पु॰ पक्रामतुः शांतमानसौ कालपर्ययं कदाचिदथ सौ गेहो वनं वन्यफलाप्तये गतः सूर्यास्तपर्ययं न
३९६ नायातः स्वाश्रमं वनात् संध्याकालेऽथ संप्राप्ते कश्चिद्भिक्षुस्तमाश्रमं दूरादालब्धरजनी विश्रामा
र्थं समाययौ उंदीतां निकटप्राप्तो रात्रिभीतः स भिक्षुकः निवासाय समाधाय प्रातर्यामीति निश्चि
ता द्वारप्राप्तो विलोक्यासौ किरांतीं तत्र केवला यथागतं निववृते पालयन्नियमं स्फुटं श्रीव्यास उवाच
न जातु विडघाभार्यं तथा यो वजनस्थितौ विरक्तवर्त्तसमायाति पालनीयं स्फुटं तैर्वचः शांतो दांतो य
तात्मापि निर्वेपेतो जनस्थितौ साताद्भुत पदप्राप्तो घतीस्त्रीदर्शनं त्यजेत् निर्वेपनस्य वेदाज्ञो कार्या का
र्यं वहिः स्थिते भिक्षार्थमपि सदाचारपालनं श्रुतिसंमतं यतेश्च त्वाहिकर्माणि वेदेन कथितानि तु यथाव
दाचरेत्तानि यतिधर्मान्न हीयते ध्यानं शौचं तथा भिक्षा नित्यमेकांतशीलता उं वेश्चत्वाहिकर्माणि य
तिः स्यान्मोक्षभाजनं न गृह्णीत यतिर्जातु द्रव्यं वा भवणानि वा आददानः स निपतेदिति वेदानुशासनं
केवलं दण्डहस्तस्तु पात्रं वामकरे न्यसेत् स्त्रेह्यागतं भिक्षाहारमयं तस्याप्यप्रकीर्तितं यतिर्यात्तमयेपा उ॰
त्रे येर्गृह्णीयाच्च संयतः न तत्फलमवाप्नोति केवलं दुःखभागसौ केवलं पात्रमादाय प्राणयात्रार्थ ३९६

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मेवव भिक्षार्थं विचरेद्भूमिमेवं कुर्वन्नुद्धाति यो यतिः स्वयं देहपाकं करोति विधिलंघकः स तत्पाका
न्नमश्नन्स्वसुरीयं स्पृशन्ते धमः यद्यस्य सो यतिर्विदशासनालंघकः अग्नौ कथितस्तत्र बोधार्थे नियतिं
त्यागिनो ह्यसौ तस्माद्यदत्र बोधैक्य विज्ञापनकर्तृबुधैः न तत्कार्यं च यतिभिः पनेशुलेन याक्रियाः
वर्णाश्रमगतो भिक्षुर्यतिधर्ममपालयन् इयभ्रष्टो ऽधं वमून्यनिष्ठो सौ ऽङःखभाजनं तस्माद्यतिः क्रिया
लोपालोकभ्रष्टोपि तत्पदं समार्याति सद्गुरोर्यतिर्धर्मं समाश्रयेत् लोकधर्मात्परिभ्रष्टो यतिर्धर्ममपरि
त्यजन् नकांश्चि ह्रतिमाप्नोति शून्यमेवावलम्बते ततो भिक्षुर्नगरं स्थानिवासः यात्रादिकं तथा यथा
तद्राजनकं यस्माद्ब्रह्मपत्यसाव्यथः श्रेष्ठविष्णुनयः प्रोत्ता यतनात्मानो दृढव्रताः इष्टेवस्त्रीपुत्रं मोहं गताः
केवकथान्तरं इति कुलं विलोक्यासौ केवलं यो षितं यतिः निर्यातः पादसूत्रार्थं यावन्नावस्तु चागतः
वहिर्निर्यातमालोक्य भिक्षोः सा वनितिर्थ्यं यतिं या विलोवाच भगवन्क्व यास्यसि यतीश्वर सूर्योप्यस्तं गतो ऽत्र
स्त्रत्रायातो निश्चिकथं भवान् सा तादृग्वनाद्यात्र देयेयं विहितामपि आगच्छ भिक्षो रजनीमति वाप्याश्रमेति २५
ष्ठे विभातायां तथा पूर्वयां दिशि स्ते वितनाविभो भिक्षुः स्वत्वमाश्रममहाबुद्धेऽकुण्डीदृष्ट्वाद्रमागतः दृष्टमयाति
रत्रात्रावकाशोऽस्तिपरस्यहि पकासौ ते सतीभार्या द्वितीयस्त्वं स्खलत्तणः तृतीयस्यावकाशो न नसंभवतिक

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
प्र०
३९७

द्विवित् भिक्षुणांनौनयोर्गपचकुटीवासः पर्वमया लोकवार्त्तासमाश्रुत्यकुट्यांवासः प्रतिश्रुतः सीमांते
वर्त्ततोमेत्रमासोमेतिजगदुर्जनाः दुष्टप्राणिभयंरात्राविहास्तीतिचवादिनः यद्यस्तिनियमोनात्रप्राण
त्यागेयतेर्मम तथापिस्वीकृतंवाक्यंजनानांगदत्तामया ईशेच्छानुगतोभिक्षुः शुभंवाप्यशुभंगतः
ननामकलनांयातिशुण्याशुण्योभयात्मिका किंत्वयंस्वमतिर्भिक्षुः समाहितमतिर्व्रजेत् अवध्यादेउ
माप्नोतिस्वात्मरूपंचनिश्चितं तस्माद्यतेःप्रशांतस्यसमाहितमतेस्तथा भाव्यंननामधेयेनासौलोक
निंदामवाप्नुयात् ततोगच्छाम्यहंशीघ्रंनिर्भयंस्थानमाश्रये तत्रेशेच्छाप्रमाणंतस्मान्नोभवंतुवार्थकाः
इत्यमीषांतुदेशेनवर्त्ततोमेपरांगतिं इच्छाप्रवृत्तचसर्वेषांप्रापयत्यविशंकितम् श्रीदेवः सत्यमुक्तं
त्वयाभिक्षोहृद्योन्नीरोऽसिनिश्चितं कथमन्यत्रगमनेसद्विग्नोहंतवाधुना यदाप्रशांतस्यतेसाप्येनिर
पेक्षस्यजीवने पालनीयंकृतेर्वाक्यंनकथंपाल्यतेमया वर्षेरहस्याभगवन्कृतेर्मासाविनिश्चयात्
कथमन्यत्रगमनंसहिष्यामोवयंप्रभो रहमायातमतिथिंसर्वदापूजयेद्बुधः किंतुनरस्तयत्प्राणि
यांत्रस्थेदिवाकरे सूर्योढस्त्वमयाद्यपूजनीयोसितद्व्रजन साक्षाद्धिसःस्वयंत्वंमेरहात्प्राप्तोसिपं शें०
वकः सूर्योढमतिथिंमूढोयोनपूजयतेसदा सपापीतमसाविष्टोनरकान्प्रतिपाद्यते सूर्योढोयं ३९७

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

रद्दाघस्य यातिदीनो यथागतं पांथस्त्वकं समर्प्यसौ प्रत्ययमादाय गच्छति यस्मात्प्रसीद भगवन्नासि
तव्यमिहाधुना विश्राम्य रात्रौ व्युष्टायां रजनौ गच्छ त्वं कोविद भिक्षुः जाने त्विलमिदं किं तेनावकाशो स्ति
तेवदेहे इतिध्यात्वा समुक्तोहमश्रुवं गमनेप्रति अंगेरः विघ्नेषा न त्वयाकार्या निःशंकं त्वमिहाश्रमे श्र
याः स्वतनवदास्यायदूरेतिष्ठामि सेवकः श्रुत्वेमन्नाश्रमेसाधो वसत्वं हृदयेमम अद्यप्रभृति वासोयं तीर्थ
मेवभविष्यति साधूनां पादपद्मोत्थरजो यत्र पतिष्यति पावनं भुवि तत्तीर्थं प्रवदन्ति मनीषिणः श्री
व्यास उवाच इत्यन्योन्यसमाचारैर्नीत्वा धर्मतत्परौ नैच्छत्युत्तमतिं चापि सत्वमात्मा महामती अंतः
प्रवेश्य पत्नीं भिक्षुं भार्यां तां च पतिव्रतां स्वयं सद्वारमध्यास्य प्रसन्नो भून्महामनिः शालाकोणगतो भि
क्षुः शिवस्मरणतत्परः रात्रिं नामतिचक्राम कृत्तानिद्रा हि योगिनां सर्वांगेहावनश्रांतो हारि निद्रासु
पांगतः आगत्य श्वापदेस्तूर्णीमभक्ष्यत वलीविधिः प्रभाते रजन्यां व्युष्टायां निर्गत्यासौ गृहीवहिः ददर्शी
श्वापदैर्जग्धं भिक्षुस्तं तं बांधेहहस्तु तमः विलोक्याश्रुमस्तं तं सोप्यविमनस्कोवभूवह हाहेतिविलपन्दीनः स्वा
त्मानं धिक्चकारह धिग्मां मां मद्गृहे ध्यस्तो धर्मपरायणः मदागमने मेवाद्य मरणस्यास्य कारणं न
तोसौ तस्य भार्या च निर्याता ते विलोक्य च मृतं मूर्छामवापाशु किमिदं देवेति भाषिणी त्वराणात्साथस

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि पु ३५८ माश्वस्य कुरोदकञ्जवरीयथा विविधपशोकसन्तस्य कर्तव्यं स्वव्यचिंतयत् विचारनिरतालोक्य दीनदी
नेयनितं चत्तं शोवाचववनं साध्वी सर्वकर्तव्यविज्ञता श्रुतं ते दासा यो किं दीनविन्नासि येन यत्माक्रान्तं तंनि
जं सक्रान्तं माक्रान्तं वापि नत्रेन केवलं भुज्यते भुंक्ते कर्माणि प्रारब्धेन भ्रंसः न लामध्यहो विश्रान्तिः संभवे
द्दे हे कर्म वज्ञो ह्यसौ ऽक्षवं यदा कर्मास्य भोक्तव्यं तदा नो प्रियते देवैः समाप्ते कर्मणो नूनं नरः संक्रिय
ते बलात् पतन्नवज्रधाराश्च मस्तके जन्मिनो नहि मृत्युः स प्रभवेद्यावत्कर्मशेषोऽस्य विद्यते छत्रो भव
तथा नालेग गनेदिक्रूरे पिवा मृत्युग्रस्तनिसंपूर्णं कर्मशेषेस्य निश्चितं तस्मात् शोकं विहायाशु विलो
कय गतिमुत्तमां कर्मणः कार्यमीदेतस्सुधीः कर्तव्यमादरात् इत्थं कर्मगतिं वीक्ष्य दण्डलेख्यं वीक्ष्य तानकं न
शोकवशपतां साध्वी योगं तमहर्हसि सांप्रतं ममतव्यं निश्चितं भर्तस्य आसीत्सुपयोगो रवं इत्थं सुवः स्थितेयेन त्व
त्सर्वा ने न संविना इदं तन्मतिमन्साध्वी प्रसादः शोकवशं जे यद्वद्दृष्टं नेश्राप्य कालधर्ममये गतः
पव्यं यदधुना कार्यं स्त्रीणां भर्तृमृत्तौ मया तदद्य क्रियते शास्त्रिं कुरु षानव सिद्धये जीवनं भर्तृजी ॐ
वत्सु मरणं तन्मृत्तिस्तथा स्त्रीणां परमधर्मोऽसौ येन सिद्धिमवाप्नुयुः केवलं भर्तृपादाब्जसेवनं जीव ३५८
ने स्त्रियः असंभवे स्वनितानां जीवनं हास्यकारणं श्रुतौ स्मृतौ पुराणे च धर्मोऽयं परमः स्त्रियः यद्भर्तृ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पादकमलंरहीत्वाभूतिसंभवः तस्मान्मयाद्यतासार्धंगांतव्यमधुनैवहि भोक्तव्यंपरमाह्लादभरितं
परमंपदम् विधेयमिदमेवात्रमयासार्धंयोविभूतये अद्यशाधिलमप्यत्रमतस्त्वमेवगुरुर्यतः भितः
सत्यमुक्तंत्वयासाधिकोलंचयितमीश्वरः यद्वाविपरमेशस्येसेयंनियतिरुच्यते नियतिंसमुपालं
व्यकर्मयोषदनयेणव सङ्क्षीनिंसमनुप्राप्नोभर्नातेसोविधेर्वशात् कर्तव्यंनूनेवमतिमाल्कुवैवाभिनिसत्त
ते स्वात्मरूपासमंपायेनाशीतिश्रुतिनिराहव असूर्यानामेतेलोकाअन्धेनतमसावृता तांस्तेप्रेत्याभिग
च्छंतियेकेचात्महनोजनाः श्रुतिवाक्यंविचार्येत्थंनाहमत्रस्थविभ्रते अनुमोदयितुंशाक्तोयच्छक्किय
तांत्वया शंभोरहा सत्यमुक्तंत्वयाद्यनत्लमलकेमेश्रुतेर्वचः विषयप्रविभागेनश्रुतिःसंगतिशालिनी अ
सूर्यानामतेलोकाइत्यादिश्रुतिशासने संभवंस्यागतेभोधेत्रवतासलहिषयंमते येषामन्यागतिर्नास्ति
नरस्यविधिकारिणः शुभ्रेलोकान्समासाद्यक्रमान्मुक्तिंव्रजंतिते इत्यंस्थितेगतिर्नास्तिस्त्रियोनान्याभ
र्तृसेवनात् तत्पतिंसानुधावंतीलोकान्भुंक्तेरतिप्रदान् एवंश्रुतानिनारीसापितृमातृःकुलद्वयं तारय ११
त्येवतस्मापियत्रासौसंगतावधूः नूनंचिंतासमारूढायाभर्तुरूपदसंगता यापितंचापिभर्तारंसोत्रा
ऽव्यनिनिश्चिता सतीयोगंसमासाद्ययाभर्तारमनुव्रता साप्राप्यस्वर्गभूमीश्वोतेनेवसहमोदते तस्मा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ न्नास्तिसमंनार्यसाधनंनकिंचनाप्यहो सतीभावेनतत्त्वूंनमयाकार्यमिदंप्रभो अथवालंमहाखंडे
प्र॰ बाह्ल्यन्नयासारसंग्रहः कथ्यतेयंमयासाधोपीयतांश्रुतिसूक्तिभिः अहंकारपरित्यागोमोक्षहेतुर्वि
३५५ निश्चितः सयेनविहितःसम्यक्तसमुक्तोनात्रसंशयः देहाभिमानशैथिल्यंयेनसम्यक्प्रसाधितं ते
नकिंकिंनजीयेतमोक्षोप्यकरमध्यगः अयपतेमहात्मानोनिश्चितैःसिद्धिभाजनं योगीमनीवसू
भ्रश्वयोद्भूतःप्रयत्नाध्वेवे अनेकजन्मसंसिद्धोयोगीसिद्धिमुपाश्नुते देहाभिमानसन्त्यागोऽध्यकरोहिम
हात्मभिः किंकथ्यतेनयोवीर्ययावेतोद्भूठपात्रतः देहंत्यागमिवात्तायत्यजतोधुवसिद्धये यदेवाप्या
घातनेहृदंभूयतेवीर्यशालिभिः यावलागहूतेग्निंतन्तस्यभावोस्तिकिंविधिः योप्यसौसम्मुखेयानिम
न्नहितदशास्त्रियां जितंतेनाखिलंवन्यहेतुर्यद्देहभावना तस्मात्तयश्मेनूनंसूर्यमंडलभेदिनः या
प्यावत्रममभोगांश्चप्राप्तेमोक्षमवाप्नुयुः अथवाकृतकृत्यास्तेमहात्मानोधृतव्रताः कर्मभूमौजलःसाप्य
चक्रवर्तित्वमाप्नुयुः इतितेभिहितंसाधोमयाप्युनिगुवोत्तुतं यथातथ्येनकिंचैतत्त्वयावर्जकेवचः उं॰
प्रकांतवासिनोर्वीचत्वहत्मुनिवराअपि अत्राश्रमगतास्तेभ्यःश्रुतमेतन्मयाप्रभो इत्यंनिश्चयमादा ३५५
यमेयेनहिधिवर्जितं कृतंजानीहितस्यत्वन्त्वभंगाख्यात्रतिष्ठवा श्रीव्यासउवाच निशम्यास्मिन्वचा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

त्तस्यागतेसोहृष्टचित्तश्रद्धया काष्ठभारान्समादायज्वलयामासतत्त्वधीः प्रज्वलेन्नमथोवह्निर्यावत्ता
पतितत्त्वरा पतिमादायप्रसंरोद्धमिच्छेत्स्वयमेव च तावत्तरोस्याभगवानाविरासीत्त्रिलोचनः हृष्टमने
नतवैवासावुवाचप्रणानलस्तथा किमेतत्क्रियतेनवत्सेवरान्वृणुष्वयथेप्सितान् इमंवाक्यंकथंदेहंतदन्य
मेसान्सन्निधिं मयासोभगवान्शंभुःप्रसन्नोनेनकर्मणा समाराध्येनयेनोस्मिन्किंनदास्यतिशंकरः
इतिकृत्वामतिंसातमप्रच्छत्किंविदेवहि आरूढोहविर्नांतच्छ्राप्रसन्नामहेशस्तदा भगवानपिविज्ञाय
तांसतींध्रुवनिश्चयां प्रसन्नोतितरांतांवचितार्हूत्वाप्युवाचह प्रसन्नोस्मितरांसाधिगच्छानेनसतेजसा
दिव्यभोगानुपाभुंक्ष्वदिव्यभूमिषुनेकधा दिव्यभूमीरथोभुंक्त्वाप्राप्यभूमौजनिंततः जीवन्मुक्ति
पदंस्थित्वाराज्यंभुक्त्वाहृदीप्सितं निर्वाणपदवींचापिप्राप्स्यस्यथःपरमात्मना प्राप्तानांयत्रजन्तूनांमानु
ष्यंनपुनर्भवेत् वभ्रुसेनगरेहेमेघवीरसेनसुतोथवः साहृदयवर्द्धितोराजानलनामाभविष्यति भ
वत्यपितथाभीमगरेहेजातामनस्विनी दमयंत्यभिधासाधिभविष्यतिनसंशयः दिव्यसर्वेथतत्त १८
त्रमिलितोप्रेमनिर्भरौ युवांकीर्तिमवाप्योच्चैर्वंतेमोक्षमवाप्स्यथः इत्युक्त्वाभगवान्शंभुस्तांसतीं
हृष्टमानसः तिरोधानंजगामासौप्रणतोगेहयातया सन्तगताम इत्येवप्रवक्षमुनयोयथासौशंभु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि पु ९०

प्रसादेन नलाभिधानः भूमौ नृपः कीर्तिमवाप्य शुद्धां लेभे महत्तं ब्रह्म विशुद्धसत्त्वः ॥ इति श्रीशिवपु

राणे पार्थिवेश्वरमाहात्म्ये नलचक्रवर्तीशाप्तजन्मकथनं नाम नवतितमोऽध्यायः ९० मुनयः

पीत्वा सूतभवद्वक्त्रात् सर्वाः शुभगलितामृतं नितरां निर्वृताः स्मो यज्जीवजीवस्व चिरं भव नृपाः पृथिव्यां

बहवः कोटिसंख्याः स्थितिं गताः येऽपि ये पृथिवीपाले भुक्त्वा सम्यग्वसुंधरां तत्र केचिन्महात्मानः पुण्यां

कीर्तिमुपागताः कीर्तनाद्दुरितं येषां सर्वं भवति भस्मसात् यश्चेमं पार्थिवेशानं पूजानिवनमानसाः शि

वेति परमेशेति भाषमाणा दिवानिशं तस्मै पृथिवीशानाः पुण्यश्लोकमहाधियः गता भूमौ मवि

त्रं त्वं घत्स्मरतिर्द्वैविनापहा तत्रास्माभिः श्रुतो राजा नलोऽसौ कथया धुना यथाऽसौ पाण्डवख्यातिमृण्णे

नो धर्मयोगतः कथं तेन महेशानः पूजितोऽसौ कथं वसः प्रतीत सैमद्द्विशान्त्रूजेत्तनपरं मम हि: सूत

उवाच दिव्या श्रुत नचोमतिमान् त्वयी कृतयद्युधिष्ठिरः चतुर्भिः भ्रातृभिर्देवेर्जनिर्जितोऽविमलाशयः लो

कपालानुभावेर्वै चैरप्यतर्भिर्वपि संगतः धनमाहृत्य परितः शुशुभे चक्रवर्त्यसौ विलोक्य मतिमान्को ॐ ९०

शान्पूर्णान्द्रविणराशिभिः विचिन्त्य तद्धनं यत्नसाज्जक्रे राजलक्षणां यज्ञोऽसौ सर्वधर्मेभ्यः परमो धर्म ईरितः

यदाहृत्य धनं दिग्भ्यः यात्रसात्कारयेत्सुरा न नाम राजशाही सो नृपोत्तान तस्मिन्प्रकीर्तितः रंजयन्यात्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दानेनराजासौकर्ष्यतेभुवि द्रव्यमाहृत्यहिंसयाऽन्यायेननत्यागयेद्भुवि सर्वंनार्त्तः कथंनामराज
याहृांकितोभवेत् रुदंतिसततंकोशाग्निविषज्वालावलेढिताः आशीर्विषाभवेयुः किंराजयाहृनिषेवि
ताः तस्माद्द्रव्यंसमाहृत्यन्यायेनवसुजीजनः पात्रापात्रविवेकेनविभजेत्तत्र्यचरकान् राज्यस्थितिंदृढी
कृत्यपात्रापात्रविवेकतः दद्याद्दानेनविप्रेभ्योयेपरोपकारकाः नतत्कुर्वंतिमत्सालादेनिद्वोर
कंपंकृपः योद्धुंवानिर्गतोवीरायद्विप्राःसाधुपूजिताः नित्यमेवयत्नेनदद्यादर्थवादानसंगतः येना
त्यासुत्रकुशलंभवेद्दानैर्विनिश्चितं देशकालानुसारेणयद्दानेदीयतेन्वीभिः विशेषतोहितद्दानं
परलोकेहितप्रदं तस्मात्सकोशमुत्सृज्यपथनेराजासमर्पयेत् भृत्येषुकृतकृत्येषुविप्रेषुचयथा
तथा यदर्थंधर्मनिरतोद्रव्यंराजासमर्पयेत् नजातुतस्यसंबाधाभविष्यतिकथंचन प्रत्यक्षेवीर्य
वद्योधाःपरोक्षेब्राह्मणर्षभाः साहाय्यंयस्यकुर्वंतिसकथंनजयीभवेत् इतिधर्मंसमालोच्यसराजारा
जलक्ष्मणं यज्ञकर्मसमारेभेसयशःसत्कृतिप्रदं अथाश्वमेधमहायज्ञेराजसूयेचयुधिष्ठिरः तत्राधि २९
कृत्यसहदेवादीन्विधेयेषुनिविदिये तेनासौवृषभोवाशंकोशागारेनियोजितः दुर्योधनोमहामानीद
ह्येदानेमहीपतेः सतदाविधियैतस्यकुर्वन्नकाधिकंददौ नचार्थ्यंतेजगामास्यगंजागारस्यविस्मितः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
भु०
४०१

समासेनापकृतोदृष्टोपधान्तपसमाहृताः मेरुपर्वतसंकाशाजज्वालासौहृदंतवे श्रयोनेमुदिताः
पांडोस्तनूजाःपरिषंगताः निश्चिंतावेगलत्यानिदृष्टभूमिंवसंगताः कदाचित्सोपिसज्ञीनत्नामांश्च
परिषद्गताः दुर्योधनोमहाराजोविचचारसमंततः तदृष्टीचीगतःसोथमयमायाविनिर्मिताः
विचरद्भूमिकाहास्यमवापजगतीपतिः रत्नकुट्टिमवज्जासधरणीषभ्रमंगतः जलेस्थलेस्य
लेवातिजलंश्चक्रेतथाक्रियां कुंधभीमेनराजासौसाहहासंविलोकतः संतस्यनितरांशोककी
लादग्धोवभूवह इतिक्रोधांधबुद्धिःसराजादुर्योधनोवली विमनाःशकुनिंतानंकर्णोवोचसहृद
ं दुर्योधनउवाच नातकर्णमहाबुद्धेशकुनेमांविबुध्यत स्तंतयेनांतरेदग्धःपांडवानांविचेष्टितैः
मारयाम्यहमात्मानंप्रवेक्ष्याम्यवाप्समादधे येनाहंनितरांदग्धोन्तरेपांडवचेष्टितैः व्यासउवाच
इत्युक्त्वावचनंमानीतापतप्तस्तदेवसः मूर्छामवापसुवनस्तेषांदेहादिर्योपर्णी नेदृष्ट्वातांद
शांतस्यविभ्रांताभूषाङःतिताः विबोधयामासरवंसुपरमेणसमाधिना विदुद्वंतंसमास्थास्यमंत्रयि
त्वापरस्परं केवलंद्यूतमेवात्रसाधनंप्रत्रयांनये द्यूतेनपांडवाञ्जित्वाराज्यमस्मैयदार्प्यते तदा। गौ० ४०१
सौभ्यस्यविभ्राःसजीविष्यतिनचान्यथा इतितेमंत्रयित्वाथोपांडवान्यसमाधनात् द्यूतेनआज्ञायया

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मासद्वले तेषां तत्र तिष्ठतां अथो द्यूतसभायां कौरवैः पांडवैर्हारिते धने पणीकृतो वने वासे जने मे हि तव
नेश्रुति तथागच्छन्महीपालो राजा धर्ममतिर्धनं अनुश्रुतः प्रकृतिभिः शोकाविष्टो बभूव ह समाश्व
स्यायसवाजा धर्ममूर्त्तिः कथंचन जगाम विपिनं हृष्टो भ्रातृपत्नीसमन्वितः अथो हितं पुरोधाय साग्नि
होत्रं सधर्मराट् दधावेश्रान्तसहितो गङ्गोपहीसमलंकृतः अथो हृद्यं गतं श्रान्तं निषण्णं तं महीपतिं
अन्वायर्यो विप्रसार्थं तं ब्राह्मणकदेवकं समर्च्य विधिवद्देव पितृत्यान्ब्राह्मणोत्तमान् स्वहस्तहवि
नैवन्नैर्भोजयामास सादरः आगतान्ब्राह्मणान्याचे पीत्वान गच्छ वराणां मृदं तं सोन्वपृच्छत्सु दान्वदे धर्ममूर्त्ति
र्युधिष्ठिरः विप्रा गच्छत गेहान्त्वान स्माभिर्दीदयात्मकं कन्दमूलाशनेर्भोक्ष्य वनवासिभिरादरात्
इत्युक्तास्तेन ते विप्राः अस्तकपूर्णानयनां तं इदमूचुः वनं चैव नादीनदीनाविलोक्यतं ब्राह्मणा ऊचुः
कथं विसृष्टा ते राजन् सत्ययानो दीनचेतसः त्वया गन्तेम कान्विदिक्षु गमिष्यामहे वयं यत्रैते गमने राजं
स्तत्रैव गन्तव्यमेव नः यत्र यत्र जलं तिष्ठेत्तत्र पादि समागमः इत्युक्तो सो तदा विप्रैर्वाष्पपूर्णाननो नृपः १०
निवारणार्थमेतेषां प्रोवाच वचनं शुभं राजोवाच सत्यमुक्तं भवद्भिस्तु किन्त्विदानीं मया कथं भवा
दागमनं सह्यं वनवासमभीप्सता अवशेपि वसतो विप्राः कदाचिद्भविता न वा कन्दमूलाशनं नहिः कथं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि पीडांमसेऽधुना नूनं विप्रोपवासो मां दहत्याशु मंगलं मयि कृत्वा महात्मानो गच्छध्वं निजमन्दिरं
पु. यद्यस्मेवी बहुकष्टायेषु मेऽस्तित्वसंभवः कथमेतान्महेदुःखभागीर्ताश्च प्रणोदितान् तस्मात्तत्र वने ह्यस्मा
४०२ भिर्गत्वा दुःखमवाप्यते न सह्यं भवतां दुःखमिति सत्यं ब्रवीमि वः इत्युक्तास्तेन ते विप्राः ऊचुर्निःस्पृ
स्पृहाः खिन्नाः उद्युक्तोन्नीत्वया राजन् क्षिप्ता कार्यं धुनापि नः स्वयं वनगताः स्वार्थं कन्दमूलानि सर्वतः
समुश्रित्य सुखेनात्र निवासामो गतज्वराः इत्थं सतैः ह्येठेनोक्तः श्विनाम ग्रामहीपतिः वने वसन्नुवा
चेदमेकान्ते तं पुरोहितं किंविधास्ये महाबुद्धे नेमे मां वाड्वो नमाः अनद्भुता स्वलिप्यन्ति कथमेना
न्नृपालये इत्युक्तासौ तदा धौम्यस्तमाह पृथिवीपतिं मतिमान्सत्कृपयाः योके सर्वसेत्स्यति तेऽधुना
योसौ नगत्सागतायते यदधीनाजगत्स्थितिः यस्य वासिमप्रभावेन सस्यास्थितिरयं भवेत् तमनं भगवज्ञा
नु श्रुपास्व गपारणां गतः सतेकामं सहस्रांशुः पूर्वयिष्यत्यसंशयं इत्युक्तोसौ तदानेन स्तुतिं संश्राव्यते
त्वपः आतम्यमारणां गतो धौम्यभार्ज्जुननाम ह प्रीतोस्मि भगवानाह प्रत्यक्षो भूल्महीभृते कथ्यतां किं गं.
त्वया प्रार्थ्यो राजन्निश्यमुवाक्सः युधिष्ठिरस्तदाव श्रुत्वा तल्लिभो भानुविदितेनते यद्यानमे स्वार्थप्रवृत्ति ४०२
रेषा यतस्तत्र गुग्रं संकुरु इमे विप्राः वयं यानेमांस्तेह रवयानार्पिताः अत्र जयसुः कथं तैषानर्णयिष्यवने

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

गतः इत्युक्तः स इमाह स्म विनयावनतं पुत्रः माभैषीर्ब विलंबेन यदि सिद्धिं यास्यति निश्चितं फलमूलादि

काहारं यत्स्वल्पमपि ते गृहे तदनन्तं भवेद्राजन् सर्वदातिथिप्रदायकं इत्युक्तः स तदा तेन राजा सोऽप्यु

द्वेनराम् तथा विधाय सर्वं च भाण्डे देकादवाप स इत्थं मूलफलान्नाद्यं यत्र्यक्तं भाण्डमध्यगम् तः

स्मात्सर्वातिथीन्साधीभोजयामास तद्भिवत् अथो तां च सती भर्तृन्भोजयित्वा स्वयं ततः विद्धेभोजनं वै

तिसुखेनागमयन्निशाः इति ते तत्र संहृष्टाः पूर्ववन्मुदिताश्च ये वने वसंस्त्र किं नाम द्वेष्यं धर्मचारिणां

धर्मं जयति सर्वत्र धर्मः ग्रान्थे प्रकाशकः धर्मानुगान कुत्रापि पतंति तिनि वयेषु वै अहो चित्रमिदं य

मेवाविर्भूय दृमीवने गता अपि सुखेनासन्पाण्डवाः धर्मचारिणः अहो चित्रमिदं यामन्नादिर्भूय दृमी

गृहे सुखोसीनाय युधिष्ठिन्नो धार्तराष्ट्राभयाकुलाः निशाम्य सिद्धिं परमां पाण्डवानां स विह्वलाः स

मंत्र्य प्रेषयामास दुर्वासमुनिं दुर्वाससं तदा मानयित्वा मुनिं कुंडकोदवावाग्र्यनोस्यभिः प्रसादस्य मुखं प्रोच्च

गंतव्यं नेपुनावने कथं चिदपकर्तव्याः पांडवानो हितैषिणा इत्युक्तः स तदारण्यं पाण्डवानां समाय

यौ दृष्ट्वातं पाण्डवाः सर्वे प्रत्युत्थानाभिवादनैः विनयावनतस्वकुः किंचिच्छिथिलमानसं इरागतो ८

स्मि विश्रान्तः क्षुधितस्त्रिति सोवदत् यावन्नेष्यत दाजरक्षिंता किंकार्यमयनः भुक्तं च साधुना नेदानी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि संभवोन्नस्य कश्चन मुनिश्च नितरां क्रुद्धो महानर्थः समापतेत् इति चिन्तासमाविष्टाः पाण्डवाः मु
पु॰ निसत्तमं आदाय चरणौ नम्रमूर्तयश्चेदमब्रुवन् सर्वं सन्निहितं स्वामिन्स्नात्वागत्येह भुज्यतां अथ
५०३ तस्मिन्महेशाने संस्नाने तटिनीतटे प्रयान्ते भगवन्नन्तेन वासुदेवं जनार्दनं कृतोपस्पर्शनेषु द्रुवावि
णागतकल्मषाः पाण्डवाः सस्मरुः शुद्धधिषणाः कृतसंविदः स्मृतः स भगवान्विष्णुर्भक्तवश्यः स्वयं ह
रिः आययौ श्राविता हृन्नेध्यात्वा सोऽतन्महानसे अन्नं च तद्विविधं पूर्णं कल्पयामास पूर्ववत् अथायातो मु
निवरो दत्तदत्तेति हूत्वनः ब्रुवन्नेहीति चान्युच्चैः प्रत्युज्जगमस पाण्डवैः मुनीन्द्रस्समुपावेश्य पधिाय्य सं
ह्य समाहृतं अन्नेषु भोजनं वर्ण्यं पाण्डवाः कृतसंभ्रमः विलोक्य भोजनं वर्ण्यं प्रीत्यानीतं च पाण्डवैः
दुर्वासा नितरां प्रीतो बभूव स मुनिसत्तमः भुक्तविन्नान्समालोक्य पाण्डुपुत्रान्कृतत्वरान् प्रीत्वा सो नितरां भु
क्तो भुक्तमित्यवदन्मुनिः वर्धन्तां भोः सुमनयः शारद्धन्द्रयत मा विरं हृष्टोस्मि कृपालेवास्तु गन्तास्मीति
ययौ मुनिः ततस्ते मुदिताः कृष्णपरोधाय गतज्वराः परस्परं प्रेमवार्ता विदधुर्विकसन्मुखाः सर्वेषु त
मुदितेषु अत्र प्रसन्ने वीक्ष्य केशवं युधिष्ठिर उवाचेदं प्रीतिस्निग्धेन चक्षुषा कृष्ण कृष्ण महाबाहो क ज्ञं॰
सेदं कर्मणः फलं इदं चोपनतं मे यत्सर्वं मातुर्भवामि यत् निरस्तो रिपुभी राज्यात्स निहत्य मुपाश्रितः ५०३

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

स्ववर्गेयां नीगतस्यापि निर्वृतिं न लभे कथम् किं वक्ष्ये भ्रातरो भार्यासतीयं वापिवान्धवैः निर्लज्जा
वंतिस्त्वधीतैः पतितं शोकसागरे अतीव दुःखमाप्नोमि निशाम्य हृष्यतीतिरः भ्रातृणां शुश्रूषापातोपि सेवःकृ
नः पीडयत्यलं न मे दुःखं यथात्वत्कृतेन रिपवः किं न कुर्वंते नीदृणाअस्मत्कृतेदावावोभ्रातृणां व्यथयंतिमां
इति चिंतान्वितः क्लिष्टं भगवन्नमस्ताप्नोतैः वचोभिर्दुःखशामनैर्निवापयस्वभेस्त्वमा इत्युक्तो भगवान्वि
ष्णुस्तदा नातसाऊर्णा विमर्षक्षमः प्रोवाच वचः संतापशांतये श्रीकृष्ण उवाच दीनो मा भव सत्कुडे
भाग्यानिसभाग्यानि ते कालमेवप्रतीक्षते कालेसर्वं प्रसेत्स्यति कथं चिंतामवाप्नोषि किं न पश्यसि सो
दरान् यद्देमस्त्वामात्रेण त्रैलोक्यं वशायंति हि त्वदायत्तापार्थाः समस्ता इमेतिभ्रातरोनघाः शुभवीर्याः
सर्वगुणाः स्वन्मवशवर्त्यवेदिनः तस्माद्द्वंसमस्तत्यज चित्तस्थैर्यं समाश्रय चित्तस्थैर्यवतस्तेद्राक्स
र्वं सेत्स्यति निश्चितं पर्वतप्राप्तव्योर्थोपि साधनं समपेद्यते तथाद्दिकथयिष्ये त्रक्रियानिश्चयथाफ
लं अहं राजत्रिपूहिद्विप्रविचिन्त्य विवमेवन किं करोमीति निश्चित्य सीवकेशिवधृजनं हारकार्यास ८२
ममासात्रिर्जितं वलिनो विपून् पूजितः परमेशोसौ निघतेन मया प्रभुः पूर्जातेसौ प्रसन्नो मे विदधे बल
मुत्तमम् निर्जित्य बलिनः शत्रूंस्त्वलिनोस्यधुनाल्प त्वां कुरुष्व राजेंद्र भवानपिवतंप्रभुम् ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि सु ४.४ सर्वेषानेनमहादेवं पूजयाम्यहमन्वहमिति तद्योस्मिन्समकालाधीशोयात्रनिलासमृद्धिभाक् भविष्यामि
सुसंपन्नयाभ्रातृभिः समलङ्कृतः मामधवाच इत्युक्तः भगवान्कृष्णलक्ष्योतितस्तपसम्मतः अनपीनं जगा
मास्तु सर्वकर्तव्यताकृती अत्रान्तरेवनवदोविज्ञातराज्यसंगतिं कृष्णप्रहितोराज्ञाधर्मराजेनगुप्त
वत् वर्णिलिंगं समाश्रित्य वृत्तान्तं सर्वमेवहि विज्ञाय कृष्णालोराजे प्रत्यायातोननामतं संमानितो
नृपेणाथ विश्रम्यासौ तत्रणांकिल वृत्तान्तलिंगिनं वरकं समाज्ञेभयथोचितं राजन्कृष्णामत्यभोत्याय
मार्गमुपाश्रितः प्रजाः पालयते सम्यक्त्वं पुत्रानिवरसानिव तास्त्राप्येनं महीपालं वीक्ष्यन्ते पितरौ रवात्
धर्मराजादिवामुष्मात्रस्यन्ति वहिरन्तरे हृष्टपुष्टजनाकीर्णा परितः सस्यनिर्भरा निधानगर्भा वसु
धाराजन्तेनितरां प्रभो तथासौ नितरां प्रीतः प्रजा रंजयते यथा त्रिष्टदेवमिवेता स्त्रश्रनयंते वरप्रदे
ऋवं राज्ञोस्य नृपतेः कामक्रोधभयादयः अरयो नैव वसन्ता कृतो वाह्यरिपुस्थितिः आद्येयं पृथि
वीदेवीसर्वतः समलङ्कृता एवंपतिसतीतेन महाराजेन धीमता स्वल्पाम्भूर्तिमिवादाय दण्डनीतिः
पुरेधुना सेवतेमुं महीपालं न्यायमार्गानुगामिनं अलं बहु क्त्या न्यपेनेमानवीन्यायपद्धतिः बुद्धि गें ४.४
कौशलमादाय तेनेरक्षनीतिमस्कृता इत्थं सर्वान्वशीकृत्य वर्तमानोप्यसौ कृती भवनान्निर्विभेत्यथ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कथं यत्नात्पयसंगतिः इत्थं वाचः समाकर्ण्य धर्मराजो विसर्जयन् अतीव विमनस्को भूत्प्रजाधीनादृश
दुःस्थितिः जितं मनिमनानेन प्रजायस्य वशाङ्कुनः प्रजापालनह्यग्रंशाको नुतं पातयिष्यति किं करिष्यमु
खोज्ज्ञात्वने मे सत्यं गमिष्यति कथं विनयमार्गस्यो जेतव्यालश्मेमया इति चिंतयमाने स्मिन्नाज्ञिस
त्यमवाक्षमे समद्भसजटाजूटो व्यासः सत्यवतीसुतः तपःकृष्टशरीरोसौ समाधिकलितात्मभूः
समायये प्रसन्नास्यः शीतांशुर्वाससुज्वलः दूरादायांतमालोक्य तं सर्वे पांडुनन्दनाः प्रत्युद्युः प्रसन्नांतः
करणाः साधुलक्षणाः अभ्यर्च्य विधिवद्दत्वा पाद्याद्यादिभिरनुक्रमात् महात्मसादरं सुक्षासमानीय कु
शासनं समुपावेश्यतं तेन अपश्चैतेनैव पदीवसा आनर्त्तु विविधैः पुष्पैर्भक्ति पूर्वमुपाहृतैः अभ्यर्च्याथा
मुनिस्तु वावाच धर्मसुनोन्वयः अतर्कितोपपन्नेतेदर्शनं कृपयैव नः अद्योसज्ञातपनकृभिः प्रकृतिन्नोर
मुनीश्वर यत्त्वदागमनं जातं पावनाधायसंमतं भवदागमनेनेह पापराशिस्त्वनः प्रभो दूरं प्रज्वलितः
केनदर्शनेनेत्यथा भवेत् सर्वेनर्थाश्च नियंतं सं प्रत्येव महात्मने विलीनायेन भगवान्साक्षाद्दृष्टो। ८१
सि सर्ववित् अलं वा नेन वक्तृनाकथितेन मुनीश्वर निश्चितं सकलं नो यशीघ्रमेव प्रसीत्स्यति अद्योक
पालनासाधोय हृदयं समुपीडितनाः वडभिर्भवनास्तूफाः पदसुद्धैस्तं समुभे कनिष्ठशिष्यभवन्नायद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ४०५

यं भावितात्मने तन्नूनं नयमायातिसर्वे दोषास्तमोमयाः भवद्दर्शनतोतीवमनसाप्रीयते त्रयत्न् तन्नू
नं विग्रहेनानन्दः स्वस्थोतोभविष्यति त्वमेवसाक्षिसर्वेषांचित्तेभाविशुभाशुभे मनस्तोषेभवेन्नूनंतच्छु
भायतिविनीवितं इत्युक्तोभगवान्व्यासः सौमनस्यंविलोकयन् प्रसादाभिमुखोः साधुसाधित्येनात्र
भाषत श्रीव्यासउवाच सत्यंश्रृणुतेमेपुत्र वचोयद्धर्मसंगतं भवित्रीभवताद्भिः निश्चितेसाधु
लक्षणाः प्रकृतिस्थःशुभाद्धर्मेनत्यजेच्छिद्रमत्रकिं च्युतोस्याश्रेस्यालयतेधर्मेतद्धिस्मयप्रदे दशामि
तादृशीप्राप्यपञ्चूर्येविकृतिंनैवे यातःस्यतदिदंविश्रेवीक्ष्याहंविस्मयगतः संपन्नोकोनमत्योपिधैर्येधमा
सादयेन्नरः विपन्नोयदिरक्षणीयाङ्केर्यंतंपुरुषंविदुः प्रायशोपिहिजीवंतिजीवंतिमृगपक्षिणः जी
व्यतेकेवलंतेनविकृतिंयोनगच्छति संपन्नोवाविपन्नोवादर्षशोकस्वरूपिणी विकृतिंयेनगच्छ
तितत्पवपुरुषाभुवि विकृतिर्नामपुत्रोसौस्यस्वभावस्यविपर्ययः स्वभावविच्युतोनूनंकथंपुरुषप्राप्त
ना प्रवेद्यवीरणमात्रेणाप्रच्युतात्प्रायश्चर्मनः अतीवशुदितोजानेभोक्तव्याबोधयातिला पतदेवो ज्ञें॰
दितंसत्यंसर्वेवपिमनीषिभिः तन्महत्वंसप्राचारःसधर्मःसाचसाधुता यदापन्नोमनःस्थैर्यात्रावका ४०५
शंददातितत्तो केवलंधैर्यमाश्रित्ययोवकाशंददातितौ अधर्मस्यसपवात्रगण्येनेमतिमान्नरः इद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मेवोदितं सत्यं सत्ये धर्मः प्रतिष्ठितः सत्ये बलं स्थिते धर्मः स्वर्गमेव ह्यर्थं व्रजेत् सत्ये प्रतिष्ठितस्यास्य लो
कानंत्यं प्रजायते किंपुनर्जीवलोकोयं यः सदानर्थप्रवर्द्धि सत्ये प्रतिष्ठिता लोकाः सत्येनोदेति भा
नुमान् सत्यं साक्षात्परं ब्रह्म सत्ये प्रष्ठः प्रततर्यधः सत्यं जयति सर्वत्र नास्य कामाः कदाचन तस्मात्सत्य
नेवदेवे दिष्टाप्त जगति प्रदं तस्मात्सत्य सवलात्मा ख्यमशूंबे किंविदेवहि यत्सर्वनाशोप्युदिते नैव नश्यति
कर्हिचित् आपत्य वनसंपातेन प्रपत्न्ये महीरुहाः नो किंचित्स्थलनायांति सर्वलासत्प्रतिष्ठिताः यद्य
प्यत्र न भेदोस्ति रुरुप्यपि भवन्त्वपि तथापिमं विजानीत धर्मपक्षावलंविते व्यवहारसमासक्तचेत
सोचविराजते धर्मपक्षः किंपुनर्युनीनां यांतचेतसां निष्पक्षाणां सदास्माकं धर्मपक्षसमाश्रयः
नितरां राजते केनाप्यथा धर्मस्थितिर्भवेत् अहोमोहस्य माहात्म्ये सराजा विपरीतधीः विदधेयत्र
युष्मासु सत्यसत्ता हन्यते मया महाजनोचितं तेन पित्रावो रचितं नहि व्याघ्रीयं परमेष्ठानमयामोह
यतेनवा हरीकृत्य वसर्द्धमे मोहग्रस्तमतिर्नृपः यस्यकारास्य न नाम कथं लोकस्थितं भवेत् अपहाय
प्रमाद्यं ज्येनिवस्ताय पक्षवृद्धिना भवतो धर्मनितरां नैनत्रेनोचितं कृतं तेन वृद्धिमुपाश्रित्य भवतः
साधुलक्षणाः येनैव पालिता नूनं द्रष्टव्य मम युनाभयं न किंस्तनाभवंतो समहद्दुलणापरिष्कृताः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
पु॰
४०१

यन्निरस्ताश्चनन्मोहाः पातयत्यवदेश्रुवं समंच धर्मतः पुत्राः प्राप्त्वपुत्राश्चपीड्यत् साधुनो विहि
तं तेन यथ्नूपंघ विजनीकृताः गुणिनो वा निराकृत्य स्वपुत्रान्दुष्टतेन नान् अत्र मेनेयमेतस्य फल
पाको महानभवेत् हाहा किं कृतवानेष धनवाह्यो महीपतिः इष्टव्यमस्त्रनानत्स्याय नभूतं कदाच
न न कृतं साधुतमेन वोधिताय नमः तवः अत्याहुः कं कथं तेन मोहं वृद्धेन पापिना अत्याहितं कृतं तेन
अन्नेतेनाप्यनुमतं वनत् अत्याहितं भवेन्नूनं तस्य राज्ञो विवेकिनः अस्त्विदं धर्मनिरतानशोकावस
रोस्त्ययं धर्ममेव परं पाल्यं यतो धर्मस्ततो जयः व्यलीकचिंत्याप्यधुना न कार्या नेष्पुत्रकाः भ
वितव्यं परं धर्मस्थिरं चपुत्रैर्महाशयाः महानर्थो भवत्येवं सर्वथा ज्युनिकारणं व्यलीकस्मरणं
यन्नत्वस्याभवन्पुत्रकाः धर्ममार्गे पवित्रज्वयदेर्णा पापसंगतिः व्यलीकस्मरणं तेन स्वस्याभवन
पुत्रकाः नोमस्येहतयो ज्ञातधर्मबीजस्य धीधनाः विवेकवाशिसकस्य स्वस्याभवन पुत्रकाः नोम
स्येहतयो वापि पापबीजस्य कर्हिचित् छिन्नं छिन्नं मुदेत्येनत्वस्याभवन पुत्रकाः यथेन क्रियते नस्य
कृत्तैनैवानुभूयते भृत्ययोन भवेज्जातस्वस्याभवन पुत्रकाः नूनं वो धर्मनित्यत्वं यदेतत्र्येत्तं देव हि
तन्मूलोद्भवो हेतुः स्वस्याभवन पुत्रकाः नमानाममहास्त्रेयमर्कं कर्हिचिन्द्रवेत् नदत्रेमसुपादाय

गं॰
४०१

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

केननोजीयतेद्रुते एकतः सर्वशास्त्राणि पठनः केवलं हमा ह्याविमोहलिनो लोकेत्समात्मनगरीय
सी तस्मान्नांसद्गुपादाय योजितं वांछेन्ननरः जेनामयवलोकेस्मिन्नन्यद्दुःसर्वदन्तरणां दमाद्यामसमी
त्याजकवर्णं परिगीयते समीत्यकवर्णावापि धर्म इत्यभिधीयते धर्मे प्रतिष्ठितस्यास्य जयः पाणि
तलेस्थितः तद्धर्मांश्रयितो नूनं लोकद्वयहितं भवेत् इतिश्रुत्वा वचस्तस्य किंचिद्विराम्यस्तवेतनः युधि
ष्ठिरो धर्ममतिर्दत्तनीयानसुवाचह युधिष्ठिर उवाच भगवन्सत्यमेवेतत्त्वयोक्तं प्रतिभातिमे किंत्वि
मात्वीत्यसह्रात् हंत्किष्यामि गतचेतनः अकिंचनानवत्यान्यान्मत्स्नाण्यवनहारिणः सिंहासनेनानितानी
त्यधात् हंत्किष्यामि शोनतथीः यघते विलसद्धाहू वीर्याः स्पर्धी गुणागताः दिक्पालैस्तद्द्वैम यात्रलड्केवा
नैरैः सह यघते हरितो जित्वानीयता भ्योधनं वहु उपतस्थुर्म यिस्तेनेत पतेकाष्टभा विराः यघते विल
सद्धस्तलामराभिः समंततः वीज्यंते स्मसन्नारीभिस्तपतेत्र त्राहाविराः यघते स्थूलिकाद्विजाः आ
स्तीर्यवरस्तुंवगाः श्वावेते स्म नपते घसूर्पति वनभूमिषु येषां प्रवोधसमये मागधाः स्तुतिपाठकाः ८५
गीर्भिः प्रवोधयामासुस्तेस्तु घंते शिवाकृतैः इतीमानायदेशाम्यान्वन्यसत्वसमस्थितीन् तेद्रष्टावापिततो
ऽप्रेषयंतिस्मरात्सात् किंकुर्मे हेवयंस्तायो सत्यं नानेनसन्मते केवलं नाममात्रेणनहितत्सिर्भवि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ र॰ ५०२ ष्यति इतिदीनान्ममालोच्यवराकान्नोमुनीश्वर प्रदर्शयमहतिंकांविषयागतामस्तमभवत् अति
दीनात्ममालोच्यभगवन्करुणानिधे त्वमस्मद्योभूत्वामायनेकिंविदादिश भवान्विदितवेद्यो
सित्रिकालकलनोद्यतः तथाकिंचित्कृदत्वाशुभवामःसुखिनोयथा किंजपामोवयामःकिंकिंव
दामोनिरंतरं स्मरणायस्मनःद्येतिविप्रवःस्वयमेवहि सम्प्रपादिश्यातत्किंविषयाशीघ्रंभविष्यति प
रमासिद्धिरस्माकंसुखिनःस्यामयेनच भगवान्व्यासदेवोप्यपुनेवाश्रममागतः दृष्टुमासीत्तयेत्स्य
समंप्रोवाचविचक्षणः यएकोजगतांकर्तायएकोनिखिलाश्रयः त्रिलोचनंतंसमुद्दिश्यशिवमर्चयसि
द्धये यस्यैकस्यार्चनात्शीघ्रंपुरुषार्थचतुष्टयं प्राप्नोत्यभ्रान्तंशिवमर्चयसिद्धये यंस्मृत्वास
कलाभीतिभस्मसाद्भवितात्क्षणात् तमीशानंपरंब्रह्मशिवमर्चयसिद्धये प्राणिभिःपरिभूतस्यकाले
नारायणवासनं दुःखेनेनिखिलराजत्वणात्तंदंतिमाश्रयः इत्युक्त्वाक्षिप्रनानेतकृत्स्नमायातोमिस
स्मेने समादिश्यविधेयंतयेनप्राप्स्यामहेसुखं निशम्येत्थंवचस्तस्यव्यासःसत्यवतीसुतः प्रससादत
तांविप्रेवंवेदयत्स्मतदेवहि अस्मैप्रोक्तंभगवताकृष्णेनानातोस्यनिश्चितं तत्तिथिवभवेत्सिद्धिर्द्विजोमाय गं॰ ५०२
त्समागमः इत्थंसचिंतयित्वातःप्रोवाचवचनंशुभं शृणुष्वश्रुत्यंभगवनाशिवार्चायाःपरमःप्रभुः को॰

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हित्वामशिवंस्मृत्वाभगवंतंत्रिलोचनं नसिद्धिमगमन्येनशिवोर्च्यःपरमःप्रभुः त्वत्तोऽकुरुघराजें
न्द्रभगवान्सत्रिलोचनः स्मृतिमार्गमुपायातःसेवितेसाधयिष्यति इत्युक्त्वासभगवान्व्यासःप्रीणयि
त्वायुधिष्ठिरं अर्जुनंमंत्रमुक्त्वोक्त्वैवानवाचप्रियंवदः योगेत्याहूयवत्तुनिमिध्यमंमयाएवंततनः शु
णतांसोदराणांचद्वैपायनस्त्वस्मत्तमः पांडुसूनोमहावीर्यभगवान्सुशिशिवोव्ययः भवतात्पर्वती
योयसंतेसिद्धिंप्रदास्यति यमभ्यर्च्यमहेशानंसोपिनारायणःस्वयं अवापमनुजंतालोकेभ्यर्च्यसोने
महेश्वरः किंबहूक्त्याहमप्येषयोर्च्यतांधरणीगतः तदेतच्छिवपूजायाःफलंजानीहिसत्तम पुरा
किलवसिष्ठेनरामोदाशरथिर्विभी इत्येमेवमहेशस्यपूजयासिद्धिमापितः यपसलोकेविख्या
तोजनकोनामभूपतिः सोपिप्रीतांशुभकृत्सभ्यर्च्ययासिद्धिमागतः येकेचित्पृथिवीपालाःपरांसि
द्धिमुपागताः तेसर्वेशंभुपूजायाःफलानीतिचनिश्चय त्वमप्येनंमहेशानंपूजयित्वाविपक्षतान् २
मातुरूवसमुद्रात्यहृज्जित्वाप्राप्स्यनरिन्दम नानेकजन्मसंसिद्धिंविनाचार्यामहेशितुः अभिमुख्येभव ६९
जंतस्तथाभूतास्तसोमता भवाञ्जनार्दनश्चापिमुरावदरिकाश्रमे समाधिस्थावभूतांवेशिवार्पित
मनोधियो पूर्वजन्मनिसिद्धोसिपूजयित्वायमूलिनं शीघ्रंसिद्धिमवाप्तोपिमन्नद्वेभवस्तत्त्वत नस्मा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
स्रु॰
४०८

द्रवाममर्च्यांशुं वलेग्राप्यमद्रुःसहे उक्तस्त्वयथा ह्यस्त्वाम्भ्रान्तस्मसादयमहामते सन्त्यनेकानि तेजांसि प
रं शुक्रार्कमेककं नश्यन्त्यानि यथा हन्त्रं तमोन्त्ये त्वां विना तथा सन्त्यनेकाश्च देवाश्च विवसिद्धिप्रदा
यकाः केवलं परमेशोसौ शीघ्रसिद्धिप्रदायकः विवप्रायाहि देवाश्चाः विवप्रीतिर्महेश्वरः नमभ्य॰
र्च्य हृदीशं तं शीघ्रमेव प्रसेत्स्यति किं कथ्यते स्य माहात्म्यपूजायाः परमेष्ठिनः भोजयन्त्वेहया भोगानंते
मोक्षं प्रदास्यति इत्थं वशिवष्नायाश्रुग्रुक्तस्यागतेश्वरा मयवांष्जनीयोसौ राज्ञायदेवं तह्यैसौ नयु॰
क्तोभवषीघ्रं त्वं साधिवेयेति तेशुनिः उक्तामहेन्द्रमाराद्भुविद्यांपरमसिद्धिदां शुरोगतानायषिष्याय
स्वावंतायोपदिष्टतान् उपदिश्यपाथ्यतंव्यासस्तस्मैप्रोवाचमानयन् कौंऽसम्यग्ज्ञनस्येनामभ्यर्च्यवशुन :
शुनः पर्वतवीराकल्पेनवदितात्मानमात्मना इंद्रमाराधयज्ञ्शीघ्रंस्वार्थसिद्धिंप्रयास्यसि नूनंपरम
शांताश्च देवताः शांतिलक्षणाः प्रसीदंति तथा घोरा देवता घोरलक्षणाः अथवा विवराश्शांतदेवता
मपिराजसैः नवेतानुष्ठितेर्यैन सिद्धिः शीघ्रंभविष्यति इति पूर्वाननोभूत्वार्ज्जुनस्तां तन्मुखोद्गतान् वि ॐ॰
द्याजग्राहसन्दीप्तांज्वालामिवहविर्भुजः इमांविद्यांसमाधायपर्वतं चेन्द्रकीलकं गत्वागंगातटेस ४०८
म्यक्स्ववन्तसमर्चय सतेप्रसन्नोभगवान्विद्यांयांभुप्रसादिनी प्रदास्यति यया तेस्य दर्शनं सर्वसिद्धिदे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

भवता सिद्धिपर्यन्तं समाधेर्यं प्रयत्नतः । प्रायो विघ्नन्ति सत्कर्म यतं बाह्या नराद्विषः ॥ इत्युक्तास्मै ततो व्या
सो विद्यां स्वात्मप्रगोपिकां । ददौ यावत्स देवानां स्वाधीनात्मा महात्मनां ॥ इत्थं पवोगतो व्यासो वदत् विद्या
मनुत्तमां । अन्तर्धानं ययौ सर्वे महत्तां यद्विलक्षणां ॥ अन्तर्हिते मुनौ तत्र पार्थो विद्यां समभ्यसन् । समाधिनि
रतो भूत्वा तस्थौ तत्रैव धीमान् तथीः ॥ विद्याबलगतं पार्थं विलोक्येते च पाण्डवाः । द्रौपदी समुपस्थाय मन्त्रया
मास राघवात् । अहो राज्यच्युतिः पूर्वं ततो वनसमागमः । कष्टं च निजराजानं यदर्जुनवियोजनं । पतदेता
नुरूपं नः प्रसादयितमीश्वरम् । गच्छ त्वं यत्कथं तेन यद्राज्यं दास्यति चात्मयथा ॥ इत्थं वदन्तो न्योन्यं तेन
शोकार्गदितं स्फुटं । गच्छेति व्याकुलीभूय मन्त्रयायावपश्यत पुनः ॥ गदितं तावदेतेषां शोकाद्धर्ण्णा अनस्व
ले किं चित्कालमथो मोहमग्ना त्ते विरहार्दिताः । अकिंनिहदनानयमुःकालो ह्विलवगवः ॥ ततोर्थं यसमा
साधयात्मसेनीतमर्जुनं । पुरो गत्वा वचो वाचत्समाधिनिरतं पतिं ॥ उत्तिष्ठार्जुन धीरं त्वं कार्यं साधय मा
चिरं । त्वदनुप्राणिता भिडि भ्रातरत्नां च तपस्विनी ॥ किं नेतेस्मरतिमायातिकचास्तरविकर्षणं । सभायां ८७
दासादृष्टस्य गर्जनं किं विलम्बसे । किं नेतेस्मरति मायानिहष्टानां सोन्यधीः पुरः । मंगोदितिचग्राहस्स दुर्वि
चित्या विधेर्गतिः ॥ इत्थं निशम्य तां वाणीमसिती नत्वां समपाण्डवः । समाधिविरतस्तूर्णं समभ्युत्तस्थौ प्रसन्नधीः ॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
प्र॰
५.५

कवचं भारथी वद्धाङ्गो गोधां गाण्डीवमगुत यथास्थानं निबद्धासौ सज्जोऽभूत्तपसे ह्युतं अथो धौम्यकृ
तं वह्निं प्रक्रम्य परितोऽर्जुनः ब्राह्मणाशिषमादाय यथोज्येष्ठानुमोदने नत्वा च पाण्डवं ज्येष्ठं धीमन्नंच
यन्नुर्थवः प्रक्रम्याश्रममेवासौ निर्ययौ कार्यसिद्धये अथो निर्यातमालोक्य मध्यमं पाण्डवं वने वि
योगवेदनासोढुमशक्ता अर्जुनमिव तत्रान्तरे समीत्याथो भ्रातरः शोककर्षिताः विलेपुस्ते भृशं
तस्य वियोगानलदीपिताः हंहो विधे कृतघ्नोऽसि यद्गृहीतेस्तु ह्वणं नमः कृतघ्नानस्तत्समाचारवर्त्तान्य
तेवदयस्य लम् पापिनः कुटिलाचाराः कृतघ्नाः कौरवा खरे हे निस्त्रिंशा भुञ्जते राज्यं केयं तेत्यायसंगतिः
वयं साधुसमाचाराः सम्यग्व्यवसिता अपि गृहान्नर्हा अपि वने त्याये केके स्वदुर्गतिः वनोचितायदिव
यं भ्रस्रगालगवादिभिः किमिदं तत्र वसतो वज्रपातेति ढःसहः न नाम श्रीनः कस्यापि भवतो मातृसा
कथं समवर्तीभवान् शोकसागरे नो नयस्यधः केयं निष्कृपता मन्द विज्ञातः खेदयस्यलम् महापातकि
नो वाथ स्वल्पेयं तव निष्कृतिः यो भवानेकपद्येन हुडांश्च नकुलाश्रितान् हंत्येकमुष्टिघातेन तस्य
तेकल्याणा कृतः राज्यभ्रष्टात्वनगतात्कन्दमूलाशिनो ह्यहो स्तनान्यस्मा वयस्य वनन्कुनः षिदितं जें॰ ५.५
त्वया कुःखोन्नीभयमाहात्म्यावयमस्योन्यदर्शनैः दिनानि वाहितेनोमन्दकथमोढा नवेत्वया स्तनाज्ञानी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हिनो नूनं यदर्थं पाण्डुनन्दनः निर्हावितोन्नेस्माकं प्राणाभूतोस्यर्यं हिनः किं कुर्वनीन्द्रियाणीह
गते प्राणो जनात्मनि तथास्मिन्निर्गते कृष्णवयं किं कुर्महे प्रभो प्राणोस्मि मोगाने हृदं निर्जीवा वयमप्य॰
हो भवामः स्वयमेवात्र प्रसन्नो भव ऊर्विये अहो निष्ठुराणां नाम्नां ध्यानं तेवेधं वित्तयक्षयं हृतं व्यापकवा
तेन निर्यत्नं माविनास्त्वया नूनं तीवन वीतोसि किं मघाऊ निपातने विक्रमोगण्यते लोके स्वयं नेपा
तितायतः भवान घाकृष्णाकोसि नूनं पतितनपातनः महापतनस्तकेनात्र वाक्प्रात्रेणापि नेदिताः ग
तेनस्मिन्दृष्टिपथ्यानिषस्मानयनात्मनिः पवापावसनोधीमानाडभूर्याप्रवीद्वचः नशोकावसेधाघं
साधुलक्षणालदिताः तपःसिद्धो गते सुक्षिन्नाणां अकृतनमाशुचे इत्युक्त्वा सेन तेनोदृष्टिमात्रादेवापिनि
हूताः प्रसन्नमनसोभूवन्प्रकृतिस्थाश्रुपागताः अथोत्थाय प्रजो राजा गृहीत्वा चरणो गुरोः चाहविस्वप
योचक्रे स्मरन्सर्वविचेष्टितः युधिष्ठिर उवाच दृष्ट्रमां पार्वनीमूर्तिं न वेदं मानसं व्रजः विगतं खलमेव
ह्यात्मा मापरमनिर्वृतिः किन्त्वयं विरहस्तस्य विनयाचापशालिनः अतीव शोकतापाघजाज्वलीत्य॰ ९९
निवारितः वन्धुनिश्चैर्वनचैवैः पतितं चोन्मवैरपि सोप्यात्मयष्टिमालम्ब्य स्थितमस्माभिवादितैः प्रात्तसौ
हार्दवपानःक्षिप्राणांनोवनांनेव महाउःखमपिप्राप्तपरमानन्दकार्यभूत् प्रापय्येनां दर्शनात्रवि॰

शि.
पु.
८९

धिः परमउर्विधः अत्रतिष्ठोजीवनेहूरेनिनायास्तंफ्फवंबली इत्यसौभगवान्ह्रीभवशोकापनोर्जनः
अगतीनांवनेनूनंजीवनेशावसांगुरुः उद्धियोगोत्कटोतप्रदावाग्निज्वलितात्मनो दर्शनेकेवले
नेषनिर्वाणायास्तनश्यंते नत्स्मपोउवतःकृत्वाशुनेनोवनचारिणां भवतादर्शनंदेयंशोकसंतापा
बेतसाम् भवदभ्यागमान्नूनेनद्वियोगःत्वयंव्रजेत् अस्माकंचेतिभवनाउग्रात्यावयमत्रव तद्वियो
गानलज्वालावलीढमनसोवनः त्वत्सामसमाधिपानेननेयंनेदपनिकर्हिचित् केवलंवाक्सुधापीता
त्वन्मुखाद्विनिर्गता शुक्तेःकेदोपशुक्रतो भवतीहमहायशाः इतिराजोदितांवाणीं निशम्यासौ
महामुनिः प्रीतयेस्यास्थितोनूनंविनोदायजगादह नत्रांतरेसुनाराजामुनिंतंविनयानतः प्रोवाचवद
मेद्यत्वन्नूनंशोकापनुत्तये ईदृशीशोकसम्पत्तिःसंजाताकस्यचिच्चकिं येनेदंमानसंमेद्यशोकपा
वंनविध्यति स्मृत्वात्वासंपदेहेकेगर्वेत्स्याविनश्यति नथ्याशोकगतिंस्मृत्वाशोकोनिर्विषयोभवे
त् श्रीव्यासउवाच राजन्किंकाथ्यतेत्वत्तोप्यधिकंशूर्वराजभिः मन्त्रिभिर्वबाधासौ शोकविनाशसशोच ॐ.
ताः इत्यमिवसुरा राजा नलनामामहायशाः भ्रणपश्लोकेमलय्रक्तोवाधशोकेविधिर्वली ततोपिचाधिकं ८९
नूनंराज्ञांप्राचीममनीषिणां निगद्यमानमयप्यापिकेवलंशोककारणं यच्छ्रुत्वात्सुपवीनानांदर्शनं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

चापिनोभवेत् किंतेनकथितेनात्रतस्माद्विर्तंप्रबोधय युधिष्ठिरउवाच सत्यमेतन्मनीशानक्षमेता
क्षोभकारणं स्वधर्मात्तंभवत्यंदेयपश्चात्क्षोभकापनोदनं तस्माद्योगात्वयाश्रोतव्यःपुण्यश्लोकमहायशाः
नलोनाममहाराजस्तत्कृतंकथयाधुना व्यासउवाच शृणुराजन्महाबुद्धेयथासौपुण्यसंश्रयी विपदो
प्रापमहतीदुःखंचभाविपत्फलं अभूदनुपमोराजावीरसेनकुलेवरे वीरसेनस्ततोभूमिभूषणंन
लनामभूत् तदानींवल्लभूतांद्वैलोकान्यविनिवारकौ एकोऽवनिमसालीचसचभूमौनलोऽपरः ते
जसावह्निवरुणःप्रतापेनविधुत्विषा तमसाधार्मिकोऽयंसर्वावकाशचनयामलः हृष्टोदार्यगुणोपेतो
विनयाचारभूषितः विद्याकारीश्चचातुर्यंचतुरोनयकोविदः सत्यवादीसुतत्त्वविद्यानिष्ठावान्धार्मिको
नमः वेदज्ञोसोऽतिनरोराजानिधिर्धेशुमहामतिः सकामइवरूपेणयोषितांजीवनोह्यभूत् सर्वैर्वधनैत्रो
लोकेकृतार्थःस्मरधामनः कामंददाहसत्कामदातासर्वामरेश्वरः इत्यमिवविदर्भेषुभीमनामाम
हीपतिः अन्वर्थंतामसपत्नीसुरूपामित्रसुयोग्यता तस्याभूद्दमयंत्याख्यासतालिकविभूषणा यो
षितांगुणरत्नौघखनिःसुनलिकेवया अथोविधिवशात्कहनलिन्यास्त्वत्तमागताः दमयंतीदस्र्षा
ग्रेहंसंस्वर्णपरिच्छदं मुक्ताकलापभरितंपयशगलमङ्गुलिं सखीमध्यगतासैनंबबद्धास्वकनालके

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ मु॰ ४११ नलक्रीडां विहायाथो तटस्थाकलयद्धंसकम् बहिष्कृत्वा हृदो याशुकरेणाथ नकौतुका यतमानोप्य
सो न तस्मात्करान्निर्यान्नमज्जनसा यदा नापगतिं मर्त्यवाण्या तां प्राव दत्तदा राजत्रिविरहीनेन किं
कार्यं नेमया धुना विमुंच मोहितं कुर्यान वधो वनसंगते अहं हि विचरत्वत्र हंसमध्ये समं ततः
त्रैलोक्यां नैव कुत्रापि दृष्टं ते रूपमद्भुतम् विलोक्य रूपकं ज्ञातिं केनाप्यनुपमं तं भुवि भ्रमतामम हा
नी चिन्ता रात्रिंदिनमतन्द्रिताः अनेन किमिदं धात्रा स्वामिना विहितं भुवि इदमेनादृशं रूपं किमर्थं
विहितं वृथा नायिकानायकं नैव शोभते न हि केवलं भेरयार्थं रचिता टीका यथा लोके मनीषिणां
इति चिन्तां गतः सोऽहं वनवनमण्डले अद्राक्षं निषधेषु श्रीवीरसेनसुतं नलं विलोक्यामुं नलं त्व
दनुरूपवरं विचिन्वतां विधाता रचितं मत्वा श्लोघ्यं कार्यं विषादवदे नलत्वं योग्यं वचनाद्धटनाच्च तद्वेवि
धिः धिक्कान्ये संवर्गार्हन्ते स्वामिनं चन्द्राननम् तेन त्वं सत्यघोभिमिराजि भिक्षेयपदं युवा ज्योत्स्नया रा
जते चन्द्रश्चन्द्रेण निर्नदाचसा केवलं कौमुदीभिमिनस्मिं त्वं राजचन्द्रके योग्याभिषी नलालापयी ॐ॰
षपूषस्त्वाविमण्डले विमुंच त्वं मयानेन सम्बन्धः क्रियतेन व भवत्वेवं विवेणासो क्रन्तकृत्यो विधेर्विधिः ४११
सराजा रूपमो लोके गुणवत्नपरिष्कृतः यं निशाम्य स्त्रियो दिव्याः सोत्कामं तिमुर्वश्व नि संक्षमं तेन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तैर्भैमिकामोदन्त्र्यसमाश्रितः सम्बन्धं वर्णयिष्येऽहं प्रीता भवस्तकौतुके इति श्रुत्वा गिरं तस्यां ता
पीयूषवृष्टामिव नलोऽहृष्टि विनहृद्भिन्निः परानन्दमवापसा तथाकिलश्रुतः शंर्वेस्त राजासीन्मनोः
हरः प्रेमरागेन चिद्धिन्नौ योसावलिखितस्त्वया तन्मुखान्मे पुनः श्रुत्वा हृष्टोसौ तं कुतं हृदि समालिंग्य
वदद्धंसोमस्त्यहंसोपिस्तस्व तद्वियोगगतमोमग्नां नलिनीमांवचोमस्तैः विकासयत्कुतमेवहहंसता
सार्थकीकृता अहंहंससोहमित्येवमन्वर्थेवर्त्तिनेत्वया केनलब्ध्वयथेप्रमान्नृपः परमकोविद तर्गोगः
कुसमाधायक्रियतां कार्यगौरवात् एतत्कर्तव्यमधुनामदृत्तां किंनमोचरे पयाः शिवोत्तेनहंस
निर्विघ्नंभवतामस्तैते नलेमांसहहंसाभेत्थ प्रवणोऽकरुमाचिरं इत्युक्त्वा तं विसृज्यासौ दमयंतीकृतभमया
तमत्तुध्यायहृद्भिन्नौ तस्यो विगतविक्रिया नूनं विरहतप्तांगी कथं सा तद्विना कृता जीवनेस्तनलोरा
जाचिच्छिंत्रन्नावलंबयेत नूनं सा तद्वियोगार्ता तस्तैवासीद्वृदंतरे स्थितस्याः प्रेरको राजा नलो वाक्यम
भूत्यरं इत्थं भैमिनवर्यांगी सा नलैकसमाश्रया बभूव नललग्नान्तःकरणा नलसेविनी नलैकस
क्ता नलसाक्षभूवासीन्नलाराधित येनास्या नलमप्येतदनलं समभूत्कुजे अथोद्भिय गतो हंसो निष
दान्मायसत्वरम् ददर्श वसं तं नयराजो विनिष्ट्रिहेतवे प्रतीदमाणोहंसोसौ कदाचिद्राजहंसकम् ९

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु
४१२

जलक्रीडार्थमायांतं विललोके सरोवरम् तत्रापन्नं समालोच्य वरवीराङ्गनावनम् वीरसेनस्ततंवीरं
वीरश्रेष्ठोसुस्पदेनवाम् वापिक्रीडासमासक्तं दृष्ट्वावादिवरस्त्वसौ निःशङ्कं वापितीरस्थं संस्तुत्वं सस्त्र
पाविशत् जलक्रीडाङ्गनो राजचन्द्रस्तं राजहंसकं चन्द्रच्छदं चन्द्रकविं दृष्ट्वा वीरश्चचन्द्रदृ सोहष्ट
व्याजमास्थाय हृष्टो राज्ञा न तदाश्रयः चित्रोल्लिखितसंस्थान इवाभूद्विहगोत्तमः अथमत्वगतो राजा।
पश्चादागत्यतं स्तुदा अञ्चलेन निबद्धाशु जग्राह नयकोविदः गृहीत्वामुं सशुश्रुवक्त्रं यातं हंसः सततं त
दा सत्यवाचमुपालायश्रावाच विनयोज्ज्वलं हंस उवाच अहो धर्ममतिं ज्ञात्वा भवन्तं कमलेक्षण म
र्त्यलोकमनुप्राप्तो विश्रान्त्यर्थमिहागतः ब्रह्मलोकात्समायान्य भूलोके दक्षिणाज्ञया लोभयन्तमिहा
लोक्यलोकं भीन इहागतः दृष्ट्वा धर्मव्रतिलिप्य मया राजन्त्स्वीभव जीवस्व नितरां हृष्टपुष्टो लोकालिव
र्धयन् अहो गौदार्यमेतन्नेदृष्टं मे स्वर्णपत्त्रती किंल्व्धो सिमहीपाललिप्सा भंसत्यभूभवे धर्मोस्त्वहृदे।
करुणाक्रान्तान्तेन राधिप कथं मां पदिपातं त्वं पीडयस्यति वरहसा इतिवाचं समाकर्ण्य राजहंस ॐ
स्यतां वशी बाष्पपूर्णेक्षणो मन्दू राजहंसं समभोवतम् गच्छ हंस यथेष्टं त्वं लीलार्थं हि मया त्वके लालि ४१२
तोसि कथं तु त्वां पीडयिष्ये वनिश्छपं इत्यसौ करनिर्मुक्तः पत्ताकूड्यमिर्हतः पुरोगत उवाचेदं राजहंसं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मंतलाभिधं राजन्वर्धस्वनितरांश्रियाचदयया प्रभो दृष्ट्वात्वयिसम्पूर्णांयेत्वयीसर्वाभिभाविनी य
मेदयांचकमलांत्वयिदृष्ट्वातिविस्मितः मर्त्यलोकमिमंमन्येलोकद्वयशिरोमणिं त्वयाप्युक्तस्भूतेन
नूनंजित्वेयमुर्वरा जगतीविद्यतेयाद्यमध्यगा प्यूर्ध्वगामिनी विहितंकर्मचैवैतल्लिहितंतत्त्वदर्शि
भिः राज्ञोधर्मत्र्तवांस्त्वंमांवाक्दौवात्रैतेपरं इतिधर्ममतेस्त्वेयथयद्यहंनकरोमिच प्रतिक्रियांतदाकेव
भेवत्वयिकृततज्ञता भवात्रानावधान्विस्याःपदिनाजितिवहंजउः कलंभवतिसाश्रूप्यपरस्परमिद्वावयोः
किंतेप्राप्यंमयायत्नेसाधितेहीनजातिना केवलेत्वन्द्रीकर्तव्यात्मानंप्रोच्यतेस्म्यहं त्वयाराज्ञापियद
हंमोचितःकरपंजरात् कथंतदन्तर्णाजानन्त्वात्मानंनकरोमिद्धि सएवजानातिजगतिराजनेतस्यजीवि
तं योल्पेनकृतनकृत्यःसमुपकर्तंप्रतीच्छति कृतज्ञतापरंलोकेसर्वधर्माभिशायिनी तस्मात्साविडम्बा
ग्राह्याकार्यातन्नत्तुपक्रिया योस्यमालातिपस्मात्रनसैमतदधिकांक्रियां विदधातिसएवात्रगण्यतेत
कृपोत्तमः तस्माद्राजन्मयातेयद्यत्किंचित्कथ्यतेत्वया निशम्यतांतदखिलंस्वीकार्यंमदनुग्रहात् न
यामयातेक्रियतेयथेष्टंराज्यसंगतिः संपूर्णानितरांभावात्प्रभयेवगृहोदवम् नूनंसर्वांगपूर्णोपिम
वान्राजन्मयाविना अकिंचनरवाभातिममसमेयंप्रगल्भतो अस्तिभूमौरवेनिःसेर्वतत्मवत्त्वभुवामिह ।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु॰
४१२

रत्नानांश्रेष्ठितावीरविदर्भधरणीपरम् यत्रसंजायतेनेरत्नंकदाचिन्नमहार्घभूत् यदर्थमखिले
वासौत्रिलोकीवृद्धभीत्यलं देवामर्त्याश्चनागाश्चयदनर्घनिशाम्यहि यतंतेतस्यलाभायसंघ
रत्नप्रस्पर्धया तत्राधुनास्तिभीमाख्योराजाशत्रुशरञ्जयः येनासौराजसेभूमिर्विजित्यजगतीपर्व
तस्मात्मनुजगीर्वाणनागस्त्रीशीर्षभूषणं उद्भूतास्तिसुतानिर्धात्तदमयन्तीतिकन्यका मयाविचरि
तातत्रदृष्ट्वातांस्मृतिपद्धतिं त्वमानीतोसियोग्यासाविनितपर्तिमिहागतः सारत्नलंभातकोक्षुव
योःसंगमोस्तुदे नकस्येतिविनिश्चित्यागतेश्चाधिस्मरोत्नर किमियंवोचनेतभ्यमनुजानीहिमांप्रभो
तदाविधास्येतेपाणिकृतंशुभसमागमे इतिहंसोदितांवाणींनिशाम्यानन्दनिर्भरः वीरसेनसुतस्तू
र्णीमाचिरंचेत्यवोचत इत्युक्तोसौकराम्भूतःस्वशुद्धीयवेगोत्तमः भैमीतत्रंविदेशोच्यमानितोत्रज
न्तामहृ अन्योन्यमितितोप्रेमयाश्चावद्धौनिरन्तरं परोक्षेस्मरकारायांविनामैवभूवतुः तथासौत
द्वियोगार्त्तांदीयमानाद्दिनाद्दिनं सखीभिर्जगदेमात्रे तयापित्रेवहृस्यथ सपितास्यास्ततोराज्ञःस्व ४१२
यंवरविधौकृती आज्ञाप्तपतितोदिग्भ्योहतेःकृत्यविशारदैः प्रहृष्टोपरितश्चाशाख्याख्यामथमही ॐ.
भृतः आद्वृङ्कवालमारभ्यसमेद्गुहस्तदृष्टान्मनि अथोभीमरथस्यात्रम्यास्समायातेषुराजसु नारदोषड

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हृष्टोसौ यद्ययो देवस्त्वद्धाम्यति तत्रासौ मानितो देवैः पृष्टो वार्त्तां समन्ततः भीमालये समावृत्तो समे
तान्पृथिवीनृपान् इत्युक्त्वा विन्यकार्येषु स सर्वो लोकलहप्रियः वृत्तेन तया मन्त्र्ये य नाम्नातिप्रत्रिविष्टपं
यत्रास्मान्नुपमा लोके राजते दिव्यरूपिणी स स्वर्ग इत्युदीर्यासौ तस्माद्दत्तर्द्देवो मुनिः अंतर्हिते मुनौ त
त्र दिक्पालाः समरुत्वतः संमंत्र्य कथमेतां तु मर्त्यं उद्वहते यथाः शीघ्रं समद्दृता मर्त्यागच्छामो धरित्रीं
कथं भैमी मस्मान्स पश्यन्तु परं उद्वहते तथमः यथा न तेथ्य मस्माभिः स्वर्गभूषणाभूषणं अनेनेत ब्यर हकी
र्तिः स्वार्वदनीया प्रयत्नतः इति निश्चित्य दिता देवा विमानान्यधिरुह्य च आययुः पृथिवीं सेन्द्रा भैमीलब्धुं
स्वयंवरे अर्द्धे नैव नरव्रो यत्र तयानयकीर्तिं नलं श्रुत्वा आयांतं दद्दृशुर्हृद्यान्को सीन्यूयं नु स्वनं समावाः नितकोसि
कुतः किं ते गंतव्यमिति भाषितः अतिष्ठन्मध्यमार्गे तत्र नलो वच्य विस्मादरः अंतिकस्था तस्वांस्तान्दृष्ट्वा वि
स्मितो महसा नलः तेषां पुरो गतो वृद्धमाणिः शिष्य इवावदन् नलो हं स्वामिनो राजा वीरसेनसुतो वशी
भैमी स्वयंवरे रम्ये गंतव्यो मे धुना कृतं कृत्वेति वचनं तस्य रूपं दृष्ट्वा ति लोकिकं व्यर्थमागमनं नोत्र
कर्थं सा नो वरिष्यति इति तावद्विधेयं तद्यथा स्यन स्वयंवरः भैव दितितम् चुलेराजन्नव्योमिनि ।
क्षितेः अहो ते पृथिवीपाल स्वर्गाधिपतयो वयमी वयं याचकता प्राप्ताः प्रसन्नो भवनः प्रति कृतं ते चवि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
मु
४१४

तेराजन्नत्यसत्योसिनापिनि अनवाप्यार्थमिष्टं तद्यावको वा स्तुतो भवेत् तस्मादर्थसमापातेनाव
न्नत्वं सश्लाघकः भवेतिसतनथन्स्रुश्रैः प्रतिजग्राहनहवः नूनं किं करवाणीयमेकान्तावसन्नत्तमया स्वयं
वव्रुविधोतत्रगम्यतेमा विवेत्तुधाः इत्युक्तास्ते ततः कार्यविधौ सज्ज्ञानलेश्रुधाः स्वयंवरार्थमेवह्ना
गताश्चिद्विसंवरांश्चनः तत्रदौर्त्यैत्वयाकार्यं यथासौ वरयेश्च नः इत्युक्तोसौ तदा स्थित्वा ग्राहता
न्नूनमेकतः दूत्यं केन च कर्तव्यं दौत्यं कविप्य इतिसन्नमाः इन्द्राद्या देवा ऊचुः देवाज्ज्ञानीहि सत्स्या
नादागतान्नवराणायच भैम्यां तत्र भवान्दौत्यं विधेहि करुणानिधे सागत्वातेः स्वात्वेनस्यं वाच्याभिमिष्ट
वरदः सदिक्पालाः समायातावरणार्थमितिस्फुटं अहं सनलराजस्तत्रदौत्याच वराणायच केवलंस
मनुप्राप्तोविधेयं तत्क्रमात्त्विवं इतिगत्वात्वयाराजन्नभीमीसा मृगलोचना निर्व्याजमुपदेष्टयात्र विधे
यं तत्क्रमाद्विवं इन्द्रोहं वरुणाश्चायं यमो यमनलोप्यसौ अयं सपवनोप्येषामेकमेषा वृणोतु वरम्
नूनं स्वर्गो नया विक्रोमाभूदिति निवेदय इहः अहो मे वत्पनिश्चित्य भजनीमेकमेवनः नल उवाच सत्य ४१४
मुक्तं भवद्भिस्तु मान्याभे सर्वे एव हि भवन्तः किं त्वहमप्येतदर्थमिह संगतः स्वियोर्थे जातकल्पस्य ठं.
परार्थमेसुखोदितं कथं वाणी विनिर्यातु स्वयमेवात्रमान्विताः देवा ऊचुः बध्नुसेनवदेहजातोवीरसे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नस्तेनावली यदीयं कार्त्तवीर्यगुणस्त्वं नवनष्टाख्यनकना मेवं राजेन्द्र लवश्रुत्वा नत्थेत्यत्रमतो वचः निर्यात
सत्यमसत्यत्वंऊत्रस्थानेप्रयास्यति नलउवाच नर्निर्विशेषोस्ति मे वीरव्रविधेयेक्रियतेमया सीतामेवेदृसि
द्वीतप्रमाणं पूर्वमेवच इत्युक्त्वाश्रुतसमगुणं देवासीदर्शनाम्निका शक्तिमसौदत्तागंध्वाय सयोगाभव
तिनिश्चितं इतिदत्तवीवोराजागत्वान्तः पुरंगोचवनो मूर्तिमादायविश्रुधोदेशांतस्मैसमर्पयत् विश्रुधा
स्त्वांमहेंद्राघावदीतंस्वर्गगेशोभिनी इत्युक्त्वातिवप्रसीदायमत्यदिववधूर्भव इत्युक्तस्मात्तवः प्राप्तसानं
धीरवृत्तनस्मिता प्रोवाचवचनंसोत्रहृतोराजानलोमया कथंतपनेदत्तेन नलंदृष्ट्वास्वयंवरे । कोति
संशतिकथंवातेवितथंपरिभाषसे प्रसीदंतस्त्वासौर्वदमनो नलपदवीमे नृशंसोद्दिविषयीभूयादर्थिता
स्नेमयायदि इत्युक्तोसौनलोभिमाः पत्रपयामूर्तिंगुप्तं आदायसनलोस्मीतिस्वरूपं समदर्शयत्
नलंतंसमवीक्ष्यासोक्तनरुस्तावधीघदा गृहीत्वासकरेरुक्षमवदंनव्यतिवितु वे कृतोसिराजन्सुर्वे
त्वंमयाविश्वासमन्निधौ कथंहृतोयदंतेवाकथंमांपरयोषितां इतितस्यावचः सत्यमविचार्यैवविं ५८
सः यदेषायथाप्रानंदेवांस्तत्सर्वंसमभाषत तेसश्रुत्वायथार्थंनद्वचः सत्याभिभाषणात् प्रसन्नमा
नसास्तस्मैवरान्सर्वेददुः क्रमात् स्वार्थं गुरोगतंतत्रक्ता परार्थंयवमाहृतः सत्यभाषीचनेनैनेवयं व ।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
पु·
४२५

यंवपणाःसदातव यथच्चउर्हीभंराजेसवतत्रसारस्सनः स्स्तताःप्रत्यक्तमागत्यत्तनस्त्मोविशोकिनं
इत्युक्त्वान्तर्दधेदेवैः सर्वापिप्रीतमानसाः त्वरमाणाःसमायेदे विदर्भान्भीमपालितान् अथोविदर्भ
नाथेनराजसंस्सदिसामुता समादिष्टाजगामाशुर्नैषधेनसमन्विता कीर्त्यमानेषुपरितःसूतमाग
धवन्दिभिः पार्थिवेषुचवैदर्भीरंगंराज्ञोविवेशसा एकंरंगानमाश्रित्यस्थापयतीराजमंउली कर्णीव
शगताभैमीविचचारसमंततः विवेचेतीततोभैमीसापश्यद्दष्टरूपानसमान् ददर्शानुपमान्नृपला
वण्यमधुराकृतीन् योसौनलस्तथापीदृष्टस्त्रिवैप्रत्यक्षमेवच पुरोगतांस्तस्समानाम्बुडदर्शोकृतस्मि
ता रूपवेषाश्रमाणोत्मानस्समानात्वीक्ष्यपंचनरान् संशयंसमनुप्राप्ताविज्ञक्वासौबभूवह पुवःस्थिता
किमेतन्नेमुखेभातीवविज्ञला चिंतयामासभैमीसानलंसर्वगुणाकरं कथंलप्स्येनलेदेवाःअसन्नी
भूपसंशयं नलंदर्शयताशेववयेनजीवामिसांप्रतं ततोभास्वतमालोकयसंशुवोसावीदिदं लो
कपालायथानोमेनलादन्योपतिःपति स्वेप्तिपितेनसत्येननलंदर्शयततांजसा कथंवोविबुधावाब्धा ४२५
परयोषित्समागमे कथंवाहंस्तोत्यंवनतनलेमेप्रयच्छत यथानवाङ्गनोदेहेव्यभिचारेनलेस्तिमे ३·
सत्येनतेननविबुधानलंदन्याञ्जसापतिं इतिसाध्वीदितेवाक्येत्रिदेवामरुदमानसाः भूत्वास्वरूपमा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

दायप्रावोचंस्तांपतिव्रतां प्रीताःस्मःसतिधीन्द्रेयथेच्छंवृणुतंमुदा हृदयेनेप्रविष्टोस्मियोतिरूपः
जितस्मरः इतिदेवोदितांवाणींनिशम्यैतान्प्रणम्यच भैमीनलेनंदृष्ट्वाचस्वीवक्षेपुष्पमालया वृते
नलेपत्तौभैम्यासत्यप्रीताद्दिवौकसः ववृषुःपुष्पवर्षंचगंधाक्तंहृष्टहृदितं ततोराजाविदर्भोसौय
थोचितविधानवित् विवाहमंगलंचक्रेकन्यायाश्चनलस्यच समाप्यमंगलंतत्रवरात्तस्तांश्चदि
वौकसः समर्च्यविधिवद्भीमः कृतार्थस्वममन्यत आदायाथांवीनतोराज्ञोराजानस्तांश्चदेवताः प्रती
तमनसोभैमीगुणावर्णनतत्पराः यथेच्छंस्वरस्थान्जग्मुर्वृत्तेभैम्यानलोन्पः वदंतःपथिकांश्चेति
दृष्टाश्चऋपितास्त्वते गच्छंतःपथिचाकाशाद्ददृशुर्दितानतो भैमीलब्धुंसमायांतौकलिद्वापर
कावुभौ दृष्टोक्तगच्छतमितीन्द्राद्यैस्तौप्रोवचतःसुरान् किंदर्भीत्स्वयमर्थंगच्छावःस्वस्तिवाबुधाः
प्रोचुर्विबुधास्तूर्णंधावैतौतिष्ठतांधुवां वृतस्तयानलोराजावयमप्यागतावृथा इतिवाणींसमाकर्ण्य ९९
ततोसौकुपितःकलिः सर्वान्देवान्समाहूयप्रोवाचाद्भुतभारती कथंत्रिभुवनोमद्द्यामभिलस्यसाह
सं भवद्भिर्दमयंत्याभोविबुधाःसोढुमत्रच धिक्कृतंत्रिलोक्याधिमत्यपालिनपवचः अनादृत्य
कथंभैमीसत्यमल्पमवीवरत् कृगातंविबुधावोत्रसहस्वयेनतेसुराः सर्वेत्तोभवतांनैवतत्राणसंख्योग

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ नाःश्वरा कथं भवद्भिस्तस्तोतुं प्रमेतैनापि वसुधिवः यत्पाद्यक्रमणा वक्षे धिगक्षोधस्य जीवनं श्लाघ्याश्च
३॰ शीर्विषालोकेयेविज्ञायैवशूरतंष उच्चलंतं समुत्क्रुत्यकं वेष्टत्वा सुपीशाने नूनं नष्टा यवित्रुधायपूर्यल्वं
४१९ तपोरुषाः तत्सन्याक्रमणमेत्रक्रुडिमात्यं धिगस्तवः कथं वक्रत्र वाङ्मूतमस्माकं दर्ष्मते मया य
न्मेभवेनः प्रभवरस्त्यं भूताःस्यसांप्रतं श्लाघ्यास्तपवच परं पवनाशानतत्यराः येत्वा तूर्फं परेनैव
महेनेमदर्पिणः धिगस्त्वमनभक्तिलंयन्नरक्षापिसुरोत्तमाः पौरुइखागतात्वाहूत्म्रसाद्यंसुदि
तानना: यश्चमंयेनयोज्यत्वेस्वामिषत्रुपयुज्यते तथापिहितक्रुत्यैर्थी प्रोभते सोघयातथा न
त्वस्मान्नत्वणराजानलोसौगतत्रुडिभिः नवलंप्रापितो मूर्छचेत्यामर्त्याधमाधमाः इतिमेप्रकृति
दैवायत्परोत्कर्षहर्षणं सत्यवाक्कं वदोषोसौगुणोवास्त्रुपेक्ष्वराः अयंवद्धाग्रेभ्राताज्येष्ठोमेमा
न्यतास्यदं अनेनैवचदोषेणा द्वेष्यतां समुपागतः शैथिल्यात्प्रयणादेषकथं यास्यतिमेग्रजः मा
न्यतां मम सत्यं वःप्रतिज्ञानेगतत्रपाः तस्माद्विनेर्थी विद्वषोनैवकार्यस्तुपेक्षणम् अन्यदाभूषणं । ४१९
लज्जायदोपोरुषदर्शनं तस्मान्मयाधुनैवेदं देउनीयाक्रुतानया पद्मपत्नीवित्रयासत्यस्वीचक्रे ३ं
नलनामकं इत्युक्ते कलिनोहूत्यशालिसत्संगतेवचः देवाःप्रसन्नमनसः कलिशूत्रुःशनैःशनैः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

देवा ऊचुः सत्यमुक्ता कालेनानुद्भिन्नेनयगामिनी नूनंमहाशयत्वंतेलोकातिशयमहाफलं नदोष
स्तस्येभ्यमाश्चयदस्मोसत्यमल्पकं ववयामासवैदर्भीविनीतास्वकुलोज्ज्वला अस्मिंस्तद्दिनःसर्वान्म
णम्यप्रणयान्विता अथावनपतिंराजपुत्रंनलमविन्दत अस्माभिःसमनुज्ञातानानलंसर्वगुणोत्तमम् प्र
त्यदेनःस्वजाकाङ्क्षिपतिन्वसमकल्पयन् भूतेभ्यानलेनत्रवयंको·· कवीन्द्रिणः प्रसमाश्रयिनेना
स्याश्रभ्रूमाकुलचेतनाः इत्थंगतेनयोकस्यावसरोत्किकथंचन गतेनशोचनेनूनंशेसोमोर्ख्यंविज्ञे
भिते सधीमान्सवनीतिज्ञःसपकःशोकपारगः योविविधयकृतिंकुर्यान्नपश्चानानितिशोचते न
स्मान्मारुसमुत्सृज्यनीतिंकृत्वाश्वरःसरो कार्यप्रवर्तयेदीमान्स्यनजातुनशोचने तस्मात्कृतेविषादे
नकलेमतिमतावर विषादकरणेत्रुसांकेवलंमोर्ख्यमेवहि यत्तस्यान्नंननजातुव्यभिचारेशुपेष्य
ति विषादेकेवलंपुंसोदेहेन्द्रियविशोषणं अस्मस्यापिविहितेक्वापिव्यभिचारंवजन्त्यपि सम्यक्कृते
कृत्येनामव्यभिचारम्रुपैष्यति कोकिर्तंचसदाचारंनलंगुणगणोज्ज्वलं वीरसेनसुतंवीरंहिंस्यात्कि
रपराधिनं योद्देहेसन्तसमाचारंमतिंकुर्यात्कथंचन नूनंद्वेषःसनिपतेत्मूर्ध्निस्तस्यैववह्निपिते यस्त
प्रमेकृणगणालंकृतंत्वयसममं समायोनिपतेनूनंमस्तकेनस्यचक्षुयत् इतिदेवाववःश्रोच्यकले

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
पु॰
४१८

द्वीपवसमन्नवं प्रतीतमानसस्तेन नलादिवसुधाधिपः श्रुत्वासौ वचनं तेषां सेनस्तत्रोव्यचिंतयत्
अहो स्वर्गमदान्धानां वचो नीचविसंस्थुलं अथवा तन्न मे देवाः कथमेनं सुलोलुपाः विज्ञेनिधृ
तिधुर्येषां नलोसौ दीनचेतसः यद्येनं विघ्नयंत्येते भागधेयं विलुप्यते अनेनाधरसंज्ञाप्तः कथं
त्वभिभवेत्तदा सत्यैवं कइमे स्वार्थे विचार्ये विदुषा परं परोक्षे विनमाकर्ण्य नहुषिः क्वापि हा
सयते विचार्येर्थं सचिवैः नन्दीपवं प्रवतो गतं श्रीवाचवचनं सान्त्वपूर्वं कलकलप्रियः गुणोत्तरमहा
बुद्धेज्येष्ठभ्रातर्विपक्षं तं कथं नमोसमत्वं तं प्रयत्नं कुरु कौशिविरात् पाल्यो भिभवता नूनं कनि
ष्ठस्तनमये विनं अक्रमोदस्वयेनात्रस्थितिनिर्दृढतरो भवेत् इत्युक्तः सोपि नत्वा मम रसोल्लासितमा
नसः तथेत्युक्त्वामतिं चक्रे ततः कलिरुवाचत कलिरुवाच विदितं ते महाराज विचाल्यास्ते मया
ध्रुवं येकृतज्ञाः सदाचारोपालनैकव्रतानराः अत्रार्थे चेदहं हंदं निमीलितं विदधामि तत् जानीहि कु
लमेवेहनष्टेनोवभविष्यति ते मन्दयत्ना विबुधाः महत्त्वास्वल्पलोलुपाः यतेन विहितं मूर्ध्नि गं॰ ४१८
चरणौ स्वर्गभूभृतः नाहं सतेस्यावरणं नूनं तस्य कदाचन कथमस्मासु तिष्ठन्तमर्त्येस्ताप्राप्नुया
ज्ञः अहोपश्यचमूढस्य नलस्य चरितं विभो यो सौ देवेषु पश्यत्सु भैमीलोभेन सन्दधे इत्यहं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नहियोगार्थं बहुकालोऽस्मि संश्रिते साहाय्यं कुरु मे भ्रातर्यथ नवं शास्त्रि निर्भवेत् इत्युक्तस्तु गृहीतो
मोऽजैषीद्भ्रातारं प्रसन्नधीः निषेधेऽपि समायातो नरेशं पुष्करं वा सह ततो द्वादशवर्षान्ते कदाचिद्दथैने
घटः मूत्रोत्सृष्टोऽविस्मृतात्मा सायं संध्यां समाचरेत् लब्ध्वान्तरं समीक्ष्य तत्र तद्देवास्य हृदन्तरे कलि
र्विवेश किं नाम सः सार्धं च दितात्मनो तथैव सोदरं तस्य पुष्करं वाक्यं महीपतिं विवेश हृदये भ्रा
तस्य परो धात्मद्वापरः विष्टभ्य हृदयं तस्य द्वापरो ऽविष्टवेन ते पुष्कलं सकलिर्मूर्तं तीर्थं च रूपं च
स्थवत् अहो किमिति निश्चितः प्रसार्य पदयुग्मकं शोभा किं स्वहितेनैव विचारय सि पुष्कर परस्य
रागतं राज्यं कथमेको ऽयमल्पकः भुंक्षे मतिं पादाय समाय तन्महामने यत्किं विहितं भवेत्स्व
त्वं महत्वाल्पयसं गते तत्र सामर्थ्यं द्वयो राजन्यं कथमेकः प्रभो त्वयेन हृष्टो भव विथाम्येहं सार्धं यत्नव
स्वल्पं इत्युक्त्वा बभूव हृष्टो ऽतो जस्वकं गेमहासनः प्रतीक्ष्य नन्दराकारः शृङ्गद्वयविभूषितः इत्थं स
मुत्सराकारो विचरन्पवितः पुरे जगाम परमात्मा नित्यं द्योतेशिरदितो जनैः अथास्य वाणीं परितो
विवर्तितो नलोऽपि सः भ्रातर्विस्मितो भूत्वा वाचायते पुष्करालयं दृष्ट्वा युग्मेन मसुदितो यथ्याति स्तुष्क
रं चनं सोऽपि द्वापरविष्टान्तः करणोऽनेन भाषत पुनः पुनर्यदोक्तं न घाविनो ऽसौ नदानलं द्यूतेन

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ पु॰ ४१८ यस्यभवितासोधिपोस्यभवत्वरं इत्युवाचहृष्टःसद्यो नलोप्येवममन्यत इत्यंतोसुद्विजोनत्रा।
द्यूतसक्तौबभूवतुः नलश्चपुष्करश्चासौकलिद्वापरसंगतौ अथद्यूतेसमारब्धेपुष्करस्तु
महाहवं पणंचक्रे नलोराज्यधनानिविविधानिच प्रवर्तमानेद्यूतेत्रजितंस्प्रतिपणंनया पुष्क
रेणोवनत्रस्यायथासर्वं विनिर्जितः कामंप्राणीयसर्वेन कृत्स्नजानं नलोत्सः जिगायनरुषंत्व
ब्रीतीवासौममभूत्वदा स्वात्मानंपणितव्यंभोराज्ञिपोरेः समेत्यच निवार्यमाणोपिकलिग्रस्तो
स्मान्नत्यवर्तत निशम्यासौसतीभैमीहृदितंसर्वमेवहि भीतापुत्रौतुतातोथ धीमान्नामहृदहान्प्रति
स्वयमेकामसतीभैमीभर्तुःपादाञ्जनत्यजा तस्यांतेचनभिक्तौतीप्रत्यायान्तेचजीवने अथापहारिते
सर्वस्वेपुष्करश्चाहृते यथास्थितःपणोमेसोकृतप्रतिपणंत्वृते अंतस्वमःसवाप्यैनंप्राहकिं
मेपुनास्तियत् निधास्यतेप्रतिपणंस्वस्योभवगतज्वरः इत्युक्त्वंतेनमसौकिंतेराजन्नातंवद
सर्वमस्तिदियावनेरेहेदारास्वलंकृताः यदर्थंदंभिनाःसर्वेदेवनागगरौकसः भैम्यसौगृह ५८
गावेन्नेकिंनामापहृतंमया इतिश्रुत्वावचस्तस्यवज्रकर्कशमुद्धतं सतीवदीनोकर्द्दानवाप्यल ओं॰
सतीवभूवसः नलोनचस्वकृतवान्अलेव्यनदीपितः अनलोभूत्समारोतुक्रोधोहेगमविन्दमः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सवाह्यास्समाविष्टोजज्वालनिनरोहृदि अशक्ताकिंचिदुक्तत्पभरणेनिविनिर्ययौ विसृज्यस
तेगात्रेभ्योवस्त्राभरणेसगतिं तेत्रैकवस्त्रोनिर्यायपर्णेघामासवेगतः निशाम्यदमयंतीसानलस्तु
त्सृष्टमौलिकं पलायितंसतीशीघ्रंदधावेतमनुव्रता साप्याभरणजातेनक्षिप्तज्याखिलमेवतत्
एकवस्त्राधरीधानान्वगात्तंपतिदेवता शुश्रवाहिनमाश्रित्यदमयंतीपतिव्रता अतिष्ठिपत्तत्क्षणे
तावत्याराःसर्वेसमायषुः समानितोथनत्रासोपौरैःसान्त्वप्रयोगतः अस्याङ्गेमीपुनोराज्ञीःकति
चिन्निषधोत्वपः व्यलीकाविद्धहृदयःपौरैःसम्यक्समर्चितः नववत्यस्थितिंतत्रव्यलीधंडःसहृदयतः
इतितेनेविचाल्यंचविज्ञायाकुलचेतसः पिपासितस्यमात्याद्यस्वात्मानेतेगृहान्ययुः अत्याहृतेषु
पौरेषुदंपतीतौसमाकुलौ तथातौप्रापतुर्मध्येवनंकंचित्सरोवरे नत्रपीत्वापयःशुद्धंकिंचिदुक्तौ
तविश्रमौ हंसद्वंद्वंनदेटतस्यप्रवरेतानपश्यतां तथयापीडितोत्यंतेनलस्तद्ग्रसग्रमकं अधंतपि
धर्णावकेतुअभूत्किंनकारयेत् विचिंत्यतत्प्रमेवाथकथमेतौवशेनये अकिंचनोस्मिकेनेयंदत्त
पार्श्वानिक्षेपेच्छति कथमेतौवशेयातौयेनतीरस्यभोजनं विधायपीत्वापानीयनिद्रावःश्रांतयो
तनौ किंकुर्वोयदिनेनद्वावशेस्याद्धंसग्रमकं निद्राकषायिताक्षोनलःकथंप्रातर्भवावहे अ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ त्वेप्राणैःसहयस्यास्तांस्त्वंत्वंजीवःप्रतिष्ठितः तन्नाथीनमिदंसर्वंयत्किंचिज्जीवजातकं नदृष्टमपरं
पु॰ नोचेत्त्वमभवेत्कथमेववा प्रातर्विभातेगमनेनदास्याद्दुर्गमोविधिः इतिचिंतागतोराजावीरसेना
४१५ त्मजःसभ्रमकं विशोकोग्रहणांगायास्येकतस्त्वंनहिचिंतितो अथपयप्रयातिभूयोस्मिन्नुघनेग्रहणायच
तदंतरीयमादायाभिन्नेविहेसभ्रमकं नलोराजाननेयेयंतहीनमानोविविक्तधीः उत्पपातपवद्दृ
शोहंसमुत्पपलायिता अथोपलायमानोतो किंविहूलाभ्रमंडले उत्पत्यतेनरूपवाचाकर्णयोच
नराहंतो अहोअस्मात्वंचयित्वात्वयाराजन्पलायितं नष्टमादायपातोसि किंजितनवनाविव
राजन्ज्ञानीहीनावदोनाविवखलुसंसदि यार्थांजितनवभवानर्सनेरदृढवर्तिघन् विलोक्यको
शुकेवृत्तंनत्वामिह्रागतंमेवनो सनितिलाभ्यांगदेदेहेतस्मिन्नखिभ्याग्रामपतेयुना नकुर्यांनयथमेधीमान्क
सोपिचिदपिविक्रियां कार्येषेहपेतेनकर्तव्यकवणाकुलः इतिराजनरेंद्रहतस्मिन्नशुकेतेयुनावयं
त्वाबीक्ष्यनयेश्रुदिनायायाम्यामःस्वगृहान्प्रति कलिर्द्वापरयोर्वाणीमितिश्रुत्वानलोप्यसौ अतीवविम ४१५
नस्कोभूत्वातोनस्वमविंदत अथदेवंबलयतेर्ईश्लोकमसर्वयानते निश्चित्यकश्चिद्दिषस्तानलोसौस गं॰
मचिंतयत् किंकार्यमधुनानोवकथंतदृमिर्भवेद्भवेनो इतिचिंतार्नवोराजाविचचारवनांतरं अ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तः दृष्ट्वा ममाग्रस्तद्बुद्धेरस्य महात्मनः कण्टकाः पादलग्ना नो पीडयामासुरुत्कटाः अरण्यानीस
मागम्य कथंचिदपि भूमिपः फलमूलादिकं तस्माद्दानित्यप्रदिताननः दूरादेवं मीसमाहूय पत्नीं वजीवे
तिनेपतिः आयातोस्मि वनात्सर्वे गृहीत्वा फलमूलकं निशाम्यासौ गिरं तस्य भर्तुस्तूर्णं समुत्थिता
आगत्य नगामवन्यानि दृष्ट्वा प्रीतिमवाप ह उपविष्टा ततो भुक्त्वा वन्यं तत्फलादिकं अंजलिभ्यां पप
पीत्वा सरस्तः प्रीतिमापतुः अथार्धरात्रे यामीनां तेन नलं वीरसेनपतिव्रता अंतरीयाञ्चले नूनं समाबध्यावाच।
सान्त्वयन् गंतव्यं यां प्रत्यन्यत्र उत्पन्नेशोष सांप्रतं कृतं ते चिंतया स्वामिन् कस्मात्त्वं तव निर्भवे नूनं देह
वतास्वामिन् भो नृत्योस्म खेडःखके न नाम कश्चिन्नाम भवेद्यस्यैकं सर्वदा भवेत् दिनमस्तं प्रयायात्येव रा
त्रिरायाति निश्चितं राज्यं प्रदीयमानायां दिनमायाति निश्चितं ईदृशं सदास्य नीवस्य सुखडःखक्र
मस्थिते सत्पुनः सर्वदा सौख्यपात्रे योनविकारभाक् सखेन हर्षमायाति दुःखेन च विकारभाक् केव
लं नियतिश्चैवी सर्वदा सौख्यभाजनं हर्षशोकौ द्वियमतिस्सर्वदा दुःखभाजनं इति चिंतासमुत्तज्य।
पतिखेदापहं नये किंचित्कालं संविशास्तु वर्तार्थमेस्तु सागरः इति भैम्या नलो राजा सप्रोक्तः प्राहतां।
प्रिये कथं निद्रामि तेदभ्यंग्रेगर्यां तव्यमेतंनौ ईदृशं नीच प्रियेर्पथा दृष्टव्योयेन मत्सः प्रगे गंतव्यमितिचे।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सि। त्रिक्षप्य स्वां निद्रावशे सुप्तं वै उत्थितो वै एकवस्त्रार्धो नैषधो वने मार्गदर्शकौ विचेरतः समंतात् भ्रमतो राजा
स्त्रु॰ वदत्संती यद्यपि मे पितुर्गेहे वै यास्यतीयं स्वरोगतः विभाति जाने निकटे स्वर्गं तस्य भवेदिति प्रद
४१९ र्श्य सप्रणाणं तस्यास्तेनासौ तां पतिव्रतां निद्राकषायेनैव स्थिता स्वस्था वस्त्रार्धेन इति तां समुपा
श्रित्य तत्रैवाश्रममंडले आगत्यान्योन्यसंवादशुद्धे सख्युपनतसदा अथासौ न दृष्ट्वा तस्यापि चिंत्य भूः
शाविह्वला किमर्थं सहवासी मां समरण्णिं समदर्शयत् किमर्थं मां विहायात्र गमिष्यति विदर्भधीः
किमेनमिदमाश्चर्यं किं वा नो विह्वलासती विकल्पमोहग्रस्तासौ निद्रामोहसमुपाययौ स चापि कलि
संग्रस्तमतिर्दुःखसमाकुलः दुष्टबुद्धिरपादाय तस्यास्तां वस्त्रार्धेन रां सजागरमशोकष्टमतिस्तमाम
वेत्य तां पलायितुं समारेभे विहायैनां वनांतरे यज्ञस्थलेश मात्रेण सर्वधर्मसमच्युतः अधर्म
बद्धलौरीनिर्क्रूरेति गत विह्वलः यस्तेन कलिना स्वांते प्रविष्टो यासौ समास्थितः कथं स नन्यजे
ज्झार्यां तां संतीय निदेवतां इति गन्तुं प्रवृत्तो नासौ वस्त्रापहरणोद्यतः सा विबुध्येदसौ चेत्रिवस्त्रखण्ड ४१९
मुपाददे पाटयित्वार्धमेवास्य गृहीत्वासौ कुंतनलः पलायामास किं नाम दुष्कृतं कलिवैभवात् अथो ॐ
रवत्रवेशीते पवरात्रसमुत्क्रांतम् प्रवक्तृत्य मितो भैमी प्रीता नैषधदर्शनात् पर्यस्तपार्श्वा वेश्मी

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

मत्स्यधूर्मिमनवाप्य सा अकस्मादुत्थिता तूर्णं नापश्यन्नृपतिं सती विलप्य वहुशो दीनमुखेनाप्यं

ऊलेचना। चचार विपिने तस्य मार्गान्वेषणकाम्यया अलब्ध्वा तस्य भैमी सा लक्षणं किंचिदप्यहो स

माधाय मतिं देवानयाचत नृपतिव्रता देवाः प्रसीदत वचः श्रृण्वता नवधाय यस्मि विन्नतनुवाविभर

मुत्रसत्ये तन्मे पतिः स खलु दृष्टदर्शो अपनीपी हास्त्वजीवकलितो मम भाग्यहेतोः नाहं दधामपि

नलं विनु धाम नो मे यद्य नो व्यभिनवेन्कलयापिनात्र सत्येन तेन स पतिर्भवतां प्रसादाहंन्नभ

वद्भिर्दर्शितात्त्वचिरं वनेऽस्मिन् इति विज्ञाप्य विविधान्वैदर्भी पतिदर्शितां तामेव सरणिं गत्वा रा।

त्रावेवोश्चचाल सा अहोरात्रौ विभाता यां भ्रष्टशंसा विमनास्सती विक्लवा केवयामीति सार्थं दूरादद

र्शीद् दर्शितां संमुखीकृत्य संजगामाथ सा सती सार्थेन सुदिना सार्थगतां सौ विक्लवा सती अथ सार्थ

गतां भैमी तद्विज्ञानलक्षणा कापीति निकटं प्राप सुबाहुन्नृपेनेश्वरः चलंती हयपवासो ततु श्री

हर्म्यकृदया हरादालद्विनामीर्घ राजसुत्रीतिनान्यथा मणिज्ञाइवजानानि मणीस्वर्णकलादकः

कुलालो वन्हि सत्कृटं गोलकं गोलकस्तथा पंडितः पंडितं वेभिवोवश्यो सचसज्जनः सज्जनं नियतिरोषा

सजातीयोपलब्धिणी वीरं वीरो विजानाति राजा राजानमेव च नान्यथा नियतिर्येषा सजातीयोपल।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सि दितणी यमेवकोविदंकेचिन्नद्धिधाचारशालिनं मन्यंतेबालिशाकेचिन्नमेवेतिविधिर्हद्धः नस्मात्स
पु० मानजातीयसंगतःसद्गुणाकरः भोभवीत्यत्याधीरोहास्यत्वमुपगच्छति सैत्यंसार्थगताभेमीके
४२२ नाप्यविदितासती सवाङ्गन्यपुत्र्यासौहृशदेवोपलक्षितः विज्ञायराजपुत्रीतांकाममयीतिस्वभृत्य
कान् नामानेतंशशाशासौहर्म्यस्थैर्यमपश्यती तथेतांविनयोदारवाचाभेमीपर्यास्थितां कुब्जस्वारा
जदुहितात्तदृष्टुंवांछतिहर्म्यगा हर्म्याग्रसंस्थितांतांदृष्ट्वातांसापिमुदितासती समाययो[illegible] तस्याराज
पुत्र्याविचित्रितं तांसमीपागतांदृष्ट्वासौन्दर्यजितसद्वतिं ज्योत्स्नामिवाशाःपरितोद्योतयंतींसलति
का विचार्यकेयंकाडितिमात्रेनांमान्यवेदयत् दृष्ट्वापिव्याजमालक्ष्यसानान्श्रीतानवीकरत् पुत्रिसंनि
लयेसम्पद्धिःवासात्रगतज्वरा सखीभवतमेपुत्रीममेयंसाधुलक्षणा इतिन्योत्यंवसख्यौतेप्रहृष्ट
नितरांरहे विजज्ञस्तुतथायेनान्तरंनासीत्कथंचन अथोगुणगणोल्लाससल्लादिनीन्दमतिप्रि
या अपृच्छत्कदाचित्तांकासिसत्यंवदेतिमे पूर्ववद्व्याजमालक्ष्यभाषितापिन्दमप्रिया नतस्मात्वग्रह ४२२
मादायतामपृच्छतसद्गुणा सर्ववदामुमाभगेकामिकस्यकनश्यते वियोगइतिनिर्वेदर्मीतामवोचत्स गे
लक्षणा निषधेषुमहीपालोबभ्वुसेनकुलोद्भवः राजान्तितस्यमांपतीजानीहिशुभलक्षणे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

निषधेषु महीपालो बभ्रुसेनकुलोद्भवः राजासीत्तस्य सा पत्नी जानीहि शुभलक्षणा तीर्थयात्रा
प्रसंगेन निर्यातः स्वगृहान्नृपः स दृष्ट्वितो वनं प्राप्य यात्रावाप्तफलाशनः अथ श्रांतां समाश्वस्य मान्य
क्रांतत्र वनांतरे नत्वानेकगतः साध्वीति समंत्रवीमि ते निषधेषु क्षितिश्रुत्वा सोमसविता नासीद्येदेवत्
ते देवगृहकार्यं च तस्याः स्तुतिपथं ययौ स्तुत्वा सो गृहकार्यं च विज्ञत्वा स्मरस्तु वः बभ्रुसेनस्तनः को
यं केयं पत्नी पतिव्रता इत्यं सो नेव विज्ञाता यात्मीय येन सा बला न विवेद परत्वेसा भांनि कुत्र नैवे
गुणाः अत्रांतरे सभीमोपिकन्याहृत निधाय तत् पुत्रो संप्राप्य सूते तस्मिन्पुनः प्राप्ते नंदति कं हत्वा
त्वं प्रेषयामास तु पवित नल हि मार्गेण स्वेषणात्वे श्रसविवस्त्र त्राभ्रगणे नेश भृत् स्ववाहो गृहमा
याते भित्वा जीवीय मालितः आगमयामास तयो राज्ञा ते स्मै देत्वाशिषं परां अनेन तान्यययामास देशाका
ल विधानवत् कृतश्रागमनं साधो न वाद्येति स्ववाङ्गना पृष्टः स कथयामास प्रवृत्तिं स्वां महामतिः
स्वस्ति ते स्तु महाराज तीर्थयात्रानिमित्तकं गृहाद्विनिर्गतो स्म्यथ शृण्वां सा त्वत्प्रसादतः समाप्य वार्धि
कीयात्रां स्तुत्वा हे वरगृहे मया श्रांतेन कतिचिद्रात्रीर्वस्तव्यमिह हते च वे सो राज्यपुर्वर्त्णी संवीक्ष्य शुरीते मा
समानसं इहैव कतिचिद्रात्रीसाभिलाष्यविलोचित इति विप्रोदितो वाणीं निशम्या सोल्पयोन्नमः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
प्र.
५२२

प्रसादस्तुष्टोभूत्वातस्मैप्रोवाचसादरम् निवसाम्यत्रदेवेमेत्रपुनीहिनगरंमम नूनंविधात्रा
दृष्टेनप्रेषितोसित्वंदेमम अद्यकर्मफलेप्राप्तमद्यमेपापसंक्षयः साक्षात्कल्परिवायातोयत्त्वं
परमहत्फल सत्यंजानीहिभोविप्र विप्राधीनंसमाखिलं राज्यंमुद्राप्रदेहंदारायत्किंचिन्ममविद्य
ते तद्विप्रोत्तमपादाब्जधूलिरित्येवनिश्चितं यथेच्छमालयेसाधोविहरस्वकृतक्षणः सर्वेवंसर्वश
विद्धिविप्राधीनात्रसंस्थितिः इत्युक्तास्मैप्रतीतोसौप्रोंनाथांतःपुरेस्वके निवेश्यप्रददौविप्रविध
स्तव्याहिसर्वदा सतत्रविचरन्साधुःशुद्धांतःकरणःकृती प्रतीतिमगमद्येनयोषितामंतरेप्य
भूत् प्रथायथार्थसयोषिद्भिरमात्योतिप्रवेशाभूत् याचितःपरमप्रीत्यातयदार्थमवदन्मते किंनामयत्र
विहंगोचरेस्तिमहाधियः संज्ञामात्रेणजानंतिपरभावगतंमतं तपवस्तुकथामान्यास्तप
वमतिभूषणाः येचेष्टयार्थमूहंतेपरभावायपड्डवः तपवस्तुकथालोकेतेविषयभूर्विराजते
अमात्यपदवीयोग्यास्तएवात्रमनस्विनः इतिसोंतःपुरेतत्रप्रीतिपात्रंपरंगतः पट्टवृत्ताव ॐ. ५२२
हःसर्वानामगोत्रान्वयान्पृथक् केयंकस्यसुताकस्यभार्येतिचपुनःपुनः सर्वाश्रेनःपुरचराना
त्रिःसम्यगपृच्छत प्रोथोक्तैकलंतेनापृच्छत्सोचपूर्ववत् किंवाकथानयाधीमन्निर्यवात्मनोगता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अस्मद्गृहे वियोगार्ता यावत्रिन्दिनमनन्दिता दयोऽभवः सवीकृत्य दर्शयाम्यागतिं परां भावि किं फल
मेतस्याः किं वियोगान्तमेष्यति इत्युक्तोऽसौ तया विप्रः प्रोवाच वचनेन शुभं दृष्टमस्याः शुभं भावि किं पुनस्
त्वन्निगद्यतां इति निर्बन्धपृष्टासा राज्यै सैरन्ध्रीं न्यवेदयत् यथा श्रुतं निशम्यासौ चिन्तयामास सा सुधी
विचिन्त्य सहसोत्थाय यत्रास्ते सा ऽसौ प्रसन्नधीः पादौ गृहीत्वास्याः प्राह प्रसीदेति पुनः पुनः इयं मे स्वामि
दुहिता यदर्थं महमागतः धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि स्वामिकार्यं कृतं मया इत्येवं वदस्तया प्येवम्प्रत्यभि
ज्ञामवापितः नाप्यपूर्वोदितानयानो चिकिंचित् स्वलज्जिता अथासौ चापि निर्व्याजं कुहृदृष्टिहिंजोत्तमः
राज्ञ्यै सर्वं समाचष्टे वदन्निवमनुत्तमा इयं भीमसुता राज्ञि दमयन्तीति विश्रुता कृतार्थकलिता
हीना दशामेतामुपागता श्रुत्वेवेत्थं तया पृष्ठा राज्ञी बाष्पाकुलेक्षणा उत्थायैनां समाश्लिष्य प्राव
दन्नागिरां शुभां पुत्रि सुनन्दस्तु विंतु त्वमीश्वरमायया न विज्ञाता मया पुत्रि त्वमस्वगत विह्वला
दुःखावहमनहेमात्स्वसा देववशीनहि हृदान्नवगतो देवगतिर्दैत्यप्रवर्तते इति कोलाहले जा
ते सुवाङ्गन्दपसन्नमः तत्राययौ निशाम्येत्थं जनहर्षनिनतं हृदि अथानीय रथं दम्भ शीघ्रं प्रसन्ना ह्लादस
न्ती प्रेषयामास वैदर्भनिलये समलंकृतां अथो भीमोपि तज्ज्ञार्याद्दीनदीनो विलोक्यतां दुरोगता

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि प्रहृष्टान्तःकरणो नलमार्गणे दूतान्समन्ततस्तीक्ष्णाबुद्धीन्वेशापरिस्नुतान् प्रेषयामासतद्वलंस
३° घ्यतांजीवपद्मनः इत्युक्त्वामूर्छ्छावोसौवदो राजानलाभिधः निषधानांसूचरयद्योवध्यवाष्टच्छ
५२३ नामिये दमयंतीऊचुः नूनंनेनकथनामत्वकीयस्याप्यनेनद्याः विधाभ्योलक्षणीयोसौपरंचा
पिनिशाम्यतो ज्ञात्वाकृत्स्यमतिमान्कोविसृष्टैस्पृवीरीस्थितिभार्या साध्वीविहायविपनेर्धाशुकमपहृत्य
निर्ह्नितिलभते अर्यार्योसर्वतोगत्वापाथ्यार्थीयत्रवसुराः ह्युपोपलक्षितादस्याउत्तरंकिंचनापिच नतत्सो
नत्रंसेवध्यवार्तानेयेतिगच्छन इतिश्रुत्वावचस्तस्याविविंदुःपविनोदिशाः चारावार्तासमानेतुंनल
स्यमतिजीविनः अथोनलोपिभैमीतोवेचयित्वावनेचरन् कलिग्रस्तेनलेउसौमार्गकंचनकुत्रचित्
भ्रमन्वनेसमेतान्सगहनेप्राप्यहृत्ततः ददर्शादावमत्दीप्नभीतोयावत्समुत्सुतः प्रत्याव्रजोगिरंता
वच्छ्रुश्रावान्नरगामिनी वीराहूनदद्देयावन्नावंडेर्यमुपाश्रितः दवाग्नेर्माभूर्यभीतोमपसारय
यत्ततः इतिवाणीनिशाम्यापिविपन्नेनमयास्यकिं विधेयंदहृत्तादित्थंप्रत्याहृतस्यनोमतिः ह ग्रं. ५२३
कथ्यंतस्यसंघाताव्याकुलोभूद्रूपोनलः (हृकथ्यंतस्यसंयाताव्याकुलोभूद्रूपोनलः) ॥
इत्थंसव्याकुलमतिःपुनरित्थंसमाकर्णोत् कृतोऽपेदोलक्ष्यपंथ्याःउनवेवाकर्णोत्तया गातं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ज्ञानीहियावन्मामस्मान्नानायिष्यसि नपथ्याःश्रस्ततस्तावन्मयाऽयोपायसम्भवः राजन्ज्ञानीहिच
घ्यामामयंधत्मनेदवः तावद्रत्नगतोस्मत्वत्कृडेस्तसहस्माहतः निशाम्यसवनत्तस्यैत्यंधैर्यपरमे
श्रितः गत्वावीपनतोनागमहाभोगंददर्शाह ज्वालाकारनिम्नंतवह्निमध्येपरिस्नंत दृष्ट्वावीर
स्थितिंकृत्वाज्वालामध्यव्यगाहत धैर्यकंचुकसंवीतोदत्वात्रनागसत्तमे बाहुभ्यांसमुपाराधयस्त
योपविश्यधत्नसः निधायाम्मान्नवेनागंधैर्यधृत्वाल्पोत्रमः निवार्याथवह्निर्यावमध्यकृमैच्छनदात
सो नागःप्रोवाचराजानंहाहेतिभृशमावदन् मातावत्त्यजमांराजन्कामान्दशाशुनभयं इत्युक्तोयावद्दे
वासौनयंतावत्स्वदाकृता दष्टोललाटेविक्रमोकृस्वबाहुर्विभीषणः कृष्णश्चविवर्त्तीवाभूद्विकरा
लाननोन्तपः श्रवृभिरत्यततोराजाविक्रमंतस्यवचकिर्ण प्रोवाचकिमिदंनागकृतन्मत्वंत्वयाकृतं भा
मिनिनागराजस्त्वंबलेनावयेवेरपि उपकारिण्यपिकथंमयिकार्षीर्विपर्ययं इतिवाचंनिशम्यास्य
नागराड्तमुवाचरह राजन्निघामयवचोनापकारमयाकृतः त्वयासर्वेवयंक्रीतानागलोकनिवा १८
सिनः गुरोःकीर्त्याथनह्याजंस्तडिनार्थमिदंकृतं कार्कोटोहंप्रभावीदयत्वांविपन्नंमहागुणं हितार्थे
विहितंचैतत्कथंकुर्यांत्वयीदृशे डेहेनकल्पिनाराजंस्तनाविष्टस्यघात्रभिः पराजितस्यवीक्ष्याहंकृ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
सु
५२४ तवानिदमादेशात् इमामवस्थांप्राप्तेस्त्वां रिपवोन्यग्गायन्निहि सत्यंवितस्थुर्नां तामीत्कश्चिन्नेति
हृतंमया बलवंतंविधिंवीत्यधनाभाव्यंत्वयारुहः अज्ञातस्यतवेदानींस्थितिंराजन्भविष्यति अंते
नहृपेदेवासित्तानोलोकेभविष्यसि इतिराजन्मयेदृक्तेकुरूपंविहितंहितं अवधंयविधिना।
यथाललाटेलिखितंस्त्रणां भोक्तव्यमितिमत्वाश्रुत्वैतांत्यजगतज्वरः सालोकंगच्छराजेंद्रकि
मिदंसमुपागतं क्रतद्रूपकंचेदानीमिदंसर्वोपहास्यदं गृहाणावस्त्रयुग्ममेतद्वक्तिशुद्धंसमुज्ज्व
लं विपत्कालेव्यतीतेयज्जृहीत्वास्वरूपमाप्स्यति इतिवस्त्रयुगंदत्वागतेस्मिन्नागराजकेनलो
मार्गमुपालभ्यचचालानेनदीनधीः तेनाधनादशादिनैस्ततःप्राप्यसकोमलान् ऋतुपर्ण
गृहंप्रापसर्वसंपन्निभाजनं तत्रप्रहृष्टिंस्थपतेर्ददौगूढाकृतिर्नलः तेनाज्ञप्तोविवेशाथऋतु
पर्णास्यसन्निधिं राजन्नयेभ्युक्तवंतेनमष्टव्ठुनदात्वयः कोसित्वकथमायातोवदस्तर्षसमागतः
इत्युक्तवंतंराजानंप्रत्युवाचसमूढक्षः राजन्बाहुकनाम्नाहंविख्यातोस्मिमहीतले अश्वानांवाहने गं. ५२४
युक्तः पृथिव्यांनास्तिमत्समः अर्थक्लेशेषुचैवाहंप्रष्टव्योमेत्रहेतवः अन्नसंस्कारमपिचजानाम्य
न्यसड्डक्कं यानिशिल्पानिलोकेस्मिन्यचअन्यदृष्कंवं सर्वंयनिष्यतस्मात्क्रमष्टतुपर्णोभजस्वमां ऋतुपर्णः क्षवा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

हृकगेहेमेसर्वमेतन्कृतषभोः सत्वमातिष्ठयोगंतंयेनशीघ्राद्धयामम भवेत्पुत्रवस्थाप्य।
दोसिनूनंसर्वेकादिष्यसि वेतनंदशसाहस्रंददामिप्रतिमासनः तावुपस्थास्यतश्रेष्ठौनि।
त्यंताम्बूलीयजीवनौ एताभ्यांरक्ष्यसेसार्धंवसन्नेवमयिवाहुक श्रीव्यासउवाच एवमुक्तेनलक्ष्मि
नन्यवसन्नृपजिनः ऋतुपर्णस्यनगरेताभ्यांनित्यंहिसेवितः सहितत्रवसद्राजानावेदर्भीमत्र
चिंतयन् सायंसायंसदादीनःश्लोकमेकंजगादह कुत्रसातृष्णापिपासार्ता श्रांताशेतेतपस्विनी
स्मरंतीतस्यमन्दस्यकंवासाद्योपतिष्ठति एवंब्रुवंतंराजानंनिशायांजीवलोब्रवीत् कामेनांशो
चसेनित्यंश्रोतुमिच्छामिवाहुक आहसैवबाहुकस्तंवैमन्दप्रज्ञस्यकस्यचित् आसीद्बहुमतानारी
तस्याश्चापिसनादृढाः सवैकेनचिदर्थेनतयामन्दोव्ययुज्यत विप्रयुक्तश्चमन्दात्माभ्रमत्यसु
खपीडितः दह्यमानःसशोकेनदिवारात्रमतन्द्रितः निशाकालेस्मरंस्तस्याःश्लोकमेकंमयायति
एकावालानिभिन्नाश्वमार्गाणांमन्दवेोविना त्यक्तातेनाल्पभाग्येनमंदप्रज्ञेनमादिव तस्मान्नरा। १०१
न्महाभोगमुत्तमेमनन्मयाधवा तदभ्यासवशादेतत्स्मरामिप्रतिवासरं इत्येषतेनैषयोराजादमयं
तीमनुस्मरन् अवात्सीन्नसक्तवसन्नात्तस्यनिवेशने अथतेभीमप्रहिताश्चाराश्चान्वेषणेनृपिणः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रि
स्कं
५२५

गायंतोदमयंत्युक्तामार्गांतस्यादितेवत्ताः भीमात्तायालकाः सर्वेबभ्रमुः सर्वतोदिशः तेषां
मध्येवैवेकश्चित्पर्णादोनामवेद्विजः अयोध्यांनगरींगत्वाऋतुपर्णमुपस्थितः श्रावितस्तेनतद्वा
क्यंसभायांसर्वसन्निधौ ऋतुपर्णोमहाराजोभैमीसंकेतसंयुतं नचश्रुत्वानाब्रवीत्किंचिदृतुप
र्णोनराधिपः नचपरिषदःकश्चिदूचेयश्चात्रसंस्थितः अनुज्ञातस्ततोराज्ञाविजनेबाहुकोब्रवीत्
ऋतुपर्णस्यशकटेघोटकवाहवाहादिशिल्पवित् सूतस्तस्यनरेंद्रस्यविरूपोह्रस्वबाहुकः शीघ्रयानेचकु
शलोमिष्टभोजनकारकः सविनिःश्वस्यबहुशोरुदित्वाचमुहुर्मुहुः कुशलंचैववतंपृष्ट्वापश्चादिदम
भाषत वैषम्यमपिसंप्राप्तागोपायंतिकुलस्त्रियः आत्मानमात्मनासद्योजितस्वर्गानसंशयः रहिता
भर्तृभिश्चैवनक्रुध्यंतिकदाचन प्राणांश्चारित्रकवचान्धारयंतिवरस्त्रियः विषमस्थेनमूढेनप
रिभ्रष्टसुखेनच यत्सातेनपरित्यक्तातत्रनक्रोद्धुमर्हति प्राणयात्रांपरिप्रेप्सोःशकुनैर्हृतवास
सः आधिभिर्दह्यमानस्यश्यामानक्रोद्धुमर्हति श्रीव्यासउवाच तस्यतद्वचनंश्रुत्वापर्णादो ॐ. ५२५
नामवेद्विजः त्वरितंभैम्युक्तवचनोज्ञात्वातंनैषधंनृपं अनुज्ञातेकिंचिदपिविदर्भानाययौद्रुतं सम
विषयगंदृष्ट्वाभैम्यामातःसंनिधिवर्तिनी भैमींनिवेदयामाससर्वंबाहुकचेष्टितं एतच्छ्रुत्वाथवचनंपर्णादस्यवि
शांपते

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

अर्चयामाससावैदर्भीधनेनातीवभामिनी नलेदेव्यागतेविप्रभूयोदास्यामितेवसु एवमुक्त्वार
र्चयित्वातुहर्षेणब्राह्मणमसर्जयत् ततःसादुःखपरीताङ्गीस्मरंतीनैषधंनृपं दमयंतीरहोभ्येत्यमातरंप्र
त्यभाषत मातर्वदामिवैकिंचिदुपायंनैषधागमे नत्वंशृणुष्वश्रुत्वाचनदेवीकर्तुमर्हसि त्वत्स
न्निधौनियोक्तव्यःसुदेवोब्राह्मणोयथा यथाचाहंसमानीतातेनपूर्वंस्वबांधवान् तेनैववैदेशानादि
प्रेसुदेवेणोपायात्वमाविलंबं समानेतुंनलंमातरयोध्यांनगरीमितः यथावन्नृपतिर्भीमःप्रतिपद्येत
मेमतं तथात्वयाप्रकर्तव्यंममचेत्प्रियमिच्छसि सूतउवाच ततःसुदेवमानाय्यदमयंतीयु
धिष्ठिर अब्रवीत्सन्निधौमातुर्दुःखशोकसमन्विता गत्वासुदेवनगरीमयोध्यांत्वंनृपोत्तमं ऋ
तुपर्णमेववचोब्रूहिसामात्यंसपुरोहितं आस्थास्यतिपुनर्भैमीदमयंतीस्वयंवरं नहिसंज्ञायतेवीरन
लोजीवतिवानवा इत्येवंब्रूहिमतिमन्नृतुपर्णंनृपोत्तमं यस्मिन्दिनेत्वंतंदेशंप्राप्स्यसेतद्दिनेसमम
सूर्योदयेद्वितीयेहिभूतेनदेवामत्स्वयंवरं एवंश्रुत्वासुदेवोसौतथेत्युक्त्वातपस्विनीं गत्वायोध्यांसुदेवो १०४
नमस्त्रीब्राह्मणोवैप्राभाषत ऋतुपर्णंमहाराजंसर्वंतत्रयथोदितंजगौ श्रुत्वावचःसुदेवस्यऋतुपर्णो
नराधिपः सांत्वयाश्लक्ष्णयावाचाबाहुकंप्रत्यभाषत विदर्भान्यातुमिच्छामिदमयंत्याःस्वयंवरं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि
सु.
४२६

एकाह्नाह्यतत्वज्ञमन्यसेयदिबाहुक एवमुक्तस्तुकौंतेयतेनराज्ञानलस्तदा व्यदीर्यतमनोदुः
खात्प्रदध्यौचमहामनाः दमयंतीवदेदेतत्कुर्याद्दुःखेनदुःखिता अस्मदर्थेभवेद्वायमुपायश्चिं
तितोमहान् स्त्रीस्वभावश्चलोलोकेममदोषश्चदारुणः स्यादेवमपिकुर्यात्साविवशागतसौहृदा
यदत्रसत्यंवासत्यंगत्वावेत्स्यामिनिश्चयं ऋतुपर्णस्यवैकाममात्मार्थेचकरोम्यहं इतिनिश्चित्य
मनसाबाहुकोदीनमानसः कृतांजलिरुवाचेदमृतुपर्णंजनाधिपं प्रतिजानामितेवाक्यंगमि
ष्यामिनराधिप एकाह्नापुरुषव्याघ्रविदर्भनगरींनृप ततःपरीक्षामश्वानांचक्रेराजन्सबाहुकः
अश्वशालामुपागम्यऋतुपर्णान्नृपाज्ञया सोध्यगच्छत्कृशानश्वान्समर्थानध्वनिक्षमान् तेजोब
लसमायुक्तान्कुलशीलसमन्वितान् दृष्ट्वातानब्रवीद्राजाकिंचित्कोपसमन्वितः किमिदंप्रार्थसेक
र्तुंप्रलब्धव्याहितेवयं कथमल्पबलप्राणावक्ष्यंतीमेहयामम महानध्वायमपिचगंतव्यःकथ
मीदृशैः बाहुकउवाच एतेहयागमिष्यंतिविदर्भान्नात्रसंशयः अथान्यान्मन्यसेराजन्ब्रूहितान्योजयामिते ४२६
राजा त्वमेवहयतत्वज्ञःकुशलश्चासिबाहुक यान्मन्यसेसमर्थांस्त्वंक्षिप्रंतानेवयोजय ततःसदश्वांश्चतु जै.
रःकुलशीलसमन्वितान् रश्मिभिश्चसमायुक्तान्नलोयात्तमिषिप्रसः वार्ष्णेयंतत्रचादायजयमास्थायवे

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

परं नेदीयमानाविधिवद्बाहुकेनहयोत्तमाः समुत्पेतुरथाकाशंमोहयंतइवेश्वरं तथाहृष्ट्वा

त्ततानश्वान्वहतोवार्ष्णेयस्सः अयोध्याधिपतिर्धीमान्विस्मयंपरमंययौ वार्ष्णेयोघनामासतत्रचिं।

तयामासविस्मितः किंनुस्यान्मातलिरयंयथालिहोत्रोथवाभवेत् अथवासनलोराजानान्यस्यकार्यं

मीदृशं ऋतुपर्णश्चराजेंद्रोबाहुकस्यहयाद्विकां संप्रेक्ष्यमुमुदेराजाश्वरामदमवापह सनदीः

पर्वतांश्चैववनानिचसरांसिच अचिरेणातिचक्रामखेचरःखेवरन्निव तदाप्रयातेतुरथेऋतु

पर्णोन्तपः उत्तरीयमथोपश्यद्भ्रष्टंपरपुरंजयः ततःसत्वरमाणास्तुपटेनिपतितेवदन् निगृह्णी

ष्वमहाबुद्धेहयानेतान्महाजवान् वार्ष्णेयोयावदेतंत्वंपटमानयतामिह नलस्तंप्रत्युवाचाथ

दूरेभ्रष्टःपटस्तव योजनेसमतिक्रांतोनाहर्तुंशक्यतेपुनः एवमुक्तोनलेनाथऋतुपर्णस्तदावन

पः आससादवनेराजन्फलवंतंविभीतकं तंदृष्ट्वाबाहुकोराजात्वरमाणोभ्यभाषत ममापिपश्य

सूततत्संख्यानेपरमंबलं सर्वःसर्वंनजानातिसर्वज्ञोनास्तिकश्चन वृक्षेस्मिन्यानिपत्राणिफलान्य १०२

पिचबाहुक तानिसंख्याभिमतिमत्वसंख्योनवलेनतु पंचकोट्योथपत्राणांमयोरपिशाखयोः

प्रचित्याद्यस्यशाखेविंद्धेयस्माप्युन्याःभथाधिका अत्रफलसहस्रद्विहेपंचैवनेषातमेवच ततोरथंमंसस्था।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

श्रि ण्वराजानंबाहुकोब्रवीत् परोक्षमिवमेराजन्कथसेकिंरूपोसम प्रत्यक्षमेतत्कर्त्तास्मिशातयि
पु॰ त्वाविभीतकं मुहूर्तमिववार्ष्णेयोरश्मीन्यच्छतवाजिनां तमब्रवीन्नृपःसूतंनायंकालोविलंवि
५२२ तुं बाहुकस्त्वब्रवीदेनंपरंयत्नंसमास्थितः प्रतीक्षस्वमुहूर्तंत्वमथवात्वरितोभवान् पंथाश्च
स्वशिवःपंथायाहिवार्ष्णेयसारथिः अब्रवीदृतुपर्णस्तंसांत्वयन्कुरुनंदन त्वमेवयंतानान्यो
स्तिपृथिव्यामपिबाहुक त्वत्कृतेहंतमिच्छामिराज्यंसर्वंविनिश्चितं शरणंत्वांप्रपन्नोस्मिनवि
घ्नंकर्त्तुमर्हसि कामंचतेकरिष्यामियन्मांवक्ष्यसिबाहुक विदर्भान्यदियात्वाद्यसूर्यंदर्शयितासिमे
अथाब्रवीद्बाहुकस्तंसंख्यायेमंविभीतकं ततोविदर्भान्यास्यामिकुरुष्वैवंवचोमम अकामइवतंरा
जागणयेत्युवाचह सोवतीर्यरथात्तस्मात्पातयामासतंद्रुमं गणयित्वातथोक्तानितावत्येवफला
नितु ततस्तुविस्मयाविष्टोराजानमिदमब्रवीत् अत्यद्भुतमिमंराजन्दृष्टवानस्मितेबलं श्रोतुमिच्छामि
तांविद्यांयथैतज्ज्ञायतेनृप तमुवाचततोराजात्वरितोगमनेतदा विद्ध्यक्षहृदयज्ञंमांसंख्यानेचवि ५२१
शारदं बाहुकस्त्वमुवाचाथदेहिविद्यामिमांमम मत्तोपिचाश्वहृदयंगृहाणपुरुषर्षभ ऋतुपर्णो डें॰
स्ततोराजाबाहुकंकार्यगौरवात् हयज्ञानस्यलोभाच्चतथेत्येवाब्रवीद्वचः यथोक्तंत्वंगृहाणेद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

महात्मनो हृदयं परम् । निर्लेपस्याऽस्य हृदयं त्वयि तिष्ठतु वाहुक । एवमुक्त्वा ददौ विद्यामृतुपर्णो नला
य वै । तस्मात् हृदयस्पर्शस्य शरीरान्निःसृतः कलिः । कार्कोटकविषं तीव्रं मुखात्सततमुद्वमन् । तस्य
मुमैच्छत्कोपितो निषधाधिपतिः कलिं । तमुवाच कलिर्भीतो वेपमानः कृताञ्जलिः । कोपं संयच्छ नृपते
कीर्तिं दास्यामि ते परम् । ये च त्वां मनुजा लोके कीर्तयिष्यन्त्यतन्द्रिताः । मत्प्रसूतं भयं तेषां न कदाचिद्भवि
ष्यति । एवमुक्तो नलो राजा न्ययच्छत्कोपमात्मनः । ततो भीतः कलिः क्षिप्रं प्रविवेश विभीतकम् । क
लिस्त्वन्येन नादृश्यत कथयन्नैषधेन वै । ततः गतज्वरो राजा नैषधः परवीरहा । रथमारुह्य तेजस्वी
प्रययौ जवनैर्हयैः । विभीतकश्चाप्रशस्तः संवृत्तः कलिसंश्रयात् । ततो विदर्भान्संप्राप्तं सायाह्ने स
त्यविक्रमम् । ऋतुपर्णं जना राज्ञे भीमाय प्रत्यवेदयन् । स भीमवचनाद्राजा कुण्डिनं प्राविशत्पुर
म् । नादयन्रथघोषेण सर्वतः सदिशो दश । श्रुत्वा तं रथनिर्घोषं संप्रहृष्यत नृरुद्धा । परं विस्मयमा
पन्ना दमयन्ती व्यतर्कयत् । दमयन्ती यथासौ रथनिर्घोषः पूरयन्निव मेदिनीम् । समाह्लादयते
चेतो नल एष महीपतिः । अद्य चन्द्राभवक्त्रं तं न पश्यामि नलं यदि । असंख्येयगुणं वीरं विनंक्ष्यामि
न संशयः । एवं विलप्यमाना सा नष्टसंज्ञेव भारत । आरुरोह महद्वेश्म पुण्यश्लोकदिदृक्षया । ततो म

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

क

श्री ध्यमस्याथांददर्शरथमास्थितम् ऋतुपर्णंमहीपालंसहवार्ष्णेयबाहुकम् सोवतीर्यरथोपा
९ स्थादृतुपर्णोमहारथः उपतस्थेमहाराजंभीमंभीमपराक्रमम् तंभीमःप्रतिजग्राहपूजयाप
४२८ रयाततः पृष्टश्चतेनवक्रशः किंत्वदागमकारणम् ऋतुपर्णस्तुमतिमांस्तस्याप्रपत्स्वयंवरं
उवाचभीमंनृपतेविवेदर्शनलालसः आगतोस्मिमहाभागभवद्दर्शनहेतुतः राजापिचस्वयं
भीमस्तदागमनविस्मितः विश्रम्यतामित्यवदत्क्रान्तोसीतिपुनःपुनः ससत्कृतःप्रहृष्टात्माप्रीतः
प्रीतेनपार्थिव राजवेश्मैरनुगतःस्वेष्टंवेश्मंसमाविशत् ऋतुपर्णेगतेराजन्वार्ष्णेयसहितेनृपे बाहु
कोरथमास्थायरथशालामुपागमत् समोचयित्वातानश्वान्परिचर्यचशास्त्रतः स्वयंचैनान्समाश्वा
स्यरथोपस्थउपाविशत् दमयन्तीतुशोकार्त्तादृष्ट्वातंनृपसत्तमम् सूतपुत्रंचवार्ष्णेयंबाहुकंचतथा
विधम् चिन्तयामासवैदर्भीकस्यैषरथनिःस्वनः नलस्येवमहानासीन्नचापश्यामिनैषधम् वार्ष्णे
येनभवेद्व्यक्तंविद्यासैवोपशिक्षिता तेनायरथनिर्घोषोनैषधस्येवलक्ष्यते एवंसातर्कयित्वाथदम ४२८
यन्तीविशांपते दूतींप्रस्थापयामासनैषधान्वेषणेशुभाम् दमयन्ती गच्छकेशिनिजानीहिकए
षरथवाहकः उपविष्टोरथोपस्थेविकृतोह्रस्वबाहुकः अभ्येत्यकुशलंभद्रेमृदुपूर्वंसमाहिता पृ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

ष्ठेयाः ऋतुपर्णस्तेन यथा तत्त्वमनिन्दिते श्रुत्वेमे महती शंका भवेदेष नलो नृपः तथा हि मे मनस्तुष्टिर्हृ
दयस्य च निर्वृतिः ब्रूयाश्चैनं कथान्ते त्वं पर्णादवचनं यथा प्रतिवाक्यं च सुश्रोणि बुद्ध्येथास्त्वमनि
न्दिते एवं समाहिता गत्वा दूती बाहुकमब्रवीत् दमयन्त्यपि कल्याणी प्रासादस्थाभ्यवेक्षत केशि
नी स्वागतं ते मनुष्येन्द्र कुशलं ते ब्रवीम्यहम् दमयन्त्याः वचः साधु निबोध पुरुषर्षभ कदा वै प्र
स्थिता यूयं किमर्थमिह चागताः तत्त्वं ब्रूहि यथान्यायं वैदर्भी श्रोतुमिच्छति बाहुकः श्रुतः स्वयंव
रो राज्ञा कौशल्येन महात्मना द्वितीयो दमयन्त्या वै भविता श्व इति द्विजात् श्रुत्वैतं प्रस्थितो राजा श
तयोजनयायिभिः हयैर्वातजवैर्मुख्यैरहमस्य च सारथिः केशिनी अथ योसौ तृतीयो वः कुतः स
कस्य वा पुनः त्वं च कस्य कथं चेदं त्वयि कर्म समाहितम् बाहुकः पुण्यश्लोकस्य वै सूतो वार्ष्णेय इति
विश्रुतः स नले विद्रुते भद्रे ऋतुपर्णमुपस्थितः अहमप्यश्वकुशलः सूदत्वे च प्रतिष्ठितः ऋतुपर्णे
न सारथ्ये भोजने च वृतास्वयम् केशिनी अथ जानाति वार्ष्णेयः क्व नु राजा नलो गतः कथं चित्त्वयि वै
तेन कथितं स्यात्तु बाहुक बाहुकः इहैव पुत्रौ निक्षिप्य नलस्य शुभलक्षणः गतस्ततो यथाकामं
नैष जानाति नैषधम् न चान्यः पुरुषः कश्चिन्नलं वेत्ति यशस्विनि गूढश्चरति लोकेस्मिन्नेत्यात्मानं

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

खि॰
पु॰
४२९

सन्नात्मना केशिनी यो सावयोध्यांप्रथ मंदान्तवाक्ब्राह्मणस्तदा नारीवाक्यश्रुत्वामार्योकथयानःपु
नःपुनः श्रुत्वातांवैप्रतिवचनस्यसदत्वंत्वयाकिल यत्तद्रातनस्तत्वत्तोवैदर्भीश्रोतुमिच्छति श्रुत्वा
सःएवमुक्तस्यकेशिन्यानलस्यकुलनन्दन हृदयंव्यथितंचासीदश्रुपूर्णेचलोचने सनिगृह्यात्मनो
दुःखंदह्यमानोमहीपतिः कथयामासतत्सर्वंयदुक्तंब्राह्मणेनवा सवैशुवाणस्ताद्दाकंनलःपरमदु
र्मनाः नवाष्यमगमतसोढंप्ररुरोदचभारत ततःसाकेशिनीगत्वादमयन्त्यैन्यवेदयत् तत्सर्वंका
थितंचैवविकारंचैवतस्यतत् दमयन्ती गच्छकेशिनिभूयस्त्वंपरीक्षांकुरुबाहुके अब्रुवाणासा
मीपस्थाचरितंतस्यलक्षय नायमग्निश्चस्वभयेनास्यदेयाकथंचन यद्यत्करोतिसोनतत्तस्येहम
मस्त्कयापुनः आगत्यचरितंतस्यदीपवत्कंबाहुकचेष्टितम् दमयन्त्यैवमुक्तासाजगामाथाशुकेशि
नीविचार्यचयथान्यायंलिंगानिपुनरागमत् सातत्सर्वंयथावृत्तंदमयन्त्यैन्यवेदयत् केशिनी दृढं
शुद्धसमाचारोनमयामानुषःक्वचित् दृष्टपूर्वःश्रुतोवापिदमयन्तितथाविधः ह्रस्वंद्वारस्तुपाश्रि ४२९
त्यनासौविनमतेक्वचित् कुंभाजलस्यपार्श्वेन्यपूर्णएवाभवस्ततः शुष्काणितिलकाष्ठेचस्वयमग्नि
रजायत विभावसोश्चसंस्पर्शेनचासीदह्यतेशुभे सपुष्पाणिसमादायहस्ताभ्यांमृद्यतेगतैः भूय

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

एव सुगन्धीनि हृषितानि भवन्ति च एतान्यद्भुतलिंगानि दृष्ट्वाहं समुपागता दमयन्ती ततः श्रुत्वा
नलं मत्वा तदिङ्गितैः आशंकमाना तद्रूपेण रुदती पुनरब्रवीत् पुनर्गच्छ प्रमत्तस्य बाहुकस्योप
संस्कृतम् महानसात्क्वथितं मांसमादायेहि भामिनि इति सा गत्वा बाहुकस्याग्रे तन्मांसमपकृष्य च
दमयन्त्यै ततः प्रादात्केशिनी कुरुनन्दन सोचिता नलसिद्धस्य मांसस्य बहुशः पुरा प्राश्य मत्वा न
लं सूदं प्राक्रोशद्भृशदुःखिता वैक्लव्यं परमं गत्वा प्रक्षाल्य च मुखं ततः मिथुनं प्रेषयामास केशि
न्या सह भामिनी इन्द्रसेनां सह भ्रात्रा समभिज्ञाय बाहुकः अभिद्रुत्य ततो राजा परिष्वज्यांकमान
यत् बाहुकस्तु समासाद्य सुतौ सुरसुतोपमौ भृशं दुःखपरीतात्मा सस्वरं प्ररुरोद ह नैषधो द
र्शयित्वा तु विकारमसकृत्तदा उत्सृज्य सहसा पुत्रौ केशिनीमिदमब्रवीत् इदं सुसदृशं भद्रे मि
थुनं मम पुत्रयोः अतो दृष्ट्वैव सहसा बाष्पमुत्सृष्टवानहम् बहुशः संपतन्तीं त्वां जनः शंकेत
दोषतः वयं विदेशातिथयो गच्छ भद्रे यथासुखं व्यासः सैवं विकारं दृष्ट्वा तु पुण्यश्लोकस्य धीमतः
आगत्य केशिनी सर्वं दमयन्त्यै न्यवेदयत् दमयन्ती ततः प्राह मातरं शोकविह्वला परीक्षितो मे
बहुशो बाहुको नलशंकया रूपे मे संशयस्त्वेकः स्वयमिच्छामि वेदितुम् स वा प्रवेश्यतां मातः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि·
पु·
५३

मांवात्तातमर्हसि एतत्समभिप्रायेणवामातृचेत्वंनिवेदय एवमुक्तात्ववैदर्भ्यासादेवीभीममब्र
वीत् दुहितुस्तमभिप्रायमन्वज्ञानाच्चपार्थिवः सवैपित्राभ्यनुज्ञातामाचाचभरतर्षभ नलंप्रवे
शयामासयत्रतस्याःप्रतिश्रयः तांसदृष्ट्वैवसहसादमयन्तींनलोनृपः आविष्टःशोकदुःखा
भ्यांबभूवाश्रुपरिप्लुतः तंतुदृष्ट्वातथाभूतंदमयन्तीनलंतदा तीव्रशोकसमाविष्टाबाहुकं
वाक्यमब्रवीत् दृष्टपूर्वस्त्वयाकच्चिद्धर्मज्ञोनामबाहुक सुप्तांविसृज्यविपिनेगतोयःपुरुषःस्त्रियं
अनागसंप्रियांभार्यांविजनेश्रममोहिताम् अपहायतुकोगच्छेत्पुण्यश्लोकमृतेनलं एवंब्रुवाऽ
स्याभैम्यास्तुनेत्राभ्यांशस्रावज्जलं तदृष्ट्वाक्रपरीतात्मानलस्तांप्रत्यभाषत ममराज्यंप्रनष्टंयन्ना
हंतत्कृतवानहं कलिनातत्कृतंभीरुयच्चत्वामहमत्यजं तत्मक्रोदामिदायातस्त्वदर्थंवरवर्णिनि
किंनवस्यामितेभद्रेकिंचिंतंछोममर्हसि कथंतुनारीभर्तारमनुरक्तमनुव्रतं उत्सृज्यवरयेदन्यं
यथात्वंभीरुकर्हिचित् दमयन्तीततःश्रुत्वानलस्यपरिदेवितम् प्रांजलिर्वेपमानासाभीतावा ५३
चनमब्रवीत् नमामर्हसिकल्याणपापेनपरिशंकितुं मयाहिदेवानुत्सृज्यवृतस्त्वंनिषधाधि
प उपायोयंमयादृष्टोनैषधानयनेतव त्वामृतेनहिलोकेन्यएककाह्ना पृथिवीतले समर्थोयो

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जनघातं गमिष्यसि नराधिप यथा नाम कृते किंचिन्मनसाभिचराम्यहं स वायुर्यं तेन सत्येन पादावेतोम
हीयते अयं चरति लोकेस्मिन्भूतसाक्षी सदागतिः एव मुंचतु मे प्राणान्यदि पापं चराम्यहं एवमुक्ते
तया वायुरन्तरिक्षादभाषत नैषा कृतवती पापं नल सत्यं ब्रवीमि ते उपायो विहितस्माभिस्त्वदर्थेन
तयानल नात्र शोकान्वया कार्या संगच्छ भार्यया सह तथा ब्रुवति वायौ तु पुष्पवृष्टिः पपात ह देव
दुंदुभयो नेदुर्ववौ च पवनः शिवः तदद्भुततमं दृष्ट्वा नैषधो वसुधाधिपः भैमी चाप्यानन्ददायेना
गदत्तं तु प्रावृणोत तस्मात्स्वरूपं नलो भैमीसुतां तदा प्राज्ञो आश्वस्य परिष्वज्य श्लोकसन्निभे
ता भैमीमपि नलो राजा भ्राजमानो यथा पुरा सस्वजे स्वसुतौ चापि यथावत्प्रत्यनन्दत सच तथैव तया
वर्षे समृद्धस्य सह भार्यया सर्वकामैः समिद्धार्थो लब्धवान्परमं मुदं दमयन्त्यपि भर्तारमासाद्याप्या
यिताभ्यद्याम् अर्धसंजातसस्येव तोयं प्राप्य वसुंधरा अथ तां व्युषितो रात्रिं नलो भैमी च भारत राज्ञा
श्रावितवृत्तान्ते शानभीमं वंदतः ते भीमः प्रतिजग्राह पुत्रवत्परया मुदा यथार्हं पूजयित्वा च समा
श्वासयमभ्युः ततः प्रज्ञापयामास नगरे सौमहोत्सवं नागराः श्रुत्वा हृष्टमाल्यैः परे हृष्टमवापिरे श्रुत्व
पताकाभिश्च आववाहुकच्छमनानलम् दमयन्त्याः समाश्वंकं ज्ञात्वा चैव नराधिपः नमानाय नलो राजा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

तमथाभाषत पार्थिवम् स च तं तमथाभाषद्देवमिर्द्धिसंमतः ऋतुपर्णो नृपश्राद्दै नैषधोन्यपसत्र।
म भुक्त्वैवक्षस्वैरात्रे स्वप्ने देवसनामया नृपाकर्णोमिक्षामिमन्यसे यदि पार्थिव पवस्तुकाद्दे।
वियात्स्त्वपत्नीयं नैषधः गृहीत्वाचाश्वहृदयं दत्वाश्वहृदयं नृपः सूतमन्यमुपादाय ययौ स्वपुरा
मेव हि ऋतुपर्णोपि गतेनले राजन्नाविशांपते नगरे त्वप्यदिने कामं नातिदीर्घमतावसत् समासमु
पकौंते यभीमसामन्तेनैषधः पुरादल्पपरीवारो जगाम नगरं प्रति रथेनैकेन शुभ्रेण दन्तिभिःषोड
षोडशैः पंचाशद्भिर्हयैश्चैव षट्शतैश्च पदातिभिः स कंपयन्निव महीं त्वरमाणो महीपतिः प्रविवे
शाति संरब्धस्तरसैव महामतिः ततः पुष्करमासाद्य वीरसेनसुतो नलः उवाच दीव्याव पुनर्बहु वि
त्तं मयार्जितम् दमयन्ती च यच्चान्यन्मम किंचन विद्यते मम वै पणसंख्यास्तु तव राज्यं तु पुष्कर पुनः
प्रवर्ततां द्यूतमिति मे निश्चिता मतिः न चेद्वाञ्छसि ते द्यूतं युद्धद्यूतं प्रवर्तताम् नैषधेनैवमुक्तस्तु प्रह
सन्नाह पुष्करः दिष्ट्या त्वयार्जितं वित्तं प्रतिपाणाय नैषध जित्वा त्वं प्रवरारोहां दमयन्तीं मनि दिष्टां ४३१
कृतकृत्यो भविष्यामि दैवेन मे नित्यं यो ह्यसि श्रुत्वा तस्य तु तां वाचं तस्मात् क्रुद्धः पितानलः प्राह वाक्यं किं
व्याहरसे जितेन व्याहरिष्यसि ततः प्रावर्तितं द्यूतं पुष्करस्य नलस्य च एकपाणेन वीरेण नलेन स परा।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

जितः जित्वा च पुष्करं राजा प्रहसन्निदमब्रवीत् न त्वया तत्कृतं कर्म येनाहं विजितः पुरा कलिना तत्
कृतं सर्वं त्वं तन्मूढ न बुध्यसे नाहं पुरस्कृतं दोषं त्वया धास्ये कथंचन यथासुखं वै जीव त्वं प्राणा
नामभ्यनुजानामि ते तथैव सर्वसंभारं स्वमंशं वितरामि ते पुष्कर त्वं हि मे भ्राता संजीव शरदां शतम्
एवं नलः सान्त्वयित्वा भ्रातरं सत्यविक्रमः स्वपुरं प्रेषयामास परिष्वज्य पुनः पुनः प्रास्थाप्य पुष्करं
राजा विनिवृत्तमनामयम् प्रविवेश पुरीं श्रीमानत्यर्थमुपशोभितः प्रविश्य सान्त्वयामास पौरा
ञ्जानपदांस्तथा सर्वे प्रांजलयो भूपमुपासांचक्रिरे मुदा ततः सर्वेषु हृष्टेषु संवृत्ते समहोत्सवे महत्
या सेनया राजा दमयन्तीमथानयत् दमयन्तीमपि पिता सत्कृत्य परवीरहा प्रास्थापयदमेया
त्मा भीमो भीमपराक्रमः आगतायां तु वैदर्भ्यां सपुत्रायां नलो नृपः वर्तयामास सुप्रीतो देवरा
डिव नन्दने श्रीमानः एवमेव महाभागस्तुल्यश्लोको नलो नृपः बह्वापदद गां प्राप्य स्वराज्यमया
मवासतः त्वं चापि जघालान्मूलयान्त्सभिः सहहृत्स्यया स्वराज्यं प्राप्य संभूयः सर्वतो घ्यपि कश्य
यम् एतन्नैषधचरित्रं कलिकिल्बिषनाशनम् राज्यं सुखानि यो मर्त्यः कलिना स न बध्यते कार्को
टकस्य नागस्य दमयन्त्या नलस्य च ऋतुपर्णस्य राजर्षेः कीर्तनं कलिनाशनं स्मृतः एवं समाश्वास

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ लपोत्तमोत्तमं द्वैपायनः शुद्धमतिर्जगाम आलम्ब्य धैर्यं च युधिष्ठिरोपि तस्थौ च यथार्थफलप्रधानः
पु॰ इति श्रीशिवपुराणे नलचरित्रे नलस्वराज्यदमयन्तीप्राप्तिकथनं नामैकनवतितमोध्यायः ९१
५३२ मुनयः श्रुत्वा भवन्मुखाद्भो भोत्ताश्रुतो नलकथामृतम् निर्वृताः स्मो महाभाग हे कलिकिल्बिषना-
शनम् इदानीं श्रोतुमिच्छामोऽर्जुनस्याक्लिष्टकर्मणः धर्म्यां कथां महाभाग कथयस्वातिविस्तरात्
कथं स पाण्डवश्रेष्ठो दीर्घबाहुर्धनंजयः वने प्रविष्टस्तेजस्वी निर्मेतुं तपमभीष्टवान् किं च तेन कृतं तत्र
वसता तत्र विप्रम कथं च भगवान्कृष्णाए देवदेवस्तोषितः कथं शङ्करतो श्रेष्ठः संग्रामे स पराजि-
तः भवेन सह संग्रामे कृकारात्पति मा किल एतदिच्छामहे श्रोतुं त्वत्प्रसादाद्दिजोत्तम हृदि सर्वं
त्तदिव्यं च मात्रुषं चैव वेदवेद्यद नदिव्यामहे सूतस्तपवल्लाश्रपसत्कथाः चरितं तस्य सूरस्य तत्त्वतः
सर्वं प्रकीर्तय सूतः कथयिष्यामि मुनयः कथमेतां महात्मनः दिव्यं कौरवशार्दूलगोचरां महत्तो-
पमाम् ततः प्रयाते कौन्तेये वनं मातुः प्रवर्त्तितम् पार्थे सर्वेश्वरं द्रष्टुं देवदेवं च शंकरम् दिदृक्षन्तम ५३२
योनेदुःखव्यूहैः पपात ह दिशः प्रसेदुः सकला ववौ चात्यन्तथानिलः अतीत्य वनदुर्गाणि नाना-
जनपदानि च दिव्यैर्देववनं त्वाप्य एकाकी वाल्पयत्न हिमवन्तमतिक्रम्य गन्धमादनमेव च इन्द्र

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

कैलासमासाद्य ततो निरुद्धनंजयः अन्तरिक्षे च शुश्राव तिष्ठेति स वचस्तदा तच्छ्रुत्वा पाण्डवस्तत्र
स्थितस्तपसुपाश्रितः चचार तपसत्युग्रं शक्रादर्शनकांक्षया ततः शक्रोपि दृष्ट्वास्य तपो वीक्ष्य सुदु
ष्करम् आजगाम महाबाहुरेव नेयत्रार्जुनः स्थितः ततोपश्यत्सव्यसाची वृक्षमूले तपस्विनम्।
ब्राह्मणाश्रियादीप्यमानं पिंगलं जटिलं कृशाम् सोब्रवीदर्जुनं तत्र स्थितं दृष्ट्वा महातपाः कस्त्वं ता
तेह संप्राप्तः त्यागे धर्ममनुव्रतः नेह शस्त्रेण कर्तव्यं शान्तानामयमालयः निक्षिप्येतद्धनुस्तात
प्राप्तोसि परमां गतिम् अनेनामंजसा वीरं यथातान्यः पृथग्जनः एवं हसन्निवाभीक्ष्णमाभाषतो
र्जुनमब्रवीत् न चैनं चालयामास धैर्यात्सुधृतनिश्चयम् उवाच तं ततः प्रीतः स द्विजः स्वस्वरूप
भृत् कामान्वृणीष्व लोकांश्च मत्तः श्रेयो यथेप्सितान् एवमुक्तः प्रत्युवाच सहस्राक्षं धनंजयः न लो
कान्न पुनः कामान्कामये त्रिदशाधिप भ्रातॄंस्तान्विपिने त्यक्त्वा वैरमप्रतियात्य च अकीर्तिं सर्व
लोकेषु गच्छेयं शाश्वतीः समाः एवमुक्तस्तदोवाच वृत्रहा पाण्डुनन्दनम् सान्त्वयंश्लक्ष्णया वा
चा सर्वलोकनमस्कृतः यदा द्रक्ष्यसि भूतेशं त्र्यक्षं शूलधरं शिवम् तदा दातास्मि ते तात दिव्यान्य
स्त्राणि सर्वशः क्रियतां दर्शने यत्नो देवदेवस्य शूलिनः दर्शनात्तस्य देवस्य सर्वान्कामानवाप्स्यसि

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
पु॰
५३३

स्मि इत्युक्त्वा फाल्गुनं तं शक्रो जगामादर्शनं ततः अर्जुनोप्यथ तत्रैव तस्थौ योगसमन्वितः तपस्यु
ग्रे वर्तमान उग्रतेजा महामनाः दर्भचीरं निवस्याथ दंडाजिनविभूषितः शुभे हिमवतः पृष्ठे वस
मानोर्जुनस्तदा शिवसंतोषणार्थं च तपस्युग्रे मनो दधत् कृत्वा कृत्वा त्रिरात्रेण मासमेकं फलाभ्
क्षणः द्विगुणेनैव कालेन द्वितीयमासमत्यगात् तृतीयमपि मासं च पक्षेणाहारमाचरेत् शी
र्णं च पतितं भूमौ पर्णं समुपयुक्तवान् चतुर्थे त्वथ संप्राप्ते मासे भरतसत्तमः वायुभक्षो महाबा
हुरभवत्पाण्डुनन्दनः ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बः पादांगुष्ठाग्रधिष्ठितः ततो महर्षयः सर्वे जग्मुर्देवं पि
नाकिनम् विवेदविषयः पार्थं तपस्युग्रे समास्थितम् शितिकंठं महादेवं तेभिवाद्य प्रणम्य च
सर्वे निवेदयामासुः कर्म तत्फाल्गुनस्य हि एष पार्थो महातेजा हिमवत्पृष्ठसंस्थितः उग्रे तपसि
दुष्पारे स्थितो धूमायन्दिशः नस्य देवेशान वयं विद्मः सर्वे चिकीर्षितम् सन्तापयति नः सर्वाना
सौ देव निवार्यताम् तेषां वचनं श्रुत्वा मुनीनां भावितात्मनाम् उमापतिर्भूतपतिर्वाक्यमेतदु ५३३
वाच ह श्रीशंकरः न वो विषादः कर्तव्यः फाल्गुनं प्रति सर्वतः शीघ्रं गच्छत संहृष्टा यथागत
मतन्द्रिताः अहमस्य विजानामि संकल्पं मनसि स्थितम् नास्य स्वर्गस्पृहा काचिन्नैश्वर्यस्य न चायुषः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यदस्यकांक्षितंसर्वंतदस्यकरवाण्यहम् तेश्रुत्वाभगवद्वाक्यमृषयःसत्यवादिनः प्रहृष्टमानसा
सोजग्मुर्यथावासंपुनराश्रयम् गतेषुतेषुसर्वेषुतपस्विषुमहात्मसु पिनाकपाणिर्भगवान्सर्व
पापहरोहरः कैरातंवेषमास्थायदेव्यासहसुवेषया श्रीमद्धनुरुपादायशरांश्चाशीविषोप
मान् निष्पपातमहातेजादहनःकक्षवानिव नानावेषधरोहृष्टैर्भूतैरनुगतस्तदा किरातवे
षसंछन्नःस्त्रीभिश्चानुसहस्रशः ततोनतद्वनंसर्वंनिःशब्दमभवत्तदा नादःप्रस्रवणानांचपा
क्षिणांचाप्युपारमत् ससन्निकर्षमागम्यपार्थस्याक्लिष्टकर्मणः मूकंनामदनोःपुत्रंददर्शा
भीमदर्शनम् वाराहंरूपमास्थायतर्कयन्तमिवार्जुनम् हंतुंपरमदुष्टात्मानमुवाचाथफाल्गु
नः गांडीवंधनुरादायशरांश्चाशीविषोपमान् सज्यंधनुर्वरंकृत्वाज्याघोषेणविनादयन् या
न्मांप्रार्थयसेहन्तुमनागसमिहागतम् तस्मात्वांपूर्वमेवाहंनेष्यामियमसादनं तंदृष्ट्वाप्रहरि
ष्यन्तंफाल्गुनःपरवीरहा मुमोचातिशितंवाणंवज्राशनिसमप्रभम् किरातरूपीभगवान्वा
रयामासशंकरः मयैवप्रार्थितःपूर्वंनीलमेघसमप्रभः अनादृत्यतुतद्वाक्यंप्रजहारैवफाल्गु
नः किरातश्चसमंतस्मिन्नेकलक्ष्येमहाद्युतिः प्रमुमोचाशनिप्रख्यंशरमग्निशिखोपमम् तौ

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शृङ्गौ सायकैस्ताभ्यां समं तत्र निपेततुः मूकस्य गात्रे विस्तीर्णे शैलसंहनने तदा सविद्धो वज्रवि
बाणैर्दीप्तास्यैः पन्नगैरिव समाराजत संक्षुब्धं भूयः कृत्वा विभीषणम् ददर्शाथ ततो जिष्णुः पुरु
षं कांचनप्रभम् किरातवेषसंछन्नं स्त्रीसहायममित्रहा तमब्रवीत्प्रीतमनाः कौन्तेयः प्रहस
न्निव को भवानटसे शून्ये वने स्त्रीगणसंवृतः न त्वमस्मिन्वने घोरे बिभेषि कनकप्रभः किमर्थं
च त्वया विद्धो मृगोयं मत्परिग्रहः मयाभिपन्नः पूर्वं हि राक्षसोयमिहागतः कामात्परिभवाद्वा
पि जीवितान्न विमोक्ष्यसे इत्युक्तः पाण्डवेयेन किरातः प्रहसन्निव उवाच श्लक्ष्णया वाचा पा
ण्डवं सव्यसाचिनं नमस्कृते न त्वया वीर भीः कार्या वनमन्तिकात् इयं भूमिः सदास्माकमुचिता
वसतां वने त्वया त्विह दुष्करः कस्मादिह वासः परोचितः वयं तु बहुसत्वेस्मिन्निवसामस्तपोधन
अर्जुनः गाण्डीवमाश्रयं कृत्वा नाराचांश्चाग्निसन्निभान् निवसामि महारण्ये द्वितीय इव पाव
किः एष चापि मया जन्तुर्मृगरूपं समाश्रितः राक्षसो निहतो घोरो हन्तुं मामिह चागतः किरातः स ५३५
येष मत्तुल्यो लक्ष्योभिहतः पूर्वमेवाद्य बाणैरभिहतः पातितो नीतश्च यमसादनं दोषान्स्वान्नार्हसे
न्यस्मै वक्तुं स्वबलदर्पितः अवलिप्तोसि मन्दात्मन् न मे जीवन्विमोक्ष्यसे स्थिरो भव स्वमोक्ष्याम्यसा

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

यकानघोतीरिव चटरस्वपरयाशुक्त्याशुञ्चन्मार्गसायकान् तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकिरातस्यार्जुन
स्तदा रोषमाहारयामासताडयामासचेषुभिः ततोहृष्टेनमनसाप्रतिजग्राहसायकान् भूयो
भूयइतिप्राहमन्दमन्देत्युवाचह प्रहरस्वशरानेतान्नाराचान्मर्मभेदिनः इत्युक्तोबाणवर्षंच
मुमोचसहसार्जुनः ततस्तौतत्रसंरब्धौगर्जमानौमुहुर्मुहुः शरैराशीविषाकारैस्ततक्षातेप
रस्परम् ततोर्जुनोबाणवर्षं किरातेसमवासृजत् तत्प्रसन्नेनमनसाप्रतिजग्राहशं
करः मुहूर्तंबाणवर्षंतन्मेघीभूतंधनंजयः परमंविस्मयंचक्रेसाधुसाध्वितिचाब्रवीत् अहोय
सुकुमाराङ्गोहिमवच्छिखराश्रयः गाण्डीवमुक्तान्नाराचान्प्रतिगृह्णात्यविह्वलः कोयंदे
वोभवेत्साक्षाद्रुद्रोयक्षोथवासुरः विद्यतेहिगिरिश्रेष्ठेत्रिदशानांसमागमः नहिमद्बाणजा
लानामुत्सृष्टानांसहस्रशः शक्तोन्यःसहितुंवेगमृतेदेवंपिनाकिनं देवोवायदिवायक्षोरु
द्रादन्योयदिस्थितः अहमेनंशरैस्तीक्ष्णैर्नयामियमसादनं ततोहृष्टमनाजिष्णुर्नाराचान्मर्म
भेदिनः व्यसृजच्छतधाराजन्मयूखानिवभास्करः तान्प्रसन्नेनमनसाभगवांल्लोकभावनः शू
लपाणिःप्रत्यगृह्णाच्छिलावर्षमिवाचलः क्षणेनक्षीणबाणोथसंवृत्तःफाल्गुनस्तदा वित्रया

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
पु॰
४३५

मासवनदातेदृष्ट्वाघोरंसंत्वयम् किंत्वमेवंमामिपत्तुवायन्मेवाणाःस्त्वयेगताः अथेयंचत्वरूषःकोमापिवा
णान्यमतिमंवघाः श्रद्दमेनेधत्वकोऽसाघ्लाग्रेणेवकंजनरम् नयामिदेउपारस्ययमस्यसदनेप्रति।
ममसत्यपत्वकोसाञ्चापाशेनावकृष्यच किरातंप्रतिविव्येपकौन्तेयःपरवीरहा नदच्यमस्यपत्व
दिव्यंजगाहगिरियोद्धते ततोर्जुनोग्रस्तपत्रःखङ्गपाणिरद्रुपत श्रवदस्यान्तमभीमस्नसवेगेनाभि
जगामतं तस्यमूर्ध्निघातंखङ्गंसमर्थंपर्वतेष्वपि मुमोचभुजवीर्येणविक्रम्यकरुणेदनः तस्यमाधा
नमासाद्यपद्मासासिवरोदिसः ततोवृक्षैःशिलाभिश्चयोधयामासफाल्गुनः ततोवृक्षान्महाका
यःशिलेपचतथाशिलाः किरातोजगृहेतश्चततःपार्थोमहाबलः मुष्टिभिर्वज्रसंस्पर्शैर्धूममुत्पा
दयन्मुखे प्रजहारदुराधर्षैकिरातसमरूपिणे ततःशक्राशनिसमैर्मुष्टिभिरप्यदारुणैः किरात
रूपीभगवानर्दयामासफाल्गुनम् ततश्चटचटाशब्दःसुघोरःसमजायत पाण्डवस्यचमुष्टीनांकि
रातस्यचयुध्यतोः तन्मुहूर्तंमहद्युद्धमासीद्रोमहर्षणम् भुजप्रहारसंयुक्तंवृत्रवासवयोरिव ज ४३५
घानाथततोजिष्णुःकिरातंउरसाबली पाण्डवंचविचेष्टन्तंकिरातोप्यहनद्बलात् ततोभुजविनि।
ष्पेषात्तयोर्वक्षोघर्षणात्तथा समजायतगात्रेषुपावकोऽङ्गारधूमवान् ततःपार्थंमहादेवःपीडयगात्रैः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

सुपीडितम् तेजस्याव्याक्रमद्दोर्भ्यांतेनास्यविमोहयत् ततोनिष्पीडितैर्गात्रैः पिंडीकृतइवार्थभौ
फाल्गुणोगात्रसंरुद्धोदेवदेवेनभारतः निरुच्छ्वासोभवच्चैवसन्निरुद्धोमहात्मना पपातसंमूढोनि
श्चेष्टोगतसत्वइवाभवत् समुहूर्त्तंतथाभूत्वासचेताःपुनरुत्थितः रुधिरेणाप्लुताङ्गस्तुपाण्डवोभ
ृशदुःखितः शरण्यंशरणंगत्वाभगवन्तंपिनाकिनं मृन्मयंस्थंडिलेकृत्वामाल्येनापूजयद्भ
वम् तच्चमाल्यंतदापार्थःकिरातशिरसिस्थितं अपश्यत्पाण्डवश्रेष्ठोहर्षेणप्रकृतिंगतः पपात
पादयोस्तस्यततःप्रीतोभवद्भवः उवाचचैनंभगवान्मेघगम्भीरयागिरा श्रीशंकरः भोभोफा
ल्गुणतुष्टोस्मिकर्मणाप्रतिमेनते शौर्येणानेनधृत्याचक्षत्रियोनास्तितेसमः समंतेजश्चवी
र्यञ्चममाद्यतवचार्जुन प्रीतस्तेहंमहाबाहोपश्यमांभरतर्षभ ददामितेविशालाक्षचक्षुःपू
र्वर्षिर्भवान् विजेष्यसिरणेशत्रूनपिसर्वान्दिवौकसः प्रीत्याचतेहंदास्यामियदस्त्रमनिवारि
तम् त्वंहिशक्तोमदीयंतच्चास्त्रंधारयितुंक्षणात् श्रीव्यासः ततोदेवंमहादेवंगिरिशंशूलपाणिक
म् ददर्शफाल्गुनस्तत्रसहदेव्यामहाद्युतिम् सजानुभ्यांमहींगत्वाशिरसाभिप्रणम्यच प्रसादया
मासहरंपार्थःपरपुरंजयः अर्जुनः कपर्दिन्सर्वभूतेशभगनेत्रनिपातन देवदेवमहादेवनीलका

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वजटाधर कारणानामपि परंजाने त्वांत्र्यम्बकंपरं देवानांत्वंगतिर्देव त्वत्प्रसूतमिदंजगत् अजेयस्त्वं
त्रिभिर्लोकैःसदेवासुरमानुषैः शिवायविष्णुरूपाय शिवरूपायविष्णवे दक्षयज्ञविनाशायहरिरु
द्रायवैनमः ललाटाक्षायशर्वायमीढुषे शूलपाणये पिनाकहस्ताय सूर्याय मार्जालीयायवेधसे प्र
सादयेत्वां भगवन्सर्वभूतनमस्कृतम् गणेशंजगतःशंभुं लोककारणकारणं प्रधानपुरुषातीतं
परंसूक्ष्मतरंहरम् नमःकिरातरूपाय शुद्धदेहाय शंभवे व्यतिक्रमंचभगवान्त्वंक्षमर्हसि शंकर।
भगवन्दर्शनाकांक्षी प्राप्तोस्म्ययमहागिरिं दयितंतवदेवेशतापसालयमुत्तमं कृतोमयायदज्ञा
नाद्विमर्दोयस्त्वयासह शरणंसंप्रपन्नायतत्क्षमस्वायशंकर सूतः तंपरिष्वज्यबाहुभ्यांप्रीता।
त्माभगवान्हरः पुनःपार्थंसान्त्वपूर्वमुवाचवृषभध्वजः शंकरः नरस्त्वंपूर्वदेहेवैनारायणसहा
यवान् बदर्यांतप्तवानुग्रंतपोवर्षायुतान्बहून् त्वयिवापरमंतेजोविष्णौवापुरुषोत्तमे युवा
भ्यांपुरुषाग्र्याभ्यांधार्यतेतेजसाजगत् शक्राभिषेकेसुमहद्धनुर्जलदनिःस्वनं प्रगृह्यदानवाःश ५३६
स्तास्त्वयाकृष्णेनचप्रभो एतत्तदेवगाण्डीवंतवपार्थकरोचितं मायामास्थाय तद्ग्रस्तंमयापुरुषो
सत्तम तूणौचाप्यक्षयौभूयस्तवपार्थकरोचितौ प्रीतिमानस्मिराजर्षे तवसत्यपराक्रम गृहाण

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

वरम्प्रसन्नः कौंतितेय पुरुषर्षभ नत्वया सदृशः कश्चित्पुमान्मर्त्येषु मानद अर्जुनः भगवन्ददासि चे

न्मह्यं कामं प्रीत्या वृषध्वज कामये दिव्यमस्त्रं तद्घोरं पाशुपतं प्रभो यत्तद्ब्रह्मशिरो नाम भीमसमप

राक्रमं युगान्ते दारुणे प्राप्ते कृत्स्नं संहरते जगत् कर्णभीष्मकृपद्रोणैर्भविता तु महाहवः त्वत्प्र

सादान्महादेव जयेयं येन तानहं युधि एष मे परमः कामो भगवन्भगनेत्रहन् त्वत्प्रसादाद्विनिर्दग्धुं स

मर्थः स्यामहं यथा श्रीशंकरः ददामि तेऽस्त्रं दयितं महापाशुपतं परम् समर्थो धारणे मोक्षे सं

हारे चापि पाण्डव नैतद्वेद महेन्द्रोऽपि न यमो न च यक्षराट् वरुणोऽथवा वायुः कुतो ज्ञास्यन्ति

मानवाः न त्वेतत्सहसा वीर मोक्तव्यं पुरुषे क्वचित् जगद्विनिर्दहेदेतदल्पतेजसि पातितं ततः

तच्छ्रुत्वा त्वरितः पार्थः शुचिर्भूत्वा समाहितः उपसंगम्य विश्वेशमधीष्वेति स चाब्रवीत् ततस्त्व

ध्यापयामास सरहस्यनिवर्तनम् तदस्त्रं पाण्डवश्रेष्ठं मूर्तिमन्तमिवान्तकं उपतस्थे महात्मानं

यथा त्र्यक्षमुमापतिम् प्रतिजग्राह तत्पार्थः प्रीतिमानरिमर्दनः ततश्चचाल पृथिवी सपर्वतवन

द्रुमा ससागरवनोद्देशा सग्रामनगराकरा शङ्खदुन्दुभिघोषश्च निर्घातश्च महानभूत् अथास्त्रं

ज्वलितं घोरं पाण्डवस्य महौजसः मूर्तिमद्विष्ठितं पार्श्वे ददृशुर्देवदानवाः स्पृष्टस्य त्र्यम्बकेनाथ फाल्गु

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ णस्यामितौजसः यत्किंचिदस्त्रं मे देहि तत्सर्वं नाथयामीथिवन् ददौच गाण्डिवं देवो ह्यर्जुनाय पशुनःप्रभुः स
पु॰ र्वेगगच्छेत्यवत्तानत्र्यम्बकेन महात्मना प्रणम्य शिरसः पार्थः प्रांजलिर्देवमैत्तत तस्य संपश्यतस्त्वेवा
५३७ पिनाकी वृषभध्वजः जगामादर्शनं भानुर्लोकस्येवास्तमीयिवान् ततोर्जुनः परं चक्रे विस्मयं परवी
रहा मयासाक्षान्महादेवः प्रसन्नो हि शुभः स्मृत धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मि यन्मया त्र्यम्बको हरः पिना
कीवरदो रूपी दृष्टः स्पृष्टश्च पाणिना कृतार्थं चावगच्छामि परमात्मानमात्मना शत्रुंश्च विजिता
न्सर्वान्निर्वृत्तं च मनोरथम् इत्येवं चिन्तयानस्य पार्थस्यामिततेजसः विमानैराययुस्तस्य वरुणो लो
कपालकः इन्द्रायमस्त्रवरुणाः कुबेरश्च महाद्युतिः योनयन्तोगिरिवरं प्रभाभासितभास्करः ते
षाम्मध्ये यमः प्राह पार्थमध्यमपाण्डवम् अर्जुनार्जुन पश्यास्माँल्लोकपालानिहागतान् सर्वैषि
रमितान्मान्त्वं नरोनाम महाबलः नियोगाद्ब्रह्मणस्तात मर्त्यतां समुपागतः त्वयाच सर्वे हन्तव्या भी
ष्मद्रोणादयोर्जुन निवातकवचाश्चैव कर्णश्चस्व महाबलः भूभारभूता ये चान्ये अंशागात्यर्वदातद ५३७
सो लच्छी वसुमती चैव कर्तव्या विस्तना सदा प्रहृतयान वकीर्तिस्ते लोके स्यास्यति फाल्गुण गृहा
णच्छाणि वीर्यदण्डामावीर्यवान्तिने इमन्कालं महाबाहो दंडं संयति वारणं ददौ यमस्त्रवरुणः

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

पाशानप्रतिवारणान् प्रस्थापनाश्च चैतथा देवोपीतमथयत्नात् महात्मना शंकरेणा येन दग्धाः।
पुरासुराः दत्वास्त्राणि ततो देवाः प्रोचुर्मध्यमपाण्डवम् यद्येभिस्त्वमस्त्रैर्वैरैः संग्रामे विचरिष्यसि त
दानिस्त्वयिया भूमिर्भविष्यति न संशयः ततोऽब्रवीद्देवराजः पार्थमक्लिष्टकारिणम् ज्ञातो मातलिमे
शवाहो त्वमीशानः सुरान्ततः देवकार्यं हि सम्यक् त्वया कार्यमरिंदम आरोप्य त्वमस्त्रं याखगः सज्जी
भव महाबाहो ते रथे मातलिसंयुक्ते गन्ता त्वं कृते महीम् तत्र ते दस्युदासस्था मिदिव्यास्त्राणि च स
वेशाः ततः प्रणम्य तान् सर्वान् लोकपालान् समागतान् पूजयामास विधिवद्धाहिशङ्कःफलैस्समः त
तः प्रतिययुर्देवाः प्रीतिमायय्य ते जयम् ततोर्जुनो सुदेले भेलमारुह्य कस्मपर्षभः कृतार्थमेवस्त्रा
णि मनसे संस्मृत्य मातलिः प्रयये दस्योपितिं दिव्यं रथमास्थाय फाल्गुनः सर्वसंपन्नमातुल्यो नाक
पृष्ठे जगामसः तत्रेन्द्रदत्तं दिव्यास्त्रं पूर्णमाप्यथ नेजयः महापाकपसंयुक्तं स्तेजसा प्रतिमो भवत्
ततो निवातकवचान् हत्वेन्द्रेणापि ङ्कःसहान् विख्यातिं परमां प्राप्तो देवेन्द्रेणापि पूजितः अन्यानाना
नाविधानो गानागत्य हत्वेर्जुनस्थिरम् आजगाम पुनःश्रीमान् समिधिवासवाज्ञया तान्हर्षयित्वा वीरा
ग्राः प्रणाममालिंगनादिभिः सर्वं निवेदयामास श्रीशंकरवरादिकम् ते पश्यन्त्यात्मतत्त्वानांसे तिरे।

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰
पु॰
४३८

कौरवान्हतान् ततस्तेज्ञातवासादिदुःखमन्यसदुःसहम् विराटनगरेतीत्वकौरवान्मोहसाधा
पुः ततोर्ज्जुनमहावह्निर्ददाहखाण्डवंवनम् शंभुप्रसादवाङ्गल्पप्राप्तितेलाभिषेचनः एवंसशं
कारप्रसादवशेनपार्थःसत्यन्नहूममिभस्थूतत्तितीशावर्णम् आसाद्यसर्वभुवनाधिपसार्वभौ
मंश्रातेत्यवेदयद्धर्मेन्द्ररवादिभेदे स्तुतः एवंमयावोभिहितंमुनीन्द्राययथार्ज्जुनःप्रापततेजउग्र
म् शंभोःप्रसादात्प्रणतार्तिहर्तुर्देवेशिवंसर्वगतोमहेशाः किंवर्ण्यतेवैमहिमामहेशितुर्यः
प्रप्रसादेनजलेनतोषितः श्रियंददन्नेवतराननादिभिःसदुर्लभाभक्तिकवोत्कटेनवै ॥ ॥
इतिश्रीशिवपुराणेऽर्ज्जुनवरदानंनामद्वानवतितमोध्यायः ९२ ॥ शुभम् ॥ ॐइत्येत
च्चरितंपुराणंमयाख्यातंदुरितापहम् महेश्वरप्रीतिकरंनिर्मलज्ञानसाधनम् यश्चेदंकीर्तयेद्वि
प्राःश्रृणुयाद्वासमाहितः शंभोर्गुणानांकथनंपवित्रंपापनाशनम् परमानन्दजनकंभवा
रोगमहौषधम् श्रुत्वेदंमाविलान्भोगान्भुक्त्वायातिपरांगतिम् सूर्येवनमहाभागाःकृतार्थाः ४३८
मुनिसत्तमाः येसेवन्तेसदाशंभोःकथामृतरसेनच तेजन्मभाजःखलुजीवलोकेयेषांमनो
ध्यायतिविश्वनाथम् वाणीगुणान्स्तौतिकथांश्रृणोतिश्रोत्रद्वयंतेभवमुत्तरन्ति ॥ विविद

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

शि॰ गुणाविभेदैर्नित्यमस्पृष्टरूपं जगतिचवहिरन्तर्भासमानं महिम्ना स्मरहासिविरहन्तं वाङ्मा
पु॰ नोह्रतिहृरे परमशिवमनन्तानन्दसान्द्रंप्रपद्ये ॥ ॥ ॥ इतिश्रीशिवपुराणेपुराणश्रवा
४३९ णमाहात्म्यावर्णनंनामचिनवतितमोध्यायः ९९ ॥ शुभमस्तुसर्वजगताम् ॐनमःशिवा
यनमोनमः ॥ ॐतत्सत् ॥ ॐश्रीरामचंद्रायनमः॥

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri

नं. [illegible] पत्र [illegible]

© Dharmarth Trust. Digitized By eGangotri